

Kr. Adelb.

Digitized by the Internet Archive
in 2012 with funding from
Boston Library Consortium Member Libraries

<http://www.archive.org/details/doctorisecstatic25deni>

**DOCTORIS ECSTATICI
DIONYSII CARTUSIANI
OPERA OMNIA**

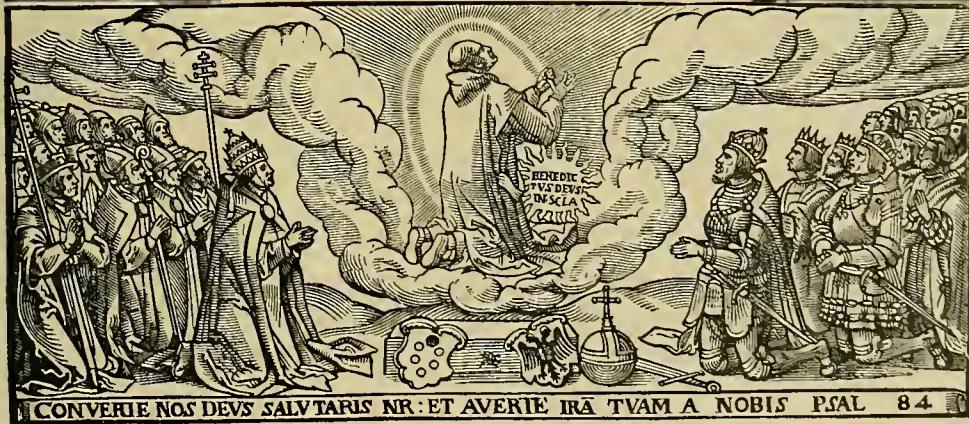
ZACH. I. IRA MAGNA EGO IRASCOR SVPER GÈTES. ET SAGITAS MEAS COMPLEBO IN EIS DEV 32.

DOCTORIS ECSTATICI
D. DIONYSII
CARTUSIANI
OPERA OMNIA

IN UNUM CORPUS DIGESTA
AD FIDEM EDITIONUM COLONIENSIMUM
CURA ET LABORE
MONACHORUM SACRI ORDINIS CARTUSIENSIS

FAVENTE PONT. MAX. LEONE XIII

IN IV LIBROS SENTENTIARUM
(Liber IV, Dist. 24-50 — Indices)
TORNACI
TYPIS CARTUSIÆ S. M. DE PRATIS
MDCCCCXIII

CONVERIE NOS DEVS SALVATORIS NR: ET AVERIE IRA TVAM A NOBIS PSAL 84

301770

BOSTON COLLEGE LIBRARY
CHESTNUT HILL, MASS.

D. PETRI LOMBARDI EPISCOPI PARISIENSIS

LIBER QUARTUS

SENTENTIARUM

DE SEPTEM ECCLESIE SACRAMENTIS, SACRAMENTALIBUS SIGNIS, RESURRECTIONIS ET JUDICII
EXTREMI CONDITIONE, DIVERSISQUE POST MORTEM ANIMARUM RECEPTACULIS.

DISTINCTIO XXIV

A. *De sacramento Ordinis.*

NUNC ad considerationem sacræ Ordinationis accedamus. Septem sunt spiritualium officiorum gradus sive ordines, sicut ex sanctorum Patrum dictis aperte traditur, et capitibus nostri, scilicet Jesu Christi, exemplo monstratur, qui omnium officia in semetipso exhibuit, et corpori suo quod est Ecclesia, eosdem ordines observandos reliquit. Septem autem sunt propter septiformem gratiam Sancti Spiritus : cujus qui non sunt participes, ad gradus ecclesiasticos indigne accedunt. Illi vero in quorum mentibus diffusa est septiformis gratia Spiritus Sancti, quem ad ecclesiasticos ordines accedunt, in ipsa spiritialis gradus promotione ampliorem gratiam percipere creduntur.

Hugo, de Sacram. lib. II, p. iii, c. 5.

B. *Quales assumendi sunt ad clerum.*

Tales autem ad ministerium spirituale eligendi sunt clerici, qui digne possint dominica sacramenta tractare. Melius est enim Domini sacerdoti paucos habere ministros qui possint digne opus Dei exercere, quam multos inutiles qui ordinatori grave onus inducant. Tales enim decet esse ministros Christi, qui septiformis gratia Spiritus Sancti sint decori : ex quorum doctrina et conversationis forma, eadem

Decret. p. 1, dist. 23, c. 4.

gratia in alios transfundatur, ne cœlestes margaritas spiritualium verborum officiorumque divinorum sordidæ vitæ pedibus conculcent. In sacramento ergo septiformis Spiritus, septem sunt gradus ecclesiastici, scilicet : ostiarii, lectores, exorcistæ, acolythi, subdiaconi, diaconi, sacerdotes. Omnes tamen clerici vocantur, id est sortiti.

Hugo, de Sacram. lib. II, p. iii, c. 1. Corona enim signaculum est quo signantur in partem sortis ministerii divini.

1 Petr. ii, 9. Corona regale decus significat : quia servire Deo, regnare est. Unde ministri Ecclesiæ reges esse debent, ut et se et alios regant ; quibus Petrus ait : Vos estis genus electum, regale sacerdotium, etc. Summitas capitis desuper nudatur, ut eorum

II Cor. iii, 18. mens ad Dominum libera monstretur, quæ revelata facie gloriam Dei contemplatur. Summitas enim capitis est eminentia mentis ; denudatio capitis est revelatio

Hugo, op. cit. c. 2. mentis. Clericus enim secretorum Dei non ignarus esse debet. Tendentur etiam capilli usque ad revelationem sensuum, scilicet oculorum et aurium, ut vitia in corde et opere pullulantia doceantur præcidenda, ne ad audiendum et intelligendum verbum Dei præpediatur mens, pro quo servato reddetur in excelsis corona.

Ibid. c. 3. Tonsuræ autem ecclesiasticae usus a Nazaræis exortus videtur, qui prius crine servato, deinde ob vitæ continentiam caput radebant, et capillos in igne sacrificii ponebant. Hinc usus inolevit, ut qui divinis cultibus mancipantur, quasi Nazaræi,

Ezech. v, 1. id est sancti, crine posito inveniantur, sicut ad Ezechielem dicitur : Fili hominis, sume gladium acutum, et duc super caput tuum et barbam. In Actibus etiam Apo-

Act. xviii, 18; xxi, 24. stolorum Priscillam et Aquilam hoc fecisse legimus ; Paulus quoque et alii quidam discipuli Christi hoc fecerunt. Recte ergo in quibuslibet gradibus constituti, clerici

Isid. Etym. lib. vii, c. 12, n. 1. vocantur. Quorum nomina et rationes nominum Isidorus exponens, ait : Cleros et

clericos hinc appellatos esse credimus, quia Matthias electus est sorte, quem primum per Apostolos legimus ordinatum. Κλῆρος enim Græce, Latine sors vel hereditas dicitur. Ideo ergo dicti sunt clerici, quia de sorte sunt Domini, vel quia Deum partem habent. Generaliter vero clerici nuncupati sunt omnes qui in Ecclesia Dei serviunt, quorum gradus et nomina hæc sunt : ostiarius, lector, etc., ut supra.

C. *De ostiariis.*

Ibid. n. 32. Ostiarii iidem et janitores sunt, qui in veteri Testamento electi sunt ad custodiam templi, ut non ingrederetur in illud immundus. Dicti autem sunt ostiarii, eo

1 Par. xxii, 5. quod præsint ostiis templi. Ipsi enim tenentes clavem, omnia intus et extra custodiunt; atque inter bonos et malos habentes judicium, dignos recipiunt, indignos respuunt. Unde et eis, quum ordinantur, claves ecclesiæ dantur ab episcopo, et dicitur eis : Sic agite, tanquam rationem Deo reddituri pro rebus quæ clavibus istis

Joann. ii, 15. recluduntur. Hoc officium Dominus in sua persona suscepit, quando flagello de funiculis facto, vendentes et ementes ejecit de templo. Ipse enim se ostiarium signif

Ibid. x, 9. ficans, dicit : Ego sum ostium ; per me si quis introierit, salvabitur, et ingredietur, et egredietur, et pascua inveniet.

D. *De lectoribus.*

Secundus est gradus lectorum. Lectores a legendo, sicut psalmistæ a psalmis canendis vocati sunt. Illi enim prædicant populis quid sequantur; isti cantant, ut excitent ad compunctionem animos audientium: licet quidam lectores ita misericiliter pronuntient, ut quosdam ad luctum et lamentationem compellant. Idem etiam pronuntiatores vocantur, qui porro annuntiant*: quia tam erit clara eorum vox, ut etiam longe positionum aures adimpleat. Ad lectorem autem pertinet, lectio-nes pronuntiare, et ea quæ Prophetæ vaticinaverunt, populis prædicare, ut jam ex officio in ecclesia legat prophetias et lectiones. Unde et ei, vidente populo, traditur ab episcopo codex divinarum lectionum, et dicitur: Accipe, et esto verbi Dei relator, habiturus, si fideliter impleveris officium, partem cum his qui bene verbum Dei ministraverunt. Qui ad hunc gradum provehitur, litterarum scientia debet esse instructus, ut sensum verborum intelligat, vim accentuum sciat, distincte legat, ne confusione prolationis intellectum auditoribus auferat. Attendat quid indicative, quid interrogative sit legendum, ubi sit in oratione facienda distinctio. Hæc enim male servata, intellectum turbant, et alios ad risum provocant. Auribus et cordi consulere debet vox lectoris. Hoc officium implevit Christus, quum in medio seniorum librum Isaiæ aperiens, distincte ad intelligendum legit: Spiritus Domini super me, etc. Ex quo lectoribus datur intelligi, quia gratia spirituali clarere debent qui aliis verbum Dei annuntiant. Hic ordo formam et initium a Prophetis accepisse videtur, quibus dicitur: Clama, ne cesses, quasi tuba exalta vocem tuam.

Isid. Etym.
lib. vii, c. 12.
n. 24.Hugo, de
Sacram. lib.
ii, p. iii, c. 7.apte nunti-
ant
Decret. p.
i, dist. 25,
c. 1.Luc. iv, 17,
18.Is. lviii, 1.E. *De exorcistis.*

Tertius est ordo exorcistarum. Exorcistæ autem ex Græco in Latinum, adjurantes vel increpantes vocantur. Invocant enim super catechumenos et super eos qui habent spiritum immundum, nomen Domini, adjurantes per eum, ut egrediatur ab eis. Ad exorcistam pertinet, exorcismos memoriter retinere, manusque super energumenos et catechumenos in exorcizando imponere. Debet autem habere spiritum mundum, qui spiritibus immundis imperat, et malignum expellere de corde suo, quem expellit de corpore alieno, ne medicina quam alii facit, sibi non prospicit, et dicatur ei: Medice, cura te ipsum. Hi quum ordinantur, accipiunt de manu episcopi librum exorcismorum, et dicitur eis: Accipite et habetote potestatem imponendi manus super energumenos vel catechumenos. — Hoc officio usus est Dominus, quando saliva sua tetigit aures et linguam surdi et muti, dicens, Ephphetha, quod est, adaperire: per hoc docens nos spiritualiter debere aperire aures præcordiorum hominum ad intelligendum, et ora ad confitendum, ut pulso dæmone, Spiritus Sanctus vas suum recipiat. Hoc etiam officio usus est Christus, quum dæmoniacos multos sanavit. Hic ordo a Salomone videtur descendisse, qui quemdam modum

Isid. op.cit.
n. 31.
Hugo, op.
cit. c. 8.Decret. ubi
supra.Luc. iv, 23.
Mare. vii,
33, 34.Matt. viii,16; Luc. viii,
33.

Decret. p. exorcizandi invenit, quo dæmones adjurati ex obsessis corporibus pellebantur.
^{1, dist. 21.} Huic officio mancipati, exorcistæ vocati sunt. De quibus Christus in Evangelio proœm.
^{Matth. xii, 27.} Ilo : Si ego in Beelzebub ejicio dæmonia, filii vestri, scilicet exorcistæ, in quo ejiciunt?

F. *De acolythis.*

^{Isid. Etym. lib. vii, c. 12, n. 29.} Quarto loco succedunt acolythi. Ἀκόλυθοι vero Græce, Latine ceroferarii dicuntur, a deportandis cereis, quando legendum est evangelium vel sacrificium offeruntur. ^{Hugo, de Sacram. lib. ii, p. iii, c. 9.} Tunc enim accenduntur luminaria, et deportantur ab eis : non ad effugandas aeris tenebras, quum sol eo tempore rutileat, sed ad signum lætitiae demonstrantur. ^{Joann. i, 9.} dum, ut sub typo luminis corporalis, illa lux ostendatur de qua legitur : Erat lux vera quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Ad acolythum ^{Decret. p. 1, dist. 23, c. 1.} etiam pertinet præparatio luminarium in sacrario ; ipse cereum portat, ipse urceolum cum vino et aqua suggesta pro Eucharistia subdiaconis præparat. Hi quum ordinantur, quum edocti fuerint ab episcopo qualiter in officio suo agere debeant, ab archidiacono accipiunt candelabrum cum cereo et urceolum vacuum. Hoc officium ^{Joann. viii, 12.} cium Dominus se habere testatur dicens : Ego sum lux mundi ; qui sequitur me, non ambulat in tenebris. Hujus officii formam illi geregant in veteri Testamento, qui lucernas candelabri componebant et accendebant igne cœlesti, ad illuminandas tenebras aquilonares.

G. *De subdiaconis.*

^{Isid. op. cit. n. 23.} Quintus est ordo subdiaconorum. Græce ὑποδιάκονοι vocantur, quos nos subdiaconos dicimus : qui ideo sic appellantur, quia subjacent præceptis et officiis levitatum. Oblationes enim in templo a fidelibus suscipiunt, et levitis superponendas altaribus deferunt. Hi apud Hebræos Nathinæi vocabantur, id est, in humilitate Domino servientes. Ad subdiaconum pertinet, calicem et patenam ad altare Christi deferre et levitis tradere, eisque ministrare ; urceolum quoque et aquamanile et manutergium tenere ; episcopo et presbyteris et levitis pro lavandis ante altare manibus aquam præbere. His lex continentiae imponitur, quia altari appropinquantes, ^{Is. lii, 11.} vasa corporis et sanguinis Christi portant. Unde illud implere debent : Mundamini, qui fertis vasa Domini. Ad hos etiam pertinet, tantum de oblationibus ponere in altari quantum sufficere possit populo, necnon corporales * et pallas et substratoria lavare. Hi quum ordinantur, accipiunt de manu episcopi patenam et calicem vacuum, ab archidiacono vero urceolum cum aquamanili, et manutergium. Hoc officio usus est Dominus, quando linteo se præcinxit, et mittens aquam in pelvem, ^{Joann. xiii, 4, 5.} pedes discipulorum lavit et linteo tersit.

H. *De diaconis.*

Diaconorum ordo sextum tenet locum, propter senarii perfectionem. Hic ordo in veteri Testamento a tribu Levi nomen accepit vel traxit : dicuntur enim et levitae. Præcepit quippe Dominus Moysi, ut post ordinationem Aaron et filiorum ejus, prorsus tribus Levi ad divini cultus ministeria ordinaretur et consecraretur Domino, et serviret pro Israel coram Aaron et filiis ejus in tabernaculo, ipsique gestarent arcam et tabernaculum et omnia vasa ejus, et in circuitu tabernaculi excubarent, et in transportando tabernaculo ipsi deponerent rursumque componerent. A viginti quinque annis et supra jussi sunt servire in tabernaculo : quam regulam in novo Testamento sancti Patres constituerunt, quia hæc ætas ad ferenda onera est robusta. Levitæ ergo ex nomine auctoris vocati sunt : de Levi enim Levitæ exorti sunt, a quibus in templo mystici sacramenti mysteria explebantur. Hi Græce διάκονοι, Latine ministri dicuntur : quia sicut in sacerdote consecratio, ita et in diacono ministerii dispensatio habetur. Ad diaconum pertinet, adsistere sacerdotibus, et ministrare in omnibus quæ aguntur in sacramentis Christi, scilicet in Baptismo, in chrismate, in patena et calice, oblationes quoque inferre et disponere in altari ; componere etiam mensam Domini et vestire, crucem ferre, et prædicare evangelium et epistolam populo^{*} : nam sicut lectoribus vetus Testamentum, ita diaconis novum prædicare præceptum est. Ad ipsum etiam pertinet officium precum, et recitatio catechumenorum nominum. Ipse præmonet aures habere ad Dominum, ipse donat pacem, et ipse annuntiat. Quod autem huic ordini a Moyse statutum est, hoc etiam in novo Testamento repræsentatur, quum diacono super lævum humerum stola ponitur, et casula in diebus jejunii complicatur : quia quidquid laboris et sustentatione in hac vita toleratur, quasi in læva portatur, donec in dextera, id est in aeternitate, requies habeatur. Hic ordo ab Apostolis celebratus est, quando (ut legitur in Actibus Apostolorum) septem viros plenos Spiritu Sancto ad hoc officium eleguntur, et oratione præmissa manus eis imposuerunt. Unde et consuetudo inolevit, ut in omni matrice Ecclesia, septem diacones circa Christi aram quasi septem columnæ adsistant. Hi sunt septem angeli tuba canentes in Apocalypsi. Qui quales esse debant, Apostolus docet, Timotheo scribens. Hi quum ordinantur, solus episcopus^{2.} eis manus imponit, quia ad ministerium applicantur. Ponit eis orarium, id est stolam, super lævum humerum, ut per hoc intelligent se accepisse jugum Domini suave, quo ad sinistram pertinentia divino timori subjiciant. Accipiunt et textum Evangelii, ut intelligent se esse præcones Evangelii Christi. Hi autem antequam ordinantur, probentur, ut docet Apostolus ; et sic ministrent, nullum crimen habentes. Hoc officio usus est Christus, quando post Cœnam sacramentum carnis et sanguinis discipulis dispensavit; et quando Apostolos dormientes ad orationem exactitavit, dicens : Vigilate et orate, ut non intretis in tentationem.

*Ibid. 41.**Hugo, do
Sacram. lib.
ii, p. iii, c. 11.**Num. iii, 6,
10; iv, 5; viii,
21.**Isid. Etym.
lib. vii, c. 12.
n. 22.**Decret. p.
i, dist. 25.
c. 1.*** ad popu-
lum**Act. vi, 3, 6.**Apoc. viii,**2. 1 Tim. iii,**8-13.**Matth. xi,
30.**1 Tim. iii,
10.**Matth.
xxvi, 26.*

I. *De presbyteris.*

Isid. Etym. Septimus est ordo presbyterorum. Πρεσβύτερος Græce, senior interpretatur Latine.
lib. vii. c. 12. Non modo pro ætate vel decrepita senectute, sed propter honorem et dignitatem
n. 21.

Hugo de Sacram. lib. quam acceperunt, presbyteri nominantur, qui morum prudentia et maturitate con-
n. p. iii. c. 12. versationis præcellere debent in populo. Unde scriptum est : Senectus venerabilis
Sap. iv. 8, 9. est, non diurna, nec annorum numero computata ; cani enim sunt sensus hominis,
 et ætas senectutis vita immaculata. Ideo autem etiam presbyteri sacerdotes vocan-
 tur, quia sacrum dant : qui licet sint sacerdotes, tamen pontificatus apicem non
 habent sicut episcopi, quia ipsi nec chrismate frontem signant, nec Paracletum
Act. viii. 14. dant, quod solis deberi episcopis lectio Actuum Apostolorum demonstrat. Unde et
15, 17. apud veteres iidem episcopi et presbyteri fuerunt : quia illud est nomen dignitatis,
Isid. op. cit. non ætatis. Sacerdos nomen habet compositum ex Græco et Latino, quod est sacram
n. 17. dans sive sacer dux. Sicut enim rex a regendo, ita sacerdos a sacrando dictus est :
Id. n. 16. consecrat enim corpus et sanctificat. Antistes vero sacerdos dictus est ab eo quod
Decret. p. ante stat : primus enim est in ordine Ecclesiæ. Ad presbyterum autem pertinet,
1, dist. 25, *c. 1.* Sacramentum corporis et sanguinis Domini in altari Dei confidere, orationes dicere,
 et dona Dei benedicere. Qui quum ordinatur, inunguntur ei manus, ut intelligat se
 accepisse gratiam consecrandi, et caritatis opera debere extendere ad omnes. Accipit
 et stolam, quæ utrumque tenet latus : quia debet esse munitus armis justitiae con-
 tra adversa et prospera. Accipit etiam calicem cum vino, et patenam cum hostiis, ut
Num. v. 8. per hoc sciat se accepisse potestatem placabiles Deo hostias offerendi. — Hic ordo
 a filiis Aaron sumpsit initium. Summos enim pontifices et minores sacerdotes
Exod. xxix. instituit Deus per Moysen, qui ex præcepto Dei, Aaron in summum pontificem,
Decret. p. *filios vero ejus in minores unxit sacerdotes.* Christus quoque duodecim elegit disci-
1, dist. 21, *proœm.* pulos prius, quos et Apostolos vocavit, quorum vicem gerunt in Ecclesia majores
Luc. vi. 13. *Ibid. x. 1.* pontifices ; deinde alios septuaginta et duos discipulos designavit, quorum vicem in
 Ecclesia tenent minores presbyteri. Unus autem inter Apostolos princeps exstitit
 Petrus, cuius vicarius et successor est Pontifex summus, unde dicitur apostolicus,
 qui et Papa vocatur, scilicet pater patrum. Qualis autem eligi beat presbyter,
1 Tim. iii. Apostolus scribens Timotheo ostendit, ubi nomine episcopi presbyterum significa-
2-7.
Hebr. x. 12. vit. Hoc autem officio usus est Christus, quum se ipsum in ara crucis obtulit, idem
 sacerdos et hostia, et quando post Cœnam panem et vinum in corpus suum et
 sanguinem commutavit.

Ecce de septem Ecclesiæ gradibus breviter elocuti, quid ad quemquam pertineat
 insinuavimus. Quumque omnes spirituales sint et sacri, excellenter tamen canones
 duos tantum sacros ordines appellari censem, diaconatus scilicet et presbyteratus :
 quia hos solos primitiva Ecclesia legitur habuisse, et de his solis præceptum Apo-
Decret. ubi supra. stoli habemus. Apostoli enim in singulis civitatibus episcopos et presbyteros ordi-
 naverunt ; levitas etiam ab Apostolis ordinatos legimus, quorum maximus fuit

B. Stephanus. Subdiaconos vero et acolythos, procedente tempore, Ecclesia sibi constituit.

K. *Quid sit quod hic dicitur ordo.*

Si autem quæritur, quid sit quod hic vocatur ordo; sane dici potest, significulum quoddam esse, id est sacrum quoddam, quo spiritualis potestas traditur ordinato et officium. Character ergo spiritualis, ubi fit promotio spiritualis potestatis, ordo vel gradus vocatur. Et dicuntur hi ordines sacramenta, quia in eorum perceptione res sacra, id est gratia, confertur, quam figurant ea quæ ibi geruntur.

L. *De nominibus dignitatis vel officii.*

Sunt et alia quædam, non ordinum, sed dignitatum vel officiorum nomina. Dignitatis simul et officii nomen est episcopus. Episcopatus autem vocabulum inde dictum est, quod ille qui episcopus efficitur, superintendat, curam scilicet subditorum gerens. Συγκέντι enim Græce, Latine intendere dicitur. ^{Isid. Etym. lib. vii, c. 42, n. 11.} Autem Græce, ^{Ibidem.} Latine speculatores interpretantur: nam speculator est præpositus in Ecclesia dictus, eo quod speculetur atque perspiciat populorum infra se positorum mores et vitam. Pontifex est princeps sacerdotum, quasi via sequentium. Ipse et summus sacerdos nuncupatur: ipse enim levitas et sacerdotes efficit, ipse omnes ecclesiasticos ordines disponit.

M. *De quadripartito ordine episcoporum.*

Ordo autem episcoporum quadripartitus est, scilicet, in patriarchis, archiepiscopis, metropolitanis et episcopis. Πατριάρχης Græce, summus patrum interpretatur: ^{Isid. op. cit. n. 4.} Id. n. 5. quia primum, id est apostolicum, tenet locum, ut Romanus, Antiochenus, Alexandrinus; sed omnium summus est Romanus. Archiepiscopus, princeps episcoporum: ^{Id. n. 6.} Αρχιεπίσκοπος enim Græce, Latine princeps dicitur. Metropolitæ autem a mensura civitatum dicuntur: singulis enim provinciis praeminent. Quorum auctoritati et doctrinæ certi sacerdotes subjecti sunt: sollicitudo enim totius provinciæ ipsis commissa est. Omnes autem superius designati ordines, episcopi nuncupantur. — Nota quod archiepiscoporum nomine primates superius significasse videtur; et metropolitano- rum, quos nunc archiepiscopos dicimus. Horum autem discretio a gentilibus intro- ducta videtur, qui suos flamines, alias simpliciter flamines, alias archiflamines, ^{Decret. p. i, dist. 21, proœm.} alias protoflamines appellabant. Sacerdotes enim gentilium flamines dicebantur. Qui habebant in capite pileum, in quo erat brevis virga, desuper habens aliquid lanae: quod quum per aestum ferre non possent, filum tantum in capite ligare coeperunt (nudis enim capitibus eis incedere nefas erat): unde et a filo quo utebantur, flamines dicti sunt, quasi filamines. Sed festis diebus, filo deposito, pileum imponebant pro

Isid. Etym. lib.vii,c.12, n. 15. sacerdotii eminentia. Vates a vi mentis appellati sunt : cuius significatio multiplex est ; modo enim sacerdotem, modo prophetam, modo poetam significat. Cantor vero

Id. n. 26. vocatur qui vocem modulatur in cantu. Hujus sunt duo genera, præcentor, et

Id. n. 27. succendor : præcentor, qui vocem præmittit in cantu ; succendor, qui subsequenter

Id. n. 28. canendo respondet. Concentor autem dicitur qui consonat ; qui autem non consonat nec concinit, concentor non erit.

Hugo, de Sacram.lib. ii,p.iii,c.12. His breviter tractatis, admonendi sunt Christi ministri, quatenus, sicut excellunt ordinis dignitate, ita præcellant vitæ sanctitate : ut plebs eis commissa eorum-

que disciplinis edocta, grataanter eis obediatur, et eorum imitatione de die in diem proficiat, a quibus divina sacramenta percipiunt, et Missarum solennia audiunt. Missa autem dicitur, vel quia missa est hostia, cuius commemoratio fit in illo officio : unde dicitur, Ite, missa est, id est, sequimini hostiam quæ missa est, ad cœlestia, tendentes post eam ; vel quia missus cœlestis venit ad consecrandum dominicum corpus, per quem ad altare cœleste defertur hostia. Unde et dicitur : Missa est.

SUMMA

DISTINCTIONIS VICESIMÆ QUARTÆ

A quibusdam dignitatibus et eminentibus officiis, jurisdictionibus et auctoritatibus ecclesiasticorum, præsertim de quadripartito ordine episcoporum.

HUCUSQUE tractavit Magister de sacramentis ad quamcumque determinatam personam spectantibus : quæ sacramenta sunt quinque, Baptismus, Confirmatio, Eucharistia, Pœnitentia, Unetio ; jam tractat de duobus residuis, quæ ad totius ecclesiastice communitatis utilitatem, necessitatem, conservationem, profectum ac regimen pertinent. Quorum primum est Ordo, per quem fit propagatio spiritualis ; secundum vero Matrimonium, quo fit propagatio et conservatio naturalis et corporalis, tamen in ordine ad spiritualem ac beatificum finem. In hac ergo distinctione agit Magister de Ordinis sacramento, et de septem speciebus seu gradibus ejus, et quare sint septem, et quomodo Christus actus eorum exercuit, præsignavit, constituit. Deinde declarat quibus ornamenti, id est virtutibus, donis et perfectionibus, debeant decorari ad hos ordines promovendi, sive in eis constituti. Consequenter tractat per septem capitula de septem istis ordinibus eorumque actibus, proprietatibus et officiis; deinde de

QUÆSTIO PRIMA

Hic quæritur primo, **A**n Ordo sit sacramentum evangelicæ legis.

Videtur quod non. Primo, quoniam ordo ad triumphantem spectat Ecclesiam, in qua novem sunt ordines : non ergo ad Ecclesiam spectat militarem. — Secundo, ordo est quedam relatio ; relatio autem est minimæ entitatis : ergo et modice dignitatis, non ergo sacramentum Ecclesiæ, quod constat esse dignitatis præcipuae. — Tertio, in civili regimine est etiam ordo, qui tamen non ponitur sacramentum : ergo nec ordo iste. — Quarto, sacramentum est materiale elementum, ut dictum est sœpe ; ordo autem est quid spirituale in anima, puta signaculum, ut patet.

In oppositum est auctoritas totius Ecclesiæ, et quod per sacrum Ordinem efficitur homo aptus, dignus ac potens alia sacramenta peragere, dispensare, tractare.

tom.XXIV,
p.40C,41C,
etc.

Circa hæc loquitur sanctus Doctor, pri-
mo declarans, quod in Ecclesia militante
decentissimum sit, ordinem esse : Dens,
inquit, creaturas producere voluit ad si-
militudinem sui, secundum quod decuit
ut sint perfectæ, et in eis cognoscatur ex-
cellentia Creatoris. Ideo, ut in suis operi-
bus repræsentetur ipse non solum secun-
dum quod est in se, sed etiam secundum
quod aliis influit, hanc legem præfigit, ac
modum hunc indidit, quod ultima perfi-
ciuntur per media, et media per prima, ut
S. Dionysius docet. Idecirco, ut ista pulchri-
tudo non deesset Ecclesiæ, statuit ordinem
in eadem, ut unus aliis influat, sacra tra-
dat, sive Deo assimiletur, ac suo modo
ministerialiter cooperetur. Nec hoc repu-
gnat veræ ac salubri libertati gratiæ ac
virtutum. Et quamvis unus sit isto modo
superior altero, nihilo minus potest se in-
feriorem reputare merito. Ordo quoque
aliter consideratur et est, in ecclesiastica
et angelica hierarchia, sicut patebit.

Secundo, exponit Ordinis definitionem
quam tradit Magister, dicendo : Ordo est
signaculum quoddam Ecclesiæ, per quod
spiritualis potestas traditur ordinato. Hæc,
inquit, definitio convenit Ordini secundum
quod est Ecclesiæ sacramentum : ideo po-
nit signum exterius ibi, Signaculum quod-
dam ; et aliud, quod est quasi effectus in-
terior. Signaculum namque non ponitur
hic pro interiori charactere, sed pro eo
quod exterius geritur, quod est signum
potestatis interioris et causa. Nec ista de-
finitio Baptismati convenit : nam quamvis

c.f.i. XXIV, p. 173 B.

piendi alia sacramenta, ratione ejus cha-
racterem imprimit; non tamen est hoc
principalis ejus effectus, sed interior ablu-
tio. Ordo autem principaliter potestatem
importat : ideo character seu signaculum
ponitur in definitione Ordinis, non Bapti-
smi. Potentia quoque recipiendi alia sa-
cramenta, passiva est potius quam activa;
Ordo autem est potestas activa dandi ac
influendi. Nomen etiam ordinis dupliciter
sumitur. Primo, pro relatione, quæ est ha-

A bitudo inter superiorem ac inferiorem, et
est in utroque extremo : nec ita hic sumi-
tur. Secundo, pro gradu seu potestate præ-
minentiae, qui ordinem primo modo ac-
ceptum constituit. Quumque ratio ordinis
ut est relatio, primo inveniatur ubi ali-
quod superius altero occurrit; ideo gradus
hie eminens per spiritualem potestatem,
dicitur Ordo.

Insuper Ordo iste est sacramentum. Sa-
cramentum namque, juxta præhabita, non

c.f.i. XXIV, p. 40 D.

B mini exhibita cum signo sensibili. Quum
ergo in Ordinis susceptione, consecratio
homini exhibeat per visibilia signa, con-
stat quod Ordo sit sacramentum. Et ita
quamvis in nomine suo non exprimat ma-
teriale elementum, non tamen sine illo
confertur : unde nec in angelis ordo est
sacramentum, quoniam eis non confertur
cum sensibili signo. Verumtamen non om-
nis benedictio seu consecratio quæ homini
sensibiliter exhibetur, est sacramentum,
quum et monachi atque abbates benedi-
cantur, et reges ungantur : illæ autem be-
nedictiones, consecrationes, unctiones, sa-
cramenta non sunt, quia non ordinantur
ad divinorum dispensationem sacramento-
rum, quemadmodum consecratio Ordinis
hujus.

C Quæritur quoque, an apta sit forma sa-
cramenti hujus, quum dicitur : Accipe,
etc. Dicendum, quod sacramentum hoc
principaliter consistit in tradita potestate.
Potestas vero a potestate traducitur seu
derivatur sicut simile a simili; atque per
D usum seu actum suum cognoscitur, quia
potestatæ notificantur per actus. Hinc in
forma Ordinis sacramentalis, usus ejus de-
signatur per actum qui imperatur; tra-
ductio vero potestatis, per modum im-
perativum. Alia demum sacramenta non
ordinantur principaliter ad effectus simi-
les potestati qua conferuntur, sicut hoc
sacramentum : idecreo in ipso est commu-
nicatio quædam univoca. Unde in aliis sa-
cramentis exprimitur aliquid ex parte di-
vinæ virtutis, cui assimilatur sacramenti

effectus, non autem in hoc sacramento. A sacramentalis effectus. Unde sicut in aliis sacramentis, sacramentalis effectus, virtus seu gratia, a solo Deo est principaliter et sicut a causa principali effectiva, atque a sacramento seu ministro instrumentaliter, dispositive et cooperative ex participatione potestatis divinæ; ita in isto, in quo virtus sacramentalis seu character non concurrit ad productionem potestatis ordinati plus seu aliter quam in ceteris sacramentis. — Secundo, quod ait : Efficacia aliorum sacramentorum principaliter

B *Cf. t. xxiv, p. 51 C, etc.*
consistit in materia. Cujus contrarium appareat ex eo quod frequenter præhabitu est, efficaciam ac virtutem sacramentorum potissime consistere in formis eorum, ita quod forma sacramenti se habet per modum agentis, materia instar passivi. — Tertio, quod dicit : Efficacia hujus sacramenti principaliter residet penes eum qui sacramentum dispensat. Cui verbo objicitur, quod apud dispensatorem non residet efficacia ista nisi instrumentaliter, imperfecte, et secundum esse diminutum pertenue; in Deo autem principaliter, auctoritative, perfecte. Hæc scholastice et inquisitive, non reprehensive tanguntur contra tantum Doctorem.

Qui etiam in Summa contra gentiles, libro asserit quarto : Manifestum est quod in sacramentis aliis confertur gratia sub signis visibilium rerum. Omnis autem actio debet esse proportionata agenti. Oportet ergo quod aliorum sacramentorum dispensatio fiat per visibiles homines spiritualem virtutem habentes. Non enim dispen-

cap. 71.

satio sacramentorum competit angelis, sed hominibus visibili carne indutis, juxta illud Apostoli ad Hebræos : Omnis pontifex ex hominibus assumptus, pro hominibus constitutus in his quæ sunt ad Deum. Hujus quoque ratio aliunde accipitur. Nam sacramentorum virtus ac institutio a Christo habet initium, qui corporis et sanguinis sui sacramentum dedit in Cœna, et frequentandum instituit. Quumque corporalem atque visibilem corporis sui præsentiam fuerit Ecclesiæ subtracturus, oportuit

* ministe-
rium

In quibus quædam obscura contineri videntur. Primo, quod ait : In aliis sacramentis, id quod confertur in eis seu in ipso sacramento, a solo est Deo; spiritualem autem potestas, quæ in isto sacramento confertur, etiam derivatur a ministro sacramentum conferente. Cui dicto objici potest, quod tam ex isto Doctore quam ex aliis toties est inductum, quod sacramenta novæ legis efficiunt quod designant, ita quod in ipsis est vis supernaturalis causalis, instrumentaliter cooperativa ipsius

*Cf. dist. 1,
q. 4.*

Hebr. v. 1.

ut alios institueret ministros, qui fidelibus saeramentum hoc dispensarent. Hinc discipulis consecrationem corporis et sanguinis sui eommisit, dicens : Ille facite in meam eommemorationem. Minister autem se habet ad dominum suum sicut instrumentum ad prineipale agens ; instrumentum quoque oportet esse prineipali proportionatum agenti : hinc Christi ministros oportet ei esse eonformes. Christus quoque propria potestate et auctoritate operatus est nostram salutem, in quantum Deus et homo : quatenus secundum id quod homo est, pro nostra redemptione pateretur; et in quantum Deus, passioni sue salvandi effieacie omnimodam largiretur. Oportet ergo ministros Christi homines esse, et aliquid divinitatis ejus partieipare per aliquam spiritualem potestatem : quemadmodum instrumentum aliquid partieipat de virtute prineipalis agentis. Sic item data est ista potestas primis Christi discipulis, ut per eos derivaretur ad posteros, quem data sit eis in aedificationem et conservationem Ecclesiae usque ad finem : quod sub sensibilius signis fieri expedit propter rationes frequenter præhabitas. — Haec idem ibi : ubi de his plenius loquitur. Coneordant Petrus et Richardus.

Cf. dist. I.
q. I.

Porro Bonaventura : Necessarius, inquit, est ordo in Ecclesia propter duo, videlicet propter pulehritudinem et reetitudinem. Quum enim in Ecclesia tanta sit fidelium multitudo, nisi adesset ordo, inesset confusio. Hinc omnis sapiens eo ipso quod sapiens, pulehritudinis est amator, nec produceit sine ordine multa. In multitudine quoque sunt multi qui gubernatione informationeque indigent. Gubernare vero et informare spectat ad superiores, qui nisi habeant inferiores ae subditos, diei non possunt superiores. — Denique, Ordo saeramentum est evangelicæ legis. Quemadmodum enim signum interdum ponitur pro signato, et eonverso ; ita figura pro veritate seu re figurata : quæ tamen diversa sunt, et nihilo minus unum dieitur esse

A in alio, sicut rota in rota. Sie et lex nova *Ezech. i.*^{16.} et sacrificium ejus differunt a lege antiqua ac sacrificio ejus. Sacrificium namque Eucharistiae proprium est novæ legi, tamen figura ejus præcessit in veteri. Similiter ordo seu ordinata potestas, ut hic sumitur, est legi evangelicæ proprium saeramentum ; habuit tamen figuram in legi, et saecerdotium legis fuit figura sacerdotii Christi. Verum ista et illa multum distant in dignitate.

B Amplius, saeramentum Ordinis unum est. Multas tamen habet partes, quæ non plurifient saeramentum, quoniam non sunt partes totaliter subiectivæ; recipiunt tamen prædicationem totius, quia habent quodammodo naturam partium subjectivarum : unde partes potestativæ voeantur. Quæ maxime competunt ordini. Primo, quoniam ordo dieitur ordinata potestas, quæ ex ordinatione multorum ad unum efficitur perfecta; et quodlibet horum partieipat rationem potestatis, quamvis non perfecte. Secundo, quoniam ordo concernit distinctionem in partibus, sicut et numerus. Hinc sicut partes numeri quodam modo habent naturam partium integralium, in hoc quod simul sumptæ constituant numerum; et etiam quodam modo naturam partium subiectivarum, in hoc quod præter ipsam unitatem qualibet pars numeri est numerus : sic omnes ordinum gradus unum reddunt saeramentum perfectum, et tamen quilibet gradus ordo vocatur. — Haec Bonaventura. Quibus eoncordat Albertus.

D Insuper, circa litteram addit Bonaventura : Differentia est inter novum et vetus Testamentum, in comparatione sacerdotii atque regni. Vetus quippe Testamentum adhuc fuit carnale, carnaliterque viventium. Ideo potestas regalis et sacerdotalis exstitit major ac prineipalior sacerdotali. Unde signanter dicebatur in lege regnum *Erod. xix.*^{6.} sacerdotiale, quia sacerdotium pendebat ex regno : ita quod sacerdotium fuit adjacens regno. In novo autem Testamento, videlicet prima Petri secundo, contrarium di-

1Petr. ii, 9. citur : Vos autem genus electum, regale sacerdotium. Nam principalius nunc est sacerdotium quam regnum, et potestas spiritualis quam temporalis. Sic etenim competit statui gratiae. Hæc idem.

Porro alii plures communiter dicunt, quod Ordo est unum sacramentum eo dist. xxii, modo quo dictum est de Pœnitentia et q. 2. Eucharistia, utpote non unitate indivisibilitatis, ut punctus; nec continuitatis, ut q. 1. linea; sed perfectionis seu reductionis ad unum, quod est unum aggregative.

His concordat Durandus, additque : Ordo tripliciter sumitur. Primo, pro relatione, ut quum asserit Augustinus : Ordo est parvum dispariumque sua loca cuique tribuens dispositio. Secundo, pro gradu seu c. p. 9 A'. ordinata potestate, ut dictum est. Tertio, pro eo quod exterius sensibiliter agitur circa ordinatum : sicut alieni traditur calix cum pane et vino sub præscripta forma verborum, ut constituatur in gradu sacerdotii super populum; et hoc magis proprie dicitur ordinatio quam Ordo. Sic c. p. 9 C. tamen sumit Magister, dicendo : Ordo est signaculum quoddam, etc. Hæc Durandus.

QUÆSTIO II

Amplius quæritur, Utrum clericis et in sacris ordinibus constitutis competat coronam habere.

Videtur quod non, quia ridiculum videtur sic radi, et ad derisionem inductum, ut in Itinerario S. Clementis narratur. — Rursus, quoniam superstitionem et idolatriæ germen esse apparet. Unde per Jer. ix, 26. Jeremiam Dominus comminatur : Visitabo super eos qui attensi sunt in comam.

Ad hoc Thomas respondet : Eis qui ad divina ministeria applicantur, competit rasura ac tonsura in modum coronæ, ratione figuræ, quia corona est signum regni, ac perfectionis, quum sit circularis. Qui autem ministeriis applicantur divinis, adipi-

A scuntur regiam dignitatem, atque perfecti virtutibus esse debent. Competit quoque eis ratione subtractionis capillorum ex parte superiori per rasuram, ad designandum quod mens eorum a contemplatione retardari non debet occupationibus terrenorum; et ex parte inferiori, quoniam sensus eorum temporalibus non debent rebus involvi. Talem autem incisuram perfidi ad cultum dæmonum faciebant, ideo comminabatur eis Altissimus. Hujus demum coronæ figura in Nazaræis præcessit : nam B ea quæ fiebant in veteri Testamento, imperfecte repræsentant ea quæ novi Testamenti sunt. Hinc pertinentia ad ministros novi Testamenti, non solum per Levitarum significantur officia, sed et per omnes illos qui aliquam perfectionem profitebantur. Nazaræi autem quamdam perfectionem profitebantur, in depositione comæ suæ designantes temporalium rerum contemptum, quamvis non in modum coronæ deponerent, sed totam comam, quoniam nondum erat tempus sacerdotii regii ac perfecti. Similiter conversi tondentur propter temporalium renuntiationem, non tamen raduntur, quia non mancipantur divinis totaliter, sed exterioribus partim.

Quæritur quoque, an corona sit ordo. Respondendum, quod ministri Ecclesiæ separantur a populo ut plenius vacent divinis : in quibus quædam per determinatas personas sunt exercenda, ad quod datur specialis potestas ordinis ; quædam vero communiter fiunt a generali ministrorum collegio, ut dicere laudes divinas, ad quod D non exigitur aliqua ordinis potestas, sed solum deputatio quædam ad tale officium, quod fit per coronam : ideo non est ordo, sed præambulum quoddam ad Ordinem. Nec in ea character imprimitur. Deputatio etiam illa per episcopum fieri debet, per quem vestes ac vasa et cetera quæ divino applicantur cultui, benedicuntur.

Item quæritur, an clerici et tonsuram accipientes, teneantur temporalibus renuntiare. Apparet quod imo, quia ministri Ecclesiæ debent esse perfectiores ministris

Synagogæ, qui temporalia non habebant A ministros evangelicæ legis, qui ex Patrum sanctione aut religiosa professione renuntiant proprietati et omni facultati terrenæ atque carnali prosapiaæ. Unde et in Deuteronomio Moyses de Levitis loentus est : Qui dixerunt patri suo, Nescio vos; *Deut. xxxiii.* et his qui generunt eos, Ignoro illos; hi^{9.} custodierunt eloquium tuum, Domine.

Num. xviii,
20,21;*Deut.*
xviii, 1, 2.

ut ceteri; sed Deus et sacrificia ejus fu- erunt eorum hereditas, ut in Levitico et Deuteronomio legitur. In Decreto quoque ex sanctorum Patrum cloquio allegatur : Bona clericorum veniant in communī. Item S. Hieronymus contestatur : Deus esse eorum hereditas dignatur, qui cum populo possident aliquid. — Et dicendum, quod ex hoc quod quis coronam accipit clericalem, non renuntiat patrimonio suo, nec aliis temporalibus rebus : quoniam terrenorum possessio non contrariatur directe cultui Dei, ad quem clericii deputantur, sed immoderata illorum dilectio et sollicitudo : quia affectus in criminе est, non res. Illorum ergo possessio Deus esse non vult, qui terrenis inhærent finaliter et avarc. In veteri quoque Testamento sacerdotes ac Levitæ habebant urbes ad habitandum, oblationes atque primitias, sacrificia et hostias, quibus sufficienter fuit eis provisum. Si vero clericii, præsertim ad ordines sacros promoti, sint indigentes ac pauperes, episcopus qui eos promovit, ipsis prævidere tenetur, non alias. — Hæc Thomas.

Qui etiam ait, quod ex quo sacerdotes et Levitæ erant per singulas tribus dispergendi, non poterant inter eas hereditatem accipere. Quibus verbis objici potest, quod etiam inter ipsas tribus ubi fuerunt dis-

Num. xxxv,
3.

persi, habebant certas urbes, in quibus habebant fixas mansiones, et suburbana ad alendum pecora sua in pascuis, et par modo potuissent habere et agros : idecirco factum est hoc, ut liberius Deo vacarent, et tanto plus essent intenti in divinis, quanto minus occupabantur circa terrena sollicitanda. Denique, non solum de Levitis, sed item de Simeonitis Jacob patriarchar-

Gen. xlix,
7.

cha prædixerat : Dividam eos in Jacob, et dispergam eos in Israel. Nihilo minus Simeonitæ habebant sortem atque funiculum inter ceteras tribus. Sed et de tribu Benjamin in Josue fertur, quod in medio filiorum Iudeæ partem seu possessionem suam sortita sit. Hinc illud creditur factum etiam mystica ratione, ad præfigurandum

Circa hæc scribit Petrus : In omni transitu a statu in statum, convenienter interponitur aliqua dispositio media. Hinc in transitu a statu laicorum ad statum ministrorum Dei, convenienter interponitur tonsura prima : per quam qui tonsurantur, a statu laicorum separantur, atque ad statum ministrorum Ecclesiæ præparantur. Quumque a laicorum statu separantur, convenienter in signum hujus, capilli eorum deponuntur; et quia in ministros Dei (cui servire, regnare est) eliguntur, congruenter in illis aliqui capilli in modum coronæ dimittuntur. Denique tonsura in corpore fit, character vero animæ imprimitur : idecirco ad esse Ordinis tonsura non præexigitur, sed ad bene esse. Est ergo dispositio congruitatis, non necessitatis. — Insuper clericorum aliqui profitentur vitam communem, et his non licet proprium habere; quidam non, et his licet habere in usu, non in affectu. Nam ea quæ habent, divino cultui debent subjecere; non autem tenentur ea omuino abjecere. — Hoc iterum sciendum, quod clericus aut est promotus ad ordines sacros, aut non. Si sic : aut habet aliunde unde sufficienter vivere possit, et sic Ecclesia non tenetur ei providere, quia non indiget; aut non habet, et tunc Ecclesia ei tenetur, quoniam ipse obligatus exstat Ecclesiæ, nec valet ad sæculi actus redire. Hæc Petrus.

Richardus demum istis concordans, scicitatur utrum clericii non beneficiati, nec in sacris constituti, tencantur portare tonsuram. Respondet : Clerici tales aut publice exerceant actus clericali statui repugnantes, aut non. Si sic, tunc quamvis peccent talia opera exerceendo, non tamen

peccant tonsuram hujusmodi non portando: imo eam portando magis peccarent. Et tales si tertio moniti ab eo ad quem pertinet, contempserint se emendare, privilegio clericali privantur, *extra de Sententia excommunicationis*, Contingit: quia ut dicitur ibi, *privilegium meretur amittere qui permissa seu concessa sibi potestate abutitur, ac frustra legis auxilium invocat qui committit in legem.* Si vero non exercent actus repugnantes beneficio clericali, sed tanquam clerici privilegio clericali utuntur, peccant non faciendo radi tonsuram loco et tempore opportuno, atque ad eam portandam compelli possunt ac debent, et ita intelligenda sunt jura. Clerici etenim scandalum in Ecclesia generantes, ad correctionem cogendi sunt, et ex consequenti ad portandum tonsuram, nisi forte tale commiserint facinus pro quo clericali privilegio merito sint privandi.

Insuper quærerit, utrum clerici uxorati, non tamen bigami, teneantur tonsuram portare. Dicendum, quod clerici tales aut utuntur privilegio clericali, aut non. Si sic, portare tenentur. Si non, aut hoc est ut devitent ecclesiasticum judicium, quod propter delictum suum verentur, putantes facilius evadere in curia laicali; aut non propter delictum quo ecclesiasticum formident judicium, sed quoniam volunt se penitus ad actus laicales transferre, ut si velint milites fieri, aut alia sacerdotalia negotia exercere. Primo modo, compelli possunt ac debent, ut ferant tonsuram, ecclesiasticumque subeant judicium; secundo modo, credo quod compelli non debeant portare tonsuram. Et per istam distinctionem concordari possunt jura diversimode sonantia.

Iterum investigat, utrum bigami teneantur non portare tonsuram. Respondet: Clerici bigami aut sunt religiosi, aut sacerdtales. Si sacerdtales, tenentur eam non portare. Idem dicunt nonnulli, si sint religiosi: quia constitutio prohibens generaliter lata est. Unde sicut videmus, quod constitutio torneamenta prohibens, omnes

A ligat quacumque intentione torneamenta exerceant, et quantumcumque sobrie, quia prohibitio generaliter loquitur, quamvis propter abutentes sit facta; sic in proposito dicunt. Verumtamen, credo quod licet bigamis religiosis tonsuram portare, quam ante bigamiam receperunt, præsertim ante editionem prohibitionis præactæ. — Hæc Richardus.

Concordat Albertus, et addit: Exteriora in tonsura fiunt propter interiora. Interius autem correspondens corona seu tonsuræ B est elevatio mentis ad Deum, non character. Et ipsa corona non est quid penitus corporale, sed est corporale ad spirituale ordinatum; et illud spirituale est partim conjunctum, videlicet elevatio mentis ad Deum; partimque subsequens, utpote Ordo ad quem disponit. — Amplius, dubium non est quin clerici jus habeant in sua hereditate patrimoniali. Aliter vero videtur in feudis quibusdam: quædam enim sunt ad annum pretium cum homagio alicui exhibita, et quædam pro stipendiis militiæ debitibus. Videtur ergo quod patrimonium possunt habere. Atque feudalia scio quod in multis terris habent, et pretium exhibent, pretioque precibusve inducunt aliud aliquem sibi in temporalibus æquivalentem, qui loco eorum facit homagium. Illa vero feudalia, quæ sunt quasi pro stipendiis militum, videtur mihi quod sine injuria domini feudi habere non valeant. Religiosi autem propria nequaquam possunt habere. Hæc Albertus.

Denique ad probationem hujus ultimi D verbi, allegat Richardus illud, *extra de Statu monachorum*, Quum ad monasterium: Prohibemus districte in virtute sanctæ obedientiæ sub obtestatione divini judicij, ne quis monachorum proprium aliquo modo possideat. Nec aestimet abbas, quod supèr hoc possit dispensare, quoniam abdicatio proprietatis, quemadmodum custodia castitatis, adeo est annexa regulæ monachali, quod contra eam nec summus Pontifex possit professis licentiam indulgere.

De his omnibus Bonaventura scribit Aegregie, et pene omnia jam dicta in ejus Scripto diffuse habentur. — Quærerit quoque, utrum clerici qui de bonis Ecclesie sustentantur, utsi potest habentes beneficium præbendale, teneantur ad horas canonicas. Respondet : Quidam obligantur Ecclesiæ, quia Ecclesia obligatur eis, ut qui beneficia recipiunt Ecclesiæ. In quibusdam est econverso : quia Ecclesia ipsis obligatur, quoniam ipsis primo per sacrorum ordinum susceptionem obligantur Ecclesiæ. Unde apparet secundum jus commune, quod clerici in sacris ordinibus constituti, ad horas tenentur canonicas ex officio ; infra vero sacros ordines, tenentur ad eas beneficiati ex beneficio ; constituti vero in sacris ordinibus et beneficiati, tenentur ad ipsas ex utroque. Et hoc dictat jus canonicum, et concordat divinum. Hæc Bonaventura.

QUÆSTIO III

Deinde quæritur, **Utrum in hoc sacramento imprimuntur gratia et character ; de connexionibus quoque et modis characterum ordinum.**

Et apparet quod non confert gratiam, quia non datur digne nisi gratiam jam habenti. In eodem autem non est nisi gratia una gratum faciens. — Item, ut dictum est, character est indelebilis ; sed aliqui ordinati degradantur, in quibus videtur character deleri. — Rursus, per dona gratiæ gratum facientis conformatur homo Christo sublimiter, magisque eminenter quam per dona gratiæ gratis date. Ergo ultra dona illa non requiritur ullus character.

Cf. t. XXIV, p. 174 D.

Deut. xxxii, 4.

Ad hæc Thomas respondet : Quum Dei perfecta sint opera, cuicunque divinitus datur potentia aliqua, dantur etiam ea per quæ congrue exsequi possit ea ad quæ or-

A dinatur. Quemadmodum autem gratia gratum faciens necessaria est ad hoc quod homo sacramenta digne recipiat, ita quoque ad hoc quod homo sacramenta digne dispensem. Hinc in sacramento Ordinis, per quod homo ordinatur ad aliorum sacramentorum dispensationem, gratia gratum faciens datur. — Dicitur autem sacramentum hoc contra ignorantiam dari : non quod detur contra ignorantiam suscipiens, sed plebis, a qua habet ignorantiam expellere per hoc quod per Ordinem præficatur plebi. Hinc ad idoneam ordinum exseccutionem non sufficit qualiscumque bonitas vitæ, sed requiritur bonitas excellens : quatenus sicut illi qui ordinem suscipiunt, constituuntur super plebem ordinis gradu, ita et superiores sint meritis sanctitatis. Hinc in ordinis susceptione confertur majus gratiæ munus, per quod ordinati reddantur ad majora idonei et condigni.

Præterea de impressione characteris fuit hic triplex opinio. Una, quod solum in Ordine sacerdotali character imprimitur. Sed hoc non videtur, quoniam actum diaconi nullus potest exercere nisi diaconus : quo patet quod habet aliquam spiritualem ac specialem in sacramentorum dispensationibus potestatem. Ideo alia opinio est, quod in sacris ordinibus character imprimitur, non in minoribus. Quod etiam nihil est, quia per quemlibet ordinem ponitur homo super plebem in aliquo gradu potestatis, ordinatae ad dispensationem sacramentorum. Quumque character sit signum ab aliis distinctivum, oportet quod imprimatur character in quolibet ordine : cuius signum est, quod perpetuo manent, et nunquam reiterantur. Et hæc est opinio tercia, quæ communior veriorque putatur. Unde quantumcumque quis quemcumque ordinem habens, ad laicatum se transfrat, semper manet in eo character. Quod et inde ostenditur, quia si ad clericatum postea revertatur, non denuo ordinatur quantum ad ordinem quem semel accepit. — Denique, quilibet ordo habet actum

aliquem circa sacramentum, vel ordinatum ad sacramenti dispensationem: quemadmodum ostiarii habent admittere homines ad sacramenti inspectionem.

Amplius, si quæratur, an character Ordinis præsupponat in suscipiente characterem Baptismi, characteremque Confirmationis; dicendum, quod per characterem baptismalem fit homo aliorum susceptivus sacramentorum: ideo carens illo, nullius sacramenti alterius capax est, præsertim quum juxta præhabita, Baptismus sit janua sacramentorum. Hinc si quis se fingat aut probabiliter putet esse baptizatum, quum baptizatus non sit, et ordinetur; non recipit ordinem vere, nec potest conficerre, nec quemquam absolvere: idcirco secundum canones baptizandus est, et denuo ordinandus. Alias si in episcopum promovetur, illi quos ordinat, non suscipiunt ordinem. Attamen pie credi potest, quod quantum ad ultimos sacramentorum effectus, summus Sacerdos suppleret defectus,

* latere

nec permitteret hæc ita jacere*, quod Ecclesiæ posset periculum imminere.

Verumtamen ad susceptionem ordinis non prærequiritur de necessitate character aut sacramentum Confirmationis, sed solum de congruitate, secundum quod ad aliquid agendum vel recipiendum requiritur id sine quo non potest convenienter agi aut recipi. — Conformiter respondendum, si quæratur, an character unius ordinis de necessitate præsupponat characterem alterius ordinis, præsertim inferioris. Unde si quis accipiat ordinem superiorem, prætermisso inferiore, non reordinatur, sed confertur sibi quod defuit, secundum canonum instituta. Hinc in primitiva Ecclesia quidam ordinabantur presbyteri, qui nondum acceperant ordines inferiores; nihil minus poterant omnia quæ inferiorum sunt ordinum, quia potestas inferior in superiore continetur, sicut ducatus in regno. Postmodum vero ordinavit Ecclesia, ne ad superiores se ingerat ordines, qui in minoribus humiliter non servivit. Hinc quoque ordinati per saltum,

A non reordinantur; sed juxta canones, quod omissum de præcedentibus ordinibus fuit, suppletur et confertur. — Si autem objiciatur, quod ordines sunt quidam gradus subordinati, in quibus non potest quis pervenire ad gradus superiores, nisi ascendet per inferiores; respondendum, quod ordines isti non sunt gradus in eadem actione aut uno motu concurrentes, ut oporteat ad ultimum pervenire per primum: imo sunt gradus constituti in rebus diversis, sicut est gradus inter leonem B et hominem ac angelum. Nec oportet quod qui angelus est, prius fuerit leo, deinde homo, ac postmodum angelus. — Hæc Thomas in Scripto.

Concordat Albertus: Mihi (dicens) non videtur dubium esse, quin ordo iste characterem imprimat (ordo, inquam, ostiarii: quanto magis ordines sacri?) Causa enim seu ratio irreiterationis sacramenti non est nisi duplex: prima, quia causa non redit, sicut originale non redit post *c.f.t. XXIV, Baptismum*; secunda, quia immobile ali-

p. 161B.

C quid manet in suscipiente sacramentum. Prima autem causa non iterandi sacramentum Ordinis, non est hic: defectus enim et peccatum contra quod datur, sæpe reiteratur. Ergo secunda causa hic locum habet, quod scilicet aliqua potestas indebilis imprimitur, quæ character vocatur. — Sed objici potest, quod in hierarchia angelica, angelis animarum nostrarum custodibus non imprimitur character, qui tamen sunt superiores ostiariis seu custodibus in ecclesiastica hierarchia: ergo nec istis. Respondendum, quod de signis angelorum nobis incertum est; tamen de gradibus angelorum hoc nobis est certum, quod quantum ad gradum dignitatis unus super alium manet perpetuo, quamvis forsan evaneabuntur quantum ad actum atque officium, quando erit Deus omnia in omnibus post diem judicii. Hinc puto falsum esse, quod angeli non sunt distincti inter se siguaculis naturæ et gratiæ ac gloriæ, secundum quod eorum officia sunt diversa, superiora et inferiora. — Præter-

I Cor. xv.

28.

ea quæritur, quum character creatus con-signet, et aliquo modo conformet trinitatem creatam increatæ, quomodo character iste hoc faciat. Respondetur, quod conformat ostiarium ei qui non dormit neque dormitat custodiendo Israelem. Et sicut Christus in templo ostendit quemdam divinum fulgorem, quo territi cesserunt et exierunt de templo qui illud profanaverunt; sic quedam divina virtus deterrendi immunda a sancto loco, datur ostiariis, ex qua virtute pellere possunt immunda ab ædibus consecratis. Et hic est actus eorum, ratione ordinis hujus; nec hoc possunt qui ordinem istum non acceperunt neque hanc potestatem. — Hæc Albertus. Qui in prædictis jam verbis videtur sentire, angelos

cj. t. XXI, p. 221 C. specificie esse distinctos, quod super secundum videtur negasse, ut ibi narratum est.

In his Petrus et Richardus concordant. Additque Petrus, characteres septem ordinum essentialiter et specie esse distinctos, sicut et ordines ipsos. Richardus quoque, quod in collatione cuiuslibet ordinis, gratia gratum faciens ordinato confertur, si digne recipit ordinem. Quemadmodum enim natura non solum dat suo effectui id quod necessarium est ad exsecutionem sui naturalis effectus, sed etiam illud quod requiritur ad exsecutionem idoneam; sic Deus dando ordinum potestatem, simul largitur gratiarum charismata per quæ digne ac meritorie exsecutionibus mancipentur. Hæc Richardus. — Eadem Argentinensis, qui et communem doctorum doctrinam communiter sequitur, et eadem scribit quæ alii. Scripta quoque domini Bonaventuræ de his, continentur in introductis ex Thoma et aliis.

Porro Durandus: Quum (inquit) character sit potestas per quam homo potest exercere et exsequi operationes divinas, hinc sicut aliquid dupliciter habet rationem potestatis, ita et characteris. Simpliciter namque vocatur potestas, per quam possumus in operationem in quam ante non poteramus. Potestas vero secundum

A quid dicitur, per quam aliquid licite possumus quod et alias poteramus, sed non licite. Sic et character simpliciter vocatur, potestas qua possumus quod non potuimus ante. Secundum quid vero dicitur character, potestas per quam possumus quod et ante potuimus, quamvis non licite. Character ergo primo modo acceptus, in solo imprimitur sacerdotio; sumptus antem secundo modo, imprimitur in aliis ordinibus. Nam aliquis potest evangelium legere, ac cetera obsequia sacerdoti exhibere, quamvis non sit diaconus ordinatus, quamvis non possit id licite (et ita de ordinibus inferioribus aliis); non autem potest quis vere confidere corpus et sanguinem Salvatoris, nisi sit ordinatus sacerdos. — Nec est instantia nisi de exorcista, qui videtur in sua ordinatione accipere potestatem ad spirituale effectum, puta ad impediendum dæmonis potestatem. Sed hoc secundum Cyprianum non cogit, quia secundum ipsum nil facit, sed tantum significat id quod postea in Baptismo efficietur. Ait namque: Seias diaboli nequitiam permanere usque ad aquam salutarem, in Baptismo autem nequitiam omnem amittere. Et ita secundum ipsum exorcista non habet super dæmonem potestatem. Sed quia contrarium tenetur communiter, ideo potest concedi, quod in ordinatione exorcista character imprimitur. Hæc Durandus.

In quibus insinuat, quod nec in aliis ordinibus minoribus, imo nec diaconatu nec subdiaconatu, imprimatur verus et proprius character: quod ex dictis et dicendi censetur erroneum. Imo tam vere ac verus imprimitur in eis character, quam vere sunt ordines, et quam ratio ordinis convenit eis. Et sicut ex Alberto jam clariuit, sicut proprius ostiarii actus non est tantum corporaliter ostium aperire, et quosdam ad ingressum admittere, quosdam arcere, sed potestative hoc agere, sicut expressum est; ita actus diaconi non est qualitercumque evangelium legere et alia quedam peragere, sed ex tradita sibi potestate peragere illa, ut statim dicetur.

Denique eadem potestate potest quis aliquid simpliciter et licenter seu de facto et de jure : quemadmodum sacerdos existens in caritate, vere et licite celebrat sacerdotali potestate, atque eadem potestate celebrat illicite et contra jus, quando scienter in mortali existens vitio celebrat.

A cramenti. Unde si malus ordinetur, vere suscipit ordinem. Hinc rursus divinus Dionysius in epistola ad Demophilum scribit: *Cf. t. XVI. p. 543B.* Talis, utpote non illuminatus, audax videatur, sacerdotalibus manum apponens; et non veretur neque verecundatur divina præter dignitatem attractans et exsequens, et quasi putans Deum nescire quæ ipse in se cognovit; et decipere aestimat Deum, quem falso nomine patrem appellat; et audit ipsius immundas infamias (non enim dicam orationes) super divina signa christiiformiter enuntiare. Ergo hujusmodi ordinatus, præsertim sacerdos, qui ordinem suum indigne exsequitur, est quasi blasphemus, et vocatur deceptor, siveque valde mortaliter peccat. Ideo quoque in Levitico Dominus dixit ad Moysen: Homo de semine Aaron qui habuerit maculam, non offeret panes coram Domino, nec accedet ad ministerium ejus. Quanto magis habens maculam culpæ mortalis, non debet Christi sacramenta conficere nec tractare. Nam et sanctus ait Hieronymus: Non solum epis copi et presbyteri atque diaconi provide re magnopere debent, ut cunctum populum cui præsunt, sermone et conversatione præcedant, verum etiam inferiores gradus, et omnes qui oraculo Dei deserviunt, quoniam vehementer Dei Ecclesiam destruit, laicos esse meliores quam clericos. Denique, sicut quædam sunt medicinæ corporales quæ exigunt in accipiente robur naturæ, alias cum vitæ periculo assumuntur; aliae vero dari possunt debilibus: ita in spiritualibus quædam sunt sacramenta

QUÆSTIO IV

COnsequenter, nunc seiscitandum, **U-**
Trūm in suscipientibus ordinem
requirantur virtuositas vitæ atque
scientia totius sacræ Scripturæ.

Videtur quod non: quia quum homo ignoret an vere sit virtuosus et in caritate existens, grandi se periculo committeret, qui ad ordines procederet. — Item videsmus frequenter, quod simplices sacerdotes devotius conversantur quam eminenter lit-
Matth. xi, 25. terati. Propter quod dixit Salvator: Confiteor tibi, Pater, Domine cœli et terræ, quia abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis. Salomon quo-
Prov. m, 32. que loquens de Deo: Cum simplicibus, ait, sermocinatio ejus.

Ad hæc Doctor sanctus respondet: Sicut B. Dionysius tertio Ecclesiasticæ hierarchiæ *Cf. t. XV. p. 461D.* capitulo loquitur, Quemadmodum subtiliores ac clariores essentiae, influxu solarium radiorum impletæ, lumen in eas superveniens* ac descendens aliis corporibus communicant, influunt, ac infundunt; sic in omni actu obsequioque divino non est audiendum aliis fieri ducem, nisi quis secundum omnem habitum suum factus sit deiformissimus, id est Deo simillimus. Quumque homo in quolibet ordine constitutatur dux aliis in rebus divinis, in quolibet ordine tanquam præsumptuosus peccat mortaliter qui cum conscientia peccati mortalisi ad eum accedit. Hinc sanctitas vitæ ad eujuslibet ordinis acceptiōnem et usum seu exsecutiōnem requiritur de necessitate præcepti, non de necessitate sa-

B stiformiter enuntiare. Ergo hujusmodi ordinatus, præsertim sacerdos, qui ordinem suum indigne exsequitur, est quasi blasphemus, et vocatur deceptor, siveque valde mortaliter peccat. Ideo quoque in Levitico Dominus dixit ad Moysen: Homo de semine Aaron qui habuerit maculam, non offeret panes coram Domino, nec accedet ad ministerium ejus. Quanto magis habens maculam culpæ mortalis, non debet Christi sacramenta conficere nec tractare. Nam et sanctus ait Hieronymus: Non solum epis copi et presbyteri atque diaconi provide re magnopere debent, ut cunctum populum cui præsunt, sermone et conversatione præcedant, verum etiam inferiores gradus, et omnes qui oraculo Dei deserviunt, quoniam vehementer Dei Ecclesiam destruit, laicos esse meliores quam clericos. Denique, sicut quædam sunt medicinæ corporales quæ exigunt in accipiente robur naturæ, alias cum vitæ periculo assumuntur; aliae vero dari possunt debilibus: ita in spiritualibus quædam sunt sacramenta D ad peccati remedium ordinata, et talia sunt peccatoribus exhibenda, ut Pœnitentia et Baptismus; alia vero quæ gratiæ conferunt eminentiam, requirunt hominem gratia confortatum.

Præterea in quolibet hominis actu ad hoc quod sit ordinatus, oportet quod adsit directio rationis. Idecirco ad hoc quod homo actum ordinis idonee exsequatur, oportet quod tantam scientiam habeat, quod per eam sufficienter dirigi possit in execu tione et actibus ordinis sui. Ideo etiam

* in eis su-pereminens

tanta scientia requiritur in eo qui est ad ordinem aliquem promovendus. Nec oportet quod universaliter in tota Scriptura instruetus sit, sed magis aut minus, secundum quod ejus ordo seu officium ad plura aut pauciora, ad majora vel minoria extendit se, ut curati et qui aliis in spiritualibus præsident, sciant ea quæ ad doctrinam fidei morumque pertinent, et alii sciant ea quæ ad exsecutionem sui ordinis spectant. — Sed objici potest illud Malach. ii, 7. *Malach. ii, 7.* Labia sacerdotis custodint scientiam, et legem ex ore ejus requirent. Ergo sacerdotum est, totius legis diviuæ habere peritiam. Ad quod adduci potest, I Petr. iii, 15. *I Petr. iii, 15.* quod princeps Apostolorum in sua ait prima Canonica : Parati semper ad satisfactiōnem omni poscenti vos rationem de ea quæ in vobis est fide et spe. Ad quod impletum scientia requiritur valde magna. Et respondendum, quod sacerdos duplice habet actum : unum principalem super corpus Christi verum; alium secundarium super corpus ipsius mysticum. Secundus dependet a primo, non econverso : ideo aliqui ad sacerdotium promoventur, quibus committitur primus actus dumtaxat, ut religiosi; et illis sufficit prætaeta scientia. Aliis commissa est cura animarum; et de illis intelliguntur auctoritates inductæ : quia scientia legis eis necessaria est, non ut sciant omnes difficiles quæstiones, quia in illis debent ad superiores et doctiores recurrere; sed ut sciant ea quæ populus eis commissus credere, scire et agere debet. Porro ad superiores sacerdotes, præsertim episcopos, pertinet, ut etiam ea D cap. v. *cap. v.* sciant quæ difficultatem continent in divinis, et de talibus instruant inferiores : et quo in altiori sunt gradu, eo plus obligantur ad hæc, ut S. Dionysius libro de Ecclesiastica asserit hierarchia.

Ex his patet responsio questioni quaeritur, utrum promovens indignos ad ordines, peccet. Talis enim infidelitatis est reus, et peccat mortaliter, tradens divina et committens saera mysteria indignis, vel non sufficienter litteratis, nec

A virtuosis. Quod potissimum est iniqnum, dum tales ad curam animarum proinventur vel admittuntur : quod vergit in damnum boni communis, atque in derogationem Salvatoris, cuius oves committuntur huius.

— Et si objiciatur, quod digni non valeant inveniri ; dicendum, quod Christus nunquam ita relinquit Ecclesiam suam, quin in ea inveniri queant ministri idonei ad indigentiam populi, si indigui abjiciantur et boni promoteantur. Et si non inveniuntur tam multi boni, melius esset pan-
B eos bonos quam plures esse malos, ut sanctus testatur Clemens. Debet quoque episcopus debitam facere inquisitionem de qualitate et scientia ordinandorum. Unde Apostolus scripsit ad Timotheum episcopum : Manum nemini cito imposueris. *Tim. v, 22.* Alias universa peccata quæ ex insufficiencia ordinatorum contingunt, redundant in promotores et admissores eorum.

Insuper ex prehabitibus patet responsio ad id, utrum existens in peccato mortali, peccet mortaliter utendo ordine sibi collato.

C Respondendum est quod imo, si conscius sibi sit aut esse debet de tali peccato, quoniam Deus in Deuteronomio jussit : Juste quæ justa sunt exsequeris. Idecirco *Deut. xvi, 20.*

Quicunque hoc quod sibi competit ex ordine, facit indigne, ille quod justum est injuste exequitur, et facit contra legis præceptum : idecirco mortaliter peccat. Qui cumque autem cum peccato mortali aliquod sacrum pertractat officium, non est dubium quin indigne faciat illud : unde constat quod mortaliter peccet. Si autem teneatur celebrare, non ob hoc exstat perplexus : quoniam pœnitere potest ac debet. — Si autem queratur, an subditus possit a tali sacerdote sacramenta accipere licite ; appareat quod non, quia induceret eum ad peccandum, et communicaret ei in malo. Dicendum, quod quamdiu talis minister ab Ecclesia sustinetur, potest subditus ejus ab ipso sacramenta suscipere, quia ad hoc obligatur; tamen præter necessitatis articulum non esset tutum quod illum induceret ad aliquid sui ordinis ex-

sequendum, durante in se conscientia tali de illo ministro : quam tamen posset depolare, quoniam in instanti potest homo a Deo compungi ac pœnitere. — Postremo, quandocumque sacerdos seu alias ordinem habens, in peccato mortali exsistens, exhibit se in aliquo actu ordinis sui ut ministerum Ecclesiæ, mortaliter peccat ; et toties taliter peccat, quoties hujusmodi ac-

*Cf. l. XV, tum exercet : quoniam ut divinus Diony-
p. 367 B. sius primo Ecclesiastice hierarchiæ capi-*

* *immundis* tulo contestatur, indignis * fas non est tangere symbola, id est sacramentalia si- gna, seu sacra vasa. Idecirco dum tangunt res sacras quasi officio suo utentes, peccant mortaliter. Secus esset, si in aliqua necessitate aliquod sacrum contingerent aut exsequerentur, in casu quo et laico id licieret : ut si in necessitatis articulo baptizarent aut corpus Christi in terram projectum colligerent. — Hæc Thomas in Seripto. Quibus concordant Petrus, Richardus aliquie communiter.

Et addit Petrus : Sicut non est idoneus ministrare regi terreno, qui est inimicus ipsius, sic non est idoneus ministrare Regi æterno, qui non habet gratiam ejus. Et sicut inimicus ingerens se ad ministrandum regi præter necessitatis articulum, offendit eumdem ; sic ingerens se ad ministrandum Deo in ordine aliquo sine caritate et gratia. Hæc Petrus.

*tom. XXIV, p. 143 D, 235
B' et s.* De his dictum est plenius supra, ex his aliisque doctoribus, atque Bonaventura, qui asserit : ordinatum et sacerdotem ad hoc quod sine peccato mortali exerceat actum suum, non teneri esse in caritate, seu sine culpa mortali, sed examinare conscientiam suam de hoc, an sit in peccato mortali, nec sibi conscientium esse de hoc, imo probabiliter confidere se esse in gratia, ita quod pie credere possit se fecisse quod in se est. Idem dicit requiri atque sufficere, ad hoc quod homo sine mortali peccato celebret sive communicet.

Insuper dietis ex Thoma concordant hie scripta Alberti per omnia. Qui et aliqua addens : Quidam, inquit, accipiunt ordines

A ex sola devotione, ut monachi et alii religiosi; quidam vero ad hoc, ut in ipsis ordinibus administrent aliis verbum Dei ac sacramenta, ut quidam religiosi, et qui intitulati sunt ad curam animarum. De primis adhuc distinguo. Quidam enim habent euram animarum in suis ordinibus, ut ablates et confessores ipsius seu constituti ab eo; aut non habent, neque habebunt. Si habent, idem videtur esse judicium de eis aliisque curatis. Si non habent, et causa devotionis suscipiunt ordinem, videtur B mihi quod non tenentur nisi ut sciant pronuntiationes psalmorum et distinctio- nes eorum quæ legunt, quæ ex grammatica addiscuntur. Si vero sumunt docendi officium ex beneficio, ut clerici intitulati; vel ex professione, ut quidam religiosi : videtur quod plura scire tenentur, et illa credo esse quæ in grosso exponenda sunt populo in fide ac moribus, quæ vocantur christianaæ fidei rudimenta ; in aliis vero determinent casus et quæstiones secundum consilium superiorum, ita ut sciant C et dicant recurrendum esse ad illos.

Denique, nullum est dubium quin mortaliter peccet qui scienter promovet indignum ad ordines, vel ad curam pastoralem, vel ad aliquod ecclesiasticum beneficium. Indignus autem quis appellatur duplice, puta, contrarie et privative. Contrarie, qui habet in se aliquod contrarium aut repugnans dignitati, hoc est, mortale peccatum seu ignorantiam eorum quæ scire tenetur : et talis nullo modo est promovendus. Privative autem indignus est, qui privatus D est significantibus ad promotionem, non tamen habet contrarium in se : et in talibus dispensari posset propter necessitatem aliquarum Ecclesiarum quæ indigent litteratis ac defensoribus, ut aliquid haberent de Ecclesia donec sufficienter addiscerent. Sed credo quod eis non possit cura committi, vel dari præbenda ; sed expensæ pro eis fieri possunt de beneficio Ecclesiæ, quod interim alteri committeretur. — Nec valent excusationes quas quidam prætendent, videlicet : quod propter nobis

Ies magis honoratur Ecclesia, ant quod non A citer. Primo per se, puta ad prosequendum illud quod desideratur, ut fornicari, furari. Secundo per accidens, ut dum quis occidit maritum, quatenus uxore ejus fruatur liberius. Si ergo existens in peccato mortali, peccet mortaliter actus ecclesiasticos exercendo, propter circumstantiam peccati mortalis quod habet in se, hoc non est nisi quia incurrit in talem amorem male inflammantem, aut timorem male humiliantem, ex illo amore nascentem, qui sunt duæ radices peccandi. Porro ex

B tali amore non possent actus illi boni ex genere, procedere per peccatum mortale, nisi fiant ex desiderio acquirendi per actus illos ea per quæ voluntas promovetur ad explendum actum peccati quem habet in voluntate, utpote acquirendi pecuniam per quam exerceat suam carnalem libidinem, aut aliquid tale; similiter nec ex illo inordinato timore, nisi per hos actus intenderet fugere impedimenta prohibentia prosecutionem illius libidinis, videlicet ut non amittat favorem, honorem, etc. Contingit autem sacerdotem talem, propter neutrum horum moveri ad exercendum ecclesiasticos actus, verum ut officio suo incumbat, vel ex naturali pietate, ut laici audiant divinum officium. Hinc dieo simpliciter, quod esse in mortali peccato, ex ratione talis peccati non habet circumstantiam propter quam oporteat actum sic factum esse mortale peccatum: imo si in hoc peccat mortaliter, oportet hoc esse ex alia circumstantia cum dicto mortali peccato.

Ad quæstionem denique, an sacerdos in mortali peccato existens, quanvis occulto, peccet mortaliter actus ecclesiasticos exercendo, utpote prædicando, baptizando, potissime celebrando, etc., respondens sexto Quodlibeto Henricus: Actus, inquit, bonus et virtuosus ex genere, nunquam est malus nisi ex circumstantia; et quæstio ista restringitur ad circumstantiam D peccati mortalis. Itaque, secundum Augustinum libro de Libero arbitrio, clarum est nil aliud in tota congerie culpæ dannari nisi libidinem, id est improbam cupiditatem: quæ non est in actione nisi quoniam actio procedit ex amore implendi desiderium pravum; imo ipsa cupiditas non aliud est quam hujusmodi amor, quemadmodum caritas est amor implendi desideria bona. Ex tali autem amore cupiditatis potest actio mala procedere dupli-

q. 30. C tingit autem sacerdotem talem, propter neutrum horum moveri ad exercendum ecclesiasticos actus, verum ut officio suo incumbat, vel ex naturali pietate, ut laici audiant divinum officium. Hinc dieo simpliciter, quod esse in mortali peccato, ex ratione talis peccati non habet circumstantiam propter quam oporteat actum sic factum esse mortale peccatum: imo si in hoc peccat mortaliter, oportet hoc esse ex alia circumstantia cum dicto mortali peccato.

Distinguendum est ergo de hujusmodi actibus, atque de tempore in quo fiunt, de personis quoque exercentibus eos. Nam ecclesiastici actus sacerdotibus incumbentes, aut respiciunt donum gratiæ gratum facientis, aut non, sed donum gratiæ gratis datae: cuiusmodi sunt actus prædicandi, consulendi, corripiendi, seu Horas dicendi psallendo in communi, aut legendo sacerdoti epistolam ad altare vel evangelium, vel aliquid hujusmodi faciendo: haec enim omnia de genere suo neque in agente ne-

que in his circa quos fiunt, requirunt gratiam gratum facientem, neque præexistendo nec eam causando. Et de talibus actibus dico absque distinctione, quod exsistens in peccato mortali potest eos exercere absque hoc quod peccet mortaliter : quia tenetur ad eos ex officio, nec oportet ibi esse talem contemptum. Actus de primo genere, ut administrare sacramenta, qui ad minus respiciunt gratiam quam efficiunt in suscipientibus digne, propter sanctitatem sacramentorum, in eo quod talem finem respiciunt, requirunt dignitatem in suo ministro : ita quod contemptus mortalis in eo sit, si non digne et absque mortali culpa administret ea, nisi necessitatis articulus sit excusans. Si enim non sit necesse sacramentum administrare, sed absque incommodo, scandalo et periculo valeat tempus aliud exspectari, peccat mortaliter administrando, quia contemnit sacramentum. Si autem necessitas sit : aut hæc est de sacramento necessitatis, ut pœnitentia in extremis ; et ita administrans non peccat mortaliter, quamvis sit in mortali, quoniam non accedit irreverenter præsumendo de se, sed quadam necessitate aut pietate inducitur ad subveniendum periclitanti. Aut est circa sacramentum quod non est necessitatis, nisi propter peccatum futurum cavendum, ut si populus scandalizaretur nisi fieret Missa : et sic non peccat mortaliter in administrando alia sacramenta a Sacramento altaris. Aut est circa Sacramentum altaris, et hoc duplamente : primo, in ministrando sacramentum jam consecratum ; secundo, conseerando et administrando. Primum horum dicunt aliqui non posse fieri sine peccato mortali ab eo qui in mortali est culpa, quoniam sicut ministrari non debet nisi mundis, ita nec tangi nisi a mundis. Alii dicunt oppositum, quod verius puto, quia tactus ille non attingit nisi ad formas panis ; nec fuisset mortale peccatum, si peccator tetigisset corpus Christi deambulantis in terra, ex pia causa. Secundum vero esset peccatum mortale, quia oportet

A ret eum communicare, quod non licet exsistenti in peccato mortali. — Hæc Henricus.

Qui in ista opinione nullum pro se allegat doctorem authenticum, nec quempiam Patrum sanctorum. Præcedens autem positio habet pro se multas evidentes auctoritates, imo et divini Dionysii, et (quod magis est) Scripturæ canonicae. Sed et multa falsa sunt in opinione ista. Primo quod ait, actum prædicandi posse fieri sine peccato mortali ab eo qui est scienter in mortali

B peccato : cuius oppositum (ut supra ostensum est) S. Thomas evidenter ostendit, eo

dist. xix, p. 530 A'.

quod talis quantum in se est, evacuat intentionem Scripturæ ; et concordat quod ait Scriptura : Peccatori dixit Deus, Quare Ps. xlii, 16.

tu enarras justias meas ? — Secundo quod ait, actum judicandi fieri posse sine mortali culpa ab eo qui est in culpa mortali :

dist. xix, p. 530 B.

cuius oppositum supra ostensum est, non solum ex Thoma, Alberto, multisque aliis, imo etiam ex hoc quod sancti patres Ambrosius Chrysostomusque testantur, quod exsistens in peccato mortali, indignus est judicare alium de eodem peccato, potissimum de minori. Et eodem modo indignus est corripere alios, qui de eodem aut majori vitio reprehendi meretur. — Tertio

quod dicit, epistolam et evangelium posse legi in officio Missæ sine peccato mortali ab eo qui sibi conscius est de mortali : cuius contrarium præfati doctores ostendunt

Cf. p. 19 C'.

ac probant, quod quicumque aliquem actum sacri ordinis exercet in peccato mortali, peccat mortaliter. — Quarto quod asserit, actus istos non exigere caritatem et gratiam in eo qui facit eos : cuius contrarium est ostensum, quum sint actus privilegiati. Et quamvis non de necessitate ordinis seu sacramenti, tamen de necessitate præcepti requirunt gratiam in eo qui recipit aut exsequitur eos. — Quinto quod dicit, sacerdotem exsistentem et manentem in mortali, posse sacramentum Eucharistiæ consecrare et ministrare aliis in articulo necessitatis, vel causa scandali vitudi, sine peccato mortali : cuius contrarium

dist. ix, q. satis ostensum est. Nee excusat cum necesse sitas, quum possit in instanti vel subito

^{2, 3, 4.} p. 20 A. poenitere, et emendationem atque confessionem proponere. — Sexto quod dicit, tam ministrum posse tangere sacramentum sine mortali, quum juxta divinum et saceratissimum Dionysium, non sit fas enim saera tangere symbola, id est consecrata vasa, sicut expositum est. Imo sacerdos aut minister hujusmodi, aliquem actum ordinis sacri efficiens, est quasi Dei irrisor, subsannator et tanquam blasphemus censendus.

Insuper rationes quas allegat Henricus, nil valent, ut quod talis sacerdos tenetur ad hujusmodi actus : imo dico, quod tenetur eos non exercere quamdiu in mortali est vitio, sed obligatur se emendare, pœnitere, atque ad tam divinissima mysteria peragenda disponere et dignificare. — Rursus, quod ait, non esse in illis actibus contemptum mortale, nil probat : non enim omne peccatum mortale procedit ex formaliter contemptu, ut patet de his qui ex infirmitate seu ignorantia peccant. Item

^{1 Cor. xi,} qui celebrat et suscipit sacramentum, ita posset excusari juxta hæc scripta, ut ille qui sacramentum alii administrat. Rursus que Apostolus ait : Quicumque manducaverit panem hunc indigne, reus erit corporis

^{27.} ^{Ibid. 29.} et sanguinis Domini ; et denuo, Judicium (inquit) sibi manducat et bibit. Sed non est minus celebrare quam communicare : imo sacerdos, ceteris paribus, in his multo gravius peccat quam non sacerdos seu laicus. Hinc ista opinio videtur multum erronea, periculosa ac devitanda. Et miror quod doctor ille, qui in aliis scriptis est communiter tam rigorosus, est in istis tam laxus. De his autem pertranseo, quoniam copiose præhabita sunt, et ex præhabitibus horum veritas lucide innotescit. Hoc tamen adjicio, quod quamvis amor male inflammans, et timor male humilians, sint quædam generales peccandi radices, non tamen omne peccatum mortale procedit directe et immediate ex altero horum, sed interdum mediate ac reductive.

QUÆSTIO V

Modo querendum, Utrum sint tantum ordines septem ; et qualiter ab invicem distinguantur : nam quidam dicuntur ordines sacri, quidam non saeri.

Videtur quod sint plures quam septem. Nam psalmistatus videtur esse ordo; similiter episcopatus; atque in textu habetur,

B Quadripartitus est ordo episcoporum. — Item ordo est totum potestativum, in quo superius continet inferiora et superaddit : siveque potest sacerdos, inferiorum ordinum actus efficere, nec oportet actus per supposita diversa distingui.

Et merito quæritur, cur hoc sacramentum magis distinguitur per tot partes seu species quam alia sacramenta, quum tamen quamdam eminentiam habeat, simpliciusque consistat, et magis spirituale quam alia : propter quod minus divide C retur.

Ad hæc Thomas respondens, et primo cur in Ecclesia plures sint ordines : Ordinum (inquit) multitudo introducta est in Ecclesia propter tria. Primo, propter commendandam sapientiam Dei, quæ in condecenti ac ordinata entium dispositione atque distinctione præsertim relucet, in cuius figuram scriptum est : Videns regi- ^{III Reg. x,} na Saba ordinem ministrantium Salomoni, etc., non habebat ultra spiritum, id est, præ admiratione defecit. Secundo, ad sacerdandum humanæ infirmitati : quia per unum omnia ad divinum cultum spectantia expleri nequeunt sine magno gravamine. Propter quod etiam Dominus dedit Moysi senes in adjutorium. Tertio, ut via ^{Num. xi, 16,} proficiendi hominibus amplior detur, dum in diversis officiis plures constitunntur, ut omnes sint Dei cooperatores, quo nihil divinus est, ut S. Dionysius loquitur. Diversificatur autem hoc sacramentum magis quam alia : quoniam alia sacramenta dan-

^{De Cœlest.}
^{bier. c. v.}

tur ad percipiendum quosdam effectus, hoc vero ad exercendum aliquos actus : ideo secundum illorum actuum varietatem distinguitur ordo. — Et si queratur, qualis sit ista divisio ; dicendum, quod non est totius integralis in partes, nec totius universalis in species, sed totius potestativi, cuius est ista natura, quod secundum completam rationem suam est solum in uno, et in aliis secundum quamdam participacionem. Unde secundum Philosophum octavo Ethicorum, regimen monarchicum in quo unus tantum principatur, est optimum : in quo plenitudo potestatis residet penes unum ; et tale est regimen militantis Ecclesiæ.

Denique septem sunt ordines, quorum sufficientiam aliqui sumunt per adaptationem ad gratias gratis datas, de quibus in prima ad Corinthios legitur, dicentes, quod sermo sapientiae competit episcopo, quem ipse aliorum sit ordinator, quod ad sapientiam pertinet ; sermo scientiæ sacerdoti, qui habet clavem scientiæ ; fides diacono, qui prædicat Evangelium ; operatio virtutum C subdiacono, qui se ad opera perfectionis extendit per continentia votum ; interpretatio sermonum acolytho, quod designatur in lumine quod deportat ; gratiæ sanitatum exorcistæ, qui dæmones pellit ; genera linguarum psalmistæ ; prophetia lectori ; discretio spirituum ostiario, qui quosdam admittit et quosdam repellit. Sed hoc nihil est, quoniam gratiæ gratis date non dantur eidem, sicut ordines. Episcopatus quoque et psalmistatus non sunt ordines, ut dicitur. — Hinc alii assignant sufficientiam D istam secundum quamdam assimilationem ad hierarchiam angelicam, in qua ordines spirituum supernorum distinguuntur secundum purgationem, illuminationem et perfectionem, dicentes, quod ostiarius purgat exterius, segregando bonos a malis ; interius vero acolythus, quia per lumen quod portat, significat se intiores pellere tenebras ; sed utroque modo exorcista, quia diabolum, quem expellit, utroque modo perturbat. Illuminatio demum quæ fit per

A doctrinam propheticam, fit per lectores ; et quæ fit per doctrinam evangelicam, per diaconos ; quæ per apostolicam, per subdiaconos. Perfectio autem communis fit per sacerdotes, sicut quæ est Pœnitentiæ ac Baptismi ; excellens vero per episcopum, ut consecratio sacerdotum ac virginum ; excellentissima autem per summum Pontificem, in quo est plenitudo auctoritatis. Verum hoc etiam nihil est, quoniam ordines angelorum non distinguuntur per actus illos, quia in quolibet ordine sunt, et B quia secundum B. Dionysium, solis episcope De Ecl. hier. c. v. convenit perficere, sacerdotibus illuminare, inferioribus omnibus purgare. — Ideo alii appropriant ordines septem donis, ut sacerdotio correspondeat donum sapientiæ, quæ nos cibat pane vitæ et intellectus, sicut sacerdos nos reficit pane cœlesti ; timor ostiario, quoniam timor separat nos a malis : siveque intermedii ordines corrispondent intermediis donis. Sed hoc iterum nihil est, quia in quolibet ordine septiformis gratia datur.

Aliter ergo dicendum, quod scilicet Ordinis sacramentum ordinatur ad Eucharistiam, quæ (teste B. Dionysio) est sacramentum sacramentorum. Ideo distinctio ordinum accipienda est secundum diversam relationem ad Eucharistiam, quia potestas ordinis aut est ad Eucharistiæ consecrationem, aut ad aliquod ministerium ordinatum ad illam. Si primo modo, sic est ordo sacerdotum : idcirco quum ordinantur, accipiunt calicem cum vino, et patenam cum pane, in signum accipiendo potestatem consecrandi corpus et sanguinem Domini. Porro cooperatio ministrorum vel est in ordine ad ipsum sacramentum, vel in ordine ad suscipientes. Si primo modo, sic tripliciter. Primo enim est ministerium quo minister cooperatur sacerdoti in ipso sacramento quoad dispensationem, quamvis non quoad consecrationem, quam solus facit sacerdos : et hoc ad diaconum spectat, qui et sanguinem dispensat. Secundo est ministerium ordinatum ad materiam sacramenti ordinandam in sacris

vasis sacramenti : et hoc ad subdiaconum A ter. Primo, secundum se : et sic quilibet pertinet ; idcirco accipit calicem de manu episeopi, sed vacuum, quum ordinatur. Tertio est ministerium ordinatum ad praesentandum materiam sacramenti : et hoc competit acolytho, qui urecolum preparat cum vino et aqua. Ministerium vero ad preparationem recipientium ordinatum, non potest esse nisi super immundos. Nam mundi eo ipso quo mundi, sunt ad sacramenta percipienda idonei. Triplex quoque

De Ecl. hier. c. iii.

naturae est genus immundorum, secundum S. Dionysium. Aliqui sunt enim infideles credere non volentes, et hi a visione divinorum et a cœtu fidelium omnino sunt excludendi : quod facere ad ostiarios spectat. Alli credere volunt, sed nondum in fide instruti sunt, utpote catechumeni : ad quorum instructionem deputatur ordo lectorum. Hinc prima rudimenta fidei, utpote vetus Testamentum, eis legendum committitur. Quidam sunt fideles in fide instructi, defectum habentes ex daemonis potestate, scilicet energumeni : ad quos ministerium habet ordo exorcistarum. — In primitiva autem Ecclesia, propter paucitatem ministrorum, cuncta ministeria inferiora committebantur diaconis ; nihilo minus universæ inferiores potestates implicite erant in una diaconi potestate. Postmodum, ampliatis cultu Dei et ipsa Ecclesia, id quod implicite fuit in una potestate, explicite tradidit in diversis ordinibus. Sicque intelligendum est quod ait Magister, quod Ecclesia diversos ordines sibi instituit. — At vero psalmistatus non est ordo, sed officium ordini annexum. Quum enim Psalmi cum cantu pronuntientur, ideo dicitur psalmista et cantor. Nec cantor est nomen ordinis specialis : tum quia cantare ad totum pertinet chorom; tum quia non habet speciale relationem ad Eucharistiae sacramentum. Tamen quia officium quoddam est, interdum computatur inter ordines large sumptos.

Quæritur quoque, an ordines distinguantur per sacros et non sacros. Et respondendum, quod ordo vocatur sacer dupli-

B ter. Primo, secundum se : et sic quilibet ordo est sacer, quum sit sacramentum quoddam. Secundo, ratione materiæ circa quam habet aliquem actum : sieque ordo dicitur sacer, qui habet actum circa rem consecratam ; et ita sunt tres ordines sacri, pma sacerdos, et diaconus, qui habet actum circa corpus Christi vel sanguinem consecratum, et subdiaconus, habens actum circa vasa consecrata ; ideo istis jungitur continentia, ut sancti et mundi sint qui sancta tractant. — Haec Thomas.

Amplius Bonaventura : Ratio (ait) quare hoc sacramentum habet gradus, est quoniam ordinatur ad dispensandum sacramentum dignissimum, et ad ministrandum in templo Dei. Ad ministrandum autem concurrunt quædam digniora et aliqua minus digna. Etsi omnia requirant sanctos ministros, maxime tamen illa quæ attenduntur circa altare, et circa sanctorum portationem vasorum, et circa oblationem sacrificii consummandam, juxta illud Isaiæ : Mundamini, qui fertis vasa Domini.

Is. lii, 11.

Sanctitas vero seu sanctificatio potissime consistit in continentia : hinc quidam sunt ordines qui requirunt continentiam in ministris, quidam non. Ideo quidam ordines dicuntur sacri, quidam non sacri, ratione ministerii, ad quod requiritur sanctitas in ministro. — In hoc demum omnes concordant, quod huic sacramento competit graduum distinctio, sive propter hoc quod penes ipsum membra Ecclesiæ in corpore mystico ordinantur secundum diversas operationes et gratias ; sive ob hoc quod secundum istud sacramentum pulchritudo Ecclesiæ militantis conformatur pulchritudini Ecclesiæ triumphantis ; sive ob hoc quod istud sacramentum in suo supremo ponit et disponit hominem ad gratiam perfectionis, et gratia perfecta in pluralitate donorum Spiritus Sancti consistit ; sive ob hoc quod hoc sacramentum ordinat ad dignissimum ministerium, quod est consecratio dominici corporis, ad quam non statim est convolandum, sed paulatim per gradus ascendendum, quum istud sacramentum

ob sui nobilitatem ac reverentiam debeat multa habere ministeria inferiora. Itaque omnibus modis his accipitur ratio pluralitatis in gradibus ordinum. Atque secundum adspectum ad has rationes plurificandi, sumitur sufficientia graduum ecclesiasticorum diversimode a diversis. Quidam etenim sumunt penes distinctionem membrorum Ecclesiæ, quæ attenditur secundum dona gratiarum, de quibus ait Apostolus :

I Cor. xii, 8. Alii per Spiritum datur sermo sapientiæ, etc. Dicuntque novem esse ordines, secundum novem genera gratiarum illarum. (Cf. p. 24B.)

Tera ut supra in Thoma.) Hæc Bonaventura.

Qui scribit hic eadem quæ Thomas, et

p. 24C. sufficientiam approbat quam et Thomas.

Cf. p. 6 in fine. Insuper, circa id quod in littera dicitur, Canones duos tantum ordines censem sacros appellari, affirmat : Ordo uno modo dicitur sacer, quoniam tangit res sacratas : et ita sunt tres ordines sacri. Secundo, quia dispensat rem sacram, et tractat ac defert : et ita sunt duo ordines sacri, videlicet sacerdotium et diaconatus. Tertio, quia conficit sacramentum : sive solum sacerdotium sacer ordo vocatur. — In præinductis nunc concordant Albertus, Petrus, Richardus, aliique communiter. Scotus tamen quædam communi doctrinæ contraria scribit, quibus immorari et occupari reor superfluum. Antisiodorensis quoque præhabitus consonat.

Adhuc de ista materia, hoc est de sacramento Ordinis et concernentibus illud, aliqua sunt addenda ex Guillelmo Parisiensi, qui in suo fatur Sacramentali : Sacraenta sunt spiritualia medicamenta, per quæ spiritualis sanitas efficitur ac patratur. Ubi autem medicamenta, ibi medici sunt necessarii. Medicos vero spiritualium medicamentorum oportet esse ordinatos, atque ad illa ministranda sanctificatos. Sanctificatio quippe nobilissima atque præcipua operatio est inter ea quæ ministerio hominum exercentur : ideo ministerium ejus oportet habere speciales ac appropriatos ministros. Ad sancta autem ac sacratissi-

A ma neminem fas est ingredi, nisi præsanctificatione aliqua præparatum. Quumque ecclesia domus sit Dei, necessario habet ostiarios et custodes ac auditorium sacrum, ubi Dei judicia ac præcepta et verba ipsius jugiter recitentur ac audiantur. Hinc lectoribus indiget. Rursus, quum in domo Dei deceat luminaria accendi, ac sacris ministeriis anteferri, oportuit in ecclesia acolythos seu ceroferarios esse. Et quia exigentibus demeritis hominum, maligni spiritus corpora hominum frequenter infestant, animasque perturbant, oportuit exorcistas consistere. Ministros autem Sacramenti altaris oportuit ab aliis esse distinctos, et multo plus consecrari ac sanctificari quam ipsum templum ac vasa ipsius. Et sicut cultus templi medius est ac mediatorius inter Deum cui impenditur, et communem religiosæ et sanctæ conversationis cultum ; sic ministri ipsius ex necessitate mediis sunt et mediatores inter Deum et alios ipsius cultores. Ergo necessariam habent specialem gratiam sanctitatis, qua huic cultui specialiter deputentur. Ordo vero, prout hic sumitur, est sanctitas prima, qua divino cultui exercendo adscribitur homo. Et dicitur sanctitas seu sanctificatio prima, quæ nulla pollutione peccati tollitur aut foedatur, sicut nec baptismalis character.

Actus demum et partes cultus divini, sunt adoratio, collaudatio cum partibus suis, quæ sunt gratiarum actio, benedictio et gloria, intercessio quoque pro aliis, sacrificatio et sacramentatio, etc. Quemadmodum autem in causis forinsecis simplices, imperiti, et judicialium causarum ignari, indigent advocatis ; ita in spirituali negotio et cultu divino plebs sacerdotibus indiget, qui agunt causam populi coram Deo, ne plebs simplex imperite orando offendat, insipienter ve offerat. Nempe sacerdos non suas, sed Ecclesiæ supplications ac hostias Domino offert, tanquam mediator et internuntius plebis cui officiatur. Et sicut advocatus non suum jus allegat, sed ejus cui patrocinatur ; sic sacerdos ex

suo officio verba ac preces Ecclesiæ gestat A scopus in collatione ordinum duo facit : in ore, et ea allegat quæ precibus Ecclesiæ efficaciam possunt prestatre, utpote quæ Christus pro nostra salute assumpsit, egit ac passus est. Vox quoque interior et intellectus talium orationum, vox et intelligentia exstat Ecclesiæ, et propter gratiositatem et meritum ejus exauditur, præsertim preces (inquam) ac merita Christifidelium, quæ innituntur ac uniuntur orationibus ac meritis Salvatoris, qui (ut *Luc. vi. 12.* ait Evangelista) fuit in oratione Dei per noctans, et nunc quoque interpellat pro nobis. — Haec Guillelmus. Ex cuius Saermentalni plura allegassem, nisi diligenter percurrendo invenissem ea quæ scribit, sententialiter esse inducta.

Scribit etiam qualiter multa sublimia nomina convenient sacerdotibus evangelicæ legis, ratione administrationis saermentorum : ita quod ipsi rite vocantur dapiferi ac pincernæ in palatio summi Regis, medici animarum, judices populum, cooperatores Altissimi, reconciliatores reorum, et dii inter homines appellandi, mediatores inter Deum et proximos, pretiosissimis et supernaturalibus donis intus ornati, divinissimis characteribus insigniti, supernaturaliter sublimati. Sed heu, heu ! homo quum in honore esset, non intellexit, comparatus est jumentis insipientibus, et quanto a supergloriosissimo ac superpiissimo Creatore ac Salvatore sublimius ac copiosius sunt honorati ac decorati, tanto se ipsos vilius dehonorant, turpius inquinant, damnabiliusque confundunt.

Ps. XLVIII.
13.

QUÆSTIO VI

A Dhuc quæritur circa hæc, Quando et in quo actu ordines et eorum characteres imprimantur.

De hoc Thomas testatur : Ejusdem est formam inducere, et materiam ad ipsam formam de proximo præparare. Unde epi-

preparat enim ordinandos ad ordinis susceptionem, et tradit ordinis potestatem. Præparat quidem, instruendo eos de officio suo, et aliquid circa eos operando, quatenus idonei sint potestate accipere : quæ præparatio consistit in tribus, quæ sunt benedictio, impositio manus et unctionio. Per benedictionem divinis obsequiis mancipantur. Per manus impositionem plenitudo gratiae datur, per quam ad magna officia fiunt idonei : ideo solis sacerdotibus atque diaconis fit, quoniam eis competit dispensatio sacramentorum, quamvis uni ut principali, et alteri sicut ministro. Unctione quoque ad aliquod sacramentum tractandum conseerantur : ideo unctionis solis sacerdotibus fit, qui propriis manibus corpus Christi tangunt : quemadmodum etiam calix inungitur, quoniam continet sanguinem Christi ; et patena, quæ continet ejus corpus. Potestatis autem collatio fit per hoc, quod datur eis aliquid quod ad proprium eorum pertinet actum. Quinque C principalis actus sacerdotis sit conseerare corpus et sanguinem Salvatoris, ideo in porrectione seu datione calieis sub determinata forma verborum, ordo sacerdotalis seu sacerdotii character imprimitur. — Porro Christus dedit Apostolis sacerdotalem potestatem quantum ad principalem ejus actum, in Cœna, quum dixit : Accipite et manducate. Unde subjunxit : Hoc facite in meam commemorationem. Post resurrectionem vero dedit eis sacerdotalem potestatem quantum ad actum secundarium, qui D est absolvere et ligare, quum dixit : Quorum remiseritis peccata. *Cor. xi. 23.* *Joann. xx.*

Verum his objiei potest, quod subdiacono quoque character imprimitur in calicis porrectione, non ipsi diacono : unde videtur subdiaconus conformior sacerdoti quam diaconus. Respondendum, quod potestas diaconi media est inter potestatem sacerdotis et subdiaconi. Sacerdos quippe directe potestatem habet super corpus Christi, subdiaconus vero solum super vas ; diaconus autem super corpus in vase

contentum. Ideo ejus non est, tangere corpus dominicum, sed portare in patena, ac sanguinem dispensare cum calice. Ideo ejus potestas ad actum principalem, non potuit exprimi per dationem vasis tantum, nec per dationem materiæ; sed exprimitur potestas ejus quoad secundarium actum, in hoc quod datur ei liber Evangeliorum, in qua potestate intelligitur alia. Idecirco in libri porrectione imprimitur ei character. — De acolytho quoque sciendum, quod principalior ejus actus est ministrare in urceolo quam in candelabro, quamvis denominetur ab actu illo secundo, tanquam magis noto et ei plus proprio: ideo in datione urceoli imprimitur ei character. — Hæc Thomas.

Præterea Bonaventura: Præsupponendum est hic, ait, quod omne sacramentum habet aliquod signum exterius essentiale: nullatenus enim accidit sacramento signum esse, imo essentiale est ei simpliciter. Iterum supponendum, quod in omni sacramento in quo character imprimitur, illud essentiale est sacramento, in quo imprimitur ipse character. Rursus, quum signum similitudinem debeat habere cum signato, idecirco in illo character imprimitur quod ei exterius in sacramento magis assimilatur. Quumque in Ordine imprimatur character, qui est signaculum ad aliquam potestatem spiritualem, hoc pro regula generali servandum est, quod in illo signo exteriori character imprimitur in quolibet ordine, in quo potestas principalis illius ordinis significatur tradi ordinatio. Ad quam significandam duo concurrunt D exterius, puta traditio alicujus instrumenti, atque expressio verbi, ut sic in signo visibili simul et audibili significetur dari. Nec sufficit signum audibile sine visibili, propter hoc quod aliud verbum, aliud respicere debet signum, ut patet in aliis sacramentis. Nec sufficit signum sine verbo, quoniam signum tale, ut vas aut liber, potest alteri dari ad multa: unde oportet per verbum arctari. Et hæc duo essentialia sunt atque intrinseca sacramento, et inte-

A grantia ipsum secundum rationem signi. Quumque manus sit organum organorum in operando, et lingua in exprimendo et significando, recte significatur potestas conferri in officio utriusque. Et hæc in quolibet ordine inveniuntur, secundum quod reperitur et characteris impressio. Sed quia characteres sunt diversi, habentes dignitatem majorem sive minorem secundum gradus potestatum; idecirco tam signa quam verba diversificantur, præsertim in sacris ordinibus et in non sacris. Nempe B in ordinibus sacris datur potestas nobilis et excellens: ideo fit ibi manus impositio, non tantum instrumenti traditio; quia in manu, quæ est organum organorum, consistit principalius operandi potestas. Unde sic ordinabant in primitiva Ecclesia, in qua non nisi duo ordines ultimi erant explicate. In ordinibus vero minoribus fit traditio alicujus instrumenti, ut clavis aut libri. Et si plura instrumenta uni tradantur, illud est pro principali habendum quod episcopus tradit cum verborum prolatione, dicendo: Accipite. Denique, quinque fiunt in sacerdotii datione: benedictio, inunctio, impositio manus, porrectio alicujus materialis, et verborum expressio. Jamque supra ostensum est, in quo horum character imprimitur. Hæc Bonaventura.

C Et in his ac dictis Thomæ continentur et aliorum sæpe præallegatorum dieta doctorum. Verumtamen Petrus opinatur characteres sacerdotii ac diaconatus imprimi in impositione manus episcopi super eos. Insuper Thomas scribit hic de actibus ordinum singulorum. Albertus quoque circa litteram multas quæstiones producit, quarum solutiones ex dictis ac dicendis pro maxima parte patent.

D Richardus etiam addit: Pro regula dico, quod in susceptione illius signi exterioris imprimitur character, in quo signo principalis potestas quam respicit ille ordo, significatur expressius: ad quam expressionem concurrunt alicujus instrumenti traditio et verbi expressio, quo determinatur expressius instrumenti significatio.

Quumque principalis potestas quam re-
spicit ostiarii ordo, expressius designetur
in clavium ecclesiæ datione, quam in ali-
quo alio quod circa ipsum fit; et potestas
lectoris, per hoc quod sibi ab episcopo da-
tur codex divinarum lectionum; potestas
que exorcistæ, per hoc quod de manu epi-
scopi accipit librum exorcismorum; atque
potestas acolythi, per hoc quod accipit can-
delabrum cum cereo; potestas item sub-
diaconi, per hoc quod accipit de manu epi-
scopi calicem vacuum et patenam: ideo
in his instrumentis et signis cum determi-
natis formis verborum characteres im-
primentur. De impressione vero characterum
diaconi ac sacerdotis jam dictum est. Hæc
Richardus.

*Cf. p. 27 C;
28 A.*

Præterea de actibus ordinum asserit
Thomas: Consecratio quæ fit in Ordinis
sacramento, ordinatur ad Eucharistiæ sa-
ceramentum: ideo ille est uniuekusque
ordinis actus principalis, per quem proximi-
mus ordinatur ad Eucharistiæ sacra-
mentum; ac penes hunc actum est unus ordo
eminenter altero. Quumque ad sacra-
mentum Eucharistiæ tanquam ad quid dignissimum
multa ordinantur, non est inconveniens,
ut unus ordo præter actum suum
principalem, etiam alios multos habeat ac-
tus, tantoque plures, quanto est altior:
quoniam virtus quanto superior, tanto se
ad plura extendit. Hinc non solum ordines
inferiores, sed et sacerdotalis potestas ad
Eucharistiæ susceptionem disponit. Du-
plex namque est præparatio suscipientium
sacramentum: una remota, quæ ad infe-
riores pertinet ordines; alia propinquæ
seu proxima, qua statim efficiuntur idonei
ad sacramenti susceptionem. Nam et
in naturalibus, ab agente eodem fit mate-
ria in ultima dispositione ad formam, et
accipit ipsam formam. Et quia in proxima
dispositione ad Eucharistiam fit homo, per
hoc quod a peccatis purgatur; ideo sa-
cerdos est proprius dispensator omnium
sacramentorum per quæ homo a peccatis
purgatur, videlicet Baptismi, Pœnitentiæ

A et Unctionis Extremæ. Insuper iidem ac-
tus quandoque ad diversos pertinent ordi-
nes differenter. Nam et actus aliqui im-
mediate ordinantur ad Denim dupliceiter.
Primo, ex parte unius personæ tantum, ut
facere singulares orationes: et talis actus
competit enilibet baptizato. Secundo, ex
parte totius Ecclesiæ: et sic solus sacer-
dos habet actus ad Deum immediate ordi-
natos, quoniam ipse solus gerit personam
totius Ecclesiæ, qui Eucharistiam conse-
rat, quæ est totius universalis Ecclesiæ
B sacramentum. Sic quoque oblationes obla-
tæ a populo, per sacerdotem offeruntur:
ideo duplex ministerium circa oblationes
est necessarium: unum ex parte populi,
et hoc est subdiaconi, qui accipit oblationes
a populo, et ponit super altare, vel
tradit eas diacono; aliud ex parte sacer-
dotis, et hoc est diaconi, qui oblationes
ministrat sacerdoti: et in hoc consistit
principalis actus ordinis utriusque. — At
vero aliqui dicunt, quod in ordinis suscep-
tione datur ostiario vis quædam divina
arcendi quosdam ab introitu templi, sicut
fuit in Christo quando ejecit vendentes
et clementes de templo. Sed hoc magis per-
tinet ad gratiam gratis datam quam ad sa-
ceramenti gratiam. Ideo dicendum, quod
suscipit potestatem ut ex officio hoc age-
re queat, quamvis ab aliis quoque hoc
fieri valeat, sed non ex officio. Et ita est
in omnibus minorum actibus ordinum,
quod possunt per alios licite fieri, quam-
vis alii non habeant officium ad hoc:
quemadmodum etiam in domo non con-
secrata potest legi Missa, quamvis consecra-
tio ecclesiæ ad hoc ordinetur ut in ea
celebretur. Hæc Thomas. — Quæ videntur
præhabitis verbis repugnare Alberti, quæ
catholice dieta censentur, præsertim quo-
niā sacramenta evangelicæ legis efficiunt
quod designant. Et si vera ac realis po-
testas ostiario condonatur in sua ordina-
tione ad exercendum opera sui officii,
possunt verba illa Alberti de potestate illa
intelligi quæ etiam est donum gratiæ gra-
tis datae.

quest. 3,
p. 16 B'.

A tium eminens : et ita B. Dionysius loquitur.

Hæc Thomas.

His consonans Bonaventura : Ordinis (ait) potestas principaliter ordinata est ad sacramentorum dispensationem, potissime sacramenti Eucharistiæ, in quo est status graduum ac ordinum ascendentium : ideo ultra sacerdotium non est aliquis ordinis gradus. Sed intra hunc gradum ac ordinem est distinctio dignitatum et officiorum, quæ nequaquam constituunt novum gradum ac ordinem, ut archipresbyter, episcopus, patriarcha, Papa. Sicque episcopatus prout concernit sacerdotii ordinem, recte vocatur ordo ; sed prout distinguitur contra sacerdotium, dicit dignitatem quamdam seu officium ei annexum ; nec novus character ei imprimitur, nec nova datur potestas, sed data ampliatur. Hinc sicut non recipit alias claves, ita nec ordinem alium. Hoc senserunt magister Hugo et Magister Sententiarum. Sicque tenet communis opinio, quod in consecratione ad episcopatum non imprimitur novus character, sed eminentia quædam confertur, quæ jugiter manet cum charactere ordinis, etiam omni jurisdictione sublata. Propter quod nec consecratur de novo. Hæc Bonaventura. — In his aliorum responsa sententialiter continentur.

QUÆSTIO VIII

Restat quærendum, **Utrum supra sacerdotalem potestatem oportuit ordinari potestates jurisdictionales eminentiores, præsertim episcopalem ; et utrum super ceteras universas necessarium fuit esse unum summum pontificem cunctis fidelibus præsidentem.**

Videtur quod non, quia in veteri lege desuper data, non fuit nisi unus pontifex. — Rursus, non decuit Ecclesiam ab infidelibus suum sumere ritum. Sed distinctio ista prælatorum in episcopos, archi-

Præterea, quia præhabitus est, quod
p. 12 C.
p. 25 D.
nec corona seu clericalis tonsura, nec psalmistatus sit ordo, restat quærendum,
Utrum episcopatus sit ordo.

De Ecl.
hier. c. v.
Videtur quod sic, quia episcopatus est potestas et gradus Ecclesiæ in spiritualibus dispensandis ; et rursus, quia divi-

nus Dionysius libro Ecclesiastice hierarchiæ tractat de episcopatu, sacerdotio, diaconatu, et innuit hos esse tres ordines sacros.

Ad hoc respondet Albertus : Quum nullus sit actus excellentior ejuscumque ecclesiastici ordinis, quam consecrare corpus ac sanguinem Salvatoris, nullus potest esse ordo post aut supra sacerdotium. Ideo ea quæ Magister enumerat, dicens, Ordo episcoporum quadripartitus est, etc., jurisdictionum sunt nomina, utpote : episcopatus, archiepiscopatus, metropolitanus et Papa. Verumtamen archiepiscopos vocat, quos nunc Ecclesia appellat primates ; et quos Ecclesia modo archiepiscopos nominat, ipse nuncupat metropolitanos. Et ista non dicunt nisi potestatem jurisdictionis supra sacerdotem ; ordo autem vocatur potestas ecclesiastica circa sacramentum Eucharistiæ aliquo modo operativa ac ordinata, non circa mysticum Christi corpus.

Hæc Albertus.

Concordat Thomas : Ordo, inquiens, duplice accipi potest. Primo, ut est sacramentum : sicque omnis ordo refertur seu ordinatur ad Eucharistiæ sacramentum. Quumque episcopus supra sacramentum hoc non habeat majorem potestatem quam sacerdos, non habet hoc modo ordinem sacerdotio altiore. Secundo sunitur ordo ut est officium quoddam respectu quarundam actionum sacrarum : sicque quum episcopus habeat potestatem in hierarchicis actibus respectu mystici corporis, episcopatus dicitur ordo, et supra sacerdo-

c. p. 24 C.

cf. p. 7 M. episcopos, etc., a gentilibus habet ortum, A jusmodi ordinationes instituit. Sacerdos ut ait Magister. — Item Apostoli videntur fuisse pares in ecclesiastica potestate, nisi quod beatissimus Petrus fuit princeps, id est praelatus eorum. Ergo ceteri episcopi debent esse aequales in potestate et jurisdictione, solum Papam supra se habentes.

De hac re scribit Bonaventura in Breviiloquio suo : Quum ordo sit signaculum potestativum, non tantum respectu aliorum sacramentorum dispensandorum, verum etiam respectu sui ; et potestas super potestatem, est potestas excellens : ideo sibi non tantum competit simplex potestas, ut est in ordine simplici, sed etiam eminentia potestatis, eujusmodi est in his quorum est ordines ordinarie dispensare. Quumque excellentia quanto plus descendit, tanto plus dilatatur ; et quo magis ascendit, eo magis unitur : hinc plures sunt episcopi quam archiepiscopi, paucissimi patriarchæ, et unus pater patrum, qui Papa merito appellatur, tanquam unus primus et summus pater spiritualis omnium patrum, atque cunctorum fidelium hierarcha præcipuus, unicus sponsus, caput indivisum, pontifex summus, generalis aequalis plenus Christi vicarius, fons, origo et regula cunctorum principatum ecclesiasticorum, a quo tanquam a summo derivatur ordinata potestas usque ad infima membra, secundum quod exigit præcellens dignitas in ecclesiastica hierarchia. Hæc Bonaventura.

At vero Thomas super his plenius loquens : Sacerdos, ait, habet duos actus. Unum principale, qui est consecrare corpus dominicum ; aliud secundarium, qui est præparare populum ad hujus sacramenti susceptionem. Quantum ad primum, actus sacerdotis non dependet ab aliqua superiori potestate, nisi divina ; sed quantum ad secundum, dependet ab aliqua superiori potestate, etiam humana. Omnis namque potestas quæ non potest exire in actu nisi præsuppositis quibusdam ordinationibus, dependet a potestate quæ hu-

B antem non potest absolvere et ligare nisi præsupposita jurisdictionis prælatione^{*}, C qua sibi subdantur hi quos absolvit. Potest autem consecrare quæcumque materialia a Christo determinatam, nee aliud requiritur de necessitate sacramenti nisi et debita forma. Itaque, supra sacerdotalem ordinem oportet esse episcopalem potestatem, quantum ad sacerdotum secundarium actu. Denique, sicut omnium naturalium rerum perfectiones exemplariter fontaliterque præexistunt in Deo, sic Christus fuit omnium ecclesiasticorum officiorum exemplar ; et unusquisque minister, quantum ad aliquid, gerit Christi typum. Ille quoque est major, qui secundum majorem perfectionem Christum repræsentat. Quumque sacerdos repræsentet Christum secundum quod Christus per se ipsum aliquod ministerium adimplevit ; atque episcopus, in hoc quod Christus alios ministros instituit, Ecclesiamque fundavit : hinc ad episcopum pertinet, aliquid C mancipare divinis obsequiis, quasi cultum divinum ad similitudinem Christi constitutens ; propter quod episcopus specialiter appellatur sponsus Ecclesiæ.

Insuper, ubicumque sunt multa ordinata in unum, oportet esse unum universale regimen super particularia regimina : quia, ut in principio Ethicorum habetur, in cunctis virtutibus et actibus est ordo secundum ordinem finium. Bonum autem commune est dignius quam bonum particolare aut speciale. Ideo supra potestatem regitivam quæ conjectat bonum particolare, oportet esse potestatem regitivam universalem, quæ conjectat, attendit, procurat bonum commune : alias non posset colligatio ad unum esse. Ideo, quum tota Ecclesia sit unum corpus mysticum, oportet si ista unitas debeat conservari, quod sit aliqua potestas regitiva respectu totius Ecclesiæ, supra potestatem episcopalem qua unaquæque specialis Ecclesia regitur : et hæc est potestas domini Papæ. Ideo qui hanc negant, recte schismatici nuncupan-

* prælati-
onis juris-
dictione

tur, quasi divisores ecclesiasticæ unitatis. Inter episcopum quoque et Papam sunt alii gradus dignitatum, correspondentes gradibus unionum : secundum quos una congregatio seu communitas dicitur includere aliam.

Ad objecta ergo dicendum, quod ritus Judæorum non fuit nisi in una gente : ideo sufficit eis unus pontifex. Ritus vero Christianorum toto orbe terrarum diffusus est, et per omnes populos, nationes et linguas est divulgatus : ideo oportebat varios esse gradus et ordines prælatorum, majorum et minorum, unumque summum universorum. — Ex quibus patet responsio ad secundum. Ecclesia namque a gentilibus sumpsit ordinem prælatorum quantum ad id quod bonum fuit in eo, abjiciendo maius annexum, et convertendo bonum in melius. — Ad tertium, quod quamvis omnibus Apostolis communiter data sit potestas ligandi ac solvendi ; attamen ut in hac potestate aliquis ordo significaretur, primo soli Petro data est aut promissa, ut ostendatur quod ab eo ista potestas in alios beat derivari atque descendere. Propter quod etiam singulariter Christus

*Luc. xxii, 32.
Joann. xxi, 17.*

locutus est Petro : Confirmata fratres tuos ; et, Pasce oves meas, id est, loco mei esto præpositus et caput fratrum tuorum, ut ipsi te in loco meo assumentes, ubique terrarum te in throno tuo sedentem prædicent et confirment, ut exponit Chrysostomus.

Verum his rursus objicitur, quoniam *Hebr. vii, 7.* (teste Apostolo) sine ulla contradictione, quod minus est, a majore benedicitur ; sed quilibet episcopus a quolibet episcopo promovetur et consecratur, imo et Papa ab Ostiensi episcopo : ergo nec Papa nec archiepiscopus excedit episcopum. — Et respondendum, quod potestas sacerdotis exceditur a potestate episcopi tanquam a potestate alterius generis ; potestas vero episcopi exceditur a potestate Papæ tanquam a potestate ejusdem generis : ideo omnem actum hierarchicum quem potest facere Papa in ministracione sacramento-

rum, potest episcopus facere ; non autem omnem actum quem potest facere episcopus, facere potest sacerdos in sacramentorum collatione. Ideo quantum ad ea quæ sunt episcopalis ordinis, omnes episcopi sunt æquales : propter quod quilibet potest alium consecrare. — Hæc Thomas in Scripto.

Insuper in Summa contra gentiles, libro quarto : Quamvis (inquit) populi distinguuntur per diversas provincias et civitates, tamen sicut est una Ecclesia, ita

cap. 76.

B oportet esse unum populum christianum. Quemadmodum ergo in uno speciali populo unius Ecclesiæ, requiritur unus episcopus qui sit totius populi caput ; ita in toto populo christiano exigitur quod sit unum totius Ecclesiæ caput. Item, ad unitatem Ecclesiæ est necesse quod omnes fideles in fide conveniant. Sed circa ea quæ fidei sunt, contingit quæstiones moveri. Per diversitatem autem sententiarum dividetur Ecclesia, nisi in unitate per unius sententiam conservaretur. Idecirco oportet C unum toti præesse Ecclesiæ. Rursus, regimen Ecclesiæ optimum est, puta monarchicum, in quo unus toti residuae multitudini præsidet. Quod etiam patet ex fine regiminis : pax namque et unitas subditorum est finis regiminis, et hujuscemodi unitatis congruentior causa est unus quam multi. Nec sufficit dicere, quod unus iste sit Christus. Nam quamvis omnia ecclesiastica sacramenta ipse perficiat (siquidem ipse est qui baptizat et peccata remittit), nihilo minus corporaliter ab Ecclesia recessurus, elegit atque substituit sibi ministros, per quos sacramenta dispensaret ac populum gubernaret. Eadem ratione, quoniam corporalem præsentiam fuit Ecclesiæ subtracturus, oportuit ut alicui commendaret ac committeret qui loco sui totius universalis Ecclesiæ gereret curam. Hinc soli Petro promisit, Tibi dabo claves regni Matth. xvi, cœlorum, ut ostenderetur potestas clavium ^{19.} per eum ad alios derivanda, ad conservandum Ecclesiæ unitatem. Et per hæc excluditur præsumptuosus error quorumdam,

qui se subducere nituntur ab obedientia, Rōmāni Pontificis, et eum esse pastorem universalis Ecclesiae non fatentur. Hæc idem ibi.— Qui in Scripto super quartum, ad idem allegat quod in libro Thesaurorum seribit B. Cyrillus Alexandrinus episcopus : Tanquam membra maneamus in capite nostro, apostolico Romanorum Pontificium throno, a quo nostrum est quædere quid credere et quid tenere debemus, ipsum venerantes et ipsum rogantes præ omnibus : quia ipsius solius est reprehendere, corrigerre, statuere, disponere, solvere et ligare loco illius qui ipsum ædificavit, et nulli alii quod suum est plenum, sed soli ei dedit : cui omnes jure divino caput inclinant, et primates mundi tanquam ipsi Domino Iesu Christo obediunt. — Ad idem probandum multa consimilia introducit in Summa contra Græcos.

Amplius, de his multa conserbit Alber-tus in aliis suis tractatibus. Nempe in li-bro de Missa, super illud in canone, Una cum famulo tuo Papa nostro : Hic, ait, tan-guntur officialia membra, a quibus prin-cipaliter profluit hæc adunatio unitasque Ecclesiæ. Et quod ait, Una, notat associa-tionem capitum cum corpore mystico, seu Christi cum Ecclesia. Papa vero dicitur, quia est pater patrum, successor Petri, vi-carius Christi. Et dicitur Papa noster, quia per ipsum nobis influitur communio seu adunatio ista, et ejus est continere Eccle-siæ unitatem. — Insuper, super illud in canone, Adunare, disseruit : Adunare di-gneris, o Domine, Ecclesiam tuam catho-licam, id est, ad unum redigere. Hoc et-enim unum, quod est communio, per omnem ordinem graduum Ecclesiæ ad unum caput ordinatur in cœlis, quod est Christus; et in terra, quod est ejus vica-rius, præsul Romanus. Hæc namque cou-gregatio seu adunatio in cœlo præfulget, in naturis ostenditur, in Christi operibus exemplificatur, in legibus divinis præcipi-tur, atque in toto mystico Christi corpore ob-servatur. In cœlis enim Angeli ad Ar-changelos, Archangeli ad Principatus, Prin-

A cipatus ad Potestates, Potestates ad Virtutes, Virtutes ad Dominationes, Dominationes ad Thronos, Throni ad Cherubim, Cheru-bim ad Seraphim, secundum illuminatio-nis et obedientiæ seriem ordinantur. Ipsa quoque multitudo angelorum quæ in uno-quoque est agmine, ad unam personam quæ in illo præminet ordine, comparatur: imo tota cœlestis militiæ multitudo, ad unum caput supremum colligitur ac re-fertur. Ideo ordo cœli vocatur, quoniam ordo relatio est multorum in gradibus dif-ferentium, ad unum. Hinc in Job habetur : Numquid nosti ordinem cœli, aut pones rationem ejus in terra? Denique istud in natura ostenditur, ubi ramusculi multi ad virgas, virgæ multæ ad ramum, rami multi ad stipitem unum, multique stipites ad unam infliguntur ac colliguntur radicem, ut omnia participia fiant ac socia succi qui in radice consistit. Sic multæ grues unam sequuntur ordine litterato; sic multa membra suscipiunt unius beneficium capitis, in quo adunantur, et unum corpus C constituunt ac consistunt. Insuper in ope-ribus Christi hæc adunatio exemplificatur, quoniam opus Christi semper fuit, disper-sa in unum colligere. Hoc ipsum in divinis præcipitur legibus, quia (ut S. Dionysius protestatur) lex Divinitatis est, per prima De Cœlest. bier. c. iv, VIII. reducere media, et per media, ultima. Ta-lis autem reductio ultimorum ad media, et mediorum ad prima, esse non valet nisi ordine quodam ad unum. Hæc item adunatio in toto Christi mystico corpore (quod est Ecclesia) ob-servatur, in quo omnia ad unum rediguntur, quæ Petri clavibus com-mittuntur. Hæc claves uni committuntur, ut plenitudo potestatis in uno monstretur, et ab illo in alios secundum partem solli-citudinis derivetur, juxta illud : Dabo cla-vem David super humerum ejus; et figam illum paxillum in loco fideli, et erit in solium gloriæ domui patris sui, et suspen-dam super illum omnem gloriam domus patris sui. Paxillus iste est Petrus seu ejus successor, eo quod sibi imminet totum Ecclesiæ tabernaculum. Gloria vero non Is. xxii, 22. 24.

esset tota super eum suspensa, nisi in sua dispositione, patrocinio atque regimine haberet omnem Ecclesiæ potestatem et gloriam. — Hæc Albertus. Qui de his scribit ibidem diffuse. Ex quibus ostenditur, quod omnes ecclesiasticæ potestates ac dignitates sint eminenter in summo Pontifice, sublimiorque modo quam in ceteris universis.

Unde libro de IV Coæquævis ait Albertus : Hierarchia est quoddam totum potestativum. In potestatibus autem ordinatis, semper sequens in ascendendo seu altior supponit præcedentem, et habet plus : quod probatur tam in potestatibus naturæ, quam officiorum et gratiæ. In potestatibus enim naturæ, vegetativum est in sensitivo, et sensitivum in rationali, non econtrario. In officiis quoque, potestas decani est in potestate centurionis, et potestas centurionis in potestate tetrarchæ, non vice versa. Similiter in gratiis, potestas subdiaconi est in potestate diaconi, et potestas diaconi in potestate presbyteri, non econverso. Hæc Albertus.

Concordat Richardus, et addit : Petrus summus fuit inter Apostolos. Quamvis enim potestatem clavium omnes immediate acceperunt a Christo, attamen potestatem jurisdictionis acceperunt mediante Petro. Et quoniam jurisdictione ministrat materiam (quæ est subditus ejus qui habet jurisdictionem), quæ requiritur ad hoc quod potestas clavium exeat in actum ; ideo usus potestatis illius quam omnes immediate acceperunt a Christo, dependebat indirecte a Petro. Idem dico de potestate episcoporum per comparationem ad Papam. Hæc Richardus.

Concordat Durandus : Potestas (inquisiens) quæ tota data est uni in suo fonte, non est in aliis nisi derivata et limitata pro voluntate illius. Sed potestas jurisdictionis quæ est ad regendum populum, tota et in suo fonte data est beatissimo Petro, et in eo successoribus ejus, quando cura Ecclesiæ ipsi soli commissa est post resurrectionem Christi, dicentis ad eum :

A Pasce oves meas. Hoc enim nulli aliorum *Joann. xxii.*
Apostolorum dictum est, nec tunc, nec ante, nee postea. Ergo talem potestatem perfectam et plenam solus habet S. Petri successor; nec est in aliis nisi derivata et limitata secundum placitum Papæ. — Porro de potestate consecrationis seu ordinis magnum est dubium. Hanc etenim quidam dixerunt a principio primitivæ Ecclesiæ in omnibus Apostolis et sacerdotibus fuisse æqualem, ita quod unusquisque eorum potuit ex sua sacerdotali potestate omnia sacramenta conferre, omnesque ordines, benedictiones et consecrationes efficere, quas nunc agit episcopus. Sed ad tollendum schisma, postea fuit ordinatum ut ex se eligerent unum superiorem, qui diceatur episcopus, id est aliis superintendens, cui obedirent, et cui reservarentur quæ deinceps per episcopos fiunt. Et istud probatur per hoc, quod in Scripturis, præsertim in Epistolis Pauli, iidem vocantur presbyteri seu sacerdotes atque episcopi. Unde et in Actibus Paulus loquens soli clero civitatis Ephesinæ : Attende, in *Act. xx. 28.*

quit, vobis et universo gregi, in quo posuit vos Spiritus Sanctus episcopos. Alii dicunt, quod ex divina institutione et Christi ordinatione, potestas ordinis et consecrationis major est in episcopis quam in presbyteris aliis : quemadmodum etiam in veteri Testamento, solus pontifex speciali consecratione præ ceteris consecrabatur, et inferiores ministros in eorum officiis ordinavit. Et ista opinio est communior, sed ignoro an verior, quum et Hieronymus manifeste consentiat primæ opinioni. Hæc Durandus.

Hæc eadem tangit Petrus, et primam opinionem approbare videtur, dicendo : Quoad potestatem ligandi atque solvendi, potestas sacerdotum dependet a potestate episcopi. Oportet enim ordinatum regimen multitudinis descendere ab universalis rectora per multos medios generales, usque ad plurimos immediatos ac particulares. Ideo ait Hieronymus : Olim idem presbyter fuit qui et episcopus, et antequam instinctu

diaboli cœpit in Ecclesia partium studium A catholici, quod Christus universos Apostolos fecit episcopos post resurrectionem, quum dixit : Accipite Spiritum Sanctum, *Joann. xx.*
etc. Petrus quoque de Alliaco, libro suo ^{22.} de Ecclesiastica potestate, affirmat quod gloriosi Apostoli recepto Spiritu Saneto, ante eorum divisionem adstiterunt beatissimo Petro in regimine Ecclesiae, ut cardinales ; divisi vero, diversas dioeceses sunt sortiti, atque ex tunc episcopale exercuerunt officium. Nec dubium quin et archiepiscopi fuerunt, imo et quosdam discipulos suos fecerunt archiepiscopos, sicut et Paulus constituit Titum archiepiscopum *Tit. 1, 5.*

Præterea advertendum, quod positio ista secunda vrior reputatur, quam etiam S. Thomas, Raimundus, Albertus, Bonaventura et alii plures sequuntur, dicentes, quod quamvis in exordio primitivæ Ecclesiae episcopus et sacerdos non distinguuebantur quantum ad nominum designationem et in communi modo loquendi, tamen quantum ad rem et potestatis differentiam erant distincti. Nam soli Apostoli confirmabant, qui tunc soli erant episcopi. Unde legitur in Actibus, quod quum audiissent Apostoli qui erant Jerosolymis, quia receperisset Samaria verbum Dei, miserrunt ad eos Petrum et Joannem, ut scilicet baptizatos a Philippo diacono confirmarent. Dicunt quoque expositores quidam *Act. viii, 14.* C *Act. xx, 28.* *Bid. 17.* *Ibid. 1.*

de Ecclesiastica potestate, et de Auctoritate summi Pontificis, ac generalium conciliorum, plenius scripsi. — Postremo quod Durandus dicit, Paulum apostolum soli civitati Ephesinæ seu ejus sacerdotibus protulisse hæc verba, Attendite vobis et universo gregi, etc., ex inadvertentia prodidit, quum scriptum sit in Actibus, quod mittens vocavit ad se condiscipulos, quibus in unum collectis dixit verba præallegata, inter quos fuerunt quidam vere ac proprie episcopi nominati.

DISTINCTIO XXV

A. *De ordinatis ab hæreticis.*

SOLET etiam quæri, si hæretici ab Ecclesia præcisi et damnati possint tradere sacros ordines, et si ab eis ordinati, redeuntes ad Ecclesiae unitatem, debeant reordinari. Hanc quæstionem perplexam ac pene insolubilem faciunt doctrinæ verba, qui plurimum dissentire videntur. Videntur enim quidam tradere, hæreticos sacros ordines dare non posse, nec illos qui ab eis ordinari videntur, gratiam recipere. Dicit enim Innocentius : Arianorum clericos non videri suscipiendos cum sacerdotii vel ministerii alicujus dignitate, quibus solum Baptisma ratum esse permittit, quod in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti percipitur. Dicit etiam, eos non posse dare Spiritum Sanctum, quem amiserunt; et ordinatos ab hæreticis caput habere vulneratum; et eum qui honorem amisit, honorem dare non posse; nec illum aliquid accepisse, quoniam in dante nihil erat quod ille posset accipere. Tra-

*Decret. p.
II, caus. 1,
q. 1, c. 73.*

*Ibid. c. 17.
Ibid. c. 18.*

Decret. p. dit etiam, venientibus ab hæreticis per manus impositionem, laicam tantum tribuen-
u, caus. 1, q. 1, c. 18. dam communionem, nec ex his aliquem in clericatus honorem, vel exiguum, sub-
Ibid. c. 72. rogare. Gregorius etiam dicit, sacrilegam esse Arianorum consecrationem, quum ex
Ibid. c. 74. eorum manu communio percipitur. Cyprianus etiam dicit, omnia quæcumque fa-
Ibid. c. 70. ciunt hæretici, carnalia et inania et sacrilega esse, et eorum altaria falsa, et illicita
 sacerdotia, et sacrificia sacrilega : qui more simiarum, quæ quum homines non
 sint, formam imitantur humanam, vultum Ecclesiae catholice et auctoritatem sibi
 vindicant, quum ipsi in Ecclesia non sint; et quum sint sacrifici, sacerdotium ad-
 ministrant et altare ponunt, quum nec sacrificari oblatio illuc possit ubi Spiritus
 Sanctus non sit, nec cuiquam Dominus per ejus preces et orationes proposit qui
Ibid. c. 61. Dominum ipsum violavit. Hieronymus quoque asserit, omnia quæ offeruntur ab
 hæreticis, contaminata esse in conspectu Domini : quia licet sancta videantur specie
Ibid. c. 62. sui, tamen quia contacta sunt ab illo qui pollutus est, polluantur omnia. Idem : Odit
 Deus sacrificia hæreticorum, et a se projicit; et quoties in nomine ejus congregati
Ibid. c. 63. fuerint, detestatur fœtorem eorum, et claudit nares suas. Idem : Illi offerunt panem
Ibid. c. 68. sacrilegum, etc. Leo etiam testatur, extra Ecclesiam nec rata esse sacerdotia, nec
Ibid. c. 69. vera esse sacrificia. Idem etiam dicit, per crudelissimam vesaniam in Alexandrina
 sede omnium sacramentorum lumen extinctum : intercepta est sacrificiorum oblatio,
 defecit chrismatis sanctificatio, et parricidalibus manibus impiorum omnia se sub-
 traxere mysteria. — His aliisque testimoniis adstrui videtur, sacramenta ecclesiastica,
 præcipue corporis et sanguinis, Ordinationis et Confirmationis, per hæreticos non
 posse ministrari.

B. Auctoritates ponit quæ videntur præmissis obviare.

Econtra autem alii sentire videntur, quod ab hæreticis etiam præcisis sacri
 ordines, sicut et Baptismus, tradi valeant; nec ab hæreticis redeuntes, qui illuc
 ordinati sunt et baptizati, iterum ordinandi sunt, sicut nec baptizandi. Unde Augu-
Aug. Contra Parmenian.
lib. II, n. 28. stinus de hæreticis etiam damnatis : Quod quidam dicunt, Baptisma quod accepit,
 non amittit qui recedit ab Ecclesia, jus vero dandi quod accepit, amittit; multis
 modis apparet inaniter dici. Primo, quia nulla ostenditur causa, cur ille qui illud
 Baptisma amittere non potest, jus dandi possit amittere. Utrumque enim sacra-
 mentum est, et quadam consecratione utrumque homini datur : illud quum baptizatur,
 et illud quum ordinatur. Ideo non licet in catholica Ecclesia utrumque iterari. Nam
 si quando ex ipsa parte venientes, etiam præpositi, pro bono pacis, correcto schi-
 sniatis errore, suscepti sunt; et si visum est opus esse ut eadem officia gererent
 quæ agebant, non sunt rursus ordinandi. Sed sicut Baptismus in eis, ita in eis
 mansit ordinatio integra : quia in præcisione fuerat vitium, quod in unitate pacis
 est correctum, non in sacramentis quæ ubicumque sunt, ipsa vera sunt. Et quum
 ipsi expedire videtur Ecclesiæ, ut præpositi eorum venientes ad catholicam societa-
 tem, honores suos ibi non administrent; non eis tamen ipsa ordinationis sacramenta

detrahuntur, sed super eos manent. Ideoque non eis manus imponitur, ne non homini, sed ipsi sacramento fiat injuria. Sicut autem in Baptismo est jus, quod per eos dari possit; sic in ordinatione jus dandi est : utrumque quidem ad perniciem snam. Sed aliud est non habere, aliud perniciose habere, aliud salubriter habere. Idem : De his vero qui ab Ecclesiæ unitate separati sunt, nulla jam quæstio est quin et habeant et dare possint; sed perniciose habent, pernicioseque tradunt, quia extra vinculum pacis sunt. Et neutri sacramento facienda est injuria. Sicut enim non recte habet qui ab unitate recedit, sed tamen habet; et ideo redeunti non redit : sic etiam non recte dat qui ab unitate recedit, et tamen dat; et ideo qui ab eo accipit, venienti ad unitatem non iteratur. Idem : Aliud est non habere aliquid, aliud est non jure habere vel illicite usurpare. Non ergo ideo non sunt sacramenta Christi et Ecclesiæ, quia eis illicite utantur non modo hæretici, sed etiam omnes impii; sed illi corrigendi sunt et puniendi, illa autem sunt agnoscenda et veneranda. Item Gregorius : Quod dicitis, ut qui ordinatus est iterum ordinetur, valde ridiculosum est. Ut enim baptizatus semel, iterum baptizari non debet, ita qui consecratus est semel, in eodem ordine non valet iterum consecrari. — His aliisque auctoritatibus videtur asseri, in omnibus impiis, etiam in hæreticis præcisis et damnatis, Christi sacramenta permanere cum jure dandi. Possunt enim dare, sed perniciose; et quibus dederint, non sunt iterum ordinandi. Quæ præmissis ex operiso obviare videntur.

Aug. Contra
Parmenian.
lib. II, n. 30.

Id. de Bapt.
contra Do-
nat. lib. III,
n. 13.

Decret p. i,
dist. 68, c. i.

C. Determinatio præmissæ contradictionis auctoritatum.

Hæc autem quidam ita determinant. Dicunt enim, hæreticos, accepta sacerdotali vel episcopali unctione, ab Ecclesia recedentes, Baptismi quidem dandi jus retinere, sed non habere facultatem tribuendi sacros ordines, vel consecrandi dominicum corpus, postquam præcisi et damnati sunt ab Ecclesia : sicut degradatus episcopus non habet potestatem largiendi sacros ordines, facultatem tamen baptizandi non amisit. Quod vero Augustinus ait, intelligunt dictum de hæreticis qui non sententia Ecclesiæ, sed pravitate sensus sui a fidei veritate ac doctrinæ unitate divisi sunt : qui licet tales sint, jus tamen ordinandi et consecrandi habent; et qui ab eis ordinantur ante manifestam præcisionem, etiam si cum eis aperte exierint et sententia Ecclesiæ damnati fuerint, si tamen redierint, iterum ordinandi non sunt. Et ubique legitur de ordinatis ab hæreticis, quod servatis eis ordinibus ministrare valeant, vel iterum ordinandi non sint; de hujusmodi accipiendum dicunt. Nam postquam præcisi fuerint et damnati judicio Ecclesiæ, jus ordinandi et consecrandi eis detractum asserunt, ut degradatis vel excommunicatis. — Alii vero dicunt, sacramenta ab hæreticis et præcisis secundum formam Ecclesiæ celebrata, vera esse et rata, quia recedentes ab Ecclesia, jus dandi et consecrandi non perdiderunt; et qui sic ab hæreticis ordinantur, quum redeunt, iterum ordinandi non sunt. Quæ vero ab

hæreticis aliter quam in Ecclesia fiunt, falsa sunt et inania; et qui a talibus ordinari videntur, non munus sed vulnus accipiunt. Et secundum hanc differentiam varie de his loquuntur doctores. — Quidam vero dicunt, eadem sacramenta ab hæreticis præcisis posse celebrari, quæ a catholicis, si ab illis forma Ecclesiæ servetur; et ab eis celebrata, vera esse et rata quantum ad se, quantum vero ad effectum falsa esse et inania, et in his qui male tractant, et in his qui male suscipiunt: ideo irrita et falsa, quia quod promittunt et conferre creduntur, non tribuunt. Damnanda etiam dicuntur, quia illicite dantibus vel accipientibus sunt in judicium. Polluta etiam dicuntur, non quantum ad se, sed propter indignam hæreticorum tractationem. Ideo Gregorius communionem Arii vocat exsecrationem; et Innocentius Bonosii ordinationem, damnationem: non quod ita in se sint, sed quia male dantes vel accipientes tales facit. Sicut etiam Hieronymus sacrificia eorum panem luctus vocat, non quantum ad se, sed quantum ad effectum. — Nonnulli vero tradunt, illos hæreticos qui in Ecclesia ordinati sunt, jus ordinandi et consecrandi, etiam quum separati fuerint, habere. Qui vero in schismate vel hæresi positi, ab eis ordinati et inuncti fuerint, illo jure carent: ideoque quum ordinare volunt, vulnus potius infligunt, quam gratiam conferant.

D. De simonia, unde dicitur, et quid sit.

Hugo, de Sacram.lib. De simoniacis vero non est ambigendum quin sint hæretici: qui tamen ante sententiam degradationis et ordinant et consecrant. Et licet simoniaci proprie dicantur qui instar Simonis magi, impreiabilem gratiam pretio conducere volunt; et qui et seq. IV Reg. v, pro ministerio sacro pretium recipiunt in modum Giezi, Giezitæ vocandi sint: 20 et seq. omnes tamen, et dantes et accipientes, simoniaci dicuntur, et utrique eadem sententia percelluntur.

E. De his qui scienter a simoniacis ordinantur.

Differt tamen inter eos qui ordinantur a simoniacis scienter, et eos qui ignoranter. Qui enim scienter a simoniacis se permiserint consecrari, imo exsecrari, eorum consecratio omnino irrita est. Qui vero ordinantur a simoniacis, quos quum ordinantur, nesciunt esse simoniacos, qui et tunc pro catholicis habentur; eorum ordinatio misericorditer sustinetur.

F. De his qui dicunt se emere corporalia et non spiritualia.

Si vero aliqui objecerint, se non consecrationes emere, sed res ipsas quæ ex consecratione proveniunt, penitus desipere probantur. Nam quisquis horum alterum vendit, sine quo alterum non habetur, neutrum invenditum derelinquit.

G. *Distinctio simoniacorum.*

Simoniacæ autem hæresis tripartita est distinctio. Alii enim simoniace a simoniaciis ordinantur; alii simoniace a non simoniaciis; alii non simoniace a simoniaciis. Unde Nicolaus Papa : Statuimus decretum de simoniaca tripartita hæresi, id est, dc simoniaciis simoniace ordinantibus vel ordinatis, et de simoniaciis simoniace a non simoniaciis, et de simoniaciis non simoniace a simoniaciis. Simoniaci simoniace ordinati vel ordinatores, secundum canones, a proprio gradu decidunt; simoniaci etiam simoniaciis a non simoniaciis ordinati, similiter ab officio removeantur; simoniacos vero non simoniace a simoniaciis ordinatos, misericorditer per manus impositionem pro temporis necessitate in officio permittimus permanere. Quod intelligendum est de his qui ordinantur a simoniaciis, ignorantes eos esse simoniacos : hos facit simoniacos non reatus criminis, sed ordinatio simoniaci.

H. *Alexander Papa de his qui violenter a simoniaciis
vel ab hæreticis ordinantur.*

Similiter, quum decrevit Alexander Papa simoniacos omnino damnandos ac deponendos, subintelligendum est : nisi violenter quis attractus fuerit. De his enim et a quibuslibet hæreticis violenter ordinatis dicit Innocentius, quod possunt habere aliquem colorem excusationis, si statim discedunt ab eis et pessimo eorum concilio renuntiant.

I. *De ætate ordinandorum ita decrevit Nicolaus Papa.*

Sacri (inquit) canones sanxerunt, ut subdiaconus non ordinetur ante quatuordecim annos, nec diaconus ante viginti quinque, nec presbyter ante triginta. Deinde si dignus fuerit, ad episcopatum eligi potest : quod nos etiam pari modo servare jubemus. Item Fabianus : Si quis triginta ætatis non impleverit annos, nullo modo presbyter ordinetur, etsi valde sit dignus scientia et doctrina, quia et ipse Dominus tricesimo anno baptizatus est, et sic cœpit docere.

Hugo, de
Sacram. lib.
n.p.m.c.21.
Decret.p.1,
dist.77,c.2.

Ibid. dist.
78, c. 1 et 4.

SUMMA
DISTINCTIONIS VICESIMÆ QUINTÆ

HIC circa præhabita movet Magister dubia aliqua. Primum est, utrum episcopi ab Ecclesia præcisi atque damnati possint conferre ordines sacros; et utrum ordinati ab eis, ad Ecclesiam redeentes, sint reordinandi. Et circa haec ponit qua-

A tñor opiniones. Inducit quoque varias auctoritates Sanctorum, ac tandem respondet; et quæ videntur discordare concordat, sic tamen, quod falsa reprobatur et excludit. Secundo, movet dubium de simoniaciis, an vere ordinent, et qualiter sentiendum sit ac agendum cum ordinatis ab ipsis. Tractat item de triplici gradu seu specie simoniæ, atque de temporibus ad ordinum susceptionem præfixis.

QUÆSTIO PRIMA

Hic quæritur, An soli episcopi catholici conferre valeant ordines sacros, et non hæretici, præcisi, degradati.

Et potest ad utramque partem argumenteri, sicut in littera. Ista etiam quæstio in dist. v, q. 1; simili mota est sæpius supra, an scilicet vñ, q. 5; xiii, tales vere baptizent, confirment, conficiant: ideo immorari non congruit. q. 1.

Itaque Antisiodorensis circa hæc in Summa, libro quarto, scribit: Quidam distinguunt, dicentes, quod quidam sunt hæretici ab Ecclesia præcisi, et quidam non præcisi. De præcisis dicunt, quod dant verum Baptismum, quia Baptismus est sacramentum necessitatis; non autem vere conficiunt, nec confirmant, nec ordinant, etiam si observent formam Ecclesiæ. Verum ista solutio nulla est, quia secundum Augustinum, non est injuria sacramento irroganda; et tamen hoc agit qui asserit sacramentum ex ministri immunditia pollui. Si enim radius solis super quæcumque immunda sparsus, nullam inde immunditiam contrahit, quanto minus sacramenta divina? Ergo præcilio seu non præcilio nil facit ad gratiæ sacramentum. Dicimus ergo: Si hæretici servent formam Ecclesiæ, vera conferunt sacramenta, sive sint præcisi sive non; non autem si non servaverint debitam formam. Hæc Antisiodorensis.

Porro Guillelmus Parisiensis: Aliud, inquit, est officium suspendere, aliud penitus revocare. Si enim revocatum sit procuratoris officium, manifestum est quod ea quæ in jure tantum consistunt, si per ipsum fuerint procurata, ipso jure sunt nulla: ideo et judicium procuratum per ipsum esset nullum; sententiæ quoque sic late, essent nullæ. Si autem suspensus esset procurator, ne peteret aliquid ex parte domini sui, vel ne impetraret, usque ad tempus: si peteret medio tempore, peti-

A tum esset; et si impetraret, impetratum esset, maxime si impetraret aliquid quod in facto uno consisteret. Si enim impetrasset aurum aut argentum interim, non minus esset quam si illa jubente domino impetrasset. Nec potest dici propter solam prohibitionem falsus procurator, quousque qui constituit, dixerit: Amoveo te ab isto officio penitus, etc. Quumque suspensio seu excommunicatio non tollat officium, nec ab illo amovet, sed inhibet ejus executionem ad tempus, nec tollit ratificationem ipsius Ecclesiæ; idcirco nec falsos efficit procuratores hujusmodi, nec irritat aut evacuat ministerium eorumdem. Ex auctorisatio vero et depositio, sicut sacerdotes a clero omnino removet et abjicit, privilegio quoque clericali omnino privat et exuit, ita a sacerdotali officio omnino amovet et deponit: idcirco de sacerdotali officio amplius se ingerere nequeunt, nisi false. Nempe ut verus sit procurator, duo necessario requiruntur: primum, ut dominus reputet seu habeat eum suæ causæ procuratorem; secundum, ut ipsemet procuratorem se gerat, id solum quod ei injunctum est petens aut prosequens. Quum ergo Ecclesia exauctorisatos atque depositos, quamvis sacerdotes esse constiterit, sacerdotes tamen post exauctorisationem et depositionem non habeat, nec reputet, nec ratum habeat quidquid de sacerdotali ministerio attentare præsumperint; necesse est præsumptionem eorum et attentionem, quantum ad sacerdotale officium, vacuam esse et irritam. In cuius signum sacerdotalibus vestibus ex ordine exuuntur. — Hæc Guillelmus. Cujus quæ sit intentio in his verbis, infra forsan clarius exprimetur.

Circa hæc loquitur Thomas, primo ostendens, quod episcoporum sit Ordinis sacramentum conferre: Episcopalis potestas se habet ad ordines inferiores, sicut politica, quæ considerat bonum commune, ad artes et virtutes inferiores, quæ considerant bonum aliquod particulare seu speciale. Politica vero legem præfigit infe-

rioribus, quis quid debeat exercere, et A non potest auferri, quantumcumque quis peccet, degradetur, vel ab Ecclesia præcidiatur. — Alii ergo dixerunt, quod præcisi ab Ecclesia qui in ipsa Ecclesia episcopalem habuerunt potestatem, retinent potestatem ordinandi alios; sed ordinati ab ipsis non possent hoc: et hæc est opinio quarta. Quæ etiam non stat: quia si ii qui in Ecclesia fuerunt prouoti, retinent potestatem quam habuerunt, patet quod exsequendo suam potestatem, faciant veram consecrationem; sieque vere tribuunt omnem potestatem quæ cum consecratione conferitur. — Ideo alii dixerunt, quod præcisi conferunt Ordinem et sacramenta alia, dummodo debitam servent formam, tam quoad primum effectum, qui est sacramenti collatio, quam quantum ad secundum, qui est infusio gratiæ: et hæc est opinio secunda. Quæ nequit stare: quoniam eo ipso quod quis præcisis seu hæreticis communicat, sacramenta ab eis suscipiendo, peccat mortaliter, si scienter hoc agit; et sic fictus accedit ac obicem ponit, nisi forsitan in Baptismo in necessitatibus articulo. — Ideo alii dicunt, quod vera dant sacramenta, non gratiam simul cum sacramentis; et hoc uon est ex inefficacia sacramentorum, sed propter peccata recipientium sacramenta ab illis contra prohibitionem Ecclesiæ: et hæc est opinio tertia, quæ est vera. Verumtamen ordinati ab illis, non recipiunt licentiam exsequendi ordinem sic susceptum. Hæc Thomas.

Denique de hæreticis et ab Ecclesia præcisis, an ordinent, subdit: De hoc Magister D recitat quatuor opiniones. Prima est, quod hæretici quamdiu ab Ecclesia tolerantur, valcant ordinare, non autem quum fuerint præcisi; similiter nec degradati, nec alii hujusmodi: et ista est prima opinio. Quæ stare non potest: quoniam omnis potestas data cum consecratione, nullo casu potest tolli, sicut nec consecratio nullari. Nam et altare ac chrisma semel consecrata, jupiter manent consecrata. Quumque episcopalis potestas detur cum consecratione,

Circa hæc scribit Petrus: Collatio ordinum potest alicui convenire dupliciter. Primo, de jure communi, ratione ordinariæ potestatis; secundo, ex indulgentia seu commissione generali aut speciali. Primo modo solis convenit episcopis. Duo etenim requiruntur ad collationem ordinis cuiuscumque. Unum, adeptio seu inexistentia ordinis in donante, quoniam nemo potest dare quod non habet. Secundum est gradus seu excellentia potestatis, quia maiorem omni ordine oportet esse eum seu potestatem ejus qui omnes ordines confert. Hæc Petrus.

Qui etiam quærit, an presbyter possit A in hac æqualis est episcopis ceteris. Tertiū est jurisdictio summa ac universalis, qua universis est altior : et hæc est relatio quædam, nec manet in Papa dum desinit esse Papa per liberam cessionem aut alio modo ; alia vero duo manent in eo. — Præterea prætactas quatuor opinione de ordinatione hæreticorum et præcisorum, aliter narrat Petrus quam Thomas. Unde et duas earum asserit esse veras, Thomas vero unam dumtaxat. Sed in hoc differentia parva est, quia quod Thomas affirmat de B ordinatis a præcisis, intelligitur de scinter ordinatis ab eis.

II Tim. i. 6; I Tim. iv. 14.

Hebr. vii. 7.

Qui etiam quærit, an presbyter possit A in hac æqualis est episcopis ceteris. Tertiū est jurisdictio summa ac universalis, qua universis est altior : et hæc est relatio quædam, nec manet in Papa dum desinit esse Papa per liberam cessionem aut alio modo ; alia vero duo manent in eo. — Præterea prætactas quatuor opinione de ordinatione hæreticorum et præcisorum, aliter narrat Petrus quam Thomas. Unde et duas earum asserit esse veras, Thomas vero unam dumtaxat. Sed in hoc differentia parva est, quia quod Thomas affirmat de B ordinatis a præcisis, intelligitur de scinter ordinatis ab eis.

Qui etiam quærit, an presbyter possit A in hac æqualis est episcopis ceteris. Tertiū est jurisdictio summa ac universalis, qua universis est altior : et hæc est relatio quædam, nec manet in Papa dum desinit esse Papa per liberam cessionem aut alio modo ; alia vero duo manent in eo. — Præterea prætactas quatuor opinione de ordinatione hæreticorum et præcisorum, aliter narrat Petrus quam Thomas. Unde et duas earum asserit esse veras, Thomas vero unam dumtaxat. Sed in hoc differentia parva est, quia quod Thomas affirmat de B ordinatis a præcisis, intelligitur de scinter ordinatis ab eis.

Qui etiam quærit, an presbyter possit A in hac æqualis est episcopis ceteris. Tertiū est jurisdictio summa ac universalis, qua universis est altior : et hæc est relatio quædam, nec manet in Papa dum desinit esse Papa per liberam cessionem aut alio modo ; alia vero duo manent in eo. — Præterea prætactas quatuor opinione de ordinatione hæreticorum et præcisorum, aliter narrat Petrus quam Thomas. Unde et duas earum asserit esse veras, Thomas vero unam dumtaxat. Sed in hoc differentia parva est, quia quod Thomas affirmat de B ordinatis a præcisis, intelligitur de scinter ordinatis ab eis.

Dicendum : Nullus nisi episcopus potest ordinare episcopum, multipli ratione. Una est ex parte ordinantis, quoniam nemo potest dare quod non habet. Secunda, ex parte ordinandi, quia in pontificatu continetur plenitudo sacerdotalis officii ; de pleno autem fit redundantia in alterum, non ipsum redundat ex altero. Tertia, ex parte Ecclesiæ, quia episcopus est summus in ministris Ecclesiæ : unde pertinet ad ipsum inferiores disponere gradus, non ab ipsis disponi. — Ad primum ergo dicendum, quod presbyter sumitur ibi pro episcopo. Ad secundum, quod Moyses fecit hoc. Deo jubente ac dispensante. Ad tertium, papatus non est major ecclesiastica dignitas quam episcopatus, sed major jurisdictio : propter quod Papa omnes episcopos vocat fratres, alios vero filios. Episcopatus vero major est dignitas quam presbyteratus. Hæc Petrus.

Quocirca sciendum, quod plenitudo et vertex ecclesiastica potestatis, quæ in solo est Papa subjective, tria complectitur et includit, ut ex diversis doctoribus colligitur, præsertim ex scriptis D. Petri de Palude, ac D. Petri de Alliaco. Primum est sacerdotium : et in hoc ceteris sacerdotibus est æqualis. Secundum est potestas episcopalis, quæ est de genere qualitatis : et

Præinductis concordat Richardus, qui etiam sciscitatur, utrum episcopus degradatus ordines queat conferre. Respondet : Quidam dixerunt, quod quamvis episcopi suspensi, excommunicati, possint ordines conferre de facto, non tamen episcopi degradati, quia omnino privati sunt dignitate episcopali, quamvis non sacerdotali, quæ auferri nequit ab homine. Et secundum hos, degradatio est mera spoliatio episcopalis potestatis. Alii vero dicunt contrarium, quia potestas per consecrationem data, non potest auferri quantum ad rem, sed quantum ad exsecutionem. Et secundum hos, degradatio non est major privatio quam suspensio, quamvis sit turpior, et quoniam est perpetua suspensio ab officio. Hæc Richardus.

Quocirca sciendum, quod Guillelmus in suo Sacramentali, tractatu de Ordine, opinione has recitat, disputatque prolixe, et magis videtur consentire opinioni dicentium, quod degradatio sit omnimoda spoliatio potestatis episcopalibus. Verumtamen non multum assertive super hoc loquitur, sed magis inquisitive. Unde tandem concludit, de hoc consulendam esse apostolicam Sedem : Quæ sit, inquiens, intentio Ecclesiæ exauctorisantis in actu exauctorisationis, addiscendum est a Romana Ecclesia, penes quam residet auctoritas universalis Ecclesiæ, cuius etiam auctoritate omnia statuta de exauctorisatione et depositione sunt edita. Hæc Guillelmus.

Richardus deum circa hunc ait : Quemadmodum dignitatem apostolatus omnes Apostoli, quorum successores sunt episcopi, receperunt immediate a Christo; ita et episcopus, quantum ad potestatem episcopalem, non habet supra se potestatem altioram a qua illa sibi possit auferri, nisi divinam, quamvis exsecutio ejus sibi queat auferri a superiori qui est jurisdictione sublimior, puta a Papa. Nec est simile de principatu terreno, quem ille dependeat a capite Ecclesiæ : ideo Papa potest terrenum principatum a quocumque auferre, dummodo subsit justa et rationabilis causa. Similiter princeps inferior potest a superiori principe terreno a quo dependet, deponi. Hæc illæ.

Præterea Bonaventura : Quemadmodum, inquit, sacri canones tradunt, non potest ordines, præsertim sacros, dare nisi episcopus. Atque ut septimo Etymologiarum scribit Isidorus, statutum hoc originem habet ex Scripturis, ex ordinatione Spiritus Sancti : quia (ut in Evangelio legitur) Christus habuit duodecim majores disci- C

Luc. vi. 13. pulos quos vocavit Apostolos, alios quoque
Ibid. x. 1. minores septuaginta; et illis duodecim,
non aliis, contulit potestatem consecrandi
seu manus imponendi, quibus succedunt
episcopi. Quod et factum est propter re-
verentiam Ordinis, quia si omnibus pas-
sim liceret ordines dare, tot admitterentur
quod esset confusio et contemptus; et
rursus, quia episcopus est sponsus Eccle-
siae; itemque, quoniam sacramentum Or-
dinis statum dicit perfectionis; status au-
tem episcoporum est status perfectionis D-
jam acquisitæ.

Amplius, quæstio ista de hæreticis, an in ipsis sint vera sacramenta, et an possint ea conferre, fuit olim apud præclaros doctores multum ambigua, tam de Baptismo quam aliis. Postea autem per illustrissimum doctorem Augustinum nobis est patefacta, videlicet quod sacramenta habent et dant (dummodo formam servent Ecclesiæ et habeant intentionem faciendi quod facit Ecclesia), quantum ad verita-

A tem, quamvis non quantum ad utilitatem :
quoniam sacramenta dispensant, fructum
vero eorum non reportant nec conferunt,
eo quod extra Ecclesiam catholicam non
detur Spiritus Sanctus. Hinc in omnibus
sacramentis quae habent veritatem diffe-
rentem ab utilitate, verum est quod ab
haereticis dentur. Talia quoque sunt om-
nia præter Poenitentiae sacramentum, en-
jus res exstat contritio ipsa interior, sine
qua nulla est absolutio vera, et cum qua
nulla est absolutio vana : ideo solum hoc
B sacramentum ab eis factum, seu ab eis re-
ceptum, est iterandum. — Hæc Bonaven-
tura. Et hoc ultimum verum est si quis
scienter confessus sit illis, et sciat ipsos
esse haereticos.

In præhabitis continentur scripta Alberti, Durandi, Argentinensis et aliorum de his.

QUÆSTIO II

Consequenter quæritur De simonia, quid sit, et quibus modis committitur, atque de pœnis hujus sceleratissimæ impietatis.

Et ut communiter dicitur, simonia est studiosa voluntas emendi vel vendendi spirituale. Et videtur quod istud sit licitum, quum in Apocalypsi Dominus dicat : Sua- *Apoc. iii. 18.*
deo tibi emere aurum ignitum probatum, ut locuples fias. Ubi per aurum, secundum expositores, intelligitur sapientia spiritualis, vel potius caritas. — Secundo, nihil spiritualius felicitate Sanctorum in patria, quæ felicitas est beatifica visio Deitatis, et tamen pro hac obtinenda, virtuose dantur temporalia bona. — Tertio, pro religionis ingressu jam passim recipiuntur, imo et exiguntur, pecuniae et consimilia quædam. Multa hujusmodi fiunt, et argui possent, ad quæ ex jam dicendis patebit solutio.

Itaque, circa hæc scribit Bonaventura : Spirituale tripliciter dicitur. Primo, id quod

est pure spirituale, ut gratia et virtutes: et A potest de facto annexum illi quod est quodammodo spirituale, et propter illud emitur: ideo ipsa dona vendere prohibetur. Atque ad hunc sensum ipsi ordines a simoniacis vendi ac dari dicuntur, tam ad eorum quam ad recipientium damnationem, si scienter a simoniacis recipient eos aut emant.

Denique, si queratur, utrum dans ordines seu aliquod spirituale simoniace, ex hoc ipso fiat hæreticus: respondendum, quod nec sacri ordines, nec aliquod sacramentum aut spirituale pro pecunia dari potest sine gravi et enormi peccato, eo quod spirituale, quod ex sola liberalitate dandum est, mercatur et facit vile; rursus, quoniam illud quod est impretiabile, ponit sub pretio, siveque facit contumeliam Spiritui Sancto. Si autem quæras, an sit peccatum in fide vel moribus: dicendum, quod ille qui emit aut vendit spiritualia, aut credit ea pretio aestimari et valori rei terrenæ æquari ac pecunia possideri; et sic est hæresis manifesta, et hoc aestimavit Simon magus: nam talis errat in fide, quia credit gratiam non esse gratiam. Aut talis mercator seu vendor non credit quodcumque, attamen avaritia inflammatus nititur aliquid impetrare hujusmodi per pecuniam aut per temporale quodcumque; et ita est peccatum morum, non fidei: sicut qui fornicatur, et nihilo minus sciens fornicationem esse mortale peccatum, non est infidelis, sed libidinosus. Et ita simoniacus est avarus pessima avaritiae specie, nec tamen est hæreticus proprius; nihilo minus a Sanctis appellatur hæreticus, quia ad modum hæretici operatur, et tanquam hæreticus a servitio Dei projicitur. — Si autem objiciatur, quia spiritualia seminans I Cor. ix, 11. carnalia metere potest, ut ait Apostolus: dicendum, quod si spiritualia seminat ad hoc finaliter ut carnalia metat, maxime si pactio interveniat simoniaca, avaritia est atque malitia; si vero carnalia metat quatenus se sustentet et spiritualia seminet, justitia est. Unde si doctor aut consiliarius aut medicus, et alii qui laborant

in consilio et doctrina, recipient premium A dam actiones, potest esse peccatum in propter laborem et suam sustentationem, non est simoniacum ; si autem quis venderet dominum sibi divinitus datum, non laborem suum, simoniae judicaretur. Similiter dicendum de celebratione Missarum et consimilibus.

Cf. p. 38 F. Praeterea quæritur circa hoc quod alle- gatur in littera, Quisquis horum alterum vendit, sine quo alterum non habetur. Nam hoc falsum videtur, quoniam jus pa- tronatus annexum est inseparabiliter fundo, et tamen venditur fundus licite, non vendito jure patronatus. — Dicendum, quod Magister non loquitur de tempora- libus quibus annexa sunt spiritualia, sed de spiritualibus quibus temporalia sunt annexa, ut est præbenda. Et in talibus locum habet ista auctoritas, non in aliis. Fundus quippe non est annexus juri pa- tronatus, sed magis econtra. Vel dicen- dum, quod intelligit de eo quod ita an- nexum est spirituali, quod tenet locum spiritualis. Fundus vero seu villa cui jus patronatus conjunctum est, tenet vere ra- tionem rei temporalis. Verum in communi distinctione sumitur simonia generalius, prout fit quinque modis, ut patet his ver- sibus :

Nummus, lingua, timor, sanguis, rumor popularis, Non faciunt gratis spirituale dari.

Ab hac distinctione pauci immunes sunt hodie in clero, respectu multitudinis, quo- niam vel ex causa directa vel indirecta incidunt hoc peccatum. — Hæc Bonaven- tura.

Circa hæc Thomas quærit multa : pri- mo, quid sit simonia ; secundo, an sit hæ- resis ; tertio, an executionem impedit ordinis, et in quibus rebus committatur. Ad primum respondet : Materia virtutum dividitur in actiones et passiones. Et sicut in passionibus potest esse peccatum, eo quod sit circa quod non debet esse, vel quantum, vel quomodo, et ita de circum- stantiis aliis; ita etiam in actionibus. Unde in emptione et venditione, quæ sunt quæ-

A dam actiones, potest esse peccatum in quid, vel in quantum. Si in quantum, sic est injustitia : ut dum quis emit aut ven- dit non justo pretio. Si in quid, ut dum emit aut vendit quod non cadit sub pre- tio : et sic est simonia. Quunque omne peccatum in actu voluntatis consistat, tria hæc in definitione simoniae ponuntur. Et primo actus voluntatis in eo quod dicitur, Studiosa voluntas. Secundo materia pro- xima hujus peccati, puta venditio et em- ptitio, ibi, Emendi vel vendendi. Tertio ma- teria remota, videlicet objectum actionis prædictæ, ibi, Spirituale vel spirituali an- nexum. — Si autem objiciatur, quod pro sola voluntate iriqua non fit homo irregu- laris, sicut pro simonia ; ergo non est stu- diosa voluntas : dicendum, quod ex sola voluntate perversa incurrit homo pœnam quæ ad Dei spectat judicium, non autem pœnam quæ secundum humanum forum infligitur : sicut pro voluntate occidendi meretur homo pœnam æternam, non ir- regularitatem et excommunicationem. Et C idem est de simonia. — Spiritualia quoque, in prædicta definitione, sumuntur pro his quæ sunt spiritualis gratiæ causa, ut sacra- menta ; spiritualibus vero annexa, quæ ad horum usum sunt deputata, ut calices et ecclesiastica bona quæ ad usum ministro- rum sunt deputata. Non autem dicuntur spiritualibus annexa, quorum usus potest esse in spiritualibus, si non sint ad hoc specialiter deputata.

Ad secundum respondet : Aliquid attri- buitur alteri dupliceiter. Primo simpliciter ; D secundo propter similitudinem actus. Si- monia igitur dicitur hæresis, non primo modo, sed secundo. — Et si objiciatur, quod simonia est enormior infidelitate, quemadmodum in Decreto asseritur, quod impia hæresis Macedonii tolerabilius est simoniaca pravitate ; dicendum, quod rati- one falsæ aestimationis quam simoniacus in opere suo demonstrat, dicitur simonia gravior hæresi sceleratissimi Macedonii, qui negavit deitatem Spiritus Sancti, quem dixit esse servum Patris ac Filii. Simonia-

ci autem in actu suo ostendunt se esse dominos Spiritus Sancti, quem ostendunt se emere ac vendere posse. Vel dictum est istud propter nimiam pronitatem hominum ad hoc scelus ex cupiditate humana, et propter majus nocumentum, quia pervertit totum Ecclesiæ ordinem.

Insuper respondet ad istud, utrum simoniacus amittit exsecutionem ordinis sacri, respondet : Efficacia sacramentorum non est ex merito humano ; ideo propter peccatum hominis non impeditur sacramentum. Unde simonia sacramentum suscipiendum non impedit ; attamen impedire potest ultimam rem sacramenti, si peccatum sit ex parte recipientis. Tamen per simoniam suspenditur homo ab exsecutione ordinis seu officii. Verumtamen in hoc est distinguendum. Si enim dicatur simoniacus ex hoc quod recipit ordinem per simoniam, non recipit exsecutionem, et est ipso jure suspensus tam quoad se quam quantum ad alios ; et punitur ulteriorius per depositionem, quando constiterit de crimine judici. Si autem dicatur simoniacus quoniam contulit ordinem simoniace, vel quia dedit aut recepit simoniace beneficium, aut quoniam mediator fuit simoniæ : si sit occultum, suspensus est ipso jure quoad se ; si autem manifestum est, suspensus est quoad se et quoad alios. Et rursus, qui recipit beneficium simoniace, tenetur ad restitutionem omnium fructuum et beneficio renuntiare. — Denique, propter homicidium non fit defectus aliquis in ordinatione, sed tantum in ordinato : ideo sufficit quod ordinatus ab homicidio sit immunis ; per simoniam vero fit in ipsa ordinatione defectus : ideo quamvis ordinatus immunis sit, tamen quum ad notitiam ejus pervenerit, est suspensus. Quumque manifestum fuerit crimen simoniæ, amittit episcopus exsecutionem, estque suspensus quoad se et quoad alios ; sed quando occultum est, suspensus est solum quantum ad se. Ideo si sit manifestum co modo quo aliquid in jure dicitur manifestum, nullo modo debet quis obe-

A dire ut ab illo suscipiat ordinem. Quod si non sit manifestum, nec poterit subterfugere, debet ab illo ordinem suscipere, quamvis sciat eum simoniacum esse qui ordines confert.

Ex his patet responsio, si queratur, utrum sacramenta possint emi ac vendi. Quum enim sacramenta causet atque continant gratiam, non possunt licite emi aut vendi, propter tria. Primo, quoniam dispensator sacramenti non est sacramenti dominus, sed minister ; emptio autem fit a domino rei venalis. Secundo, quoniam pretium emptionis ponitur quasi mensura adæquans illud quod emitur : unde a mensurando numisma vocatur, secundum Philosophum quinto Ethicorum. Gratia autem commensurari non valet alicui rei corporali : idcirco injuriam gratiæ facit, qui sacramenta gratiæ vendit aut emit. Tertio, quia gratia ex hoc nomen accepit, quod gratis datur : ideo contra rationem gratiæ facit, qui sacramenta gratiæ quasi venalia tractat.

Præterea advertendum, quod matrimonium non solum est sacramentum, sed et naturæ officium. Unde in quantum sacramentum non cadit sub emptione : imo secundum canones, simoniam committit qui pro benedictione nubentium pecuniam exigit. Verum ex ea parte qua est in naturæ officium, nil prohibet pro matrimonio præmium accipere, vel conditionem pro re temporali accipienda interponere, quemadmodum nec in aliis civilibus corporalibusque officiis. — Si autem sacerdos non vellet baptizare infantulum nisi pro pecunia, deberet quis potius emere aquam a sacerdote, si aliunde non posset aquam acquirere, et puerum personaliter baptizare, quia in necessitate licet etiam feminæ Baptismum conferre. Et consimiliter est de adulto, nisi Baptismus possit differri quousque recipiatur ab eo cui ex officio convenit darc. — Ad id autem quod arguitur de Missis celebrandis et de receptione ad religionem, dicendum quod facere pactionem de Missa celebranda, est

simoniacum semper. Si tamen sacerdos A acquiritur. Quumque anniversarium celebrare sit actus spiritualis primio modo, ideo nullo modo licet pacisci pro eo celebrando; si tamen cum devotione aliquid detur Ecclesiæ, Ecclesia celebrare tenetur pro illis pro quibus rogatur. Porro oratio est actus spiritualis primo et secundo modo, quia ex spirituali devotione efficaciam habet, et aliquid spirituale in ea petendum est: ideo nullo modo debet poni sub pretio. Nec illi qui dant pecuniam pauperibus ut pro ipsis orent, emunt orationem, B sed animos pauperum alliciunt ad orandum pro se, et eos sibi faciunt debitores.

Si autem queratur, an licet prædicare pro pecunia; respondendum, quod prædicare pro pecunia intelligi potest duplèciter. Primo, quod pecunia sit pretium prædicationis: et ita non licet. Secundo, quod pecuniæ datio sit res prædicata: et sic licet, referendo tamen hoc ipsum ad finem spiritualem.— Sic et stipendia temporalia debentur prædicantibus et præsidentibus, non ut pretium rei spirituæ, C sed ad sustentaculum vitæ, ne circa temporalia occupati, cogantur relinquere verbum Dei spiritualesque actus. — Amplius, correccio et visitatio sunt primo modo actus spirituales, quia ex spirituali officio competunt: ideo simoniam committit qui pecuniam accipit ut peccatum quod tenetur manifestare aut punire, non pandat nec puniat. Nec etiam pro visitatione facienda, accipienda est procuratio quasi pretium visitationis, sed quasi debita ex ordinatione Ecclesiae, ad sustentationem.

D Consimiliter est de procuratione moderata quam accipere potest episcopus in consecratione ecclesiarum, secundum Ecclesiæ determinationem.

Præterea si queratur, utrum in emptione et venditione aliorum spiritualium committatur simonia; dicendum, quod actus potest dici spiritualis duplèciter. Primo, quantum ad suum principium, quia competit alieui ratione alicujus spiritualis doni sive officii. Secundo, quantum ad sui finem: ut quando per actum illum ad aliquid spirituale pervenitur. In actibus ergo primo modo spiritualibus, quia spirituale est ex parte agentis, non potest quis sine simonia actus suos locare; sed potest aliquid accipere in sustentationem vitæ. In actibus vero secundis, quum spiritualitas non sit ex parte agentis, potest etiam emere et vendere operas suas; sed non potest spirituale hoc vendere quod ex ejus actu

Quæritur quoque, an licet docere et legere pro pecunia. Et respondendum, quod docere artes liberales est actus spiritualis secundo modo: ideo licet magistris artium vendere suos labores, sed non scientiam, nec veritatem, quæ spiritualis est. Unde in Proverbiis legitur: Noli vendere sapientiam et doctrinam et gloriam.

Quæritur item de judicibus, an queant A tur ab aliis quam ab Ecclesiæ ministris pecuniam pro judicio petere. Respondendum, quod judex officio suo tenetur judicium reddere. Similiter ad perhibendum testimonium verum unusquisque tenetur ex hoc quod est judicio subditus. Advocatus autem non tenetur patrocinium causæ præstare, nec jurisperitus dare consilium. Idcirco (ut ait ad Macedonium Augustinus) non debet judex vendere verum judicium, nec testis verum testimonium, ob hoc quod advocatus vendit justum patrocinium, et jurisperitus verum consilium. Non enim advocatus vendens justum patrocinium, vendit justitiam, quæ est spiritualis, sed actum suum. Consimiliter dicendum de consilio jurisperiti. Sed judex vendendo verum judicium, simoniam committit, si sit spiritualis judex : alias non committit simoniam, sed graviter peccat. Similiter dicendum de teste.

Deinceps quæritur, an committatur simonia in emptione et venditione eorum quæ spiritualibus sunt annexa, ut sunt jus sepulturæ, jus primogenituræ, jus patronatus, etc. Et videtur quod imo, per definitionem simoniae. — Dicendum, quod spirituale quod sub pretio poni non debet, est duplex, videlicet : ipsa res, utpote sacramenta ; et actus alicui competens ex sacro officio. Sicque est duplex spirituale annexum : quoddam annexum est sacramentis, ut vasa sacra, etc. ; quædam annexa sunt sacris officiis, ut decimæ et jus patronatus, secundum quod jus patronatus est quædam potestas præsentandi clericum ad beneficium ecclesiasticum. Et in utroque committitur simonia, quantum ad id quod de spiritualitate sortitur. Itaque vasa sacra ratione consecrationis nullatenus sunt vendenda, ita ut ratione consecrationis aliquid plus exigatur. Tamen in necessitate Ecclesiæ vendi possunt quantum ad id quod in eis est non spirituale. Et si ecclesiasticae vendantur personæ, possunt integra vendi ; si autem vendantur aliis non ad usum Ecclesiæ, debent prius frangi oratione præmissa, ne sancta tracten-

B tur ab aliis quam ab Ecclesiæ ministris.

De jure quoque sepulturæ sciendum, quod venditio sepulturæ intelligi potest dupliciter. Primo, quod vendatur terra consecrata in sepulturam. Et de hoc dicendum sicut de sacrorum venditione vasorum, quoniam cœmeterium potest venditione terræ in necessitate Ecclesiæ, sicut calix ratione materiae. Non autem vendi potest ratione consecrationis, ut scilicet aliquis pro pecunia ibi sepeliatur. Abraham demum non peccavit, duplum emens speluncam, quia spelunca illa non fuit in sepulturam consecrata; vel si fuit consecrata, transivit possessio ejus in jurisdictionem cum universitate agri. Hemor vero reprehenditur, quia recessit a bona intentione quam habuit prius, volens eam gratis dare, quam paulo post carissime vendidit. Vel ut quidam dicunt, Abraham non peccavit redimens jus sepeliendi mortuum suum : quod quamvis Hemor non ei denegaret, tamen sciebat Abraham quod Hemor moleste acciperet, nisi pretium agri ei daretur. Primum tamen melius videtur. Secundo dicitur vendi sepultura, si pro officio quod a sacerdotibus in sepultura funeris exhibetur, aliquid exigatur : quod (ut patet ex dictis) non licet. Attamen si *Cf. p. 47A.* consuetudo sit quod aliquid detur, potest per superiorem correctio adhiberi in eos qui denegant dare quod consuetudo exposcit. — At vero jus percipiendi decimas, consequitur spirituale officium, quia debentur ministris Ecclesiæ. Nec laici possunt habere hoc jus, quamvis aliquando ad tempus concessus fuerit laicis fructus illarum propter aliquam Ecclesiæ necessitatem; tuncque eo modo quo laicis dari potest, etiam ab eis redimi potest auctoritate episcopi. Una tamen Ecclesia non potest ab alia emere jus percipiendi decimas. — Nec etiam Jacob peccavit jus primogenituræ emens ab Esau, quoniam ex *Ibid. xxv.* ^{33.} ordinatione divina sibi debebatur : hinc suam vexationem redemit hujusmodi emptione. Sed Esau peccavit vendendo.

Hoc quoque sciendum, quod simonia

Gen. xxiii,
3 et seq.;
Act. vii, 16.

tribus modis committitur. Simonia namque consistit in emptione et venditione spiritualium, vel eorum quae ipsis annexa sunt. Emptio autem atque venditio non solum consistunt in datione et acceptione pecuniae, sed omnium quorum pretium potest numismate mensurari: in his quippe consistit liberalitas, secundum Philosophum. Constat enim quod in eisdem est liberalis ratio, et venditio, quae contraria existit. Omnis autem temporalis commodi pretium potest numismate mensurari. Quicumque ergo pro aliquo commodo temporali dat aliquid spirituale vel ei annexum, simoniā committit. Bonum vero temporale quod unus potest ab alio exspectare, vel est ex parte animae, ut favor aut amicitia, et quoad hoc est munus a lingua; vel ex parte corporis, ut actus corporaliter exercitus, et quantum ad hoc est munus ab obsequio; vel est aliquid exteriorum bonorum, et sic est munus a manu. Quantum ad primum, committitur simonia per munus a lingua, quoniam lingua opinionem exprimit, gratiamque conceptam; quantum ad secundum, per munus ab obsequio; quantum ad tertium, per munus a manu.

Porro judicium Ecclesiae est secundum exteriora. Quumque non sit probabile quod animus judicis flectatur pro munere parvo ad faciendum aliquid; ideo in parvis muneribus judicii datis non judicat simoniā committi. Sed apud Deum, qui cor intuetur, simonia est in parvis et magnis muneribus, si animus judicis ex eis flectatur. — Denique opinio dicentium, Papam non posse committere simoniā, est falsa. Si enim Papa pro aliquo spirituali munus acciperet, simoniā committeret sicut aliis homo. Et quamvis res Ecclesiae sint aliquo modo ipsius Papae, non tamen ut domini principalis. Nec dubium quin simoniā committeret, qui spirituale aliquid suo traderet debitori, ut quod suum est recuperaret: ita et Papa, si pro temporalibus res Ecclesiae daret. — De obsequio etiam distinguendum: quia aut est honestum, aut dishonestum. Si honestum,

A potest ex eo quis fieri ecclesiastico beneficio dignus, sicut ex aliis bonis operibus: et tunc si non interveniat pactio, potest ei beneficium dari, ita ut non habeatur principaliter oculus ad obsequium, sed ad dignitatem personae. Si autem sit in honestum obsequium, simoniacum est. — Conformiter, munus a lingua est duplex: unum quod in actu linguae consistit, ut laus; aliud quod ex lingua sumit initium, ut dum quis ex hoc quod precibus alienujus satisfacit, praestolatur favorem. Qui autem B dat aliquid spirituale pro favore aut laude acquirenda, certum est quod simoniā committit. Quumque preces porrigitur pro indigno, satis appareat quod nil movet nisi favor, aut etiam periculum evitandum: quia et malo carere est quoddam bonum, ut quinto Ethieorum ait Philosophus. Ideo, quando preces funduntur pro indigno, vel ab aliquo potente qui periculum comminatur, quae vocantur preces armatae; manifeste simonia committitur, si propter hoc ecclesiasticum beneficium detur. Si autem pro digno fiant quantum ad judicium hominum, probabile est quod dans potius moveatur intuitu dignitatis personae, quam precum favore: ideo non reputatur simonia. Si tamen principaliter moveatur favore precum aut timore rogantis, simoniacum est divino judicio, tam ex parte rogantis quam rogati, si hoc intendat, sive quis roget pro se, sive pro alio. Potest enim quis beneficium ecclesiasticum non habens curam animarum, si indiget, petere pro se; sed non si habeat euram animarum, quia presumptuosum est. Non tamen est simonia, nisi pro tanto quod ex ipsa presumptio indiguus efficiatur: et tunc preces sue hoc ipso quod rogat, fiunt pro indigno. — Si praeterea queras, an simoniaceus sit qui principaliter consanguinitatis iutuitu aut amore beneficium praestat; dicendum, quod talis aut intendit temporale bonum illius cui dat, nou alterius, et sic peccat graviter; non tamen simouiam committit, quia non vendit, quem nihil accipiat. Aut intendit

aliquid bonum in se ipsum redundans, ut per hoc magnificetur, et domus sua nobilitetur, et ita simoniam committit, quoniam sperat recipere aliquod temporale pro quo beneficium donat. — Denique in permutationibus beneficiorum et dignitatum committitur simonia, si pro terreno aliquo commodo unius aut amborum contingant; non autem si pro spirituali causa, ut quia in uno loco melius possit deserire : tuncque auctoritate diœcesani episcopi talis commutatio fieri valet. — Hæc Thomas in Scripto. Qui hæc eadem scribit B quæst. c.

Consonat Petrus, et addit : Quædam sunt mala, quia prohibita in jure, ut vendere beneficia aliqua ecclesiastica, quæ tamen cadunt in personam laici; et in his sola voluntas non facit simoniacum. Quædam vero sunt prohibita quia simoniaca, ut vendere sacramenta Ecclesiæ; atque in his sola voluntas facit simoniacum. Quod intelligi potest quoad forum divinum, non quoad forum Ecclesiæ : unde hujusmodi simonię sine officii resignatione per solam poenitentiam puto posse purgari. — At vero pro religionis ingressu aliquid accipere, illicitum est. Sed si religio pauper est, pro sustentatione ingredientis accipere licitum est; aut etiam si dives sit, et ex devotione offeratur. — Porro scientia et docendi licentia non sunt spiritualia per relationem ad Spiritum gratiæ, sed ad spiritum humanum. Ideo talia vendere non est simoniacum, quamvis posset esse cupiditatis vitium. — Hæc Petrus, qui in hoc ultimo verbo videtur a responsione Thomæ discedere.

Richardus quoque circa hæc addit : Quædam sunt spiritualia per comparationem ad spiritum humanum, et hoc dupliceiter. Primo, per causam, ut doctrina; secundo, per essentiam, ut scientiae philosophicæ. Doctrina harum scientiarum potest vendi de facto et de jure, quum doctor non habet aliquod stipendum ab Ecclesia quo docere teneatur. Si autem habet salarium ab Ecclesia, incurrit vitium simoniæ, vel

A quasi simonię, si pro doctrina sua premium exigat a clericis ejusdem Ecclesiæ, et a pauperibus undecumque sint : *extra* de Magistris, et ne aliiquid exigatur, capitulo Quia nonnullis. Dicunt tamen aliqui, quod non prohibetur exigere a divitibus : quod credo intelligendum non de divitibus ejusdem Ecclesiæ, sed alterius. Nec etiam ab illis deberet exigere, nisi ex licta causa factus esset pauper aut debitibus obligatus. Prædictæ autem scientiæ nec de jure neque de facto vendi possunt, juxta illud Proverbiorum : Quid prodest stulto habere ^{Prov. xvii.}_{16.} divitias, quum sapientiam emere non possit? — Porro, dum possessiones alicujus loci religiosi non sufficiunt ad sustentandum plures quam qui ibi sunt, volenti Deo ibi servire licitum est intimare sine pacto, quod nisi afferret unde viveret, ipse et alii penuriam paterentur, per quam possent impediri a divino officio. Si autem monasterium abundat, non licet sic loqui. — Ad majorem vero horum explanationem notandum, quod non tantum committitur simonia dum pro spiritualibus aut pro annexis eisdem datur ex pacto pecunia, sed etiam quum ex pacto datur munus quocumque, sive a lingua, sive a manu, etc. : causa I, quæstione I, capitulo Ordinationes, ^{Decret. p. ii.} et expressius capitulo sequenti. Si autem sine pacto ex liberalitate offertur, recipi potest. Hæc Richardus.

Scotus etiam seribit hic : Canonica poena, ut sumitur modo, est poena inficta per canones, arcens prohibensve punitum ab aliquo actu ecclesiastico qui alias ei D liceret. Dixi autem, Secundum canones, quia ad hoc quod sit justa, debet secundum canones infligi. Hujusmodi vero poenæ in speciali sunt septem, scilicet : depositio, degradatio, infamia, irregularitas, excommunicatio, interdictum et suspensio. Inter quas maxima est depositio, quum sit totalis a statu clericali amotio. Et si degradatio sit amotio ab omni gradu clericali, tunc idem sunt depositio et degradatio; si vero degradatio sit depositio tantum a determinato gradu, alio gradu reservato,

sic degradatio est quædam particularis A men quædam insensatae adhuc facere audiunt. Et quamvis Thomas in Scripto et in secunda secundæ responderit sicut jam patuit; nihil minus in Quodlibetis suis testatus est, non licere exigere temporale ante receptionem personæ, quoniam hoc speciem habet mali.

p. 47A.

*Cf. p. 42B.
et t. XXIV,
p. 525B.* Praeinductis etiam consonant scripta Antisiodorensis in Summa, tertio libro, diligentis: Non est licitum dare temporalia pro Missis tricenarii. Unde prohibetur in synodo, ne presbyteri aliquid accipiant antequam Missas compleverint, ad vitandum speciem mali, et ut scandalum evitetur, ne scilicet videantur spiritualia vendere, et ne detur sacerdotibus occasio simoniae. Tamen si sacerdos non haberet sustentaculum vitae, posset ante accipere. Dicimus quoque, quod emere et vendere quameumque scientiam, simoniaeum est, et secundum diversos gradus nobilitatis scientiarum, dicitur simonia in talibus major et minor. Hinc advocate non licet vendere scientiam suam nec suum consi-

*Cf. p. 47D.
et s.*

Postremo in hac quæstione specialem diligentiam adhibui ad declarandum quod doctores senserunt de practica ista quarundam religiosarum personarum, praesertim monialium, quæ vix aliquam personam recipiunt sine pactione, conventione aut conditione temporalium præstandorum. Et videntur quædam responsa Thomæ atque aliorum quorundam ad hoc sonare et concordare. Sed et quidam doctor Bernardus de Reyda. quoddam edidit scriptum, in quo asserit ac tuetur, atque pro viribus probat hoc licite fieri posse, et pacisci quod talis seu tanta pecuniae summa detur. Contra quod duo collegi opuseula, quorum ultimum missum est almæ Universitati Parisiensi, in qua quadraginta duo doctores theologæ Facultatis scriptum illud diligenter examinaverunt et approbaverunt, potissimum quantum ad principalem conclusiōnem, quod scilicet non licet facere pactum de temporalibus dandis, nec exigere aliquid per modum coactionis, ita quod nisi illud detur, persona non recipiatur, aut etiam jam recepta ejiciatur: quod ta-

B C p. 47A. patuit; nihil minus in Quodlibetis suis testatus est, non licere exigere temporale ante receptionem personæ, quoniam hoc speciem habet mali.

Denique, sicut in opusculis illis asserui, Thomas, Raimundus, Udalrieus, et alii quidam præfati ita scripserrunt multis annis ante Urbanum V, Bonifaciumque VIII, qui summi Pontifices hujusmodi paetionem et conventionem prorsus prohibuerunt. Et ne tale quid fieret, unus eorum, Bonifacius Papa vetuit recipi ultra numerum personarum quæ de bonis monasterii congruentem valeant sustentari. Itaque Urbanus ille in quadam Extravaganti disseruit: Urbanus episcopus, servus servorum Dei. Ne in vinea Domini, etc. Præsentium tenore apostolica auctoritate inhibemus, ne a personis volentibus ingredi religionem, in eam receptione vel ante vel postea, pecuniam aut aliud quidquam, direete aut indireete, per se aut per alios, petere aut exigere quoquomodo præsumant, sed eas cum omnimoda puritate recipient, illa dumtaxat recepturi quæ personæ ingredientes pure ac sponte et plena liberalitate, omni pactione cessante, dare voluerint, etc. Istud sub terribilibus comminationibus ibi præcipitur, multo diffusius repetitusque vicibus quam hic tango. Unde non dubito quod si ista Decretalis ante S. Thomam facta fuisse, et sibi innotuisset, nequam ita ut tactum est conscripsisset, praesertim quum ipsem in secunda secundæ fateatur, quod contra summi determinationem Pontificis nullus doctorum quantumlibet magnæ sanctitatis vel auctoritatis, suam præsumat positionem defendere. Nec admirari sufficio, quomodo aliquis potest sic excæcari, ut audeat dicere quod intentio Urbani in tota hac Decretali non fuit nisi prohibere ut nihil per modum pretii exigatur, quum nemo ignoret id esse illicitum. Sed istud in secundo opusculo contra simoniacam pravitatem

Extrav. lib.

v. tit. I. c. I.

et contra scriptum illius plenius demon- A tenore Constitutionis apostolicæ felicis re- stravi.

Insuper, in scriptis quorumdam super hanc quarti distinctionem, qui post Urbana num Bonifaciumque fuerunt, inveni circa solutionem Thomæ, ad argumentum de exactione pecuniae ab ingredientibus religionem, sic additum : Circa istud provisum est a Bonifacio VIII, Decretalium sexto, et ab Urbano V in Extravagante, quorum primus prohibuit, ultra numerum qui de bonis monasterii sustentari valeat, recipi; secundus districtissime prohibuit omnem exactiōnem, conventionem pactio- nemque fieri. Nec ex his arctatur via sa- lutis, nec quisquam a religionis introitu impeditur, sicut per illas exactiones. Quod enim quis dat per exactiones et pactiones nefarias, dare potest et debet devota, libe- rali, caritativa, liberrima voluntate, et de hoc poterit congrue informari.

Denique principalis conclusio doctorum theologorum Universitatis Parisiensis, ac decretum est istud.

Decretum Facultatis theologicæ, ce- leberrimæ Universitatis studii Pa- risiensis, contra simoniacos reli- giosos.

Quia nuper mota est controversia in- ter aliquos doctores super decisione hujus quæstionis, Utrum in aliquo monasterio feminarum liceat recipere aliquam femi- nam ultra numerum personarum quæ de bonis monasterii commode sine penuria possunt sustentari, et de persona recipien- da, oblati gratis spiritualibus, exigere tem- poralia; instantiusque a nobis magistris in Facultate theologicæ Parisiis congregatis quesitum est, ut in ea re consilium dare et super ejusdem quæstionis determina- tione quid sentimus dicere vellemus. Nos autem ad pacem conscientiarum et ædificationem animarum pro viribus laborare cupientes, ea quæ nobis super his viden- tur, in modum sequentem exponere du- ximus. In primis dicimus, quod attento

A tenore Constitutionis apostolicæ felicis recordationis Papæ Bonifacii VIII, incipientis, Periculoso (de Statu regularium, libro sexto), non licet recipere aliquam feminam in aliquo monasterio non mendicantium, ultra numerum personarum quæ de bonis monasterii sine penuria sustentari pos- sunt. Nec in hoc oportet apponere illum terminum, Commodo, quum in textu ipsius Constitutionis non ponatur. Et illud dieimus non licere, ubi non habetur de hoc consuetudo communis et diurna, B quam Papa scire et tolerare verisimiliter creditur, et per quam posset præfatæ Constitutiōni esse derogatum. Idem dicimus, quod a femina recipienda in monasterio, oblati gratis spiritualibus, non licet exige temporalia pro ipsis spiritualibus, tanquam pretium spiritualium vel annexorum spiritualibus, faciendo commutationem unius pro altero. Dicimus ulterius, quod ubi monasterium est ita tenue, quod femi- na quæ recipi petit, non posset de bonis ipsius monasterii sustentari sine penuria, C oblati gratis spiritualibus, et receptione personæ libere facta ad spiritualia, si per- sona illa sic recepta habeat bona tempo- ralia de quibus juxta consuetudinem re- gionis potest disponere, et ea monasterio conferre; tunc potest ab ea aliquid peti solum pro necessitate sui victus, sine frau- de, ut habeat monasterium unde sibi pro- videre possit. Et hoc non intelligendo de exactione coactoria, ita quod ejiciatur si non dederit; sed quod in omnibus ser- tur debitus modus et recta intentio, et D quod hoc habeat locum ubi est consue- tudo communis et diurna, sicut supra tactum est, per quam et antedictæ Constitutiōni Bonifacii, et alteri Constitutioni Urbani V, incipienti, Ne in vinea Domini, prohibenti hujusmodi temporalia ab ingredi- entibus monasteria quovis modo peti vel exigi, derogatum exsistit. Tutius tamen est, quod nihil petatur vel exigatur; nec in hujusmodi monasteriis, ultra numerum ea- rum quæ sine penuria sustentari possunt, aliqua femina recipiatur; et si aliqua petit

Sext. lib. m.
tit. 16, c. 1.

reeipi, dicatur ei quod monasterium non potest eam recipere, quia non habet unde ipsam valeat sustentare.

QUÆSTIO III

Circa præinducta quæritur, **Utrum sacerdos habens competens beneficium, possit licite alteri deservire.**

Videtur quod non, quia hoc esset cupiditatis. — In contrarium est consuetudo sacerdotum.

Ad hoc respondet Henricus, Quodlibeto nono : Talis sacerdos, aut vocatur a suo prælato ad deservendum beneficio tempore quo illud caret proprio deservitore, et hoc propter ipsius beneficii necessitatem; aut ingerit se propter quaestus commoditatem. Primo modo potest id licite ac meritorie facere, et pro labore emolumen-
tum percipere, atque in pios convertere usus. Si secundo modo, aut appetit quaestus ut lautius vivat, aut ut pauperes pascat. Primum non licet, imo de proprio beneficio non licet ei nec alteri plus accipere quam necessaria quoad statum suæ personæ. Nam quoad alia, dispensatio ei credita est, et dispensator est pauperum. Et quidquid immoderatè consumit delicate vivendo, in hoc pauperes spoliat et defraudat, sicut ait S. Bernardus ad Henricum Senonensem archiepiscopum : Clamant nudi, clamant famelici, conqueruntur et dicunt : Nostrum est quod effunditis, crudeliter nobis subtrahitis quod carnaliter inaniterque expenditis, nostris necessitatibus detrahitur quod vestris vanitatibus ac superfluitatibus impertitur. Porro si appetit pro luero temporali in beneficio alieno servire, ut pauperes pascat : aut ergo magna necessitate urgentur pauperes, nec inveniunt subsidium; aut non. Si primo modo, optime agit, quum in tali necessitate licet vendere vasa ecclesiæ, etc. Si se-

A cundo modo, tunc dico, quod quamvis licet facere, melius tamen esset quod in proprio beneficio orationi, contemplationi et actibus officii sui vacaret : quoniam talis actio non debet esse in desiderio voluntatis, sed solum in ministerio necessitatis. Hæc Henricus.

Qui de hac materia adhuc movet tres quæstiones, Quodlibeto secundo. Prima, utrum illicitum sit plura ecclesiastica beneficia simul habere, ita quod hoc sit malum secundum se. Secunda, an licet aliud cui petere licentiam seu dispensationem pro se ad tenendum simul beneficia plura. Tertia, utrum licet viris ecclesiasticis vitam ducere delicatam, et pretiosis vestibus uti ac equitaturis. — Ad quas satis prolixe ac devote respondet, quod nimis longum esset hic recitare. Tamen ex verbis ejus nunc introductis elicetur quid ad ista respondeat. Etenim si (ut asserit) non licet beneficiato, de unico suo beneficio plus quam necessaria sumere, hoc est, simplicem victum, vestitum domiciliumque accipere, et quidquid superest in pios usus convertere obligatur, imo potissime pauperibus erogare : quomodo licebit ei plura beneficia occupare, quorum unum pro competentia sit sufficiens? Nisi forsitan in casibus qui excipi et exprimi solent, qui rarissime habent locum, quos et in opusculo Contra pluralitatem beneficiorum expressi. Simpli quoque victui et vestiti contrariantur vita delicata ac vestitus superfluuus, curiosus, pomposus ac pretiosus. De his in prætacto tractatulo aliquis libellis copiose scripsi.

QUÆSTIO IV

DE impedimentis Ordinis quæritur, **An ea quæ tanguntur in littera, et quæ communiter assignantur, impediunt hominem ab Ordinis susceptione : quorum primum est sexus femineus, secundum minor**

ætas, tertium servitus, quartum homicidium, quintum illegitima nativitas, sextum defectus membrorum.

Videtur quod primum non impedit. Nam aliquæ feminæ tam ex naturali dispositione quam ex donis gratiæ, sunt plurimis viris sapientiores, virtuosiores, et ad omnem devotionem ac elevationem in Deum magis dispositæ: ergo præ pluriñis viris sunt ad ordines etiam sacros magis aptæ ac dignæ. Et si dicatur, quod sexus femineus est sexus subjectionis; objicitur, quod multæ sunt feminæ præsidentes, et una earum constituta est totius mundi domina ac regina, Mater Dei incarnati, sacratissima et supermundissima virgo Maria. — Insuper pueri sunt magis innocentes et minus inquinati: ergo si in pueritia promoverentur, eorum oblatio et oratio essent Deo magis acceptæ. — Insuper ser-

I Cor. viii, 21, 24. vis consuluit Apostolus, ut in servitute persistant: ergo hoc potius expedit cis,

præsertim quum servitus sit incitamentum humilitatis, et ita magis significat ad ordinum susceptionem. — Amplius S. Joannes apostolus quemdam ex latrone ordinavit sacerdotem ac præsulem: ergo nec homicidium impedit. — Præterea illegitime nati, frequenter abundant in naturam bonitate præ aliis; similiter mutilati seu quibusdam membris curtati. Et quod illegitime nati non promoveantur, videtur ad personarum acceptancem pertinere.

Ad hæc S. Thomas respondet, et primo ad primum: Ad receptionem sacramenti aliqua requiruntur quasi de necessitate sacramenti, quædam de necessitate præcepti. Si prima desint, non est homo capax sacramenti, nec rei seu gratiæ vel characteris sacramentalis; sine aliis vero potest homo recipere sacramentum, non rem sacramenti seu gratiam. Sexus autem virilis est de necessitate sacramenti primo modo. Ideo quidquid circa mulierem agatur, non recipit Ordinis sacramentum: sicut nec Extremam Unctionem quis sus-

A cipit, nisi sit vere infirmus. Nempe quum sacramentum sit signum eorum quæ in sacramento aguntur, requiritur non solum res, sed et significatio rei. Quumque in sexu femineo non possit significari aliqua eminentia gradus, quoniam mulier habet statum subjectionis, non est capax ordinis sacramentalis. — Verumtamen quidam dixerunt, quod sexus virilis est de necessitate præcepti, non sacramenti, quum et in Decretis mentio fiat de diaconissa atque presbytera. Sed opinio illorum est falsa. B Diaconissa enim vocatur ibidem, quæ aliquem diaconi actum participat, videlicet quæ legit in ecclesia homiliam; presbytera dicitur vidua, quoniam presbyter est idem quod senior. Abbatissæ quoque quamvis præsint, non tamen habent ordinariam prælationem, sed quasi ex commissione, propter periculum habitationis virorum ac feminarum. In libro etiam Judicum legitur Debora prophetissa præfuisse: quod fuit in temporalibus, non in sacerdotalibus, sicut et nunc aliquæ mulieres temporaliter præsunt.

C Ad secundum respondet: Per pueritiam aliosque defectus per quos tollitur usus rationis, ponitur impedimentum actui Ordinis; ideo sacramenta quæ actum requirunt suscipiens sacramentum, non competunt non utentibus ratione, ut Pœnitentia et Matrimonium. Sed quoniam potestates infusæ priores sunt actibus, sicut et naturales, quamvis acquisitæ sint posteriores; et quia remoto posteriore, non tollitur prius: ideo omnia sacramenta in quibus non requiritur actus suscipiens de necessitate sacramenti, sed potestas aliqua spiritualis divinitus datur, possunt pueri et alii ratione carentes suscipere; hac tamen habita distinctione, quod in minoribus ordinibus requiritur tempus discretionis de honestate, propter dignitatem sacramenti, non de necessitate præcepti. Hinc aliqui, si adsit necessitas et spes profectus, ad minores ordines ante tempus discretionis possunt promoveri sine peccato, et suscipere ordinem, quamvis non

Judic. iv, 4.

dum idonei ad officia eis eomissa, quia per assuefactionem reddentur idonei. Sed ad majores ordines requiritur usus rationis, tam de honestate quam de præcepti necessitate, propter votum continentiae quod habent annexum, et quoniam etiam sacra committuntur eis tractanda. Verum ad episcopatum, in quo potestas ad mysticum corpus accipitur, requiritur actus suscipientis curam pastoralem : ideo de necessitate consecrationis episcopalnis est, quod usum habeat rationis. Aliqui etiam dicunt, quod ad omnes ordines suscipiendos usus rationis requiritur, sed dictum eorum nec ratione nec auctoritate firmitatur.

Ad tertium demum respondens : In susceptione (inquit) Ordinis mancipatur homo divinis obsequiis. Quinque homo non valeat alteri dare quod suum non est, ideo servus, qui sui potestatem non habet, non potest ad ordines promoveri. Si tamen promovetur, Ordinem suscipit, quia libertas non est de necessitate sacramenti, quamvis sit de necessitate præcepti : quæ non impedit potestatem, sed actum tantum. Similis ratio est de omnibus qui sunt aliis obligati, ut ratiociniis detenti, et personæ consimiles. — Si autem objiciatur, quod S. Paulinus episcopus se ipsum vendidit in servum pro redemptione filii viduæ sibi subjectæ; dicendum, quod hoc fecit ex speciali instinctu Spiritus Sancti, nec est ad consequentiam trahendum : quo-

^{11 Cor. iii, 17.} niam ubi Spiritus Domini, ibi libertas. Et quamvis servitus utilis sit ad exercitium humilitatis, tamen ex alia parte præbet executioni ordinis impedimentum. Alia quoque sufficientia humilitatis incitamenta habet, qui ad ordines intendit accedere. Porro si servus domino suo sciente nec reclamante promotus sit, ex hoc ipso efficitur ingenuus. Si vero domino suo nesciente, tunc episcopus ordinans et qui servum præsentaverunt, tenentur domino servi in duplum quam sit pretium servi, si sciverunt eum servum consistere; alias servus si habet peculium, debet se ipsum redi-

A mere : alioqui non obstante sua ordinatio-
ne, redigeretur in servitatem domini sui,
quamvis sic exequi ordinem nequeat,
et hoc, nisi dominus sponte liberaverit
ipsum.

Ad quartum respondet, quod omnes ordines referuntur ac ordinantur ad Eucharistiae sacramentum, quod est sacramentum pacis nobis factæ per effusionem sanguinis Christi. Quumque homicidium paci contrarietur, et homicida ut sic, magis conformetur occisoribus Christi quam B Christo occiso, cui omnes ministri sacramenti hujus debent conformari; ideo de necessitate præcepti est, quod qui promovetur ad ordines, non sit homicida. Quod tamen non est de necessitate sacramenti. Ideo fuit interdum permisum. — Irregularitas quoque non solum incurrit propter peccatum, sed principaliter propter ineptitudinem personæ ad sacramentum Eucharistiae ministrandum. Hinc judex et omnes qui sibi ministrant seu participant in causa sanguinis, irregulares redduntur, C eo quod sanguinis effusio non deceat tanti sacramenti ministros. — Qui autem ignorans hominem occidit, non reputatur homicida, nec irregularis efficitur, quia voluntarie hoc non facit: nisi dederit operam rei illicitæ, aut debitam cavendi diligentiam omiserit. Nec hoc est quia caret culpa, quum et sine culpa irregularitas incurrit: unde et ille qui se defendendo in aliquo easu, non peccat occidendo, nihil minus irregularis efficitur.

Ad quintum respondens : Ordinati, ait, D in quadam dignitate præ ceteris constituuntur. Idecirco in eis requiritur claritas quædam de necessitate præcepti, non sacramenti, ut scilicet sint bona farnæ, bonis moribus decorati. Quumque claritas hominis ex vitiosa origine offuscetur, ideo illegitime nati a susceptione ordinum repelluntur, nisi cum ipsis dispensetur; et tanto difficilius dispensatur, quanto eorum origo est turpior. Nec in hoc præjudicatur eisdem, quoniam irregularitas non est pona iniquitati debita.

Ad sextum respondet : Aliquis efficitur ineptus ad susceptionem Ordinis, vel propter impedimentum actus, vel propter defectum claritatis personæ : ideo patientes defectum in membris, impediuntur a susceptione Ordinis, si sit defectus notabile maculam inferens, qua personæ claritas obseuretur, ut abscissio nasi, aut qui periculum in exsecutione facere possit : alias non impediuntur. Hæc quoque integritas exigitur de necessitate præcepti, non sacramenti. — Hæc Thomas.

Concordat Petrus, et addit : Ab infantia completa usque ad duodecimum annum suscipi possunt duo primi ordines minores ; a duodecimo anno usque ad vicesimum primum, duo ultimi minores ordines ; a vicesimo primo anno potest subdiaconatus suscipi ; a vicesimo quinto diaconatus, a tricesimo presbyteratus. Similiter a tricesimo primo completo potest quis in episcopatum eligi. Attamen ex idoneitate personæ et necessitate Ecclesiæ tempus ordinum potest aliqualiter anticipari auctoritate episcopi ; tempus vero electionis episcopalnis non nisi dispensatione summi Pontificis. Hæc Petrus.

Circa hæc, multa addit Richardus : In *Lev. xxii, 17.* Levitici (inquietus) libro habetur, Homo qui habuerit maculam, non offeret panes Deo suo. Per quod figuratum fuit, quod non tantum in hominibus promovendis ad sacerdotium novæ legis attendendum est quod carcent macula animæ, sed etiam quod careant notabili macula corporis, quæ derogaret reverentia Ordini debitæ. Hinc habens oculum erutum, sive per culpam suam, sive non, prohibetur ordinari. Defectus vero membrorum notabilem deformitatem in vultu aut manibus non generantes, non introducti ex propria culpa, nullam irregularitatem inducunt : ut si quis per insidias sit factus eunuchus, aut in persecutione amputata sint ei virilia, vel taliter natus sit, et sit dignus, poterit promoveri ad sacerdotium, imo ad præsulatum ; similiter, si propter medicinam sit sectus, aut a barbaris sive a do-

A minis suis castratus. Sed qui sponte se mutilant, et sine justa causa, vel ad reprimendum carnis tentationes, irregulares sunt ; similiter qui partem cujuscumque digiti sui volens sibi abscidit.

Præterea, de impedimento ex homicidio proveniente sciendum, quod quoddam est homicidium simpliciter voluntarium, quoddam simpliciter non voluntarium, quoddam simpliciter involuntarium, et quoddam partim voluntarium, partim involuntarium. Homicidium simpliciter voluntarium impedit cuiuslibet ordinis susceptionem de jure, imo et ministracionem in ordine suscepto. Homicidium non voluntarium est, dum quis carens usu rationis occidit hominem : et si non per culpam suam incidit in illam parentiam, non incurrit irregularitatem, secundum quosdam ; alii tamen dicunt contrarium. Homicidium involuntarium est, quum quis volens non occidere, occidit : ut si quis vertat gladium contra volentem invadere ipsum, et ille ex impetu iræ irruat in gladium : et tale homicidium irregularitatem non inducit. Homicidium partim voluntarium, partimque involuntarium est, dum quis non volens occidere, occidit invadentem se ne occidatur ab illo : et talis fit irregularis. Similiter qui casu occidit, si non adhibuit diligentiam debitam ad cavadum. Cum talibus tamen poterit dispensari. — Hæc Richardus.

At vero Bonaventura addit de impedimento bigamiæ : Sacramentum (inquietus) Ordinis super alia sacraenta abundat in ratione significandi, quia non solum id quod exterius adhibetur suscipienti, significat aliquid, imo et ipse suscipiens signum est. Episcopus etenim ordinans, sacerdos quoque ordinatus, significat Christum. Quæ duplex significatio etiam Matrimonio competit, quoniam vir significat Christum, uxor Ecclesiam. Quum ergo de significatione primaria Ordinis est, quod ordinatus significet Christum ut sponsum Ecclesiæ, quod bigamus significare non valet, qui habuit uxorem viduam, aut duas

uxores, quoniam Ecclesia unicum habet A mittit. — Divisio vero earnis per fornicationem non impedit: non enim significat divisionem Christi atque Ecclesiæ. Insper, qui despontat et cognoscit corruptam ab alio, bigamus judicatur, quoniam non est unicus unicæ: nam illa non est unica. Majorem quoque oportet significari unitatem ex parte uxoris quam viri: quia Ecclesia non fuit copulata nisi Christo, nec matrimonialiter, nec alio modo; Christus autem copulatus fuit etiam Synagogæ, quamvis non indissolubiliter. Haec Bonaventura.

DISTINCTIO XXVI

A. De sacramento Conjugii, cuius institutio et causa ostenditur.

QUUM alia sacramenta post peccatum et propter peccatum exordium sumpserint, Matrimonii sacramentum etiam ante peccatum legitur institutum a Hugo, de Sacram.lib. Domino; non tamen ad remedium, sed ad officium. Refert enim scriptura Ibid. c. 2. Geneseos, in Adam misso sopore, atque una de costis ejus sumpta, et exinde muliere formata, virum in spiritu intelligentem ad quem usum mulier facta esset, post ecstasim prophetice dixisse: Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro de carne mea; propter hoc relinquet homo patrem et matrem, et adhaerabit uxori suæ, et erunt duo in carne una.

B. De duplice institutione conjugii.

Conjugii autem institutio duplex est: una ante peccatum ad officium facta est in paradiso, ubi esset torus immaculatus et nuptiae honorabiles, ex quibus sine ardore conciperent, sine dolore parerent; altera post peccatum ad remedium facta extra paradisum, propter illicitum motum devitandum. Prima, ut natura multiplicaretur; secunda, ut natura exciperetur, et vitium cohiberetur. Nam et ante peccatum dixit Deus: Creseite et multiplicamini; et post peccatum, omnibus pene Hugo, op. cit. c. 3. Hebr. xiii, 1. hominibus per diluvium consumptis, dixit idem. Quod vero ante peccatum institutum fuerit conjugium ad officium, post peccatum vero ad remedium concessum, Augustinus testatur dicens: Quod sanis est * ad officium, ægrotis est ad remedium. Infirmitas enim incontinentiæ, quæ est in carne per peccatum mortua, ne cadat in ruinam flagitorum, excipitur honestate nuptiarum. Si vero non peccassent primi homines, sine carnis incentivo ac fervore libidinis ipsi ac successores eorum conve-

* alias esset Aug. de Genesi ad litt. lib. ix, n. 12.

nirent; et sicut remunerabile est aliquod bonum opus, sic coitus eorum bonus esset et remunerabilis. Quia vero propter peccatum, letalis concupiscentiae lex membris nostris inhæsit, sine qua carnalis non fit commixtio, reprehensibilis est et malus coitus, nisi excusetur per bona conjugii.

C. *Quando secundum præceptum, quando secundum indulgentiam contractum sit conjugium.*

Prima institutio habuit præceptum, secunda indulgentiam. Didicimus enim ab Apostolo, humano generi propter vitandam fornicationem indultum esse conjugium. Indulgentia vero, quia meliora non elit, remedium habet, non præmium: a quo si quis declinaverit, meretur exitiale judicium. Quod secundum indulgentiam conceditur, voluntarium est, non necessarium: alioqui transgressor esset qui illud non faceret. Et potest sane intelligi, illud sub præcepto dictum hominibus primis ante peccatum, Crescite et multiplicamini: quo etiam post peccatum tenebantur, usque-
Gen. i, 28. quo est facta multiplicatio, post quam secundum indulgentiam matrimonii contractus fuit. Ita etiam post diluvium, quo universum pene humanum genus deletum est,
Ibid. ix, 1. secundum præceptum dictum est filiis Noe, Crescite et multiplicamini. Multiplicato vero homine, secundum indulgentiam contractum est, non secundum imperium.

D. *Quibus modis accipiatur indulgentia.*

Indulgentia autem diversis modis accipitur, scilicet: pro concessione, pro remissione, pro permissione. Et est permissio in novo Testamento de minoribus bonis, et de minoribus malis. De minoribus bonis est conjugium, quod non meretur palmam, sed est in remedium. De minoribus malis, id est de venialibus, est coitus qui fit causa incontinentiae. Illud, scilicet conjugium, indulgetur, id est, conceditur; illud vero, id est coitus talis, permittitur, id est, toleratur, ita quod non prohibetur.

E. *Quod nuptiae sint bonæ.*

Aug. de Hæres. c. 25. Fuerunt autem nonnulli hæretici nuptias detestantes, qui Tatiani appellati sunt. Hi nuptias omnino damnant, ac pares fornicationibus aliisque corruptionibus faciunt,
Hugo, Summa Sent. tract. vii, c. 2. nec recipiunt in suorum numero conjugio utentem marem vel feminam. Quod autem res bona sit conjugium, non modo ex eo probatur, quod Dominus legitur conjugium
Gen. ii, 24. instituisse inter primos parentes, sed etiam quod in Cana Galilææ nuptiis interfuit Christus, easque miraculo confirmavit et commendavit, aqua in vinum conversa.
Joann. ii, 2 et seq. Qui etiam postea virum dimittere uxorem prohibuit, nisi causa fornicationis. Apo-
Matth. v, 32. stolus etiam ait: Virgo non peccat si nubat. Constat ergo rem bonam esse matri-
I Cor. vii, 36. monium: alioqui non esset sacramentum. Sacramentum enim sacrum signum est.

F. Cujus rei sacramentum sit conjugium.

Quum ergo conjugium sacramentum sit, et sacrum signum est, et sacræ rei, Hugo, de Sacram.lib. n. p. xi, c. 3. scilicet conjunctionis Christi et Ecclesiæ, sicut ait Apostolus : Scriptum est, inquit, Ephes. v, 31, 32. Relinquet homo patrem et matrem, et adhærebit uxori suæ, et erunt duo in carne una. Sacramentum hoc magnum est ; ego autem dico in Christo et in Ecclesia. Ut enim inter conjuges conjunctio est secundum consensum animorum et secundum permixtionem corporum, sic Ecclesia Christo copulatur voluntate et natura, quia idem vult cum eo, et ipse formam sumpsit de natura hominis. Copulata est ergo sponsa sponso spiritualiter et corporaliter, id est caritate ac conformitate naturæ. Hujus utriusque copulæ figura est in conjugio. Consensus enim conjugum copulam spiritualem Christi et Ecclesiæ, quæ fit per caritatem, significat ; commixtio vero sexuum illam significat quæ fit per naturæ conformitatem.

G. Qualiter intelligendum sit illud, Mulier illa non pertinet ad matrimonium, cum qua non est commixtio sexuum.

Inde est quod quidam doctorum dixerunt, illam mulierem non pertinere ad matrimonium, quæ non experitur carnalem copulam. Ait enim Augustinus : Non dubium est illam mulierem non pertinere ad matrimonium, cum qua docetur non fuisse commixtio sexus. Item Leo Papa : Quum societas nuptiarum ita a principio sit instituta, ut præter commixtionem sexum non habeat in se Christi et Ecclesiæ sacramentum, non dubium est illam mulierem non pertinere ad matrimonium, in qua docetur non fuisse nuptiale mysterium. Item Augustinus : Non est perfectum conjugium sine commixtione sexum. Hoc si secundum superficiem verborum quis acceperit, inducitur in errorem tantum, ut dicat sine carnali copula non posse contrahi matrimonium, et inter Mariam et Joseph non fuisse conjugium, vel non fuisse perfectum : quod nefas est sentire. Tanto enim sanctius fuit atque perfectius, quanto a carnali opere immunius. Sed superius posita, ea ratione dicta intelligendum est, non quin pertineat mulier illa ad matrimonium, cum qua non est permixtio sexuum ; sed non pertinet ad matrimonium quod expressam et plenam tenet figuram conjunctionis Christi et Ecclesiæ. Figurat enim illa unionem Christi et Ecclesiæ quæ est in caritate, sed non illam quæ est in naturæ conformitate. Est ergo et in illo matrimonio typus conjunctionis Christi et Ecclesiæ, sed illius tantum qua Ecclesia Christo caritate unitur, non illius qua per susceptionem carnis capit membrum uniuntur. Nec ideo tamen minus sanctum est conjugium : quia ut ait Augustinus, in nuptiis plus valet sanctitas sacramenti, quam fecunditas ventris. Est etiam conjugium signum spiritualis conjunctionis et dilectionis animorum qua inter se conjuges uniri debent. Unde Apostolus ait : Viri, diligite uxores vestras ut corpora vestra. Id. de Bono conjug. n. 21. Ephes. v, 25, 28.

SUMMA
DISTINCTIONIS VICESIMÆ SEXTÆ

TRACTANDO de septem ecclesiasticis sacramentis, primo tractavit Magister de Baptismo, per quem fit spiritualis fidelium generatio ; nunc ultimo tractat de matrimonio, per quod fit generatio corporalis : quæ quamvis secundum viam generationis et quantum ad esse naturæ sit prior, tamen secundum viam perfectionis est posterior. Primo igitur tractat de matrimonio quantum ad ejus institutionem ac distinctionem ab aliis sacramentis ; deinde de causa ejus finali ac duplicitate, quoniam est in officium naturæ, atque in remedium culpæ ; consequenter tractat de matrimonii necessitate et permissione, hoc est, qualiter sit in præcepto, et qualiter non. Postea, circa hæc excludit errorem, id est hæreticorum quorundam insaniam, dicentium nuptias esse malas, et conjugium vitiosum, non divinitus institutum ; ac ultimo pandit quomodo conjugium sit sacramentum.

QUÆSTIO PRIMA

Hic quæritur primo, Utrum conjugium sit opus naturale ac licitum, et etiam actus virtutis, ita ut exerceri possit sine peccato.

Videtur quod non sit naturale, quia si sic, abstinere ab eo esset innaturale, et per consequens vituperabile. — Rursus, naturalia uniformiter et eodem modo apud omnes consistunt : quod in conjugio non videmus.

Hinc quoque apparet quod non cadat sub præcepto, quia peccatum non est nisi violatio præceptorum, et ita non nubere esset transgressio, quum tamen dicat Ap-

¹ Cor. vii, 38. stolus : Qui non jungit virginem suam matrimonio, melius facit. — Insuper, quod

A sine peccato exerceri non valet, sub præcepto non cadit : alias homo obligaretur ad culpam. Actus autem matrimonialis si ne peccato exerceri non potest, ut Innocentius Papa, et Alexander ac alii multi sensisse videntur. Et in Psalmo innuitur : Ecce in iniuriatibus conceptus sum. — ^{Ps. L, 7.} Nec sine libidine et indecentia agitur.

In contrarium sunt quæ habentur in textu.

Ad hæc Thomas respondet : Aliquid dicitur naturale dupliciter. Primo, quoniam ex principiis naturæ ex necessitate causatur, ut motus deorsum in gravibus : et ita nec matrimonium nec quidquam eorum quæ mediante libero arbitrio fiunt, est naturale. Secundo, quia natura ad illud inclinat, sed libero arbitrio mediante completur, quemadmodum actus virtutum dicuntur naturales : sieque matrimonium est naturale. Nam ratio naturalis inclinat ad ipsum dupliciter. Primo, quantum ad principalem ejus finem, qui est bonum prolis. Non enim natura solum intendit prolis generationem, sed etiam educationem et provocationem ad statum perfectum, qui est status prudentiae ac virtutum. Unde secundum Philosophum, tria a parentibus proles sortitur, quæ sunt : esse, et nutrimentum, ac disciplina. Nec proles a parentibus educari posset ac instrui, nisi determinatos ac certos haberet parentes ; nec hoc esset, nisi obligatio aliqua esset unius viri ad certam mulierem : quod matrimonium facit. Secundo, quantum ad secundarium matrimonii finem, qui est mutuum obsequium sibi a conjugibus in rebus domesticis impensum. Quemadmodum enim naturalis ratio dictat, ut homines simul cohabitent, quia unus non sufficit sibi in omnibus quæ ad vitam pertinent, ratione cuius dicitur homo naturaliter politicus ; ita eorum quibus indigetur ad vitam humanam, quædam opera sunt competentia viris, quædam mulieribus. Hinc natura movet ad hoc, ut sit associatio quædam viri ad mulierem, in qua matrimonium consistit. Et has duas

eansas assignat Philosophus octavo Ethi- A ris personæ; et obligatio ad hoc, spectat ad quemlibet illius naturæ, sicut est manducare. Secundo, sicut ad id quod necessarium est ad multitudinis statum, ad quam pertinent multa quorum interdum nūm impedit aliud: et ad talia non teneatur quilibet homo per modum præcepti, alias unusquisque teneretur ad agriculturam aut ædificatram; atque in talibus satisfit inclinationi naturæ, dum unus exerceat istud, alius aliud: et tale est generare. Ideo non obligatur unusquisque ad

Denique natura hominis inclinat ad aliiquid dupliceiter. Primo, quia est conueniens naturæ generis: et hoc omnibus animalibus est commune. Secundo, quia conueniens est naturæ ratione differentiæ suæ, in quantum videlicet est rationalis. Et sicut natura generis quamvis sit una, nou tamē eodem modo est in omnibus speciebus, ita etiam non eodem modo inclinat in omnibus, sed secundum quod uniuersique competit. Ad matrimonium ergo inclinat natura hominis in quantum rationalis, quantum ad secundam rationem prætaetam: propter quod Philosophus hanc rationem assignat hominibus præ animalibus aliis. Sed quantum ad primam rationem, inclinat ex parte generis: propter quod ait, quod filiorum procreatio omnibus animalibus est communis. Non tamē inclinat ad hoc in animalibus eunetis eodem modo. Etenim quorundam animalium fetus, mox ut nati sunt, sufficiunt sibi quærere victum, vel ad sustentationem eorum sola sufficit mater: et in his non est aliqua determinatio masculi ad feminam. Porro in illis in quibus filii indigent utriusque sustentatione parentis, tamē ad breve tempus, invenitur aliqua determinatio quantum ad tempus illud, ut in aliquibus avibus. Verum quum filii hominum indigeant cura parentum ad magnum tempus, est determinatio masculi ad feminam maxima, ad quam etiam generis natura inclinat. Sed quum natura hominis non sit immobilis sicut divina: hinc et ea quæ sunt de jure naturali, diversificantur in hominibus secundum diversos eorum status et conditiones; quamvis ea quæ in rebus divinis naturaliter sunt, nullatenus varientur. — Ex his patet solutio ad objecta circa primum quæsitum.

Si autem quæratur, an matrimonium adhuc in præcepto sit; dicendum, quod natura dupliceiter inclinat ad aliiquid. Primo, sicut ad id quod uecessaryum est ad consistentiam eujuscumque particula-

B statum conjugalem, sed expedit quosdam spirituali et contemplativæ vitæ vacare, a qua valde impediunt occupationes et enrae, voluptates et onera vitæ matrimonialis. Unde Theophrastus probat, quod sapienti non expedit nubere.

Restat quærendum, an actus matrimonialis seu carnalis copula conjugalis, possit esse licitus, virtuosus ac meritorius. Et dicendum, quod supposito quod corporalis natura a vero et bono Deo sit instituta, impossibile est dieere, quod ea quæ pertinent ac necessario requiruntur ad conservationem corporalis naturæ ac speciei humanæ, atque ad quæ natura inclinat, sint universaliter mala. Quumque inclinatio naturæ sit ad prolis propagationem, per quam uatura speciei conservatur; impossibile est dicere, quod actus quo proles procreatur, sit universaliter illicitus, ita ut in eo medium virtutis inveniri non possit: nisi ponatur secundum Manichaëorum vesaniam, quod corporalia sint creata a principio tenebrarum, quod est hæresis pessima. — Nec obstat, quod copulæ carualis voluptas impedit actum contemplationis in tantum, ut dicat septimo Ethicorum Philosophus, quod impossibile sit in actu hujusmodi voluptatis intelligere aliiquid, quoniam actus rationis omuino tuue absorbetur. Nam etsi impedit actualem mentis cum Deo conjunctionem, non tamē habitualem; nec mens tenetur semper ad actualem cum Deo unionem. Verumtameu secundum Hieronymum, Spiritus Sanctus non tetigit mentes Prophetarum in hujus-

cemodi actu : unde et sacerdotibus prohibebatur tempore ministerii eorumdem, ministris quoque et sacerdotibus evangelicæ legis semper. — Turpitudo demum concupiscentiæ actum illum concomitans, non est turpitudo culpæ, sed poenæ, ex originali peccato proveniens, ut scilicet vires inferiores et corporis membra non obedient rationi.

Præterea, quum nullus actus ex deliberata voluntate procedens (ut patuit super *cf. dist. xl.* secundum) sit indifferens, oportet ut actus matrimonialis sit meritorius, vel demeritorius. Si enim ad hunc actum inducat virtus justitiae, ut contorali debitum reddatur, vel virtus religionis, ut proles ad Dei obsequium procreetur, meritorius est. Si autem moveat libido intra bona matrimonii sistens, ut scilicet nullo modo ad aliam personam accedere velit, peccatum est veniale. Si vero extra bona matrimonii efferratur, ita quod cum alia idem facere vellet, sic esset mortale. Natura autem non potest ita movere, quin vel ordinetur ratione, vel non ordinetur : et si ordinetur, est motus virtutis; si non ordinetur, est motus libidinis. — Nec obstat, quod super Matthæum ait Chrysostomus : Matrimonium etsi utentibus se pœnam non infert, mercedem tamen non præstat. Hoc enim accipit quantum ad hoc quod difficultatem non habet, ratione cujus est aliquid meritorium præmii accidentalis. Verumtamen in quantum ex caritate jubetur et exercetur, meritorius est præmii substancialis. Difficultas quoque laboris requiritur ad meritum præmii accidentalis; ad meritum vero præmii essentialis, requiritur difficultas consistens in ordinatione medii : et hoc etiam est in actu matrimoniali. — Nec

iterum obest prædictis, quod ait Apostoli *I Cor. viii, 6.* lus : Hoc dico secundum indulgentiam. Indulgentia quippe quandoque est de malis minoribus : et sic indulgetur actus matrimonii, prout ad ipsum movet libido intra terminos matrimonii consistens : sic enim est veniale peccatum. Sed prout ad ipsum movet virtus, non habet indulgentiam, nisi

A secundum quod indulgentia est de minoribus bonis, quæ idem est quod concessio. — Nec oportet quod in actu matrimoniali sit primus motus secundum quod primus motus dicitur veniale peccatum, quoniam ille motus est actus seu motus appetitus sensitivi in aliquod inordinatum, quod non est semper in matrimonii actu. — Hæc Thomas in Scripto.

Quibus per omnia Petrus concordat ; tamen quomodo matrimonium fuit in præcepto, aliter determinat, sicut patebit. Nam B et quæstiones istæ, an actus matrimonii sit licitus et virtuosus ac meritorius, mouentur infra, distinctione tricesima prima, ab aliis.

Richardus etiam consonat præinductis, atque ad quæstionem hanc, utrum copula carnalis fuerit in præcepto etiam post originale peccatum, respondet : Matrimonium post peccatum fuit in officium et in remedium. Quoad primum fuit in præcepto etiam post peccatum, quousque facta fuit sufficiens multiplicatio hominum ad cultum divinum, ita quod tot fuerunt vacantes operi illi, quod melius erat quosdam manere in castitate virginali aut viduali, quam omnes copulæ matrimoniali intendere. Sed quantum ad secundum nunquam fuit in præcepto, quoniam morbum carnalis concupiscentiæ potest homo efficacius curare, moderari, reprimere per exercitia meditationum et spiritualium affectiōnum, degustationem cœlestium consolatiōnum, macerationemque corporis : quia (ut sanctus ait Bernardus) gustato spiritu, D necesse est desipere carnem ; affectanti cœlestia, terrena non sapiunt ; inhianti æternis, fastidio sunt transitoria. Hæc Richardus.

Qui etiam querit hic, utrum copula matrimonialis fuit in præcepto ante peccatum : de qua quæstione dictum est satis super secundum, et de præceptis tunc ho- *dist. xx, q. 1.* mini datis. Post lapsum vero non tenetur unusquisque ad actum matrimoniale, sicut nec ad matrimonium : imo et conjugati ex communi consensu possunt nunc peni-

tus continere desiderio perfectionis majoris, multiplicato nunc genere humano.

Insuper Antisiodorensis : Jus (inquit) naturale quoddam est speciale, quoddam universalius, quoddam universalissimum. Hoc antem est universalissimum, quod est in omnibus rebus, utpote concordia seu consonantia, seu proportio omnium rerum. De tali jure loquitur Plato in primo Timaei. Nam unum elementum non potest sine alio esse. Propter quod asserit Augustinus : Judicium divinae largitatis est, quod qualibet creatura compellitur dare se ipsam, id est, communicare se alteri, seu ad bonum universi conferre, vel aliis modo aliquo deservire. Jus naturale universalius est, quod omnia animalia respicit. Jus naturale speciale est, quod naturalis ratio dictat : et de tali jure est matrimonium. Quoddam tamen matrimonium est de jure universaliori, puta conjunctio maris et feminæ. Fidelitas vero quam vir debet uxori, est de jure speciali : unde unam esse unius, est de jure naturali speciali. — Denique videtur quod una mulier per dispensationem potuit haberet plures viros, quia si propter multiplicandum populum Dei, dispensatum est aliquando cum viro ut haberet plures, eadem ratione dispensari potuit cum muliere ut plures haberet, quando ille quem habebat, non poterat generare vel propter frigiditatem vel propter aliam causam, et mulier voluit fieri mater, ne subjaceret maledicto legis. Ad hoc dicimus, quod non est simile de viro et muliere, propter multas causas, quas assignat Augustinus in libro de Bonis conjugii. Prima est dignitas sexus. Secunda est ordo pacificus dominii. Tertia est fecunditas, quia unus vir plus potest fecundare quam tres mulieres vel quatuor possunt parere. Quarta causa est propter sacramentum. Hæc Antisiodorensis in Summa, libro quarto : de quibus infra magis dicetur.

Præterea Guillelmus in suo Sacramentali : Matrimonium, ait, est sancta et sanctificativa atque perfecta societas maris ac

A feminæ in genere humano, seu vinculum faciens eos debitores hujusmodi societatis. Siquidem natura humana tanquam arbor nobilissima, et Dei agricolantis plantatio pretiosissima, velut ex duobus ramis, mare et femina constat : enjus indicium est vis generativa quæ ambobus his ramis simul est indita, in neutro corum perfecta, imo partem sui habens in uno, et partem in altero, quemadmodum et semen generationis humanæ ex neutro eorum totaliter est. Neque figura membrorum genitalium certum indicium est aut testimonium masculinitatis aut feminitatis, quum in quodam genere animalium, mas semen recipiat et membrum femineum genitale tantum habeat, id est portam et matricem, femina vero econtrario masculina tantum habeat membra. Indicium horum certissimum est ipse fructus, id est proles, quæ non potest esse nisi duorum. Fructus autem et arbor quasi correlative dicuntur ad invicem. Nec accidit unquam ut unus numero fructus diversarum sit arborum. — Ille necesse est adunationem maris et feminæ esse sanctam seu consecratam et socialem, ad conservandum, educandum et instruendum. Perit quippe fructificatio per sodomiam et publicam prostitutionem. Et quamvis fructus nascatur præter vinculum conjugale, tamen perit ex toto aut parte, dum non est qui custodiat, enutriat, curet atque salubria proli provideat. Hæc Guillelmus, qui ista prolixe prosequitur.

Denique præinductis consonant scripta Alberti, Bonaventuræ, Argentinensis, Durandi et aliorum, etiam de eo quod dictum est, actum matrimoniale posse fieri sine peccato ; de hoc tamen infra, distinctione tricesima prima, diffusius est dicendum.

QUÆSTIO II

Consequenter quæritur, An matrimonium sit sacramentum novæ legis, et divinitus institutum ante

peccatum, ac gratiæ collativum, et quid sit in re.

Videtur quod non sit sacramentum evangelicæ legis, quoniam sacramenta evangelicæ legis simul cum ipsa lege incepérunt; sed matrimonium fuit in lege naturali ac scripta. — Secundo, omnia sacramenta

c/f. dist. II, q. 3.

novi Testamenti efficaciam sortiuntur a Christi passione: quod non convenit matrimonio, quoniam Christi passionem diu præcessit. — Tertio, sæpe jam habitum est, quod sacramenta evangelicæ legis sunt medicinalia vasa, contra morbum et læsionem peccati instituta. Matrimonium autem præcessit omne peccatum in genere humano commissum.

Et si est sacramentum, quæritur quid sit ejus materia, quid forma, quis ejus minister, et item quid sit in eo sacramentum tantum, quid res et sacramentum, et quid res tantum, et qualiter conferat gratiam: hæc etenim condependent. Ex quibus patet an characterem imprimat.

Ad hæc Bonaventura respondet: Sicut in aliis sacramentis est aliquid quod est signum tantum, aliquid quod est res tantum, et aliquid quod est res et signum; ita in matrimonio. Differentia tamen est in modo significandi, et ordine comparandi. Nam quædam sacramenta sunt totaliter ab institutione; quædam partim a naturæ dictamine, partim ab institutione. Illa sunt totaliter ab institutione, quorum usus respicit ea quæ sunt fidei puræ, ut Baptismus et Eucharistia; et ista habent signa significantia secundum institutionem, interius atque exterius: ideo habent elementa convenientia instituta, exteriusque adhibita. Et in talibus etiam verum est, quod

* eviden-
tiora

signa ista eminentiora* fiunt secundum appropinquationem veritatis; et in talibus verum est, quod primum signum est causa secundi, et secundum quodammodo tertii, ut patet in Baptismo. Sunt et alia quæ partim ab instinctu naturæ sunt, ut Matrimonium (et Pœnitentia), partim a fide, secundum quod illa conjunctio significat

A conjunctionem Dei et animæ; et talia suam primam institutionem habuerunt in paradiſo, matrimonium autem magis aperte. Quumque matrimonium sit quodammodo a natura et in statu innocentiæ, in quo non debuit homo subjici elemento; ideo non fit in elemento extra sensibili. Habet tamen exterius signum, quod significat interiore conjunctionem per naturam suæ significationis, sicut verbum vel nutus; et aliud additur, quod naturaliter significat consensum animorum interiore, scilicet B copula carnalis, secundum quod significat conjunctionem Christi et Ecclesiæ, seu Dei et animæ: et hoc est secundum fidem et institutionem. Ad hoc enim est habile per naturam et significat per institutionem, videlicet, quia unus est mas et significat Christum, alius est femina et significat animam.

Unde patet quid sit hic signum, quoniam primo et principaliter est verbum vel nutus, in quo exprimitur consensus; et ut annexum, est distinctio sexuum. Patet quoque, quare non habet elementum ut alia sacramenta; et quare signum non crevit in eminentia*, quia non fuit omnino secundum institutionem: ideo incommutabile est quantum ad ipsum significandum. Augmentum tamen est in evidentia significandi, quoniam certius securt nunc quid significat matrimonium quam ante. — Unum quoque est ibi signatum principale, puta conjunctio Christi atque Ecclesiæ. Quumque conjunctio ista sit duplex, una per caritatem, alia per naturæ conformitatem; ideo dupliciter in hoc sacramento significatur: prima per consensum animorum; secunda per commixtionem sexuum, ut dicit Magister.

* eviden-
tia

Insper de institutione matrimonii est dicendum, quod institutio respicit usum. Quumque usus matrimonii sit in officium et in remedium, usus vero aliorum sacramentorum sit in remedium tantum; ideo matrimonii usus non convenit solum infirmis, sed etiam sanis. Hinc duplex est institutio ejus: una ante lapsum, in officium

naturæ multiplicandæ; alia post lapsum, in remedium culpæ vitandæ. Est namque natus matrimonii in remedium contra ignorantiam, dum erudit in quantum signum; et in remedium contra concupiscentiam, dum illam refrenat in quantum medicamentum. Conformiter, ejus officium fuit quantum ad dnas operationes potentiarum. Et quantum ad actum cognitivæ, ut homo videret exterius in creatura conjunctionem quam intelligebat interius: non (inquam) ut erudiretur, sed ut videndo materialiter quod sciebat, oblectaretur. Similiter, quantum ad actum generativæ fuit in officium, ut quia per se homo, videlicet vir, non potuit speciem conservare, ad juncta socia, in actum conservationis posset prodire.

Denique si queratur, a quo fuerit sacramentum hoc institutum; dicendum quod a Deo, sicut ait Salvator, Quos Deus coniunxit, homo non separat. Sed sciendum, quod quædam sunt sacramenta quæ sunt puræ fidei, ut Baptismus et Confirmatio, et consimilia quædam. Alia non solum sunt fidei dictaminis, sed et naturalis, ut Pœnitentia et Matrimonium: non tamen sunt penitus de dictamine naturalis juris ac rationis, nisi veniat illustratio desuper. Prima Deus instituit, mandando; secunda, interius illustrando: sive instituit Matrimonium. Non enim præcepit Adæ ut evaduceret in uxorem, sed illustravit eum interius, ut intelligeret eam sibi datam conjugem, et omnibus posteris per liberum consensum uxores illo modo conjungi debere. Hinc Adam sic illustratus, dixit: *Hoc nunc os ex ossibus meis. Imo, sicut in littera ait Magister, prophetice est locutus: unde non dixit hoc verbum a semetipso, sed a Deo. Ideo institutio hujus sacramenti est a Deo per hominem.* — Instituit demum Dominus hoc sacramentum quantum ad formam atque materiam, secundum quod illi tempori congruebat, excipiendo solum patrem et matrem. Et quoniam aliæ personæ secundum diversa tempora debebant congruere institutioni, de legitimitate

*Matth. xix.
6.*

*Gen. ii.
23.*

A personarum reliquit Ecclesiæ dispensandum: ideo circa hoc dispensat Ecclesia. — Sed quoniam matrimonium contrahatur per humannum mntumque consensum, videtur esse humannis contractus, et ab hominibus institutus, et non ecclesiasticum sacramentum desuper ordinatum. Et respondendum, quod in matrimonio sunt duo. Primum est obligatio mntua: et hoc hominum est, et quasi humanus contractus. Secundum est indissolubilitas mutuae obligationis: et hoc est Dei instituentis; B atque ex illo matrimonium rationem sacramenti sortitur.

Insuper quidam dixerunt, quod sacramentum istud non conferat gratiam; et ad auctoritatem dicentium sacramenta novæ *Cf. dist. 1.
q. 4.*

legis gratiam dare, dixerunt hoc esse intelligendum de sacramentis in nova lege institutis. Et ita non esset remedium per efficaciam, sed per indulgentiam; nec concupiscentiam minueret simpliciter et secundum habitum, sed secundum indulgentiam et secundum actum, ita ut non urat, C juxta illud Pauli: *Melius est nubere quam 1 Cor. vii. 9.
uri.* — Alii dicunt, quod gratia datur in Matrimonio ratione benedictionis, quia ad benedictionem sacerdotis Deus nubentibus benedicit. Sed hoc non valet, quoniam benedictio illa est aliquod sacramentale; sacramentum autem efficacius est ad dandum gratiam quam sacramentale. Benedictio quoque non datur nisi in primis nuptiis. — Est ergo positio tertia verior, quod suscipientibus digne hoc sacramentum, datur remedium excusans coitum, et faciens D non esse peccatum, aut veniale solum, quod alias esset mortale: quod esse potest sine dono gratiae novae, et hoc habuit matrimonium statim post lapsum. Verum nunc tempore evangelicae legis, non solum confert istud remedium, sed etiam aliquid gratiae his qui digne illud suscipiunt, ut pote qui ex caritatis consensu uniuntur ad procreandum prolem ad cultum divinum. Nam ratione expressionis consensus in individuum consuetudinem vitæ, et ratione benedictionis Ecclesiæ, cuius est debite

sacmenta tractare, sublevatur anima a corruptione concupiscentiae inordinatae, et datur gratia ad copulam singularem, ad copulam utilem, et ad copulam inseparabilem. Ex qua gratia fit remedium contra triplicem concupiscentiae inordinationem, et nascitur triplex Matrimonii bonum. Concupiscentia namque inclinat ad multas, quoniā luxuriosus non est una contentus : hinc in Matrimonio datur homini gratia ut soli contorali velit conjungi ; sieque excluditur inordinatio illa per copulam singularem, id est unius tantum ad unam. Rursus, concupiscentia inclinat ad delectationem, non ad utilitatem : luxuriosus quippe non quærit nisi satisfacere libidini suæ. Et contra hoc datur in Matrimonio gratia ut non cognoscant se invicem nisi propter prolem ; sieque excluditur secunda inordinatio ista per copulam utilem. Iterum, concupiscentia fastidium generat post expletionem : unde luxuriosus postquam cognovit unam, respuit illam et vadit ad aliam. Hinc in Matrimonio datur gratia qua velit semper esse cum una ; sieque excluditur hæc inordinatio tertia per copulam inseparabilem. Itaque, ex copula singulari oritur bonum fidei, ut ad aliam non accedat ; ex copula utili, bonum prolis ; ex copula inseparabili, bonum sacramenti.

Præterea quæritur, utrum carnalis commixtio sit de integritate sacramenti. Et respondendum, quod integritas rei duplice sumitur : primo, quantum ad esse necessitatis ; secundo, quantum ad esse completionis. Primo modo non est illa commixtio de integritate Matrimonii, quia sine illa est quidditas seu essentia Matrimonii, verumque sacramentum ; secundo modo est de integritate ipsius. In Matrimonio enim considerantur hæc tria : signum, officium, remedium. Quantum ad signum, duplex est Matrimonii significatio : significat namque conjunctionem Christi atque Ecclesiæ per caritatem, et item conjunctionem per naturæ conformitatem. Rursus duplex est ejus officium : unum, mutuæ educationis

A ac fomenti ; aliud, procreatio prolis. Duplex est etiam ejus remedium : unum contra concupiscentiae defluxionem, ne per alias evagetur ; aliud contra inordinationem, ut non libidine, sed desiderio prolis, aut maritali affectu commisceatur. Primum significatum et primum officium et primum remedium sunt in sacramento Matrimonii quantum ad conjunctionem animorum ; secundum autem, solum quantum ad corporum unionem. Sic et primum est de substantia Matrimonii, quantum ad necessitatem ipsius esse ; secundum vero quoad plenitudinem ejus. — Hæc Bonaventura in Scripto, qui et in Breviloquio compendiose scribit de his. Verum omnia ibi prolata, in jam dictis moxque dicendis plenarie continentur.

At vero Thomas his consonans : Sacrementum, inquit, importat remedium aliquod sanctitatis, adhibitum homini contra peccatum per sensibilia signa : quod quum conveniat Matrimonio, certum est quod sit sacramentum. Et verba de præsenti quibus matrimonialis consensus exprimitur, sunt forma sacramenti istius, non benedictio sacerdotis. Et sicut Pœnitentia non habet aliam materiam nisi actus sensui subiectos, qui sunt ei loco materialis elementi, ita est de Matrimonio : in quo actus illi extiores, sunt signum seu sacramentum tantum ; res vero et sacramentum, est obligatio perpetua inter conjugatos ex actibus illis nascens ; res autem ultima contenta, est effectus seu gratia sacramenti istius ; res quoque non contenta, sed significata, est unio Christi ad Ecclesiam, quam rem non efficit, sed solum significat.

Insuper matrimonium institui debuit ante primorum lapsum parentum. Natura namque inclinat ad matrimonium, intendens ex ipso aliquod bonum, quod secundum diversos status hominum variatur : hinc oportuit bonum illud diversimode institui in diversis hominum statibus. Ideo matrimonium secundum quod ordinatur ad procreationem, quæ necessaria fuit etiam non existente peccato, institu-

tum fuit ante peccatum; sed prout remedium præbet contra vulnus peccati, institutum est post peccatum, tempore legis naturæ; penes determinationem vero personarum, institutionem habuit in lege Moyensis; secundum vero quod repræsentat mysterium conjunctionis Christi et Ecclesiae, institutionem in nova habuit lege, sieque est sacramentum evangelicæ legis; verum quoad alias utilitates quæ ex matrimonio consequuntur, ut sunt amicitia et mutuus obsequium conjugatorum, etc., institutionem habuit in lege civili. Quumque de ratione sacramenti sit, quod sit signum et remedium: ideo quantum ad medias institutiones competit ei ratio sacramenti; et quoad primam institutionem, convenit ei quod sit in naturæ officium; et quoad ultimam, quod sit in officium civilitatis. Est quoque principaliter in officium naturæ, et institutum est ante peccatum a Deo, in hoc quod primo homini formavit mulierem ex costa illius, et dixit, Crescite et multiplicamini, etc.: quod quamvis et aliis animalibus dixerit, non tamen implendum per ea eo modo sicut per homines. — Hæc Thomas.

Qui respondendo ad hoc, an Matrimonium conferat gratiam, recitat opiniones p. 65 B. quæ ex Bonaventura narratae sunt, consentiens tertiae, utpote, quod matrimonium in quantum in fide Christi contrahitur, habet ut conferat gratiam adjuvantem ad illa operanda quæ in matrimonio requiruntur. Ubicumque enim divinitus datur aliqua facultas, dantur et auxilia per quæ homo convenienter uti valeat illa facultate: quemadmodum potentissimæ animæ correspondentia propria membra seu organa quibus exire queant in actus. Quumque in matrimonio detur homini ex institutione divina facultas utendi sua uxore ad procreationem educandæ ad Dei servitutem, datur etiam ci gratia sine qua id convenienter exequi nequit: et hæc gratia data, est ultima res in hoc sacramento con-

cf. t. XXIV, tenta, et instrumentaliter ab ipso causata, p. 58 A. principaliter vero a Deo. Nempe aetus illi

A contrahentium exteriores, et verba consensum mutuum exprimentia, direkte faciunt nexum quendam, qui est Matrimonii sacramentum: qui nexus ex virtute divinæ institutionis dispositive operatur ad gratiam. Denique, contra concupiscentiam potest remedium dari dupliciter. Primo, ex parte concupiscentie, ut reprimatur in sua radice: sieque remedium contra concupiscentiam præstat Matrimonium per gratiam quæ in ipso donatur. Secundo, ex parte actus ejus, idque dupliciter. Primo B modo, ut actus ad quem concupiscentia inclinat, turpitudine careat: quod fit per matrimonii bona, quæ honestant matrimonii concupiscentia actum et motum. Alio modo, ut actus turpitudinem habens impediatur: quod fit ex ipsa actus natura, quia dum concupiscentia satisfit in actu conjugali, non ita incitat ad alias corruptelas; propter quod dixit Apostolus, Me- 1 Cor. viii, 9. lius est nubere quam uriri. Quamvis enim opera concupiscentia secundum se nata sint concupiscentiam augere, tamen secundum quod ratione ordinantur, reprehendunt cain, quoniam ex similibus actibus consimiles relinquuntur dispositiones et habitus.

Postremo, duplex est rei integritas: una, quæ attenditur secundum perfectionem ipsius primam, quæ consistit in esse rei; secunda, quæ attenditur penes perfectionem rei secundam, quæ in operatione consistit. Quumque carnalis commixtio sit usus seu operatio matrimonii, constat quod sit de secunda, non de prima matrimonii integritate: alias in paradyso non fuisset matrimonium. Denique sacramentum ex suo nomine sanctificationem importat, sed sine commixtione carnali matrimonium sanctius est, ut in textu habetur. — Si autem objiciatur, quoniam id quod pertinet ad significationem sacramenti, est de necessitate ipsius; carnalis autem commixtio pertinet ad significationem matrimonii, ut in littera dicitur: ergo est de necessitate sacramenti istius. Dicendum, quod significatio rei contentæ est de necessitate sa- Cf. p. 59 G. Ibidem.

eramenti : ad quam significationem non A spectat carnalis commixtio, sed ad rem non contentam, puta ad unionem Christi atque Ecclesiæ. — Hæc Thomas in Scripto. In quibus continentur dicta Alberti de his, qui tamen multas circa distinctio- nem hanc quæstiones inducit circa ea quæ in textu habentur, quum tamen et textus iste pro maxima parte, et quæstiones istæ dist. xx. q. 1. in secundo libro inducta sint.

De his quoque sanctus Doctor scribit in cap. 78. Summa contra gentiles, libro quarto : Dum aliquid ad fines ordinatur diversos, indi- get habere dirigentia diversa in fines, quum finis sit proportionatus agenti. Ge- neratione autem humana ordinatur ad plu- rima, puta ad perpetuitatem speciei, et ad perpetuitatem populi in aliqua civitate, ad perpetuitatem item Ecclesiæ. Hinc oportet ut a diversis dirigatur. In quantum er- go ordinatur ad bonum naturæ, quod est perpetuitas speciei, dirigitur in hunc fi- nem a natura inclinante : sieque vocatur naturæ officium. In quantum vero ordi- natur ad bonum politicum, subjacet ordi- nationi legis civilis. Sed prout ordinatur ad bonum Ecclesiæ, subjacet ecclesiastico regimini. Ea quoque quæ populo per mi- nistros Ecclesiæ dispensantur, sacramenta vocantur. Matrimonium ergo secundum quod consistit in conjunctione maris et fe- minæ intendentium prolem ad Dei cultum generare ac educare, est sacramentum Ec- clesiæ. Et sicut in aliis sacramentis per ea quæ exterius geruntur, aliquid spiritua- liter significatur ; ita in hoc sacramento per conjunctionem maris et feminæ con- junctio Christi et Ecclesiæ figuratur, juxta illud Apostoli : Sacramentum hoc magnum est ; ego autem dico in Christo et in Ec- clesia. Quumque sacramenta efficiant quod figurant, credendum est quod per hoc sa- cramentum gratia conferatur nubentibus per quam ad unionem Christi et Ecclesiæ pertineant : quod et eis maxime necessari- um est, quatenus sic carnalibus et terre- nis intendant, quod a Christo et Ecclesia non disjungantur. Hæc idem ibi.

Quod autem superius ait Bonaventura, quod conjugati non debent se cognoscere nisi propter prolem, pie est accipendum : quia et laudabiliter se cognoscere possunt causa reddendi debitum, etiam dato quod ex natura aut senectute sterilis esset unus eorum vel ambo.

Præterea Petrus : In matrimonio, inquit, est obligatio ad actum carnalem, et virtus spiritualis in significando et efficiendo ; sicque est ibi carnale aliquid et huma- num, et aliquid spirituale ac divinum. B Unde ut causa proportionaretur effectui, congruum fuit matrimonium a Deo per hominem institui, non humana, sed divina virtute ; nec humano consilio, sed inspira- tione divina. Unde mox post soporem in- stituit primus homo matrimonium auto- ritate divina, quum dixit : Propter hoc *Gen. ii, 24.* relinquet homo patrem et matrem, etc. In quibus verbis ostendit tria matrimonii bo- na, videlicet : bonum inseparabilitatis, di- cendo, Relinquet homo ; et bonum fidei seu fidelitatis, addendo, Et adhærebit uxori suæ ; bonum quoque prolis, subdendo, Et erunt duo in carne una, id est, in carne unius prolis procreanda. — Hæc Petrus. Verumtamen non est absolute nec proprie asserendum, quod primus homo instituit matrimonium.

Richardus etiam circa hæc addit : Ali- quid dicitur sacramentum novæ legis du- pliciter. Primo, quia in ea est institutum, ut Confirmatio et Baptismus : sieque matrimonium non est novæ legis sacra- mentum, quum ante sit institutum. Secun- do, quoniam quamvis ante fuit institutum, tamen in nova lege non est evacuatum, sed confirmatum, et factum gratiæ causati- vum : et ita matrimonium est sacramentum novæ legis, in qua gratiam gratum facien- tem causat et continet, quod antea sibi non competebat. Hæc Richardus.

Præterea Parisiensis in suo Sacra- men- *Guillelmus.*
tali : Perscrutemur jam, ait, quæ sit virtus sacramentalis matrimonii, id est, quam gratiam præstet, et quod remedium contra carnalitatis libidinis peccatum. Mani-

festum est enim ex ipsa contrarietate A vis viri sint juvenes, corpulenti, copiose quam habet ad prostitutionem fornicariam et sodomiticam abominationem, quod adjuvat conjuges contra illas. Qui enī pia intentione matrimonialibus vinculis se adstringunt, et onera matrimonii, quae valde sunt gravia, subeunt, quatenus se a prae-nominatis inquinationibus immaculatos Deo custodian, eique filios generent atque enutriant, indubitanter misericordiam apud ipsum merentur; sed hoc non est virtus sacramentalis, sed meritum proprii actus. Suscipientibus autem pie ac reverenter Matrimonium, virtute sacramenti istius præstatur refrigerium multum contra concupiscentiæ carnalis ardorem, ita ut quam- B tali matrimonii. Quod vero secus accidit in plerisque, peccatis corum est imputandum, qui non recta intentione contraxerunt, aut a sincera intentione collapsi sunt. Hæc Guillelmus.

DISTINCTIO XXVII

A. Quæ sint consideranda in conjugio.

POST hæc advertendum est, quid sit eonjugium, et quæ sit efficiens eausa eonjugii, et eausa propter quam contrahi debeat, et quæ sint bona eonjugii, et quomodo per ea exeusetur eoitus earnalis, et quæ sint legitimæ personæ ad matrimonium. Sunt et alia plura in matrimonio consideranda, quæ sub eompendio perstringemus.

B. Quid sit conjugium.

Sunt ergo nuptiæ vel matrimonium, viri mulierisque eonjunetio maritalis inter legitimas personas, individuam vitæ consuetudinem refinens. Ad individuam eonsuetudinem vitæ pertinet, quod absque eonsensu alterius neuter continentiam profiteri potest, vel orationi vacare; et quod inter eos dnm vivunt, vineulum conjugale permanet, ut alii se eopolare non lieeat; et ut invicem alter alteri exhibeat quod quisque sibi. Hac autem descriptione, legitimorum et fidelium tantum matrimonium ineluditur.

Decret. p.
u. caus. 27,
q. 2, proœm.
Ibid. c. 3.

C. De consensu qui efficit conjugium.

Efficiens autem causa matrimonii est consensus, non quilibet, sed per verba expressus; nec de futuro, sed de præsenti. Si enim consentiunt in futurum, dicen-

tes, Accipiam te in virum, et ego te in uxorem; non est iste consensus efficax matrimonii. Item si consentiant mente, et non exprimant verbis vel aliis certis signis; nec talis consensus efficit matrimonium. Si autem verbis explicant quod tamen corde non volunt; si non sit coactio ibi vel dolus, obligatio illa verborum quibus consentiunt, dicentes, Accipio te in virum, et ego te in uxorem, matrimonium facit.

D. Auctoritatibus probat, quod solus consensus facit matrimonium.

Hugo, Summa Sent. tract. vii, c. 6.
Decret. p. ii, caus. 27, q. 2, proem.
Ibid. c. 2.
Ibid. c. 4.
Ibid. c. 5.

Quod autem consensus matrimonium faciat, subditis probatur testimoniis. Ait enim Isidorus : Consensus facit matrimonium. Item Nicolaus Papa : Sufficiat solus secundum leges eorum consensus de quorum conjunctionibus agitur : qui solus si forte nuptiis defuerit, cetera etiam cum ipso coitu celebrata frustrantur. Item Joan-nes Chrysostomus : Matrimonium quidem non facit coitus, sed voluntas; et ideo non solvit illud separatio corporis. Item Ambrosius : Non defloratio virginitatis facit conjugium, sed pactio conjugalis. — Ex his appareat quod consensus, id est pactio conjugalis, matrimonium facit; et ex tunc conjugium est, etiam si non præcessit vel secuta est copula carnalis.

E. Quando incipiat esse conjugium.

Ibidem. Quod enim ab ipsa desponsatione, in qua pactio conjugalis exprimitur, conjuges sint, Sanctorum testimonia probant. Ait enim Ambrosius : Quum initiatur conjugium, conjugii nomen adsciscitur; quum conjungitur viro, conjugium est, non quum viri admixtione cognoscitur. Item Isidorus : Conjuges verius appellantur a prima desponsationis fide, quamvis adhuc inter eos ignoretur conjugalis concubitus. Item Augustinus : Conjux vocatur ex prima desponsationis fide, quam con- * perierat cubitu non cognoverat nec fuerat agnitus; nec pejerat * nec mendax manserat * conjugii conjugis * appellatio, ubi non fuerat nec futura erat carnis ulla commixtio. Propter quod fidele conjugium, ambo parentes Christi vocari meruerunt, non solum illa mater, sed etiam ille pater ejus, sicut conjux matris ejus; utrumque tamen mente, non carne. — Ex his evidenter insinuatur, quod ex tempore quo intercedit consensus voluntarius ac maritalis, qui solus conjugium facit, veri conjuges sunt sponsus et sponsa.

F. Secundum quosdam non est conjugium ante carnalem copulam, sed sponsi et sponsæ sunt.

Quidam tamen asserunt, verum conjugium non contrahi ante traductionem et carnalem copulam, nec vere conjuges esse aliquos antequam intercedat commixtio sexus; sed a prima fide desponsationis vir sponsus, et mulier sponsa est, non con-

jux. Sponsos autem et sponsas conjuges frequenter appellari dicunt, non quia sint, sed quia futuri sunt, cuius rei sponzionem invicem fecerunt; et secundum hoc verba præmissarum auctoritatum intelligenda fore tradunt.

G. *Qua ratione utuntur.*

Quod vero inter sponsam et conjugem plurimum intersit, ex eo adstruunt : quia licet sponsæ ante carnalem copulam inconsulto vel nolente sponso monasterium eligere; quo facto, sponso ctiam licet aliam ducere. Conjugatus vero vel conjugata, nec continentiam nisi ex communi consensu servare valet, nec monasterium petere, nisi uterque continentiam pariter profiteatur. Quod vero liceat sponsæ monasterium eligere, auctoritatibus Sanctorum probatur. Ait enim Eusebius Papa : Desponsatam puellam non licet parentibus aliis viro tradere, tamen licet sibi monasterium eligere. Item Gregorius : Decreta legalia desponsatam, si converti voluerit, nullo penitus censuerunt damno muletari. Resert etiam Hieronymus, quod Macarius, inter Christi eremitas præcipuus, celebrato nuptiali convivio, quum vespere thalamum esset ingressurus, ex urbe egrediens, transmarina petuit, et eremi solitudinem sibi elegit. Beatus etiam Alexius similiter ex nuptiis divina gratia vocatus, sponsam deseruit, et nudus Christo famulari cœpit. — His auctoritatibus et exemplis liquet, licere sponsis sine consensu suarum sponsarum, et econverso, continentiam profiteri.

Decret. p.
ii, caus. 27.
q. 2, c. 27.
Ibid. c. 28.
Ibid. c. 26.

H. *Quod conjugatus vel conjugata nequeat continentiam profiteri sine alterius consensu.*

Hoc autem conjugatis nullatenus licet. Non enim potest vir, melioris vitæ propositum sumere sine uxoris consensu, et econverso. Unde Gregorius scribens Theotistæ patriciæ : Sunt qui dicunt, religionis gratia conjugia debere solvi. Verum ibid. c. 19. sciendum est, quia etsi hoc lex humana concessit, tamen lex divina prohibuit. Si vero utrisque conveniat continentem vitam ducere, hoc quis audeat accusare? Sic enim multos Sanctorum novimus cum suis conjugibus et prius continentem vitam duxisse, et post ad sanctæ Ecclesiæ regimina migrasse. Si vero continentiam, quam vir appetit, mulier non sequitur, aut quam uxor appetit, vir recusat; conjugium dividi non potest, quia scriptum est : Mulier potestatem sui corporis non habet, sed ^{I Cor. viii, 4.} vir; similiter et vir potestatem sui corporis non habet, sed mulier. Idem : Agathosa, latrrix præsentium, questa est virum suum contra voluntatem suam in monasterium esse conversum. Quapropter experientiae tuæ præcipimus, ut diligenti inquisitione discutias, ne forte ejus voluntate conversus sit, vel ipsa mutare se promiserit. Et si hoc repereris, et illum in monasterio permanere provideas, et hanc, sicut promisit, mutare vitam compellas. Si vero nihil horum est, nec quoddam fornicationis crimen (propter quod licet uxorem dimittere) prædictam mulierem commi-

Decret. loc.
cit. c. 21.

sisse cognoveris; ne illius conversio, uxoris relictæ in sæculo fieri possit perditionis occasio, volumus ut maritum suum illi, etiam si jam tonsuratus sit, reddere debeas, omni prorsus excusatione cessante: quia nisi fornicationis causa, virum uxorem dimittere nulla ratio concedit. Postquam enim copulatione conjugii, viri et mulieris unum corpus efficitur, non potest ex parte converti, et ex parte remanere in sæculo.

Decret. p. n. caus. 27, q. 2, c. 22. Item ex octava synodo: Si quis conjugatus converti ad monasterium velit, non est recipiendus, nisi prius a conjugé castimoniam profitente fuerit absolutus. Tales ergo conjuges tunc sine culpa sequuntur Christum, relicto sæculo, si habent ex pari voluntate castitatis consensum. Item: Si vir et uxor divertere pro sola religiosa inter se consenserint vita, nullatenus sine consensu episcopi fiat, ut ab eo singulariter proviso constituantur loco. Nam uxore nolente, vel altero illorum, etiam pro tali re matrimonium non solvitur. Item Augustinus: Si abstines sine uxoris voluntate, tribuis ei fornicandi licentiam, et peccatum illius tuæ imputabitur abstinentiae. Item Nicolaus Papa: Scripsit nobis Thaberga * regina, regia se velle dignitate vel maritali copula exui, et sola vita privata esse contentam desiderare. Cui rescriptsimus, non hoc aliter fieri posse, nisi eamdem vitam vir ejus Lotharius elegerit. — Ex his patet, quod conjugati sine communi consensu monasterium eligere, continentiam profiteri, vel habitum religionis sumere non valent; et si fecerint, revocari debent. Sponsi vero possunt sine communi consensu monasterium eligere: unde videtur inter sponsum et sponsam conjugium non esse. Ideoque asserunt, a prima fide desponsationis conjuges appellari, non re præsentium, sed spe futurorum: quia ex fide quam ex desponsatione sibi invicem debent, postea efficiuntur conjuges. Præmissas autem auctoritates, quibus asseritur quod consensus matrimonium facit, ita intelligi volunt, ut consensus vel pactio conjugalis non ante coitum faciat matrimonium, sed in coitu. Sicut enim defloratio virginitatis non facit matrimonium, nisi præcedat pactio conjugalis; ita nec pactio conjugalis, antequam adsit copula carnalis. Ex pactione ergo conjugali sponsi et sponsæ fiunt ante coitum, in coitu vero efficiuntur conjuges. Facit enim pactio conjugalis, ut quæ prius erat sponsa, in coitu fiat conjux.

I. *Responsio ad prædicta cum determinatione superiorum.*

His autem ita respondemus. Fit aliquando desponsatio ubi est compromissio viri et mulieris de contrahendo matrimonio; non est autem ibi consensus de præsenti. Est et desponsatio habens consensum de præsenti, id est pactionem conjugalem, quæ sola facit conjugium. In illa ergo desponsatione ubi est pollicitatio contrahendi matrimonium, sponsi tantum et sponsæ fiunt, non conjuges; et talibus sponsis licet sine communi consensus continentiam profiteri, et monasterium eligere. In ea vero desponsatione ubi est consensus de præsenti, conjugium contrahitur, et ab illius desponsationis prima fide veri conjuges appellantur. Secundum hanc distinctionem desponsationis, de sponsis varie loquuntur doctores.

K. *Quomodo accipiatur sponsa in subditis capitulis.*

Aliquando enim sponsas vocant, quæ talem habuerunt desponsationem ubi fuit pactio conjugalis de præsentि; et illæ veræ conjuges sunt. Unde Gregorius: Si quis uxorem desponsaverit vel subarrhaverit, quanquam postmodum præveniente die mortis ejus, nequiverit eam ducere in uxorem; tamen nulli de consanguinitate ejus licet accipere eam in conjugio; et si inventum fuerit factum, separetur omnino. Item Julius Papa: Si quis desponsaverit uxorem vel subarrhaverit, et vel præveniente die mortis, vel irruentibus quibusdam causis, eam non cognoverit; nec frater ejus nec ullus de consanguinitate ejus eamdem sibi tollat in uxorem ullo unquam tempore. Item Gregorius: Qui desponsatam proximi sui pueram ceperit in coniugium, anathema sit ipse et omnes consentientes ei, quia secundum legem Dei mori decernitur. Nam divinæ legis mos est, sponsas appellare conjuges, ut in Evangelio, Accipe Mariam conjugem tuam; et in Deuteronomio, Si quis alterius sponsam in agro vel quolibet loco oppresserit, vel adduxerit in domum suam, moriatur, quia uxorem proximi sui violavit, non quæ jam uxor erat, sed quæ a parentibus uxor fieri debebat. — Ex his colligitur, quod sponsæ quædam conjuges sunt ante commixtionem sexuum. Sed forte illud movet, quod in fine capituli dicitur, Non quæ jam uxor erat, sed quæ uxor fieri debebat. Quod non ita intelligi debet, quasi uxor vere non fuerit, ex quo pactio conjugalis intercessit; sed quia nondum traducta fuerat, nec res uxoria intercesserat, scilicet concubitus conjugalis.

L. *Quod aliter accipitur in his et aliis capitulis sponsa.*

Hæc etiam sponsa est, quæ sic viro desponsata est, ut non intercesserit consensus de præsentि, sed sponsio futuri. Secundum quem modum illud decretum intellegitur: Si quis sponsam filii oppresserit, et post filius ejus eam duxerit, pater postea non habeat uxorem, nec mulier virum; filius qui patris facinus ignoravit, aliam ducat. Si conjux illa fuisset (quod utique foret, si in sponsalibus pactio conjugalis intercessisset), non permitteretur sponso aliam ducere. Mœchis autem pœna non nubendi ex rigore infligitur, ut alii terreantur. Idem ex eodem: Quidam desponsavit uxorem et dotavit eam et cum ea coire non potuit, quam clanculo frater ejus corrupit, et gravidam reddidit; decretum est, ut quamvis nupta non potuerit esse legitimo viro, desponsatam tamen fratri frater habere non possit; sed mœchus et mœcha fornicationis quidem vindictam sustineant, licita vero eis conjugia non negentur. De illa desponsatione hoc intelligi debet ubi non fuit consensus conjugalis de præsentि: alioqui non liceret eis alia sortiri conjugia. Secundum hoc etiam illud intelligi debet: Statutum est a sacro conventu, ut si quis sponsam alterius rapuerit, publica penitentia mulctetur, et sine spe conjugii maneat; et si ipsa eidem criminis consentiens non fuerit, licentia nubendi alteri non negetur. Apparet hanc fuisse desponsatam sine pactione conjugali de præsentि, et ideo non fuisse conjugem, cui

vivente sponso, alteri nubendi licentia non negatur. Sunt enim quædam nuptialia pacta de futuro, ex quibus sponsi et sponsæ vocantur, nec exinde conjuges sunt; et est pactio conjugalis quædam de præsenti, quæ sponsum et sponsam etiam conjuges facit. Et utraque pactio desponsatio vel sponsalia interdum dicuntur; proprie tamen sponsalia dicuntur quædam solennia pacta nuptialia.

M. Quare non statim tradantur sponsæ.

Decret. p. II, caus. 27,
q. 2, c. 39. De nuptialibus pactis ubi est tantum sponsio futuri, ait Augustinus: Institutum est, ut jam pactæ sponsæ non statim tradantur, ne vilem habeat maritus datam, quam [non] suspiravit sponsus dilatam.

N. Quæ sponsa sit vidua mortuo sponso, et quæ non.

Gratian. in c. 29. Et est sciendum, quod illa sponsa quæ tantum in futuro est pacta, mortuo sponso non remanet vidua, quia non fuerat vir ejus: unde si quis eam duxerit, ad sacros ordines descendere non prohibetur, quia non duxit viduam. Viduae enim maritus æque sicut bigamus, sacerdos fieri prohibetur. Ex tali autem copula nullus arcetur a sacris ordinibus.

*O. Qui alterius sponsam eo mortuo ducit, ad sacros
ordines accedere potest.*

Secundum hoc intelligendum est quod ait Pelagius Papa, de illo qui mortuo sponso, ejus sponsam ducit in uxorem: Nihil est, inquit, quantum ad hunc articulum attinet, quod ei obviet de canonicis institutis, quin ad sacros ordines promoveri valeat. Si vero talis sponsa fuisset, inter quam et sponsum ejus consensus de præsenti intercessisset, eo mortuo vidua remansisset: cui copulatus in conjugio ulterius ad sacros ordines non accederet, quum viduam duxerit. Non est ergo ambigendum, quin solus de præsenti consensus conjugium efficiat, et exinde veri conjuges appellantur. Ideo post talem consensum si quis alii se copulaverit, etiam si carnis commixtio illic sequatur, ad priorem copulam revocandus est.

SUMMA

DISTINCTIONIS VICESIMÆ SEPTIMÆ

PRÆCEDENTI distinctione tractavit Magister de matrimonii institutione, et de contentis in eo; hic tractat de cau-

A sis ejus, et de bonis honestantibus ipsum, et quando incipiat verum conjugium, de duplice quoque acceptione desponsationis ac nuptiarum; deinde circa hoc, quando et qualiter matrimonialiter juncti religionem valeant ingredi aut continentiam vovere.

QUÆSTIO PRIMA

Hic quæritur, Quid sit matrimonium, et utrum consensus per determinata verba expressus, sit causa ipsius.

Videtur quod inepte definiatur, quum dist. i, q. 1. dicitur esse conjunctio aut vinculum, quia hoc nequit intelligi nisi de vinculo spiritali; sacramentum autem, juxta præhabita, est materiale elementum. — Secundo, matrimonium inter cetera sacramenta videtur grossius esse; conjunctio autem quum sit quedam relatio, est minimæ entitatis. — Tertio, consensus non est nisi ipsa interior unio animorum, et ita est ipsa conjunctio quæ matrimonium appellatur; et constat quod idem non sit causa sui ipsius.

Circa hæc scribit Albertus : Diversæ sunt matrimonii descriptiones. Una Magistri in littera : Matrimonium est viri et C mulieris conjunctio maritalis inter legitimas personas, individuam vitæ consuetudinem retinens. Secunda juristarum, dissentientium : Matrimonium est consortium vitæ communis, et conjunctio divini ac humani juris. Tertia Hugonis, qui ait : Matrimonium est duarum idonearum personarum legitimus de conjunctione consensus. Et quælibet harum conveniens est. Prima namque ponit matrimonii genus, et materiam ejus remotam atque propinquam, et actum. Nec obest quod aliquando D fuit inter unum virum et plures uxores, quia (ut asserit Hugo) secundum naturam optime institutam, solum debet esse unus unius : quod in verbis Adæ insinuatur, Gen. ii, 23, 24. quum dicitur, Hoc nunc os ex ossibus meis; et erunt duo in carne una. Dicitur quoque maritalis, non uxoralis conjunctio, quia a principaliori denominatio est sumenda : maritus autem in matrimonio principalis censetur, quamvis æquales dicantur quantum ad debiti petitionem et solutio-

A nem. Legitimæ vero dicuntur personæ dupliciter : primo, simpliciter, quibus non obest aliquid impedimentorum eorum quæ personas reddunt illegitimas; secundo, secundum quid, quibus obviat aliquid. Unde non sequitur, Hæc mulier est legitima huic : ergo est legitimæ simpliciter. Insuper, quod matrimonium nominatur consortium vitæ communis, intelligitur de consortio sola morte dissolubili. Et quod vocatur conjunctio divini atque humani juris, accipitur de conjunctione animorum B et corporum, nisi pari consensu abstineatur; et hoc ex jure divino et humano firmatur. Verumtamen decretistæ de pertinentibus ad subtilem intellectum parum solent curare. At vero ipsem Hugo suam definitionem satis exponit et glossat, tangens se loqui de matrimonio ut est sacramentum evangelicæ legis. Attamen dici posset, quod nomine unius possunt designari et plures; et rursus, quod matrimonium per se est unius ad unam, per accidentis vero ad plures ex dispensatione divina, quando sunt pauci Deum colentes. Attamen descriptio illa Hugonis datur per causam, nec est ibi prædicatio essentialis, sed magis causalis : veluti si dicatur, Dies est illuminatio solis. — Matrimonium etiam potius accipit nomen a matre quam a patre, quoniam vinculum matrimonii magis onerat matrem, quæ parit cum dolore, et nutrit, portat, ministrat, custodit cum labore. Eadem item res nunenpatur matrimonium et nuptiæ. Etenim nuptiæ dicuntur a matrimonii actu; matrimonium vero, a bonis : nam mulier juncta viro, munia habet matris in effusione prolis, ac aliorum in quibus communicat viro.

Insuper consensus omnino latens nequit matrimonium facere, sed oportet ut sit expressus per verba. Et quamvis locutio interdum sit nuntius fallax, tamen quia Ecclesia nequaquam ad impossibilia nititur, et impossibile est homini cognoscere cor alterius, nisi in quantum manifestatur ad extra; idecirco oportet consensum exprimi per verba de praesenti, et matrimonium

sic contractum cogit manere. Imo dato quod contrahendo cum prima, non habeat vir intentionem contrahendi cum illa, sed cum alia, Ecclesia tamen judicat eum manere cum prima; ipse tamen potius debet excommunicationem sustinere, quam cum ea manere : ideo vadat cum secunda ad regiones extremas, et commaneat ibi reddendo illi debita ; quod si non potest, sustineat excommunicationem cum dolore cordis, et moriatur cum ipsa. In hoc item contractu, per verba intelliguntur quæcumque signa consensum de præsenti exprimentia. — Hæc Albertus.

At vero Thomas circa hæc multa interrogans, primo ostendit quod matrimonium sit in genere conjunctionis : Conjunctio, inquiens, adunationem quamdam importat. Unde ubicumque est adunatio aliquorum, ibi est conjunctio aliqua. Ea autem quæ ordinantur ad aliquid unum, dicuntur in ordine ad illud adunari : sicut multi homines adunantur ad unam militiam vel negotiationem exsequendam, ex qua dicuntur commitentes ad invicem, vel socii negotiationis. Quumque per matrimonium ordinentur aliqui ad unam generationem educationemque proliis, ad unam quoque vitam domesticam, constat quod in matrimonio sit quædam conjunctio; et vocatur matrimonium, in quantum ordinatur ad tale unum : ad quod consequitur conjunctio corporum. Et quamvis relatio non sit sensibile accidens, tamen causæ ejus possunt esse sensibiles; nec in sacramento requiritur ut sensibile sit id quod est res et sacramentum (ut est prædicta conjunctio), sed verba exprimentia consensum, quæ sunt sacramentum tantum. Dicitur autem matrimonium unum, quoniam ad eamdem generationem ordinatur; non quia sit una numero conjunctio in utroque extremo, sicut nec una numero similitudo in duabus similibus, ut asserit Avicenna.

Si autem quæratur, cur ita nominetur; dicendum, quod in matrimonio tria considerantur. Primum est ejus essentia, puta conjunctio : et ita vocatur conjugium. Se-

A cundum est causa ejus, puta desponsatio : sieque vocantur nuptiæ a nubo, quia in ipsa solennitate desponsationis capita vellantur nubentium. Tertium est effectus, videlicet proles : et sic matrimonium appellatur, quoniam mulier non debet ad aliud nubere nisi ut sit mater. Vel dicitur matrimonium quasi matris munium, id est officium, quia matri officium incumbit præsertim circa prolem. — Denique, juxta hæc tria quæ in matrimonio attenduntur, tres de ipso descriptiones traduntur : quoniam definitio Hugonis tangit matrimonii causam, id est consensum. Definitio Magistri tangit essentiam ejus, quum ait, Conjunctio; et determinatam ejus materiam, addens, Inter legitimas, etc.; differentiam quoque contrahentem, ibi, Maritalis, indissolubilis. Tertia ponit ejus effectum, qui est communicatio in rebus domesticis.

Consensus autem est matrimonii causa. In omnibus quippe sacramentis est aliqua spiritualis operatio, mediante materiali operatione quæ illam designat : quemadmodum in Baptismo corporalis ablutio interiorum designat et efficit. Quumque in matrimonio sit quædam spiritualis conjunctio in quantum est sacramentum, et quædam corporalis, in quantum est naturæ officium ac vitæ civilis; oportet quod mediante materiali conjunctione fiat spiritualis, divina virtute. Quumque conjunctiones materialium contractuum per mutuum fiant consensum, oportet et matrimoniale conjunctionem seu contractum fieri per consensum hujusmodi. Hinc matrimonium non est ipse consensus, sed unio conjugatorum ad aliquid unum. Et sicut matrimonium est aliquo modo unum, et quodam modo plura, ut tactum est, ita consensus. — Oportet quoque consensum exprimi per verba, ut mutuo innotescat, sicut expositum est, quatenus verborum expressio habeat se ad matrimonium sicut exterior ablutio ad Baptismum. Et quoniam causæ sacramentales significando efficiunt hoc quod designant, ideo oportet ad caudandum matrimonium concurrere signifi- c/f. p. 75D.

cationem verborum de præsenti : quia A est ei ut non credat, quia nec tenetur credere ci : *extra* de Probationibus, Per tuas. Si autem credit illum dicere verum, tenetur ab ejus copula abstinere, stante tali credulitate. Hæc Richardus.

Quæritur quoque, utrum per verba de præsenti matrimonium contrahatur, si interior desit intentio contrahendi. Dicendum, quod sicut se habet exterior ablution ad Baptismum, ita se habet exterior verborum expressio ad hoc sacramentum. Ideo, sicut accipiens exteriorem ablutionem, non intendens accipere sacramentum, sed jocum et dolum facere, baptizatus non esset; ita exterior verborum expressio sine mentis consensu, matrimonium non facit. Porro in eo qui proferendo verba de præsenti, non intendit contrahere, duo sunt, puta : defectus eonsensus, qui defectus sufficit sibi in foro conscientiae, ut non adstringatur vinculo matrimonii, quamvis non in foro Ecclesiæ, in quo judicatur secundum allegata; secundum est dolus verborum, qui ei non suffragatur, nec in foro pœnitentiae, nec in foro Ecclesiæ, imo in utroque pro ipso dolo punitur. Rursus, si desit consensus mentalis ex parte unius, ex neutra parte matrimonium est : quia matrimonium consistit in mutua conjugione. Attamen probabiliter credi potest dolus non esse, nisi evidenter doli appareant signa : quia de quolibet præsumendum est bonum, nisi probetur contrarium. Hinc ille ex cuius parte dolus non est, excusatur per ignorantiam. Ecclesia quoque quamvis interdum decipiatur in facto, non tamen in jure. — Hæc Thomas. Idem Petrus et Richardus.

Quærit quoque Richardus, quid consulendum sit alteri conjugum, quum alter asserit se nunquam consensisse in eum, nec consentire. Respondet : Consulendum

Insuper Bonaventura super his loquitur : Quemadmodum similitudo corporalis sensu percipitur, non ratione sui neque per se, sed ratione qualitatis sensibilis in qua fundatur, ita conjunctio quæ matrimonium nuncupatur. Rursus, quædam conjunctio dicitur vinculum, quædam facit B vinculum, quædam est vinculi usus : et haec terlia iteratur; nec ideo matrimonium toties iteratur, quoties tertia ista conjunctio. Prima autem conjunctio et secunda respiciunt substantiam matrimonii, nec iterantur inter eosdem. — Præterea quidam dixerunt, quod conjunctio ista matrimonialis non denominatur a patre, neque a matre ; sed quum sit vinculum unum, denominatur ab utroque secundum quod uniuntur. Quumque maritus et uxor uniantur ut sit una materia proliis ; ideo sacramentum istud vocatur matrimonium (a materia et μόνος, quod est unum) quasi una materia. Sed istud est contra Isidorum in libro Etymologiarum. — Amplius, sicut Baptismus dupliciter sumitur : primo prout comprehendit exteriorum ablutionem ac interioris characteris impressionem ; secundo pro interiori charactere : sic matrimonium uno modo comprehendit interiorum vinculum atque exterius signum, sieque matrimonium est consensus expressus, non ejus effectus ; alio modo sumitur pro vinculo interiori, quod habet causam primariam et proximam. Causa ejus primaria, institutio est divina ; pactio autem humana est proxima ejus causa, quæ consistit in consensu maris et feminæ. Hinc dicendum, quod eonsensus est matrimonii causa proxima, sed non tota, imo simul cum institutione divina est causa matrimonii tota. Hæc Bonaventura.

Concordant Durandus et Argentinensis, et addunt, quod quum homo habeat liberum quoddam dominium corporis sui, il-

Iud non transfertur in potestatcm alterius nisi de suo consensu, et præsertim de consensu institutioneque Dei : in cuius manu sunt omnia, et magis est dominus corporis cuiuslibet hominis, quam ipsemet homo. Quumque per matrimoniale contractum una persona transferat corpus suum in potestatem alterius, et econtra, oportet hoc fieri consensu earum, et potissime Dei.

QUÆSTIO II

REstat quærendum, An alter conjugum possit religionem intrare altero non volente, ante carnalem copulam vel post eam.

Videtur quod non, ex indivisibilitate matrimonii. — Et rursus, quia per conjugalem contractum unus transtulit sui corporis potestatem in alium : ergo illam alteri non potest illo invito auferre, præsertim

Matth. xix. 6. quum dicat Salvator, Quos Deus conjunxit, homo non separet.

Circa hæc scribit Thomas : Ante carnalem copulam est inter conjuges tantum spirituale vinculum, sed post illam est inter eos vinculum quoque carnale. Ideo sicut post carnalem copulam matrimonium solvit per mortem carnalem, ita per religionis ingressum ante carnalem copulam : quia religio est mors spiritualis, qua quis sæculo moriens, vivit Deo. Nam et matrimonium ante carnalem commixtio nem, signum est spiritualis conjunctionis quæ est inter Christum et animam, quæ conjunctio est solubilis. Denique, ante carnalem copulam unus non transfert simpliciter et omnino corporis sui potestatem in alterum, sed sub conditione si interim alter ad melioris vitæ non evolet frugem. Illa autem translatio per copulam comple tur carnalem, quia tunc intrat uterque in corporalem sibi traditæ potestatis possessionem. Propterea etiam, ante carnalem copulam non statim tenetur reddere debi-

A tum post matrimonium per verba de præsenti contractum : imo datur ei duorum mensium tempus, propter tria. Primo, ut interim queat deliberare de religionis ingressu. Secundo, ut infra hoc tempus præparentur necessaria ad nuptiarum solen nitatcm. Tertio, ne maritus vilem habeat datam, quam non suspiravit dilatam. — Porro post copulam carnalem non licet uni religionem intrare sine consensu alterius, quoniam nemo potest oblationem facere Deo de alieno. Quumque conjugati

B corporis sui potestatem tradiderint mutuo, nullus eorum potest alio dissentient corpus suum Deo offerre per continentiae votum, nec aliud re sua aut jure suo pri vare.

Praeterea quæritur, an viro ante carnalem copulam religionem ingresso, mulieri liceat alteri nubere. Respondendum, quod sicut corporalis mors viri, hoc modo vinculum matrimoniale solvit, ut mulier nubat cui vult, secundum Apostoli sententiam ; ita post spiritualem mortem viri per

*I Cor. vn.
39.*

C religionis ingressum, poterit nubere quando voluerit. Quum autem uterque pari voto continentiam vovet, neuter vinculo abrenuntiat conjugali : ideo manet adhuc ; sed dum unus tantum vovet, tunc quantum est in se, conjugali abrenuntiat vinculo : hinc alter a vinculo illo absolvitur. Verumtamen religionem ingressus non intelligitur mortuus mundo, quousque professionem emisit : ideo mulier usque ad illud tempus virum exspectare tenetur. — Si autem objiciatur, quod per Decretalem D nonam, professio ante annum emissâ, reputatur pro nulla ; ergo si post talem professionem vir redeat ad uxorem, ipsa tenetur eum recipere : dicendum, quod de professione sic emissâ, est idem judicium quod de simplici voto. Unde sicut post votum simplex viri, mulier non tenetur ei debitum reddere, ipsa tamen non potest alteri nubere ; ita et hic. — Hæc Thomas in Scripto. Concordat Bonaventura in omnibus his.

Item Richardus. Qui insuper quærit,

utrum matrimonium non consummatum possit dissolvi per mutuum dissensum. Respondet quod non, quantum ad vineulum, quoniam mutuus consensus non est tota matrimonii causa, imo principaliter ad hoc concurrit institutio divina. Et quoniam Deus ordinavit, ut post mutuum consensum vineulum illud non maneat voluntati eorum subjectum, ideo quoad vinculum dissolvi non valet per mutuum consensum, sed quantum ad torum, ut si concorditer a copula carnali voveant abstinere, religionemve intrent.

Iterum sciscitur, utrum matrimonium non consummatum queat dissolvi per genitalium abscisionem. Et de hoc duas narrat opiniones cum earum motivis, et qualiter utraque valeat defendi prosequitur. De qua quæstione pertranseo, quia vix locum habet, et probabilius reor quod ita non dissolvatur quantum ad vinculum: nam et si miraculose genitalia eis reddantur, non de novo matrimonialiter sociantur.

Præterea respondendo ad hoc, an post matrimonium consummatum alter conjugum alio invito religionem ingredi possit, addit: Ex mutuo consensu dissolvi potest quantum ad torum per religionis ingressum, altero etiam remanente in sæculo, si de incontinentia non sit suspectus; ita tamen, quod votum castitatis emittat antequam alter profiteatur. Porro si mulier sit tam juvenis, quod de ipsa posset oriri suspicio, si remaneret in sæculo; vir profiteri non debet, nisi ipsa religionem introeat, quamvis velit castitatem promittere manendo in mundo. Si tamen vir de licentia uxoris castitatem non promittentis profiteatur, et postea ad uxorem revocetur, quæ credebat se posse talem licentiam dare manendo in sæculo, quia nescivit jus; tunc ea defuncta, tenetur vir ad religionem reverti. Si autem contra voluntatem uxoris in religione professus sit, peccat, et uxore petente revocabitur; nec ea mortua ad religionem redire cogetur, sed ultra non valebit uxorem ducere, quia

A promisit non exigere debitum. Conformer dieo de muliere religionem intrante contra voluntatem inariti. Unde de muliere quæ credens virum suum mortuum esse, habitum religionis assumpsit atque professa est, et postea ad virum reversum fuit revocata, dicitur, *extra de Conversione conjugatorum, capitulo Placet*, quod quamvis viro suo defuncto, consultius ei sit ad religionem reverti, attamen si ad hoc induci nequiverit, dominus Papa credit eam non esse ad hoc cogendam; sed ultra non potest ducere virum, quia ad castitatem adstrinxit se. — Hæc Richardus. Consonat Petrus.

QUÆSTIO III

Modo quærendum, Quid sint sponsalia, et quando contrahi possint, et qualiter dirimi.

Dicuntur autem sponsalia futurarum nuptiarum promissio.

Quocirca scribit Thomas: Sicut præ- Cf. p. 77 A. habitum est, consensus in copulam conjugalem per verba de futuro non facit matrimonium, sed matrimonii promissionem: quæ promissio vocatur sponsalia, a spondendo, secundum Isidorum. Nam ante usum tabularum matrimonii, cautiones dabant, quibus spondebant se invicem consentire in jure matrimonii, et fidejussores dabant. Fit autem ista promissio dupliciter, scilicet: absolute, et sub conditione. Absolute quatuor modis, videlicet: nuda promissione, ut quum dicitur, Accipiam te in meam, et econtrario; secundo, datis arrhis sponsaliciis, ut pecunia, vel aliquotали; tertio, annuli subarrhatione; quarto, juramento. Si autem fiat præfata promissio sub conditione, distinguendum est: quia aut est honesta couditio, ut, Accipiam te in meam, si parentibus placeat: sieque stante conditione stat promissio, et illa non stante ista non stat; aut est inho-

nesta, et hoc dupliciter : quia aut est contraria bonis matrimonii, ut si dicatur, Accipiam te, si venena sterilitatis procures : et tunc non contrahuntur sponsalia ; aut non est contraria bonis matrimonii, ut si dicatur, Accipiam te, si furtis meis consentias : et tunc stat promissio, sed tollenda est conditio. Ex tali ergo promissione sponsalium, unus alteri obligatur ad matrimonium contrahendum ; et peccat mortaliter non solvendo promissum, nisi legitimum interveniat impedimentum. Ecclesia quoque cogit ut implete, pœnitentiam injungendo pro culpa. In foro tamen contentioso non compellit, quoniam matrimonia coacta solent exitus malos habere : nisi forte intervenerit juramentum, quia tunc cogendus est, ut aliqui dicunt, quamvis aliis aliud videatur, præsertim si de uxoricidio timeatur. — Denique conditio quæ apponitur, non tollit matrimonii libertatem. Si enim est inhonesta, est abicienda, etc., ut dictum est. Interdum autem apponitur conditio pecuniae per modum pœnæ : et tunc, quum matrimonia debeant libera esse, non stat talis conditio, nec exigi potest pœna illa.

At vero septennium est tempus determinatum a jure sponsalibus contrahendis, et hoc rationabiliter satis. Quum enim sponsalia sint quædam promissio futurorum, oportet quod illorum sint qui aliquo modo promittere possunt : quod non est nisi aliquam habeant prudentiam seu providentiam de futuris, quæ usum rationis requirit, respectu cuius triplex gradus notatur a Philosopho, primo Ethicorum. Primus est, quum quis nec per se intelligit, nec ab alio capere potest. Secundus status est, quum ab alio capere potest, non tamen per se intelligere sufficit. Tertius est, quum et per se potest considerare atque ab alio capere. Quumque ratio paulatim in homine convalescat, secundum quod humorum motus aut fluxibilitas quietantur, ideo primum statum rationis obtinet homo ante primum septennium : idcirco tunc nulli est contractui aptus, ergo ne-

A que sponsalibus. Sed ad secundum statum incipit pervenire in fine primi septennii : propter quod tunc pueri ad scholas ponuntur. Ad tertium vero statum incipit pervenire in fine secundi septennii quoad ea quæ ad suam spectant personam, ad quæ ratio naturalis citius convalescit ; sed quantum ad ea quæ extra ipsum sunt, in fine septennii tertii. Hinc in fine primi septennii incipit esse aptus ad aliqua præmittenda, præsertim de his ad quæ ratio naturalis magis inclinat ; non autem ad B obligandum se perpetuo vinculo, quoniam nondum habet firmam voluntatem. Hinc in primo septennio contrahi possunt sponsalia ; in secundo conjugia, et consimilia quæ ad personam ipsius spectant ; in tertio potest se obligare de aliis ; atque secundum leges constituitur ei potestas disponendi de rebus vicesimo quinto anno. Quod si ante præfatum tempus sponsalia contrahuntur per alios, possunt pueri reclamare, quum ad ætatem illam pervenerint ; et si non reclamant, intelliguntur C consentire.

Si autem objiciatur, quod ante septennum est usus rationis et consensus in mortale peccatum, quum quarto Dialogorum sanctus narret Gregorius de puer quinque annorum, quem cum patre suo ludentem ac blasphemantem dæmones raperunt ad inferos. Ad hoc aliqui dicunt, quod puer ille non peccavit mortaliter, neque damnatus fuit, et quod visio ac ultio illa temporalis fuit ostensa ad patris sui afflictionem. Sed hoc est expresse contra D intentionem Gregorii, asserentis, quod pater ille animam parvuli filii sui negligens, non parvum peccatorem gehennæ ignibus nutritivit. Idecirco dicendum, quod ad peccatum mortale sufficit etiam consensus in præsens, in sponsalibus vero est consensus in futurum, ad quod discretio major requiritur. Ideo citius potest homo peccare mortaliter, quam se obligare ad aliquid in futurum. Et quia, ut docet Philosophus non de Animalibus, puella in duodecimo suo anno ad generationem est apta, puer

in quartodecimo anno; attamen annos distinctionis simul accipiunt: ideo idem tempus sponsalium præfixum est eis, non autem idem matrimonii tempus, quia ad matrimonii aetum non solum requiritur discretio rationis, sed etiam dispositio corporis. Si etiam modicum desit a completione septennii, pro nihilo reputatur, dum discretio suppletat aetatis defectum.

Insuper sponsalia dirimi possunt per religionis ingressum, magis quam conjugia jam contracta. Et si post sponsalia alter contrahit cum quacunque apta persona per verba de præsenti, matrimonium tenet, quamvis peccet qui præmissionem non implet. Dirimuntur autem sponsalia in plurimis casibus et ex variis causis. Primus casus est, dum unus eorum ad longinquam se transfert regionem, nec tempore reddit statuto ad matrimonium contrahendum, quia tunc probabiliter creditur non venturus. Secundus casus est propter ægritudinem gravem valde debilitantem, seu propter deformationem enormem, ut est abscisio nasi; vel si infirmitas infectiva sit prolix, sicut est lepra. Tertius, si sponsus cognovit consanguineam sponsæ: ad quod probandum sufficit sola fama, propter scandalum evitandum. Quartus, si sponte et concorditer se absolvant ab obligatione illa sponsalium mutua, quamvis aliqui dicant contrarium. Quintus, si alter interim fornicetur: quia per hoc fit suspectus alterius, quod contracto matrimonio fidelitatem sibi non conservaret. Sunt et alii causi qui assignantur in jure.—In his dictis Thomæ continentur dicta Alberti, Petri, Richardi et aliorum de ista materia.

QUÆSTIO IV

AMPLIUS, De bigamia inquiritur, an per eam fiat homo irregularis.

dist. xxv, q. 4, p. 56 D¹. Et de hoc jam supra responsum est quod imo, quoniam impedit ab acceptione ordinis sacri. Contrahitur autem biga-

A mia, accipiendo successive duas uxores. Et queritur, an etiam accipiendo corruptam in conjugem; et rursus, utrum cum bigamo licet dispensari.

Circa hæc multi doctores non scribunt de bigamia. Bonaventura vero breviter sciscitur circa textum, an dicens in uxorem eam quæ ab alio marito est relictæ non cognita, bigamus sit censendus. Et respondet quod non, quia non dividit carnem suam, nec uxor divisit: imo si reliquionem introcat, consecratur ut virgo. Verumtamen Pelagius Papa et Magister in *cfr. p. 74 N.* littera videntur sentire oppositum. Ad quod respondet, quod ipsi loquuntur secundum juris rigorem, non propter obstaculum quod sit ex parte sacramenti directe. Unde secundum nova jura jam non tenetur, prout libro primo, de Bigamis non ordinandis, habetur. — Et si objiciatur de contrahente cum virgine, qui matrimonium illud consummavit, postmodumque contraxit cum alia quæ non cognovit, quod bigamus C judicatur; dicendum, quod hoc non est propter defectum sacramenti, sed quia contra ipsum præsumitur de incontinentia: sicut diaconus qui contraxit cum secunda in diaconatu (intellige, quod contraxit de facto, quia de jure non potuit) et cum opere subsecuto, punitur ut bigamus, quum tamen secundum non fuerit matrimonium.

Porro Albertus de his scribit prolixe, cuius scripta in verbis Thomæ continentur compendiōse: ideo brevitatē studens, ea inducam. Itaque ait: Bigamia causat irregularitatem, in quantum tollit perfectam significationem matrimonii, quæ consistit in coniunctione animorum per consentum, et in coniunctione corporum. Ideo ratione utriusque oportet esse bigamiam quæ causet irregularitatem. Hinc per Decretalem Innocentii Papæ abrogatur quod Magister ait in littera, dicens, quod solus consensus per verba de præseuti in sequudam, sufficit ad irregularitatem causandam. Et sunt quatuor modi bigamiae:

primus est quum quis plures habet uxores de jure successive; secundus, quum simul habet plures, unam de jure, aliam de facto; tertius, quum habet plures successive, unam de jure, aliam de facto; quartus, quando non virginem dicit in uxorem. Contrahitur autem irregularitas et in secundis duobus modis bigamiæ, quia quamvis in altero non sit matrimonium, est tamen ibi quædam matrimonii similitudo, quæ non est in fornicario et adulterino concubitu. — Sed objici potest, quia contingit quod aliquis antequam cognoscat carnaliter illam cum qua de jure contraxit, contrahat eum alia de facto, et eam cognoscat, prima vivente vel mortua, et ita contraxit eum pluribus de jure aut facto, nec tamen est irregularis. Dicendum, quod in tali casu non reputatur hujusmodi bigamus, quoniam primum matrimonium non habuit suam perfectam significationem. Tamen si per judicium Ecclesiæ compellatur ad primum redire, primam cognoscendo statim efficitur irregularis: quia irregularitatem non semper facit peccatum, sed quandoque imperfectionis significationis.

Præterea in conjunctione Christi et Ecclesiæ, unitas ex utraque parte invenitur: ideo sive divisio carnis invenitur ex parte viri, sive ex parte uxoris, defectus est sacramenti, diversimode tamen: quia ex parte viri requiritur quod aliam non duixerit in uxorem, non quod ipse sit virgo; sed ex parte uxoris requiritur quod ipsa sit virgo. Cujus ratio a decretistis assignatur, quia sponsus significat Ecclesiam militantem, cuius curam gerit episcopus, in qua sunt multæ corruptiones; sponsa vero significat Christum, qui virgo fuit: ideo ex parte sponsæ requiritur virginitas, non ex parte sponsi, ad hoc quod aliquis episcopus fieri possit. Verum hæc ratio est

Ephes. v., directe contra Apostolum, dicentem: Viri, diligite uxores vestras, sicut et Christus Ecclesiam. Ex quo appetet quod uxor significat Ecclesiam, et sponsus Christum. *Ibid. 23.* Et item, quia vir caput est mulieris, sicut

A et Christus Ecclesiæ. — Hinc alii dicunt, quod per sponsum significatur Christus, per sponsam Ecclesia triumphans, in qua nulla est mæcula. Christus autem primo habuit Synagogam quasi concubinam: et ita non tollitur aliquid de perfectione significationis sacramenti, si sponsus prius habuit concubinam. Sed istud est valde absurdum, quoniam sicut una est fides antiquorum et modernorum, ita et una Ecclesia. — Idecirco dicendum, quod defectus in ipso sacramento causat irregularitatem. Corruptio autem carnis extra matrimonium quæ ipsum præcedit, nullum defectum facit in sacramento ex parte illius in quo est corruptio, sed ex parte alterius: quoniam actus contrahentis matrimonium non cadit super se ipsum, sed super alterum; idecirco specificatur ex termino, qui est respectu illius actus quasi materia sacramenti. Unde si mulier esset Ordinis susceptiva: sicut vir efficitur irregularis ducendo corruptam, non quia corruptus contrahit; ita mulier sumendo corruptum in contoralem, non ex hoc quod corrupta contraheret, nisi in alio matrimonio prius corrupta fuisset. Sieque patet cur vir fit bigamus corruptam ducendo in conjugem.

Sed his objici potest primo, quia si quis aliquam defloravit, et postmodum sumat eam in conjugem, corruptam accipit in uxorem; non tamen est irregularis, quoniam carnem suam non divisit in plures. — Secundo, si quis sumat corruptam in contoralem, quam æstimat virginem, D quæritur an fiat irregularis. Videtur quod imo, ex dictis. Oppositum tamen probatur, quoniam nemo efficitur irregularis involuntarius.

Respondendum ad primum, quod in tali casu sunt opiniones diversæ, probabilius tamen est quod non fiat ex hoc irregularis, quoniam carnem suam non divisit in plures. — Ad secundum, quod irregularitas non est poena inficta, sed defectus ad sacramentum: ideo potest homo eam incidere involuntarie. Propterea qui uxorem

ducit corruptam, quam virginem eredit, A aliqui dicunt) etiam quoad ordines majores circa eos qui volunt religionem intrare, ad vitaandum religiosorum discursum. Unde et Lucius Papa dispensavit cum Panormitano episcopo, qui fuit bigamus.

Porro si post matrimonium contractum mulier fornicetur, non efficitur ex hoc vir irregularis, nisi post corruptionem illius adulterinam iterato eam cognoseat : alias uxoris corruptio nequaquam cadit sub actu viri matrimoniali. Sed etiam si compellatur mulieri debitum reddere, sive per jus, sive ex propria conscientia, uxore id postulante ante condemnationem adulterii, efficitur irregularis, ut probabilior tenet opinio : quia irregularitatem non facit peccatum, sed imperfectio significationis.

Cirea hoc queritur, an bigamia per Baptismum tollatur. Dicendum, quod Baptismus aufert peccata, non tollit conjugia. Quumque irregularitas sequatur conjugium, non tollitur per Baptismum. De hoc tamen fuit inter sanctos doctores Hieronymum et Augustinum dissensio, dicente Hieronymo super Epistolam ad Titum : Si quis ante Baptismum plures habuit uxores, vel unam ante, aliam post, non efficitur irregularis, quoniam bigamia solvit per Baptismum. Contra quod loquitur Augustinus : Acutius intelligunt qui nec eum qui catechumenus aut paganus habuit alteram, ordinandum dixerunt : quia de sacramento agitur, non de peccato. Unde et iterum protestatur : Femina si catechuma na vel pagana fuerit vitiata, non potest post Baptismum inter virgines Dei velari : ergo nec is qui ante Baptismum bigamus est, post Baptismum potest ordinari. Nec enim per Baptismum recuperatur individuo carnis, sicut nec ipsa virginitas; nec D Baptismus ordinatur ad hoc, sicut ad cul pam tollendam.

Insuper, cum bigamis potest dispensari, ut ad ordines promoveantur. Bigamiae namque non est irregularitas annexa de jure naturali, sed positivo ; nec est de essentialibus Ordinis quod ordinandus non sit bigamus : imo si accedat, characterem recipit. Hinc Papa potest in tali irregularitate dispensare totaliter; episcopus vero quantum ad ordines minores, atque (ut

Verumtamen objici potest, quoniam *extra* de Bigamis dicitur : Cum clericis qui quantum in ipsis fuit, secundas mulieres sibi matrimonialiter conjunxerunt, tanquam cum bigamis non licet dispensare.

— Præterea contra jus divinum dispensare non licet. Sed Apostolus ait : Oportet B episcopum ninius uxoris virum esse.

Et respondendum ad primum, quod per illam Decretalem ostenditur eadem difficultas dispensandi esse cum illis clericis qui de facto eum pluribus contraxerunt, ac si de jure contraxissent; non quod simpliciter subtrahatur Papæ potestas dispensandi in talibus. — Ad secundum, quod contra ea quæ sunt juris divini, non dispensatur quoad illa quæ etiam sunt de jure naturali, et quantum ad ea quæ sunt de necessitate sacramentorum ac fidei. In C aliis vero quæ sunt de institutione Apostolorum, id licet, quum Ecclesia nunc habeat eamdem potestatem statuendi ac destituendi quam tune habuit, per eum qui in Ecclesia tenet primatum.

Et si rursus objiciatur, quod significatio essentialis est sacramento, et illa per bigamiam aufertur; dicendum, quod non quælibet significatio essentialis est sacramento, sed illa quæ ad effectum pertinet sacramenti : et illa per irregularitatem non tollitur. — Haec Thomas.

Præterea Albertus cirea hæc addit : Bigamia secundum antiquos est divisio unius in plures uxores. Dicitur autem bigamus a bis, et γάμος, quod in Græco significat mulierem. Notati sunt autem in jure quatuor modi quibus contrahitur bigamia. Primus, dum quis successive duas ducit uxores, quas ambas cognoscit carnaliter : et iste modus est principalis. Secundus est, quando duas habuit simul, unam de facto, alteram de jure. Tertius, quando unam habuit de jure, illaque mortua, secundam

ducit de facto, non de jure. Quartus, quando quis contrahit cum corrupta. Et isti sunt modi minus principales, dicti per accessum aliquem ad primum modum, secundum quod diversimode privari potest unicus et unius. Aut enim privatur per similitudinem sacramenti, aut sine similitudine tali. Si cum similitudine: aut successive, aut sine successione. Si sine successione, est secundus modus bigamiæ, qui imitatur Lamech; si cum successione, est tertius casus, qui imitatur secundas nuptias, quamvis non habeat existentiam seu veritatem earum, nisi sicut id quod est de facto imitatur id quod est de jure. Si vero sit sine similitudine sacramenti Matrimonii quod est inter duas successione in primis et secundis nuptiis, sic est quartus modus. — Hæc Albertus, qui alia multa utilia de his scribit, et casus tangit diversos, qui quæri possunt in eo.

Richardus quoque hic aliqua addit: Triplex est, inquiens, matrimonii significatio. Una est significatio unionis divisibilis inter Deum et animam per caritatem. Alia est significatio unionis indivisibilis inter naturam humanam et Filii Dei personam. Tertia est significatio indivisibilis unionis inter Christum atque Ecclesiam. Prima unio significatur per matrimonium non consummatum; aliæ duæ, per matrimonium consummatum: non quod ipse concubitus eas significet, sed consummatio matrimonii, quæ est per actum illum. Quumque uni soli personæ divinæ sit unita una sola natura humana, et uni Christo una tantum Ecclesia; ideo consummatio matrimonii cum pluribus, et ducere corruptam ab alio, deficiunt a significationibus istis, et irregularitatem inducent. Contrahitur autem irregularitas bigamiæ in casibus multis, utpote, in quatuor nunc prædictis. Quinto, dum quis contrahit cum vidua a priori marito cognita, et eam cognoscit. Sexto, dum contrahit matrimoniumque consummatum cum corrupta ab alio, sive hoc sciat contrahens, sive non. Septimo, quando propriam uxorem cogno-

A scit postquam ab alio cognita est, sive hoc sciat, sive non. Hæc Richardus. — Concordat Petrus, Durandus, aliquie communi-
niter.

Denique circa præhabita, aliqua quærit Henricus Quodlibeto quinto et sexto. Primum est, utrum clericus celebrato matrimonio per verba de præsentí, sed nondum consummato, si postea promoveatur in sacerdotem, possit debitum reddere uxori petenti, aut petere ab ea illud. Respondeat: In hac quæstione et consimilibus est B aliquid considerandum quod pertinet ad naturam Matrimonii (et similiter sacramenti Ordinis), in quantum pertinet ad jus divinum institutionemque Christi, quod per se pertinet ad considerationem theologi; aliquid quoque quod pertinet ad observantiam ejus accidentalem, in quantum pertinet ad jus humanum et institutionem hominis puri, quod per se ad considerationem pertinet canonistæ. Quantum autem est ex natura Matrimonii secundum quod est institutum a Christo, nulla est C repugnantia actus matrimonialis post ordinis sacros susceptos, neque ordinis suscipiendi post matrimonium jam contractum. Ideo clericus talis, quantum est ex natura institutionis Matrimonii a Christo, posset debitum reddere et petere. Si ergo in aliquo sit impedimentum ne valeat reddere, hoc provenit ex aliqua institutione Ecclesiæ. Quocirca sciendum, quod quandocumque Ecclesia circa aliquid statuit aliqua, utendum est eo secundum modum quo jus commune divinum ipso uti D permittit. Quumque in proposito Ecclesia nihil statuerit nisi quod castitatis observantia ordinibus sit annexa, non autem quod eorum susceptio separat matrimonium prius contractum, nondum per copulam consummatum, sicut hoc patet de religionis ingressu: idecirco tenendum, quod talium matrimonium non separaretur per sequentem ordinum susceptionem; et stante matrimonio, mulier non debet per factum viri suo jure privari. Ideo dico, quod vir talis aut tenetur religionem

intrare, ut sit absolutus a muliere, et ipsa queat alteri nubere; aut tenetur mulieri petenti debitum reddere, quoniam obligatio viri ad castitatem per ordinum susceptionem, non debet juri feminæ in aliquo præjudicare, nisi forte posset illi objicere fornicationem carnalem aut spiritualem. Sed quia ordinibus sponte suseptis ad castitatem se obligavit juxta statutum Ecclesiæ, ideo quantum in se est, castitatem debet servare, nee debitum petere ab uxore.

q. 39. Insuper, respondendo ad istud, utrum matrimonium in facie Ecclesiæ rite ae solenniter contraetur, valeat solvi per religionis ingressum : Saeramentis (ait) Ecclesiæ est utendum secundum modum quo a Christo sunt instituta. Cirea dissolutionem autem matrimonii quantum ad tori separationem, habemus Christi statutum, dieentis : Omnis qui dimiserit uxorem suam, fornicationis causa excepta, etc. Et cirea istam dissolutionem Ecclesia non statuit aliam causam, sed solum exponit sicut Christus hoc intellexit, prout hoc Christus revelavit per Spiritum Sanctum Apostolis, et ipsi tenuerunt in suis observantias, quamvis non redegerunt in scriptis. Cirea dissolutionem vero quantum ad matrimonii vineulum, non habemus in scriptis Christi statutum; sed observantiam Ecclesiæ ab Apostolis deseendentem per consuetudinem obtinimus, quod seilicet per religionis ingressum vir mulierem ante copulam dimittere poterit. Nam et Christus sic ereditur usus : dieit quippe Hieronymus in prologo super Joannem, quod Christus Joannem a nuptiis revocavit. Quumque matrimonia ex natura rei efficiem non habeant in quantum matrimonia sunt, sed solum ex institutione divina;

Matth. xix.
9.

A sieut Christus instituit conjungi per consensum animorum, sic etiam statuit per animorum dissesum possesse dissolvi, dummodo non sit ultra processum : et hoc in easibus ab Ecclesia instituendis, licet forte sit aliquis alias quam religionis ingressus. Et sic potius credo, quod vinculum matrimonii omnino dissolvitur per ingressum religionis, quam quod maneat. Quod tamen ponere non oportet : posset etenim diei, quod iste est unus easus separandi torum ante copulam, quemadmodum fornicatione post copulam, vinculo utrobius manente ; et quod separatione facta ante copulam, liecat alteri nubere, noui autem post copulam ; et quod hoc non sit ex natura rei, sed instituto Dei.

Praeterea sexto interrogat Quodlibeto, utrum homicida ante Baptismum, possit post Baptismum promoveri ad ordines. Ad quod respondendo, multa pulchra inducit, disutiendo eur bigami ante Baptismum, magis ab ordinibus repelluntur etiam post Baptismum, quam homicidæ

q. 20.

C ante Baptismum, etiam post Baptismum : quod (ut ait) non est ratione enormitatis bigamiæ, sed ex significatione et sacramenti defectu. Itaque ait : Ad quaestione breviter dieo, quod quantum est de jure divino, homicida ante Baptismum et post promoveri potest, sed quantum est de jure humano et statuto Ecclesiæ, solummodo ante Baptismum existens homicida, potest post Baptismum promoveri. — Haec Henrieus. Verum ad ultimum istud quaesitum loco opportuniori plenius poterit responderi. Quod item dixit Henrieus, matrimonium nondum consummatum possesse dissolvi per solum animorum dissesum, non videtur admodum certum, nee præhabitum consonum.

DISTINCTIO XXVIII

A. Si consensus de futuro cum juramento faciat conjugium.

Hugo, de Sacram. lib. II, p. xi, c. 5. **H**IC quæri debet, utrum consensus de futuro, addito etiam juramento, conjugium efficiat : ut si quis promittat vel etiam juret alicui se usque ad tempus placitum illam ducturum, et illa promittat vel juret se illi nupturam ; numquid talis sponsio eos conjuges facit ? Si mutato proposito alter vel uterque ad alienam copulam transit, numquid ob priorem sponsonem juramento subnixam, secundæ fœderationis pactum scindetur ? Considera quia longe aliud est promittere, et aliud facere. Qui promittit, nondum facit. Qui ergo promisit se in uxorem ducturum aliquam, nondum eam duxit uxorem ; et quæ spopondit se nupturam, nondum nupsit. Quomodo ergo conjuges appellari possunt, qui nondum contrahunt, sed in futuro se contracturos jurando promittunt ? Item, si ex vi juramenti ad futurum pertinentis, mox efficiuntur conjuges, cur jurant in futuro se facturos quod in præsenti efficiunt ? Item, si ex quo jurant, mox efficiuntur conjuges, tunc rem hanc efficiunt quam jurant se facturos. Ideo dico, quod conjugium tunc non fuit, sed futurum promittitur. Si vero ille post uxorem duxit, et illa marito nupsit ; conjugium utrinque fuit, et non potest dissolvi. Præcedens ergo mendacium vel perjurium pœnitentia est corrigendum, sed conjugium sequens non est dissolvendum. Non autem sic est, quando juramentum conjugii, præsentis consensus attestacione firmatur : quia post talem consensum, si quis alii se copulaverit, etiam si prolem procreaverit, et irritum debet fieri, et ipse ad priorem copulam revocari.

B. Quæ videntur obviare præmissis.

Decret. p. n. caus. 30, q. 5, c. 9. Præmissæ autem sententiæ videtur obviare illud quod leges tradunt : Si quis tactis divinis Scripturis juraverit mulieri se eam legitimam uxorem habiturum, vel etiam si in oratorio tale sacramentum dederit, sit illi legitima uxor, quamvis nulla dos, nulla alia scriptura interposita sit. Sed hic ostenditur quid fieri vel esse debeat, non quid tunc fiat. Non enim per illud juramentum tunc fit uxor, sed fieri debet, quia juratum est. Potest et de illo juramento hoc dictum intelligi, ubi de præsenti consentiunt ac se invicem suscipiunt. — Illi etiam sententiæ qua dictum est, solum consensum facere conjugium, videtur obviare quod Evaristus Papa ait : Aliter legitimum non fit conjugium, nisi ab his qui super feminam dominationem habere videantur, et a quibus custoditur, uxor petatur, et a parentibus sponsetur, et legibus dotetur, et a sacerdote, ut mos est, benedicatur, et a paronymphis custodiatur, ac ibidem. solemniter accipiatur. Item : Ita legitima scitote esse connubia, aliter vero præsum-

Hugo, Summa Sent. tract. vii, c. 6. Decret. loc. cit. c. 1.

pta; non conjugia, sed adulteria vel fornicationes sunt, nisi voluntas propria suffragata fuerit, et vota succurrerint legitima. Hoc autem non ita intelligendum est, tanquam sine enumeratis non possit esse legitimum conjugium, sed quia sine illis non habet decorem et honestatem debitam. In hujus enim sacramenti celebratione, sicut in aliis, quædam sunt pertinentia ad substantiam sacramenti, ut consensus de præsenti, qui solus sufficit ad contrahendum matrimonium; quædam vero pertinentia ad decorem et solennitatem sacramenti, ut parentum traditio, sacerdotum benedictio, et hujusmodi, sine quibus legitime fit conjugium quantum ad virtutem, non quantum ad honestatem sacramenti. Sine his ergo non quasi legitimi conjuges, sed quasi adulteri vel fornicatores conveniunt, ut illi qui clanculo nubunt; et utique fornicatores essent, nisi eis suffragaretur voluntas verbis expressa de præsenti, quæ legitimum inter eos facit matrimonium. Nam et consensus occultus de præsenti per verba expressus, conjugium facit, licet non sit ibi honestus contractus. Sed matrimonium non sanxit consensus qui in occulto fuit. Si enim alter alterum dimiserit, non cogitur judicio Ecclesiæ redire et commanere quasi cum conjugi: quia non potest probari testibus contractus qui in occulto est factus. Quod si ipsi qui occulto sibi consenserunt, eumdem consensum voluntarie in manifesto profiteantur; tunc utique propria voluntas suffragatur, et legitima vota succurrunt ad sanciendum conjugium quod prius occulte fuerat contractum. Voluntas ergo verbis expressa in occulto, ad hoc suffragatur ut fiat conjugium; manifeste vero expressa, suffragatur ut sanciat et roboret, ac liberum sit Ecclesiæ de hoc judicare, si expedierit.

C. De qua re sit consensus ille, an de carnali copula, an de cohabitatione, an de alio.

Hic quæritur, quum consensus de præsenti matrimonium faciat, ejus rei consensus sit ille, an carnis copulæ, an cohabitationis, an utriusque. Si cohabitationis consensus matrimonium facit, tunc frater cum sorore, pater cum filia potest contraherre matrimonium; si carnis copulæ, tunc inter Mariam et Joseph non fuit conjugium. Proposuerat enim Maria in virginitate manere, nisi Deus aliter facere juberet, secundum quod videtur angelo dixisse: Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco, id est, me non cognitaram proposui? Neque enim quia virum tunc non cognoscebat, necesse erat inquire quomodo posset habere filium; sed quia se nunquam cognitaram proposuerat. Dicit enim Beda, quod in virginitate manere disponuerat. Si ergo contra suum propositum post consensit in carnalem copulam, videtur facta voti rea mente, etsi non opere violata. Dicamus ergo, quod consensus cohabitationis vel carnis copulæ non facit conjugium, sed consensus conjugalis societatis verbis secundum præsens tempus expressus, ut quum vir dicit: Ego accipio te in meam, non in dominam, non in ancillam, sed in conjugem. Quia enim non ancilla vel domina datur, ideo nec de summo nec de imo a principio formata est, sed de

Hugo, de
Sacram.lib.
ii, p.xi, c.6.

Gratian. in
caus. 27, q.
2, c. 2.

Luc. i, 31.

Beda in
Luc. i, 31.

Hugo, de
Sacram.lib.
ii, p.xi, c.4.

Gen. ii, 21, latere viri, ob conjugalem societatem. Si de summo fieret, ut de capite, videretur ad 22. dominationem creata; si vero de imo, ut de pedibus, videretur ad servitutem sub- jicienda; sed quia nec in dominam nec in ancillam assumitur, facta est de medio,

Hugo, de id est de latere, quia ad conjugalem societatem assumitur. Quum ergo sic conve- Sacram.lib. niunt, ut dicat vir, Accipio te in meam conjugem; et dicat mulier, Accipio te in meum virum; his verbis vel aliis idem significantibus, exprimitur consensus non copulæ carnalis vel cohabitationis corporalis, sed conjugalis societatis: ex qua oportet eos cohabitare, nisi forte causa religionis pari voto corporaliter separantur, vel ad tempus, vel usque in finem.

SUMMA DISTINCTIONIS VICESIMÆ OCTAVÆ

CIRCA præhabita movetur hic quæstio duplex. Dictum est enim, quod consensus mutuus contrahentium sit matrimonii causa. Quæritur ergo, an consensus de futuro, presertim voto seu juramento firmatus, matrimonium faciat. Et ostendo quod non, inquit, in quid seu de quo sit consensus ille mutuus per verba de præsenti expressus, qui matrimonium facit. Discutit quoque, an consensus mutuus per verba de præsenti in secreto expressus, matrimonium verum constituat.

QUÆSTIO UNICA

HIC quæritur, An ad matrimonium contrahendum necessario exigatur expressio mutui consensus publica seu solennis, hoc est in facie seu conspectu Ecclesiæ, et consensus in copulam carnalem seu societatem conjugalem, et quid sit illa societas.

p. 75 D', etc. Sed ad ista pro maxima parte jam ante responsum est.

Et arguitur primo, quod non requiratur expressio mutui consensus per verba de præsenti. Primo, quoniam sufficit expressio talis consensus per verba de futuro,

A carnali copula subsequente. — Secundo, nil fortius ligat quam votum seu juramentum, quum dicat Apostolus, quod finis et *Hebr. vi, 16.* determinatio omnis controversiæ sit juramentum. Si ergo carnalis copula superveniens expressioni mutui consensus per verba de futuro, ad matrimonii veritatem sufficiat, multo plus juramentum superveniens erit sufficiens. — Tertio, hoc est juris divini seu jussio Dei, ut juramentum impleatur; estque ingratum Spiritui Sancto quidquid ei offertur, neglecto illo ad B quod quis tenetur. Qui ergo contraxit cum aliqua per verba de futuro, tenetur illam accipere, ac via juris ad hoc compellendus est, quantumcumque postea contrahat cum alia per verba de præsenti. — Quarto, tres sunt comites juramenti seu voti, secundum Hieronymum, qui sunt: judicium (id est discretionem), veritas, et justitia; et quidquid contra hæc aut contra aliquod horum trium promittitur aut juratur, irritum est nec tenet. Sed hoc est contra discretionem atque justitiam, aliquam accipere in suam C per verba de præsenti cum quacumque promissione aut juramento, contra promissionem alteri factam per verba de futuro: ergo non obligat, nec est implendum. — Quinto, matrimonia clandestina ab Ecclesia prohibentur et reprobantur: ergo non tenent.

In oppositum sunt quæ habentur in litera.

Ad hæc Bonaventura respondet: Consensus non facit matrimonium, nisi ex-

primatur per verba de præsenti. Quia si A sens, ant futura. Si præterita, ut, Accipio te in meam, si pater tuus est mortuus; vel de præsenti, ut, Accipio te in meam, si virgo es : sic stante conditione, stat matrimonium. Si autem conditio est de futuro : aut est de futuro necessario, ut, Accipio te in meam, si sol eras oriatur, et sic est matrimonium ; ant contingenti, et sic non est matrimonium, quia consensus dependet ex futuro, sicut ipsa conditio, nisi carnalis copula subsequatur, quia per eam intelligitur a conditione apposita recessisse.

B Amplius quærerit, an consensus tacitus facit matrimonium. Ad quod jam satis p. 75 D'.
tuit quod non. — Quærerit etiam, an consensus expressus per verba de præsenti in occulto, verum matrimonium facit. Ad quod respondet, sicut in textu habetur, quod imo. Et objecta solvit sicut Magister in littera.

Hæc Bonaventura.

Qui etiam seiscitatur, utrum consensus conditionatus faciat matrimonium. Et respondet : Consensus conditionatus, si fiat per verba de futuro, judicari habet sicut consensus de futuro. Ideo, sicut consensus de futuro non facit matrimonium, sed desponsationem seu sponsalia, ita nec talis consensus conditionatus. Sed attendendum, quod conditio aut apponitur per modum pœnæ, aut ut determinatio contractus. Si per modum pœnæ, nullius est vigoris, quoniam matrimonia debent libera esse. Nec D tenetur quis ad hujusmodi pœnam, ut si dicat, Promitto contrahere tecum sub pœna centum marcarum; non tenetur ad illam pœnam, quamvis non contrahat seum. Si vero apponitur ut determinatio contractus sive consensus, distinguendum est : quia aut conditio est honesta, aut in-

honesta. Si honesta, stant sponsalia, etc., Cf. p. 79 D'. ut dictum est paulo ante. Si autem consensus fuerit per verba de præsenti : aut conditio apposita est præterita, aut præ- C carnalem : quod reprobatur sicut Magister, c. f. p. 87 C. quia sic inter beatissimam Virginem et S. Joseph non fuisset matrimonium verum. — Aliorum ergo opinio fuit, quod necesse est consentire in copulam carnalem, non in particulari, sed in universalis ; nec explicite, sed implicite. Necesse est enim consentire in copulam conjugalem, quæ continet quatuor in se, utpote : cohabitationem, obsequium mutuum, mutuam corporum potestatem, copulamque carnalem. Sed istud non sufficit, quoniam gloriosissima et præelectissima Virgo scivit legem conjugum, et angelo respondens, cogitavit de conjugum actu : aut ergo consensit, aut dissensit. Si consensit, ergo in copulam absolute consensit : quod fuit contrarium ejus voto. Si dissensit, ergo nec in generali neque in speciali consensit. — Tertia opinio est, quod oportet consentire carnalem in copulam absolute, vel sub conditione, videlicet nisi Deus aliter disponat, vel aliter ei placuerit ; et sic consensit sacratissima Virgo, ut Augustinus,

infra distinctione tricesima, fatetur. Sed certe omnis qui recte consentit, ita consentit. Et rursus, consensus matrimonium faciens, est absolutus, non conditionatus, præsertim dum conditio non stat. Deus autem nolebat præstantissimam Virginem viro misceari.

Ideireo dicendum, quod consensus matrimonium faciens, est consensus in mutuam suorum corporum potestatem. Et hoc sonant verba, quum dicunt : Accipio te in meam, et, Accipio te in meum. Et sic consenserunt felicissima Virgo et Joseph. Verumtamen aliter datur potestas corporis in contractione matrimonii, aliter in ejus consummatione. Nempe in illa contractione sic datur uni, ut nequeat illo vivente alii dari; sive datur contorali, ut habeat jus petendi, et teneatur reddere petenti, nisi moriatur mundo per votum solenne castitatis, aut religionis ingressum. Quoniam ergo deificatissima Virgo, vel divina inspiratione, aut forsitan ipsius Joseph relatione, novit quod ipse Joseph nunquam vellet uti potestate illa in corpus Virginis summæ, sed potius ejus virginitatem fideliter custodire; ideo potuit dignissima Virgo se illi committere. Nam et sciebat, quod si ille vellet exigere, quod ipsa suum votum publicando posset contraire. Et si volumus istam mutuam corporum potestatem vocare copulam conjugalem, sic Virgo purissima consensit in copulam, sicut et omnes nubentes. In consummatione vero matrimonii transfertur potestas ista omnino, ita quod nec privato neque solenni voto possit petenti debitum denegare. Sic ergo sapientissima Virgo consensit matrimonium contrahere, sed certa fuit quod nunquam consummaret: et hoc Spiritus Sancti revelatione, vel Joseph relatione, aut quia confidebat de sui voti publicatione. Et hoc tangitur in libello quem transtulit S. Hieronymus de Nativitate incomparabilis ac unicæ Virginis: qui quamvis apocryphus sit, multa tamen verissima continet. — Haec Bonaventura.

Concordat his Thomas: Juramentum,

A inquiens, adhibetur ad confirmationem dictorum; ideo juramentum illud solum confirmat quod in dictis significatur, nec mutat significatum. Quumque verba de futuro ex sua significatione habeant quod non faciunt matrimonium, ideiro nec juramento adhibito faciunt illud.

B Insuper de matrimonio possumus loqui duplenter. Primo, quadam forum conscientiae: et ita in veritate copula carnalis non habet quod matrimonium perficiat cuius sponsalia præcesserunt per verba de futuro, si interior desit consensus, præsertim quum nec verba de præsenti matrimonio facerent, si consensus deesset interior. Secundo, quantum ad judicium Ecclesiæ. Quumque in exteriori judicio judicetur secundum ea quæ foris apparent: quum nil possit expressius significare consensum quam copula ipsa carnalis; ideo secundum judicium Ecclesiæ, copula carnalis consequens sponsalia matrimonium complet, nisi expressa appareant signa dolii aut fraudis. Etenim secundum juris interpretationem, consentit in matrimonium qui post sponsalia sic admiscetur desponsatae. Quod si sponsa sponsum admittit credens eum velle matrimonium esse et illud consummare, excusat a culpa, nisi expressa appareant signa fraudis, ut sunt magna distantia in nobilitate, opulentia, et consimilibus. Attamen sponsus peccat in fornicando, et plus in fraude quam facit.

C D Insuper consensus in occulto per verba de præsenti, facit matrimonium quantum ad ea quæ sunt de ejus essentia, non quantum ad pertinentia ad ejus solennitatem. Prohibentur autem clandestina matrimonia, propter pericula quæ inde proveniunt, quia frequenter in eis est fraus ex altera parte, et saepe ad alia conjugia transiunt, dum pœnitent de his quæ subito facta sunt; sed et turpitudinis speciem habent.

Præterea consensus qui matrimonium facit, est consensus in ipsum matrimonium: quia effectus proprius voluntatis est

ipsum volitum. Unde sicut se habet car-nalis copula ad matrimonium; ita con-sensus qui matrimonium causat, est in car-nalem copulam. Matrimonium autem (ut
Cf. p. 90 A. dietum est) non est essentialiter ipsa car-nalis coniunctio, sed associatio quaedam viri et uxoris in ordine ad copulam illam, atque ad alia quae ex consequenti spectant ad virum et conjugem, secundum quod eis datur potestas in invieem respectu copulæ carnalis; et haec associatio conjugalis, copula nominatur. Unde patet quod recte dixerunt diecentes, quod consentire in ma-trimonium est consentire in copulam im-plicite, non explicite. Non enim debet intelligi nisi sicut implicite continetur ef-fectus in sua causa: quia potestas carnalis copulæ, in quam consentitur, est causa carnalis copulæ, sicut potestas utendi re est causa usus. — Hæc Thomas in Scripto. Idem Petrus.

Et concordat Richardus, qui etiam de matrimoniis clandestinis ait: Matrimonium clandestinum tripliciter dicitur. Primo, quod contrahitur sine præsentia testium. Secundo, quod contrahitur non adhibitis solennitatibus consuetis, quamvis in præ-sentia testium sit contractum. Tertio, quando fit sine denuntiatione præmissa. Quod autem clandestinum est primo modo, quam-vis sit verum matrimonium secundum Dei et conscientiæ judicium, non tamen judi-catur verum ab Ecclesia, quæ judicat se-cundum probata et allegata. Ideo si quis talis postea cum alia persona contrahit in facie Ecclesiæ, præcipitur cum illa alia habitare, et prohibetur ei accessus ad pri-mam: cui tamen præcepto obedire non deberet quantum ad carnalis debiti redditionem, quoniam magis obediendum est judicio Dei et conscientiæ quam ecclesiasti-ci judicis, qui secundum præsumptiones judicat. In quibus tamen obedire posset Ecclesiæ sine peccato, obedire tenetur: ut in subveniendo illi mulieri in necessariis

A vita, si illa indigeat et ipse tam illi quam alii mulieri posset sufficere.

Insuper, ad contrahendum matrimonium non est necessarius consensus explicite in id quod non est de essentia matrimonii; et tale est copula carnalis: quia contracto matrimonio, si conjugati voto con-eordi per-petuo continent, adhuc inter eos est matri-monium verum. Verumtamen, quum in es-sentia matrimonii contineatur copula carnalis, sicut usus in potestate ordinata ad usum, non necessarie, sed voluntarie; B ideo aliquo modo implieite requiritur con-sensus in carnalem copulam ad matrimo-nium contrahendum, in quantum ad hoc necessarius est consensus mutuus in trans-lationem corporis unius in potestatem al-terius conjugis quantum ad con-eubitum conjugalem. Sed hoc non est consentire in carnalem copulam explicite neque implie-ite absolute, sed implicite, sub conditione si alter conjux uti voluerit potestate sibi con-eessa. Nihilo minus sacratissima Virgo con-traxit eum Joseph, quoniam ex revela-tione Spiritus Sancti fuit certificata quod Joseph nunquam ab ea exigeret debitum. Qui autem contraherent eum ista conditio-ne, quod nunquam sibi debitum reddent, excludunt translationem corporum suo-rum in potestatem alterius quantum ad copulam; et consensus ad illam transla-tionem ad matrimonium requiritur: ideo tales non contrahere judicantur. — Hæc Richardus.

At vero Antisiodorensis in Summa sua, libro quarto, testatur, quod Virgo dignis-sima consensit in copulam carnalem in universalis, non in particulari. Quemadmo-dum enim est seire in universalis, ita et con-sentire in universalis. — Sed istud non apparet, quia si consensisset in copulam carnalem, non consensisset nisi in copu-lam sponsi seu viri sui, et ita consensisset in eam in particulari. Verum de hac re di-cetur plenius infra, distinctione trieesima.

DISTINCTIO XXIX

A. Coactio excludit consensum conjugalem.

Hugo, Summa Sent. tract. vii, c. 6. Decret. p. ii, caus. 31, q. 2, c. 3. **O**PORTET autem consensum conjugalem liberum esse a coactione. Coactus enim consensus, qui nec consensus appellari debet, conjugium non facit, sicut testatur Urbanus Papa, scribens Sanctio regi Aragonum in hæc verba : De neptis tuæ conjugio, quam te cuidam militi daturum necessitatis instantे articulo sub fidei pollicitatione confirmasti, hoc æquitate dictante decrevimus, ut si illa virum illum omnino, ut dicitur, renuit, et in eadem voluntatis auctoritate persistit, ut viro illi se prorsus deneget nupturam, nequaquam eam invitam ac renitentem libid. c. i. ejusdem viri cogas conjugio copulari. Idem : Si verum esse constiterit quod nobis legati Jordanis principis retulerunt, scilicet quod ipse coactus et dolens, filiam suam nolentem, flentem et pro viribus renitentem, Rainaldo desponsaverit; quoniam legum et canonum auctoritas talia sponsalia non approbat, ne ignorantibus leges et canones nimis durum videatur, ita sententiam temperamus, ut si princeps cum assensu filiae, id quod coemptum est perficere voluerit, concedamus. Sin autem, legatus noster utrasque partes audiat, et si nihil fuerit ex parte Rainaldi quod amplius impediat, ab ipso Jordane sacramentum, quo constant hæc quæ dicta sunt, accipiat; et nos canonum et legum scripta sequentes, deinceps non prohibemus quin alii viro si voluerit prædicta ejus filia, tantum in Domino, nubat. — Ex his apparet, conjugium fieri inter consentientes et spontaneos, non inter renitentes et invitatos. Verumtamen qui invite et coacte conjuncti sunt, si postea aliquo temporis spatio sine contradictione et querimonia cohabitaverint, facultate discedendi vel reclamandi habita, consentire videntur, et consensus ille consequens supplet quod præcedens coactio tulerat.

B. Quis consentire dicatur.

Hugo, ubi supra. Digest. de Sponsal. l. 7, § 1. sicut nuptiæ, consensu fiunt contrahentium. Et ideo, sicut in nuptiis, ita et in libid. l. 12. sponsalibus patrifamilias filiam consentire oportet : quæ si patris voluntati non repugnat, consentire intelligitur.

SUMMA

DISTINCTIONIS VICESIMÆ NONÆ

DECLARATO quid sit matrimonium, et qualiter contrahatur, jam declaratur qualiter et per quæ impediatur. Et primo nunc panditur, quod coactio illud impediat, et quomodo dupliciter sit consensus in aliquid.

QUÆSTIO UNICA

Hic quæritur, **Utrum coactio impediatur matrimonii veritatem.**

Quocirea inquiritur quid sit coactio, et quotplex, et qualiter cadat in virum constantem, quum voluntas tam libera affirmetur, ut nequeat cogi.

Circa hæc scribit Antisiodorensis in Summa, libro quarto : Coactio duplex est, utpote, levis et violenta. Levis non impedit matrimonium contrahendum, nec dirimit contractum. Violenta coactio est, quæ generat justum metum. Est autem justus metus, dum quis metuit suæ vitæ a potestate majori, qua veretur sibi mortem inferri, aut membra mutilationem, aut corporalem servitutem, vel violationem uxoris suæ aut filiæ. In his quatuor casibus violenta coactio impedit matrimonium contrahendum, dirimitque contractum. — Et

Augustinus, si objicias, quia voluntas coacta (ut ait auctoritas) est voluntas, ergo et coactus consensus est consensus; consensus autem per verba de præsenti expressus, facit matrimonium : ergo voluntas seu consensio coacta, est matrimonii causa, non impedimentum. Et dicendum, quod coactio violenta prætacto modo, matrimonium impedit dupli ratione. Primo, quia (ut ait Ambrosius) matrimonia coacta fines seu exitus pessimos solent habere. Secunda est propter sacramentum, quoniam matrimo-

A nium carnale, sacramentum est spiritualis matrimonii quod est inter Deum animamque fidelem : cui anima conjungitur non timore servili, sed puro ac spirituali amore, a quo longe est omnis violenta coactio. Matrimonium quoque ex tali timore contractum, non est matrimonium verum, imo nec matrimonium, sicut homo pietus vel mortuus non est homo. Quum ergo asseritur, quod voluntas coacta est voluntas, et similiter consensus coactus ; dicendum, quod non est simpliciter sic, sed secundum quid; vel intelligendum est de voluntate et consensu coactionis levis et insufficientis. Est autem coactio insufficientis, quæ non cadit in voluntatem, nec in virum constantem. Et est coactio sufficientis, seu inducens aut inclinans, quæ cadere potest in illos. Unde quidam dieuntur coacti Christum negasse, aut aliquid perpetrassesse. Hæc Antisiodorensis in Summa, partim libro quarto, partim secundo.

Præterea Thomas diffusius loquens : Duplex est, inquit, coactio seu violentia. Una quæ facit necessitatem absolutam : et tale violentum, secundum Philosophum, est violentum simpliciter, ut dum quis alium impetuose impellit ad motum. Alia quæ facit necessitatem conditionatam : et hanc appellat Philosophus violentum mixtum, sicut quum aliquis merces projicit in mare, ne mergatur. Et quamvis id quod fit in hujusmodi violento, non sit voluntarium per se, attamen pensatis circumstantiis particularibus voluntarium est. Quumque actus sint circa particularia, ideo tale opus simpliciter voluntarium est, atque secundum quid involuntarium. Hinc violentia seu coactio ista potest esse in consensu, qui est in voluntate; non coactio prima. Et quia coactio ista oritur ex hoc quod formidatur periculum imminens, ideo ista vis idem est quod metus, qui voluntatem quodammodo cogit. Prima vero violentia seu vis cadit in corporalibus actibus. Verum quoniam legislator non solum considerat actus interiores, sed magis exteriores; idecirco per vim intelligit coactionem

simpliciter: propter quod vim dividit contra metum. Verum nunc agitur de consensu interiori, in quem non cadit coactio seu vis quæ a metu distinguitur: ideo quantum ad propositum pertinet, idem est coactio quod metus. Metus quoque, secundum juris peritos, est instantis vel futuri periculi causa trepidatio mentis. Ex quibus patet an aliquis consensus possit esse coactus.

Præterea, si quæratur, an aliqua coactio metus cadat in virum constantem; dicendum, quod metum in aliquem cadere, est illum metu cogi. Cogitur quoque quis metu, quando aliquid facit quod alias non vellet nec faceret, ad evitandum aliquod malum. In hoc autem constans ab inconstanti distinguitur quantum ad duo. Primo, quantum ad qualitatem periculi quod timetur: quoniam constans rectam sequitur rationem, per quam scit quid pro quo sit dimittendum aut faciendum. Semper quippe minus malum est sustinendum, aut majus bonum eligendum. Ideo constans ad minus malum sustinendum cogitur metu mali majoris; non autem cogitur ad majus malum ut vitet minus malum. Inconstans vero cogitur ad majus malum metu minoris mali, puta ad malum culpæ timore mali pœnæ. Sed pertinax econtrario non potest cogi etiam ad minus malum sustinendum aut faciendum ut vitet majus malum: sive constans est medius inter inconstantem ac pertinacem. Secundo differunt quantum ad æstimationem periculi imminentis: quoniam constans non nisi ex forti atque probabili æstimatione compellitur, inconstans ex levi. Unde

Prov. xxviii, 1. in libro Proverbiorum: Fugit impius nemine persequente. Hinc constans (sicut de forti fatetur Philosophus) intrepidus est, non quod omnino non timeat, sed quia non timet quæ non oportet, vel quando et ubi et quomodo non oportet. — Denique peccata sunt maxima mala: idecirco nequaquam quis cogi debet ad peccandum, quo cumque timore pœnarum, sed potius mori quam peccata admittere, ut etiam tertio Ethicorum ait Philosophus. Quædam

A vero corporalia mala, sunt quibusdam aliis malis minoris: inter quæ, præcipua sunt quæ pertinent ad personam, ut mors, verbera, de honestatio per stuprum, et servitus. Idcirco ex istis cogitur constans ad alia corporalia damna ferenda; nec differt an ista pertineant ad propriam personam, aut uxoris, aut sobolis. Et quamvis infamia sit magnum malum, tamen ei facile potest occurri: ideo metus diffamiae non reputatur cadere in virum constantem, secundum jura. Rursus, constans non cogitur ad mentiendum, quum metu promittit quod non vult solvere: quia vult dare quando promittit hoc; intendit tamen repetere, seu judici denuntiare.

Quæritur quoque, quomodo consensus coactus matrimonium tollit. Et respondendum, quod vinculum matrimonii est perpetuum: idecirco quod perpetuitati repugnat, matrimonium impedire. Metus vero cadens in virum constantem, perpetuitatem tollit contractus, quoniam peti potest restitutio in integrum. Constans quoque vocatur vir virtuosus, qui est mensura in actibus cunctis humanis, ut tertio Ethicorum habetur. Verumtamen aliqui dicunt, quod si adsit consensus, quamvis coactus, interius matrimonium sit quantum ad Deum, non quoad forum Ecclesiæ, quæ præsumit ibi non fuisse interiorem consensum propter metum. Sed hoc nihil est: quia Ecclesia non debet de aliquo peccatum præsumere quousque probetur. Peccavit autem, si dixit se consentire, nec consensit. Unde Ecclesia præsumit eum consensisse, sed judicat consensum illum extortum, non fuisse sufficientem ad matrimonium, ad quod requiritur voluntarium complete. Propter quod asserit Decretalis, quod consensus locum non habet ubi metus vel coactio intercedit. — Insuper, quum juxta præhabita, ad matrimonium exigatur utriusque consensus, non potest matrimonium esse ex parte unius, et non ex parte alterius, quum et matrimonium sit relatio non potens innasci uni extremo quin innascatur et alteri.

Præterea quæritur, an quis præcepto patris sui possit ad matrimonium contrahendum compelli. Videtur quod itmo, quum

Coloss. iii. dicat Apostolus : Filii, obedite parentibus 20.
Gen. xxviii. per omnia. Isaac quoque præcepit filio suo 2.
Jacob, ut contraheret cum filiabus avunculi sui Laban. — Respondendum, quod quum in matrimonio sit quasi servitus quædam perpetua, et filius sit liberæ conditionis, non potest eum pater cogere ad matrimonium. Sed potest ei persuadere pro posse ex rationabili causa; et tunc sicut se habet filius ad causam illam, ita se B habet ad patris præceptum : ut scilicet si causa illa cogat de necessitate vel honestate, præceptum similiter cogat. Porro verbum præallegatum Apostoli exponitur de omnibus in quibus filius non est liber sui, sed patris auctoritati subjectus, vide licet in pertinentibus ad regimen domus et curam rei familiaris. Jacob quoque aliunde tenebatur ad id quod pater suus Isaac sibi mandavit, quia feminæ illæ Chananæ erant superbæ et curiosæ, et carum posteritas erat terra illa privanda.

Sed his objici potest, quia spiritualis pater, Pontifex summus, potest compellere

A filios suos præcepto ad spirituale connubium, hoc est ad acceptandum episcopatum : ergo et pater carnalis, vel etiam ipse dominus Papa ad corporale conjugium potest præcepto adstringere. — Ad hoc aliqui dicunt, quod Papa non valet præcipere cuicumque quod episcopatum accipiat, quia consensus debet liber consistere. Sed hoc concesso, periret ecclesiasticus ordo. Nisi enim quis cogi posset ad suscipiendum regimen Ecclesiæ, Ecclesia conservari non posset, quum quandoque illi qui sunt idonei præsidere, nolint nisi coacti præesse. Ideo dicendum, quod non est hinc inde consimile, quia in spirituali matrimonio non est aliqua servitus corporalis sicut in corporali, quoniam spirituale matrimonium est tanquam officium quoddam dispensandæ reipublicæ in spiritualibus bonis, juxta illud Apostoli : Sic nos existimet *Cor. iv. 1.* homo ut ministros Christi, et dispensatores mysteriorum Dei. — Hæc Thomas in Scripto. In quibus concordare videntur Albertus, Bonaventura, Petrus, Richardus et C alii plures, quamvis Durandus et Scotus in his alia quædam imaginentur, quæ modici ponderis reputantur.

DISTINCTIO XXX

A. *De erroribus qui evacuant consensum.*

NEC solum coactio impedit vel excludit consensum, sed etiam error. Non autem omnis error consensum impedit. Est enim error alias personæ, alias fortunæ, alias conditionis, alias qualitatis : error personæ, quando hic putatur esse homo ille, et est alias ; error fortunæ, quando putatur esse dives qui pauper est, vel econverso ; error conditionis, quando putatur esse liber qui servus est ; error qualitatis, quando putatur esse bonus qui malus est. Error fortunæ et qualitatis, conjugii consensum non excludit. Error vero conditionis, conjugalem consensum evacuat : de qua conditione postmodum tractabimus. Error quoque personæ, consensum conjugalem non admittit : ut si quis feminam nobilem in conjugium petat, et pro ea alia ignobilis tradatur ei, non est inter eos conjugium, quia non consensit

Decret. p. ii, caus. 29, q. 1.

vir in istam, sed in aliam. Ut si quis promitteret mihi se venditum aurum, et pro auro offerret mihi aurichalcum, et ita me deciperet; numquid dicerer consensisse in aurichalcum? Nunquam volui emere aurichalcum: nec ergo in illud consensi, quia consensus non nisi voluntatis est. Sicut ergo error materiæ excludit consen-

Gen. xxix., sum, ita et in conjugio error personæ. — Sed objicitur de Jacob, qui pro Rachel

^{23.} septem annis servierat, et supposita est ei Lia. Numquid error personæ exclusit conjugium, quum non in eam, sed in Rachel consenserit? Sed quod ibi factum est, in mysterio gestum non improbe traditur. Ibi tamen etsi non præcessit, secutus est consensus; nec ex illo concubitu qui consensum præcessit, fornicarii judicantur, quum ille maritali affectu eam cognoverit, et illa uxorio affectu debitum persolverit, putans lege primogenitarum et paternis imperiis se illi jure copulatam. Excusatur etiam, quia Dei consilio in mysterio ita actum est. Hodie etiam excusaretur ille

II Cor. xi., cui inscio uxor's soror, lectulum ejus ingressa, se subjiceret: quæ quum sine spe

conjugii perpetuo manere censeatur, ille tamen qui cognovit eam per ignorantiam,

^{14.} excusatur. Quod per simile probatur: si enim diabolus transfigurans se in angelum

lucis, credatur bonus, non est error periculosus. Quod autem vir ille in illam mulierem non consenserit, ex simili ostenditur. Si quis hæreticus nomine Augustini vel Ambrosii alicui Catholico se offerret, eumque ad suæ fidei imitationem vocaret: si ille assentiret, in cuius sententiam fidei diceretur consensisse? Non in hæreticorum sectam, sed in integritatem fidei, quam ille hæreticus se mentiebatur habere. — Error vero fortunæ, consensum non excludit: quæ enim nubit pauperi, putans illum esse divitem, non potest renuntiare priori conditioni, quamvis erraverit. Nec error qualitatis, ut si quis ducat uxorem meretricem vel corruptam, quam putat esse castam vel virginem, non potest eam dimittere.

B. *De conjugio Mariæ et Joseph.*

Hugo, Summa Sent. tract. vii, c.
10.

Præmissis aliiquid addendum est de modo illius consensus qui inter Mariam et Joseph intercessit. Sane credi potest, non solum Mariam, sed etiam Joseph apud se disposuisse virginitatem servare velle, nisi Deus aliter juberet; eosque sic consensisse in conjugalem societatem, ut uterque de altero revelante Spiritu Sancto intelligeret, quod virginitatem servare vellet, nisi Deus aliter inspiraret. Sed illam voluntatem verbis non expresserant; postea vero expresserunt, et in virginitate permanserunt. Consensit ergo Maria in maritalem societatem, sed non in carnalem copulam, nisi de eadem specialiter Deus præciperet. Cujus etiam consilio in maritalem consensit copulam; quia virginitatem servare volebat, et ideo non aliter con-

Decret. p. ii, caus. 27,
q. 2, c. 3.

sensisset in conjugalem societatem, nisi familiare Dei consilium habuisset. De qua Augustinus sic ait: B. Maria proposuit se servaturam votum virginitatis in corde, sed ipsum votum non expressit in ore. Subjecit se divinæ dispositioni, proposuit se perseveraturam virginem, nisi Deus aliter ei revelaret. Committens ergo virginita-

tem suam divinæ dispositioni, consensit in carnalem copulam, non illam appetendo, sed divinæ inspirationi in utroque obediendo; postea vero simul cum viro labiis expressit, et uterque in virginitate permansit.

C. Quod perfectum inter eos fuit conjugium.

Inter quos, ut ait Augustinus, perfectum fuit conjugium: perfectum quidem non in significatione, sed in sanctitate. Sanctiora sunt enim conjugia pari voto continentium. Unde Augustinus: Quod Deo pari voto et consensu voveratis, ambo perseveranter reddere debuistis: a quo proposito si lapsus est ille, tu saltem persevera. Non quia pariter temperabatis a commixtione carnali, ideo maritus tuus esse destiterat: imo vero tanto sanctius conjuges manebatis, quanto sanctiora concorditer placita servabatis. Perfectum ergo fuit Mariæ et Joseph conjugium in sanctitate; perfectum etiam fuit secundum triplex bonum conjugii, fidem scilicet, prolem et sacramentum. Omne enim nuptiarum bonum, ut ait Augustinus, impletum est in illis parentibus Christi, fides, proles, sacramentum. Prolem cognoscimus ipsum Dominum; fidem, quia nullum adulterium; sacramentum, quia nullum divortium. Solus ibi nuptialis concubitus non fuit: quia in carne peccati fieri non poterat sine pudenda concupiscentia carnis, quæ accidit ex peccato; sine qua concipi voluit qui sine peccato futurus erat. Et licet non intercesserit conjugalis concubitus, conjuges tamen vere fuerunt mente, non carne, sicut et parentes; quamvis Ambrosius dicat perfectum fieri conjugium per carnalem copulam. In omni, inquit, matrimonio conjunctio intelligitur spiritualis, quam confirmat et perficit conjunctorum commixtio corporalis. Sed intelligendum est conjugium perfici commixtione corporali, non quantum ad veritatem vel sanctitatem conjugii, sed quantum ad significationem, quia perfectius unionem Christi et Ecclesiae tunc figurat.

*Decret. p.
n. caus. 33,
q. 5, c. 4.*

*Ibid. caus.
27,q.2,c.10.
Aug. de Nu-
ptiis et con-
cup. lib. 1,
n. 13.*

*Decret. loc.
cit. c. 39.*

Ibid. c. 36.

D. De causa finali conjugii.

Exposito quæ sit efficiens causa matrimonii, consequens est ostendere ob quam causam soleat vel debeat contrahi matrimonium. Est igitur finalis causa matrimonii contrahendi principalis, procreatio prolis. Propter hoc enim instituit Deus conjugium inter primos parentes, quibus dixit: Crescite et multiplicamini, etc. Secunda est, post peccatum Adæ, vitatio fornicationis. Unde Apostolus: Propter fornicationem unusquisque habeat uxorem suam, et unaquæque habeat virum suum. Sunt et aliæ causæ honestæ, ut inimicorum reconciliatio et pacis reintegratio. Sunt etiam et aliæ causæ minus honestæ, propter quas aliquando contrahitur, ut viri mulierisve pulchritudo, quæ animos amore inflammatos sæpe impellit inire conjugium, ut valeant suum explere desiderium. Quæstus quoque et divitiarum possessio frequenter est conjugii causa, et alia multa, quæ cuique diligentiam adhibenti facile est discernere. Nec est assentiendum illis qui dicunt, non esse conjugium quod pro-

pter has causas minus honestas contrahitur. Constat enim ex præmissis, conjugium fieri ex communi consensu verbis de præsenti expresso, quamvis amor ad hoc attrahit. Cujus rei documentum præstat Jacob, qui Rachel decoram facie et venusto adspectu amavit, eamque multum diligens, ait : Serviam tibi pro Rachel septem annis. In Deuteronomio etiam legitur : Si videris in medio captivorum mulierem pulchram, et adamaveris eam, voluerisque uxorem habere, introduces eam in domum tuam, etc.

E. Quod malus finis non contaminat sacramentum.

Et licet fine non bono contrahatur conjugium, quando species contrahentis movet animum, conjugium tamen bonum est, quia vita mala vel intentio perversa alicujus sacramentum non contaminat. — Habuit autem conjugium Mariæ et Joseph alias causas speciales, scilicet, ut Virgo solatio viri sustentaretur, ut diabolo partus celaretur, ut Joseph esset testis castitatis, defendens eam ab infamia suspicionis, ne ut adultera damnaretur.

SUMMA DISTINCTIONIS TRICESIMÆ

HIC tractat Magister de alio impedimento conjugii quod dicetur error, et de quo errore intelligendum sit hoc, ponens distinctionem erroris. Specialiter quoque inquirit de matrimonio beatissimæ Virginis et S. Joseph, an fuit matrimonium verum, deinde an fuit consummatum. Et horum occasione determinat de finali matrimonii causa, et de diversis causis ipsius.

QUÆSTIO PRIMA

HIC quæritur, **Utrum [disparitas conditionis vel] error impedit matrimonium, et quis error, et qualiter.**

Videtur quod non impedit, quoniam Abraham contraxit vere cum ancilla sua nomine Agar; Jacob quoque cum ancillis principalium suarum uxorum. Sic et legitima cum illegitima vere contrahit omni

A die. — Imo quum hoc sit juris divini, quod uxor subjecta sit viro atque inferior illo, apparet quod error [conditionis] de quo in textu habetur, magis ad matrimonium conferat et coaptet.

In contrarium sunt quæ continentur in littera.

Circa hæc scribit Parisiensis in suo Sacramentali : Per leges et statuta rationabilia occurrentum fuit malis quæ circa matrimonium possunt accidere. Hinc necessario condendæ fuerunt leges et statuta de matrimoniis contrahendis, cum eorum accessoriis ac sequelis. Quumque omnis positio et lex consona debeat esse naturæ, oportet leges et statuta hujusmodi naturæ proportionabiliter concordare. Mas aut femina dum matrimonialiter conjunguntur, dant sibi invicem plene dominium corporis sui. Impossible vero est, duos plenarie aliquid possidere. Hinc qui est in potestate alterius, non potest sine illius licentia et consensu corporis sui dominium transferre in aliud. Unde error in tali persona matrimonium impedire censem. Et quoniam circa conjunctiones viri ac mulieris, multæ fiunt corruptiones et commixtiones no-

civæ ac vitiosæ, ad quas proni sunt multi, necessarium fuit per magistratum Ecclesiæ contra talia providere. Numquid de pertinentibus ad magistratum nihil agendum sit sine dictamine et consilio ejus, constat matrimonia non esse contrahenda, nisi per magistratum cui commissum est matrimonia judicare. Hinc per prælatum Ecclesiæ, qui totius Ecclesiæ vices auctoritatemque gerit, seu per ejus vicarium ad hoc deputatum, est matrimonium contrahendum, non clam, sed palam, ut inquiratur de matrimonii impedimentis, quatenus rite ac legitime, imo et secure in omnibus procedatur. Hæc Guillelmus.

De his plenius scribens Thomas : Quidquid, inquit, ex sua natura impedit causam, impedit et effectum. Numquid consensus sit matrimonii causa, id quod consensum evacuat, matrimonium quoque evacuare cognoscitur. Consensus vero actus est voluntatis, qui præsupponit actum intellectus; et primo deficiente, certum est defectum contingere in secundo. Itaque, quando error impedit cognitionem, sequitur in consensu defectus, et per consequens in matrimonio. Et sic error, de jure naturali habet matrimonium impedire : nam etsi non contrarietur matrimonio secundum se, tamen contrariatur ei quantum ad causam suam. Hinc matrimonium quod fuit inter Jacob et Liam, non fuit perfectum ex eorum concubitu, qui contigit ex errore, sed ex consensu postmodum accedente, ut ait Magister. Uterque tamen a peccato excusat, ut in littera continetur.

Quæritur item, an omnis error matrimonium impediatur. Respondendum, quod sicut error ex hoc quod involuntarium causat, peccatum excusat, ita habet quod matrimonium impediatur ex eodem. Error autem non excusat a peccato, nisi sit illius circumstantiæ cuius apposito seu remotio facit differentiam liciti aut illiciti in actu. Si enim quis percutiat patrem suum bæulo ferreo, quem credit ligneum esse, non excusat a toto, quamvis forsitan tanto; sed si putet percutere filium causa

A disciplinae, et percutiat patrem, excusat a toto, dummodo diligentiam adhibuit debitam. Errorem ergo impediens matrimonium, oportet esse alicujus eorum quæ sunt de matrimonii essentia : quod duo ineludit, pñta, personas duas, et potestatem unius in aliam. Primum tollitur per errorem personæ; secundum, per errorem conditionis, quoniam servus non potest potestatem sui corporis alteri libere tradere sine eonsensu domini sui. Idcirco hi duo errores matrimonium impediunt, et non B alii. Propter quod error non habet matrimonium impedire ex natura generis, sed differentiæ adjunctæ, videlicet in quantum est error alicujus eorum quæ dc essentia matrimonii exstant. — Unde et error circa nobilitatem non evacuat matrimonium in quantum hujusmodi, sicut nec fortunæ diversitas neque varietas qualitatis. Verumtamen si error nobilitatis aut dignitatis redundat in errorem personæ, tunc impedit matrimonium. Hinc si consensus mulieris feratur in istam personam directe, error C de nobilitate ipsius non impedit matrimonium; si autem directe intendit consentire in filium regis, quicumque sit ille, et ei alias præsentetur, est error personæ, et matrimonium impeditur. Imo etiam error aliorum impedimentorum matrimonii, quantum ad ea quæ faciunt personas illegitimas, impedit matrimonium. Sed ideo de errore illorum impedimentorum Magister mentionem non facit, quoniam illa impediunt matrimonium, sive sint cum errore, sive non : ut quum aliqua contra- D hit cum diacono, sive sciat illum esse diaconum, sive non, non est matrimonium. Conditio autem servitutis non impedit, si servitus cognoscatur, et servus licentiam habeat domini sui. Denique error hæretici qui est circa ea quæ sunt matrimonium consequentia, ut an sit sacramentum, et utrum sit licitum, matrimonium non impedit.

Praeterea si queratur, utrum matrimonium possit esse ex consensu alicujus in aliquam propter causam iuhonestam ; di-

cendum, quod finalis causa matrimonii A Nempe (ut asserit Augustinus) invisa diligere possumus, non autem incognita. Error vero proprietatum personæ non tollit omnino consensum : ideo nec matrimonium impedit, nisi error conditionis. Hæc Bonaventura.

B Omnia etiam ista scribit Antisiodorensis, adjiciens errorem qualitatis et fortunæ non impedire matrimonium, quoniam non repugnat matrimonii bonis : quia tam bene concipit fidemque servat deformis et pauper ut pulchra et dives : imo multoties melius, quoniam pulchritudo et opulentia divitiæque incitamenta sunt lasciviendi. Hæc Antisiodorensis.—Concordant et alii.

QUÆSTIO II

R Ursus hic quæritur, An inter incomparabilem supermundissimam Virginem et S. Joseph fuerit verum et consummatum matrimonium.

Et de hoc jam supra dicta sunt aliqua. p. 89 C'ets.

Et videtur difficile, quomodo sapientissima Virgo voto virginitatis emissio, potuit absolute contrahere. — Nec videtur matrimonium illud fuisse perfectum, cui non aderant bona conjugii; nec consummatum, cui non adfuit copula propagativa carnalis.

Verum ad ista et consimilia Magister in littera compendiose respondet, præsertim ex Augustino.

Idem Bonaventura : Error, inquiens, potest esse duplex in consensu. Primus circa personam, secundus circa proprietates personæ. Primus consensum tollit, et matrimonium impedit : ut qui contrahit cum Titio, credens quod sit Martinus. Et ad talis errorcm oportet quod duplex persona occurrat : una in conspectu interiori, alia in exteriori ; et talis error facit consensum et voluntatem diverti ab eo qui appetit exterius, quoniam omnis consensus atque voluntas aliquam sequitur cognitionem.

D Insuper Thomas super his scribit, primo respondens ad istud, an sacratissimam Virginem decuit virginitatem vovere : In beata, inquiens, Virgine debuit apparere omne illud quod fuit perfectionis. Virginitas autem quamvis in se optima sit, tamen pro tempore illo matrimonium ei præferebatur, propter exspectationem seminis benedicti, per viam generationis venturi. Ideo beata Virgo vovit virginitatem tanquam quid optimum et acceptissimum sibi ; non tamen simpliciter, sed sub condi-

tione hac honestissima, nisi Deus aliter secum ordinaret. Nec tamen conditionem istam apposuit quasi dubitans an vellet virgo manere, sed an deberet. Et hoc est quod asserit Augustinus, quod proponit se virginem perseveraturam, nisi Deus aliter ordinaret. Et istud decentissimum fuit in ipsa, quoniam ipsa fuit confinium veteris Testamenti ae novi, sicut aurora, diei ac noctis. Propter quod votum ejus sapuit novam legem, in quantum vovit virginitatem; et veterem, in quantum adiicit conditionem. Hinc et perfectionem consiliorum evangelicæ legis decuit inchoari in Virgine tanta; quemadmodum quantum ad consummationem, a Christo et in Christo debuit inchoari.

Deinde respondendo ad id, utrum Virgo beata debuit esse viro matrimonialiter juncta: Conveniens, ait, fuit Matrem Christi matrimonio esse junctam, tum propter causas in littera assignatas, tum propter alias: quarum prima est, ut significaret Ecclesiam, quæ est virgo et mater. Secunda, ut per Joseph genealogia dignissimæ Virginis texeretur: quia non fuit consuetudo Hebreis, ex parte mulieris genealogiam describere. Tertia, ut virginibus excusatio tolleretur, si de fornicatione diffamentur. Quarta, quatenus Christus sua nativitate conjugium approbaret. Quinta, ut major virginitatis perfectio in gloriosissima Virgine ostenderetur, quæ et in matrimonio mansit virgo.

Verum his objici potest illud Hieronymi: Voventibus virginitatem non solum nubere, sed et nubere velle est damnable.

— Rursus, consentiens in matrimonium, consentit saltem implicite in copulam carnalem.

Et respondentum, quod post votum virginitatis absolute factum, non licet in matrimonium consentire: quia si sit votum solenne, non fit matrimonium verum; si autem sit votum simplex, verum est matrimonium, attamen peccant sic contrahentes. Votum autem beatissimæ Virginis non fuit solenne, sed simplex, in corde

A conceptum et conditionatum, ut patuit. Ex speciali quoque et familiari Spiritus Sancti consilio in matrimonium consensit, imo et desuper fuit certificata quod etiam Joseph ejusdem fuit propositi: ideo non se commisit periculo nimbus. Nec tamen ob hoc aliquid deperit veritati, quoniam illud propositum non fuit conditionaliter in consensu appositum. Talis quippe conditio quum sit contra matrimonii bonum, utpote problem procreandam, matrimonium tolleret. — Ad aliud respondetur, quod copula carnis continetur implicite in beatissimæ Virginis consensu, quemadmodum actus in potentia continetur implicite. Potentia autem ad copulam virginitatis non contrariatur, nec aliquid de ejus minuit puritate. Virgo quoque beata fuit certificata quod actus copulæ nunquam sequeretur in ea.

B Amplius, rationes matrimonii Dominae bene assignantur in littera: primo ex parte concepti, ut scilicet partus diabolo celatur; secundo ex parte matris, ne lapidetur; tertio ex parte Joseph, ut obsequeretur matri virginis ac filio ejus, et testis esset virginitatis illius. Verumtamen diabolus cognitione naturali bene perpendisset virginitatem Mariæ, si permissus fuisset. Habet enim naturalia lucida et valde acuta, multo plus quam homo. Sed homo etiam sensu potest cognoscere de puella an sit virgo. Diabolus quoque cognoscit eam virginem esse quæ nunquam conjuncta est viro aliter corrupta: quod et de beatissima illa bene novisset, nisi prohibitus C fuisset.

Verum his objici potest, quod diabolus per Christi miracula sufficienter cognoscere potuit, ipsum esse Filium Dei. Nihilo minus Christus evidenter fecit miracula. — Secundo, beatissima Virgo, quamvis non fuisset nupta, non potuisse lapidari propter simplicem fornicationem quasi adultera: ergo nec propter hoc oportuit eam nuptui tradere. — Imo apparet quod Iudei facilius credidissent Jesum esse Messiam, si mater ejus fuisset viro non tra-

Is. vii, 14. dita, quoniam scriptum noverunt : Ecce A ignoravit diabolus prophetatum fuisse Dei Filium incarnandum : ideo quamvis vidit in Christo signa infirmitatis, nihilo minus cognovisset quod Deus esset : imo hinc certius perpendisset in eo duplēcē esse naturam, divinam videlicet et humanam.

Et respondendum ad primum, quod per illa miracula non potuit diabolus aperte cognoscere Christi deitatem, quoniam simul vidi in eo signa infirmitatis et virtutis : unde quod aliquando aliquid de ejus divinitate confitebatur, magis ex præsumptione quam certitudine fuit. Sed istud propter præcedens vaticinium fuisse si- gnum certissimum adventus Filii Dei. — Ad secundum dicendum, quod ratio illa intelligitur de lapidatione diffamiae ; vel quia gloriosa Virgo fuit de stirpe sacerdotali ex parte matris : unde Elisabeth de filiabus Aaron ejus cognata fuit. Filia au- tem sacerdotis etiam non nupta, in stupro deprensa, lapidabatur, ut legitur in Le- vitico. Sed ex parte patris fuit de tribu Juda et semine David. Nam simul contra- here poterant tribus Levi et Juda : imo natæ ex tribu Levi, conjungi poterant qui- buslibet viris tribuum aliarum, quoniam non acciperunt hereditatem inter ceteras tribus, divisam ab aliis. Idcirco ex tali con- jugio non provenit confusio sortium, ob quam vitandam aliae tribus prohibebantur contrahere invicem. — Ad tertium, quod Christus maluit Judæos dubitare de sua deitate quam de suæ Matris integritate, sciens Iubricam esse virginitatis famam, ut ait Ambrosius. — Hæc Thomas.

Attamen, contra solutionem primam il- lius argumenti objici potest, quod Christus fecit quædam miracula soli omnipotentiæ Dei possibilia, nec minora nativitate ex Virgine, per quæ sufficienter probavit se

Joann. xv, 24. esse Messiam. Propter quod dixit : Si opera non fecissem quæ nullus alias fecit, pœ- *Ibid. x, 37.* catum non haberent ; et rursus : Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi ; si autem facio, etsi mihi non creditis, operibus credite. — Insuper ex adimple- *Dan. ix, 24.* tione hebdomadarum a Daniele prætaxa- rum de Christi adventu, facile cognovisset diabolus Christum venisse. Similiter ex te- stimonio angeli ad pastores, et aliis mul- tis, nisi divinitus fuisse prohibitus. Nec

B fuit aliquando consummatum. Apparet quod imo, quum in Evangelio Christus vocetur primogenitus, et fratres habuisse legatur ; et rursus, quod Joseph non cognovit eam *Ibid. xii, 46.* donec peperit Jesum ; et consimilia quædam sint scripta. — Dicendum, quod Ma- ter Christi ante partum, in partu, et post partum in æternum virgo permansit. Sed ejus virginitati ante partum, Ebionitæ a Judæi contradixerunt, mentientes Jesum ex semine Joseph natum. Virginitati vero ipsius in partu, philosophi derogabant, di- centes duo corpora simul esse non posse in loco eodem. Virginitati autem ejus post partum, Helvidius quidam idiota infelix sacerdos, ausus est derogare, qui loquacitatem putans facundiam, accepta disputandi materia, a blasphemis Matris Dei incepit, dicens eam post partum a Joseph cognitam : contra quem vilissimum rudis- simumque haereticum gloriosus ac docti- simus scripsit Hieronymus.

C Ad objecta ergo dicendum, quod hoc ly- antequam, in Scripturis non semper de- notat ordinem ad illud quod futurum est secundum veritatem, sed quandoque ad illud quod futurum speratur secundum cursum communem, ut quum dicitur : Is- te antequam haberet viginti annos, de- functus est. Similiter ly donec, interdum designat hoc quod præcessit terminari, veniente eo quod exspectatur, ut quum dicitur : Sede hic, donec veniam. Quandoque autem non, ut quum ad Corinthios dicitur : Oportet illum regnare, donec po- *Cor. xv, 25.* nat inimicos suos, etc. Et in Psalmo : Sede *Ps. cxv, 1.*

a dextris meis, donee ponam, etc. Num- A quid postea non sedebit? In Scripturis quoque primogenitus interdum vocatur, ante quem nullus est natus, quainvis post ipsum non sit alius natus: alias unigeniti in lege non habuissent ius primogeniturae, nec debuissent Deo offerri. Quod autem Joseph cogitavit Mariam dimittere, fuit non quod aliquid indignum suspicabatur de ea, sed quoniam tantæ sanctitati cohabitare pertimuit. Item, quod Christus legitur habuisse fratres et sorores, intelligendum est de propinquis secundum carnem, eo modo quo cognati in Scripturis vocantur fratres. Nam et Joseph creditur virgo mansisse. — Haec Thomas.

Idem Petrus. Qui et allegat Bedam dicentem: Beata Virgo proposuit corde virginitatem se servaturam, sed votum ore non expressit; postmodum vero una cum viro suo ore expressit. — Concordat Richardsonus prædictis per omnia; similiter et Albertus, Durandus, aliique communiter.

Bonaventura etiam addit: Totum quod in matrimonio beatissimæ Virginis gestum C est, familiarissimo consilio Spiritus Sancti peractum est. Decuit etenim tam præelectissimam Virginem virginitatem vovere, triplici ratione. Primo, ut esset convenientissimum habitaculum Filii Dei, qui est candor lucis æternæ, splendor gloriæ, sapientia Patris, et sanctitas penitus infinita: unde decuit habitaculum ejus esse purissimum, puritate etiam voto firmata. Secundo, ut esset cunctis mulieribus atque virginibus totius virginitatis et castitatis exemplum: virginitas autem ex voto servata, consistit perfectior. Tertio, quia condecuit in ipsa excellentissima omnium mulierum virginumque regina esse prævilegium, complementum, summumque apicem universæ virginitatis ac puritatis. Quum ergo in aliis multis virginitas decorretur, perficiatur et extollatur, in quantum procedit ex voto; rectissimum fuit talem eminentissime esse virginitatem summam Mariæ, quam oportuit tanta puritate nitere, quod sub Deo major intelligi nequit.

A Postremo Seotus: Beata, inquit, Virgo vovit (ut dicitur) virginitatem sub condizione, videlicet, nisi aliter Deus cum ipsa disponeret. Sed contra hoc est, quod in omni voto quantunque absoluto, sub-intelligitur ista conditio, si Deo placet: quoniam nullus debet offerre aliquid Deo, velit ipse vel nolit. Ideo dico, quod absolute vovit. Quod Sancti conjicint ex responsione et interrogacione qua dixit: Quomodo fiet istud? etc. Quæ quæstio fuit de supernaturali insolitoque effectu. Ideo B nisi jam firmasset in corde suo, nequam se cognoscendam a viro, nulla fuissest interrogatio illa. Et ad hunc intellectum angelus ei respondit: Spiritus Sanctus superveniet in te, etc. — Quomodo ergo potuit contrahere matrimonium? Responsio: In contractu matrimonii est mutua datio corporum ad copulam carnalem sub conditione implicita, scilicet si petatur. Unde contrahentes cum proposito statim vovendi castitatem, vere contrahunt. Maria autem certificata fuit quod illa copula nunquam ad effectum perduceretur, nec datio illa ad consummationem. Nempe quum in Matthæo legatur, angelum instruxisse S. Joseph, Noli timere accipere Mariam conjugem tuam; multo plus, imo indubitanter Matth. 1, 20. concluditur, quod ipsa per angelum, vel immediate a Deo antequam despontaretur ipsi Ioseph, audivit: Noli timere accipere Joseph virum justum in conjugem. Ecce enim Spiritus Sanctus dabit eum tibi custodem et testem tuæ virginitatis, qui tecum pari voto contineat, atque in multis

D ad custodiæ virginitatis tuæ congruentibus obsequatur. Nec mirum de ista probabilitate: quidquid enim factum est in Joseph per visionem angelicam, totum factum est ratione Mariæ, quæ fuit immixta in illa ineffabili et admirabili conceptione Filii Dei. Hæc Scotus.

Et quamvis possint ista teneri, tamen rationes ejus non cogunt; et opinio ejus est manifeste contra Augustinum, dicentem quod sacratissima Virgo promisit virginitatem sub prætaeta honestissima con-

ditione : quod utique decenter ac rationa- A eto quoque responsione benedictissimæ et
biliter sonat. Quumque objiciatur, quod in omni voto quantumcumque absoluto, intelligitur talis conditio ; dici potest, quod sapientissima Virgo explicite et formaliter conditionem illam apposuit, saltem in corde suo. Et constat quod ita non additur in omnibus votis : imo religiosæ personæ utriusque sexus in evangelica lege, absolute, seu sine tali expressa conditione, castitatem promittunt. Ex præta- super honestissimæ Virginis, qua dixit, Quo-
Luc. i, 34.

DISTINCTIO XXXI

A. De tribus bonis conjugii.

Hugo, Summa Sent. tract. vii, c. 4.
Aug. de Genesi ad litt. lib. ix, n. 12. **P**OST hæc de bonis conjugii, quæ sint, et qualiter coitum excusent, dicendum est. Tria sunt principaliter bona conjugii. Unde Augustinus : Nuptiale bonum tripartitum est, scilicet fides, proles, sacramentum. In fide attenditur, ne post vinculum conjugale cum alio vel alia coeatur; in prole, ut amanter suscipiatur, religiose educetur; in sacramento, ut conjugium non separetur; et dimissus vel * nec dimissa, ne * causa prolis alteri conjungatur.

B. De duplice separatione.

Glossa, in I Cor. vii, 1. Separatio autem gemina est, corporalis scilicet et sacramentalis. Corporaliter possunt separari causa fornicationis, vel ex communi consensu causa religionis, sive ad tempus, sive usque in finem. Sacramentaliter vero separari non possunt dum vivunt, si legitimæ personæ sint. Manet enim vinculum conjugale inter eos, etiam si aliis a se discedentes adhæserint. Unde Augustinus : Usque adeo manent inter-
Aug. de Nuptiis et concup. lib. i, n. 11. viventes semel inita jura nuptiarum, ut potius sint inter se conjuges etiam separati, quam cum aliis quibus adhæserunt. Item : Manet inter viventes quoddam conjugale vineulum, quod nec separatio, nec cum altero copulatio possit auferre : sicut apostolæ anima de conjugio Christi recedens, etiam fide perdita, sacramentum fidei non amittit, quod lavacro regenerationis accepit. Redderetur enim redeunti, si amisisset abscedens. Habet autem hoc qui recesserit, ad cumulum supplicii, non ad meritum Ibid. n. 12. præmii. Item : Quibus placuit ex consensu ab usu carnalis concupiscentiæ in perpetuum continere, absit ut vinculum conjugale inter illos rumpatur : imo firmius hæret*, quo magis ea pacta secum gerunt, quæ carius concordiusque servanda sunt, non voluntariis corporum nexibus, sed voluntariis animorum affectibus. Et attende

* erit Hugo, ubi supra.

quod tertium bonum conjugii dicitur sacramentum : non quod sit ipsum conju-
gium, sed quia ejusdem rei sacræ signum est, id est spiritualis et inseparabilis
conjunctionis Christi et Ecclesiæ.

C. *Quod hæc tria adsint omni conjugio.*

Et est sciendum, ab aliquibus contrahi conjugium, ubi hæc tria bona non comi-
tantur. Deest enim fides, ubi vir cum alia, vel mulier cum alio coit. Hoc ergo ^{Hugo, de Sacram. lib. II, p xi, c. 8.}
bonum ita conjugio adhaeret, ut ex eo si adsit, amplius commendetur conjugium ;
si non adsit, non inde annihiletur. Quæ enim adultera est, non ideo conjux non
est : imo si conjux non esset, adultera non foret. Non enim est adulterium, nisi
quum fides tori violatur legitimi : quod quum fit, culpa committitur, sacramentum
vero non cassatur. Bonum quoque prolis non omnibus adest conjugibus. Quidam
enim pari voto continentiam servant; alii pro ætatis defectu, vel alterius rei causa
generare non valent. Nec omnes illi, etiam qui prolem recipiunt, bonum prolis
habent. Nam bonum prolis dicitur, non ipsa proles vel prolis spes quæ ad religio-
nem non refertur, verum ad hereditariam successionem (ut quum quis heredes
terrenæ possessionis habere desiderat); sed spes ac desiderium quo proles ad hoc
quæritur ut religione informetur. Multi ergo prolem habent, qui tamen bono prolis
carent; nec ideo tamen conjugium esse desinit. Sacramentum vero ita inseparabi-
liter conjugio hæret legitimarum personarum, ut sine illo conjugium esse non videa-
tur : quia semper manet inter viventes vinculum conjugale, ut etiam interveniente
divortio fornicationis causa, conjugalis vinculi firmitas non solvatur. Ubi vero non
inter legitimas personas contrahitur conjugium, non adest illud bonum quod dicitur
sacramentum : quia potest solvi talium copula, de quibus post dicetur. — Quod vero
conjugium sit inter eos qui conjugali affectu, non tamen gratia prolis, sed explendæ
libidinis convenient, nec fornicarii, sed conjuges appellantur, ostendit Augustinus,
inquiens : Solet quæri, quum masculus et femina, nec ille maritus, nec illa uxor ^{Aug. de Bo-}
alterius, sibimet non filiorum procreandorum, sed pro incontinentia solius concubitus ^{no conjug.}
^{n. 5.} causa copulantur, ea fide media, ut nec illa cum altero, nec ille cum altera faciat
id, utrum nuptiæ sint vocandæ. Et potest fortasse non absurde hoc appellari commu-
bium, si usque ad mortem alieujus eorum id inter eos placuerit, et prolis genera-
tionem, quamvis non ea causa conjuncti sunt, non tamen vitaverint, ut vel noluerint
sibi nasci filios, vel etiam opere malo aliquo agant ne nascantur. Ceterum si vel
utrumque, vel unum horum desit, non invenio quomodo has nuptias appellare pos-
simus. Etenim si aliquam sibi ad tempus adhibuerit, donec aliquam dignam hono-
ribus aut suis facultatibus inveniat, quam in conjugio adducat, animo ipse adulter
est; nec cum illa quam cupit invenire, sed cum ista cum qua sic cubat, ut cum ea
non habeat maritale consortium, adulter est. — Ecce conjuges dicuntur, qui so-
lius concubitus causa convenient, si tamen prolis generationem aliquo malo dolo
non vitent.

D. *De his qui procurant venena sterilitatis.*

Qui vero venena sterilitatis procurant, non conjuges, sed fornicarii sunt. Unde Augustinus : Aliquando eo usque pervenit hæc libidinosa crudelitas vel libido crup*tiis et con-*
Aug. de Nu-
coup. lib. i.
n. 17. delis, ut etiam venena sterilitatis procuret ; et si nihil valuerint, conceptos fetus intra viscera aliquo modo extinguat vel fundat, volendo prolem suam prius interire quam vivere ; aut si in utero vivebat, occidi antequam nasci. Prorsus si ambo tales sint, conjuges non sunt ; et si ab initio tales fuerunt, non sibi per connubium, sed per stuprum potius convenerunt. Si vero ambo tales non sunt, audeo dicere : Aut illa quodammodo est mariti meretrix, aut ille adulter uxoris.

E. *Quando sint homicidæ, qui procurant abortum.*

Hic quæri solet de his qui abortum procurant, quando judicentur homicidæ, vel non. Tunc puerperium ad homicidium pertinet, quando formatum est et animam habet, ut Augustinus super Exodum asserit ; informe autem puerperium, ubi non est anima viva, lex ad homicidium pertinere noluit. Dicit etiam Augustinus, quod informe puerperium non habet animam ; ideoque mulctatur pecunia, non redditur anima pro anima. Sed jam formato corpori anima datur, non in conceptu corporis nascitur cum semine derivata. Nam si cum semine et anima exsistit de anima, tunc et multæ animæ quotidie pereunt, quum semen ex fluxu non proficit nativitat. Primum oportet domum compaginari, et sic habitatorem induci. Quum ergo linea-
Id. Quest.
in Heptateuch. lib. II.
q. 8.
Decret. p.
n. caus. 32,
q. 2, c. 9. menta compacta non fuerint, ubi erit anima ? Item Hieronymus ad Algasiam : Semina paulatim formantur in utero, et tamdiu non reputatur homicidium, donec elementa confecta suas imagines membraque suscipiant. — Ex his appareat, tunc eos homicidas esse, qui abortum procurant, quum formatum est et animatum puerperium.

F. *De excusatione coitus qui fit per hæc bona.*

Quum ergo hæc tria bona in aliquo conjugio simul concurrunt, ad excusationem coitus carnalis valent. Quando enim servata fide tori, causa prolis conjuges conveniunt, sic excusatur coitus, ut culpam non habeat. Quando vero deficiente bono prolis, fide tamen servata conveniunt causa incontinentiæ, non sic excusatur ut non habeat culpam, sed venialem. Unde Augustinus : Conjugalis concubitus generandi gratia, non habet culpam ; concupiscentiæ vero satiandæ, sed tamen cum conjugi, Hugo, ubi propter tori fidem, venialem habet culpam. Item : Hoc quod conjugati victi concupiscentia, utuntur invicem, ultra necessitatem liberos procreandi, ponam in his pro quibus quotidie dicimus : Dimitte nobis debita, etc. Ubi autem hæc bona desunt, fides scilicet et proles, non videtur coitus defendi a crimine. Unde in sententiolis Xysti Pythagorici legitur : Omnis ardenter amator propriæ uxoris, adulter est. Hier. Contra Jovin. lib. i, n. 49. Item Hieronymus : Sapiens judicio amat conjugem, non affectu ; non regnat in eo

impetus voluptatis, nec præceps fertur ad coitum. Nihil est fœdus quam uxorem amare quasi adulteram. Qui dicunt se causa humani generis uxoribus jungi, imitentur saltem pecudes; et postquam venter uxoris intumuerit, non perdant filios, nec amatores se uxoribus exhibeant, sed maritos. Idem : In matrimonio opera liberorum concessa sunt, voluptates autem quæ de meretricum amplexibus capiuntur, in uxore sunt damnatae.

G. De indulgentia Apostoli, quomodo sit accipienda.

Sed si concubitus qui fit causa prolis, culpa caret, quid Apostolus secundum indulgentiam permittit? Ita enim ait : Hoc autem dico secundum indulgentiam. ^{1 Cor. vii, 6.} Cui enim præstatur venia nisi culpæ? Per hoc etiam quidam probare volunt nuptias esse peccatum. Sed ut prædictum est, indulgentia alia est concessionis, alia permissionis. Egerat Apostolus de nuptiis et de carnali coitu, et ad utrumque retulit illud : ^{Cf. dist. xxvi D.} Hoc autem dico secundum indulgentiam. Indulgentur enim nuptiæ secundum concessionem, et concubitus nuptialis qui fit tantum causa prolis. Concubitus vero qui est præter necessitatem generandi ob incontinentiam, indulgetur secundum permissionem, quia ibi est aliqua culpa, sed levis. Ideoque non jubetur, nec conceditur, sed permittitur : quia non est laudabilis, sed venialis. De hoc Augustinus sic ait : Forte aliquis dicet, Si veniam concessit Apostolus, ergo peccatum sunt nuptiæ ; cui ^{Ap. Lyran.} ^{1 Cor. vii, 6.} enim venia nisi peccato conceditur? Plane, quod infirmitati permisit secundum veniam, audeo dicere peccatum esse. Veniam namque concedens Apostolus, concubitum attendit conjugatorum ubi est incontinentiæ malum. Incontinentiæ malum est, quod vir cognoscit uxorem etiam ultra necessitatem procreandi liberos, sed et ibi est nuptiarum bonum. Non enim quia incontinentia malum est, ideo conjugium ubi est concubitus præter intentionem generationis, non est bonum. Non propter illud malum, culpabile est hoc bonum ; sed illud malum fit veniale propter bonum nuptiale : quod non reprehendit Apostolus, sed malum incontinentiæ. Item : Concubitus qui non fit causa prolis, nuptiæ non cogunt fieri, sed impetrant ignosci ; si ^{Aug. de Bo-} ^{no conjug.} ^{n. 11.} tamen non ita sit nimius, ut impedit tempora quæ orationi debentur, nec immutetur in eum usum qui est contra naturam. Concubitus enim necessarius causa generandi inculpabilis, et solus ipse nuptialis est. Ille vero qui ultra necessitatem progreditur, non rationi, sed libidini obsequitur ; et hunc non exigere, sed reddere conjugi ne fornicetur, ad conjugem pertinet. Si vero ambo tali concupiscentiæ subiguntur, rem faciunt quæ non est nuptiarum ; cujus delicti non sunt nuptiæ hortatrices, sed deprecatrices. Decus quidem conjugale est castitas procreandi, et ^{ibid. n. 12.} reddendi carnalis debiti fides. Hoc est opus nuptiarum, quod ab omni peccato defendit Apostolus, dicens : Non peccat virgo si nupserit. Quum ergo culpabilis non sit generandi intentione concubitus, qui proprie nuptiis imputandus est ; quid secundum veniam concedit Apostolus, nisi quod conjuges debitum carnis exposcunt, non propaginis voluntate, sed libidinis voluptate? Quæ tamen voluptas non propter

^{1 Cor. viii,}
^{28.}
^{Aug. de Nu-}
^{pitiis et con-}
^{cup. lib. i,}
^{n. 16.}

nuptias cadit in culpam, sed propter nuptias accipit veniam. Immoderata ergo progressio secundum veniam conceditur. Quocirca et hinc laudabiles sunt nuptiae, quia etiam illud quod non pertinet ad se, ignosci faciunt propter se : non enim iste concubitus quo servitur concupiscentiae, agitur ut impleatur fetus quem postulant nuptiae. Aug. Contra Julian. lib. iii, n. 30. Omnino ergo in genere suo nuptiae bonae sunt, quia fidem tori servant, et prolis suscipienda causa utrumque sexum commiscent, et impietatem separationis horrent. Sanctitati etiam conjugii nec conjux infidelis obesse potest, sed potius ^{1 Cor. vii.} fidelis prodest infideli, ut Apostolus docet. — Ex his ostenditur, quod conjuges qui ^{14.} causa prolis tantum convenient, vel qui exigentibus debitum reddunt, defendit a peccato sanctitas conjugii bonumque nuptiale. Si enim absque peccato non posset fieri concubitus conjugalis, non præcepisset Dominus post diluvium eos copulari, Gen. ix, 1. dicens, Crescite et multiplicamini, quum jam sine carnali concupiscentia non possint commisceri.

H. *Quod non omnis delectatio carnis peccatum sit.*

Hugo, Summa Sent. tract. vii, c. 3. Sed forte aliquis dicet, omnem carnis concupiscentiam et delectationem quæ est in coitu, malam esse et peccatum, quia ex peccato est et inordinata. Et nos dicimus, illam concupiscentiam semper malam esse, quia fœda est et poena peccati; sed non semper peccatum est. Sæpe enim delectatur vir sanctus secundum carnem in aliqua re, ut requiescendo post laborem, edendo post esuriem; nec tamen talis delectatio est peccatum, nisi sit immoderata. Sic et delectatio quæ fit in coitu conjugali, cui adsunt illa tria bona, a peccato defenditur. Videtur tamen B. Gregorius aliter sentire, Decret. p. ii, caus. 33, q. 4, c. 7. scilicet quod sine peccato non possit fieri carnis commixtio, dicens : Vir cum propria uxore dormiens, nisi lotus aqua, ecclesiam intrare non debet. Quamvis diversæ hominum nationes de hac re diversa sentiant, et alia custodire videantur, Romanorum tamen semper ab antiquioribus usus fuit, post admixtionem propriæ conjugis, et lavacri purificationem quærere, et ab ingressu ecclesiæ paululum temperare. Nec hoc dicentes, culpam deputamus esse conjugium; sed quia ipsa licita admixtio conjugis sine voluptate carnis fieri non potest, a sacri loci ingressu est abstinendum, quia voluptas ipsa sine culpa nullatenus esse potest.

I. *Determinat auctoritatem.*

Hoc autem ne predictis obviet, intelligendum est in illis qui non gratia prolis convenient, quorum voluptas non est sine peccato. Et vix aliqui reperi possunt adhuc amplexus carnales experientes, qui non interdum convenient præter intentionem procreandæ prolis. Hoc autem quoties fit, ab ingressu ecclesiæ abstinendum est. Et quod ita intelligendum sit, Gregorius consequenter ostendit : Si quis vero sua conjugi, non cupidine voluptatis raptus, sed tantum creandorum liberorum gratia utitur; iste profecto, sive de ingressu ecclesiæ, sive de sumendo corporis

dominici mysterio, suo est judicio relinquendus, quia prohiberi a nobis non debet accipere, qui in igne positus nescit ardere. Quum vero non amor procreandæ sobolis, sed voluptas dominatur in opere commixtionis, habeant conjuges etiam de commixtione sua quod defleant. Tunc autem vir qui post admixtionem conjugis lotus aqua fuerit, etiam sacram communionem valeat accipere, quum ei secundum præfinitam sententiam, ecclesiam etiam licuerit intrare.

SUMMA

DISTINCTIONIS TRICESIMÆ PRIMÆ

INDUCTO tractatu de causis matrimonii um constituentibus, hic tractat de tribus bonis actum matrimoniale, carnalem videlicet copulam, honestantibus, quæ sunt, fides, proles, et sacramentum. Deinde ostendit, quod non in omnibus conjugatis inveniuntur. Quocirca declarat, quando talia perpetrantes, videlicet prolem impudentes, sunt homicidæ, et quando non. Insuper, circa hæc movet difficultatem, quomodo scilicet apostolus Paulus asserit se actum matrimoniale secundum indulgentiam permittere, si per tria hæc bona ab omni excusatur peccato, imo et licite virtuoseque fiat. Consequenter inducit instantiam contra præmissa, ex verbis probans Gregorii, actum illum carnalem exerceri non posse sine peccato, et solvit.

QUÆSTIO UNICA

dist. xxvi.
q. 1, 2.

Porro de istis jam supra inductæ ac mōtæ atque solutaæ sunt plurimæ quæstiones. Attamen pro clariori intelligentia veritatis hic queritur, **Utrum hæc tria bona habeant actum matrimoniale honestare, et utrum ab omni peccato ipsum sufficienter excusent, ita quod sine ipsis non careat culpa.**

Videtur quod fides non sit unum horum trium bonorum, quoniam inter infideles

A est verum connubium, nec illegitimi sunt filii corum ac filiæ, sed veri heredes possessionum suorum parentum. — Insuper, inter parentes beatissimi Joannis Baptiste fuit verum honestissimumque connubium etiam antequam genuerunt tam sacram prolem : imo multorum matrimonia non habentium prolem, commendabiliora sunt quam corum qui habent prolem. — Amplius, matrimonium est sacramentum : ergo sacramentum non est bonum ipsum excusans. — Iterum, sicut præhabitum est,

B actus matrimonialis esse potest, et dum rite peragitur, est actus diversarum virtutum, videlicet caritatis, justitiae, latriæ, etc. Actus autem virtutis, in se et per se laudabilis meritoriusque consistit, nec bonis eget extrinsecis quibus honestetur aut excusetur.

Circa hæc scribit Albertus, primo interrogans, in quo genere boni sit matrimonium, hoc est, an sit bonum delectabile, utile vel honestum. Et multipliciter arguit

C quod sit bonum delectabile, quum Salomon dicat : Lætare cum muliere adolescentiæ tuæ. Multi quoque desiderio delectationis matrimonium contrahunt, et actui illi natura delectationem præcipuam miscuit, ut ad actum illum homines magis allicitantur, nec horrore oneris conjugii retrahantur. — Ad quod respondet : Matrimonium est de bonis mixtis. Quæ autem sint bona mixta, docet Tullius in fine primi Rhetoricæ, utpote, quæ partim appetuntur intuitu utilitatis, et partim propria vi D ac propria dignitate seu honestate nos attrahunt. Nec concedendum est aliquo modo, judicio meo, quod sit bonum delecta-

p. 62 B.

Prop. v, 18.

bile : quoniam delectatio non est in ipso nisi sicut incidens bonum, sine quo non exercetur. Hæc vero media bona a digniori denominantur, et vocantur bona honesta. Salomon quoque in verbis præallegatis intendit, ut vir deleetetur in conjugi, prout delectatio est adjuncta bono honesto. Et hæc est delectatio in bono rationis, puta in fide conjugali et significatione sacramenti, ac pietate proli susceptæ. Nec natura admiscerit actui illi delectationem ut finaliter aut principaliter stetur in ea, sed per ipsam attrahatur ad melius bonum, a quo denominatio sumitur.

Denique tria bona matrimonii, secundum quod sunt matrimonii bona, sunt in genere boni honesti, non tamen in eadem specie honestatis. Sumpta vero seorsum secundum se, non sunt in eodem genere boni : fides enim et proles in diverso sunt genere; nec proles quantum ad suam substantiam est in genere boni honesti, nec sie est matrimonii bonum, sed ut ordinata ac educata ad cultum Dei.

Si autem queratur, quid horum trium sit principalius matrimonii bonum ; respondendum, quod aliquid appellatur principalius matrimonii bonum tripliciter. Primo tanquam magis principaliusque intentum ab instituente matrimonium, imo et communiter ab utentibus matrimonio : et sic proles est principalius matrimonii bonum. Secundo, quod principalius participat bonitatis naturam : et hoc est fides. Tertio, quod essentialius ac finalius sequitur matrimonium : et hoc est sacramentum.

Quæritur quoque, an tria ista sint matrimonii bona secundum quod matrimonium est in remedium culpæ, vel secundum quod est officium naturæ. Dicendum, quod tria ista efficiuntur a matrimonio secundum quod est officium naturæ, sed adjunguntur ei prout est in remedium culpæ : aliter enim nullatenus coitum excusarent. Proles quippe et fides et sacramentalis significatio sunt quidam effectus matrimonii primo modo accepti, seu contrahentium illud. — Fides demum (ut Haymo ait) di-

A citur a fio, fis : quia per eam fiunt quæ in matrimonio dicuntur seu mutuo promittuntur : ideo actus hujus fiduci est, ne aliquis conjugum alteri misceatur. — Hæc Albertus.

Insuper Thomas circa hæc scribens : Nullus (inquit) sapiens debet jacturam aliquam sustinere, nisi pro recompensatione æqualis meliorisve boni. Idecirco electio rei habentis annexam jacturam, indiget adjunctione boni per cuius recompensationem ordinetur et honestetur. Quumque B in coniunctione viri ac mulieris, jactura accidat rationis, tum propter vehementiam delectationis rationem absorbentis, tum propter onera, curam et tribulationes matrimonio junetas; electio coniunctionis hujusmodi ordinata esse non valet, nisi per recompensationem bonorum quibus illa honestetur coniunctio : et hæc sunt tria matrimonii bona et quasi intrinseca ei. Dicit autem Philosophus octavo Ethicorum, quod amicitia quæ est inter virum et uxorem, est naturalis, et claudit in se bonum delectabile et utile ac honestum. Et enim ex hoc ipso quod est in officium et remedium, habet rationem boni utilis ac honesti ; attamen utrumque horum convenit ei ex hoc quod hujusmodi bona habet, quibus fit officiosum, et contra culpam remedium præbens.

Denique tria hæc bona sufficienter assignantur. Matrimonium namque est in officium naturæ, et est sacramentum Ecclesiæ. Et in quantum est in officium naturæ, ordinatur duobus, quemadmodum C quilibet aliud actus virtutis: quorum unum exigitur ex parte agentis, et hoc est intentionis debiti finis, sieque bonum matrimonii dicitur proles ; aliud ex parte actus, qui est bonus ex genere ex hoc quod super debitam cadit materiam, et ita matrimonii bonum est fides, per quam homo accedit ad suam, non ad alienam. Ulterius quoque habet aliquam bonitatem, in quantum est sacramentum, videlicet sacram significationem, quæ et ipso saeramenti nomine designatur. In prole vero non solum insi-

nuatur procreatio, sed et pia ac diligens educatio ejus. Fides quoque non sumitur hic prout est theologica virtus, sed ut est justitiae pars, qua dicta fiunt in observatione promissorum : quia in matrimonio, quem sit quidam contractus, est quædam promissio, per quam talis vir tali mulieri deputatur. Similiter in promissione illa principaliter continetur ut sibi invicem debitum reddant. Imo fides non accipitur hic proprie pro virtute, sed pro quadam conditione virtutis, ex qua fides nominatur, quæ pars justitiae ponitur. Saeramentum tandem, quemadmodum Magister testatur, non dicitur hic ipsum matrimonium, sed inseparabilitas ejus, quæ est signum ejusdem rei cuius et matrimonium.

Insuper aliquid nominatur principalius: primo, quoniam dignius; secundo, quoniam essentialius. Primo modo sacramentum inter hæc tria est principalius, quoniam spectat ad matrimonium in quantum est gratiae sacramentum; alia vero duo, in quantum est naturæ officium: et perfectio gratiæ dignior est perfectione naturæ. Si autem principalius nuncupetur id quod essentialius est, distinguo. Fides namque et proles considerantur primo in se ipsis: et sic pertinent ad matrimonii usum, per quem proles producitur, et pactio conjugalis servatur. Indivisibilitas vero, quam sacramentum importat, pertinet ad matrimonium secundum se: quoniam ex hoc quod per pactionem conjugalem conjuges tradunt sibi invicem sui corporis potestatem, sequitur quod separari non possunt. Ideo matrimonium nunquam invenitur sine inseparabilitate; sed invenitur sine prole et fide, quoniam esse rei non dependet a suo usu: sive sacramentum est essentialius matrimonio quam fides et proles. Secundo considerantur fides et proles, prout sunt in suis principiis, ut per prolem intelligatur intentio prolis, et per fidem debitum servandi fidelitatem: sine quibus nec matrimonium esse valet, quia hæc in matrimonio ex conjugali pactione causantur, ita quod si aliquid his contrarium ex-

A primeretur in consensu qui matrimonium facit, non esset matrimonium verum. Sive sumendo prolem et fidem, proles est essentialissimum matrimonio, deinde fides, et tertio sacramentum: quemadmodum etiam homini essentialius est esse naturæ quam esse gratiæ, quamvis esse gratiæ sit dignius.

B Præterea si queratur, an actus matrimonii excusari possit a culpa, etiam sine præfatis bonis ipsius; dicendum, quod sicut bona matrimonii secundum quod sunt in habitu, faciunt matrimonium honestum et sanctum, ita etiam secundum quod sunt in actuali intentione, faciunt actum matrimonii honestum, quantum ad illa duo matrimonii bona quæ ipsius actum respiciunt. Unde dum conjuges convenient causa proliis procreandæ, vel ut sibi invicem debitum reddant (quod ad fidem pertinet), excusantur totaliter a peccato. Tertium vero bonum non pertinet ad matrimonii usum, sed ad essentiam ejus: propter quod facit matrimonium esse honestum, non C autem actum ejus, ut per hoc actus ejus sit immunis a peccato, quia alicujus significationis causa convenient. Ideo solum duobus modis conjuges absque omni peccato convenient, utpote, quando convenient causa proliis procreandæ, ad Dei obsequium educandæ, et causa debiti persolvendi; alias semper est peccatum ad mihi veniale. Dum autem sola natura movet ad matrimonii actum, non excusat omnino a peccato, nisi in quantum motus naturæ ordinatur actu aut habitu ultra D ad prolem, secundum quod proles est matrimonii bonum. Non tamen sequitur, quod actus naturæ sit malus, sed quod sit imperfectus, nisi ulterius ad aliquod bonum matrimonii ordinetur: alias staretur in creatura, quod sine peccato esse non posset. — Si autem queratur, an peccet qui utitur conjugi solum ad fornicationem vitandam; dicendum, quod si aliquis per actum illum intendit vitare fornicationem in uxore, non est peccatum: quoniam hoc est quædam redditio debiti, quod ad bo-

num fidei pertinet. Si vero intendit vitare fornicationem in se, sic est ibi superfluitas aliqua, puta incontinentia quedam; atque secundum hoc est veniale peccatum; nec ad hoc est matrimonium institutum, nisi secundum indulgentiam, quæ est de venialibus culpis. — Si vero conjugem vir cognoscat causa sanitatis corporeæ, est aliqua culpa, quoniam matrimonium non est institutum ad hoc: quemadmodum qui ex Baptismo solum salutem quæreret corporalem.

Postremo quæritur, an semper peccet mortaliter qui uxorem cognoscit non intendens aliquod matrimonii bonum, sed solum delectationem. Videtur quod sic, quia (ut ait Hieronymus) voluptates quæ de meretricum amplexibus capiuntur, in

Cf. t. XXII, p. 288 D. uxore damnandæ sunt. Dictum est quoque super secundum, quod consensus in delectationem, est mortale peccatum. Similiter usum creaturæ non referre ad Creatorem, videtur mortale. — Ad hoc quidam dixerunt, quod quandocumque ad actum conjugalem libido principaliter movet, est mortale peccatum; sed quando movet ex latere, est veniale; quum vero delectatio omnino respuit ac displicet, fit actus conjugalis sine culpa omnino: ut sic mortale sit, in actu illo delectationem querere; oblatam autem acceptare, sit veniale; et ipsam odire, sit perfectionis. Verum hoc stare non valet, quia secundum Philosophum decimo Ethicorum, idem judicium est de delectatione et operatione: quoniam operationis bonæ delectatio bona est, et malæ mala. Quumque actus matrimonialis non sit secundum se malus, querere delectationem in eo non est de se peccatum mortale. — Idecirco dicendum, quod si delectatio queratur ultra honestatem matrimonii, ut si quis uxorem accedat, non quoniam conjux est, sed quia est mulier, utpote paratus cum ea facere, quamvis uxor sua non esset, est mortale peccatum; et talis vocatur uxor's amator ardenter, quia extra matrimonii bona effertur. Si vero delectatio queratur intra matrimonii

A limites, ut scilicet in alia non quæreretur quam in propria conjugi, peccatum est veniale. Et hoc Hieronymus vocat meretricias voluptates, quærere eas in uxore, sicut queruntur in meretrice, utpote ex concupiscentia prædominante. Consensus quoque in delectationem hujusmodi seu in concubitum præcepto prohibitum, est mortale peccatum. Delectatio autem non prohibita, quamvis venialis, potest in quantum non prohibita, referri in Deum. — Hæc Thomas in Scripto. Idem Petrus.

Albertus etiam protestatur, quod ex libidine cognoscens uxorem citra matrimonii limites, obsequitur libidini, non ut fini, sed ut infirmitati, quia vehementia ducitur passionis: ideo in hoc solum venialiter peccat.

Præterea Richardus concordans præhabitis, etiam sciscitur, an oporteat tria matrimonii bona esse in contrahentium intentione. Respondet quod non, loquendo de esse in intentione actualiter atque explicitè; sed sic, loquendo de esse in intentione habitualiter et implicitè. — Recitat quoque opinionem dicentium, quod actus matrimonialis fieri queat sine omni peccato, quamvis non fiat causa reddendi debiti nec desiderio prolis, sed causa vitandi fornicationem in se ipso, aut etiam desiderio moderatae voluptatis. Primo, quoniam querere moderatam delectationem in facto honesto, nullum penitus est peccatum. Delectatio etenim corporalis non est secundum se mala: aliter non esset virtus moralis eam modificans. Secundo, quoniam matrimonium non solum est officium naturæ, sed et remedium culpæ: ergo licitum est eo uti solum ad hoc quod culpa vitetur. Tertio, quia si quis gravem ægritudinem sustinens quæ curari non posset nisi per concubitum cum sua uxore, et ad hoc cognosceret eam, non videretur peccare. Quarto, quoniam sanctus Apostolus loquitur: Propter fornicationem (supple vitam, 2. dam) unusquisque suam uxorem habeat. Nec obest quod subdit, Hoc autem dico secundum indulgentiam, non secundum im-

perium: quia per hoc videtur immuere quod A tur, ita quod somno expleto sit ratio ad liecat, quamvis non præcipiatur. — Haec

Richardus. Verum tamen alia positio præinducta, securior, communior, Augustino quoque et Magistro consonantior esse videtur.

Amplius, Scotus contra præhabita arguit, quoniam somnus diutius privat hominem actu rationis quam actus matrimonialis, nec tamen assignantur bona somnum excusantia. — Ad quam objectionem respondet Richardus, quod somnus est quid naturale, quod vitari non potest, et per

suos actus robustior.

Durandus etiam consonat præinductis, excepto quod potius sentit, quod actus matrimonialis possit esse sine peccato, etiam quando fit causa vitandi fornicationem in se ipso, etc., præsertim quoniam vir magis tenetur sibi ipsi providere de evitacione peccati quam conjugi. — Scripta demum Bonaventuræ de his, omnino concordant responsionibus S. Thomæ. Supra quoque, dist. xxvi. dicta ipsius Bonaventuræ de his sunt in ipsum confortatur natura, et ratio vigora- B ducta.

DISTINCTIO XXXII

A. De solutione carnalis debiti.

SCIENDUM etiam est, quia quum in omnibus aliis vir præsit mulieri, ut caput corpori (est enim vir caput mulieris), in solvendo tamen carnis debito pares sunt. Ideo Apostolus utrique pariter præcipit in hac causa sibi invicem subjici, inquiens: Vir debitum reddat uxori, similiter et uxor viro, quia mulier non habet potestatem sui corporis, sed vir; similiter et vir non habet potestatem sui corporis, sed mulier. Quia nec mulier ad alium virum, nec vir ad aliam mulierem potestatem sui corporis habet; nec vir ad continentum nec mulier potestatem habet sine mutuo consensu; sed alter alterius potestatem habet corporis, ut poscenti alteri non liceat alteri negare debitum. In hoc enim pares sunt, quia nec viro nec mulieri corpus suum licet alii tradere, sed sibi invicem debitores sunt in hac causa, ne peccandi detur occasio: per quod non dominium tollitur viro, sed vitium. Debent enim sibi conjugati, non solum ipsius sexus sui commiscendi fidem liberorum procreandorum causa, quæ prima est in ista mortalitate societas, verum etiam infirmitatis invicem excipiendæ ad illicitos concubitus devitandos, mutuam quodammodo servitutem, ut etsi alteri eorum continentia placeat, nisi ex alterius consensu non possit. Ad hoc enim neuter habet potestatem sui corporis. Quod adeo verum est, ut etiam quod non filiorum procreandorum, sed infirmitatis et incontinentiae causa expedit, vel ille de matrimonio, vel illa, non sibi alterutrum negent, ne per hoc incident in damnabiles corruptelas. Reddere enim debitum conjugale, nullius est criminis; exigere autem ultra generandi necessitatem, culpæ est venialis; forniciari vero vel mœchari, puniendi est criminis.

*Ephes. v.
23.*

*1 Cor. vii.
3, 4.*

*Aug. de Bo-
no conjug.
n. 6.*

Ibid. n. 7.

B. *Quod neuter continere valeat nisi ex communi consensu.*

Quod vero sine consensu uxoris vir continere non valeat, subditis probatur Decret. p. n. caus. 33, q. 5, c. 1. testimoniis. Ait enim Augustinus : Si dicat vir, Continere jam volo, Nolo autem, uxor; non potest. Quod enim tu vis, illa non vult. Numquid per continentiam tuam illa debet fieri fornicaria? Si alii nupserit, te vivo, adultera erit. Non vult tali lucro Deus tale damnum compensari. Redde debitum; et si non exigis, redde. Pro sanctificatione perfecta Deus tibi computabit, si non quod tibi debetur exigis, sed reddis Ibid. c. 5. quod debes uxori. Idem : Secundum verba apostolica, etiam si vir continere voluisse, et tu noluisses, debitum tibi reddere cogeretur; et illi Deus imputaret continentiam, si non suæ sed tuæ concederet infirmitati, ne in adulterium caderes. Quisquis ergo compatiens infirmitati uxoris reddit, non exigit debitum; aut si propter propriam infirmitatem dicit uxorem, plangens potius quia sine uxore esse non potuit, quam gaudens quia duxit, securus exspectat diem novissimum. Idem : Ibid. c. 6. Una sola causa esse potest qua te ad id quod vovisti, non modo non hortaremur, sed etiam prohiberemus implere : si forte tua conjux hoc tecum suscipere, animi vel carnis infirmitate recusaret. Nam vovenda talia non sunt a conjugatis nisi ex consensu et voluntate communi; et si præpropere factum fuerit, magis est corrigenda temeritas, quam persolvenda promissio. Non enim Deus exigit, si quis ex alieno Ibid. q. 4, c. 12. aliquid voverit, sed potius usurpare vetat alienum. Idem : Apostolus nec ad tempus, ut vacent orationi, nisi ex consensu, voluit conjuges carnali invicem fraudari debito. Ibid. q. 5, c. 11. Idem : Manifestum est ita voluisse legem, feminam sub viro esse, ut nulla ejus vota quæ abstinentiæ causa voverit, reddantur ab ea, nisi auctor fuerit vir permittendo. Nam quum ad peccatum ejusdem viri pertinere voluerit lex, si prius permisera et postea prohibuerit; non tamen dixit, ut faciat mulier quod voverat quia permissa jam prius a viro fuerat. Viri dixit esse peccatum, quia abnuit quod prius concesserat; non tamen mulieri ex hoc jussum dedit, ut quum prius vir ei concesserit, postea si prohibuerit, contempnatur. — Ex his apparet, quod vir vel mulier continentiam Deo offerre non potest sine communi consensu, nec alter alteri debitum negare debet. Si vero quilibet eorum alterum a suo jure absolverit, ad præteritam servitutem numquid revocare poterit? Hoc enim videtur Augustinus supra voluisse. Quibusdam videtur, quod mulier non discedens a domo viri, quæ viro permittente continentiam voverit vel promiserit, eodem prohibente, solvere non valeat; et hoc propter dignitatem viri, qui est caput mulieris. Sed melius hoc intelligitur in tali casu, ubi vir concedit mulieri vovere continentiam, et ante votum prohibet implere. Ibid. c. 10. Si vero habitum mutaverit, non potest revocare, secundum illud : Qui uxorem suam velare permisera, aliam non accipiat, sed similiter convertatur.

C. *Quibus temporibus cessandum sit a coitu.*

Et licet debitum poscenti semper sit solvendum, non licet tamen qualibet die poscere. Unde Augustinus : Christiano cum uxore sua aliquando licet convenire, aliquando non. Propter processionis enim dies et jejuniorum, aliquando non licet convenire, quia etiam a licitis abstinendum est, ut facilius impetrari possit quod postulatur. Idem : Quotiescumque enim vel dies Nativitatis vel reliquæ festivitates advenerint, non solum a concubinarum consortio, sed etiam a propriis uxoribus abstinet. Item Ambrosius : Si causa procreandorum filiorum ducitur uxor, non multum tempus concessum videtur ad ipsum usum, quia et dies festi et dies processionis, et ipsa ratio conceptus et partus, juxta legem cessare usum carnis his debere temporibus demonstrant.

D. *Hieronymus videtur dissentire a præmissis.*

Illi autem quod dictum est, reddere debitum non esse peccatum, videtur obviare quod ait Hieronymus : Quicumque uxori debitum reddit, vacare non potest orationi, nec carnes Agni edere. Item : Si panes propositionis ab his qui uxores suas tetigerant, comedи non poterant; quanto magis panis qui de cœlo descendit, non potest ab his qui conjugalibus paulo ante hæsere complexibus, violari atque contingi? Non quod nuptias condemnemus, sed quod eo tempore quo carnes Agni manducaturi sumus, vacare a carnalibus operibus debeamus. — Hoc capitulum maxime ad ministros Ecclesiæ pertinere videtur, quibus non licebat sacra officia celebrare atque mysteria tempore conjugalis amplexus, quo etiam præsentia Spiritus Sancti non datur. Unde idem ait : Connubia legitima parent quidem peccato, nec tamen tempore illo quo conjugales actus geruntur, præsentia Spiritus Sancti dabuntur, etiamsi propheta esse videatur qui officio generationis obsequitur.

E. *Quibus temporibus non sunt celebrandæ nuptiæ.*

Nec solum in opere carnali observanda sunt tempora, sed etiam in celebrandis nuptiis, secundum illud : Non oportet a Septuagesima usque in octavam Paschæ, et tribus hebdomadibus ante festum S. Joannis, et ab Adventu Domini usque post Epiphaniam Domini, celebrare nuptias. Quod si factum fuerit, separentur. Item Nicolaus Papa : Nec uxorem ducere nec conjugia facere quadragesimali tempore, convenire posse ullo modo arbitror.

SUMMA

DISTINCTIONIS TRICESIMÆ SECUNDÆ

JAM supra tractavit Magister de bonis matrimonii, et qualiter actum illum excusent. Hic declarat, qualiter circa ac-

A tum illum maritus et uxor consistant æqualis conditionis, quamquam in aliis vir sit caput uxor: ex quo concludit, quod neuter eorum sine consensu alterius possit se ad castitatem adstringere. Attamen ne ex hoc putetur quolibet tempore amplexi-

Decret. p.
ii, caus. 33,
q. 4, c. 5.

Ibid. c. 2.

Ibid. c. 4.

Ibidem.

I Reg. xxi,

4.

Joann. vi,

51.

Decret. p.
ii, caus. 32,

q. 2, c. 4.

bus esse vacandum, ostendit quando inde cessandum sit, et item quibus temporibus a nuptiis celebrandis oporteat abstinere.

QUÆSTIO UNICA

Hic quæritur primo, Utrum uterque conjugum tenetur ex præcepto alteri debitum reddere indifferenter quocumque tempore; et si non, quibus temporibus ad hoc tenetur, et quibus non.

Videtur quod non semper tencantur ad hoc, quia hoc ipsum interdum obesset corpori et animæ, ut tempore menstruorum et infirmitatum quarumdam; temporibus quoque communionis et præcipuarum festivitatum, et diebus qui actibus afflictionis, compunctionis et præcipuæ devotionis sunt deputati. — Grave quoque videtur asserere, quod matroneæ quædam multum devotæ mortaliter peccent, quæ maritis suis denegant commisceri ex quadam abundantia spiritualitatis ac voluptatum detestatione carnalium, sive ex senectute: *Gen. xviii, 12.*

sicut in Genesi loquitur Sara, Postquam consenui, et dominus meus vetulus est, voluptati operam dabo? Quasi dicat, Non decet. — Rursus, qui consentit erranti, et cooperatur peccanti, cum ipso in vitiis communicat. Si ergo alter conjugum immoderate indiscreteque petat, non debet ei contoralis præbere consensum.

In oppositum sunt quæ habentur in litera, et quod debitum reddere est actus justitiæ, et cadit sub præcepto.

Ad hæc Thomas respondens : Matrimonium, inquit, principaliter institutum est in naturæ officium; ideo in actu ejus servandus est et considerandus modus naturæ, secundum quem vis nutritiva non ministrat generativæ nisi id quod ad individui conservationem superfluit. Nam istud naturalis ordo requirit, ut res prius in se ipsa perficiatur, deinde de sua perfe-

A ctione communicet alteri : quod etiam dictat ordo caritatis et gratiæ, naturam perficiens. Idecirco, quum uxor in virum protestat non habeat nisi quantum ad generativam virtutem, non quoad ea quæ ad conservationem individui ordinantur; vir tenetur uxori debitum reddere in his quæ ad generationem pertinent prolis, salva in primis propriæ incolumitate personæ. Si igitur uxor querat immoderate et contra consistentiam congruam vitæ viari, non est petitio debiti, sed injusta exactio. Hinc quoque si vir impotens fiat reddere debitum ex causa matrimonium consequente, ut ex præcedente debiti redditione, non habet mulier jus petendi plus ab illo : imo petendo, magis ostendit se meretricem quam conjugem. Si vero vir impotens sit ad hoc ex alia causa justa et licita, iterum excusatur, nec illa habet jus exigendi. Si vero causa illa illicita sit, ipse in culpa est, pœnitereque debet : alias crimen uxorius, si ex hoc in adulterium ruat, sibi quodammodo imputatur; ideo operam C dare debet pro viribus, ut uxor continueat.

Verum his objici potest, quod ex redditione debiti, conjuges a communione impediuntur, ad quam certis temporibus tenentur : sicquic impletio hujus præcepti ab impletione alterius, imo et majoris præcepti, impediri videtur. — Quæritur quoque, an propter lepram alterius conjugum, alter ab exhibitione debiti excusetur. Quod imo appetat, quoniam ex semine leprosi nascitur proles infecta.

Et respondendum ad primum, quod quis D implens unum præceptum, potest ad tempus inhabilis fieri ad alterius impletionem præcepti, seu ad aliquod officium sacrum implendum : quemadmodum judex reum damnando irregularis efficitur. Similiter, implens præceptum redditionis debiti carnis, fit ineptus ad divina obsequia exsequenda, seu sacra mysteria participanda : non quod actus redditionis illius exsistat peccatum, sed ratione carnalitatis actus illius. Sicque (ut ait Magister) Hieronymus *Cf. p. 115D.* loquitur de ministris Ecclesiæ, dicens quod

carnes Agni comedere nequeunt nec ora-
tioni vacare qui uxori debitum reddunt.
Et de hoc infra dicitur. — Ad aliud re-
spondendum, quod lepra solvit sponsalia,
non matrimonium. Ideo uxor viro quam-
vis leproso tenetur debitum reddere, non
tamen tenetur ei cohabitare : nec enim
tam cito ex coitu sicut ex frequenti coha-
bitatione inficitur. Et quamvis inde nasca-
tur proles infirma, tamen melius ei est sic
esse quam omnino non esse.

Queritur quoque, an uxor etiam non
potenti teneatur vir debitum reddere. Di-
cendum, quod dupliceiter potest debitum
peti : primo expresse, per verba ; secundo
interpretative, per signa. Et si uxor petat
per signa certa et evidencia, quamvis ex
verecundia verbis non exprimat, tenetur
ei vir debitum reddere, ac si verbis expri-
meret.

Insuper quæri potest, an licet mulieri
menstruatae debitum petere ; et rursus, an
mulier talis debeat debitum solvere viro
potenti. Ad horum primum dicendum,
quod ad mulierem menstruatam accedere
fuit in lege prohibitum, tum propter im-
munditiam mulieris, tum propter nocu-
mentum proveniens proli ex commixtione
hujusmodi. Et quantum ad primum, præ-
ceptum fuit cærimoniale; quantum ad se-
cundum, fuit morale, quia quum matrimo-
nium ad bonum prolis principaliter
ordinetur, omnis inordinatus matrimonii
usus, quo bonum prolis impeditur, prohibe-
tur. Verumtamen fluxus menstruorum
est duplex, utpote, naturalis et innaturalis.
Naturalis, quem mulieres patiuntur tem-
poribus determinatis, quando sunt sauae.
Innaturalis est, quando inordinate et quasi
continue ex aliqua infirmitate fluxum san-
guinis patiuntur; et in tali fluxu non est
prohibitum mulierem accedere, præsertim
in nova lege, quoniam tunc mulier pro-
pter infirmitatem nequit concipere, et quo-
niam fluxus talis perpetuus seu diutinus
consistit : unde oportet virum semper a
conjuge abstinere. Tempore autem fluxus
illius naturalis potest concipere uxor, nec

A dñrat nisi ad modicū tempus : ideo pro-
hibitum est eam tunc accedere, mulieri
quoque tunc debitum petere. Unde in Le-
vitico habetur : Ad mulierem quæ men-
strua patitur, non accedes. Et super illud ^{Lev. xviii, 19.}
Isiae, Omnes justitiae nostræ quasi paupers ^{Ils. lxiv, 6.}
menstruatae, ait Hieronymus : Tunc viri
debent ab uxoribus abstinere, quia tunc
concipiuntur membris damnati, cæci, clau-
di, leprosi, et hujusmodi ; ut quia parentes
non crubuerunt in conclavi misceri, co-
rum peccata pateant cunctis, atque aperte
B redarguantur in parvulis. — Et si obji-
ciatur, quod vir fluxum semenis patiens
potest debitum petere ; dicendum, quod
fluxus semenis in viro ex infirmitate pro-
cedit, nec semen sic fluens generationi est
aptum, et talis fluxus est diutinus : ideo
non est simile. — Item, quādū mulier
menstrua patitur, non potest pro certo
constare an sterilis sit. Quaedam enim in
juventute sunt steriles, que processu tem-
poris sunt fecundæ.

Ad secundum quæsitus quidam dixe-
runt, quod sicut mulier menstruata non
potest debitum petere, ita nec reddere.
Quemadmodum enim non teneretur red-
dere, si infirmitatem haberet in proprio
corpore, ex qua periculum immineret ; ita
reddere non tenetur, ad vitandum peri-
culum proli. Verum ista opinio deroga-
re videtur matrimonio, per quod datur
viro omnimoda potestas in corpus uxoris
quantum ad actum matrimoniale. Nec
est simile de periculo proli et conjugis :
quia si conjux infirmetur, certissimum est
D quod ex actu carnali periculum ei imme-
neat ; sed hoc non est ita certum de prole,
cui forte non ita eveniet. Ideo alii dicunt,
quod si vir ab uxore ita disposita debitum
petat scienter, debet eum mulier quantum
potest precibus monitisque avertire, non
tamen ita instanter, ut sit viro occasio in-
cidendi alias corruptiones damnabiles, si
ad eas pronus eredatur. Si autem petat
ignoranter, debet mulier aliquam occasio-
nem prætendere, et infirmitatem allegare,
ne debitum reddat, nisi viro periculum

timeatur. Tamen si vir non desistat, debet A et tamen per hoc impeditur a debiti redditione; dicendum, quod satis probabile est quod uxori debeat velle continere ad subveniendum generali necessitati Terræ sanctæ. Ideo in favorem negotii pro quo crux datur, institutum est, quod liceat viro sine uxoris consensu accipere crucem: quemadmodum etiam posset domino suo terreno a quo feudum accepit, sine consensu conjugis militare. Nec tamen in hoc omnino subtrahitur uxori jus suum, quoniam potest virum sequi. — Verum circa Lev. xx, 18. Si quis ad menstruatam accedat, uterque morte moriatur: quia intelligendum est hoc quando uterque sponte consentit; sed in casu quo mulier invite acquiescit marito, non proprie ei consentit.

Amplius de hoc, an maritus et uxor æqualis sint auctoritatis in petendo reddendoque debitum, dicendum quod æqualitas duplex est: una quantitatis seu æquiparantiæ; alia proportionis. Äqualitas quantitatis est, quæ attenditur penes duas quantitates ejusdem mensuræ, sicut bicubiti ad bicubitum; æqualitas vero proportionis attenditur inter duas proportiones speciei ejusdem, ut dupli ad duplum. Loquendo ergo de prima æqualitate, vir et mulier non sunt æquales in matrimonio, nec quantum ad actum conjugalem, in quo id quod nobilior est, viro debetur; nec quantum ad dispensationem domus, in qua vir regit et regitur uxor. Sed quantum ad secundam æqualitatem, æquales sunt in utroque: quoniam sicut vir tenetur uxori in actu conjugali dispensatione que domus, ad id quod viri est; ita uxor viro, ad id quod uxor. Sicque fertur in littera, quod sunt æquales in reddendo et petendo debitum. Uxor tamen non tenetur reddere debitum viro non petenti: et hoc per accidens est, quoniam vir non ita erubescit petere debitum sicut uxor.

Ex his patet solutio quæstionis qua petitur, utrum vir et uxor possint votum emittere contra debitum conjugale. Nempe quum uovere sit actus voluntatis, de illis bonis potest esse votum quæ nostræ subjacent potestati ac voluntati. Quumque conjuges sibi invicem teneantur in debiti redditione, non valent contra hoc quidquam uovere. — Et si objiciatur, quod vir potest accipere crucem, et abire in subsidium Terræ sanctæ, etiam uxore nolente,

B hoc queritur, an unus valeat sine consensu alterius uovere non petere debitum. Dicendum, quod de hoc est duplex opinio: una quod imo, quoniam petere est potestatis et proprii juris. Alii dicunt contrarium, quia si unus eorum nunquam peteret, ex hoc matrimonium fieret alteri onerosum, dum unus semper subjaceret confusione petendi hoc debitum. Et istud cst verius.

C Nunc respondendum ad ista, an liceat temporibus sacris et festivis reddere debitum, et an peccet mortaliter qui tunc petit. Ad quæ dicendum, quod actus matrimonialis, etsi careat culpa, attamen sua delectatione deprimit rationem, et a devotione impedit mentem: idcirco diebus quibus specialiter divinis vacandum est, non est licitum petere. Denique, quum mulier habeat potestatem in corpus viri quantum ad actum illum, et econtra, tenetur unus alteri debitum reddere in quocumque tempore, et hora quacumque, salva debita honestate quæ in talibus exigitur: non enim D oportet statim in publico reddere. Et quamvis peccet qui petit, non tamen qui solvit, quia invite hoc facit. Hoc enim propter lubricum carnis est divinitus ordinatum, ut petenti debitum semper reddatur, ne qua detur peccati occasio. — At vero petere debitum in die festivo, non est circumstantia trahens ad aliam speciem culpæ: idcirco non potest in infinitum aggravare, et idcirco non peccat mortaliter vir seu uxor petens debitum die festivo. Majus tamen peccatum est, petere debitum solo

delectationis amore, quam timore incidendi Inbriicum carnis. — Sed objici potest, quod prius Dialogorum sanctus refert Gregorius, mulierem in nocte a viro cognitam, mane a diabolo arreptam quum ad processionem venisset. Et respondendum, quod punita non sicut propter hoc quod debitum reddidit, sed quoniam paulo post contra conscientiam ad divina temere se ingessit.

Postremo queritur, an nuptiae interdicendas sint temporibus in textu expressis. Dicendum, quod quando novae sponsae ducentur, animus conjugum ex ipsa novitate magis circa curam carnalium ac temporaliū occupatur: propter quod in nuptiis solent ostendi multa signa dissolute latitiae. Hinc temporibus quando homines debent se specialiter ad spiritualia elevare, et compunctioni ac devotioni esse intenti, prohibitum est nuptias celebrari, videlicet ab Adventu usque ad Epiphaniam, præsertim propter communionem quæ secundum antiquos canones, in Natali sit Christi; a Septuagesima quoque usque octavas Paschæ, propter communionem paschalem; et item a tribus diebus ante Ascensionem usque octavas Pentecostes, propter præparationem ad susceptionem adorandi paracleti Spiritus Sancti, et propter communionem tunc suscipiendam. — Haec Thomas.

Eadem Petrus, qui tamen probabilius arbitratur, quod unus conjugum sine consensu alterius potest vovere non petere debitum, propter rationem prætactam.

Etiam sciscitur, an tempore imprægnationis liceat exigere debitum. Videtur quod non: quia secundum Ambrosium super Lucam, tempore illo est abstinentia, et fetus concepti ex coitu deformantur. Hieronymus quoque: Qui dicunt se causa humani generis uxoris jungi, saltem pecora imitantur, et postquam venter uxoris intumuerit, non perdant filios. Pecora enim post conceptionem continent. In oppositum est, quod mulier grava, secundum physicos, plus appetit coitum quam ante: ergo plus indiget remedio, id est viri sui commixtione, contra fornicatio-

A nem. — Respondet: Aut sine periculo abortus potest debitum a grava exigi senreddi, aut non. Si potest, debet reddi; et sine peccato mortali potest exigi, quoniam usus matrimonii licitus non solum est officium, sed etiam remedium. Si non potest sine periculo tali reddi, non debet exigi neque reddi, quoniam principalior est institutio in officium quam in remedium. Ambrosius itaque loquitur de debito honestatis, vel in casu quo est periculum proliis. Idem dicendum ad verbum Hieronymi. Nec est simile de homine et brutis, quia brutorum conjunctio solum est in officium, non in remedium.

Iterum querit, an matrimonium contratum tempore interdicto, sit separandum. Videtur quod sic, quoniam concilium locutum est: Non oportet a Septuagesima usque octavas Paschæ, et tribus hebdomadibus ante festum S. Joannis, et ab Adventu Domini usque ad Epiphaniam nuptias celebrari; quod si factum fuerit, separantur. — Dicendum, quod duplex est prohibitio Ecclesiæ: una simplex, alia irritans et anihilans quod in contrarium agitur. Prima prohibitione non obstante, tenet quod in contrarium agitur, sed peccat qui facit: et talis est prohibitio celebrationis nuptiarum. Secunda dirimit factum, et impedit faciendum. Ad objectum ergo dicendum, quod Ecclesia tripleiter separat matrimonialiter junctos: primo, quoad vinculum; secundo, quoad torum et cohabitationem simpliciter; tertio, quoad torum tantum et ad tempus. Primo modo separat personas illegitimas; secundo modo, non servantes fidem in matrimonio; tertio, eos qui contrahunt contra interdictum Ecclesiæ. — Haec Petrus. Concordat omnino Richardus. Verumtamen positio illa S. Thomæ de hoc, an alter conjugum potest vovere non petere debitum sine consensu alterius, verior convenientiorque videtur: quia si alter nunquam petat, aliud facile suspicatur se non amari ab illo, et quod alium amet tanquam adulter.

Bonaventura quoque tenet sicut ex Pe-

tro et Richardo jam dictum est; atque in ceteris, dictis ex Thoma concordat. — Et quærerit, an conjux tenetur debitum reddere fornicanti. Respondet quod non, si constet sibi sic esse, nec ejusdem sit criminis; neque ab Ecclesia est cogendus, si possit probare. Si vero petat, privat se sua libertate, et ad solvendum se obligat.

Albertus item consonat præinductis, atque vituperat promittentem non petere

A debitum, quoniam periculosum est; et a tali promisso absolvere potest (ut ait) episcopus. — Afferit etiam, quod reddens debitum propter fidem tori atque justitiam, vel exigens propter bonum prolis, non sit a perceptione Eucharistiae prohibendus, sed de hoc suo relinquendus judicio. Quæ autem in jure videntur contrarium dicere, per modum admonitionis aut consilii exponuntur.

DISTINCTIO XXXIII

A. De diversis conjugii legibus.

Hugo, Summa Sent.
tract. vii, c.
5.

QUÆRITUR hic de antiquis patribus, qui plures simul leguntur habuisse uxores vel concubinas, utrum peccaverint. Ad quod dicimus: Pro varietate temporum varia invenitur dispensatio Conditoris. Ab exordio enim temporis, inter duos tantum, Adam scilicet et Evam, inchoatum est conjugium, Deo per os Gen. ii, 24. Adæ dicente: Homo adhærebit uxori suæ, et erunt duo in carne una. Et secundum inchoationis modum, inter duos tantum per omnem successionem temporum conseruatur conjugium, si primi homines in obedientia persistissent. Post eorum vero copulam, filii et filiæ eorum matrimonio conjuncti sunt, sed unus uni tantum. Ideo autem fratres sororibus tunc sunt copulati, quia non erant aliæ mulieres vel viri, Ibid. iv, 19. quibus Adæ filii vel filiæ jungerentur. Primus omnium Lamech duas legitur simul habuisse uxores; et hoc in eo arguitur, quia pro expletione carnalis voluptatis id fecisse prohibetur. Postea vero, quum jam pene omnes homines falsis diis servirent, paucis in cultu Dei permanentibus, consultum est a Deo plures in matrimonio copulare sibi, ne illis paucis deficientibus, cultus et notitia Dei deficeret. Unde Abraham vivente uxore ad ancillam intravit, et ex ea genuit; Jacob etiam liberis et Gratian. in ancillis se copulavit; et filiæ Lot patre ebrio usæ sunt. Quum enim ceteris in idolo-Decret. p. ii, caus. 32, q. 4, c. 2. latria relictis, Abraham et filios ejus in peculiarem populum sibi Dominus elegisset, rite multarum feeunditate mulierum populi Dei multiplicatio quaerebatur: quia in successione sanguinis erat successio religionis. Unde etiam in lege maledicta erat sterilis quæ non relinquebat semen super terram. Hinc etiam sacerdotibus conjugia decreta sunt, quia in successione familiæ successio est officii. Non ergo Abraham vel Jacob deliquit, quia præter uxorem filios ex ancilla quæsivit; nec tamen illorum exemplo præter conjugale debitum fecunditatem in aliqua licet alicui quærere, quum illorum conjugia nostrorum æquentur virginitati, et immoderatus usus conjugii nostri temporis, turpitudinem fere imitetur fornicationis illius temporis. De hoc

Augustinus sic ait : Antiquis justis non fuit peccatum quod pluribus feminis ute- Aug. de Bo-
bantur; nec contra naturam hoc faciebant, quum non lasciviendi causa sed gi- nō conjug.
n. 33.
gnendi hoc facerent; nec contra morem, quia eo tempore ea fiebant; nec contra Id. Contra
præceptum, quia nulla lege erat prohibitum. Idem : Objiciuntur Jacob quatuor Faust. lib.
uxores; quod quando mos erat, crimen non erat. Sic Patriarchæ conjugibus exci- xxii, c. 47.
48.
pientibus semen suum miscebantur, non concupiscentia perficiendæ voluptatis, sed Id. de Bono
providentia propagandæ successionis : sicut Apostoli auditoribus suis admirantibus conjug. n.
doctrinam suam condelectabantur, non aviditate consequendæ laudis, sed caritate 15.
seminandæ veritatis. Idem alibi : Antiquis temporibus, quum adhuc salutis nostræ Ambr. de
mysterium velaretur, justi officio propagandi nuptias contrahebant, non victi libidine, Abraham,
lib. i, n. 23.
sed ducti pietate; qui multo facilius continere possent et vellent. Utebantur tamen Gen. xvi, 2.
conjugibus, et plures uni viro habere licebat, quas castius habebat quam nunc unam Ambr. op.
cit. n. 24.
quilibet istorum in quibus videmus quod secundum veniam concedit Apostolus. Aug. de Bo-
Habebant enim eas in opere generandi, non in morbo desiderii. Item Ambrosius : no conjug.
n. 17.
Dixit Sara ad Abraham : Ecce conclusit me Dominus, ut non pariam. Intra ergo ad Philipp. i,
ancillam meam, ut filium facias ex ea. Et ita factum est. Considera primum, quod 23.
Abraham ante legem Moysis et ante Evangelium fuit. Non ergo in legem commisit Aug. op. cit.
n. 18.
Abrahiam, sed legem prævenit : nondum enim interdictum videbatur. Secundo con-
sidera, quod non ardore aliquo vagæ succensus libidinis, non petulantis formæ
captus decore, ancillæ contubernio conjugalem posthabuit torum, sed studio quæ-
rrendæ posteritatis et propagandæ sobolis. Adhuc post diluvium raritas erat humani
generis, erat etiam religionis. Denique et Lot sancti filiæ hanc causam quærendæ
posteritatis habuerunt, ne genus deficeret humanum ; et ideo publici munera gratia
privatam culpam prætexit. Item Augustinus : Justus quamvis cupiat dissolvi et esse Aug. de Bo-
no conjug.
cum Christo, tamen sumit alimentum, non cupiditate vivendi, sed officio consulendi ibid. n. 27.
ut maneat, quod necessarium est propter alios. Sic misceri feminis jure nuptiarum Philipp. i,
23.
officiosum fuit sanctis viris, non libidinosum. Quod enim est cibus ad salutem Aug. op. cit.
n. 18.
hominis, hoc est concubitus ad salutem humani generis ; et utrumque non est sine
delectatione carnali, quæ tamen modificata, et refrenante temperantia in usum natu-
ralem redacta, libido esse non potest. Quod autem in sustentando vitam illicitus est
cibus, hoc est in quærenda prole fornicarius vel illicitus concubitus ; et quod est in
cibo licito immoderatio appetitus, hoc est in conjugibus venialis ille concubitus.

B. Non præfertur virginitas Joannis castitati Abrahæ.

Quod vero castitas virginalis non præferatur in merito conjugali castitati Abrahæ, ibid. n. 27.
 Augustinus ostendit inquiens : Sicut non est impar meritum patientiae in Petro qui ibid. n. 28.
 passus est, et in Joanne qui passus non est ; sic non est impar meritum continentiae ibid. n. 28.
 in Joanne qui nullas expertus est nuptias, et in Abrahæ qui filios genuit. Nam
 illius cælibatus et istius connubium, pro temporum distributione Christo militave-
 runt ; sed continentiam Joannes in opere, Abraham in solo habebat habitu. Melior ibid. n. 28.

est autem castitas cælibum quam nuptiarum ; quarum unam Abraham habebat in usu, ambas in habitu : caste enim et conjugaliter vixit. Esse autem castus sine conjugio potuit, sed tunc non oportuit. Item Hieronymus : Quis ignoret, sub alta dispensatione Dei, omnes retro sanctos ejusdem fuisse meriti cuius nunc Christiani sunt ?

Hier. Contra Jovin. lib. u. n. i. Quomodo Abraham ante placuit in conjugio, sic nunc virgines placent in castitate.

Cor. x. 11. Servivit ille legi et tempori suo ; serviamus et nos legi et tempori nostro, in quos fines sæculorum devenerunt. — Ex his apparet, quod sancti patres ante legem sine peccato plures habuerunt uxores vel concubinas. Eas enim nunc uxores appellat Scriptura, nunc concubinas. Rachel tamen et Lia ambae uxores fuerunt, non concubinæ.

C. *Opposito.*

Si quis opponat, quod fidem tori non servabant illi patres ; dicimus in hoc servasse fidem tori, quia non aliis, sed propriis uxoribus vel ancillis miscebantur.

Hugo, Summa Sent. tract. vii, c. 5. Ecce quæ fuerit consuetudo in hac re ante legem. Legis vero tempore, interdixit Moyses carnalem copulam fieri cum matre, cum noverca, cum sorore, cum nepte, cum amita, cum matertera, cum nuru et aliis quibusdam. Permisit autem divortium fieri, dato libello repudii, in quo vir scribebat causas pro quibus uxorem repudiabat. *Lev. xviii, 6 et seq.* *Deut. xxiv, 1.* Permisit autem aliam ducere, dato priori libello : quod propter duritiam cordis eorum permissum Christus dicit, non ut concederetur dissidium, sed ut tolleretur homicidium. Permisit fieri mala, ne fierent pejora; et hoc permittendo non Dei justitiam demonstravit, sed in peccatore minuit culpam.

D. *Cui licebat plures habere vel non.*

Sed numquid sub lege licebat habere plures uxores ? Audi quid scriptum est in

Deut. xvii. Deuteronomio : Non habebit rex uxores plurimas, quæ allicant animam ejus. Super quem locum ait Augustinus : Manifestum est Salomonem hoc præceptum transiisse ; in *Heptateuch. lib. v, q. 27.* David autem plures habuit, nec præceptum præteriit. Permissum est enim regi plures habere, non plurimas, quæ allicant animam, multiplicare. Quum tamen additur, Ut non elevetur cor ejus, alienigenas prohibuisse videtur. Verumtamen *Deut. xvii, 20.* multiplicatio uxorum generaliter prohibita est. Permissum est autem regi plures habere, sed non multiplicare. Veniente autem plenitudinis tempore, quo Christi gratia ubique est dilatata, reducta est lex nuptiarum ad priorem honestioremque institutionem, ut unus uni in figura Christi et Ecclesiæ conjugatur. Nec queritur electio muneric in successione generis, sed in perfectione vitæ et sinceritate scientiæ ; et virginitas fecunditati præfertur, et sacerdotibus continentia indicitur.

E. *De virginitate mentis et carnis.*

Ambro. de Virginibus, lib. u, n. 24. Melior est autem virginitas mentis quam carnis. Unde Ambrosius : Tolerabilius est mentem virginem quam carnem habere ; utrumque bonum est, si liceat ; si non

liceat, saltem non homini, sed Deo casti simus. Virgo prostitui potest, adulterari non potest; nec lukanaria infamant castitatem, sed castitas etiam loci abolet infamiam. Idem : Non potest caro ante corrumpi, nisi mens ante fuerit corrupta. Item Isidorus : Non potest corpus corrumpi, nisi prius animus corruptus fuerit; munda enim a contagione anima, caro non peccat. — In fine hujus capituli aperitur quomodo verum sit, nisi anima prius fuerit corrupta, corpus non posse corrumpi, scilicet peccato. Illud etiam Augustini advertendum est : Sicut (inquit) sanctius est mori fame quam idolothyitis vesci, ita sanctius est defungi sine liberis quam ex illico coitu stirpem querere. Undecumque vero nascantur homines, si parentum vitia non sectentur, et Deum recte colant, honesti et salvi erunt. Semen enim ex qualicumque homine, Dei creatura est; et eo male utenti male erit, non ipsum aliquando malum erit.

SUMMA DISTINCTIONIS TRICESIMÆ TERTIÆ

HIC circa praedicta de bonis matrimonii, movet questionem de pluralitate uxorum in patribus quos Scriptura commendat, ita ut eos in hac pluralitate a transgressione oporteat excusare, quum tamen ab exordio ex institutione Creatoris conjugium fuerit inter duos, et ex pluralitate uxorum multa mala nascantur. Itaque probat, quod istud non licuit unquam nisi ex dispensatione divina. Deinde commendat veterum patrum castimoniam conjugalem eximie, in tantum ut asserat virginitatem sanctissimi Joannis Baptiste præferri non posse conjugio Abrahæ. Consequenter declarat non idem esse, habere uxores plures, et plurimas. Deinceps paudit, sanctam virginitatem sub evangelica lege castimoniae matrimoniali præponi debere.

QUÆSTIO PRIMA

Hic queritur primo, An habere plures uxores sit contra legem naturalem, et an licitum fuerit.

Videtur quod sit innaturale atque illi-

A citum, quia per matrimoniale contractum maritus transfert corporis sui potestatem in conjugem, et econtra : ergo postquam transtulit sic in unam, non potest transferre in aliam; imo injuriam facit priori, cui aufert quod ejus est, et furtum ac rapinam committit in eam. — Insuper, unus vix sufficit uni solvere debitum conjugale. — Deus quoque, totius ordinis, juris ac potestatis fons, causa et finis, ab exordio instituit unam uni tantummodo sociari. — Imo uni viro plures uxores conjungi parit inter illas dissensiones, et minuit caritatem. — Lamech etiam qui primus bigamiam induxit, duas ducendo uxores, juste ac plurimum vituperatur.

Circa hæc scribit Guillelmus Parisiensis in suo Sacramentali : Quemadmodum natura unum et unam adunat, et binos tantum conjungit ad perficiendum opus generationis; sic lex binos et binas conjungere matrimonii seu matrimonialiter debet. Amplius, si extrema consistunt in duobus, C necessario et media. Quumque extrema in duobus consistant, videlicet vis generativa et proles (proles enim non est nisi duoru[m], vis quoque generativa duorum ramorum est) : ergo et opus generationis, quod est numeri mediorum, in duobus consistit, utpote uno mare et femina una: ergo et reliquum medium, scilicet matrimonium, quod est quasi generandi officium.

Ambr. de Virginibus,
lib. n. n. 26.

Id. de Lapsu virg. n. 11.
Isid. Synonym. lib. n. n. 7.

Aug. de Bono conjug. n. 18.

Amplius, quum vir et mulier matrimonia-liter conjunguntur, aut dant sibi invicem in plenum alter alteri corporis sui dominium ad opus generationis; aut alter dat, alter non dat; aut in parte seu pro parte sibi invicem hoc concedunt. Si totaliter et integre, manifestum est quod non potest esse matrimonium nisi inter unum et unam: impossibile est quippe duos plene aliquid possidere divisim, ita quod uterque illud pleno jure possideat. Si enim vir pleno jure esset mulieris istius quantum ad usum sui corporis conjugalem, non nisi de licentia ejus posset alia mulier uti jure eodem: hoc autem falsum est, quum pleno jure esset alterius secundum hoc. Quod si dicatur, quod alter dat plenum jus corporis sui alteri, non contra, manifestum est quod ex altera parte matrimonium non sit, sed (ut dici solet) ex altera parte claudicatio est propter imperfectionem consensus, et quoniam non dat alteri absolute jus utendi corpore suo, sed ad tempus, ut concubina seu meretrix, aut amator turpis, aut fornicator. Inter quos quamvis ad tempus sit vinculum societas, nemo tamen vocat illud matrimonium: consentire namque ad tempus seu dare ad tempus usum corporis sui, nequaquam est matrimonialis contractus. — Hæc Guillelmus. Qui hanc disputationem prolixe ac pulchre prosequitur, non solum in suo Sacramentali, sed etiam libro de Fide et legibus. Ex quibus concludit, quod nec licitum est nunc, nec unquam licuit uni viro simul habere duas uxores aut plures, et quod omnes qui leguntur plures simul habuisse uxores, non nisi unam veram habuerunt uxorem, ita quod ceteræ omnes furcunt concubinæ. Quod tamen prima facie horribiliter sonat: idcirco addendum est, quod sine dispensatione omnipotentis Dei nunquam licuerit, prout infra tangentur.

Hinc in Sacramentali idem doctor sub-jungit: Quæstionem nobis pariunt exempla patriarcharum et regum sanctorum, Abrahæ, Jacob, David, qui non solum plures

A uxores, sed et concubinas habuisse leguntur. Ad quod respondendum, viros illos Dei spiritu præditos, nihil sine Dei consilio ac revelatione in rebus tam discriminosis egisse aut attentasse; Deum quoque altissimum ex certa causa eis ultra communem legem aliquid indulsisse. Sciebat etenim eos velle portare onera multititudinis matrimoniorum (large utendo matrimonii nomine); sciebat eos velle servare fidem multis uxoribus magis quam unum ex hominibus nostri temporis uni soli uxori; sciebat eos velle uti speciositate ac multitudine conjugum ea temperantia qua propagandæ proli, non carnis voluptati inservirent, sicut et divitiarum copia quam contulit eis. Et utique omnium conditor Deus sine injuria cuiuscumque potuit in lege matrimonii dispensare, potestatemque conjugum in alterutrum ad beneplacitum suum dilatare, restringere ac mutare, et privilegium dare viris eximiæ sanctitatis ad habendum plures uxores, quos noverat nequaquam causa lasciviæ, sed desiderio C sobolis copiosæ ad Dei obsequium educandæ pluralitatem uxorum admittere: tunc præsertim, quando perpauci erant veri Dei cultores, cujus cultum per carnalem propaginem oportuit conservare, ut filii successionis essent et filii religionis; et hoc quasi solum in una plebe, ceteris gentibus ad idolatriam lapsis. Etenim quantus amor sanctæ posteritatis sanctis mulieribus inerat olim, ostendit quod Sara sanctum Patriarcham, suum maritum, suasit et quasi coegit ingredi ad suam ancillam; D atque quod filiæ Lot patre suo dormienti commixtæ sunt, quatenus semen super terram reservarent.

Præterea circa hæc quæstio oritur, quæ sapientes Sarracenorum et aliquos Judæorum non mediocriter movet, quod scilicet unus vir sufficit plures fecundare; quumque tempus per breve sit quo licitum est uxori misceri, quam post imprægnationem non decet accedere: toto ergo residuo otiosa erit vis generativa, atque incontinentiæ patebit periculis, nisi uxorum multitudi-

ne succurratur, qua et plures agri poterunt seminari, secundari et fructificare. Ad quod respondemus, quod refrenanda est concupiscentia, et vitanda multa pericula quae ex conjugum multitudine oriuntur; puritati quoque et continentiae est studendum; nec summmum principale bonum hominis est generationi carnali intendere, sed potius spiritualibus exercitiis summoperc insudare, et cordis sui agrum virtutum seminibus, sanctis meditationibus, virtuosis ac servidis decorare affectibus. — Haec Guillelmus.

Hinc Thomas: Omnibus (inquit) rebus naturaliter insunt quedam principia per quae proprias operationes non solum queant efficere, sed etiam fini suo faciant congruentes, sive sint actiones consequentes ex natura sui generis, sive ex natura speciei: sicut magneti ex natura generis sui convenit ferri deorsum, et ferrum attrahere ex suæ speciei natura. Quemadmodum autem iu rebus agentibus ex necessitate naturæ, principia actionum sunt formæ, ex quibus prodeunt proprie operationes fini conveuentes; ita in his quæ cognitionem participant, principia agendi sunt cognitio et appetitus. Unde oportet quod in vi cognoscitiva sit naturalis conceptio, et in vi appetitiva naturalis inclinatio, quibus operatio conveuiens generi aut speciei reddatur competens fini. Quumque homo præ ceteris animalibus rationem finis cognoscat, proportionemque operis ad finem: ideo naturalis conceptio indita ei, qua convenienter ad agendum dirigitur, lex naturalis seu jus naturale vocatur; in ceteris vero, aestimatio naturalis. Brutamque ex vi naturæ impelluntur ad operandum, magis quam proprio judicio regulentur. Quidquid vero actionem reddit inconvenientem fini a natura intentum, est contra jus naturæ. Actio quoque inconveniens esse potest fini principali, aut etiam fiui secundario; et sive sic, sive sic, hoc potest esse dupliciter. Primo, ex aliquo quod omnino impedit finem: sicut nimia comedio impedit sauitatem, quasi

A principalem finem comedionis; et bonam habitudinem corporis in negotiis exercendis, quæ est secundarius finis. Secundo, ex aliquo quod facit difficiliori seu minus decenti perventionem ad finem principalem aut secundarium, sicut inordinata comedio quantum ad tempus. Si ergo actio sit inconveniens fini primo modo, prohibetur directe per legem naturæ, primis praceptis legis naturæ, quæ sunt in operabilibus sicut communes conceptiones in speculativis. Si autem sit inconveniens fini secundario quocumque modo, aut etiam principali, tanquam faciens ejus adeptiōnem magis difficilem et minus decentem; prohibetur non primis praceptis, sed secundis, quæ derivantur ex primis sicut conclusiones in speculativis ex principiis per se notis.

Matrimonium autem pro fine principali habet proli procreationem et educationem: qui finis competit homini secundum naturam sui generis; unde et in aliis animalibus est communis, ut octavo Ethicorum dicuntur: siveque proles ponitur matrimonii bouum. Pro fine autem secundario, secundum Philosophum, habet in solis hominibus communicationem operum quæ necessaria sunt in vita: et secundum hoc conjugati sibi invicem fidem debent, quæ est unum de matrimonii bonis. Habet deum et alium finem, in quantum est in ipsis fidelibus, in quibus est significatio Christi atque Ecclesiæ: siveque bonum matrimonii dicitur sacramentum. Itaque primus finis correspondet matrimonio hominis, in quantum est animal; secundus, in quantum est homo; tertius, in quantum fidelis. Pluralitas ergo uxorum ueque totaliter tollit, nec aliqualiter impedit prium fiuem, quum unus vir sufficiat plures conjuges fecundare, pluresque proles educare. Secundum vero finem quamvis non totaliter tollit, attamen multum impedit uxorum pluralitas: quia difficile est esse pacem in domo ubi uni viro plures uxores junguntur, quoniam unus vix valet satisfacere illis ad votum; et quoniam

communicatio plurium in uno officio causat litem, hinc sicut figuli corrixantur, sic plures uxores ejusdem mariti. Tertium autem finem totaliter tollit, eo quod sicut Christus est unus, sic et Ecclesia una est. Ex quibus patet quod pluralitas uxorum quodam modo est contra legem naturæ, et quodam modo non. Idecirco non sequitur, quod semper fuit peccatum, quia (ut Tullius ait) res a natura perfectas et consuetudine approbatas legum virtus et religio sanxit. Unde patet quod ea quæ naturalis lex dictat quasi ex primis principiis legis naturæ derivata, non habent vim coactivam per modum præcepti absolute, nisi postquam lege divina aut humana sancta sunt: propter quod asserit Augustinus, quod non fecerunt contra præceptum, quoniam nulla lege adhuc fuit prohibitum.

Sed objici potest, quia naturale jus appellatur quod natura omnia animalia docuit; sed in multis animalium speciebus, unum mas pluribus feminis commiscetur: ergo non est de jure naturali unum tantum uni conjungi. — Dicendum, quod jus naturale multipliciter dicitur. Primo, a principio intrinseco, quia a natura est inditum, siveque definit Tullius tertio Rhetoricæ, dicens: *Jus naturæ est quod non opinio genuit, sed vis quædam innata inseruit.* Et quia etiam in rebus naturalibus aliqui motus dicuntur naturales, non quia sunt ex principio intrinseco, sed quoniam sunt a principio superiori movente (ut motus qui sunt in elementis ex impressione cœlestium corporum, naturales vocantur, ut tertio Coeli Commentator testatur); ideo ea quæ sunt de jure divino, dicuntur esse de jure etiam naturali, quum sint ex impressione infusioneque Dei: siveque accipitur ab Isidoro, qui fatetur, quod jus naturale nominatur quod in lege et Evangelio continetur. Tertio dicitur jus naturale non solum a principio, sed a natura, quia de naturalibus est. Et quia natura contra rationem dividitur, idecirco strictissime sumendo jus naturale, illa quæ ad homines tantum spectant, quamvis sint de naturalis dictamine

A rationis, non sunt de jure naturali, sed ea tantum quæ naturalis ratio dictat de his quæ sunt homini aliisque communia: et sic datur præacta definitio ista, *Jus naturale est quod natura omnia animalia docuit.* Pluralitas ergo uxorum, quamvis non sit contra jus naturale tertio modo sumptum, est tamen contra jus naturale secundo modo acceptum, quoniam jure prohibetur divino; et item contra jus naturale primo modo consideratum, quia natura instinctum parit cuilibet animali secundum modum suæ speciei convenientem. Nam et animalia quædam, in quibus ad educationem prolis requiritur sollicitudo utriusque parentis, naturali instinctu servant et continuant mutuam conjunctionem: ut patet in turture et columba.

Denique unam uxorem habere plures maritos, est contra prima principia juris naturalis: idecirco hoc nunquam licitum fuit. Imo per hoc quantum ad aliquid, totaliter tollitur bonum prolis; et quoad aliquid, impeditur. Quamvis enim procreationis prolis per hoc non totaliter impediretur, quia contingit post primam imprægnationem mulierem iterum imprægnari, ut dicitur septimo de Animalibus; tamen per hoc multum impeditur, quia vix potest accidere quin corruptio accidat circa utrumque fetum, vel quantum ad alterum. Sed educatio totaliter tollitur, quia ex hoc sequeretur prolis incertitudo respectu patris, cuius cura necessaria est in educando: ideo nulla lege aut consuetudine est permisum, unam mulierem plures habere maritos.

Insuper patet ex his, quod uxores plures habere, potuit aliquando licitum esse ex dispensatione divina, eo quod non sit contra prima, sed secunda præcepta legis naturæ. Actus quippe humanos variari oportet secundum diversas conditiones personarum, temporum, locorum, circumstantiarumque aliarum: ideo conclusiones ex primis præceptis juris naturalis deductæ, non semper efficaciam habent, sed ut in pluribus. Talis est enim materia in

* tota materia moralis — moralibus*, ut ait Philosophus in Ethicis. A subveniendum communiter proli. Unde et aves quæ communiter nutriunt pullos, ante completam illorum nutritionem non separantur. Haec autem obligatio tam diuturna, inter marem ac feminam matrimonium facit. Hinc accedere ad feminam matrimonialiter non conjunctam, quæ dicitur concubina, est contra legem naturæ. — Verumtamen quidam gentilium simplicem fornicationem et concubinatum non reputabant illicita, quia in ipsis lex naturæ fuit offuscata quantum ad multa. — Lex deum naturalis non solum prohibet iniustitiam, sed etiam opposita omnium virtutum : sicut contra legem naturalem est gulose comedere, virginem violare.

Cf. p. 124 C. dictum est. — Hoc quoque pensandum, quod naturalis inclinatio in vi appetitiva sequitur naturalem conceptionem in cognitiva. Quumque non sit ita contra naturalem conceptionem intellectivæ, unum virum habere plures uxores, sicut quod una uxor habeat simul plures maritos; ideo uxor non tantum refugit consortium in viro, sicut econtra. Ideo tam in hominibus quam in brutis invenitur major zelus maris ad feminam, quam econtrario.

Præterea queritur, an habere concubinam sit contra legem naturæ. Videtur quod sic, quum hoc sit adulterium in persona ligata, vel fornicatio in soluta. In oppositum est quod sancti viri, Abraham, Jacob, David, concubinas habuisse leguntur. — Dicendum, quod quicumque concubitu utitur propter delectationem, non ordinando illum ad finem a natura intentum, excedit. Quumque res denominentur a fine tanquam ab optimo, ideo nomen concubinæ illam conjunctionem designat qua solus concubitus queritur propter se ipsum. Et si quis quandoque ex tali concubitu problem querat, non tamen actus ille conveniens est ad bonum proli, in quo non solum significatur procreatio proli, sed etiam educatio atque instructio ejus. Quæ quum longo tempore durent, exigit lex naturæ, ut parentes diu commaneant ad

B

Hinc concubinatus est mortale peccatum, quia per ipsum fœdus amicitiae inter Deum et hominem et inter ipsos homines violatur, debita quoque ordinatio parentum ad prolem (ut dictum est) : quamvis quidam aliquando plus reputent quædam peccata minora ad quæ tantam inclinationem et incitationem non habent. Sicque C Judas mendacium potius exhorruisse videatur, quam fornicationem cum Thamar. Tamen mendacium quod contra promissum esset, sicut et illud fuisset, esset enorme peccatum.

D

Queritur quoque, an aliquando licuit concubinam habere. Et respondendum, quod secundum quosdam, ante legis Mosaicæ dationem fornicatio simplex non fuit peccatum, ut Rabbi Moyses dixit : quod probat ex hoc quod Judas cum Thamar concubuit. Quæ ratio inefficax est, estque falsa opinio illa; nec opus est Judam in hoc excusare, qui et ipsius justi Joseph venditionem consuluit, et ipsum Joseph odisse videtur; atque (ut fertur in Genesi) Joseph fratres suos, saltem aliquos, de crimine pessimo accusavit. Idcirco concubinam proprie dictam habere, nunquam secundum se licuit, nec etiam ex dispensatione, quum probatum sit concubitum illum in se esse illicitum et contra proli bonum; et ita est contra prima juris naturalis præcepta, quæ dispensationem non admittunt. Ideo

Gen. xxxviii,

^{23.}

Ibid. 18.

Ibid. xxxvii,

^{27.}

Ibid. 2.

ubicumque aliqui in veteri Testamento leguntur concubinas habuisse, quos necesse est a mortali excusari peccato, intelligendum est quod legitimæ uxores fuerunt; attamen concubinæ vocantur, quoniam aliquid habuerunt de ratione uxoris, et aliquid de ratione concubinæ. Nempe secundum quod matrimonium ordinatur ad suum finem principalem, qui est proles bonum, uxor conjungitur insolubili vinculo, aut saltem diuturno; nec contra hoc est dispensatio aliqua. Sed quantum ad finem matrimonii qui est dispensatio familiae et communicatio operum, uxor jungitur viro ut socia, et hoc deerat concubinæ; et sic illæ uxores habebant aliquid simile concubinis. — Et si objiciatur, quod Abraham ejecit ipsam Agar, ergo non fuit vera ipius uxor. Dicendum, quod ex divina dispensatione et commissione hoc egit, ad Galat. iv, significandum mysterium: quod ad Galatas tangit Apostolus. Similiter, quod Ismael heres non fuit cum Isaac, ad mysterium pertinebat: quod tangit ibidem Apostolus. Conformiter mysterium fuit, quod Esau Rom. ix, filius liberæ non fuit heres, ut ad Romanos habetur. Sic et mysterium fuit, quod filii Jacob tam ex liberis quam ex ancillis nati, indifferenter fuerunt heredes: quod tangit Augustinus, quoniam Christo nascentur in Baptismo filii et heredes tam per bonos atque catholicos, qui significantur per liberas, quam per pravos et hæreticos, qui figurantur per ancillas. — Hæc Thomas in Scripto.

Qui item in Summa contra gentiles, libro tertio, multa super his scribit, et primo ostendit, quod fornicatio simplex sit mortale peccatum. Quemadmodum enim totus homo ordinatur ad certum finem, ita et qualibet pars ipsius. Semen autem, quamvis sit quantum ad individui conservationem superfluum, est tamen necessarium ad speciei propagationem, et ad hoc ordinatur; nec per coitum emittendum est nisi ad generationem, nisi aliud virtus matrimonialis requirat. Ad proliferationem vero exigitur congrua educatio ac infor-

A matio ejus, ad quas (sicut ostensum est) *Cf. p. 127 d.* necessaria est matrimonialis conjunctio. Unde et in Deuteronomio Dominus loquitur: Non erit meretrix de filiabus Israel, *Deut. xxiii,* neque scortator de filiis Israel. Et Tobias ^{17.} ait ad filium suum: Attende tibi ab omni *Tob. iv, 13.* fornicatione, et præter uxorem tuam nunquam patiaris crimen scire. — Deinde probat ibi, quod matrimonium debet esse *cap. 124.* unius ad unam, et quod indivisible *cap. 123.* beat esse; et quæ ibi scribit, partim præhabita sunt, cetera paulo post quantum ad sententiam exprimentur.

Concordat Petrus per omnia: Jus (inquietus) naturale dicitur instinctus seu dictamen naturæ, regulans eam ac dirigens ad aliquid faciendum vel non faciendum, per quod assequatur finem intentum. Jus quoque quoddam est impressum in corde, quoddam foris scriptum in codice. Et juxta hoc est dispensatio duplex, videlicet, tacita et expressa. Bigamia autem erat contra jus naturale intus impressum, non scriptum. Idecirco ad illius relaxationem suffecit dispensatio tacita inspirata. Dispensatio etiam duo requirit, videlicet, auctoritatem ex parte dispensantis, et causam recompensantem ex parte ejus cum quo dispensatur. Quinque super jus naturale nullus habeat auctoritatem nisi auctor naturæ, ideo solus ipse in hoc jure potuit dispensare. Causa vero dispensandi fuit multiplicatio hominum et conservatio cultus divini in populo Dei, ut patuit. *De c. p. 124 c.* Denique malorum actuum quidam in se implicant deformitatem, et in illis non dispensat, quoniam nulla deformitas culpæ subest voluntati divinæ; alii non implicant, et in illis Deus dispensavit interdum. Concubinæ autem quas sancti habuisse legenduntur, erant uxores quantum ad torum, quia matrimonialiter junctæ; non quantum ad dignitatem, quoniam non habebant auctoritatem matrumfamilias in regimine domus atque familie. Hæc Petrus.

Richardus quoque consentit dictis ex Thoma, excepto quod ratio quam sanctus Doctor assignat, cur concubitus concubi-

narius nulla dispensatione possit fieri sine A et mores patrum servabant. Fuit demum peccato, ei non placet, quia in aliquo easu talis concubitus bonum prolis non impedit, sicut etiam frequenter patre prolis defuncto, sola mater prolem convenienter enutrit ac instruit; et in tali easu posset conditor legum Deus dispensare. Hinc Richardus aliam indispensabilitatis causam assignat, dicendo, quod talis concubitus semper est cum non sua, ideoreo illicitus. Nihilo minus Creator omnipotens, plenitudinem possidens potestatis super omnem virum et mulierem, facere posset quod viro ac mulieri liceret sibi invicem concedere corporum suorum potestatem ad tempus, seu ad totam vitam: quod eis non valet concedi nisi auctoritate divina. — Hæc Richardus. In ceteris consonat præinductis.

Præterea præinductis etiam Bonaventura coneordat pro maxima parte. Sed respondendo ad istud, an Deus debuerit dispensare quod liceret uni viro habere simul plures uxores et coneubinas, disseruit: Ad dispensationem, ut convenienter ac debite fiat, quatuor ista oportet concurrere, necessitatem, utilitatem, congruitatem et honestatem. Et hæc quatuor fuerunt in illa dispensatione. Primo fuit ibi congruitas, quantum ad tempus, quoniam tempus fuit figuræ: et quoniam Christus generaturus fuit spiritualiter proles per Baptismum, tam in Ecclesia catholica quam in hæreticorum conventiculis; ideo praecedere debuit matrimonium

Cf. p. 128 C. horum præfigurativum, sicut expositum est. Rursus, quia eorum qui ab hæretieis baptizantur, quidam hæresim sequuntur, quidam ad Ecclesiam convertuntur; ideo utriusque figura præcessit: primi in Ismaele, de quo in Genesi habetur, Ejice ancillam hanc et filium ejus; secundi in Jacob, cuius filii ex ancillis inter liberos computati sunt. Et istud doceat Augustinus libro de Baptismo. Fuit item necessitas, quia tunc pauci erant verum Deum colentes, etc., ut supra. Fuit quoque utilitas, quoniam filii a parentibus erudiebantur,

honestas, quia non libidinoso affectu sed casto uxores cognoscebant et conenbinas. Hinc dispensatio illa non extendebatur nisi ad eos qui maritali et temperato affectu mulieribus utebantur. Hæc Bonaventura.

Qui in hujus quæstionis distinctione sentit aperte, quod concubinæ illæ non fuerunt sanctorum viorum uxores legitimæ: unde expresse affirmat, quod Agar non fuit legitima Abrahæ uxor. Cujus contrarium communiter dicitur veriusque censetur, præsertim quoniam in Genesi legitur, quod Sara dedit Agar in uxorem *Gen. xvi, 3.* Abrahæ. Ancillæ quoque quas Jacob duxit, interdum in Genesi vocantur uxores, aliquando concubinæ; similiter in libro *Judicum* uxor Levitæ nunc uxor nunc concubina vocatur. Et ita ex cauonica probatur Scriptura, quod nomen concubinae ibi accipitur pro minus principali uxore. Istud etiam modestius et exemplarius sonat, et prætactæ consonant rationes.

C At vero Albertus hic scribit multa pulchra, quæ sententialiter ex Thoma et aliis sunt inducta. Et asserit nunquam licuisse viro euicemque ancillam vel alienam cognoscere, sed ancillam in matrimonium ductam ex instinctu Spiritus Sancti; et ita fecerunt Patriarchæ. Concedit quoque quod Patriarchæ hujusmodi fuerunt bigami; et ait ipsum Lamech non reprehendi de bigamia, quoniam inde reprehensibilis non fuit, sed aliunde. Cujus contrarium communiter dicunt expositores atque doctores: imo in textu asseritur, quod desiderio voluptatis duxerat duas, nec dispensatio Dei se extendebat ad tales. — Et addit: Nunquam licuit unam mulierem habere plures viros. Primo, quoniam nimia concussio matricis facit excidere fetum: ideo etiam cum uno multum coire, est periculosum partui; cum diversis vero coire, omnino contrariatur. Secundo, quia ex nimio fluxu semiuis injecti et ejecti lubricatur matrix, ita quod nihil tenet: ideo non concipiunt meretrices. Unde et

Judic. xix,
1, 9, 10, 24,
25, 27, 29.

Cf. p. 120
in littera.

feminæ quæ cum uno solo nimis frequen- A est, ad filios ex uxoris adulterio genitos. tis sunt coitus, minus rariusque concipiunt. Tertio, quia in semine nimis fluente esse nequit debita maturitas ad concep- tum et partum requisita.

QUÆSTIO II

DE divortio jam quærendum, hoc est, De libello repudii, seu inseparabilitate matrimonii.

dist. xxvii, q. 2, p. 111 C, etc. De qua tamen jam dictum est sæpe, quod scilicet vinculum matrimoniale non dissolvatur nisi per mortem. Quo præsupposito, remanet quæstio, quomodo in veteri Testamento licuit dare libellum repudii, seu repudiare contoralem; an etiam facto divortio, liceat separatis cum aliis contrahere. Et de istis leguntur in Evangelio Judæi Christum interrogasse, qui re- Matth. xix, 9. spondit non licere virum ab uxore discedere, causa fornicationis excepta. Quumque Ibid. 7. objecissent, Cur ergo Moyses præcepit nobis dare libellum repudii? respondit: Ibid. 8. Ad duritiam cordis vestri locutus est vobis, etc.

Itaque de his scribit Guillelmus in Sacramentali: De divortiis atque repudiis quam inique et immisericorditer Judæi et Saraceni agant et sentiant, facile est manifestare. Lex quippe de repudiis, quæ in Deuteronomio legitur, permissio fuit, non præceptio, ob duritiam cordis Judæorum utcumque tolerata, id est, lege non vindicata, ne in uxores proprias grassarentur. Jam autem declaravimus matrimonium esse perpetuum et indissolubile vinculum. Causam vero fornicationis non solum prudenter, sed etiam juste Sapientia Dei Christus exceptit: quæ enim fidem non servat tori maritalis, indignam se facit ut ei servetur, et jus tori quod polluit, juste amisit. Deinde ne viri hereditas, quæ jure successionis ad cognatos atque propinquos ipsius pertinet, ad adulteros transeat, hoc

Tertia causa potuit esse zelus virorum, qui maxime excandescere solet in uxores propter adulterium. Ut ergo viris parceretur a morte spirituali quam incurrent uxores occidendo, et uxoribus a morte corporali, permissum fuit divortium. Si ergo fornicata fuerit uxor viri alicujus, aut maneat innupta, aut viro suo reconciliari procuret. Verumtamen ex hac causa non solet divortium celebrari, propter fragilitatem temporum nostrorum, videlicet ne et viri B cum mulieribus se polluant, et ne mulieres amplius fornicentur, et quoniam ista causa quæ ad fortius adstringenda matrimonia introducta est, ea intolerabiliter dissolveret.

Si autem divortium licitum esset, prout Saraceni asserunt et Judæi, tamdiu durabit conjugium, quamdiu amor atque concordia inter conjugatos, et ita consensus eorum in invicem non conjugalis, firmus et absolutus, sed concubinarius et amatorius, imo turpis et fornicatorius est. Nempe ut ipsi affirmant, sufficientes causæ divortii sunt ira et odium, ex quibus timetur mors uxor. Secunda est foeditas, qualis est lepra, vel jugis menstruositas, hoc est menstruorum irrestrinibilis fluxus. Tertia, deformitas. Quarta, sterilitas. Quamlibet harum dicunt sufficere ad matrimonium dissolvendum, et licere viro ad alia vota transire. Quod si verum est, licebit et mulieribus hoc ipsum, quum non minus consulendum sit eis quam viris, et subsidiis longe magis indigeant. Sed quia D probatum est, solum consensum in perpetuam ac indissolubilem societatem, matrimonium facere, constat propter nullam illarum causarum divortia licite fieri. Amorem quoque illum carnalem temporalem ad contoralem parit lascivia, non vera iustitia. Amplius, si tam facilis potest esse uxorum desertio, viri iracundi et invidiosi innumerabiles feminas polluerent, repudiando unam post aliam: imo secundum hoc, non erit matrimonium nisi præsentatio et quasi probatio feminarum. Insuper,

c. dist. xxvii, q. 1.

sine suo demerito mulier odio potest haberi, et ita quum fuerit deflorata et aliis contemptibilis facta, a viro suo ahjici poterit et repelli. Iniquissime ergo agitur contra mulieres per divortia illa incredulorum. — Hæc Guillelmus, qui ista tam in Sacramentali quam in libro de Fide et legibus diffusius probat.

Præterea Antisiodorensis in Summa sua, libro quarto : Dicendum est (inquit) de libello repudii, quod fuit contrarium tertio bono matrimonii, utpote sacramento, quod inseparabilitatem requirit. Ille vero libellus separationem effeit : erat namque libellus repudii, charta in qua vir scripsit causas propter quas sponsam seu conjugem repudiare volebat. Quod autem libellum repudii dare, fuit peccatum mortale, probatur : quoniam fuit contra tertium matrimonii bonum, videlicet contra sacramentum. Item, quia contrarium est juri divino ac naturali : quia communis animi

*Matth. xix.
6.* conceptio est, ut quos Deus coniunxit, homo non separaret. Sed contra hoc rursus arguitur, quia (ut ait auctoritas) error cui non resistitur, approbatur : ergo quum Moyses non restiterit illi errori, sed potius eum permisit, videtur approbasse cumdem, et esse particeps culpæ, ac causa universorum malorum quæ inde sequuntur. Ad idem valet alia auctoritas, dicens : Qui culpam non redarguit, ei consentit. — Ad hoc respondemus, quod hæc duæ auctoritates intelliguntur, quando prælatus utiliter potest ac debet resistere ac redarguere. Moyses autem nequibat utiliter huic errori resistere, quoniam multitudo fuit in culpa : sicut Ecclesia non potest modo resistere militibus detinentibus decimas, quia si eis resisteret, majus malum in Ecclesia oriretur.

Sed iterum objici potest, quoniam Moyses a Spiritu Sancto accepit legem de repudianda uxore; et illa lex, quum fuerit a Spiritu Sancto, fuit utique bona et iusta; nec mulier repudiabatur nisi sententia lata a judice, qui judicavit causas divortii in charta descriptas rationabiles

A esse : ergo vir sic faciendo non peccavit. — Dicendum, quod Magister distinguit permissionem : quoniam una est concessio-
nis, quando permittitur fieri quod in casu melius est quam suum contrarium, sicut abbas dispensat cum monacho quod co-
medat carnes tempore aegritudinis. Alia
est permissio indulgentiæ, quando permit-
titur aliquid licitum ejus contrarium melius est : sicut Apostolus permisit secundas nuptias. Est quoque permissio tolerantiæ,
quando permittitur peccatum mortale, ne
B contingat peccatum enormius ; et hæc vo-
catur permissio comparativa. Sic Moyses
permisit divortium ac ducere aliam, ne
fieret homicidium. Iudicii namque erant
luxuriosi, crueles et ad tantum facinus
pronati. Lex ergo non præcepit divortium
fieri absolute ; sed sub conditione manda-
vit, ut si vellent omnino uxores repudia-
re, prius deseriberent causas divortii, ac
judicii præsentarent, etc.

Et si rursus objiciatur, quia (ut ait Apo-
stolus) non sunt facienda mala ut eveniant *Rom. iii. 8.*

C bona : ergo nec toleranda sunt mala mino-
ra ne veniant majora. Imo in proposito
ex divortii tolerantia videntur pejora oriri,
quum dicat Salvator : Quicumque dimise-
*Matth. xix.
9.* rit uxorem et duxerit aliam, moechatur ; et
qui dimissam duxerit, moechatur. — Re-
spondemus, quod non sequitur : Non sunt
facienda mala ut veniant bona, ergo nec
sunt toleranda mala, etc. Qui enim facit
mala, peccat ; qui autem tolerat mala, quia
utiliter nequit resistere, in hoc non pec-
cat. Uxoridium quoque excedit moe-
chationem. Mulier vero repudiata, permitte-
batur cum alio contrahere, ita quod lex
pro hoc eam corporaliter non punivit ;
prohibebatur vero redire ad primum ma-
ritum, præsertim si repudiata fuit a viro
secundo. — Hæc Antisiodorensis.

Insuper Thomas circa hæc ait, primo
respondendo ad istud, utrum per dispen-
sationem potuit licitum esse uxorem di-
mittere : Dispensatio in præceptis, præci-
pue in his quæ sunt aliquo modo de lege
naturæ, est sicut mutatio cursus rei natu-

ralis. Qui cursus mutari potest dupliciter. A excusarentur a poena secundum legem infligenda : propter quod dicitur Moyses libellum repudii permisisse. Sieque ponunt quatuor modos permissionis. Unus, per privationem præceptionis : ut quando manus bonum non præcipitur, sed minus bonum permittitur, sicut Apostolus non

Josue x, 13.

c/f.p.126D', sunt, ut patuit. Quandoque autem totum et tom. XX, est in causis superioribus : et tunc dispensatio potest esse divinitus etiam contra

p.642C'ets.

Gen. xxii, tendendi : quemadmodum Abrahæ jussum

2.

fuit occidere filium innocentem. Nec tales dispensationes communiter fiunt ad omnes, sed ad aliquas singulares personas. Si ergo inseparabilitas matrimonii inter prima præcepta legis naturæ, ratione aliquujus divini mysterii significandi aut os-

secundo modo cadet sub dispensatione ; si vero sit inter secunda præcepta legis naturæ, potuit etiam primo modo cadere sub dispensatione. Videtur autem potius inter secunda præcepta legis naturæ contineri. Inseparabilitas namque matrimonii non ordinatur ad bonum prolis, quod est matrimonii finis principalis, nisi quantum ad hoc quod parentes provident filiis pro tota vita per debitam præparationem necessariorum in vita. Hujusmodi autem rerum appropriatio non est de prima intentione naturæ, secundum quam omnia essent communia. Idecirco uxoris dimissio non videtur esse contra primam naturæ intentionem : idcirco nec contra prima legis naturæ præcepta. Hinc primo modo sub dispensatione cadere videtur.

Præterea si quæratur, an sub lege Moysis licuit uxorem dimittere ; dicendum, quod de hoc est duplex opinio. Una, quod qui dato libello repudii dimittebant uxorem, non excusabantur a peccato, quamvis

fligenda : propter quod dicitur Moyses libellum repudii permisisse. Sieque ponunt quatuor modos permissionis. Unus, per privationem præceptionis : ut quando manus bonum non præcipitur, sed minus bonum permittitur, sicut Apostolus non præcipiendo virginitatem, permisit matrimonium. Secundus modus est per privationem prohibitionis : sicut venialia dicuntur permissa, quia non sunt prohibita. Tertius, per privationem coercionis : sieque omnia peccata permittuntur a Deo, quia non impedit ea. Quartus, per privationem punitionis : et sic libellus repudii permisus fuit in lege, non propter manus bonum consequendum, sicut pluralitas uxorum, sed propter crimen uxoricidii evitandum, ad quod fuerunt proni Judæi ex corruptione sua in irascibili : quemadmodum etiam permisum eis fuit extraneis fœnerari, propter corruptionem eorum in concupiscibili, ne suis fratribus fœnerarentur; et sicut propter corruptionem suspicionis in rationali, permisum fuit sacrificium zelotypiæ, ne sola suspicio

*Num. v, 15
et seq.*

judicium in eis corrumperet. — Sed quia lex vetus, quamvis gratiam non conferret, tamen ad hoc data erat ut peccatum ostenderet, prout communiter Sancti testantur ; ideo aliis appareat quod si repudiando uxorem peccassent, hoc saltem per legem aut Prophetas eis indicari debuisse. Alias neglecti viderentur, si de necessariis ad salutem non fuissent instructi, quum et observatio legis tunc mereretur vitam æternam. Hinc dicunt, quod quamvis repudiare uxorem sit per se malum, licita tamen fiebat ex permissione divina. Quod confirmant auctoritate Chrysostomi, assertoris : A peccato abstulit legislator quando permisit repudium. Et quamvis hoc probabiliter sit prolatum, primum tamen communius sustinetur.

Porro si quæras, utrum repudiatae licuit cum alio viro contrahere ; respondendum quod non, secundum primam opinionem jam tactam, quoniam vinculum matrimo-

niale mansit inter eam et primum mari-
tum, nec potuit simul duos habere mari-
tos, sicut viro licebat duas simul habere
uxores. Secundum aliam vero opinionem
hoc licuit ex permissione divina, sicut et
ipsum divertium. Et si objiciatur quod
Matth. xix.
9. allegatum est, quia qui dimissam duxerit,
mœchatur; exponit hoc pro tempore no-
vi Testamenti, in quo revocata est illa
permissio.

Quæritur demum, an licuit viro repu-
diatam ad se rursus assumere. Respon-
dendum, quod in lege circa libellum re-
pudii, duo erant permissa, puta uxorem
dimittere, et dimissam alteri viro conju-
gi; duo quoque præcepta, ut libellum con-
scribere, et quod repudiatis non posset
eam recipere. Quod secundum primam
opinionem, factum fuit in pœnam uxoris
quæ alteri nupsit, atque in hoc fuit pol-
luta; sed juxta aliam opinionem, in pœ-
nam mariti, ne viri faciliter repudiarent
uxores.

Quæritur item de causis repudii. Re-
spondetur, quod causa permissionis repu-
dii, fuit vitare uxoricidium. Quumque cri-
men hoc immediate oriatur ex odio, ipsum
odium fuit proxima causa repudii. Odium
vero ex aliis oritur causis, quæ sunt fœ-
ditas in corpore, puta infirmitas seu alia
notabilis macula; vel in anima, ut forni-
catio, vel aliud tale quod in moribus inhon-
nestatem inducit. Alii autem probabiliter
magis coarctant has causas, dicentes quod
non licebat uxorem repudiare nisi pro-
pter aliquam causam post matrimonium
supervenientem, nec propter quamlibet
talem, sed propter illas dumtaxat quæ
bonum proliis impedire valebant, vel in
corpore, ut sterilitas et lepra, aut aliquid
tale; vel in anima, ut si esset morum ma-
lorum, quos filii possent sectari. Quædam
Rabanus. etiam glossa super Deuteronomium adhuc
magis arctat causas illas, scilicet ad pec-
catum, quoniam et per fœditatem intelligit
culpam.

Postremo causæ repudii in speciali non
scribebantur in libello, sed in generali :

A non ut ostenderetur justum repudium, sed
(secundum Josephum) quatenus mulier ha-
bens libellum conscriptum de repudio, al-
teri nubere posset; alias ei traditus non
fuisset. Etenim juxta Josephum, talis fuit
scriptura : Promitto tibi quod nunquam
tecum conveniam. Sed secundum Augu-
stinum, libellus scriebatur quatenus mo-
ra interveniente atque consilio Scribarum
dissuadente, vir a proposito repudiandi
desisteret. — Hæc Thomas in Scripto.

Præterea intuendum, quod in verbis
præhabitibus præsupponi videtur, quod nec
in lege nec in Prophetis Deus ostenderit
repudium uxoris esse vitiosum : quod non
reor concedendum. Quum enim Malachias
dicat, Quum odio habueris eam, id est Malach. ii.
uxorem, dimitte, dicit Dominus Deus Is-
rael (dando videlicet ei libellum repudii);
videtur quasi rem prorsus licitam non
solum approbare, sed etiam jubere. Ve-
rum tamen quod his verbis, non imperati-
ve, nec pure, sed tantum propter vitandum
aliquid deterius, puta uxoricidium, per-
misit Dominus uxoris dimissionem li-
bellumque repudii, intelligitur ex verbis
sequentibus. Nam (ut dixi) quum dixis-
set, Quum odio habueris uxorem, dimitte
eam, mox sequitur : Operiet autem ini-
quitas vestimentum ejus, dicit Dominus
exereitum. Operiet (inquit) iniqüitas ve-
stimentum ejus, hoc est, iniqüitas hujus-
modi viri dimittentis uxorem ex odio vel
causa non justa, operiet vestimentum ejus.

Præinductis ex Thoma concordant scri-
pta Petri et Richardi. Sed et scripta Al-
berti continentur in eis; eui tamen plus
placeat opinio illa, quod libellus repudii
licitus fuit ex permissione divina. Bon-
aventura vero direete tenet contrarium,
quod juxta præhabita tutius est tenere, p. 132 D.
communiusque tenetur.

Et addit Bonaventura : Post repudium
uxoris, aliquid fuit licitum et concessum,
videlicet virum et uxorem manere innu-
ptos, seu etiam invicem recouciliari ante
nuptias alias. Aliiquid vero fuit licitum et
permisum, ut scilicet vir uxore repudiata

Jer. iii, 1. gitur apud Jeremiam. Hæc Bonaventura.

Thomas quoque de Argentina tuetur, quod non lieuit virum mulierem repudiare nisi propter causam seu defectum post matrimonium contingentem, nec ante apparentem. Idem dicit Albertus. Durandus vero præter præhabita nil conscribit. Scotus magis consentire videtur opinioni Alberti, de licentia seu peccato repudii.

QUÆSTIO III

Amplius quæritur, An virginitas sit virtus, et virtus eximia.

Videtur quod non sit virtus. Primo, quia secundum Philosophum, naturalissimum est simile sibi generare : ergo non generare videtur innaturale. Imo secundum Philosophum, quem unumquodque perfectum sit seu perfectæ virtutis dum potens est generare simile sibi, videtur ad perfectionem spectare, consimile generare. — Iterum, vis generativa est quædam potentia; potentia autem quæ non perducitur ad actum, imperfecta censetur, et imperfectior prohibetur quam ea quæ perducitur ad actum ad quem naturaliter dicitur ordinata.

Ad hæc respondet Guillelmus : Contra virginitatem et continentiam nequissime

A multi senserunt, dicentes : Sicut meretricium et sodomia de medio sunt tollenda tanquam belluae inimicissimæ naturæ humanæ, et vastatrices sævissimæ fructus seminique humani; idem videtur dicendum de virginitate et continentia, quoniam nobilissimam arborem naturæ humanæ non sinunt fructificare. — Ad quod respondeamus, quod virginitas et continentia non impedimentum aut destructionem hujus fructus quærunt, sed immanissimam bellum, imo horrendissimam voraginem carnalibus voluptatis formidantes, semen retinent, et ab opere illo se continent. Quemadmodum si agricola sciret leonem aut lupum sibi insidiari, atque ob id hortum aut agrum ingredi non auderet nec seminare, non ob hoc inimicus esset seminatioris fecunditatisque agri et horti : sic virgines et casti nequaquam inimici sunt fecunditatis et propagationis humanæ, sed potius sibi ipsis prospicientes ac cauti; et hoc propter efficacissimas rationes, ut purius vivant ac deiformius conversentur.

C Quumque femina sit sicut ager humanæ seminationis, et masculus sicut agricola, huic agro insidetur fallacissima bestia voluptatis, et etiam ipsi agricolæ, utope viro; constat quod continentia atque virginitas, quæ hujusmodi agricolam non ab agro aut ejus seminatione, sed a faucibus insidiantis belluae avertunt, amicæ sunt ipsius agricolæ. Imo plerumque multo sublimior est virginitatis et castitatis intentione. Nempe qui amore et honore Sponsi cœlestis omnem despicit voluptatem ac

D fructum carnalem, ne impedimento sint ei vacandi sincerius atque liberius Sponso superno, offert se ipsum et omnia Deo : quemadmodum David rex aquam cisternæ ^{II Reg. xxiii,} quam concupivit, noluit bibere, sed Dominō eam libavit. Sodomitæ autem et publicæ prostitutæ in ipsas fauces belluae irruunt, et in volutabrum spurcissimæ voluptatis se demergunt. Denique, quum optimum hominis sit Deo vacare, et per supremas animæ suæ vires, summi et incomparabilis boni contemplationibus in-

hærere, ac in ejus purissimo divinissimo amore quiescere, ad quod saneta virginitas summe disponit, et a quibus bonis conjugium per euras et onera, per occupationes, voluptates, imo et tribulationes sibi annexas, potissime impedit; sequitur, virginitatem conjugio excellenter omnino præferendam. Et maxime ab omni perfectione divina ac puritate interna impedit bestialis et irrefrenata illa conjunctio viri unius cum mulieribus plurimis, quam Saraceni commendant et amplectuntur. Hæc Guillelmus in suo Sacramentali.

Insuper Thomas circa hæc loquitur, primo respondendo quid sit virginitas: Quemadmodum (inquiens) ex verbis patet Ambrosii, virginitas est quædam integritas. Ideo dicitur per privationem corruptionis quæ in actu commixtionis contingit: in quo triplex corruptio accedit. Una corporalis tantum, in hoc quod claustra pudoris franguntur. Alia spiritualis et corporalis, ex hoc quod per decisionem motumque seminis, delectatio generatur in sensu. Tertia spiritualis solum, ex hoc quod ratio huic delectationi se subjicit, in qua internam integratatem amittit: quoniam consideratio mentis necessario interrupitur ibi, quum impossibile sit in ipsa delectatione aliquid intelligere actu: unde ipsa absorptio rationis nominatur corruptio. Quum ergo virtus et vitium in actu rationis consentientis aut dissentientis constant, in omnibus præactis corruptionibus non invenitur sufficiens ratio vitii aut virtutis, sed coexigitur consensus dissensus rationis. Quumque virginitas sit in genere moris pertinens ad virtutem, recte dixit S. Lucia: Non inquinatur corpus nisi de consensu mentis, inquinatione videlicet opposita puritati virginitatis. Itaque prima corruptio, quæ est corporalis tantum, non est materia virtutis aut vitii, nisi per accidentem, mediante aliqua passione animæ. Nam si per aliquam incisionem claustra pudoris frangerentur, non plus præjudicabat virginitati, quam si manus aut pes incida-

A tur. Corruptio vero secunda et tertia sunt materia virginitatis et oppositi vitii, quemadmodum aliae passiones sunt materia virtutum moralium oppositorumque vitiorum. In actu autem rationis eligentis vel repudiantis, finaliter completur inquinatio quam excludit ac privat virginitas. Ille Angustinus in definitione virginitatis: Virginitas, inquit, est in carne corruptibili incorruptionis perpetua meditatio; poneus meditationem quæ ex parte est rationis, pro genere, et actum pro habitu sumens.

B Incorruptionem vero ponit quasi materiam seu objectum; sed addit subjectum determinatum, addendo, In carne corruptibili, quoniam habitus et privatio sunt circa idem.

C Porro personæ quæ sine concubitu se corrumpunt, ut in vitiis contra naturam, virginitatem amittunt, etiam quantum ad id quod est materiale in ea: quia etsi non adsit concubitus, adest tamen delectatio quæ in concubitu facit virginitatis corruptionem. Si autem luxuria contra naturam tempus perfectæ ætatis præveniat, quum non adsit decisio seminis, et per consequens nec perfecta delectatio mentem suffocans, non amittitur virginitas quoad id quod est materiale in ea.— Denique, quum passiones partis sensitivæ non sint materia virtutum, nisi prout ordinabiles sunt a ratione medium in ipsis ponente: hinc delectatio quæ est in somnis cum seminis effusione, non est virtutis materia. Unde nec talis corruptio aufert incorruptionem, quæ materia virginitatis consistit: idecirco nec ratione talis pollutionis virginitas perditur. Idem dicendum de mulieribus quæ dormientes aut inebriæ aut amentes cognoscuntur a viris, nisi forsan hac intentione irent dormitum, ut a viris cognoscentur. Idem dicendum de his quæ per violentiam opprimuntur a dæmonie incubo, si renitantur pro posse ut corpus suum conservent a corruptione immunc, vel saltem animum a consensu. Verumtamen quum in significationibus sacramentorum potius attendatur quod exterius geritur,

quam quod intus efficitur; idcirco irregulare fieret qui virginem violenter deflora-tam in conjugem sumeret, præsertim quem in illa delectatione difficillimum sit animum a consensu reprimere: propter quod præsumitur consensisse.

Insuper virginitas est virtus moralis, quia per ipsam homo a præcipuis delectationibus se propter Deum refrenat, quatenus spiritualibus ac divinis perfectius vacet, et dicit electionem conservandi incorruptionem. Una autem virtus, quantum ad actum, et etiam quantum ad habitum, potest dici major seu excellentior alia dupliciter, puta, per se et per accidens: per se, ratione objecti; per accidens, ex circumstantiis variis. Hinc virtutes quæ sunt circa bonum spirituale, potissime quæ sunt circa bonum et verum increatum, præstantiores sunt virtutibus moralibus

A quæ circa actus et passiones corporales aut corporalibus adjunctas versantur. Castitas vero præcipue commendatur, quoniam ad virtutum intellectualium ac divinarum adeptionem, profectum et perfectionem eminenter disponit, præsertim virginitas. Unde et Commentator septimo Physicorum fatetur, quod castitas maxime valet ad scientias speculativas. — Hæc Thomas, qui de his hic et in secunda secundæ scriptit diffuse.

Sed non est intentionis meæ his immobiliari, de quibus in aliis diversis opusculis plenius scripsi; sed et de sancta virginitate speciale compilavi tractaculum: de qua gloriosi et sancti doctores Cyprianus, Ambrosius, et alii in suis de Virginitate tractatibus eleganter scripserunt. Bonaventura etiam, Petrus, Richardus et alii de ea hic bene scribunt.

DISTINCTIO XXXIV

A. *De personis legitimis.*

NUNC superest attendere, quæ personæ sint legitimæ ad contrahendum matrimonium. Legitimæ judicantur personæ secundum statuta patrum, quæ diversa sunt. Aliæ namque fuerunt legitimæ ante legem, aliæ sub lege, aliæ in tempore gratiæ. Item, in primitiva Ecclesia quædam erant legitimæ, quæ modo non sunt. Earum vero quæ modo legitimæ sunt vel illegitimæ, quædam sunt plene legitimæ, quædam omnino illegitimæ, quædam mediæ. Plene legitimæ sunt, quibus non obviat votum continentiae, vel ordo sacer, vel cognatio, vel dispar cultus, vel conditio, vel naturæ frigiditas, et si quid est aliud. Penitus vero illegitimæ sunt per votum, per ordinem, per cognitionem, per disparē cultūm. Mediæ vero sunt, nec plene legitimæ, nec omnino illegitimæ, per frigiditatem, per conditionem. Si enim tales junguntur ignoranter, commanere possunt quibusdam accendentibus causis, et eisdem deficientibus dividi.

B. *De frigidis separandis vel non.*

De his enim qui causa frigiditatis debitum reddere non possunt, consultit Gregorius ut permaneant. Sed si mulier causatur, dicens, Volo esse mater et filios pro-

creare; decrevit, ut uterque eorum septima manu propinquorum juret, quod nunquam carnaliter convenerint, et tunc mulier secundas nuptias contrahat; vir autem qui frigidæ naturæ est, absque spe conjugii permaneat. Ait enim sic : Interrogasti de his qui matrimonio juncti sunt et nubere non possunt, si ille aliam vel illa alium ducere possit. De quibus scriptum est : Vir et mulier si se conjunxerint, et post dixerit mulier de viro, quod coire non possit cum ea : si potest probari quod dicit per justum judicium, alium accipiat; si vero ille acceperit aliam, separantur. Item : De his requisisti qui ob causam frigidæ naturæ dicunt se non posse invicem operam carnis dantes commisceari. Iste vero, si non potest ea uti pro uxore, habeat eam quasi sororem. Quod si retinaculum conjugale voluerint rescindere, maneant uterque innupti : nam si huic non potuit naturaliter concordare, quomodo alteri conveniet ? Igitur si vir aliam uxorem vult accipere, manifesta patet ratio : quia suggestente diabolo odii fomitem, exosam eam habuerit, et ideo eam dimittere mendacii falsitate molitur. Quod si mulier causatur et dicit, Volo esse mater et filios procreare ; uterque eorum septima manu propinquorum, tactis sacrosanctis reliquiis, jurejurando dicat, quod nunquam per commixtionem carnis conjuncti, una caro effecti fuissent. Tunc videtur mulierem secundas posse contrahere nuptias; humanum dico propter *Rom. vi, 19.* infirmitatem carnis eorum. Vir autem qui frigidæ naturæ est, maneat sine conjugi. Quod si et ille aliam conjugem acceperit, tunc hi qui juraverant, perjurii criminis rei teneantur, et poenitentia peracta, priora cogantur recipere connubia. Et hoc servandum est, quum uterque idem fatetur. Sed vir si asserit se debitum reddidisse uxori, et illa diffitetur; cui potius fides habenda sit, merito queritur. De hoc ita statutum est : Si quis ita acceperit uxorem, et habuerit eam aliquo tempore, et ipsa femina dicit, quod nunquam coisset cum ea, et ille vir dicit, quod sic fecit; in veritate viri consistat, quia vir est caput mulieris. Hoc de naturali impossibilitate statutum est.

*Decret. p.
n. caus. 33,
q. 1, c. 1.*

Ibid. c. 2.

*Decret. loc.
cit. c. 3.*

C. *De his qui maleficiis impediti coire non possunt.*

De maleficis autem impedimento, hoc tenendum decernitur, quod si per sortiarias *Ibid. c. 4.* et maleficas concubitus non sequitur, hortandi sunt quibus illa eveniunt, ut spiritu contrito et humiliato Deo et sacerdoti de omnibus peccatis confessionem faciant, et lacrimis atque eleemosynis, orationibus et jejuniis Domino satisfaciant; et per exorcismos ac cetera ecclesiasticae disciplinæ munimina ministri Ecclesiæ tales sanare procurent. Quod si non potuerint, separari valebunt. Sed postquam alias nuptias expetierint, illis viventibus quibus post junctæ fuerint, prioribus quos reliquerant, etiamsi possibilitas concubendi eis redditæ fuerit, reconciliari nequibunt. — Quod in fine hujus capituli continetur, ex rigore magis dictum intelligendum est, quam ex canonica aequitate; vel intelligendum est, non posse reconciliari prioribus nisi judicio Ecclesiæ, quo divisio facta fuerat.

D. *De furiosis addit.*

Decret. p. Furiosi quoque, dum in amentia sunt, matrimonium contrahere non valent.
ii, caus. 32, Unde Fabianus : Neque furiosus neque furiosa matrimonium contrahere possunt ;
q. 7, c. 26.
Ibid. c. 25. sed si contractum fuerit, non separantur. Item Nicolaus Papa : Hi qui matrimonium
 sani contraxerunt, et uni ex duobus vel ambobus amentia vel furor vel infirmitas
 accesserit, ob hanc infirmitatem talium conjugia solvi non possunt. Similiter est
 etiam sciendum de his qui ab adversariis excæcantur, vel membris truncantur, vel a
 barbaris exsecti fuerint.

E. *De his qui cum duabus sororibus dormiunt.*

De his etiam qui cum duabus sororibus, vel quæ cum duobus fratribus dor-
Ibid. caus. miunt, videndum est quid censeant canones. Qui dormierit cum duabus sororibus, et
27, q. 2, c. 30. una ex illis ante fuerit uxor, neutram ex ipsis habeat; nec ipsi adulteri unquam in
Gratian. conjugio copulentur. Item : Nec propriæ uxori licet sibi reddere debitum, quam sibi
ibid. reddidit illicitam, sororem ejus cognoscendo; neque post mortem uxoris licet ei vel
Decret. p. adulteræ copulari in conjugium. Item Zacharias Papa : Concubuisti cum sorore
ii, caus. 32, uxoris tuæ; si fecisti, neutram habeas; et uxor tua, si non fuerit conscientia sceleris,
q. 7, c. 23. et continere non vult, nubat in Domino cui vult. Tu vero et adultera sine spe con-
 jugii maneatis, et dum vivitis, poenitentiam agite. Quod ait, Cui vult nubat, intelli-
Ibid. c. 22. gendum est post mortem viri. Unde Gregorius : Qui uxores suas in adulterio
 deprehendunt, nec ille nec illa aliam uxorem accipiat, vel alium virum, quamdiu
 ambo vivunt. Si vero adultera mortua fuerit, vir ejus si vult nubat; adultera vero
 nunquam, etsi mortuus fuerit vir ejus, sed omnibus diebus poenitentiæ lamenta
 persolvat. — Hic de illo adulterio agitur quod cum cognato viri vel cum cognata
 uxoris committitur.

F. *Non est dimittenda uxor pro aliqua macula seu
 deformitate corporis.*

Illud etiam sciendum est, quod pro aliqua infirmitate vel macula corporali non
 licet viro uxorem dimittere, et econverso, sed debet alter alteri subsidia providere.
Ibid. q. 5, Unde Augustinus : Si uxorem quis habeat sterilem, sive deformem corpore, vel de-
c. 18. bilem membris, vel cæcam, vel claudam, vel surdam, vel si quid aliud, sive morbis
 vel laboribus doloribusque confectam, et quidquid, excepta fornicatione, excogitari
 potest vehementer horribile, pro societate fideque sustineat.

SUMMA

DISTINCTIONIS TRICESIMÆ QUARTÆ

JAM ante tractavit Magister de matrimonio et causis ipsius; nunc loquitur de personis ad contrahendum aptis, et non aptis; qualiter etiam diversæ personæ diversimode sunt ineptæ. De his primo agit in generali, deinde per diversa hujus distinctionis capitula in speciali, utpote : de impedimento frigiditatis, de impedimento maleficii, de impedimento furia, et de impedimento incestus.

QUÆSTIO PRIMA

QUæritur ergo de istis impedimentis correspondenter ad litteram, primo in generali, deinde in speciali.

De his seribit Antisiodorensis in Summa sua, libro quarto : Impedimentorum C matrimonii quædam sunt substantialia, quædam accidentalia. Substantialia sunt, quæ omni tempore impediunt matrimonium; accidentalia, quæ in aliquo casu impediunt illud, et in aliquo non. Et primo de substantialibus est dicendum. Hæc impediunt matrimonium contrahendum, dirimuntque contractum. — Hæc Antisiodorensis, qui ordine suo ista prosequitur. Sed non ita procedit Magister : ideo ejus processum sequendo, aliqua hinc inde ex prefati summa doctoris accipiam.

Itaque de frigiditate seu potentia coeundi affirmat : Hæc potentia duplex est : una naturalis, alia accidentalis. Naturalis est triplex : prima est naturalis frigida; secunda, defectus ætatis ; tertia, arctatio naturæ. Qualibet harum impedit matrimonium, et dirimit contractum. De defectu ætatis constat, quod non valent sibi invicem debitum reddere; similiter, si quis sit naturaliter frigidus in tantum, ut nec naturaliter nec per medicinalia adju-

A tus queat coire ; similiter, si mulier sit tam arcta, ut nec per medicinalia, nec per violentiam, ut per sectionem aut per aliquid simile, possit idonea fieri ad hoc ut cognoscatur, nequid contrahere : et si de facto contrahat, matrimonium nullum est. — De his doctor iste bene prosequitur. Verum tamen, quoniam Doctor sanctus de eisdem planius ac comprehendiosius loquitur, scripta ejus inducam, in quo et aliorum scripta pro maxima parte comprehenduntur.

Quædam, inquit, sunt de essentia matrimonii, et quædam de solennitate ejusdem. Quumque remotis his quæ sunt de solennitate sacramenti, adhuc verum permanet sacramentum ; ideo impedimenta contrariantia his que sunt de solennitate sacramenti, non efficiunt quin sit matrimonium verum. Et talia dieuntur impedire contrahendum, non tamen contractum dirimere : ut sunt prohibitio Ecclesiæ, et tempus feriatum. Et de hoc sunt versus hi :

Ecclesiæ vetitum, necnon tempus feriatum
Impediunt fieri, permittunt juneta teneri.

De aliis quoque impedimentis sunt versus isti :

Error, conditio, votum, cognatio, crimen,
Cultus disparitas, vis, ordo, ligamen, honestas,
Si sis affinis, si forte coire nequibus :
Hæc socianda vetant connubia, facta retractant.

Horum numerus seu sufficientia sic accipi potest. Matrimonium impediri potest aut ex parte contractus, ipsius matrimonii, aut ex parte contrahentium. Si primo modo, D quum contractus matrimonii per voluntarium fiat consensum, qui tollitur per ignorantiam et violentiam ; sic erunt duo matrimonii impedimenta, utpote vis, id est violentia seu coactio, et error ex parte ignorantiae. Hinc de his duobus impedimentis supra tractavit Magister, agendo de matrimonii causis. Nunc tractat de impedimentis ex parte contrahentium, quæ taliter distinguuntur. A matrimonio contrahendo potest homo impediri vel simileiter, vel respectu certæ personæ. Si

simpliciter, ita quod cum nulla possit contrahere, hoc non potest esse nisi quoniam impeditur ab actu matrimoniali : quod contingit dupliciter. Primo, quia non potest de facto : sive quia omnino non potest, et sic impotentia coeundi ponitur impedimentum; vel quia libere non potest, siveque ponitur impedimentum conditionis servitutis. Secundo, quoniam licet non potest, et hoc secundum quod ad continentiam obligatur. Quod contingit dupl. citer : primo, ex suscepto officio, et sic est impedimentum ordinis; vel ex voto emisso, et sic impedit votum. Si autem quis impeditur a matrimonio contrahendo non simpliciter, sed respectu alicujus personæ : vel hoc est propter obligationem ad personam alteram, sicut qui uni personæ matrimonialiter junctus est, non potest alteri jungi, et ita est ligamen, videlicet matrimonii; vel quoniam deficit proportio ad aliam personam. Et hoc potest esse tripliciter. Primo, propter nimiam ab ipsa distantiam : et ita est disparitas cultus. Secundo, propter nimiam propinquitatem : et sic ponitur triplex impedimentum. Primum est cognatio; secundum est affinitas, quæ importat propinquitatem duarum personarum ratione tertiae matrimonio junctæ; tertium est publicæ honestatis iustitia, in qua est duarum propinquitas personarum ratione tertiae personæ per sponsalia junctæ. Tertio, propter indebitam conjunctionem ad ipsam prius factam: siveque impedit crimen adulterii prius commissi cum illa.

Verum circa hæc quæri potest, cur sacramento Matrimonii potius quam aliis sacramentis assignantur impedimenta. Et respondendum, quod etiam alia sacramenta poterunt impediiri, si quid subtrahatur quod sit de essentia sacramenti, aut de solennitate ipsius. Matrimonio tamen specialiter impedimenta assignantur. Primo, quia consistit inter duos : ideo pluribus potest modis ac rationibus impediiri, quam alia quæ uni personæ singulariter competent. Secundo, quoniam matrimonium ha-

A bet causam in Deo atque in nobis, sed alia quædam sacramenta solum in Deo : unde et pœnitentiæ, quæ etiam aliquo modo causam habet in nobis, Magister aliqua impedimenta assignavit supra, distinctione sextadecima, videlicet hypocrisim, ludos, etc. Tertio, quia de aliis sacramentis est consilium seu præceptum, tanquam de bonis perfectioribus; de matrimonio autem est indulgentia, tanquam de bono minus perfecto. Idecirco ut detur occasio proficiendi in melius, plura ponuntur matrimonio impedimenta quam aliis sacramentis. — Præterea personæ dicuntur ad contrahendum illegitimæ, quia sunt contra legem qua constitutum est matrimonium. Matrimonium quippe in quantum est officium naturæ, lege statuitur naturali; in quantum sacramentum, statuitur jure divino; in quantum vero est in officium communitatis, statuitur lege civili. Hinc a qualibet harum legum potest persona ad matrimonium illegitima reddi. Quumque lex naturalis, secundum diversos status diversas recipiat determinationes, jus quoque positivum varietur secundum diversas hominum conditiones; ideo ait Magister, in diversis temporibus diversas personas illegitimas fuisse. — Dicuntur demum impedimenta quædam matrimonium contractum dirimere : non quod matrimonium verum possit dissolvi personis viventibus, sed quia matrimonium quod non fuit verum matrimonium, utpote non de jure contractum, faciunt irritari, ita quod ostenditur verum matrimonium non fuisse.

D Sic et quædam impedimenta dicuntur matrimonia contrahenda impediire, contracta non dirimere seu non dissolvere : non quin verum matrimonium contrahatur, etiamsi impedimenta illa concurrant, sed quia illicite fiunt, et peccat sic contrahens : sicut si quis consecrat pransus, vere consecrat, quamvis peccet contra Ecclesiæ jussionem agendo. — Hæc Thomas in Scripto.

At vero Petrus : Omnis (ait) effectus qui constituitur ex causis impedibilibus, po-

test impediri. Matrimonium autem constituitur non solum ex causis divinis, sed etiam humanis, quæ impediri multipliciter possunt. Sufficientia vero impedimentorum matrimonii accipi potest penes quatuor matrimonii causas. Nam penes causam efficientem, quæ est consensus mutuus per verba de præsentí expressus, accipiuntur tria impedimenta, quæ sunt, error personæ, error conditionis, atque coactio. Penes causam vero finalem, quæ duplex est, utpote, generatio filiorum ad Dei obsequium educandorum, et remedium fornicationis, sumuntur alia tria. Nam contra officium generationis est impotentia coeundi; contra educationem prolis ad cultum Dei est disparitas cultus; contra remedium morbi, enormitas criminis, qua se facit indignum conjugio. Penes causam materialem sumuntur tria: quoniam matrimonium est conjunctio personarum, tam corporum quam animorum; et quia natura in tali opere nimiam propinquitatem abhorret, ideo nimia propinquitas impedit matrimonium. Et hæc triplex est, utpote, per cognitionem, per affinitatem, per publicæ honestatis justitiam. Penes causam quoque formalem tria accipiuntur, quia matrimonium est vinculum societatis indissolubilis, qua transfertur potestas corporum. Quam translationem seu vinculum impediunt tria, utpote: ordo, in quo homo se tradit divino officio; votum solenne, quo se tradit in obedientiam alterius hominis; et ligamen, in quo potestatem sui corporis tradit alteri coniugi. Hæc Petrus. — Concordant Albertus, Bonaventura, Richardus et alii, secundum quos sunt duodecim matrimonii impedimenta, quæ partim sequuntur.

QUÆSTIO II

NUne addendum de matrimonii impedimentis in speciali.

De quibus Thomas scribit, et primo de frigiditate: In matrimonio, dicens, est qui-

A dam contractus quo unus alteri obligatur ad debitum. Unde sicut in aliis contractibus non est conveniens obligatio, si quis se obligat ad id quod non potest dare aut facere seu implere; ita non est conveniens matrimonii contractus, si fiat ab aliquo qui debitum carnis solveret nequit. Quod impedimentum vocatur impotentia coeundi, nomine generali: quæ potest esse ex causa intrinseca naturali, et ex causa extrinseca accidentalí, ut per maleficium, sicut dicetur. Si est ex causa naturali, hoc B potest esse duplice: quia aut est temporalis, cui subveniri potest remedio medicinæ aut ætatis processu, et tunc non solvit matrimonium; vel est perpetua, et tunc solvit illud, ita quod talis de cetero maneat sine spe conjugii, alter nubat cui I Cor. viii, 39. vult in Domino. Denique, ad cognoscendum utrum impedimentum exsistat perpetuum, Ecclesia statuit tempus determinatum, in quo hujus rei possit haberri experimentum, puta triennium: ita quod si post triennium, in quo fideliter dederunt operam copulæ carnali, inveniatur matrimonium non esse consummatum, iudicio Ecclesiæ dissolvatur. Attamen in hoc quandoque errat Ecclesia, quoniam infra triennium aliquando experiri sufficienter non valet perpetua impotentia ista. Unde Ecclesia si inveniat se deceptam per hoc, quod ille in quo fuit impedimentum, inveniatur carnalem copulam cum eadem aut alia perfecisse, reintegrat matrimonium primum, dirimitque secundum, quamvis de ejus licentia sit effectum. — Et si objiciatur, quod carnalis copula non est de essentia matrimonii; dicendum, quod quamvis sit ita, tamen potentia ad hoc est de matrimonii veri essentia: quia per matrimonium datur utrique conjugum potestas in corpus alterius respectu copulæ. Cf. p. 66 C, 91 A.

Verumtamen his rursus objicitur. Primo, quoniam sicut nimia frigiditas, ita et nimia caliditas vehementer desiccans, carnalem impedit copulam, et tamen non ponit impedimentum conjugii. — Secundo, vetuli sunt frigi, et tamen permittuntur

contraherc. — Tertio, si mulier scit virum A nem ex contractu, ideo stat contractus ; si autem nescit, non stat contractus hujusmodi. Hinc frigiditas causans impotentiam talem quod non valet de facto solvere debitum, atque conditio servitutis per quam homo non potest de facto libere solvere, impediunt matrimonium. Impedimentum autem per quod quis non potest de jure reddere debitum, ut consanguinitas, annihilat matrimonium, sive alter sciat, sive non : ideo dicit Magister, quod <sup>Cf. p. 136 A
in littera.</sup> haec duo faciunt personas non omnino illegitimas. — Ad quartum, quod non potest esse perpetuum impedimentum in viro respectu unius personæ et non respectu alterius. Si vero non possit carnalem actum explere cum virgine, et posset cum corrupta, tunc medicinaliter aliquo instrumento posset claustrum pudoris solvere, et sic ei conjungi. Nec hoc esset contra naturam, quia non fieret ad delectationem, sed ad medicamentum. Porro abominatio mulieris non est causa naturalis, sed accidentalis extrinseca : idecirco de ea est idem judicium quod de maleficio, de quo mox dicetur. — Ad quintum, quod mas in generatione est agens, et femina patiens. Hinc ad opus generationis major caliditas requiritur in viro quam muliere. Unde frigiditas quæ virum facit impotentem, non redderet impotentem uxorem. Aliunde tamen potest impedimentum esse in femina naturale, utpote ex arctatione : sicque idem judicium est de arctatione mulieris, et frigiditate mariti. — Hæc Thomas in Scripto.

Et respondendum ad primum, quod caliditas superflua vix potest esse impedimentum perpetuum. Si tamen inveniretur, quod per triennium copulam impediret carnalem, judicaretur perpetuum. Nihilo minus, quia frigiditas intensius atque frequentius impedit matrimonium (nam impedit non solum seminum mixtionem, sed membrorum quoque rigorem); idecirco magis hic ponitur matrimonii impedimentum quam caliditas, quum et omnis defectus naturalis ad frigiditatem reducatur. — Ad secundum, quod vetuli, quamvis interdum non habeant caliditatem sufficientem ad generandum, habent tamen sufficientem ad copulam : ideo conceditur eis matrimonium secundum quod est in remedium, quamvis non competit eis secundum quod est in naturæ officium. — Ad tertium, quod in omni contractu universaliter observatur, quod impotens ad solvendum, non reputatur idoneus ad contractum quo ad solutionem se obligat. Tamen quis dicitur tripliciter impotens ad solvendum. Primo, quia non potest solvere de jure : et talis impotentia facit contractum penitus nullum, sive sciat is cum quo facit contractum, sive ignoret potentiam istam. Secundo, quia non potest de facto : et sic si ille cum quo contrahit, scit potentiam istam, patet quod alium querit fi-

B
C
D
Qui consequenter de impedimento maleficii addit : Quidam dixerunt maleficia nil esse nisi in hominum aestimatione, qui naturales effectus quorum causæ occultæ sunt, maleficis deputabant. Sed hoc est contra auctoritates Sanctorum, dicentium quod dæmones si desuper permittantur, potestatem habent super corpora imaginationesque hominum, ita quod per eos malefici aliqua signa facere queunt. Denique opinio illa ex infidelitate procedit, quia non credunt dæmones esse nisi in vulgi aestimatione, ita quod terrores quos homo

sibi ipsi ex sua aestimatione ingerit, daemoni imputet; et quod etiam ex vehementi imaginatione, figuræ quedam apparet in sensu tales quales homo intra se cogitat, tuncque daemones apparere creduntur. Verum haec oinnia falsa et ficta esse cognoscimus, et contra experientias

Cf. dist. vii.
q. 5.

certas, ut super secundum ostensum est. Sunt quoque contra catholicam fidem quæ angelos corruisse, et daemones factos esse certissime scimus, atque ex subtilitate et agilitate suæ naturæ multa scire et posse quæ nos nec scimus nec possumus: propter quod qui ipsos ad talia facienda inducunt, malefici appellantur. — Alii ergo dixerunt, per maleficia præstari posse impedimentum copulæ carnali, tamen nullum tale esse perpetuum, ideo non dirimere matrimonium contractum, et jura antiqua aliter dicentia, esse revocata. Sed hoc est contra experimenta et jura nova, quæ antiquis concordant. — Ideo distinguendum: quoniam impotentia cocundi ex maleficio veniens, aut est perpetua, et sic matrimonium dirimit; aut non est perpetua, et ita non dirimit. Atque ad hoc experiendum, eodem modo ab Ecclesia constitutum est tempus triennii, sicut de C. p. 141 B'. frigiditate est dictum. Hæc tamen inter frigiditatem maleficiumque differentia assignatur: quia qui impotens est ex frigiditate, ita est impotens ad unam sicut ad aliam; idcirco cum alia contrahere prohibetur. Impotens vero ad unam ex maleficio, potest esse ad aliam potens; idcirco dum per Ecclesiam separantur, datur utriusque libertas quærendi aliam copulam.

Præterea advertendum, quod quia prima peccati corruptio, per quam homo diaboli servus effectus est, in posteros per actum generativæ descendit, ideo maleficii potestas permittitur a Deo justissimo per diabolum exerceri potissime in actu generativæ: quemadmodum et in serpentibus magis ostenditur virtus maleficiorum, ut dicitur, quam in animalibus aliis, quoniam per serpentem tentavit diabolus hominem. — Maleficium quoque est ita

A perpetuum, quod non potest humano operare habere remedium, quamvis omnipotens Deus possit praestare subsidium daemонem compellendo, seu daemон desistendo. Nec semper oportet ut quod per maleficium factum est, possit per maleficium aliud destrui, ut et ipsi malefici confitentur. Et quamvis per maleficium posset remedium adhiberi, nihilo minus perpetuum reputaretur: quoniam nullo modo debet quis auxilium daemoni per maleficia invocare. Nec oportet quod si propter peccatum hominis data sit potestas diabolo in hominem, cessante peccato cesset hujusmodi plaga: quia frequenter durat pena cessante culpa. Exorcismi quoque Ecclesiæ non semper valent ad reprimendum omnes corporales molestias a daemonibus introductas, exigente hoc justo Dei iudicio; semper tamen valent contra illas daemonum infestationes contra quas sunt principaliter instituti. — Amplius, per maleficium potest induci impedimentum quandoque ad unam tantummodo mulierem, quandoque ad plures: quia diabolus est voluntaria causa. Sed et impedimentum maleficii potest procedere ex daemoni impressione in imaginatione viri, ex qua aufertur ab eo concupiscentia ad unam aut aliam, vel ad plures.

Insuper, furia matrimonium sequens, nequaquam dirimit matrimonium. Si autem præcedat, tunc aut furiosus habet lucida intervalla, aut non. Si habet, tunc potest contrahere, quamvis non sit tutum, quum sit ad educationem proliis ineptus; D si non habet, non potest contrahere, quia non adest consensus ubi non adest usus seu actio ratiouis.

At vero si quis cognoseat sororem aut cognatam alicujus mulieris ante matrimonium cum illa, oportet matrimonium separari etiam post sponsalia, ratione affinitatis contractæ. Si vero post matrimonium contractum et consummatum, non debet totaliter separari, sed vir amittit jus pretendi debitum, nec potest petere sine peccato, sed reddere: quoniam uxor jus pe-

tendi non perdit. Post mortem demum sua uxoris debet sine spe conjugii permanere, nisi ob ejus fragilitatem dispensetur cum eo, quando de ejus periculo formidatur. Quod si sine dispensatione contraxerit, matrimonium non est separandum, quamvis peccet contra statutum Ecclesiæ hoc faciendo.

Sed propter sterilitatem uxoris matrimonium non potest dissolvi: quoniam etsi matrimonium non habet suum effectum in sterili secundum quod est in naturæ officium, habet tamen secundum quod est in culpæ remedium.

Porro divortium sic fieri debet in casu impotentia. Dum coeundi potentia allegatur, et vir et uxor confitentur, si est evidens impedimentum, quemadmodum in eunuchis, possunt mox separari. Si vero non sit evidens impedimentum, præcipiendum est eis, ut adhuc cohabitent, bona fide operi carnali operam dantes. Quod si usque triennium fieri nequit, jurabit uterque quod bona fide operi illi operam dantes, non potuerunt conjungi carnaliter; et ne divortium facile celebretur, requiritur ut septem de propinquis qui hoc melius sciunt, et qui de hoc per signa probabilita possunt veritatem cognoscere, jurent quod credunt ipsos verum dixisse. — Hæc Thomas.

Concordat Petrus, et addit: Perpetua impotentia coeundi, aut matrimonium antecedit, et sic impedit contrahendum, et dirimit contractum; aut sequitur, et ita nec dirimit nec impedit. Et hæc duplicit noscitur: primo certive, per corporis aspectum; secundo probabiliter, si triennio cohabitantes, etc., ut supra. Aut ergo uterque proclamat ad judicium, et profitetur impedimentum: et tunc propter periculum illusionis, uterque jurabit sic esse ut jussum fuit (quod scilicet operam dede- runt ad copulam, nec potuerunt), cum septima manu, id est cum septem propinquis, ut tactum est. Aut alter confitetur, alter negat. Aut ergo vir provocat ad separationem, aut mulier: si vir, ineumbit

A ei probatio uxore negante, nec creditur ci soli; si mulier provocat, viro contrarium sentiente, creditur viro, quia vir caput est ^{1 Cor. xi, 3.} mulieris, nisi mulier adspectu corporis possit probare virum esse mentitum. Separatione autem facta, mulieri datur licentia contrahendi cum alio; frigidus sine spe manebit conjugii. Quod si contraxerit et cognoverit eam quam sumpserit, cogetur redire ad primam. Hæc Petrus.

B Et in his continentur scripta Bonaventurae et Richardi de istis. Bonaventura tamen affirmit, quod impedimentum frigiditatis interdum est ex parte utriusque. Cujus oppositum videtur in verbis Thomæ haberis, quum ait quod femina in actu commixtio- p. 142 C¹. nis est patiens, et mas agens, etc. Et verum quod nec ita frequenter, neque tam evidenter potest ex parte mulieris frigiditas allegari aut objici.

C De his multa scribit Albertus, ex quibus dicta S. Thomæ sunt sumpta, et ait: Nullum est dubium multos esse maleficiatos dæmonum potestate; quod constat omnibus qui de necromantia et factis imaginum aliiquid norunt. Et hanc potestatem accepit diabolus propter hominum patientium peccata permisus, vel ad exemplum aliorum. Virtute namque divina fit compulso, et est potius vindicta et poena gravissima peccati, quam exauditio maleficii, ut qui in sordibus est, sordescat adhuc, et accipiat cooperationem erroris, qui crede- Apoc. xxii, 11. re noluit veritati. Unde compulso fit per Deum et angelos sanctos, operatio vero per dæmonem. Et interdum effectus non sequitur, quia (ut puto) Deus ex misericordia sua dæmonum potestatem restrin- git: cujus rei aliam causam necromantici tradunt, de qua nihil ad præsens.

D Si autem queratur, utrum maleficium excludendum sit per maleficium; videtur quod sic, quia necromantici docent unum maleficium excludi per aliud, ut patet in libro Hermetis qui de Secretis Aristotelis intitulatur. In contrarium, quod lex Dei præcipit eos occidi qui consulunt magos, ^{Lev. xix, 31; Deut.} et querunt a mortuis veritatem; et ut ha- xviii, 10, 11.

betor in littera, per orationes atque jejunia est talibus resistendum. — Et respondendum, quod nullo modo querenda est medicina per incantatorem, sed potius tolerandum est maleficium. Et ad objectum dicendum, quod illi tanquam pestiferi docent nocere; et dum dæmones cessant a læsione, dicuntur curare, ut in vita S. Bartholomæi narratur. Curari quoque maleficiatus potest, si totum conferat se ad Deum per orationem, compunctionem et satisfactionem.

Communiter quoque tenet Ecclesia, quod maleficiatus ad unam, non est maleficiatus ad aliam. Et si non juvatur orationibus devotorum, datur utrique licentia contrahendi cum alio, nec unquam ista licentia revocatur. — Verumtamen objici potest, quia in libro Imaginum docetur fieri imago quæ maleficiat simpliciter: facit enim diligere castitatem, atque abscondit universaliter coitum. Et respondendum, quod hoc fieri nequit, nisi quis omnino infrigidetur. Bene tamen inducitur amor castitatis per necromantiam, et abominatio coitus; atta-

A men manet motus in aliquam, propter somnis incendium, nisi infrigidetur quis penitus. — Hoc item pensandum quod jura dicunt, adulterum non posse contrahere cum ea quam prius polluit per adulterii crimen, nisi in casibus qui in littera ponuntur. — Hæc Albertus.

Durandus demum circa hæc addit: Quando propter arctationem mulieris separatur matrimonium, mulier debet sine conjugio remanere. Si autem nubat alteri et cognoscatur ab illo, queritur an reintegrabitur matrimonium primum. Dicendum quod imo, si primus vir et secundus sint similis naturæ et complexionis: quoniam sieut cognoscibilis est a secundo, ita cognoscibilis fuit a primo; et sic loquitur quedam Decretal. Si vero sint complexionis notabiliter distantis, ratione cuius mulier nunquam cognoscibilis fuit a primo immediate, non debet restitui illi primo: quoniam mulier areta simpliciter inepta est cum illo contrahere a quo immediate cognosci non potest. Non enim licet ut cognoscibilis ei fiat per alium secum cocuntem. Hæc Durandus.

Decretal.
lib. iv, tit.
15, c. 6 in
fine.

Thebit.

DISTINCTIO XXXV

A. Eodem jure utitur vir et mulier.

HOCTIAM notandum est, quod quum Dominus concedat uxorem dimitti causa fornicationis viro, eadem licentia non tollitur feminis. Unde Hieronymus: Praecepit Dominus uxorem a viro non dimitti, excepta causa fornicationis; et si dimissa fuerit, manere innuptam. Quidquid viris praecipitur, hoc consequenter redundat ad feminas. Non enim adultera uxor dimittenda est, et vir mœchus tenendus. Item: Apud nos quod non licet feminis, æque non licet viris; et eadem servitus pari conditione censetur. — Ex his ostenditur, quod mulier potest super fornicatione virum convenire, ut vir mulierem. Unde Innocentius Papa: Christiana religio adulterium in utroque sexu pari ratione condemnat; sed viros suos mulieres non facile de adulterio accusant, viri autem liberius uxores suas adulteras apud sacerdotes deferre consueverunt; et ideo mulieribus, prodiit earum crimine, omnino negatur communio; virorum autem latente commisso, non facile quisquam ex suspicionibus arectetur; qui tamen submovebitur, si ejus flagitium detegatur.

Decret. p.
lib. caus. 32,
q. 5, c. 19.

B. *Quod fornicariam nequit dimittere vir, nisi et ipse expers fornicationis fuerit, et econverso.*

Si vero quæritur, an adulter adulteram possit dimittere causa fornicationis; dicimus, quia nequit adultera uxor dimitti a viro, nisi et ipse expers fornicationis exsistat, et econverso. Unde Augustinus: Nihil iniquius est quam causa fornicatio-
Decret. p. u, caus. 32,
q. 6, c. 1.
Rom. ii, 1. nis dimittere uxorem, si et ipse convincitur fornicari. Occurrit enim illud: In quo alterum judicas, te ipsum condemnas. Quapropter quisquis fornicationis causa vult abdicere uxorem, prior debet esse a fornicatione purgatus: quod similiter et de femina dixerim. Idem: Indignantur mariti, si audiant adulteros viros pendere similes adulteris feminis pœnas, quum tanto gravius eos puniri oportuerit, quanto magis ad eos pertinet et virtute vincere et exemplo regere feminas. — Ex his apparet, quod adulter adulteram dimittere non valet, et econverso.

C. *Quod possunt reconciliari qui separantur causa fornicationis.*

Si quis autem fornicationis expers fornicariam dimiserit, alii copulari non potest, sed continere oportet, vel ad dimissam redire: sic est et de femina. Unde et 1 Cor. vii, 10, 11. Apostolus: His qui matrimonio juncti sunt, præcipio non ego, sed Dominus, uxorem a viro non discedere; quod si discesserit, manere innuptam, aut viro suo Ambrosiast. reconciliari. Et de viro addit: Et vir uxorem non dimittat. Sed Ambrosius ait: Ideo in I Cor. vii, 11. non subdit de viro sicut de muliere, quia licet viro aliam ducere. Sed hoc a falsariis in Ambrosii libro positum creditur. Supplendum enim esse in viro quod de uxore Decret. loc. cit. c. 3. praemisit, aperte dicit Augustinus sic: Quare non addit de muliere quod praemisit de viro, nisi quod similem formam vult intelligi, ut si dimiserit, quod causa fornicationis permittitur, maneat sine uxore, aut reconcilietur uxori? Idem: Si nec nubere illi conceditur, vivo viro a quo recessit, nec huic alteram ducere, viva uxore quam dimisit; multo minus fas est illicita cum quibuslibet stupra committere. Idem: Ibid. c. 4. Ut non facile dimittatur uxor, Dominus solam fornicationis causam exceptit; ceteras vero universas molestias, si quae extiterint, jubet pro fide conjugali et pro castitate Matth. xix, 9. fortiter sustineri; et mœchum dixit, qui a viro solutam duxit. — Ex his ostenditur, quod si causa fornicationis fit separatio, non potest vir vel mulier in aliam transire copulam. Possunt autem reconciliari et cohabitare sicut prius, si dimissum alter revocare voluerit.

D. *Quæ prædictis videntur obviare.*

Decret. loc. cit. q. 1, c. 1. Dicit tamen Joannes Chrysostomus: Sicut crudelis et iniquus est qui castam dimittit, sic fatuus est et iniquus qui retinet meretricem. Patronus enim turpitudinis Ibid. c. 2. est qui celat crimen uxoris. Item Hieronymus: Quum mulier unam carnem in aliam diviserit, et se fornicatione a marito separaverit, non debet teneri, ne virum quoque

sub maledicto faciat, dicente Scriptura : Qui tenet adulteram, stultus est et insipientis. Idem ad Amandum presbyterum scribens de quadam quae viro suo vivente alii nupserat, sic ait : Rem novam loquor, imo non novam, sed veterem, quae veteris Testamenti auctoritate confirmatur : Si reliquerit secundum virum mulier, et reconciliari voluerit priori, non potest.

Prop. xviii,
22.Hier. Epist.
55, n. 4.
Deut. xxiv,
4.

E. Determinatio.

Sed hæc omnia intelligenda sunt de illa quæ ab adulterio recedere noluit, nec per pœnitentiam peccatum delere : quod si vir scienter patitur, consentire videtur. Si enim in adulterio perseverare elegerit, patronus turpitudinis et lenocinii reus maritus habebitur, nisi eam adulterii ream facere voluerit. Si autem a peccato recesserit, et per pœnitentiam illud purgaverit, poterit viro reconciliari. Unde Augustinus : Quod tibi durum videtur, ut post adulterium reconcilietur conjux, si fides adsit, non erit durum. Cur enim adhuc deputamus adulteros, quos credimus pœnitentia esse sanatos ? Idem : Non erit turpis nec difficilis, etiam post patrata et purgata adulteria, reconciliatio conjugii, ubi per claves regni cœlorum non dubitatur fieri remissio peccatorum : non ut post viri divortium adultera revocetur, sed ut post Christi consortium adultera non vocetur. Item Gregorius : Debet recipere peccatricem quæ pœnitentiam egit, sed non sæpe. Item Hermes : Si vir scierit uxorem suam delinquisse, et non egerit pœnitentiam mulier, sed permanet in fornicatione sua, et vivit communiter cum illa, vir reus erit et particeps peccati ejus. Quod si mulier dimissa egerit pœnitentiam, et voluerit ad virum reverti, debet recipere peccatricem quæ pœnitentiam egit, sed non sæpe.

Gratian. in
caus. 32, q.
1, c. 10.Decret. p.
ii, caus. 32,
q. 1, c. 7.

Ibid. c. 8.

Decretal.
lib.v, tit.16,

c. 3.

Hermas,
Pastor, lib.
ii, mandat.

4, c. 1.

F. De illis qui se ante polluerunt per adulterium.

Solet etiam quæri, an valeat duci in conjugium quæ prius est polluta per adulterium. De hoc Leo Papa ait : Nullus ducat in matrimonium quam prius pollutus adulterio. Item : Relatum est auribus sanctorum sacerdotum, quemdam alterius uxorem stupro violasse, et insuper mœchæ juramentum dedisse, quod post legitimam mariti mortem si superviveret, duceret eam in uxorem : quod et factum est. Tale ergo connubium prohibemus et anathematizamus. — His aliisque auctoritatibus videntur in conjugium copulari qui se prius adulterio maculaverunt. Sed econtra Augustinus ostendit, dicens : Denique mortuo eo cum quo fuit verum conjugium, fieri potest conjugium cum qua præcessit adulterium. Idem : Posse fieri sane licitas nuptias ex personis illicite conjunctis, honesto placito subsequente, manifestum est.

Decret. p.
ii, caus. 31,
q. 1, c. 1.

Ibid. c. 4.

Ibid. c. 2.

Ibidem.

G. Determinatio.

Sed hæc ultima auctoritas de concubinis loquitur, perhibens concubinas posse transire ad honestum placitum nuptiarum, si castitatem et fidem servare velint.

Prima vero auctoritas Augustini de illis agit qui de peccato pœnituerunt, et nihil in mortem viri machinati sunt; nec vivente viro fidem adulteræ dedit mœchus quod eam in conjugio duceret, si superviveret. Qui vero hæc faciunt, aliis præmissis auctoritatibus prohibentur copulari.

SUMMA

DISTINCTIONIS TRICESIMÆ QUINTÆ

IN hæc distinctione docetur, qualiter propter adulterii crimen, conjugati ab invicem separantur. Et primo ostendit Magister, quod in hac re conjugati sunt juris ejusdem, ita quod sicut vir potest uxorem dimittere ob ejus adulterinam fornicationem, sic econtrario. Deinde circa hoc addit, quod maritus uxorem adulteram non potest abjicere, nisi ipse tanti sit criminis expers dum habuit eam. Et pandit, qualiter intelligenda sit separatio ista, utpote quantum ad cohabitationem seu torum, non quantum ad vinculum conjugale. Discutit quoque, an liceat viro non abjicere sed secum tenere adulteram. Postremo scrutatur, qualiter adulterium impedit matrimonium contrahendum.

QUÆSTIO UNICA

Hie quæritur, An propter fornicationem unius conjugum, alias possit illum abjicere; et utrum teñeatur ad hoc, vel magis expediat quod reconcilientur.

Videtur quod propter fornicationem non liceat separare matrimonialiter junctos, nec unus corum se ab alio possit retrahere. Primo, quia ex hoc sequitur sæpe major confusio, et filii aut filiae præter propriam culpam diffamantur tanquam proles adulteræ matris. Inde quoque consequitur odium, et alii scandalizantur. — Secundo, quia debemus pro malis retribuere bona. — Tertio, quia ut ait Apostolus,

A debemus esse imitatores Dei sicut filii *Ephes. v.1.* carissimi. Deus autem altissimus animas sibi per fidem despontatas atque per caritatem viscerose unitas, si fornicentur cum dæmonc et cum rebus inanibus, semper paratus est ad veniam capere, imo hortatur ut redeant, et frequenter post redditum gratiosius sibi conjungit : ergo vir non statim pro una fornicatione aut pluribus, debet se ab uxore retrahere, nec implacabilem exhibere. — Quarto, quia si post separationem, cum aliis contrahere B prohibentur, erit separatio ista multorum adulteriorum occasio : ergo si Deus fragilitati humanæ sufficienter providit, oportebit licitum esse post separationem, cum aliis inire connubium, aut invicem indulgere et commanere.

In oppositum sunt quæ habentur in littera.

Ad hoc Bonaventura respondet : Propter fornicationem licet inter conjugatos divortium fieri, altero (utpote innoxio) postulante, quoniam Dominus hoc concessit. Id *Matth. xix. 9.* circa quoque concessit hoc, quoniam non servanti sed frangenti fidem, non tenetur vir fidem servare. Et quia directe peccavit contra actum matrimoniale, in eodem est punienda, exigente æquitate juris matrimonialis : quia privavit contoralem jure quod in ipsis adulterantis habuit corpore, et hoc sine alterius demerito. Unde non ex quacumque fornicatione fit divortium, sed ex vitiosa, atque ex parte alterius singularis, ita quod uterque non est adulterii D reus. Si etenim fornicetur per violentiam aut ignorantiam facti, ut dum eum cui miscetur, suum putat existere contoralem, aut ipsum estimat mortuum, excusat. Si autem prostituit contoralem, aut in eodem est crimine, aut foveat adulteran-

tem, aut personam talem cognoscit dum A test; non tamen exprimitur: primo, quoniam passio illa ignominiosa inominabilis est; secundo, quoniam rarius accidit; tertio, quia non causat incertitudinem prolis. Hæc Bonaventura.

Eadem scribit quoque Thomas, verbis parum permutatis: Uxorem, inquiens, Christus concessit dimittere propter fornicationem, in pœnam illius qui fidem fregit, et in favorem ejus qui fidem servavit. Hinc septem casus excipiuntur in quibus non licet viro uxorem dimittere ob fornicationem: in quibus vel uxor immunis est a ermine illo, vel in eo uterque culpabilis est. Primus est, quando vir similiter reus est criminis hujus. Secundus, dum eam prostituit. Tertius, dum uxor probabiliter eredit eum mortuum esse, et ideo alteri nupsit. Quartus, si latenter cognita est ab altero lectum ejus sub specie mariati intrante. Quintus, si opprimatur. Sextus, si viro fuit reconciliata, ac deinceps cognita ab eodem. Septimus, si matrimonio in infidelitate cum viro contracto, vir dedit uxori libellum repudii, et illa alteri nupsit: tunc namque si convertatur uxor ad fidem, vir tenetur illam recipere. — Denique, propter fornicationem specialiter fit divortium, quoniam fornicatio est directe contra matrimonii bona. Impedit enim certitudinem prolis, et frangitur fides, nec significatio observatur, dum una persona dividit carnem suam in plures: hinc alia crimina, quamvis forsitan graviora, non causant divortium. Sed quum infidelitas sit fornicatio spiritualis, et matrimonii bono contraria, quod est proles ad Dei obsequium educanda, ideo causat divortium; aliter tamen quam fornicatio corporalis: nam propter unam fornicationem carnalem, ad divortium potest procedi, non autem propter unum actum infidelitatis, sed propter consuetudinem quæ pertinaciam monstrat, in qua infidelitas ipsa perficitur. — Sed quæri potest, an et propter scelus eontra naturam possit divortium celebrari; et si sic, eur non exprimitur hoc. Respondendum, quod po-

niam passio illa ignominiosa inominabilis est; secundo, quoniam rarius accidit; tertio, quia non causat incertitudinem prolis. Hæc Thomas in Scripto.

Qui insuper querit, utrum vir tenetur uxorem adulteram dimittere. Et respondeat: Dismissio uxoris fornicantis inducta est ad corrigendum crimen ipsius. Pœna autem corrígens non requiritur ubi emendatio jam præcessit. Idecirco si mulier de peccato pœnitcat, vir non tenetur eam B dimittere; si vero non pœniteat, tenetur dimittere illam, ne consentire videatur, dum peccato illius correctionem debitam non apponit. Pœnitentem quoque potest aliter corripere quam ipsam abjiciendo, videlicet verbis et ictibus.

Insuper si queratur, an vir proprio iudicio possit illam dimittere; dicendum quod sie, quantum ad torum, si constet sibi crimen illius; nec tenetur reddere debitum, nisi per Ecclesiam compellatur, et taliter reddens nullum sibi præjudicium C facit. Non autem simul quantum ad torum et cohabitationem: nam ita non potest dimitti nisi Ecclesie iudicio. Et si aliter dimissa fuerit, cogendus est vir ut eam recipiat ad cohabitationem, nisi in contineanti possit probare mulieris adulterationem. Et ista dimissio divortium appellatur: ideo concedendum, quod divortium non valet nisi iudicio Ecclesiae celebrari. — Denique maritus potest accusare uxorem dupliceiter de adulterio. Primo, ad tori separationem, coram judice spirituali: tunc que inscriptione fieri debet sine obligatione ad pœnam talionis, quia sic consequeretur suum intentum in utroque eventu. Secundo, ad punitionem criminis, in iudicio sæculari: et sic oportet inscriptionem præcedere, per quam ad pœnam se obligat talionis, si in probatione defecerit. — Rursus, ut loquitur Decretalis, tribus modis proceditur in criminibus. Primo, per inscriptionem, quam debet præcedere clamorosa insinuatio, quæ locum tenet accusationis. Secundo, per accusationem, quam

Matth.
xviii, 15-17.

præcedere debet inscriptio. Tertio, per de-nuntiationem, quam debet præcedere fratera correptio. Et in hoc tertio modo servandum est quod ait Salvator de ordine fraternalę correptionis.

Præterea quæritur, an in causa divortii vir et uxor ad paria judicentur. Dicendum quod imo, ita ut idem sit licitum et illicitum uni quod alteri; non tamen pari causa judicantur ad illa, quem causa divortii sit major in uno quam in alio. In utroque tamen sufficiens est. Divortium namque est adulterii pœna, in quantum adulterium est contra matrimonii bona. Quantum autem ad bonum fidei, ad quam conjuges sibi invicem tenentur æqualiter, adulterium unius tantum est contra matrimonium quantum adulterium alterius; et hæc causa in utroque sufficit ad divortium. Sed quantum ad bonum proliis, plus peccat adulterium uxoris quam viri: ideo major causa divortii est in uxore quam in viro. Sieque ad æqualia, sed non ex æquali causa judicantur seu obligantur; non tamen injuste, quoniam in utroque est causa sufficiens ad hanc pœnam: quemadmodum duo latrones ad idem genus supplicii deputantur, quamvis unus alio multum deterior sit. — Et si objiciatur, quod divortium in nova lege conceditur loco repudii quod fuit in veteri lege, ut patet apud Matthæum; in repudio autem vir et mulier non judicabantur ad paria (vir enim potuit repudiare uxorem, non econtrario): ergo nec in divortio sunt ad paria judicandi. Dicendum, quod repudium non permittebatur nisi ad vitandum homicidium, de quo magis fuit periculum ex parte virorum quam conjugum: ideo vi-ris permittebatur repudiare uxores, non econtrario.

Præterea queri potest, quis gravius peccet, vir adulterando, an mulier. Et respon-dendum, quod in adulterio idem invenitur de ratione peccati quod in fornicatione simplici, et plus, videlicet matrimonii læsio. Si ergo consideretur id quod com-mune est adulterio et fornicationi simpli-

A ci, peccatum viri et uxor se habent sicut excedentia et excessa: quia in muliere est plus de humore, propter quod magis du-cibiles sunt a concupiscentiis; in viro au-tem est plus de calore, qui concupiscenti-am excitat. Simpliciter tamen loquendo, et ceteris paribus, vir in simplici fornicatione plus peccat, quia plus habet de rationis bo-no, quod præponderat quibuscumque moti-bus passionum; sed quantum ad læsionem matrimonii, quam adulterium fornicationi addit, ex qua divortium causat, plus pec-cat mulier, ex cuius adulterio sequitur prolis incertitudo. Hinc simpliciter loquen-do, plus peccat adultera mulier quam vir, ceteris paribus.

B Amplius, si quæratur, an post divortium vir alteri nubere possit; dicendum quod non, quoniam vinculum matrimoniale non potest dissolvi nisi per mortem. Potest tam-en mulier post divortium continentiam vovere, etiam viro invito, nisi videatur deceptam esse Ecclesiam per falsos testes sententiando de ipso divortio, quia in tali casu, etiam si votum professionis emisisset, restitueretur viro, et teneretur ei red-dere debitum; non tamen liceret ei exi-gere.

C Ulterius quæritur, utrum post divortium uxor possit viro reconciliari. Et respon-dendum quod imo, si ipsa pœnitentia et se emendet. Sententia namque Ecclesiæ di-vortium celebrantis, non cogit ad separationem, sed ad eam præbet et præstat licentiam. — Quocirca poterit quæri, an adultera separata possit revocari a viro. D Dicendum, quod id quod inducitur in fa-vorem alicujus, non facit ei præjudicium. Quumque divortium sit concessum in viri favorem, non aufert ei jus petendi debi-tum et revocandi uxorem: ideo uxor te-netur viro id reddere, atque ad ipsum (si revocetur) redire, nisi de licentia ejus con-tinentiae votum emiserit. — Porro propter adulterium quod vir prius innocens, post-ea committit, hoc est post divortium, se-cundum juris rigorem non est cogendus ad recipiendum uxorem prius adulteram;

Ibid. xix,
7, 8.

attamen secundum juris aequitatem index A sub maledicto constitutus, dicente Scriptura : Qui tenet adulteram, stultus et impius Prov. xviii, 22. est. Istae autem et consimiles auctoritates sunt cum moderamine intelligendae, juxta distinctiones inductas.

Insuper agnoscendum, quod plura sunt crimina quae propter sui enormitatem impediunt matrimonium contrahendum. Primum est incestus; secundum, uxoricidium; tertium, raptus sponsae alienae; quartum, dum quis insidiando matrimonio, proprium filium levat de sacro fonte; quintum, interfectio sacerdotis. Non tamen propter haec crimina dirimitur matrimonium contractum. Nihilo minus quedam sunt crimina quae etiam dirimunt matrimonium contractum, ut dum quis cum aliqua conjugata concubuit, et ex hoc machinatur in viri mortem : tunc etiam si contraxerint, separantur. Secundum est, quando praestat fidem adulterae quod ducet eam in uxorem et dueit eam : quod intelligendum est, quando tam adulter quam adultera sciebant impedimentum ; alias non dirimeretur contractum. Tertium est, quando contrahit cum ea de facto. Primum enim matrimonium facit quod secundum non stat : ideo si primum non suisset verum matrimonium, secundum staret. — Haec Thomas in Scripto.

Concordat in omnibus Bonaventura, qui et allegat Hieronymum protestantem, Si vir cognoscit uxorem delinquisse, et illa in fornicatione permanserit, et ipse vivit cum illa, particeps est iniquitatis illius; Chrysostomum quoque dicentem, Sieut crudelis est et iniquus qui castam dimittit, sic iniquus et stultus est qui retinet merestricem. Unde rursus effatur Hieronymus : Quoniam mulier fornicatione se separavit a viro, teneri non debet, ne virum quoque

Iterum addit Bonaventura : Quoniam Matrimonium sit magnum sacramentum, idcirco divortium fieri debet in facie Ecclesiae, coram judice, non quocumque, sed episcopo, ut in Carthaginensi concilio fuit statutum, cui interfuit Augustinus. Idemque statuit Nicolaus Papa. Et si aliter eam dimisit, tenetur eam resumere, nisi possit mox comprobare.

Si demum queratur, an possit divortium fieri sine prævia culpa ; dicendum, quod divortium fieri potest duplicitate : primo, ut in eodem statu persistant ; secundo, ut ad frugem vitae convolent melioris. Primo modo fieri non debet nisi manifesta culpa praecedat, tum propter periculum, tum propter scandalum. Si secundo modo, tunc aut uterque est voluntarius, aut alter invitus. Si uterque voluntarius, tunc fieri potest sine culpa præcedente, ita tamen quod uterque votum solenne emittat, et habitum religionis assumat : nisi sit persona talis de qua nulla possit oriri suspicio, quæ voto solenni eastitatis emissio poterit manere in domo ; sin autem, oportet utrumque converti. — Haec Bonaventura. Qui etiam sciseitur, ejus adulteratio enormior sit, viri aut mulieris. Ad quod respondet satis concorditer cum Thoma. Cf. p. 150 D.

Idem Petrus et Richardus, secundum quos non potest quis ducere in uxorem eam cum qua adulterium perpetravit, si in mortem mariti ejus est machinatus, vel si promisit eam ducere post mortem mariti : ne viri sint proni machinari in mortem virorum, desiderio uxorum ipsorum.

DISTINCTIO XXXVI

A. *Si pro servili conditione valeat uxor separari a viro, et econverso.*

Hugo. Summa Sent. tract. viii, c. 14. **N**UNC de conditione videamus, an valeat conjugium dividere. Ad quod dicimus, quia non negatur ingenua posse nubere servo; sed si nescitur esse servilis conditionis, libere potest dimitti quum servitus ejus fuerit deprehensa, secundum illud: Si quis ingenuus homo ancillam alterius in uxorem accipit, et aestimat quod ingenua sit: si ipsa femina fuerit postea in servitute detecta, si eam a servitute redimere potest, faciat; si non potest, si voluerit, aliam accipiat. Si vero ancillam eam scierat et collaudaverat, post eam ut legitimam habeat. Item Ibid. c. 5. ex eodem: Si femina ingenua acceperit servum, sciens quod servus esset, habeat eum: quia omnes unum Patrem habemus in celis, una lex erit viro et feminæ. Ibid. c. 6. Quum dicitur, Sciens illum servum, datur intelligi, quod si nescierit illum servum esse, non cogitur manere cum ipso. Si enim conditionis dolum patitur, non cogitur adhaerere ei cuius fraude decepta est. Si autem scierit vir conditionem mulieris, vel Ibid. c. 2. econverso, non valet eam dimittere. Unde Zacharias Papa: Si quis liber ancillam in matrimonio acceperit, non habet licentiam dimittendi eam, si consensu amborum conjuncti sunt, nisi ob fornicationem. De illis agit quibus alterutrius conditio nota est quando conjuguntur.

B. *De copula servi et ancillæ diversorum dominorum.*

Hugo, ubi supra. Decret. loc. cit. c. 8. Matth. xix. 6. Quæritur etiam, si servus unius ancillam alterius acceperit, an sit inter eos conjugium. De hoc etiam ita statutum est: Dictum est nobis, quod quidam legitima servorum matrimonia, potestativa quadam præsumptione dirimant, non attendentes illud, Quod Deus coniunxit, homo non separet. Unde nobis visum est, ut conjugia servorum non dirimantur, etiam si diversos dominos habeant; sed in uno conjugio permanentes, dominis serviant suis. Et hoc in illis observandum est, ubi legalis conjunctio fuit et per voluntatem dominorum. — Attende finem hujus capituli, ubi videtur innui, præter voluntatem dominorum inter servum et ancillam non posse contrahi conjugium, vel si contrahitur, non esse ratum. Quibusdam tamen videtur, inter eos posse fieri conjugium dominis ignorantibus.

C. *De viro qui se facit servum ut dividatur ab uxore.*

Decret. loc. cit. c. 7. Illud etiam notandum, quod si mulier virum liberum acceperit, et ille ut causam præstet dissidii, se alicujus servum fecerit; nec ille uxorem dimittere, nec illa ob vinculum conjugii in servitatem redigi poterit. Unde illud: Perlatum est ad

sanctam synodum, quod quidam ingenuus ingenuam acceperit uxorem, et post filiorum procreationem, occasione divertii, cujusdam servum se fecerit. Utrum et mulierem necessario tenere debeat, et si tenuerit, an illa etiam servituti subjici debeat, quæsitum est. Judicatum est uxorem minime debere dimitti; non tamen ob Christi legem mulierem in servitutem redigi, dum ille non ex consensu conjugis se servum fecerit, quem liberum ipsa maritum acceperat.

D. De ætate contrahentium.

Hoc etiam sciendum est, quod pueri ante quatuordecim annos et puellæ ante duodecim annos secundum leges matrimonium inire nequeunt. Quod si ante prædicta tempora copulam inierint, separari possunt, quamvis voluntate et assensu parentum juncti fuerint. Qui vero in pueritia copulati, post aunos pubertatis nolunt se relinquere, sed in conjunctione permanere, jam ex hoc efficiuntur conjuges, et deinceps nequeunt separari. Item : Sponsalia ante septennium contrahi non possunt; solo enim consensu contrahuntur, qui intervenire non potest, nisi ab alterutra parte intelligatur quod inter eos agitur. — Duo illa exsecuti sumus cum aliorum quorumdam adjectione, quibus conjugium solvi potest, nec tamen solvi semper necesse est. Nunc de illis quæ personas illegitimas penitus faciunt, addendum est, et primum de ordine.

Hugo, Summa Sent. tract. vii, c. 15.

Decret. p. II, caus. 30, q. 2, proœm.

SUMMA DISTINCTIONIS TRICESIMÆ SEXTÆ

JAM agitur de alio contrahendi obstaculo, quod servitus appellatur, de qua et dicta sunt aliqua ante. Modo itaque investigatur, utrum et qualiter servitutis conditio matrimoniale valet impedire contractum. Et circa hoc movet aliquos casus: an scilicet servus et ancilla diversorum dominorum possint contrahere; et de viro jam uxorato qui se vendit in servum, ut B hac occasione separetur a conjuge cum qua invite moratur. Subjungit quoque de impedimento ætatis, et exprimit in qua ætate homines utriusque sexus primo contrahere queunt.

QUÆSTIO UNICA

Hic quæritur, **A**n soli liberi possint contrahere.

Videtur quod non, quoniam ipsum ma-

A trimonium est servitus quædam; et qui nubunt, libertatis deserunt statum, atque pergrande servitutis subeunt jugum: nam corpus unius in potestatem redigitur ac transfertur alterius. Consimilium autem conjunctio convenientior esse videtur. Ergo servis et ancillis potissime convenit matrimonialis contractus. — Item, ut Seneca contestatur, nobilior pars hominis, scilicet mens, semper libera manet: ergo nemo in tantum est servus, quin vere maneat liber, et sufficientis libertatis ad reddendum debitum carnis.

In oppositum sunt quæ dicuntur in textu, et quod dictum est conjugatos oportere *Cf p. 127 D. ete.*

Circa hæc loquitur Thomas: In contratu matrimonii, contrahentes se obligant mutuo ad reddendum debitum carnis; idcirco si quis obliget se ad hoc, nec potens sit solvere, tunc ignorantia impotentiae hujus in eo cui se obligavit, tollit contractum. Quemadmodum autem per impoten-

tiam coeundi fit quis penitus impotens ad A omnes consistimus pares. Nec tenetur suo domino in omnibus obedire, sed in pertinentibus ad jurisdictionem seu auctoritatem domini sui super ipsum, non in aliis. — Denique, si servus domino suo volente contraxit, prætermittere debet sui domini jussionem, et reddere debitum contorali : quia per hoc quod dominus suus concessit sibi matrimonium contrahere, intelligitur ei concessisse omnia quæ requirit conjugium. Si autem ignorante aut contradicente domino suo contraxit, non tenetur B reddere debitum, sed potius suo domino obedire, si utrumque simul esse non valeat. Attamen in his multa particularia sunt pensanda, sicut in ceteris actibus humanis, videlicet periculum castitatis conjugi imminens, impedimentum quoque obediendi domino ex redditione debiti carnalis proveniens, et consimilia : quibus omnibus rite consideratis, judicari poterit cui magis servus debeat obedire, domino an uxori. — Verum his objici potest, quod dominus potest vendere servum in regionem longinquam, ubi eum uxor sequi non poterit : ergo servitus matrimonium impedit. Respondendum, quod in tali casu cogendus est dominus ita vendere servum, ut non faciat onera matrimonii graviora, quum non desit facultas vendendi servum ubicumque voluerit, pretio justo.

Ex his respondetur ad quæstionem qua quæritur, utrum servus aut ancilla queat contrahere sine consensu et scitu domini sui. Jus enim positivum derivatur a jure naturali; ideo servitus, quæ de jure est positivo, præjudicare non valet his quæ de lege sunt naturali. Quemadmodum autem appetitus naturæ est ad conservationem individui, ita est ad conservationem speciei per generationem. Unde sicut servus non subditur domino suo ita, quin libere possit comedere et dormire, et consimilia quæ ad necessitatem corporis pertinent, sine quibus natura conservari non valet; ita nec taliter subditur illi, ut non possit contrahere libere, etiam suo domino nesciente aut contradicente. Nec servus est res domini sui nisi quoad superaddita naturæ, non quoad naturalia, in quibus

D actum naturæ, in quibus conjugati sunt æquales, ad que se servitutis conditio non extendit : ideo vir, nolente uxore, potest se alteri dare in servum; non tamen ex hoc matrimonium dissolvetur, quoniam nullum impedimentum matrimonio superveniens, potest ipsum dissolvere. Et si vir hoc facit in fraudem, fraus sua redundabit in ipsum, et ei nocebit, nec poterit alteri præjudicium facere. Unde si in fraudem uxoris vendat aut det se alicui in servum, ipse mox perdit bonum inæstimabile li-

bertatis; uxori vero ejus ex hoc nullum A dam contraetus, ordinationibus subjaceat potest praedium generari, quiu obligetur ei ad debiti redditionem, et ad omnia quae matrimonium exigit: non enim potest retrahi ab his praecepto domini sui. Quumque in pertinentibus ad dispositione domus et ad hujusmodi superaddita, vir caput sit mulieris, et habeat eam corrigere, non econtra; ideireo non potest se dare uxor alieui in ancillam, viro suo invito.

Amplius queritur, an filius sequitur ventrem, vel potius patris conditionem. Dieendum, quod secundum leges civiles, proles sequitur ventrem: et hoc rationabiliter, quoniam proles habet a patre complementum formale, sed a matre substantiam corporis. Servitus autem est conditio corporalis, quum servus sit quasi instrumentum domini in operando: hinc proles in libertate et servitute sequitur matrem. In his vero quae spectant ad dignitatem, secundum quod est forma rei, sequitur partem, ut in municipiis atque honoribus, in hereditate aliisque similibus: et his C coneordant canones, lexque Mosaica. In quibusdam vero terris, quae jure civili non reguntur, partus sequitur partem deteriorem: ut si pater sit servus, quamvis mater sit libera, filii servi sint; non tamen si post matrimonii contractum pater se dedit in servum, nolente uxore; similiter, si sit econverso. Si autem uterque sit servilis conditionis, et ad diversos pertineant dominos, tune dividunt filios, si sint plures; et si est unus dumtaxat, unus dominorum recompensabit alteri de pretio, et accipiet D prolem natam in sui servitium. Non tamen eredibile est, quod talis consuetudo posset esse tam rationabilis ut id quod multorum sapientum determinatum est studio diurno. Nam et in naturalibus, receptum est in recipiente secundum modum recipiens, non dantis: ideo rationabile est, quod semen receptum in matre, ad ipsius conditionem trahatur.

Præterea de ætate contrahentium advertendum, quod quum matrimonium sit qui-

dam contraetus, ordinationibus subjaceat legis positivæ: ideo determinatum est legibus, ut ante illud tempus discretionis quo uterque contrahentium possit de matrimonio sufficenter deliberare, et debitum sibi invicem reddere, matrimonia non contrahantur; et nisi sie fiant, dirimuntur. Ille antem ut in pluribus, est in maseulis in quartodecimo anno; in feminis autem, in duodecimo: cuius ratio assignata est supra, vicesima septima distinctione. Quo-

c. p. 80 c.

niam tamen præcepta juris positivi sequuntur id quod in pluribus est, si aliquis ad debitam discretionem pertingat ante annos prætaeos, ita quod vigor naturæ a rationis supplet in eo ætatis defectum, matrimonium non dissolvitur. Et quia natura ad istum inclinat contractum, non requiritur in eo tanta ætas ut in contractibus aliis. Hinc juxta novam constitutionem, nemo potest ante octavumdecimum annum facere in religione professionem, quum talis professio sit de his quae sunt supra inclinationem naturæ. Major etiam ætas in mare requiritur, quoniam mulier citius ad annos pervenit pubertatis quam vir, ut nono de Animalibus dicitur. — Hæc Thomas in Scripto.

His prorsus coneordant scripta Bonaventuræ, dicentis: Secundum jus novum conditio servitutis non impedit matrimonium, etiam domino contradicente, quoniam saeramenta ecclesiastica omnibus existunt communia, et servus etiam conjugatus potest suo domino servitia debita exhibere; ideireo per matrimonium non subtrahitur a domini potestate. Nec sie dominium corporis sui transfertur in mulierem, ut derogetur dominio domini super servum hujusmodi. — Insuper error conditionis est triplex, videlicet: paris, ut dum servus contrahit eum ancilla quam aestimat liberam, qui non habet ex hoc quod abjiecat eam; aut melioris, ut dum servus contrahit eum libera quam putat ancillam (et tune sua conditio melioratur); aut deterioris, ut dum liber eum ancilla. In primis duobus easibus error non

impedit matrimonium; in tertio impedit et A unionem utriusque naturæ in Christo; idcirco ante tempus illud non sunt apti contrahere. Et istud, ut in pluribus, ita est. Jura namque judicant atque instituunt, non secundum ea quæ semper, nec secundum ea quæ raro, sed secundum ea quæ fiunt frequenter: quia in hoc differunt constitutiones juris et demonstrationes disciplinarum, quod demonstrationes sunt de his quæ fiunt semper; et si fiant de his quæ fiunt frequenter, non tamen ut frequenter, sed ut semper, ut de eclipsi; constitutiones autem juris sunt de his quæ fiunt sæpe. — Hæc Bonaventura. Concordant alii communiter. Richardus vero et alii quidam multas hic faciunt quæstiones, de quibus pertranseo, quum materia ad juristas magis pertineat.

Considerandum quoque, quod matrimonium est in officium et in remedium et

Cf. dist. xxvi, q. 2. in signum, ut dictum est sæpe. Quumque ante annos pubertatis masculus et femina nequeant officium generandi habere, neque indigeant remedio conjugali contra concupiscentias carnis, nec animi firmitate ac stabilitate designant indissolubilem

B

DISTINCTIO XXXVII

A. In quo ordine nequeat fieri conjugium.

SUNT igitur quidam ordines in quibus nullatenus potest contrahi conjugium; et si intercesserit copula, fit divortium: ut sacerdotium, diaconatus et subdiaconatus. In aliis vero permittitur sortiri conjugium, nisi religionis habitum

Decret. p. 1, dist. 32, c. 14. sumpserint, vel continentiae votum fecerint. Unde Leo Papa: Clericos, lectores, ostiarios, exorcistas, acolythos, si extra votum et habitum inveniuntur et continentiam profiteri nolunt, uxorem ducere virginem Ecclesia Romana permittit; non viduam vel repudiataam, quia deinceps nec ad subdiaconatum provehi poterunt, nec laicus uxorem sortitus nisi virginem, vel bigamus, ad clericatum. Item ex Cartha-

Ibid. c. 13. ginensi concilio: Placuit episcopos, presbyteros, diaconos, subdiaconos etiam ab uxoribus abstinere: quod si non fecerint, etiam ab ecclesiastico removeantur officio;

Ibid. dist. 31, c. 10. ceteros vero clericos ad hoc non cogit. Item Leo Papa: Lex continentiae eadem est ministris altaris quæ episcopis et presbyteris: qui quum essent laici vel lectores, licite uxores ducere potuerunt; sed quum ad prædictos pervenerunt gradus, cœpit

Ibid. dist. 32, c. 7. eis non licere quod prius licuit. Item in sexta synodo: Si quis eorum qui ad clerum accedunt, voluerit nuptiali lege mulieri copulari, hoc ante ordinem subdiaconatus

Ibid. dist. 27, c. 8. faciat. Item Calixtus Papa: Presbyteris, diaconibus, subdiaconibus, monachis, concubinas habere seu matrimonium contrahere penitus interdicimus; contracta quoque matrimonia ab hujusmodi personis disjungi, et personas ad pœnitentiam debere

redigi, juxta sanctorum canonum definitionem judicamus. Item Gregorius : Nullum facere subdiaconum episcopi præsumant, nisi qui se caste victurum promiserit : quia nullus debet ad ministerium altaris accedere, nisi cujus castitas ante susceptum ministerium fuerit approbata.

B. *De interfectoribus suarum conjugum.*

His adjiciendum est de occisoribus suarum conjugum, de quibus Nicolaus Papa scribit Radulpho Bituricensi archiepiscopo : Interfectores suarum conjugum sine ^{Decret. p.}
^{i, dist. 28,}
^{c. 1.} judicio (quum non addis, Adulterarum, vel aliquid hujusmodi), quid aliud habendi sunt quam homicidæ ac per hoc ad pœnitentiam redigendi, quibus penitus dene-gatur conjugium ? Hic videtur Nicolaus permettere maritis, pro adulterio aut alio hujusmodi, uxores suas interficere. Sed ecclesiastica disciplina spirituali gladio, non materiali, criminosos feriri jubet. Unde idem Nicolaus : Inter hæc vestra sanctitas ^{Ibidem.} addere studuit, si cujus uxor adulterium perpetraverit, utrum marito ejus secundum mundanam legem interficere liceat ? Sed sancta Dei Ecclesia nunquam mundanis constringitur legibus, gladium non habet nisi spiritualem. Item Pius Papa : Qui-cumque propriam uxorem absque lege et sine causa interficerit aliamque duxerit, armis depositis, publicam agat pœnitentiam ; et si contumax exstiterit, anathemati-zetur, usquequo consentiat.

SUMMA DISTINCTIONIS TRICESIMÆ SEPTIMÆ

HIC introducitur aliud matrimonii im-pedimentum, videlicet ordo, secun-dum quod ordo est sacramentum. Et docet Magister, qui ordo impedit matrimonium, et qui non ; subjungit quoque de interfectoribus suarum uxorum. Et tota ista ma-
^{Cf. p. 25 A'}
^{s., 139 C} teria videtur præhabita, saltem pro ma-xima parte, quæ et in Decreto plenus B continetur, sicut et alia quæ in hoc quarto de sacramentis dicuntur.

QUÆSTIO PRIMA

QUæritur ergo, An soli ordines sa-cri matrimonialem contractum impe-diant.

Videtur quod non : quia aut ordo impe-

A dit in quantum ordo et sacramentum, vel in quantum sacer. Si primum : ergo quilibet ordo impediret. Si secundum : ergo Graeci et Armeni non sunt vere ordinati. — Rursus, si in sacris ordinibus constituti aut constituendi, prohibentur legitimas ha-bere uxores, cur concubinas habere sinuntur ? — Item, si matrimonium non stat simul cum ordine sacro, multo minus con-cubinatus.

Circa hæc scribit Albertus : Congruit or-dinem sacrum impediare matrimonium, non tamen est necessarium. Sieque hic ordo de se habet congruitatem ad continentiam ; necessitas vero seu obligatio continendi causata est a rationabili institutione Eccle-siæ. Nempe cogitare et tractare solum ea quæ Dei sunt, et dividi mente ad cogitan-dum et agendum ea quæ sunt mundi et earnis, et circa provisionem uxoris ac so-bolis, non congruunt simul. Clericorum autem et omnium qui in sacris sunt ordi-

nibus constituti, est solum spiritualia et A occidentales autem impedit matrimonium divina attendere; conjugatorum vero est distrahi circa diversa, et sollicitari circa terrena et complacentiam quamdam ad in-

Cf. p. 25 A' et s.

assignando rationes cur sacris ordinibus annexa sit continentia. Unde et Augustinus undecimo de Civitate Dei allegat Apuleium Platonicum ex dictis Platonis dicentem, quod Deum deorum conspicere possint vi-ri sapientes, quum se a carne removerint. Impedit autem ordo sacer a matrimonio non solum ratione voti, sed item ex incongruentia ordinis sacri et actuum ejus ad matrimonium et opera ejus: ergo non impedit a matrimonio in quantum sacra-mentum, sed ex causa nunc tactis. — De-nique impedimentum istud matrimonii non est universale, nec semper fuit: quia ex instituto Ecclesiæ cœpit, nec obligat Græcos. Ordines vero minores non impe-dunt matrimonium, quum non sint tantæ eminentiæ, nec tantam exigant sanctita-tatem ut ordines sacri, qui etiam non solum impediunt matrimonium contrahendum, imo dirimunt et contractum: quod per congruentiam habent ex se, sed ex ordina-tione Ecclesiæ habet hoc exsecutionem et actualem obligationem. Hæc Albertus, qui plura super his scribit, quæ in sequenti-bus concludentur.

At vero Thomas: Ordo sacer, ex institu-tione Ecclesiæ habet quod matrimonium impedit. Alter tamen apud Latinos et Græcos, quoniam apud Græcos impedit matri-monium contrahendum, tantum ex vi ordi-nis; apud Latinos vero, ex vi ordinis, et ultra ex continentia voto ordinibus sacris annexo: quod etiam si quis verbo tenus non emittat, attamen ex hoc ipso quod ordi-nem sacrum suscepit, intelligitur emi-sisse secundum ritum occidentalis Eccle-siæ. Hinc apud Græcos et alios orientales sacer ordo impedit matrimonium contra-hendum, non tamen matrimonii prius con-tracti usum: possunt namque matrimonio prius contracto uti, quamvis non possint matrimonium de novo contrahere. Apud

B occidentales autem impedit matrimonium et matrimonii usum: nisi forsan ignorante et contradicente uxore, vir ordinem sa-crum suscepit, quia ex hoc non potest uxori præjudicium generari. Porro in mi-noribus ordinibus constituti, ex vi ordinis non prohibentur matrimonium contrahere. Nam quamvis ordines illi ad spiritualia aliqua deputentur, non tamen habent im-mediatum accessum ad sacra tractanda. Sed secundum statutum occidentalis Ec-clesiæ, exsecutionem ordinis non sacri B impedit matrimonii usus, propter servan-dam honestatem majorem in officiis Ec-clesiæ. Et quia ex ecclesiastico beneficio tenetur quis ad ordinis exsecutionem, at-que ex hoc ipso clericali privilegio gau-det; ideo hoc apud Latinos clericis uxora-tis aufertur.

Præterea quaeritur, an matrimonio possit supervenire sacer ordo. Dicendum, quod matrimonium non impedit ordinis sacri susceptionem, quia si uxoratus ad ordines sacros accedat etiam reclamante uxore, C nihilo minus characterem ordinis suscipit, sed exsecutione ordinis caret. Si autem vo-lente aut defuncta uxore recipiat ordinem, recipit et ejus exsecutionem. Si autem vir suscipit ordinem sacrum de scitu et con-sensu uxoris, tenetur uxor continentiam vovere perpetuam; non tamen tenetur re-ligionem intrare, si sibi non timeat de pe-riculo castitatis, propter hoc quod vir ejus votum emisit solenne; secus esset, si emi-sisset votum simplex. Si vero sine uxoris consensu ordinem sacrum suscepit, non D tenetur illa ad continentiam, quia inde sibi nullum præjudicium generatur. Probabi-lius quoque videtur, quamvis aliqui aliter dicant, quod Græci non debent ad sacros accedere ordines sine consensu uxorum, quia ad minus tempore ministerii sui frau-darentur uxores debiti redditione: quo fraudari non possunt secundum ordinem juris, si eis contradicentibus aut ignoranti-bus viri ordines acceperunt. Atque ut di-citur, eo ipso quod mulier consentit apud Græcos quod vir suus accipiat ordines,

obligat se nunquam nubere alteri viro : A num atque canonicum peccat in ipso facto, quia non debet adulteram interficere, sed corrigere, quum Deus peccanti paratus sit parcere in lege gratiae, ut patet in exemplo mulieris adulterae. Quinque cause *Joann. viii.* 7-11.

Et addit Richardus : In Ecclesia orientali, uxoratus non bigamus potest omnes ordinis accipere, et ministrare in eis, quoniam noluerunt cum occidentalibus continentiam profiteri. — Concordant quoque Bonaventura et alii. Solutio etiam ad objecta patet ex dictis.

QUÆSTIO II

INsuper queritur hic, **An liceat viro uxorem adulteram trucidare, præsertim dum eam in crimine actualiter invenit.**

Videtur quod non, quia sic eam in culpa mortali necaret et in infernum præcipitat, quod immanissimæ esset crudelitatis. — Rursus, nemo potest alium sine peccato occidere, nisi legitimus judex ipsius; et constat quod maritus non sit talis judex suæ uxoris. — Iterum, homo magis tenetur diligere animam proximi sui quam proprium corpus seu vitam mortalem : ergo potius deberet mortem corporalem subire, quam animam proximi mittere in gehennam, proximum occidendo in peccato illius mortali. — Denique, non licet uxori occidere virum, quamvis videat eum actualiter adulterantem.

In oppositum est jus civile.

Ad hoc respondet Bonaventura : Interfector propriæ conjugis, si ex certa scientia faciat hoc, peccat, quantumcumque illa exsistat adultera. Et peccat non contra canones tantum, sed etiam contra jus civile, interficiendo eam prætermisso ordine juris, nisi forte iu actu tam scelerato inveniat eam, in quo casu leges humanæ concedunt hoc fieri. Sed contra jus divi-

obligat se nunquam nubere alteri viro : A num atque canonicum peccat in ipso facto, quia non debet adulteram interficere, sed corrigere, quum Deus peccanti paratus sit parcere in lege gratiae, ut patet in exemplo mulieris adulterae. Quinque cause *Joann. viii.* 7-11.

Et addit Richardus : In Ecclesia orientali, uxoratus non bigamus potest omnes ordinis accipere, et ministrare in eis, quoniam noluerunt cum occidentalibus continentiam profiteri. — Concordant quoque Bonaventura et alii. Solutio etiam ad objecta patet ex dictis.

B dimittendam. Aliter tamen fuit in lege Moysæica, quæ fuit lex rigoris atque terroris.

Quod si queratur, quid sit enormius, occidere propriam matrem aut conjugem ; respondendum, quod utique gravius est matrem occidere : tum quia major reverentia matri debetur ; tum quoniam minor est pronitas ad occisionem matris quam uxorius : imo, dum ex causa displicet uxor marito, mirabile odium ac tedium generatur ei ad eam. Hinc quoque uxoricidium magis punitur quam matricidium, quamvis sit minus peccatum, quatenus homines horrore pœnarum a tanto scelere retrahantur. Verumtamen Ugutio super Decreto sensit contrarium, sed in hoc non approbat.

Amplius si queratur, utrum occidere propriam conjugem impedit matrimonium ; dicendum, quod uxorem occidere contingit tripliciter. Primo, persequendo culpam. Secundo, persequendo naturam. Tertio, persequendo matrimonium. Persequendo culpam, dum vir conjugem in adulterio deprehendit, et in tantum hoc detestatur, quod in ultionem criminis eam occidit. Persequendo naturam, ut si mulier propter defectum aliquem quem habet in se, non habeat gratiam viri : sive ipse concipit odium ad eamdem, et tandem furore succensus, perimit ipsam. Persequendo matrimonium, ut quando mœchatur cum alia, quam ut ducere possit in conjugem, occidit priorem. Primum horum est grave peccatum, secundum gravius, tertium vero gravissimum. In quoli-

bet horum prohibetur vir a matrimonio A infra limites, consistentiam integratatem-
contrahendo, magis tamen in secundo, et
maxime in tertio. Sed in quolibet horum
casuum ab Ecclesia dispensatur, præsertim
in juvenibus. In primo tamen facilius, in
secundo difficilius, in tertio quodam modo
sic et quodam modo non. Nunquam enim
dispensatur ut habeat illam cum qua mœ-
chabatur, et cuius amore ut cam duceret,
primam occidit: imo si junetus illi fuerit,
separatur; sed respectu aliarum dispensa-
tur cum eo, ut vitetur fornicationis pe-
riculum. Et qualiter alio modo impeditat B
Cf. p. 151 B. matrimonium, dictum est præcedenti di-
stinctione. — Hæc Bonaventura.

Concordat Thomas, sub aliis verbis hæc exprimens: Virum (inquiens) interficere conjugem contingit dupliciter. Primo, pro-
cedendo ordinate per civile judicium: et
ita dubium non est, quod vir potest uxo-
rem adulteram sine peccato ex zelo justi-
tiæ, et non livore vindictæ in judicio cri-
minaliter accusare, et pœnam mortis a
lege statutam de ea expetere. Talis tamen
accusatio fieri nequit in judicio ecclesia-
stico, quia Ecclesia gladium materialem
non habet. Secundo per se ipsum, non con-
victam in judicio: et ita quantumcumque
sciat eam esse adulteram, non potest eam
occidere extra adulterii actum, neque se-
cundum conscientiæ legem, neque secun-
dum leges civiles. Verumtamen lex civilis
quasi justum computat, quod in actu adul-
terii compertam occidat, non quasi id ap-
probans, sed sicut non puniens, propter
maximum incitamentum quod in tali casu
vir habet ad interficiendum suam uxorem.
Verum Ecclesia non est in hoc adstricta
legibus humanis, ut judicet illum non esse
dignum pœna æterna, aut in confessione
non esse ei infligendam pœnam tempora-
lem. Ideo in nullo casu licet viro inter-
ficere suam uxorem propria auctoritate.
Et quamvis præsit suæ familiæ, non tamen
potest ei infligere pœnam exterminantem,
videlicet mortem aut mutilationem, sicut
rex aut judex qui præest communitati;
sed pœnam corrigentem et emendantem,

que vitæ. Hæc Thomas.

Concordat in parte Albertus; sed addit,
si secundum leges humanas et civiles
adultera occidatur, non esse peccatum:
quod verum est, si fiat secundum proces-
sum et ordinem juris. Allegat quoque se-
cundum leges admitti, quod adulter et
adultera uno ictu confodiantur: quod ac-
cipi potest juxta expositionem S. Thomæ
jam positam.

Introductis quoque ex Thoma et Bona-
ventura, consonant scripta Petri, Richar-
di, Durandi et aliorum communiter; scrip-
ta quoque Henrici in Quodlibetis, et
specialiter ea quæ scribit quinto Quod-
libeto, ad quæstionem hanc respondendo,
an liceat homini interficere alium, ne occi-
datur ab illo. Ad quod respondet B. Au-
gustinum sequendo, dicentem in libro de
Libero arbitrio: Non sunt liberi a peccato,
qui pro his rebus quas contemni oportet,
humana cæde polluti sunt; et inter hujus-
modi contemnenda computat propriam vi-
tam, sicut et cetera quæ homini invito ac
pro viribus renitenti queunt auferri. Re-
spondet, inquam, more solito distinguen-
do: quia aut fit hoc cum moderamine
inculpatae tutelæ, ita quod moderate de-
fendat se, ut in faciendo hoc nullatenus
peccet; aut est eum aliquo excessu illatæ
violentiae. Si primo modo, distinguo: quo-
niam talis aut habet voluntatem et inten-
tionem occidendi potius alium, quam quod
occidatur ab ipso, aut non. Si primo mo-
do, dico quod non licet quantum est ex
parte intentionis et voluntatis, quamvis
liceat ex qualitate facti, id est operis se-
cundum se. Hoc enim venit ex libidine, id
est inordinato amore seu cupiditate viven-
di vita hac temporali, potius velle occidere
quam occidi, nisi quis publica auctorite-
tate occidat. Si secundo modo, non licet
etiam hoc propria auctoritate, quamvis
non velit occidere, et mallet occidi ab alio
quam occidere alium. Nam quamvis for-
maliter non intendat alium interficere, ta-
men interpretative intendit hoc, eo ipso

quo voluntarie excedit tuendo se. — In isto consistit vis responsonis illius, quae in se multum prolixa est. Et huic responsoni consonat responsio S. Thomae in secunda secundæ, quanquam Udalricus et alii quidam aliter sentiant, dicentes, quod homo potius debet diligere propriam vitam, in quantum informata est aut informabilis

A caritate et aliis gratiæ donis, multa quoque bona quotidie fieri possint ea. Verum prætacta responsio multo securior et consonantior evangelieis est documentis, exemplis quoque sanctorum martyrum, qui maluerunt occidi quam sub præfato colore occidere aut reniti, etiam quando hoc potuissent.

DISTINCTIO XXXVIII

A. *De voto.*

NUNC de voto inspiciamus. Votum est testificatio quædam promissionis spontaneæ, quæ Deo et de his quæ Dei sunt, proprie fieri debet. Sunt tamen et vota stultorum, quæ frangenda sunt.

Hugo, de Sacram. lib. II, p. xii, c. 3, 4.

B. *De votorum differentiis.*

Sciendum vero, quod votorum aliud est commune, aliud singulare : commune, ut illud quod in Baptismo omnes faciunt, quum spondent renuntiare diabolo et pompis ejus; singulare, ut quum aliquis sponte promittit servare virginitatem vel continentiam, vel aliquid hujusmodi. Item singulare votum aliud est privatum, aliud solenne. Privatum est in abscondito factum ; solenne vero, in conspectu Ecclesiæ factum. Item privatum votum si violetur, peccatum est mortale ; solenne vero ibid. c. 3. violare, peccatum et scandalum est. Qui privatum faciunt votum continentia, matrimonium contrahere non debent, quia contrahendo mortaliter peccant ; si tamen contraxerint, non separantur, quia probari non potest quod occulte factum est. Qui vero solenniter vovent, nullatenus conjugium inire queunt : quibus non solum nubere, sed et velle damnabile est. Unde Augustinus : In conjugali vineulo, si pudicitia servatur, damnatio non timetur ; sed in viduali continentia et virginali excellentia, virtus muneris amplioris expetitur : qua expetita et electa et voto oblata, jam non solum capessere nuptias, sed etiam si non nubatur, nubere velle damnabile est. Voventibus enim virginitatem vel viduitatem, non solum nubere, sed etiam velle damnabile est. Quod Apostolus ostendit, Timotheo scribens : Adolescentiores viduas devita ; quum enim luxuriatæ fuerint, in Christo nubere volunt, id est, quum post votum continentia in deliciis egerint vitam, non dico, Nubunt, sed, Nubere volunt in Christo, quasi tunc non sit peccatum. Sed quod sit, ostendit subdens : Habentes damnationem. Quare? Subdit : Quia primam fidem irritam fecerunt ; etsi non nubendo,

Decret. p. II, caus. 27, q. 1, c. 41.

Hugo, Summa Sent. tract. vii, c. 10.
I Tim. v. 11, 12.

tamen volendo : ut voluntatem quæ a proposito cecidit, appareat esse damnatam, sive sequantur nuptiæ sive non. Damnatur enim propositi fraus; damnantur tales, quia continentia fidem primam irritam fecerunt, id est votum, vel in voto violato fidem quam in Baptismo professæ sunt. Si autem pro voluntate nubendi damnantur, constat, si eam effectui mancipaverint, revocandum id esse in irritum, easque arcen-
Decret. p. u, caus. 27, q. 1, c. 2. das redire ad propositum. Unde Gregorius : Videlas a proposito recedentes viduitatis, super quibus nos consulisti, credo te nosse, a S. Paulo (nisi convertantur) olim esse damnatas : quas et nos apostolica auctoritate damnandas, et a communione fidelium atque a liminibus Ecclesiæ arcendas fore censemus, usquequo obedient episcopis suis, et ad bonum quod cœperunt, invite aut voluntarie revertantur.

C. De virginibus non velatis.

Hugo, Summa Sent. tract. vii, c. 10. Decret. loc. cit. c. 2, 9. De virginibus autem non velatis, si deviaverint, a prædecessore nostro Innocentio Papa tale decretum habemus : Hæ quæ needum sacro velamine tectæ, tamen in proposito virginali semper se simulaverunt permanere ; licet velatae non fuerint, tamen si nupserint, aliquo tempore his agenda poenitentia est, quia sponsio earum a Domino tenebatur. Si enim inter homines solet bonæ fidei contractus nulla ratione dissolvi, quanto magis ista pollicitatio quam cum Deo pepigit, solvi sine vindicta non poterit ? Item : Si virgines nondum velatae taliter publica poenitentia puniuntur, et a coetu fidelium usque ad satisfactionem excluduntur ; quanto magis viduae quæ perfectioris ætatis et maturioris consilii existunt, et habitum religionis assumpserunt, et deinde apostataverunt, atque ad priorem vomitum sunt reversæ, a nobis et ab omnibus fidelibus, a liminibus Ecclesiæ et a coetu fidelium usque ad satisfactionem sunt eliminandæ, et carceribus tradendæ ? — Ex his apparet, virgines vel viduas voto continentia adstrictas, sive fuerint velatae sive non, nullatenus conjugium sortiri posse. Quod itidem de omnibus intelligendum est qui continentiam voverunt : quod enim ante erat licitum, post votum fit illicitum.

Ibid. c. 10. hominibus Non est igitur prætermittendum quod Innocentius Papa de viduis et puellis decrevit : Quæ Christo spiritualiter nubunt, si postea publice nupserint, non eas admittendas esse ad poenitentiam, nisi hi quibus se junxerant, de mundo recesserint. Si enim de omnibus ^{*} hæc ratio custoditur, ut quæcumque vivente viro alteri nupserit, adultera habeatur, nec ei agendæ poenitentia licentia concedatur, nisi unus de illis fuerit defunctus ; quanto magis de illa tenenda est quæ ante se immortali Sponso conjunxerat, et post hoc ad humanas nuptias transmigravit ? — Attende, quod non solum conjugium talibus negare videtur, sed etiam locum poenitentia. Sed non ita intelligendum est, ut aliquando excludantur a poenitentia, quæ digne poenitentiam agere volunt ; sed illæ non sunt admittendæ ad poenitentiam, quæ ab incestus copula discedere noluerint : quia post religionis propositum non potest Deo reconciliari per poenitentiam, quæ ad habitum suæ professionis redire neglexerit. Tunc ille cui se junxerat, ei defunctus erit, quem ab ejus illicitis amplexibus hæc penitus recesserit.

Quum ergo dicitur, cas non esse admitendas ad poenitentiam, nisi hi quibus se junxerant, de mundo recesserint, subaudiendum est, *eis*. Tunc enim eis viri de mundo recedunt et defunguntur, quum ab corum concupiscentia istae se alienant : quem seum similitudo subdita declarat et confirmat.

D. Quam grande malum sit adulterium.

Quum vir et mulier legitime conjuncti sunt, constat alterum altero vivente, ad aliam non posse transire copulam : alioqui adulterium committitur. De quo Clemens Papa ait : Quid in omnibus peccatis adulterio est gravius ? Secundum namque in poenis tenet locum, quem primum illi habent qui aberrant a Deo. Gravissime ergo peccant adulteri, graviter fornicarii, sed cunctis his gravius incestuosi, quos omnes transcendunt contra naturam delinquentes. Unde Augustinus : Adulterii malum vineit fornicationem, vineitur autem ab incestu. Pejus enim est cum matre quam cum aliena uxore dormire. Sed horum omnium pessimum est quod contra naturam fit, ut si vir membro mulieris non ad hoc concesso utatur. Hoc exsecrabiliter fit in meretrice, sed exsecrabilius fit in uxore.

E. De illis qui post longam captivitatem redeunt.

Hic quæritur de illis feminis quæ putantes viros suos interemptos, vel in captivitate, vel ab iniqua dominatione nunquam liberandos, in aliorum conjugia transferunt : si illi qui putabantur periisse remeaverint, utrum eis reddi debeant; et an secundi fornicarii sint, et ipsæ reæ adulterii. De hoc Leo Papa sie ait : Necesse est ut legitimarum foedera nuptiarum redintegranda credamus, et remotis his quæ hostilitas intulit, cuique id legitimate reformetur quod intulit; procurandumque est ut recipiat quisque quod proprium est. Nec tamen culpabilis judicetur, et quasi alieni juris pervasor habeatur, qui personam ejus mariti qui jam non esse aestimabatur, assumpsit. Sic enim multa quæ ad eos qui in captivitatem ducti sunt pertinebant, in jus alienum transire potuerunt; et tamen plenæ justitiae est, ut eisdem reversis reformatur. Ideoque si viri post longam captivitatem reversi, ita in dilectione suarum conjugum perseverant, ut eas cupiant in suum redire consortium, dimittendum est et inculpabile judicandum quod necessitas intulit, et restituendum quod fides poscit. Sin autem aliquæ mulieres ita virorum posterorum amore sunt captæ, ut malint his cohærere quam ad legitimum transire consortium, merito sunt notandæ, ita ut ecclesiastica communione priventur, quæ de re excusabili contaminationem criminis elegerunt. Redeant ergo in suum statum conjugia : quia sicut mulieres quæ ad viros suos reverti noluerint, impiae sunt habendæ ; ita illæ quæ redeunt, merito sunt laudandæ. — Ex his ostenditur, illos qui taliter junguntur ut credant virum interemptum, per ignorantiam aliquam excusationem habere de peccato ; et tantum primam copulam esse legitimam, non secundam ; veniam tamen

Decret. p.
II, caus. 32,
q. 7, c. 16.

Hugo Summa Sent.
tract. vii, c.
9.

Decret. p.
II, caus. 34,
q. 1, c. 1.

habere, si careat opprobrio malæ voluntatis. — Sed si quis relictæ in patria sua uxore, in longinquam abiens regionem, aliam ducat uxorem, deinde pœnitentia ductus, eam dimittere velit, asserens se aliam habuisse quæ vivit, nec Ecclesia permittat, quæ quod ille asserit ignorat; quæritur, an in hac secunda copula sit conjugium. Sane dici potest, non esse conjugium, et mulierem de crimine excusari per ignorantiam, virum autem adulterium admisisse. Sed ex quo ad primam redire volens nec valens, cogitur Ecclesiæ disciplina hanc tenere, incipit excusari per obedientiam et timorem de hoc quod poscenti mulieri debitum reddit, a qua ipse nunquam poscere debet. Et sic de aliis hujusmodi sentiendum est.

SUMMA

DISTINCTIONIS TRICESIMÆ OCTAVÆ

OSTENSO qualiter ordo sit matrimonii impedimentum, hic ostenditur idem de voto. Et hac occasione docet Magister quid sit votum, et qualiter votum sit multiplex, quomodo etiam diversa vota diversimode impeditiva sint matrimonii.

QUÆSTIO PRIMA

Hic quæritur, Quid sit votum, qualiter dividatur, ac qualiter sit impedimentivum conjugii; de obligatione quoque dispensationeque voti.

Et primo arguitur, quod non licet votare. Videtur namque incautum, quum tanta sit fragilitas et instabilitas mentis humanae; multi quoque vota sua transgrediantur, et facto voto, magis tententur quam ante. — Rursus, quum valde arcta sit via salutis, id est præceptorum impletio, Deum toto corde diligere, omne peccatum mortale vitare, de peccato omni mortali magis quam de quocumque damno temporali, malo pœnali, incommodo temporali dolore, cum metu, timore, tremore propriam salutem operari, carnem cum vitiis et concupiscentiis crucifigere; videtur omnino incautum, ultra haec se voto adstringere. — Insuper, si in Baptismo promisimus Sa-

A tanæ et ejus operibus renuntiare, videtur quod omnis Christianus in quocumque peccato mortali violator sit voti, imo et voti solennis, quod arduum esset.

Circa hæc scribit Thomas : Votum obligationem designat factam ex voluntate. Et quoniam sola voluntate non potest aliquis obligari nisi ei qui voluntatis est cognitor, utpote Deo : hinc votum ex consequenti importat obligationem Deo factam, atque in his quæ Dei sunt : quia obligatio alicui B facta de his quæ ad Deum non spectant, non est votum. Obligatio autem fit homini verbo expresso exterius : hinc Deo fit obligatio voluntarie verbo intus expresso. Unde illius potentia actus est votum, ad quam pertinet verbum interius enuntiare, videlicet rationis : nam et promittens, rem promissam ad alterum ordinat; omnis verro ordinatio est rationis. Promissio autem exterius facta, quandoque vocatur nuda, quando non habet quid additum quod promissionem confirmet; et tunc non habet C plenam vim obligandi. Sic et promissio intus facta Deo, ad hoc quod plenam obligandi vim habeat, oportet quod non sit nuda, sed habeat aliquid quo confirmetur. Quæ confirmatio per tria gradatim fieri habet : primo, per simplicem deliberationem; secundo, per intentionem obligandi se ad aliquam pœnam; tertio, per hoc quod interiori promissioni adhibetur testimonium hominum. Sicque de voto dantur variæ definitiones, secundum diversa quæ requiruntur ad ipsum. Definitio

tamen quam ponit Magister, perfectissima A quia prohibitum fuit in lege canem offer- *Deut. xxiii,*
esse videtur. Nam ponit promissionem, quæ
est essentialiter ipsum votum; et tangit
voluntatem, addendo, Spontaneæ, quæ obli-
gationis est causa; ultimam quoque pro-
missionis confirmationem, dicendo, Testifi-
catio; ac terminum voti, adjungens, Quæ
Deo fieri debet; et item materiam, dicens,
De his quæ Dei sunt.

Itaque aliquid velle, non est promitte-
re, nec ipsum propositum est votum; sed
enuntiatio propositi per modum promis-
sionis. Et quia interior enuntiatio nomina-
tur cordis conceptio, ideo in alia definitione
votum dicitur esse conceptio propositi,
quum sic definitur: Votum est conceptio
boni propositi cum deliberatione firmata,
qua quis ad aliquid faciendum vel non
faciendum se obligat Deo. Si tamen vo-
tum dicatur propositum, erit prædicatio
per causam (quemadmodum desiderium
dicitur oratio), quia propositum est voti
principium. Denique promissio interdum
fit ore, non corde; et talis, quoad Deum,
non est votum: ideo additum est, Sponta-
neæ. Et quamvis ad interiorum promis-
sionem homo non possit cogi, sicut neque
ad fidem, tamen ad exteriorem potest ali-
qualiter cogi. Magister vero definit hic vo-
tum exterius prolatum, quod potest matri-
monium impedire, quia de illo intendit. Et
hoc votum est testificatio interioris pro-
missionis, non ipsa interior promissio. Sic
etenim ait: Votum est testificatio quædam
promissionis spontaneæ, quæ Deo et de his
quæ Dei sunt, proprie fieri debet. Nam
etsi Sanctis aliqua voveantur, tamen prin-
cipaliter Deo voventur, quoniam Sanctis vo-
ventur tanquam mediatoribus apud Deum.
Juristæ quoque votum ita definiunt: Vo-
tum est alicujus boni cum deliberatione
facta promissio. Et Hugo: Votum, inquit,
est voluntaria sponsio.

Insuper quæritur, an votum sit tantum
de bono meliori. Videtur quod non, quo-
Judic. xi,
30 et seq. niam Jephthe vovit Deo offerre quidquid
ei triumphum sortito ac redeunti, primum
occurseret: quod poterat esse illicitum,

re. Item aliqui promittunt servare præcep-
ta: quod est necessitatis, non supereroga-
tionis. Et quidam promittunt castitatem, ad
quam tenentur. — In oppositum est ma-
gistralis illa definitio voti: Votum est
promissio melioris boni deliberatione fir-
mata.

Dicendum, quod votum (sicut jam pa- *Cf. p. 164 A'.*

tuit) proprio non potest esse nisi de aliquo
bono ad Dei cultum pertinente: hinc ma-
lum non cadit sub voto; et ex parte ejus
B cuius votum est actus, videlicet voluntatis,
obviat voto necessitas. Est autem du-
plex necessitas. Una absoluta, et illa om-
nino votum excludit: ut si quis voveret
se non moritum, aut ea quæ in sua
nequaquam sunt potestate, nullum est vo-
tum. Alia est necessitas conditionata ex
suppositione finis, sicut necesse est ho-
mini servare præcepta si debet salvari: et
talis necessitas non excludit simpliciter
votum, quia interdum accipitur votum re-
spectu taliter necessariorum. Attamen ta-
lis necessitas excludit votum proprie sum-
ptum, quod non est nisi de his quæ sunt
supererogationis, ad quæ non omnes te-
nentur.

Unde quod Jacob legitur in Genesi vo-
visse, quod Dominus esset sibi in Deum, *Gen. xxviii,*
intelligitur de voto extense accepto, vel
de aliquo speciali modo colendi honoran-
dique Deum per decimas et sacrificia quæ-
dam. — Quod autem quædam mulieres
vovent non pectinare capillos certis die-
bus, sunt sortilegia quædam magis quam
D vota, et reliquæ superstitionum ac idolo-
latriæ qua dies observabantur et menses.
— Porro circa votum Jephthe sciendum,
quod de simpliciter malo seu vitorio non
est votum nisi æquivoce: idecirco non
obligat. Si autem sit indeterminate de ali-
quo in communi, quod in quodam eventu
potest consistere bonum, et in aliquo casu
malum: si emittatur in omnem eventum,
est indiscretum; et si per intentionem vo-
ventis emittatur in bonum, discretum est,
nec aliter obligat, sed peccat indiscrete

promittens. Votum autem Jephthe exstitit A tale, quod in aliquo casu potuit esse bonum, ut si ei occurreret animal immolationis; et in aliquo malum, ut si occurret ei animal offerri prohibitum. Et quia videtur vovisse in omnem eventum, indiscretae vovisse dicitur. Fuit tamen in voto ejus aliquid boni, puta devotione ad Deum, et quia speravit ab eo victoriam; et quoad hoc, fertur motus a spiritu Domini ad vovendum. Exsecutio vero voti appareat fuisse crudelis, sed fuit ibi figura laudabilis. Quamvis ergo votum ejus fuit aliquo modo laudabile, non tamen excusat a culpa: quia (ut ait Hieronymus) fuit in promittendo non sapiens, et in implendo impius. Ponitur tamen in Sanctorum catalogo propter victoriam quam a Deo obtinuit. — Præterea vota quæ vergunt in voventis periculum, ut tribus aut quatuor diebus continue abstinere, sunt indiscretae, nec observanda. Idecirco tutum est in talibus dispensationem quærere a prælato: quam si negaret, posset promittens nihilo minus frangere tale votum; et si nihil haberet ad comedendum nisi id a quo abstinere promisit, posset illud comedere sine peccato.

Quæritur etiam, an is qui non est sui juris, possit vovere. Videtur quod sic, quia nullus ita est subditus homini, quin maneat libere agens, alioqui non mereretur; et potest opera supererogationis peragere: ergo ad talia potest se voto adstringere. Ex quibus probatur, quod monachus, uxor, servus, filiusfamilias similesque personæ possint vovere, quoniam in quibusdam manent propriae voluntatis, nec tenentur absolute in omnibus obedire, sed in his solum ad quæ se extendit superioris auctoritas.

Cf. p. 165B. Et respondendum, quod sicut præhabitus est, votum non potest emitti ab aliquo nisi de his quæ suæ subjacent voluntati: ideo qui sub alterius potestate est constitutus, non potest vovere quantum ad illa in quibus subjectus est illi, imo quoad illa subest voluntati illius. — Denique

A ex quo homo venit ad annos pubertatis, non est sub potestate alterius, si sit liberæ conditionis, quantum ad ea quæ ad suam spectant personam: ideo sicut invitis parentibus matrimonium potest contrahere, ita et religionem intrare ac profiteri; sed quantum ad res domesticas, non potest quidquam vovere sine consensu patris. — Religiosus quoque, quamvis non teneatur in omnibus obedire quæ sibi a suo superiori possent juberi, tamen tenetur ad obediendum quantum ad omne tempus, de his quæ sibi imperari possunt ab illo, sicut et servus non est exemptus aliquo tempore a servitio domini sui: ideo nullum tempus est cis vacans quo possint quodlibet facere. Quumque omne votum aliquo tempore sit complendum, ideo sicut nec servus, ita nec religiosus aliquod votum emittere potest sine superioris sui consensu. — Conformiter, in his in quibus uxor viro suo tenetur, et econtrario, neuter potest sine mutuo consensu vovere, ut patet *Cf. p. 118D,* de voto continentiae. Verum quum in dis-
119C. 120A.
C pensatione domus et regimine vitæ mulier subjecta sit viro, non vice versa; ideo in talibus potest vir vovere sine consensu uxoris, non econtra. — Hæc Thomas in Scripto. Quibus scripta Alberti, Petri, Richardi, sed et Bonaventuræ concordant, nisi quod Richardus nititur improbare rationem illam quam Thomas inducit ad probandum quod religiosus non potest sine superioris sui consensu promittere. Verumtamen ratio illa efficacior esse videtur quam ea quam Richardus allegat: consensit quippe conclusioni cui et Thomas.

Bonaventura demum circa hæc ait: Duo sunt de essentia voti, puta, promissio et obligandi intentio, quum votum sit obligatio nova et voluntaria.

Præterea quæritur, an dolose vovens, tenetur. Dicendum, quod duplex est forum, videlicet, judiciale et pœnitentiale. In foro judiciali judicatur secundum exteriora, in foro pœnitentiali secundum conscientiam. In foro judiciali, quia fraus sua non debet alicui suffragari, accipiuntur

verba secundum intellectum communem A et sanum : ideo taliter votens, judicatur teneri ac si ex corde vovisset. Sed in foro pœnitentiali, in quo judicatur secundum veritatem, judicatur talem peccasse in доло ; non tamen ex illa promissione coram Deo tenetur, sicut nec qui contraxit sine mentis intentione, vere contraxit.

Quæritur item, qualiter differunt juramentum ac votum. Dicendum, quod in tribus, utpote, in objecto, in medio et in fine. In objecto, quoniam votum fit Deo, juramentum hominibus. In medio, quia B juratur per Deum, sed votetur per promissionem. In fine, quia juramentum est ad adstruendam veritatem, votum ad augendam bonitatem ac honestatem. Qumque votum procedat a libera voluntate simpliciter, ideo omnis qui libere potest facere quod vult, nullo impedimento in se existente, nullo homine de facto praedidente, nullo jure prohibente, potest simpliciter votare. — Haec Bonaventura.

Circa hæc quæritur, utrum religiosus potest facere votum intrandi aliam ac alio et s. et p. 166 A' rum religionem. Ad quod respondet nec hoc est contra prædicta, quod imo; nec hoc est de illis quia (ut patet ex verbis S. Thomæ et aliorum) nihil aliud dicere volunt, nisi quod religiosus non potest votare aliquid in præjudicium et derogationem suae professionis ac voti obedientiæ quod emisit. Quumque non obstante sua professione et obedientiæ suæ voto, licite ingredi possit religionem perfectiorem ; et potest hoc ipsum promittere se facturum, nec professio sua impedit eum a fruge vitæ melioris. Ideo dicit Albertus, quod non potest promittere aliquid se facturum quandiu manet in ordine suo, ita ut manendo in ordine suo teneatur ad ea ex voto; sed tenetur votum illud implere, quantum in se est, quod et prohibente suo superiore potest implere, imo et debet. Nec in hoc derogat obedientiæ voto, quum dicat Apo-

stolus : *Æmulamini charismata meliora. Verum tamen tale votum non est sine ingenti deliberatione emitendum.*

QUÆSTIO II

Nunc quæritur De voti divisione et solennizatione.

Videtur quod in Baptismo non fiat aliquod votum, quia infantuli nec per se nec per alios possunt voto constringi, quum needum discretione utantur : et sicut prædictum est, sequeretur quod Christianus adultus in omni peccato mortali p. 165 C in fine. ageret contra votum.

Ad hoc Thomas respondet : Divisio voti in votum singulare et commune, est divisio analogi, quod per prius et posterius prædicatur de membris dividentibus ipsum. Quum enim votum sit obligatio facta ex voluntate, et necessitas voluntaria excludat; votum quod nihil habet necessitatis, per prius dicitur votum, tanquam rationem voti habens complete : et hoc est votum singulare, quod est de illis

C ad quæ non tenemur. Votum vero quod aliquid habet necessitatis, habet incomplete rationem voti, et per posterius votum vocatur : utpote votum commune, quod est de his ad quæ omnes tenentur, quæ necessaria sunt necessitate conditionata, non absoluta. Quamvis etiam votum commune sit determinatus actus a singulari persona egrediens, dicitur tamen commune ratione eorum de quibus est, ad quæ omnes tenentur, videlicet votum quod fit in Baptismo. Nec hujus voti transgressio facit

D speciale peccatum, sed addit peccato speciale deformitatem : magis namque peccatum baptizatus eodem genere peccati quam non baptizatus. Hinc non frustra emittitur, quum obligationem aliquam addat, sicut lex scripta supra legem naturæ ; nec tamen aliud facit peccatum, sed novam addit deformitatem. Ad tale quoque communione votum potest puer per suum obligari patrimum, nec aliquid inde deperit puer, sed maximum beneficium impetratur ; nec obstat quod ex voto tali puer baptizatus

plus obligatur ad bona, quia hoc aliunde ei copiose recompensatur per charismata gratiæ quæ in Baptismo conferuntur.

Insuper votum dividitur in votum solenne et privatum seu simplex : quæ est divisio totius potestativi in partes suas, cuius perfecta virtus est in una suarum partium, et in aliis quædam participatio ejus, quemadmodum anima dividitur in rationalem, sensitivam et vegetativam. Virtus autem voti est obligatio, quæ complete est in voto solenni, cuius obligatio nullo casu poterit irritari; incomplete vero in voto privato, cuius obligatio in casu aliquo irritatur, sicut dicetur. — Votum autem publicum appellatur dupliceiter. Primo per se, quoniam aliquid habet annexum unde venire in publicum debeat, ut dum quis recipit ordinem sacrum, per quem minister Ecclesiæ constituitur ad servendum publice Deo. Secundo per accidens, ut dum ad plurimorum venit notitiam. Quumque judicium rei non varietur per ea quæ sunt per accidens, sed secundum id quod est per se, ideo votum publicum secundo modo in idem computatur cum privato; sed publicum primo modo distinguitur a privato, et hoc est solennec.

Quæritur quoque, per quid votum solennizetur. Dicendum, quod votum vocatur solenne, ex hoc quod habet rationem obligandi completam. Ea namque ad solennitatem rei pertinere dicuntur, quæ tribuunt ei esse completum. Quumque votum essentialiter sit promissio, complementum suaë virtutis sortitur sicut ipsa promissio : cuius obligatio tunc completur, dum quis præsentialiter dat quod promittit, ponens eum cui promisit quasi in corporali possessione rei promissæ : ut si quis alicui fructum agri promitteret, et promittendo daret ei agrum; seu si servitium promitteret alteri, et hoc promittendo daret se illi in servum. Hinc votum solennizari tunc dicitur, dum homo se ipsum præsentialiter offert et dat Deo, divinis servitiis se mancipando : quod fit per sacri ordinis susceptionem, et per regularis ac

A religiosæ conversationis legitimam professionem, puta, in manu ejus ad quæ recipere pertinet, et aliis circumstantiis quæ secundum jura determinantur, servatis. Aliter non esset votum solenne, quantumcumque quis profiteretur, quia ex tali professione non fieret sub potestate eorum qui præsunt religioni.

Verumtamen quidam affirmant, quod votum solennizatur per susceptionem habitus religionis. Quocirca sciendum, quod duplex est habitus religionis : unus qui B datur novitiis, alias qui professis. Et si in aliquibus religionibus detur habitus idem utrisque, tamen in professione solet benedici, et quasi alter habitus reputatur. Et primus habitus non sufficit ad votum solennizandum, etiam prius emissum; sed secundi habitus susceptio votum solennizat, quum sit quædam præsumpta professio : contra quam non admittitur probatio, si debitæ circumstantiæ observentur, ut quod detur ab eo qui de jure possit dare, et coram multitudine Fratrum. Nempe si C quis in domo sua talem habitum suscepisset, non ob hoc præsumeretur votum solennizasse. Ideo susceptio habitus non debet poni alia causa solennitatis quam professio, quoniam non solennizat votum nisi in quantum est præsumpta professio.

— Denique, antequam essent regulæ quæ nunc sunt, erat aliquis modus vivendi ab Ecclesia approbatus, quo ea quæ supererogationis sunt servabantur; tuncque obligatio certi temporis * ad illum modum vivendi, idem fecit quod nunc obligatio D ad regulam certam. — Constat item ex præinductis, quod votum non dicitur ideo privatum, quoniam ad notitiam venit paucorum, sed quia non habet in se unde oporteat ipsum ad aliorum venire notitiam. Qui autem professionem facit in occulto in manu ejus qui rite potest suscipere, habet unde deduci in publicum debeat : quia oportet eum sœcularem vitam deserere, atque in claustro cum aliis sui ordinis conversari.

Quæritur item, an votum simpliciter

obliget. Respondendum, quod votum est A tra annum stans. Talis quoque qui facit quidam promissionis contractus inter Deum et hominem. Quumque contractus bona fidei inter homines factus, sit firmus et ad observationem necessario obliget, multo magis votum Deo factum in his quae vere cadunt sub voto. Ideo fractio voti est mortale peccatum, quoniam fidem cum Deo initiam violat. — Et si objiciatur, quia interdum impossibile est votum implere, ut si virgo virginitatem professa corrumptatur; dicendum, quod illud quod votum fiendum impediret ne fieret, si praesens esset, etiam voto facto obligationem auferat. Quumque de impossibili non sit votum, si quid fiat impossibile post voti emissionem, quod ante fuit possibile, obligatio voti quantum ad illud aufertur: ut si dives aedificare voverit ecclesiam, et postea depauperatus nequeat adimplere. Verumtamen circa hoc est duplex distinctione. Prima, quod vel omnino impotens factus est ad hoc, vel in parte: si omnino, penitus non tenetur; si in parte, tenetur implere pro parte. Secunda, quia vel ex culpa sua impotens factus est, et tunc per poenitentiam recompensare tenetur; vel absque culpa, et sic ad nullam recompensam obligatur. Illa ergo quae virginitatem vovit, si corrupta est, quamvis virginitatem reddere non possit, attamen continentiam reddere potest, et ad eam tenetur, et ultra ad poenitentiae lamenta quod virginitatem amisit: et ita satisfacit pro posse.

Insuper nec votum, nec juramentum servandum est, si vergat in exitum detinorem, quem dicat Isidorus: In turpi voto muta decretum; quoniam nec ad illicita, nec ad minus bona extendit se votum. — Votum etiam interpretativum obligat, quemadmodum votum ore tenus factum. Idecirco si quis post tempus probationis in claustro manserit, obligatur manere in ordine ex voto interpretativo, nisi forte ob aliquam causam fuerit sibi terminus protelatus, vel consueverit aliis protelari, quia tunc non facit votum interpretativum, ul-

terius interpretativum votum, in omni casu tenetur ad tria principalia vota religionis; ad alias vero observantias, quarum transgressio ex dissimulatione prelatorum inducitur, non videtur obligari, praesertim si simplex sit, et talia satis discernere nequeat.

Sed queri potest de illo qui vovit religionem intrare, et religiosi nolunt eum recipere. Respondendum, quod obligatio voti ex propria voluntate causatur. Unde B si in vovendo prius cogitavit de religionis ingressu, et postea elegit talern religionem, aut talern locum, tenetur simpliciter ad religionem: ideo si recipi nequit in illa quam elegit, tenetur aliam quarere. Si autem primo et principaliter cogitavit de tali religione et tali loco, tunc in voto suo datur intelligi ista conditio, si illi velint eum recipere; si vero dubitet quomodo se in vovendo habuerit, debet tutiorem viam eligere, ne discriminari se committat. — Praeterea, dum quis vovet C se intraturum religionem, si intendebat se ad statim obligare, vel ad arbitrium alienum, non potest ultra differre, etiam propter debita persolvenda; sed qui recipit eum, illa solvere obligatur. Si autem in vovendo cogitavit de debitibus, probabiliter potest præsumi quod non intendebat se obligare antequam de rebus suis dispossisset. Sed dum rationabiliter timet perpetuum impedimentum, tenetur ulterius non differre.

Amplius queritur, an votum simplex D dirimat matrimonium jam contractum, et utrum votum solenne hoc faciat. Respondendum ad primam hujus quæsiti partem, quod per hoc res desinit esse in potestate alicujus, per quod transfertur in dominium alterius. Promissio autem rei non transfert eam in dominium ejus cui promittitur: idecirco ex hoc quod quis promittit alteri rem aliquam, non desinit res illa esse in potestate promittentis. Quumque in voto simplici non sit nisi simplex promissio proprii corporis ad continentiam Deo ser-

vandam, adhuc remanet homo dominus corporis sui : ideo potest ipsum dare alteri, puta uxori, in qua datione consistit Matrimonii sacramentum, quod indissolubile est. Hinc votum simplex, quamvis impedit matrimonium contrahendum, ita quod peccat contrahens post votum simplex ; tamen quem verus contractus sit, non potest per hoc matrimonium factum dirimi.

Et si objiciatur, quia fortius est vinculum voti quam matrimonii, ergo plus obligat; respondendum, quod votum est fortius vinculum quantum ad id cui et ad quod obligat : quia per matrimonium ligatur homo uxori ad debiti redditionem, per votum vero Deo ad continentiam. Tamen quantum ad modum ligandi, matrimonium est fortius vinculum, quia per ipsum actualiter traditur vir in potestatem uxoris. — Rursus objici potest, quia præceptum Dei non est minus efficax quam Ecclesiæ præceptum; sed si contra præceptum Ecclesiæ matrimonium contrahatur, dirimitur, ut patet in contrahentibus in gradu propinquitatis prohibito : ergo potius si contra votum contrahatur, quia præceptum Dei est votum servare. Dicendum, quod præceptum prohibens matrimonium inter consanguineos, non in quantum est præceptum Dei vel Ecclesiæ habet quod dirimat matrimonium contrahendum, sed in quantum facit quod consanguinci corpus non possit transire in potestatem consanguinei. Hoc autem non facit præceptum prohibens matrimonium post votum simplex, ut patuit. — Denique qui post votum simplex, per verba de præsenti contrahit matrimonium, non potest sine peccato mortali cognoscere uxorem, quia adhuc facultatem habet implendi votum ante matrimonium consummatum, quo consummato tenetur reddere exigenti. Imo quantum potest, debet votum servare : propter quod, defuncta uxore, tenetur totaliter continere; nec petere potest debitum ab uxore, quia ex matrimonio non tenetur ad petendum, sed ad reddendum, etiam si solum interpretative mulier petat.

Ad aliam partem quæsiti dicendum, quod omnes fatentur votum solenne non solum impedire matrimonium contrahendum, sed et dirimere contractum. Cujus causam aliqui dicunt esse scandalum. Quod nihil est, quum et voti simplicis fractio quandoque sit scandalosa, dum votum est notum seu publicum ; et iterum, indissolubilitas matrimonii ad veritatem pertinet vitæ, quæ non est propter scandalum dimittenda. Ideo alii dicunt hoc esse propter statutum Ecclesiæ. Sed hoc quoque non sufficit, quia secundum hoc Ecclesia posset contrarium statuere, quod non videtur. Idecirco dicendum cum aliis, quod votum solenne ex sui natura habet quod dirimat matrimonium contractum, in quantum per ipsum amisit homo sui corporis potestatem, tradendo illud Deo ad perpetuam castitatem : ideo non potest illud in potestatem dare uxori.

Et si objiciatur, quia (ut loquitur Decretalis) apud Deum ligat votum simplex sicut solenne; dicendum, quod verum est in his quæ spectant ad Deum, videlicet quantum ad separationem a Deo per mortale peccatum : quia sic peccat mortaliter frangens votum simplex, sicut frangens votum solenne, attamen gravius peccat qui frangit solenne; sed quantum ad matrimonium, per quod homo homini obligatur, non est æqualis obligatio utriusque. — Hæc Thomas.

Insuper Scotus circa hæc reprobavit rationem assignatam ex Thoma, cur votum solenne potius dirimit matrimonium contractum quam votum simplex : quam tamen rationem assignant et alii doctores communiter, Albertus, Bonaventura, Richardus, et alii multi. Contra quam objicit, quoniam vovens privato seu simplici voto corpus suum dat Deo, quantum ad actum voti, sicut vovens voto solenni. Et patet ex dictis quod istud sit falsum. Nam vovens simplici voto se daturum, promittit potius quam jam dat : quemadmodum et qui promittit vel jurat aliquam capere in suam per verba de futuro, non accipit eam in suam, sed accepturum jam spondet.

Decretal.
lib. iv. tit. 6.
c. 6.

Cf. p. 169 D.

QUESTIO III

Consequenter interrogatur, **An in voto valeat dispensari.**

Videtur quod non, quia inferior dispensare non potest in lege superioris; sed votum implere est praeceptum legis divinae: ergo in hoc dispensare non potest homo. — Rursus, contra jus naturale atque divinum non licet homini dispensare; sed votum implere spectat ad jus naturale atque divinum.

Et specialiter queri potest, an in voto solenni continentiae possit summus Pontifex dispensare.

Circa haec loquitur sanctus Doctor: De isto sunt diversae opiniones. Nam aliqui dicunt, quod quodlibet votum subditorum potest per praelatos Ecclesiae dispensationem recipere, quia (ut dicitur) in quolibet intelligitur conditionaliter voluntas superioris praelati, videlicet Papae, ad cuius dispensationem pertinent actus omnium subditorum. Sed hoc non videtur, quoniam quaedam sunt in quibus homo est ita liber, quod etiam contra voluntatem et praeceptum Papae potest ea facere, ut continere, et alia divina consilia: unde absolute potest ea vovere. Alii dicunt, quod nullum votum sit dispensabile, prout dispensatio dicit juris relaxationem, sed solum prout dicit juris declarationem: quoniam Papa potest declarare hoc ius ita, quod quando fit recompensatio boni majoris, potest dimitti minus bonum ad quod quis se obligavit. Sed nec hoc vernum videtur, quia jus declarare non est jus novum facere, sed illud quod erat in jure manifestare. Unde secundum hoc, nunquam per dispensationem voti posset fieri non contra jus, quod prius contra jus fuit, sed solum quod videbatur esse contra jus, et non erat. — Ideo aliter est dicendum, quod scilicet in voto potest dispensari, etiam prout dispensatio est juris relaxatio, ex

A causa legitima. Nempe quin votum de illicito esse non queat, nec licet alicui subtrahere quod ei debetur; idecirco per votum subditi non potest praejudicari ejus praelato, quin subditus debeat ejus obedire praeceptis tempore opportuno. Ideo si praelatus videat ex causa rationabili expedire, seu propter ipsum qui votum, seu propter alios, quod votum non servet, potest cum ab observatione voti deobligare, qui alias de jure esset ad votum adstrictus.

B Verumtamen, circa votum quod fit in Baptismo, dispensari non potest: quoniam aliunde de lege naturali ac jure divino Christiani ad illa tenentur. — At vero implere votum durante voti obligatione, est de lege naturali; sed cessante obligatione voti, non est observatio ejus de lege naturali. Cessat autem obligatio, vel ex se, ut quando votum servatum vergeret in exitum deteriore: et tunc per declarationem superioris, si facultas petendi adsit, debet voti observatio prætermitti; vel ex auctoritate superioris, qui aliud magis necessarium judicat, et in voto dispensat. Nec tamen ex hoc homo incurrit mendacium, quoniam de futuris debet homo habere pias conditiones adjunctas, vel explicite sive implicite, ut patet in epistola Jacobi.

D Porro de solenni continentiae voto est duplex opinio. Una, quod nullus, imo nec Papa dispensare possit in eo. Et hujus ratio a diversis diversimode assignatur. Nam aliqui dicunt quod ideo, quoniam votum continentiae non potest prætermitti quin ad contrarium dilabatur, quod nunquam licet. Votum vero paupertatis omitti potest aliquo modo, ita quod non directe erit contrarium illi voto: ut dum quis habet pecuniam non suo sed Ecclesiae nomine. Sed hoc nihil est, quia sic votum abstinenti a carnibus aliqua die determinata, non reciperet dispensationem, nec votum peregrinationis: quod absurdum est. — Hinc alii dicunt quod ideo, quia votum continentiae non recipit recompensationem melioris, quoniam non est digna pondere.
Jacob. iv, 13-15.
Ecli. xxvi, 20.

ratio animæ continentis, et quia per continentiam homo triumphat de hoste domestico, scilicet propria carne; vel quia per religionem homo conformatur Christo perfecte. Propter quod nec in voto solenni continentiae, nec in aliis duobus votis religionis potest dispensari, ut dicunt. Quod etiam non videtur sufficienter prolatum, quoniam bonum commune multo melius est quam bonum privatum. Unde interdum quis removetur a quiete et otio contemplationis, quatenus proximorum vacet utilitati. — Idecirco, ut alii probabilius dicunt, si communis utilitas totius Ecclesiæ aut unius regni seu provinciae id descerret, posset in voto continentiae atque in voto religionis quantumlibet solennizato dispensari: non enim per votum potest se homo deobligare ab eo in quod alteri tenetur. Hinc talis necessitas posset instare, quod alicui rationabiliter prohiberetur castitatem vovere; et ipsa necessitate durante, etiam in facto jam voto dispensaretur.

Ecclesiæ xxvi, ^{20.} Quumque objicitur, quod non est digna ponderatio animæ continentis; dicendum, quod hoc ideo dictum est, quoniam bonum continentiae multo est dignius quam corporis salus seu sanitas: ideo periculum corporalis mortis non est sufficiens ratio ut in voto continentiae dispensetur. — In illis quoque qui a statu religionis assumuntur ad officium prælationis, non dispensatur in substantialibus votis religionis, quia quæ possidere videntur, non nomine suo sed Ecclesiæ possident: idecirco per hoc voto paupertatis non præjudicatur; similiter nec voto obedientiae, quoniam obedientia respicit statum prælationis in altero cui obedire tenetur. Hinc quod ille qui desistit esse sub prælato, non teneatur alicui obedire, non est ex hoc quod obligatio voti deficiat ex parte voventis, sed quia ex alia parte subtrahitur prælatio cui obedire tenebatur: sicut dum monachus qui promisit obedientiam abbatii, fit abbas, non tenetur obedire alteri abbatii, quia abbatem non habet. — Hæc Thomas in Scripto.

Qui de hac ipsa materia aliter scripsit ac sensit in secunda secundæ, quæstione octagesima octava: Aliqui, inquiens, asserunt summum Pontificem posse dispensare in voto continentiae solennizato, propter commune bonum. Sed hoc est manifeste contra id quod dicitur, *extra de Statu monachorum*, in fine illius Decretalis, Quum ad monasterium: Abdicatio proprietatis, sicut etiam custodia castitatis, adeo est de essentia religionis, ut contra eam nec summus possit Pontifex licentiam indulgere. Decretal. art. II. lib. m. tit. 33. c. 6.

B Præterea in Levitico dicitur: Quod semel *Lev. xxvii,* sanctificatum est Domino, non potest ultra ^{28.} in usus alios commutari. Quum ergo prælatus facere nequeat ut res semel consecrata (quamvis inanimata, ut calix) consecrationem amittat quamdiu integra manet, multo minus facere potest ut homo Deo consecratus desinat esse consecratus quamdiu vivit. Solennitas autem voti, in benedictione et consecratione consistit voventis. Hinc per nullum prælatum fieri valet, ut qui votum emisit solenne, desinat ab illo ad quod est consecratus. Castitas autem essentialiter annexa est voto solenni in susceptione religionis, non in susceptione ordinis sacri. Ideo, quamvis in voto solenni sacri ordinis possit aliquo modo dispensari, nullatenus tamen in professione continentiae religionis. Et sicut fieri nequit ut sacerdos non sit sacerdos quamdiu vivit; sic esse non valet ut religionem professus desinat esse religiosus, quamvis quidam juristæ dicant ignoranter oppositum. Nam et bono communi providendum est de rebus humanis, et non per hoc quod res Deo consecrata mundoque mortua, denovo convertatur in usum humandum. Monachus autem mortuus est mundo: ideo nulla occasione revocandus est ad vitam mundanam. Hæc idem in Summa. — Porro quid de his alii scribant doctores, mox tangam.

D Quæritur etiam, an quilibet prælatus possit dispensare in voto. Dicendum, quod plenitudo potestatis in dispensando, residet in summo Pontifice, de qua alii prælati

participant quantum fuerit eis concessum, A nnt quoniam omnes ad unum recurrere nequeant, ab inferioribus prælatis dispensationem recipere possint. Unde in votis quæ nec de facili nec frequenter dispensationem admittunt, ut votum religionis et consimilia vota perpetua, solus Papa dispensat. In aliis autem temporalibus votis, ut peregrinationum, jejuniorum et consimilium, possunt etiam episcopi dispensare, nisi aliquid horum fuerit eis subtraetum, et sibi illud reservaverit Papa, ut est dispensatio voti peregrinationis Terræ sanctæ.

Insuper si queratur, an votum possit commutari : dicendum, quod inter commutationem et dispensationem hoc interest, quod quando votum commutatur, votus absolvitur ab uno atque ad aliud obligatur; dum autem in voto dispensatur, simpliciter a voto absolvitur : sieque minus importat commutatio quam dispensatio voti. Quumque ex rationabili causa possit in voto dispensari, potest etiam votum commutari, vel quia id in quod commutatur est melius, vel quia est minus periculosum.

Verumtamen objici potest, quia in Lev. xxvii, 9, 10. vitico jussum est, ut animal quod immolari Domino potest, nec in melius nec in vilius commutetur. Et S. Bernardus testatur de bene ordinatis monasteriis : Nullus meo consilio egredietur desiderio vitae arctioris sine superioris licentia. — Respondendum, quod animal immolaticum ex ipso voto ordinabatur ad cultum Dei : ideo jam quodammodo sanctum erat, unde nec poterat ad communes usus reduci. Similiter qui nunc votet religionem intrare, non potest alium loco sui in religione ponere; et qui votit Terram sanctam visitare, non potest pro se alium illuc dirigere, nisi de superioris dispensatione. Bernardus autem loquitur consulendo. Nam quidam interdum ex animi levitate sc ad alium transferunt statum aut ordinem ; ideo tu tuis est ut de superioris consilio ac licentia fiat, præsertim quando confiditur quod non velit irrationaliter impedire.

Amplius, si queratur, an propria auctoritate possit homo votum suum mutare; dicendum, quod in commutatione est quidam contractus, qui compleri non potest nisi de utriusque partis consensu. Idcirco, quum per votum homo se obliget Deo, non potest fieri commutatio, nisi interveniente ejus consensu qui vicem Dei gerit in terris, puta prælati, nisi forte unum votum in alio includatur. Quumque votum religionis includat omnia alia vota, tum ratione perpetuitatis, tum ratione obedientiae, qua homo suam voluntatem Deo tradit et offert, per quam sui et omnium rerum suarum dominus esse potest; ideo qui aliquod temporale votum fecit, potest non requisita alicujus prælati dispensatione religionem intrare, non obstante voto præcedente quod religionis impediret ingressum, puta peregrinationis, vel alicujus hujusmodi. Si autem duo temporalia fecit vota, quorum unum est compossibile alteri, debet utrumque servare, nisi forte auctoritate superioris votum præcedens minus commutaverit in votum majus sequens. Si autem secundum votum sit omnino incompossibile primo, debet servare majus, ac satisfacere de minori secundum prælati arbitrium. — Porro votum Terræ sanctæ obligat hominem ad serviendum Deo temporaliter, et quantum ad aliquid determinatum; votum vero religionis obligat hominem ad serviendum Deo quantum ad omnia, et secundum omne tempus : ideo potius est ampliatio quam commutatio voti. — Denique, quum per religionis ingressum homo moriatur vitae priori ae mundo, ideo vota quæ votit in sæculari vita explenda non tenetur solvere quando intrat religionem, præsertim quoniam singularitas est in religionibus periculosa, et onus religionis sic gravat, quod non manet eadem facilitas implendi votum quæ fuit in vita sæculari. Verumtamen aliqui dicunt, quod debet prælato suo exponere, et ille pensatis conditionibus personæ ac voti, poterit cum eo dispensare. Secundum alios autem non requiritur hoc, quia ex

vi religionis a prioribus votis est absolutus propter rationes prætaetas.—Hæc Thomas in Scripto.

Concordat Petrus in omnibus, et addit: Ex causa legitima potest votum prætermitti, et non impleri; et hoc in quatuor casibus, quos ponit in Summa sua Goffredus * cardinalis. Unus est impotentia adimplendi. Secundus, auctoritas dispensandi. Tertius, defectus conditionis appositæ. Quartus est defectus causæ principaliter inducentis, ut si mater propter sanitatem filio obtinendam, promittit singulis sabbatis jejunare, et filius non convalescit sed moritur. — Insuper de dispensatione voti duplex est solennis opinio, tam theologorum quam juris peritorum. Una, quod nec in voto simplici neque in voto solenni continentiae liceat alicui dispensare, quia non potest bonum aliquod recompensans inveniri. Nam etsi commune bonum alij cūjus communictatis sit melius simpliciter, non tamen est melius voventi, qui non debet alienum profectum præponere suo. Alii, ut magister Joannes Teutonicus, doctor magnus juris canonici, et dominus Hugo, tituli S. Sabinae presbyter cardinalis, magnus doctor theologiae, et eorum sequaces, affirmant quod in voto solenni continentiae Papa potest dispensare, non aliis, pro aliquo bono et necessitate communis, non privata: quoniam potest inveniri bonum commune virginitati præponderans, quamvis non bonum speciale, atque in tali casu bonum obedientiae magis expedit etiam ipsi voventi quam impletio voti: sicut dum imminentे periculo extraneæ successionis in regno aut magnæ discordiæ, posset Papa dispensare cum filio aut filia regis, quod post continentiae votum contraheret. Et dixit dictus Joannes Teutonicus, quod vidit dispensari de facto. Hæc Petrus. — Et huic opinioni consentit Richardus.

Porro Bonaventura magis consentit primæ positioni, dicendo: Quum ea quæ Christus consultit, indubitanter sint vera, ac totis visceribus amplectenda, et Deus

A voluerit unumquemque liberum esse, videtur quod unusquisque possit talia sine conditione absolute promittere. Ideo quidam dicunt, quod Papa in nullo voto valeat dispensare, secundum quod dispensatio est juris relaxatio: quoniam obligatio voti dependet ex jure divino, non humano, et ex jure naturali, non ex Patrum constitutione. Potest tamen dispensare, prout dispensatio est juris declaratio. Et ista positio rationabilior est atque securior. — Ad horum intelligentiam advertendum, quod B jus obligationis voti constituitur ex duplicitate jure naturali, puta, ex hoc quod homo debet esse verax in promissis, ex hoc quoque quod homo nihil debet promittere, nisi salva sua salute, ac divinæ majestatis honore: ergo hoc ex jure est naturali, quod homo per votum impediri non debet quin facere possit quod est sibi salubrius et Deo acceptabilius. Hinc in omni voto quod recipit recompensationem boni melioris vel simpliciter, vel pro loco et tempore, dominus Papa (cujus est jus dilucidare) potest dispensare. Et in hoc omnes conveniunt, sed diversificantur descendendo. Nam aliqui dicunt, quod nullum sit votum quod pro loco et tempore non possit recipere recompensationem: propter quod dicunt, Papam in omni voto posse dispensare, quia et bono continentiae prefertur pax communis Ecclesiæ. Alii dicunt, quod votum continentiae etiam in sæculari persona, non recipit recompensationem: quoniam non est digna ponderatio animæ continentis, sicut in Ecclesiasti-^{Ecclesiasticus} 20.

D co habetur. Tertiī dicunt, quod perfectioni religionis, quæ consistit in imitatione perfectissima Christi, nihil potest æquari, nec pro illa recompensiari. Substantialiter quippe consistit in adimpletione triplicis voti, videlicet, paupertatis, castitatis et obedientiae, per quas homo Christo perfectissime assimilatur. Recompensatio autem non tantum respicit bonum aliorum, verum etiam bonum voventis; et Deus vult unumquemque maxime esse de sua salute ac profectu sollicitum. Quæ harum opinionum sit

terior, nescio : ideo nullam assero, potest- que unaquæque probabiliter sustineri, præ- sertim haec ultima. Hæc Bonaventura.

Albertus vero tenet, quod Papa nequeat dispensare in soleanni continentiae voto : ad quod allegat, quod S. Matthæus evangelista noluit S. Iphigeniam, virginem Deo consecratam ac velatam, tradere regi pagano uxorem, quum tamen rex ille una cum regno suo promitteret se fidem Christi accepturum. — Dicit quoque Albertus, votum non solennizari nisi per professionem sanctæ religionis : quod ideo forsitan dicit, quia per hunc modum præcipue solenni- zatur ; tamen juxta præhabita, solennizatur etiam per assumptionem ordinis saeri. Ad- duntque aliqui alias duos modos, quibus votum solennizatur quasi interpretative. Primus est per assumptionem habitus pro- fessorum. Secundus, per demorationem in claustrō in habitu novitiorum ultra annum probationis absque protestatione quod pro- fiteri non velit.

Præterea Henricus quinto Quodlibeto ab- solute ac fortiter tenet, quod in soleanni continentiae voto Papa valeat dispensare : q. 28. Glossator (inquiens) super Decretalem qua dieitur, Abdicatio proprietatis et custodia castitatis adeo annexa sunt regulæ mona- chali, ut nec summus Pontifex valeat contra eos licentiam indulgere, causam ad- dit : quoniam omnis ponderatio non est digna continentis animæ. Ista ratio falsum supponit, quia multa sunt bona majora et meliora quam continentia, utpote, oratio, contemplatio, interna dilectio, etc., sine quibus nec ipsa continentia esset Deo ac- cepta. Nec continentia private personæ est tanti valoris sicut conversio totius regni ad fidem, aut pacificatio regum et pax communis : imo et si monialis profes- sa, intuitu horum bonorum obediatur summo Pontificie ad nubendum, plus meretur quam continendo. In præallegata autem auctoritate capitur continentia generaliter pro omni virtute, quia per unamquamque vir- tutem se continet homo ab usu creaturæ inordinato. Nec obest quod alii arguunt,

A quia quod semel sanctificatum est Deo, *Ler. xxvii.*
non potest in alios usus converti, etc. Di-
cendum est enim, quod sanctificatum Deo
non valet commutari in aliud usum, id
est in usum contrarium vitiosum ; nihil
minus converti potest in usum magis pro-
ficiuum. — Hæc Henricus, qui satis auda-
ceret hie loquitur. Sed responsio beatissimi
Matthæi apostoli ad regem, atque exem-
plum tanti Apostoli circa B. Iphigeniam,
videtur contra istud Henrici responsum.
Quum autem continentia dicatur irrecom-
pensabile bonum, certum est continentiam
acepi cum bonis in ea aliquo modo in-
clusis, videlicet, prout ad orationes, con-
templationes, et ceteros actus vitæ con-
templativæ eminenter disponit, a quibus
vita conjugalis non parum impedit et dis-
solvit.

Amplius, duodecimo Quodlibeto seiscen-
tatur, utrum debens aliquid ex uua causa,
liberet se faciendo illud ex alia causa.
Respondet : Debens aliquid facere ex una
causa, potest illud facere ex alia causa
dupliciter. Primo, excludendo aliam cau-
sam, ita quod solum faciat ex una causa,
et non ex alia, neque explicite neque im-
plicite : et ita non satisfacit, nec liberat
se faciendo illud ex alia. Secundo, non
excludendo causam ex qua obligatur, sed
faciens illud tam ex illa causa quam ex
alia : et ita se liberat a debito illo, imo
perfectius solvit, secundum quod voluntas
sua tanto promptius exsequitur illud, quan-
to ex pluribus et magis idoneis causis pro-
cedit in aetum. Hæc idem, qui de isto
scribit diffuse.

Iterum querit, utrum religiosus a mor-
te resurgens, tenetur redire ad pristinum *quodl. 1.*
statum ac votum. Respondet : Homo per
vota religionis perfecte reformatur, con-
formaturque Christo secundum omnes vi-
res suas principales, videlicet, in superio-
ri seu rationali parte per obedientiam, in
concupiscibili per castitatem, in irascibili
per paupertatem. Et quamvis castitas et
paupertas quantum ad exsecutionem suo-
rum actuum, ad vires pertineant sensitivas

corpori annexas, obligatio tamen principalius est in parte rationali per obedientiam, deinde in castitate et paupertate mediante obedientia. Quamvis ergo obligatio illa quoad paupertatem et castitatem, forsitan non manet in anima separata, obligatio tamen per obedientiam manet in hujusmodi anima. Quumque per votum

A obedientiae teneatur anima etiam inferiores vires Deo subjecere, dico quod religiosus a morte resurgens, manet obligatus ut ante, et ad pristinum statum ac votum reverti tenetur. Sed aliter est de altero conjugum resuscitato, quoniam vinculum matrimoniale, corporale existens, fuit in morte corruptum. Hæc Henricus.

DISTINCTIO XXXIX

A. *De dispari cultu.*

Hugo, Summa Sent.
tract. vii, c.
8.

POST hæc de dispari cultu videndum est. Hæc est enim una de causis quibus personæ illegitimæ furent ad contrahendum matrimonium. Non enim licet Christiano cum gentili vel Judæa inire conjugium, quia etiam in veteri Testamento prohibitum est fideles viros infideles ducere uxores, Domino dicente : *Exod.* Non accipias uxorem de filiabus alienigenarum filiis tuis, ne traducant eos post deos *xxxiv, 16.* *1 Esdr. x.* suos. Juxta hoc Domini præceptum, Judæorum conjugia cum alienigenis inita Esdras *Decret. p.* separavit. Hoc idem etiam in novo Testamento servatur. Unde Augustinus : Ne *ii, caus. 28,* q. i, c. 9. nubat femina nisi suæ religionis viro, vel ne vir talem ducat uxorem. Id enim, ut dicens, jubet Dominus, docet Apostolus, utrumque præcipit Testamentum. Item *Ibid. c. 15.* Ambrosius : Cave, Christiane, gentili vel Judæo filiam tuam tradere; cave ne gentilem vel Judæam vel alienigenam, id est hæreticam, et omnem alienam a fide tua *Ibid. c. 17.* uxorem accersas tibi. Item : Si quis Judææ, sive Christiana Judæo, sive Judæa Christiano carnali consortio misceatur; quicumque tantum nefas admiserit, a christiano coetu protinus segregetur. — Ex his aliisque pluribus testimoniosis apparent, non posse contrahi conjugium ab his qui sunt diversæ religionis et fidei.

B. *De conjugio fidelis et infidelis, et duorum infidelium.*

*I Cor. vii,
12, 13.*

Huic autem videtur obviare quod Apostolus ait de imparibus conjugiis : Ego dico, non Dominus : Si quis frater habet uxorem infidelem, et hæc consentit habere cum illo, non dimittat illam; et si qua mulier, etc. Sed aliud hoc esse, aliud *Decret. ubi supra.* illud, evidenter ostendit Augustinus : Ibi enim agitur de illis conjugiis fidelium et infidelium quæ contrahuntur ab eis in dispari religione et fide manentibus. Apostolus vero agit de illis qui unius ejusdemque infidelitatis fuerunt, quando coniuncti sunt; sed quum venisset Evangelium, alter sine altera credidit. Intelligisne quid dicam? Attende, ut rem ipsam diligentius explanem. Ecce conjuges duo unius

infidelitatis fuerunt quando conjuncti sunt : nulla de his quæstio est quæ pertineat ad illud præceptum veteris et novi Testamenti quo prohibetur fidelis cum infideli copulare conjugium. Jam sunt conjuges, et ambo adhuc sunt infideles ; tales sunt adhuc quales conjuncti sunt. Venitque Evangelii prædicator, credidit eorum unus vel una, sed ita, ut infidelis cum fidei habitare consentiat. Non jubet Dominus ut fidelis infidelem dimittat taliter conjunctum. Nec Apostolus jubet ut non dimittat, sed consultit, ut si quis aliter agat, non sit transgressor, sicut et de virginibus consultit. Monet autem quod est lucrandi occasio, quum possit licite relinquere, sed non expedit. Tunc enim non expedit id quod licitum est, quando permittitur quidem, sed ipsius usus aliis assert impudentium salutis, sicut discessio fidelis ab infideli, quam non prohibet Dominus, quia coram illo non est injusta ; sed Apostolus, ne fiat, consilio caritatis suadet, ut nemo in causa re jussionis necessitate teneatur, sed consilii voluntate liberetur faciat. — Ex his monstratur, inter infideles conjugium esse, et consilium Apostoli non obviare præcepto Domini quo jubet fidelem non jungi infideli, et si conjuncti fuerint, separari. Legitur enim quod Esdras propheta, imo Dominus per eum, jussit Israelitis uxores dimittere alienigenas, per quas ibant ad deos alienos, non illæ per maritos acquirebantur Deo. Recte hoc præcepit, quia per Moysen jusserrat Dominus, ne quis uxorem alienigenam duceret. Merito ergo quas duxerant Domino prohibente, Domino jubente dimiserunt : quia ut ait Ambrosius, non est putandum matrimonium, quod extra decretum Dei factum est; sed quum cognoscitur, emendandum : ut quando fidelis infideli copulatur. Sed ut ait Augustinus, quum cœpisset gentibus Evangelium prædicari, jam conjunctos gentiles gentilibus comperit conjugibus; ex quibus si non ambo credent, sed unus vel una, et infidelis cum fidei consentiret habitare, nec prohiberi a Domino debuit fidelis infidelem dimittere, nec juberi. Ideo non prohiberi, quia justitia permittit a fornicante discedere ; et infidelis hominis fornicatio est major in corde, nec vera ejus pudicitia cum conjugi dici potest, quia omne quod non est ex fide, peccatum est : quamvis veram fidelis habeat pudicitiam, etiam cum infideli conjugi, quæ non habet veram. Ideo autem nec juberi, quia nec contra jussionem Domini gentiles fuerunt ambo conjuncti. Licitum ergo erat per justitiam fidelis infidelem dimittere, sed licitum non erat faciendum propter liberam benevolentiam. Evidenter apparent, et inter infideles conjugium esse, et Apostolum de illis agere qui in infidelitate conjuncti fuerunt, et post alter ad fidem conversus est, cum quo etiam infidelis habitare consentit; et hunc non dimittere fidei consultit Apostolus, quia forte per fidem salvabitur infidelis.

C. *De fornicatione spirituali, ob quam potest dimitti conjux.*

Potest tamen licite dimittere, quia in infideli est fornicatio, si non corporis, tamen mentis. Causam enim fornicationis Dominus exceptit. Fornicationem vero generalem et universalem intelligere cogimur, non modo scilicet corporalem, sed et

*Aug. de Con-
jug. adult.
lib. i, n. 14.
Ibid. n. 22.*

*Ambrosiast.
in 1 Cor. vii,
15.*

*Aug. op. cit.
n. 20.*

*Rom. xiv,
23.*

Decret. p. u, caus. 28, q. 1, c. 5. spiritualem, de qua Augustinus ait : Idololatria et quaelibet noxia superstitione fornicatio est. Dominus autem permisit causa fornicationis uxorem dimitti, sed non jussit : et sic dedit Apostolo locum monendi, ut qui voluerit non dimittat; potest tamen licite dimittere. Si enim fornicatio carnis detestanda est in conjugi, quanto magis fornicatio mentis, id est infidelitas?

D. Pro quibus vitiis possit dimitti.

Ibidem. Si autem quæris, an propter aliud vitium nisi propter infidelitatem vel idololatriam possit dimitti, attende quid Augustinus ait : Si infidelitas fornicatio est, et idololatria infidelitas, et avaritia idololatria; non est dubitandum et avaritiam fornicationem esse. Quis ergo quamlibet illicitam concupiscentiam potest a fornicationis genere separare, si avaritia fornicatio est? Ex quo intelligitur, quod propter illicitas concupiscentias, non tantum quae in stupris cum alienis viris vel feminis committuntur, sed ob quaslibet quae animam a lege Dei aberrare faciunt et perniciose corrumpi, possit sine crimine et vir uxorem suam dimittere, et uxor virum. Ibid. c. 4. Item : Rectissime dimittitur, si viro suo dicat : Non ero uxor tua, nisi mihi de latrocino divitias congreges, vel nisi solita lenocinia exerceas, aut si quid aliud facinorosum vel flagitosum a viro suo expetat. Tunc ille si veraciter poenitens est, Galat. v. 6. habetque fidem per dilectionem operantem, membrum quod eum scandalizat, amputabit. — Ex his apparet, quod non solum infidelitas, sed etiam quaelibet concupiscentia quae perniciose turpiterque corrumpit, fornicatio spiritualis est, per quam vir uxorem, vel uxor virum dimittere potest. Consultit tamen Apostolus, ne fidelis dimittat infidelem volentem cohabitare nec a Deo revocare.

E. Si fidei liceat aliam ducere, infideli discedente vel dimissa.

Hic quæritur, si fidelis dimittat infidelem, vel infidelis a fidei discedat, an liceat fidei aliam ducere. Videtur auctoritas testari, quod illa vivente alteram ducere non valeat. Ambrosius enim verba Apostoli exponens ait : Alioqui si disceditis ab invicem, et volentes cohabitare dimittitis, et aliis vos copulatis, adulteri estis, et filii vestri qui de hac copula nascuntur, immundi, id est spurii sunt. Item : Si quis habuerit uxorem virginem ante Baptismum, vivente illa, post Baptismum alteram habere non potest. Crimina enim in Baptismo solvuntur, non conjugia.

F. Quae præmissis contraria videntur.

Ambrosiast. in I Cor. vii. 15. Sed econtra Ambrosius testatur : Si infidelis (dicit Apostolus) discedit, discedat. Non enim est servituti subjectus frater et soror in hujusmodi : quia non debetur reverentia conjugii ei qui horret auctorem conjugii. Non est enim ratum matrimonium, quod sine devotione Dei est : et ideo non est peccatum ei qui dimittitur propter

Deum, si alii se copulaverit. Contumelia enim Creatoris solvit jus matrimonii circa eum qui relinquitur, ne accusetur alii copulatus. Infidelis autem discedens, et in Deum peccat et in matrimonium; nec est servanda ei fides conjugii, qui ideo recessit ne audiret Christum esse Deum Christianorum conjugiorum. Si vero ambo crediderint, per cognitionem Dei confirmatur conjugium.

G. Determinatio.

Attende, hæc prædictis contraria posse videri, ita ut sibi Ambrosius contradicere videatur. Sed distinguendum est hic, aliud esse dimittere volentem cohabitare, aliud dimittri propter Deum ab illo qui horret nomen Christi. Ibi lex benevolentiae non servatur, hic veritas custoditur. Et idco, quum liceat dimittere volentem cohabitare, non tamen ea vivente aliam ducere licet; discedentem vero sequi non oportet, et ea vivente aliam ducere licet. Sed hoc non est intelligendum nisi de his qui in infidelitate sibi copulati sunt. Sed si ad fidem uterque conversus est, vel si uterque fidelis matrimonio conjunctus est, et post alter eorum a fide discesserit, et odio fidei conjugem reliquerit, dimissus discedentem non comitabitur; nec tamen illa vivente alteram ducere poterit, quia inter eos fuerat ratum conjugium, quod non potest dissolvi.

Gratian. in caus. 28, q. 2, c. 2.

H. Quidam dicunt, conjugium non esse inter infideles, et quare.

Sunt tamen nonnulli qui inter infideles asserunt non esse conjugium, quia nec rata nec legitima est eorum copula. Rata non est, quia solvi potest; nec legitima, quia Apostolus ait: Omne quod non est ex fide, peccatum est. Eorum autem coniunctio non est ex fide, et ideo peccatum est. Non est ergo conjugium, quia nullum conjugium peccatum est. Augustinus etiam dicit, quia non est vera pudicitia infidelis cum fidi. — Sed vera negatur esse pudicitia, non quod infidelium conjugium non sit verum, sed quia non habet illud triplex bonum quod excusat coitum et meretur præmium. Item illud Apostoli, Omne quod non est ex fide, peccatum est, non ita intelligendum est, ut quidquid fit ab infidelibus peccatum sit; sed, omne quod fit contra fidem, id est conscientiam, male fit, et ad gehennam ædificat. Vel, in omni eo quod infidelis facit, peccat: non quia illud facit, sed quia non eo modo illud facit quo debet, non referens ad debitum finem.

Cf. ibid. q. 1, c. 14.
Rom. xiv, 23.
Aug. de Conjug. adult. lib. 1, n. 20.

I. Quod legitimum sit conjugium infidelium, sed non ratum, et quare.

Copula ergo maritalis quæ est inter infideles, conjugium est legitimum, sed non ratum: legitimum, quia est inter legitimas personas; sed non ratum, quia sine fide. Conjugium vero fidelium est legitimum et ratum, si tamen legitimæ sunt personæ. Quod autem legitima sit infidelium coniunctio Augustinus testatur, di-

Decret. p. cens : Uxor legitima societate conjuncta, sine ulla culpa relinquitur, si cum viro
ii, caus. 28,
q. 2, c. 4.
Hugo, Sum-
ma Seut.
tract. vii, c.
8. christiano permanere noluerit. Ex hoc etiam probatur, quod infideli ad fidem con-
verso Apostolus consuluit infidelem non dimittere : quod non faceret, si non esset
inter eos legitimum conjugium. Legitimum est quod legali institutione vel provin-
ciæ moribus, non contra iussionem Domini contrahitur.

SUMMA

DISTINCTIONIS TRICESIMÆ NONÆ

OSTENSO qualiter votum soleat impe-
dire conjugium, jam idem ostenditur
de dispari cultu, hoc est, qualiter infi-
delitas impedit illud. Quocirca declarat,
quod sicut pro fornicatione carnali seu
adulterio, ita pro fornicatione spirituali,
videlicet idolatria, heresi, infidelitate,
contoralis liceit dimittatur. Deinde circa
hæc seiscitatur, utrum fidelis infideli ab-
jecta, aliam liceat ducat. Discutit quoque,
an inter infideles sit verum conjugium ;
et si sic, quomodo separabile perhibetur.

QUÆSTIO UNICA

QUæritur ergo, An dispar cultus im-
pediat matrimonium ; et quando,
et qualiter, et quomodo sepa-
ratis ab invicem talibus, quorum
unus est fidelis, aliis infidelis, ha-
bere se debeant circa conjugium
contrahendum.

Arguitur primo, quod dispar cultus seu
infidelitas conjugium impedire non va-
leat, quoniam Samson, quem Apostolus in
Hebr. xi, 32. epistola ad Hebræos inter Sanctos connu-
merat, successive duxit duas uxores alieni-
Judic. xiv, genas infideles : et sicut in libro Judicium
4. recitatur evidenter de prima illarum, il-
III Reg. iii, lam duxit ex Dei instinetu. Similiter Salo-
1. mon in adolescentia sua adhuc devotus,
II Reg. iii, 3. filiam duxit regis Ægypti, imo et David
Deut. xxi, filiam regis Gessur, ut secundo Regum in-
11-13. nuitur. — Insuper in Deuteronomio Deus

A præcepit, quod si quis ex viris et filiis
Israel in bello cepisset puellam alienigenam seu gentilem, et illa placeret oculis ejus ad contrahendum cum ea, raderet ei unguis et caput, et sic eam sumeret in uxorem. — Iterum, sicut præhabitum est, dist. xxvii, q. 4. ad matrimonium sufficiunt debita forma atque materia : hoc est, vir et femina apti ad contrahendum, et præscripta forma verborum. Sieque infidelitas accidentaliter se habet ad matrimonium, nec ad ejus requiritur veritatem sive essentiam. — Rursus, sicut in textu probatur, inter infideles sunt matrimonia vera, alias omnes Cf. p. 179. in fuc. proles eorum illegitimæ essent, nec ulla inter eos foret hereditaria legitimaque successio : ergo non habent impedimentum connubii. — Sed et Apostolus ad Corinthios exhortatur, ut fidelis contoralis 1 Cor. vii, ab infideli non discedat, sed potius spe 12-14. convertendi illam, cum ipsa moretur : ergo sunt veraciter conjugati, aliter adulterium aut fornicationem simul committerent.

In oppositum sunt quæ habentur in C textu.

Circa hæc scribit Autisiodorensis in Summa sua, libro quarto : Dicendum est de substantialibus matrimonii impedimentis, quæ matrimonium impediunt contrahendum, dirimuntque contractum. Et primo de dispari cultu, de quo ad Corinthios dicit Apostolus : Ceteris ego dico, non Dominus, si quis frater, id est fidelis, uxorem habet infidelem, et hæc consentit habitare cum illo, non dimittat eam ; et si D qua mulier virum habet infidelem, et hic consentit habitare cum illa, non dimittat virum : sanctificatus est enim vir infidelis per mulierem fidelem, etc. — Sed argui potest, quod Apostolus hoc dicendo, locu-

Deut. viii, 3. Ius sit contra Moysen, prohibentem sociari conjugia cum infidelibus. Imo et Esdras (sicut in libro ejus describitur) separavit conjugia quæ filii Israel de Babylone reversi, cum infidelibus seminis contraxerunt. Item Apostolus ex Spiritu Sancto loquens est, et auctoritate divina, non propria nec humana, quemadmodum protestatur : *II Cor. xiii, 3.* An experimentum quæritis ejus qui in me loquitur Christus ? Quomodo ergo ait, Præcipio ego, non Dominus ?

Solutio. Ad hæc respondet Augustinus, quod Dominus prohibuit per Moysen infidelibus contrahere cum infidelibus matrimonia, sive intelligitur illud in lege de matrimonio contrahendo; Apostolus autem loquitur de matrimonio in infidelitate contracto, in quo alter conjugum venit ad fidem: nec est prohibitum ut infideles interesse contrahant, sed ne fidelis cum infidelis. Quod vero ait Apostolus, Dico ego, non Dominus; ita exponitur, Ego consul, non Dominus præcepit: quoniam nee in veteri Testamento nec in novo Deus expresse præcepit de infidelium matrimonio. In utroque autem evidenter jubetur, ne fidelis cum infideli conjugium ineat. Dicimus quoque, quod licuit fideli conjugi dimittere infidelem secundum justitiam, propter infidelis fornicationem spiritualem, quæ major et pejor est in corde quam carnalis in corpore. Attamen non prohibuit Dominus habitationem fidelis cum infideli, nec præcepit divortium. Unde propter liberam benevolentiam seu mutuam dilectionem non decuit fidelem dimittere infidelem: unde in easu tencbatur ei cohabitare; non tamen Dominus hoc præcepit, quia licitum fuit in genere, non tamen semper agendum. Tunc enim (ut asserit Augustinus) licitum non est faciendum, quando non expedit: quemadmodum licitum fuit apostolo Paulo accipere sumptus ab his quibus prædicavit, non tamen expediebat, propter eos qui contra eum occasionem quærebant. Si autem conjux infidelis sit contumeliosus in Christum, nec admonitionibus acquiescens, sed in infi-

A delitate obstinatus, tenetur conjux fidelis eum dimittere. — Hæc Antisiodorensis, qui multa conscribit, quæ in doctoribus posterioribus clarissimæ sunt conscripta.

Itaque Thomas super his loquitur, primo respondendo ad istud, nrum fidelis possit cum infideli contrahere: Principale bonum matrimonii est proles ad Dei obsequium educanda. Quimque educatio prolis fiat communiter per patrem et matrem, uterque secundum fidem suam prolem educare intendit: ideo si diversæ sint fideli, erit intentio unius contraria intentioni alterius; sieque non erit inter eos conveniens matrimonium. Idecirco disparitas cultus præcedens matrimonium, impedit ipsum ne contrahi possit. Itaque disparitas cultus contraria est matrimonio quoad principale bonum ejus, quod est bonum prolis. — Et si objiciatur de Esther Judæa et Assuero *Esther u, 17.* pagano, dicendum quod in veteri lege, de aliquibus infidelibus fuit permisum Judæis inire cum illis conjugia, et de quibusdam prohibitum. Specialiter enim fuit C prohibitum de Chananaeis cohabitantibus, quos propter eorum obstinationem Dominus jussit occidi, ne conjuges et proles Israelitas ad idolatriam traherent. De aliis vero fuit permisum, de quibus non fuit tale periculum: sieque Moyses, Joseph, et consimiles cum infidelibus contraxerunt. In nova autem lege per totum orbem diffusa, similis ratio est prohibitionis de infidelibus universis. Idecirco disparitas cultus præcedens matrimonium, impedit contrahendum, et tollit contratum. Verum dum infideles convertuntur ad fidem, potuerunt in utraque lege fideles cum illis sociari conjugio.

Sed quæri potest, utrum Catholicus cum hæretica contrahens, ineat et habeat cum illa verum conjugium. Respondendum, quod matrimonium est sacramentum: ideo quantum pertinet ad sacramenti necessitatem, requirit paritatem in fidei sacramento, utpote in Baptismo, magis quam quantum ad fidem interiorum. Unde etiam hoc impedimentum non dicitur disparitas

fidei, sed disparitas cultus, qui respicit A exterius obsequium : ideo si fidelis cum hæretica contrahat, verum est matrimonium, quamvis peccet, si sciat eam esse hæreticam ; sicut peccaret, si cum excommunicata contraheret. Econtra quoque, si catechumenus rectam fidem habens, nondum baptizatus, cum fideli contraheret baptizata, non esset matrimonium verum.

Consequenter respondet ad hoc, utrum inter infideles valeat esse conjugium : Matrimonium, inquiens, principaliter est institutum ad bonum prolixi, non solum generandæ, quia hoc sine matrimonio fieri posset, sed etiam promovendæ ad statum perfectum. Nam quælibet causa naturaliter intendit suum effectum perducere ad perfectum statum. In prole autem est duplex consideranda perfectio : scilicet perfectio naturæ, non solum quantum ad corpus, sed etiam quoad animam per ea quæ sunt de lege naturæ; secunda est perfectio gratiæ. Prima autem perfectio est naturalis et imperfecta respectu secundæ. Quumque res ordinatae ad finem, proportionatae sint fini, matrimonium quod tendit ad primam perfectionem, materiale et imperfectum consistit respectu matrimonii quod tendit ad perfectionem secundam. Et quoniam prima perfectio communis est fidelibus ac infidelibus, secunda vero est tantum fidelium ; ideo inter infideles est matrimonium quoddam imperfectum, carrens ultima sua perfectione, quam habet inter fideles : et ita matrimonium est apud infideles prout est officium naturæ, non prout est sacramentum Ecclesiæ. Hinc si infideles conjugati cognoscant se invicem propter prolem, in qua species conservetur, et propter debitum conjugale, non peccant, quum hoc sit justitiæ naturalis et temperantiæ, quæ in delectabilibus tactus debitas circumstantias servat : sicut non peccant exercendo actus aliarum politicarum virtutum, et ea quæ sunt legis naturæ, nisi referant ad finem perversum.

Præterea dum quæritur, an conjux conversus ad fidem, possit manere cum illa

A quam in infidelitate accepit, nolente converti ad fidem; dicendum, quod fides ejus qui in matrimonio est, non solvit sed perficit matrimonium. Quumque inter infideles sit matrimonium verum, sicut jam dictum est ; idecirco ex hoc quod alter eorum ad fidem convertitur, matrimonii vinculum non solvitur ; sed interdum, vinculo permanente, solvitur matrimonium quantum ad cohabitationem et debiti solutionem : in quo pari passu currunt infidelitas et adulterium. Hinc sicut vir innoxens potest manere cum adultera spe correctionis, non autem si in crimen maneat obstinata, quamvis etiam cum spe correctionis possit libere eam dimittere ; sic fidelis potest cum infideli manere cum spe conversionis, si eam in infidelitate non viderit obstinatam, et benefacit ita agendo, non tamen tenetur : ideo de hoc est ^{1 Cor. viii.}
^{12.} consilium Apostoli, ut sic agat. — Denique, tempore Apostolorum ac primitivæ Ecclesiæ passim convertebantur ad fidem Judæi atque gentiles : ideo tunc vir fidelis poterat spem habere probabilem de conversione infidelis uxoris, et ita manere cum ea quousque experiretur an fieret obstinata. Postmodum cœperunt Judæi gravius indurari quam gentiles : idecirco ex tunc tutum non fuit viro fidelis manere cum infideli Judæa, nisi conversionem promitteret. Adhuc tamen gentes intrabant ad fidem tempore martyrum et Constantini imperatoris : propter quod poterant viri credentes manere cum uxoribus gentilibus perfidis, sub spe conversionis illarum. D Nunc autem pariformiter induratæ sunt : ideo non permittitur conjux credens cum incredula manere uxore, nisi illa velit converti.

Verum his objici potest. Primo, quoniam matrimonium quod inter fideles contrahitur, est perfectius conjugio incredulorum ; sed si fideles contrahant in gradu ab Ecclesia prohibito, separantur : ergo et infideles taliter contrahentes, si convertantur ; et ita vir fidelis non poterit permanere cum uxore cum qua in infidelis

tate contraxit in gradu prohibito. — Se-
cundo, quidam increduli, juxta ritum legis
suæ, simul plures habent uxores : ergo
si conversi queunt cum illis manere, ha-
bent licet multas uxores. — Tertio,
contingit quod gentilis uxore prima repu-
diata, accipiat aliam, atque in illo matri-
monio convertatur : ergo saltem in hoc
casu non potest cum secunda manere con-
versus.

Et respondendum ad primum, quod in-
fideles non baptizati, non sunt adstricti ad
statuta Ecclesiæ, sed ad statuta juris di-
vini : ideo si contraxerint in gradu lege

Lev. xviii.

divina prohibito in Levitico, sive conver-
tatur uterque seu alter tantum, non valent
in tali manere conjugio. Si autem contra-
ixerint in gradu ab Ecclesia vetito, possunt
commanere si ambo convertantur; et item
si unus convertatur, et sit spes de conver-
sione alterius. — Ad secundum, quod plu-
res habere simul uxores, est contra legem

Cf. dist. xxxiii, q. 1. naturæ (ut dictum est), ad quam etiam
infideles tenentur : idecirco infidelis non
habet verum connubium nisi cum illa
quam primo duxit. Hinc si eum pluribus
uxoribus convertatur, debet solum primam
tenere, aliasque relinquere. Quod si prima
converti noluerit, et aliqua aliarum velit
converti, habet idem jus contrahendi cum
illa quod cum quacumque alia, ut statim
dicetur. — Ad tertium, quod repndiare

Cf. ibid. q. 2. uxorem est contra legem naturæ, et viro
illicitum : ideo si convertatur, tenetur pri-
mam habere, si illa velit converti; quod
si non velit, facere debet sicut in easu
præcedenti.

Quæritur rursus, an fidelis conversus
possit relinquere conjugem infidelem vo-
lentem sibi cohabitare sine contumelia
Creatoris. Respondeatur, quod secundum
aliam et aliam hominis vitam diversa com-
petunt atque expedient ei : idecirco qui
moritur vitæ priori, non tenetur ad ea ad
quæ tenebatur in vita illa; propter quod
qui in saeculari vita aliqua vovit, non te-
netur ad illa religionem ingressus. Qun-
que homo regeneretur in Baptismo, infi-

A delis dum baptizatur, moritur prorsus vitæ
priori : unde uxori non volenti converti
non tenetur cohabitare, nec debitum red-
dere, quamvis in aliquo casu id facere
possit, quemadmodum religiosus si vult,
potest ea quæ vovit in saeculo, implere in
claustro, si contra religionem suam non
sint. — Si autem queratur, quid fieri de
talium conjugum prole : dicendum, quod
proles aut pervenit ad ætatem perfec-
tam, et tunc libere sequi potest patrem
fidelem seu matrem infidelem; si vero
B fuerit minoris ætatis, danda est patri fi-
deli, non obstante quod indigeat educari
a matre.

Præterea queritur, an licet viro disce-
denti ab uxore incredula, ducere aliam.
Dicendum, quod si infidelis conjux vult
cohabitare viro converso sine contumelia
Creatoris, et sine hoc quod ad infidelita-
tem conetur reducere virum, potest vir
libere ab illa discedere; tamen ita discede-
dens non potest aliam in uxorem accipere.
Si autem illa non velit cohabitare tali
C viro sine injurya Creatoris et sine blasphem-
ia, tenetur vir illam dimittere, et aliam
potest accipere. — Et si objiciatur, quod
matrimonium est indissoluble : respon-
dendum, quod matrimonium infidelium
est imperfectum; matrimonium vero fide-
lium firmius. Firmius autem vineulum
solvit minus firmum, si sit illi contrari-
um : ideo matrimonium postea in fide

Christi contractum, dissolvit illud infir-
mius; sieque matrimonium infidelium non
est in se ratum ac firmum, sed postmo-
D dum per fidem Christi ratificatur. — Nec
blasphemia uxoris incredulæ solvit vineu-
lum matrimoniale inter virum conversum
et ipsam, quoadusque vir ille acceperit
aliam : imo si illa interim converteretur,
redderetur ei vir suus. Si vero illa in sua
infidelitate permanserit, non potest alium
accipere virum, viro converso vivente; et
si postea convertatur, potest ei dispensa-
tive concedi quod alteri viro fidelii nubat,
si prior ejus maritus jam aliam duxit. —
Denique, si post viri conversionem exsistat

probabilis spes de econversione uxoris, non debet vir continentiae votum emittere, neque ad aliud transire conjugium: quoniam mulier difficiliter converteretur, sciens se suo viro privatam. Si autem non sit spes de econversione uxoris, potest vir ad saeculos ordines seu ad religionem accedere, requisita prius uxore quod convertatur. Quod si convertatur viro religionem ingresso, aut ad ordines sacros promoto, non est ei vir reddendus; sed debet sibi imputare in poenam suæ tardæ econversionis, quod viro suo privat. — Sed rursus objiei potest. Nam filius patre converso manens in infidelitate, privat sua hereditate, quæ tamen ei restituitur si convertatur, etiam si alius in ejus possessionem intravit: ergo a simili, si uxor infidelis postea convertatur, reddetur ei vir suus, quamvis duxerit aliam. Dieendum, quod vinculum paternitatis non solvit per disparem cultum sieut conjugii vinculum: ideo non est simile de hereditate et uxore.

Postremo queritur, an alia quoque vitia solvant matrimonium, quemadmodum *cfr. p. 178 D.* infidelitas. Et quod imo, videtur per Magistrum in littera; et item quoniam omne peccatum mortale est fornicatio spirituialis, sieut infidelitas; avaritia etiam idolatria appellatur, et superbia fertur esse apostasia a Deo. — Et respondendum, quod adulterium et infidelitas speciale habent contrarietatem ad matrimonium: ideo specialiter asseruntur matrimonia separare, *cfr. p. 182 A.* juxta intellectum præhabitum, quum tamen nullum eorum separat matrimonium jam ratificatum, quantum ad vinculum; sed solvi potest quantum ad debiti redditionem, per adulterium et infidelitatem. Propter alia autem peccata non solvit nec quantum ad actum, nisi vir se vellet subtrahere ad tempus a consortio uxoris ad castigationem ipsius, subtrahendo ei presentia sue solatum. — Quamvis etiam adulterium magis contrarietur matrimonio prout est officium naturæ, infidelitas tamen plus ei contrariatur in quantum est

A sacramentum Ecclesiæ. Nee alia peccata dicuntur tam intense ac proprie fornicatio, ut infidelitas, quæ et idolatria nunquam eupatur. Infidelitas enim opponitur fidei, per quam primo despontatur anima Deo. — Verba demum Magistri in littera sunt de sponsalibus intelligenda, quæ propter superveniens crimen possunt dissolvi; vel si de matrimonio loquitur, intelligenda sunt de separatione a mutua conversatione ad tempus, vel quando non vult viro cohabitare nisi sub conditione peccandi. *Cf. p. 79 D.*

B — Hæc Thomas in Scripto. Coneordat Petrus per omnia, addens quod ante legem Moysis lieuit passim fideli cum infideli contrahere, quia nondum fuit prohibitum.

Richardus demum prædictis consentit quantum ad ipsas conclusiones. Rationem vero assignatam, eur fidelis eum infideli contrahere nequeat, improbat: quia eadem ratione nee eum hæretice posset contrahere. Ideo aliam ponit causam, dieendo quia non deceat Christianum cum ea contrahere matrimonium in qua non esset ratio saeramenti. In matrimonio autem eum infideli non baptizato non esset ratio sacramenti, quia non potest habere rationem saeramenti ex parte conjugis unius, et non alterius. Qui autem Baptismum non suscepit, nullum aliud sacramentum accipere potest. Quapropter non teneret matrimonium inter baptizatum et non baptizatum, etiam si omnes fidei articulos erederet. — Insuper, si conjux hæreticus (vel hæretica) permanet obstinatus in sua perfidia, conjux tenetur fidelis ab ea discedere quantum ad cohabitationem et torum, propter subversionis perieulum, et ne videatur tantæ criminositatis turpitudinisque patronus. Hæc Richardus.

At vero Bonaventura hic sciscitur, utrum matrimonium ante Baptismum, ponat in numerum eum matrimonio post Baptismum. Respondet: In haec quæstione B. Hieronymus et S. Augustinus fuerunt contrariae opinionis: quia secundum Hieronymum, tota vita infidelium est peccata.

catum, et quod non habent matrimonium A sullen conjugem ab infideli coniuge non verum, imo eorum conjuginm est peccatum : ideo baptizatis ipsis non imputatur nec computatur, sed omnino in Baptismo deletur, sicut et cetera veteris hominis opera. Augustinus vero sensit, quod infidelium conjugia quamvis non meritoria, non sint tamen illicita, imo bona ex genere : quoniam Deus ea instituit, naturale jns dietat, atque Apostolus roboravit, con-

^{1 Cor. viii,}
12, 13.

recedere. Ideo conjugia illa in Baptismate non delentur : unde et bigamus est qui nnnam habuit ante Baptisnum, et aliam post Baptismum. Quinique motiva Augustini rationabiliora sint, Ecclesia ei consentit. Hieronymus vero opinative magis quam assertive locutns est. Haec Bonaventura. — Scripta vero Alberti in dictis Thomae comprehenduntur.

DISTINCTIO XL

A. De cognatione carnali et spirituali; et prius de carnali.

NUNC superest de cognatione aliquid dicere. Est autem cognatio alia carnalis, Hugo, Summa Sent. tract. vii, c. 11. alia spiritualis. Primum de carnali cognatione et affinitate inspiciamus. Co- gnati ergo vel affines in septimo gradu vel infra, copulari non debent. Unde Gregorius : Progeniem suam unumquemque usque ad septimam observare decernimus generationem ; et quamdiu se agnoscunt affinitate propinquos, ad conjugalem copulam accedere denegamus : quod si fecerint, separantur. Item Nicolaus Papa : De consanguinitate sua nullus uxorem ducat usque post generationem septimam, vel quousque parentela cognosci potest. Item : Nulli ex propinquitate sui sanguinis usque ad septimum gradum uxores ducant. — His auctoritatibus aliisque pluribus, consanguineorum conjunctiones prohibentur usque ad septimum gradum.

Decret. p.
u. caus. 35,
q. 2, c. 16.

Ibid. c. 17.

Ibid. c. 19.

B. De computatione graduum consanguinitatis.

Quomodo autem gradus consanguinitatis computandi sint, Isidorus ostendit sic : Series consanguinitatis sex gradibus dirimitur hoc modo. Filius et filia, quod est frater et soror, sit ipse truncus. Illis scorsum sejunctis, ex radice illius trunci egrediuntur isti ramusculi : nepos et neptis, primus ; pronepos et proneptis, secundus ; abnepos et abneptis, tertius ; adnepos et adneptis, quartus ; trinepos et tri-neptis, quintus ; trinepotis nepos et trinepotis neptis, sextus. Attende, quod sex gradus tantum ponit Isidorus, quia truncum inter gradus non computat ; alii vero qui septem gradus ponunt, truncum inter gradus computant. Varie namque computantur gradus consanguinitatis : alii enim patrem in primo gradu, filios in secundo ponunt ; alii primum gradum filios appellant, negantes gradum cognationis inter patrem et filium esse, quum una caro sint pater et filius. Auctoritates ergo quæ

Hugo, ubi supra.

Gratian. in caus. 35, q. 2, c. 21.

consanguinitatis cautelam usque in septimum gradum prohibent, patrem ponunt in primo gradu; illæ vero quæ usque ad sextum gradum prohibent, primum gradum filios appellant: atque ita fit ut eadem personæ secundum hanc diversitatem inveniantur in sexto et septimo gradu. Patrem vero in primo gradu ponit, qui fratres Decret. p. dicit esse secundum gradum. Hoc modo computat Zacharias Papa, inquiens: Pa-
u. caus. 35,
q. 5, c. 4. rentelæ gradus taliter computamus. Ego et frater meus una generatio sumus, pri-
mumque gradum efficimus. Rursus, filius meus et fratris mei filius, secunda generatio
Ibid. c. 2. sunt, et secundum gradum faciunt; atque ad hunc modum ceteræ successiones. Inter illos vero qui sex computant gradus, et illos qui septem computant gradus, nulla in sensu exsistit diversitas, quamvis in numero graduum varietas videatur. Ultima enim generatio, si a fratribus sumat initium numerandi, septima invenitur.

C. Quare sex gradus computantur.

Isid. Etym. Quare vero sex computet Isidorus, ipse aperit, dicens: Consanguinitas dum se lib. ix, c. 6, paulatim propaginum ordinibus dirimens, usque ad ultimum gradum protraxerit, et n. 29. propinquitas esse desierit; tunc primum lex in matrimonii vinculum eam recipiet, et quodammodo incipiet revocare fugientem. Ideo autem usque ad sextum generis gradum consanguinitas constituta est, nt sicut sex ætatibus mundi generatio et hominis status finitur, ita propinquitas generis tot gradibus terminetur. In his sex gradibus omnia propinquitatum nomina continentur, ultra quos nec affinitas inveniri, nec successio potest amplius prorogari. Secundum alios, septem gradus ideo computantur, ita ut post septem gradus sponsus sponsæ jungatur, sicut post hanc vitam Hugo, de quæ septem diebus agitur, Ecclesia Christo jungetur. — His autem occurrit illud Sacram. lib. n. p. ii, c. 14. quod Gregorius Augustino, Anglorum episcopo, a quo requisitus fuerat, quot a Decret. loc. generatione debeant copulari, rescribit sic: Quædam lex Romana permittit, ut sive cit. q. 2, c. 20. fratris vel sororis, seu duorum fratrum germanorum, seu duarum sororum filius et filia misceantur. Sed experimento didicimus, ex tali conjugio sobolem non posse succrescere. Unde necesse est, ut quarta vel quinta generatio fidelium licenter sibi conjungatur. Sed post multum temporis idem Gregorius a Felice, Messanæ Siciliæ præsule, requisitus, utrum Augustino scripserit, ut Anglorum quarta generatione contracta matrimonia non solverentur, inter cetera talem reddidit rationem: Quod scripsi Augustino, Anglorum episcopo, ipsi etiam Anglorum genti, quæ nuper ad fidem venerat, ne a bono quod cœperat, metuendo austeriora recederet, specialiter et non generaliter me agnoscas scripsisse. Nec ideo hæc eis scripsi, ut postquam in fide fuerint solidati, si infra propriam consanguinitatem inventi fuerint, non separantur, aut infra affinitatis lineam, id est usque ad septimam generationem, jungantur.

SUMMA

DISTINCTIONIS QUADRAGESIMÆ

NUNC de impedimento matrimonii quod ex consanguinitate oritur, tractat Magister, declarando, quid sit consanguinitas ipsa, et de gradibus ejus, et usque ad quantum gradum impedit, qualiter etiam diversi diversimode gradus hos computent.

QUÆSTIO UNICA

Quæritur ergo, Quid sit consanguinitas, et cur impedit matrimoniale conjunctionem, et usque ad quotum gradum.

Circa hæc scribit Bonaventura : Ad intelligentiam horum, primo procedendum est secundum viam narrationis, secundo penes viam inquisitionis, tertio proponenda est triplex definitio, et notula seu regula triplex. — Primo ergo videndum, quid sit consanguinitas. Quæ sic definitur : Consanguinitas est vinculum personarum ab eodem stipite descendantium, carnali propagatione contractum. Stipes autem vocatur persona a qua aliqui duxerunt originem, atque a qua descendentes consanguinei sunt ad invicem et illi etiam a quo sunt. — Secundo videndum, quid sit linea consanguinitatis. Quæ taliter definitur : Linea est ordinata collectio personarum consanguinitate conjunctarum, ab eodem stipite descendantium, diversos continens gradus. Et apte dicitur ordinata collectio. Nam sicut in linea prædicamentali est ordo secundum superius et inferius; sic in linea consanguinitatis, secundum prius et posterius. Quumque ordo possit considerari ad id quod est supra, et ad id quod infra, et ad id quod juxta; ideo tres lineæ communiter assignantur: una ascendentium, secunda descendantium, tertia

A transversalium. Secundum lineam ascendentem computantur sic gradus : pater et mater, avus et avia, proavus et proavia, atavus et atavia. Secundum lineam descendantem, filius et filia, nepos et neptis, pronepos et pronepotis, abnepos et abnepotis. Secundum lineam transversalem, duo fratres, filii vel filiae duorum fratrum, nepotes vel neptes duorum fratrum, pronepotes vel pronepotes duorum fratrum, et ibi est status. — Tertio videndum, quid sit gradus. Qui sic definitur : Gradus est habitudo

B distantiam personarum, qua cognoscitur quota generationis distantia personæ inter se differunt. Hæc autem definitio datur secundum jura canonica. Nam secundum jura civilia, gradus accipiuntur secundum numerum personarum collectarum in linea. Unde dicunt legistæ, quod frater et soror duos faciunt gradus; decretistæ vero, quod unum et primum.

(Rationem quoque hujus diversitatis dicit Hugo, capitulo quartodecimo, de Consanguinitate. Alexander episcopus : Inve-

Hugo, de
Sacramen-
tis, lib. II, p.
xi.

C nimus ob aliam et aliam causam, alteram legum, alteram canonum, fieri computacionem. In legibus namque ob nihil aliud ipsorum graduum facta est mentio, nisi ut hereditas vel successio ab una persona ad alteram inter consanguineos deferatur. In canonibus vero ob hoc progenies computatur, ut aperte ostendatur usque ad quotam generationem consanguineis sit a nuptiis abstinentium. Ibi præscribitur ut hereditas propinquis modo legitimo conferatur; hic vero, ut rite atque canonice inter fidelles nuptiæ celebrentur. Porro in legibus gradus non numerantur distincte nisi usque ad sextum gradum; in canonibus usque ad septimum distinguitur generationem. Hac ergo de causa, quia hereditates nequeunt deferri nisi ab una persona ad alteram, curavit saecularis imperator in singulis personis singulos præfigere gradus. Quoniam vero nuptiæ non valent fieri sine duabus personis, ideo sacri canones duas in uno gradu constituant personas. Utramque tamen computationem, si attente sub-

tiliterque fuerit perspecta, idem sensisse, et eamdem esse, et ad eumdem terminum convenire, erit manifestum. Justinianus namque usque ad quem gradum perduret, in suis legibus non definit; canones vero ultra septimam nullam numerant generationem. Sexto quippe gradu determinato in legibus suis, subintulit: Hactenus ostendisse sufficiat, quemadmodum cognationis gradus numerentur. Ex his etenim palam est intelligere, quemadmodum ultiores gradus numerare debeamus. Generata namque persona, addit gradum. Fratres itaque qui secundum sœculares leges dicuntur esse in gradu secundo, secundum canones sunt in primo; filii fratum ibi in quarto, hic in secundo; nepotes ibi in sexto, hic in tertio. — Sumptum est hoc ex causa 35, quæstione 5.)

Hæc sunt
Bonaventu-
rae.

Nec est contradicatio, quia unius habitudinis duo sunt extrema. Et quia secundum jura canonica, gradus est habitudo, et duplicitis extremi una est habitudo, ponitur unus gradus; sed quia sunt duæ personæ, et quælibet suum habet respectum ad principium, ideo secundum leges computantur duo gradus.

His visis, notandæ sunt tres notulæ seu regulæ. Prima est, quod nulli licet contrahere cum aliqua usque ad quartum gradum inclusive: contra quam prohibitionem si quis præsumpserit copulari conjugio, irritum habeatur. Secunda regula est, quod toto gradu personæ descendentes a stipite distant ab invicem, quanto gradu distant a capite, etc. Tertia est, quando personæ inæqualiter distant a stipite, utpote, una in gradu secundo, alia in quinto, tunc linea consanguinitatis et gradus computandi sunt secundum distantiam magis remoti, etc.

Itaque dum quæritur, utrum consanguinitas sit vinculum; dicendum, quod consanguinitatem esse vinculum, nemo dubitat. Sed unde proveniat, dubitationem controversiamque habet. Quidam enim dixerunt, hoc vinculum in hominibus tantum, non in bestiis esse, propter unitatem

A humanæ naturæ, quæ tota fuit in uno: propter quod et originale peccatum in omnes descendit. Quod si ita esset, cur ego et tu non essemus fratres in primo gradu, quum tota substantia carnis meæ ac tuæ in Adam exstiterit? Hæc quoque opinio improbata est super secundum. Cf. t. XXII, p. 400 D' et s., 404 A'. Hinc alia est positio, quod consanguinitas est ex propagatione carnali proveniens in hominibus, ita quod duo faciunt vinculum istud, puta, relatio ad eamdem originem, et naturalis affectio. Relatio ad eamdem originem: tum sicut ad materiale principium, quia de sanguine ejusdem hominis generantur; tum sicut ad principium effectivum, quoniam simul cum semine illo descenduntur spiritus et virtus formativa, quæ naturam assimilat: propter quod communiter proles assimilatur parentibus secundum quod virtus illa in operando est fortior. Est itaque consanguinitas habitudo quædam ramorum ad stipitem, et econtra. Quumque natura humana cognoscitiva sit talis originis etiam in particulari, et naturaliter adhæsiva; ideo dicitur ibi esse vinculum consanguinitatis. Sed quia hæc virtus assimilativa deficit in successione per admixtionem extranei sanguinis, deficit quoque cognitio propinquitatis ac naturalis affectio: sieque vinculum consanguinitatis non tantum protenditur quantum propagatio ista. In brutis vero cognitio talis non est nec alligatio, nisi quantum ad matrem et fetus, et hoc modico tempore, scilicet quamdiu enutritio durat: ideo non est in ipsis vinculum consanguinitatis. Et hæc dico de naturali affectione, secundum aptitudinem magis quam secundum actum. Unde qui putat aliquem sibi esse extraneum, qui tamen est frater ejus, non magis ad eum afficitur quam ad alienum. Mox vero ut agnoscit quod frater sit suus, naturali affectione trahitur ad eumdem, et ei quasi quodam vinculo alligatur. Hinc consanguinitas nominat vinculum secundum proprietatem non absolutam, sed relativam.

Porro dum quæritur, an et cur consan-

guinitas sit matrimonii impeditiva; diecum, quod vinculum consanguinitatis in aliquo suo gradu impedire matrimonium ex dietamine legis naturalis, et in aliquo gradu ex prohibitione legis divinæ, atque in aliquo ex statuto Ecclesiæ. Nam inter patrem et filiam, et inter matrem et filium, apud omnes naturali dietamine impedit illud: et hoc, propter reverentiam et honorem qui a prolibus exhiberi debent parentibus; tum propter generationis successionem, quæ proeedere, non retroeendere debet. Hinc non debet proles suo principio (id est parenti) misceri ut gignat. Ex prohibitione demum legis divinæ impedit consanguinitas matrimonium usque ad gradum secundum: et hoc, quoniam mulierem cognoscens, revelat turpitudinem ejus, et disceoperit ignominiam ejus, quod non debet fieri personæ ita propinquæ. Ex statuto quoque Ecclesiæ impedit usque ad quartum membrum inelusive: et hoc, propter amicitiam dilatandam: propinquæ namque aliunde satis amantur. Unde quintodecimo de Civitate Dei loquitur Augu-

Decret. p. 1.
tit. i. caus. 35.
q. 1.

stinus: Habita est reetissima ratio caritatis, ut homines quibus utilis et honesta consistit eoneordia, vineulis diversarum necessitudinum neeterentur, ne unus multas haberet in uno, sed singulæ spargerentur in singulas, ac ad socialem vitam diligentius colligandam, plurimæ plurimos obtinerent. Videtur etiam copula personarum valde propinquarum bono matrimonii, id est proli, obesse, quem dicat Gregorius: Experimento didicimus, ex tali copula non posse suerescere sobolem. Impedit etiam majus bonum, id est vinculum affinitatis, quæ inde eontracta, est ratio mutuae amicitiae inter multos.

Denique, secundum tempora nostra prohibetur matrimonium in consanguinitate usque ad quartum gradum inelusive, ut

Decretal. lib. iv. tit. 14. c. 8.

patet extra de Consanguinitate. Non debet, in Decretali edita in eoneilio Lateranensi, ubi Ecclesia statuit istud, quoniam potuit et congruum fuit ac utile, imo et necesse. Quod potuit, patet ex hoc quod

A in principio constitutionis matrimonii duæ tantum personæ excipiabantur, videlicet pater et mater, juxta illud Genesis: Relinquit homo patrem et matrem. Postmodum in lege Moysis plures personæ fuerunt exceptæ. Quoniam ergo lex Christi abundet præ lege Moysis, debuerunt in lege evangelica excipi plures quam in lege Moysis. Christus autem in propria persona non exceptit: ergo auctoritatem excipiendi et determinandi personas hujusmodi, reliquit Ecclesiæ suæ, et maxime principi ejus, videlicet Papæ. Quod attendentes sancti Patres, exceperunt plures personas. — Hujus quoque commissionis ista est ratio, quoniam sacramentum hoc in quodam consistit contractu, qui est personæ ad personam. Unde quum Christus plenam jurisdictionem contulerit Petro super spiritualia, etiam majorem quam imperatori ac regibus super temporalia; et imperatores ac principes limitare possunt ac ordinare temporales contractus: quid mirum, si ecclesiastico principi et Ecclesiæ multo magis C dedit posse determinare legitimas personas ad contrahendum connubia? — Fuit etiam eongruum, quoniam consanguinitas ortum habet a propagatione, propagatio ex semine, quod habet in se naturam quatuor humorum ac quatuor elementorum: hinc consanguinitas ante quartam generationem terminari non debet. Quemadmodum ergo corpus quatuor constat elementis, sic consanguinitas quatuor gradibus debet extendi. Et lex Christi plus perfectionis debet addere supra legem Moysis, quam lex Moysis supra legem naturæ; quumque lex Moysis supra legem naturæ addiderit unum gradum, congruebat in lege Christi duos ad minus adjici gradus. — Fuit et utile, quoniam vineulum matrimonii ratione affinitatis quæ ibi eontrahitur, fovet caritatem et fœderat inimicos: quod potissimum jam utile fuit, quando caritas in multis refriguit. — Fuit item necesse. Nam propter multitudinem eonsanguineorum et paueitatem annorum vitæ præsentis, erant perpauei qui eonsangui-

Gen. ii. 24.

nitatem poterant usque ad gradum septimum numerare; et ex hoc oriebatur periculum maximum in matrimoniali contractu multorum, qui intra gradus prohibitos contraxerunt. Ideo statutum illud Gregorii de protractione usque ad septimum gradum, oportuit retractari, quum homines jam decrescent in vitae duratione, et crescent in libidine. — In homine autem sex assignantur ætates. Prima est infantia, usque ad septimum annum; secunda est pueritia, usque ad quartumdecimum annum; tertia adolescentia, usque vicesimum quintum, vel secundum alios usque vicesimum octavum; quarta juventus, usque quinquagesimum annum; quinta senectus, usque septuagesimum; sexta senium seu decrepita vel veterana, usque in finem vitae. — Hæc Bonaventura.

At vero Thomas: Omnis (inquit) amicitia, secundum Philosophum octavo Ethicorum, in quadam communicatione consistit. Et quoniam amicitia est ligatio quædam seu unio, ideo communicatio quæ est amicitiae causa, dicitur vinculum. Hinc secundum quamlibet communicationem denominantur aliqui colligati ad invicem: sicut dicuntur concives, qui communicationem habent politicam; et commilitones, qui in negotio communicant militari. Eodem modo consanguinei nuncupantur, qui in communicatione convenienter naturali. Unde

Cf. p. 187 C. consanguinitas definitur vinculum aliquorum, etc. Est enim quædam propinquitas in naturali communicatione fundata secundum actum generationis, qua propagatur natura. Unde secundum Philosophum octavo Ethicorum, communicatio ista est triplex. Una secundum habitudinem principii ad principiatum; et hæc est consanguinitas patris ad filium: propter quod asserit, quod parentes diligunt filios tanquam aliquid sui. Alia est secundum habitudinem principiati ad principium, ut filii ad patrem: unde ait, quod filii diligunt parentes tanquam causam seu principium sui esse. Tertia est secundum habitudinem eorum qui sunt ab uno principio, sicut

A fratres dicuntur ex eisdem nasci. Et quoniam punctus suo motu lineam facit, et pater per propagationem quodammodo descendit in filium; ideo secundum tres habitudines istas sumuntur tres lineaæ consanguinitatis, videlicet: linea descendientium secundum habitudinem primam, linea ascendentium penes secundam, linea transversalium juxta tertiam. Sed quia propagationis motus non quiescit in termino uno, sed ultra progreditur; idecirco contingit accipere patrem patris, et filium filii, B sique deinceps; atque secundum hos diversos processus, diversi gradus inveniuntur in linea una, etc., prout supra. Linea *Cf. p. 185 B* vero non sumitur hic prout est species quantitatis continuæ, sed pro his qui lineariter disponuntur, et prout assignatur in numeris linea et figura, secundum quod unitas post unitatem ponitur in aliquo numero. Sic etiam quælibet unitas addita, gradum facit in linea tali: et ita est de linea consanguinitatis, propter quod una linea plures continet gradus.

Denique, sicut albedo dicitur major dupliciter: primo intensive, ex ipsius qualitatis vigoratione; secundo extensive, ex subjecti seu quantitatis majoritate; ita consanguinitas dicitur major dupliciter. Primo intensive, ex natura consanguinitatis. Secundo extensive: et sic quantitas consanguinitatis mensuratur ex personis inter quas propagatio consanguinitatis procedit; et hoc secundo modo gradus in consanguinitate distinguitur. Hinc contingit quod aliquorum duorum qui sunt in eodem gradu consanguinitatis respectu alij personæ, unus sit magis consanguineus quam alter, considerando primam quantitatem consanguinitatis: sicut pater et frater attinent alicui in primo gradu consanguinitatis, quia ex neutra parte incidit persona media; attamen intensive loquendo, magis attinet filio pater suus quam frater suus, quoniam frater non attinet sibi, nisi in quantum est ex eodem patre. Ideo quanto aliquis est propinquior communi principio a quo consan-

guinitas deseendit, tanto est magis consanguineus, quamvis non sit in gradu propinquiori.

Porro dum quæritur, an consanguinitas de jure naturali impedit matrimonium; dicendum, quod sicut præhabitum est, illud de jure naturali impedit matrimonium, per quod matrimonium redditur incompetens fini ad quem ordinatur. Finis autem matrimonii primo et per se est bonum prolii, quod per aliquam consanguinitatem, scilicet inter patrem et filiam, et inter matrem ac filium non totaliter quidem aufertur: quia filia ex patre potest conceipere, et cum illo prolem nutrire ac informare; sed non modo convenienter fieret. Inordinatum est enim, ut filia patri jungatur in sociam, cui debet per omnia esse subiecta. Secundus matrimonii finis per se tantum, est coneupisentiae repressione, quae magis accenderetur si licet cognatis misceri, eo quod pariter demorentur: ideo lex illas personas prohibuit matrimonialiter sociari quæ solent in una domo morari, ut etiam Rabbi Moyses contestatur. Finis vero matrimonii secundarius et accidentalis, est hominum confœderatio et amicitiae multiplicatio: qui finis impeditur, si inter cognatos licet conjugium.

Convenienter demum institutum est ultimo ab Ecclesia, ne infra quartum gra-

A diu, nec in ipso quarto gradu matrimonium contrahatur: quia usque ad quartam generationem homines vivere solent, sieque consanguinitatis memoria non deletur. Unde et Dominus comminatur, se visitatrum peccata parentum usque in tertiam et quartam generationem in filiis. Et quia in qualibet generatione est quedam nova commixtio sanguinis (cujus identitas consanguinitatem facit) eum sanguine alieno; et quanto plus alteri comunisetur, tanto plus a primo receditur; quumque sint quatuor elementa, quorum quodlibet tanto facilius est alteri commiscibile, quanto est magis subtile: ideo in prima commixtione evanescit identitas sanguinis quantum ad primum elementum, scilicet ignem, quod est subtilissimum; in secunda, quantum ad aerem; in tertia, quantum ad aquam; in quarta, quantum ad terram: et ita post quartam generationem convenienter iteratur carnalis commixtio. Ideo instituit Ecclesia ita. Statutum autem Ecclesie non imponit modum præteritis, sed futuris: ideo si nunc prohiberetur quintus gradus, non ob hoc essent separandi qui ante licite contraxerunt in gradu illo. — Haec Thomas in Scripto. In quibus una cum dictis ex Bonaventura contenta sunt quæ Albertus, Petrus, Richardus et alii saepe præfati, de ista seribunt distinctione.

DISTINCTIO XLI

A. De gradibus affinitatis.

NUNC de affinitate videndum est, de qua Gregorius ait: Porro de affinitate, quam dicitis parentelam esse, quæ ad virum ex parte uxoris, seu quæ ex parte viri ad uxorem pertinet, manifesta ratio est: quia si secundum divinam sententiam ego et uxor mea sumus una caro, profecto mihi et illi mea suaque parentela propinquitas una efficitur. Quocirca ego et soror uxor meæ in uno et primo gradu erimus; filius vero ejus in secundo gradu erit a me, neptis vero in tertio; idque utrinque in ceteris agendum est successionibus. Uxorem vero pro-

Decret. p.
u. caus. 35,
q. 5, c. 3.

pinqui, cujuscumque gradus sit, ita me oportet attendere, quemadmodum ipsius quoque gradus aliqua femina propriæ propinquitatis sit : quod nimurum uxori meæ de propinquitate viri sui in cunctis cognitionis gradibus convenit observare. Qui

Decret. p. n. caus. 35.
q. 2. c. 13.
Ibid. c. 14. vero aliorum sentiunt, antichristi sunt. Item Julius Papa : *Æqualiter vir conjugatur consanguineis propriis et consanguineis uxoris.* Item Isidorus : Sane consanguinitas, quæ in proprio viro conservanda est, etiam in uxoris parentela de lege nuptiarum custodienda est, quia constat eos duos fuisse in carne una; ideoque communis est illis utraque parentela. Item Julius Papa : Nullum in utroque sexu permittimus ex propinquitate sui sanguinis vel uxoris usque in septimum generationis gradum uxorem ducere, vel incesti macula copulari : quia sicut non licet cuiquam christiano de sua consanguinitate, sic nec de consanguinitate uxoris conjugem ducere, propter carnis unitatem. Item Gregorius : De affinitate consanguinitatis per gradus cognitionis placuit usque ad septimam generationem observare. Nam et hereditas rerum per legales instrumentorum definitiones sancita, usque ad septimum gradum heredum protenditur successione. Non enim eis succederent, nisi de propagine cognitionis deberetur. — His auctoritatibus insinuatur, et quæ sit affinitas, et usque ad quem gradum sit observanda, scilicet usque ad septimum.

B. *Variæ traditiones de affinitate.*

Sed alii videntur concedere, in quinta generatione inter affines contrahi coniugium, et in quarta etiam, si contractum fuerit, non separari. Ait enim Fabianus Ibid. c. 3. Papa : De propinquis qui ad affinitatem per virum et uxorem veniunt, defuncta uxore vel viro, in quinta generatione jungantur; in quarta si inventi fuerint, non separantur; in tertia vero propinquitate non licet uxorem alterius accipere post obitum ejus. *Æqualiter vir jungatur in matrimonio eis quæ sibi consanguineæ sunt et uxoris suæ consanguineis post mortem uxoris.* Ecce hic conceditur in quinta vel Ibid. c. 12. quarta propinquitate affinium fieri conjugium. Julius etiam Papa ait : Statutum est, ut relictam patris uxoris suæ, relictam fratri uxoris suæ, relictam filii uxoris suæ, nemo sibi in matrimonium sumat; relictam uxorem consanguineorum uxoris suæ usque in tertiam progeniem nemo in uxorem sumat; in quarta vero et quinta si inventi fuerint, non separantur. Ecce quam varie de affinitatis observatione loquuntur auctores. Alii enim usque ad septimum gradum eam observari sanciunt; alii vero in quinto vel quarto matrimonia contracta non dividunt. Sed illi veritatis rigorem, isti misericordiae dispensationem videntur proponere. Potest enim Ecclesia dispensare in copula affinium usque ad tertium gradum, sicut Gregorius dispensavit in quarto gradu consanguinitatis.

* etiam Hugo, de Sacram.lib. II,p.xi,c.14. Decret. loc. cit.q.10,c.1. Illud autem non est pretereundum quod Gregorius Venerio episcopo scripsit : Sedem apostolicam consulere decretisti, si mulier copula nuptiali extraneo viro conjuncta, cognitioni ejus pertineat; si eo defuncto cognatio maneat, vel si sub alio viro cognitionis vocabula dissolvantur; vel si susceptæ soboles possint legitime ad

prioris viri cognationis transire copulam. Si una caro fuerit, quomodo aliquis eorum potest propinquus uni pertinere, nisi pertineat alteri? Hoc minime posse fieri credendum est. Porro uno defuncto, in superstite affinitas non deletur, nec alia copula conjugalis affinitatem copulae prioris solvere valet; sed nec alterius conjunctionis soboles placet ad affinitatis prioris viri consortium transire. Si quis ergo sacrilego et temerario ausu in defuncto querit propinquitatem extinguere, vel sub altero affinitatis vocabulo dissipare, vel si susceptas soboles alterius copulae propinquitati prioris credit legitime sociari; hic negat Dei verbum validum esse quod dixit: Erunt *Gen. ii. 24.* duo in carne una. — Ecce hic prohibet, si mortuo primo viro uxor ejus alteri nupserit, filios de secundo viro genitos ducere uxores de cognatione prioris viri: quia filii mediante matre ad cognationem prioris viri pertinent, cum quo mater eorum una caro extiterat. Hoc idem etiam Innocentius Papa ait: Si qua mulier ad secundas nuptias transierit, et ex eis sobolem genuerit, nullatenus potest ad consortium cognationis prioris viri pertingere. Hoc autem observandum est usque ad septimum generationis gradum, sed maxime usque ad tertium et quartum, sicut supra positum est.

*Decret. p.
n. caus. 35,
q. 10, c. 3.*

C. *Si conjugium sit inter eos qui nota consanguinitate dividuntur.*

Et est sciendum, quod Ecclesia infra praedictos gradus consanguinitatis conjunctos separat. Si autem ignoranter conjuncti fuerint in conspectu Ecclesiae, et postmodum probata consanguinitate, ejusdem judicio separati; queritur, utrum copula illa conjugium fuerit. Quibusdam videtur non fuisse conjugium, quia non erant legitimae personae; sed tamen de crimine excusantur per ignorantiam, et quasi conjugium reputatur, quia bona fide et per manum Ecclesiae convenerunt: unde et filii eorum legitimi habentur. Alii vero dicunt fuisse conjugium, licet non essent legitimae personae: quia talium conjunctiones vocant canones conjugia, ubi de personis agitur quarum testimonio consanguineorum sit dirimenda conjunctio. Unde Urbanus Papa: Si duo viri vel tres consanguinitatem jurejurando firmaverint, vel *ibid. q. 6,* ipsi forte confessi fuerint, conjugia dissolvantur. Si vero neutrum contigerit, episcopi eos per fidem Christi obtestentur, quatenus palam fateantur, si se recognoscant consanguineos. Si se judicio episcoporum segregaverint, alia matrimonia non prohibeantur contrahere. Idem: Notificamus tibi, ut quum tres vel duo ex propinquieribus ejus qui accusatur, hanc propinquitatem juramento firmaverint, vel si duo vel tres ex antiquioribus Januenibus, quibus haec propinquitas est nota, qui bonae famae et veracis testimonii sint, remoto amore, timore, pretio, et omni malo studio, praedicta firmaverint, sine mora conjugia dissolvantur. Consanguineos vero, extraneorum nullus accuset, vel consanguinitatem in Synodo computet, sed propinqui ad quorum notitiam pertinet. Si autem progenies tota defecerit, ab antiquioribus et veracioribus, quibus propinquitas tota nota sit, episcopus canonice perquirat; et

c. 4.

ibid. c. 3.

ibid. c. 1.

si inventa fuerit, separentur. — Ecce quibus accusantibus vel testificantibus dirimenda sit consanguineorum conjunctio quæ conjugium vocatur.

D. Distinctio utilis, quid sit fornicatio, etc.

Hic dicendum est, quod aliud est fornicatio, aliud stuprum, aliud adulterium, extra uxorem, tamen specialiter intelligitur in usu viduarum, vel meretricum, vel concubinarum. Stuprum proprie est virginum illicita defloratio. Adulterium est alieni tori violatio : unde adulterium dicitur quasi alterius tori accessio. Incestus est consanguinearum vel affinium abusus : unde incestuosi dicuntur qui consanguineis vel affinibus suis abutuntur. Raptus admittitur, quum puella violenter a domo patris educitur, ut corrupta in uxorem habeatur. Sive puellæ sive parentibus vis illata constiterit, hic morte mulctatur; sed si ad Ecclesiam cum rapta confugerit, privilegio Ecclesiæ mortis impunitatem meretur. — Attendum est etiam illud

Decret. p. Alexandri, qui ait : Quod frater sororve uxoris tuæ cognati dicuntur, æquivocatione jure fit, et necessitate vulgaris appellationis, potius quam ulla cognationis causa. Uxor enim fratris fratressa potius quam cognata vocatur. Mariti frater levir dicitur. Duorum fratrum uxores janitrices vocantur, quasi eamdem januam intrantes. Viri soror glos appellatur. Sororis autem vir non habet nomen speciale, nee uxoris frater.

SUMMA
DISTINCTIONIS QUADRAGESIMÆ PRIMÆ

PRÆCEDENTI distinctione tractatum est de matrimonii impedimento ex consanguinitate proveniente; nunc de impedimento quod ex affinitate causatur, fit mentione: cur et qualiter, et usque quem gradum sit impeditivum conjugii. Et horum occasione tractat de speciebus incontinentiae.

QUÆSTIO UNICA

Quæritur, Quid sit affinitas, unde causetur, cur et qualiter matrimoniale contractum impedit.

Circa hæc multi multa consribunt. Verum, quoniam omnium scripta pro maxima parte in scriptis Thomæ continentur, brevitatè studens, illa inducam.

A Itaque circa hæc primo quærerit, utrum ex matrimonio consanguinei causetur affinitas; secundo, an post mortem viri perseveret affinitas inter uxorem et consanguineos viri; tertio, an concubitus illicitus causet affinitatem; quarto, utrum ex sponsalibus inducatur affinitas; quinto, an una affinitas pariat aliam.

Ad primum respondet : Naturalis amicitia in naturali communicatione fundatur. Naturalis vero communicatio duobus modis contingit, secundum Philosophum B octavo Ethicorum : primo, per carnis propagationem; secundo, per conjunctionem ordinatam ad illam. Hinc sicut persona conjuncta alteri per carnis propagationem, efficit vinculum quoddam amicitiae naturalis, ita si per carnalem copulam conjugatur. Verum in hoc differt, quod persona conjuncta alteri per carnis propagationem, ut filius patri, fit socius ejusdem radicis ac sanguinis : unde eodem genere vinculi colligatur filius consanguineis patris, quo

pater conjugebatur, puta consanguinitate A aut quantitas ejus correspicitur. Quædam quoque relationes habent pro causa actionem vel passionem aut motum : quarum quædam causantur ex motu, in quantum aliquid actu movetur, sicut relatio motentis et moti; quædam autem in quantum aptitudinem habent ad motum, ut motum ad mobile; quædam ex hoc quod aliquid prius motum est : sicut pater et filius, non ex hoc quod est generari nunc, dicuntur ad invicem, sed ex hoc quod est generatum esse. Aptitudo autem ad motum et ipsum moveri, transeunt; sed motum esse, perpetuum est : ideo paternitas et filiatio nunquam desinunt per causæ subtractionem, sed soli per corruptionem subjecti, vel alterius extermorum. Et ita est de affinitate quæ causatur ex hoc quod aliqui conjuncti sunt, non ex hoc quod conjunguntur. Consanguinitas quoque non est proxima causa affinitatis, sed conjunctio ad consanguineum, et non solum quæ est, sed et quæ fuit.

Si autem objiciatur, quia relationes ex aliquibus mutationibus innascuntur; sed nulla mutatio sit in consanguineis viri per hoc quod ipse dicit uxorem : ergo non accrescit eis affinitatis relatio. Dicendum, quod relatio interdum innascitur ex motu utriusque extremi, sicut paternitas et filiatio; et talis relatio realiter est in utroque extremo. Quandoque vero innascitur ex motu alterius tantum : quod contingit dupliceiter. Primo, quando relatio innascitur ex motu unius sine motu alterius præcedente vel concomitante : sicut in creatura et Creatore, et in sensibili ac sensu; tuncque relatio est in uno secundum rem, et in alio secundum rationem tantum. Secundo, quando innascitur ex motu unius sine motu alterius tunc existente, non tamen sine motu præcedente : sicut æqualitas fit inter duos homines ex augmento unius sine hoc quod alias tunc augeatur aut minuatur; prius tamen per motum pervenit ad hanc quantitatem : hinc in utroque extermorum est talis relatio. Sic quoque est de consanguinitate et affinitate, quia fraternitas quæ innascitur alicui pueru jam nato et proiecto, causatur in eo sine motu ipsius tunc existente, sed ex motu generationis ejus præcedente : hoc quippe accidit ei, quod ex motu alterius nunc ei innascitur relatio. Similiter ex hoc quod iste descendit per propriam generationem ab eadem radice cum viro, provenit in ipso affinitas ad uxorem illius sine nova mutatione ipsius.

Ad secundum respondet, quod relatio desinit esse dupliceiter. Primo, ex corruptione subjecti. Secundo, ex subtractione suæ causæ : quemadmodum similitudo desinit esse, dum alter similiū moritur,

quædam quoque relationes habent pro causa actionem vel passionem aut motum : quarum quædam causantur ex motu, in quantum aliquid actu movetur, sicut relatio motentis et moti; quædam autem in quantum aptitudinem habent ad motum, ut motum ad mobile; quædam ex hoc quod aliquid prius motum est : sicut pater et filius, non ex hoc quod est generari nunc, dicuntur ad invicem, sed ex hoc quod est generatum esse. Aptitudo autem ad motum et ipsum moveri, transeunt; sed motum esse, perpetuum est : ideo paternitas et filiatio nunquam desinunt per causæ subtractionem, sed soli per corruptionem subjecti, vel alterius extermorum. Et ita est de affinitate quæ causatur ex hoc quod aliqui conjuncti sunt, non ex hoc quod conjunguntur. Consanguinitas quoque non est proxima causa affinitatis, sed conjunctio ad consanguineum, et non solum quæ est, sed et quæ fuit.

Ad tertium respondendum, quod secundum Philosophum octavo Ethicorum, conjunctio viri et mulieris dicitur naturalis, principaliter propter prolixis procreationem, et secundario propter operum communicationem : quorum primum ad matrimonium spectat ratione carnalis copulae; secundum, in quantum est quædam societas in vitam communem. Primum horum communiter est in omni commixtione, quamvis desit secundum. Quumque matrimonium affinitatem causet, secundum quod in eo est carnis commixtio, etiam forniciarius concubitus causat affinitatem, in quantum aliquid habet de naturali conjunctione. Causat, inquam, affinitatem, non in quantum forniciarius, inordinatus et dishonestus, sed in quantum est actus naturalis potentiae, communicans in hoc cum legitimo coitu. Idecirco affinitas ex ipsa causata, honesta est. Porro concubitus contra naturam non habet semen commixtione ex qua possit sequi generatio : ideo affinitatem non causat.

Sed objici potest, quia ubi est consan-

guinitas, non potest esse affinitas, quum A in sponsalibus, in quibus fit quædam partio conjugalis societatis. Quæ autem impediunt sponsalia, impediunt affinitatem causari ex eis.

Si autem illicitus concubitus causaret affinitatem, contingere ad consanguineos et ad se ipsum esse affinitatem: ut dum homo consanguineam suam cognoscit. Et respondendum, non esse inconveniens relationes oppositas inesse eidem, respectu ac ratione diversorum: siveque inter easdem personas possibile est esse consanguinitatem et affinitatem non solum per illicitum sed et per licitum concubitum: ut dum consanguineus meus ex parte patris mei ducit in uxorem consanguineam meam ex parte matris meæ. Unde quod affinitas dicitur carere omni parentela, verum est in quantum hujusmodi. Nec tamen consanguineam suam cognoscens, fit sibi ipsi affinis: quia affinitas, sicut et consanguinitas, diversitatem requirit subjectorum, quemadmodum similitudo.

Ad quartum dicendum, quod sicut sponsalia non sortiuntur perfectam matrimonii rationem, sed sunt præparatio quædam ad illud; ita nec causant affinitatem, sed aliquid simile, quod vocatur publicæ honestatis justitia, quæ impedit matrimonium sicut consanguinitas atque affinitas, et secundum eosdem gradus, siveque definitur: Publicæ honestatis justitia est propinquitas ex sponsalibus proveniens, robur trahens ab Ecclesiæ institutione propter ejus honestatem. Et ita sponsalia non ratione sui, sed matrimonii ad quod ordinantur, hanc causant affinitatem: ideo sicut matrimonium est perpetuum vinculum, ita est et ista affinitas. — Denique vir et mulier in carnali copula efficiuntur una caro per commixtionem semen: ideo si quis claustrum pudoris invadat et frangat, nisi semen sequatur commixtio, non contrahitur affinitas. Matrimonium autem causat affinitatem, non solum ratione carnalis copulæ, sed etiam ratione conjugalis societatis. Idcirco affinitas contrahitur ex contractu matrimonii per verba de præsenti ante carnalem copulam; similiter est

Ad quintum dicendum, quod duplex est modus processionis unius ex alio. Unus in similitudinem speciei, ut homo generatur ex homine; aliis in dissimile specie: et iste modus semper est in speciem inferiorem, ut patet in omni agente aequivoce. Primus quoque modus processionis quotiescumque iteretur, semper terminatur B in idem specie: ut dum ex homine genito generatur alius homo, et ita deinceps. Secundus vero modus quotiescumque iteretur, semper aliam speciem causat: sicut ex puncto per motum procedit non punctus, sed linea, atque ex linea linealiter mota procedit superficies, non linea, et ex superficie corpus. In processu autem attinentiæ duo sunt modi quibus vinculum tale causatur: unus per carnis propagationem, qui semper facit eamdem attinentiæ speciem; alius per matrimoniale conjunctionem: et hic facit aliam attinentiæ speciem, puta affinitatem. Hinc si iste modus procedendi iteretur, non erit affinitas, sed aliud attinentiæ genus. Idecirco persona quæ matrimonialiter affini conjungitur, non est affinis; vel est aliud genus affinitatis, quod vocatur secundum genus. Et rursus, si affini in secundo genere aliquis matrimonialiter conjungatur, non erit affinis in secundo genere, sed in tertio. Et hæc duo genera olim erant prohibita, propter publicæ honestatis justitiam magis quam propter affinitatem, quia a vera affinitate deficiunt. Nunc autem prohibitio illa cessavit, et solum primum veræ affinitatis genus manet prohibitum. Itaque aliqui viro consanguineus sue uxoris efficitur affinis in genere primo, et uxor ejus in secundo. Unde mortuo viro, ille qui erat affinis, non poterat eam ducere in uxorem, propter genus affinitatis secundum. Similiter si quis cum vidua contrahat, consanguineus prioris viri, qui est affinis uxori in primo genere, efficitur affinis secundo

viro in secundo genere; et uxor illius consanguinei, qui est affinis uxori huiusmodi viri in secundo genere, efficitur affinis viro secundo in tertio genere. Et quoniam tertium genns fuit prohibitum propter honestatem quamdam magis quam propter affinitatem, ideo Canon dicit: Duas consanguineorum uxores uni viro successively nubere, contradicit publicæ honestatis iustitia. Sed nunc prohibitio illa cessavit. — Hæc Thomas in Scripto, quæ plenius continentur ac requirantur in illo.

Qui consequenter seiscitatur, utrum affinitas impedit matrimonium. Respondet: Affinitas præcedens matrimonium impedit contrahendum dirimitque contractum, eadem ratione qua consanguinitas. Quemadmodum enim consanguineis, ita affinibus adest quedam cohabitandi necessitas; et sicut est quoddam amicitiae vinculum inter consanguineos, ita et inter affines. Si autem matrimonio superveniat, non potest ipsum dirimere, ut dictum est. Itaque impedit contrahendum, in quantum impedit amicitiae multiplicationem et concupiscentiae repressionem.

Cf. p. 151 B. Quæritur quoque, an affinitas per se ipsam habeat gradus. Dicendum, quod res non dividitur divisione per se, nisi ratione illius quod competit sibi secundum genus suum, sicut animal per rationale et irrationale, non per album et nigrum. Propagatio autem carnis comparatur per se ad consanguinitatem, quoniam vineulum consanguinitatis ex ea immediate contrahitur; ad affinitatem vero non comparatur nisi mediante consanguinitate, quæ est causa ipsius. Unde quum gradus attinentiae per propagationem carnis distinguuntur graduum distinctione, ideo immediate et per se conveniunt consanguinitati, et per eam affinitati: idecirco affinitas non habet per se gradus, sed sumptos juxta gradus consanguinitatis. — Ex quibus patet responsio quæstioni qua quæritur, utrum gradus affinitatis extendantur sicut gradus consanguinitatis. Dicendum enim quod imo, quoniam gradus affinitatis sumuntur

A juxta gradus consanguinitatis: ideo tot sunt gradus affinitatis quot consanguinitatis. Verumtamen, quum vineulum affinitatis minus atque debilis sit vinculo consanguinitatis, idecirco facilius dispensatur in ipso.

Insuper quæritur, an filii nati extra vernum matrimonium, illegitimi sint vocandi. Dicendum, quod quadruplex est status filiorum. Quidam enim sunt naturales et legitimi, ut ex vero matrimonio nati. Quidam naturales et illegitimi, ut ex simplici fornicatione progeniti. Quidam legitimi et non naturales, ut filii adoptivi. Quidam nec legitimi nec naturales, ut spurii nati de adulterio aut de stupro: tales enim nascuntur contra legem positivam, et expresse contra legem naturæ. Porro qui bona fide convenient in facie Ecclesiæ, quamvis habeant impedimentum, non tamen peccant, dummodo illud ignorant, nisi sit ignorantia affectata; nec eorum filii sunt illegitimi. Si autem sciant, quamvis ferat Ecclesia, quæ ignorat impedimentum, non excusantur a peccato, nec filii eorum ab illegitimitate. Si autem nesciant, et in oculo contrahant, non excusantur: quoniam talis ignorantia affectata videtur.

Praeterea queritur, an filii illegitimi debent ex sua illegitimitate damnum incurrire. Respondendum, quod aliquis dicitur damnum ex alio incurrire dupliciter. Primo per hoc quod ei subtrahitur aliquid quod sibi debitum fuit: sive illegitimus filius damnum non incurrit. Secundo per hoc quod aliquid ei non est debitum, quod poterat ei alias debitum esse: sive illegitimus filius duplex damnum incurrit. Unum, quoniam non admittitur ad actus legitimos, utpote ad officia ac dignitates quæ honestatem quamdam requirunt in exercentibus ea. Secundum, quoniam non succedit in hereditate. Attamen naturales filii succedere possunt in sexta parte tantum; spurii in nulla parte, quamvis parentes jure naturali teneantur eis de necessariis providere: imo ad sollicitudinem episcopi pertinet compellere parentes ad hoc quod illis provideant.

Insuper quæritur, utrum filius illegitimus possit legitimari. Et dicendum quod imo: non sic quod fiat de legitimo coitu natus, sed quia damna quæ illegitimus incurrit, auctoritate legis tolluntur ab eo. Suntque sex modi legitimandi, quorum duo sunt secundum canones. Primus, quem quis dicit in uxorem illam ex qua illegitimum procreavit, si non fuit adulterium. Secundus, per indulgentiam et dispensationem domini Papæ. Alii quatuor modi sunt secundum leges. Primus est, dum pater filium naturalem curiae imperatoris offert: nempe hoc ipso legitimatur propter curiae honestatem. Secundus est, si pater in testamento nominet eum heredem legitimum, et filius postea testamentum offerat imperatori. Tertius, si nullus sit filius legitimus, et ipsem filius se ipsum offerat principi. Quartus, si in publico instrumento, vel cum trium testium subscriptione, eum nominet *legitimum*, nec adjiciat *naturalem*.

Quæritur consequenter, utrum matrimonium inter consanguineos aut affines contractum, sit per divortium dirimendum; et hoc, per accusationem et testium inductionem. Respondendum, quod omnis concubitus extra legitimum matrimonium est mortale peccatum, quod Ecclesia omni modo impedire conatur: ideo separat eos inter quos constat non esse matrimonium verum, potissime eos qui sine incestu se invicem non valent eognoscere, ut sunt personæ mutuo consanguineæ seu affines.

Verum his objici potest, quia præscriptione temporis acquiritur jus in re non sua: ergo et longitudine temporis in uxore non sua. — Item sequeretur, quod matrimonium duorum fratrum sorores duas habentium esset dirimendum.

Et respondendum ad primum, quod illa quæ sine peccato fieri nequeunt, nulla præscriptione firmantur: quia (ut Innocentius loquitur) diuturnitas temporis non minuit peccatum, sed auget. — Ad secundum, quod res inter alios acta non præjudicat aliis in foro contentioso. Ideo, quam-

A vis unus frater repellatur a matrimonio unius sororum ex causa consanguinitatis, non ob hoc separat Ecclesia aliud matrimonium quod non accusatur. Sed in foro conscientiæ non oportet quod semper obligetur ad hoc alias frater, quia hujusmodi accusationes frequenter ex malevolentia oriuntur, atque per falsos testes probantur. Hinc non oportet quod conscientiam suam informet ex his quæ contra aliud matrimonium facta sunt. Attamen, circa hoc distinguendum videtur: quia aut habet certam scientiam de impedimento matrimonii sui, aut opinionem, aut neutrum. Si primo modo, non debet debitum reddere neque exigere; si secundo modo, debet reddere, non exigere; si tertio modo, potest reddere atque exigere.

Præterea separatio præacta per viam accusationis est facienda. Accusatio namque ad hoc est instituta, ne reus sustineatur ut innocens. Quemadmodum autem ex ignorantia facti contingit reum reputari innoxium, ita ex ignorantia circumstantiæ alicuius accidere potest quod aliquid reputatur licitum quod est illicitum: ideo sicut homo aliquando accusatur, ita et factum ejus; et sic matrimonium accusatur, quando ex ignorantia impedimenti licitum existimatur quod illicitum est. Nec ad hoc exigitur obligatio ad poenam talionis: quoniam obligatio illa locum sortitur quando persona de crimine accusatur, quia tunc agitur ad punitionem ipsius; quando vero factum accusatur, tunc non agitur ad punitionem facientis, sed ad impediendum illicita. Et potest accusatio hæc fieri verbo ac scripto, ita quod exprimatur persona accusans matrimonium, et impedimentum propter quod accusatur. — Denique sicut in textu habetur, in accusatione propinquitatis audiuntur propinquui magis quam alii. Extranei namque non sciunt propinquitatem nisi per consanguineos, de quibus probabilius est quod sciant: idecirco dum tacent, habetur suspicio contra extraneos quod ex malitia moveantur, nisi per consanguineos velint probare. Dum

autem matrimonium nondum contractum est, sed tantum sponsalia, accensari non potest : quia quod nondum est, non valet accusari ; sed impedimentum potest denunciari, ne matrimonium contrahatur. Qui autem primo tacuit, quandoque postea auditur, si velit matrimonium accusare,

Decretal. lib. iv. tit. 18. c. 6. quandoque repellitur. Nam ut in Deere-
tali habetur, si tempore denuntiationis
præmissæ extra diecēsim fuit, vel alias
denuntiatio ad ejus non potuit notitiam
pervenire, ut si præ nimia infirmitate pa-
tiebatur mentis defectum, aut nondum
adulta fuit ætatis, aut alia causa legiti-
ma impeditus, accusatio ejus debet audiri.
Alioqui tanquam suspectus est repellen-
dus, nisi juramento firmaverit quod postea
didicit ea quæ objicit, et ex malitia non
procedat.

Præterea in hac causa oportet etiam per
testes patēfacere veritatem, quia (ut dicunt
juristæ) in hac causa multa specialia inve-
niuntur : ut quod idem potest esse accusa-
tor et testis; et quod non juratur de ca-
lumnia, quum sit quasi causa spiritualis; et
quod consanguinei admittuntur ad testifi-
candum; et quod non observatur omnino
ordo judiciarius, quoniam tali denuntiatio-
ne facta, contumax potest excommunicari,
lite non contestata; et quod valet hic testi-
monium ex auditu; et quod post publicati-
onem testium testes possunt induci. Et hoc
totum est, ut impediatur peccatum quod in
illictio consistit conjugio. — Hæc Thomas
in Scripto. Qui etiam scribit hic de specie-
bus luxuriæ, de qua materia tractatum est
ante, et satis communia sunt quæ scribit.

In his continentur scripta Alberti, Petri
et Richardi de ista materia. Quibus addit
Richardus : Quamvis contra jus naturale
et divinum nulla possit valere præscriptio,
quandoque tamen valet contra jus pure
positivum, nisi sit tale de quo cavitur in
jure, quod contra ipsum præscribi non

A possit. Ad hoc quoque quod præscriptio
sit valida, tria sunt necessaria. Unum est,
quod possessor justo titulo incipiat possi-
dere. Secundum, quod bona fidei sit posses-
sor, hoc est, quod eredat juste se possidere.
Tertium, quod possideat per totum
tempus determinatum a jure sine interrup-
tione. Verum tempus illud determinatur
longius aut brevius secundum conditiones
rerum quæ possidentur, et illorum contra
quos præscribitur. — Aliqui etiam dicunt,
quod contra ius solvendi decimas nulla
B valet præscriptio, quia jus illud non so-
lum est de jure positivo, sed item divino.
Nihilo minus aliqui opinantur, quod quam-
vis non valeat præscriptio contra jus sol-
vendi decimas, secundum quod decima
sumitur pro parte necessaria ad sustenta-
tionem ministrorum Ecclesiæ, quia sic est
de jure divino ac naturali apud omnes;
tamen secundum quod decima accipitur
pro tali parte determinata, potest præscri-
bi contra jus decimas persolvendi : quia
sic decimas solvere non est de jure natu-
rali nec divino, nisi quoad filios Israel. Et
est argumentum ad hoc, quod in majori
parte Italæ decimæ non solvuntur, nec
Ecclesia procedit contra eos compellendo
ut solvant. Hæc Richardus.

Bonaventura quoque diffuse seribit de
his, quæ in dictis Thomæ contenta sunt,
quamvis ex scriptis unius scripta alterius
clarius intelligantur : Differunt, inquit,
vinculum affinitatis et consanguinitatis,
quoniam vinculum affinitatis est vincu-
lum per accidens, et vinculum consanguini-
tatis est vinculum per se. Quumque om-
ne per accidens reducatur ad aliquid per
se : hinc affinitas necessario præsupponit
consanguinitatem, nec se potest ultra con-
sanguinitatem diffundere. Unde consan-
guinei uxoris Petri ita sunt affines Petro
usque ad quartum gradum, sicut per con-
sanguinitatem alligantur ejus uxori.

DISTINCTIO XLII

A. De spirituali cognatione.

DE parentalium graduum famosa quæstione aliquid, licet minus sufficienter, diximus. Jam de spirituali cognatione addamus, quæ etiam personas impedit ut non sint legitimæ ad ineundas nuptias. Tria quidem * sunt, consanguinitas, affinitas, et spiritualis germanitas. Consanguinitas est inter eos qui junguntur secundum lineam generis. Affinitas inter eos qui genere quidem non sunt conjuneti, sed mediante genere sunt sociati : verbi gratia, uxor filii fratris mei quæ non est de genere meo, per ipsum qui est de genere meo, mihi affinis facta est, et ego illi. Spiritualis proximitas est inter compatrem et commatrem, et inter eos quorum unus alterum de sacro fonte levavit, vel in catechizatione aut confirmatione tenuit. Est etiam inter filios ejusdem hominis carnales et spirituales.

Hugo, dc
Sacram.lib.
ii,p.xi,c.17.
* quædam

Id. Summa
Sent. tract.
vii, c. 12.

B. Quid sint filii spirituales.

Ibide. Spirituales filii sunt quos de sacro fonte levamus, vel in catechizatione seu confirmatione tenemus. Filii etiam et filiæ spirituales eorum sunt, qui trinæ mersionis vocabulo eos sacro Baptismate tingunt. Dicitur etiam spiritualis filia sacerdotis, quæ ei peccata sua confitetur. Unde Symmachus Papa : Omnes quos in pœnitentia suscipimus, ita nostri spirituales sunt filii, ut et ipsi quos vel nobis suscipientibus, vel sub trinæ mersionis vocabulo mergentibus, unda Baptismi regeneravit. Sylvester **I**bide. etiam admonet, ut ad suam filiam pœnitentiale nullus sacerdos accedat, quia scriptum est : Omnes quos in pœnitentia suscipimus, ita nostri filii sunt, ut in Baptismo suscepti; quorum omnium flagitiosa est commixtio. Quod autem compater et commater sibi jungi nequeant, nec pater spiritualis nec mater filiæ vel filio spirituali, **I**bide. c. 5. ex concilio Moguntinensi docetur : De eo quod interrogasti, si aliquis filiolam suam duxerit uxorem, et de eo qui concubuit cum matre spirituali, et de eo qui filium suum baptizavit, et uxor ejus eum de fonte suscepit hac causa ut dissidium fieret conjugii, si post in tali copula possunt permanere, sic respondendum est : Si filiolam aut commatrem suam aliquis in conjugium duxerit, separandos esse judicamus, et gravi pœnitentia plectendos. Si vero conjuges legitimi, vel unus, vel ambo, ex industria hoc fecerint, ut filium suum de fonte susceperint; si innupti manere voluerint, bonum est; sin autem, gravis pœnitentia insidiatori injungatur, et simul maneant; et si prævaricator conjugii supervixerit, acerrima pœnitentia mulctetur, et sine spe conjugii maneat. — Ex his apparet, quod aliquis filiolam suam vel commatrem non potest sibi copulare nuptialiter; et si præsumptum fuerit, separandi

Decret. p.
ii, caus. 30,
q. 1, c. 8.

sunt. Qui autem legitime conjuncti sunt, non idco separandi sunt quia alter corum insidiouse filium de fonte levavit. Quod etiam Nicolaus confirmat, dicens : Nosse Decret. p.
ii, caus. 30,
q. t. c. 3. desideras, utrum mulier quae viri filium ex alia femina genitum de sacro fonte Cor. vi, 5. levaverit, postmodum possit cum eodem viro copulari. Quos ideo conjungi posse decernimus, quia secundum canones sacros, nisi amborum consensu nullius religio-nis obtentu debet conjux dimittere conjugem, quum Apostolus præcipiat : Nolite Ibid. c. 7. fraudari invicem, nisi forte ex consensu ad tempus, etc. Item dictum est nobis, Decret. loc.
cit. c. 4. quasdam feminas desidiose, quasdam vero fraudulenter, ut a viris suis separentur, proprios filios coram episcopis ad confirmandum tenuisse. Unde nos dignum duximus, ut si qua mulier filium suum desidia aut aliqua fraude coram episcopo tenuerit ad confirmandum, propter fallaciam vel fraudem, quamdiu vivat, pœnitentiam agat ; tamen a viro suo non separetur. Item Joannes Papa : Ad limina S. Petri homo Ibid. c. 7. nomine Stephanus veniens, nostro præsulatu innotuit, quod filium suum in extre-mo vitæ positum, neicum Baptismi unda lotum, absentia sacerdotum cogente, baptizavit, eumque propriis manibus suscepit, atque pro hujusmodi negotio reverentia tua præfatum hominem a sua conjuge judicavit esse separandum. Quod fieri nullatenus debet, dicente Scriptura : Quod Deus coniunxit, homo non separat. Et Matth. xix, 6. Dominus non dimittet uxorem, nisi causa fornicationis, jubet. Et nos tanta aucto-Ibid. 9. ritate freti, dicimus dimittendum esse et inculpabile judicandum quod necessitas intulit : nam baptizandi opus laicis fidelibus, si tamen necesse fuerit, libere conce-ditur. Unde si supradictus homo filium morientem adspiciens, ne animam perpetuo perire dimitteret, unda Baptismi lavit, ut eum de potestate mortis eriperet, bene fecisse laudatur. Ideoque suæ uxori sibi jam olim legitime sociatae, impune, dum vixerit, judicamus manere conjunctum, nec ob hoc separari debere. — His aliisque pluribus auctoritatibus edocetur, conjuges non esse separandos, si post legitimam copulam alter alterius filium de fonte levaverit, vel in Confirmatione tenuerit.

C. Quid præmissis obviat.

His autem obviare videtur quod Deusdedit Papa ait : Pervenit ad nos diaconus, Decret. loc.
cit. c. 1. sanctitatis vestræ epistolam deferens, quod quidam viri et mulieres præterito sabbato paschali, pro magno populi incursu, nescientes filios suos suscepissent de lavacro. Cupis ergo scire, an propter hoc debeant viri ac mulieres ad proprium usum tori redire, vel non. Nos vero hac re mœsti, priorum inquisivimus dicta, et invenimus in archivis (id est in armariis apostolicae Sedis) jam talia contigisse in pluribus Ecclesiis : quarum episcopis ab hac apostolica Sede volentibus scire, utrum viri ac mulieres redirent ad proprium torum, beatæ memorie sancti patres Julius Papa, Innocentius et Cœlestinus, cum episcoporum plurimorum consensu in Apostolorum principis Ecclesia præsidentes, talia rescripserunt et confirmaverunt, ut nullo modo se in conjugio reciperent viri ac mulieres, quicumque hac ratione susceperunt natos,

Decret. p. sed separarent se, ne suadente diabolo tale vitium invalescat. Item : Si quis filiastrum vel filiastram suam ante episcopum tenuerit ad Confirmationem, separetur ab uxore sua, et aliam nunquam accipiat. — Hæc autem vel ad terrorem dicta sunt, non quod ita esset faciendum, sed ne illud fieret summopere cavendum ; vel de illis est intelligendum qui prius filios suos vicissim de fonte susceperunt, quam fierent *Gratian. in conjuges.* Praemissis autem auctoritatibus omnino consentiendum est, ut sive proprium, sive tantum viri filium mulier de fonte susceperit, non ideo a viro separetur : quod et de viro similiter oportet intelligi.

D. *De copula spiritualium vel adoptivorum et naturalium filiorum.*

Quod autem spirituales vel adoptivi filii naturalibus copulari nequeant, Nicolaus *Decret. loc.* Papa testatur, ita inquiens : Ita diligere debet homo eum qui se suscepit de sacro *cit. q. 3, c. 1.* fonte, sicut patrem. Inter fratres et filios spirituales gratuita et sancta communio est, quæ dicenda non est consanguinitas, sed habenda spiritualis proximitas. Unde inter eos arbitror non posse fieri legale conjugium, quia nec inter eos qui natura et eos qui adoptione filii sunt, venerandæ leges matrimonia contrahi permittunt. *Ibidem.* Item : Si inter eos non contrahitur matrimonium quos adoptio jungit : quanto potius a carnali oportet inter se contubernio cessare, quos per cœleste sacramentum regeneratio Sancti Spiritus vincit ?

E. *Si filii qui ante compaternitatem vel post nati sunt, valent conjungi.*

Hoc autem quidam volunt intelligere de illis tantum filiis quibus compates facti sunt; de aliis vero, qui ante compaternitatem vel post geniti sunt, concedunt quod legitime et licite jungi possunt. Quibus videtur consentire Urbanus II, dicens : *Ibid. c. 4.* Super quibus consultit nos tua dilectio, hoc videtur respondendum, ut et Baptismus sit, si instante necessitate femina puerum in nomine Trinitatis baptizaverit, et quod spiritualium parentum filii vel filiae ante vel post compaternitatem genitæ, possunt legitime conjungi, præter illam personam qua compates effecti sunt.

F. *Paschalis Papa.*

Paschalis vero secundus post compaternitatem genitos copulari prohibet, scribens *Ibid. c. 5.* Rhegino episcopo : Post susceptum filium de fonte, vel filiam spiritualem, qui ex compatre vel ex commatre fuerint nati, matrimonio jungi non possunt. — Illud *Ibid. c. 7.* etiam notandum est quod in Tiburiensi concilio legitur : Si quis suæ spiritualis commatris filiam fortuito, et ita contingente rerum casu, in conjugium duxerit, maturiori servato consilio habeat, atque legitimo connubio honeste operam det.

G. Si quis ducere possit duas commatres, unam post alteram.

Solet etiam quare, si commatrem uxoris post ejus obitum quis ducere valeat. De hoc Nicolaus Papa sic scribit : Sciscitur a nobis sanctitas vestra, si quis duas commatres habere valeat, unam post alteram. In quo meminisse debes scriptum esse : Erunt duo in carne una. Quum ergo constet, quod vir et mulier una caro *Gen. ii, 24.* efficiuntur, restat virum compatrem constitui mulieri cuius assumpta uxor commater erat; et ideo virum illi feminæ non posse conjungi, quæ commater ejus erat cum qua idem fuerat una caro effectus. — Huic autem illud contrarium videtur : Qui spiritualem habet compatrem, cuius filium de lavacro suscepit, et uxor ejus commater non est, licet ei defuncto compatre suo, ejus viduam ducere in uxorem, quos nulla generatio spiritualis secernit. Item ex epistola Paschalis Papæ : Post uxorū obitum, cum commatre uxorū conjugio copulari, nulla ratio vel auctoritas videtur prohibere. Non enim per carnis unionem ad unionem spiritus transitur. — Sed sciendum est, quod auctoritas Nicolai de illo ait qui uxori suæ debitum reddidit postquam commater illius exstigit. Aliæ vero auctoritates de illo agunt cuius uxor postquam a viro suo derelinquitur, illius commater efficitur, nec post compaternitatem a viro suo cognoscitur; vel de viro potius agunt cuius uxor ante defungitur, quam ab eo cognoscatur.

H. Si vir et uxor possunt simul tenere puerum.

Solet etiam quæri, si uxor cum viro simul debeat in Baptismo suscipere puerum. De hoc Urbanus ait : Quod uxor cum marito in Baptismo simul non debeat suscipere puerum, nulla auctoritate videtur vel reperitur prohibitum; sed ut ipsa puritas spiritualis paternitatis ab omni labe et infamia conservetur immunis, decrevimus, ut uterque simul ad hoc adspirare non præsumant. Quia vero piaculare flagitium commisit qui duabus commatribus vel * sororibus nupsit, magna penitentia debet ei injungi.

I. De secundis et tertiiis nuptiis, et deinceps.

Sciendum est etiam, quod non solum primæ vel secundæ nuptiæ sunt licitæ, sed etiam tertiae et quartæ non sunt damnandæ. Unde Augustinus : Secundas nuptias omnino licitas Apostolus concedit. De tertiiis autem et quartis, et de ultra pluribus nuptiis solent homines mouere quæstionem. Sed quis audeat definire quod nec Apostolum video definisse? Ait enim : Si dormierit vir ejus, cui vult nubat. Non dicit primus, vel secundus, vel tertius, vel quotuslibet; nec a nobis definiendum est quod non definit Apostolus. Unde ut breviter respondeam, nec illas nuptias debo damnare, nec eis verecundiam numerositatis auferre, nec contra humanæ verecundiæ sensum audeo dicere, ut quoties voluerint nubant, nec ex meo corde præter

*Decret. p.
u. caus. 30,
q. 4, c. 1.*

*Decret. loc.
cit. c. 4.*

Ibid. c. 5.

*Gratian. in
caus. 30, c.
5.*

*Decret. loc.
cit. c. 6.*

* velut

*Hugo, Summa Sent.
tract. vii, c.
21.*

*Decret. loc.
cit. q. 5, c.
13.*

*1 Cor. vii,
39.*

Scripturæ auctoritatem quotaslibet nuptias damnare. Idem testatur Hieronymus :

Decret. p. n. caus. 30, q. 5, c. 11. Ego nunc libera voce exclamo, nec damnari in Ecclesia bigamiam, imo nec triga-

miam; et ita licere quinto et sexto, quemadmodum secundo marito nubere. —

1 Tim. iii, 2, 12. Apostolus tamen bigamos a sacerdotali honore excludit. Sed hoc non facit pro vitio

bigamiæ, imo pro sacramenti virtute, ut sit una unius, sicut unica unici. Illud

Decret. loc. cil. c. 8. tamen Cæsariensis concilii videtur innuere, bigamiam esse peccatum : Presbyterum,

inquit, in nuptiis bigami prandere non convenit, quia quum poenitentia bigamus
indigeat, quis erit presbyter qui talibus nuptiis possit præbere consensum ? Sed hoc
intelligi potest de illo qui primæ uxori insidiatus putatur desiderio secundæ; vel
pro signaculo sacramenti illud dicitur, quod in bigamo non servatur. Ambrosius

Ambrosiast. in 1 Cor. vii, 40. etiam dicit, quod primæ nuptiæ tantum a Domino sunt institutæ, secundæ vero
sunt permissæ; et primæ nuptiæ sub benedictione Dei celebrantur sublimiter, se-

cundæ vero etiam in præsenti carent gloria.

SUMMA

DISTINCTIONIS QUADRAGESIMÆ SECUNDÆ

IN hac ultima distinctione sacramenti Matrimonii, tractat Magister de impedimento conjugii quod veraciter vocatur spiritualis et item legalis cognatio : de qua ostendit quid sit, et inter quos et qualiter impedit matrimoniale contractum, et quas personas ab eodem impedit. Producit quoque instantiam contra prædicta, et B solvit eamdem. Tangit etiam de legali cognatione et impedimento quod causat; sed et de secundis loquitur nuptiis, probando quod licite sint.

QUÆSTIO PRIMA

Hic quæritur, Utrum spiritualis cognatio impedit matrimonium, et quid sit, et quæ sint causæ C ipsius.

Et videtur quod non expedit tot impedimenta matrimonii ponere, quia hoc injicit laqueum multis, præsertim quum par-

stores et capellani communiter simplices sint et horum ignari, et plus ipsi sœcula-

A res qui contrahunt, qui tot impedimenta non cognoscentes, frequenter cum illegitimis personis contrahunt. — Præterea caritas jam in multis in tantum refriguit, quod non multo majorem dilectionem habent ad eos ad quos habent solum spirituale cognitionem aut legalem, quam ad alias : ergo in talibus expediret dilectionem renovare, fovere, completere per matrimonia solita.

In oppositum est doctrina et praxis Ecclesiæ.

Circa hæc S. Thomas multorum scripta copiose perstringens : Quemadmodum, inquit, per carnalem propagationem homo accipit esse naturæ, ita per sacraenta Ecclesiæ accipit esse spirituale gratiæ. Hinc sicut vinculum ex carnis propagatione contractum, naturale est homini in quantum est res naturæ; sic vinculum contractum ex sacramentorum susceptione, naturale est Christiano in quantum est membrum Ecclesiæ. Ideo sicut carnalis cognatio impedit matrimonium, ita et spiritualis, ex statuto Ecclesiæ. Distinguendum tamen est de spirituali cognitione, quoniam aut præcessit matrimonium, aut sequitur. Si præcessit, impedit contrahendum, dirimitque contractum; si sequitur, non dirimit matrimonii vinculum. Sed di-

stinguendum est quoad matrimonii actum, A quia aut spiritualis cognatio inducitur causa necessitatis, ut dum pater baptizat filium suum in articulo mortis, et tunc ex neutra parte impedit matrimonii actum; aut inducitur extra easum necessitatis, ex ignorantia tamen, tuncque si is ex eius actu inducitur, diligentiam adhibuit, est eadem ratio sicut de primo; aut ex industria, extra easum necessitatis, et sic ille ex eius actu inducitur, amittit jus petendi debitum, attamen reddere debet, quia ex culpa eius non debet alius reportare incommodeum. Quamvis autem spiritualis cognatio non impedit aliiquid de principaliis matrimonii bonis, impedit tamen aliquid de secundariis ejus bonis, utpote amicitiae multiplicationem. Nam spiritualis cognatio per se est sufficiens amicitiae ratio: unde oportet ut ad alios per matrimonium amicitia familiaritasque quærantur.

Amplius quæritur, an per solum Baptismum spiritualis cognatio contrahatur. Quod apparet, quoniam solus Baptismus est regeneratio spiritualis. — Dicendum, quod de hoc est duplex opinio. Una, quod spiritualis regeneratio sicut per septiformem Spiritus Sancti gratiam datur, ita per septem efficitur, incipiendo a primo pabulo sacramenti salis usque ad Confirmationem per episcopum factam, et quod per quodlibet horum cognatio spiritualis contrahatur. Quod non videtur, quia carnis cognatio non contrahatur nisi per actum generationis completum: unde nec affinitas acquiritur, nisi fiat commixtio seminum ex qua generatio sequi potest. Spiritualis vero generatio non perficitur nisi per aliquid sacramentum: ideo non videatur quod contrahatur nisi per aliquid sacramentum. — Est ergo opinio alia, quod per tria dumtaxat sacramenta contrahatur spiritualis cognatio, puta, per catechismum, Baptismum et Confirmationem: quod ex ignorantia dictum videtur, quum catechismus non sit sacramentum, sed sacramentale. — Alii igitur asserunt quod solum

per duo contrahitur saeraenta, quæ sunt Confirmatio et Baptismus: quod communius sic tenetur. Unde de catechismo dicitur, quod sit debile matrimonii impedimentum, impediens contrahendum, non dirimens contractum.

Ad objectum quoque dicendum, quod duplex est carnis nativitas. Una in utero, in qua fetus est debilis et inceptus extra exponi: cui nativitatibus assimilatur regenerationem per Baptismum, in qua regeneratur homo adhuc foventus intra uterum matris B Ecclesiæ. Secunda est nativitas ex utero, in qua infantulus in tantum est roboratus, quod potest corruptivis exponi: cui nativitatibus comparatur Confirmatio, in qua homo spiritualiter roboratus, exponitur in publicum ad confessionem nominis Christi.

Verum his objici potest. Primo, quoniam ad Corinthios scribit Apostolus: Per evan-^{1 Cor. iv, 15.} gelium ego vos genui. Spiritualis autem generatio spiritualem causat cognitionem. Ergo etiam ex prædicatione et informatione causatur. — Secundo, sicut per Baptismum tollitur peccatum originale, ita per sacramentum Pœnitentiæ seu Confessionis peccatum actuale, et per utrumque homo spiritualiter regeneratur et spirituale esse sortitur: ergo sicut per unum, ita per aliud spiritualis cognatio oritur. — Tertio, per curam et gubernationem pastoralem vocatur quis pater spiritualis: ergo per hoc quoque contrahitur spiritualis cognatio.

Et respondendum ad primum, quod conversi et instructi ab aliquo, sunt quodammodo regenerati ab illo, sicut in catechismo, non autem secundum rationem regenerationis completam. — Ad secundum, quod per sacramentum Pœnitentiæ non contrahitur proprie spiritualis cognatio: propter quod filius sacerdotis ducere potest quam pater suus in confessione audivit. Et quamvis in confessione peccatum ejus tollatur, et gratia infundatur, hoc tamen est per modum curationis magis quam generationis. Verumtamen per Pœnitentiæ sacramentum et confessionem contrahitur quoddam fœdus inter confessorem

et feminam confitentem, simile spirituali A Primo, per actum baptizantis, seu in Baptismo suscientis filium ejus: et sic spiritualis cognatio non transit a viro in uxorem, nisi ille sit filius uxor: quia sic spiritualis cognatio transit in uxorem directe sicut in virum. Secundo, per proprium actum, ut dum filium levat alterius: sicque cognatio spiritualis transit ad uxorem jam a se carnaliter cognitam; non autem, si matrimonium nondum sit consummatum, quoniam nondum effecti sunt una caro. Et hoc est per modum cuiusdam affinitatis. Hinc et pari ratione videtur transire ad mulierem carnaliter cognitam, quamvis non sit uxor. — Verumtamen pater spiritualis et mater spiritualis ejusdem non conjunguntur in generatione spirituali nisi per accidens, quia ad hoc unus eorum sufficeret. Idecirco inter eos non nascitur spiritualis cognatio, imo potest inter eos matrimonium esse. Hinc quoque nil prohibet quin vir et uxor ejus aliquem levent de sacro fonte; nec inconveniens est quod uxor ex diversis causis fiat spiritualis mater ejusdem, quemadmodum diversis respectibus potest esse consanguinea et affinis ejusdem per propinquitatem carnalem.

Insuper quæritur, inter quos contrahatur spiritualis cognatio: an scilicet inter baptizatum et patrinum, et utrum transeat a viro in uxorem, atque ad filios carnales patris spiritualis.

Et respondendum ad primum, quod sicut in generatione carnali nascitur homo ex patre et matre, ita in regeneratione nascitur homo filius Dei sicut patris, et filius Ecclesiæ tanquam matris. Quemadmodum

Cf. t. XXIV, autem conferens sacramentum gerit personam Dei, cuius instrumentum est et minister: ita suscipiens baptizatum de sacro fonte, seu tenens eum qui confirmatur, gerit personam Ecclesiæ; ideo inter eos spiritualis cognatio contrahitur. Hinc sicut non solum pater ex cuius semine nascitur proles, habet carnalem cognitionem ad illam, sed etiam mater ministrans substantiam; sic et patrinus, qui a B. Dionysio

De Eccl. anadochus dicitur, qui baptizandum vice hier. c. ii. totius Ecclesiæ offert ac suscipit, atque qui tenet confirmandum, cognitionem contrahit spiritualem. — Porro non baptizatus non potest aliquem de sacro fonte levare, quum non sit membrum Ecclesiæ, cuius personam et typum gerit suscipiens in Baptismo; quamvis valcat baptizare, quum sit creatura Dei, cuius typum gerit baptizans.

Ad secundum respondetur, quod aliquis potest fieri compater alterius dupliciter.

A Primo, per actum baptizantis, seu in Baptismo suscientis filium ejus: et sic spiritualis cognatio non transit a viro in uxorem, nisi ille sit filius uxor: quia sic spiritualis cognatio transit in uxorem directe sicut in virum. Secundo, per proprium actum, ut dum filium levat alterius: sicque cognatio spiritualis transit ad uxorem jam a se carnaliter cognitam; non autem, si matrimonium nondum sit consummatum, quoniam nondum effecti sunt una caro. Et hoc est per modum cuiusdam affinitatis. Hinc et pari ratione videtur transire ad mulierem carnaliter cognitam, quamvis non sit uxor. — Verumtamen pater spiritualis et mater spiritualis ejusdem non conjunguntur in generatione spirituali nisi per accidens, quia ad hoc unus eorum sufficeret. Idecirco inter eos non nascitur spiritualis cognatio, imo potest inter eos matrimonium esse. Hinc quoque nil prohibet quin vir et uxor ejus aliquem levent de sacro fonte; nec inconveniens est quod uxor ex diversis causis fiat spiritualis mater ejusdem, quemadmodum diversis respectibus potest esse consanguinea et affinis ejusdem per propinquitatem carnalem.

Ad tertium respondetur, quod filius est aliquid patris, non econtrario, ut dicitur octavo Ethicorum. Ideo spiritualis cognatio transit a patre in filium, non econtra. Ex quibus patet quod tres sint spirituales cognationes. Una vocatur spiritualis paternitas, quæ est inter patrem spiritualem et filium ejus. Secunda, compaternitas, quæ est inter patrem spiritualem et carnalem ejusdem. Tertia appellatur spiritualis fraternitas, quæ est inter filium spiritualem et filios carnales ejusdem patris. Quarum quælibet impedit matrimonium contrahendum, et dirimit contractum. — Verumtamen ista cognatio gradum non habet. Nempe persona addita per carnis propagationem, facit gradum respectu illius quæ eodem attinet genere, non autem respectu ejus quæ attinet in alio genere: sicut filius attinet in eodem gradu uxori patris in quo

et pater, quamvis alio genere attinentiae. Quinque spiritualis cognatio sit alterius generis quam carnalis, ideo non in eodem gradu attinet filius spiritualis filio naturali patris sui spiritualis in quo attinet ei pater ejus, quo mediante transit spiritualis cognatio. Sed quum frater non sit aliquid fratris, idcirco non transit a fratre in fratrem. — Hæc Thomas in Scripto.

A ro a quo, personam extraneam. Sieque definitio illa comprehendit genus adoptionis, quum dicitur, Legitima assumptio; et terminum a quo, quum additur, Extraneæ personæ; terminum quoque ad quem, dum additur, In filium aut nepotem.

Quinque filiatio adoptionis sit quedam imitatio filiationis naturalis, duplex est species ejus. Una, quæ perfecte imitatur filiationem naturalem: quæ adoptio dicitur arrogatio, per quam adoptatus transit in potestatem adoptantis, et sic adoptatus

B succedit patri adoptanti ab intestato, nec potest pater sine culpa eum privare quartæ parte hereditatis. Sieque adoptari non potest nisi qui sui est juris, qui videlicet postquam adoptatur, potestatem non ha-

bet, aut si habet, est emancipatus; et ista adoptio fieri nequit nisi principis auctoritate. Alia est adoptio simplex, quæ imitatur imperfecte naturalem filiationem, per quam adoptatus non transit in adoptantis

C potestatem: ideo potius est dispositio ad adoptionem perfectam, quam adoptio. Sieque adoptari potest etiam qui non est sui juris, et sine auctoritate principis, ex au-

toritate magistratus. Sic quoque adoptatus non succedit bonis adoptantis, nec adoptans tenetur ei in suo testamento ali-

quid de bonis suis dimittere nisi velit. Itaque illis solum competit adoptare, qui potestatem habent disponendi de sua he-

reditate: unde qui non est sui juris, aut minor viginti quinque annis, aut mulier, non potest aliquem adoptare, nisi ex spe-

ciali principis concessione. — Denique, per eum qui habet perpetuum generandi D impedimentum, non potest hereditas trans-

ire ad posteros; et ex hoc ipso debetur illis qui successuri sunt ei jure propinquati.

Talibus ergo non competit adoptare. Nec etiam tantus est dolor de filiis nunquam habitis, nec haberi possibilibus, sicut de amissis: ideo habentes certum atque perpetuum impedimentum generandi, non indigent solatio contra parentiam filiorum, sicut qui habuerunt et amiserunt, vel habere potuerunt. — Quumque propinquo

Hæc sunt
Thomæ.

Restat nunc dicendum de cognitione legali, quæ per adoptionem contrahitur.

Quæritur ergo, **Quid sit adoptio, et utrum vinculum seu cognitionem matrimonii impeditivam efficiat, et intra quas contrahatur personas.**

Est autem adoptio, extraneæ personæ in filium aut nepotem, vel deinceps, legitima assumptio. — Contra quod objicitur, adoptio ista fit in suppletionem naturalium filiorum: ergo potissime competere deberet frigidis atque spadonibus, qui nequeunt generare, quibus tamen non competit.

In hac quæstione tria tanguntur. Ad quorum primum dicendum, quod ars imitatur naturam, et supplet ejus defectum. Hinc sicut pater filium per naturalem generationem producit, ita per jus positivum, quod est ars aequi et recti, potest unus alium assumere in filium ad similitudinem filii naturalis, et ad supplendum ejus defectum, propter quod adoptio specialiter est inducta. Quumque assumptio nominet terminum a quo, propter quod assumens non est assumptum, oportet quod qui assumitur in filium sit persona extranea. Hinc sicut generatio naturalis habet terminum ad quem, scilicet ipsam formam quæ est finis generationis, et terminum a quo, scilicet formam contrariam; ita generatio legalis habet terminum ad quem, filium aut nepotem; terminum ve-

jure propinquitatis competit in hereditate A super eos. Quidquid vero est in potestate succedere, non convenit ei hoc per adoptionem. Et si aliquis propinquus cui non competit in hereditate succedere, adoptetur, non adoptatur ut propinquus, sed in quantum extrancus.

Ad secundum dicendum, quod lex divina illas personas præsertim a matrimonio mutuo exclusit, quæ magis solent cohabitare. Et quoniam filius adoptatus conversatur in domo patris adoptantis sicut filius naturalis, ideo legibus humanis prohibetur inter tales matrimonium contrahi : quæ B prohibitio est per Ecclesiam confirmata. Hinc legalis cognatio matrimonium impedit.

Ad tertium respondet, quod triplex est legalis cognatio. Una quasi descendentiū, quæ contrahitur inter patrem adoptantem et filium adoptatum, et filium filii adoptivi, et nepotem, sicque deinceps. Secunda, quæ est inter filium adoptivum et filium naturale. Tertia est per modum cuiusdam affinitatis, quæ est inter patrem adoptantem et uxorem filii adoptati, vel C econtrario inter filium etiam adoptatum atque uxorem patris adoptantis. Prima ergo cognatio et tertia matrimonium perpetuo impediunt; secunda, quamdiu quis manet in potestate patris adoptantis : propter quod mortuo patre vel filio emancipato, potest inter eos matrimonium contrahi. — Denique per generationem spiritualem non trahitur filius extra potestatem patris carinalis, sicut per adoptionem : ideo filius spiritualis remanet simul filius utriusque, non autem filius adoptivus ; ideo non contrahitur propinquitas aliqua inter patrem adoptantem et naturales parentes, sicut in cognitione spirituali. — Quumque legalis cognatio impedit matrimonium propter cohabitationem, potest solvi vinculum impedimenti istius, dum adoptati fiunt extra potestatem adoptantis, nec manent cum naturalibus filiabus ipsius. Pater vero adoptans ejusque uxor retinent semper quamdam auctoritatem super filium adoptatum et ejus uxorem : hinc vinculum permanet

super eos. Quidquid vero est in potestate filii adoptati, transit in potestatem adoptantis : ideo patre adoptato, adoptantur filii ac nepotes qui sunt in potestate adoptati.

Præterea queritur, an secundæ nuptiæ liceant. Patet ad hoc ex præinductis responsio quod imo, quoniam vinculum conjugatorum in morte dissolvitur, nec impedit contrahendum. — Tale quoque matrimonium est sacramentum, quum in eo sit debita materia matrimonii sacramentalis, B puta, personæ legitimæ, et debita forma, videlicet expressio interioris consensus per verba de præsenti. Verumtamen matrimonium secundum est imperfectius primo, et minus evidenter significatio sacramentalis est in eo quam in primo, quia non est in secundo unius cum una : ideo irregularitatem inducit, et a susceptione sacramenti Ordinis impedit. Nec secundæ nuptiæ benedicuntur. Quod intelligendum est quando ex parte viri ac mulieris sunt secundæ, vel ex parte mulieris tantum : C quia si virgo contrahit cum illo qui aliam conjugem habuit, nuptiæ illæ benedicuntur, quia salvatur in eis aliquo modo significatio sacramenti etiam in ordine ad nuptias primas : quoniam Christus etsi unicam Ecclesiam habeat sponsam, habet tamen in ipsa Ecclesia plures sponsas particulares spiritualiter sibi conjunctas ; anima vero non potest esse sponsa nisi Christi, quia cum dæmone fornicatur. Hinc dum mulier nubit secundo, nuptiæ non benedicuntur, propter sacramenti defectum. D Hinc demum juxta Ambrosium, secundum matrimonium dicitur in honestum, non quod sit illicitum, sed quoniam caret perfecta significatione ac benedictionis honore, quibus primum matrimonium decoratur. — Haec Thomas in Scripto. In quibus omnes doctores frequenter præallegati concordant, quorum et scripta in his sententialiter continentur ac satis, prout huic speculationi sufficere potest : nam et materia hæc ad juristas potius pertinet.

Cf. p. 78 B.
176 A.

PRÆDICTORUM EPILOGATIO

ET BREVIS INSTRUCTIO DE SEPTEM ECCLESÆ SACRAMENTIS, ET MODI IPSA JUXTA
CONSUETUDEM ROMANÆ ECCLESÆ DISPENSANDI AC BENEDICENDI.

BAPTISMUS

BAPTISMUS, primum Ecclesiæ sacramentum, est ablution hominis facta ab alio in aqua, simul verba certa cum intentione debita proferente, significans efficaciter ex institutione divina ablutionem animæ a peccato. Nam in eo remittitur pena et culpa, et homo spirituale esse acquirit, Christo incorporatur, spiritualiterque generatur. Ordinatur autem contra culpam originalem, et parentiam spirituæ vitae. Materia hujus sacramenti est aqua; minister sacerdos, vel in necessitate quilibet Christianus; forma ipsius: Ego te baptizo in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti.

*Modus dispensandi et benedicendi
hoc saeramentum.*

Sacerdos benedicturus catechumenos vertat faciem suam ad orientem. Et si baptizandus sit masculus, statuatur a dextris sacerdotis; et si sit femella, a sinistris. Et si sit adultus, queratur ab eo, an velit baptizari; si infans, queratur a patrini, an desiderent illum baptizari. Quibus respondentibus quod sic, querat sacerdos, quo nomine velint nominari baptizandum, et postea querat illas sex interrogations quæ sequuntur. Ad quas debet personaliter respondere, si adultus fuerit et loqui valeat; vel patrini pro eo, si infans fuerit, vel si præ infirmitate aut alio defectu loqui non poterit, forte mutus vel surdus exsistens.

Abrenuntias Satanæ? — Abrenuntio.

Et omnibus operibus ejus? — Abrenuntio.

A Et omnibus pompis ejus? — Abrenuntio.

Credis in Deum Patrem omnipotentem, creatorem cœli et terræ? — Credo.

Credis in Jesum Christum, Filium ejus unicum, Dominum nostrum, natum et passum? — Credo.

Credis et in Spiritum Sanctum, sanctam Ecclesiam catholicam, Sanctorum communionem, remissionem peccatorum, carnis resurrectionem, et vitam æternam? — Credo.

Videtur valde expediens et devotum adstantibus, si quisquis baptizantium sacerdos interrogationes istas in idiomate suæ patriæ vulgari ficeret, Latinum patrinis interpretando.

Tunc exsufflet in faciem baptizandi, dicens: Exi, Satana, da honorem Deo vivo et vero. Exi, immunde spiritus, da honorem Filio ejus Iesu Christo Domino nostro. Fuge, immunde spiritus, da locum Spiritui Sancto paracletu. Deinde faciat crucem in fronte baptizandi cum pollice, dicens: Signum crucis Domini nostri Iesu Christi in frontem tuam pono. Deinde faciat crucem in pectore, dicens: Signum crucis Domini nostri Iesu Christi in pectus tuum pono.

Deinde ponat manum super caput, dicens:

¶. Dominus vobiscum.

¶. Et cum spiritu tuo.

Oremus. — Omnipotens sempiterne Deus, pater Domini nostri Iesu Christi, respice dignare super hunc famulum tuum N., quem ad rudimenta fidei vocare dignatus es; omnem cætitatem cordis ab eo repellere; dirumpe omnes laqueos diaboli quibus

fuerat alligatus; aperi ei, Domine, januam pietatis tuæ, ut signo sapientiæ tuæ imbutus, omnium cupiditatum foectoribus careat, et ad suavem odorem præceptorum tuorum lætus tibi iu Ecclesia tua deserviat et proficiat de die in diem, ut idoneus efficiatur accedere ad gratiam Baptismi tui, percepta medicina spirituali. Per eumdem Christum.

Oremus. — Preces nostras, quæsumus, Domine, clementer exaudi, et hunc famulum tuum N. crucis dominicæ, cuius impressione eum signamus, virtute custodi, ut magnitudinis gloriæ tuæ rudimenta servans, per custodiam mandatorum tuorum ad regenerationis gloriam pervenire mereatur. Per Christum.

Oratio. Deus, qui humani generis ita es conditor, ut sis etiam reformator, propitiare populis tuis adoptionis, et novo Testamento sobolem novæ prolis adscribe, ut filii promissionis quod non potuerunt assequi per naturam, gaudeant se recepisse per gratiam. Per Christum.

Hinc faciat exorcismum salis. — Exorcizo te, creatura salis, in nomine Dei Patris omnipotentis, et in caritate Domini nostri Jesu Christi, et in virtute Spiritus Sancti. Exorcizo te per Deum vivum, per Deum verum, per Deum sanctum, qui te ad tutelam humani generis procreavit, et populo venienti ad credulitatem per seruos suos consecrari præcepit, ut in nomine sanctæ Trinitatis efficiaris salutare sacramentum ad effugandum inimicum. Proinde rogamus te, Domine Deus noster, ut hanc creaturam salis sanctificando sanctifiques, benedicendo benedicas, ut fiat omnibus accidentibus perfecta medicina permanens in visceribus eorum, in nomine Domini nostri Jesu Christi, qui venturus est judicare vivos et mortuos et sæculum per ignem. Amen.

Deinde nominato nomine baptizandi, mittat sal in os ipsius, dicens illi : Accipe salem sapientiæ, ut propitiatus sit tibi Dominus in vitam æternam. Amen.

Oratio. Deus patrum nostrorum, Deus

A universæ conditor veritatis, te supplices exoramus, ut hunc famulum tuum N. respicere digneris propitius, et hoc primum pabulum salis gustantem non diutius esurire permittas, quominus cibo repleatur cœlesti, quatenus sit semper, Domine, spiritu fervens, spe gaudens, tuo semper nomini serviens. Perduc eum ad novæ regenerationis lavacrum, ut cum fidelibus tuis reprobmissionum tuarum æterna præmia consequi mereatur. Per Christum.

(Super masculos tantum.) *Oratio.* Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob, Deus, qui Moysi famulo tuo in monte Sinai apparuisti, et filios Israel de terra Ægypti eduxisti, deputans eis angelum pietatis tuæ, qui custodiret eos die ac nocte : te quæsumus, Domine, ut mittere digneris sanctum angelum tuum, qui similiter custodiat et hunc famulum tuum, et perducat eum ad gratiam Baptismi tui. Per Christum.

Exorcismus. Ergo, maledicte diabole, recognosce sententiam tuam, et da honorem Deo vivo et vero, da honorem Iesu Christo Filio ejus, et Spiritui Sancto paracletῳ, et recede ab hoc famulo Dei N., quem Deus et Dominus noster Jesus Christus ad suam sanctam gratiam et benedictionem fontemque Baptismatis dono suæ gratiæ vocare dignatus est. Et hoc signum sanctæ crucis, quod nos fronti ejus damus, tu maledicte diabole, nunquam audeas violare. Per eum qui venturus est judicare vivos et mortuos et sæculum per ignem. Amen.

(Super masculos tantum.) *Oratio.* Deus, immortale præsidium omnium postulantium, liberatio supplicum, pax rogantium, vita credentium, resurrectio mortuorum : te invoco super hunc famulum tuum N., qui Baptismi tui donum petens, æternam consequi gratiam spirituali regeneratione desiderat ; accipe eum, Domine. Et quia dignatus es dicere, Petite et accipietis, *Matth. v. 22;* quærите et invenietis, pulsate et aperietur vobis ; petenti itaque præmium porridge, et januam pande pulsanti, ut æternam cœlestis lavacri benedictionem consecutus,

promissa tui munieris regna perecipiat. Qui Ant liberes hanc famulam tuam N., et perdere eam digneris ad gratiam Baptismi tui. Per Christum. Ergo, maledicte, etc., ut supra.

(Super maseulos.) *Exorcismus.* Audi, maledicte Satana, adjuratus per nomen aeterni Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi Filii ejus, cum tua virtus invidia tremens gemensque discede; nihil tibi sit communione cum hoc servo Dei, jam cœlestia cogitante, renuntiatur tibi et sæculo tuo, et beata immortalitate vieturo. Da igitur hominem advienti Spiritui Sancto, qui ex summa cœli aree descendens, perturbatis fraudibus tuis, divino fonte purgatum perpetus, in sanctificatum Deo templum et habitaculum perficiat, ut ab omnibus penitus noxiis præteriorum eriminum liberans hic servus Dei N., gratias perenni Deo referat semper, et benedicat nomen ejus sanctum in sæcula sæculorum. Amen.

Exorcismus alias. Exoreizo te, immunde spiritus, in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, ut exeras et recedas ab hoc famulo Dei N. Ipse enim tibi imperat, maledicte, dammate, qui pedibus super mare ambulavit, et Petro mergenti dextram porrexit. Ergo, maledicte, etc., ut supra.

(Super femellas tantum.) *Oratio.* Deus cœli et terræ, Deus Angelorum, Deus Archangelorum, Deus Patriarcharum, Deus Prophetarum, Deus Apostolorum, Deus martyrum, Deus confessorum, Deus virginum, Deus omnium bene viventium, Deus cui omnis lingua confitetur, et omne genu flectitur, cœlestium, terrestrium et infernorum, te invoco super hanc famulam tuam N., ut perducere eam digneris ad gratiam Baptismi tui. Ergo, maledicte, etc., ut supra.

(Super femellas tantum.) *Oratio.* Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob, Deus qui tribus Israel de Ægyptia servitute liberasti, et per Moysen famulum tuum de custodia mandatorum tuorum in deserto monuisti, et Susannam de falso crimine liberasti, te supplex deprecor, Domine,

dñeere eam digneris ad gratiam Baptismi tui. Per Christum. Ergo, maledicte, etc., ut supra.

(Super femellas.) *Exorcismus.* Exoreizo te, immunde spiritus, per Patrem et Filium et Spiritum Sanctum, ut exeras et recedas ab hac famula Dei N. Ipse enim imperat tibi, maledicte atque dammate, qui cœo nato oculos aperuit, et quatruduum Lazarum de monumento resuseitavit. Ergo, maledicte, etc., ut supra.

B Oratio diceenda super baptizandum, sive sit maseulus, sive femella. — Aeternam ac justissimam pietatem tuam deprecor, Domine sancte, Pater omnipotens, aeternus Deus, Iuminis et veritatis auctor, super hunc famulum tuum N., ut digneris eum illuminare lumine intelligentiae tuæ. Munda eum et sanctifica, et da ei scientiam veram, ut idoneus efficiatur accedere ad gratiam Baptismi tui; teneat spem firmam, consilium rectum, doctrinam sanctam, ut aptus sit ad percipiendum gratiam Baptismi tui. Per Christum.

C Deinde dicatur: Dominus vobiseum. — Sequentia sancti Evangelii, etc.

In illo tempore offerebant Iesu parvulos, ut tangeret illos. Discipuli autem comminabantur offerentibus. Quos quum vidisset Jesus, indigne tulit, et ait illis: Sinite parvulos venire ad me, et ne prohibueritis eos; talium est enim regnum Dei. Amen dico vobis: quisquis non receperit regnum Dei velut parvulus, non intrabit in illud. Et complexans eos et imponens manus suas per illos, benedicebat eos.

D Deinde ponat manum super caput baptizandi et catechumeni, dieens symbolum Credo in Deum, etc., usque ad finem; Pater noster, Ave Maria, etc., simul usque ad finem. Et committat patrinis quod informent baptizandum de fide et Oratione dominica. Deinde nomine baptizandi nominato, iterum ponat manum super caput ejus, dieens: Nec te lateat, Satana, immovere tibi poenas, immovere tibi tormenta, immovere tibi diem judicii, diem supplicii

Marc. x.
13-16.

semipiterni, diem qui venturus est velut elibanus ardens, in quo tibi ac universis angelis tuis semipiternus veniet interitus. Proinde damnate ac damnande, da honorem Deo vivo et vero, da honorem Jesu Christo Filio ejus, da honorem Spiritui Sancto paracleto, in cuius nomine atque virtute præcipio tibi, quicumque es, spiritus immunde, ut ex eas et recedas ab hoc famulo Dei N., quem hodie Deus et Dominus noster Jesus Christus ad suam sanctam gratiam et benedictionem fontemque Baptismatis dono Spiritus Sancti vocare dignatus est, ut fiat ejus templum per aquam regenerationis in remissionem omnium peccatorum. In nomine ejusdem Domini nostri Jesu Christi, qui venturus est judicare vivos et mortuos et sæculum per ignem. Amen.

Deinde sacerdos expuat in manum sinistram, et cum pollice manus dextræ accipiat de saliva sua, et tangat aures baptizandi, dicit, dicens ad aurem dextram : Ephphetha, quod est adaperire; ad nares : In odorem suavitatis; ad aurem sinistram : Tu autem effugare, diabole, appropinquabit enim iudicium Dei.

Deinde itur ad fontem, et prope fontem sacerdos iterum vocato nomine baptizandi, repetit istas sex interrogations sequentes.

Abrenuntias Satanæ? — Abrenuntio.

Et omnibus operibus ejus? — Abrenuntio.

Et omnibus pompis ejus? — Abrenuntio.

Credis in Deum Patrem omnipotentem, creatorem cœli et terræ? — Credo.

Credis in Jesum Christum, Filium ejus unicum, Dominum nostrum, natum et passum? — Credo.

Credis et in Spiritum Sanctum, sanctam Ecclesiam catholicam, Sanctorum communionem, remissionem peccatorum, carnis resurrectionem, et vitam æternam? — Credo.

Deinde intincto pollice in oleo sancto, faciat crucem in pectore et inter scapulas

A baptizandi, quem tunc tenbunt compates inter manus, ita dicens : Et ego te linio oleo salutis in Christo Jesu Domino nostro, ut habeas vitam æternam, et vivas in sæculo sæculorum. Amen.

Deinde querat sacerdos a baptizando, si adultus sit :

Vis baptizari? — Volo.

Vel a patrinis, si infans sit :

Vultis infantem baptizari? — Ita.

Deinde sacerdos diligenter querat de infante ab obstetricie et aliis, an sit baptizatus. Si respondent, Est baptizatus; et si sacerdos certitudinaliter informatur quod ille infans sit rite baptizatus in aqua sub debita forma verborum, tunc non debet ipsum rebaptizare, nec simpliciter, nec sub conditione, sed alia facere quæ solent fieri post Baptismum, scilicet chrismare, mitram supraponere. Sed si dubitat an sit rite baptizatus in aqua sub debita forma verborum, tunc propter dubium debet ipsum baptizare sub conditione et sub ista verborum forma, nominato nomine ejus : N., si es baptizatus, non te rebaptizo; sed si non es baptizatus, ego te baptizo in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen. Si vero non est baptizatus prius, tunc nominato nomine ejus debet ipsum baptizare simpliciter sine conditione, sub hac forma verborum : N., ego te baptizo in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen.

Et sciendum, quod sacerdos debet baptizandum ad minus semel mergere, in representationem sepulturæ et resurrectionis Jesu Christi, nisi infirmitas baptizandi obstiterit, vel sacerdotis debilitas, vel modicitas aquæ, vel magna temporis frigiditas : quia tunc poterit sacerdos cum manu vel cum aliquo vasculo fundere de aqua fontis super caput baptizandi, quoniam immersio non est de necessitate Baptismi. Debet tamen servari ubi servi consuevit, nisi aliud obstet. Et ubi consuetudo est de trina immersione, illa debet servari; et qui non servat eam, peccat.

Deinde suscipient patrini infantem, et A teneant super fontem, et sacerdos intin-
eto pollice in chrismate faciat crucem in
vertice infantis, seu summitate capitis, et
non in fronte, dicens : Deus omnipotens,
Pater Domini nostri Jesu Christi, qui te
regeneravit ex aqua et Spiritu Sancto, qui-
que tibi dedit remissionem omnium pec-
catorum, ipse te liniat chrismate salutis in
Christo Jesu Domino nostro propitiatus in
vitam æternam. Amen.

Deinde ponat mitram super eaput ba-
ptizati et dicat : Aecipe vestem candidam,
sanctam et immaculatam, quam perferas
sine macula ante tribunal Christi, ut ha-
becas vitam æternam. Amen.

Deinde procedat sacerdos ad altare. Et
si baptizatus sit adultus, communicet; si
vero sit infans, ponat sacerdos de vino in
os ejus, dicens : Hujus perceptio vini sit
tibi in salutem æternam corporis et ani-
mæ. Deinde det baptizato candelam et di-
cat : Accipe lampadem ardensem, custodi
baptismum tuum, ut quum venerit Domini-
nus ad nuptias, possis occurrere ei in au-
la cœlesti, et vivas in sæcula sæculorum.
Amen.

Ordo circa baptizandum infirmum ser-
vatur per omnia ut supra, usque ad datum
salis.

Deinde dicatur oratio : Medelam tuam
deprecor, Domine sancte, Pater omnipotens,
æterne Deus, qui subvenis in peri-
culis, qui temperas flagella dum verberas.
Te ergo, Domine, suppliciter depreccamur,
ut hunc famulum tuum N. erunas ab hac
infirmitate, ut non prævaleat inimicus us-
que ad animæ temptationem ; sicut in Job
ei terminum impone, ne inimicus de ani-
ma ista sine redemptione Baptismatis in-
cipiat triumphare; differ, Domine, exitum
mortis, et spatium vitæ extende, et per-
ducas ad gratiam Baptismi tui. Per Chri-
stum Dominum nostrum. Amen.

Deinde ponat sacerdos manum super
caput baptizandi et catechizandi, et dicat
symbolum Credo, et cetera omnia usque
ad finem.

Dc hoc saeramento tractatum est supra
prolixe per sex distinctiones, videlicet 1,
2, 3, 4, 5, 6.

CONFIRMATIO

Confirmatio secundum Ecclesiæ sacra-
mentum est, quo modo baptizatus ipsum
esse spirituale in Baptismo susceptum ad
debitam quantitatem perducat. Datur in
eo ad robur Spiritus Sanctus, contra infir-
mitatem animi quæ in nuper renatis in-
B venitur, estque Baptismi perfectio. Nam
in Baptismo homines sunt quasi modo ge-
niti infantes, ad dura laboriosaque susti-
nenda minus robusti, nisi induantur vir-
tute ex alto. Quod eis facere consuevit
divina clementia in Confirmatione, et per
signaculum de chrismate in fronte suscep-
tum, præstare velut rhinocerotis cornu,
quo erumpant et ventilent inimicitias et
opprobria christianaæ professionis, et hos-
tes animarum universos. Materia hujus sa-
cramenti est chrisma, ex oleo ac balsamo
C episcopalique benedictione constans; mi-
nister, solus episcopus; forma sacra-
menti : Consigno te signo crucis, confirmo te
chrismate salutis, in nomine Patris et Filii
et Spiritus Sancti.

*Modus benedicendi et dispensandi
hoc sacramentum.*

Clemens I statuit, ut quisque post Ba-
ptismum quanto citius possit, confirme-
tur : quia non est perfectus christianus
qui hoc non necessitate, sed incuria, aut
D voluntate omittit. Igitur quando episcopus
est præsens quando infantes baptizantur,
vel quando infantes ab ipso baptizantur,
statim eos confirmari oportet cum chri-
smate, quia ut habetur in canone, de Decret. p.
Consecratione, distinctione 5, capitulo 2,^{iii.}
Spiritus Sanctus, qui in fonte tribuit inno-
centiam, in Confirmatione præstat augmen-
tum ad gratiam : in Baptismo regeneramur
ad vitam, post Baptismum confirmamur
ad pugnam. Et per Confirmationem effi-
ciuntur perfecti christiani, ut dicit Glos-

sa, de Consecratione, distinctione 5, capitulo 3°. Et parvulus non confirmatus si decedit, minorem gloriam in cœlo habebit, ut dicit Thomas parte tertia, quæstione septuagesima secunda, articulo septimo. Et nemo carnalem filium aut filiam de Baptismo suscipiat vel ad Confirmationem teneat, ut sit discretio inter carnalem et spiritualem generationem; et qui non est confirmatus, nullum ad Confirmationem teneat.

Episcopus volens confirmare, semper præmittat confessionem generalem, cum absolutione generali, populo flectente genua. Deinde lotis prius manibus, et tergo pollice dextræ manus, junctis ante pectus manibus, stans mitra deposita, dicit: Spiritus Sanctus superveniat in vos, et virtus Altissimi custodiat vos a peccatis. *Respondetur Amen.* Deinde dicit: Adjutorium nostrum in nomine Domini. Domine, exaudi orationem meam. Dominus vobiscum. Et tunc elevatis et super confirmandos extensis manibus dicit orationem hanc sequentem.

Oremus. — Omnipotens sempiterne Deus, qui regenerare dignatus es hos famulos tuos et famulas tuas ex aqua et Spiritu Sancto, quique dedisti eis remissionem omnium peccatorum, emitte in eos septiformem Spiritum tuum paracletum de cœlis. *Respondetur Amen.* — Spiritum sapientiae et intellectus. *Respondetur Amen.* — Spiritum consilii et fortitudinis. *Respondetur Amen.* — Spiritum scientiae et pietatis. *Respondetur Amen.* — Et imple eos spiritu timoris tui, et consigna eos signo crucis Christi in vitam propitiatus æternam. Per eumdem Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum, qui tecum vivit et regnat in unitate ejusdem Spiritus Sancti Deus per omnia sæcula sæculorum. Amen.

Tunc sedens super faldistorium coram altari vel alibi paratum, inquisito sigillatim nomine cuiuslibet consignandi, sibi per patrium vel matrinam flexis genibus præsentati, et summitate pollicis dextræ

A manus chrismate intacta, pontifex facit crucem in fronte illius, dicens: Joannes, vel Bertha (vel quovis alio nomine), signo te signo crucis, et confirmo te chrismate salutis, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti, ut replearis eodem Spiritu Sancto, et habeas vitam æternam. *Respondetur Amen.* — Et dicendo: In nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti, producit signum crucis ante faciem illius. Et deinde dat sibi leviter alapam super genam, dicens: Pax tecum.

Omnibus taliter consignatis, tergit cum mica panis vel pecia linca, et lavat cum aqua pollicem super aliquem calicem stanum, vel super aliquam pelvam, et aqua lotionis cum pecia linea vel pane funditur in fontibus, vel piscina. Et interim cantatur antiphona, Confirma hoc, Deus, quod operatus es in nobis, a templo sancto tuo quod est in Jerusalem; versus, Gloria Patri; Sicut erat; et tunc repetitur antiphona, Confirma hoc.

Deinde pontifex surgens, stans mitra deposita, dicit versiculum: Ostende nobis, Domine, misericordiam tuam. Domine, exaudi. Dominus vobiscum. Oratio (quam dicit junctis manibus ante pectus, et omnibus confirmatis devote genua flectentibus).

Oremus. — Deus, qui Apostolis tuis Sanctum dedisti Spiritum, et per eos eorumque successores ceteris fidelibus tradendum esse voluisti, respice propitius ad humilitatis nostræ famulatum, et præsta ut corum corda quorum quarumque frontes saero chrismate delinivimus, et signo sanctæ crucis consignavimus, idem Spiritus Sanctus in eos adveniens, templum gloriæ suæ dignanter inhabitando perficiat. Qui cum Deo Patre et Spiritu Sancto vivis et regnas Deus per omnia sæcula sæculorum. Amen.

Deinde dicit: Ecce sic benedicitur homo qui timet Dominum. Et facit signum crucis super eos dicens: Benedicat vos Dominus ex Sion, ut videatis bona Jerusalem omnibus diebus vitae vestræ, et habecatis vitam æternam. *Respondetur Amen.*

Expedita itaque confirmatione, pontificis annuntiat confirmatis sive chrismatis, quod in honorem sanctae Trinitatis triduo chrisma in frontibus portent. Et die tertia sacerdos lavabit eorum frontes, et ciburet chrisma super fontes. Vel ex chrismalibus fiant candelæ ad usum altaris. Patrinis vero seu matrinis annuntiet, quod instruant et informent filios suos bonis moribus et operibus; quod fugiant mala, et faciant bona, et doceant eos Credo in Deum, Pater noster, Ave Maria, quoniam se ad hoc obligaverunt.

De hoc sacramento tractatum est supra per unicam distinctionem, videlicet 7.

EUCHARISTIA

Eucharistia, tertium et omnium dignissimum Ecclesiæ sacramentum, Christum substantialiter continens, est sacrificium caritatis, quo in donis Dei nullum majus; vitalis refectione, sine qua vita gratiae subsistere non potest, nee amor nutritur: qua et post spirituale regenerationem in Baptismo, ac spirituale augmentum in Confirmatione, spiritualiter nutriuntur fideles, reficiuntur, ad perfectum esse perfectionemque finalem perducuntur, et angelica dignitate honorati sunt. Per hujus sacramenti dignum usum, peccata exuruntur, motus sancti amoris in ipsum Deum diriguntur, vita gratiae vel causa vivendi secundum gratiam filii gratiae et adoptionis administratur. Hujus subtractio extinctorum est. Qui refectionem istam non esurit et sitit, qui saporem illius non sapit, quid cogitare debet, nisi mortificatam se habere virtutem appetitivam interiore, aut stomachum plenum spureitiis vitorum, vel se ebrium esse voluptate carnis, aut vanitate mundi? Quo enim exemplo inseri magis imprimique potuit cordibus nostris paternæ dilectionis et beneficentiae communio, quam exemplo communionis corporis et sanguinis patris et magistri Christi Domini? Quis angelica dignitate honoratum se cogitat, et non inde velut quemdam

A stuporem devotionis in suum honoratum quodammodo exprimat, et in gratiarum actiones non tantum resolvatur, sed totus liquefiat? Ille non tam ut digne comedant dignissimum hoc sacramentum, filii gratiae mensam Domini accedant; sed ut ipsi quoque comedantur, et laute ac splendide Christum Dominum ex se reficiant, totis studiis eritantur. Quod utique facient, si assatos zelo gloriae Dei, si fricos fraternali compassione, si coctos piae ac sanctæ benevolentiae desideriis, se eidem exhibent. Materia hujus sacramenti est panis et vinum; minister, sacerdos rite consecratus; forma consecrationis panis: Hoc est enim corpus meum; sanguinis: Hie est enim calix sanguinis mei, novi et æterni testamenti, mysterium fidei, qui pro vobis et pro multis effundetur in remissionem peccatorum.

Modus dispensandi et benedicendi notus est sacerdotibus.

De hoc sacramento tractatum est supra per sex distinctiones, videlicet 8, 9, 10, C 11, 12, 13.

POENITENTIA

Poenitentia quartum Ecclesiæ sacramentum est, quo peccator per peccatum mortuus, spiritualiter in anima resuscitatur, per novitatem vitæ renascitur, et filius Dei per gratiam adoptionis efficitur; ipsum esse spirituale, virtutes quoque, et gratia, omnium virtutum gratuitarum principium, restituuntur; gratum, reconciliatum et acceptum Deo, a quo se avertit, faciens vas Spiritus Sancti, propter meritum passionis Christi, cuius virtute Poenitentia (ut alia sacramenta) operatur ex immensitate divinae clementiae, qua non solum unum aut peccatorum partem peccatori dimittit, sed omnia simul, donans saepius peccatori majorem gratiam quam ante peccatum habebat. Partes Poenitentiae sunt tres: contritio cordis, confessio oris (cui annexa est absolutio sacerdotis), et satisfactio operis. Materia hujus sacramenti est actus

pœnitentis sensui subjectus, quo insinuat sacerdoti peccator, a peccatis se recessisse; minister, sacerdos habens potestatem absolvendi; forma: Ego te absolvo a peccatis tuis, in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Nodus dispensandi est notus.

De hoc sacramento tractatum est supra per novem distinctiones, videlicet 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22.

UNCTIO EXTREMA

Unctio Extrema, quintum Ecclesiæ sacramentum, et ultimum ejus medicamen, immediate disponens ad introitum gloriæ, est quædam spiritualis sanatio, ineptitudinem ac debilitatem quæ inest fidelibus ex peccato actuali non satis expurgato, curans, gratiamque continens ac conferens; corporalem quoque sanitatem inducens, non virtute suæ materiæ, sed divina, quam per sanctificationem recipit, prout ad sanitatem spiritualem proficuum est. Materia hujus sacramenti est oleum, sive liquor olivæ per episcopum consecratus; minister, sacerdos. Forma est: Per istam unctionem et suam piissimam misericordiam indulgeat tibi Deus quidquid peccasti per N. Quæ forma modo deprecativo prolata, licet brevis sit, videtur tamen apertissima. Tangit enim sacramentum, quem dicitur, Per istam unctionem; et eum qui sacramentum inducit, quem additur, Et suam piissimam misericordiam; effectum quoque, quem subditur, Indulgeat tibi Deus quidquid peccasti. Plures Ecclesiæ utuntur satis rationabiliter etiam modo infra scripto.

*Modus benedicendi et dispensandi
hoc sacramentum.*

Pax huic domui. Et omnibus habitantibus in ea. Benedic, Domine, domum istam, et omnes habitantes in ea. Quia tu, Domine, dixisti, Pax huic domui, benedic, Domine, timentes te, pusillos cum majoribus. Benedicti vos a Domino, qui fecit

A cœlum et terram. *Responsorium* Adspersus me, Domine, hyssopo et mundabor; lavabis me, et super nivem dealbabor. *Psal.* Miserere mei, Deus, secundum, etc. Et secundum, etc. Amplius lava, etc. Gloria Patri. Sicut erat, etc. *Adspergatur infirmus cum circumstantibus.*

Oratio. Exaudi nos, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, et mittere digneris sanctum angelum tuum de cœlis, qui custodiat, foveat, protegat, visitet ac defendat omnes habitantes in hoc habitatculo. Per Christum Dominum nostrum.

Alia oratio. Adesto, Domine, supplicationibus nostris, et hanc domum serenis oculis tuæ pietatis illustra; descendat super omnes habitantes in ea gratiæ tuæ larga benedictio, ut in his manufactis habitaculis cum salubritate manentes, ipsi tuum semper sint habitaculum. Per Christum.

Hic ponatur manus sacerdotis super infirmum.

Oremus. — Domine Deus, qui per Apostolum locutus es, *Infirmatur aliquis in vobis?* inducat presbyteros Ecclesiæ, et orient super eum, ungentes eum oleo in nomine Domini; et oratio fidei salvabit infirmum, et alleviabit eum Dominus; et si in peccatis sit, dimittentur ei: cunctos, quæsumus, Redemptor noster, gratia Spiritus Sancti languores istius infirmi cura, et omnia sana vulnera, ejusque dimitte peccata, atque dolores cunctos cordis et corporis ab eo expelle, plenamque ei interius exteriusque sanitatem misericorditer rede, ut ope misericordiæ tuæ restitutus et sanatus, ad pristina pietatis tuæ reparationem. Qui vivis.

Deinde dicantur septem Psalmi pœnitentiales, et post singulos ista antiphona: Sana, Domine, infirmum istum, cuius ossa turbata sunt, et cuius anima turbata est valde; sed tu, Domine, convertere et sana eum, et eripe animam ejus. *Psal.* Domine, ne in furore, etc. Sana, Domine.

Collecta. Oremus Dominum nostrum Iesum Christum, et cum omni intenta supplicatione rogemus, ut hunc famulum

*Jacob. v.
14, 15.*

suum N. per angelum suum sanctum vi-
sitare, lætificare et confortare dignetur.
Qui enim Patre et Spiritu Sancto. *Psal.* Beati quorum remissæ sunt, etc. Sana, Domine.

Tunc sacerdos manum suam ponat super infirmum.

Antiphona. Dominus locutus est discipulis suis : In nomine meo dæmonia ejicite, et super infirmos manus vestras imponite, et bene habebunt. *Math. x, 8;* *Marc. xvi,* 17, 18.

Oratio. Respice, Domine, famulum tuum in infirmitate sui corporis laborantem, et animam refove quam creasti, ut castigationibus emendatus, continuo se sentiat tua medicina sanatum. Per Christum.

Psal. Domine, ne in furore. *Ant.* Sana, Domine, ut supra.

Oratio. Præveniat hunc famulum tuum, quæsumus, Domine, misericordia tua, ut omnes iniurias ejus celeri indulgentia deleantur. Per Christum.

Alia oratio. Dominum nostrum Jesum Christum cum omni supplicatione rogemus, ut hunc famulum suum scelerum atque languorum squalore vexatum, per angelum suum sanctum visitare, lætificare et confortare dignetur. Qui cum Patre et Spiritu Sancto.

Psal. Miserere mei, Deus. *Ant.* Sana, Domine, etc.

Oratio. Omnipotens sempiterne Deus, qui subvenis in periculis et in necessitatibus laborantibus, majestatem tuam supplices exoramus, ut mittere digneris sanctum angelum tuum ad famulum tuum N. in angustiis et necessitatibus suis laborantem, qui consolationibus suis eum attollat, quibus et de presentibus malis omnibus consequatur auxilium, et æterna remedia comprehendat. Per Christum.

Psal. Domine, exaudi. *Ant.* Sana, Domine, etc.

Oratio. Deus, qui famulo tuo Ezechiæ ter quinos annos ad vitam donasti, ita et hunc famulum tuum a lecto ægritudinis tua potentia erigas ad salutem. Per Christum.

Alia oratio. Deus, qui humano generi salntis remedia, et vitæ æternæ munera contulisti, conserva huic famulo tuo tuarum dona virtutum, et concede ut misericordiam tuam non solum in corpore, sed et in anima sentiat. Per Christum.

Psal. De profundis. *Ant.* Sana, Domine, etc.

Oratio. Dens, qui facturæ tuæ pio semper dominaris affectu, inclina aurem tuam supplicationibus nostris, et famulum tuum diversa imbecillitate corporis laborantem placatus respice, et visita atque defende in salutari tuo, et ei cœlestis gratiæ præsta medicinam. Per Christum.

Psal. Domine, exaudi. *Ant.* Sana, Domine, etc.

Oratio. Virtutum cœlestium Deus, qui ab humanis corporibus omnem languorem et infirmitatem præcepti tui potestate deploris, adesto propitius famulo tuo, ut fugatis infirmitatibus, et viribus revoeatis, per nomen sanctum tuum instauratam protinus sanitatem percipiat. Per Christum.

Sequitur Litanie.

Kyrie, eleison. Christe, eleison.

Christe, audi nos.

Salvator mundi, miserere famulo tuo.

Sancta Maria, ora pro famulo tuo.

Sancta Dei Genitrix, ora pro eo.

Sancta Michael, ora pro eo.

Sancte Gabriel, ora pro eo.

Omnes sancti angeli et archangeli, orate pro eo.

Sancte Joannes Baptista, ora pro eo.

D Omnes sancti Patriarchæ et Prophetæ, orate pro eo.

Sancte Petre, ora pro eo.

Sancte Paule, ora pro eo.

Sancte Andrea, ora pro eo.

Sancte Joannes, ora pro eo.

Omnis sancti Apostoli et Evangelistæ, orate pro eo.

Sancte Stephane, ora pro eo.

Sancte Laurenti, ora pro eo.

Sancte Vincenti, ora pro eo.

Sancte Georgi, ora pro eo.

- Sancte Ignati, ora pro eo.
 Omnes sancti martyres, orate pro eo.
- Sancte Gregori, ora pro eo.
 Sancte Martine, ora pro eo.
 Sancte Nicolae, ora pro eo.
 Sancte Hieronyme, ora pro eo.
 Omnes sancti confessores, orate pro eo.
 Sancta Maria Magdalena, ora pro eo.
 Sancta Catharina, ora pro eo.
 Sancta Agnes, ora pro eo.
 Sancta Barbara, ora pro eo.
 Sancta Ursula cum sodalibus tuis, orate
     pro eo.
- Omnes sanctæ virgines, viduæ et continen-
     tes, orate pro eo.
- Omnes Sancti, orate pro eo.
- Propitius esto, parce ei, Domine.
 Propitius esto, libera eum, Domine.
 Ab omni malo,
 Ab insidiis diaboli,
 Ab hoste malo,
 Ab ira tua,
 Ab omni languoris molestia,
 A periculo mortis,
 A subitanea et improvisa morte,
 A morte perpetua,
 A penitus inferni,
 Ab omni immunditia mentis et corporis,
 Per incarnationem et nativitatem tuam,
 Per passionem et crucem tuam,
 Per resurrectionem et ascensionem tu-
     am,
 Per adventum Spiritus Sancti paracleti,
 In hora mortis, succurre ei, Domine.
 In die judicii, libera eum, Domine.
 Peccatores, te rogamus, audi nos.
 Ut pacem isto infirmo dones,
 Ut sanitatem animæ et corporis ei dones,
 Ut compunctionem cordis ei dones,
 Ut fontem lacrimarum ei dones,
 Ut fidem, spem, caritatemque perfe-
     tam ei dones,
 Ut omnes principes tenebrarum ab eo
     repellere digneris,
 Ut præsentiam et solatium sanctorum
     angelorum ei adesse jubeas,
 Ut ad gaudia æterna eum perducere di-
     gnaris,
- A Ut nos exaudire digneris, te rogamus, au-
     di nos.
 Fili Dei, te rogamus, audi nos.
 Agne Dei, qui tollis peccata mundi, libera
     eum, Domine.
 Agne Dei, qui tollis peccata mundi, parce
     ei, Domine.
 Agne Dei, qui tollis peccata mundi, suc-
     curre ei, Domine.
 Christe, audi nos.
 Kyrie, eleison. Christe, eleison. Kyrie, elei-
     son.
- B Pater noster.
- libera eum, Domine.
- te rogamus, audi nos.
- ℣. Et ne nos inducas in temptationem.
 ℟. Sed libera nos a malo.
 ™. Salvum fac servum tuum, Domine.
 ℟. Deus meus, sperantem in te.
 ™. Dominus conservet eum, et vivificet
     eum.
 ℟. Et beatum faciat eum in terra, et
     non tradat eum in animam inimicorum
     ejus.
 ™. Dominus opem ferat illi super le-
     ctum doloris ejus.
- C ℟. Universum stratum ejus versasti in
     infirmitate ejus.
 ™. Dominus custodiat te ab omni malo.
 ℟. Custodiat animam tuam Dominus.
 ™. Angelis suis Deus mandavit de te.
 ℟. Ut custodiant te in omnibus viis tuis.
 ™. Perfice gressus ejus in semitis tuis.
 ℟. Ut non moveantur vestigia ejus.
 ™. Mitte ei, Domine, auxilium de sancto.
 ℟. Et de Sion tuere eum.
 ™. Nihil proficiat inimicus in eo.
 ℟. Et filius iniquitatis non apponat no-
- D cere ei.
- ℣. Esto illi, Domine, turris fortitudinis.
 ℟. A facie inimici.
 ™. Converte eum, Deus salutaris noster.
 ℟. Et averte iram tuam ab eo.
 ™. Convertere, Domine, usquequo.
 ℟. Et deprecabilis esto super servum
     tuum.
 ™. Domine, averte faciem tuam a pec-
     catis ejus.
 ℟. Et omnes iniquitates ejus dele.
 ™. Cor mundum crea in eo, Deus.

¶. Et spiritum rectum innova in viscere. — A sus Christus et perducat te in vitam æternam. Amen.

¶. Adjuva cum, Deus salutaris noster.

¶. Et propter gloriam nominis tui, Domine, libera eum, et propitius esto peccatis ejus propter nomen tuum.

¶. Exsurge, Domine, adjuva eum.

¶. Et libera eum propter nomen tuum.

¶. Domine, exaudi orationem meam.

¶. Et clamor meus ad te veniat.

Oremus. — Omnipotens et misericors Deus, quæsumus clementiam tuam immensam, ut ad introitum humilitatis nostræ in tuo nomine, hunc famulum tuum N. in hoc habitaculo jacentem, salutifere visitare digneris, sicut visitasti, Domine, Tobiam et Saram, et soerum Petri, puerumque centurionis; ita ut et iste pristina sanitatem animæ et corporis recepta, gratiarum tibi in Ecclesia tua referat actionem. Qui vivis et regnas Deus.

Alia oratio. Parce, Domine, parce falso mulo tuo, quem redemisti, Christe, sanguine tuo, ne in æternum irascaris ei. Qui cum Patre et Spiritu.

Post hoc sacerdos ostendat infirmo sanctæ crucis effigiem cum bonis ac salubribus admonitionibus in vulgari, quales sunt interrogationes Anselmi, quæ continentur his versibus :

Ecclesiæ credit et cunctis quæ tenet ipsa.
Gaudet quod moritur signatus nomine Christi.
Offenditque Deum peccatis, et dolet inde.
Vivere proponit quantum poterit sine culpa.
Credit salvari, non per se, sed cruce Christi.

Tunc lavet pollicem presbyter et circumvolvat lino proximos digitos, et pollice intingat sacrum oleum; et prius petat ab infirmo, utrum plus ei occurrat ad confitendum. Quo facto, instruat cum quare singula membra inungantur. Et sequentem orationem adjungat ad omnes inunctiones.

Sit tibi hæc unctione olei sanctificati ad purificationem mentis et corporis, et ad omnium absolutionem culparum, ac ad munimen et defensionem contra jacula immundorum spirituum; custodiatque Je-

sus Christus et perducat te in vitam æternam. Amen.

Ad oculos. — Pax tecum. Et cum spiritu tuo. Ungo oculos tuos oleo sanctificato, in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, ut quidquid illicito visu deliquisti, hujus olei unctione expietur. Per Christum Dominum nostrum. Amen.

Oratio. Sit tibi.

Ad aures. — Pax tecum. Ungo has aures sacerati olei liquore, in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, ut quidquid peccati delectatione nocivi auditus admissum est, medicina spirituali evanescatur. Per Christum.

Oratio. Sit tibi.

Ad nares. — Pax tecum. Ungo has nares oleo sacri liquaminis, in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, ut quidquid noxio contractum est odoratu vel superfluo, ista emundet medicatio. Per Christum.

Oratio. Sit tibi.

Ad labia. — Pax tecum. Ungo labia ista consecrati olei medicamento, in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, ut quidquid otiosa vel etiam criminosa peccaverunt locutione, divina clementia miserante, hac unctione expietur. Per Christum.

Oratio. Sit tibi.

Ad pectus. — Pax tecum. Ungo pectus tuum hoc oleo, in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, ut hac unctione spirituali roboratus, per virtutem Christi cunctis adversantibus resistere valeas. Per Christum.

Oratio. Sit tibi.

(Manus sacerdotis non ungantur intra, sed extra; laici vero et aliorum, intra.)

Ad manus. — Pax tecum. Ungo has manus oleo sanctificato, in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, ut quidquid illicito vel noxio opere peregerunt, per hanc unctionem sacri liquaminis evanescatur. Per Christum.

Oratio. Sit tibi.

Ad pedes. — Pax tecum. Ungo hos pedes oleo benedicto, in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, ut quidquid superfluo vel nocivo incessu communiserunt, Sancto-

rum tuorum intercessionibus misericorditer hæc abluat unctio. Per Christum.

Oratio. Sit tibi.

Oratio. Inunxi te in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti oleo sancto, ut in virtute Spiritus Sancti tribuat tibi hæc unctio sanitatem animæ et corporis, et remissionem omnium peccatorum, et vitam æternam. Amen.

Item. Indulgentiam et remissionem omnium peccatorum tribuat tibi omnipotens et misericors Deus.

Peracta unctione, lavabit manus cum sale et aqua, et comburet linum.

Oratio. Adesto, quæsumus, Domine, humilitatis nostræ obsequiis, eisque benignus cooperator adsiste, ut qui ad executionem mandatorum tuorum huic ægro manus imponentes, olei sacri unctionem exhibemus, hujusmodi servituti nostræ te interesse sentiamus : quatenus Spiritus Sancti gratia nostræ actionis officium co-mitante, ab hoc famulo tuo N. omnis languor et debilitas abscedat, totiusque vigoris et sospitatis plenitudo succedat; reliquoque imbecillitatis grabato, ad te supernum medicum vultum et mentem erigat, et pro sospitatis restitutione laudes nomini tuo competenter in æternum persolvat. Per Christum Dominum nostrum.

Alia oratio. Libera, Domine sanete, Pater omnipotens, sempiterne Deus, a peccatis omnibus et infirmitatibus hunc famulum tuum supplicantem, ut in tua sancta conversatione vivens, nullis per tuam gratiam afficiatur periculis. Per Christum.

Benedictiones. Dominus noster Jesus Christus apud te sit, ut te defendat; intra te sit, ut te conservet; post te sit, ut te justificet; super te sit, ut te benedicat. Qui cum Patre.

Alia. Benedic te Deus Pater, sanet te Deus Filius, illuminet te Spiritus Sanctus, corpus tuum custodiat, animam tuam conservet, et quando de hoc corpore evacuaverit, ad supernam vitam perducere dignetur. Per Christum Dominum nostrum.

Alia. Benedic te Deus Pater, adjuvet

A te Christus Filius Dei, Spiritus Sanctus corpus tuum in sancto suo servitio custodiri faciat et conservari, mentem tuam illuminet, et sensum tuum custodiat ab omni malo, te liberet dextera sua, te defendat, et qui sanctos suos semper adjuvat, ipse te adjuvare et confortare dignetur. Per Christum.

Alia. Benedic te Deus Pater, qui in principio cuncta creavit. Benedic te Dei Filius, qui de supernis sedibus pro nobis salvator apparuit. Benedic te Spiritus

B Sanctus, qui in similitudine columbæ in flumine Jordanis super Christum requievit. Ipse te in Trinitate et unitate sanctificet, quem omnes gentes venturum judicem exspectant. Qui vivit et regnat.

Alia. Benedic te Deus Pater, custodiat te Jesus Christus, illuminet te Spiritus Sanctus omnibus diebus vitae tuæ. Amen. Confirmet te virtus Christi, indulgeat tibi Dominus universa delicta tua. Amen. Beatae et gloriose semperque virginis Mariæ Dei Genitricis, omniumque simul Sanctorum gloriosa intercessio te protegat et ad vitam perducat æternam. Amen.

Alia. Deus, qui B. Petrum apostolum misisti ad Tabitham famulam tuam, ut ejus precibus resuscitaretur ad vitam, exaudi nos, quæsumus, omnipotens Deus, ut famulum tuum quem in tuo nomine visitat nostra fragilitas, exorata medicinæ tuæ medela eripiat ab hac tristitia. Per Christum.

Alia. Benedic te Dominus, et custodiat te ; illuminet Dominus Jesus faciem suam super te et misereatur tui, convertat vultum suum ad te, et det tibi pacem omnibus diebus vitae tuæ. Amen.

Alia. Benedicere digneris, Domine, et sanctificare istum famulum N. cœlesti benedictione. In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, cui est honor et potestas in sæcula sæculorum. Amen.

Alia. Sanet te Deus Pater omnipotens, qui te creavit in carne; sanet te Dei Filius, qui pro te passus est in cruce; sanet te Deus Spiritus Sanctus, qui super te effu-

sus est in Baptismo; sanet te sancta et individua Trinitas cum omni sanctitate; sicut te angeli et archangeli, Patriarchae et Prophetae, et omnes sancti Apostoli, martyres, confessores, virgines atque omnes Sancti; et ab omni malo atque dolore te eripiat Jesus Christus Dominus noster. Qui cum Patre.

Alia. Benedictio Dei Patris cum angelis suis sit super te; benedictio Christi cum Apostolis suis sit super te; benedictio Spiritus Sancti cum septem donis sit super te; benedictio Ecclesiæ catholicae cum universis filiis suis sit super te. Fiant merita et orationes omnium Sanctorum tecum diebus ac noctibus, in verbo, in facto, in cogitatione, et in toto corpore. Commando te sub potestate sanctæ Trinitatis, id est Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen. Benedictio Domini sit super te. Benediximus tibi in nomine Domini, qui in Trinitate perfecta vivit et regnat Deus per omnia saecula saeculorum. Amen.

Ordo visitandi multum infirmum, qui etiam tempore pestilentiae observari potest.

Pax huic domui. Et omnibus habitantibus in ea. *Antiphona.* Benedic, Domine, domum istam et omnes habitantes in ea. Quia tu, Domine, dixisti, Pax huic domui, benedic, Domine, timentes te, pusillos cum majoribus. Benedicti vos a Domino, qui fecit celum et terram.

Collecta. Exaudi nos, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, et mittere digneris sanctum angelum tuum de cœlis, qui custodiat, loveat, protegat, visitet ac defendat omnes habitantes in hac domo. Per Christum Dominum nostrum.

Hic adspergatur infirmus. Adsperges me, Domine, hyssopo et mundabor; lavabis me, et super nivem dealbabor. Miserere mei, Deus, secundum magnam misericordiam tuam. Et secundum multitudinem miserationum tuarum dele iniquitatem meam. Gloria Patri.

Collecta. Domine Deus, qui per Apostolum

A tunum locutus es, Infirmitur aliquis in vobis? inducat presbyteros Ecclesie, et orient super eum, ungentes eum oleo in nomine Domini; et oratio fidei salvabit infirmum, et alleviabit eum Dominus; et si in peccatis sit, dimittentur ei: cunctos, quæsumus, Redemptor noster, gratia Spiritus Sancti languores istius infirmi cura, et omnia sana vulnera, ejusque peccata dimitte, atque dolores cunctos cordis et corporis ab eo expelle, plenamque ei interius exteriusque sanitatem misericorditer redde, ut ope misericordiae tuæ restitutus et sanatus, ad pristina pietatis tuæ reparetur officia. Qui vivis.

Alia. Sana, Domine, infirmum istum, cuius ossa turbata sunt, et cuius anima turbata est valde; sed tu, Domine, convertere et sana eum, et eripe animam ejus.

Alia. Oremus Dominum nostrum Jesum Christum, et cum omni intenta supplicatione rogemus, ut hunc famulum suum N. per angelum suum visitare, lætificare et confortare dignetur.

C *Alia.* Parce, Domine, parce famulo tuo, ne in aeternum irascaris ei quem redemisti, Christe, sanguine tuo. Qui vivis et regnas Deus per omnia saecula saeculorum. Amen.

Tunc lavet pollicem et circumvolvat lino proximos digitos, et cum pollice intingat sacrum oleum, et per modum crucis singula membra liniat et lino abstergat, dicens: Per istam unctionem et per suam piissimam misericordiam indulget tibi Dominus quidquid peccasti per visum, per auditum, per gustum, per odoratum, per tactum. Amen. In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Sit tibi haec unctione olei sanctificati ad purificationem mentis et corporis, et ad omnium absolutionem culparum, ac ad munimen et defensionem contra jacula immundorum spirituum; custodiatque te Jesus Christus, et perducat te ad vitam æternam. Amen. Dominus Jesus Christus apud te sit, ut te defendat; intra te sit, ut te conservet; super te sit, ut te benedicat. Qui cum Patre. Deinde legatur evangelium.

In unctione infirmi ista præscripta tempore necessitatis sufficiunt, secundum doctores.

De hoc sacramento tractatum est supra per unicam distinctionem, videlicet 23.

ORDO

Ordo, sextum Ecclesiæ sacramentum, est signaculum quoddam ipsius, et sanctificationis seu consecratio cum signo sensibili visibili, quo homo masculus ad aliorum sacramentorum dispensationem, hominum gubernationem, et publicorum actuum exercitationem, per superiorem potestatem ordinatur. Materia hujus sacramenti non residet, sicut in aliis sacramentis, in materia quæ adjungitur, sed apud ministrum, qui spirituale suam potestatem traducit et confert ordinando. Minister, nemo inferior episcopo, præterquam in minoribus ordinibus, qui quandoque ab habentibus auctoritatem a domino Papa conferuntur. Forma est expressio usus ordinis, per actum qui imperatur, et traductio potestatis, dum dicitur : Accipe vel age hoc vel illud.

Modus benedicendi et dispensandi hoc sacramentum.

Ordines minores et non sacri sunt quatuor, videlicet : ostiariatus, lectoratus, exorcistatus, et acolythatus.

Et notandum est, quod omnes ordines dari debent et distribui coram altari. Item ordinandi debent prius peccata sua confiteri quam ordinem recipient. In collatione autem cuiuslibet ordinis, pontifex D ordinandis in ejus præsentia constitutis, debet propter simplices prædicere quem ordinem recepturi sunt. Item debet palam interdicere ne quisquam in susceptione illius ordinis se furtive ingerere præsumat, prout jam dicetur. Item, dato quolibet ordine, debet ordinatos monere et instituere, qualiter debeat vivere, et Deo in suscepto ordine ministrare, et ea quæ ad ipsum officium noscuntur pertinere. Item omnes ordinandi debent se devote cum

A tonsura et habitu convenientibus, cum candelis accensis, et cum paramentis ordinis quem suscepturi sunt congruentibus, coram ordinatore præsentare. Ordinati non debent statim recedere, sed exspectent benedictionem episcopalem solennem, quæ communis est pro omnibus ordinatis, et finem Missæ. Item, in ordinatione tam primæ tonsuræ quam cujuslibet ordinis debet ordinans dicere orationes et præfationes junctis manibus ante pectus.

Illud quoque notandum est, quod si B ordinationes fiant in sabbato quo cantatur, Sitientes, quia unica tantum dicitur lectio, tonsuræ debent immediate fieri post Introitum, et omnes minores ordines post Kyrie eleison successive dari. Subdiaconi fiunt immediate post Collectam ; diaconi post Epistolam, et presbyteri post Evangelium. Aliis autem temporibus, quando fiunt ordinationes generales, clerici sive primæ tonsuræ fiunt post Kyrie eleison ; vel in sabbato post Pentecosten, post Gloria in excelsis Deo, antequam prima collecta dicitur. Ceteri etiam ordines debent distribui (prout sequitur) seriatim. Et vocentur omnes tonsurandi et ordinandi nominatim et sigillatim, quibus ante altare coram pontifice genua flectentibus, ille ad eos versus, interdicit sub anathematis poena, ne quis se ad recipiendum primam tonsuram aut alium ordinem ingerat, qui non fuerit examinatus et approbatus, dicens, ut sequitur :

Auctoritate Domini nostri Iesu Christi et Ecclesiæ, omnibus vobis sub poena excommunicationis firmiter præcipimus et mandamus, ut nulli servi dominorum, nisi manumissi sint; nulli clerici alterius diœcesis, absque licentia seu litteris dimissorialibus sui episcopi; nulli excommunicati, nulli illegitime nati, nisi fuerit cum eis sufficienter dispensatum; nulli furtive, aut in membris suis enormiter vitiati, nisi ex certa scientia examinatorum probati sint et admissi; nulli ordines minores cum aliquo ordine sacro, aut etiam sacrum cum sacro simul recipiendo; nulli ætatem suf-

ficientem non habentes, nulli per saltum ; A confirmati : quod si non, confirmentur. et nulli qui profanaverint contra mandata apostolica, nisi cum eis sufficenter fuerit dispensatum, aut quibus aliud canonicum obstat impedimentum, hic expressum vel non expressum, præsumant accedere, nec ad hos sacros ordines accedant. Si secus attentatum fuerit a quoquam, decernimus iritum et inane, et poenam supradictam excommunicationis se noverit incurrisse.

Deinde flexis genibus dicit archidiaconus vel capellanus : Postulat hæc sancta mater Ecclesia, Reverende pater, hos viros ordinibus aptos consecrari sibi a vestra paternitate.

Cui respondet episcopus : Vide ut natura, scientia et moribus tales per te introducantur, imo per nos tales in domo Domini ordinentur personæ, per quos diabolus procul pellatur, et clerus Domino Deo nostro multiplicetur.

Respondet archidiaconus vel capellanus : Quantum ad humanum spectat examen, natura, scientia et moribus digni habentur, et probi cooperatores effici in his, Deo volente, possunt.

Respondeat episcopus : Auxiliante Domino Deo et Salvatore nostro Iesu Christo, eligimus istos fratres consecrandos.

Post hæc prostrato episcopo et ordinandis, cantetur Litania. Et postquam dictum fuerit, Ut obsequium servitutis, etc., episcopus surgens et stans versus ordinandos, baculum in sinistra manu tenens, dicat : Ut hos electos benedicere digneris, te rogamus, audi nos. Ut hos electos benedicere et sanctificare digneris, te rogamus, audi nos. Ut hos electos benedicere et sanctificare et consecrare digneris, te rogamus, audi nos. Et sie ter facto signo crucis super eos, recumbit episcopus, clero prosequente Litaniam.

Ordinatio clericorum per primam tonsuram.

Si prima tonsura fuerit danda, detur post Kyrie eleison sive post Gloria in excelsis Deo. Sed queratur primo, an sint

Confirmatione autem facta, dicat episcopus :

¶. Adjutorium nostrum in nomine Domini.

¶. Qui fecit cœlum et terram.

¶. Sit nomen Domini benedictum.

¶. Ex hoc nunc et usque in sæculum.

Oremus, dilectissimi fratres, Dominum nostrum Iesum Christum pro his famulis suis, qui ad deponendas comas capitum suorum pro ejus amore festinant, ut donet B eis Spiritum Sanctum, qui habitum Religionis in eis perpetuum conservet, et a mundi impedimento vel sæculari desiderio corda eorum defendat : ut sicut immutantur vultibus, ita manus dextera ejus virtutis eis tribuat incrementa, et ab omni cæcitate spirituali vel humana oculos eorum aperiat, et æternæ gloriae lumen ei concedat. Qui vivit et regnat cum Deo Padre in unitate ejusdem Spiritus Sancti Deus, etc.

Deinde tondentur, et dicatur antiphona, C Tu es, Domine, qui restitues hereditatem meam mihi. Psalmus, Conserva me, Domine, dicitur usque ad versum, Dominus pars, etc. Et tunc quilibet tondendus dicat versum, Dominus pars hereditatis meæ. Tu es, etc. Gloria Patri. Tu es, Domine, qui.

Omnibus tonsis, dicat episcopus :

Oremus. — Præsta, quæsumus, omnipotens Deus, ut hi famuli tui, quorum hodie comas capitum pro divino amore deposuimus, in tua dilectione perpetuo maneant, et eos sine macula gratia tua in sempiternum custodiat. Per Christum Dominum nostrum. Amen.

Deinde dicatur antiphona, Hi accipient benedictionem a Domino et misericordiam a Deo salutari suo : quia hæc est generatio quærantium Dominum. *Psal.* Domini est terra et plenitudo ejus, orbis terrarum et universi qui habitant in eo, usque ad finem, et repetatur antiphona, Hi accipient benedictionem a Domino.

Deinde dicat episcopus : Oremus. — Fletamus genua. — Levate.

Adesto, Domine, supplicationibus nostris, et hos famulos tuos benedicere dignare, quibus in tuo nomine sancto habitum sanctæ religionis imponimus, ut te largiente, devoti in Ecclesia tua persistere, et vitam percipere mereantur æternam. Per Christum Dominum nostrum. Amen.

Tunc induat eos superpelliceis, dicens : Induat te Dominus novum hominem, qui secundum Deum creatus est in justitia et sanctitate veritatis. Amen.

Oremus.— Omnipotens sempiterne Deus, propitiare peccatis nostris, et ab omni servitute sacerdotali habitus hos famulos tuos emunda, ut dum ignominiam sacerdotalis habitus deponunt, tua semper in ævum gratia perfrauantur, et sicut similitudinem tuæ coronæ eos gestare facimus in capitibus, sic tua virtute hereditatem consequi mereantur æternam in cordibus. Qui cum Patre et Spiritu Sancto, etc.

Deinde tradit eis antiphonarium ad tangentium, dicens : Videte ut quod ore cantatis, corde credatis; et quod corde creditis, operibus comprobetis. Quo facto adspergat eos aqua benedicta, et det eis benedictionem, dicens : Benedic vos Dominus, et custodiat; ostendat Dominus faciem suam vobis, et misereatur vestri; convertat Dominus vultum suum ad vos, et det vobis pacem. Invocabo nomen Domini Dei supervos, ut ille vos benedicat. Amen. Et sequitur, Benedictio Dei Patris, etc. Et informet eos, ut deinceps portent coronam in capitibus suis, et quod omni die sub poena peccati mortalis legant illum devotum psalmum, Miserere mei, Deus, secundum magnam misericordiam tuam; et quod sub eadem poena recipiat unusquisque formatum suum de tonsura jam recepta.

Instructio episcopi. Scire debetis, omnes vos clerici ordinati nunc, per istam primam tonsuram vos factos de sorte Dei, a communi laicorum hominum consortio segregatos, et inter ministros Dei singulari modo applicatos, et propterea omnibus clericorum privilegiis gaudere vos posse, similiter et feuda Ecclesiae recipere. Pro

A istis itaque gratiis et privilegiis debet quilibet vestrum quotidie legere sub poena peccati mortalis psalmum, Miserere mei, Deus, secundum magnam misericordiam tuam. Quem etiam psalmum quilibet legere pro ordinario suo tenetur bis intra quindenam, pro sanitate et prosperitate ipsius. Hæc exponuntur in idiomate patræ, propter juvenes non intelligentes.

Ordinatio ostiariorum.

Ordinandi ostiarii interrogandi sunt pri mo, si omnes primam tonsuram habeant.

Admonitio episcopi. Suscepturn, filii carissimi, officium ostiariorum, videte quæ in domo Dei agere debeatis. Ostiarium oportet percutere cymbalum, aperire ecclesiam et sacrarium, et aperire librum ei qui prædicat : quæ in vobis Dominus perficiat per suam misericordiam. Amen.

Tunc tradat eis claves ecclesiæ et nouam, dicens : Accipite hos claves, et sic agite quasi Deo reddituri rationem pro his rebus quæ in ecclesiis vobis commissis recluduntur.

Deinde dicat :

Oremus. — Deum Patrem omnipotentem, fratres carissimi, suppliciter deprecemur, ut hos famulos suos benedicere dignetur quos in officium ostiariorum eligere dignatus est : ut sit eis fidelissima cura in domo Dei diebus et noctibus, ad distinctionem certarum horarum ad invocandum nomen Domini nostri Jesu Christi, adjuvante eodem Domino nostro Jesu Christo, qui cum Patre et Spiritu Sancto vivit et regnat Deus per omnia sæcula sæculorum. Amen.

Oremus. — Flectamus genua. — Levate.

Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, benedicere dignare hos famulos tuos in officium ostiariorum, ut inter janitores Ecclesiæ tuæ tuo pareant obsequio, et inter electos tuos partem mereantur habere mercedis. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum, qui tecum vivit et regnat in unitate ejusdem Spir

tus Sancti Deus per omnia sæcula sæcu- A retinere, manusque super energumenos et lorum. Amen.

Ordinatio lectorum.

Deinde alloquatur ordinandos ad officium lectorum, dicens : Elegerunt vos fratres nostri, ut sitis lectores in domo Dei nostri, et ideo agnoscite officium vestrum, ut impleatis illud. Potens est enim Deus augere vobis gratiam perfectionis æternæ. Lectorem oportet legere ei qui prædicat, et lectiones veteris Testamenti pronuntiare, benedicere panem et omnes fructus novos, etc. : quæ in vobis Deus per suam gratiam impleat ad salutem. Amen.

Deinde tradat eis lectionarium, dicens : Accipite et estote verbi Dei relatores, habituri si fideliter et utiliter impleveritis officium vestrum, partem cum his qui verbum Dei bene ministraverunt ab initio.

Deinde dicat :

Oremus, dilectissimi, Dcum Patrem omnipotentem, ut super hos famulos suos quos ad ordinem lectorum dignatur assumere, benedictionem suam clementer infundat, quatenus distincte legant quæ in Ecclesia Dei legenda sunt, et eadem operibus impleant. Per Dominum nostrum Iesum Christum Filium suum, qui cum co vivit in sæcula sæculorum. Amen.

Oremus. — Flectamus genua. — Levate.

Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, benedicere dignare hos famulos tuos in officio lectorum, ut assiduitate lectionum instructi sint atque ordinati, et agenda dicant, et dicta opere compleant : ut in utroque sanctæ Ecclesiæ filiis exemplo sanctitatis suæ consulant. Per Dominum nostrum Iesum Christum Filium tuum, qui tecum vivit et regnat in unitate Spiritus Sancti Deus per omnia sæcula sæculorum. Amen.

Ordinatio exorcistarum.

Admonitio episcopi. Ordinandi, fratres mei dilectissimi, in officium exorcistarum, debetis noscere quid suscipitis. Exorcistam oportet exorcismos memoriter

catechumenos in exorcizando imponere, dæmones abjicere, et aquam in ministerio effundere : quæ vobis Dominus per Spiritum Sanctum concedat exequi ad salutem. Amen.

Tunc tradat eis librum exorcismi ad tangentem, dicens : Accipite et commendate memoriae, et habete potestatem imponendi manus super energumenos sive baptizatos sive catechumenos.

Oratio. Deum Patrem omnipotentem, fratres carissimi, suppliciter deprecemur, ut hos famulos suos benedicere dignetur in officium exorcistarum, ut sint spirituales imperatores ad abjiciendos dæmones de corporibus obscessis cum omni nequitia corum multiformi. Per unigenitum Filium suum Dominum nostrum Iesum Christum, qui cum eodem vivit et regnat Deus per omnia sæcula sæculorum.

Oremus. — Flectamus genua. — Levate.

Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, benedicere dignare hos famulos tuos in officio exorcistarum, ut per impositionem manuum suarum et oris officium, potestatem et imperium habeant spirituum immundorum nequitiam per verbum Filii tui Domini nostri Iesu Christi coercendi, atque probabiles sint medici Ecclesiæ tue, gratia curationum, virtuteque cœlesti confirmati. Per eundem Dominum nostrum Iesum Christum Filium tuum, qui tecum vivit et regnat in unitate ejusdem Spiritus Sancti Deus per omnia sæcula sæculorum. Amen.

Ordinatio acolythorum.

Admonitio episcopi. Suscepturni, fratres carissimi, acolythorum officium, pensate quid suscipitis. Acolythum oportet ceroferarium ferre, luminaria accendere, vinum et aquam ad Eucharistiam ministrare, etc. : quæ vobis Dominus digne exequi concedat per suam misericordiam. Amen.

Deinde tradat eis ceroferarium cum cero extierto, ad tangeendum ambabus manibus, dicens : Accipite ceroferarium cum

cereo, et sciatis vos ad accendenda lumen
naria Ecclesiæ mancipari, in nomine Domini. Amen.

Postea tradat eis urceolum vacuum ad tangendum, dicens : Accipite urceolum ad suggerendum vinum et aquam in Eucharistiam sanguinis Christi, in nomine Domini. Amen.

Oremus. — Deum Patrem omnipotentem, fratres carissimi, suppliciter deprecemur, ut hos famulos suos benedicere dignetur in ordinem acolythorum : quatenus lumen visibile manibus præferentes, lumen quoque spirituale moribus præbeant, adjuvante Domino nostro Iesu Christo, qui cum eo et Spiritu Sancto vivit et regnat Deus per omnia saecula saeculorum. Amen.

Oremus. — Flectamus genua. — Levate. Domine sancte, Pater omnipotens, aeternæ Deus, qui per Iesum Christum Filium tuum Dominum nostrum et Apostolos ejus, lumen claritatis tuæ in hunc mundum misisti, quique ut mortis nostræ antiquum aboleres chirographum, gloriose illum crucis vexillo affigi, ac sanguinem et aquam ex latere illius pro salute generis humani effluere voluisti, benedicere dignare hos famulos tuos in officium acolythorum, ut ad accendendum lumen Ecclesiæ tuæ, et ad suggerendum vinum et aquam ad conficiendum sanguinem Christi Filii tui in offernda Eucharistia sanctis altaribus tuis fideliter subministrent. Accende, Domine, mentes eorum et corda ad amorem gratiarum tuarum, ut illuminati vultu splendoris tui, fideliter tibi in Ecclesia tua sancta deserviant. Per eumdem Dominum nostrum Iesum Christum Filium tuum, qui tecum vivit et regnat in unitate Spiritus Sancti Deus per omnia saecula saeculorum. Amen.

Oremus. — Domine sancte, Pater omnipotens, aeternæ Deus, qui ad Moysen et Aaron locutus es, ut accenderentur lucernæ in tabernaculo testimonii : benedicere et sanctificare dignare hos famulos tuos, ut sint acolythi in Ecclesia tua. Per Christum Dominum nostrum. Amen.

A Oremus. — Omnipotens sempiterne Deus, fons lucis et origo bonitatis, qui per Iesum Christum Filium tuum, lumen verum, mundum illuminasti, ejusque passionis mysterio redemisti, benedicere dignare hos famulos tuos quos in officium acolythorum consecramus, poscentes clementiam tuam, ut eorum mentes lumine scientiæ tuae illustres, et pietatis tuae rore irriges : ut ita perceptum ministerium auxiliante te peragant, quod ad æternam remunerationem pervenire mereantur. Per B eumdem Dominum nostrum Iesum Christum Filium tuum, qui tecum vivit et regnat in unitate Spiritus Sancti Deus per omnia saecula saeculorum. Amen.

Tunc informet eos, ut bene et honeste vivant, dicens : Legitur enim primi Paralipomenon quintodecimo capitulo, quod David ministeria domus Dei amplians, janitores instituit et cantores ; et Salomon exorcistas invenit. Hæc omnia Ecclesia in novo Testamento imitata est. Habet enim janitores, quos ostiarios appellamus, quorum est officium ecclesiam Dei aperire fidelibus, et claudere infidelibus. Hoc intelligitur mystice, videlicet quod corda vestra, quæ secundum Apostolum, templum sunt ^{1 Cor. vi, 19.} Spiritus Sancti, claudatis diabolo, et per virtuosam vitam aperiatis Deo. Item secundo, facti estis lectores, ut videlicet publice et in alto loco lectiones legere possitis in Ecclesia Dei, tam veteris quam novi Testamenti. Et tunc primo officium vestrum impleveritis, dum illa quæ legitis operibus comprobetis. Item tertio, facti estis D exorcistæ, et secundum Isidorum, exorcista adjurans sive increpator vocatur. Hinc officium vestrum est, quod per verba oris vestri et manuum vestrarum impositionem, malignum spiritum a corporibus obsessis ejicere poteritis, quia estis spirituales imperatores diaboli. Sed malignum spiritum a corporibus obsessis minime ejicere poteritis, nisi primo a vobis ipsum diabolum, id est peccata mortalia, ejeceritis. Item quarto, facti estis acolythi. Acolythi Graece ceroferarii sive accensores

luminum nuncupantur. Tunc autem recte A bus manibus, dieens : Accipite potestatem Inminaria ecclesie accenditis, dñm per bona opera vestra aliis hinc exempla demonstratis. Etiam acolythi debent vinum et aquam ministrare ad Eucharistiam : quod tunc recte fit, dum per castam vitam vestram vos ipsos Deo hostiam offertis. Quibus gratiis attentis et pensatis, in recompensam Deo obligati estis singulis diebus dicere septem psalmos pénitenciales cum litania, sub pena peccati mortalis. Et cum hoc, quivis vestrū infra hinc et proximam quindenam, flexis genibus dicat septem psalmos cum litaniis, pro bono et felici statu reverendissimi patris et domini D. nostri, gratiosi archiepiscopi inclytæ Ecclesiæ Coloniensis. Et sub pena excommunicationis, nullus recedat ante finem Missæ, et nisi habeat formatum suum secum super ordinibus nunc susceptis.

Ordinatio subdiaconorum.

Episcopus ordinaturus subdiaconos sic proclamet : Si quis habet aliquid contra hos viros, aut propter Deum dimittat, aut C cum fiducia exeat et dicat; verumtamen memor sit conditiouis sue.

Et tunc alloquitur eos dicens : Adepturi, fratres carissimi, officium subdiaconatus, sedulo attendite quale ministerium vobis traditur. Subdiaconum oportet aquam ad ministerium altaris preparare, paternam et calicem ad altare deferre et diacono ministrare, pallas altaris et corporales abluere. Ubi corporales pallæ lotæ fuerint, nullum aliud linteamen debet lavari; ipsa lotionis aqua in baptisterium debet effundi. Et ideo si usque nunc fuistis tardi ad ecclesiam, amodo debetis esse assidui; si usque nunc somnolenti, amodo vigilantes; si usque nunc ebriosi, amodo sobrii; si usque nunc impuri, amodo casti; si usque nunc aliquo vitio polluti, amodo mundi esse debetis. Ideo vos admoneo, ut tales vos exhibeatis, quatenus Deo placere possitis.

Deinde tradat duobus vel tribus calicem vacuum cum patena ad tangendum amba-

præparandi et offerendi calicem enī oblatā, vino et aqua, ad conficiendum in eo Cf. p. 234A,
B. pro salute vivorum et mortuorum, corpus et sanguinem Domini nostri Iesu Christi, qui vivit et regnat cum Deo Patre in unitate Spiritus Sancti Deus per omnia sœcula sœculorum. Amen.

Interim cantetur antiphona, Calicem salutaris accipiam et nomen Domini invocabo, cum isto psalmo, Credidi propter quod locutus sum. Et post quemlibet versum repetatur antiphona.

Post hoc illis genua flectentibus, episcopus stans cum baculo, dicat in modum capituli : Deum ac Dominum nostrum, fratres carissimi, suppliciter depreceinur, ut super servos suos quos ad subdiaconatus officium vocare dignatus est, infundat benedictionem suam et gratiā : ut in conspectu ejus fideliter servientes, prædestinata sanctis præmia consequantur, adjuvante Domino nostro Iesu Christo, qui cum eo et Spiritu Sancto vivit et regnat Deus per omnia sœcula sœculorum. Amen.

Tunc conversus ad altare, dicat : Oremus. Diaconus : Flectamus genua. — Leveate.

Et mox conversus ad ordiuandos, illis genua flectentibus, dicat in modum capituli : Domine sanete, Pater omnipotens, æterne Deus, benedicere dignare hos famulos tuos quos ad subdiaconatus officium eligere dignatus es, ut eos in sacrario tuo sancto strenuos sollicitosque cœlestis militiae instituas excubidores, sanctisque altaribus tuis fideliter subministrent; et requiescat super eos spiritus sapientiae et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientiae et pietatis, et repleas eos spiritu timoris tui; et eos in ministerio tuo divino confirmes, ut obedientes facto, atque dicto parentes, tuam gratiam consequantur. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum, qui tecum vivit et regnat Deus per omnia sœcula sœculorum. Amen.

Deinde ponat in sinistro brachio cuius-

libet manipulum, dicens : Accipe manipulum, per quem designatur fructus bonorum operum. In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen. Medio tempore cantetur responsorium, Te sanctum Dominum.

Deinde legat in modum capituli super ordinandos : Investige horum manipulorum subnixe tecum, Domine, deprecamur, ut hi famuli tui operentur in temporali conversatione, quatenus exemplo priorum patrum, in futuro mereantur perenniter gaudere. Per Christum Dominum nostrum. Amen.

Post haec imponat tunicellam cuilibet et retrahat praeterquam ultimo, cui induet totaliter dicens : Induat te Dominus vestimento salutis et tunica justitiae. In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen.

Et interim cantetur responsorium, Iustum deduxit Dominus.

Deinde tradat duobus vel tribus simul librum Epistolarum, dicens : Accipite librum Epistolarum, et habete potestatem legendi eas in Ecclesia sancta Dei. In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen.

His itaque peractis, reponat episcopus se super sedem suam, et informet ordinatos, dicens : Vos, inquam, electi, qui sacrum ordinem subdiaconatus suscepistis, scire debetis, quod secundum jura, ordines sacri non dantur nisi in certis temporibus in jure expressis; et ante collationem sacerorum ordinum Ecclesia præmittit certas lectiones veteris Testamenti, et etiam novi, in signum hujus quod ad hos ordines nemo debet promoveri nisi peritus in veteri et novo Testamento: quia sacro isto ordine suscepto, obligatur unusquisque ad septem horas canonicas singulis diebus legendas, quæ sumptæ sunt ex utroque Testamento. Et attento quod subdiaconi obligantur ad horas canonicas, nemo ad hunc ordinem promoveri debet nisi sit provisus de competenti vita, ut non habeat necessario acquirere victum et amictum aliunde, puta per mercantiam et alia negotia sacerdotalia, quia iuxta Apostolum,

A nemo militans Deo, immiseet se saecularibus negotiis, ut eo liberius Deo vacare valeat: quia per istum ordinem estis penitus a mundo abscessi. Et caveaut super omnia, ne quis conficto vel falso titulo præsumat accedere. Et quilibet vestrum salvis horis canonicas, infra hinc et proximam quindenam, dicere debet tres primos nocturnos Psalmcrii pro bono et felici statu reverendissimi patris ac domini D. nostri, gratiosi archiepiscopi inclyte Ecclesiae Coloniensis. Et sub poena excommunicationis, nullus recedat ante finem Missæ, et nisi habeat formatum suum secum super ordinibus nunc susceptis.

Post haec surgat episcopus, et convertens se ad populum, baculum in manu tenens, dicat : Pax vobis; respondente clero : Et cum spiritu tuo. Et conversus ad altare legat collectam diei, concludendo cum collecta : Exaudi, quæsumus, Domine, preces supplicum, et devoto tibi pectori famulantes perpetua defensione custodi, ut nullis persecutionibus impediti, liberam servitatem tuis semper exhibeamus officiis. Per Dominum nostrum Iesum Christum Filium tuum, qui tecum vivit et regnat Deus per omnia saecula saeculorum. Amen.

Deinde unus ordinatorum legat Epistolam, qua lecta cantetur Graduale, vel id quod cantandum est.

Ordinatio diaconorum.

Finita Epistola ac Graduali, clametur : Accedant ordinandi ad diaconatum.

Deinde archidiaconus vel capellanus alloquitur episcopum, dicens : Postulat sancta mater Ecclesia, Reverende pater, ut hos præsentes subdiaconos ad onus diaconi ordinetis. Et querat episcopus : Seis illos dignos esse? Respondet : Quantum humana fragilitas nosse sinit, et scio et testificor ipsos dignos ad onus hujus officii. Et mox subjungit episcopus : Auxiliante Domino Deo et Salvatore nostro Iesu Christo, eligimus hos præsentes subdiaconos ad ordinem diaconatus. Si quis autem

habeat aliquid contra illos, pro Deo cum A fiducia excat et dicat; verumtamen memor sit conditionis suæ.

Post hæc alloquitur ordinandos, dicens: Promovendi, dilectissimi, ad Leviticum ordinem, cogitate magnopere ad quantum gradum Ecclesiæ ascenditis. Diaconum enim oportet ministrare sacerdoti ad altare, baptizare et prædieare verbum Dei: quæ vobis Dominus concedat per suam gratiam ad salutem.

Deinde stans, et baculum in manu tenens, dicat: Commune votum communis oratio prosequatur, ut hi totius Ecclesiæ prece qui in diaconatus ministerium præparantur, Leviticae benedictionis ordine clarescant, et spirituali conversatione præfulgentes, gratia sanctificationis elucceant, præstante Domino nostro Iesu Christo, qui cum Patre et Spiritu Sancto vivit et regnat Deus in sæcula sæculorum. Amen.

Deinde eis genua flectentibus, stans versus ad eos, dicat legendo hanc præfationem: Oremus, dilectissimi, Deum Patrem omnipotentem, ut supra hos famulos suos quos ad sacrum ordinem diaconatus assumere dignatus est, benedictionis suæ gratiam clementer infundat, eisque consecrationis indulta propitiis dona concedat*, et preces nostras clementer exaudiat: ut quæ nostro gerenda sunt ministerio, suo benignus prosequatur auxilio, et quos sacris exsequendis mysteriis pro nostra intelligentia credimus offerendos, sua benedictione sanctificet et confirmet, ut prædestinata sanctis præmia consequantur, per unigenitum Filium suum Dominum nostrum Iesum Christum, qui cum ipso Patre et Spiritu Sancto vivit et regnat Deus.

Et mox episcopus, surgentibus ipsis, subjungat præfationem sequentem, junctis manibus ante pectus, dicens:

¶. Per omnia sæcula sæculorum.
¶. Amen.
¶. Dominus vobiscum.
¶. Et cum spiritu tuo.
¶. Sursum corda.

¶. Habemus ad Dominum.

¶. Gratias agamus Domino Deo nostro.
¶. Dignum et justum est.

Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, honorum dator, ordinumque distributor, atque officiorum dispositor: qui in te manens innovas omnia, et cuncta disponis: qui per Verbi * virtutem sapientiamque tuam Iesum Christum Filium

* Verbum

tuum Dominum nostrum, sempiterna providentia singula præparas, et singulis quibusque temporibus aptanda dispensas: cuius corpus, Ecclesiam videlicet tuam, cœlestium gratiarum varietate distinctam, suorumque connexam distinctione membrorum, per legem mirabilem totius compaginis unitam, in augmentum templi tui crescere dilatarique largiris, sacri munera servitatem trinis gradibus ministrorum nomini tuo militare constituens, electis ab initio Levi filiis, qui in mysticis operacionibus domus tuæ fidelibus excubiis permanentes, hereditatem benedictionis æternæ sorte perpetua possiderent. Super hos quoque famulos tuos, quæsumus, Domine, placatus intende, quos sacris tuis altaribus servituros in officium diaconii suppliciter dedicamus. Et nos quidem tanquam homines, divini sensus et summæ rationis ignari, horum vitam, quantum possumus, aestimamus. Te autem, Dominc, ea quæ nobis sunt ignota non transeunt, te occulta non fallunt. Tu cognitor es secretorum; tu scrutator es cordium; tu horum vitam coelesti poteris examinare judicio, quo semper prævales et admissa purgare et ea quæ agenda sunt coueader.

Deinde cantet chorus versus de Alleluia Paracletus. Et solus episcopus manus imponat super caput eujuslibet, dicens: Accipe Spiritum Sanctum ad robur, et ad resistendum diabolo et temptationibus ejus.

Quo facto, dicat episcopus in pristino tono: Emitte in eos, quæsumus, Domine, Spiritum Sanctum, quo in opus ministerii tui fideliter exsequendi, septiformis gratiæ

tuæ munere roborentur, et abundet in eis A oportet, instructi, dono Spiritus Sancti polleant. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum, qui tecum vivit et regnat in unitate ejusdem Spiritus Sancti Deus per omnia sæcula sæculorum. Amen.

B Et submissa voce prosequatur: Per eumdem Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum, qui tecum vivit et regnat in unitate ejusdem Spiritus Sancti.

Deinde chorus cantet offertorium, Elegerunt Apostoli Stephanum; vel responsoriū, Stolam jucunditatis.

Et episcopus sedendo vel circumeundo imponat cuilibet super sinistrum brachium stolam, dicens: In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, accipe stolam jucunditatis, quam immaculatam perferas ante tribunal Christi, et agnosce officium tuum atque impleas illud: potens est enim Deus augere tibi gratiam. Amen.

Tunc chorus cantet responsoriū, *L^evita Laurentius*.

Et episcopus aptatam dalmaticam imponat cuilibet et retrahat, sed ultimo induat totaliter, dicens: Induat te Dominus vestimento salutis, et circumdet te semper indumento lætitiae. In nomine Domini. Amen.

Postea dicat collectam sequentem: Domine sancte, Pater fidei, spei, gratiae, et profectuum muneris, qui in cœlestibus et terrenis angelorum ministeriis ubique dispositis, per omnia elementa voluntatis tuæ diffundis effectum, hos quoque famulos tuos spirituali dignare illustrare aspectu, ut tuis obsequiis expediti, sanctis altaribus tuis ministraturi puri acerescant, et indulgentia tua puriores, eorum gradu quos Apostoli tui in septenario numero, B. Stephano duce ac prævio, Spiritu Sancto auctore elegerunt, digni exsistant, et virtutibus universis quibus tibi servire

Postea tradat duobus simul vel tribus per ordinem librum Evangeliorum tangendum ambabus manibus, dicens: Accipite potestatem legendi Evangelium in Ecclesia Dei, tam pro vivis quam pro mortuis. In nomine Domini. Amen. Et interim canetur antiphona, Euntes in mundum universum.

Quo facto, episcopus versus ad altare, dicat: Oremus. Et dicatur: Flectamus genua. Levate.

Et conversus ad ordinandos, illis genua flectentibus, dicat: Exaudi, Domine, preces nostras, et super hos famulos tuos spiritum tuae benedictionis emitte, ut cœlesti munere ditati, et tuæ majestatis gratiam possint acquirere, et bene vivendi aliis exemplum præbere. Per Christum Domum nostrum. Amen.

Deinde sedendo informet eos ut honeste et sanete vivant, dicens: Legitur, quod in veteri Testamento, ex duodecim tribubus una, scilicet Levi, electa est ut tabernaculo Dei ejusque sacrificiis, ritu perpetuo deserviret: quorum hodie, carissimi filii, et nomen et officium tenetis, quia ad ministerium tabernaculi testimonii, id est Ecclesiae Dei, electi estis in Levitico officio; quæ semper in procinctu posita, incessabili pugna contra inimicos dimicat. Unde D et Apostolus: Non est, inquit, nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem,^{Ephes. vi, 12.} sed adversus principes et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiae tela in cœlestibus. Quam Ecclesiam Dei, veluti tabernaculum, portare et munire debetis ornatus sancto, prædicatu divino, exemplo perfecto. Levitæ, id est diaconi, dicuntur assumpti vel ministri Dei. Et vos, filii, qui ab hereditate paterna nomen accepistis, estote assumpti a carnalibus desideriis, a

^{1 Petr. ii.} terrenis concupiscentiis, que secundum A rende pater, ut hos præsentes diaconos ad onus presbyterii ordinetis. Et quærerit episcopus: Seis illos dignos esse? Respondet: Quantum humana fragilitas noscere sinit, et scio et testificor ipsos dignos esse ad onus hujus officii. Et mox subjungit episcopus: Anxiliante Domino Deo et Salvatore nostro Iesu Christo, eligimns hos præsentes diaconos ad ordinem presbyterii. Si quis autem habeat aliquid contra illos, pro Deo et propter Deum cum fiducia exeat et dicat; verumtamen memor sit conditionis suæ.
^{* gradibus} B. Petrum, militant adversus animam. Estote, inquam, nitidi, mundi, puri, casti, sicut decet ministros Christi et dispeusatores mysteriorum Dei, ut digne addamini et
^{Is. lxx. II.} numeremini Ecclesiæ gradus*, ut hereditas et tribus amabilis Domini esse mereamini. Et quia comministri et cooperatores estis corporis et sanguinis Domini, estote ab omni illecebra carnis alieni, sicut ait Scriptura: Mundamini, qui fertis vasa Domini. Cogitate B. Stephanum merito præcipue castitatis ab Apostolis ad istud officium electum. Curate ut quibus Evangelium ore annuntiatis, vivis operibus exponatis, ut de vobis dicatur: Beati pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona. Ilabete pedes vestros calceatos Sanctorum exemplis, in præparatione Evangelii pacis: quod vobis Dominus concedat per gratiam suam. Amen.

Vos, inquam, obligati estis ad septem horas canonicas, et diecitis infra hinc et proximos quatuordecim dies, tres sequentes nocturnos, videlicet incipiendo a quinta feria, Salvum me fac, Deus, usque ad, Dixit Dominus Domino meo, pro gratiosissimo domino Coloniensi.

Et monet quod non recedant ante finem Missæ, et quod scum recipiant formata super ordine jam recepto.

Deinde legatur Evangelium ab uno noviter ordinato.

Ordinatio presbyterorum.

Finito Evangelio, archidiaconus clamat alta voce, dicens: Accedant qui ordinandi sunt ad ordinem presbyterii. Et mox sigillatim et nominatim eos vocat. Tunc illi more diaconorum parati amictu, alba, stola et manipulo, tenentes planetas super brachia complicatas et candelas accensas in manibus, bini et bini coram ordinatore accedunt, et coram eo se in modum chorœae disponunt.

Omnibus ergo hoc ordine dispositis, archidiaconus dicit alta voce in tono lectioris: Postulat sancta mater Ecclesia, Recve-

B. tun dicat episcopus sedendo: Concerandi, fratres carissimi, in presbyteratus officium, illud digne suscipere atque laudabiliter exsequi studeatis. Sacerdotem enim oportet offerre, benedicere, præcesse, prædicare et baptizare. Cum magno quippe timore ad tantum gradum ascendendum est, atque providendum ut cœlestis sapientia, probi mores et diuturna justitiae observatio, ad id electos commendent. Unde Dominus præcipiens Moysi ut septuaginta viros de universo cœtu in adjutorium suum eligeret, quibus Spiritus Sancti dona divideret, suggestit: Quos tu nosti quod ^{Num. xi.} senes populi sunt. Vos siquidem in septuaginta viris et senibus signati estis, si per Spiritum septiformem, Decalogum legis custodientes, probi et matnri in scientia similiter et opere estis. Sub eodem quoque mysterio et eadem figura, in novo Testamento Dominus septuaginta duos elegit, atque binos ante se in prædicationem misit, ut doceret verbo simul et facto, ministros Ecclesiæ suæ fide et opere debere esse perfectos, seu geminae dilectionis, Dei videlicet et proximi, virtute fundatos. Tales itaque esse studeatis, ut in adjutorium Moysis et duodecim Apostolorum, episcoporum videlicet catholicorum, qui per Moysem et Apostolos figurantur, digne per gratiam Dei eligi valeatis. Hinc certe mira varietate Ecclesia sancta circumdatur, ornatur et regitur, quum alii in ea pontifices, alii minoris ordinis sacerdotes, diaconi, et diversorum ordinum viri conseruantur; et ex multis et alternae dignitatis membris

unum corpus Christi efficitur. Itaque, dilectissimi, quos ad nostrum adjutorium, fratribus nostrorum arbitrium consecrandos elegit, servate in moribus vestris castæ ac sanctæ vitæ integratatem. Agnoscite quod agitis; imitamini quod tractatis, quatenus dominicæ passionis mysterium celebrantes, mortificare membra vestra a vitiis et concupiscentiis omnibus procuretis. Sit doctrina vestra spiritualis medicina populo Dei; sit odor vitæ vestræ delectamentum Ecclesiæ Christi, ut prædicatione atque exemplo ædificetis domum familiæ Dei: quatenus nec nos de vestra provectione, nec vos de tanti officii susceptione damnari a Domino, sed remunerari potius mereamini. Quod ipse vobis concedat per gratiam suam. Amen.

Tunc duo presbyteri induiti casulis, binos et binos ante sedem pontificis ducent; et eis genua flectentibus, querat episcopus: Sunt digni? Respondeant presbyteri: Digni sunt. Iterum episcopus: Sunt justi? Respondeant presbyteri: Justi sunt. Episcopus: Dignos et justos faciat C illos Deus in suo semper servitio manere. Respondeatur: Amen.

Iterum interrogat episcopus ordinandos: Vultis presbyterii gradum in nomine Domini accipere? Respondeat unusquisque pro se: Volo. Episcopus: Vultis in eodem gradu quantum prævaletis et intelligitis, secundum canonum sanctiones jugiter manere? Respondeant: Volo. Iterum episcopus: Vultis episcopo vestro ad cuius parochiam ordinandi estis, obedientes et consentientes esse secundum justitiam, in ministerium vestrum? Respondeat unusquisque ordinandorum, ponendo primos duos digitos utriusque manus super librum pontificale, dicens: Volo, et hoc Deo et Sanctis ejus ita in præsenti promitto, prout scio et adimplere valeo. Sic me Deus adjuvet et omnes Sancti ejus, etc.

Tunc subjungit episcopus dicens: Voluntatem vestram bonam et rectam, Deus ad perfectionem sibi placitam perducere digatur. Amen.

A Tunc episcopus flexis genibus, mitra deposita, incipiat: Veni, Sancte Spiritus, etc. Et prosequente choro, ipse statim surgens, resumpta mitra, manus cum adstantibus sacerdotibus super capita singulorum ponat, ipsis genua flectentibus, dicens cuilibet: Accipe Spiritum Sanctum per impositionem manuum nostrarum; quorum remiseritis peccata, remittentur eis, et quorum retinueritis peccata, retenta erunt. Et interim cantetur antiphona, Accipite Spiritum Sanctum.

B Post hæc episcopus stans cum baculo, manum dexteram suspensam tenens, dicat hanc orationem:

Oremus, dilectissimi, Deum Patrem omnipotentem, ut super hos famulos suos quos ad presbyterii munus elegit, cœlestia dona multiplicet: ut quod ejus dignatione suscipiant, ipsius consequantur auxilio. Per Dominum nostrum, etc.

Tunc conversus ad altare, dicat: Oremus. Diaconus: Flectamus genua. — Le-

C Et mox versus ad ordinandos genua flectentes, dicat: Exaudi nos, quæsumus, Domine Deus noster, et super hos famulos tuos benedictionem Sancti Spiritus et gratiæ sacerdotalis infunde virtutem, ut quos tuæ pietatis adspectibus offerimus consecrandos, perpetua tui muneric largitate prosequaris. Per Dominum nostrum, etc., in unitate ejusdem Spiritus Sancti Deus.

Deinde ipsis surgentibus, episcopus junctis manibus ante pectus, dicat voce mediori hanc prefationem:

¶. Per omnia sæcula sæculorum.

¶. Amen.

¶. Dominus vobiscum.

¶. Et cum spiritu tuo.

¶. Sursum corda.

¶. Habemus ad Dominum.

¶. Gratias agamus Domino Deo nostro.

¶. Dignum et justum est.

Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, aeterne Deus, honorum dator et distributor

omnium dignitatum, per quem proficiunt A universa, per quem cuncta firmantur, amplificatis semper in melius naturae rationabilis incrementis, per ordinem congrua ratione dispositis. Unde et sacerdotales gradus atque officia Levitarum sacramentis mysticis instituta creverunt, ut quum Pontifices summos regendis populis praefecisses, ad eorum societatis et operis adiumentum, sequentis ordinis viros et secundae dignitatis eligeres. Sic et in eremo per septuaginta virorum prudentium mentes, Moysis spiritum propagasti, quibus ille adjutoribus usus, in populo innumerabiles multitudines facile gubernavit. Sic et in Eleazarum et Ithamarum, filios Aaron, paternae plenitudinis abundantiam transfundi, ut ad hostias salutares et frequentioris officii sacramenta ministerium sufficeret sacerdotum. Hac providentia, Domine, Apostolis Filii tui doctores fidei comites addidisti, quibus illi orbem totum fecundis prædicationibus impleverunt. Quapropter infirmitati quoque nostræ, Domine, quæsumus, hæc adjumenta largire, qui C quanto fragiliores sumus, tanto his pluribus indigemus. Da igitur, quæsumus, omnipotens Pater, in hos famulos tuos presbyterii dignitatem; innova in visceribus eorum spiritum sanctitatis, ut acceptum a te, Deus, secundi meriti munus obtineant, censuramque morum exemplo suæ conversationis insinuent. Sint providi cooperatores ordinis nostri, ut luceat in eis totius forma justitiae, ut bonam rationem dispensationis sibi creditæ reddituri, æternæ beatitudinis præmia consequantur.

Quod sequitur legatur plane sine nota: Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum, qui tecum vivit et regnat in unitate ejusdem Spiritus Sancti Deus per omnia sæcula sæculorum. Amen.

Postea cantetur responsorium, Tollite jugum.

Et episcopus reflectit orarium cuilibet, dicens: Accipe jugum Domini; jugum enim ejus suave est, et onus ejus leve. In nomine Domini. Amen.

Deinde imponat casulam cui libet antependientem, sed retro plicatam manentem, dicens: Accipe vestem saecordalem, per quam caritas intelligitur; potens est enim Dominus augere tibi caritatem et opus perfectum. Respondeatur: Deo gratias. Et cantetur medio tempore responsorium, Sint lumbi vestri præcincti.

Deinde episcopus reversus ad altare, conversus ad eos, ipsis genua flectentibus, dicat orationem hanc: Dens sanctificationum omnium auctor, cuius vera consecratio plenaque benedictio est, tu, Domine, super hos famulos tuos quos presbyterii honore dedicamus, munus tuae benedictionis infunde, ut gravitate actuum et censura vivendi præbeant se esse seniores, his instituti disciplinis quas Tito et Timotheo Paulus exposuit: ut in lege tua die ac nocte omni tempore meditantes, quod legerint credant, quod crediderint doceant, quod docuerint imitantur; justitiam, constantiam, misericordiam, fortitudinem, ceterasque virtutes in se ostendant, exemplo præbeant, admonitione confirment; ac purum atque immaculatum ministerii sui donum custodian; et per obsequium plebis tuæ, panem et vinum in corpus et sanguinem Filii tui immaculata benedictione transforment; et immobili caritate in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi, in die justi et æterni judicii Dei, conscientia pura, fide vera, Spiritu Sancto pleni resurgent. Per eundem Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum, qui tecum vivit et regnat in

D unitate ejusdem Spiritus Sancti Deus per omnia sæcula sæculorum. Amen.

Deinde episcopus deposita mitra, flexis genibus ante altare, incipiat alta voce: Veni, Sancte Spiritus, reple tuorum corda, etc.

Quo dicto, episcopus resumpta mitra, lavet manus suas. Et accepto oleo catechumenorum, ungat manus cujuslibet, incipiens a pollice dextro ad indicem sinistrum, et postea a pollice sinistro ad indicem dextrum, dicens: Consecrare et

sanctificare dignare, Domine, manus istas per istam unctionem et nostram benedictionem, ut quæcumque consecraverint consequentur, et quæcumque benedixerint benedicantur et sanctificantur, in nomine Domini nostri Iesu Christi. Et ordinandus respondeat : Amen. Interim cantetur, Infunde unctionem, cum sequentia, Sancti Spiritus ; et ad quemlibet versum reputatur, Infunde, etc.

Quo facto, episcopus lavet manus suas, et accipiens calicem cum vino et aqua et patenam desuper cum oblata, choro cantante responsorium, Vere felicem præsumlem, tradat eum cuilibet inter indicem et medium, ad tangendum pedem calicis et oram patenæ, dicens : Accipe potestatem offerendi Deo sacrificium, Missamque celebrandi tam pro vivis quam pro defunctis. In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. *Respondetur Amen.*

Deinde episcopus accepto baculo, dicat hanc orationem : Deus, cui omnis potestas et dignitas famulatur, da his famulis tuis prosperum officii sui ac dignitatis effectum, ut in confectione sacri corporis et pretiosi sanguinis dilecti Filii tui, te super omnia diligent et in omnibus timeant, tibiique jugiter placere contendant. Per Christum Dominum nostrum.

Tunc episcopus circuiens dicat ad singulos : Pax tecum. Et det eis osculum, et recommendet se singulorum orationibus, dicens : Recommend o me orationibus tuis.

Quo facto, detur benedictio sacerdotalis : Benedictio Dei Patris omnipotentis, et Filii, et Spiritus Sancti, descendat super vos, ut sitis benedicti in ordine sacerdotali, et offeratis placabiles hostias pro peccatis atque offensionibus populi, omnipotenti Deo, cui est honor et gloria in saecula saeculorum. *Respondetur Amen.*

Postmodum ponat se episcopus ad se dem suam revertendo se ad ordinatos, exhortando eos ut considerent qualem ordinem suscepserint, dicens ad eos : O vos sacerdotes, attendite verbum Domini, primo Regum, secundo capitulo scriptum,

A Suscitabo mihi sacerdotem qui iuxta cor ^{1 Reg. n. 35.}

meum et animam meam faciet. Quae verba de sancto sacerdote et propheta Samuele Dominus locutus est. Simili modo ad hoc sacerdotes a Deo ex sua infinita bonitate electi sunt, ut juxta cor suum et voluntatem ei semper vivant. Unde Bernardus :

O vos sacerdotes, considerate inenarrabilem ordinis sacerdotalis excellentem dignitatem, quod vos Deus non solum præ

ceteris hominibus, verum etiam præ cunctis creaturis honoravit, quas ad laudem

B et gloriam nominis sui creavit, inquiens :

Ego elegi vos de mundo, ut eatis et fructum afferatis, et fructus vester maneat. ^{Joann. xv. 16.}

Ego elegi vos, scilicet ad ordinem sacerdotalem, ut in eo eatis, prædicando, docendo, et fideliter operando, ut fructus vester maneat, aeternaliter regnando. Carissimi, grandis est dignitas ordinis sacerdotalis, sed grandissimam ruinam malorum sacerdotum attendite, si Deo peccando non obedieritis.

Quod in dignitate grandi estis, Apostolorum princeps est auctor, in

C quiens : Vos estis genus electum, regale ^{1 Petr. n. 9.}

sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis. Sacerdotes vocati sunt Domini et

Dei nostri ministri, coeli janitores et animarum pastores, quibus claves regni celorum traditæ sunt, quibus oves familiæ Dei commissæ sunt. Hæc diximus, ut

cognoscatis grandem dignitatem ordinis quem hodie recepistis; sed revera ruina

malorum sacerdotum est tam grandis tamque terribilis, ut ineffabilis sit, difficilis quoque cogitatu.

Sunt enim mali sacerdotes genus reprobum, diabolicum sacerdotium, gens iniqua, populus perditionis.

Tot mortibus digni sunt, secundum Gregorium, quot exempla perditionis ad subditos transmittunt.

Quum causæ ruinæ populi, sint sacerdotes mali, reddituri sunt

rationem nedum de suis delictis, sed omnium quorum abutuntur donis. Ideo dicit

Bernardus : Miror cujus ordinis sint sacerdotes.

In apparatu vestium habent se ut milites, in aggregatione bonorum temporalium ut laici, in receptione spiritualium

nt cleriei; non militant ut milites, non laborent ut laici, non evangelizant ut clerici: ergo nullius ordinis sunt. Ibunt ergo ubi nullus est ordo, sed ubi perpetuus horror inhabitat. A quo nos omnes custodiat Jesus Christus Dominus noster, qui vivit et regnat cum Deo Patre, etc.

Job x, 22. Post hæc enilibet ordinatorum solent injungi tres Missæ speciales. Prima de Spiritu Sancto, pro salute reverendissimi domini metropolitani, vel episcopi in ejus ecclesia ordinatio fit: ut operante Spiritu Sancti gratia, semper in beneplacito Dei omnipotentis debitum sui officii exsequatur. Secunda de beatissima virginе Maria, ut ipsa pro suo ordinatore, apud misericordiam Filii sui pia interventrix existat. Tertia (scilicet Requiem æternam) erit pro omnibus parentibus, amicis et recommendatis ipsius metropolitani, vel episcopi, ac suffraganei et ordinatoris, omnibusque fidelibus defunctis.

Denique solent injungi statim post primicias, triginta missæ continue legendæ ad placitum, prout occurront: non ob aliud, C ut puto, nisi ut novelli sacerdotes, quamdiu instructorem ad manum habent, habitum usumque celebrandi acquirant. — Insuper solet rogare ordinator omnes ordinatos, ut quam primum intellexcent eum viam universæ carnis ingressum, quilibet unam Missam legat pro salute animæ ipsius.

Quo dicto, denuntiat episcopus populo indulgentias solitas.

Postea profert sententiam excommunicationis in hunc modum: Nos N., Dei et apostolicæ Sedis gratia episcopus, reverendissimi in Christo patris et domini D. N. archiepiscopi vel episcopi N. per civitatem et diœcsem N. in pontificalibus vicarius generalis, auctoritate apostolorum Petri et Pauli, ac Ecclesie nobis in hac parte commissæ, excommunicamus in his scriptis universos et singulos clericis per nos ordinatis injurias, violentias, seu impedimenta alia in corporibus, rebus seu redditibus eorum sine juris ordine debito

A irrogantes. In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen.

His peractis, dicatur Dominus vobiscum, vel Credo, si debeat diei. Deinde dicatur offertorium dici, et parentur hostiae secundum numerum ordinatorum. Et facta oblatione procedatur in Missa more solito. Et concludatur secreta hie posita cum secreta dici: Tuis, quæsumus, Domine, operare mysteriis, ut hæc tibi munera dignis mentibus offeramns. Per Dominum. Usquequo per ventum fuerit ad Pax Domini, B ubi diaconus se convertens ad populum, dicat: Humiliate vos ad benedictionem. Respondetur Deo gratias.

Tunc episcopus resumpta mitra et baculo, convertens se ad ordinatos, ipsis genua flectentibus, det eis benedictionem, dicens: Omnipotens Deus sua vos clementia benedicat, et sensum in vobis sapientiae salutaris infundat. Amen. Catholicae fidei vos documentis enutriat, in sanctis operibus perseverabiles reddat. Amen. Gressus vestros ab errore convertat, et viam pacis vobis et caritatis ostendat. Amen. Quod ipse præstare dignetur, cuius regnum et imperium sine fine permanet in sæcula sæculorum. Amen. Benedictio Dei Patris omnipotentis, et Filii, et Spiritus Sancti, descendat super vos et maneat semper. Amen.

Deinde amotis mitra et baculo, dicat: Et pax Domini sit semper vobiscum.

Postquam autem episcopus communicaverit, mox sacerdotes ordinati communiquerent de manu ejus, et communicandi præmittunt confessionem generalem. Et dum communicat eos, cantor incipit responsoriū, Jam non dicam vos servos, sed amicos, etc. Et dum communicat singulos sacerdotes ordinatos, dicet euilibet: Corpus Domini nostri Jesu Christi custodiat te et perducat in vitam æternam. Amen.

Quo facto, procedatur in Missa usque dum per ventum fuerit ad Complendam: ubi descendens episcopus deponat euilibet sacerdoti noviter ordinato casulam re-

tro, dicens : Stola innocentiae induat te A et feminam a Deo institutum, divina benedictione sanctificatum ac fecundatum, est Dominus. Ita tamen quod manus ordinatorum semper junctæ remaneant.

Et mox iterum unusquisque ad episcopum sigillatim accedit, ponens manus suas junctas inter manus episcopi, dicentis : Promittis episcopo tuo ad eujus parochiam ordinatus es, reverentiam et obedientiam ? Et ille respondet : Promitto. Pontifex tenens sic manus illius inter suas, osculetur mox unumquemque dicens : Pax Domini sit semper tecum. Et ille respondet : Amen.

His expletis, et omnibus ad ordinem suum reversis, dicit ad eos : Et quia res quam tractaturi estis, periculosa est, fratres carissimi, moneo vos ut diligenter et honeste totius Missæ ordinem, et hostiæ consecrationem et fractionem, atque communionem, ab aliis jam bene doctis sacerdotibus discatis, priusquam ad celebrandum Missam accedatis.

Quo facto, redeat ad altare, et convertens se ad populum, baculum in manu tenens, dicit : Dominus vobiscum. Clerus : Et cum spiritu tuo. Episcopus legat complendam diei, concludendo eum complenda quæ sequitur.

Complenda. Quos tuis, Domine, reficias sacramentis, continuis attolle benignus auxiliis, ut tuæ redemptionis effectum et mysteriis capiamus et moribus. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum.

Et finiatur Missa more solito; qua finita recedat episcopus, præcedentibus eum ministris suis, sequentibus eum presbyteris ordinatis binis et binis, usque ad vestibulum pro ablutione manuum. Et interim cantetur responsorium, Ite in orbem universum, et prædicate, dicentes.

De hoc sacramento tractatum est supra per duas distinctiones, videlicet 24, 25.

MATRIMONIUM

Matrimonium, septimum Ecclesiæ sacramentum, omnium sacramentorum primum, et ante peccatum inter masculum

et feminam a Deo institutum, divina benedictione sanctificatum ac fecundatum, est conjunctio legitima viri et mulieris, individualiter ^{cfr. p. 750} et s. duarum idonearum personarum legitimus de conjunctione consensus; vel, est sancta et sanctificata ac perfecta societas, sive perfectæ ac sanctæ societatis vinculum maris et feminæ; vel, est unius ad unam plenum jus conjugalis usus, utroque alteri in corpus suum dante; vel, est conjunctio animorum et conjugum relatio. Debet autem esse legitimum et ratum, inter fideles et legitimas personas, cum legitima solennitate et recta intentione contractum, in facie Ecclesiæ debito tempore solennizatum. Postea biduo vel triduo castitas custodiatur, ut orationi vacetur, et interim diseat quisque conjugum vas suum, id est comparis sui corpus, possidere in sanctificatione et honore, et non in passione desiderii. Honor enim et reverentia (quemadmodum omnibus Ecclesiæ sacramentis) debetur Matrimonio.

C

Et ideo, ut actibus ejus præsto sit divina gratia, et virtutis auxilia, et absque peccato fiant, nihil intendi debet nisi proles ad Dei cultum educanda, aut conservatio generis, sive justitia reddendi debitum, vel custodiendi se vel conjugem a contaminatione fornicationis aliquisque prohibitis contaminationibus carnis. Qui autem contrahendo, non ista, sed matrimonio contraria intenderet, videlicet divitias ex avaritia, superbiam, pulchritudinem amore explendæ libidinis ac voluptatis, Daut principaliter ipsam libidinem, mortaliiter peccaret, quum dicat Augustinus : Adulter est, qui in propria uxore transitioriam querit voluptatem, scilicet solam. Nam si ita querat, ut alios fines licitos non excludat, solum venialiter peccat. Refrenanda est itaque et vehementer restringenda bestia illa, videlicet libidinosa voluptas, quæ majorem partem generis humani ab initio usque in finem devorare et absorbere non cessat. Quare videmus multos se prostituere omni vitio et desiderio car-

Tob. vi. 17. nis, et abire post flagitia et passiones ignominiae, et abuti et contemnere proprias conjuges, factos quasi equus et mulus, quibus non est intellectus.

Ut autem honestum sit connubium et benedici a Deo mercatur, Dei honor ex prole, justitia et caritas in coniuge in omni conjunctione cogitetur, eum erubescencia quadam turpitudinis, et humiliatione cordis, quod ex peccato factum sit, quod jam absque peccato sanctus ille matrimonialis actus vix unquam fieri possit, quo etiam jam multi ex sola libidine in injuriam Dei et sacramenti tam enormiter abutuntur. Denique retractent saepe inter se, aut quisque ipsorum per se, matrimonium esse signum sacrum matrimonii et connexionis spiritualis Christi et Ecclesiae, Dei et animae eujusque fidelis. Et quemadmodum vir conjunctione et amplexu carnali, de uxore querit generare filios per transfusionem seminis in ipsam uxorem (sicut agricola in agrum semen spargens), quae alias nunquam erat conceptura; sic anima Dei sponsa, ex caritativo ejus amplexu generare debet bonorum operum sobolem, et prolem, divini honoris cupidinem: quod nisi fecunda gratia nunquam posset. Et sicut jure matrimonii uxor subjecta debet esse reginam viri, ita anima subjecta debet esse Deo, legibus ejus et iussis in nullo operibus contradicendo.

Insuper, quemadmodum quilibet coniugum comparem pulchrum optat, per omnia placentem; sic semper animam suam decorum virtutum speciosam et per omnia Deo placentem exhibere studeat. Item, sicut castitatem corporis in inviem zelant, et omnes reliquias virtutes; multo amplius sciant Deum zelare omnes virtutes in anima, sponsa sua. Amplius, sicut uxorem decet habere curam donis ut munda sit, custodiamque et educationem filiorum; sic et Deus animam eujusque vult curam et sollicitudinem gerere domus conscientiae sue, ut munda sit ab omni inquinamento carnis et spiritus, et ut nutrit et educet

A pinguedine devotionis et lacrimarum assuefactione filios bonorum operum. Et hoc pacto voluptatem potest habere spiritualem coniubitus, licet carnalis sit, et onera matrimonii, quae multa et gravia sunt, levius ferri. Et revera matrimonium multa et gravia onera habet annexa. Quale onus servitus reddendi debitum conjugale, et erubescencia illius? Quanta æruginositas prægnantium? Quantus dolor partus? Quantus labor, sollicitudo et miseria nutrimenti? Quantum onus viris providere B prægnantibus, enixis et nutrientibus, custodire, regere et nutrire uxores, liberos et familiam? Sed areta est via quæ dueit ad vitam æternam, et per multas tribulaciones pervenitur ad illam, etiam ex omni statu Ecclesiae.

Causæ matrimonium ipsum honestantes, et actum ejus a peccato excusantes, sunt fides, sacramentum, proles, vitatio fornicationis, etc. Materia ejus sunt actus exteriiores maris et feminæ, disponentium secundum mutuum consensum, aut verbum primo prolatum ab altero de consensu. Forma sacramenti sunt verba exprimentia consensum in mutuam et perpetuam indissolubilem societatem maris et feminæ, jus perpetuum alteri altero in se dante; vel verbum secundo prolatum ab altero conjugum: ut quum ad verbum illius qui primo dicit, Accipio te in uxorem, accedit verbum alterius dicentis, Et ego accipio te in virum, vel econverso, sit sacramentum. Nec dicendum est, quod conjunctio vel benedictio sacerdotis sit forma hujus sacramenti, quæ solum est quid sacramentale, non quid pertinens ad sacramentum. Minister tamen est sacerdos, sine quo in facie Ecclesiae sacramentum ipsum solennizari non debet, quia propter pericula spiritualia et carnalia adjuvandi sunt et munierunt nubentes oratione et benedictione sacerdotali, quæ est oratio totius Ecclesiae nunquam fructu carens. Quoniam itaque absque oratione, benedictione et divini nominis invocatione non sunt solennizanda matrimonia, sequitur modus.

Benedictio annuli.

Ps. lxvii, 29-31. Manda, Deus, virtuti tuæ; confirma hoc, Deus, quod operatus es in nobis. A templo tuo in Jerusalem, tibi offerent reges munera. Increpa feras arundinis, congregatio taurorum in vaccis populorum; ut excludant eos qui probati sunt argento. Gloria Patri.

Oratio. Benedic, Domine, annulum hunc, quem nos in tuo nomine benedicimus: ut qui eum portaverit, in tua pace consistat, et in tua voluntate permaneat, ac in amore tuo vivat, crescat, senescat et multiplicetur in longitudinem dierum. Per Christum Dominum nostrum.

Alia. Creator et conservator humani generis, dator gratiæ spiritualis, largitor salutis æternæ, tu, Domine, mitte Spiritum Sanctum tuum paracletum super hunc annulum, ut armatus virtute cœlestis benedictionis illi proficiat ad æternam salutem. Per Christum.

Post benedictionem annuli sacerdos quærat de nominibus sponsi et sponsæ, et sub illis nominibus quærat, an velint copulari legitimo matrimonio: quibus respondentibus quod sic, recipiat sacerdos annulum benedictum, et det viro ad manus, dicendo quod imponat mulieri ad digitum annularem dextræ manus. Quo facto, sacerdos jungat manus dextras amborum dicendo idiomate patriæ: Ea conjunctione qua Deus Adam et Evam coniunxit insimulque commendavit, ego vos conjungo insimulque commendo. In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen.

Deinde dicat sacerdos:

℣. Dominus vobiscum.

℟. Et cum spiritu tuo.

Oremus. — Deus Abraham, etc., ut statim infra.

Item si nuptiæ non sunt primæ ex parte viri, sed mulier virgo est, benedicuntur nuptiæ per omnia cum orationibus ut supra. In omnibus aliis nuptiis qualescumque etiam sint, hoc ipsum non fit. Sed

A tantum simpliciter fiunt benedictiones ad annum, et ad sponsum et sponsam. Et evangelium, In principio erat Verbum, legatur cum sua conclusione.

Benedictio super sponsum et sponsam.

Psalmus. Beati omnes qui timent Dominum, qui ambulant in viis ejus. Labores manuum tuarum quia manducabis, beatus es et bene tibi erit. Uxor tua sicut vitis abundans, in lateribus domus tuæ. Filii tui sicut novellæ olivarum, in circu- B tu mensæ tuæ. Ecce sic benedicetur homo qui timet Dominum. Benedicat tibi Dominus ex Sion, et videas bona Jerusalem omnibus diebus vitæ tuæ. Et videas filios filiorum tuorum, pacem super Israel. Gloria Patri et Filio. Sicut erat in principio.

Kyrie, eleison. Christe, eleison. Kyrie, eleison.

Pater noster.

℣. Et ne nos inducas in temptationem.

℟. Sed libera nos a malo.

℣. Salvos fac servum et ancillam tuam,

C Domine.

℟. Deus meus, sperantes in te.

℣. Domine, exaudi orationem meam.

℟. Et clamor meus ad te veniat.

Oremus. — Deus Abraham, Deus Isaac,

Deus Jacob sit semper vobiscum, ipseque vos conjungat et impleat benedictionem suam in vobis. Per Christum.

Alia oratio. Respice, Domine, de cœlo sancto tuo super hanc conjunctionem, ut sicut misisti sanctum angelum tuum Raphaelem Tobiæ et Saræ filiæ Raguelis, ita digneris, Domine, mittere benedictionem tuam super istos adolescentes, ut in tua voluntate permaneant et in tua securitate consistant, et in amore tuo vivant, et senescant et multiplicentur in longitudinem dierum. Per Christum.

Alia oratio. Benedic, Domine, adolescentulos istos, et semina semen vitæ æternæ in mentibus eorum, ut quidquid pro utilitate didicerint, hoc semper perficere et adimplere mereantur. Per Jesum Christum recuperatorem omnium, Filium tuum uni-

genitum, qui tecum vivit et regnat in unitate Spiritus Sancti Deus per omnia saecula saeculorum. Amen.

Item alia oratio. Benedicat et custodiat vos Deus Pater, ostendatque faciem suam in vobis, et misereatur vestri, convertat vultum suum ad vos et dñe vobis pacem; impleatque Christus omni benedictione spirituali corda et corpora vestra in remissionem omnium peccatorum, ut habeatis vitam aeternam et vivatis in saecula saeculorum. Amen.

Oratio. Respice, Domine, super hos fideles tuos, ut in tuo nomine benedictionem celestem accipiant, et filios filiorum suorum usque in tertiam vel in quartam progeniem videant, et in tua semper fidelitate perseverent, ac in futuro celestia regna percipiant. Per Christum Dominum nostrum. Amen.

Oratio. Da, quæsumus, Domine, benedictionem tuam super hunc famulum tuum et famulam tuam propitius, ut tibi subdifiant atque jugiter deserviant. Per Christum Dominum nostrum. Amen.

A *Oratio.* Omnipotens sempiternus Deus, qui primos parentes nostros Adam et Evam sua virtute copulavit, eosque sua benedictione sanctifieavit et sancta in societate conjugavit, ipse corda et corpora vestra sanctificet et benedicat, atque in societate et amore veræ dilectionis conjugat. Per Dominum.

Benedicti sitis a Domino qui erexit mundum ex nihilo, qui in Trinitate perfecta vivit et regnat Deus per omnia saecula saeculorum. Amen.

B *Evangelium.* In principio erat Verbum, etc.

¶. Sit nomen Domini benedictum.

¶. Ex hoc nunc et usque in saeculum.

¶. Adjutorium nostrum in nomine Domini.

¶. Qui fecit cœlum et terram.

Benedicat vos divina majestas, Pater, et Filius, et Spiritus Sanctus. Amen.

De hoc sacramento Conjugii tractatum est supra per septemdecim distinctiones, videlicet 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, C 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42.

NOTA. — Denique advertendum: quoniam pontificalia et libri ex quibus ordines conferuntur ac sacramenta Ecclesiæ dispensantur aut benedicuntur, per omnes particulares Ecclesias non concordant ad invicem, nullius Ecclesiæ antiquum in usu pontificale, aut liber sacramentalis damnandus est, aut temere mutandus, utpote ex causa legitima a superiori admissus, aut ex longo usu approbatu.

DISTINCTIO XLIII

A. De resurrectionis et judicii conditione.

Aug. Enchirid. c. 84. POSTREMO de conditione résurrectionis et modo resurgentium, necnon et de judicii et misericordiae qualitate breviter disserendum est. Omnibus quæstionibus quæ de hac re moveri solent, satisfacere non valeo; resurrecturam tamen carnem omnium quicumque nati sunt atque nascentur, et mortui sunt et morientur, nullatenus ambigere debet Christianus. Ait enim Isaias : Resurgent mortui, et resurgent qui erant in sepulcris. Et Apostolus : Nolumus autem vos ignorare, fratres, de dormientibus, ut non contristemini sicut et ceteri qui spem non habent, scilicet resurrectionis. Si enim credimus quod Jesus mortuus est et resurrexit, ita et Deus eos qui dormierunt per Jesum, adducet cum eo. Hoc vobis dicimus in verbo Domini, quia nos qui vivimus, qui residui sumus, in adventu Domini non præveniemus eos qui dormierunt. Quoniam ipse Dominus in jussu et in voce Archangeli, et in tuba Dei, descendet de cœlo; et mortui qui in Christo sunt, resurgent primi. Deinde nos qui vivimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis in nubibus obviam Christo in aera; et sic semper cum Domino erimus. — His verbis et veritas resurrectionis, et causa atque ordo resurgentium præclarissime insinuatur.

B. De voce tubæ.

Causa enim resurrectionis mortuorum erit vox tubæ, quæ in adventu Judicis ab omnibus audietur, et cuius virtute excitabuntur mortui et de monumentis resurgent. Unde Propheta : Dabit voci suæ vocem virtutis, id est effectum resuscitandi mortuos. Et Joannes evangelista ait : Venit hora in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei; et procedent qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ; qui vero mala egerunt, in resurrectionem judicii. — Si vero quæritur, cuius vel qualis erit vox illa, Apostolus dicit, quod erit Archangeli, id est ipsius Christi, qui est princeps archangelorum; vel vox erit unius vel plurium angelorum. Ea demque dicitur tuba, quia erit manifesta; et novissima, quia post eam non erit alia. Hæc tuba (ut ait Augustinus) est clamor de quo dicitur in Evangelio : Media nocte clamor factus est, Ecce sponsus venit, exite obviam ei. Tubæ nomine aliquod evidens et præclarum signum intelligitur. Quod vox Archangeli et tuba Dei ab Apostolo dicitur, in Evangelio vox Filii Dei et clamor appellatur : quod signum mortui audient, et resurgent.

Ps. LXVII,

34.

Joann. V,

28, 29.

1 Cor. xv,

52.

Aug. Epist.

140, n. 78.

Matth. xxv,

6.

C. *De media nocte.*

Media autem nocte dicitur venturus, ut ait Augustinus, non pro hora temporis, ^{Aug. Epist. 140, n. 78.} sed quia tunc veniet quum non speratur. Media ergo nocte, scilicet quum valde obscurum erit, id est occultum, veniet. Dies enim Domini, sicut fur in nocte, ita ^{1 Thess. v, 2.} veniet. Potest tamen non incongrue intelligi mediæ noctis tempore venturus, quia ut ait Cassiodorus, hoc tempore primogenita Aegypti percussa sunt, quando etiam ^{Cassiod. in Ps. cxviii, 62.} Sponsus venturus est. Pluribus etiam locis contestantur auctores, quod adventus Christi, dies dicitur Domini, non pro qualitate temporis, sed rerum : quia tunc cogitationes et consilia singulorum patebunt. Unde in Daniele : Vetustus dierum sedit, ^{Dan. viii, 9,} et libri aperti sunt coram eo. Libri sunt conscientiae singulorum, quae tunc aperiensur aliis. Et tunc implebitur : Nihil occultum quod non reveletur. Adveniente autem ^{Matth. x, 26.} summo Judice, non solum aeris tenebræ illuminabuntur, sed abscondita cordium manifestabuntur. Virtute ergo divina fiet, ut cuique opera sua bona vel mala cuncta in memoriam revocentur, et mentis intuitu mira celeritate cernantur, ut accuset vel ^{Aug. de Civ. Dei, lib. xx, c. 14.} excusat hominem conscientia, eaque teste damnetur vel salvetur.

D. *De memoria electorum, si tunc præcedentia mala teneat.*

Hic quæritur, utrum electis tunc adsit memoria præcedentium malorum, sicut bonorum. Quædam auctoritates videntur bonos tradere non habituros tunc memoriam præcedentium malorum, id est peccatorum vel tormentorum. Ait enim Isaias : Ego creo cœlos novos et terram novam, et non erunt in memoria priora, et non ^{Is. lxv, 17,} ascendent super cor, sed gaudebitis in æternum. Item : Oblivioni traditæ sunt ^{Ibid. 16.} angustiæ priores, et absconditæ ab oculis vestris. Quæ de futuro exponens Hieronymus, ait : Oblivioni tradentur priora mala, quia forsitan in futuro pristinæ conversationis memoria omnino delebitur, succendentibus bonis æternis, ne sit pars malorum, prioris angustiæ memorari. Sed hæc et his similia possunt accipi sic, ut non excludant memoriam præcedentium malorum, sed ex ea molestiam et laisionem amoveant. Non enim eorum memoria Sanctos contristabit, vel eorum beatitudinem offuscabit, sed gratiores Deo reddet. Unde super psalmum octogesimum octavum ait Gregorius : Quomodo in æternum misericordias Domini canit, qui miseriae non ^{Gregor. Moral. lib. iv, n. 72.} meminit? Quomodo autem plena beatitudo, si memoria reatus mentem tangit? Sed sæpe læti tristium meminimus, et sani dolorum meminimus sine dolore, et inde amplius læti et grati sumus. Ex his appareat, quod si priorum malorum memoriam Sancti habebunt in futuro, non eis tamen erit ad pœnam vel gloriae derogationem, sed ad gratiarum actionem. — Si vero quæritur, utrum peccata quæ fecerunt electi, prodeant tunc in notitiam omnium, sicut mala damnandorum omnibus erunt nota; non legi hoc expressum in Scriptura. Unde non irrationaliter putari po-

test, peccata hic per pœnitentiam tecta et deleta, illic etiam tegi aliis, alia vero cunctis propalari.

E. De his qui vivi reperientur.

Aug. de Civit. Dei, lib. xx, c. 20, n. 2. Quæri solet, utrum illi quos vivos inveniet Christus, nunquam omnino morituri sint; an ipso temporis puncto quo rapientur obviam Christo, ad immortalitatem Hugo. de Sacram. lib. II, p. xvii, c. 11. mira celeritate sint transituri. Non enim dicendum est fieri non posse, ut dum per aera in sublime portantur, in illo spatio et moriantur et reviviscant. Ad hunc autem sensum quo æstimemus illos in parvo spatio et passuros mortem et accepturos I Cor. xv, immortalitatem, Apostolus nos urgere videtur, ubi dicit: Omnes in Christo vivifi-^{22.} cabimur; et alibi, Quod seminas, non vivificatur, nisi prius moriatur. Cur autem Aug. op. cit. n. 3. nobis incredibile videatur, illam multitudinem corporum in aere quodammodo semi-
nari, atque ibi protinus immortaliter et incorruptibiliter reviviscere, quum credamus in ictu oculi futuram resurrectionem, et in membra sine fine victura, tanta velocitate redditurum antiquissimorum cadaverum pulverem? Sed vellem de his potius audire Ibidem. doctiores. Si ergo sanctos qui reperientur Christo veniente viventes, eique obviam rapientur, crediderimus in eodem raptu de mortalibus corporibus exituros, et ad eadem mox immortalia reddituros; nullas in verbis Apostoli patiemur angustias, I Cor. xv, generaliter accipientes illud quod dictum est: Omnes quidem resurgemus, scilicet 51. tam boni quam mali; sed non omnes immutabimur, scilicet in solennitatem resurrectionis. De hoc etiam Ambrosius ait: In ipso raptu eorum qui vivi reperientur, in I Thess. iv, 14. mors erit et resurrectio; ubi anima quasi per soporem egressa de corpore, eidem in Hier. Epist. 59, n. 3. momento reddetur. Econtra vero, scribens ad Marcellam, Hieronymus testari videtur, dicens quosdam in fine saeculi, adveniente Christo, non esse morituros, sed vivos repertos in immortalitatem repente mutandos. Horum autem quid verius sit, non est humani judicii definire.

F. Quomodo intelligitur Christus judex vivorum et mortuorum.

Hugo. op. cit. c. 12. His autem adjiciendum est, duplice intelligi quod dicitur Christus judicaturus vivos et mortuos. Aut enim vivi accipiuntur qui in adventu ejus vivi reperientur, licet in raptu moriantur, et mortui qui ante decesserant; vel vivi et mortui accipiuntur justi et injusti.

G. Quomodo omnes incorrupti resurgent.

Quumque ex predictis sane credi valeat omnes resurrecturos, credendum est etiam quod omnes resurgent incorrupti, non utique impassibiles: quia reprobi mortem patientur æternam, sed sine diminutione membrorum omnia humani corporis habituri membra; nec tamen gloria ac specie impassibilitatis induentur.

SUMMA

DISTINCTIONIS QUADRAGESIMÆ TERTIAE

HUCUSQUE ab exordio hujus quarti libri tractavit Magister de ecclesiasticis sacramentis, quibus homines purgantur ac sanctificantur in vita præsentia. In sequentibus autem octo distinctionibus determinat de pertinentibus ad finem hujus mundi inferioris, de ultima omnium hominum resurrectione, de metuendissimo Dei judicio generali, de retributione extrema, et variis rebus ad ista spectantibus. Primo itaque de ipsa resurrectione, omnipotenti Dei virtute futura ac fienda, determinat, hoc est : de voce tubæ, per quam, secundum unam expositionem, imperium seu potestas Altissimi designatur; et cur ac qualiter resurrectio ipsa fertur media nocte complenda. Deinde circa haec movet quæstiones percutiles, an scilicet electi in resurrectione ac postea habebunt præteritorum malorum memoriam; et arguit pro parte utraque, ac solvit. Secundo serutatur, an et quando sint morituri hi quos Christus ad judicium veniens repeatit, riet vivos, juxta illud Apostoli : Deinde nos qui vivimus, qui residui sumus. Exponit quoque quo sensu Christus vocetur judex vivorum ac mortuorum, et quomodo mortui resurrecti sint incorrupti.

QUÆSTIO PRIMA

Hic quæritur, **Utrum in fine sæculi fiet omnium resurrectio mortuorum omnipotenti Dei virtute.**

In hac quæstione plurima includuntur, de quibus ab aliis multæ quæstiones formantur, videlicet : an resurrectio illa erit naturalis vel miraculosa ac omnibus generalis, et cur differtur usque in termimum mundi : quæ omnia in prosecutione quæstionis istius tangentur et exponentur.

A Et arguitur primo, quod in fine mundi non erit resurrectio corporum. Nam (sicut in libro de Civitate Dei recitat Augustinus) magnus ille philosophus Porphyrius multipliciter probat, quod corpus omne fugiendum sit auium ad beatificam contemplationem inhianti, seu eam adepti : imo propter hoc in hac re a Platone recessit, quoniam Plato asseruit animas etiam virtuosas ac suo modo beatas, rursus affici ad reunionem cum corporibus ac revolvi ad ea. — Insuper Porphyrius, maximæ imperitiae arguit Christianos, eo quod dicunt hunc mundum inferiorem finiendum, quantum ad generabilia et corruptibilia; motumque cœli cessaturum, et ordinem universi, quantum ad rerum species, peritum.

B Ex opposito quoque argui potest, quod resurrectio mortuorum sit naturalis, quoniam maximus ille philosophus Plato et optimus ejus magister Socrates, cum suis sequacibus dixerunt ac probaverunt animas separatas post certa tempora reunidas corporibus, et corrupta eadem numero renovanda, prout de hoc etiam tactum est in Scripto secundi : imo quum anima sit naturaliter corporis forma, naturalem habet aptitudinem et inclinationem ad ipsius informationem, quemadmodum pars ad summum totum; nec potest hujusmodi inclinatio esse frustra, nec optato effectu perpetue frustrari. Quod et Salomon in Ecclæsiaste insimulasse videtur : Nihil (inquiens) novum sub sole; nec potest aliquis dicere,

Eccle. 1,10.
Ecce hoc recens est : jam enim præcessit in sæculis quæ ante nos fuerunt. Quod et Ezechiel tetigisse videtur, dicendo : Sodoma rediet ad antiquitatem suam, id est,^{55.} ad statum quem in antiquis et in lapsis diebus habuerat. Præterea secundo libro Machabæorum habetur de fideli et strenuissimo Dei pugile Juda : Nisi eos qui ceciderant resurrecturos speraret, superfluum videretur et vanum orare pro mortuis. Sed hæc argumentatio appetit invalida. Anima namque est principalior pars hominis, cuius instrumentum est corpus;

et tota promerendi demerendique ratio est ab anima, a ratione, a libera voluntate. Nec anima separata manet irremunerata, quousque corpori denuo conjungatur: imo nunc interim orat Ecclesia pro fidelium animabus, ut a suppliciis eruantur. Nec dubium quin principale agens valeat præmiari instrumento relicto. — Denique sanctus Job ait: Homo quum dormierit, non resurget; donec atteratur cœlum, non evigilabit. Et constat quod incorruptibile cœlum nunquam sit atterendum, quum non sit peregrinarum impressionum susceptivum, secundum Philosophum, qui et protestatur, supra orbem lunæ non posse accidere malum.

Circa hæc scribit Henricus septimo

- q. 16. Quodlibeto: Resurrectio carnis non est nisi quædam nativitas ejus quod occidit prius et cecidit, dicente Gregorio Morationum quarto: Si resurrectio carnis non esset quasi nativitas quædam, de ea Veritas non dixisset, In regeneratione, quum sederit Filius hominis, etc.; et hoc, quoniam prima et secunda nativitas ex præexistente materia fit. Propter quod minus mirabilis est resurrectio quam creatio, dicente codem, sexto libro: Omnibus sine dubio constat, quod plus sit creari quod non erat, quam reparari quod erat. Attamen resurrectio ista de numero miraculorum est Dei, quæ secundum eumdem, semper sunt consideranda per studium, et nunquam discutienda per intellectum. Frequenter etenim sensus humanus dum quærumdam rerum rationes querit nec inventit, in majoris dubitationis se voraginem mergit. Unde fit ut quidam cadavera mortuorum in pulvrem redacta considerent, dumque resurrectionis vim ex ratione colligere nequeunt, hæc per resurrectionem ad statum pristinum redire desperent. Verum de hac re non debet homo ambigere, quamvis eam per rationem non possit concipere. Et istud super Job, et super Ezechielem, atque in homiliis super Evangelia multipliciter probat B. Gregorius per

A Scripturas et rationes, vel potius per similitudines rerum quæ in creaturis contingunt.

Denique, etsi istud ratione non comprehendatur, tamen ut vacillantium fidem pro viribus sustentemus, istud utrumque probare tentemus. Nec in hoc dubitatio ulla est ex parte Dei, cuius virtute est facienda, sed tantum ex parte rei. Deo quippe possibile est facere quidquid in rebus est possibile fieri. Porro ex parte rei, quantum ad animam intellectivam, quæ immortalis est, et permanet separata, retinens in se esse, quod prius corpori communicavit, et rursus, quantum in se est, nata est communicare; non est in ista magna difficultas, quin de facili intelligatur quomodo possibilis sit resurrectio. Ex hoc namque, quod cecidit resurgere dicitur, quoniam idem esse quod prius habuit, ei restituitur. Quare, quum hoc ipsum esse totum in anima maneat, qui videre potest quomodo eadem anima suo corpori possit restitui, non est difficile ei C videre quomodo idem numero possit corpus recuperare, non solum quod consistit in rei essentia, sed etiam quod consistit in existentia, quod anima in se perseveranter inamissibiliterque conservat. De cuius esse conservatione in anima, loquitur S. Gregorius sub nomine vitæ (quæ ultra esse non dicit nisi determinatum modum essendi), exponens quomodo Dominus reddidit sancto Job in filiis et filiabus duplicitia, quum tamen non nisi tres filias septemque filios restituerit ei, et jam ante D totidem filios ac filias præcise habuerit. Addidit, inquit, omnia Dominus sancto Job duplicitia, quia amissos filios ac filias ei in occulta animarum vita servavit, totidemque adjecit. Hinc tota difficultas de resurrectione restat ex parte corporis resoluti in pluralitatem materiae.

Sed nec in hoc est magna difficultas apud eos qui in nuda materia hominis non ponunt formam substantialem præter animam intellectivam, quum anima maneat eadem numero quæ prius, simili-

ter materia; atqnc ex parte Dei est perfe- A quæ non potest in eodem tempore esse eta omnipotentia conjugandi semel separata animam eidem materiæ. Quæ anima secum adducit omnes easdem dispositio- nes materiales et corporales quæ prius fuerunt corruptæ : quæ etsi non essent eadem numero, quin tamen siut acci- dentales, esset nihilo minus vera resur- rectio, eadem substantia existente; nam idem numero manus, mutatur in acci- dentalibus secundum varia tempora.

Porro magna difficultas seu dubitatio- nis occasio restat ponentibus in homine plures formas substantiales, videlicet for- man de potentia materiæ eductam præter animam rationalem. Iстis etenim restat os- tendere, qualiter forma corrupta possit ea- dem numero reparari. Quod tamen ex par- te Dei constat non impossibile esse. Imo nec ex parte materiæ, in cuius potentiam resoluta est hujusmodi forma, et de qua rursus potest educari, quantum ex parte potentialitatis materiæ. Nam et eadem ma- teria quæ aliquando fuit sub singulari ali- ejus hominis forma, postea habet esse sub forma bruti, sicut super Ezechielem scribit Gregorius : Carnem hominis lupus comedit, lupum leo voravit, leo moriens in pulvrem rediit; quomodo caro homini- nis a lupi et leonis carne dividitur? Qui- bus quid aliud respondere debemus, nisi ut prius cogitent qualiter ipsimet in mun- dum venerunt? et tune invenient qualiter resurgent. Quod intelligo, adspicio ad diversas potentias materiæ, ex quibus for- mæ educuntur, et in quas resolvuntur et rursus possunt educari. Unde subjungit : Quid mirum, si possit Omnipotens in illa mortuorum resurrectione carnem homini- nis a carne bestiarum secernere, ut unus idemque pulvis non resurgat in quantum pulvis lupi aut leonis, sed resurgat in quantum pulvis est hominis?

Restat ergo hic difficultas ex parte trans- mutationis qua de potentia materiæ for- ma rursus est educenda. Quæ transmutatio non potest numero eadem esse cum illa qua forma illa corrupta fuit prius educta :

A quia non potest in eodem tempore esse quod fluxit, nee redit; juxta quod probat Philosophus eamdem sanitatem numero reparari non posse, nisi eadem numero transmutatione repetatur quia transmutatione fuit sanitas illa producta : quam transmu- tationem impossibile est eamdem nume- ro repeti, sicut et impossibile est tem- pus præteritum repeti idem numero. — Quibus respondeo, quod agenti naturali istud sit impossibile, quoniam agit trans- mutatione et actione differenti a sua sub- stantia; non autem est impossibile super- naturali agenti, quod operatur in instanti, et cuius actio est sua essentia, et sua voluntas æternaliter fixa, quieta, indepen- dens, et sine motu producens et creans. — Haec Henricus.

Et haec clarius sunt ante ostensa, tam super secundum, de creatione et modo dist. 1, q. 2. agendi primi agentis, quam super hunc quartum, circa modum transsubstantia- dist. xi, q. 1. tionis et conversionis panis et vini in corpus et sanguinem Christi. Verumtamen hæc ultima difficultas de recuperatione ejus- dem formæ substantialis irrationalis in re- surgentibus, non habet hic locum secun- dum veritatem, sed secundum erroneous opiniones ponentium plures formas sub- stantiales in homine : de quibus opinioni- bus etiam dictum est super secundum, et super hunc quartum, tractatu de Sacra- mento altaris.

De his scribit Guillelmus, libro de Uni- verso, parte secunda : Consequens est investigare de universo, an habeat reno- vationem, et utrum unam vel plures. Ita- que antiquorum astronomorum et poeta- rum quorumdam fuit opinio, quod anno quem vocant vertentem, fiet renovatio uni- versi, eruntque omnia sicut fuerunt in creationis exordio, et current omnia saeu- la in hoc secundo anno, quemadmodum ecuurrerunt in magno primo anno, et erunt iidem Plato et Aristoteles cum suis disci- pulis, etc., et eadem agent et patientur quæ egerunt et passi sunt in sæculo ante- riore, atque in omni parte mundi iidem

tom. XXII,
P. 135 D' et
s.; XXIV, p.
286 D et s.

erunt qui præcesserunt. Qui annus (secundum eos) continet triginta sex millia annorum: quia secundum probationes Ptolemæi, unaquæque stellarum fixarum movetur singulis centum annis uno gradu; quare quum circulus cœli non contineat nisi trecentos sexaginta gradus, unaquæque stellarum fixarum complebit revolutionem suam totam, id est descriptionem totius circuiti cœli, in tot centenariis annorum, quot gradus continet circulus cœli, hoc est in trecentis sexaginta centenariis annorum, quæ sunt triginta sex millia annorum. Porro de septem planetis sentiunt idem, quia eodem numero annorum ad statum suum primitivum absque ulla diversitate revertentur. Prædictum igitur spatium tot annorum est annus revolutionis totius cœli, ac reversionis ad omnium motuum suorum principium. Motus autem naturæ, id est generationis et corruptionis, quæ continentur intra circumflexum lunæ (propter quod sublunaris vocatur), quum secundum opinionem illorum sequatur mundum superiorem in motibus ac permutationibus suis, revertetur secundum se totum, et secundum omnia sua, ad statum suum primitivum. Et quoniam quidam de hac opinione posuerunt mundum esse æternum, alii creatum ex tempore: coacti sunt primi fateri infinitas tales revolutiones et reversiones esse jam factas, et infinitas futuras; secundi vero dixerunt finitas præcessisse, et infinitas futuras esse. Nonnulli demum sunt opinati, magnum illum annum continere quadraginta millia annorum, et hoc forsitan propter diversitatem reversionis septem planetarum. Quum ergo mundus superlunar is causaliter se habeat super mundum hunc sublunarem, visum est illis quod incepitio rerum generalium et corruptibilium, sit ex inceptione motus cœlestis, et progressus ex progressu: ergo et reversio ex reversione, et iteratio ex iteratione. — Sed error iste etiam ab Aristotele in diversis locis est satis reprobatus; nec rationi est consonum, quod idem effectus revertantur in numero et

A naturali causalitate ac ordine, nisi per motus ac transmutationes numero easdem: quæ sic redire non valent, nisi et eodem numero tempore repeterentur; quod constat de entibus naturæ successivæ dici non posse. Nec rationabile est, istam inquietudinem jugiter perdurare, nec unquam ad statum quietum pertingere.

Hinc rationabilior est fidei christianæ assertio, quod animæ rationales immortales consistunt, nec corporibus reuniantur ut in hanc vitam instabilem revolvantur: imo secundum merita sua recipiunt corpora glorificanda, aut in miserias demergenda. Nempe, quum glorificandæ sint animæ, necesse est et corpora earumdem ipsis reuniri et conglorificari: quia nec aliter animæ possent plenarie glorificari, imo essent quasi damnificatae ac mutilatae quantum ad vires suas quarum operaciones exercentur per corpora. Denique vires sensitivæ et appetitivæ inferiores, et corpus ac membra, suo modo contra vitia pugnaverunt, atque in actibus bonis subservierunt et cooperata sunt animabus: ergo cum eis munera buntur. Imo sermo iste quo vires inferiores aut superiores mereri dicuntur, est tropicus: quia quum agere et pati, mereri ac demereri, sint propriæ suppositorum, ipse totus homo meretur aut demeretur. Idecirco suscitandus est et resurrecturus, et secundum corpus ac animam remunerabitur. Etenim quum anima sit pars hominis, si solæ animæ glorificabuntur, non corpora; non toti, sed medii homines beatitudinem consequentur.

At vero insipientibus non solum admirationi est, sed incredibile quoque videtur, quod de pulvere seu cinere in quæ humana corpora fuerunt resoluta, reformatur in resurrectione universalis. Verum insanis ista accedit eis ex ignorantia, qua ignorant omnipotentiam Creatoris, et mirabilia ac omnem admirationem excedentia opera ejus, videlicet quod cœlos et universa in eis contenta creavit; et superomnipotentem ejus imperiositatem, qua vocat ea quæ non sunt tanquam sint, et obe-

diunt ei quasi sint, quanto magis mortua corpora obediunt ei quasi viventia? Hinc sicut vocante eo ad esse, necesse est ea venire ad illud; sic eo jubente ut resurgent, necesse habent resurgere, sicut

Joann. v., praedixit: Veniet hora in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem ejus. Sed mirabile est de talium hominum admiratione, immo inconsideratione et execratione, qui aridissima ligna et salices quotidie vident reviviscere, refrondescere, reflorefere, refructificare, et tamen de se ipsis hoc nolunt sperare; quum constet B Creatori tanto majorem curam esse de reformatione ac renovatione hominum mortuorum quam arefactarum herbarum et arborum, quanto natura humana est illis nobilior, et quanto ad majorem gloriam ac honorem est superdignissimo Creatori reformatio ac renovatio rationalium creaturarum quam vegetalium rerum. Amplius, quum videant tam multorum generum animalia de pulvere et ex putredine incessabiliter generari, non utique nisi principaliter atque formaliter divina virtute; qua stoliditate, duritia et infidelitate desperant futuram mortuorum corporum humanorum resuscitationem ex ipsis pulveribus in quos resolvuntur, præsertim quum tam parva videatur utilitas generationis animalium talium ad gloriam Conditoris, comparatione resuscitationis et glorificationis hominum ad laudem et gloriam Creatoris? Præterea, quum videant virtute naturæ ex vili obscuroque cinere generari mundissimum ac splendidissimum vitrum, coruscantissimas quoque ac vernantissimas gemmas; cur desperant ex cineribus corporum humanorum posse ipsa corpora reparari, præsertim quum hoc requirat bonitas et munificentia, justitia et gloria Dei, merita etiam mortuorum, labores, item operationes et afflictiones corporum defunctorum, quæ in Omnipotentis obsequio habucrunt, et propter justitias ac virtutes eorum? — Haec Guillelmus libro prætacto, in diversis hinc inde capitulis, in quibus de his diffuse pertractat.

A Insuper Thomas : Secundum diversas (inquit) positiones de ultimo hominis fine, diversificate sunt sententiae ponentium siue negantium resurrectionem futuram. Ultimus quippe finis hominis, quent omnes homines naturaliter desiderant, est beatitudo. Quam aliqui posuerunt homini esse possibilem in hac vita: unde nec aliam vitam posuerunt post præsentem. Sed hanc opinionem satis excludit fortuna varietas, corporisque humani infirmitas, et imperfectio scientiæ ac virtutum in vita hac, et instabilitas ac ærumnositas statns præsentis, quibus omnibus impeditur felicitatis perfectio. — Hinc alii posuerunt vitam aliam post præsentem, in qua dixerunt hominem vivere solum in anima, atque in ea impleri naturale desiderium de beatitudine ohtinenda, et corporis resumptionem potius impedire quam conferre ad beatitudinem illam: ideo corporum resurrectionem negabant. Hujus præterea opinionis apud diversos diversa erant fundamenta erronea. Nam quidam hæretici dixerunt corporalia a diabolo esse creata aut formata, nec animam a Deo lucis creatam esse perfectam, nisi sit separata a corpore. Hinc omnes hujus hæresis sectæ resurrectionem corporum negant. — Alii asseruerunt totam hominis naturam consistere animam, et eam corpori uniri ut motorem, non ut formam substantialem: sieque sola anima beatificata non frustraretur naturale hominis desiderium ad salutem, et ita non oportet ponere resurrectionem. Sed hujus opinionis fundamentum destruit Philosophus secundo de Anima, probans animam esse corporis formam. Quum itaque homo non possit esse beatus in hæ vita, necesse est ponere resurrectionem, quæ erit in fine mundi, quando et cœlum attetur, non quantum ad suam substantiam, sed quantum ad suæ causalitatis influentiam, seu quantum ad suæ virtutis effectum, quoniam ultra non influet ad generationem et corruptionem. Nec verum est, quod perfectissimus animæ status sit sine corpore esse, sed glorificari in se et in corpore.

Erit etiam resurrectio illa generaliter omnium hominum, quoniam ea quorum ratio sumitur ex natura speciei, oportet similiter inveniri in omnibus quæ ejusdem sunt speciei. Quumque resurrectio conveniat homini ex hoc quod anima perfecte beatificari non potest sine corpore, nec habere esse perfectum in separatione ab illo, quum sit naturaliter pars ipsius, patet quod resurrectio erit omnibus generalis.

Ps. 1. 5. — Quod autem ait Psalmista, Ideo non resurgent impii in judicio, intelligitur de spirituali resurrectione, qua homo resurget a ruina peccati per judicium discussionis conscientiae suæ. — Nec obstat illud

Dan. xu. 2. Danielis, Multi de his qui dormiunt in pulvere, evigilabunt : quia ut Augustinus exponit, intelligitur sic, Multi, id est omnes, qui multi sunt ; et talis modus loquendi frequens est in Scripturis. Potest quoque partitio intelligi quantum ad pueros in originali defunctos, qui non dicuntur propriæ evigilaturi, quia nec sensum poenæ nec gloriæ habituri sunt.

Porro dum quæritur, an resurrectio sit naturalis; dicendum, quod motus seu actio habet se ad naturam tripliciter. Nam aliquis motus seu actio est, cuius natura non est principium nec terminus : qui motus quandoque est a principio supernaturali, ut glorificatio corporis; interdum vero a quocumque principio alio, ut motus lapidis sursum. Est etiam aliquis motus, cuius principium et terminus est natura, ut motus lapidis deorsum. Et est aliquis motus, cuius terminus est natura, sed non principium, imo interdum aliquid super naturam, ut illuminatio cæci (visus enim est naturalis, sed causa ejus est supernaturalis), quandoque autem aliquid aliud, ut in acceleratione florum aut fructuum per artificium facta. Quod autem principium sit natura et non terminus, esse non potest : quia principia naturalia sunt ad determinatos effectus limitata, ultra quos se extendere nequeunt. Operatio ergo vel motus primo modo se habens ad naturam, nullo modo potest dici naturalis; sed est

A aut miraculosa, si est a principio supernaturali; vel violenta, si est a quocumque alio principio. Operatio vero seu motus secundo modo se habens ad naturam, est simpliciter naturalis. Quæ autem tertio modo se habet ad naturam, non potest dici simpliciter naturalis, sed secundum quid, in quantum videlicet perducit ad id quod secundum naturam est ; sed dicitur vel miraculosa, vel artificialis, vel violenta. Naturale quippe proprio appellatur, quod secundum naturam consistit; et illud secundum naturam est, quod habet naturam et quæ consequuntur eamdem, ut patet in secundo Physicorum. Ideo motus non potest dici naturalis, nisi ejus principium sit natura.

Resurrectionis autem principium natura esse non valet, quamvis ad vitam naturæ resurrectio terminetur. Natura namque est principium motus ejus in quo est, vel activum, ut in motu gravium et levium, et in naturalibus alterationibus animalium ; vel passivum, ut in generatione simplicium corporum. Passivum autem principium generationis naturalis, est passiva potentia naturalis, quæ semper habet aliquam activam potentiam sibi correspondentem in natura, ut nono Metaphysicæ dicitur. Nec differt quantum ad hoc, an correspondeat passivo principio activum principium in natura respectu ultimæ perfectionis, utpote formæ ; aut respectu dispositionis quæ est necessitas ad formam ultimam, ut in generatione hominis, secundum fidei positionem; vel etiam de omnibus aliis, secundum opinionem Platonis ac Avicennæ. Nullum autem activum principium resurrectionis est in natura, nec respectu conjunctionis animæ ad corpus, neque respectu dispositionis, quæ est necessitas ad talem conjunctionem : quoniam dispositio talis non potest a natura induci nisi modo determinato per viam generationis ex semine. Unde etsi ponatur esse aliqua potentia passiva ex parte materiae seu inclinatio quæcumque ad animæ conjunctionem, non tamen suf-

ficit ad rationem motus naturalis. Ideo resurrectio, loquendo simpliciter, est miraculosa, non naturalis, nisi secundum quid. Hinc ex naturalibus nequeunt demonstrativa rationes adduci ad resurrectionis probationem, sed solum persuasiva : quoniam naturalia quamdam imperfectam similitudinem supernaturalium continent, non perfectam, nec evidenter, sicut unio animæ et corporis repræsentat unionem mentis cum Deo per gloriam fruitionis.

Si vero objiciatur, quia secundum Apo-

Rom. viii.

10.

stolum ad Romanos, resurrectio et glorificatio est ad quam creaturæ exspectatio tendit : ergo est quid naturale; dicendum, quod operatio tota naturæ est sub operatione divina, quenadmodum operatio artis inferioris sub operatione artis superioris. Unde sicut omnis operatio artis inferioris exspectat aliquem finem, ad quem non pertingit nisi operatione superioris artis formam inducentis, aut artificio facto utensitis; ita ad ultimum finem, ad quem exspectatio tota naturæ tendit, perveniri non potest operatione naturæ, sed omnipotentiæ Dei. — Hæc Thomas.

Qui consequenter inquirit de causa resurrectionis. Et constat quod causa ejus effectiva prima ac principalis, sit Deus. — Verum insuper seiscitur, an Christi resurrectio causa sit nostræ resurrectionis, nis: ad quod super tertium est responsum.

tom. XXIII,

p. 381 Bets.

Deinde, an vox tubæ; et an angeli cooperabuntur ad eam.

Ad quæ respondet : Causam effectui oportet aliquo modo conjungi, quoniam movens et motum, faciens et factum, sunt simul, ut probatur in septimo Physicorum. Porro Christus resurgens, est causa univoca nostræ resurrectionis: hinc oportet quod in resurrectione corporum generali, Christus aliquo signo corporali operetur. Quod signum, secundum quosdam, erit ad littoram, vox Christi resurrectionem imperantis : sicut imperavit mari et vento, et mox facta fuit ingens tranquillitas. Alii dicunt, quod hoc signum non erit nisi repræsentatio Christi in mundo hoc, prout Matthæus

A testatur : Sicut fulgur exit ab oriente, et *Matth.* *xxiv.*, 27. apparet in occidente, ita erit adventus Filii hominis. Et innituntur auctoritati Gregorii, perhibentis : Nil aliud est tubam sonare, quam mundo suum judicem repræsentare. Sieque apparitio Filii Dei, vox ejus vocatur, quoniam ei apparenti obediens tota natura ad humanornim corporum reparationem : unde in jussu venturus deseribitur ; ejusque apparitio in quantum *Thess. iv.*, 16. vim sortitur imperii, vox ipsius vocatur.

Quæ etiam vox interdum dicitur clamor, B tanquam præconis ad judicium citantis ; et rursus quandoque sonns tubæ nuncupatur, vel propter evidentiam suam, aut propter convenientiam ad usum tubæ qua in veteri Testamento congregabantur Iudei ad coneilium, commovabantur ad prælium, et convocabantur ad festum. Sic etenim resurgentes congregabuntur ad concilium judicii, ad prælium quo orbis terrarum pugnabit contra insensatos, atque ad festum jucunditatis aeternæ. — Quod si queratur, unde erit voci illi efficacia C tanta ; dicendum, quod sicut formæ sacramentorum habent vim sanctificandi, non ex hoc quod audiuntur, sed ex hoc quod proferuntur, ita vox illa quæcumque sit, efficaciam habebit instrumentalem ad suscitandum, non ex hoc quod sentietur, sed ex eo quod proferetur : sicut et vox nostra ex aeris impulsione suscitat dormientem, solvendo organum audiendi.

Præterea, secundum Augustinum tertio de Trinitate, sicut corpora inferiora et grossiora per subtiliora et superiora ordinate reguntur; ita omnia corporalia gubernantur a Deo per spiritum vitæ rationalem. Unde in omnibus quæ in corporalibus fiunt, utitur Deus ministerio angelorum. *Cf. t. xxii.*, p. 135 C^o, In resurrectione autem aliquid erit ad transmutationem corporum pertinens, puta, collectio cinerum, et eorum præparatio ad corporis reparationem humani ; et quantum ad hoc, utetur Deus in resurrectione ministerio angelorum. Sed sicut *c. t. xxii.*, p. 134 C^o. anima a Deo immediate creata est, ita a Deo immediate suo corpori reunictur abs- *c. t. xxii.*, p. 139 B^o; *c. t. xxii.*, p. 182 E.

Matth. viii.

26.

que cooperatione angelica. Similiter gloriam corporis Deus immediate efficiet, sicut et animam immediate glorificat.

Insuper resurrectionem hanc generalem decet fieri in fine saeculi. Materia namque corporum inferiorum subjacet immutationi ac motui corporum superiorum cœlestium : ideo esset contra ordinem rerum divinitus institutum, si corpora inferiora ad statum incorruptionis perducerentur manente superiorum corporum motu. Quumque resurrectio sit futura ad vitam immortalem atque incorruptibilem statum, differtur usque in diem judicii finemque mundi, in quo motus cœli cessabit. Unde quidam philosophi, qui posuerunt motum cœli nunquam cessare, posuerunt redditum animarum ad mortalia corpora, sive ponebant redditum animæ ad idem corpus in fine magni anni, ut Empedocles, sive ad aliud, sicut Pythagoras, dicens quamlibet animam ingredi quodlibet corpus, ut dicitur primo de Anima.

Cf. p. 245 D. Porro quod aliquibus Sanctis pie creditur condonatum, quod eorum resurrectio est jam facta, ut Virgini gloriose et Joanni evangelistæ, ex privilegio gratiae speciali peractum est. — Similiter respondendum, si arguatur de his qui simul cum Christo resurrexerunt, de quibus in sermone de Assumptione videtur dubitare.

Cf. t. XXIII, p. 381 A. Hieronymus, utrum completo testimonio resurrectionis Christi rursus obierint, an magis in ipsis completa sit resurrectio, ita quod simul cum Christo ascenderunt in cœlos, in anima et corpore glorificati : quod verius congruentiusque videtur ad hoc, quod veri testes veræ resurrectionis Christi extiterint. Unde alibi fatetur Hieronymus, quod eorum resurrectio accelerata est non propter ipsos, sed propter resurrectionem Christi testificandam, ad fundandum fidem novi Testamenti : quod testimonium potius decuit fieri per sanctos veteris Testamenti, quam per eos qui fundato jam novo Testamento decesserunt.

Apoc. xx, 5, 6. Verum contra prædicta objicitur, quod in Apocalypsi habetur : Hæc est resurre-

A ctio prima, et regnabunt cum Christo mille annis. Et postea legitur ibi de resurrectione finali. Ergo non omnes resurgent simul in fine mundi. — Dicendum, quod sicut Augustinus recitat vicesimo de Civitate Dei, occasione verborum illorum quidam hæretici dixerunt primam resurrectionem esse futuram mortuorum sanctorum, ut regnent cum Christo in terra mille annis : unde et Millenarii sunt vocati. Sed ut Augustinus exponit, verbâ illa expenda sunt de spirituali resurrectione, qua homines per gratiam a morte animæ surgunt; secunda vero erit resurrectio corporum. Et in prima resurrectione regnant sancti per gratiam cum Christo in Ecclesia militante mille annis, per quos totum tempus vitae praesentis mystice designatur.

Amplius, tempus illud resurrectionis atque judicii est occultum. Nam ut in libro LXXXIII Quæstionum asserit Augustinus, quasi ultima etas humani generis est tempus ab adventu Salvatoris usque ad saeculi finem : quod tempus quibus generationibus computetur et decurrat, incertum est, quemadmodum etiam ultima etas unius hominis quandoque diutius durat quam omnes precedentibus ejus ætates. Ratio hujus est, quoniam determinatus numerus futuri temporis sciri non potest nisi per revelationem, vel per naturalem rationem. Tempus autem quod erit usque ad futuram resurrectionem, sciri nequit per rationem naturalem, quoniam simul erit resurrectio et finis motus cœli. Ex motu vero accipitur numerus rerum quæ determinato tempore per naturalem rationem praevidentur futuræ. Sed ex motu cœli non potest cognosci finis ejus, quia quum sit circularis, ex hoc ipso habet quod secundum naturam suam perpetue possit durare. Nec per revelationem Deus illud manifestat, quatenus homines semper solliciti sint et parati Christo occurrere. Hinc Apostolis sciscitantibus dixit: Non est vestrum nosse tempora vel momenta, etc. Per quæ verba, secundum Augustinum, Christus repressit omnium digitos

calculantium de fine mundi. Quod cuim A noluit indicare Apostolis, uer aliis revelabit. Unde oonnes qui prædictum tempus numerare voluerunt, hactenus falsiloqui sunt inventi. — Denique per numerum

Apoc. xii, 6. dierum seu annorum qui in Apocalypsi et *Dan. xii, 11,* Daniele exprimuntur, intelligitur tempus 12. indeterminatum, seu totum spatium durationis vite præsentis seu militantis Ecclesiae, sicut sæpissime in Scripturis per numerum determinatum indeterminatus numerus designatur.

Quidam tamen ex his quæ in veteri Testamento seu Israelitico populo contigerunt, voluerunt prænuntiare de numero et duratione persecutionum Ecclesiae, fineque mundi; et defecerunt. Quamvis enim status novi Testamenti sit præfiguratus per statum veteris Testamenti, non tamen oportet ut singula corraspondent singulis, præsertim quoniam in Christo oonnes figuræ veteris Testamenti sint impletæ. Hinc Augustinus octavodecimo de Civitate Dei, respondet quibusdam volentibus accipere numerum persecutionum Ecclesiæ juxta numerum plagarum Egypti, dicens: Ego per res illas gestas in Egypto, persecutio[n]es Ecclesiæ prophetice præfiguratas non arbitror, quamvis ab eis qui hoc putant, exquisite et ingeniose illa singula his singulis comparata videantur, non propheticus spiritu, sed conjectura mentis humanæ, quæ aliquando ad veritatem pertingit, aliquando fallitur. — Et similiter esse videtur de dictis abbatis Joachim, qui ex talibus conjecturis de futuris aliqua vera prædictit, et in aliquibus fuit deceptus.

Præterea si queratur, an resurrectio fiet in instanti; dicendum, quod in resurrectione, one aliquid fiet ministerio angelorum, et aliquid virtute divina immediate. Et quod angelorum ministerio fiet, non accidet in instanti, si instans dicat indivisible temporis; erit tamen in instanti, si instans sumatur pro imperceptibili tempore. Quod autem fiet immediate virtute divina, complebitur subito seu in termino temporis

A quo operatio complebitur angelorum: quoniam virtus superior inferiorem ad perfectionem adducit. Omnipotentiæ quoque Dei, quum sit penitus insinuata, competit agere in instanti. Quemadmodum etiam formæ verborum sacramentales habent effectum in ultimo prolationis instanti, ita vox tubæ, enjus virtute resurrectio fiet. Cf. t. XXIV,
p. 282 D'ets.

B Itcum queritur, an resurrectio erit media nocte. Respondendum, quod determinata hora noctis qua resurrectio erit, non potest pro certo sciri. Attamen satis probabilius a quibusdam putatur, quod erit quasi in crepusculo, sole existente in oriente, et luna in occidente, quia in tali dispositione sol et luna creduntur creata: quatenus eorum circulatio compleatur penitus per redditum ad idem punctum. Nam et de Christo dicitur, quod tali hora surrexit. — Denique, dum resurrectio erit, non erit tempus, sed terminus temporis: quoniam in eodem instanti in quo cessabit motus cœli, erit resurrectio mortuorum. Attamen erit situs siderum secundum dispositio[n]em qua se habent nunc in aliqua hora determinata: et secundum hoc dicitur resurrectio futura tali aut tali hora.

C Adhuc circa haec queritur, an mors erit terminus a quo resurrectionis in omnibus, hoc est, an omnes ante resurrectionem morientur. Dicendum, quod circa hoc diversimode Sancti loquuntur, ut habetur in littera. Secundum tamen communiorque opinio est, quod omnes qui tunc vivent, morientur et a morte resurgent. Primo, quia hoc magis concordat divinae justitiae, quæ humanam naturam pro primi parentis peccato damnavit, ita ut omnes qui per actum naturæ ab eo originem ducerent, infectionem originalis peccati contraherent, et per consequens, debitores existenter mortis. Secundo, quia hoc magis concordat Scripturæ, quæ omnium futuram resurrectionem denuntiat; resurrectio autem proprie non est, nisi ejus quod cedit ac dissolutum est, ut asserit Damascenus. Tertio, quia hoc magis concordat ordini naturæ, in quo invenimus ea quæ

Cf. p. 249 D'. one aliiquid fiet ministerio angelorum, et aliquid virtute divina immediate. Et quod angelorum ministerio fiet, non accidet in instanti, si instans dicat indivisible temporis;

Cf. t. XXI, angelorum ministerio fiet, non accidet in instanti, si instans dicat indivisible temporis; erit tamen in instanti, si instans sumatur pro imperceptibili tempore. Quod autem fiet immediate virtute divina, complebitur subito seu in termino temporis

p. 180 A.

sunt corrupta et vitiata, in suam novitatem non reduci nisi mediante corruptione : sicut acetum non fit vinum nisi aceto corrupto ac transeunte in vitis humorem. Quumque natura humana in defectum necessitatis moriendi devenerit, non erit ereditus ad immortalitatem nisi per mortem. Convenit quoque hoc ordini naturæ ob aliam rationem. Nempe ut octavo Physicorum dicitur, motus cœli est quasi vita quædam omnibus natura existentibus : quemadmodum motus cordis est vita totius corporis. Hinc sicut cessante cordis motu, membra cetera mortificantur ; ita cessante motu cœli, non potest aliquid vivum manere ea vita quæ ex influentia illius motus conservabatur. Talis autem est præsens hæc vita. Unde oportet quod ex hac vita discedant, qui post motum cœli quiescentis victuri sunt. — Porro quod Christus dicitur judex vivorum et mortuorum, non est referendum ad judicii tempus, nec ad totum tempus præteritum, quoniam omnes judicandi aliquo tempore fuerunt vivi, et aliquo tempore mortui ; sed ad illud tempus determinatum quod immediate præcedet judicium, quando videlicet signa judicii incipient apparere.

Ex his patet responsio ad quæstionem qua quæritur, utrum resurrectio erit a cineribus. Dicendum est enim quod sic, nisi aliquibus specialis gratiæ privilegio condonetur contrarium, quemadmodum de re-

Cf. p. 250 C. resurrectionis acceleratione jam dictum est.

Scriptura autem, sicut resurrectionem prænuntiat, ita et corporum reformationem,

Philipp. iii. 21. ad Philippenses tertio. Hinc sicut oportet omnes mori ad hoc quod vere resurgent, ita oportet omnium corpora dissolvi in cineribus ad hoc quod reformatur : quemadmodum enim mors inficta est homini in poenam a divina justitia, ita et corporis

Gen. iii. 19. resolutio ; unde in Genesi : Pulvis es et in pulvrem reverteris. Exigit quoque ordo naturæ, ut non solum animæ ac corporis dissolvatur conjunctio, sed etiam elementorum commixtio : sicut acetum non potest in vini qualitatem reduci, nisi prius

A facta resolutione in naturam præcedenter. Ipsa etiam elementorum commixtio ex motu cœli causatur et conservatur : quo cessante, omnia mixta in elementa pura mox resolventur. — Porro per cineres intelliguntur hic omnes reliquiæ remanentes, humano corpore resoluto. Primo, quia communis mos fuit antiquorum, corpora mortuorum comburere, et cineres conseruare : unde inolevit modus loquendi, ut ea in quæ corpus humanum resolvitur, cineres appellantur. Secundo, propter causam resolutionis, quæ est incendium somnis, quo corpus humanum radicitus est infectum : ideo ad hujus infectionis purgationem oportet usque ad componentia corpus humanum resolvi. — Quod si quæratur, quomodo corpora tunc viva poterunt tam repente in cineres redigi ; respondendum, quod ignis conflagrationis, qui faciem mundi purgabit, vehementia sui caloris hoc celerrime aget, sicut et alia mixta in præjacente resolvet materiam.

Postremo quæritur, an pulveres illi ex quibus corpora reparabuntur humana, habebunt naturalem inclinationem ad animas quibus jungentur. Dicendum, quod circa hoc est triplex opinio. Una, quod corpus humanum nunquam resolvitur usque ad elementa : sieque in cineribus permanet semper vis aliqua addita elementis, quæ causa est naturalis inclinationis ad eamdem animam. Quæ opinio contrariatur auctorati Augustini, dicentis in Enchiridio : Corpus humanum, in quamecumque aliorum corporum substantiam sive in ipsa elementa vertatur, in quorumcumque hominum vel animalium cibos cedat carnemque vertatur, illi animæ cedet in temporis puncto quæ illud habuit prius, et animavit ut fieret homo et cresceret. Est etiam contra sensum et rationem, quoniam omnia ex contrariis composita, possibile est resolvi in ea ex quibus componuntur. — Hinc alii dicunt, quod partes elementorum in quas humanum resolvitur corpus, retinent plus de luce ex hoc quod fuerunt animabus humanis conjun-

etæ, atque ex hoc inclinationem quamdam habent ad animam. Quod frivolum est, quoniam partes clementorum sunt unius naturæ, et æqualiter habent participationem lucis et obscuritatis. — Idecirco dicendum, quod in cineribus illis nulla est inclinatio naturalis ad resurrectionem, sed solum ex ordine divinæ providentiæ, quæ statuit illos cineres priori animæ reuniri : propter quod illæ partes clementorum iterato illi jungentur, non alia. Quod autem in Job

Job xx, 11.

dicitur de iniquo, Ossa ejus implebuntur vitiis adolescentiæ ejus, et simul eum eo in pulvere dormient; non est intelligendum quod vitia actu maneant in pulveribus mortuorum, sed secundum ordinem divinæ justitiæ, quo pulveres illi sunt deputati ad corporis resurrectionem, quod pro peccatis cruciabitur in æternum. — Hæc Thomas in Scripto.

Concordat Petrus iu omnibus. Et quoniam compendiose declarat qualiter resurrectio Christi erit causa nostræ resurrectionis, responsionem ejus inducam. Quemadmodum (inquit) Adam est principium mortis, sic Christus vitæ. Adam vero est causa mortis tam spiritualis quam corporalis; Christus autem est causa vivificationis ab utraque. Ipse namque est mediator Dei et hominum, in redeundo ac reducendo ad Deum, sicut Adam in exeundo. Hinc Christo mediante, descendunt a Deo in homines omnes gratiarum effectus ad redditum pertinentes : ideo sicut est universalis causa resurrectionis animarum, ita et corporum. Est quoque causa resurrectionis dupliciter, secundum duplice naturam D exsistentem in ipso : quia in quantum Deus, est causa prima et quasi æquivoca, sicut sol plantæ ; in quantum homo, est causa proxima et quasi univoca, sicut planta prior plantæ ex se ortæ. Porro in quantum Deus, est causa dupliciter. Est namque causa principalis et causa exemplaris omnium rerum. Similiter in quantum homo, est causa dupliciter. Est enim resurrectionis causa efficiens instrumentalis, per imperium voluntatis, et est causa exemplaris

A in eodem genere causæ, per suæ resurrectionis proprietatem. Hæc Petrus.

Qui rursus interrogat, utrum idem numero homo resurgat. Respondet : Idem et diversum sunt primæ differentiae entis in actu. Ille ex eisdem quibus res habet esse actu, habet esse idem aut diversum. Homo autem habet esse ex anima et corpore conunitis. Unde ex eisdem numero corpore et anima habet idem numero esse. Oportet autem fateri, eumdem numero esse hominem qui meretur ac premiatur. Quumque anima immortalis existat, et incorruptibilis sit ipsa prima materia corporis, constat eumdem numero hominem resuscitari. Attamen de forma hominis substantiali diversa est opinio, quum aliqui dicant non esse in eo formam substantiali præter animam rationalem ; alii, quod post separationem animæ a corpore, manet in carne forma mixtionis, qua caro vere est caro, quamvis non caro hominis nisi æquivoce. Quæ forma per putrefactionem resolvitur in rationem seminalem, de qua postmodum divina virtute eadem numero forma reparatur : quæ quum sit incompleta respectu ultimæ formæ, videlicet animæ, ideo adveniens anima non est accidentalis sed substantialis forma, ponens esse in esse quidditativo specifico et completo.

Si autem objicias, quoniam omnis forma resultans ex coniunctione aliquorum, iteratur iteratione coniunctionis ; talis autem forma consistit humanitas, quia ex corporis et animæ resultat coniunctione : ergo iterata illorum coniunctione, iteratur et ipsa. Dicendum, quod hoc verificatur de forma quæ ex coniunctione ipsa causatur. Humanitas autem ex ipsa coniunctione causari non dicitur, quum secundum quosdam, est idem quod anima ; nominaturque anima, in quantum est forma partis ; et humanitas, secundum quod est forma totius. Verum secundum Avicennam, humanitas non est pure et proprie forma, sed hominis tota essentia, continens in se animam simul et corpus ; dicitur tamen for-

ma, quia per modum formæ in abstracto significatur. — Hæc Petrus.

Præterea, circa hæc addit Richardus : Perfectio universi exigit substantiam esse triformem seu triplicem, scilicet, pure corporalem, pure spiritualem, et ex utraque compositam ; ideo nisi resurgeret genus humanum, esset universum sua perfectio-

Cf. t. XXII, p. 71 D' et s.

ne privatum, quum probatum sit super secundum, corpora cœlestia animata non esse. — Animæ quoque unientur eisdem numero corporibus quibus ante fuerunt conjunctæ, quoniam animæ separatae naturaliter ac determinate inclinantur ad corpora quæ animaverunt. Quamvis namque a principio creationis, anima quæ est hujus corporis forma, potuisse esse forma alterius corporis, tamen ex sua unione ad corpus hoc, amicitiam, inclinationem et habitudinem ad ipsum contrahit naturalem : quemadmodum si indifferens esset viro accipere alterutram duarum puellarum omnino similium, tamen postquam unam duxisset, magis afficeretur ad illam ; et si ambæ resurgerent, adhuc magis inclinaretur ad eamdem. Unde et sexto Naturalium asserit Avicenna : In substantia animæ quæ incipit esse cum aliquo corpore, inest ex primis principiis affectio naturalis inclinationis ad occupandum se circa illud, et ad illud regendum, et ad providendum adhærendumque ei : et sic illi fit propria. Rectitudo quoque divina requirit justitiæ, ut qui participes sunt in demerito atque merito, participes sint in poena et praemio. Certum est autem unamquamque animam cum proprio suo corpore communicare in bonis et malis : ergo remunerabitur cum eodem. — Insuper animas parvolorum in solo originali defunctorum, deceat suis reuniri corporibus, ut in eisdem poenam damni sustineant ex quibus infectionem contraxerunt.

Cf. p. 245 D'. Insuper quidam dixerunt, quod quum omnia naturalia per influentiam cœlestium corporum disponantur, quando omnes partes cœli redibunt ad primum suæ creationis locum, omnia generabilia et corru-

A ptibilia eadem numero revertentur, non simul, sed successive, eo ordine quo prius fuerunt ; et hoc, per naturam universalem, quæ secundum Avicennam sexto Metaphysicæ suæ, est virtus infusa in cœlorum substantias, universitatem generationum gubernans. Porro octava sphæra ab occidente in orientem movetur proprio motu in centum annis pér unum gradum. Gradus autem sunt trecenti sexaginta, quia duodecim sunt signa, in quorum quolibet sunt gradus triginta. Centies vero trecenti sexaginta constituunt triginta sex millia. Hi ergo dicunt, tune futuram reformatiōnem corporum per naturam. Sed sieut præhabitum est, opinio ista hæretica est, *Cf. p. 246 D' et s.*

Præterea de hoc, an corpori sufficienter disposito ad animæ reunionem, possit se anima naturali virtute unire, sunt duæ opiniones, quarum una tenet quod imo, alia quod non ; et potest utraque probabiliiter sustineri.

Hæc vero tria quæ ait Apostolus, In ius-¹⁷*Thess. iv.* su, et in voce Archangeli, et in tuba Dei, sic distinguntur : quoniam primo Christus in suo descensu jubebit pulveres, seu quasecumque corporum mortuorum partes, recolligi per ministerium angelicum : quod notatur, quum dicitur, Descendet in ius-¹⁶su. Secundo, præcipiet ex illis pulveribus collectis corpora reformari, animasque reformatis uniri (quæ duo sicut virtute di-¹⁵vina) : quod præceptum notatur, quum dicitur, Et in tuba Dei. Tertio, Archangeli qui fuerunt custodes provinciarum, in D provinciis quas custodierunt, valenter clamabunt sono sensibili articulato, ut universi coram Judice corporaliter compareant, definitivam et irrevocabilem sententiam audituri : quæ vox notatur quum dicitur, Et in voce Archangeli.

Amplius, naturalis inclinatio materiae ad formam, non est nisi naturalis aptitudo recipiendi formam. Non enim potest ibi ponni aptitudo naturalis quæ ultra hoc sit animalis ; nec ita naturalis sicut in gravibus ad descensum. Hæc quoque aptitudo

materiæ ad forinam est duplex, puta : remota, et sic in pulveribus corporum humanorum, imo et aliorum generabilium, est naturalis aptitudo ad susceptionem animæ rationalis, quia ad eam est materia aliquo modo disponibilis; et propinquæ, et ita non est in illis pulveribus naturalis aptitudo seu inclinatio ad animam, quum non habeant ad eam aliquam inchoationem nec dispositionem naturalem determinatam, sed potius indeterminatam et vagam.

Quæritur etiam, in quo loco resurgent. Et respondetur, quod in locis in quibus tempore resurrectionis erit pars principalior corporis : et si in pluribus locis fuerint partes aequæ principales, ut medietas cordis seu capitinis in uno loco, et medietas alia in alio, resurgent ubi placuerit Deo. — Item si inquiratur, an omnes mortui simul resurgent; dicendum quod imo, aut modico brevissimoque momento unus ante aliud. Nam aliqui opinantur quod electi ante reprobos, et electi mortui ante ignem conflagrationis, ante eos qui in ipso igne morientur protinusque resurgent. Aliqui vero putant opposito modo de electis. — Hæc Richardus, de quibus infra plenius disseretur.

Concordat in præhabitibus Bonaventura, secundum quem resurrectio erit omnium simul, propter sex rationes. Prima est se veritas divinae justitiae, quæ infligit pœnam incinerationis corporum usque ad secundum Filii Dei adventum, sicut inflixit pœnam carentiæ visionis usque ad adventum ipsius primum. Secunda est meritum fidei, quæ multum meretur, credendo nos simul resuscitandos, qui videmur bestiis similes in moriendo. Tertia est unitas mystici corporis, propter quam decet nos simul glorificari. Et quia non simul felicitamur quantum ad animam, congruum est ut saltem secundum corpus simul glorificemur. Quarta est subsidium nostræ infirmitatis, quia dum Sancti suorum corporum glorificationem adipisci nequeunt sine nobis, vehementius nostram glorifi-

A cationem desiderant, dicente Apostolo ad Hebreos : Deo aliquid melius providente *Hebr.xi,30.* pro nobis, ut non sine nobis consummarentur. Quinta est divinæ justitiae manifestatio. Quum enim omnibus debeat esse manifestum, quam juste Deus salvet justos, et impios damnet, decrevit hoc in fine coram omnibus exhibere ac adimplere. Sexta est consummatio gloriae. Nam quum angeli sancti sint adhuc quodammodo viatores quantum ad administratiois officium, et quoad profectum in gau B dio accidentaliter secundum multitudinem electorum ; non debuit perfectio gloriæ consummari nisi simul in fine, in omnium generali beatifica consummatione.

Circa id vero, an resurrectio erit miraculosa vel naturalis, dicendum quod in resurrectione sunt tria. Primum est reformatio corporis ex ipsis pulveribus, quod erit super naturam. Secundum erit reunio animæ cum corpore suscitato atque disposito, et hoc erit secundum naturam. Tertium erit animæ et corporis colligatio C deinceps perpetua, quod etiam erit supernaturale, videlicet quod ex corruptibili et mortali immortale efficitur. Quumque primum et ultimum horum trium sit super naturam, nec ad secundum natura sufficiat, resurrectio non est dicenda naturalis, sed miraculosa seu super naturam. — Hæc Bonaventura.

Porro dicta Alberti in dietis Thomæ sententialiter continentur. Et addit Albertus, quod tamen partim præhabitum est: *Quemadmodum Christus moriens causa est nostræ reconciliationis, et resurgens causa est nostræ justificationis, atque ad infernum descendens, nostræ creptiouis;* sic quoque sua resurrectione nostræ resurrectionis futuræ est causa. Denique in his parum aut nihil ratio valet humana : ideo Sanctis inspirationem a Deo habentibus est prorsus consentiendum. Qui quum dicant, quod Christi resurrectio sit causa effectiva et sacramentalis nostræ resurrectionis, idecirco et ego hoc dico, nihil de verbis eorum mutando. Unde dicendum,

quod triplex nostræ resurrectionis est causa. Prima, efficiens principalis æquivoca, scilicet Deus Trinitas. Causa namque æquivoca nuncupatur, quando causa et effectus non sunt unius speciei seu rationis: sicut sol generat hominem. Causa univoca nominatur, quæ produceit simile sibi in specie, ut leo leonem: sive Christus ut resurgens, causa nostræ resurrectionis censetur; causa (inquam) efficiens secundum habitum. Causa autem univoca secundum actum seu actualis, erit Christus in judicio deferens ac præsentans passionis suæ insignia, ad cujus præsentationem nostra resurrectio mox sequetur. — Vox demum tubæ seu Archangeli, erit secundum Magistrum, vox angeli alicujus et multorum angelorum, id est unius et plurium: alicujus, utpote qui est præpositus Ecclesiæ; et multorum angelorum obsquentium ei, circa singulorum rationes et executiones diversas.

At vero finis mundi præsciri non potest ex motu cœli, per propriam mathematicorum scientiam. Sed finis alicujus regni et civitatis ac habitabilis terræ nostræ bene scitur ex propria scientia mathematicorum, non autem totius terræ: quia dum una quarta pars habitabilis, modo efficitur inhabitabilis propter brevitatem diametrorum planetarum, et præcipue solis, tunc eo ipso longior longitudo alterius partis eorumdem diametrorum erit in altera parte quarta, et illa efficitur habitabilis, transente habitatore et habitabilitate ab una quarta in alteram. Nihilque amplius accipi potest a propria mathematicorum pertinacia, sicut sciunt omnes qui de hac arte aliquid neverunt perfecte, ut scribunt autores Ptolemaeus, Malarba, et Albumasar in libro de Conjunctionibus majoribus, Rabbi Abraham quoque libro de Conjunctionibus Saturni et Jovis, et Maschaallah libro de Conjunctionibus planetarum. Quod et Aristoteles innuit in fine primi libri de Causis proprietatum elementorum et planetarum.

Porro de magno anno diversa tradide-

A runt diversi philosophi, secundum variam anni hujus acceptiōnem. Dicitur namque magnus annus planetarum multipliciter, scilicet quantum ad unius planetæ significatum quod instillat sectæ: et sic alii sunt anni maximi Saturni, et aliorum planetarum. Et secundum hoc dicuntur anni medii, secundum quos durat significatum planetæ in civitate aut villa; et minimi, secundum quos durat significatum in nato, et alii siderei anni honoris ejus. Quandoque etiam dicitur magnus annus quoad restitutionem planetarum ad loca atque origines suas, ut quilibet a sua progrediatur origine, sicut a principio sui progrediviebatur. Interdum magnus annus vocatur secundum redditum totius sphæræ stellatae. In omnibus vero his annis non accipitur status motus, nec revolutio ultima post quam non sit alia: ideo finis mundi nunquam a philosophis determinatur, sed bene finis hujus sectæ vel habitationis.

Denique Sanctis facta est revelatio de signis antecedentibus judicium, sed (ut puto) determinatum tempus nunquam revelatum est alicui in toto, ita ut sciret quantum ab hodie aut alio determinato die sit usque ad diem judicij. Daniel autem videtur determinare tempus quod erit inter mortem Antichristi et diem judicij, sed quod erit usque ad Antichristi apparitionem non dixit. Imo omnes qui se de hoc intromiserunt, fatui sunt inventi. — Et si objiciatur, quod Plato in Timæo locutus est de diluvio ignis, et juxta dicta Sanctorum, hoc diluvio facies mundi inferioris peribit: dicendum, quod philosophi considerant causas diluviorum particularium secundum elevationes et depressiones planetarum in signis calidis et frigidis, et secundum dominia calidorum et frigidorum, non autem de conflagratione universali ignis, ut tradit fides; scripserunt tamen de magno anno, quo omnia (ut dixerunt) in primum chaos revertentur, ac denuo edacentur.

Tempus autem congruentius finali iudicio videtur nox media, ex congruentia

judicandorum qui hie merentur, ut incerti de hora, sint semper solliciti. — Praecedet etiam judicium illud citatio, quæ ultima erit, per Henoch et Eliaim; et quoad hoc, ibi servabitur ordo juris. — Hæc Albertus. Scripta vero Antisiodorensis de his, in præinductis contenta sunt.

Amplius Scotus: Duo, inquit, videnda sunt hic. Primum de possibiliitate, id est, an resurrectio possit esse. Secundum de facto, id est, utrum realiter erit. De primo sic dicitur: Si in hominc anima sensitiva esset diversa ab anima rationali, optime concluderetur quod in resurrectione non erit eadem anima sensitiva, et per consequens nec idem animal. Si autem ponatur, quod eadem anima secundum substantiam sit in homine rationalis et sensitiva, nullas in hoc angustias patiemur: quoniam aliorum animalium forma seu anima non est per se subsistens, ut post corruptionem compositi maneat, sicut anima rationalis, quæ esse quod sibi in corpore acquiritur, post separationem a corpore retinet; et in participationem illius esse, corpus per resurrectionem reducitur, ita quod non sit aliud esse corporis et aliud animæ in homine: propter quod nulla interruptio facta est in esse hominis substantiali per mortem. Ideo possibile est hominem redire eumdem numero per resurrectionem, non sic in aliis corruptis. Hæc Scotus.

Quocirca sciendum, quod recitat hic positionem Henrici in hujus distinctionis principio positam, et consequenter arguit contra eam, probans quod quamvis anima rationalis omnino destrueretur, seu etiam annihilaretur, nihilo minus posset Omnipotens eamdem numero reparare, eumdemque numero hominem resuseitare. Sed advertendum, quod disputatio ista videtur inutilis, quum non sit contra mentem Doctoris solennis, imo nee contra verba ejus integre fideliterque resumpta, quamvis possit aliqualiter aestimari esse contra verba tanti doctoris truncate relata captioseque repetita. Non enim doctor ille affirmit, imo nec opinatur, quod Omnipotens non

A posset animam aliamye substantiam (quamvis destructam et annihilatam) eamdem numero reparare: imo formaliter hoc concedit, et frequenter id factum est in evangelica lege ad confirmationem fidei christianæ: quoniam S. Sylvester suscitavit taurum defunctum, et vir admirabilis ac divinus, Germanus episcopus, suscitavit a morte suum asinum mortuum, vitulum quoque suæ familiæ coctum et comedustum ab ea. Et quamvis Henricus dicat, in hoc animam rationalem ab anima brutali differre, quod ipsa est post mortem subsistens, et esse actuale quod corpori communicavit, in se retinens; ex hoc tamen non infert, quod ideo anima brutalis per omnipotentiam Dei non valeat reparari ac suscitari, sed quod ex parte rei major sit difficultas seu dubitatio apud infideles seu minus fideles, de resurrectione irrationalium quam rationalium creaturarum. Deinde Henricus intendit concludere, quod *cif. p. 245 D.* naturali agenti impossibile sit mortuum suscitare naturali potestate, potissime ex parte transmutationis seu motus, sine quo non operatur agens naturale: quoniam motus seu transmutatio præterita quæ desit esse, non potest numero eadem repetiti, sicut nec tempus, quum sint de genere successivorum, quorum reiterationis in identitate naturali impossibilitas non ex parte infinitæ omnipotentiae Dei est, sed ex rerum incapacitate seu contradictionis implicatione. Et breviter, in hujus decisione quæsiti, nihil videtur Henricus asserere quod doctrinæ communi non concordet, nisi quod hic sicut et alibi dicit, in homine præter animam rationalem esse formam aliam substantialem corporeitatis. Et si hoc irrationalis est, quanto magis quod Scotus ponit in homine ultra hoc etiam alias formas substantiales? ut recitatum et *tom. XXII,* reprobatum est supra, tractatu de Sacra-
p. 287 C. mento altaris.

Insuper Scotus hic arguit: In homine est aliqua entitas positiva, quæ neque est pars materialis, nec pars formalis, quia aliquid est ibi causatum a causis intrin-

secis; sed nec causa materialis, nec causa formalis a causis intrinsecis est causata, nec ambo simul: ergo est aliqua alia entitas a causis divisim acceptis. Et illa destruitur, alioqui homo non esset vere mortuus; et tamen illa reparabitur entitas eadem numero: alias non esset idem numero homo. — Circa hæc verba quæro, quæ sit ista entitas alia: quia aut de prædicamento substantiæ, aut de aliquo genere accidentis. Si primum, aut est materia, aut forma substantialis, aut forma totius, quæ vocatur humanitas: quæ est aut ipsa anima rationalis secundum rem, quamvis secundum aliam rationem; vel animam materiamque includit, et est realiter idem cum anima rationali et carne simul acceptis. Si autem est de genere accidentis, non de necessitate exigitur ad materialem et substantialem hominis resurgentis seu resuscitati identitatem. Denique, Verbum æternum assumpsit humanitatem, non tamen aliquid de genere substantiæ exsistens, nisi animam rationalem et carnem.

dist. vi, q. 5. Super tertium etiam (si bene recorder) contra hujusmodi entitatem satis est disputatum. Et multa hic scribit Scotus, quæ etiam a Bonaventura hic reprobantur, sed et alia multa scribit in hac questione ad reprobadum dicta Henrici, quæ non sunt contra verum intellectum ipsius: idecirco pertranseo.

Insuper Scotus sciscitatur, utrum possit esse notum per naturalem rationem, resurrectionem hominum generalem esse futuram. Et circa hæc scribit: Si accipi potest ratio sufficiens ad probationem resurrectionis, oportet hanc accipi a forma specifica hominis, vel ab operatione conveniente homini secundum formam illam. Primo modo procedendo, ex tribus propositionibus concluditur propositum; et si illæ essent naturali ratione patentes, haberemus propositum. Prima est, Anima intellectiva est forma hominis specifica; secunda, Anima intellectiva est incorruptibilis: ex quibus sequitur quod specifica hominis forma sit incorruptibilis. Tertia

A est, Forma hominis specifica non manebit perpetuo extra suum totum: ergo aliquando redibit. Ergo homo resurget: quia secundum Damaseenum libro quarto, resurrectio est ejus quod dissolutum est, secunda resurrectio.

Prima harum propositionum nota est rationi, et puri philosophi illam confessi sunt, et super secundum probata est. Nam Cf. t. XXII. p. 141 B. et philosophi communiter dicunt, rationale esse differentiam hominis, intelligentes per *rationale* animam intellectivam esse B essentialiem hominis partem; nec (breviter) invenitur aliquis philosophus notabilis qui hoc neget, licet ille maledictus Averroes, in sua fictione tertio de *Anima* (quæ tamen fictio nec sibi nec aliis intelligibilis est), ponat intellectum esse quamdam substantiam separatam, hominibus conjungibilem mediantibus phantasmatibus. Quam conjunctionem nec ipse, nec aliquis eum sequens, potuit explicare; nec potest salvare, hominem formaliter intelligere: imo secundum ipsum, homo non esset formaliter nisi quoddam animal irrationale, quamvis excellentius aliis irrationabilibus. — Ad secundæ propositionis probationem sic arguunt philosophi: Quod Cf. t. XXII. p. 148 D'. corruptitur, aut corruptitur per contrarium, aut per defectum alicujus necessario requisiti ad esse ejus. Sed anima intellectiva non habet contrarium, nec esse corporis est simpliciter necessarium ad ejus esse. Præterea, simplex non potest separari a se ipso: anima est simplex, etc. — Tertia propositio declaratur: Pars extra suum totum est imperfecta. Sed animam rationalem manere perpetuo imperfectam, inconveniens est: præsertim quum nullum violentum sit perpetuum. Separatio autem animæ a corpore, est quasi quid violentum, quum sit contra naturalem animæ inclinationem.

D De ista materia Scotus scribit prolixè, ponendo diversas auctoritates Philosophi, ex quibus videtur sensisse animas esse immortales. Ad quas respondet, quemadmodum et Henricus in *Quodlibetis* et in

Cf. t. XXII, Summa, quod Aristoteles semper mutavit A a Deo. — In qua responsione præsupponit et dubitavit in ista materia, sicut et de mundi æternitate et providentia Dei et finali retributione justitiæ; et secundum diversa principia quæ habebat, nunc loquebatur favorabilius pro una parte, nunc pro alia. Ex quibus Scotus concludit, quod resurrectio generalis (quam ponimus) non possit naturali ratione probari. Mihi vero videtur, quod duæ illæ propositiones possunt demonstrative probari, et super secundum ostensæ sunt. Sed tertia habet instantiam: quamvis enim animæ sit naturale primo conjungi corpori, tamen dum esset semel separata a corpore, et scientias ac virtutes adepta, convenientius ei esset perpetuo esse separatam, quam corpori corruptibili ærumnoso rursus conjungi; nihil minus salubrius ei esset reuniri corpori glorificando, secundum quod fides ponit catholica.

Contra positionem demum philosophorum, dicentium omnia in hoc mundo post magnum annum renovari, arguit Augustinus, quia opinio illa tollit veram felicitatem. Nam anima separata beata, aut putaret se nunquam ad hujus vitæ miserias revolvendam ac reituram, aut sciret hoc. Si primum, esset falsa opinione beata; si secundum, merito formidaret ac tristaretur: quæ ratio efficacior est ad reprobandum insanias quæ Origeni imputantur, ut supra secundum expositum est.

Cf. t. XXII, supra p. 141 D' et s.; t. XXIII, p. 136 C'. Insuper ad hoc, utrum resurrectio sit naturalis, respondet: Naturale multipliciter sumitur, et secundum hoc diversis opponitur. Nam uno modo opponitur supernaturali; alio modo, artificiali seu voluntario; tertio, violento. Resurrectio ergo erit naturalis, prout naturale opponitur violento, non prout opponitur supernaturali.

Amplius ad id, utrum resurrectio erit in instanti, respondet, quod collectio cinerum erit in tempore; introductio vero formæ corporis, id est, formæ substantialis corporeitatis in corpus ex pulveribus formandum, erit in instanti et immediate

in quolibet resuscitando ad minus futuras duas formas substantiales, videlicet formam corporeitatis et animam rationalem. Contra quod probatum est super secundum, non esse nisi unam formam substantialem in uno composito: quod et Philosophus et Commentator in multis sentiunt locis. — Postremo asserit Augustinum sentire in expositione verborum Apostoli, Deinde nos qui vivimus, etc., quod primo resurgent qui ante secundum illum dist. xv, q. 5; xvii, q. 2. ^{1 Thess. iv, 17.} Christi adventum defuneti fuerunt, et protinus post hoc, qui tune vivi invenientur. — De loco autem resurrectionis dicit posse putari, quod in diversis locis resurgent, vel quod per angelos sanctos pulveres deferentur ad aliquem locum communem, in quo simul resuscitabuntur. — De hora autem dicit esse incertum, an in hora qua Christus surrexit, vel qua fuit judicatus, aut in qua tradidit spiritum. Nam quod dicitur Christus venturus in nocte, potest exponi de incertitudine temporis sui adventus.

QUÆSTIO II

QUæritur modo, Utrum in hora iudicii unusquisque cognoscet distincte omnia sua peccata, et etiam aliorum universorum, tam electorum quam reproborum.

Videtur quod non: quia secundum Philosophum, contingit plura simul scire, id est habitualem cognitionem habere, unum vero intelligere; unde communiter fertur, quod impossibile sit plura simul actualiter intelligere. Quomodo ergo posset quis tam sui ipsius quam innumerabilium milium bominum, tam innumerabilissima peccata, tam subito ac distincte cognoscere? — Videtur quoque hoc confusivum esse Sanetis quampluribus, quod singula eorum peccata per pœnitentiam deleta, universis singulisque paterent. — Sed et

peccata per pœnitentiam sublata, sic sunt ac si nunquam fuissent. — Insuper, nihil cognoscitur nisi per similitudinem aliquam; et peccata quæ sunt velut privationes, noscuntur per habitus oppositos, nec tot atque tantorum habituum similitudines possunt simul actuare intellectum : *cfr. t. XXI, p. 263B.*

præsertim quum dictum sit super secundum ex auctoritate Algazelis, quod sicut corpus nequit simul diversis formari figuris, ita nec intellectus pluribus intelligibilibus speciebus.

In oppositum est, quod finale illud judicium fiet, quatenus universi et singuli scient justissimum esse Dei judicium : quod agnoscere non valebunt, nisi sua ac aliorum peccata noscant distincte.

Dicitur quoque in littera de libris conscientiarum, quod in illis legentur gesta cunctorum : quod non videtur possibile, quum gesta illa jam diu desierint, nec in aliquo repræsententur. — Nec bene sonare videtur, quod reprobi et iniqui tantam de super illuminationem habebunt, ut cordium intueantur secreta in aliis.

Rom. i, 18. Circa hæc scribit Albertus : Quemadmodum ait Glossa in epistolam ad Romanos, nota quædam præteriorum malorum in conscientiis remanent, et has notulas puto esse reatus, per quos unicuique sua repræsentantur peccata. Unde Richardus de S. Victore in libro de Judicio loquitur : Quid sunt corda judicandorum, nisi quædam (ut sic loquar) actiones scriptæ ? Et quid judicantium corda in omnem divinitus veritatem edocta, nisi quædam quasi canonum decreta ? Ex hac ergo gemina scriptura omnis trahitur sententia unde quilibet judicandorum absolvitur vel ligatur. Ex quibus accipitur, quod tam judicandorum quam judicantium conscientiæ libri dicantur; sed judicandorum conscientiæ ponunt causas judicandi, judicantium vero conscientiæ exhibent canones sententiæ in talibus causis ferendæ. Denique omnia peccata per pœnitentiam non deleta, ibi patebunt. Quæ enim deleta sunt,

A non sunt peccata : ideo ibi ad scientiam et judicium non revocantur. Omnia etiam mala propria et aliena ibi manifestabuntur. Etenim super illud ad Corinthios, Quoadusque veniat Dominus, etc., dicit *I Cor. iv, 5.*

Glossa : Tunc omnia aperta erunt omnibus, ut possint de omnibus judicare. — Et si quæratur, quid cruciatus oriatur ex hoc iniquis ; dicendum, quod est pœna damni et pœna sensus. Pœna damni maxima, est privatio boni increati et creati, propter deformitatem peccati. Pœna sensus est du-

B plex, puta, interior remorsus conscientiæ, et pœna exterior, scilicet incendium ignis cum aliis afflictivis. Et inter illas credo exteriorem ignem esse magis vehementem : quia remorsus interior aut est de damno, aut de hoc quod peccando se subdidit corporeo afflictivo. Hæc Albertus.

Qui etiam scisicitatur, utrum possibile sit omnia peccata simul in momento accusari. Respondet : Ad hoc mihi videtur dicendum, quod accusatio erit duplex. Una de peccatis in genere ad memoriam red-

C euntibus ; alia in specie et numero. Prima in judicio sufficit ad condemnationem ; secunda deseruit vermi conscientiæ. Prima quoque erit momentanea, alia successiva. Et istud dico, quia nequaquam credo quod contingat plura simul intelligi aut considerari in actu. Alii tamen dicunt contrarium, et quod accusatio erit in specie et numero vitiorum. Hæc Albertus.

De his Thomas plenius planiusque conscribens : Teste (inquit) Apostolo ad Romanos, in die quo Dominus judicabit, D unicuique conscientia sua testimonium *Rom. ii, 15.* reddet, et cogitationes erunt accusantes et defendantes. Et quia oportet quod testimoni et accusator et defensor in quolibet judicio habeant notitiam horum quæ in judicio versantur, in illo autem communi judicio omnia hominum opera in judicium venient, oportet quod omnium operum suorum unusquisque notitiam habeat. Unde tunc conscientiæ singulorum erunt veluti quidam libri continent res gestas, ex quibus procedet judicium. De quibus

Apoc. xx, in Apoëalpsi legitur: Libri aperti sunt, et A oportet quod causas sententiæ sciant, hoc est merita electorum, et demerita reproborum. Hinc sicut uniuersum clara crit sua præmiatio seu sua damnatio, et eur taliter prænuntur, ita et ceteris omnibus innotescet. Et hæc est probabilior communiorque opinio, quamvis Magister aliter sentiat, dicens, quod peccata per pœnitentiam deleta, aliis in judicio non patibunt: ex quo sequeretur quod nec pœnitentia pro illis peccatis facta, cunctis constaret; per quod multum gloriæ electorum et laudi divinæ detrahatur. Hæc autem merita seu demerita omnibus ostendentur in suis effectibus vel in se ipsis virtute divina, ut dictum est. Nec illa publicatio vitiorum erit Sanctis ad ignominiam, sed magis ad gloriam, propter subsequam pœnitentiam et misericordiam Dei eis exhibitam: sicut et nunc non est Paulo apostolo et Mariæ Magdalene ad in honorationem, quod eorum peccata in Ecclesia agnoscentur et recitantur.

Quæritur quoque, an universi in judicio videbunt omnia ista intuitu uno et instanti, vel diviso intuitu et successivo. Dicendum, quod de hoc est duplex opinio. Una quod sic: quod de Beatis facile eredi potest, quum omnia videant in uno, hoc est in increato speculo ac lumine Dei; de reprobis vero est hoc magis difficile. Propter quod alii dicunt, quod mali videbunt omnia peccata sua in genere, et hoc eis ad damnationem sufficiet. Sed hoc non videtur consonum Augustino, vicesimo de Civitate Dei dicenti, quod omnia mentis intuitu enumerabuntur: quod sine particulari ac distincta cognitione fieri nequit. Hinc media via eligi potest, dico, quod singula considerabuntur, non tamen in instanti, sed brevissimo tempore, divina virtute ad hoc adjuvante, et hoc est quod Augustinus dicit ibidem, quod mira celeritate enumerabuntur. Nec hoc impossibile reputetur, quum in tempore quantumlibet brevi sint potentialiter infinita instantia. — Ex quibus patet solutio ad objecta. — Hæc Thomas in Scripto.

Apoc. xx, in Apoëalpsi legitur: Libri aperti sunt, et A oportet quod causas sententiæ sciant, hoc est merita electorum, et demerita reproborum. Hinc sicut uniuersum clara crit sua præmiatio seu sua damnatio, et eur taliter prænuntur, ita et ceteris omnibus innotescet. Et hæc est probabilior communiorque opinio, quamvis Magister aliter sentiat, dicens, quod peccata per pœnitentiam deleta, aliis in judicio non patibunt: ex quo sequeretur quod nec pœnitentia pro illis peccatis facta, cunctis constaret; per quod multum gloriæ electorum et laudi divinæ detrahatur. Hæc autem merita seu demerita omnibus ostendentur in suis effectibus vel in se ipsis virtute divina, ut dictum est. Nec illa publicatio vitiorum erit Sanctis ad ignominiam, sed magis ad gloriam, propter subsequam pœnitentiam et misericordiam Dei eis exhibitam: sicut et nunc non est Paulo apostolo et Mariæ Magdalene ad in honorationem, quod eorum peccata in Ecclesia agnoscentur et recitantur.

Quæritur quoque, an universi in judicio videbunt omnia ista intuitu uno et instanti, vel diviso intuitu et successivo. Dicendum, quod de hoc est duplex opinio. Una quod sic: quod de Beatis facile eredi potest, quum omnia videant in uno, hoc est in increato speculo ac lumine Dei; de reprobis vero est hoc magis difficile. Propter quod alii dicunt, quod mali videbunt omnia peccata sua in genere, et hoc eis ad damnationem sufficiet. Sed hoc non videtur consonum Augustino, vicesimo de Civitate Dei dicenti, quod omnia mentis intuitu enumerabuntur: quod sine particulari ac distincta cognitione fieri nequit. Hinc media via eligi potest, dico, quod singula considerabuntur, non tamen in instanti, sed brevissimo tempore, divina virtute ad hoc adjuvante, et hoc est quod Augustinus dicit ibidem, quod mira celeritate enumerabuntur. Nec hoc impossibile reputetur, quum in tempore quantumlibet brevi sint potentialiter infinita instantia. — Ex quibus patet solutio ad objecta. — Hæc Thomas in Scripto.

Præterea si queratur, an quilibet possit legere in conscientia alterius omnia quæ sunt scripta in ea; dicendum, quod in extremo judicio oportet divinam justitiam omnibus apparere, quæ jam latet in multis. Sententia vero Judicis damnans aut salvans, non erit justa, nisi secundum merita ac demerita proferatur: ideo sicut oportet quod judex et assessor merita noscant causarum, ad hoc quod judicium proferant justum; ita ad hoc ut sententia appareat ac innotescat aliis esse justa,

Consonat Petrus : In judicio, inquiens, A mul ab omnibus: Omnes repente vel simul apparebit omnibus perfectissime præsens justitia, ac præterita misericordia Dei circa ipsos. Et ut evidentissime appareat eis præsens Dei circa ipsos justitia, manifestabuntur eis præsentia eorum merita atque demerita. Rursus, ut appareat eis præterita Dei circa ipsos misericordia, innotescit eis merita eorum præterita, quamvis fuerint annullata. Hæc Petrus. — Scripta quoque Richardi continentur in præinductis, et concordant eisdem.

Porro Bonaventura hic multa interrogat de libro vitæ, quid sit, cur Filio appropriatur : de quibus pertranseo, quoniam supra tom. XX, p. 526 D et s. primum sunt expedita. Et addit, respondendo ad istud, utrum omnia videantur si-

A mul ab omnibus: Omnes repente vel simul omnia peccata videbunt, et magis credendum quod simul. Ad quod intelligendum, sciendum est quod multa videre simul ut multa, tripliciter potest contingere. Primo, ratione ejus in quo videntur, quia videlicet aliquis videt multa in uno: et ita in speculo æternō multa simul videntur. Secundo, ratione sublimationis intellectus, quia efficitur deiformis per gloriam: et ita Beati vident simul plura, sicut et Deus, quamvis non omnimodo ita. Tertio, ratione divinæ B virtutis hoc facientis; quæ tamen per hoc non facit intellectum gloriosum, nec ostendit ei exemplar æternū, sed elevat intellectum, ut possit aliquid supra se, sive ad gloriam vel ad poenam. Hæc Bonaventura.

DISTINCTIO XLIV

A. De ætate et statura resurgentium.

Hugo, de Sacram. lib. II, p. xvii, c. 18. Ephes. iv, 13. **S**OIENT autem nonnulli percontari et quærere, an in eadem ætate et statura corporis omnes resurrecti sint. Quidam putaverunt omnes resurrectos secundum mensuram ætatis et staturæ Christi, ideo quia Apostolus ait: Donec occurramus omnes in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi. Sed in his verbis non eadem resurgentibus assignatur statura, sed ætas. Omnes enim in eadem ætate resurgent, in qua Christus mortuus est et surrexit, cuiuscumque ætatis mortui fuerint. *Virum* autem posuit, non ut distingueret sexum, sed ut significaret perfectionem virium quam tunc habebunt; sed non omnes eamdem staturam corporis obtinebunt. Unde Augustinus: Non (ait) in mensuram corporis vel statuarę, sed ætatis: quia unusquisque suam recipiet mensuram corporis, quam vel habuit in juventute, etiam si senex obiit, vel fuerat habiturus, si ante est defunctus. Ætas vero illa erit ad quam pervenit Christus, scilicet juvenilis, ut circa triginta annos. Triginta enim duorum annorum et trium mensium erat ætas Christi, in qua mortuus est et surrexit. Non est autem fas dicere, quod in resurrectione accedat corpori magnitudo quam nec habuit hic, nec erat habiturum diu vivendo. Nec majora corpora redigenda sunt ad modum dominici corporis: periret enim multum de illis corporibus, quum nec periturus sit capillus, ut ait Dominus: Capillus de capite vestro non peribit.

Aug. de Ci-vit. Dei, lib. xxii, c. 15.

Ibidem.

Luc. xxi, 18.

B. *Quod resurget quidquid fuit de substantia et natura corporis,
et in eadem parte corporis.*

Non enim perit Deo terrena materies de qua mortalium creatur caro; sed in quemlibet pulverem cineremve solvatur, in quoslibet halitus aurasque diffugiat, et in quamcumque aliorum corporum substantiam, vel in ipsa elementa vertatur, in quorumcumque etiam animalium vel hominum cibum carnemque mutetur, illi animae in puncto temporis redibit, quae illam carnem primitus ut homo fieret, creceret, viveret, animavit. Ipsa ergo terrena materies, quae discedente anima fit Ibid. c. 89. cadaver, non ita in resurrectione reparabitur, ut ea quae dilabuntur et in alias atque alias rerum species vertuntur, quamvis ad corpus redeant unde dilapsa sunt, ad easdem quoque corporis partes ubi fuerunt, redire necesse sit. Alioqui si capillis redit quod tam crebra tonsura detraxit, si unguibus quod toties dempsit exsectio, immoderata et indecens cogitantibus resurrectionem carnis, et ideo non credentibus occurrit informitas. Sed quemadmodum si statua cuiuslibet solubilis metalli igne liqueceret, vel contereretur in pulverem, vel confunderetur in massam, et eam vellet artifex rursum ex illius materia et quantitate reparare, nihil interesset ad ejus integratatem quae particula materiae cui membro statuae redderetur, dum tamen totum ex quo constituta fuerat, restituta resumeret; ita Deus mirabiliter atque ineffabiliter artifex de toto quo caro nostra exsifterat, eam mirabili celeritate restituet. Nec aliquid attinebit ad ejus redintegrationem, utrum capilli ad capillos redeant, et unguis ad unguis; an quidquid eorum perierat, mutetur in carnem, et in partes alias corporis revocetur, curante artificis providentia, ne quid indecens fiat. Indecon- Ibid. c. 90. rum quippe aliquid ibi non erit; sed quidquid futurum est, hoc decebit, quia nec futurum est, si non decebit.

C. *Quod Sancti sine omni deformitate resurgent.*

Hoc autem in corporibus Sanctorum intelligendum est, de quibus consequenter adjungit: Resurgent ergo Sanctorum corpora sine ullo vitio, sine ulla deformitate, Hugo, op. cit. c. 17. sicut sine ulla corruptione, onere, difficultate; in quibus tanta facilitas, quanta felicitas erit: propter quod et spiritualia dicta sunt, quum procul dubio corpora sint futura, non spiritus. — Ex his apparet quod una erit ætas omnium resurgentium, scilicet juvenilis; statura vero diversa, scilicet quam quisque habuerat in juvenili ætate, vel erat habiturus, si ante est defunctus. Nec de substantia de qua hominis caro creatur, aliquid peribit, sed omnium particularum ante dispersarum collectione redintegrabitur naturalis substantia corporis. Sanctorum quoque corpora sine omni vitio, fulgida sicut sol resurgent, præcisis cunctis deformitatibus quas hic habuerunt.

D. Si mali tunc habeant quas hic habuerunt deformitates.

Hugo, de Sacram.lib. De reprobis autem quæri solet, an cum deformitatibus hic habitis resurgent. Hoc
u. p. xvii. c. Augustinus non asserit, sed dubium reliquit, ita inquiens : Quicumque ab illa per-
20. Aug. Enclit. ditionis massa quæ per Adam facta est, non liberantur per Christum, resurgent
rid. c. 92. quidem etiam ipsi, unusquisque cum sua carne, sed ut cum diabolo ejusque angelis
puniantur. Utrum vero ipsi cum vitiis et deformitatibus suorum corporum resurgent,
quæcumque in eis gestarunt, inquirendo laborare quid opus est ? Non enim fatigare
nos debet incerta eorum habitudo vel pulchritudo, quorum erit certa et sempiterna
damnatio. Ecce non definit, an tunc habeant deformitates quas hic habuerunt repro-
borum corpora.

E. Quod non consumentur corpora quæ tunc ardebunt.

Si vero quæritur de corporibus malorum, quomodo in igne ardeant et non con-
Id. de Civit. sumantur, Augustinus variis exemplis adstruit, et sempiternis ignibus ea ardere, et
Dei, lib. xxi, c. 4. non consumi illa combustione : sicut animus (cujus præsentia corpus vivit) et dolo-
rem pati potest, mori autem non potest. Hoc enim erit tunc in corporibus damna-
torum, quod nunc esse scimus in animis omnium.

F. Si dæmones corporali igne cremantur.

Hugo, op. cit. p. xvi, c. Solet etiam quæri, an dæmones corporali igne ardeant. Ad quod Augustinus
5. respondens ait : Cur non dicamus, quamvis miris, veris tamen modis, et spiritus
Aug. op. cit. incorporeos posse pena corporalis ignis affligi, si spiritus hominum, etiam ipsi
c. 10, n. 1. incorporei, et nunc potuerunt includi corporalibus membris, et tunc poterunt cor-
bib. n. 2. porum suorum vinculis insolubiliter alligari ? Gehenna illa, quæ stagnum ignis et
Apoc. xx, 9. sulfuris dicta est, corporeus ignis erit, et cruciabit damnatorum corpora hominum
vel dæmonum, sed solida hominum, aeria dæmonum. Unus enim utrisque ignis
erit, ut Veritas ait. De quo igne si quæritur, qualis vel ubi sit, Augustinus sic
Aug. op. cit. respondet : Ignis aeternus cujusmodi sit, et in qua mundi vel rerum parte futurus
lib. xx, c. 16. sit, hominem scire arbitror neminem, nisi forte cui Spiritus divinus ostendit.

G. Si animæ sine corporibus sentiunt ignem corporalem.

Hugo, ubi supra. Quum autem constet animas igne materiali in corporibus cruciandas, quæri
solet, an interim ante resurrectionem corporum animæ defunctorum reproborum
materiali igne crementur. De hoc Julianus Toletanæ Ecclesiæ episcopus, Gregorii
Julian. Pro- gnostic.lib. dicta secutus, ita scripsit : Si viventis hominis incorporeus spiritus tenetur in cor-
u. c. 17. pore, cur non post mortem etiam corporeo igne teneatur ? Teneri autem per ignem

spiritum dicimus, ut in tormento ignis sit videndo atque sentiendo. Quod autem non solum videndo, sed etiam experiendo anima ignis tormentum patiatur, ex Evangelio colligitur, ubi Veritatis voce dives mortuus dicitur in inferno sepultus; cuius anima quod in igne teneatur, insinuat, quum Abraham deprecatur dicens: Mitte Lazarum, ut intingat extreum digiti sui in aquam, ut refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma. Dum ergo peccatorem divitem damnatum in ignibus Veritas prohibet, quis sapiens reproborum animas teneri ignibus neget? Præcipue quum humanam animam corporis similitudinem habere doceat Augustinus, ita inquiens: Profiteri animam habere posse similitudinem corporis et corporalium omnino membrorum quisquis renuit, potest negare animam esse quæ in somnis videt vel ambulare se, vel sedere, vel huc atque illuc gressu vel etiam volatu ferri. Hoc sine quadam similitudine corporis non fit. Proinde si hanc similitudinem etiam apud inferos gerit, non corporalem, sed corpori similem; ita etiam in locis videtur esse non corporalibus, sed corporalium similibus, sive in requie, sive in doloribus. In Cassiani etiam voluminibus legitur, quod non sint otiosæ, neque nihil sentiant, quum dives ille in inferno se flamma cruciari clamet. Unde probatur, animas defunctorum non solum suis sensibus non privari, sed nec istis affectibus, scilicet spe, tristitia, gaudio ac metu carere; et ex his quæ sibi in illo generali examine reservantur, eas quædam jam incipere prægustare.

H. *De abortivis fetibus et monstris.*

Illud etiam investigari oportet, si abortivi fetus et monstra resurgent, et qualia. De quo Augustinus ita ait: Occurrit de abortivis fetibus quæstio, qui jam nati sunt in uteris matrum, sed non ita ut jam possint renasci. Si enim resurrecturos eos dixerimus, de his qui jam formati sunt, tolerari potest utcumque quod dicitur. Informes vero quis non proclivius perire arbitretur, sicut semina quæ concepta non fuerunt? Scrupulose quidem inter doctores quæri ac disputari potest, quando incipit homo in utero vivere, an sit quædam vita occulta quæ nondum motibus viventis appareat. Negare enim vixisse puerperia quæ ideo membratim exsecantur ut ejiciantur ex uteris prægnantium, ne matres etiam, si mortua ibi relinquuntur, occident, impudentia nimia videtur. Ex quo autem incipit homo vivere, ex illo utique jam mori potest; mortuus vero, ubicumque illi potuit mors evenire, quomodo ad resurrectionem non pertineat, reperire nequeo. Neque enim et monstra quæ nascuntur et vivunt, quantumlibet cito moriantur, aut resurrectura negabuntur, aut ita resurrectura credenda sunt, sed potius correcta eorum emendataque natura. Absit enim ut illum bimembrem, quem nuper natum in oriente fratres fidelissimi, qui eum viderunt, retulerunt, et S. Hieronymus scriptum reliquit, ut unum hominem duplarem, ac non potius duos, quod futurum erat, si gemini nascerentur, resurrecturos estimemus. Ita et cetera quæ nimia deformitate monstra dicuntur, ad humanæ naturæ figuram in resurrectione revocabuntur.

*Luc. xvi.
22-24.*

*Aug. de Ge-
nesi ad litt.
lib. xii, n. 62.*

*Cassian.
Collat. i, c.
14.*

*Hugo, de
Sacram. lib.
ii, p. xvii, c.
14.*

Ibid. c. 86.

*Aug. Enchi-
rid. c. 85.*

Ibid. c. 87.

SUMMA
DISTINCTIONIS QUADRAGESIMÆ QUARTÆ

PRÆINDUCTA distinctione tractavit Magister de ipsa resurrectione et concorrentibus eam, puta de loco et tempore ipsius. Hic tractat de ipsis resurrecturis et proprietatibus eorumdem. Primo, in qua ætate ac statura resurgent, et utrum quælibet pars pulverum redibit ad pristinum locum seu membrum. Consequenter ostendit, quod electorum corpora omni carebunt deformitate, et quid de hoc sentiendum sit circa iniquos. Discutit quoque deinceps, qualiter corpora damnatorum poterunt sine omni consumptione sine fine ardere. Quocirca scrutatur, quod difficilius est intelligere, qualiter spirituales et incorporales substancialiæ, utpote dæmones et animæ rationales, queant corporeo igne affligi. Ultimo loquitur de monstruosis effectibus, scilicet abortivis, etc., quali in corpore surgent.

Circa hæc Thomas et alii quidam quærunt, an eadem numero corpora surgent, et item iidem numero homines : ad quæ jam in præcedenti distinctione respondum est.

quæst. i. p.
244 B et s.

QUÆSTIO PRIMA

Nunc ergo quærendum, **Utrum quidquid fuit in corpore, resurget in eo, et in membris eisdem.**

Et videtur quod sic, loquendo de partibus substantialibus. Quod de anima certum est; de partibus vero materialibus idem appareat, quum non appareat ratio cur potius resurgeret in eo id quod in eo in una fuit ætate, quam quod in alia. — Amplius, sicut caro cooperatur condelectaturque animæ, et ei subservit in bonis et malis; sic justum est ut simul cum anima remuneretur, ac particeps fiat tormentum,

A torum gaudiorumve ejus. Ergo omnes partes materiales quæ ita participaverunt cum anima in bonis aut malis, simul cum ea resurgent, etiam in membris eisdem, præsertim in illis in quibus delectationes carnales plus sentiuntur. Nec videtur idem numero corpus, idemque homo individualis, nisi resurgat in eo quidquid ad ejus substantiam a principio nativitatis usque ad mortem pertinuit, præsertim quum capilli et unguis sint reparandi in eo.

In oppositum est, quia secundum hoc B homo resurgeret in quantitate prorsus enormi.

Circa hæc omnia movet Antisiodorensis hanc quæstionem, quid sit veritas humanæ naturæ, quæ resurgere prohibetur, et quæ sola ac tota resurget. De hoc, inquit, est duplex opinio. Nam aliqui dicunt, quod id solum quod ab Adam decisum est, sit veritas naturæ humanæ, eo quod Dominus dicat : Omne quod in os *Matth. xv.* intrat, in ventrem vadit et in secessum ^{17.} C emittitur. Cui opinioni objicitur : dum pater per decisionem generat filium, id quod decisum est, erat de veritate naturæ humanæ patris : ergo non manet in eo tota veritas suæ humanitatis. Denique si nihil de nutrimento transit in veritatem naturæ humanæ, nulla est scientia medicorum, qui dicunt contrarium. — Respondemus, quod non solum illud quod ab Adam decisum est, sit de veritate naturæ humanæ. Et quod ait Salvator, Omne quod intrat, etc., exponitur sic : aliquid de omnibus illis ; nec dixit *totum*, sed *omne*.

Notandum, quod quantum ad corpus, aliquid dicitur esse de veritate naturæ humanæ quatuor modis. Primo, quantum ad esse, ut caput et cor et alia principalia membra, sine quibus homo esse non vallet. Secundo, quantum ad bonum integrum esse, ut visus, auditus, manus et pedes. Tertio, quantum ad perfectionem, ut nutrimentum, sine quo nequit puer pertingere ad robur et debitam quantitatem, ac usum seu operationem virium

suarum. Et de veritate naturæ ex nutrimenti conversione provenientis est decisio semenis, quod resurget in filio, non in patre. Quarto, quantum ad decentiam, ut capilli et unguis. Itaque quidquid est de veritate naturæ humanæ primo modo et secundo ac quarto, resurget; non autem quod tertio modo: quia non totum quod ex nutrimento in carnem et membra conversum est, sed tantum quantum ad congruam quantitatatem exigitur. Ait namque

Ephes. iv. Apostolus : Omnes resurgemus in mensuram ætatis plenitudinis Christi. Unde qui moritur puer, resurget in tanta quantitate quantam habuisse si ad Christi pervenisset ætatem. Unde Augustinus libro de Civitate Dei : Habet omnipotentia Creatoris unde suppleat in his ubi minus fuit, et habet quid detrahatur ubi plus fuit. Hinc sicut Deus multiplicavit quinque panes sine additione extrinseca, sic sine alia adjectione multiplicabit materiam corporis ejus qui obiit puer. Similiter detrahatur quod amplius fuit. Nam aliquis superflue sumit de nutrimentis, et multa fiunt in eo de veritate naturæ humanæ tertio modo, quæ non fierent si moderate reficeretur: et illa detrahatur Deus. Generaliter quippe verum est quod asserit Augustinus, quod Deus detrahatur vitium, id est superfluitatem, et conservabit naturam.

Sed his objici potest. Pono quod quis nascatur simus et crescat ad virilem ætatem et maneat simus: ergo resurget simus, quum nihil ei de veritate naturæ addatur. Ad hoc Augustinus respondet, quod sicut dum statua funditur iterato, id quod prius fuit de pede, fit de manu, et econtrario; sic dum homo resurget, quod prius fuit de uno membro, postea fit de alio. — Sed contra hoc rursus objicitur, quia secundum hoc non esset idem numero nasus. Et ita de aliis membris argui potest. Quumque totum sit idem quod suæ partes, non resurgeret idem numero corpus. Dicendum, quod de statua partim est simile, et partim dissimile. Nam simile est in hoc, quod sicut in statua quod prius fuit

A de pede, postea fit de naso, vel econtrario, ita in corpore resurgentem; dissimile autem in hoc, quod non est eadem statua quæ prius, sed corpus numero idem resurget. In hoc rursus dissimile est, quoniam non est de intentione fundentis statuam, ut quod prius fuit in pede, postea sit de naso, imo est a casu; sed de intentione Dei reparantis est, quod id quod prius fuit de pede, postea sit de naso. Ideo dicimus, quod simpliciter idem est nasus, quamvis non sit materialiter idem. Nec sequitur, Non est materialiter idem, ergo non est idem: quia non secundum materiam, sed secundum formam identitas sumitur. Porro ex totali pulvere restauratur totale corpus idem numero, quantum ad materiam et formam atque essentiam; sed non est verum quod ex pulvere partis valeat restaurari eadem pars quantum ad materiam et formam ac concedentiam, nisi miraculose. Hinc parti indecenti ex defectu, fiet additio, vel multiplicabitur in se, ut in corporibus parvulorum. — Haec Antisiodorensis in Summa, libro quarto, quæ ex sequentibus magis patebunt.

Itaque Thomas respondendo ad istud, utrum oporteat pulveres humani corporis per resurrectionem redire ad easdem partes quæ in eos sunt dissolutæ: In hac (ait) quæstione differt considerare, quid sine identitatis præjudicio fieri possit, et quid fiet ut congruentia observetur. Quantum ad primum, sciendum quod diversæ partes in homine sumuntur dupliceiter. Primo modo, diversæ partes carnis, seu diversæ partes ossis, sicut sunt diversæ partes totius homogenei. Secundo, diversæ partes specierum diversarum totius heterogenei, sicut os et carnes. Si ergo dicatur pars materiae redire ad aliam partem speciei ejusdem, hoc non faciet varietatem nisi in partium situ: qui partium situs variatus, non variat speciem in totis homogeneis; sieque si materia unius partis redeat ad aliam partem, nullum fit præjudicium identitati totius. Sie quoque est in exemplo quod in littera ponitur de statua, quo-

niam statua non redit eadem numero secundum formam, sed secundum materiam secundum quam est substantia quædam, et etiam homogenea, quamvis non secundum formam artificialem. Si autem dicatur, quod materia unius redit ad aliam partem alterius speciei, sic necessario variatur non solum partium situs, sed et identitas earumdem : ita tamen si tota materia, aut aliquid quod erat de veritate naturæ humanæ in una, in aliam transfratur; non autem si aliquid quod erat in una superfluum, transferatur in aliam. Ablata vero partium identitate, aufertur identitas totius, loquendo de partibus essentialibus; non autem loquendo de partibus accidentalibus, ut sunt capilli et unguis, de quibus Augustinus loqui videtur. Loquendo demum secundum congruentiam, probabilius appareat quod etiam situs partium idem servabitur in resurrectione, præsertim quantum ad partes essentiales atque organicas, quamvis forsitan non quantum ad partes accidentales.

Quæritur quoque, an omnia corporis membra resurgent, et utrum humores, itemque capilli et unguis. Et respondendum ad primum horum trium, quod (ut dicitur secundo de Anima) anima se habet ad corpus non solum in habitudine formæ et finis, sed etiam causæ efficientis. Est namque comparatio animæ ad corpus sicut artis ad artificiatum, libro septimo Moralium Eudemiorum. Quidquid autem explicite in artificiato ostenditur, hoc totum implicite ac originaliter in arte continetur; sic et quidquid in partibus corporis apparent, totum originaliter et quodammodo implicite continetur in anima. Hinc sicut opus artis perfectum non esset, si quid eorum quæ ars continet, artificiato decesset; ita nec homo esset perfectus, nisi totum quod in anima implicite continetur, foris in corpore explicetur; nec aliter corpus corresponderet proportionaliter animæ. Idecirco oportet corpus in omnibus membris perfectum resurgere. — Et si objiciatur, quod aliquorum membro-

A rum usus seu operatio tunc non erit; dicendum, quod membra in comparatione ad animam duplice considerantur. Primo, per habitudinem materiae ad formam; secundo, in habitudine instrumenti ad agentem. Et secundum primam habitudinem, finis membra non est operatio, sed potius perfectio speciei: et ita post resurrectionem quædam membra manebunt, quamvis non secundo modo, prout finis membra est usus seu operatio; et tamen etiam tunc manebunt membra ad ostendendam virtutem agentis, ut vis potentiarum animæ demonstretur in eis. Intestina quoque tunc remanebunt, nec vacua erunt, sed nobilibus humoribus plena. Membra etiam alicui amputata antequam pœnitentiam ageret, tunc resurgent, quoniam ipse homo proprie promeretur et agit, non pars seu membrum ipsius.

Ad secundum dicendum, quod quidquid pertinet ad veritatem naturæ in resurgentem, hoc totum in eo resurget: hinc illa corporis humiditas resurget in homine, C quæ ad ejus integratatem pertinuit. Est autem in homine triplex humiditas. Una in recedendo a perfectione hujus individui: aut quoniam est in via corruptionis et a natura abjecitur, sicut urina, sudor, sanies, etc.; vel quia a natura ordinatur ad conservationem speciei in individuo alio, sive per actum generativæ, ut semen, sive per actum nutritivæ, ut lac: et nulla talium humiditatum resurget, quia non est de perfectione individui resurgentis. Secunda humiditas est, quæ non pertinet ad perfectionem ultimam quam natura in individuo operatur, sed est a natura ordinata ad illam; et ista est duplex. Una, quæ habet formam determinatam, secundum quam inter partes corporis continetur: ut sanguis, et alii tres humores quos ordinat natura ad membra, quæ generantur aut vegetantur ex eis, sed tamen habent alias formas determinatas, quemadmodum aliæ corporis partes: ideo inter eas resurgent. Quædam vero humiditas est in via transeundi de forma ad formam, ut

de forma humoris ad formam membra : et A illa est vegetativa, sicut et ossa, ideireo non sentiunt.

Hæc quoque humiditas in dupli statu accipi potest. Primo, ut est in principio transmutationis : sive ros dicitur, illa humiditas scilicet quæ est in foraminibus parvarum venarum. Secundo, ut est in transmutationis progressu et incipit dealterari : et ita vocatur cambium. Et in neutro statu resurget. Tertia humiditas est, quæ ad ultimam pervenit perfectionem a natura intentam in corpore individui, et est dealterata ac membris incorporata, vocaturque gluten : quæ quum sit de membrorum substantia, cum ipsis resurget, et in ipsis.

Ad tertium respondendum, quod anima se habet ad corpus animatum sicut ars ad artificiatum, et ad ejus partes sicut ars ad sua instrumenta : unde et corpus animatum nuncupatur organicum. Ars autem utitur instrumentis quibusdam ad operis intenti exsecutionem ; et hæc sunt de prima artis intentione. Utitur quoque aliis instrumentis ad principalium instrumentorum conservationem ; et hæc sunt de intentione artis secunda : sicut ars militaris utitur non gladio tantum, sed et vagina pro gladii conservatione. Ita in partibus corporis animati aliquæ ordinantur ad operationes animæ exsequendas, sicut cor, hepar, pes, manus ; quædam vero ad conservationem hujusmodi partium. Unde sicut folia ad cooperimentum sunt fructuum, ita capilli et unguis in homine ad custodiā partium aliarum : et ita sunt de secunda hominis perfectione, non prima. Quumque resurrecturus sit homo in omni sua perfectione, unguis et capilli resurgent in ipso. — Si autem queratur, a qua forma talia informantur in homine, an scilicet ab anima rationali ; dicendum, quod capilli et unguis in homine nutriuntur et augentur, ideo perficiuntur et informantur ab anima rationali, quum in homine non sit nisi una forma substantialis : a qua informantur secundum quod forma

Insuper queritur, an totum quod fuit in corpore de veritate humanæ naturæ, resurget in eo. Videtur quod non, quia si quis humanis carnibus vesceretur, oportet carnes illas in carnem suam conversas in diversis resurgere. Conformiter argui potest de costa Adæ, de qua formatum est corpus Evæ.

Ad istud Thomas respondet, recitando tres opiniones de veritate carnis humanae : quarum prima est, quod nihil de cibo et potu in illam convertitur, sed tota fuit in primo parente. Sed quoniam istæ opiniones super secundum diligenter ac

dist. xxx, q. 5.

diffuse sunt introductæ et explanatæ, de ipsis hoc loco pertranseo. Et secundum has opiniones, diversimode ad primum objectum respondetur. Et secundum primam opinionem, facile diceretur, quod carnes quæcumque comedæ, non sunt de veritate humanæ naturæ in comedente : ideo non resurgent in ipso. Juxta alias vero opiniones, unumquodque resurget in illo in quo magis accessit ad perfectam participationem veritatis speciei; et si æqualiter in utroque accessit, resurget in illo in quo primo fuit, quia in illo habuit primo ordinem ad resurrectionem, ex conjunctione ad animam rationalem illius. Hinc si in carnibus comedis fuit superfluitas aliqua non pertinens ad veritatem humanæ naturæ in illo primo, resurgere poterit in secundo : alias quod pertinebat ad veritatem humanæ naturæ in primo, resurget in eo et non in secundo ; sed in secundo accipietur loco ejus, aliquid ex eo quod ex aliis cibis in carnem secundi conversum est, vel si nunquam pastus est alio cibo quam carnibus humanis, divina virtus aliunde suppleret quantum egeret ad quantitatis perfectionem, sicut supplet in parvulis mortuis. Costa demum de qua facta est Eva, fuit in Adam non de veritate naturæ individui, sed speciei : ideo nou resurget in eo, sed iuvenia.

Præterea queritur, utrum quidquid ma-

terialiter fuit in membris hominis, totum A omnes tollentur, quoniam mortui resurgent incorrupti, id est integri in membris. Quædam vero contingunt ex aliis causis, quarum quædam nunc tactæ sunt : et istæ deformitates manebunt in reprobis, ut aliqui dicunt, ex rigore divinæ justitiae ; secundum alios, auferentur propter perfectionem et veritatem naturæ ostendendam in illis : quod probabilius videtur. Hæc Petrus.

Bonaventura et Richardus concordant, et addunt : Secundum Avicennam et physicos, humor et humiditas differunt, quoniam humor dicitur ut est in venis, humiditas ut est extra venas et ad membra derivatur. Quatuor autem humores sunt : sanguis, cholera, phlegma, melancholia. Humiditas vero complexionalis absque dubio resurget. Sed de humoribus quid dicemus, quum sint currentes, nec de substantia membra, nec de complexione radicali ? Dicendum, quod indubitanter resurgent, quum et vinum in officio Missæ in Christi sanguinem convertatur ; et sicut surrexit sanguis in Christo, sic resurget in membris ejus electis. Hoc quoque testatur Ambrosius in sermone de Martyribus. Et Augustinus ad Orosium : Credimus (inquit) hominem non tantum cum carne et ossibus, sed etiam cum sanguine et omnibus quæ ad naturam ejus pertinent, resurrecturum. Resurget quippe in corpore, non tantum quod est de ejus necessitate, sed etiam quod est de ejus integritate, condecoratio et pulchritudine. Quumque capilli et unguis sint de corporis condecoratio et ornatus, propter quod calvitium imperfectio est naturæ ; ideo resurgent, similiter intestina quæ (secundum Britonem) dicuntur quasi intus stantia. Unde vicesimo secundo de Civitate Dei asserit Augustinus : Quod si inspexerimus interiorem harmoniam quæ est in visceribus et intestinis, miro modo nos delectaret, omniisque formæ foris oculis apparenti præferretur.

Cap. 79 et s.

contra gentiles, libro quarto, multa scribit de his, quæ super secundum sunt inducta. Ibi enim ponit infidelium objecta contra fidem resurrectionis, quæ tamen nunc in diversis articulis ex dictis doctorum tacta sunt et soluta : ideo non immoror.

Concordat Petrus in omnibus his. Et insuper quærit, utrum deformitates tollentur a corporibus electorum et etiam reprobis. Respondet : In corporibus quadruplex existit deformitas. Prima ex qualitate, ut simitas. Secunda ex superflua quantitate, sicut gibbositas. Tertia ex diminutione substantiæ, ut mutilatio. Quarta ex situ et ordine partium, quemadmodum transpositio membrorum. Omnes istæ deformitates ad vitium spectant naturæ, non ad naturam : ideo universæ a corporibus electorum tollentur, quia secundum Augustinum, in ipsis natura salvabitur, vitia auferentur. Cicatrices autem in martyribus non resurgent, quamvis in Christo sint reservatae ex specialibus causis ; vel si resurgent, hoc erit Sanctis illis ad gloriam ac decorem, et ad virtutis ostensionem. Amplius, quedam sunt deformitates ex diminutione ; et illæ secundum

D tu, propter quod calvitium imperfectio est naturæ ; ideo resurgent, similiter intestina quæ (secundum Britonem) dicuntur quasi intus stantia. Unde vicesimo secundo de Civitate Dei asserit Augustinus : Quod si inspexerimus interiorem harmoniam quæ est in visceribus et intestinis, miro modo nos delectaret, omniisque formæ foris oculis apparenti præferretur.

Si demum inquiras de carne quæ in duobus est successive, in quo resurget ; dicendum, quod caro potest in duobus es-

se dupliqueiter. Primo ita ut sit in uno tan-
quam in principio, et in alio sicut in indi-
viduo et suo toto : et talis caro resurget
in secundo, quia non fuit in primo nisi
ut ordinata ad secundum; et sic costa fuit
in Adam ordinata ad feminae forma-
tionem, et semen in patre ad propagationem
filii ; purissimus quoque sanguis in glo-
riosissima Virgine, ex quo concepta fuit
caro Christi. Si vero caro sit absolute in
utroque sicut in individuo, hoc potest tri-
pliciter accipi : primo, quod sit in utroque
secundum speciem ; secundo, quod sit in
eis secundum materiam ; tertio, quod sit
in uno secundum speciem et in alio se-
cundum materiam. — De primo modo est
controversia. Nam aliqui dicunt, quod caro
unius secundum speciem, potest fieri ca-
ro alterius secundum speciem, ut si homo
de illa nutriatur ac generet : et hoc di-
cunt, quia omnino est transmutabilis caro
una sicut et alia, quod experimentaliter
patet. Quam dicunt resurrecturam in illo
in quo majorem et essentialiorem ordina-
tionem sortita est, et Deus supplet alteri
illud : ut si de modiea parte corporis unius
quantum ad carnem secundum speciem,
generatus sit alius, resurget in generato,
et Deus supplebit in primo quod amissum

Gen. ii, 21. est, sicut in Adam replevit carnem pro
costa. Alia opinio est, quod de carne se-
cundum speciem, alias homo nec generari
potest neque nutriti, sed solum de carne
secundum materiam : quoniam transmu-
tatio non est nisi ex ente in potentia, et
ideo caro secundum speciem, transmutari
nequit in earnem secundum speciem. Sed D
hæc opinio fundamentum non habet, quum
et lupus nutriti carnibus lupi, et alia
quædam animalia carnibus propriæ spe-
ciei. Caro etiam secundum speciem, potest
fieri non caro, et sic in potentia erit. Pri-
ma item opinio repugnare videtur identi-
tati corporis resurgentis. Si enim de una
parte carnis meæ secundum speciem, fie-
ri potest caro alterius secundum speciem,
pari ratione de alia, et ita de qualibet;
sicque anima totam suam amitteret car-

A nem, nec verum esset quod ait Job : In *Job xix, 26.*
carne mea video Deum, Salvatorem me-
um. Hinc sanius dici potest, quod sicut
resurrectio erit per divinam virtutem, sic
ordinatio carnis ad illam animam est se-
cundum Dei decretum : quod quum sit
inviolabile, facit quod caro unius secun-
dum speciem, fieri nequeat caro alterius
secundum speciem. Hinc in utroque se-
cundum speciem esse non valet, quia de
necessitate in utroque resurget. — Si
autem caro sit in utroque secundum ma-
teriam, ut quando homo nutritur de carne
alterius secundum materiam ; dico, quod
redit ad primum, quia ad utrumque est
ordinata de congruo, et sequens ordinatio,
quum non sit fortior, non solvit præce-
dentem. — Si autem in uno sit secundum
speciem, et in alio secundum materiam,
resurget in eo in quo secundum speciem
fuit : quia ad illum essentialiorem ordi-
nem habet, sive sit primus sive secundus.
Idcirco si quis nutritur de carnibus alte-
rius secundum speciem, talis caro redit ad
primum. Et si quis generetur de carnibus
secundum materiam, quia de his quæ sunt
secundum speciem, generari non potest ;
dico, quod caro stat in secundo, et Deus
recompensat primo, quoniam essentiali-
orem habet ordinem ad animam in se-
cundo.

Insuper Augustinus in Enchiridio quæ-
rit, utrum deformitates manebunt in cor-
poribus damnatorum, nec solvit. Et vi-
detur dicendum quod manebunt, quia ad
hoc resurgunt ut condemnentur, pejoris-
que fiant conditionis : idcirco non dabi-
tur eis pulchritudo quam non habuerunt,
nec auferetur eis deformitas. — Hæc Bo-
naventura.

Praeterea, circa præhabita scribit Alber-
tus : Ridiculum est dicere, nihil de cibo
converti in corpus humanum, et talia di-
cta quorumdam theologorum derisibilem
faciunt theogiam apud peritos. Sciendum
vero, quod duplex est humidum, videlicet
radicale et nutrimentale. Radicale vocatur,
quod est in substantia seminis, quod vir-

tute formativa formatur in organa. Virtus quoque formativa est in semine ab anima patris tantum, habens calorem pro instrumento cum triplici calido, scilicet animæ, cœli et ignis. Et a calido ignis est dissolvens et distendens, sed a calido cœli in speciem movens speciemque inducens, a calido autem animæ movet ad vitam et animam. Similiter est ibi frigidum in triplici virtute. Frigidum namque elementi est coagulans, et frigidum cœli terminans ad speciem, atque in quantum est animæ instrumentum, continet complexionatum vivificabile. Conformiter est de humido et sicco. Humidum autem nutrimentale superfluum est in generante, et radicale seu seminale in generato : ideo substantiale est in genito, et generanti accidentale. — Porro capilli generantur de fumo nutrimenti sicco, qui exsiccatur quando per poros pertingit ad aerem ; ungues vero de sicco terrestri per calorem cordis ad superficiem pulso. Idecirco (ut Augustinus fatetur) non sunt de veritate naturæ secundum se, sed in quantum conferunt ad C decorem, sicut resurgent. Hæc Albertus.

QUÆSTIO II

PRæterea quæritur, An omnes resurgent in æquali ætate, pari statura, eodemque sexu, et ad exercendum opera generativæ ac nutritivæ potentiae.

In hac quæstione tacta sunt quatuor. Primum est, an omnes resurgent in ætate æquali. Videtur quod non. Nam ordo in omni pluralitate pulcherrime ornat : ergo in tanta resurgentium multitudine maxime perornaret, quod esset in eis ætatum diversitas. Rursus, si resurgent in ætate æquali, convenientissimum videretur quod in ætate senili, non juvenili, quoniam ætas senilis venerabilior est, juxta illud libri

Sap. iv, 8. Sapientiæ : Senectus venerabilis est. Unde *Lev. xix, 32.* et Moyses loquitur : Coram cano capite

A consurge, et honora personam senis. Item Joannes in Apocalypsi vidisse se testatur *Apoc. iv, 4.* in cœlo viginti quatuor seniores. — Conformiter potest argui de statura. Nam et in processionibus ornat, quod quidam sunt parvuli, aliqui mediocres, alii eminentes in statura. — Similiter, quum sexus virilis sit dignior, appetat quod in illo sexu omnes resurgent, vel magis in nullo, quum sexus ordinetur ad proliferationem. — Amplius, quum delectationes gustus et tactus sint valde intensæ, videtur quod in totius B habitaculo voluptatis non deerunt.

Circa hæc occurruunt quasi infinita scribenda, præsertim de hoc, an resurrectio erit ad exercendum opera vitæ animalis. Et potest alicui apparere quod imo : non enim negatur quin electi post resurrectionem utentur sensu visus, sensu quoque auditus, in quibus et vehementer delectabuntur. Et ut infra tangetur, probabile est quod erunt et suavissimi odoris, sicut et corpora reproborum fœtidissima erunt : sique in odoratu erit Sanctis delectatio ingens. Rursus, corpora electorum erunt temperatissimæ harmoniæ complexionisque optimæ, et ita ad tangendum dulcissima. Hinc sicut damnati in universis et singulis sensibus suis interioribus et exterioribus inæstimabiliter affligentur, sic Sancti in glorificatorum corporum suorum sensibus cunctis (ut apparet) indiscibiliter deliciabuntur, potissime quum eorum jucundatio nequaquam sit minus copiosa futura quam impiorum afflictio. Hinc multi dixerunt, quod post resurrectionem futuram erit usus venereorum, reflectio corporalium alimentorum. In quem errorem rudem ac vilem prolapsi sunt Sarraceni ac Tartari, imo et Judæi quamplures (qui error incepit tempore Apostolorum), et quidam hæretici Millenarii, imaginantes quod post resurrectionem Sancti per mille annos carnalibus voluptatibus abundabunt. Et ut super Jeremiam scribit S. Hieronymus, etiam quidam ecclesiastici viri consenserunt in hoc; Papias quoque Hieropolitanus antistes, ut super Angelii

cām hierarchiam narrat Albertus. Postmodum vero sancta mater Ecclesia istud totaliter reprobavit, et doctores scholastici contra insaniant illam copiose subtiliterque scripserunt.

Itaque Guillelmus Parisiensis in libro de Fide et legibus, et in libro de Universo, disputans contra Saracenos, super his fidiciter loquitur: Voluptates (iniquiæ) venereæ propter se ipsas nequaquam sunt appetendæ; imo quantum in ipsis est, magis impudent et offuscant plenam mentis creatæ conversionem iu Creatorem, et spiritualem delectationem. Sunt etiam ligamenta rationis et retinacula brutalitatis, et quantum ad viliorum inferioremque hominis partem competit ei, ac per eas bestiis conformamur. Non ergo ad veram et perfectam, ad spiritualem ac deiformem, ad angelicam et cœliformem beatitudinem pertinent quæ post resurrectionem ultimam dabitur Sanctis. Insuper corporalium ciborum ac potuum oblectamenta, nec per se nec propter se sunt appetenda, sicut nec corporalis comedio atque potatio, quæ non sunt nisi quædam medicinæ ac remedia contra famem et siti, ac instauraciones quotidianæ desperditionis ac ruiuæ ex consumptione cibi et potus: propter quod contra quotidianam indigentiam ordinantur. Sua quoque satiatione gignunt fastidium, nec diu nec multum possunt oblectare sumentem in quo nulla est fames nullaque sitis; imo quo spiritualis delectatio frequentius atque intensius percipitur ac sentitur, eo plus contemnuntur: quod viris heroicis et internis in hac vita tanto experimentalius ac certius constat, quanto amplius heroicis seu divini, spirituales et perfecti consistunt. — Istam disputationem Guillelmus prolixè prosequitur. Verum sensum eorum quæ scribit, S. Thomas compendiose perstringit, ejus scripta paulo post tangam.

Porro de primis punetis hujus quæsiti Bonaventura in quæstionibus circa litte-

Aram breviter ait: Aetas resurgentium dupliceiter accipi potest. Primo, per coinationem ad principium durationis: et ita nunc computatur. Secundo, penes dispositionem et valetudinem corporis: et ita accipitur aetas juvenilis. Sie quoque dicuntur homines resurrecti in juvenili aetate: omnes namque tales ac tanti resurgent in corpore, quales et quanti fuerunt, aut fuissent si vixissent in aetate juvenili. Et sic aetas non nominat durationem, sed corporis dispositionem: sicut si Deus crearet nunc hominem in eo statu ac habitu quem habet vir in trigesimo anno, diceretur homo hujusmodi in virili ac juvenili creatus aetate.

Insuper de sexu loquitur Augustinus vicesimo secundo de Civitate Dei: Quidam dixerunt, quod sexus femineus non resurget, quum dicat Apostolus: Donec occurramus omnes in virum perfectum, in mensuram aetatis plenitudinis Christi. Sed sicut Augustinus exponit ibidem, vir perfectus, intelligitur caput nostrum, videlicet Christus, et mysticum corpus ejus, pinta Ecclesia, quæ constat ex omnibus membris ejus, quæ suo tempore complebuntur. Vel si hoc ad resurrectionis formam (quæ erit una) est referendum, quid impediret nominato viro intelligi etiam feminam? ut virum pro homine positum acciperemus, ut ibi: Beatus vir qui timet Dominum; *Ephes. iv, 13.* *Ps. cxii, 1.* ubi dicitur vir non a sexu, sed virtute, non corporis, sed mentis. Non ergo Apostolus per verba illa negat resurrectionem mulierum. Imo manifesta ratio docet, quod quia a principio a Deo institutus est et creatus sexus uterque, uterque ad perfectionem pertinet speciei: ideo uterque resurget, non ad generationem, sed ad naturæ perfectionem et decorum: quia tunc membris illis dedecus et dishonestas penitus auferrentur, et quod nunc excitat ad libidinem, tunc excitabit ad Dei laudem. — Et si obiectatur, quod sexus femineus seu mulier importat imperfectiouem, quæ tunc tolletur, et quod juxta Philosophum, femina dicitur mas occasionatus; dicendum, quod

mulier dicit imperfectionem quantum ad A ad cursum communem ac naturalem. — statum præsentem, in quo est sexus subjectionis, et comparatione viri sexus præstantioris : sicut et vir imperfectus est comparatione angeli. Quod autem mulier vocatur mas occasionatus, intelligendum est per respectum ad naturam particularem, quæ intendit effectum producere perfectiorem quo potest; non respectu naturæ universalis, quæ intendit conservacionem speciei, ad quam necessarius est et intentus sexus uterque.

Sed adhuc objici potest de nanis et de carentibus membro aliquo a nativitate, qui in hac vita nec habuerunt nec habuti fuerunt quantitatem idoneam ac debitum hujusmodi membrum. Dicendum, quod statim ex quo generatum est corpus humanum, statutum est ei quantum debitum esse mole, quoniam quantitas causaliter est in eo : ideo natus tantus fiet mole quantum se virtus augmentativa extendit, nisi aliunde impediatur. Et juxta hoc intelligendum est, quod quantitas molis in quibusdam deficiet, in aliis superabundabit, et in nonnullis erit sufficiens. Tunc demum virtus auctiva fertur sufficere, quando potest corpus ad quantitatem naturæ convenientem perducere. Natura quippe determinatos terminos habet tam in parvitate quam in magnitudine, inter quos Christi statura medium tenet. Et quo minus ab illa receditur, eo congruentior est statura. Et in his quorum statura ab illa deficit versus minus, addetur ; in excrescentibus minuetur seu detrahetur ; nec oportebit hoc fieri per extraneæ materiæ adjectionem, sed de eo quod ibi erit in corpore, extrahet Deus et educet quod derit, prout creditur factum in quinque panum multiplicatione. Nihilo minus poterit esse quod aliunde quid addat, sicut in panum illorum multiplicatione forsitan factum est ; sed primum probabilius esse videtur, quanquam utrumque miraculum sit. Ex his patet quid de nanis et mutilatis atque gigantibus sit dicendum. Verbum vero Augustini intelligendum est quantum

Hæc Bonaventura.

At vero Thomas : Homo, inquit, resurget absque omni defectu humanæ naturæ. Nam sicut Deus humanam naturam sine defectu instituit, sic sine defectu hanc reparabit. Deficit autem humana natura duplum. Primo, quoniam nondum ultimam suam perfectionem est consecuta ; secundo, quia ab ultima perfectione jam recessit. Et primo modo deficit in pueris, secundo modo in senibus : ideo in utrisque B reducetur humana natura per resurrectionem ad statum ultimæ perfectionis, qui est in juvenili aetate, ad quam terminatur motus augmēti, et a quo motus incipit decrementi. Quod autem senectuti reverentia quædam debetur, non est ex corporis conditione, quod tunc in defectu consistit, sed propter sapientiam animæ, quæ tunc creditur inesse ex temporis diuturnitate. Hinc in electis manebit senectutis reverentia, non defectus, quoniam in sapientia abundabunt.

C Denique in resurrectione reparabitur natura humana, non solum quantum ad idem in specie, sed etiam quantum ad idem in numero. Idcirco in resurrectione non solum est attendendum quid naturæ competit speciei, sed etiam individui. Natura autem speciei habet aliquam quantitatem, quam nec excedit et a qua non deficit sine errore ; quæ tamen quantitas habet aliquos latitudinis gradus, nec est accipienda secundum unam determinatam mensuram. Quodlibet vero individuum hominis D assequitur intra terminos illius latitudinis, gradum aliquem quantitatis quæ naturæ individui competit, ad quam in termino augmenti perducitur, si in opere naturæ non fuit aliquis error per quem sit aliquid additum aut subtractum quantitati prædictæ : cuius mensura accipitur secundum proportionem caloris extendentis et humidi extensibilis, quod non est ejusdem virtutis in omnibus. Idcirco non omnes resurgent in eadem quantitate, sed unusquisque in ea quantitate resurget in

qua fuisset in termino sui angmenti, si natura non errasset nec defecisset; quod autem superest aut deficit in homine, ressecabit vel supplebit divina potentia.

Porro dum queritur, an omnes resurgent in sexu virili; dieendum, quod sicut considerata natura individui, debetur diversa quantitas diversis hominibus, ita quoque natura individui considerata, debetur diversis personis sexus diversis. Quæ etiam diversitas competit speciei perfectioni, cujus diversi gradus implentur per sexus seu etiam quantitatis diversitatem. Ideo sicut homines resurgent in diversis statulis, ita et in diversis sexibus; nec tamen ex mutua sexuum inspectione ulla inordiuatio oriatur, quia nulla libido sequetur.

Ad ultimum in quæstione hac tactum, respondendum, quod resurrectio non erit necessaria homini propter primam ipsius perfectionem, quæ consistit in integritate spectantium ad naturam, quia ad hoc potest homo pertingere in statu vitæ præsentis per naturalium actionuem causarum; C sed necessitas resurrectionis est ad ultimam quandam perfectionem, quæ consistit in perventione ad ultimum finem. Ideo operationes quæ ordinantur ad primam hominis perfectionem causandam vel conservandam, non erunt in resurrectione; et tales sunt actiones vitæ animalis in hominibus, actionesque mutuae * in elementis, et motus cœlestes: ideo omnia hæc in resurrectione cessabunt. Quumque comedere, bibere, dormire, generare, concubere, ad animalem pertineant vitam, quum sint ad primam perfectionem naturæ ordinata; ideo post resurrectionem non erunt. Imo nec convenient homini in quantum est homo (ut etiam Philosophus dicit): propter quod in ipsis non consistit humani corporis beatitudo; sed corpus humanum beatificabitur ex redundantia beatitudinis partis intellectivæ (a qua homo est homo) in ipsum, in quantum erit omnino subditum rationi. Delectationes quoque carnales ad felicitatem perfectam non

A requiruntur, quin non sint propter se appetendæ. Imo (secundum Philosophum septimo ac decimo Ethicorum) sunt medicinales, quoniam homini adhucibentur ad removendum fastidium. Sunt etiam agriculturales, secundum quod homo eis immoderate afficitur et adhucet, ac si essent verae delectationes: quemadmodum habens gustum infectum, delectatur in nocivis, in quibus non delectatur qui habet sanum palatum; atque (ut etiam ait Philosophus) qui delectationibus illis inhucerent, non habent sanum affectum. Solæ etenim delectationes spirituales (secundum ipsum) sunt simpliciter delectationes, et propter se expetendæ: unde ipsæ solæ ad beatitudinem requiruntur. — Hæc Thomas in Scripto.

At vero in Summa contra gentiles, libro quarto, diffusius super his scribit: Remota (inquiens) corruptibili vita, ucesse est removeri ea quæ corruptibili vitæ deserviunt, ut sunt corporales refectiones et carnales commixtiones: quia per alimenta instauratur deperditum, et ad congruam pertingitur quantitatem. Quum ergo resurrectio sit ad vitam incorruptibilem, non erit in ea corporalis refectio. Generatio vero est ad speciei conservationem, quæ tunc individuis immortalibus conservabitur. Insuper corporalia ad spiritualia referri oportet: ideo inordinatum esset ac vitiosum, comestiones, potationes, concubitus, eorumque delectationes propter se ipsas appetere, et non ordinari iu aliquem finem spiritualem, neque ad prolem ad D Dei honorem procreandam, neque ad corporis sustentationem, ut efficacius possit spiritui in Dei obsequio subservire. — Sed objici potest, quod primi parentes etiam si non peccassent, nihilo minus cibo, potu et commixtione carnali usi fuisse, et posteri eorumdem. Dicendum, quod ipsi adhuc fuerunt viatores, nec confirmati in bono; et sicut potuerunt peccare, ita et mori. Fuitque eis injunctum per generationem multiplicari: hinc refici indigebant. Nec positi erant in paradiſo ad ma-

cap. 83.

Gen. i, 28.

* naturæ

nendum ibi perpetue, nec ut sinc sine A et tanquam scintillæ discurrent. In eo venereis uterentur, sed inde ad paradisum transferrentur cœlestem : idecirco nequam est simile.

Ex quibus patet, quam vilis, rudit falsa sit lex Mahometi, et Judæorum modernorum perfidia, præsertim quum felicitas in nobilissimarum virium actionibus, et eminentissimarum virtutum actibus sit consistens, non in exercitiis istis brutalibus, quæ etiam nullatenus essent merces condigna sanctarum spiritualium actionum theologicarum virtutum. Ideo illa figura incredulorum non nisi a carnalibus hominibus credi possunt et appeti. Quæ vero in Scripturis de futura beatitudine per modum corporalium epularum dicuntur, certum est spiritualiter esse interpretanda, quemadmodum ubertim in Scripturis spiritualia per corporalia designantur.

— De his multa scribit Thomas ibi.

QUÆSTIO III

Modo quæritur, An sunt quatuor tantum dotes corporum electorum ; et specialiter, an impassibilitas sit dos corporis.

Videtur quod non sint tantum quatuor talium corporum dotes. Nam delectatio redundans in partem sensitivam ex felicitate animæ, videtur potissime dos censenda, sicut fruitio ipsa in anima. — Rursus, Anselmus tangit septem corporum dotes, dicendo quod in eis erunt pulchritudo, velocitas, fortitudo, libertas, sanitas, diuturnitas et voluptas. — Iterum, anima sancta multiplicius ac vehementius decorabitur quam corpus ipsius : ergo erunt plures dotes in anima quam in corpore.

Circa hæc scribit Antisiodorensis in Summa sua, libro quarto : Dotes corporis sunt quatuor, puta, impassibilitas, claritas, subtilitas et agilitas. Quæ notantur in libro Sap. m, 7. Sapientiæ, quo habetur : Fulgebunt justi,

quod dicitur, Fulgebunt, insinuatur splendor seu claritas. Unde et Christus in Evangelio contestatur : Fulgebunt justi sicut Matth. xiii, sol in regno Patris eorum. Sol vero fulgebit tunc septempliciter, ut loquitur Isaïas ; remunerabitur quippe pro suo obsequio. Per hoc autem quod dicitur, Justi, notatur impassibilitas : quia ut in libro Sapientiæ asseritur, justitia perpetua est et immortalis, et per eam Deo præcipue conformamur. Nomine quoque *scintillæ*, notatur subtilitas ; atque in verbo *discurrent*, significatur agilitas : quæ tanta erit in corporibus glorificatis, ut quasi in momento moveri possint ab oriente in occidentem, et ab aquilone in meridiem, et econtra. Levitas enim proprietas quædam est tantum movendi sursum, agilitas autem sive movendi sursum sive deorsum. His dotibus nihil potest in corporibus melius inveniri.

Sed queritur, an corpus glorificatum valeat penetrare per dotem subtilitatis aliud corpus non glorificatum, et esse in eodem loco cum illo. Dicendum, quod corpus glorificatum tantæ est dignitatis et subtilitatis ac nobilitatis, quod penetrare potest alia corpora, non penetrari : ignominia namque esset ei, posse penetrari. Unde Augustinus in libro contra Epistolam fundamenti : Quum dico, natura corruptibilis, duo dico. Per hoc quod dico, corruptibilis, nihil dico ; per hoc quod dico, corpus, aliquid dico. Corruptibile autem in qualibet sua parte habet aliquid mixtum de nihilo : propter quod dicitur ubique porosum, non quod in omni ejus parte sit porus sive divisio actualiter, sed ubique in ipso est porus, id est aperibilitas seu divisibilitas. Corpus autem glorificatum non est porosum : ideo non est divisibile seu aperibile ; et hoc est a gratia voluntateque Dei. — Denique corpus glorificatum replet locum corporis glorificati, ita quod non recipit secum aliud corpus glorificatum ; sed non replet locum corporis non glorificati, imo recipit secum corpus non glorifica-

^{43.}
^{Is. xxx, 26.}

^{Sap. i, 15.}

tum. In patria quoque bene poterit esse, quod Petrus aliquando velit esse prope Paulum, aliquando juxta alium : et sic ibi poterit esse motus. Laudabunt etiam Deum non solum mentaliter, sed item vocaliter : et sic poterit ibi usus subtilitatis et agilitatis consistere. Sed quoniam non est nobis certum, utrum motus localis in patria erit, dicimus quod sive sic, sive non, subtilitas et agilitas ibi erunt, quoniam in se ipsis delectabiles sunt. Nam et multae virtutes erunt in patria sine usibus sen actibus quos hic habent, ut temperantia, et patientia, de qua fertur : Patientia pauperum non peribit in finem.

Ps. ix, 19. Quæritur etiam, an dotes impassibilitatis erit in parvulis decadentibus sine Baptismo. Apparet quod sic, quoniam non habebunt nisi pœnam damni, quæ spiritualis est, et ita non poterunt in corpore pati. Sed contra, impassibilitas (ut est dotes) aut est sola privatio passibilitatis in corpore, aut aliqua potentia qua poterimus violentiæ omni resistere. Si sola privatio : ergo diabolus eam habebit, quia non potest pati in corpore. Imo si impassibilitas est talis potentia resistendi, videtur duritia esse dotes talis. — Respondemus, quod impassibilitas est potentia qua electi omni violentiæ resistere quibunt, et habet duplarem privationem, scilicet, patientiae et potentiae patiendi seu moriendi. Et Adam ante peccatum habuit potentiam illam solum cum una privatione, videbatur moriendi, et hoc sub conditione. Parvuli quoque sine Baptismo decadentes non habebunt istam impassibilitatem. Nec sequitur, Non poterunt pati : ergo impassibles erunt. Quod enim non poterunt, non erit ex impotentia corporum, sed ex justitia Dei, quæ non permittit quemquam puniri pœna corporali sensibili, nisi peccatum fecerit actuale. — Haec Antisiodorensis in Summa.

Thom. in dist. 49, q. 4, a. 5. At vero Thomas : Ex hoc (ait) homo est beatitudinis particeps, quod ad Dei imaginem factus. Quae imago primo ac principaliter in mente consistit, et per derivationem quamdam, in corpore, secundum

A quod ipsum corpus oportet animæ esse proportionatum. Hinc et beatitudo in mente principaliter sita, per redundantiam existit in corpore, ut beatitudo hominis secundum corpus vocetur, quod imperium animæ perfecte exsequitur. Hinc sicut dispositiones quæ sunt in anima beata ad perfectam operationem qua Deo conjungitur, dicuntur animæ dotes; ita dispositiones quæ sunt in corpore gloriose, ex quibus corpus efficitur perfecte animæ subiectum, dicuntur corporis dotes. Nam et B perfectio corporis gloriosi aliquo modo juvat ad hoc quod anima liberius perfectius que Deo inhæreat, in quantum nullo corporis impedimento retrahitur, atque in quantum anima habet perfectius esse corpori tali conjuncta, quam separata : unde et ejus operatio perfectior redditur. Ex quibus patet responsio ad id, utrum ponenda sunt corporis dotes.

C Porro dum queritur, an dotes illæ sint quatuor; respondendum, quod anima est corporis forma ac motor. Quumque dotes corporis ordinentur ad hoc quod animæ corpus perfecte subdatur, utpote tam ut formæ quam ut motori (a forma quippe in materia tria causantur, videlicet, esse substantiale, vires et formæ secundariae seu accidentales, conservatioque amborum); itaque corpus gliosum in quantum perfecte subditur animæ quantum ad esse substantiale, ornatur dote subtilitatis. Nempe ex hoc corpus gliosum subtile vocatur, quod perfecte ab anima informatur. In quantum autem subditur animæ tanquam formæ secundum formas accidentales quæ ab anima sunt in corpore, habet dotem claritatis; et in quantum corpus gliosum perfecte ab anima conservatur, dotem sortitur impassibilitatis; et prout perfecte subjicitur animæ ut motori, dote agilitatis perficitur. Porro quidam has quatuor dotes quatuor cardinalibus adaptant virtutibus, eo quod cardinalium virtutum materia sunt corporalia bona: ut scilicet prudentiae correspondeat claritas, propter cognitionem; justitiae, quæ perpe- *sap. 1, 15.*

tua est et immortalis, impassibilitas; for-
titudini agilitas, ex qua contingit ut nil
corpori queat resistere (unde agilitas no-

A actu a Beatis, et an omnes sensus
sint in actu in illis.

In hac quæstione quatuor tanguntur.

Ad primum respondebat sanctus Doctor : Dicendum, quod passio duplice sumitur. Primo communiter, pro omni recep-

tione, sive sit perfectiva, ut intelligere

et sentire, sive corruptiva : et sic corpora

gloriosa non dicuntur impassibilia. Secun-

do accipitur proprie : quam libro secun-

do definiens Damascenus, Passio (inquit)

est motus praeter naturam. Sicque immo-

deratus motus cordis appellatur passio

eius; moderatus vero dicitur operatio ejus,

quoniam omne quod patitur, ad agentis

terminos trahitur. Et sic proprie sum-

pta passione, corpora gloria impassibilia

erunt. Hujus autem impassibilitatis ratio a

diversis diversimode assignatur. Nam qui-

dam eam attribuunt conditioni elemento-

rum, quæ aliter se habebunt in corpore

tunc quam nunc, dicentes quod elementa

manebunt in illis secundum substantiam,

non secundum qualitates activas et passi-

vas. Contra quod est, quod qualitates illæ

sunt de perfectione elementorum. Rursus,

qualitates illæ sunt propria accidentia ele-

mentorum, causata ex materia et forma :

ideo non videntur separabiles ab eisdem,

et manente causa manebit effectus. —

Hinc alii dicunt, quod manebunt, sed actio-

nes proprias non habebunt, divina virtute

id faciente. Quod etiam non appareat, quia

ad mixtionem requiritur activarum passi-

varumque qualitatum conjunctio ; et jux-

ta prædominium unius vel alterius, mixta

D efficiuntur diversæ complexionis : quod

oportet ponere in corpore resurgentis, quo-

niam carnem et ossa habebunt, quibus

non convenit complexio eadem. Præterea,

secundum hoc impassibilitas dos non es-

set, quia non ponere aliquam dispositio-

nen in substantia impassibili, sed solum

prohibitionem corruptionis ab exteriori,

puta divina virtute. — Ideo alii dicunt,

quod in illis gloriosis corporibus erit ali-

iquid de natura quintæ essentiae, quam

dicunt venire in compositionem humani

I Cor. xv, 43. tatur ab Apostolo, quem ait, Surget in vir-

tute; temperantiae autem, quæ corpus at-

tenuat, subtilitas. Sicque quatuor dotes

corporis correspondent quatuor virtutibus

cardinalibus, sicut tres dotes animæ tribus

virtutibus theologicis.

Et ad has quatuor dotes reducuntur septem illa quæ ponit Anselmus. Pulchritudo enim continetur sub claritate ; velocitas, libertas et fortitudo, sub agilitate ; sanitas et diuinitas sub impassibilitate. Voluntas autem reduci potest ad subtilitatem, quia ex hoc quod corpus est perfecte informatum ab anima, est ad delectationem dispositum. Porro agilitas non solum spectat ad motum, sed etiam ad sensum, et ad omnes alias animæ operationes, ut corpus gloriosum dicatur agile ex hoc quod est perfecte habitatum ad omnes operationes quæ exercentur per corpus. — Si vero queratur, cur claritas potius dos vocatur quam alia sensibilis qualitas ; respondet, quod secundum Philosophum secundo de Generatione, qualitates visibles sunt aliis qualitatibus sensibilibus nobiliores, in hoc quod corpora inferiora cum corporibus cœlestibus in visibilitate communicant, non in aliis sensibilibus qualitatibus. Unde lux seu claritas, quæ est qualitas propria cœlestium corporum, aptior est ad designandum intelligibilem qualitatem ; hinc quoque perveltas ad claritatem est pertinens. — Hæc Thomas.

QUÆSTIO IV

C onsequenter queritur de dotibus istis in speciali.

Primo, Utrum impassibilitas sit dos corporis gloriosi, æqualiter conveniens omnibus corporibus gloriis. Præterea, Utrum impassibilitas illa excludat sensum in

corporis ad conciliaudum elementa in harmoniam quandam, per quam possint esse apta materia animæ rationalis. Attamen in statu præsenti patitur corpus humanum instar aliorum mixtorum, propter dominium naturæ elementaris in eo; in resurrectione vero dominabitur natura corporis quinti: propterea corpus humanum tunc impassibile erit. Sed nec hoc stare potest,

*Cf. t. XXII.
p. 144 B.*

quoniam corpus quintum, videlicet cœlestis, non venit naturaliter in compositionem corporis humani. Impossibile quoque est, quod aliqua virtus naturalis, qualis est virtus cœlestis corporis, transferat corpus humanum ad proprietatem gloriæ, qualis est impassibilitas corporis gloriosi, quum immutationem corporis humani adscribat Apostolus Christi virtuti, dieen-

*I Cor. xv, 48.
Philipp. ii, 21.*

do: Qualis cœlestis, tales et celestes; itemque, Reformabit corpus humilitatis nostræ, etc. Nec ita potest natura cœlestis dominari in corpore humano, quin natura elementaris remaneat, cui ex essentialibus suis principiis passibilitas inest. — Hinc dicendum, quod omnis passio fit per victoriam agentis super patiens: alias non traheret ipsum ad terminos suos. Impossibile autem est, quod aliquid dominetur super patiens, nisi in quantum debilitatur dominium propriæ formæ super materiam patientis, loquendo de passione quæ est contra naturam, de qua nunc loquimur. Non enim potest materia subjici uni contrariorum sine hoc quod tollatur dominium alterius super ipsam, vel saltem diminuatur. Corpus autem humanum, et quidquid in eo exsistit, erit perfecte subjectum animæ rationali, sicut et ipsa perfecte erit subiecta Deo: ideo in corpore gloriose non poterit esse mutatio aliqua contra dispositionem illam qua perficitur ab anima; et ita corpora illa erunt impasibilia.

Si autem objiciatur, quod mortale est differentia hominis, ita quod definitio hominis est animal rationale mortale: ergo non potest esse immortalis. Dicendum, quod mortale ponitur in definitione ho-

A minis a philosophis qui non crediderunt hominem totum aliquando posse esse immortalem, quia non viderunt homines nisi secundum mortalitatis statum. Vel potest diei, quod secundum Philosophum, quoniam differentiæ essentiales sunt nobis incognitæ, ideo aliquando utimur differentiis accidentalibus ad significandum essentiales differentias, quæ sunt accidentalium causæ. Hinc mortale non ponitur in definitione hominis quasi ipsa mortalitas ad essentiam pertineat homini, sed quoniam id quod nunc est causa mortalitatis, videbile est compositio ex contrariis, est de essentia hominis; sed tunc non erit causa ejus, propter victoriam animæ super corpus: unde et potentia patiendi erit tunc quasi ligata, non libera. — Denique qualitates elementares instrumenta sunt animæ: unde habetur secundo de Anima, quod calor ignis in corpore animalis regulatur, in actu nutriendi, secundum virtutem animæ. Dum vero agens principale est perfectum, nec est defectus in instrumento, nulla actio procedit ab instrumento nisi secundum dispositionem principalis agentis. Hinc in Sanctorum corporibus nulla actio aut passio poterit provenire a qualitatibus elementaribus, contraria dispositioni animæ intendentis suum corpus conservare. — Præterea, secundum Augustinum in epistola ad Consentium, potest virtus divina ab ista corporum visibili atque tractabili natura quasdam qualitates auferre, manentibus aliis. Ideo, sicut ab igne fornacis Chaldæorum abstulit virtutem comburendi, quantum ad corpora puerorum, non quantum ad ligna; ita ab humoribus corporum gloriosorum auferet passibilitatem, et dimittet naturam. — Postremo, cicatrices vulnerum non sunt in Christo, nec erunt in martyribus, prout includunt defectum, sed in quantum sunt signa constantissimæ virtutis qua pro Deo et fide sunt passi, quatenus ex hoc eis ac aliis gaudium erescat. Unde vicesimo secundo de Civitate Dei, capitulo vicesimo loquitur Augustinus: Nescio quomodo sic affici-

mur amore martyrum beatorum, ut velimus in regno in eorum corporibus videre vulnerum cicatrices quæ pro Christi nomine pertulerunt, et fortassis videbimus. Non enim deformitas sed dignitas est in eis : quia non corporis sed virtutis pulchritudo in illis fulget.

Ad secundum, quo quæritur, utrum impossibilitas æqualiter erit in omnibus illis, dicendum, quod impossibilitas consideratur primo secundum se : sive quoniam solam negationem vel privationem importat, non suscipit magis et minus, sed æqualis erit in omnibus glorificatis ; secundo, penes suam causam, et sic major erit in uno quam in alio. Causa vero ipsius erit dominium animæ super corpus : quod dominium causabitur ex hoc quod immobiliter Deo fruetur. Hinc quo quis perfruetur Deo perfectius, eo eminentior erit impossibilitas ejus.

Ad tertium demum, quo quæritur, utrum impossibilitas excludit sensum in actu a Beatis, dicendum, quod omnes ponunt aliquem esse sensum actualem in corporibus Beatorum. Alias corporalis virtus ipsorum post resurrectionem, assimilaretur somno potius quam vigiliæ : quod illorum perfectioni non convenit, quia in somno corpus sensitivum non est in ultimo actu vitæ, propter quod somnus vocatur dimidium vitæ, primo Ethicorum. Verum de modo sentiendi illorum, diversa diversi senserunt. Quidam, quod quoniam corpora gloria erunt impossibilia, erunt et insusceptiva peregrinae impressionis, etiam plus quam cœlestia corpora ; nec videbunt intus suscipiendo, sed extra mittendo. Quod esse non potest : quia in resurrectione natura hominis manebit eadem in ipso et in omnibus partibus ejus ; natura autem hominis est sentire intus suscipiendo. — Hinc alii dicunt, quod sensus in actu fiet non per receptionem ab objectis, sed per effluxum a superioribus viribus. Sed iste modus non faceret vere sentire, quoniam omnis potentia passiva, secundum suæ speciei rationem determinatur ad aliquod spe-

A ciale activum. Quumque proprium activum in sensu exteriori sit res extra animam existens, et non intentio ejus existens in imaginatione aut ratione ; idcirco, si organum sentiendi non moveatur a rebus ab extra, sed ex imaginatione, aut aliis superioribus viribus, non erit vere sentire. Non enim dicimus, quod phrenetici et alii mente capti, in quibus propter victoriæ imaginativæ virtutis fit talis specierum defluxus ad organa sentiendi, veraciter sentiant. — Hinc dicendum cum B aliis, quod sensatio corporum gloriosorum erit per susceptionem a rebus exterioribus. Sed sciendum, quod organa sentiendi immutantur a rebus duplice. Primo immutatione naturali, quando videlicet organum disponitur eadem qualitate naturali qua objectum, ut dum manus fit calida ex attactu rei calidae. Secundo immutatione spirituali, dum recipitur qualitas sensibilis in organo secundum esse spirituale, hoc est, intentio seu species qualitatis, non qualitas ipsa : quemadmodum pupilla recipit albedinis speciem, non tamen efficitur alba. Itaque prima receptio non causat sensum per se loquendo, quoniam sensus est receptivus specierum in materia præter materiam, ut dicitur secundo de Anima. Hæc quoque receptio immutat recipientis naturam, quia sic recipitur qualitas secundum esse materiale. Hinc ista receptio non erit in corporibus gloriosis, sed secunda, quæ per se facit sensum in actu, nec recipientis naturam immutat. Erunt etiam ibi novæ receptiones in organis, et ex consequenti nova judicia sensus communis, non tamen de hoc nova judicia intellectus.

Sed præhabitis objici potest. Nam vehemens occupatio circa actum et objectum unius potentiarum, remittit aliarum virium actiones ; animæ autem Beatorum, quantum ad vires suas superiores, vehementissime sunt intentiarum circa increatum objectum : ergo sensibilia non advertent nec sentient. — Respondendum, quod quando unum duorum est ratio alterius, occupatio animæ circa unum non impedit nec re-

mittit occupationem ejus circa aliud : sic ut dum medieus videt urinam, non minus potest attendere regulas artis de coloribus urinarum, sed magis. Et quoniam Deus apprehendetur a Sanctis ut ratio omnium quæ ab eis agentur et cognoscantur, ideo occupatio beatificæ contemplationis non minuet neque impediet actiones in sensibus. Vel dicendum, quod ideo una potentia impeditur in actu suo ab alia vehementer occupata, quoniam una potentia per se non sufficit ad operationem tam intensam, nisi ei subveniatur per id quod erat influendum aliis potentias aut membris a principio vitae. Quumque in Sanctis omnes potentiae perfectissimæ erunt, ideo ex intensa actione seu occupatione unius, alia nequaquam impeditur.

Nunc ad quartum respondendum, quo quæritur, utrum omnes sensus erunt in actu in Beatis: de quo sunt duæ opiniones. Una, quod quamvis universi sensus exteriores erunt in Beatis, tamen solum duo sensus erunt in actu, videlicet visus et tactus; nec hoc erit ex defectu sensuum, sed medii et objecti; nec tamen erunt frustra, quoniam erunt ad naturæ integratatem atque ad commendandum sapientiam Creatoris. Sed istud non videtur verum, quoniam quod est medium sentiendi in sensibus istis, est etiam medium sentiendi in aliis: sicut aer, qui est medium in vindendo, est etiam medium in audiendo ac odorando, ut patet secundo de Anima. Gustus quoque habet medium conjunctum, sicut et tactus, quum gustus sit quidam tactus, ut in eodem dicitur libro. Odor etiam erit ibi, sicut cantat Ecclesia, quod odoris suavissimi corpora erunt Sanctorum; odor autem objectum est odoratus. Laus item vocalis erit in patria. Unde super illud Psalmi, Exsultationes Dei in gutture eorum, loquitur Augustinus: Corda et linguae non desinent Deum laudare. Idem habetur in Glossa super illud Esdr. xii, dræ: In canticis et cymbalis. — Ideo dicendum, secundum alios, quod etiam odoratus et auditus erunt ibi in actu; gustus

A vero non erit ita in actu, quod immittetur ab aliquo cibo aut potu sumpto, nisi forte dicatur, quod erit ibi gustus in actu per immutationem linguæ ab aliqua humiditate adjuncta. Veruntamen tactus a qualitatibus tangilibus non immittetur nisi spirituali immutatione, sicut in corpore Adæ fuit ante peccatum: quod corpus nec ignis urere, nec gladius scindere potuisse.

Si autem objiciatur, quod odoratio non fit sine fumali evaporatione, quæ non est sine corruptione; dicendum, quod aliqui posuerunt odorem non esse nisi evaporationem fumalem. Quod stare non valet, quum vultures odorem percipient ex remotissimis locis, ad quæ fumalis evaporatione nequit pertingere, quamvis totum resolveretur in vaporem, præsertim quum sensibilia in aequali distantia ad quamlibet partem immutent: unde odor interdum immutat medium simul et organum sentiendi spirituali immutatione, sine omni evaporatione ad organum pertingente. Quod autem aliqua evaporatio ibi est, inde est, quod odor in corporalibus est aliqua humiditate adspersus: unde oportet aliquam fieri resolutionem ad hoc quod percipiatur. In corporibus vero gloriosis odor erit in sua ultima perfectione: ideo immutabit spirituali immutatione. Odoratus quoque in Beatis, quoniam nulla humiditate impeditur, sicut in nobis nunc accidit, sentiet non solum excellentias odorum, imo etiam minimas differentias eorumdem.

Insuper, sicut jam tactum est, in patria erit laus vocalis, quamvis aliqui aliter dicant; et sola spirituali immutatione organum immutabit auditus: et fiet hoc propter perfectionem sensus, et delectationem.

Venit his objici potest, quoniam visio fit secundum quod in pupilla recipitur species rei visæ; sed hoc esse non poterit in Beatis, quia quod actu est lucidum, non est speciei visibilis receptivum: propter quod speculum directe sub solis radio positum, non representat speciem oppositi corporis. Quum ergo pupilla in

Beatis erit totaliter luce perfusa, non valabit recipere speciem corporis colorati. Dicendum, quod augmentatio luminis non impedit spiritualem receptionem speciei coloris, dummodo maneat in natura diaphani. Nam quanto plus aer illuminatur, tanto aptius medium est ad videndum, nisi defectus sit ex visus debilitate. Quid autem in speculo directe opposito non appareat similitudo rei oppositæ, est ex reverberationis defectu, ad quam requiritur quid obscurum (propter quod in speculo plumbum adjungitur vitro): quam obscuritatem radius solis repellit. Claritas demum corporis gloriosi non aufert diaphaneitatem a pupilla, quia gloria non tollit natum : unde magnitudo claritatis in pupilla plus conferet ad visus acumen quam ad ejus defectum. — Haec Thomas in Scripto.

Concordant Petrus et Richardus per omnia. Asserit quoque Richardus, quod qui libet sensus exterior erit in aliquo actu, atque quod gustus erit ibi apprehensivus saporum per immutationem animalem, ex vi beatitudinis animæ, ut aliqui opinantur; vel ut alii scribunt, ex quadam humiditate existente in lingua Beatorum, habente saporem illi perfectioni convenientem, quæ indesinenter in lingua servabitur. Et ut mihi videtur, humiditas illa fiet in lingua per creationem, vel in lingua causabitur ex vi beatitudinis animæ. — Erit item in C. p. 281 D. D'. patria sonus et laus vocalis, et immutabit auditum sine materiali immutatione facta in ipso auditu ac medio; et generabitur in medio absque materiali possibilitate: et hoc, vel in aere, vel in loco formationis ipsius vocis reservato, qui ibi incorruptibiliter permanebit. Vel dici potest, quod partes cœli empyrei dividi poterunt et reuniri, et secundum partes suas moveri motu tremoris necessario ad vocis formationem, et inspirationem ac respirationem. Nempe, quum hic motus sit vitalis, dicunt aliqui quod erit in Beatis ita, quod sic se habebit corpus illud ad corpora glorifica ta, sicut hic aer ad corpora corruptibilia; et quod cœlum aquatum ita se habebit ad

A eos, sicut terra ad nos in hac vita, sic quod habebunt pedes suos super convexum cœli illius, quamvis quandocumque placuerit eis, poterunt se inde levare sine difficultate, et tenere in alto; et tamen cœlum illud incorruptibilis est naturæ. Quemadmodum enim in cœlo stellato sunt firmitas atque soliditas, ita ut partes ejus ab invicem dividantur nequeant virtute creata, quæ tamen causatae non sunt per quatuor qualitates primas contrarias; sic qualitas qua cœlum empyreum est penetrabile, ac modo præfato passibile, non est de illarum numero qualitatum, nec causata ex illis. Quod autem possibilitas illa incorruptioni cœli illius non repugnet, videtur posse probari auctoritate Augustini, secundo super Genesim protestantis, quod cœlo non moto, si sola sidera verterentur, fieri potuissent omnia quæ in ipsis siderum conversionibus animadversa existunt ac deprehensa. In quibus verbis sentire videtur, stellam posse incedere de una parte cœli ad aliam, quod sine divisione partium cœli et reunione earum naturaliter fieri non valeret: et tamen cœlum illud incorruptibile est. Hoc tamen de cœlo stellato non approbo. Hæc Richardus.

Quocirca sciendum, quod B. Augustinus in his quæ philosophiam concernunt, Platonem præcipue est secutus. Plato autem dixit cœlum stare, non circumferri, sed stellas moveri per illud. Unde in primo ait Timæi: Per cœli orbem sidera meant, et ducunt choream. Quam positionem Ptolemaeus quoque secutus est, qui (ut in prologo super Genesim fatetur Hieronymus) in Platonis dogma cadere videbatur. Et quamvis Richardus istud non reprobet in hoc loco de possibilitate incessationis stellarum per partes cœli, nihil minus in Scripto super secundum sequitur eos qui dicunt planetas per suos orbes moveri: quod sine orbium illorum divisione fieri non posse tenetur.

Præterea circa præhabita serbit Alber tus: Unumquodque corporum in resurrectione recipiet quantitatem in longo, lato

et spisso, in mensura ætatis plenitudinis A passibilitas corporis gloriosi. Hæc Albertus. Christi, si natura non defecisset per infirmitatem aut mortem aut nutrimenti subtractionem, nec errasset per alimentorum superfluitatem, alimme errorem. — De dote deum impassibilitatis dicendum, quod cum impassibilitas sit præmium quoddam, non erit aequaliter neque aequalis in omnibus, sicut nec aliæ dotes, quoniam præmia non sunt aequalia. Et quamvis dicat privationem, tamen fundatur super habitum facientem illam impassibilitatem. Quamvis etiam non plura privet in uno quam in alio, attamen resistens habitus fortius privat in uno quam in alio. Omnis quoque passibilitas est ex materia, et impassibilitas est ex forma : ideo habitus exaltantes formam super materiam ad tollendam privationes et dispositiones contrarias formæ, impassibilitatem perficiunt. Hi vero habitus exaltantes, nequeunt esse nisi gratia et gloria, quæ continent et ligant agentia ac patientia, ut nunquam agant ad discrasiam complexionis, aut ad divisionem partium compositionis. Quod qualiter fieri possit, sic potest intelligi. Cf. p. 277 C.

V. LXXII. et 117 C' et 119 A'.

Nam ut Aristoteles innuit, et Commentator exponit, elementa salvantur in mixto quantum ad suas formas substantiales. Proprietates vero elementares, utpote qualitates primæ activæ et passivæ, non sunt in mixto secundum proprium modum seu actum : unumquodque enim contrariorum alteratum est ab altero secundum actum mixti. Continens vero seu ligans actum mixti, est omne illud quod impedit intentionem seu prevalentiam unius super aliud in actu mixti et miscibilium unione, ut faciunt medicinalia conservantia sanitatem. Et loco medicinalium imaginemur ponи in corpore habitus quosdam facientes alium statum, non diversam naturam : statum scilicet in quo sic prævalet actus mixti, quod omnino dominetur potentius miscibilium, sic quod nunquam intendi valeant aut remitti, nec a causa interiori nec exteriori; et tunc est status mixti inalterabilis ac impassibilis : et hæc est im-

B

Præterea, Bonaventura circa hæc sciscitur, utrum beatitudo seu gloria corporis in dotibus istis consistens, sit originaliter a felicitate et gloria animæ. Respondet : De dotibus corporis, in quibus glorificatio ejus consistit, contingit loqui dupliciter. Primo, quantum ad earum dispositiones ; secundo, quoad eam consummationem. Primo modo sunt dispositiones seu absolute corporis qualitates, ei in sua glorificatione donandæ. Sed secundo modo acceptæ, sunt a beatitudine animæ, seu ab anima gloriosa. Siec enim nunc influit anima corpori, et ex influentia illa corpus coloratus, vivacius durabiliusque efficitur ; sic anima gloriosa influens in corpus resuscitatum, omnes has dotes ad quas corpus habuit dispositionem per sui reformatiōnem, perficit et consummat.

C

Insuper sufficientia quatuor dotum, quadrupliciter assignatur, et duo modi expressi sunt. Tertius tantum sumitur penes causam formalem. Nam ut aliqui dicunt, Cf. p. 278 D'.

p. 114 A'; XXV, p. 278

quum in corpore nostro sit natura cœlestis concilians, atque natura clementaris conciliata, modo dominatur in corpore natura clementaris, post resurrectionem vero dominabitur natura cœlestis, quæ est natura lucis : quæ erit siec causa formalis et completiva corporis glorificati. Quumque lux habeat quatuor istas proprietates, quæ sunt, claritas, subtilitas, agilitas, impassibilitas, convenienter hæc quatuor lucis proprietates ponuntur corporum dotes. Quartus modus accipitur secundum easam materialem. Corpus etenim nostrum est ex quatuor clementis compositum, et quadruplicem habet ab eis defectum. Ab aqua est passibilitas, a terra obscuritas : nam siec humidum aqueum corpus corruptit, sic terra (quæ est opaca) obscuritatem inducit. Ab igne vero animalitas, quoniam ignis suo calore consumit continue, propter quod indiget continua alimonia ciborum. Ab aere autem habet corpus infirmitatem, eo quod aer facillime immunitatur, et impellentibus cedit. Itaque, contra

hæc quatuor mala indiget corpus his quatuor dotibus, hæc mala tollentibus, utpote : impassibilitate contra corruptionem, claritate contra obscuritatem, spiritualitate seu subtilitate contra animalitatem, virtute seu agilitate contra infirmitatem. Hæc demum sufficientia est aliis aptior, quia præcipue concordat auctoritati Apostoli,

1 Cor. xv, 42-44. asserentis ad Corinthios : Seminatur in

corruptione, surget in incorruptione (ecce impassibilitas); seminatur in ignobilitate, surget in gloria (ecce claritas); seminatur in infirmitate, surget in virtute (ecce penetrabilitas); seminatur animale, surget spirituale (ecce agilitas). — Denique dotes istæ recipiunt magis et minus. Quædam namque recipiunt magis et minus per admixtionem contrarii, ut quando utrumque contrarium est aliquid positivum, sicut album et nigrum; quædam vero per accessum ad complementum, ut ea quorum opposita sunt privativa, ut bonum et malum, lux et tenebræ : sieque dotes recipiunt magis et minus.

Si autem queratur, an omnes sensus erunt ibi in actu : dicendum, quod posse sentire est ex coniunctione potentiae sensitivæ cum organo proprio bene disposito; sentire vero est ex coniunctione potentiae cum objecto. Quoniam ergo in patria erunt potentiae conjunctæ organis optime dispositis, erunt ibi omnes potentiae sentiendi. Sed quia objecta omnium sensuum non erunt in gloria, sed quorumdam; ideo quidam sensus erunt in actu suo, et quidam non. Objecta quippe quorumdam sensuum sunt proprietates absolutæ, quæ recipiuntur in corpore glorificato, ut color in visu, levitas in tactu. Numquid corpus gloriosum resurrectum sit cum luminositate et levitate, erunt ibi objecta et actus visus et tactus. Objecta autem aliorum sensuum non sunt proprietates corporis glorificati, nec proprietates absolutæ, sed emanationes a corporibus, ut odor et souus et sapor : ideo horum trium sensuum actus in patria non consistent. De sono tamen ambigitur, an laus vocalis in patria erit,

A quam ibi ponere nec videtur necessarium, nec aperte falsum : idecirco de hoc opinari est licitum. — Hæc Bonaventura. In quibus ultimum istud non reputatur idonee dictum : imo positio ex Thoma ac aliis recitata, verior, communior rationabilior-
p. 281 D.
282 C.

B Porro dum queritur, an erunt impassibilia, respondendum, quod secundum quosdam, natura cœlestis dominatur in gloriosis corporibus, quæ omnino conciliat elementa, et elementarem naturam quasi absorbet. Sed istud est dubium, quomodo natura cœlestis sit in compositione corporis nostri, quod non videtur componi nisi ex quatuor elementis. Idecirco dicendum, quod elementa manent in corpore glorificato, secundum substantiam et qualitates et operationes. Verumtamen attendendum, C quod operatio elementorum est quadruplex. Prima est ad constitutionem, et hæc est operatio mixtionis; secunda est ad conservationem, et hæc est ministerialis delatio caloris vitalis per corpus. Et hæc duæ manebunt in patria. Tertia est pugnæ, ordinans ad dissolutionem; quarta exterioris impressionis, qua operatio unius elementi super aliud intenditur ac robatur : unde et oritur inter ea pugna. Et hæc duæ non manebunt, triplici ratione. Prima est temperata mixtio, confringens contraria; secunda est elementarium appetituum quietatio; tertia est animæ prædominantis ac influentis conservatio. Ratione primi non impugnant, ratione secundi impugnare non possunt, ratione tertii necessario conquiescent.

D Postremo, si quereras, an corpus gloriosum sit impassibile passione ab extrinseco veniente, ut ab igne seu cultello; dicendum, quod corpus gloriosum est impassibile ab extrinseco omni genere passionis corruptentis. Quæ duplex est : una per

influentiam, sicut ignis comburit corpus; A cessante, necesse est alios omnes cessare. alia per violentiam, sicut cultello caro dividitur. Prima harum non est in corpore gloriose: quoniam talis influentia aut est secundum ordinem justitiae, et haec est in damnatis secundum divinæ justitiae ordinem; aut est secundum ordinem naturæ, et ista est solum quando patiens est talis naturæ, quod materia sua appetit esse sub alio actu. Privatio namque est principium patiënti. In corporibus autem glorificatis terminati jam sunt hujusmodi appetitus: ideo si corpus gloriosum ponatur in igne infernali, non læderetur. Alia demum est actio per violentiam. Et de hac aliqui dicunt, quod corpus gloriosum non patitur, quia non est qui inferat; et si quis vellet inferre, corpus gloriosum posset subito declinare. Sed juxta hoc, corpus Adæ ante lapsum habuisse dotem impassibilitatis. Ponatur etiam per impossibile, quod cultellus applicetur hujusmodi ventri: aut venter resistet, aut non. Si non: ergo venter lædetur ac patiëntur. Si resistit, quæro qua virtute. Et dicunt aliqui, quod habet naturam quintæ essentiæ, quæ non est divisibilis neque secabilis. Unde si quis juxta solem exsisteret, impingeretque cultellum, non pertransiret neque resisteret per naturam duri ac mollii, sed quia caret mollitie et duritia et passibilitate. Sed quum hoc intelligere sit prorsus difficile, hinc dicendum, quod corpus gloriosum pati nequit ex violentia aut duritia corporis obviantis, quoniam omne corpus est perivium ei, et illud pertransit, ut infra dicetur. Unde si quis haberet crystallinum cultellum, per ejus ictum non expelleret radium, imo radius penetraret, nec pateretur ab illo: sic in proposito intelligendum est corpus gloriosum penetrare cultellum absque læsione. — Haec Bonaventura.

At vero Thomas de Argentina: Causam, inquit, passibilitatis corporum gloriae quidam assignant cessationem motus cœli, quia motus cœlestis est primus omnium motuum ac mutationum, et primo motu

Sed contra istos est artielius Parisiensis, qui dieit quod stante cœlo et igne approximato stuppare, dicere quod ignis non comburat stupram, error est. Haec Argentinensis.

Amplius Scotus: Homo, ait, non potest esse beatus sine immortali vita; totus autem homo erit beatus, quoniam totus meruit. Rursus, homo habebit perfectionem suæ naturæ convenientem; et talis est immortalitas, quoniam anima immortali non repugnat perpetue perficere perfectibile suum. Hinc sieut ex anima immortalitate probatur resurrectio corporis, ita et immortalitas hominis, et per consequens corporis, et ita in homine potentia suscipienda impassibilitatem. Omni autem potentia passiva correspondet activa potentia extrinseca vel intrinseca; et posset forsan ponni potentia intrinseca, ponendo qualitates esse redactas ad tantam æqualitatem, ut una non posset esse principium agendi in aliam. Attamen istud non esset sufficiens causa ad salvandum impassibilitatem respectu agentis extrinseci. Denique, anima constituta est media inter Deum et corporalem naturam: ergo dum ipsa fuerit superiori suo, videlicet Deo, perfecte obediens ac plene subjecta, erit ejus inferius, utpote corpus, ei omnino subjectum, inseparabiliusque conjunctum. Sed contra hoc objici potest, quod anima in suo corpore qualitates contrarias exigit et præsupponit: non ergo ei repugnat. Ideo dico, quod causa impassibilitatis corporis gloriae est voluntas divina, non coagens causæ secundæ corruptivæ; et per hoc est corpus incorruptibile, non potentia remota sed propinqua, non a causa intrinseca sed extrinseca impediente: cuius exemplum est de igne in cainino, non agente ad consumptionem corporum trium puerorum.

Verum contra hoc arguitur, quia sic dos non esset aliquid intrinsecum et inhaerens corpori. Dicendum, quod corpus Beati habet jus quoddam ad talem Dei custodiam

ac præservationem ab omni corruptione. A ruptiva passibilitas corporis. Ideo anima non habet naturalem suam perfectionem ac liberam, nisi impassibile corpus recipiat: quod quum naturaliter fieri nequeat, oportet hoc fieri per aliquid supernaturale, puta per dotem impassibilitatis. De qua quæstio est, an sit, et quomodo habeat esse, et quid agat in corpore.

Nec cessatio motus cœlestis est causa incorruptibilitatis illius. Nam quamvis motus cœli habet aliquam primitatem ad alias motus, videlicet uniformitatis et velocitatis, non tamen causalitatis, nisi in quantum adducit generans agendo ad præsentiam et approximationem, quod est esse causam per accidens. — Rursus, si instetur, quia (secundum Gregorium) necessario corruptibile est quod palpatur; dico, quod auctoritas illa necessaria non videatur. Quare enim non posset palpari cœlum digito ibi existente, intelligendo palpationem ita, quod corpus cœlestis sensibiliter resisteret tactui, quamvis non afficiendo per aliquam qualitatem, utpote nec ut durum, nec ut molle, nec ut calidum, neque ut frigidum? Quod autem palpatur secundum aliquam qualitatem sensibilem immutando, bene est corruptibile. — Haec Scotus, qui etiam concedit, quod visus et auditus (qui sunt sensus magis spirituales) erunt in actu, præsertim si erit ibi sonus; de sensibus vero ad nutritionem pertinentibus, non sic appetet. Sed in his dicta ex S. Thôma, multo his rationabiliora et solidiora videntur.

q. 16. Insuper Henricus nono interrogat Quodlibeto, utrum dos impassibilitatis sit aliqua dispositio positiva corporis gloriosi. Respondet: In corporibus Sanctorum erunt perfectæ operationes omnium virium intellectivarum et sensitivarum. Volent enim et scient, videbunt et audient, et universaliiter sentient quæcumque sunt eis et beatitudini eorum convenientia, tam ex parte virium interiorum quam exteriorum. Hinc oportet in illis dotem ponere impassibilitatis, quam requirit natura animæ humanae, quoniam esse in corpore ei est naturale, sicut naturale est gravi esse in centro. Unde esse extra corpus, est contra suam naturam: sicut contra naturam est gravis, esse sursum. Hinc et contra naturam animæ est, aliquid esse in corpore suo per quod necessario habet aliquando esse extra corpus; et hoc est mortalitas, seu cor-

B a morte et corruptione ex esu ligni vitæ, quoque raperetur ad secundam immortalitatem, quæ erit corporum glriosorum post resurrectionem. Secunda immortalitas erit corporum glriosorum, qua homo non poterit mori ab aliqua causa intrinseca vel extrinseca agente. Tertia est immortalitas qua quis nullo modo potest mori, qualis est immortalitas ejus qui formaliter necesse est esse, et est suum esse, qualis est immortalitas Dei solius. Nunc ergo quærimus causam impassibilitatis secundo modo acceptæ. Nec dicere possumus, quod sola Dei voluntas sit causa ipsius: juxta quem modum Plato disseruit in Timæo, voluntatem Dei esse causam immortalitatis et indissolubilitatis deorum, in hoc ipso sentiente multo melius Aristotele. Nam Dei voluntas est solum causa extrinseca impassibilitatis quæ dos vocatur, quam oportet esse aliquid positivum in corpore tali. Nec hoc potest esse aliqua virtus elementaris neque cœlestis, sicut probatum est; sed oportet hoc esse aliiquid supernaturale. Et sunt qui dicunt, quod dispositio illa non sit aliud quam gloria animæ, per quam corpus suum erit plene subjectum. Hoc tamen non videtur sufficere, quoniam quantumcumque corpus subjectum sit animæ, si in corpore nihil receptum sit per quod ex se sit impassibile, non sequitur quin ex se sit passibile, possitque pati. Ideo dico, quod radix passibilitatis est privatio formæ exsistens in materia. Ex unione vero animæ gloriæ cum corpore suo ab omni fomi-

te mundo, ex redundantia gloriæ animæ in corporis infunditur corpori dispositio auferens dispositionem defectuum, quæ erat privatio : quemadmodum adveniente alia qualibet forma, tollitnr privatio quæ init carentia formæ illius. Sieque sublata dispositione illa defectiva, dispositio ista illi contraria per se ponit impassibilitatem, inimica ejus morte destrneta ; et ita mortale hoc induit immortalitatem, et corruptibile incorruptionem. — Hæc Henricus.

*I Cor. xv, 16.
Ibid. 53.*

At vero Guillelmus, libro de Universo : B Quoniam (inquit) quedam animæ humanae glorificandæ sunt, reddenda sunt illis corpora non solum immortalia, sed etiam impassibilia, et nutrimento non indigentia. Erunt etiam illis aliae mirabiles et supernaturales dispositiones, propter quas ipsa merito glorifieata vocabuntur. Si enim passibilia essent, læsionibus eorum essent animæ dolori obnoxiae, et ita non essent vere felices. Verumtamen non hoc intendimus dicere, quod per gloriam illam futuram omnino destruatur defectibilitas naturalis in animabus aut corporibus illis, sed quod prohibetur ab actu suo prohibitione impassibilitatis perpetuæ. Cujus exemplum est in vase solidissimo impenetrabiliter recluso, in quo aqua inelusa a sua effluxione totaliter prohibetur, nihilo minus suam fluxibilitatem nequaquam amittit. Clarius autem exemplum est in crystallo, in qua aqua a suo fluxu vehementia congelationis impeditur, quamvis in sua natura perseveret fluxibilis. — Hæc Guillelmus, qui super his seribit prolixè, et de modo operationis sensuum exteriorum in Beatis : an scilicet tam perfecte videant et audiant a remoto ut a propinquo, et utrum ab objectis immutentur. Et dicit, hoc per Omnipotentis moderantiam fieri posse, ut distantia objecti non impediat perfectam sensationem ipsius ; et rursus, quod sicut vires superiores sunt in ultimitate suæ actualitatis respectu omnium intelligibilium, præsertim post diem judicii, et velut speculum in effectu intelligibilium omui-

A num : ita et dici potest, ipsos sensus tunc futuros in ultimitate suæ perfectionis et actualitatis, per hoc quod erunt tanquam speculum in effectu seu actu sensibiliū universorum, minusquisque videlicet sensus respectu sui objecti, ita quod ultra non indigebunt ab objectis immutari. Nam et hoc ad perfectionem sensuum pro statu illo amplius pertinet, atque ad similitudinem gandii quod ex apprehensione objectorum suorum habebunt.

QUESTIO V

A Mplius quæritur, An corpori glorio ex sua subtilitate conveniat naturaliter, aut saltem supernaturaliter, esse simul in eodem loco cum alio corpore glorificato et non glorificato ; an etiam tale corpus commensuretur loco, sitque palpabile.

In hac quæstione multa tanguntur et includuntur. Et primo in ea supponitur, quod subtilitas sit dos atque proprietas corporis gloriosi. Contra quod arguitur. Nam corpora glorificata habebunt carnem et ossa, sicut et Christus post resurrectionem suam loetus est : Videte et palpate, *Luc. xxiv, 39.*

D patet de elementis ignis elementaris et aeris ; sed carnes et ossa sunt valde materialia. — Iterum, proprietas, donum et deo gratiæ excedunt proprietatem et ornatum naturalium : sicut et claritas corporis glorificati claritatem solis, quæ maxima est in natura, creditur excessura. Ergo subtilitas corporum gloriosorum major erit subtilitate eujusmodi corporis naturalis, sieque subtiliora essent vento et aere : quod Gregorius reprobat, et Sancti concorditer negant.

Ad hoc Thomas respondet : Nomen subtilitatis a potestate penetrandi acceptum est. Unde secundo de Generatione asseritur : Subtile est quod repletivum est partibus, et partium partibus. Porro, quod corpus sit penetrativum, ex duobus contingit. Primo, ex parvitate quantitatis, præsertim secundum profunditatem et latitudinem, non secundum longitudinem : quoniam penetratio fit in profundum, propter quod longitudo penetrationi non obstat. Secundo, ex paucitate materiæ : ideo rara vocamus subtilia. Quumque in corporibus rarissima forma prædominetur materiæ, ideo nomen subtilitatis magis translatum est ad corpora illa quæ optime substantia formæ, et perficiuntur ab ea perfectissimo modo : sive dicimus subtilitatem in corporibus esse cœlestibus. Et quoniam incorporeæ carent quantitate atque materia, nomen subtilitatis etiam ad ea transfertur, non solum ratione substantiæ suæ, sed et virtutis. Sicut enim subtile dicitur penetrativum, quia pertingit usque ad intima rei; ita et intellectus vocatur subtilis, qui pertingit ad cognoscendum intimas rerum naturas, proprietates et vires.

Et juxta hoc diversi diversimode attribuerunt subtilitatem corporibus gloriosis. Nempe, ut recitat Augustinus, quidam hæretici attribuerunt eis subtilitatem, prout spirituales substantiæ subtiles vocantur, dicentes, quod in spiritum convertentur. Quod falsum est, quoniam corpus in spiritum converti non valet, quia non communicant in materia; nec post resurrectionem vere homines essent, quum caro sit de hominis ratione. Hinc alii dixerunt hæretici, quod corpora erunt subtilia per rarefactionem, ita quod vento et aeri erunt similia. Sed hoc quartodecimo Moralium reprobat Gregorius, quoniam corpus Christi, in subtilitate potissimum, carnem et ossa se habere monstravit. Et sanetus Job ait :

Luc. xxiv, 39. In carne mea videbo Deum salvatorem meum. Caro autem et ossa talem raritatem non admittunt. Idecirco dicendum, quod dicuntur subtilia propter completissimam

A corporis perfectionem. Sed hanc perfectionem diversi variis modis eis attribuunt. Quidam ratione quintæ essentiæ: quod improbatum est supra. Alii ratione dominii *cif. p. 279 A* animæ beatæ super proprium corpus: propter quod etiam corpus illud vocatur spirituale, id est omnino subjectum spiritui. Prima quippe subjectio qua corpus subjectatur animæ, est ad participandum esse specificum; et deinde subjicitur animæ ad alia opera ejus, secundum quod anima est motor: ideo prima ratio spiritualitatis in corpore est ex subtilitate, deinde ex agilitate ac aliis proprietatibus corporis gloriosi. Hinc per spiritualitatem Apostolus subtilitatem designat. — Ex quibus patent objecta.

Ad id vero quod quæritur, an corpus gloriosum per suam subtilitatem possit esse in eodem loco cum alio corpore non gloriose, dicendum, quod hoc dici non valet, nisi per subtilitatem auferatur ab eo id quo nunc prohibetur simul esse cum alio corpore in loco eodem. Et (ut aliqui dicunt) prohibetur ab hoc ratione corpulentia suæ in hac vita, per quam corpulentiam replet locum: quæ per dotem subtilitatis aufertur ab eo. Quod stare non valet. Primo, quoniam corpulentia quam subtilitas aufert, pertinet ad defectum, quum sit inordinatio quædam materiae non perfecte substantis suæ formæ. Totum enim quod ad integratatem corporis pertinet, in corpore resurget, tam ex parte formæ quam ex parte materiae. Quod autem corpus repletivum sit loci, habet per id quod est de integratate naturæ ejus, non ex defectu naturæ. Quum enim plenum vacuo opponatur, id solum non replet locum, quo posito in loco, locus nihilo minus remanet vacuus. Vacuum namque quarto Physicorum definitur, quod est locus non repletus sensibili corpore. Corpus vero sensibile dicitur ex materia et forma et naturalibus accidentibus, quæ omnia ad integratatem pertinent naturæ. Constat autem quod corpus gloriosum erit sensibile secundum tactum: ideo non obstante dote

subtilitatis, replebit locum; imo insanis A in ejus definitione qua dicitur, Quantitas videtur dicere, quod locus in quo esset corpus glorificatum, consistet vacans. Secundo, quoniam ^{impossibile est} impedire coexistentialiam corporum in eodem loco, est in plus quam locum replere. Si enim ponamus dimensiones separatas sine materia, illae dimensiones non replent locum: unde quidam ponentes vaevum, dixerunt vacuum esse locum in quo sunt hujusmodi dimensiones sine sensibili corpore. Et tamen istae dimensiones nequeunt simul esse cum aliquo corpore in loco eodem, ut quarto Physicorum et tertio Metaphysicae dicitur, ubi Philosophus habet pro inconvenienti, quod corpus mathematicum, quod non aliud est quam dimensiones separatae, sit simul cum sensibili corpore naturali. Hinc dato quod subtilitas corporis gloriosi auferret ab eo hoc quod est locum replere, non tamen sequeretur, quod ob hoc posset simul esse cum alio corpore in eodem loco: quia remoto eo quod in minus est, non removetur id quod in plus est.

Ideo dicendum, quod id quod nunc impedit nostrum corpus simul esse in codem loco cum alio corpore, nullo modo potest removeri ab eo per dotem subtilitatis. Nihil enim potest prohibere corpus ne simul sit situatum cum alio corpore in loco eodem, nisi hoc quod in eo requirit situm diversum: nihil enim est impedimentum identitatis, nisi quod causa est diversitatis. Quam distinctionem situs non requirit aliqua corporis qualitas, quoniam corpori non debetur aliquis situs ratione sue qualitatis: hinc remoto a corpore sensibili esse calidum aut frigidum, grave aut leve, nihilo minus manet in eo necessitas praedictae distinctionis. Materia quoque non potest inducere necessitatem praedictae distinctionis, quia materia non advenit situs nisi mediante quantitate dimensiva; sed nec forma situm habet nisi mediante materia situm habente. Restat ergo quod necessitas distinctionis duorum corporum in situ, causetur a natura quantitatis dimensivae, cui per se convenit situs: nam cadit

dimensiva est quantitas habens situm. Quumque materiae competat situs in quantum substat dimensioni, impossibile est duas esse materias, nisi sit distinctio situs. Et quia distinctio materiae est principium distinctionis individuorum, Boetius in libro de Trinitate fatetur, Duobus corporibus unum singere locum nullatenus possumus: nt hanc saltem accidentium varietatem distinctio individuorum requirat. Porro dos subtilitatis a corpore glorio-
B so dimensionem non aufert: idecirco non aufert ei necessitatem praedictam distinctionis in situ ab alio corpore. Sieque corpus gloriosum, ex dote subtilitatis non habebit quod simul esse possit in loco codem cum alio corpore; sed virtute divina hoc fiet miraculose, sicut ad umbram corporis beatissimi Petri sanabantur infirmi. Ille corpus Christi non virtute subtilitatis, sed divinae potestatis, exivit de utero Virginis, introivitque domum januis clausis. Similiter corpora gloria penetrabunt orbes celestes, facto extremo judicio, ad celum empircum ascendendo.

Hinc patet responsio ad questionem qua queritur, utrum virtute divina duo corpora possint esse simul in loco eodem. Nempe (ut patuit) propter hoc necesse est duo corpora in locis esse distinctis, quia diversitas materiae distinctionem requirit in situ: unde videimus, quod dum duo corpora convenient in unum, destruitur utriusque esse distinctum, et acquirunt unum esse, ut patet in mixtionibus. Non igitur potest esse quod duo corpora remaneant duo, et tamen sint simul, nisi utriusque conservetur esse suum distinctum, quo et jam ante fuit indivisum in se et divisum ab aliis. Quod esse dependet ab essentialibus principiis rei sicut a proxima causa, atque a Deo sicut a causa prima: quemadmodum dictum est supra, *cf. t. XXIV, p. 314 B'*.

ac proximis causis, ut probatur ex prima propositione libri de Causis: hinc virtute divina, et ea dumtaxat, fieri potest ut accidens sit sine subjecto, ut in Sacramento altaris; similiter, quod corpori remaneat esse distinctum ab alio corpore, quamvis ejus materia non sit situ distincta ab alterius corporis materia; sieque miraculose agitur quod duo corpora simul sint in eodem loco. Et quamvis contra hoc fiant multæ objectiones, quæ prima facie fortes videntur, tamen aut falsum supponunt, aut ex principiis naturalibus producuntur, quæ omnipotentiae Dei limites non præfigunt. Nec ex hac fidei assertione sequitur contradictionis implicatio aliqua, ut *Cf. t. XXIV, p. 314 C.* etiam patet ex dictis jam supra, tractatu de Eucharistiae sacramento, ubi de his introducta sunt aliqua.

Insuper si queratur, an corpus gloriosum valeat esse in loco eodem cum alio corpore glorioso: dicendum, quod eisdem rationibus quibus probatum est corpus gloriosum simul non posse esse cum corpore non glorioso, virtute suæ subtilitatis, probatur quod nec cum alio corpore glorioso esse queat in loco eodem, sua subtilitate; sed sola Dei virtute utrumque fieri potest, qua et corpus non gloriosum simul in eodem loco esse potest cum corpore non glorioso. Verumtamen non est conveniens, corpus gloriosum simul esse in loco eodem cum corpore glorioso: tum quia in eis servabitur debitus ordo, qui distinctionem requirit; tum quoniam corpus unum gloriosum non se opponet alteri. Hinc nunquam simul erunt duo corpora gloria- sa. — Et si objiciatur, quod corpora cœlestia glorificabuntur, ita quod multo clariora erunt quam sunt (ut infra dicetur), et tamen simul cum eis erunt, eaque penetrabunt corpora Beatorum; dicendum, quod corpora cœlestia non erunt univoce et perfecte gloriosa sicut corpora Beatorum, sed aliiquid participabunt glorificationis per lumen incrementum, sicut patebit, non tamen dotes habebunt corporum Beatorum.

Quæritur quoque, an per dotem subtilita-

A tis amoveatur a corpore gloriose necessitas existendi in loco sibi æquali. Et respondendum, quod corpus non comparatur ad locum nisi mediantibus dimensionibus propriis, secundum quas circumscribitur corpus locatum ex corporis contactu locantis. Unde quod corpus sit in loco minori quam est quantitas sua, non potest esse nisi per hoc quod quantitas corporis efficitur aliquo modo minor se ipsa. Quod non potest intelligi nisi duobus modis. Primo, ex variatione quantitatis circa eamdem materiam, ut scilicet materia quæ primo subest quantitatæ magnæ, postea subsit parvæ. Et hoc aliqui posuerunt in corporibus gloriis, dicentes, quod quantitas eorum subest eis ad nutum. Quod stare non potest, quoniam nullus motus existens secundum aliquid intrinsecum rei, potest esse sine passione abjiciente a substantia: propterea in corporibus incorruptilibus, puta cœlestibus, non est nisi motus localis. Hinc talis mutatio circa materiam, repugnaret impassibilitati et incorruptibilitati corporis gloriose. Item sequeretur, quod corpus gloriose interdum rarius, aliquando spissius esset: quia quum nil dividi possit ab eo de materia sua, quandoque eadem materia esset sub dimensionibus magnis, quandoque sub parvis. Secundo intelligi potest, quod quantitas corporis gloriose efficiatur minor se ipsa per situs variationem, ita quod partes corporis gloriose subintrent se invicem, sieque redeat ad quantitatem quantumcumque parvam. Et hoc aliqui posuerunt, D dicentes, quod corpus gloriose, ratione suæ subtilitatis possit simul esse cum corpore non gloriose in loco eodem; consimiliter possit una pars ejus esse intra aliam, in tantum quod totum corpus gloriose intrare poterit per minimum porum: et ita dicunt, quod corpus Christi exivit de utero Virginis, et intravit januis clausis. Quod esse non potest, quia (ut dictum est) *Cf. p. 289* corpori gloriose hoc non convenit per dotem subtilitatis, et præsertim non convenit ei simul esse cum corpore gloriose.

Talis quoque subinratio partium in se ipsas, repugnat rectæ dispositioni corporis humani, quæ requirit situm determinatum atque distantiam partium : propterea nec per miraculum hoc unquam fiet. Idecirco dicendum, quod corpus gloriosum semper erit in loco sibi æquali. — Et si objiciatur, quod corpus Christi sit totum sub modica forma hostiæ in altari ; dicendum, quod corpus Christi non est ibi localiter, sicut præhabitus est.

c.f. t. XXIV, p. 258 A.

At vero ad hoc, utrum corpora Beatorum erunt palpabilia, respondendum, quod omne corpus passibile est tangibile, non econtra. Omne enim corpus habens qualitates quibus immutari potest sensus tactus, ut ignis et aer, est corpus tangibile. Palpabile vero superaddit, quod resistat tangenti : ideo aer non exsistit palpabilis. Hinc corpus fertur palpabile ex duobus, puta : ex qualitatibus palpabilibus, et quia resistit tangenti ne pertransatur. Quunque qualitates sensibiles sint calidum et frigidum, et consimiles, quæ non inveniuntur nisi in corporibus gravibus et levibus, quæ habent contrarietatem, unde et corruptibilia sunt : hinc corpora cœlestia ex sua natura incorruptibilia, sunt sensibilia visu, non tangibilia, unde nec palpabilia. Et hoc est quod in homilia dicit Gregorius : Corrumphi necesse est omnem quod palpatur. Corpus autem gloriosum habet ex sua natura qualitates quæ natæ sunt immutare tactum; attamen quum corpus illud spiritui sit omnino subjectum, in sua potestate est, per eas tactum immutare vel non immutare. Similiter secundum naturam competit sibi resistere omni alteri corpori transeunti, ita ut nequeat simul esse cum ipso in eodem loco nisi miraculose : quod et ad nutum ejus potest contingere, et sic non resistit alteri corpori. Itaque ex sua natura palpabile est, sed supernaturaliter competit ei ut dum vult, non palpetur a corpore non glorioso. Hinc ait Gregorius, quod Dominus palpandam carnem suam præbuit, quam clausis januis introduxit, ut ipso facto ostenderet

A quod corpus suum post resurrectionem ejusdem fuit naturæ, et alterius gloriæ. — Denique qualitates tangibles in corporibus gloriosis non erunt rediectæ ad medium rei secundum æquidistantiam ab extremis acceptum, sed ad medium proportionis, secundum quod optime competit complexioni humanæ in singulis partibus. Unde et tactus illorum corporum delectabilissimus est, quia potentia semper delectatur in proportionato et convenienti objecto, et tristatur in excessivo. —

B Hæc Thomas in Scripto. In quibus satis comprehensa videntur ea quæ in Summa contra gentiles, libro quarto, de hac scribit materia. In quibus sunt aliqua quæ non multum videntur concludere, ut de subinratio partium corporis gloriosi in invicem : quod nunquam fieri perhibet, quin tamen in Sacramento totus Christus et tota sacratissima caro ipsius sit in tota hostia, et in qualibet ejus parte : ergo et qualibet pars corporis ejus est in qualibet hostiae parte, ac per consequens pars quælibet in qualibet parte, loquendo de partibus secundum speciem, ut ante ostendit. dist. x, q. 3.

C Petrus quoque in præhabitibus aliter sentiens : Aliqui (inquit) dicunt, quod corpus gloriosum, virtute sue glorificationis non potest simul esse cum alio corpore non glorioso in eodem loco, quoniam corpora distinguuntur per diversas materias, diversæ quoque materiæ per situs diversos. Sed Damascenus distinguens operationes dominie corporis libro tertio, ingressum ja-

D nus clausis attribuit virtuti glorificationis. Hinc alii dicunt communius, quod corpus gloriosum potest sine miraculo novo simul esse cum corpore non glorioso, virtute sue gloriosæ subtilitatis : sieque corpora gloriosa penetrabunt corpora alia, non dividendo, sed subintrando, sicut spiritus sua subtilitate penetrat corpus. Subtilitas autem corporum gloriosorum erit spiritualis ad modum spirituum, quoniam corpora erunt spiritualia, non corporalis per refractionem. Ipsa vero grossities im-

pedit duo corpora esse simul in loco uno, quia unum alteri resistit : quæ grossities per donum subtilitatis tolletur. Unde corpus non gloriosum gloriose non potest resistere, sicut nec corpus spiritui. Non enim impedimentum illud provenire videatur ex parte materiæ, quum materia per se non occupet locum ; nec ratione formæ substantialis, quæ simplex est, et locum non occupat ; nec ex parte quantitatis, quum duorum corporum sese contingentium superficies simul sint ; sed magis ex parte ejusdam grossitiei seu materialis impuritatis, quæ aufertur per dotem subtilitatis. Amplius, duplex est terminus : unus intrinsecus, alter extrinsecus. Ad eundem terminum intrinsecum impossibile est duo corpora terminari, sed ad eundem extrinsecum possibile est. Nam impossibile est duo corpora habere eamdem superficiem, sed possunt locum habere eundem.

Si autem queratur, utrum corpus gloriosum valeat esse simul cum alio corpore gloriose ; dicendum, quod quamvis corpus possit penetrari a spiritu, non tamen spiritus a spiritu. Omne autem corpus glorificatum, habet eamdem specie subtilitatem spiritualem. Hinc quamvis corpus non gloriosum possit a gloriose corpore penetrari, unum tamen gloriosum nequit penetrari ab alio gloriose : idcirco nec simul esse valent. Et si objiciatur, quoniam corpus gloriose est magis subtile quam non gloriose ; ergo minus resistit, quemadmodum aer minus resistit quam aqua et terra : dicendum, quod æquivoce sumitur subtilitas. Quædam namque est subtilitas per raritatem partium materiæ, et hæc minime resistit ; quædam per quamdam immaterialitatem vel immaterialitati similem proprietatem, et hæc maxime resistit. — Hæc Petrus.

Præterea Richardus hic sciscitatur, utrum corpora Beatorum erunt subtiliora elementis, videlicet igne et aere. Respondet : Subtile dicitur a virtute penetrandi. Res autem penetrativa est ex triplici causa. Primo,

A propter quantitatis parvitatem, præsertim secundum latum et profundum : ideo acus penetrativa est, quamvis longa. Secundo, propter raritatem seu materiæ paucitatem, ut aer. Tertio, propter activæ virtutis magnitudinem, ut vinum : propter quod aqua modico vino permixta, magis refrigerat, quia plus penetrat. Secundum primos duos modos corpora Beatorum non erunt subtiliora igne et aere, quia in debita quantitate resurgent, et cum tota materia ad eorum subsistentiam necessaria ; sed tertio modo. B Etenim ex virtute beatitudinis animæ erit in gloriosis corporibus tanta magnitudo virtutis activæ, quod per eam multo efficacius poterunt penetrare quam ignis et aer, aut dimensiones, etiam si essent separatae. Unde Anselmus libro de Similitudinibus, protestatur de unoquoque Beato, quod erit tam fortis, quod et terram possit movere. Ideo dicit Gregorius contra Euthy- chium Constantinopolitanum episcopum, quod erunt subtilia corpora Beatorum per effectum spiritualis potentiae, palpablia C vero per veritatem naturæ. Hæc Richardus.

Qui etiam circa quæstionem de penetratione et coexistentia corporum Beatorum, recitat opiniones quæ ex Thoma sunt recipiatæ ; et magis consentit positioni sancti Doctoris, quod scilicet penetrabunt corpora non gloria, et simul cum ipsis poterunt esse in loco eodem, non ex dote subtilitatis, sed supernaturali Dei virtute, qua ad hoc indesinenter ipsis adsistet ex aeterno decreto. — Narrat demum erroneam opinionem dicentium, quod nec per omninetas; p.288B' et s. potentiam Dei fieri posset quod duo corpora sint pariter in loco eodem, quoniam implicat ; et quod corpora illa subintrant in se, et sub majori ac minori sunt quantitate, juxta et nutum et imperium animæ ; atque quod corpus Christi ita exivit de Virginis utero : quod totum jam reprobatum est. — Cui positioni Albertus consentiens : Corpora (ait) Beatorum vocantur subtilia, quoniam fomes, grossities et aliæ ignobiles proprietates erunt eis ablatæ ; nihilominus locum replebunt. Cf. p.291D.

Præterea Bonaventura etiam refert hic A aliorum opiniones non veras, et exprimit suam, dicendo : *Corpus gloriosum potest esse in eodem loco cum corpore non gloriose, per penetrationem, subintrando illud per totum, non per poros.* Quod enim duo corpora naturalia nequeunt esse simul in eodem loco, non est ex hoc quod sunt duo : imo ante sunt duo quam sint in loco uno aut duobus, quia per proprias formas sunt duo. Nam duo puncta, duæque lineæ, et duæ superficies simul sunt in contactu physico. Contigua enim sunt quorum ultima seu termini simul sunt, et simul sunt quandocumque in eodem loco primo sunt. Quod ergo non sunt simul, est propter corum corpulentiam, qua unum non est alteri pervium. Si ergo unum habeat corporeitatem subtilem, ac penetrativam virtutem respectu alterius, poterunt esse simil. Quumque in dote penetrabilitatis detur corpori subtilitas, et virtus activa ad penetrandum corpus non glorificatum; id eo penetrat, illo non cedente. Corpora autem mathematica ideo plura sunt, quoniam distant ab invicem : unde impossibile est duo corpora mathematica vel duas lineas esse simul, vel etiam mathematicum cum naturali, ut vult Philosophus. Ilæc Bonaventura.

Præterea Scotus circa hæc, specialia aliqua scribit, in primis narrans ac reprobans quasdam opiniones jam recitatas ac improbatas. Deinde refert ac improbat positionem quam B. Thomas assequitur : *Alia (inquiens) opinio est, quod nullum corpus simul potest esse cum alio corpore nisi per miraculum, ita quod unum solummodo corpus sit in loco situaliter, et aliud non (sicut corpus Christi est in altari non modo quantitativo, sed per miraculum); sive unum corpus in loco si modo naturali et quantitativo, aliud vero modo supernaturali et non quantitativo.* Sed hoc nihil est. Nam quamvis Deus possit hoc facere, tamen secundum ponentes dotes corporis gloriosi, utrumque corpus erit simul localiter ac situaliter. Hæc Scotus.

Quocirca advertendum, quod Scotus iste incepit hæc recitat, ino et contra intentionem Doctoris sancti. Non enim Sanctus ille dicit quæ iste refert, sed respondendo ad quæstionem hanc, ntrum ex subtilitate sua removeatur a corpore gloriose necessitas existendi in loco æquali, primo sic arguit ad partem affirmativam : *Corpora gloria erunt conformia corpori Christi ; sed corpus Christi non arctatur ad locum æqualem, imo totum continetur sub parvis dimensionibus hostiæ.*

B Postea quæstionem determinat sicut jam *cfr. p. 290 D.* patuit; atque ad istud respondeat objectum, dicendo quod corpus Christi in Sacramento altaris non est localiter : quod ait ad defendantem responsionem qua dixit, quod corpus gloriosum semper erit in loco sibi æquali. Unde clarissime constat quod intentio Thomæ non sit asserere, quod dum duo corpora simul sunt in eodem loco miraculose, unum eorum sit ibi modo naturali et quantitativo, et aliud modo supernaturali, non quantitativo : imo dicit C utrumque ibi consistere in loco sibi æquali, quod est per commensurationem et quantitative esse ibidem.

Insuper scribit Scotus : *Dico hic primo, quod possibile est duo corpora esse simul. Secundo dico, quod hoc erit per dotem subtilitatis. Tertio dicam, an subtilitas erit aliqua qualitas absoluta.* De primo dico, quod ad impossibile simpliciter, nulla est activa potentia; sed est potentia ad hoc quod aliqua corpora sint simul, quoniam non est repugnantia formalis inter quantitatem et quantitatem, et inter situm et situm, et inter ubi et ubi. Nam hoc *ubi* hujus corporis, et illud *ubi* alterius corporis, non repugnat inter se, nec in subjectis ; nec subjecta inter se. Si ergo esset aliqua repugnantia in locali duorum corporum similitudine, hoc esset quoniam illa *ubi* dicunt diversos respectus ad eundem terminum ; sed nec sic est impossibilitas, etc. De secundo dico, quod per dotem subtilitatis erit istud possibile. Hæc dos enim non est nisi perfectio debita, seu debitns

ordo huic corpori in quantum animatum A li, imo frequenter fatetur hoc implicare; cest et perfectibile hac anima. Ergo hoc est vere dos subtilitatis data corpori glorioso, ut pro libito voluntatis suæ sit possibilis ad existendum cum alio corpore. De tertio dico, quod dos subtilitatis non est nisi debitus ordo ad existendum simul cum alio corpore, qui est ordo extrinsecus, non intrinsecus formaliter. Porro positio Tho-

Quodl. II,
quæst. 20.

mæ super quartum et in uno de Quodlibetis, est quod distinctio compositorum potest salvare absque situs distinctione: quod et sola divina fieri potest virtute, quoniam esse distinctum compositi non solum dependet a causa secunda, sed principalius a prima causa. Unde sine distinctione essentiali principiorum potest Deus causare et conservare compositum. Et ponit exemplum in Sacramento altaris. Nam accidentia dependent a subjecto sicut a causa secunda, atque a Deo sicut a prima causa: ideo virtute primæ causæ possunt a subjecto separari, et habere esse distinctum sine subjecto. Sic in proposito, duo corpora possunt esse essentialiter inter se distincta et quantitative, absque distinctione loci et situs. Contra istud objicitur, quoniam Deus non potest rem conservare si ne causis intrinsecis, nec sine essentialibus suis principiis, quæ tamen sunt causæ secundæ. Hæc Scotus.

In quibus multa videntur inidonee dicta, ut quod dos subtilitatis non sit nisi relatio et ordo extrinsecus, quum juxta præinductam præcipuorum doctorum doctrinam sit qualitas absoluta et decor supernaturalis, positivaque qualitas aptificans et disponens corpus ad obtemperandum et subserviendum in omnibus promptissime animæ gloriosæ; nec aliquis doctor authenticus et antiquus videtur oppositum hujus sensisse. Præterea nec verba S. Thomæ congruenter videtur inducere et referre. Nunquam enim hoc sensit Thomas, quod aliquid possit esse absque his quæ sunt de sua essentiali et propria ratione, seu de ejus essentia, ut quod aliquid possit esse homo sine anima rationa-

B li, imo frequenter fatetur hoc implicare; sed hoc intendit asserere, quod id quod dependet ab essentialibus principiis, tanquam realis effectus essentialiter differens ab eisdem, possit conservari a Deo immediate, et hoc secundum intellectum quo communiter dicitur, quod ea quæ realiter differunt, Deus potest separatim seu unum sine alio conservare. Nihilo minus S. Thomas circa hæc, sicut et circa alia, scribit nonnulla quorum contraria probabiliter possunt teneri; sed in hoc non decet quempiam consistere captiosum, aut verba solidorum doctorum truncate et impertinenter commemorare, præsertim quum hoc videatur vanitatis levitatisque esse.

Adhuc demum de his scribit Guillelmus libro de Universo: Corporibus glorificatis cedent absque difficultate ac resistantia quæcumque corpora alia; alioqui corpora gloriosa passibilia essent ab illis. Quoniam omne corpus resistens alteri, necessario agit in illud, retardans aut impediens motum illius; et si fuerit alterum altero C subtilioris substantiæ, intrabit alterum in alterum, faciens in eo sectionem seu divisionem: quæ si corporibus Beatorum posset inesse, ipsi Beati essent mortales. Amplius, omne impedimentum et retardatio voluntarii motus, omnisque difficultas, miseria est. Nihil autem miseriae habitura est illa felicitas. Motus ergo voluntarius in beatis hominibus, nec resistantiam nec retardationem nec difficultatem habebit. Per quæcumque ergo corpora transitus eis erit liberrimus et immunis: per quæcumque, inquam, corpora non glorificata. Hinc corpora gloriosa poterunt simul esse in locis eisdem cum corporibus aliis: alioqui corpora glorificata ejicerent illa de locis suis, et hoc per violentiam quamdam; et ita retardaretur motus ipsorum, et difficultatem incurreret. Hinc corpora illa spiritualia appellantur, quoniam sicut spiritus intrat corpus suum et illud informat, vivificat, implet sine ipsius læsione; sic corpora glorificata subintrabunt corpora non glorificata, sine ipsorum læsione

et sectione : quod multi erediderunt de ferro ignito et carbone ardente, iteunque de pane prorsus madefacto in vino. — De his docto iste seribit diffuse, de quibus pertranseo, quoniam sententialiter sunt præhabita, et quedam infra addentur. Verumtamen in omnibus his magis consentio Thomæ in hoc, quod ex dote subtilitas non conueniet gloriōsis corporibus alia penetrare, ac simul cum illis in eisdem consistere locis, sed divino miraculo speciali, et supernaturali virtute divina.

QUÆSTIO VI

Restat de dote agilitatis inquirere, **U**ntrum glorificati in corpore et anima, per agilitatem suam in instanti movebuntur et exsequenter per corpus quod voluerit anima præceperitque voluntas, an potius sine fine quiescent sicut cœlestia corpora.

Videtur quod non movebuntur in instanti, quia de ratione motus, sicut et temporis, est successio : et si in instanti moverentur, sequerentur absurdia, quæ infert Philosophus contra opinionem dicentium aliquid posse in instanti moveri. — Præterea, secundum Philosophum, motus est actus imperfecti, et tendit ad aliquid obtinendum, et ita est indigentiae signum. Corpora autem Beatorum erunt in summo perfecta et actuata, non igitur movebuntur.

In oppositum sunt auctoritates Scriptu-

A.
p.276 D.278 rae præallegatæ.

Circa hæc loquitur Thomas : Corpus gloriosum erit omnino subjectum animæ gloriæ, non solum ut in nullo resistat animæ voluntati, quia hoc fuit etiam in corpore Adæ ante peccatum ; sed etiam ut in eo sit aliqua perfectio effluens ab anima in ipsum, per quam habile reddatur ad hujuscemodi perfectionem, quæ agilitas appellatur. Anima vero conjungitur cor-

pori non solum ut forma, sed item ut motor : hinc oportet corporis utroque modo esse summum subditum animæ. Unde sicut per dotem subtilitatis omnino subjicitur animæ ut est forma, ita per agilitatem ut est motor, obediens promptissime et efficacissime ipsi animæ in omni motu et actu exercendo per ipsum. Idecirco quod in Glossa ad Thessalonicenses dicitur, quod angelis bajulis deferentur corpora glorificata ob viam Christo, non est dictum ad designandum indigentiam, sed reverenti-

Bam quam sancti angeli gloriōsis exhibent corporibus.

Denique hac agilitate Sancti interdum utentur; imo necesse est ponere, quod corpora gloriōsa aliquando movebuntur, sicut et corpus Christi post resurrectionem frequenter est motum, et in Ascensione. Sancti quoque in suis corporibus, facto iudicio, ascendent usque in cœlum empyreum. Est etiam verisimile quod in cœlo empyreo aliquando movebuntur pro sue libito voluntatis, quatenus dono. Dei utentes, et

C quod habent in potestate actualiter exercentes, sapientiam et omnipotentiam Dei in se ipsis commendabilem pandant, atque ut visus eorum reficiatur pulchritudine diversarum creaturarum : sensus namque non potest esse nisi presentium, quamvis oculus gloriatus a remotioribus videat quam non gloriatus. Nee per hoc unquam a divini vultus impeditur intuitu. — Nec istud est indigentiae absolute. Dicitur enim quis aliquo indigere duplieiter, puta : simpliciter et secundum quid. Simpliciter quis indiget eo sine quo non potest esse seu conservari, vel principalem suam perfectionem habere : et talis indigentia non inest beatis corporibus. Secundum quid vero dicitur quis indigere illo sine quo non potest ita bene in omnibus esse : et tales indigentiam esse in gloriatis corporibus, non est alienum, sicut etiam indigent visum dirigere ad videnda. Nihilo minus uniuersique corpori gloriōso deputabitur congruus locus juxta exigentiam suæ dignitatis ac meriti; et quamvis ad horam

D p.276 D.278 rae præallegatæ.

inde recedat, nil detrimenti incurrit. Nec locus ille pertinet ad præmium accidentale secundum quod actualiter continet ipsum corpus, quum nihil influat corpori tali, imo potius ab ipso sortiatur splendorem; sed secundum quod debetur meritum.

Præterea de hoc, an corpora glorificata movebuntur in instanti, est opinio multiplex. Una, quod transibunt de loco in locum, non pertranseundo medium, sicut voluntas transfertur de uno extremo in aliud, non eundo per medium: sic quod corpus gloriosum instantanee movetur. Sed hoc esse non valet, quoniam corpus gloriosum ad spiritualis naturæ nobilitatem non potest pertingere; voluntas quoque non transfertur essentialiter de uno in aliud. Hinc alii dicunt, quod corpus gloriosum ex sua natura habet, in quantum corpus, quod pertranseat medium; sed ex virtute gloriae suæ habet quamdam infinitatem supra naturalem virtutem, unde possit medium non pertransire, sive in instanti moveri. Verum nec hoc dici potest, quoniam implicat contradictionem, corpus quocumque in instanti moveri, *Cf. t. XX, p. 464 Glets.*

A decens aut inconveniens volet. — Hæc Thomas in Scripto, de quibus multa pertranseo, quia præhabita sunt. Prolixe quoque declarat hic, qualiter verum sit quod quarto Physicorum ait Philosophus: quia si fieret motus in vacuo, oporteret aliquid moveri in instanti. Addit etiam, quod corpora gloriosiora, in quibus magis abundat agilitas, movebuntur celerius aliis.

Insuper Petrus: Nunc, inquit, in corpore humano duplex est motor, videlicet: natura elementi prædominantis, quæ movet ad determinatam differentiam loci; atque voluntas animæ, quæ ad omnem loci differentiam movet indifferenter. Et in præsenti, natura non est penitus subdita voluntati: ideo non movetur corpus sine fatigione, ad imperium spiritus. In futuro autem natura erit voluntati omnino subjecta: ideo tunc non movebitur corpus nisi ad imperium spiritus. Unde corpora sunt nunc tarda, ex contraria inclinatione naturæ ad voluntatem; tunc vero erunt agilia, ex perfecta subjectione naturæ sub voluntatis imperio. — Hæc Petrus. In ceteris sicut Thomas.

Porro Richardus: Beatorum (inquit) corpora erunt agilia, quia ut ait Apostolus: Surget corpus spirituale. Tarditas autem ^{1 Cor. xv, 44.} spiritualitati repugnat. Ad agilitatem autem motus tria concurrunt, quæ sunt: fortitudo virtutis motivæ, habilitas mobilis ad motum, et horum duorum perfecta conjunctio, quæ requiritur inter mobile et motorem. Primum erit Beatis per gloriam animæ; secundum in corpore per dotem agilitatis; tertium ex horum in eadem persona conjunctione. Hæc Richardus.

Circa hæc scribit Albertus: Dos agilitatis est libera possessio et habilitas omnium membrorum similium et officialium ad omnem actum animæ exsequendum. Movebuntur Sancti in corporibus gloriosis quandcumque et quocumque et quomodocumque voluerint, absque omni indigentia. Est enim motus duplex quantum ad finem motionis: unus propter indigeniam sublevandam; alter ad motivam po-

tentiam demonstrandam : sicut cursores currunt frequenter ut ostendant habilitatem et agilitatem suam ad currendum, absque indigentia alia. Sieque movebuntur Saneti, nt laudetur Dei sapientia in tanta agilitate et velocitate eis collata. Movebuntur autem in tempore imperceptibili. Hæc Albertus.

At vero Bonaventura : Motus (asserit) omnis est propter alicujus rei carentiam. Carentia autem potest esse aut rei quæ inhæret aut rei quæ adsistit. Si rei quæ inhæret, ut proprietas absoluta, hæc im-perfectionem ostendit in mobili, et consimiliter motus ad illam. Alia est carentia rei quæ adsistit : et tunc illa aut est nata adsistere per naturam, et tunc indiget ea; talisque motus, quamvis sit rei perfectæ, attestatur tamen alicui imperfectioni, ut quum lapis movetur deorsum. Aut res illa non est nata per naturam adsistere magis quam alia, sed per voluntatem, quoniam circa rem illam aut locum vult aliquid operari; et talis motus non ponit imperfectionem, sed libertatem: et talis motus potest esse in corpore gloriose. Hæc Bonaventura.

Concordat Argentinensis, qui etiam protestatur dotes corporum effective esse a Deo, quamvis dicantur esse ab anima per modum meritoriae causæ. Sic quippe ait de dote subtilitatis : Pro tanto subtilitas ista dicitur corpori convenire per animam, quoniam quamvis a Deo sit effective, tamen virtus divina eam non efficit nisi concurrente ipsius animæ placita voluntate. Ad argumentum quoque quo arguitur, duo corpora non posse pariter esse in loco eodem, quoniam pari ratione possent decem, imo innumerabilia corpora esse simul in eodem loco; respondet hoc sequi, nec omnipotentiæ Dei id impossibile esse, qui potest efficere quod dimensiones unius corporis non resistant dimensionibus alterius, neque quantumlibet aliorum.

Præterea Scotus hic loquitur qualis sit dos agilitatis, et qualis qualitas : Dicitur

A communiter, quod est quædam facilitas qua movebitur corpus ad locum, seu illud quod facit proportionem inotoris ad mobile, auferens gravitatem : quæ nisi auferretur, corpus gloriosum violenter quietaretur extra centrum et fatigaretur. Sed hoc non credo, quia non video quod maneat corpus humanum, et non sit grave. Non enim erit sicut sol et luna sine gravitate, quia sie non esset hominis corpus ; imo oportet quod terra dominetur in eo. Hinc dico, quod agilis nihil aliud est nisi B intensio virtutis motivæ ex parte animæ, cum amotione duplicei impedimenti ex parte corporis, etc. — Hæc Scotus, qui hanc suam singularitatem prolixe prosequitur. Et patet ex introductis ineptitudi ejus. Nempe si corpus resurgens erit spirituale, grossitie et corpulentia ponderositateque carens, quomodo difficile est videre quod caret gravitate, et prædominetur in eo aliqua ignis aerisque proprietas ? Nec mirum quod Scotus iste ita imaginetur, qui (ut dictum est super se-cundum) opinatur corpus hominis non esse mixtum ex quatuor elementis, sed ex terra sola formatum concurrentibus aliorum qualitatibus elementorum.

Insuper de agilitate, motu et gestibus corporum Beatorum, scribit in libro de Universo Guillelmus : Utrum corporibus glorificatis sit futura mobilitas seu agilis quam in eis ponit doctrina Christianorum, facile est determinare ex dictis de subtilitate seu spiritualitate ipsorum, per quam sine resistantia, difficultate et retardatione, liberum transitum per alia corpora obtinebunt : quemadmodum si motus fieri posset per inane seu vacuum, sicut Aristoteli visum est, esset motus sine mora et tempore, utpote subitus, nullo penitus resistente. Totum namque quod motus requireret, apud mobile esset. Potentia vero quæ totum habet apud se quod actus ejus requirit, non debet moram habere in exitu suo ad actum. Ubi vero resistantia est contra potentiam, mora et retardatio locum habent. Amplius, quoniam virtutes gloriae

*Cf. p. 288 B^r
et s., 291 C^r
et s.*

*Cf. LXXII,
p. 192 C, 118
B et s.*

virtutibus naturæ incomparabiliter nobis
liores ac fortiores consistunt, necesse est
ut in operationibus suis operationumque
modis praececallant eisdem super omnem
comparationem atque mensuram : quare
necesse est ut motus ad motus se pari-
formiter habeant. Quumque nullus motus
continuus ad alium continuum sit incom-
parabilis in velocitate, necesse est alterum
istorum duorum motuum non esse continu-
um : quare oportet eum esse in non tem-
pore. Adhuc autem, imperium et obedientia
æqualia erunt in patria, et imperativum
et ministrativum, in comparationibus suis :
quare quam imperativa erit anima, et quam
potens imperare corpori suo in gloriæ sta-
tu, tam obediens et ministrativum erit
corpus ipsius, et tam potens ministrare
et exsequi. Ergo quam magnum et velo-
cem motum poterit anima imperare, tam
magnum et velocem poterit exsequi ejus
corpus : quare motum non in tempore, id
est instantaneum, poterit anima imperare,
et poterit eum exsequi corpus. Denique,
quantumcumque velocem motum animæ
imperarent corporibus suis in statu illo, et
quantumcumque veloci motu animæ cor-
pora sua moverent, dummodo motus illi
essent in tempore, non essent motus illi
motus gloriæ : quum vel æquales, vel sal-
tem comparabiles inveniantur motus natu-
rales, vel ad minus, qui non sunt motus
gloriæ, qualis est motus primi mobilis,
cujus motus seu transitus in ictu oculi
est plus quam mille millia milliariorum.
Quod monstratur ex magnitudine cœli il-
lius : motus namque ipsius in spatio vi-
ginti quatuor horarum æqualium, est iter
sexaginta millium fere annorum, ita ut
annus sit trecentorum sexaginta dierum ;
iter vero diei, millaria quadraginta. Ita,
inquam, est juxta probationes et decla-
rationes cuiusdam in libro suo de Profun-
ditatibus cœlorum.

*Cf. t. XXII,
p. 56 A'.*

Redeo nunc ad investigandum de motu,
an futurus sit in statu illo. Dicam ergo in
primis, quia si motus ibi erit, necesse est
ibi futurum esse et tempus, quod ibi non

A esse futurum probavi : quo remoto, se-
quitur remotio omnis motus et mutatio-
nis. Sed si motus ibi non erit, videtur
quod homines glorificati erunt immobili-
les : quod videtur esse non levis miseria.
Denique sana erunt membra, et incompar-
abiliter fortiora quam nunc sunt : quis
ergo ea prohibebit moveri ? Ad hoc re-
spondeo, quod si dicatur ibi motum non
esse, non hoc erit ex infirmitate debilita-
te corporum, sed ex dispositione status
illius, qui æternitati erit simillimus : unde
B non permittet ibi esse prius aut posterius.
Et ad hoc probandum confert perfectio
status illius, a quo omnis indigentia re-
movetur ; motus autem omnis animalium
ex indigentia est. Si autem dicatur, quod
quidam sunt motus jucunditatis, sicut non-
nullæ deambulationes, venationes, exercita-
tiones ; dico quod sermo iste est sermo
hominis in exercitati in naturalibus, et non
intelligentis se ipsum. Indigentia namque
et parentia voluptatis atque solatii, sunt
vere indigentia et exultationis parentia.

C — Hæc Guillelmus.

Qui hanc disputationem prolixe satis
subtiliterque prosequitur : in qua pro-
bare conatur, quod motus corporum Beato-
rum instantaneus erit, non temporalis.
Verum ad motiva ejus patet ex præindu-
ctis solutio : quia nec corpora quæcumque
susceptiva sunt hujusmodi motus, et de
ratione motus corporalis existit succes-
sio ; nec ordinatissimæ ac sapientissimæ
mentes unquam imperant suis corporibus
motus hujusmodi. Quale autem tempus
D erit in patria post diem judicii, patuit su-
per secundum. Deinde in præhabitibus ver-
bis persuadere conatur, quod Sancti in
anima et corpore glorificati, immoti ju-
giter in suis locis manebunt ; sed de hoc
præinducta opinio alia credibilior rationa-
biliorque videtur. Verum de his infra dif-
fusius ex eodem doctore loqui intendo.
Etenim jam inductis subjungit : Habet au-
tem quæstionem de choris seu choreis et
gesticulationibus, an in statu gloriæ sint
futuri, etc.

p. 296 A' e

dist. II, c.

c. p. 295.

QUÆSTIO VII

A Dhuc circa hæc quæritur, **Utrum corpora electorum erunt clara ac splendida claritate perceptibili oculis viatorum.**

Videtur quod non, quia in eis predominabit terra, quæ est opaca. — Probatur quoque, quod habebunt claritatem sensibilem oculo viatoris. Nam Christus post suam resurrectionem visibiliter apparuit suis discipulis. Et possent hic multa argumenta formari, quorum solutio ex responsione patebit.

Specialiter vero restat elucidandum, an corpora gloria crunt clara ut vitrum, an ut aurum, hoc est, an erunt pervia atque perspicua, vel solum forinsecus luminosa, visu non penetrabilia.

Ad hæc Thomas respondet : Propter auctoritatem Scripturæ oportet fateri lucida fore. Cujus Inciditatis causam quidam adscribunt quintæ essentiæ, quam dicunt prædominaturam in illis : quod improbatum est sæpe. Ideo melius dicitur, quod claritas illa causabitur ex redundantia gloriae animæ in corpus. Quod enim in alio recipitur, in eo recipitur non secundum modum influentis, sed recipientis : sieque claritas quæ est in anima ut spiritualis, recipitur in corpore ut corporalis. Hinc secundum quod anima erit claritatis majoris juxta merita sua, sic erit diversitas claritatis in Sanctorum corporibus, sicut D

*Cf. p. 278
In fine, et t.
XXII, p. 144
3, 148 B^r.*

*1 Cor. xv, 41.
Job xxviii, 7.*

ait Apostolus : Alia claritas solis, alia luna. Et ita in corpore gloriose reucebit et agnosceretur claritas animæ, sicut in vitro cognoscitur color vini in ipso contenti, ut ait Gregorius super illud Job : Non adæquabitur ei aurum vel vitrum. Ideo corpus glorioum non occultabit quod retro ipsum est, sicut nec vitrum. Unde Gregorius corpora gloria comparat auro ac vitro : auro, propter claritatem ; vitro, quoniam transluebunt ac pervia erunt. Nem-

A pe quod clarum non sit pervium, continget ex hoc quod claritas corporis cansatur ex densitate partium lucidarnm ; densitas enim pervietati repugnat. Sed tunc cansabitur claritas ex redundantia jam prætata. Densitas autem corporis gloriæ perrietatem ab eo non tollit, sicut nec densitas vitri a vitro. Quidam tamen affirmant, quod vitro comparantur non propter hoc quod pervia erunt, sed ob similitudinem hanc, quod sicut illud quod in vitro clauditur, foris apparet, sic gloria animæ intus exuberans, apparebit in corpore. Sed primum est melius, quia per hoc magis salvatur dignitas corporis gloriæ ; magisque consonat dictis Gregorii.

Si præterea inquiratur, an corpora gloria crunt colorata ; dicendum, quod gloria non tollit corporis naturam, sed perficiet. Hinc color qui debetur corpori ex partim suarum natura, remanebit in eo, et superaddetur ei claritas ex gloria animæ : sicut videmus corpora colorata ex sua natura, splendore solis perfundi ac resplendere. — Sed circa hæc quæritur, an claritas corporis glorificati erit æqualis in omnibus membris ejus. Dicendum, quod sicut claritas gloria redudat ab anima in corpus secundum corporis modum, et aliter est in eo quam in anima, ita in quilibet corporis partem redundabit secundum ipsarum partium modum et convenientiam : ideo inconveniens non est quod diversæ partes diversimode habeant claritatem, secundum quod ex sua natura diversimode dispositæ sunt ad eam.

Amplius ad id, utrum claritas corporis gloriæ videri poterit ab oculo non gloriose, quidam dixerunt quod non naturaliter, sed solum miraculose. Quod dici non valet, nisi claritas illa aequivoce claritas appelletur : quoniam lux ex sua natura est visibilis, et nata est visum mouere ; visus quoque secundum quod est, natus est lucem percipere. Nam lux ita se habet ad visum, sicut verum ad intellectum, et bonum ad affectum. Hinc si esset aliquis visus qui nequaquam posset lucem percipere,

esset visus aequivoce, vel lux illa diceretur. A claritatem ostendere vel celare : et hæc fuit Præpositivi opinio. Imo et quælibet actio corporis in potestate animæ erit, nec color corporis talis visum immutabit alterius, nisi ad voluntatis jussionem. — Hæc Thomas in Scripto.

Idem Petrus : Aliquid, inquiens, dicitur clarum duplicitate : primo, quoniam pervium, sicut vitrum ; secundo, quoniam splendidum, sicut stella. Corpora autem gloriosa erunt clara utroque modo, quia secundum Gregorium, claritate fulgent et puritate translucent. Duo sunt enim quæ nunc in corpore causant obscuritatem. Unum est materiæ impuritas, quæ corpulentia nuncupatur, dicente Gregorio : Uniuscujusque mentem ab alterius oculis corpulentia non abscondet. Aliud est luminis paucitas, quia non est in corpore humano nisi igneus splendor, per commixtionem terreni elementi confractus, et degenerans in colore. Tunc vero tolletur densitas illa impura, et superaddetur incomparabilis claritas. Hæc Petrus.

Circa hæc scribit Richardus : Dicunt aliqui, quod claritas corporis gloriosi causabitur a claritate beatitudinis animæ per ejus multiplicationem ; cuius claritatis similitudo recepta in corpore fiet corporalis, quia quod in aliquo recipitur, secundum modum recipientis in ipso suscipitur. Quibus objicitur, quod anima claritatem illam non potest creare (quod tamen ex illa opinione consequitur), quia de sua spirituali claritate non potest eam producere quasi de materia. Rursus, sicut spiritus fieri nequit corpus, sic nec spiritualis similitudo fieri potest forma corporalis, nec econtra, quamvis de potentia formæ corporalis educi possit similitudo spiritualis. Hinc dicendum videtur, quod claritas ista educetur de potentia corporis virtute beatitudinis animæ. — Hæc Richardus. De quo et supra in Scripto secundi aut primi narratum est, quemadmodum ausus non fuerit dicere quod sol seu ignis aut flamma candele realiter a se effundat ac producat lumen, splendorem seu calorem in

Ad secundum, quod claritas corporis gloriosi provenit ex merito voluntatis : ideo voluntati subdetur, ut secundum ejus imperium videatur et non videatur. Sicque in potestate erit corporis gloriosi, suam

medio, ne compelleretur fateri quod crea-
ret hujusmodi formas in aere, sed quod
educat eas de potentia materiae ipsius me-
di, quod improbatum est supra. Istud ve-
ro potest facilius improbari : quia etsi in
potentia materiae contineretur forma lu-
minis naturalis atque caloris, non tamē
hujus tam supernaturalis claritatis ac lu-
minis. Et quamvis Thomas, Albertus, Pe-
trus, et alii quidam videntur sentire, quod
claritas ista sit ab animae claritate, non
tamen expresse dicunt quod ipsa aut ce-
terae corporis dotes sint effectivae a bea-
titudine et gloria animae. Unde ad salvandum
verba eorum, sufficit dicere quod
sint ab anima sicut a causa meritaria, at-
que a Deo effective per creationem : quod
etiam Richardus hic tangit. Hinc claritas
illa animae et claritas corporis gloriosi,
non sunt idem in numero nec speciei
ejusdem, loquendo de specie specialis-
sima.

Præterea ait Richardus : Quamvis con-
cedamus, quod in corpore Christi major
sit lux intensive quam in sole, ita quod lux
fortius atque intensius luceat quam sol
lucere, si esset æqualis quantitatis ; aliqui
tamen hoc nolunt de aliorum corporum
gloriosorum concedere claritate, dicentes
quod in verbis illis, Fulgebunt justi sicut
sol, etc., ly sicut, notat quamdam simili-
tudinem, non æqualitatem, ita quod lux
aliorum glorificatorum erit imitatio quæ-
dam claritatis solaris. Verum quum sol
et omnia corporalia, etiam cœlestia, sint
propter electos, probabilius videtur quod
lux solis sit imitatio lucis seu claritatis
quæ erit in beatis corporibus, ita quod
quodlibet corpus gloriosum fortius inten-
siusque lucebit quam sol, si esset quan-
titatis æqualis.

Utrum vero claritas corporis gloriosi sit
naturaliter visibilis ab oculo non glorifi-
cato, sunt duæ opinions. Una ex Thoma
jam recitata. Sed contra illam objicitur,
quoniam vicesimo secundo de Civitate Dei
asserit Augustinus, quod claritas in cor-
pore Christi dum resurrexit, ab oculis di-

A scipulorum potius abscondita fuisse quam
defuisse credenda est : non enim iam fer-
ret humanus et infirmus adspectus, quan-
do ille a suis ita deberet attendi, ut posset
agnosci. In his verbis Augustinus videtur
expresse velle, quod si Christus corporis
sui claritatem non abscondisset discipu-
lis, eam non potuissent intueri, nec Chri-
stum cognoscere. Imo si potuissent iam
ferre, videtur quod eis eam ostendisset,
sicut ostendit eis suam agilitatem in As-
censione, et subtilitatem in ingressione
B januis clausis. Claritas autem quam eis
ostendit in Transfiguratione, fuit multo
minor et longe inferior ista ; nec fuit dos,
sed aliqualis similitudo ipsius. Iterum non
videtur esse ex natura lucis corporalis ex-
cellentis et intensæ, posse agere in visum
mortalem actione animali sinc naturali. Cf. p. 300 C.
Hinc mihi videtur dicendum, quod lux
corporis gloriosi in sua virtute ac plenit-
tudine videri nequeat sine miraculo ab
oculo non glorificato, nec oculus talis re-
cipere posset radios illius absque sui ob-
tusione. Sicut tamen videre possumus lu-
cem solis in suo fonte, mediante aliqua
nube, sic glorificatus posset suam lucem
oculo viatoris aliquo modo contemperare
et proportiouabilem exhibere. — Haec Ri-
chardus. Verum prior positio subtilior ve-
riorque videtur, si rite perspiciatur.

Scripta quoque Alberti dictis ex Thoma
concordant, et addit : Lumen illud corpo-
rea forma est, a qua corpora gloriosa erunt
luminosa, et causabitur a merito voluntatis. — Quærerit demum quanta erit lumino-
sitas ista. Respondet : In veritate tenetur
communiter, quod sol redibit ad lucem
primorum septeni dierum, quando plus
luxit ante hominum transgressiouem quam
postea, et propter mundi innovationem
septempliciter adhuc excedet, et luna sta-
bit jugiter plena; tuncque homo impedimentum
peccati non habens, adhuc septempliciter
solem excedet in lumine. Quid tamen de hoc verum sit, puto nemiuem
certitudinaliter scire, nisi cui fuerit desuper
condonatum. Haec Albertus.

Consonat Argentinensis : Corpora (dicens) electorum post resurrectionem erunt maximæ claritatis et lucidissimæ refulgenciarum, quoniam inter corporalia nihil naturaliter lucidius sole ; corpora autem electorum fulgebunt ut sol. Circa quod loquitur quædam glossa : Justi fulgebunt non solum sicut sol nunc fulget, sed sicut tunc fulgebit, quando juxta Isaiæ oracula, erit lux solis septempliciter, id est, septics major quam nunc est. Nam et Mosis facies ex consortio angeli sancti in Dei persona apparentis, tam vehementer re-splenduit, quod filii Israel non valebant in cam intendere. Quanto magis glorificati in patria, ex familiarissima conversatione et beatissima Dei fruitione ineffabiliter clarissimi resplendebunt in corpore ? — Nee claritas illa est penitus invisibilis oculo exteriori non glorificato, quoniam quidquid comprehenditur sub per se objecto alicujus potentiae, in illud aliquo modo potest illa potentia. Sed omne lumen corporale comprehenditur sub per se objecto visivæ potentiae nondum glorificatae. Nam et damnati in die judicii videbunt claritatem glorificati corporis Christi, ut innuit Augustinus.

Verumtamen, contra fundamentum positionis hujus qua dictum est, animam glorificatam ita habere corpus suum sibi subjectum, ut ad ipsius animæ imperium corpus lumine suo visum immutet vel non immutet quorumlibet aliorum, est quidam doctor (videlicet Scotus) dicens, quod nulla qualitas activa quæ præcise est corporis, subest imperio animæ. Ideo qui-cumque Beatus oculo glorificato seu non glorificato approximatus, necessario quantum est ex parte ipsius, immutat oculum ipsum. Sed istud non videtur verum. Non enim videtur anima beata minoris esse potentiae respectu corporis proprii, quam angelus respectu corporis alieni. Sed angelus tam bonus quam malus facere potest, quod aliquod corpus præsens existens oculis hominum in distantia debita, medio sufficienter illuminato, secundum nullam

A suam qualitatem moveat oculos illos. Quod in Genesi patet de angelis bonis, qui omnes contra se congregatos percusserunt *Gen. xix, 1* cæcitatem, ita quod ostium domus Lot videre nequivant. Hoc etiam ope dæmonum aliqui magi fecisse leguntur. Ergo potissime anima beata, taliter habet suum corpus in potestate. — Hæc Argentinensis. Qui etiam contestatur, quod corpora Beatorum erunt per transparentiam clara instar crystalli purissimi, et intus lumine plena.

B Praeterea Bonaventura : Universos, ait, oportet concedere, quod corpora Beatorum erunt luminosa; sed aliqui dicunt, quod simul erunt luminosa ac pervia, secundum aliam et aliam rationem : pervia, propter subtilitatem ; luminosa, ratione claritatis et superadjuncti fulgoris. Sed ista positio non est conveniens : quia si pervia essent, visum non terminarent, nec haberent distinctionem in partibus, sive que oculi non possent discerni a naso. Sed nec luminis magnitudo ac copia patitur ea transparentia esse, ut patet in sole atque candela, in quibus est aggregatio luminis. — Alii opinantur, quod erunt simul luminosa et colorata : colorata, per naturam quatuor elementorum et com-mixtionem elementarium qualitatum, ex quibus constat corpus humanum ; luminosa vero, ratione superadditi luminis. Nec hoc est inconveniens, ut dicunt, ut patet in noctiluca, quæ est corpus coloratum, ut in die patet, et lucens in nocte. Et hæc positio est convenientior. Homines enim cognoscunt in patria, et habebunt distinctas humanas effigies ; adspectus quoque glorificatorum oculorum pertinet usque ad superficies aliorum corporum gloriosorum splendentium, quemadmodum ensis per multam tensionem non amittit colorrem, sed ejus colori additur splendor. Itaque corpora gloriosa non erunt pervia. Nec harmonia delectabit visionem exteriorem, sed interiorem. Hæc Bonaventura.

Cujus pace et reverentia salvis, dicendum sicut ex præallegatis doctoribus est *p. 299 I 300 A'*.

ostensum, quod corpora Beatorum verissime pervia erunt, multo plus quam quæcumque subtilissima ac purissima aqua, aut quod enim mundissimum ac splendidissimum vitrum, crystallus aut gemma. Nihilo minus solida erunt, et exterioribus oculis visibilissima, nec distinctionem perdet membrorum: imo venustissime erunt figurata, et sua incorruptibiliter retinebunt lineamenta. Nec aliquis præallegatorum doctorum, dicentium quod pervia erunt, intendit quidquam his contrarium dicere. Et mirum quod venerabilis et devotus Doctor ille in hac re taliter scripsit. Nonne vitrum, crystallus et aliquæ gemmæ sunt pervia? Nihilo minus solida, suarum figurarum tenacia, atque distincte visibilia sunt. Insper istud est tam evidenter de mente sanctorum Patrum ac præcipuorum doctorum Ecclesiæ, Gregorii et Augustini, quod nemo verba eorum diligenter inspiciens, valeat inde ambigere. Nam et octavodecimo Moralium, ultra verba præacta apertissime protestatur Gregorius: Ibi (videlicet in superna patria) patebit animis, patebit corporalibus oculis ipsa etiam corporis harmonia. Itemque, Omnes Sancti in superna civitate tanta claritate fulgent, tanta perspicuitate translucunt. Denique Augustinus vicesimo secundo de Civitate Dei: Omnia, inquit, membra et viscera incorruptibilis corporis proficient laudibus Dei. Omnes quippe harmoniæ corporalis numeri non latebunt intrinsecus et extrinsecus, hoc est, intus et extra conspiciuntur. Hoc idem scribit in quodam tractatu vir desuper mirifice illustratus, Joannes Ruybroeck.

At vero Scotus scribit hic: Non video, inquiens, quomodo corpus humanum glorificatum sit perspicuum; sed erit porosum, ita quod per poros erit visible oculis, quia per poros illos poterit multiplicari species usque ad oculum Beati. — Videtur autem in questione hac fluctuare, dicendo, quod forte non erunt luminosa, et quod non patebit harmonia ipsius nisi mentalibus oculis: quod est directe contra B. Gre-

A gorium. Tangit et alium modum dicendi, et etiam opinionem iam ex Argentinensi narratam et reprobatam. Itemque dicit quod lux et color non stant simul, quoniam tamen color sine lucis perfusione non queat videri.

Postremo de his tractat in libro de Universo Guillelmus, inquirendo scholastice, an corpora Beatorum erunt lumenosa ac colorata, arguendo pro parte utraque, nil autem speciale determinando, nisi quod sentire videtur, quod lux et color, B prout sunt in corporibus gloriae (et in rebus non gloriae) dicantur aequivoce, atque a nullo in hac vita possint videri: de quibus S. Thomas verius scripsisse videtur, sicut jam patuit.

Porro in alio capitulo ait Guillelmus de pulchritudine et fulgore hominum gloriificatorum, quod ultra existimationem nostram angenda sit ex interna felicitate et gloria animarum eorum. Constat ex hoc quod apparel in hominibus in hac vita in vultu eorum, ex modico gaudio animarum. Vides namque quod oculi inde splendescunt, totaque facies gratiosiore colore perfunditur, dilatatur quoque, et quasi novo decore ac pulchritudine venustatur. Quumque proportionales sint causæ suis effectibus, sequitur quod juxta immensitatem felicitatis et gaudii regni cœlestis, perficiunt ac resurgunt venustas et decor in faciebus eorum.

Henricus demum quintodecimo Quodlibeto interrogat, utrum anima gloriosa resumpto corpore possit aliquid videre sine D sensu intermedio. Respondet quod non, loquendo de visione sensitiva, quæ fit per immutationem a sensibili sub ratione sensitibili; loquendo autem de visione extense accepta, prout etiam intelligere est quoddam videre, sic respondendum est affirmative. — Si autem queratur, an anima separata, sine sensu corporeo possit sentire sensatione dolorosa: respondet quod imo, quamvis non eodem modo quo in corpore. Et de hoc erit quæstio sequens.

p. 302 C.

p. 299 D'.

q. 10.

QUÆSTIO VIII

DEinde ergo quærendum de damnatis, Utrum corpora damnatorum erunt deformata, et ab igne infernali sine corruptione et morte perpetue affligenda; an etiam animæ ante corporum resumptionem possint ab igne et frigore cruciari.

In hac questione multa tanguntur. Primum est, an cum deformitatibus suis resurgent.

Videtur quod imo, quoniam sicut electis augebitur omne bonum, omnis perfectio, omnis felicitas et ornatus, sic in reprobis augebuntur mala his bonis contraria, omnis videlicet deformitas, fœditas, turpitudo, calamitas. — In oppositum est illud 1 Cor. xv. 52. Apostoli: Mortui resurgent incorrupti. Glosa: Mortui, id est iniqui, vel generaliter mortui omnes, incorrupti resurgent, id est absque ulla diminutione membrorum.

Deinde arguitur, quod non possint ab igne infernali calidissimo perpetue sine corruptione et morte torqueri, quoniam nullum violentum perpetuum; omnis quoque passio afflictiva abjicit ab eo quod est secundum naturam, et quo existit intensior, eo magis corruptit. Ignis etiam est maxime consumptivus.

Nec videtur quod simplex et immaterialis seu incorporeus spiritus (ut est anima) possit ab igne corporeo aut aliis corporalibus rebus affligi, quum ab illis nequeat impressionem recipere, nec calcieri aut frigefieri, sicut nec dealbari.

Circa hæc scribit Guillelmus Parisiensis libro de Universo: Quemadmodum in malis hominibus præcesserunt duo genera demeritorum, videlicet corporalium ac spiritualium; sic requirit justitia Dei, ut eis reddantur duo genera tormentorum, utpote spirituales corporalesque pœnæ, quatenus effectus corresponteant suis causis, et retributiones meritis; nec hoc fieri potest,

A nisi corpora animabus reuniantur. Occurrit ergo circa hoc difficilis quæstio, qualiter in illis corporibus æternaliter punientis simul inesse queant immortalitas ac passibilitas. Ad quod dico, quia jam alibi declaravi esse quamdam speciem ignis, qui nec dissolvit nec laedit, torquet tamen intolerabiliter animam in corpore existentem. — Sed quæri potest, utrum corpora damnatorum ex propria dispositione incorruptibilitatem indissolubilitatemque habeant, an ex protectione divinæ justitiæ, B sicut fuit in corporibus primorum parentum ante transgressionem. Jam ante multipliciter patuit, multis fideles ac iustos divina virtute servatos illæsos in medio ignium et flammarum; nec difficilius est Omnipotenti, conservare corpora reproborum in incendiis infernorum. Nec obstat quod ignis infernalis incomparabiliter æstuans est et fortior ad agendum ac puniendum ignibus sæculi hujus, quia nec hoc difficultatem parit infinitæ potentiae Creatoris. Denique animal nomine salamandra, et quarumdam plumæ avium in igne fortissimo apud nos servantur illæsæ, imo (ut fertur) purgantur ac meliorantur in eo: quanto magis potestati Creatoris perfacile est hoc illis conferre corporibus, id est non corrupti nec consumi in eo? Hæc Guillelmus.

Qui in eodem volumine, alio scribit capitulo: Inter diversa ignium genera est quidam ignis qui aquam comburit, qui dicitur ignis Græcus, cuius novem sunt species, ut docet Aristoteles in tractatu speciali quem de igne illo et speciebus ipsius ac de compositionibus ejus compositus. Est etiam ignis quidam qui oleo extinguitur, et frigida aqua accenditur, qui ignis calcis vocatur. Est item ignis seu lampas, qui nec vento nec pluvia potest extingui, qualis fuit in Veneris templo; nec dubium quin in lampade illa ardebat atque lucebat asbestus lapis, qui semel accensus nunquam extinguitur vento aut imbris, et est lividi ferrugineique coloris. Insuper ignis est qui vulgo

nominatur aqua ardens, cuius confectionem ad ueliscendas universas supergloriosissimi Dei offensas credendum est esse creatum specialissimum ignem, qui in spiritus vitiosos agere et imprimere queat, et universa seclera ueliscatur? Quia nec Sodomitarum facinora quantumlibet multa et magna, comparari queunt universis sceleribus et peccatis eorum qui in extremo judicio in infernum sunt degradandi. Insuper si ventri struthionis hanc Deus omnipotens contulit activitatem vehementiamque caloris, ut durum ac frigidissimum ferrum consumat et coquat in nutrimentum corporis sui; quid mirum si igni purgatorii et inferni impressit virtutem animas sic torquendi? Et si econtrario virtutem praestitit ventri struthionis ejusdem, ut a ferro ignito et igne tanto intra se consistente nihil unctionis aut laesioris alterius patiatur; quanto plus exsistit probabile quod Deus spiritus illos qui creaturis vilissimis potius adhaeserunt ac servierunt quam superdignissimo Creatori, subdat vilibus creaturis in infernalibus purgatoriisque suppliciis? Nec incredibile quod corpora impiorum a tantis incendiis non comburantur, quum et plumae avium et pelles salamandræ, quamvis videantur ab igne accensæ, nihil tamen combustionis patiuntur, sed lucent. — Haec Guillelmus, qui de his alia multa effatur, quæ infra forsitan tangentur. De his demum dictum est partim distinctione in qua de pœnis purgatorii est tractatum.

Exod. iii, 2. ignis qui in rubo apparuit Moysi, materiam quam operuit non combussit, aut forsitan novus ignis ab Omnipotente creatus est tunc, qui hoc naturaliter potuit; quomodo non magis verisimile atque credibile est, quod propter exercendam tantam Dei justitiam, talis ignis creatus sit qui torquere valeat animas impiorum, et vindicare in eis injurias Altissimo irrogatas? Amplius, si pluvia ignis et sulfuris creata fuit a justissimo Creatore propter vindicandam Dei pariter et naturæ injuriam contumeliamque in Sodomitas; quan-

B D C dist. xx, q. 2.

D Gen. xix, 24. amplius, si pluvia ignis et sulfuris creata fuit a justissimo Creatore propter vindicandam Dei pariter et naturæ injuriam contumeliamque in Sodomitas; quan-

D Deinde respondens ad id, utrum corpora

dist. xliv, q. 1.

damnatorum erunt corruptibilia : Quoni- am, inquit, in motu oportet esse aliquod principium motus, dupliciter removetur motus seu mutatio a mobili. Primo, quia deest principium motus ; secundo, quia principium hoc impeditur a productione sui effectus seu motus. Quumque corruptio sit quædam mutatio, dupliciter potest aliquid ex sua natura corruptibile, fieri incorruptibile. Primo, quia principium movens ad corruptionem, ab eo omnino auferitur : sive corpora reproborum incorruptibilia erunt, quoniam motus cœli (qui est principium movens et alterans) tunc cessabit; propter quod nulla tunc qualitas erit sufficiens transmutare ea a sua naturali qualitate. Secundo, quia principium corruptionis impeditur : sive corpus Adæ fuit incorruptibile, quia per gratiam innocentiae reprimebantur in eo qualitates contrariae a mutua impugnatione. — Si autem objiciatur, quod mors est maxima pœna, ergo non deerit condemnatis ; dicendum, quod quamvis mors in se sit pœna gravissima, tamen in quantum est terminus miseriarum atque pœnarum, est calamitatum remedium. Hæc Thomas.

^{p. 285 A.} Cujus responsioni (ut tactum est ante) repugnat articulus Parisiensis quo dicitur : Dicere quod motu cœli cessante, ignis non incenderet stuppam sibi applicatam, error est. Verum ad hoc poterit responderi, quod articuli illi fuerunt post felicem transitum sancti Doctoris compositi, sub domi-

^{an. 1277.} no Stephano Parisiensi episcopo, ut patet tom. XXII, ex dictis in Scripto super secundum, ex p. 93 A¹, ³⁶² Henrico et Richardo. Nihilo minus contra

^{B.} responcionem illam adhuc argui potest, quia cessante motu cœli, adhuc erit motus localis tam in corporibus electorum quam reproborum, sicut et ipse S. Thomas de

^{Cf. p. 295 B.} corporibus gloriiosis supra testatus est.

Ulterius ad quæstionem, utrum corpora damnatorum sint futura impassibilia, respondet idem sanctus Doctor : Dicendum, quod principalis causa quod corpora reproborum non consumuntur, est divina justitia ; cui etiam servit naturalis dispo-

A sitio ex parte corporis patientis, et ex parte agentium. Qum enim recipere sit quoddam pati, secundum duplē receptionem duplex est passio. Una secundum receptionem rei materialem, sicut ignis in combustibili : et haec vocatur passio naturæ. Alia secundum receptionem rei spiritualem, sicut recipitur color in oculo secundum esse intentionale : et ista vocatur passio animæ. Quia ergo post resurrectionem, motu cœli cessante, non poterit corpus a sua naturali qualitate mutari, nullum corpus pati poterit passione naturali : unde quantum ad hunc modum passionis corpora damnatorum impassibilia erunt, sicut et incorruptibilia. Verum motu cœli cessante, adhuc manebit passio quæ est per modum animæ, quia et aer a sole illuminabitur, differentiasque colorum ad visum deferet ; et hoc modo corpora damnatorum passibilia erunt. Et quia in tali passione sensus perficitur, ideo in corporibus damnatorum sensus pœnae erit sine mutatione naturalis dispositionis. Hinc quod ait Philosophus, quod omnis passio magis facta, abjicit a substantia, intelligitur de passione qua patiens transmutatur a naturali dispositione.

Et si objiciatur, quod agens assimilat sibi passum, ergo suam similitudinem seu verum calorem imprimat illis corporibus ; dicendum, quod imprimat eam illis spiritualiter, sicut albedo imprimat visui similitudinem suam secundum esse intentionale. — Quod vero de salamandra objicitur, solvitur : quia ut ait Philosophus libro de Proprietatibus elementorum, nullum animal in igne diu vivere potest. Galenus quoque in libro de Simplici medicina te statur, quod nullum corpus est quod tandem ab igne non consumatur, quamvis quædam corpora ad horam in igne sine læsione permaneant, ut patet de ebeno. Hinc nec salamandra posset in igne sine læsione finaliter perseverare. Nec ex his sequitur, quod corpora damnatorum ab igne non affliguntur : quia sensibile non solum natum est delectare sive affligere

sensum, agendo in ipsum actione naturæ, A tis, solam animam post mortem dixerant puniri. Et quoniam inconveniens reputabant incorpoream animam a corporeo igne puniri, dixerunt ignem quo impii cruciabantur, non esse corporeum; et quidquid in Scripturis de tormentis animarum per corporalia continetur, dixerunt metaphorice intelligendum, quemadmodum etiam beatitudo et gloria animarum Sanctorum per corporalia designatur. Et sicut dixerunt justarum animarum felicitatem consistere in consecutione sui ultimi finis, sic B infelicium animarum miseriam esse tristitiam quam habebunt de hoc quod separabuntur a fine, enjus naturale desiderium habent. Sed quia in pœna damatorum non solum erit pœna correspondens aversioni a Deo, sed etiam pœna damni, correspondens conversioni ad commutabile bonum; ideo non sufficit ponere præactam spiritualem punitionem dumtaxat. Propter quod etiam Avicenna modum aliud superaddit, dicendo quod animæ vitiosæ post mortem non per corpora sed per corporum similitudines affligentur, sicut in somno apparet homini quod per corporalia diversimode affligatur: quem punitionis modum videtur et Augustinus ponere duodecimo super Genesim ad litteram, ut manifeste patet ibidem. Sed hoc inconvenienter dictum videtur. Imaginatio quippe est potentia organica: ideo locum non habet in anima separata; nec visiones imaginariae fieri queunt in ea sicut in anima somniantis. Hinc Avicenna, ut inconveniens istud evaderet, dixit quod D animæ separatae utuntur quasi pro organo aliqua cœlestis corporis parte, cui humandum corpus oportet esse conforme ad hoc quod perficiatur ab anima rationali, quæ est similis corporis cœlestis motoribus: sequens quodammodo in hoc opinionem antiquorum philosophorum, dicentium animas redire ad comparē stellas. Sed hoc omnino absurdum est, secundum doctrinam Philosophi, quoniam anima utitur determinato organo corporali, sicut ars determinatis instrumentis.

QUÆSTIO IX

PRæterea quæritur, An ignis inferni sit corporalis, et ejusdem speciei cum igne sæculi hujus, atque sub terra consistens.

In hac etiam quæstione tria tanguntur. Primum est, an ignis infernalis sit corporalis seu materialis. Et apparet quod non. Primo, quoniam Damascenus quarto libro testatur, in fine: Tradetur diabolus et dæmones ejus ac homo impius, vide licet Antichristus, ac impii et peccatores, in ignem æternum, non materialem, qualis est apud nos, sed qualem novit Deus. — Augustinus quoque duodecimo super Genesim ad litteram: Spiritualem, inquit, arbitror locum ad quem anima desertur post mortem, non corporalem. Ergo et ignis ille est spiritualis. Ex quibus probatur, quod non sit ejusdem speciei cum igne apud nos materiali.

Ad hæc tria respondet Thomas per ordinem. De igne (inquiens) inferni multiplex fuit opinio. Nam quidam philosophi, ut Avicenna, resurrectionem non creden-

Quidquid autem dicatur de igne animas A existendi, imo in propria materia exsistens non lucet, nec in propria sphæra, secundum philosophos; similiter nec in quadam aliena materia, ut dum est in materia opaca terrestri, ut in sulfure; et quando est in aliquo grosso fumo, ejus claritas obscuratur: conformiter potest esse de igne inferni.

Cf. p. 264 F. te fatetur Augustinus, ut in littera dicitur. Unde rursus quarto Dialogorum protestatur Gregorius: Ignem gehennæ corporeum esse non ambigo. Damascenus quoque non simpliciter negat ignem illum esse materialem, sed non sic esse materialem ut terrenus ignis est apud nos, quoniam alter agit, et proprietatibus differt. Augustinus vero in loco præallegato loquitur opinative et inquisitive magis quam determinative. Denique, quoniam ignis infernalis agit ut instrumentum divinæ justitiæ, ideo plus affligit unum quam alium, secundum diversitatem et exigentiam demeritorum eorum: sicque actio ejus in affligendo damnatos, est secundum modificationem justitiæ Dei.

Insuper ignis eo quod sit maximæ activitatis, alia corpora pro materia habet: ideo invenitur tam in sua quam in aliena materia. Et in quacumque materia sit, semper est idem specie quantum ad naturam ignis pertinet; sed potest esse diversitas in specie quantum ad materias in quibus est: propter quod flamma et carbo differunt specie, similiter lignum ignitum et ferrum ignitum. Simili modo ignis inferni, quantum ad id quod habet de natura ignis, ejusdem est speciei cum igne qui apud nos est; sed an ignis ille sit in propria existens materia vel in aliena, id latet nos. Et secundum hoc, potest materialiter consideratus differre specificie ab igne isto; a quo tamen secundum quasdam differt proprietates, ut quod succensio ne non indiget, nec lignis nutritur neque fomentis. — Si autem queratur, an luceat; respondendum, quod lucere non convenit igni secundum quemlibet modum

A existendi, imo in propria materia exsistens non lucet, nec in propria sphæra, secundum philosophos; similiter nec in quadam aliena materia, ut dum est in materia opaca terrestri, ut in sulfure; et quando est in aliquo grosso fumo, ejus claritas obscuratur: conformiter potest esse de igne inferni.

Amplius, sicut in littera continetur, Au-

Cf. p. 264 F.

gustinus ait: In qua parte mundi infernus sit, neminem arbitror scire, nisi cui Deus revelavit. Gregorius quoque de hoc inter-

B rogatus, respondit se de hoc non audere aliquid definire: nam aliqui putaverunt eum esse in aliqua parte terræ, aliqui vero sub terra. Et hoc probabilius reputat,

Apoc. v. 3

quam in Apocalypsi dicatur, Nemo poterat in cœlo neque in terra nec subitus terram aperire librum: intelligendo per existentes in cœlo, Beatos; per existentes in terra, homines; per existentes sub terra, existentes in inferno. Augustinus quoque ad hoc videtur tangere duas ratio-

nies, duodecimo super Genesim. Una est, quoniam carnalia et terrena magis quam Deum dilexerunt. Secunda, quia quod gra-

vitatis est in corporalibus, hoc tristitia in spiritibus; et quod est levitas in levibus, hoc lætitia in spiritibus ipsis. Unde sicut

conveniens locus Beatorum est cœlum empyreum, ita infernus miserorum; et sicut graviora sunt inferius, leviora vero superius, sic miseri et damnati sub terra sunt in infimo atque tristissimo loco, Beati vero

et Sancti, in loco jucundissimo et supremo. Denique quidam philosophi senserunt infernum esse sub orbe terrestri, attamen super superficiem terræ ex parte nobis opposita. Quod etiam videtur sensisse Isidorus, dicens, quod sol et luna stabunt in

loco seu ordine quo creati sunt, ne impii in tormentis fruantur luce eorum: quæ ratio nulla esset, si infernus sub terra ponatur. Pythagoras vero dixit locum pœnarum esse in sphæra ignis, quam in medio totius orbis esse asseruit, ut dicitur secundo Cœli et mundi. His autem quæ

in Scripturis dicuntur, plus convenient quod

sub terra esse dicatur. Ignis quoque erit ibi vehementissime caliditatis, quoniam calor ejus erit undique congregatus. Nec est inconveniens dicere, quod intra visceria terræ tanta concavitas divina reservetur virtute, quod omnium reproborum possit recipere corpora. — Haec Thomas.

QUÆSTIO X

Restat inquirere, An anima separata possit corporali igne puniri.

Ad quod plenius intelligendum oportet scire, an vires sensitivæ et actus carum manent in anima separata.

Ad quod respondet sanctus Doctor : Dicendum, quod circa hoc est multiplex opinio. Nam quidam putantes potentias animæ esse in anima sicut color est in subiecto, dixerunt, quod anima recedens a corpore, omnes potentias suas secum trahit : alioqui secundum naturales suas proprietates esset mutata. Sed istud non potest stare, quum vires sensitivæ et earum actiones sint totius conjuncti, et animæ corporique communes. Hinc quidam distinguunt de potentiis animæ sensitivæ, dicentes, quod quædam sunt actus seu perfectiones organorum effluxæ ab anima in organa ipsa, et hæ cum corpore corrumpuntur; alias vocant originales harum quæ sunt in anima, quia per eas anima corpus sensificat ad videndum et audiendum, et has dicunt manere in anima separata. Sed nec hoc videtur, quoniam anima per suam essentiam, non mediantibus aliis viribus, est origo virium præfatarum : sicut et quælibet forma ex hoc quod per essentiam suam informat materiam, est origo proprietatum quæ naturaliter compositum consequuntur. Et si anima per potentias intermedias esset origo potentiarum organicarum, pari ratione et illarum esset origo per alias, siveque iretur in infinitum. Hinc secundum alios, potentiae sensitivæ non manent in anima nisi secundum quid, ut-

A pote ut in radice, sicut principiata manent in suis principiis : quia in anima separata manet efficacia influendi iterum eas, si corpori natiatur; nec efficacia ista est aliquid superadditum essentiæ. Et ista positio verior esse videtur.

Denique quidam dicunt duplices esse actus potentiarum sensitivarum, videlicet, exterioris, qui non manent, et interioris intrinsecos, quos anima per se ipsam exercet, quos dicunt manere. Haec positio videtur descendere a positione Platonis, qui

B dixit animam corpori uniri tanquam substantiam perfectam in nullo a corpore dependentem, sicut motor conjungitur mobili : unde et eas dixit transeorporari. Et quia secundum ipsum, nil movet nisi motum, ne iretur in infinitum, dixit quod primum movens movet se ipsum, et quod anima movet se ipsam : et sic esset duplex animæ motus, unus quo a se ipsa movetur, alius quo corpus movetur ab ea ; siveque anima haberet actum quo primo videret in se secundum quod movet se C ipsam, et secundo, in organo corporali secundum quod movet corpus. Hanc autem positionem reprobat Philosophus primo de Anima, probans quod anima non movet se ipsam, et quod nullo modo movetur secundum istas operationes, quae sunt vide-re, sentire, etc., sed quod istæ sunt operationes totius conjuncti. Idcirco dicendum, quod non manent in anima separata, nisi forsitan sicut in radice remota.

Sed his objici potest, quia in libro de Spiritu et anima loquitur Augustinus : D Anima recedens a corpore, ex his (scilicet imaginatione, concupiscibilitate et irascibilitate) afficitur ad delectationem seu dolorem. Item duodecimo super Genesim ad litteram : Corpus, inquit, non sentit, sed anima per corpus; imo anima aliqua sentit non solum per corpus, sed etiam sine corpore, puta timorem. Rursus ait ibideum : Non video cur habeat anima similitudinem corporis sui, dum jacente corpore sine sensu, non tamen penitus mortuo, videt talia qualia multi ex illa subductione

vivis redditi, narraverunt; et non habeat quando completa jam morte de corpore exierit. Amplius in concupiscibili et irascibili sunt gaudium et tristitia, amor et odium, timor et spes, quæ omnia manent in anima separata: ergo et vires illæ cum actibus suis. — Et respondendum, quod Augustinus, ut dicitur, illum librum non

Alcherus. fecit, sed quidam monachus Cisterciensis ex dictis Augustini, addens quædam ex suo. Augustinus quoque in libro præallegato quasi per totum loquitur inquirendo, non determinando. Si tamen dicta illa debent salvari, dici potest quod anima separata, ex imaginatione et aliis sensitivis potentias afficitur: non quod affectio illa tunc sit actus virium sensitivarum, sed quia ex his quæ anima per sensitivas vires commisit in corpore, etiam in futuro afficietur, sive in bonum sive in malum; sic quod sensitivæ potentiae non dicantur tunc affectiones illas elicere, sed in corpore elicuisse merita affectionum hujusmodi. Sic etiam anima dicitur sentire per corpus, quoniam toti composito ipsa est radicalis ratio sentiendi. Verum est etiam quod Augustinus ibi ac alibi sæpe loquitur juxta doctrinam et modum loquendi Platonicorum, qui ita senserunt. Nec tamen est simile de anima somniantis et anima separata, quoniam anima somniantis adhuc realiter est in corpore, et utitur organo imaginativæ. Insuper gaudium, tristitia, spes, timor, amor et odium, sumuntur interdum ut sunt passiones et affectiones partis sensitivæ, et ita non manent in anima separata; quandoque vero pro actibus partis intellectivæ, et sic manent in ea.

Nunc inquirendum, an anima separata possit pati ab igne corporeo. Et respondendum quod imo, quum Dominus dicat ignem illum esse præparatum diabolo et angelis ejus, qui incorporei sunt sicut et anima. Sed qualiter hoc fieri possit, a diversis diversimode assignatur. Nam aliqui dicunt, quod hoc ipsum est animam pati ab igne, quod ipsum ignem videre. Unde

A quarto Dialogorum ait Gregorius: Ignem eo ipso patitur anima quo videt. Sed hoc non videtur sufficere, quoniam visum quodlibet, ex hoc quod videtur, perfectio est evidentis: idecireo non potest cedere in pœnam ipsius, in quantum est visum; sed quandoque est punitivum, vel contristans per accidens, in quantum apprehenditur ut nocivum. — Alii ergo dixerunt, quod quamvis ignis corporeus animam non possit exurere, tamen anima apprehendit eum ut sibi nocivum, atque ex tali apprehensione afficitur timore et dolore; sieque impletur in eis quod fertur in Psalmo: Illuc trepidaverunt timore ubi non erat timor. Unde Gregorius quarto Dialogorum: Quia cremari se conspicit anima, crematur. Sed nec hoc videtur sufficere, quia secundum hoc afflictio animæ ab igne non esset secundum veritatem, sed secundum apparentiam. Quamvis etenim possit esse vera passio tristitiae vel doloris ex falsa imaginatione, ut dicit duodecimo super Genesim ad litteram Augustinus; tamen dici non potest quod secundum illam passionem patiatur quis a re, sed a similitudine rei. Rursus iste modus patiendi magis recedit a reali passione quam qui est per imaginariam visionem, quum ille dicatur esse per veras rerum imagines quas anima defert secum, iste vero per falsas conceptiones quas anima sibi singit. Nec probabile quod dæmones et animæ subtilitate pollentes, putarent ignem illum sibi esse nocivum, si ab ipso nullatenus gravarentur. — Hinc alii dicunt animam realiter pati ab igne corporeo, quum quarto Dialogorum dicat Gregorius: Colligere possumus ex evangelicis dictis, quod anima non solum videndo, sed etiam experiendo incendium patiatur. Quod sic fieri dicunt, quia ignis considerari potest ut res talis naturaleque agens, et item ut instrumentum divinæ justitiae. Et primo modo non habet ut agat in animam, sed modo secundo. Hoc namque requirit ordo divinæ justitiae, ut anima quæ peccando se subdividit corporalibus rebus, subjiciatur eis in

pœnam. Instrumentum antea non solum agit in virtute propriæ naturæ, sed etiam in virtute principalis agentis : sieque ignis ut instrumentum divinæ justitiæ ueliscentis, agere potest in spiritum, ut etiam di-

Cf. LXXIV, p. 57 C^o et s.

animam. Verum nec istud videtur suffice-re, quoniam omne instrumentale agens, in id eirea quod instrumentaliter operatur, ha-bet et propriam actionem sibi connatura-lem : sieut aqua lavando corpus sanctificat animam, et serra seeando lignum perducit ad formam domus. Sic ergo oportet igni aliquam competere actionem in animam, ipsi igni connaturalem, ad hoc quod sit instrumentum divinæ justitiæ vindieantis peccata.

Idecirco dicendum, quod corpus in spiri-tum naturaliter agere nequit, nec ei aliquo modo obesse aut ipsum gravare, nisi se-cundum quod corpori aliquo modo unitur,

Sap. ix, 15.

secundum quod corpus corruptibile ag-gravat animam. Spiritus autem hominis unitur corpori duplieiter. Primo, ut for-ma; nee ita unitur igni. Secundo, sieut C movens mobili, seu locatum loco, pro-

Cf. I. XX, p. 450 C^o et s.

ut spiritus eratus est in loco definitivo. Quamvis autem res corporea, ex sua natu-ra habeat quod incorporeum spiritum loco definiat, non tamen habet ex sua natura quod spiritum illum loco definitum deti-neat, ut ita illi loco sie alligetur, quod ad alia divertere nequeat, quum spiritus non sit ita in loco quod loco subdatur; sed hoc superadditur igni infernali, in quantum est instrumentum divinæ justitiæ. Et is-

tud tangit Gregorius quarto Dialogorum, D ubi exponens quomodo anima experiendo supplicia patiatur, affirmat : *Dum Veritas*

Luc. xvi, 22.

divitem peccatorem in inferno damnum perhibet, quisnam sapiens animas repro-borum teneri ignibus neget? Et hoc etiam

Cf. p. 264 G. Julianus dixit, ut Magister in textu allegat: Si viventis hominis incorporeus spiritus in corpore detinetur, cur non etiam post mortem igne corporeo teneatur? Augustinus quoque vicesimo primo de Civitate Dei fatetur, quod sicut anima in hominis

A conditione corpori jungitur ut det ei vi-tam, quamvis corpus sit materiale et ani-ma spiritualis, atque ex illa coniunctione ani-ma vehementer concipit amorem ad corpus ; sic alligatur igni ut ab illo acci-piens pœnam, et ex illa coniunctione concipit horrorem. Oportet ergo omnes præ-fatos modos in unum colligere, ut videatur perfecte quomodo anima patiatur ab igne. Itaque ignis ex sua natura habet quod spi-ritus incorporeus ei possit uniri sicut lo-catum loco; sed in quantum est instru-mentum divinæ justitiæ, habet ut ipsum detineat alligatum : et in hoc ignis ille est vere noeivus spiritui; et spiritus ignem ut sibi noxiū videns, ab ipso torquetur; et sic agit in spiritum non per modum in-fluentis, sed detinentis, et est inter ea qui-dam spiritualis contactus.

Denique damnati nunquam sunt extra infernum, nisi ex dispensatione divina ad instructionem vel exercitium electorum. Et ubiunque fuerint extra infernum, tam-en vident ignem illum eis præparatum in pœnam; et quum ista visio sit imme-diate affligens, ubiunque sunt, ab inferni igne affliguntur : sieut captivi extra carcere exsistentes, a carcere quodammodo affliguntur, quando se vident carcere damnatos. Hinc sieut gloria electorum in nullo minuitur, nee quantum ad præmium es-sentiale nec quantum ad præmium aeei-dentale, si aliquando extra cœlum empy-reum sint; ita damnatorum pœna in nullo minuitur, dum aliquando extra infernum sunt. Propter quod Glossa super epistolam Jacob. iii, 6.

Jaeobi : Diabolus ubiunque sit, sive sub aere, sive sub terra, secum fert suarum tormenta flamarum. — Haec Thomas in Scripto. In quibus continentur et consonant quæ de his scribit in Summa contra gentiles, libro quarto.

His per omnia consonant scripta Petri, et includuntur in eis, et addit : Dicunt ali-qui, quod in inferno erit etiam materialis corruptio, non tamen simpliciter seu sub-stantialis, sed secundum quid seu acci-dentalis, per transmutationem a frigore in

calorem, et econtrario; non tamen erit via ad corruptionem substantialem sicut modo, quia erit secundum ordinem justitiae, quæ requirit perpetuam subsistentiam patientis. Alii dicunt, quod erit ibi tantum corruptio et passio immaterialis, quod videtur verius, etc., ut supra in Thoma.

^{p. 306 D.} Præterea de his duabus opinionibus bene scribit Richardus, declarando utramque: Dieunt (inquiens) quidam, quod corpora damnatorum ab igne infernali non calefient, et tamen eo cruciabuntur. Passivum enim duplice recipit formam agentis, videlicet: materialiter, et immaterialiter seu intentionaliter, etc., ut supra. Et quamvis ille ignis non sit calefacturus corpora damnatorum, ut dicit una opinio, affligerunt tamen valde ab eo. Nam sicut proportionata receptio objecti proportionati sensui sensum delectat, sic improportionata contristat. Ignis autem infernalis est objectum excellens super tactum corporum damnatorum; receptio quoque similitudinis suæ in tactu, est improportionabiliter vincens tactum: ideo in corporibus eorum erit vehementissimus dolor in tactu, sentiendo hoc modo excessivum calorem. —

^{ibidem.} Sed contra hoc arguunt alii per hoc quod ^{Job xxiv, 19.} dicitur in libro Job, Ad calorem nimium transibunt ab aquis nivium. Iterum, juxta illam positionem, pœna ignis prius et principalius respiceret animam quam corpus; Isidorus autem primo libro de Summo bono, afflictionem ignis principalius attribuit corpori, et pœnam vermis menti: quaelibet tamen pœnarum in totum redundabit compositum. Amplius, secundum Damascenum, impossibile est substantiam esse expertem naturali et propria operatione: ergo post cessationem motus cœlestis, adhuc ignis habebit naturalem operationem, nisi eam virtus divina vel indispositio recipientis impedit. Corpora autem impiorum quum sint mixta atque composita, erunt illius excessivi caloris susceptiva: ergo et calefient, ac immoderatissimo calore inæstimabiliter torquebuntur: sicut auditus vehementissimo et

A improportionatissimo sibi sono materialiter læditur, et non solum spiritualiter, sicut auditus affligitur dissonantia vocum.

Sed tunc quæstio oritur, utrum corpora damnatorum per illum ignem consumentur. Et respondendum quod non. Cujus rationem quidam assignant, quia non recipient formam seu calorem ignis illius nisi intentionaliter seu immaterialiter, animalique passione, non naturali. Sed ista re-^{Cf. p. 306 A'.} sponsio ac ratio falso aut improbabili innititur fundamento, sicut probatum est. ^{Cf. p. 301 B'.}

B Denique, quamvis vera esset ratio illa, non tamen sufficeret ad ostendendum corpora illa ab illo igne non comburi: quia secundum Philosophum secundo de Anima, excellentiæ sensibilium corrumpunt sensus; quumque ignis ille vehementissimi sit caloris, statim corrumperet sensum tactus, et vitam extingueret. Hinc mihi videtur dicendum, quod ratio inconsumptibilitatis corporum illorum ab igne, partim est ex dispositione materiæ cui incorporatus est ignis ille, partim ex dispositione corporum illorum quam in resurrectione accipient, principaliter autem ex ordine divinæ justitiae. Aliqua enim forma propter dispositionem extraneæ materiæ cui incorporatur, in sua actione diversificatur, sicut videmus ignem fulgoris in diversis materiis valde diffomerit ac mirabiliter operari: nam interdum aliqua calefacit et non comburit, quandoque facit utrumque, aliquando non lædit materiam mollem et resolvit duram. Ita et lumen solis in diversis valde diversimode agit.

C D Sic dico possibile esse, ut propter dispositionem materiæ et aliquam cœlestem influentiam sibi incorporatam, ignis infernalis habeat actionem calefaciendi et affligendi, et non consumandi. Insuper idem potest contingere ex parte dispositionis quam corpora humana in resurrectione forsitan accipient. Quod in libro de Civitate Dei Augustinus nititur declarare, narrans qualiter animalia quædam manent in igne illæsa, et in bullientibus calidissimis aquis aliqui vermes permanent vivi: unde con-

eludit, quod Deus sic potest corporibus reproborum aliquam imprimere qualitatem, qualcum et naturalibus multis, ut ab igne consumi non queant neque extingui, sed sine fine affligi. Hoc ipsum (ut tactum est) requirit ordo divinæ justitiae, ut nunquam illa corpora moriantur; nec calor naturalis consumet in eis humidum radicale.

Insuper si quæratur, qualiter animæ separatae et incorporei dæmones valeant corporo igne affligi; dicendum, quod quidam dixerunt spiritus separatos vitiosos non puniri nisi per privationem boni desiderati, ex qua privatione tanquam malo presente vehemens tristitia generatur in eis. Unde Algazel quinto Physicorum testatur: Anima quæ in carne carnalium fuit voluptatum amatrix, ex consuetudine dispositionem habet vehementem et fortiter sibi impressam, inclinantem ad illas; postea vero per mortem instrumento rei desideratæ amissio, remanet desiderium ejus et amor, et hic est ineffabilis cruciatus. — Hæc Richardus. Qui etiam de his recitat varias opiniones ac improbat, sicut et Thomas, et sequitur positionem ipsius Thomæ, quod scilicet ignis infernalis affligit spiritus malos per hoc, quod ei sunt alligati modo præfato, et facit eos ita intentos suæ considerationi, quod ab aliorum consideratione quæ naturaliter considerare possunt, impediuntur; et horum utrumque convenit igni illi in quantum agit ut instrumentum divinae justitiae.

Amplius quærit Richardus, utrum dannati cruciabuntur perpetuo a tribus aliis elementis, videlicet, terra, aqua et aere. Respondet quod imo, quemadmodum scri-

Cf. p. 311 C. ptum est, Pugnabit pro illo orbis terrarum contra insensatos; et in Psalmo, Igne, sulfur et spiritus procellarum, pars calicis corum: ubi per sulfur intelligitur fœtida terra, atque per spiritum procellarum intelligitur aer procellosus, qui dicitur spiritus tempestatis. Et denuo scriptum est:

Sap. v. 21. ps. x. 7. Candescet in illos aqua maris, et flumina concurrent duriter. Quumque in libro Sa-

A pientiæ scriptum sit, Per quæ quis peccat, *Sap. xi. 17.* per hæc et punitur; ideo sicut iniqui per quatuor clementa peccaverint, in quantum peccaverunt per corpora sua ex elementis composita, et ipsis elementis abusunt, sic per omnia quatuor elementa ineffabiliter affligentur. Nec solum his, sed ut aliqui protestantur, etiam cœlestium corporum influentia torquebuntur. Justum est enim, ut quia Creatori omnium ingratia et rebelles fuerunt, ab omnibus creaturis crucientur, juxta illud libri Sapientiæ: B Armabit creaturam ad ultionem inimicorum. *Ibid. v. 18.*

Verumtamen, quoniam ignis et aqua ex sua natura magis sunt afflictiva quam terra et aer, ideo de eis magis fit mentio: imo quum ignis magis sit activus et afflictivus quam aqua, idcirco sub nomine ignis Dominus comprehendit omnem pœnam quam a rebus corporeis patientur, quum apud Matthæum ait: Ite, maledicti, *Matth. xxv. 41.* etc. Sed quum detenti in purgatorio puniantur ut purgentur, et ignis naturam habeat purgativam, dicunt aliqui, quod in purgatorio exsistentes, nullo elemento nisi igne puniantur.

Præterea quæritur, an simul ab omnibus elementis affligantur. Ad hoc quidam respondent quod imo, quoniam sicut formæ elementorum immaterialiter receptæ in spirituali substantia, non sunt contrariæ, ita nec actiones earum. Similiter dicunt in sensu: simul quippe in visu est similitudo albedinis atque nigredinis, et actiones ipsarum; et ita dicunt esse in tactu. Verum hoc non complacet aliis. Nam quamvis similitudines contrariorum non sint in intellectu contrariæ, tamen non ita perfecte movetur intellectus a pluribus sicut ab unatantum; similitudines quoque contrariorum in eadem parte pupillæ receptæ, sese in actione sua impediunt, ut patet dum per vitrum rubrum conspicitur album: tunc enim videtur aliquid quasi ex utroque confusum. Et juxta hunc modum transient ab aquis nivium ad calorem nimium, sustinendo talia alternatim; tamen sine reductione ad medium, quia divina vir-

Job xxiv. 19.

tute in instanti una pœna cessabit, et alia simul completa inerit, vel simul inerunt in diversis ejusdem corporis partibus et organis. De elementis vero in inferno dicendum, quod erunt ibi in quadam confusione, nec tamen unum remittet alterius virtutem et actionem, quoniam agunt ut instrumenta divinæ justitiæ in reprobos, non in se ipsa. — Hæc Richardus.

Qui ctiam ad quæstionem de loco inferni respondet, sicut et Petrus : Infernus (inquietus) est sub terra, quia nonodecimo de Cœnitate Dei asserit Augustinus, Ordo est parium dispariumque rerum sua cuique loca tribuens dispositio. Quumque Deus nihil inordinatum relinquit, ipse unicuique congruentem tribuit locum. Loca autem non sunt convenientia rebus, nisi congruant earum ponderibus. Pondus vero comparatur amori; et sicut corpus fertur pondere, sic animus amore. Hinc sicut Deus tribuit corporibus locum secundum exigentiam suorum naturalium ponderum, sic intellectualibus et rationalibus creaturis secundum merita suorum amorum. Ideo sicut electi et sancti sunt in cœlo empyreo, sic reprobi sunt in infimo et viliissimo loco, hoc est in medio terræ, quia carnalia et terrena potius quam divina et coelestia dilexerunt. Unde super illud Jo-

Jonæ II, 4.

Projecisti me in profundum in corde maris, perhibet Glossa : Quemadmodum cor est in medio animalis, ita infernus in medio terræ. — Et si objiciatur, quod in centro terræ viget nobilior influentia cœli : ergo non decet ibi iniquos locari; item, quum tantus sit numerus reproborum, quomodo poterunt omnia corpora sub terra includi? Respondendum ad primum, quod simpliciter loquendo, nobilior influentia cœli est in circumferentia terræ et super terram, magis quam in centro et sub terra, per comparationem ad hominum habitationem; attamen secundum quid, scilicet quoad generationem metallorum quorumdam, nobilior influentia cœli sub terra consistit. Hæc Richardus.

Concordat his Bonaventura, dicendo :

A Quamvis temerarium videatur determinare ubi sit infernus, et an ignis inferni sit corporalis et verus, quia præcipuus Doctor Ecclesiæ, libro de Cœnitate Dei hoc relinquit sub dubio; tamen quoniam S. Gregorius, summus pastor Ecclesiæ, cui Gregorio Spiritus divinus multa revelavit, postea ista determinavit, et ex Scripturis probavit, debemus pro certo tenere, quod infernus sub terra sit, et ignis ejus corporeus. — An vero sit ejusdem speciei cum igne elementari et cum igne qui apud nos est, non constat pro certo. Probabiliter vero teneri potest, quod sit speciei ejusdem, nisi fortiora contra hoc inducantur argumenta quam hucusque inducta.

Insuper ait Bonaventura : Si quæratur de corporibus damnatorum an igne afflignantur, simpliciter est concedendum; si quæritur, an consumantur, simpliciter est negandum. Si quæratur, an corrumpantur, hoc est distinguendum. Corrumptur enim secundum quid, quantum ad esse accidentale, scilicet quoad bonam dispositionem; non autem simpliciter, quantum ad esse substantiale. Nam ignis ille urit et non consumit, quoniam pabulum non requirit : cujus exemplum ponit Augustinus de montibus Siciliae, quos ab antiquissimis diebus ignis ussit, et nusquam consumpsit. In Legenda etiam S. Nicolai narratur, quod in partibus orientis quidam ignis invenitur qui oppositam sibi manum vehementer affligit, et nihil de ea consumit.

Qualiter autem ignis sit afflictivus spirituum, attendendum. Itaque ad hoc quod generetur dolor in anima ab aliquo, duo concurrunt ex parte animæ patientis, puta : perceptio ex parte cognitionis, et detestatio ex parte affectionis. Similiter duo requiruntur ex parte agentis : unum est, quod immutet animæ perceptionem seu cognitionem; aliud, quod violenter et inseparabiliter adhæreat contra repugnantiam voluntatis. Ex his quatuor, duo sunt secundum ordinem naturæ, et alia duo secundum ordinem divinæ justitiæ. Quod enim ignis immutet cognitionem animæ,

et anima percipiat calorem actionemque ignis, est de naturali potentia utriusque. Nempe dum ignis agit in compositum ex anima et corpore, duplex ibi est passio: una naturalis, quae est calefactio corporis; alia animalis, quae est immutatio sensus. Prima passio est vera ac naturalis, quoniam est ab igne ut vere agente; secunda passio est ab anima se ipsam movente, et ab igne occasionem præbente, ut sexto Musicæ loquitur Augustinus. Quemadmodum ergo anima separata a corpore, corpus potest pati ab igne passione naturali, utpote calefieri et comburi per naturalem potentiam utrinque; sic spiritus etiam separatus potest pati passione animali, atque ab igne praesenti immutari naturali potentia ignis et animæ. Itaque duo sunt ibi per ordinem naturæ, et duo per ordinem divinæ justitiae. Quod enim ignis animæ indissolubiliter alligetur, et anima in eo tanquam in carcere recludatur, divinæ est justitiae. Quod iterum anima refugiat ignis calorem, qui ei per naturam nocere non po-

Ps. Lu. 6. test, trepidetque timore ubi non est timor; hoc divinæ justitiae est, quæ facit trepidare peccatores, immittendo timorem et terrorcm ejus rei qua secundum naturam superiores sunt animæ. — Hæc Bonaventura. Contra quæ Thomas, Richardus p. 310B^o, et alii arguunt, sicut jam patuit.

etc.
Præterea scripta Alberti consonant dictis ex Thoma, præscriptim qualiter corpora damnatorum patientur ab igne inferni. Tamen de hoc loquitur satis modeste, sine reprehensibili assertione, dicendo: Quæ hic dicuntur de pena damnatorum, credenda sunt potius quam discutienda; et rursus, Neminem puto scire veritatem quæstionis istius, videlicet qualiter corpora illa et animæ patientur ab illo igne, nisi cui Deus revelavit. — Denique respondendo quæstioni, an ignis corporeus agat in spiritum, et utrum dæmones corporeo ardeant igne: Absque ulla, inquit, dubitatione corporeus ignis cruciat dæmones: quod fide teneo, quamvis intelligibile non sit plene. Ignis quoque inferni calidissi-

A mus est fortissima caliditate, cui caliditati nihil est comparabile. Naturali enim et in maximo circumponitur frigore, et est in materia solida, et semper intra se colligitur, et habet caliditatem calcatam et congregatiorem quam ille qui est in materia rara. Quem ignem Deus conservat, prout Isaias testatur: Flatus Domini sicut torrens sulfuris succendens eam. — Infernus etiam intra suas concavitates capax est omnium corporum damnatorum, quemadmodum scriptum est: Dilatavit infernus *ibid. v. 14.*

B animam suam absque ullo termino. Attamen bene credo quod constricta, compresa, et quasi commassata jacebunt corpora damnatorum in ipso.

C Insuper Scotus scribit hic multa. Primo, qualiter animæ separatae inique ac dæmones pati et affligi queant ab igne: Dolor (inquiens) est passio consequens apprehensionem sensitivam, et in appetitu sensitivo consistit. Tristitia autem proprie est in voluntate, consequens apprehensionem intellectus alicujus voliti oppositi seu contrarii voluntati. Unde patet quod talis dolor non est in substantia spirituali separata, sicut nec appetitus sensitivus, nec sensitiva cognitio. — Circa quod dico, quod dolor etiam frequenter ac communiter ponitur in parte intellectiva et voluntate: ut quum contritionem dicimus, essentialiter, vere ac proprie esse dolorem de peccatis, ut patuit supra, tractatu de Pœnitentia. Verumtamen de usu terminorum non est dist. xvii, q. 4. superflue contendendum. Deinde Scotus positionem suam prosequitur, et concordat dictis ex Thoma. Opinionem quoque ex Bonaventura inductam redarguit quantum ad hoc quod profert, quod timent ubi non est timor, et quod Deus est causa illius erroris ac falsæ apprehensiouis in illis spiritibus.

D Itaque Scotus ait, quod animæ separatae ac dæmones alligantur ac detinentur igne inferni dupliciter: primo, quod nequeunt ad alia libere se mouere; secundo, quia in assidua consideratione ignis illius ita funguntur, quod alia libere intueri ac con-

siderare non valent. Et hæc duo sunt eo-
rum libertati naturalique dignitati ac agili-
tati contraria, ac eos contrastant, potissime
in quantum a Deo eis infliguntur vindicante
eorum peccata, et eos sic reprimente ac sibi subjiciente : quia quum odiant
Deum, molestissimum eis est ab ipso sic
coarctari. — Consequenter respondendo an
homines damnati post judicium cruciabun-
tut igne infernali, ponit distinctionem
Cf. p. 306 A'. præhabitam duplicitis actionis ac passionis,
videlicet, naturalis et animalis seu intentio-
naloris, et dicit, quod ignis inferni utramque
actionem potest habere in damnatos
corpore suscitatos, quod probat sicut jam
Cf. p. 312 C. ante ex Richardo probatum est, atque motiva alterius opinionis introducta ex Thoma,
solvit idoneè. In quibus consentio ci-
ut infra plenius dicam.

Denique his concordat Henricus duode-
cimo Quodlibeto, ubi determinat, substan-
tiam incorporalem separatam non pati ab
igne per realem calefactionem per modum
nobis cognitum, quo scilicet in hac vita
corporalia patiuntur, alterantur et affligun-
tur ab igne; sed miro et ineffabili modo
nobis incomprehensibili in hac vita, pa-
tiuntur et affliguntur ab igne mediante
calore. Firmiter (inquit) credimus, quod
ab illo igne materiali patiatur spiritus,
mediante calore quo illam passionem pro-
ducit, quamvis modum agendi et virtutem
illius ignis ac qualitatem caloris ignore-
mus. — Amplius querit, an corpus dam-
nati, in inferno possit esse simul summe
calidum ac summe frigidum. Respondet
quod non, quia contraria, quantum ad esse
intensem, præsertim quantum ad sum-
mum suum gradum, simul inesse non val-
ent quoad eamdem partem subjecti. Et
de hac quæstione se expedit, non prose-
quens evidenter an corpus tale realiter al-
teretur ac calefiat ab igne; sed quum fa-
teatur animam adhuc separatam vere ab
igne ac ejus calore affligi, quanto magis
intendit hoc de corpore tali asserere? —
q. 32. At vero octavo Quodlibeto interrogat, an
locus inferni sit centrum terræ. Ad quod

A respondet consonanter juxta præhabita, *Cf. p. 314 B.*
probabiliter dici posse, quod sit in cen-
tro, vel prope, quamvis de hoc non sit
aliquid incaute asserendum.

Verumtamen in hoc Quodlibeto octavo
plenius scribit Henricus, quomodo ignis
corporalis veram valeat passionem imprime-
re in spiritum. Una (inquit) opinio di-
cit, quod anima separata quamvis non sit
corpus, gerit tamen similitudinem corpo-
ris in se, in qua vere possit pati, dicente
Augustino quarto de Origine animæ : Ne-

q. 34. que hoc me disserere putas (videlicet quod
anima non sit corpus) tanquam negem fieri
posse ut anima mortui, sicut et dormientis,
in similitudine corporis sui sentiat
sive bona sive mala. Quid si tale quid
apud inferos geritur, et in eis se non cor-
poribus sed corporum similitudinibus re-
cognoscunt? Dum enim tristia patimur,
quamvis in somnis, etsi illa sit similitudo
corporeorum membrorum, non membra
corporea, non est tamen pœna similitudo,
sed pœna. Sed hoc stare non potest, quo-
niam similitudines corporum non sunt ni-
si in parte sensitiva imaginaria, secundum
quam anima patitur decepta in somno,
estimando similitudines corporum corpo-
ra esse; anima autem separata vim imagi-
nativam non habet. Talisque passio ex de-
ceptione procedit; nunc vero quærimus
realem veramque passionem. — Hinc alii
dicunt, quod in anima est vis qua pati po-
test ab igne corporeo, et hoc naturaliter, in
quantum conjuncta est corpori, supernaturaliter
vero quando est separata, ita quod
*D*cadem patitur post separationem quæ ante
in corpore. Quod etiam stare non potest,
quia in corpore pati non potest nisi secun-
dum vim sensitivam actu extensam per
corporeum organum. — Hinc alii dicunt,
quod patitur per vim sensitivam, in quanti-
um radicaliter ac virtualiter manet in
anima separata. Nec mirum, si per divi-
nam potentiam patitur separata, quod na-
turaliter pati potest conjuncta. Sed hoc de
angelo dici non potest. — Ob hoc alii di-
cunt, quod spiritus igne includitur seu al-

cfr. p. 311 c. ligatur, sicut jam dictum est. Verum juxta A in anima et corpore punientur; quantum vero ad punitionem animarum separatarum ac dæmonum, consonat dictis Thomæ, et addit: Coniunctio seu alligatio ad ignem inferni, aliter se habet ad animas et dæmones qui nunc sunt in inferno, aliterque ad dæmones qui in isto sunt aere pro exercitio nostro. Existentes etenim in inferno, coniuncti sunt infernalibus flammis localiter atque mentaliter; qui vero in aere sunt aut nobiscum, conjunguntur *flamnis illis mentaliter, et non loco.* Hæc B Argentinensis. — De hac item materia dictum est super secundum.

dist. vi, q. 3.

Ideo oportet dicere et lateri, quod ignis affligit spiritum in quantum calidus, imo eodem genere afflictionis quo affligeret corporis sensum. Sed quum non sit activum sine passivo sibi correspondente, non potest ignis sua naturali actione agere in spiritum affligendo, nisi spiritus possit pati ab illo veram passionem, quam recipere sensus ab igne, utpote tactus. Quo quum careant dæmones ac animæ separatae, restat difficultas quomodo sic possint pati ab igne, quum actus activorum non sint nisi in paciente disposito. Ad quod videtur dicendum, quod Deus supernaturaliter imprimet vim quamdam naturæ dæmonis et animæ, vel utrique id naturaliter inest, quamvis nos lateat; et vim illam sic temperat, ut per eam sustineat pœnam suis culpis correspondentem. — Hæc Henricus. Cujus hoc ultimum dictum videtur obscurum, quia non exprimit quæ aut qualis sit vis illa supernaturalis, an scilicet sit materialis aut immaterialis, et qualiter faciat immateriale substantiam corporalis alterationis, calefactionis et caloris capacem. Unde et Scotus his objicit, quod dæmon seu anima non magis est capax talium alterationum aut qualitatum, quam dealbationis sive albedinis, aut lapis sapientiae.

Postremo dictis Henrici concordat Argentinensis quantum ad punitionem hominum iniquorum post resurrectionem, qua

Postremo, inter opiniones præhabitas potissime displicet illa quæ dicit, corpora damnatorum non affligi igne infernali afflictione naturæ seu naturali, corporali, seu alteratione et calefactione reali, sed solum animali (prout animale dicitur ab anima) seu intentionali: et hoc propter multas rationes et auctoritates contra eam inducas, et quia apertissime est contra articulum Parisiis condemnatum, sicut protobatum est, qui tamen post Thomam est editus. Unde Henricus (qui condemnationi articuli illius interfuit) directe tenet contrarium illius erroris. Et si S. Thomas tunc vixisset in corpore aut postea, non contradixisset illi articulo; similiter nec Albertus. Verumtamen Scotus contradicit, et dicit quod excommunicatio se non extendit extra diœcesim. — Insuper positio illa non consonat divinis Scripturis, in quibus clare docetur, quod reprobis potissime post diem judicij, igne gehennæ

D torquentur, ardent, accenduntur, astuant, calefunt et inæstimabiliter affliguntur, ut dum defertur in Psalmo: Pones eos ut *Ps. xx, 10.* clibanum ignis in tempore vultus tui. Et rursus: Cadent super eos carbones, et in *Ps. cxxxix, 11.* ignem dejicies eos. De quibus saeratissimus Joannes Baptista testatus est: Paleas *Matth. iii,* comburet igni inextinguibili; et Isaías, *12.* Ignis eorum non extinguetur; atque Apo- *Is. lxvi, 24.* stolus, Terribilis est exspectatio quædam *Hebr. x, 27.* judicij et ignis æmulatio, quæ consumptu- *Judith xvi,* ra est adversarios. Judith quoque ait: Do- *20, 21.*

minus omnipotens dabit ignem et vermes A situato? — Denique pœna inferni est maxima pœna quæ esse potest aut est in rerum natura: quod verum non esset, nisi damnati realiter et corporaliter afficerentur ardoribus, frigoribus, consimilibusque inferni suppliciis. — Postremo fundamentum opinionis illius infirmum et frivolum comprobatur, videlicet, quod quia primum mobile est primum movens et alterans, et causa omnis motus ac alterationis in aliis, ideo ipso cessante, cessabit in aliis omnis motus et alteratio. Nam simili argumentatione concluderetur, quod nec in gloriosis corporibus futurus esset motus localis, nec dos agilitatis posset in eis in actum talem procedere; et quod ignis non posset stupram sibi applicatam incendere, quod articulus prætactus condemnat. Dato ergo quod naturaliter loquendo, cessaret tunc alteratio, tamen per omnipotentiam Dei supernaturaliter aliter fieri potest et fiet. Imo quum totus ille status futuri sæculi tam in electis quam reprobis, atque in omnibus creaturis tunc mansuris, erit supernaturalis et alterius modi ac ordinis quam sit status rerum naturalis modo consistens; quid est hoc, ex cessatione motus cœlestis arguere, probare, concludere quod reprobri in inferno non alterabuntur ab igne? Certe etsi hoc uno respectu videatur naturaliter sic esse debere, nihilo minus alio respectu esset in naturale et valde mirabile, videlicet, quod ignis tam calefactorius et æstuans, non calefaceret corpora grossa et mixta, in medio ejus jacentia, ex propria natura calecenti ac calidissimo in medio carceris D factibilia.

Sequens distinctio determinat de his quæ pertinent ad resurgentium remunerationem et punitionem. Et circa hoc tria facit Magister. Primo enim ostendit quomodo animæ, quam cito a corporibus separantur, habitaculis juxta sua merita vel demerita reddantur. Secundo, quomodo defuncti exsequiæ vivorum pro eis factæ suffragantur. Tertio inquirit, utrum Beati in patria pro nobis deprecentur. Primum facit usque ibi: Dc suffragiis defunctorum. Secundum, usque ibi: Sed forte quæris. Tertium, usque ad finem distinctionis. In speciali, sententia Magistri stat in tribus propositionibus, quarum prima est hæc: Quam cito animæ in morte suis a corporibus separantur, mox pro modo suorum meritorum diversis habitaculis reddentur. Hanc Magister ponens dicit, quod animæ defunctorum secundum sua merita diversis habitaculis reddentur usque ad diem judicii; post judicium vero earum pœna vel gloria augebitur: quod auctoritate B. Augustini probat. Unde infero, quod sicut facta resurrectione pœna malorum

angebitur, ita gloria seu Beatorum gaudium plus perficietur. — Secunda propositio est hæc : Illi de orationibus et eleemosynis Ecclesiæ illic hunc profectum recipiunt, qui hic talia ut eis proficerent meruerunt. Hanc Magister insinuans, dicit mortuos vivorum suffragiis juvari, si tamen hoc meruerunt dum viverent. Postea subdit, quod ista quæ hic pro defunctis frequentat Ecclesiæ, mediocriter malis suffragantur ad poenæ mitigationem, et mediocriter bonis ad poenæ solutionem. Et facta pro valde bonis qui suffragiis non indigent, sunt gratiarum actiones; et facta pro summe malis qui juvari nou possunt, quamvis non sunt eis adjuncta, sunt tamen ad viventium consolationem : quod auctoritate B. Augustini confirmat. Postea dicit, quod pompe quæ fiunt in obsequiis, sunt ad vivorum solatum, non ad mortuorum suffragium; laudabile tamen est circa mortuorum sepulturam curam impendere. Postea movet quæstionem de divite et paupere, quorum uterque quum sit mediocriter bonus, suffragiis indiget, et ambo pariter post mortem meruerunt juvari; et pro divite fiunt multa suffragia generalia et specialia, pro paupere vero tantum generalia : utrum juvetur pauper paucioribus suffragiis quantum dives amplioribus. Et videtur quod sic, quia uterque pariter meruit juvari, et æqualiter boni fuerunt. Contrarium autem videtur, quia alias nihil conferrent specialia suffragia diviti pro eo facta. Et respondet Magister, quod tantum valent pauperi sola generalia suffragia quantum diviti generalia et specialia suffragia; et tamen profuerunt specialia suffragia diviti non ad aliud vel majus aliquid, sed ad idem ad quod generalia : ut ex pluribus causis unum pereperetur emolumenut. Vel potest dici, illa plura suffragia diviti contulisse celeriorem absolutionem, et non pleniorem. Postea querit de illo qui suffragiis indiget, et moritur in ipsa consummatione sæculi, quando ulterius suffragia impendi non poterunt, utrum talis salvabitur. Et respondet, quod talis per ignem tunc futurum et per orationes cœlestis Ecclesiæ salvabitur. — Tertia propositio est hæc : Angeli orationes nostras Deo offerunt, et ea quæ hic apud nos aguntur recognoscunt. Hanc Magister insinuans querit, utrum Sancti preces nostras et vota sibi porrecta audiant et sciant. Et respondet, quod angeli et Sancti divinam faciem videntes, ea quæ apud nos geruntur cognoscunt quantum ad eorum gaudium pertinet et nostrum auxilium : unde et angeli dicuntur orationes nostras semper offerre Deo, non tanquam Deum instrumenta, sed quid circa nos agendum sit, ad ejus veritatem ducentes : unde preces nostræ dicuntur exaudiæ, quando cœlesti curiæ earum exauditio innotescit, seu earum eventus futurus manifestatur.

DISTINCTIO XLV

A. De diversis animarum receptaculis post mortem.

PRÆTEREA sciendum est, quod omnes animæ, ut ait Augustinus, quum de hoc sæculo exierint, diversas habent receptiones : bonæ habent gaudium, ^{Aug. in Joann. tract. 49, n. 10.} malæ vero tormenta. Sed quum facta fuerit resurrectio, et bonorum gaudium amplius erit, et malorum tormenta graviora, quando cum corpore torquebuntur. Ex his ostenditur, quod majus erit gaudium Sanctorum in resurrectione et post, quam fuerit ante; et quod diversa receptacula habebunt animæ Sanctorum. De quibus idem Augustinus ait : Tempus quod inter hominis mortem et ultimam resurrectionem interpositum est, animas abditis receptaculis continet, sicut unaquæque digna est vel requie vel ærumna, pro eo quod sortita est in carne dum viveret. ^{Id. Enchirid. c. 109.}

B. De suffragiis defunctorum.

Neque negandum est, ut ait Augustinus, defunctorum animas pietate suorum ^{vid. c. 110.} viventium relevari, quum pro illis sacrificium Mediatoris offertur, vel eleemosynæ

Hugo, de flunt in Ecclesia. Sed haec eis tantum prosunt qui quum viverent, haec sibi ut postea Sacram.lib. possent prodesse, meruerunt. Est enim quidam vivendi modus, nec tam bonus ut n.p.xvi.e.6. * post mor- non requirat ista post mortem, nec tam malus ut ei non prosint ista quidquam *. tem Est vero talis in bono, ut ista non requirat; et est rursus talis in malo, ut nec his valeat, quum haec vita transierit, adjuvari. Quocirca hic omne meritum comparatur, quo possit post hanc vitam quispiam gravari vel relevari. Nemo autem speret quod hic neglexit, quum obierit, apud Deum promerer. Non ergo ista quæ pro defunctis commendandis frequentat Ecclesia, illi apostolicæ sunt adversa sententiae qua dictum est : Omnes stabimus ante tribunal Christi, ut referat unusquisque secundum ea quæ per corpus gessit, scilicet bona vel mala; quia etiam hoc meritum sibi quisque, quum in corpore viveret, comparavit, ut possint ei ista prodesse. Non enim omnibus prosunt; et quare non, nisi propter differentiam vitæ quam quisque gessit in corpore? Quum ergo sacrificia sive altaris sive quarumcumque aliarum eleemosynarum pro baptizatis omnibus offeruntur, pro valde bonis gratiarum actiones sunt, pro non valde malis sunt propitiaciones; sed pro valde malis, etsi nulla sunt adjumenta mortuorum, tamen qualescumque vivorum consolationes sunt. Quibus vero prosunt, vel ad hoc prosunt ut sit plena remissio, vel certe ut tolerabilius sit ipsa damnatio. Orationibus ergo sanctæ Ecclesiæ et sacrificio salutari, et eleemosynis quæ pro eorum spiritibus offeruntur, non est dubium mortuos adjuvari, ut cum eis misericordius agatur a Domino quam eorum peccata meruerunt. Hoc enim a Patribus traditum tota observat Ecclesia, ut pro eis qui in communione corporis et sanguinis Domini defuncti sunt, quum ad ipsum sacrificium loco suo commemoretur, oretur, ac pro illis quoque id offerri commemoretur. Non est ergo ambigendum ista prodesse defunctis, sed talibus qui ita vixerunt ante mortem, ut possint eis haec utilia esse post mortem. Nam qui sine fide operante per dilectionem ejusque sacramentis de corpore exierunt, frustra illis a suis hujusmodi pietatis officia impenduntur, cuius dum hic essent, pignore caruerunt, non misericordiam sibi thesaurizantes, sed iram. Non ergo mortuis nova merita comparantur, quum pro eis aliquid boni operantur sui, sed eorum meritis præcedentibus consequentia ista redduntur. Nam istam quisque finiens vitam, nisi quod in ea meruerit, non poterit habere post eam. — Ecce quibus et qualiter prosunt illa quæ pro defunctis frequentat Ecclesia. Mediocriter malis suffragantur ad pœnae mitigationem, mediocriter bonis ad plenam absolutionem, qui non habent tantæ perfectionis merita, ut non indigeant juvari per pauperes, quorum est regnum cœlorum, quos injuria est pro martyre orare in Ecclesia, cujus nos debemus orationibus commendi;

Rom. xiv. 10; II Cor. v. 10.

Aug.Sermo 172, n. 2.

Galat. v. 6.

Matth. v. 3.

Luc. xvi. 9.

Aug.Sermo 159, n. 1.

C. De officiis sepulturæ.

De pompis vero exsequiarum idem Augustinus ita dicit : Pompa funeris, agmina exsequiarum, sumptuosa diligentia sepulturæ, vivorum sunt qualiacumque solatia, non adjutorium mortuorum. Quia si aliquid prodest impio sepultura pretiosa, oberit Hugo, de Sacram. lib. u. p. xvi, c. 8. Aug. de Cura mort. n. 4. pio vilis vel nulla. Praeclaras exsequias in conspectu hominum purpurato illi diviti exhibuit turba famulorum, sed multo clariores in conspectu Domini ulceroso illi pauperi ministerium exhibuit angelorum, qui eum extulerunt non in marmoreum tumulum, sed in Abrahæ gremium. Sit tamen cura mortuos sepeliendi, et sepulcra construendi, quia haec in Scripturis sanctis inter bona opera deputata sunt ; nec solum in corporibus Patriarcharum aliorumque Sanctorum, sed etiam in ipsis Domini corpore qui ista fecerunt, laudati sunt. Impleant ergo homines erga suos officia postremi munera, et sui humani lenimenta mœroris. Verum illa quæ adjuvant spiritus defunctorum, scilicet oblationes, orationes, multo observantius procurent.

D. De duobus æque bonis, quorum alter plura post mortem habet auxilia.

Solet moveri quæstio de duobus, uno divite, altero paupere, pariter sed mediocriter bonis, qui prædictis suffragiis indigent, et meruerunt pariter post mortem juvari : pro altero vero, id est pro divite, speciales et communes fiunt orationes, multæque eleemosynarum largitiones ; pro paupere vero non fiunt nisi communes largitiones et orationes. Quæritur ergo, an tantum juvetur pauper paucioribus subsidiis, quantum dives amplioribus. Si non pariter juvatur, non ei redditur secundum merita : meruit enim pariter juvari, quia pariter boni exstiterunt. Si vero tantum suffragii consequitur pauper quantum dives, quid contulerunt diviti illa specialiter pro eo facta ? Sane dici potest, non ei magis valuisse generalia et specialia, quam pauperi sola generalia suffragia ; et tamen profuerunt diviti specialia, non quidem ad aliud vel majus aliquid, sed ad idem ad quod generalia, ut ex pluribus et diversis causis unum perciperetur emolumentum. Potest tamen dici aliter, illa plura subsidia contulisse diviti celeriorem absolutionem, non pleniores.

E. Quibus suffragiis juvabuntur mediocriter boni qui in fine invenientur.

Sed iterum quæritur de aliquo mediocriter bono, qui talibus indigens suffragiis, in ipso consummationis sæculi articulo cum reliquis migrabit, si salvus erit, quem pro eo non offertur ulterius sacrificium vel oratio vel eleemosyna, nec habebat tantæ perfectionis merita quæ his suffragiis non egerent. Numquid ergo salvabitur ? Aestimo eum quasi per ignem transeuntem salvari meritis et intercessionibus cœ-

lestis Ecclesiæ, quæ pro fidelibus semper intercedit voto et merito, donec impleatur Christus.

F. Quomodo Sancti glorificati audiunt preces supplicantium, et quomodo intercedunt pro nobis ad Dominum.

Hugo, de Sacram. lib. II, p. XVI, c. 11. Ps. xxx, 21. Philipp. iv, 6. Tob. iii, 25. Aug. Epist. 130, n. 18. Aug. de Trinitate, lib. xv, c. 13. Matth. vi, 8. Aug. Epist. 140, n. 69.

Sed forte quæris : Numquid preces supplicantium Sancti audiunt, et vota postulantum in eorum notitiam pervenient ? Non est incredibile, animas Sanctorum quæ in abscondito faciei Dei, veri luminis illustratione lætantur, in ipsius contemplatione ea quæ foris aguntur, intelligere, quantum vel illis ad gaudium, vel nobis ad auxilium pertinet. Sicut enim angelis, ita et Sanctis qui Deo assistunt, petitiones nostræ innotescunt in Verbo Dei, quod contemplantur. Unde et dicuntur angeli et orationes et vota nostra offerre Deo, non quia eum doceant, sed quia ejus voluntatem super eis consulunt. Unde Augustinus : Angelis qui sunt apud Deum, innotescunt petitiones nostræ, ut quodammodo eas offerant Deo, et de his consulant, et quod Deo jubente implendum esse cognoverint, hoc nobis evidenter vel latenter reportent. Unde et angelus hominibus ait : Quum oraretis, orationem vestram obtuli Deo. Ad omnia quidem scienda sufficit Deo sua perfectio ; habet tamen nuntios, id est angelos, non qui ei quæ nescit annuntient (non enim sunt ulla quæ nesciat), sed bonum eorum est de operibus suis ejus consulere veritatem : et hoc est quod dicuntur nonnulla nuntiare, non ut ipse ab eis discat, sed ut ab eo ipsi discant per Verbum ejus sine corporali sono. Nuntiant etiam quod voluerit, ab eo missi ad quos voluerit, totum ab illo per illud Verbum ejus audientes, id est, in ejus veritate invenientes quid sibi faciendum, quid, quibus et quando nuntiandum sit. Nam et nos orantes eum, non sit, priusquam petatis ab eo. Nec ista ex parte * cognovit, sed futura omnia temporalia, atque in eis etiam quid et quando ab illo petituri fueramus, et quos et de quibus rebus vel exauditurus vel non exauditurus esset, sine initio ante præscivit. Non ergo dicitur angelus orationes nostras offerre Deo, quasi Deus tunc noverit quid velimus et quo indigeamus : quæ omnia antequam fiant, sicut et postquam facta sunt, novit ; sed quia necesse habet rationalis creatura temporales causas ad æternam veritatem referre, sive petendo quid erga se fiat, sive consulendo quid faciat.

G. Quod dictum est de angelis, attribuit sanctis animabus.

Si autem angeli a Deo per Verbum ejus discunt petitiones nostras, et quid de his implendum sit, et quid non ; cur non credamus, et animas Sanctorum Dei faciem contemplantium, in ejus veritate intelligere preces hominum, et quæ implendæ sint vel non ? Inde est quod Deus dicitur exaudire preces quorumdam, non solum quando effectui mancipat, sed etiam quando innotescit curiæ angelorum et sanctorum animalium quid inde futurum sit vel non. Et quod cognoscunt in Dei voluntate esse,

volunt et ipsi : adeo enim supernæ voluntati addieti sunt, ut nihil præter ejus voluntatem queant velle. Intercedunt ergo ad Deum pro nobis Saneti, et merito, dum illorum merita suffragantur nobis, et affectu, dum vota nostra eupiunt impleri : quod tamen non faciunt, nisi in voluntate Dei implenda didieerint. Oramus ergo ut intercedant pro nobis, id est, ut merita eorum nobis suffragentur, et ut ipsi velint bonum nostrum : quia eis volentibus Deus vult, et ita fiet. — Ex præmissis constat, quod eum quibusdam misericordius agit Deus quam eorum peccata meruerint, seilieet eum medioeriter malis, qui suffragiis Ecclesiæ juvantur.

SUMMA

DISTINCTIONIS QUADRAGESIMÆ QUINTÆ

POSTQUAM præcedenti distinctione tractavit Magister de generali resurrectione et resurgentium retributione, hic tractat de eorumdem receptaculis variis ac distinctis, et qualiter quibusdam valeat subveniri, et quibus, et quibus non. Quocirca aliqua interponit de officiis sepulturæ, movetque quæstionem, quam etiam solvit, de duobus mediocriter bonis; et iterum querit de quocumque mediocriter bono in fine sæculi morituro, post cuius obitum non fient suffragia, qualiter illi subvenietur. Ultimo pandit quæ et quot sint ista suffragia in communi.

QUÆSTIO PRIMA

Hic queritur, Quæ et quot sint receptacula animarum post hanc vitam, et de distinctione eorum.

Videtur quod non convenit eis habere receptacula post hanc vitam. Primo, quia unicuique competit recipi ac locari in loco suæ naturæ proportionato ac suæ congniti dignitati. Sed animæ quum sint spirituales essentiæ, digniores sunt omni corporea re omnique loco corporali : ergo non convenit eis recipi ac manere nisi extra mundum sensibilem. — Videtur quoque quod non statim recipientur. Nam sic-

A ut peccaverunt, ita sunt remunerandæ. Non autem peccaverunt nisi in corpore, ergo non sunt præmiandæ nisi in corpore.

Quæritur quoque, an ante diem judicii egredi quicant habitacula sua. Videtur quod non, quoniam Deus vult ut in fide vivamus, atque in spe ambulemus. Si autem apparerent nobis defuncti, haberemus scientiam certitudinem de futuris, sive merito fidei privaremur, quoniam fides non habet meritum, cui humana ratio præbet experimentum, secundum Gregorium, qui iterum protestatur : Quod videri potest, melius dicitur sciri quam credi.

In oppositum sunt quæ habentur in litera.

Circa hæc scribit Thomas : Quamvis spirituales substantiae secundum esse suum non dependeant a corpore, corporalia tamen per spiritualia desuper gubernantur ; ideo inter ea convenientia et congruentia quædam est, ita quod dignioribus præstantiora loca deputantur. Sieque animabus

C post hanc vitam certa loca aptantur, juxta exigentiam meritorum aut demeritorum suorum, et prout magis accedunt per vitæ sinceritatem ad summum increatumque spiritum, cui pro habitaculo cælum empyreum appropriatur, quamvis ipse nullo loco claudatur. Itaque inter incorporalia et corporalia est convenientia, similitudo et proportio aliqua analogia et adaptationis : unde et Dens sol justitiae appellatur. — Denique, sicut in corporibus est levitas qua sursum moventur, et gravitas qua feruntur deorsum, tanquam ad naturalia

loea; ita in animabus sunt merita et de-
merita, per quæ ad gaudia aut tormenta
tanquam ad aetum suorum fines ae præ-
mia perducuntur. Hinc animæ mox ut eor-
poribus exsuntur, eongruam retributionem
adipiscuntur; tamen finalem beatitudinem
interdum non protinus consequuntur, pro-
pter reatum præcedentium delictorum, a
quibus dum fuerint expurgatae, ad habi-
taculum pertingunt cœleste. Quæ autem
in mortali pœnate decedunt, protinus in
infernum merguntur. Quæ vero perfecte
et sanete vixerunt, evolant et in cœlo reci-
piuntur empyreo. Hæc est fides catholica,
et Ecclesiæ sanetæ doctrina, eui attestan-
tur auctoritates Scripturæ canonieæ, ae
Patrum sanctorum: ideo contrarium dice-
re est hæreticum.

Præterea aliquem exire de inferno aut
paradiso, intelligi potest duplieiter. Primo
sic, quod de cetero illuc non redeat: et
sic nullus per finalem sententiam paradi-
so aut inferno adjudicatus, unquam inde
egreditur. Secundo, de egressione ad tem-
pus: et sic distinguendum est, quid illis C
conveniat secundum legem naturæ, et quid
seeundum ordinem divinæ providentiæ:
quia ut Augustinus testatur libro de Cura
agenda pro mortuis, alii sunt humanarum
limites rerum, alia divinarum signa vir-
tutum; alia sunt quæ naturaliter, alia quæ
mirabiliter fiunt. Itaque secundum natura-
lem eursum, animæ separatæ, ae eongruis
seu debitibus receptaculis deputatae, a con-
versatione viventium in sæculo isto pen-
itus segregantur. Non enim secundum D
eursum naturæ, homines in earne mortali
viventes substantiis separatis immediate
junguntur, quum omnis eorum cognitio
oriatur a sensu; nec propter aliud e suis
receptaculis eas egredi conveniret, nisi ut
rebus et actibus hic conversantium inter-
essent. Secundum dispositionem vero pro-
videntiæ Dei, interdum a suis receptaculis
exeuntes hominibus præsentantur, ut Au-
gustinus in libro profert prætaeto, de Feli-
ce martyre, qui civibus Nolanis visibiliter
apparuit, quum a barbaris considerentur.

A Quod et de damnatis etiam eredi potest,
quod ad eruditionem hominum ae terro-
rem sinuntur interdum exire et apparere.
Et in purgatorio positi, ad petenda suf-
fragia aliquando sic apparent, ut in libris
Dialogorum per multa exempla probat
Gregorius. Verum hoc interest inter San-
tos et damnatos, quod Saneti ad libitum
suum hoc facere possunt, non autem dam-
nati. Quemadmodum enim Saneti in earne
viventes, per quædam dona gratiæ gratis
dataæ prodigia atque miracula operantur,
quod alii nequeunt; ita convenienter est ut
virtute gloriæ detur eis potestas qua vale-
ant viventibus mirabiliter apparere, lo-
qui et aliqua insinuare: quod nequeunt
alii nisi permitti.

Augustinus tamen libro præallegato ef-
fatur: Si rebus viventium interessent ani-
mæ mortuorum, ut de aliis taceam, me
ipsum pia mater nulla nocte desereret,
quæ me terra marique seeuta est. Sed ut
ibi ex sequentibus patet, hoc Augustinus
secundum eomunem locutus est cur-
sum. Nec sequitur, si mortui possunt dum
volunt viventibus apparere, quod passim
hoc faciant: quoniam separati a carne, aut
omnino conformantur voluntati divinæ, ita
ut nee velint nee valeant nisi quod illi
congruere intuentur; aut ita sunt poenis
oppressi, ut magis doleant de suis miseriis
quam eupiant apparere hominibus. Nec
putandum quod animæ Sanctorum et dam-
natorum semper personaliter adsint ubi
apparent. Aliquando enim hujusmodi ap-
paritiones fiunt in somno aut vigilia, ope-
ratione bonorum seu malorum spirituum,
ad instructionem seu deceptionem viven-
tium: sicut et vivi homines quandoque
apparent et manifestantur aliis tempore
somni, quum tamen constet quod realiter
ibi non sunt. — Hæc Thomas in Scripto.

Insuper de multiplici limbo loquens:
Animæ (inquit) hominum post mortem ad
requiem pertingere nequeunt nisi fidei
merito. Cujus primum exemplum in Abra-
ham hominibus est monstratum, qui se
primus a cœtu infidelium segregavit, ac

speciale fidei signum, videlicet circumcisio-
nem, accepit. Hinc requies quae homi-
nibus post mortem confertur, sinus Abra-
hæ appellatur. Animæ antem Sanctorum
post mortem non omni tempore eamdem
requiem sortitæ sunt, quia post Christi
passionem sortiuntur plenam beatifica-
fruitionis quietem; ante vero habebant
quietem per immunitatem a poena, non per
adceptionem ultimi finis. Hinc status San-
ctorum ante adventum Christi potest con-
siderari quantum ad id quod habebat de
reque, sive sinus Abrahæ nuncupatur; et
quantum ad id quod deerat eis de re-
quie, et sic dicitur limbus inferni. Limbus
ergo inferni et sinus Abrahæ, ante Christi
adventum fuerunt unum per accidens. Sed
post Christi adventum diversi sunt: quæ
enim per accidens unum sunt, possunt ab
invicem separari. Constat quoque ex his,
quod beatitudo Sanctorum in patria, nunc
aliter dicitur sinus Abrahæ quam olim
quies Sanctorum in loco illo inferni, quo-
niam sinus iste plenam requiem habet, ille
vero carentiam beatæ visionis habuit sibi
annexam.

Præterea si queratur, an limbus inferni
sit idem quod infernus damnatorum; di-
endum, quod receptacula animarum post
mortem duplieiter distinguuntur: primo,
secundum situm locorum; secundo, penes
qualitatem eorum, prout animæ in aliqui-
bus locis recipiunt poenas aut præmia. Si
ergo considerentur limbus patrum et in-
fernus secundum hanc locorum qualita-
tem, distinguuntur: tum quoniam in in-
ferno est pena sensibilis, quæ non fuit in
limbo; tum quia pena inferni æterna est,
patres vero in limbo temporaliter tene-
bantur. Si vero considerentur penes situm
loci, probabile est quod idem locus aut
quasi continuus sit limbus et infernus; ita
tamen quod quædam superior pars inferni
limbus patrum dicatur. Existentes etenim
in inferno, secundum diversitatem culpa-
rum diversitatem recipiunt tormentorum:
ideo gravioribus irretiti excessibus in
obscuriors et profundiora loca truduntur.

A Ideo patres sancti in quibus minimum fuit
de culpa, et qui pro solo reatu originalis
peccati detinebantur ibidein, altiorem lo-
cum habebant. Quod vero Job dixit. In *Job xvii, 16.*
profundissimum inferni descendent om-
nia mea, exponitur non de loco damnato-
rum, sed de limbo patrum: qui profun-
dissimus dicitur non respectu locorum
poenitentiarum, sed comparatione locorum qui
sunt eo superiores.

B Porro dum queritur, an limbus patrum
et limbus puerorum sint idem; dicendum
quod non, sed differunt secundum qual-
itatem poenæ ac præmii. In patribus nam-
que fuit spes certa salutis, lumen fidei et
gratiæ fulgor: quorum nullum inest pueris
illis in limbo. Sed etiam quoad situm, fuit
limbus patrum altior limbo parvolorum.
Et si objiciatur, quod utriusque pro solo
originali detinebantur ibidem; dicendum,
quod hoc diversimode fuit, quia in patri-
bus originalis culpa fuit expiata secun-
dum quod fuit infectiva personæ, remane-
bat tamen impedimentum gloriæ ex parte
C naturæ, pro qua nondum fuerat plenarie
satisfactum. In pueris autem est impedimen-
tum ex parte personæ et naturæ: ideo
patribus et pueris diversa receptacula as-
signantur.

Amplius, ad quæstionem de distinctione
receptaculorum dicendum, quod recepta-
cula animarum distinguuntur secundum
diversos status earum. Anima quippe cor-
pori juncta, statum habet merendi; exuta
vero, statum habet recipiendi quod me-
ruit. Ergo post mortem est vel in statu
D recipiendi finale præmium, vel in statu
quo impeditur ab illo. Si primum, hoc est
duplieiter: vel quantum ad bonum, et sic
est paradisus cœlestis; vel quantum ad
malum, et sic ratione actualis peccati est
infernus, ratione autem originalis peccati
est limbus puerorum. Si demum est in
statu quo impeditur a receptione salutis:
vel hoc est propter defectum personæ, et
sic est purgatorium, in quo animæ deti-
nentur, ne statim beatitudinem consequan-
tur; vel propter defectum naturæ, et ita

est limbus patrum, in quo sancti definetur propter reatum naturæ quem ex originali peccato incurserunt, a quo non poterant liberari nisi per Christum. — Aer vero caliginosus non computatur inter receptacula ista, quia non deputatur dæmonibus nisi ratione officii eorum circa nos, non pro retributione meritorum : imo sic ignis inferni deputatus est eis primo. Nec obstat prædictis, quod animæ quædam in specialibus locis extra præfata receptacula puniuntur. Non enim est hoc, quod loca illa sint propria loca pœnarum, sed hoc fit ad nostram instructionem, ut pœnas eorum cernendo compungamur, atque a vi tuis retrahamur, et oremus pro ipsis. — Hæc idem ibidem.

Cf. t. xx, p. 454 C. Concordat Petrus in omnibus : Incorporales (dicens) substantiæ, quamvis locis non circumscribantur, locis tamen definitiuntur. Hinc attribuitur eis locus seu receptaculum, non circumscriptivus, sed definitivus et distinctivus. Est quippe in eis duo reperire, puta : substantiam, et statutum qui determinatur per operationem. Et quamvis secundum earum substantiam omnis locus sit eis indifferens, statui tamen et operationi earum magis convenit locus unus quam alius : ideo secundum diversos suos status diversa eis receptacula assignantur. Hæc Petrus.

Idem Richardus, qui dicit receptacula esse quatuor, quorum infimum est infernus damnatorum, deinde limbus puerorum, tertio purgatorium, quarto limbus sanctorum patrum, in quo nullus est modo. Dicit quoque animam recedentem a corpore cum originali et solo veniali, descendere in infernum damnatorum, æternaliterque puniri pœna damni et pœna sensus : quia quod veniali peccato infligitur pœna temporalis, est per accidens, in quantum conjunctum est caritati. Thomas vero dicit impossibile esse, aliquem decederet de hac vita cum originali et solo veniali ; fatetur tamen, si quis ita decederet, quod æternaliter puniretur. De hoc dictum est plenius supra de purgatorio in hoc

A quarto, et super secundum, ubi de hoe ^{tom. XXII,} diversæ opiniones sunt recitatæ. ^{p. 563 C'.}

Pergit idem Richardus : Hæc receptacula deputata sunt animabus de lege communi. Receptacula vero deputata aliquibus animabus ex lege speciali, indeterminata sunt quoad nos : nam aliquæ puniuntur et purgantur in locis in quibus peccaverunt, aliæ alibi, ut in libro Dialogorum narratur. Et ^{Gregorius.} quamvis quidam dixerunt nullas animas per naturam posse de receptaculis suis exire, quia moveri localiter est corporalium rerum, tamen quoniam iste articulus a domino Stephano Parisiensi episcopo et universitate Parisiensi damnatus est, ut pote, animam humanam per naturam non posse moveri de loco ad locum, nec se posse mouere de ubi ad ubi : ideo dicendum, quod de locis suis possent exire naturali virtute, nisi divinitus seu superiori virtute prohiberentur ; sed de lege communi prohibentur tam existentes in purgatorio ante completam purgationem, quam existentes in inferno ante generale iudicium. Quod vero aliquando exeunt et apparent, est ex speciali permissione et causa. Quæ autem in cœlo sunt, exire non volunt ante corporum resumptionem, nisi videant Deo hoc complacere speciali ex ratione : secundum quod aliqui dicunt, quod in assumptione beatissimæ Virginis omnes in ejus occursum propter ipsius reverentiam descenderunt, et simul cum ea ascenderunt.

Porro si quæras, an receptacula aliquo modo augeant gaudia animarum sanctorum ; dicendum, quod quamvis locus secundum se non imprimat nec influat animæ, tamen auget accidentale gaudium animæ bonæ. Primo, in quantum anima apprehendit illum locum sibi præparatum ac deputatum a Deo. Secundo, in quantum in loco illo eminentius bonitas ac maiestas Dei resplendent. Tertio, in quantum locus ille ratione suæ nobilitatis magis proportionatus est atque conveniens animæ. Econtrario receptacula animarum damnatarum, earum augent miseriam ac mœ-

rorem, quoniam odiunt locum illum ex A pediebantur a gloria, sicut præhabitum est. *Cf. p. 325 B'.*
 tripliei causa. Prima est, quoniam sciunt locum illum ipsis deputatum a justitia Dei, quam odiunt. Secunda, quoniam illius vilitas loci est rememorativa ac repræsentativa perpetuæ obligationis carum ad pœnas. Tertia, quia est contentivus ignis quo affliguntur. Receptaculum etiam animarum quæ purgantur, aliquo modo auget afflictionem ipsarum: non quod odiant locum illum voluntate deliberativa, quum in caritate consistant, et sciant locum illum cis deputatum ad tempus a justitia divina, quam diligunt; sed quoniam naturali voluntatis motu refugint ipsum, sub ratione qua repræsentat obligationem eorum ad poenam temporalem, et quoniam continet ignem quo affliguntur. — Hæc Richardus.

Amplius Bonaventura circa præhabita: *Triplices* (ait) fuit status. Primus justæ retributionis, secundus quietæ exspectationis, tertius purgationis salubris. Anima namque exuta a corpore, dupliciter potuit impediri a retributione beata: primo, quoniam janua regni nouum fuit aperta; secundo, quoniam ipsa nondum fuit plene purgata. Statui igitur retributionis correspondet locus proprius et receptaculum determinatum in se et quantum ad nos, utpote, cœlum empyreum quoad electos, et infernus quantum ad reprobos. Statui vero quietæ exspectationis correspondet locus determinatus in se, sed non quantum ad nos: quia non scimus pro certo ex Scripturis, ubi sit limbus patrum. Statui demum purgationis correspondet locus in D determinatus in se et quoad nos, quia non omnes in loco purgantur eodem. Vel sic et melius: Animæ habent receptacula vel secundum merita bona, et ita est paradisus coelestis; aut secundum peccata, et ita triplex distinguitur locus secundum triplex genus peccati, ita quod veniali deputatur purgatorium, mortali infernus, originali limbus, qui tamen duplex fuerat, scilicet, patrum et parvolorum, secundum quod pro originali diversi diversimode im-

Denique receptacula aliquibus dantur secundum Dei consilium et causas superiores, aliquibus secundum Dei sententiam et causas inferiores. Et isti secundi, mutatione divinæ sententiae ad preces Sanctorum, possunt de suis receptaculis revocari, etiam finaliter, ita quod mutant locum et statum: quemadmodum in mortali peccato defuneti nonnulli, sunt ad vitam hanc revocati, contritionem et salutem sortiti. Primi autem nunquam exhibunt finaliter, B hoc est non reddituri, sed ad tempus: sicut in die judicii, plenam mercedem sumpturi, vel interim permissione divina, ad insinuandum vel agendum circa nos aliquid. — Hæc Bonaventura.

De his Albertus: Receptacula (asserit) animarum aut sunt terminus, aut via. Si terminus, sic sunt duo, puta: infernus quantum ad demerita, et regnum cœlorum quantum ad merita. Terminus vero secundum demeritum, seu infernus, est duplex: unus secundum demeritum proprium, qui est infernus inferior damnatorum; alter secundum demeritum alienum contractum pariter cum natura, qui est limbus puerorum. Si autem receptaculum sit via, aut hoc est ex defectu proprii meriti, aut ex defectu solutionis pretii: quia hæc duo ad satisfactionem requiruntur perfectam. Si primo modo, sic est purgatorium; si secundo modo, ita est limbus patrum sanctorum ante Christi adventum. Hæc Albertus.

QUÆSTIO II

Praetera querendum, An suffragiis viventium valeant adjuvari defuncti, et quæ et quot sint genera suffragiorum hujusmodi; an etiam prosint omnibus mortuis, seu quibus, et quibus non; atque a quibus ac qualibus exhiberi ac fieri possint et debeant.

Videtur quod suffragia non prosint de-
1 Cor. iii, 8. functis, quia ut ait Apostolus, unusquisque recipiet secundum suum laborem. Et
II Cor. v, 10. rursus : Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis prout gessit. — Deus quoque nullum malum deserit impuni-
Ps. lxi, 13. tum. Et Psalmista testatur : Quia tu reddest unicuique secundum opera sua. Quod et
Apoc. xxii, in Apocalypsi Dominus loquitur : Ecce (in-
12. quiens) venio cito, et merces mea mecum est, reddere unicuique secundum opera sua. — Iterum, post hanc vitam non est locus nec tempus merendi aut demerendi.

In contrarium est auctoritas et obser-
II Mach. vantia sanctæ Ecclesiae, et quod secundo libro Machabæorum habetur : Sancta et sa-
xii, 46. lubris cogitatio, pro defunctis exorare, etc. — Ad quod etiam adducuntur auctoritates in littera. Et consonat ratio, quia in purga-
torio positi, sunt viatoribus per caritatem uniti, pertinentque ad mysticum corpus Christi, et nondum pervenerunt ad glo-
Ps. cxviii, riam : ergo dicere possunt, Particeps ego sum omnium timentium te.
63.

Circa hæc scribit Albertus : Absque omni ambiguitate credendum est et tenendum, quod meritum unius valet et prodest alteri : quia ad hoc spectat ille articulus fidei, Sanctorum communionem. Christus quoque pro omnibus satisfecit; et in humano judicio, unus satisfacit, orat et exauditur pro alio. Et tanta est vis caritatis, tanta fidelium per caritatem connexio, ut opera et merita nostra dicantur non solum quæ ipsimet facimus, sed etiam quæ ali D qui per caritatem unum nobiscum sunt, pro nobis efficiunt.

Verum ex his sequi videtur, quod suffragia non prosint decadentibus in peccato mortali. Quæritur ergo, an prosint etiam illis. Dicendum, quod ut mihi videtur, quum in inferno duplex sit poena, videlicet, sensus et vermis conscientiæ, quantum ad pœnam sensus nihil omnino suffragia prosunt damnatis. Vermis autem conscientiæ remordet de tribus, videlicet :

A de omissis bonis, et commissis malis, et quia nec dignus habitus est ipse damnatus ut saltem ab alio aliquid boni fiat pro ipso. Quantum ad duo prima non mitigatur vermis, sed potest quantum ad tertium mitigari. Dum enim fit bonum pro eo, dicere nequit quod dignus habitus non sit ut pro eo quis faciat quippiam boni. Quamvis ergo in inferno non sit misericordia liberans, est tamen ibi misericordia aliquo modo relaxans, qua et citra condignum puniuntur. Sed de his infra magis dicetur.

B At vero patribus sanctis in limbo non profuerunt, quia jam erant ab omni propria actualique culpa plene purgati, et satificerant in omnibus quæ ab homine fieri poterant; tenebanturque ibi, quoniam nondum fuit solutum pretium pro originali, quod solus Christus solvere poterat. — Conformiter, parvulis in originali defunctis non profuerunt nec prosunt, quoniam non sunt gratiæ susceptivi, nec in via et statu merendi. Peccatum autem sine gratiæ infusione non dimititur. — Simili-
C ter, non prosunt Beatis, quia non indigent, suntque confirmati in gratia, nec crescere possunt in præmio substantiali neque in proprio merito. — Inter suffragia quoque potissime suffragatur defunctis oblatio sacrificii salutaris, deinde orationes et elemosynæ, jejunia, peregrinationes, etc. Magister enim non ponit omnia, sed principalia suffragiorum genera.

Præterea si queratur, an suffragia facta per malos, succurrant et valeant : dicendum, quod quamvis suffragium exexecutive sit vivi, id est a vivente exhibitum, est tamen opus mortui tanquam causæ inductive; ideo puto quod secundum caritatem mortui informatur ac valet. Unde et si fiat ab eo qui non est in caritate et gratia, attamen prodest; sed melius esset ac magis prodesset, si fieret ab existente in caritate. Et quamvis Deus non audiat peccatores pro se ipsis, audit tamen pro aliis *Joann. ix, 31.* a quibus inducuntur ad orandum pro illis, quantum ad istum effectum quo pœna aliquo modo minuitur. Nec obstat quod ait

Gregorius : Quando is qui displicet mitti-
tur ad orandum, animus judicis ad dete-
riora provocatur. Loquitur enim Gregorius
in easu quo quis ex confidentia proprii
meriti orat pro aliis, et non quasi instru-
mentum inductum ac motum ab illis.

Quæritur item, quæ suffragia plus va-
leant, propria, id est specialia, vel gene-
ralia. Respondendum, quod quum suffragia
fiant per modum satisfactionis pro pecca-
to, et peccata sint propria ei qui peccat,
magis (ut mihi apparet) valent suffragia
Cf. p. 321 D.

propria et specialia : hinc Magister ait in littera, quod citius liberatur pro quo multa
specialia fiunt. — Haec Albertus.

De his Thomas diffusius loquens : Actus (inquit) noster potest ad duo valere. Pri-
mo, ad statum aliquem acquirendum, sicut
per opus meritorium homo acquirit beatitu-
dinis statum ; secundo, ad aliquid conse-
quens statum ipsum, sicut homo per actum
bonum meretur præmium accidentale di-
missionem poenæ. Et ad utrumque po-
test actus noster valere dupliciter : primo,
per viam meriti ; secundo, per viam ora-
tionis. Quæ differunt, quoniam meritum
innititur justitiae, oratio vero liberalitati
pietatis dantis. Dicendum ergo, quod
opus unius alteri nullo modo potest valere
per modum meriti ad statum consequen-
dum, ut scilicet ex his quæ ego facio, alias
mereatur vitam æternam : quia sors gloriae
redditur secundum mensuram recipientis.
Unusquisque autem ex actu suo, non ex
alieno disponitur ; et loquor de dispositione
dignitatis ad præmium. Per viam vero ora-
tionis, etiam quantum ad statum conse-
quendum, opus unius alteri adhuc viatori
valere potest, sicut quod unus homo impe-
trat alteri gratiam primam. Nempe quum
imperatio gratiae sit secundum liberalita-
tem Dei qui oratur, ideo ad omnia illa se
potest imperatio orationis extendere, quæ
divinæ potestati subsunt ordinatae. Sed
quantum ad aliquid quod est consequens
vel aecessorium ad statum, opus unius
potest valere alteri non solum per viam
orationis, sed etiam meriti ; et hoc dupli-

A eiter. Priuno, per coniunctantiam in ra-
dice operis, quæ est caritas in operibus
meritoriorum : et sic omnes qui sibi invicem
caritate uectuntur, aliquod emolumen-
tum ex mutuis operibus consequuntur, attanien-
secundum measuram status uniuersus
que, quia etiam in patria unusquisque de
bonis gaudebit alterius. Idecirco artius
fidei est Sanctorum communio. Secundo,
ex intentione facientis, qui aliqua opera ad
hoc facit ut aliis prosint : sive opera illa
aliquo modo fiunt eorum pro quibus fiunt,
quasi eis a faciente collata; unde possunt
eis valere ad satisfactionis complemen-
tum, vel ad aliquid tale quod statum non
mutat. — Verumtamen laus non datur nec
exhibetur alicui nisi secundum ordinem
ejus ad actum : propter quod laus est ad
aliquid, ut primo dicitur Ethicorum. Quum-
que ex actu alterius nullus ostendatur aut
efficiatur bene vel male dispositus ad ali-
quid, hinc nullus laudatur ex operibus al-
terius nisi per accidens, in quantum ipse
est aliquo modo causa eorum, impensando
C consilium vel auxilium, etc. Opus autem
est meritorium alicui non solum considera-
ta ejus dispositione, sed etiam quantum
ad aliquid consequens dispositionem vel
statum, ut dictum est.

Insuper ad quæstionem hanc, utrum
mortui possint juvari operibus suffragiis-
que vivorum, dicendum quod caritas, quæ
est vineulum uniens membra Ecclesiæ, ad
vivos, ac mortuos in caritate defunctos, ex-
tendit se. Similiter intentio viventium ad
mortuos dirigi potest. Ideo suffragia vivo-
rum mortuis possunt prodesse dupliciter,
nuptate, per caritatis unionem, et per inten-
tionem ; sed nequeunt ipsis valere ita, ut
status ipsorum mutetur de condemna-
tione seu absoluta miseria ad felicitatem,
seu ad caritatis et gratiae impenetrationem,
sed ad diminutionem poenæ acceleratio-
nemque gloriae. Istud quoque aliquo modo
procedit ex his quæ homo gessit in corpo-
re, quia dum vixit in carne, meruit ut sibi
post mortem ista valerent. Quamvis etiam
anima sint in termino constitutæ per mor-

tem, quantum ad hoc quod transmutari non possunt quoad statum, nec in caritate et gratia crescere, aut sibi ipsis mereri; sunt tamen aliquo modo in via, quia nondum ad patriam sunt perductæ, et retardantur a gloria : et quoad hoc, possunt juvari.

Ad quæstionem quoque qua quæritur, utrum suffragia per iniquos facta, mortuis prosint, dicendum, quod in suffragiis quæ per iniquos pro mortuis fiunt, duo pensantur. Primum est opus operatum, ut sacrificium altaris. Quumque sacramenta Ecclesiæ contineant gratiam, atque ex se efficaciam habeant absque opere operan-

Cf. t. XXIV, p. 344 C.

quosecumque fiant; ideo quantum ad hoc suffragia per iniquos facta prosunt defunctis. Secundum est opus operans; et ita est distinguendum, quoniam operatio peccatoris suffragia facientis considerari potest dupliciter. Primo, in quantum est ejus; et sic nequaquam potest meritoria esse, nec sibi nec alteri. Secundo, ut est alterius; et hoc rursus dupliciter. Primo, in quantum peccator talis gerit et repräsentat personam Ecclesiæ: nam ille dicitur facere cuius vice seu nomine fit, ut S. Dionysius tertiodecimo Cœlestis hierarchiæ capitulo protestatur. Et sic rursus suffragia sacerdotis, quamvis injusti, prosunt his pro quibus fiunt. Secundo, quando

Cf. t. XXIV, p. 324 B.

agit ut instrumentum alterius : opus enim instrumenti potius attribuitur principali quam instrumentalí agenti. Hinc quamvis ille qui agit ut instrumentum, non sit in statu merendi seu caritate, attamen actio ejus potest meritoria esse ratione principalis agentis : sicut dum servus impius ex mandato boni domini sui eleemosynam tribuit. Unde si quis in caritate decedens præcipiat pro se suffragia fieri, vel alias præcipiat in caritate existens, suffragia illa quamvis per impium facta valent defunctis; nihilo minus magis valerent, si per bonum hominem efficerentur, quia sic ex utraque parte meritoria essent.

At vero si queratur, an opera suffragio-

A rum quæ quis pro aliis agit, prosint ac meritoria sibi sint; respondendum, quod opera illa considerari possunt dupliciter. Primo, in quantum expiativa sunt poenæ, seu satisfactoria per modum eujusdam recompensationis, quæ in satisfactione attenditur: siveque opera illa, quæ computantur quasi illius pro quo fiunt, ita absolvunt illum a debita poena, quod ipsum facientem a debito poenæ non absolvunt propriæ; quia in tali recompensatione pensatur aequalitas justitiae. Hoc autem satisfactorium opus ita potest adæquari uni reatu, quod alteri non æquetur: reatus quippe duorum excessum satisfactionem requirit majorem, quam reatus unius, ceteris paribus. Secundo, in quantum sunt meritoria vitæ æternæ, quod convenit operi tali in quantum procedit ex caritate: siveque non solum prodest ei pro quo fit, sed et potius facienti, qui in quantum operatur ex caritate, meretur gratiæ incrementum in præsenti, atque augmentum gloriæ in futuro.

Ad questionem demum qua quæritur, an suffragia prosint damnatis, dicendum, quod circa damnatos in inferno fuit duplex opinio. Una dicentium, quod circa eos sit duplicitate distinguendum. Primo, quantum ad tempus, dicentes, quod post diem iudicii nullus in inferno exsistens aliquo suffragio juvabitur, et quod ante diem iudicii aliqui suffragiis Ecclesiæ adjuvantur. Secundo distinguebant de personis in inferno detentis, quarum quasdam dixerunt esse valde malas, quæ scilicet sine fide et sacramentis Ecclesiæ decesserunt, quibus dixerunt suffragia Ecclesiæ non prodesse, quia nec fide nec opere de Ecclesia fuerunt. Alii sunt non valde mali, ut fideles qui opera de genere bonorum egerunt, et tamen in mortali decesserunt peccato: quibus dixerunt suffragia subvenire. Sed circa hoc oriebatur fautoribus hujus opinionis dubitatio quædam, quia quum poenæ inferni sint intensive finitæ, sequi videtur quod per suffragia possint omnino auferri. Ad quod diversimode responderunt. Praepositivus etenim dixit, quod in

tantum possunt multiplicari suffragia pro A defunetis, quod a tota pœna redderentur immunes, non simpliciter, sed usque ad diem judicii, quia tunc resumptis corporibus, in infernum sine spe venia retrudere rentur. Verum ista opinio videtur divinæ cf.t.xxiv, providentiae repugnare, quæ in rebus nū hil inordinatum relinquunt. Culpa autem ordinari non potest nisi per pœnam : ideo pœna non potest auferri, nisi culpa prius expietur. Quumque culpa continue maneat in damnatis, eorum pœna nequaquam interrupetur.

Ideo Porretani invenerunt alium modum, dicentes, quod in diminutione pœnarum inferni per suffragia Ecclesiæ, proceditur sieut in divisione continui, quod quamvis finitum sit, tamen in semper divisibilia dividitur, quando divisio fit non per partes ejusdem quantitatis, sed ejusdem proportionis. Verum ista solutio multipliciter deficit. Primo, quoniam infinita divisio continua non videtur ad quantitatem spirituali posse transferri. Secundo, quoniam nulla est ratio cur secundum suffragium minus minuat de pœna quam primum, si sit æqualis valoris. Tertio, quia pœna non potest diminui, nisi minuatur et culpa.

Hinc Antisiodorensis dixit, quod suffragia prosunt damnatis non per diminutionem interruptionemve pœnæ, sed per confortationem patientis, velut si hominis grave pondus portantis facies aqua perfundatur : sic namque confortaretur ad melius bajulandum, quamvis onus in nullo minueretur. Sed contra hoc est, quod D damnatus magis ant minus gravatur igne juxta demeritum suæ culpæ : idecirco quum culpa maneat immutata, non potest levius ferre pœnam. Praedicta quoque opinio Sanctorum dictis est contraria, nulla auctoritate suffulta, et irrationabilis : quia damnati expertes sunt caritatis, per quam suffragia viatorum continuantur et comunicantur defunetis; et rursus, quia damnati ad viæ terminum pervenerunt, ultimatamque remunerationem sortiti sunt.

Verumtamen modus quo aliqui dicunt suffragia posse damnatis prodesse, in quantum per ea subtrahitnr damnatis doloris eujusdam materia, quo dolereut se ita abjectos oblivionique traditos quod nemo de eis haberet curam, nisi pro eis suffragia fierent; illa rationabilior posset vide ri. Tamen nec istud potest esse secundum legem communem : quia ut Augustinus in libro de Cura pro mortuis fatetur (quod de damnatis præcipue verum est), ibi sunt spiritus defunctorum, ubi non vident quæcumque fiunt in vita ista. Ideiro ignorant quando et quæ suffragia fiant pro ipsis, nisi supra communem legem istud remedium aliquibus damnatorum detur et re veletur : quod est verbum omnino incertum. Hinc tutius est simpliciter dicere, quod suffragia non prosunt damnatis, nec Ecclesia pro eis orare intendit, ut patet ex introductis. Unde septimo capitulo Hierarchiæ cœlestis divinus Dionysius loquitur : Summus sacerdos pro immundis non orat, quia in hoc ab ordiné averteretur di C vino.

Verum his objici potest, quod B. Gregorius legitur Trajani animam de inferno suis precibus liberasse. Unde et Damaseenus in quodam refert sermone : Gregorius, Romæ urbis episcopus, pro Trajano orationem fundens, audivit vocem divinitus sibi dicentem, Vocem tuam audivi, et Trajano do veniam : cuius rei testis est oriens et occidens. — In eodem quoque sermone commemorat, quod in Vitaspatrum habetur, quemadmodum abbas Macarius inventa calvaria in eremo, interrogavit cuius caput fuisset. Respondit : Sacerdotis gentilis damnati. Et addidit, se aliosque damnatos juvari oratione Macarii. Item S. Martinus, et alii quidam Sancti præcipui, quosdam in idolatria mortuos, et propria manu suspensos aut interemptos, ab inferis eduxisse leguntur.

Et respondendum, quod de Trajano probabiliter credi potest, quod precibus S. Gregorii ad vitam hanc fuerit revocatus, et gratiam consecutus ; similiter miraculose

suscitati, quorum multos constat fuisse A tra infernum manere, et per mundum vagari usque ad diem judicii. Similiter in Legenda glorioissimi Bartholomæi apostoli scriptum est, quemadmodum angelus sanctus dixit dæmoni quem monstravit adstantibus : Quia complesti præceptum Apostoli, conceditur tibi in solitudine esse usque judicii diem.

dicendum, secundum quosdam, quod anima Trajani non fuit simpliciter ab inferni suppliciis liberata, sed pœna ejus usque ad diem judicii fuit suspensa. Nec tamen oportet quod tale quid communiter per suffragia fiat, quoniam alia sunt quæ communi lege contingunt, alia quæ speciali privilegio conceduntur. — Denique adiutorium quod sanctissimus abbas Macarius damnatis impendit, non fuit diminutio pœnæ eorum, sed concedebatur eis quod se invicem in flammis ad horam viderent, et in hoc aliquantulum gaudium non verum sed phantasticum habebant, dum impliebatur quod eupiebant : sicut et dæmones gaudere dicuntur, dum homines pertrahunt ad peccandum, quamvis per hoc eorum pœna non minuatur, sicut nec gaudium angelorum minuitur per hoc quod nostris malis compati asseruntur. — Haec Thomas.

Quibus objici potest quod in revelationibus S. Brigittæ recitatur, nullum in inferno consistere ejus pœna meritis et preciibus dulcissimæ atque piissimæ Virginis non minor consistat. Et denuo, quod B. Augustinus tractans illud in Psalmo, Numquid in æternum projicet Deus, aut non apponet ut complacitor sit adhuc? relinquit D sub dubio, an damnati in pœnis aliquando habeant aliquam interpolationem, quietem seu repausationem ad aliquantulum tempus. In Itinerario quoque S. Brendani narratur, qualiter infelicissimus ille mercator ac traditor Judas, certis anni temporibus ac diebus habeat relevamen. Attamen libellus ille reputatur apocryphus. Nihilo minus in multis apparitionibus invenitur, quod quidam damnati retulerunt se preciibus gloriosissimæ Virginis consecutos ex-

A tra infernum manere, et per mundum vagari usque ad diem judicii. Similiter in Legenda glorioissimi Bartholomæi apostoli scriptum est, quemadmodum angelus sanctus dixit dæmoni quem monstravit adstantibus : Quia complesti præceptum Apostoli, conceditur tibi in solitudine esse usque judicii diem.

Consequenter Thomas respondens ad hæc, utrum suffragia prosint existentibus in purgatorio, puerisque in limbo, et Beatis in cœlo : Pœna (inquit) purgatorii est supplementum debitæ satisfactionis; ideo indigent adjuvari ibidem contenti, et auxili sunt capaces. Et de hoc dictum est pleniū supra, distinctione vicesima, ubi de purgatorio agitur. Sed advertendum, quod suffragia ex duobus valent, puta, ex opere operante et opere operato. Et dico opus operatum non solum Ecclesiæ sacramentum, sed et effectum consequentem ex operatione : quemadmodum ex eleemosynarum largitione sequitur pauperum relevamen, et eorum oratio pro defuncto. Si

C militer opus operans accipi potest vel ex parte principalis agentis, vel ex parte exsequentis. Idcirco quam cito moriens disponit pro se suffragia fieri, præmium suffragiorum plene consequitur, etiam antequam fiant, quantum ad efficaciam suffragiorum quam habent ex opere operante principalis agentis. Quantum vero ad efficaciam suffragiorum quam habent ex opere operato, vel ex opere operante exsequentis, non consequitur fructum antequam fiant suffragia; et si contingat ipsum a pœna erui antequam fiant, quantum ad hoc fraudabitur fructu suffragiorum: quod redundabit in eos quorum negligentia id contingit.

At vero parvuli in limbo tenentur, quia non sunt in gratia. Quumque opera vivorum mutare non queant statum mortuorum, præsertim quantum ad meritum præmii essentialis aut pœnæ ei contrariæ, suffragia vivorum pueris in limbo prodesse non valent.

Rursus, suffragium de sui ratione im-

portat quamdam auxiliationem, quia Beati ue, xv, 10. A eatum ad vitam hanc et pœnituisse. Quod non indigent. Idecirco dum dicimus in collecta, Sicut sacramenta Sanetis tuis prosunt ad gloriam, ita nobis proficiant ad medelam; non est sic intelligendum, quod Sancti in gloria proficiant quantum ad se, ex hoc quod eorum festa recolimus, sed quoniam proficit nobis qui eorum gloriam solenniter celebamus: quemadmodum ex hoc quod Deum cognoscimus et laudamus, nil Deo acerescit, sed in nobis ejus gloria crescit. — Et si objiciatur, quod gaudium est angelis Dei super uno peccatore pœnitentiam agente, et ipsi angeli gloriosi nostro congratulantur prefectui, siveque augemus et multiplicamus gaudia civium supernorum; dieendum, quod quamvis Beati de nostris gaudeant bonis, non tamen sequitur quod multiplicatis nostris operibus bonis, multiplicentur gaudia illorum formaliter, sed materialiter tantum, quoniam omnis passio augetur secundum rationem sui objecti. Ratio autem gaudendi in Sanctis, de quibuscumque gaudent, est Deus, de quo non possunt magis et minus gaudere: quia sic essentiale eorum præmium variaretur, quod consistit in hoc quod gaudent de Deo. Unde ex hoc quod bona multiplicantur, de quibus gaudendi ratio eis est Deus, non sequitur quod intensius sed quod de pluribus gaudeant. — Haec Thomas.

In quibus hoc ultimum verbum videtur obscurum. Nam quamvis Beatorum esse-
tiale præmium consistat in contemplatione increati objecti, ac gudio principali atque invariabili, contemplationi illi annexo, respectu cuius objecti non sunt Beatis cogitationes volubiles, ut infra habetur; attamen accidentale præmium eorumdem consistit in quibusdam bonis creatis ad Deum relatis: siveque etiam bona creata ad Deum relata, sunt Beatis ratio gloriandi, et tale gaudium suscepit incrementum, sicut de hoc infra dicitur.

In præinductis ex Thoma continentur scripta Petri, Richardi et Argentinensis de his. Asseritque Richardus, Trajanum revo-

A eatum ad vitam hanc et pœnituisse. Quod si ita est, mirum quod Trajanus resuscitatus non indicavit viventibus quae sibi accederant, nec S. Gregorio gratias egit. Et si dicatur quod ista fecit, unde probabitur hoc?

B Porro Bonaventura: In omni (ait) opere Dei, est misericordia et veritas. Hinc duo *Ps. xxiv, 10.* sunt quae faciunt suffragia valere defunctis, videlicet, dignitas et necessitas. Justitia respicit dignitatem; et qui in caritate decesserunt, digni sunt ab aliis adjuvari B Ecclesiæ membris, maxime si ipsi alios adjungerunt. Misericordia vero considerat necessitatem, que magna est in his qui in purgatorio sunt, quoniam graviter puniuntur, nec valent juvare se ipsis.

C Quidam demum generaliter dicunt, quod suffragia Ecclesiæ prosunt, sive a bonis sive a malis fiant: quia tam boni quam mali faciunt secundum doctrinam Ecclesiæ, faciuntque pro eo qui est in caritate; et ubi caritas facientis deest, supplet caritas Ecclesiæ dictantis ac mortui suscipiens. Sed breviter, non credo quod oratio peccatoris mereatur aliquid apud Deum, nisi solum dispositio, quia disponit ad meritum. Opus enim recipit formam a proximo agente, quemadmodum aqua a vase continente, non a fonte. Sicut etiam corona valorem et pulchritudinem habet ab auro et gemmis, non ab elementis; ita in proposito. Ideo distinguendum, quia suffragia aut sunt opera sacramentalia, ut celebratio Missæ: et tune, quum sint opera Dei, ratione contenti seu operis operati D prosunt, sive a bonis fiant, sive a malis. Aut sunt alia opera, et hoc dupliciter. Aut enim fiunt pure a malis, sicut aliquis malus orat vel se affligit pro aliquo: et sic, non credo quod prosint defuneto. Aut fiunt a malis ad imperium alicujus boni de rebus illius, sicut est eleemosyna; vel ad alterius consortium, ut quando duo legunt Psalterium, unus existens in caritate, alius non; atque in aliis operibus, ut dum datur eleemosyna justo ut oret pro mortuo: et tune valent ratione caritatis

boni hominis associati. — Hæc Bonaventura, quæ cum dictis ex Thoma videntur concordabilia.

A imo et pro præteritis ac futuris : hinc sacramentum istud secundum quod sacrificium, prodest his qui vitam hanc fierunt.

Sed quæritur, utrum suffragia omnibus æqualiter prosint, an potius et amplius ei pro quo fiunt. Dicendum, quod aliquorum opinio fuit, ut Præpositivi, quod suffragia Ecclesiæ sive generaliter sive specialiter facta, magis prosunt ei qui magis hoc meruit. Et ponit exemplum de candela, quæ si coram divite accendatur, non solum lucet ei sed etiam aliis, et illi potissime qui acutius videt. Est item exemplum de lectione, quæ tantum valet si legatur omnibus in communi, quantum si cuiilibet in speciali, magisque valet adstanti melius intelligenti, quamvis legatur pro alio. Et si ita est in lumine creato, magis in sacramentis ; et si sic est in lectione, magis in oratione. Et si objicitur consuetudo Ecclesiæ, respondet, quod hoc quod Ecclesia specialiter facit pro uno, et specialius pro uno quam pro alio, non est propter hoc quod magis illi prodest, sed quia libenter facit homo pro eo quem specialius diligit, et magis animatur ad faciendum pro eo. Unde si istud constaret simplicibus, non ita libenter facerent ipsa suffragia. Sed istud non credo verum : quia ut asserit Augustinus libro de Cura agenda pro mortuis, sepultura valet in loco sancto propter orationes Sanctorum qui orant pro eo ad eujus tumulum memorantur, id est, ipsi Sancti invocantur. Denique suffragia sunt ad solvendum reatum seu pœnam ejus pro quo fiunt ; plus autem est satisfacere pro debito multorum quam unius, atque specialius satisfit pro debito unius quam plurimum : ideo duo pluribus suffragiis indigent quam unus solus. Idcirco si dividuntur inter eos, uterque minus habet. — Nec est simile de lumine, quia illuminatio totam speciem rei visæ refert ad oculum ; similiter lectio totam similitudinem vocis defert ad aures. Sed ita non est in solutio- ne. Quamvis enim duo creditores possint simul et æqualiter unum aureum videre,

QUÆSTIO III

M^{odo} querendum De numero suffragiorum Ecclesiæ, an solum sint tria in genere.

Videtur quod non, quia B. Gregorius numerat eis quartum, puta jejunium, in Moralibus loquens : Quatuor modis animæ defunctorum solvuntur : aut oblationibus sacerdotum, aut eleemosynis amicorum, aut orationibus sanctorum, aut cognatorum jejunii. Damascenus quoque in sermone quodam de dormientibus, docet pro defunctis ceras oleumque offerri, et consimilia quædam.

Circa hæc scribit Bonaventura : Valent in subsidium defunctorum sacra oblatio, et cetera nunc expressa. Verumtamen aliter prodest Sacramentum altaris viventibus, et aliter mortuis. Vivis etenim prodest sub ratione sacramenti et cibi, mortuis sub ratione sacrificii. Nempe in quantum sacramentum, reficit, gratiamque largitur, et perfectionem tribuit manducanti ; in quantum vero sacrificium, placat Deum : hostiæ enim placant. Quumque Deus iratus sit non affectione, sed pœnæ inflictione ; ideo hostia salutaris Deum placando non sedat ejus affectionem, sed remitti facit pœnæ acerbitudinem. — Et si quæratur, cur alia sacramenta ita non prosunt post mortem ; dicendum, quod aliorum sacramentorum dispensatio respicit actum in persona et circa personam, ut patet in Baptismo : propter quod baptizari non potest (nec ungii) nisi qui præsens est. Sacrificium vero est actus et oblatio pro persona. Et quoniam actus in persona requirit personam actu exsistentem, non autem actus pro persona, quum et Christus se ipsum obtulerit non solum pro tunc exsistentibus,

non tamen potest æqualiter solvi duobus. A dia. Tamen quæcumque alia bona ex caritate exhibita pro defunctis, eis prodesset credenda sunt. Hinc et jejunium pro defunctis factum potest eis prodessere, similiiter disciplina, ratione caritatis et intentionis directæ in illos, et ut sunt pœnæ pro culpis: quæ tamen in sua ratione non continent aliquid quod ad caritatem aut directionem intentionis in proximum spectet; imo hæc sunt eis quasi extrinseca. Ideo Augustinus non posuit jejunium inter suffragia, sed Gregorius.

Hinc de suffragiis est distinguendum, quia aut fiunt in communii, aut in speciali. Si in communii, magis prosunt ei qui magis meruit ut sibi prodessent, ceteris paribus, quia non tantum dignitas, sed necessitas quoque consideratur. Si autem in speciali, magis prosunt ei pro quo specialiter fiunt: Deus namque acceptat opus secundum intentionem agentis. Alias etiam non deberet homo specialiter exorare pro parentibus, et pro quibus ad hoc magis tenetur. Item si in vita haec aliquis pro se eleemosynam daret, magis sibi prodesset quam aliis: ergo si ex ejus jussione aut ordinatione detur post mortem ipsius, magis proderit ei quam alteri, quum Deus sic habeat opus tale, ac si ipsem mortuus faceret illud. Iterum, dum Deus exaudit nos, quodammodo conformat se nostræ voluntati: idcirco dum quis habens caritatem, orat pro aliquo in speciali, Deus specialiter exaudit pro illo. — Haec Bonaventura.

Quibus Thomas concordans: Suffragia, inquit, vivorum prosunt defunctis secundum quod viventibus uniuntur per caritatem, et secundum quod intentione viventium refertur ad mortuos; ideo opera illa præcipue nata sunt mortuis suffragari, quæ maxime ad conjunctionem pertinent caritatis, vel ad directionem intentionis in alterum. Sacramentum autem Eucharistiae ad caritatem præcipue pertinet, quum sit sacramentum ecclesiasticae unionis, continens illum quo tota Ecclesia cointitur et consolidatur. Inter caritatis autem effectus præcipuum est eleemosynarum largitio. Ideo duo ista ex parte caritatis, mortuis præcipue suffragantur, scilicet sacrificium altaris et cleemosyna. Sed ex parte intentionis directæ in mortuos, præcipue valet oratio: quia oratio ex propria ratione non solum dicit respectum ad orantem, quemadmodum cetera opera, sed directius ad illum pro quo oratur. Ideo tria ista ponuntur quasi præcipua mortuorum subsi-

B Verum contra hæc objici potest, quoniam in diversis Missis est unum et idem altaris sacrificium. Si ergo sacrificium computatur inter suffragia, et non Missa, videtur quod mortuis tautumdem valeat quæcumque Missa, sive sit pro defunctis, sive de Spiritu Sancto, sive de Domina, seu de festo ocurrente: quod videtur contra consuetudinem et ordinationem Ecclesiæ, quæ speciale officium Missæ pro defunctis instituit et observat. — Dicendum, quod in officio Missæ non solum est C sacrificium, sed etiam sunt ibi orationes: sieque officium Missæ continet duo eorum quæ Augustinus hic ponit, videlicet, sacrificium et orationem. Itaque ex parte oblati sacrificii, Missa æqualiter valet defuncto, de quocumque dicatur: et hoc est præcipuum quod fit in Missa. Ex parte autem orationum, magis prodest Missa in qua sunt orationes ad hoc determinatae. Attamen iste defectus recompensari potest per majorem devotionem celebrantis, vel ejus qui facit Missam celebrari, atque per intercessionem Sancti cuius suffragium imploratur in Missa.

Oblatio quoque candelarum et olei possunt prodessere defuncto, in quantum sunt eleemosynæ quædam. Dantur enim ad cultum Ecclesiæ et ad usum fidelium, et ad divinæ reverentiam majestatis ponuntur. — Quæritur etiam, an iudgentiæ possint defunctis prodessere. Ad quod supra respondetcf. t. xxiv, p. 556 d'.

Insuper quæritur, an cultus exsequiarum proposit defuncto. Et respondendum,

quod sepultura inventa est propter vivos ac mortuos. Propter vivos, ne eorum oculi ex turpitudine cadaverum offendantur, et ne corporum fœtoribus inficiantur: et hoc quantum ad corpus. Spiritualiter autem prodest etiam vivis, quia per hoc fides resurrectionis adstruitur, ac admonentur advertere se esse mortales, citoque morituros, ac tali in domo claudendos. Sed et mortuis prosunt: quia viventes sepulcra inspicentes, memoriam retinent mortuorum, et orant pro ipsis. Hinc monumentum a memoria nomen accepit. Dicitur namque monumentum, quoniam admonet mentem, ut dicit Augustinus primo de Civitate Dei, et libro de Cura agenda pro mortuis. Paganorum tamen fuit error, quod ad hoc sepultura mortuo prosit, quatenus anima ejus quietem accipiat. Non enim credebant animam posse quietem accipere, nisi corpus ejus prius sepulturæ traderetur: quod ridiculosum est credere. Ulterius quoque, sepultura in loco sacro mortuis prodest, non quidem ex opere operato, sed magis ex opere operante, dum vel defunctus vel alias corpus illius in loco sacra-to sepeliri disponens, patrocinio alicujus Sancti ipsum committit, eujus precibus per hoc credendus est adjuvari; et etiam patrocinio eorum qui loco sancto deser-viunt, qui pro sepultis apud se frequen-tius ac specialius orant. Illa vero quæ ad ornatum sepulturæ adhibentur, ut lumi-naria, panni et hujusmodi, prosunt vivis, in quantum sunt eorum solatia. Possunt item defunctis prodesse, non per se, sed per accidens, in quantum ex talium in-spectione homines excitantur ad compa-tiendum et ad orandum pro ipsis, vel in quantum ex sumptibus sepulturæ paupe-res accipiunt fructum, vel ecclesia deco-ratur. — Denique antiqui sancti Patres de suis tumulandis corporibus curaverunt, ut ostenderent corpora mortuorum ad Dei providentiam pertinere, et propter re-surrectionis fidem adstruendam. Unde in terra promissionis sepeliri volebant, ubi Christum nasciturum et resurrecturum

A credebant: cujus resurrectio nostræ re-surrectionis est causa. Hinc in quodam sermone de dormientibus, Damascenus inducit S. Athanasii verba dicentis: Quamvis in aera ipse qui in pietate consumma-tus est, depositus fuerit, ne renuas oleum et ceras, Deum invocans, in sepulcro ejus accendere; accepta namque sunt Deo ista, et multam ab eo remunerationem acci-pientia.

Insuper quæritur, utrum suffragia quæ fiunt pro uno defuncto, plus prosint ei quam aliis. Videtur quod non, quoniam bona spiritualia quo pluribus communi-cantur, eo sunt efficaciora. Rursus, quo caritas ad plures diffunditur et copiosius se communicat, eo fortior est ad agen-dum, ad promerendum et impetrandum. — Dicendum, quod opinio Præpositivi fuit, etc., sicut jam patuit. Alii econtrario dixe-runt, quod suffragia magis valent ei pro quo specialiter fiunt. Utraque autem opinio secundum aliquid vera est. Valor namque suffragiorum ex duobus pensatur. Pri-mo, ex virtute caritatis, quæ facit omnia bona esse communia: et secundum hoc, verum est quod plus valent ei qui caritate magis repletus est, quamvis specialiter pro ipso non fiant. Sieque valor suffragiorum magis attenditur secundum quamdam con-gratulationem et interiorem consolatio-nem, secundum quod unus in caritate ex-sistens, de bonis alterius delectatur post mortem, quantum ad poenæ diminutio-nem: post mortem quippe non est locus acquirendi augmentandique gratiam, ad quod valent nobis in vita hac opera alio-rum ex caritatis virtute. Secundo valor suffragiorum pensatur ex hoc, quod per intentionem unius alteri applicantur: sic-que certum est quod magis valent ei pro quo fiunt, imo ei soli sic valent. Satis-factio enim proprie ad dimissionem poenæ ordinatur: hinc quantum ad poenæ dimis-sionem, præcipue valet suffragium ei pro quo fit. Unde secunda opinio habet plus de veritate. — Hæc Thomas.

Quocirca videtur, quod secunda positio

simpliciter vera sit, quia nec ipsa intentio A dum hic vixerunt, illud meruerunt ut ipsis impendentis suffragium, Deo accepta est et efficax subvenire, nisi in quantum ex caritate procedit ac informatur. Et quavis caritas habitualis ad omnes indifferenter se habere dicatur, attamen actus ejus in operibus imperatis ab ea, ad certam personam interdum dirigitur: et tunc opus illud etiam ex parte caritatis actualis plus prodest illi pro quo fit et cuius salus specialiter desideratur, quam alteri; et tanto plus subvenit ei, quanto relevamen ipsius ferventiori dilectione optatur.

Amplius queritur, utrum suffragia facta pro multis, tantumdem valeant singulis ac si pro unoquoque singulariter fierent. Dicendum, quod si valor suffragiorum consideretur secundum quod valent ex virtute caritatis membra Ecclesiae unicentis, suffragia pro multis facta, tantum singulis prosunt ac si pro uno solummodo fierent: quoniam caritas non minuitur ex hoc quod affectus ejus distribuitur in multos, imo magis augetur. Similiter gaudium, quando pluribus est commune, fit majus, ut ait C Augustinus octavo Confessionum: sieque de uno facto bono non minus laetantur multi in purgatorio quam unus. Si autem consideretur valor suffragiorum in quantum sunt quædam satisfactiones per intentionem facientis translatæ in mortuos applicatæque eis, magis valet suffragium alicui quod pro eo singulariter fit, quam quod communiter fit pro eo ae pro aliis. Sie enim effectus suffragii dividitur æquitate divina inter eos pro quibus suffragia exhibentur. — Hæc Thomas in D Scripto.

Præterea queri potest, an suffragia communia, tantum valent illis quibus specialia non fiunt, quantum illis pro quibus fiunt communia et specialia simul. Ad quod dicendum quod non. Et hoc patet ex responsione ad penultimam quæstionem: quoniam suffragia quæ specialiter fiunt pro aliquo, magis prosunt ei quam aliis. Sed contra hoc argui potest, quia in littera dicitur:

cfr. p. 320. Ex hoc suffragia mortuis prosunt, quia

prodessent. Sed quidam pro quibus non fiunt, magis meruerunt ut ipsis prodessent, quam illi pro quibus fiunt. Et respondendum, quod meritum istud est conditionale. Hoc etenim modo promeruerunt ut sibi prodessent, si pro eis fierent: quod nil aliud est, quam se habiles facere ad recipiendum suffragia. Unde patet quod non directe meruerunt illud juvamen suffragiorum, sed per præcedentia merita se habilitaverunt ut fructum suffragiorum B susciperent: hinc eorum meritum non frustraretur, quamvis suffragia eis non impenderentur. Hæc Thomas.

In quibus plene continentur quæ Albertus scribit de his; similiter scripta Petri. Et concordat Richardus, qui insuper querit, utrum suffragia determinate facta pro uno, prosint omnibus existentibus in purgatorio. Respondet: Ad causandum poenam in aliquo, duo concurrunt. Primum est virtus seu potestas agentis; secundum, dispositio patientis: actus enim activorum sunt in paciente disposito. Potest ergo poena diminui per diminutionem utriusque illorum, sicut per augmentum euclusum horum potest augeri. Hinc inæqualiter dispositi ad patiendum, ab æquali virtute inæqualiter patiuntur: propter quod (secundum Avicennam sexto Naturarium) multum dispositi ad tristitiam, ex modica causa vehementer tristantur. Itaque quoad diminutionem poenæ primo modo, suffragia determinate facta pro uno, aliis non prosunt, quia sic virtus eorum alios non attingit. Secundo autem modo prosunt et aliis, quoniam misericordia Dei sic providente, suffragia facta pro quocumque existente in purgatorio, ceteris omnibus innotescunt: idcirco ex mutua caritatis affectione congaudent ei pro quo facta sunt, atque ex illa congratulatione disponuntur ad minus contristandum de propria poena. Quia (ut dicitur septimo Ethicorum) cuicunque tristitiae repugnat ex genere quæcumque deleetatio: ideo mitigat eam. Hæc Richardus.

Qui etiam contra opinionem Præpositivi A

Cf. p. 334 A'. prænarratam sic arguit : Si ita esset ut ait illa opinio, tunc ille qui pro uno defuncto tenetur dicere Missam unam, similiter unam pro alio, dicendo unam pro illis duobus, cuilibet solveret quod ei tenetur. Item bonum finitum quod sufficeret ad plenariam liberationem unius animæ de purgatorio, sufficeret ad liberationem omnium animarum aliarum ad æqualem poenam obligatarum. Præterea consuetudo Ecclesiæ esset inutilis, quæ interdum suffragia facit pro specialibus personis. Quæ omnia falsa sunt. Hæc idem.

Præterea Antisiodorensis diligenter et *Cf. p. 330 C'* prolixè hic recitat duas præhabitas opiniones de diminutione poenarum inferni per suffragia Ecclesiæ, nec videtur milii ad aliquam earum multum se inclinare, *Cf. p. 331 C'* quamvis jam dictum sit quod consentiat opinioni quæ ait quod poenæ illæ diminuntur.

Quærerit etiam quantum prosint suffragia exsistentibus in purgatorio. Et respondeat : Suffragia Ecclesiæ sunt meritoria causa purgationis eorum qui in purgatorio sunt. Deus vero est efficiens causa purgationis ipsorum immediata : purgat namque immediate ad Ecclesiæ merita. Quadruplex namque est purgatio. Prima est a macula peccati, seu a similitudine diaboli : quam purgationem facit Deus mediante, videlicet mediante fide, juxta il-

Act. xv, 9. Iud in Actibus : Fide purificans corda eorum. Secunda purgatio est in præsenti per satisfactionem. Remanent namque peccati vestigia post emundationem a macula, et ab illis vestigiis oportet animam purgari. Quam purgationem facit Deus mediante poenitentia : oportet enim quod homo puniat se, vel quod Deus puniat eum. Tertia purgatio est in purgatorio : quam efficit Deus mediante purgatorii igne. Quarta purgatio est per suffragia Ecclesiæ : et hanc agit Deus immediate. Nec in hoc derogatur justitiæ : satisfactum est enim pro illo pro quo satisfecit Ecclesia. Hæc Antisiodorensis.

QUÆSTIO IV

Postremo hic quæritur, **An Sancti orationes nostras cognoscant, et an semper exaudiantur pro nobis.**

Videtur quod non : quia quum sint in caritate ferventissimi, atque in Deo præpotentes et maxime opulent, si indigentias, orationes et periclitaciones nostras cognoscerent, videtur quod indilatae succurrerent nobis. — In Isaia quoque dicitur Deo : Pater noster es, et Abraham nescivit *Is. lxxviii, 16.* nos, et Israel ignoravit nos. Ubi Glossa testatur, quod mortui, etiam sancti, nesciunt quid agant vivi, etiam eorum filii. Et sumitur ab Augustino in libro de Cura agenda pro mortuis, ubi hæc verba inducit, et ait : Si tanti Patriarchæ ignoraverunt quid circa populum ab eis procreatrum ageretur, quomodo mortui rebus et actibus vivorum cognoscendis ac adjuvandis miscentur ? — Ad idem allegari potest quod quarto Regum Dominus dixit Josiæ : Jam te colligam ad patres tuos, ut non videant oculi tui mala quæ inducturus sum super locum istum. Sed per hoc non fuisset Josiæ provisum, si post vitam hanc cognovisset quod suo populo eveniret.

In oppositum est quod super illud Job, Sive nobiles fuerint filii ejus, sive ignobilis, non intelliget, scribit Gregorius : Hoc de animabus sanctis sentiendum non est, quia qui intus claritatem Dei vident, nihil est foris quod ignorent. — Hoc quoque fuit error Vigilantii, quod Sancti defectus nostros nesciant, ut contra eum scribit Hieronymus.

Ad hoc Henricus in Quodlibetis respondet, quod Sancti in patria, in increato Dei lumine omnia intuentur quæ scire desiderant, et quorum cognitio eos concernit, etc., prout in Scripto super secundum ex *Cf. t. XXI* ipso et aliis est introductum.

Hinc etiam Thomas hic scribit : Divina *p. 295 C'* *XXIII, p.* *233 A'*.

essentia est sufficiens medium cognoscen- A infirmos peregrinos oportet ad cœleste re-
di omnia, quoniam Dens suam videndo gnūm perduci, atque charisinata gratia-
essentiam omnia intuetur. Nou tamen se- rnum participare per auxilia Beatorum, qui
quitur quod quicunque divinam videt es- Deo propinqui sunt, et ei immediate con-
sentiam, omnia noscat, sed solum qui eam juncti tanquam amici et adoptivi filii,
plenarie comprehendit : quod soli competit quorum sanctæ affectiones ac puræ orati-
Deo. Unde de quibusdam Dei effectibus ones Creatori sunt gratae. Et quamvis Sau-
angeli inferiores a superioribus instruun- ci majores sunt Deo magis accepti ac
tur, ut S. Dionysius loquitur. Verum unusi similiores, tamen expedit quandoque infe-
quisque Beatorum tot et tanta cognoscit riores Sanctos exorare, quintuplici ratione.
in divina essentia, quantum beatitudinis B Primo, propter majorem devotionem quam
sue requirit perfectio, ad quam exigitur quis habet ad Sanctos minores. Secundo,
ut homo habeat quidquid velit, nec inor- B ad tollendum fastidium quod posset homo
dinate aliquid velit. Hoc autem recta vo- incurrere eosdem Sanctos jugiter invoca-
luntate vult unusquisque, nt ea quæ ad do. Idecirco dum nunc istum, nunc illum
ipsum pertinent, noscat : hinc Beati omnia precamur, devotionis affectio per singu-
illa cognoscunt in Verbo. Hoc etiam ad los renovatur et inflammatur. Tertio, quia
corum pertinet gloriam, ut indigentibus quibusdam Sanctis ex specialibus meritibus
subveniant ad salutem, et in hoc Dei co- eorumdem datum est in specialibus causis
operatores existant ; eos quoque cognoscant, et vota ac preces eorum a quibus patrocinari. Quarto, ut omnes honorentur
invocantur, amantur atque coluntur. — De ac invocentur. Quinto, quoniam multiplicatis
hac autem supernaturali cognitione San- intercessoribus, facilius ac copiosius
ctorum non loquitur Augustinus, sed de impetratur.

C Præterea si quæratur, an Beati et Sancti semper exaudiantur a Deo pro nobis, aut etiam pro se ipsis; videtur quod non, quoniam sic omnes certissime salvaremur, quum orent pro omnibus nobis. In Apocalypsi namque sanctis legitur martyribus ultionem justam petentibus divinitus esse responsum, ut exspectarent tempus adhuc *Apoc. vi, 11.*
modicum. Apud Jeremiam quoque Dominus ait : Si steterint Moyses et Samuel *Jer. xv, 1.*
coram me, non est anima mea ad populum istum. In oppositum est, quod voluntas Beatorum in omnibus adimpletur, et in-
creatæ voluntati omnino est conformata : nil volunt, nil rogant quod voluntati Dei non consonet. — Dicendum, quod Sancti duplice dicuntur orare pro nobis. Primo, oratione expressa, dum vocibus suis aures pietatis divinæ pro nobis pulsant. Secun-
do, oratione interpretativa, scilicet per merita sua, quæ coram Deo præsentia, non solum cedunt ipsis ad gloriam, sed etiam nobis sunt suffragia ac quædam orationes : quemadmodum sanguis Christi pro nobis effusus, dicitur nobis veniam postulare. At-

De Cœlest.
hier. c. vii;
de Eccl. hier.
c. v.

Cf. dist. iv, separatarum, tractatum est super secun-
q. 4. dum diffuse.

Denique expediens nobis est et salubre, Sanctos Altissimi jugiter invocare : quia ut divinus Dionysius protestatur, iste est ordo divinitus institutus in rebus, ut infima per media reducantur in primum et summum bonum. Idecirco nos exsules et

De Cœlest.
hier. c. viii.

que utroque modo Sanctorum orationes, quantum in ipsis est, sunt efficaces ac dignæ ad impetrandum; sed ex parte nostri potest esse defectus, ita quod non consequimur fructum orationum ipsorum, secundum quod orant pro nobis secundo modo, utpote interpretative. Sed secundum quod orant pro nobis, votis suis aliquid nobis postulando, semper exauduntur: quia non volunt nisi quod Deus vult, nec petunt nisi quod fieri cupiunt. Quod autem Deus vult simpliciter, utpote voluntate consequenti, semper impletur. Sed sicut non semper impletur quod Deus vult

dist. xlvi, q. 1.

voluntate antecedente, prout super primum expositum est, ita nec semper impletur quod Sancti sic volunt. Per quod patet ad objecta solutio. Nempe, quod Dominus dixit de Moyse et Samuele, intelligitur de eisdem ut nondum beatis, et secundum statum quo aliqui fuerunt in vita præsenti. Oratio quoque illa in Apocalypsi, non fuit negata, sed dilata; nec aliud fuit nisi desiderium stolæ secundæ. — Hæc Thomas in Scripto.

Cf. t. XXI, p. 299 B.
Quibus Petrus concordans: Duplex est, ait, cognitio animarum sanctorum, sicut et angelorum. Uua vespertina seu naturalis, quæ est notitia rerum in proprio genere: hac non vident ea quæ circa nos et a nobis aguntur. Alia matutina, quæ est rerum in Verbo: hac vident quædam eorum quæ fiunt in mundo, videlicet ea quæ aliquo modo ad eorum laudem aut gloriam pertinent; alia non vident, scilicet quæ eis impertinentia sunt, nisi in quantum eis revelantur a Verbo æterno. Quumque ad eorum laudem et gloriam spectet a viatoribus laudari ac invocari, et invocantibus subvenire, omnia talia norunt in Verbo.

Porro dum petitur, an Sancti semper exaudiantur; dicendum, quod obtainere aliquis aliquid potest duplicitate: primo, per viam justitiae et meriti; secundo, per viam supplicationis ac gratiae: quemadmodum in curia summi Pontificis dantur aliquæ litteræ de simpliæ justitia, quædam de gratia. Utroque modo Saucti obtinent pro

A nobis orantes. Ut enim in littera tangitur, *Cf. p. 323, in littera.* juvant nos merito quod meruerunt in carne, et juvant nos voto quod fundunt Deo pro nobis. Et ex his duobus intercessio eorum semper est efficax. Verum intercessio eorum per modum meriti, est oratio interpretativa, et semper exauditur quantum est de se; interdum tamen non exauditur propter demerita nostra. Intercessio demum per modum voti, est oratio vera, et semper exauditur, quia non optant nisi quod sciunt Deum velle vel sim-

B plieiter, vel ipsis orantibus. — Hæc Petrus.

Richardus quoque hic ait, quod animæ in purgatorio existentes orant pro nobis, quum sint confirmatæ in caritate; similiter animæ Beatorum. Sed animæ Beatorum orando pro nobis, nullam ex hoc consequuntur utilitatem, nisi in hoc quod in augmentatione civium supernorum creaserit aliquale gaudium accidentale singulorum. Orationes vero quas existentes in purgatorio faciunt pro nobis, interdum redundant in alleviationem pœnæ ipsorum: non quod in hoc mereantur, quum sint extra statum merendi sibi ipsis, loquendo de merito proprie dicto; sed in quantum nos per orationes earum meliores effecti, efficaciora facimus suffragia in relevamen pœnæ ipsarum.

Denique si quæratur, an animæ beatæ orent pro animabus in purgatorio detentis; dicendum, quod sicut in corpore naturali membra fortiora indigentibus et infirmis subveniunt, ita in corpore mystico Christi atque Ecclesiæ, non solum debent sibi invicem subvenire membra inter quæ est indigentia mutua, sed etiam illa quæ non indigent adjuvari, conveniens est indigentibus subvenire. Beatae autem animæ sunt membra Ecclesiæ non indigentia adjuvari: ideo convenit ut exorent pro existentibus in purgatorio, quæ suut membra Ecclesiæ adhuc indigentia ope. — Hæc Richardus.

Concordat Bonaventura dicendo: Sancti orant pro nobis, quoniam vident indigentiam nostram, et nostram optant salutem

suæque civitatis instaurationem, et quo-
niam Deus ita instituit, ut ad eamdem
beatitudinem pertinentes, invicem sibi co-
operentur. — Sed objici potest, quia (se-
cundum Damascenum) oratio est ascensus
mentis in Deum; Beati autem non ascen-
dunt mente ad Deum, imo immobiliter
stant ei intenti. Et respondendum, quod
mens nostra dicitur in Deum ascendere
tribus modis. Primo, per novum adspectum
in Deum, sicut dum homo revocat
cogitationem suam ab aliis, et convertit
se in Deum; sieque convenit viatoribus
tantum. Secundo, per adspectum alterius
rei inferioris, ut dum quis cogitat huma-
nam miseriam, et implorat misericordiam,
ut relevet miseriam ipsam: ibi adspectus
in Deum dirigitur, non quia de novo ad-
spiciat ipsum, sed quia ad aliud inferioris
respiciat; et ita est in Beatis dum orant
pro nobis, quia tunc indigentiam nostram
considerant. Tertio, per continuationem in-
tuitus primi, ut dum quis considerat Deum,
qui est super se, et si continue considerat,
continue ascendit, non quia ad aliud et
aliud scandit, sed quia indesinenter super
se fertur; et ita incessanter est in Beatis.
Itaque si primo modo dicatur oratio as-
census mentis in Deum, est tantum viæ;

A secundo modo est viæ ac patriæ; tertio,
patriæ tantum. — Quumque arguitur, quod
Beatus habet quidquid vult; dicendum,
quod Beatus vult aliquid sibi, et aliquid
aliis. Et ad substantiam beatitudinis suæ
pertinet, ut babeat quidquid vult sibi; ve-
rum ut habeat quidquid vult aliis, non est
de substantia beatitudinis, sed de consum-
matione et bene esse ipsius: quod non erit,
nisi dum universi electi fuerint simul glo-
rificati; quo facto, Sancti nec pro se neque
pro aliis intercedent. Haec Bonaventura.

B Postremo Scotus primo hic sciscitur,
utrum anima separata intelligere possit
quidditates sibi ante separationem habi-
tualiter notas; secundo, utrum anima se-
parata possit acquirere cognitionem alicuius
prius ignoti; tertio, an anima separata
valeat recordari præteriorum quæ cognovit
conjuncta. Verum ad hæc responsum
est partim super primum, plenius vero
super secundum. Quarto quærerit, utrum ^{dist. m, q.}
Beati cognoscunt orationes quas eis offe-
rimus: quæ quæstio habet bic locum; sed
respondendo ad eam, videtur tot involu-
tiones inducere, tot singularitates insere-
re, quod talia recitare videtur veritates
nunc elucidatas potius obscurare quam
plenius explanare: idcirco dimitto.

^{5, 6.}

DISTINCTIO XLVI

A. *Si valde malis detur mitigatio pœnæ.*

SED quæritur hie de valde malis, utrum et ipsi in aliqua pœnarum mitigatione
Dei misericordiam sentiant, ut minus quam meruerint puniantur. Quidam
autem, eos nullam relevationem pœnæ habituros; quod eonfirmant Jacobi
auctoritate, dicentis: Judicium sine misericordia fiet illi qui non fecit misericor- ^{Jacob. n. 13.}
diam. Angustinus etiam ait: Misericordia hie, judicium in futuro. Idem distinguens ^{Aug. in ps.}
quomodo omnes viae Domini sint misericordia et veritas, ait: Erga sanctos, omnes ^{100, n. 1.}
viae Dei misericordia; erga iniquos, omnes veritas: quia et in judicando subvenit, ^{Ps. xxiv, 10.}
et ita non deest misericordia; et in miserando id exhibit quod promisit, ne desit ^{Aug. in ps.}
veritas. Erga omnes autem quos liberat et condemnat, omnes viae sunt misericordia ^{118 sermo}
^{29, n. 8.}

et veritas : quia ubi non miseretur, vindictæ veritas datur. Dicens, Ubi non miseretur, dat intelligi aliquid a Deo fieri, ubi ipse non miseretur. — Sed his occurrit quod ait Cassiodorus super psalmum quinquagesimum, loquens de misericordia et pietate Dei : Hæc duæ (inquit) res judicio Dei semper adjunctæ sunt. Ergo et in punitione malorum non est justitia sine misericordia. Idem de judicio et misericordia ait : Hæc duo mutua societate sibi junguntur. In his breviter omnia opera Dei includit. Augustinus quoque respondens illis qui reproborum supplicia finem habitura contendunt, ita illorum repellit opinionem, asserens reprobos perpetuo puniendos, ut eorum supplicia mitigari aliquatenus non neget. Frustra, inquit, nonnulli æternam damnatorum pœnam et cruciatus sine intermissione perpetuos humano miserantur affectu, atque ita futurum esse non credunt : non quidem Scripturis adversando divinis, sed pro suo motu dura quæque molliendo et in leniorem flectendo sententiam, quæ putant in eis terribilius esse dicta quam verius. Non enim (inquiunt) obliviscetur misereri Deus, aut continebit in ira sua misericordias suas.

Hoc quidem in Psalmo legitur, sed de his intelligitur qui sunt vasa misericordiæ : quia et ipsi non pro meritis suis, sed Deo miserante, de miseria liberantur. Aut si hoc ad omnes æstiment pertinere, non ideo necesse est ut damnationem opinentur finiri posse eorum de quibus dictum est, Ibunt hi in supplicium æternum ; ne hoc modo putetur habitura finem felicitas eorum de quibus econtrario dictum est, Justi autem in vitam æternam. Sed pœnas damnatorum certis temporibus æstiment (si hoc eis placet) aliquatenus mitigari. Et sic quippe intelligi potest manere ira Dei in illis, id est, ipsa damnatio (hæc enim vocatur ira Dei, non divini animi perturbatione), ut in ira sua, id est, manente ira sua, non contineat miserations suas, non æterno supplicio finem dando, sed levamen adhibendo vel interponendo cruciatibus : quia nec Psalmus ait, Ad finiendam iram suam, vel, Post iram suam, sed, In ira sua. Quæ si sola esset alienari a regno Dei et carere magna multitudine dulcedinis Dei, tam grandis tamen est pœna, ut ei possint nulla tormenta quæ novimus, compari, si illa sit æterna, ista autem sint quamlibet multis sæculis longa. Manebit ergo sine fine mors perpetua damnatorum, et ipsa omnibus erit communis, sicut manebit communiter omnium vita æterna Sanctorum. — Ecce ita asserit hic, pœnas reproborum non esse finiendas, quod non improbat si dicatur eorum supplicio aliquod levamen adhiberi. Unde non incongrue dici potest, Deum etsi juste id possit, non omnino tantum punire malos in futuro quantum meruerunt, sed eis aliquid, quantumcumque mali sint, de pœna relaxare.

B. Determinat præmissas auctoritates.

Quod ergo dictum est, judicium sine misericordia fieri illi qui non fecit misericordiam, ita intelligi potest, quod judicium damnationis fiet illi qui non fecit misericordiam, pro eo quod fuit sine misericordia ; vel fiet judicium ei sine misericordia liberante et salvante, qui tamen in aliqua pœnæ alleviatione misericordiam

Dei sentiet. Ita quum dicitur, Misericordia hic, judicium in futuro; non negatur *Cf. p. 341.*
 quin in futuro sit misericordiae effectus, et in electis, qui per misericordiam ab omni
 miseria liberabuntur, et in reprobis, qui minus quam meruerint, cruciabuntur. Sed
 hic non sine causa dicitur fieri Dei misericordia, et judicium in futuro: quia et hic
 multis modis miseretur Deus quibus non miserebitur tunc. Vocat enim Deus nunc
 peccatores et justificat, quod tunc non faciet; et tunc reddens singulis secundum
 merita sua, manifeste judicabit qui nunc occulte judicat. Cujus occultum judicium, *Aug. in ps.*
9, n. 1. ut ait Augustinus, intelligitur poena qua quisque vel exerceatur ad purgationem, vel
 movetur ad conversionem, vel si contemnit, excæcatur ad damnationem. Occultum
 ergo judicium Dei, poena dicitur: qua judicat purgando, convertendo, vel excæ-
 cando. Judicia quoque Dei interdum appellantur dispensationes * ejus de omnibus ** dispositi-*
rebus: unde, Quam incomprehensibilia sunt judicia ejus; et, Judicia ejus abyssus *ones*
Rom. xi, 33.
multa. Judicium autem quo in futuro judicabit, intelligitur sententia Judicis qua *Ps. xxxv, 7.*
ventilabitur area, id est, dividetur localiter boni a malis ministerio angelorum; et *cf. Matth.*
isti in vitam ducentur, illi in supplicium mittentur, qui nunc simul mixti sunt. *iii, 12.*

C. *De justitia et misericordia Dei.*

Sed quomodo justitiam Dei et pietatem, id est misericordiam, supra Cassiodorus *Cf. p. 342.*
 duas esse res dixit quæ semper adjunctæ sunt judicio Dei? Justitia enim Dei et
 misericordia non duæ res sunt, sed una res, id est una divina essentia est, sicut
 supra pluribus auctoritatibus ostensum est: quia non est Deo aliud esse misericor- *I Sent. dist.*
dem quam misericordiam, nec justum quam justitiam, sed idem prorsus. Nec aliud *VIII, XIX, XXII.*
est esse misericordem quam justum, vel misericordiam quam justitiam, sed omnino
idem: quia non denominative, sed essentialiter hæc de Deo dicuntur. Cur ergo dicit
Scriptura de operibus Dei, quædam esse misericordiæ, quædam justitiæ? Si enim
justitia Dei misericordia est, quæcumque sunt opera misericordiæ, esse videntur
justitiæ, et econverso. — His responderi potest sic: Illis locutionibus quibus hujus-
modi operum fiunt distinctiones, ut alia misericordiæ, alia justitiæ, alia bonitati
atribuantur, non diversitas subjacentis, id est rei his vocabulis significatæ, expri-
mitur, sed varietas sensuum et effectuum in creaturis monstratur. Quum enim dicitur
Deus justus vel justitia, essentia divina prædicatur, et etiam quod ipse sit distri-
butor et judex meritorum, intelligi datur. Ita et quum dicitur misericors, essentia
divina prædicatur, et insuper quod ipse sit miserorum liberator, intelligi datur.
Similiter quum dicitur bonus, essentia divina prædicatur, et insuper auctor omnium
bonorum ostenditur. Ita et quum dicitur Deus, essentia divina prædicatur, et ipse
timendus ostenditur. Inde ergo quædam opera misericordiæ, quædam justitiæ dicun-
tur: non quin divina essentia hæc et illa operetur, et quin hæc et illa sint opera
divinæ essentiæ, quæ dicitur misericordia et justitia; sed quia quædam sunt quibus
ostenditur judex et æquus distributor, quædam quibus ostenditur miserator: miseri-
cors enim dicitur in natura, miserator in exhibitione. Et in quibusdam operibus dicitur

effectus esse misericordiae, in quibusdam effectus justitiae : non quod aliud efficiat justitia, aliud misericordia Dei, si ad essentiam referas; sed quia ex quibusdam effectibus intelligitur judex, ex quibusdam miserator, vel ut quibusdam placet, justus et misericors. — Sed secundum hoc occurrit quæstio, quomodo ex aliis ostendatur justus, et ex aliis misericors, quum sit idem ei esse justum et esse misericordem. Si enim secundum eamdem rationem dicitur justus et misericors, ex eo opere quo intelligitur justus, intelligitur misericors, et econverso. Sed dixi supra, quia quum dicitur Deus justus et misericors, ita eadem divina essentia significatur, et secundum eam idem prædicatur, ut etiam quædam diversa intelligentur. Intelligimus enim per hoc eum esse miseratorem, et justum judicem. Quod evidenter Origenes ^{Origen. in Jer. hom. 8, n. 2.} ostendit, dicens : Omnia quæ Dei sunt, Christus est ; ipse sapientia ejus, ipse fortitudo, justitia, sanctitas, ipse prudentia, ipse veritas. Sed quum unum sit in subjacenti, pro varietate sensuum diversis nuncupatur vocabulis. Aliud enim significat sapientia, aliud justitia. Quando enim sapientia dicitur, disciplinis te divinarum humanarumque rerum instruere intelligitur; quando justitia, distributor vel judex meritorum insinuatur. Ita et prudentia quum dicitur, doctor et demonstrator bonarum vel malarum rerum vel neutrarum intelligitur.

*D. Auctoritatibus probat, quædam justitiae, alia misericordiae,
alia bonitati attribui.*

Quod autem quædam opera misericordiae, quædam justitiae, quædam bonitati attribuantur, in Scripturis facile est reperire. Et de misericordia quidem et justitia manifestum est, de bonitate vero et misericordia amplius latet. Sed Augustinus docet, illa opera proprie ad misericordiam pertinere, quibus aliqui a miseria liberantur; ad bonitatem vero non solum illa, sed facturam et gubernationem naturalium, ita ^{Aug. in ps. 135, n. 4.} dicens : Ad misericordiam pertinet, quod a peccatis mundat et de miseria liberat; ad ^{Id. in ps. 32 sermo 2, n. 4.} bonitatem vero, quod cœlum et terram et omnia valde bona creavit ut essent. Idem : Cœli non indigent misericordia, ubi nulla est miseria; in terra hominis abundat miseria, et superabundat Dei misericordia. Miseria ergo hominis et misericordia Dei plena est terra, non cœli, qui non indigent misericordia, indigent tamen regente Domino. Omnia enim indigent Domino, et misera et felicia : quia sine illo miser non sublevatur, felix non regitur. Item alibi : Misericordia est erga miseros, bonitas ^{Id. ap. Lyran. in ps. xxiv, 14.} erga quoslibet. Interdum tamen misericordia large accipitur ut bonitas.

*E. Quomodo universæ viæ Domini dicantur
misericordia et veritas.*

^{Ps. xxiv, 10.} Post hæc considerari oportet, ex quo sensu universæ viæ Domini dicantur misericordia et veritas. Hoc multiplicem recipit expositionem. Universæ enim viæ Domini, in quibus ad nos venit, ut ait Augustinus super Psalmum, intelliguntur ^{Aug. in ps. 24, n. 10.}

duo adventus : primus, in quo manifestam et multiplicem misericordiam exhibuit nobis ; et secundus, in quo requirendo merita justitiam exhibebit. Universæ etiam viæ Domini, id est, quibus ad Dominum ascendimus, sunt justitia qua a malo declinamus, et misericordia qua bonum facimus. In his enim duobus omne bonum meritum includitur. — Sed quum superius Cassiodorus dixerit, in his duobus omnia opera Dei includi, merito quæri potest, an in omni opere Domini hæc duo mutuo sibi jungantur. Quibusdam placuit, non in omni opere Domini hæc duo concurrere (secundum effectum dico : nam secundum essentiam non dividitur misericordia a justitia, sed unum est) ; verum secundum effectum, non in omni opere Domini dicunt esse misericordiam et justitiam, sed in quibusdam fatentur tantum misericordiam, in aliis justitiam, atque in aliis misericordiam et justitiam. Fatentur tamen, Dominum omnia quæ fecit, misericorditer agere et juste, referentes rationem dicti ad Dei voluntatem, quæ justitia est et misericordia, non ad effectus misericordiae et justitiae qui sunt in rebus. Aliis autem videtur, quod sicut dicitur Deus omnia opera sua juste facere et misericorditer, ita concedendum sit in omni opere Dei justitiam esse et misericordiam, id est clementiam, secundum effectum vel signum : quia nullum opus Dei est in quo non sit effectus vel signum æquitatis et clementiae, sive occulta sive aperte. Aliquando enim manifesta est clementia sive benignitas, et occulta æquitas, aliquando econverso.

SUMMA

DISTINCTIONIS QUADRAGESIMÆ SEXTÆ

POSTQUAM tractavit Magister de recepcionibus et tormentis gaudiisque nonnullis impiorum ac electorum, nunc tractat de justitia et misericordia Creatoris, ex quibus diversitas illa retributionum procedit. Et quia in præhabita distinctione tetigit opiniones quorundam, opinantium poenias inferni per suffragia Ecclesiæ aliquantulum mitigari; idcirco primo hic investigat, an in pravissimis quoque hominibus habeat locum Dei misericordia in inferno. Quocirca inquirit, quomodo in omni opere atque judicio Dei simul inventiantur, commisceantur et contemporentur misericordia et justitia Omnipotentis, etiam in damnatis. Et de hoc ad utramque arguit partem, varias auctoritates tangendo quæ sibi invicem contrariari videntur, quarum concordantiam introdu-

A cit. Deinde subjungit brevissime de quodam occulto Dei judicio, quod in præsenti vita exercet dispensatione secreta, qua reprobis frequenter largitur prospera et jucunda, ex quibus ad graviora ruunt facinora, excæcantur et indurantur; electis vero concedit adversa, dura ac tristia, per quæ illi purgantur ac redeunt ad cor, pœnitent et sanantur. Consequenter loquitur de attributis istis, hoc est de justitia et misericordia Conditoris, et qualiter inter se distinguantur ac variis modis accipientur, B atque quo sensu dixit Psalmista, Universæ Ps.xxiv,10. viæ Domini misericordia et veritas.

QUÆSTIO PRIMA

Hic quæritur, An Deo conveniat justitia in se ipso et in operibus suis, et utrum in omnibus agat juste.

Videtur quod non, quia Deo proprium

Exod.
xxxiii, 19.

est in omnibus liberrime operari, et quid voluerit facere, nulla lege arctari, sic ut et ipse in Exodo per Moysen dixit : Miserereb[us] cui voluero, et clemens ero in quem mihi placuerit. Haec autem non iustitiae sed tyrannidi magis convenire videntur. — Rursus, iustitia virtus est qua unicuique quod suum est redditur, et respicit debitum. Deus vero nulli est debitor, imo ex mera liberalitate et bonitate sua dat omnia. — Amplius, iustitia est virtus moralis ; virtutes autem morales Deo et separatis substantiis non convenient. Unde decimo Ethicorum testatur Philosophus, ridiculum esse deos per virtutes morales laudare, et eas illis adscribere.

In oppositum est Scripturæ auctoritas, et quod etiam juxta Philosophum, iustitia est præclarissima virtus : ergo Deo (qui solus est absolute ac infinite perfectus) non deest, potissime quem ipse sit omnium summus judex. Ad judicem autem potissime spectat iustitia : imo secundum Philosophum, ad judicem tanquam ad animatam iustitiam configunt homines.

Jer. xii, 1.

Ad hæc Guillelmus in diversis respondet tractatibus, hoc est, in libro de Fide et legibus, in volumine de Universo, in codice de Vitiis et virtutibus : Quemadmodum quidam hæretici iustitiam Dei multipliciter impugnaverunt, saltem eo modo quo fides catholica eam Deo attribuit; ita visum est multis illorum, Deum non habere providentiam actuum humanorum, aut justum non esse, quem tot ac tantæ inordinationes contingent in genere humano, quas Deus vel ignorare, vel nimis dissimulare videtur : sicut et impii prosperantur, justosque opprimunt. Unde et sancti Prophetæ super hoc ingenti admiratione suspensi, variis modis sunt locuti. Dixit

Habac. i, 13.

quippe Jeremias propheta : Justus quidem tu es, Domine, si disputem tecum ; verum tamen justa loquar ad te : Quare via impiorum prosperatur, et bene est omnibus qui prævaricantur et inique agunt ? Habacuc quoque : Mundi sunt oculi tui, et

A respicere ad iniuriam non potes; quare non respicis super inique agentes, et taces devorante impio justiorem se ? — Verum ad ista et consimilia responsum est copiose in tractatu de Fato et providentia. Imo Deus gloriosus atque omnipotens, iustitiam suam in regimine universi, in remuneratione actuum humanorum, in diversis impietatum ultionibus, apertissime, frequentissime ac terribiliter demonstravit, videlicet, in generali diluvio, in plagationibus Ægyptiorum, in variis visitationibus Hebreorum in solidudine, in extirpatione Chananæorum, aliisque diversis iustitiae suæ effectibus, ut in divinis recitat scripturæ : quæ omnia quasi preambula quædam fuerunt et figuræ ac signa ultionum, retributionum, judiciorum ac operum quæ in fine sæculi efficiet ac monstrabit, prout in preallegatis libris præfatus doctor sapienter et clare prosequitur. De quibus hoc loco sufficiat ista in generali breviter tetigisse, præsertim quum in scriptis super primum et secundum plenius C sint inducta.

Insuper de his S. Thomas loco hoc etc. compendiose disseruit : iustitia (inquietus) proprie dicta æqualitatem constituit in accessionibus et dationibus, ut quinto Ethicorum ait Philosophus. Quod contingit dupliciter. Primo inter dantem et accipientem, quatenus accipiens tantum a dante accipiat quantum accipere debet; et in hoc consistit iustitia commutativa, quæ medium ponit ac servat in emptionibus et venditionibus, et omnibus retributionibus. Secundo, prout constituit æqualitas inter duos recipientes, utroque æqualiter recipiente pro meritis; et in hoc consistit iustitia distributiva. In commutativa ergo iustitia requiritur æqualitas quantitatis, ut scilicet tantum unusquisque accipiat quantum dedit secundum valorem : ideo inter illos inter quos non potest esse quantitatis æqualitas, non potest proprie esse commutativa iustitia, utpote quorum unus non potest alteri recompensare æquivalens in beneficiis acceptis ab alio. Atta-

*cif. t. v, 1.
45 et s.*

*cif. t. xx
p. 497 et s.
XXI. p. 97D*

men aliquis modus justitiae potest esse inter personas huiusmodi : ut dum filius pro posse suo gratia est et benefacit parentibus, ita quod quamvis non sit ibi aequalitas quantitatis, est tamen ibi aequalitas proportionis. Justitia autem distributiva non requirit aequalitatem quantitatis, sed proportionis : non enim oportet ut distribuens distribuat cunctis aequaliter, sed unicuique prout promeruit. Hæc ergo justitia convenit Deo. Justitia vero commutativa non est proprie inter Deum et creaturam, sed per quamdam assimilationem : dum sicut Deus confert creaturæ secundum liberalitatem et opulentiam suam, sic creatura ei rependit vicem juxta suæ parvitatis possibilitatem. Sieque assignantur dno modi divinæ justitiae. Unus, in quantum reddit juxta merita recipientium : quod ad distributivam spectat justitiam. Alius, secundum quod facit quod deceat excellentiam, bonitatem atque justitiam suam : sieque dicatur etiam justus in hoc quod pareat, indulget et benefacit indignis ; quia tam infinite bonus, pius et liberalis consistit, ut hoc ipsum deceat eum : quod pertinet ad modum quemdam commutativa justitiae. — Porro Philosophus excludit a Deo virtutes morales, prout versantur circa civiles materias et animæ passiones.

Præterea queritur, utrum opus Dei dicatur justum ex hoc solo, quod ei sic placet. Et respondendum, quod justitia et voluntas in Deo sunt idem secundum rem; secundum rationem vero justitia voluntati aliquid superaddit, videlicet ordinem divinis effectibus convenientem, secundum quod unum alteri proportionaliter adæquatur. Est enim in rebus creatis duplex ordo : unus, quo creatura ordinatur ad Deum; alias, secundum quod una creatura dependet ab alia. Nomine igitur voluntatis non exprimitur nisi ordo creaturæ ad Deum; justitia vero includit simul cum hoc ordinem creaturæ ad creaturam. Quemadmodum enim igni in tali natura constituto debetur esse sursum, ordine rerum

A considerato ad invicem; sie culpæ debetur puniri secundum ordinem enīdem. Unde patet quod non ex hoc tantum aliquid dicitur esse justum, quoniam placet Deo, sed quia est debitum rei creatœ, secundum ordinem creaturæ ad creaturam. Nihil antem potest alicui rci debitum esse, nisi ratione suæ naturæ vel conditionis; causa vero naturæ et proprietatum ejus est divina voluntas : ideo totus ordo justitiae originaliter ad divinam voluntatem reducitur. Nihilo minus quidquid vult B Deus, justum est, nec proprie ejus voluntas restringitur ipsa justitia. Quod enim in voluntate includitur, non eam restringit; ex hoc ipso autem quod Deus vult naturam aliquam facere, vult ei conferre convenientia illi naturæ : ideo voluntas Dei non restringitur ejus justitia, nec justitia voluntati ejus potest resistere.

Quæritur quoque, an Deus possit prætermittere aliquid horum quæ concurrunt ad justitiam operis sui. Dicendum, quod opus justitiae potest duplíciter prætermitte : primo, ut fiat contra justitiam; secundo, ut fiat præter justitiam. Quum enim justitia dicatur per comparisonem ad alterum, tunc contra ordinem ejus fit, quando ei subtrahitur quod ei debetur, aut quod requirit ejus conditio. Si vero aliiquid plus ei impendatur, non est contra justitiam, sed præter eam : ut si quis alicui liberaliter bona sua communicet. Hinc sicut sine præjudicio justitiae potest unus alteri plus dare quam debet, sie potest etiam ei minus infligere de malo pro peccato quod in se commisit. Sed sicut non potest sine injuria plus de bonis alterius conferre alicui quam ei debetur, ita non potest minus irrogare de pena pro peccato commisso in alterum. Hinc judex non potest sine præjudicio justitiae dimittere penas debitas peccatis commissis in Deum, vel in rem publicam, nisi forsitan quantum hoc viderit reipublicæ expedire. Numquid Deus sit bonorum omnium dominus ac dator, et in ipsum peccet omnis qui peccat; ipse potest plus conferre de

bonis quam sit alicui debitum, et minus A vero in temporalibus solum est pœna, quando a spiritualibus impedit. Verumtamen quod natura nostra ita infecta sit, ut sine temporalibus detrimentis corporalibus incommodis et adversis, ad spiritualem perfectionem nequeat pervenire, ex culpa peccati venit quo tota natura vitiata est: idcirco dicendum, quod pœna proprie loquendo, non infligitur nisi pro culpa; non tamen semper pro propria culpa patientis præcedente in sua persona, quamvis non sine culpa præcedente B in natura. Porro post vitam hanc, cessante spirituali profectu, nemo hujusmodi malum sine culpa propria patietur. In spiritualibus autem bonis nemo directe sustinet detrimentum, nec in vita hac neque in futura, sine propria culpa.

Præterea quæri potest, utrum Deus ne-
Cf. t. XXII, minem puniat nisi pro culpa. Dicendum,
p. 490 B. quod pœna ex propria ratione semper im-
portat aliquod nocentium; ex hoc quoque est aliquid nocivum, quia per ipsum subtrahitur aliquod bonum. Inter bona vero hominis quædam sunt ei per se bona, sicut quæ ei convenient in quantum est homo; quædam vero secundum ordinem ad illa principalia bona, ut temporalia, quæ in tantum sunt homini bona, in quantum ad spiritualia ei proficiunt. Ideo septimo Ethicorum dicit Philosophus, quod bona fortunæ sunt judicanda secundum comparationem ad virtutem. Hinc pati detrimentum in spiritualibus bonis gratiarum ac virtutum, semper est malum. Pati au- tem detrimentum in temporalibus, quandoque est malum, ut dum impedit ab operatione virtutum; interdum vero est bonum, quando expedit ad spiritualem profectum. Quumque pœna dicatur, quo- niam nocet: ideo detrimentum in spiritualibus est semper pœna; detrimentum

D amplius potest quis sciscitari, utrum Deus justius agat cum uno quam cum alio. Respondendum: Actio quum sit media inter agentem et effectum, potest ex utraque parte modificari. Hinc dum quæritur, an Deus justius agat cum uno quam cum alio; si hoc referatur ad actionem prout egreditur ab agente, Deus non agit justius cum uno quam cum alio, quia iustitia Dei una invariabilis que consistit; si autem referatur ad actionem prout terminatur ad effectum, sic quoque dici non potest, quod cum uno justus agat quam cum alio, eo quod opus aliquod dicitur ex hoc justum, quod est proportionaliter adæquatum. Æqualitas vero sive quantitatis sive proportionis, ejusdem est rationis in minimis et in magnis: sicut eadem propor- tio est inter duo et unum, et inter viginti et decem; eadem quoque æqualitas quæ est inter unum et unum, est inter centum et centum. Idcirco non potest unum opus esse justius altero, dummodo utrumque sit justum. Eadem namque servatur iustitia, dum mala redduntur pro malis, et bona pro bonis, sive sint magna, sive parva. Verumtamen, quia in nobis non requiritur ad virtutem, semper attingere medium, sed sufficit quandoque juxta medium esse, propter difficultatem inventionis me-

dii : hinc apud nos unus dicitur alio iustius agere, secundum quod magis vel minus accedit ad medium. Deus autem, cui semper sunt notæ omnium rerum mensuræ, in sua operatione ad medium indivisibile semper pertingit : ideo nullo modo justius cum uno quam cum alio agit.

Sed contra hoc objici potest, quia misericordius agit cum uno quam cum alio. Item puniri peccata est actus justitiae; sed magis punit unum quam alium, et magis relinquit unum quam alium. — Et respondendum ad primum, quod misericordia respicit absolute divinum effectum, non concernendo aliquam proportionem vel aequalitatem in ipso. Unde secundum maiorem vel minorem misericordiae effectum, dicitur misericordius cum uno quam cum alio agere, si hoc referatur ad actionem secundum quod terminatur ad effectum ; non autem, si referatur ad eam secundum quod ab agente egreditur, quoniam ipse una et invariabiliter misericordia cum omnibus misericorditer agit. Nec tamen sequitur, quod aliquo modo cum uno iustius agat quam cum alio : effectus enim misericordiae non est contra justitiam, sed praeter eam. Ad secundum, quod punitio non est effectus justitiae, secundum quod hujusmodi, sed in quantum proportionata est culpæ. — Hæc Thomas.

QUÆSTIO II

Nunc specialiter inquirendum, An pro temporali culpa infligat justitia Dei æterna supplicia.

Videtur quod non, quoniam pena debet culpæ esse proportionata (juxta illud Deuteronomii : Secundum mensuram delicti erit plagarum modus); nec unum debet improprioñabiliter excedere aliud. Æternum autem est infinitum; temporale, finitum : ergo pena æterna nequaquam proportionata est nec debetur temporali peccato.

Dicendum, quod pena duplē habet ^{Hæc sunt} _{Thomæ.} quantitatē : unam penes intensionem acerbatis, aliam secundum durationem temporis. Quantitas penæ correspondet quantitati culpæ, secundum intensionem acerbatis; ut secundum quod gravius peccavit, secundum hoc ei pena gravior infligatur, juxta illud Apocalypsis : Quantum ^{Apoc. xviii,} glorificavit se et in deliciis fuit, tantum ^{7.} date ei tormentum et luctum. Sed duratio penæ non correspondet durationi culpæ, ut patet de homicidio et ejus punitione; sed duratio penæ respicit dispositionem agentis. Unde interdum pro dissensione excitata in civitate, celeriter aliquis perpetuo damnatur exilio. Interdum vero non meretur totaliter a societate communis excludi : hinc ut fiat conveniens membrum civitatis, pena ei prolongatur aut breviatur, prout expedit ejus correctioni. Conformiter, per omne peccatum mortale, quod caritati contrariatur, meretur homo a civitate Dei in æternum excludi (cujus civitatis cives caritatis vinculo uniuntur), ac inde exclusus, perpetuo tradi exilio ac tormento. Nam sicut in libro de Civitate Dei asserit Augustinus, quod est de civitate ista mortali hominem morte prima seu temporali auferri, hoc est hominem de civitate illa superna suppicio mortis secundæ tolli. Quod autem pena quam civitas mundana infligit, non est perpetua, contingit per accidens, vel quoniam homo non manet perpetuo in hac vita, aut ipsa civitas deficit. Nam si homo perpetuo vivaret, pena exilii, servitutis, mutilationis, quæ per legem inferuntur humanam, in eo perpetuo permaneret. — Sunt et aliæ rationes a Sanctis assignatae, cur temporale et breve peccatum juste a Deo æternaliter puniatur. Una est, quoniam peccaverunt contra bonum æternum, contemnendo vitam æternum. Unde asserit Augustinus : Factus est homo dignus malo æterno, quia hic permit bonum quod potuit esse æternum. Alia est, quia homo peccavit in suo æterno, et vellet sine fine peccare, si posset in vita hac sine fine manere. Tertia,

quoniam sicut Deus est dignitatis et sanctitatis penitus infinitæ, sic peccatum est enormitatis suo modo immensæ : quo enim major et dignior est is in quem peccatur, eo gravius est peccatum. — Et si quæratur, ad quid utilis erit æterna illa miserorum punitio ; dicendum, quod ad duo. Primo, quia in ea relucebit divina justitia. Secundo, quia electi ex ejus inspectione ampliores gratias agent Altissimum, cujus pietate et gratia evaserunt tot mala. Hæc Thomas in Scripto.

Cf. p. 348 C. Consonat Petrus, dempto eo quod Thomæ ait, Deum nullo modo justius agere cum uno quam cum alio. Quocirca Petrus affirmat : Dum quæritur, an Deus justius agat cum uno quam alio, potest comparatio dupliciter fieri. Primo, effectus ad effectum : et sic justius facit cum uno quam alio, id est, majorem effectum justitiæ ostendit. Secundo, modi ad modum : et sic non, quia in omnibus perfecte tenet medium. Hæc Petrus.

Richardus vero in isto sequitur Thomæ responsionem, et insuper scribit : In Deo est justitia, quæ vocatur rectitudo voluntatis qua vult unicuique dare quod promeretur, seu quod suam condebet bonitatem, pietatem seu majestatem. Denique opera justitiæ, secundum quod justitia respicit exigentiam demeritorum absolute, Deus prætermittere potest, et prætermittit quotidie etiam in punitione perpetua damnatorum, quoniam punit eos citra condignum, non quantum ad pœnæ durationem, sed quantum ad intensionem seu acerbitudinem. Opera vero justitiæ, secundum quod justitia respicit exigentiam meritorum vel demeritorum in comparatione ad conditiam bonitatis sui ipsius retribuentis, prætermittere nequit, sicut nec illud negare quod suam condebet bonitatem. Hæc Richardus.

At vero Bonaventura respondendo ad istud, utrum Deus agat justius cum uno quam cum alio : Justitia (inquit) in opere, uno modo dicit severitatem, alio modo ordinem. Itaque secundum primam accep-

A ptionem, Deus justius agit cum uno quam cum alio. Magis enim punit unum quam alium, quemadmodum melius facit unum quam aliud. Juxta secundam acceptiōnem, videlicet prout justitia dicit ordinem et respectum præmii ad meritum, justissime retribuit omnibus. Nam sicut ea quæ producit optime ordinat, sic in remunerando ordinat optime atque æquissime præmia ad merita.

Si vero quæratur, an Deus misericordius agat cum uno quam alio ; dicendum, quod

B magis misereri, tripliciter potest intelligi : primo, majori habitu ; secundo, majori actu ; tertio, majori effectu. Primo modo et secundo dico quod non ; sed tertio modo, scilicet quantum ad effectum, qui est relevatio a miseria, verum est tam in præsenti quam in futuro. Verumtamen aliter nunc et aliter tunc. Nunc enim effectus misericordiæ sunt principales, effectus vero justitiæ sunt annexi ; tunc vero effectus justitiæ erunt principales, et effectus misericordiæ erunt annexi : quia tunc reddet *Matth. xvi. 27.*

C Deus unicuique secundum opera sua, nunc autem secundum suam benignitatem. Ideo simpliciter magis miseretur in præsenti ejus cujus vult magis misereri, in futuro autem magis ejus qui magis eget. Unde magis misero plus condonabit secundum quantitatem absolutam, non secundum quantitatem relatam. — Hæc Bonaventura. Cujus hoc ultimum verbum intricatum videtur, nisi forsitan referatur ad existentes in purgatorio, qui per suffragia diversimode adjuvantur, vel ad damnatos, quantum ad hoc quod citra condignum torquentur.

QUÆSTIO III

Modo quærendum, An in Deo sit misericordia, et de ejus effectibus ; specialiter vero, an in omni opere Dei misericordia et veritas seu justitia Dei resplendeant.

Videtur quod misericordia non conve-

niat invariabili superbeatissimo Deo. Misericors enim dicitur quasi miserum cor habens; miseria autem longissime est a Deo. — Rursus, misericordia est condolere et compati, quod est quedam afflictio.

In contrarium est Scriptura.

Circa hæc scribit Thomas (qui in distinctionibus istis satis multiplicat quæstiones; unde multas sub uno comprehendo articulo): Ex hoc (inquietus) homo vocatur misericors, quod alterius miseriæ facit suam; et hoc quantum ad duo. Primo, quod ex miseriæ aliena afficitur, in quantum compatitur patienti. Secundo, quod alterius miseriæ reputat quasi suam, et inde movetur ad repellendum illius miseriæ, impendendo beneficium sive auxilium. Quantum ad primum horum duorum non convenit misericordia Deo, in quo nulla potest recens affectio neque compassio esse; sed quantum ad secundum convenit Deo misericordia, quia per pietatem et gratiam suam subvenit aliis, et eos a suis miseriis relevat. Et sicut homo alium a suis calamitatibus relevans, non suam sed illius intendit ac querit utilitatem; ita, imo et multo plus Deus, qui ex pura propria bonitate aliis auxiliatur et parcit. Hinc communiter dicitur, quod in Deo non est misericordia secundum eompassionis effectum, sed secundum pietatis effectum.

Circa hoc queritur, an secundum eamdem rationem dicantur in Deo misericordia et bonitas. Dicendum, quod realiter idem sunt, sed differunt ratione tripliciter. Primo, quoniam misericordia potissimum respicit terminum *a quo*; bonitas autem, terminum *ad quem*: is namque cui Deus beneficia clargitur, fit de deficiente perfectus. Bonitas ergo respicit communicationem perfectionis, quoniam bonum diffusivum est sui; misericordia autem, remotionem defectus. Secundo, quia misericordia proprie pertinet ad providentiam Dei qua bona sua communicat solum rationalibus creaturis: concernit quippe miseriæ, quæ cum sit felicitati contraria,

A locum non habet proprie nisi in rationali creatura, quemadmodum nee felicitas. Bonitas vero respicit providentiam respectu quarumlibet creaturarum. Tertio, quod misericordia designat quamdam assimilationem providentis ad cum cui providet, in quantum providens alterius miseriæ reputat quasi suam: ideo misericordia esse non valet nisi in natura intellectuali, quæ habet existimationem alienæ miseriæ. Bonitas autem ordinem habet ad communicationem simpliciter: unde cuilibet creature perfectionem communicabilem habenti, potest bonitas convenire.

Porro si quereras, ad quod attributum divinae naturæ opus misericordiae reducatur; dicendum, quod omne opus Dei procedit a bonitate, sapientia atque potentia ejus. Nihilo minus quædam opera appropriantur sapientiæ, quædam potentia, etc., secundum quod in ipso mirabilius aut evidentius refulget aliquid attributorum illorum. Quumque potentia importet absolutam rationem principii aliquid producentis, et sapientiæ sit ordinare: hinc ad sapientiam pertinet modus producendi rem, quo aliquid ordinate producitur. Bonitas vero, quæ habet rationem finis, respicit motivum ad producendum. Ideo in opere creationis, in quo admirabile redditur hoc præsertim, quod res ex nihilo in esse productæ sunt, maxime manifestatur divina potentia; in opere gubernationis, quo res ordinate disponuntur, redditur ordo rerum admirabilis: idecirco adseribitur sapientiæ. Opus demum recreationis mirabile redditur ex ipso recreationis motivo quod movit Deum ad tantam gratiam circa nos: quia non ex operibus justitiae quæ fecimus nos, sed ex sua benignitate salvos nos fecit: propter quod præcipue attribuitur bonitati. Quumque ex hoc aliquid dicatur misericorditer factum, quod non ex debito sed ex bonitate largientis confertur; ideo opus misericordiæ, in quantum hujusmodi, bonitati appropriatur.

Præterea queritur, an Deus ex misericordia sua semper puniat citra condi-

gnum. Et respondendum, quod agens et patiens semper debent sibi mutuo proportionaliter correspondere : ita quod sicut se habet agens ad actionem, sic patiens ad passionem. Inæqualia autem non habent similem proportionem nisi ad inæqualia. Nam sicut senarius major est ternario ; ita ternarius, cuius duplum est senarius, est major binario, cuius duplum est quaternarius. Hinc quandocumque agens excedit patiens, oportet quod actio excedat passionem, ut patet in omnibus agentibus æquivocis, quoniam patiens non recipit totum actionis effectum. Dans autem, se habet per modum agentis ; et recipiens, per modum patientis. Ideo quando dans superexcedit recipientem, conveniens est ut ratio excedat illam receptionem quæ est recipienti proportionata. Quumque Deus sit excellentissimus dator propter suæ superabundantiam bonitatis, oportet quod ratio ejus semper excedat receptionem recipienti proportionatam. Pro eodem autem computatur minus malum et majus bonum, ut quinto dicitur Ethicorum : hinc Deus semper ultra condignum dat de bonis, et de malis poenæ irrogat citra condignum.

Sed his objici potest illud Apocalypsis :
Apoc. xviii, 7. Quantum glorificavit se, etc. — Et denuo :
Ibid. 6. Duplicate ei duplia juxta opera manuum suarum.

Et respondendum, quod *quantum* et *tantum* non important æqualitatem quantitatis, sed proportionis, in auctoritate illa Apocalypsis. Proportio autem poenæ ad culpam potest attendi dupliciter, puta : in generali et speciali. In generali, ut qui peccavit, puniatur ; et qui multum peccavit, multum puniatur. In speciali quoque dupliciter : vel accipiendo proportionem poenæ ad culpam secundum debitum culpæ absolute ; vel præsupposita mitigatione divinæ misericordiæ aliquid de poena remittentis. Itaque primo ac tertio modis Deus nunquam punit citra condignum : quoniam semper multum punit multum peccantes, nec aliquid de poena remittitur

A quæ post mitigationem divinæ misericordiæ remanet. Quantum vero ad secundum modum, semper punit citra condignum : quia non tantum punitur quis quantum per culpam promeruit. Vel dicendum, et melius, quod æqualitas ista proportionalitatis est, non quantitatis, et attendenda non secundum comparationem poenæ ad culpam, sed secundum proportionem duorum peccantium ad duas poenas : ut scilicet qui plus peccavit, plus puniatur ; et secundum quod exceditur in peccato, excedatur in poena. Sieque intelligendæ sunt omnes auctoritates quæ videntur insinuare æqualitatem poenæ et culpæ. — Ad aliam auctoritatem dicendum, quod duplicitas illa poenæ non intelligitur secundum excessum poenæ ad culpam in duplo, sed quod homo in duabus punietur, puta in anima et corpore. — Porro quod dicitur, quod plus exigitur in poenis quam commissum est in culpis, intelligitur quantum ad temporis durationem, quia pro delectatione momentanea infligitur poena æterna. —

C Denique quod Jacobus ait apostolus, *Judicium sine misericordia fiet ei qui non fecerit misericordiam, intelligitur de misericordia liberante a poenis totaliter.*

D Præterea queritur, utrum etiam in peccato originali damnati, aliquid misericordiæ consequuntur. Dicendum, quod in peccato originali secundum rigorem justitiae non solum pro poena debetur divinæ visionis parentia, sed etiam ipsius naturæ annihilationis. Idcirco in hoc quod pueris illis naturalia conservantur, citra condignum puniuntur.

Amplius queritur, an in omni opere Dei misericordia et justitia conjungantur, et quod horum duorum sit principalius in operibus Dei. Dicendum ad primum, quod operatio Dei est quasi medium inter Deum operantem et ejus effectum. Medium autem aliquo modo participat cum utroque extremerum. Ideo in operatione Dei oportet aliquid inveniri ex parte Dei operantis, et aliquid ex parte effectus. Et ex parte Dei requiritur quod sit superabundantia

in collatione bonorum et in diminutione ^A pœnaru[m] : atque in hoc consistit misericordia Dei. Ex parte vero effectus requiritur receptio, quæ sit secundum proportionem recipientis : et in hoc ratio consistit justitia. Nec misericordiae repugnat justitia : quia misericordia non est laudabilis nisi secundum rectam sit rationem, quæ est justitiae regula, aut secundum ordinem sapientiae in divinis. Nec misericordia repugnat justitia : quoniam elargiri aliquid ultra debitum de bonis, vel citra debitum de malis, non est contra sed præter justitiam.

Quod si quæratur, quomodo duo hæc sint in opere creationis ; dicendum, quod justitia duplice sumitur. Primo, ut consistit in retributione meritorum. Secundo, ut consistit in condescentia bonitatis, et ita nil præsupponit ex parte recipientis, sed solum ex parte Dei : sive in opere creationis est justitia. Justum est enim ut unaquæque res recipiat et habeat esse eo modo quo in sapientia Dei præordinatum consistit. Misericordia quoque duplice sumitur. Primo, pro virtute repellente præcedentem miseriam non ex debito : et ita non est in opere creationis. Secundo communiter, pro gratiositate tollente sine merito quemcumque defectum : et ita est in creatione per hoc, quod Deus *non esse* amovet, conferendo *esse*. Juxta hunc modum fuit justitia in conversione gentilium, quoniam decuit immensitatem pietatis divinae succurrere illis. — Denique, quomodo non sit contra justitiam, quod interdum unus temporaliter ac corporaliter punitur pro peccato alterius, alibi dictum est. Nam hoc ipsum Deus ordinat taliter patienti in bonum, et aliunde ipsi hoc recompensat. In spiritualibus vero et æternalibus pœnis unus non affligitur nec punitur pro peccatis alterius, nisi in quantum participavit in peccatis illius : et in hoc pro suo punitur peccato.

Ad aliud respondendum, quod id quod formale est in unoquoque, excellentius est in eo. In qualibet vero actione, id quod est

^A ex parte agentis, est quasi formale; quod autem est ex parte patientis ac recipientis, est quasi materiale. Quumque jam dictum sit, quod in omni opere Dei misericordia resultat ex parte Dei agentis, et iustitia communiter sumpta ex parte recipientis : hinc in omni opere Dei supereminet misericordia justitiae sicut formale materiali, juxta illud in Psalmo, Miserationes ejus super omnia opera ejus. Unde et Jacobus dixit apostolus : Superexaltat ^{Ps. cxlv, 9.} ^{Jacob. ii, 13.} misericordia judicium. — Hæc Thomas.

^B Qui adhuc aliqua circa hæc sciscitatur, ad quæ tamen ex introductis patet solutio, saltem in generali. Primo etenim quærit, an per infinitam misericordiam Dei aliquando terminabitur omnis pœna, tam hominum impiorum quam dæmonum. Secundo, an saltem omnium hominum impiorum pœna tandem sit terminanda. Tertio, an pœna Christianorum damnatorum finietur. Quarto, an saltem pœna eorum qui opera misericordiae libenter exercuerunt, et tamen in peccato obierunt mortali. Has quippe quæstiones movet ^C B. Augustinus libro de Civitate Dei. Quumque præhabitu[m] sit, quod justo Dei judicio etiam pro quocumque uno peccato mortali æternum infligatur supplicium, patet quod nullorum istorum finietur damnatio, quum in inferno nulla existat redemptio. Verumtamen responsa Thomæ breviter tangam.

^D Qui ad primum horum respondens : Quemadmodum, inquit, Augustinus vicesimo primo de Civitate Dei refert, error fuit Origenis, quod dæmones quandoque per misericordiam Dei sint liberandi a pœnis. Quod est ab Ecclesia reprobatum. Primo, quoniam apertissime repugnat auctorati Scripturæ, quæ in Apocalypsi protestatur : Diabolus missus est in stagnum ignis et ^{Apoc. xx, 9,} sulfuris, ubi bestia et pseudopropheta cruciabantur die ac nocte in sæcula sæculorum : per quod in Scripturis consuevit æternitas designari. Secundo, quia ex una parte misericordiam Dei nimis extendit, atque ex alia parte eam nimis arcat. Ejusdem etenim rationis videtur, sanctos an-

gelos in beatitudine sine fine manere, et A ex inferis, qui opera misericordiæ libenter dæmones in æternum puniri. Unde sicut ponebat dæmones animasque pravorum tandem liberandos a penitentia, ita ponbat angelos sanctos ac animas Beatorum a coelesti beatitudine ad hujus vitæ miserias devolvendos.

Ad secundum respondet: Sicut Augustinus vicesimo primo de Civitate Dei enarrat, quidam in hoc ab Origenis recesserunt errore, quod concesserunt dæmones nunquam liberandos, sed homines universos, etiam infideles, a suppliciis eruendos. Quod prorsus irrationabile est. Nam sicut dæmones, ita et homines condemnati, sunt in malitia obstinati, et extra viam ac statum merendi: quod enim angelis est rupina, hoc hominibus mors, ut asserit Damascenus.

Matth. xxv, 41. Nec verbum illud Christi, Ite, maledicti, in ignem æternum, est comminatio tantum, vel ad comminatorium tantum pertinet prophetiam. Prophetia enim comminatoria quandoque impletur, imo semper impletur secundum aliquem sensum, tuncque solummodo immutatur, C dum hominum merita variantur.

Ad tertium respondet: Quidam dixerunt, omnes illos tandem salvandos qui sacramenta fidei receperunt. Quod constat esse falsum: quoniam multi ipsa sacramenta receperunt, qui fidem catholicam non habuerunt, sicut haeretici baptizati. Ideo alii addiderunt, omnes tales salvandos qui et ipsam catholicam fidem sortiti sunt. Quod reprobatur, quum multi tales a fide corruperunt. Et si addatur, dummodo perseverent in fide, nihilo minus falsum est:

Jacob. ii, 26. *Luc. xii, 47,* *48.* quoniam fides sine operibus mortua est. Imo multi tales infidelibus sunt pejores, quum dicat Salvator apud Lucam: Servus qui cognovit voluntatem domini sui, et non fecit, plagis vapulabit multis; qui autem non cognovit, et fecit digna plagis, vapulabit paucis. Princeps quoque Apo-

Il Petr. ii, 21. stolorum: Melius (inquit) illis erat viam veritatis non cognovisse, etc.

Ad quartum respondet: Quidam dixerunt, illos dumtaxat fideles esse salvandos

qui opera misericordiæ libenter exercent. Quod etiam falsum est, quum multi talium sint raptiores, injusta non restituentes; et sine caritate nemo potest salvari. Quod autem Ambrosius dieit, non peritum eum qui misericordiæ opera facit, quamvis lubricum carnis patiatur, quantum ad hoc verificatur, quod talis per opera hujusmodi quasi de congruo se disponit ad impetrandum gratiam in praesenti, ne pereat.—Hæc Thomas in Scripto.

Concordant Petrus et Richardus. Sed et B Richardus circa hæc sciscitur, utrum secundum rationem intelligendi, prius sit in Deo misericordia quam justitia. Respondet: Quamvis in Deo nihil sit prius, nihil posterius duratione, dignitate, nec natura, ut patuit supra primum; tamen secundum nostram rationem intelligendi, unum attributum dicitur altero prius, in quantum unum est ratio alterius, ut simplicitas immutabilitatis. Sicque justitia uno modo accepta, prior est misericordia; et alio modo sumpta, posterior. Justitia namque est rectitudo voluntatis volentis unicuique dare quod sibi est debitum. Divinæ vero voluntati est debitum, ut omnia fiant quæ condecent eam, nihilque fiat quod dedebeat eam facere aut permittere fieri: hinc ipsa est principium omnium voluntiarum emanationum. Merito quoque rationalis creaturæ debitum est præmium, et demerito ejus supplicium. Et juxta hoc debitum duplex, justitia in Deo dupliciter dicitur: primo, rectitudo divinæ voluntatis in volendo facere omnia quæ Dei condecent bonitatem, atque in non volendo facere ea quæ eam non decent; secundo, ipsa rectitudo voluntatis divinæ ad redditum rationali creaturæ juxta merita aut demerita ejus. Et sicut illud quod debetur bonitati divinæ, est ratio ejus quod debetur merito aut demerito rationalis creaturæ; sic justitia primo modo sumpta, est ratio justitiae secundo modo acceptæ. Hinc justitia secundo modo sumpta, non retribuit creaturæ secundum merita aut demerita nisi in comparatione ad conde-

centiam bonitatis divinæ. Itaque justitia A tertio modo simul enrrunt; quoniam nunquam tam severe punit, quin aliquid debiti pœnae relaxet; nec sic culpam dimittit, quin aliquo modo hanc puniat. Sie ergo misericordia et justitia communissime sumptæ, sunt in eodem opere Dei, quia etiam sunt in omni opere ejus; communiter vero sumptæ, sunt in opere retributionis bonorum; proprie vero et stricte, sunt in retributione peccatarum.

B Secundo interrogat, an misericordia et veritas in aliquo opere Dei ab invicem separantur, secundum quod proprie capiuntur. Respondet: In opere justificationis est misericordia et veritas, non tamen secundum idem. Nam impius peccando Deum offendit, et dignus efficitur pœna æterna: et in hoc quod Deus dimittit ci culpam, est misericordia; in hoc autem quod obligat eum ad pœnam temporalem, reluet justitia.

Hæc Richardus.

C Circa hæc primo querit Bonaventura, utrum in eodem opere Dei sit misericordia et veritas. Respondet: Misericordia Dei tripliciter dicitur. Primo largissime, ipsa affluentia bonitatis divinæ. Secundo communiter, benignitas in supererogatione bonorum. Tertio stricte, pietas in sublevatione et ablatione malorum: nam sic concernit miseriam. Sic et justitia Dei tripliciter sumitur. Primo et communissime, prout est condecentia bonitatis divinæ. Secundo et communiter, rectitudo in retributione bonorum. Tertio stricte, severitas in punitione malorum. Itaque, juxta D hos tres modos ad invicem comparatos, misericordia et justitia in eodem opere Dei concurrunt: quia secundum primum modum sunt in omni opere Dei, ut placitum est. Conformiter, secundo modo misericordia quæ est bonitas in supererogatione bonorum, et justitia quæ est rectitudo seu liberalitas in retributione præmiorum, simul currunt: quia dum Deus retribuit bona remunerando, non retribuit nisi merenti, et supra quam meruit. Similiter,

Tertio querit, an haec possint ab invicem separari. Respondet quod non, quoniam sicut in nobis sunt quædam virtutes quarum perfectio in operibus attenditur per accessum ad extreum, utpote caritas, quædam per accessum ad medium, ut justitia et misericordia; ita in Deo. Unde non dicitur summe justus per severitatis excessum, nec summe misericors propter omnimodam culpæ remissionem, sed quia utrumque facit secundum quod decet et convenit. Justitia quippe et misericordia ita acceptæ, dicuntur potissime respectu actuum et meritorum nostrorum. Nec potest potentia ordinata remittere totam pœnam, quia secundum Augustinum primo Confessionum, impossibile est dedecus culpæ manere sine decore justitiae. — Circa hoc queritur, utrum Deus possit peccatori tantam pœnam infligere quantam culpa ejus mortalis meretur. Dico quod non, loquendo de potentia ordinata, quia misericordia Dei repugnat, quam nec potest relinquere nec negare; nec peccator capax est tantæ pœnæ, quum enormitas culpæ sit etiam intensive quodammodo infinita. — Hæc Bonaventura, quorum aliqua

*Cf. t. XXII,
p. 491 D, 492
B.*

*Cf. t. XXIII,
p. 330 B.*

recitative magis quam assertive induco. A cæcum aut monstruosum. Alio modo, secundum ordinem universalem, ad causam universalem : et sic decuit cæcum illum natum, esse cæcum, quem Christus illuminavit, quatenus in ejus illuminatione supernaturali Deus glorificaretur. Id ergo quod est indecens primo modo, Deus facere potest, non in quantum est indecens, sed in quantum est decens secundo modo.

Quodl. xi, q. 2. Præterea, circa hæc tangi possunt aliquæ quæstiones quas Henricus movet in Quodl. xi, libetis. Prima est, an Deus possit aliquid facere quod non decet facere eum. Quocirca multa inducit, quæ longum est recitare. Itaque inter cetera scribit : Tria sunt de quibus est omnis quæstio in agibilibus et factibilibus, quæ sunt, bonum et honestum ac utile, quæ sunt eadem cum illis, licens, decens, expediens. Omne quidem licens, ex sua natura est bonum. Quumque Deus nil agat propter utile commodum, imo omnia secundum rectam rationem sint in opere Dei, in illo idem sunt bonum expediens et honestum : ergo nec facere potest aliquid quod non sit decens seu decorum aut honestum. Sed factum aliquod dicitur honestum seu decens, ex duplici ordine : primo, ex ordine quem habet ad facientem ; secundo, ex ordine quem habet ad aliud factum. Et secundum ordinem primum, bonus et sapiens secundum quod talis, nunquam facit nisi quod statum ipsius decet, et honestum sit facere ipsum. Quumque Deus sapiens optimusque consistat, nec facit nec aliquid facere potest quod non deceat eum facere. Verumtamen aliquid dicitur decens et honestum, vel indecens et dishonestum, duplíciter. Primo, secundum ordinem particularem, per respectum ad causam particularem : sicut indecens est hominem esse

Joann. ix, 1 et seq. B facere ; et quidquid facere potest, si faceret, deceret eum id facere, et non nisi secundum ordinem decentem faceret illud. Idcirco si potest Petrum damnare et Cf. p. 348 B. Judam salvare de potentia absoluta, hoc non est nisi quia deceret eum hoc facere secundum aliquem justitiæ ordinem, si faceret ; nec aliter posset hoc facere. Propterea, nihil potest Deus facere de potentia absoluta, quin possit etiam illud facere de potentia ordinata ; tamen secundum alium ordinem quam sit ordo secundum quem omittit id facere : ita tamen quod semper facit quod melius et rationabilius est, adspiciendo ad ordinem universi. — Hæc Henricus, qui consequenter quærerit, utrum Cf. p. 315 B. verus dolor sit ex immutatione per apprehensionem, vel ex aliqua mutatione reali ; et rursus, utrum formalis ratio doloris sit in apprehensiva, vel appetitiva. Quocirca inquirit, quomodo ignis infernalis agit et Cf. p. 309 B. aget in damnatos. Et de his adhuc infra et seq. magis dicetur.

DISTINCTIO XLVII

A. *De sententia judicii.*

Matth. xxv, 34, 41. **S**OLET etiam quæri, qualiter dabitur judicii sententia. Sed non est perspicuum id explicare. Non enim Scriptura aperte definit, an voce illa proferantur, Venite, benedicti ; et, Ite, maledicti ; an virtute Judicis ita fiet conscientiis singulorum attestantibus, ut modo dicitur futurum, ut Judicis potentiae effectus

ipsius dictione significetur. Illa etiam, Esurivi, et non dedistis mihi manducare, et *Matth. xxv.*
 hujusmodi, magis conscientiis exprimenda plurimi putant quam verbis, quia Apo-
 stolus in momento et in ictu oculi mysterium consummandum tradit. Sed illud ad *1 Cor. xv.*
 resurrectionis statum tantum referunt, non ad judicium, qui judicii sententiam et
 malorum increpationes et bonorum praemia * verbis exprimenda asserunt. ** praeconia*

B. Quod judicabunt Sancti, et quomodo.

Non autem solus Christus judicabit, sed et Sancti cum eo judicabunt nationes. *Sap. iii. 8.*
 Ipse enim Apostolis ait : Sedeatis et vos super duodecim sedes, judicantes duo- *Matth. xix.*
 decim tribus Israel. Nec est putandum, quod duodecim Apostolis tantum hoc pro-
 miserit Christus. Ubi enim sedebit Paulus, qui plus omnibus laboravit, si non ibi *1 Cor. xv.*
 sedebunt nisi duodecim ? Per duodecim ergo sedes perfectio tribunalis, id est uni- *10.*
 versitas judicantium, intelligitur, scilicet omnes perfecti, qui relictis omnibus securi *Beda, Hom.*
lib. ii, hom. 17.
 sunt Christum ; per duodecim tribus, universitas judicandorum. Judicabunt ergo *Matth. xix.*
27.
 omnes Sancti, non modo cooperatione, sed etiam auctoritate et potestate : unde
 gladii ancipites in manibus eorum, id est, sententia de bonis et malis in potestate *Ps. cxlix. 6.*
 eorum. — Si vero queritur, quae erit eorum potestas vel auctoritas in judicando,
 puto non ante sciri posse quam videatur, nisi divina revelatione quis didicerit.

C. De ordinibus eorum qui judicandi erunt.

Erunt autem quatuor ordines in judicio. Due quippe sunt partes, electorum *Gregor. Mo-*
ral. lib. xxvi. n. 50.
 scilicet et reproborum, ut Gregorius in Moralibus ait. Sed bini ordines eisdem
 singulis partibus continentur. Alii enim judicantur et pereunt, alii non judicantur
 et pereunt; alii judicantur et regnant, alii non judicantur et regnant. Judicantur
 et pereunt, quibus dominica inclamatione dicetur : Esurivi, et non dedistis mihi *Matth. xxv.*
 manducare. Non judicantur et pereunt, quibus Dominus ait : Qui non credit, jam *42.*
Joann. iii.
 judicatus est. Eorum enim damnatio toti Ecclesiae nota est et certa ; et ideo dicuntur
 tunc non judicari, quia ad conspectum districti Judicis cum aperta damnatione suæ
 infidelitatis accident. Qui vero professionem fidei sine operibus habent, judicabuntur
 et peribunt, id est, redarguentur ut pereant. Qui vero nec fidei sacramenta tenu-
 erunt, increpationem Judicis in se fieri non audient : quia infidelitatis suæ tenebris
 præjudicati, ejus quem despexerant invectione redargui non merentur. Illi autem
 verba Judicis audient, qui ejus fidem saltem verbo tenuerunt; illi in damnatione sua
 æterni Judicis nec verba percipient, qui ejus reverentiam nec verbo tenus servare
 voluerunt : et ideo illi judicandi, sed isti non judicandi dicuntur. Ex electorum vero *Gregor. op.*
cit. n. 51.
 parte alii judicantur et regnant, scilicet qui vitæ maculas lacrimis tergunt, et ele-
 mosynarum superinductione operiunt : quibus Judex veniens in dextra consistentibus
 dicet, Esurivi, et dedistis mihi manducare. Alii autem non judicantur et regnant, qui *Matth. xxv.*
35.
 etiam præcepta legis perfectione virtutum transcendunt : quia non hoc solum quod

lex præcipit, implere contenti sunt, sed et quod ad perfectionem consultur, implere
 Is. iii, 14. student. De quibus Propheta ait : Dominus ad judicium veniet cum senatoribus
 Prov. xxxi, populi sui. Et Salomon de Ecclesiae sponso loquens, ait : Nobilis in portis vir ejus,
 23.
 Job xxxvi, quando sederit cum senatoribus terræ. Et Job ait : Non salvat impios, et pauperibus
 6. judicium tribuit. Hi ergo recte sub generali judicio non tenentur, sed judices ve-
 niunt : quia et præcepta generalia vivendo vicerunt, et omnibus relictis, Christum
 securti sunt. Recte pauperibus judicium tribuit, qui quanto huic mundo magna
 Gregor. Mo- humilitate despecti sunt, tanto tunc majori culmine potestatis excrescent. De talibus
 ral. lib. xxvi,
 n. 53.
 Apoc. iii, dicitur : Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo ; sicut et ego vici, et
 21. sedi cum Patre meo in throno ejus. Vincens Dominus cum Patre in throno ejus
 sedet, quia post passionis certamen et resurrectionis palmam, quod Patri esset
 æqualis, omnibus claruit. Nobis vero in throno Filii sedere, est ex ejusdem Filii
 potestate judicare : quia enim judicandi principatum ex ejus virtute percipimus,
 quasi in throno ejus residemus. — Ex his apparet, quod etiam perfectiores Sancti
 cum Christo judicabunt potestate; et quare quidam dicuntur judicandi, alii non
 judicandi.

D. *De ordine judicii et ministerio angelorum.*

Matth. xii, Quum autem in Evangelio legatur, quod Dominus mittet angelos suos, qui
 41, 42. colligent de regno ejus omnia scandala, et mittent iniquos in caminum ignis ; et
Ibid. 49, 50. item, Exibunt angeli, et separabunt malos de medio justorum, et mittent eos in
Ibid. xxiv, caminum ignis ; et item, Mittet angelos suos cum tuba, et congregabunt electos a
 31.
Ps. xlix, 5. quatuor ventis; et Propheta dicit, Congregate illi sanctos ejus : ministerio angelorum
 illa impleri dubitandum non est. Domino enim veniente ad judicium, præcedet ante
 eum ignis, quo comburetur facies mundi hujus, et peribit cœlum et terra, non
 secundum substantiam, sed secundum speciem, quæ immutabitur : cœlum quidem
 aerium, non ætherium. Tantum enim ascendet ignis in judicio, quantum ascen-
 dunt aquæ in diluvio. Ille autem ignis malis qui reperti fuerint vivi, erit consumptio,
 Aug. de Ci- bonis vero non. Ut enim ait Augustinus, hoc erit incendium mundi sanctis quod
 vit. Dei, lib. fuit caminus tribus pueris. In quibus si aliquid purgandum fuerit, per illum ignem
 xx, c. 18. purgabitur; aliis vero nullam ingeret molestiam. Purgato vero per ignem mundo,
 et ad judicium veniente Domino, emitetur vox illa magna qua resurgent omnes
 mortui; et tunc ministerio angelorum ventilabitur area, quia boni congregabuntur
 ibi de quatuor partibus mundi angelico ministerio : quo et rapientur obviam Christo
 in aera, reprobis in terra quam dilexerunt, remanentibus. Et tunc præconia illa bo-
 norum, Esurivi, et dedistis mihi manducare ; et increpationes illæ malorum, Esurivi,
 et non dedistis mihi manducare, etc., proferentur vel sono vocali, vel alio modo.
 Denique proferetur illa sententia super utrosque : Venite, benedicti, etc.; et, Ite,
 maledicti, etc. Et ministerio angelorum, virtute Dei cooperante, mittentur mali in
 caminum ignis, hoc est, in infernum.

E. Si post judicium dæmones præterunt hominibus ad puniendum.

Et solet quæri, utrum in inferno malis ad puniendum præsint dæmones post judicium, quos carnifices tortoresque animarum Scriptura appellat. Apostolus dicit,
quod Christus tunc evacuabit omnem principatum et potestatem et virtutem. Dum
enim durat mundus, angeli angelis, dæmones dæmonibus, homines hominibus
præsint; sed omnibus collectis, jam omnis prælatio cessabit. Hinc quidam putant,
post judicium dæmones non habere potestatem cruciandi homines sicut modo, sed
ut dæmones virtute Dei cruciari sine creaturæ ministerio asserunt, sic reprobos
homines ibi non per operationem dæmonum, sed virtute divina tantum æternis
subjici cruciatibus. Praemissa tamen auctoritas non id cogit sentire, quæ etsi asserat,
tunc nec dæmones dæmonibus, nec homines hominibus præsesse, non definit tamen,
an dæmones præsint hominibus ad torquendum. Unde quibusdam videtur, eos sic
constare hominibus tortores in poena, sicut exstiterunt incentores in culpa.

*Matth.
xvii, 34.
1 Cor. xv,
24.*

SUMMA
DISTINCTIONIS QUADRAGESIMÆ SEPTIMÆ

A tatur, utrum dæmones facto judicio punient in inferno reprobos homines, an potius omnes generaliter igne et ceteris inferni suppliciis affligentur.

QUÆSTIO PRIMA

Circa hæc quæritur primo, **An finale**
ac generale judicium in fine
sæculi sit futurum, et an erit per
notabilem moram durans, ac per
vocalem disceptationem ac senten-
tiæ realem prolationem.

PRÆCEDENTI distinctione tractatum
est de retributionibus præcedentibus
aut inchoatis ante generale judicium, præ-
sertim de poenis pravorum, qui interim
cruciantur in anima. Nunc determinatur
de ipso judicio generali extremo, et ei an-
nexis seu concernentibus ipsum. Et pri-
mo inquirit, an sententia Judicis erit voca-
lis vel solum mentalis, hoc est, an Christus
ore tenus proferet verba illa, Venite, be-
nedicti Patris mei; et, Ite, maledicti, in
ignem æternum, an solum per allocutionem
interiorem; et de hoc ponit duplicem
opinionem. Deinde tangit, quomodo qui-
dam præelecti et sancti judicabunt cum
Christo tanquam Judicis assessorum. Con-
sequenter exprimit quatuor ordines eorum
qui in judicio apparebunt, id est quatuor
genera hominum qui apparebunt ibidem.
Nam aliqui judicabunt cum Christo, et C
non judicabuntur, etc., sicut habetur in
littera. Deinde subdit de modo et ordine
quo fiet judicium, et de ministeriis am-
gelorum sanctorum in illo. Post hæc scruti-

Clrea hæc quæritur primo, **An finale**
ac generale judicium in fine
sæculi sit futurum, et an erit per
notabilem moram durans, ac per
vocalem disceptationem ac senten-
tiæ realem prolationem.

Videtur quod non erit generale judi-
cium, quum unusquisque mox ut a cor-
pore exierit, judicetur a Christo; atque ut
ait Nahum propheta, Non judicabit Domi-
nus bis in id ipsum. Ergo sufficit parti-
culare judicium. — Rursus, judicium fit
ut judicatus recipiat quod meruit, utpote
præmium meriti sui: quod præmium est
beatifica visio Dei quantum ad justos, et
damnatio infernalum quantum ad reprobos.
Quum ergo retributio hæc quotidie inter-
rim fiat, superfluum videtur judicium se-
cundum. Si dixeris, quod fiet propter cor-
porum glorificationem, objicitur: quoniam

*Nahum, 9,
juxta LXX.*

certum est quod quorum animæ interim glorificantur, tunc corpora glorificabuntur; et quod quorum animæ interim condemnantur, tunc corpora damnabuntur.

Circa hæc scribit Antisiodorensis in Summa, libro quarto : Quemadmodum dies particularis judicii quod fit in morte cuiuslibet, indeterminata est et incerta, ita et dies generalis judicii quod erit in resurrectione futura, juxta illud in Actibus :

Act. i. 7. Non est vestrum nosse tempora vel menta, etc.; atque in Evangelio : De die illa nemo scit. Porro locus judicii determinatus est in Joele quo legitur : Consurgent et ascendant gentes in vallem Josaphat, quia ibi sedebo ut judicem omnes gentes in circuitu. — Sed quæritur, quare locus determinatus est, et non tempus. Arguitur etiam contra hoc quod in Evangelio legitur, quod nec angeli nec Filius hominis sciunt de die illa. Angeli namque habent cognitionem non solum vespertinam, sed etiam matutinam omnium rerum, etiam futurorum, in Verbo, tanquam in speculo aeternitatis clarissimo. Denique Filius, qui est Sapientia Patris, non ignorat quæ Pater scit, quum in Evangelio pro-

Marc. xiii. 32. testetur : Pater diligit Filium, et omnia demonstrat ei quæ ipse facit. — Si dicatur, quod Filius dicitur diem illam nescire, quia non facit nos scire, objicitur, quia et Pater et Spiritus Sanctus sic dicerentur diem illam nescire, quia non faciunt alios eam scire. — Rursus, de loco objicitur, quoniam vallis Josaphat nequaquam est capax omnium hominum qui in judicio comparebunt. — Amplius, quum resurrectio sit futura in momento, in ictu oculi, qualiter impii, qui habebunt corpora ponderosa, poterunt a remotissimis locis illuc adduci? — Objicitur item de hoc quod Sancti dicuntur judicaturi cum Christo, quia nec auctoritative, nec ut dantes consilium, nec ut proferentes sententiam judicabunt.

Respondemus, quod dies utriusque judicii nobis incerta est, quatenus jugiter

A stemus in Dei timore, et per timorem declinemus ab omni transgressione. Ignorantia autem loci non confert ad istam custodiam ac timorem. — Ad aliud dicimus, quod angeli nihil sciunt de die illa, nisi eis divinitus reveletur : quia cognitio ista omnino transcendit naturalem notitiam. Quumque dies illa non aderit nisi completo numero electorum, et ipsi ignorant quando hoc erit; idcirco et diem illam ignorant. — Filius autem dicitur ignorare eamdem secundum naturam as-

*B*sumptam, quia non facit nos scire : quoniam ipse datus est nobis magister et legislator, inter homines conversando, atque de aliis instruendo, et non de isto. Unde dicitur nescire, quia per modum nescientis se habuit. Taliter autem non convenit Patri neque Spiritui Sancto esse magistrum hominum. — At vero in vallem Josaphat Christus corporaliter non descendet, ut multi pueriliter credunt (ut dicit Hieronymus), sed erit in aere supra vallem. Unde in Actibus : Sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum.

*C*Hinc sicut ascendit a monte illo, sic descendet super eumdem, ita quod residebit in aere, eruntque homines non solum in terra, sed et in aere, potissimum boni, dicente Apostolo : Simul rapiemur in nubibus obviam Christo in aera. Angelorum demum ministerio adducentur celerrime, quemadmodum angelus portavit prophetam Habacuc in impetu spiritus sui de Iudea in Babylonem. Maligni vero spiritus ibi ministerium non habebunt, imo fugere malent. Viri autem apostolicæ perfectiōnis judicabunt per assessoriam dignitatem, et omnes Sancti per sententiæ Judicis approbationem. — Hæc Antisiodorensis : de quibus in consequentibus plenius est dicendum.

*D*Itaque Thomas : Quemadmodum (inquit) operatio pertinet ad rerum principium quo res producuntur in esse, ita judicium pertinet ad terminum quo res ad suum finem perducuntur. Distinguitur autem duplex operatio Dei : una, qua ipsas

Act. i. 11

1 Thess. iv. 17.

Dan. xiv.

35.

res primitus in esse produxit; alia, qua exceptatione, protractione et prolatione sententiae in generali judicio, per certum definiti non valet. Probabiliter tamen putatur, quod totum mentaliter perficietur. Si enim vocaliter singulorum peccata recitarentur, inestimabilis temporis longitudo ad hoc exigeretur, quemadmodum etiam vicesimo de Civitate Dei loquitur Augustinus: Si liber ex eius scriptura omnes judicabuntur, ut in Apocalypsi dicitur, materialiter cogitetur, quis eius magnitudinem aut longitudinem valeat estimare? Aut

Hebr. xi, 39,
40.

ut patet ad Hebreos; et poenæ unius cedunt ad utilitatem alterius. Hinc oportet esse judicium aliquod universale, correspondens primæ rerum productioni, ut siue tunc processerunt immediate a Deo, ita in fine simul detur ultima mundi completio, unoquoque finaliter accipiente quod ei debetur secundum se ipsum. Unde in illo judicio apparebit manifeste divina justitia quantum ad omnia quæ nunc ex hoc occultantur, quod scilicet interdum de uno disponitur ad utilitatem aliorum aliter quam manifesta ejus opera videntur exigere. Etiam tune erit universalis separatio bonorum a malis, quia de cetero non erit locus ut boni per malos aut mali per bonos proficiant: propter quod interim, Deo sic disponente, commixti sunt.

Ex his patet ad primum objectum solutionem. Quum enim quilibet homo sit singularis persona, et etiam pars totius generis humani, duplex ei debetur judicium: unum particulare in morte, in quo recipit quantum ad animam siue promeruit; aliud in fine saeculi, in quantum est pars generis humani, siue et aliquis dicitur judicari secundum humanam justitiam, quando communitas ejus ipse est pars judicatur. Nec tamen bis judicat Deus in id ipsum: quia non duas poenas completas pro uno peccato infligit, sed poena ante judicium non plene inflicta, tune complete inferetur, dum corpus et anima pariter cruciabuntur. In judicio quoque finali omnibus omnia patebunt peccata, patebit que universis ac singulis quam justum sit judicium Dei de omnibus.

Cf. p. 261 D. Præterea quid respondendum sit de dis-

Apoc. xx,
12.

B quanto tempore poterit legi liber in quo scriptæ sunt vitæ universorum? Nec minus tempus requiritur ad narrandum opera ac vita singulorum quam ad legendum, si materiali in libro essent conscripta. Idecirco videtur quod illa quæ apud Matthæum Matth. xxv,
34-45.
p. 477 B. seribuntur tunc proferenda, mentaliter sint perficienda, quod omnipotente Dei virtute subito poterit fieri: sive verba Christi auditu interiori ab omnibus audiuntur.

Insuper dum queritur, an tempus judicij sit ignotum; dieendum; quod Deus per Cscientiam suam est causa rerum. Utrumque autem, videlicet causalitatem et cognitionem, creaturis communicat. Nihilo minus de utroque aliquid sibi reservat. Nam aliqua operatur in quibus nulla creatura est sibi cooperans, et quædam cognoscit quæ nulli revelat. Et haec potissimum esse debent et sunt quæ soli divinæ subjacent potestati, inter quæ est finis mundi, in quo erit dies judicij. Hanc rationem Christus tetigisse videtur dicendo, Non est vestrum nosse tempora vel momenta quæ Pater posuit in sua potestate; quasi dicat, quæ soli ejus potestati sunt reservata. — Verum Ihsus obiectio potest, quod in Evangelio Christus tangit multa signa futuri judicij quæ illud præcedent: ergo ex illis poterit præognosci. Dieendum, quod sicut in epistola ad Hesychium de fine mundi asserit Augustinus, signa illa non omnia pertinent ad secundum Christi adventum, sed partim pertinent ad tempus destructionis Jerusalem factæ per Titum; plura vero illorum spectant ad adventum quo

Cf. t. XX,
Act. 1, 7.

Christus Ecclesiam quotidie spiritualiter visitat. Reliqua autem quæ ad secundum spectant adventum, non valent ad præsciendum determinate tempus adventus secundi : quoniam illa pericula et adversa fuerunt a principio Ecclesiæ, nunc intensius nuncque remissius; nec scitur quanto magis tunc abundabunt quam ante. Nec

^{1 Joann. ii.} obest quod S. Joannes apostolus ait : Carrissimi, novissima hora est; et beatus ap-

^{18.}

^{1 Cor. x. 11.} stolus Paulus : Nos sumus in quos fines sæculorum devenerunt. Talia quippe sunt dicta non ad insinuandum aliquam brevem temporis moram, sed novissimum mundi statum, qui est quasi novissima sæculi ætas, quæ quamdiu durabit ignotum est : sicut nec hominis senectuti præfixus est terminus homini cognitus, imo interdum diutius durat quam omnes præcedentes ætates, aut tamdiu.

Denique ad quæstionem hanc, utrum aliqui judicabunt cum Christo, dicendum quod judicare multipliciter dicitur. Primo, quasi causaliter, ut is judicare dicatur, unde apparet quis judicandus. Et sic C quidam judicabunt comparative, sicut apud

^{Matth. xii.} Matthæum ait Salvator : Viri Ninivitæ surgent in judicio cum generatione ista, et judicabunt eam, etc. Sieque boni et mali tunc judicabunt. Secundo, quasi interpretative. Interpretamur enim aliquem facere, qui facienti consentit : hinc qui consentient Judicii, ejus sententiam approbando, judicare dicuntur. Sieque judicare est omnium electorum. Tertio, quasi per similitudinem, quoniam scilicet similitudinem habet judicis in se, in quantum sedet in D loco eminenti ut judex : et sic assessores judicis judicare feruntur. Et ita (ut aliqui dicunt) viri perfecti, quibus judiciaria potestas promittitur apud Matthæum, judicabunt, quoniam superiores aliis apparebunt, occurrentes obviam Christo in aera. Sed istud non videtur sufficere ad promissio-

^{Ibid. xix.} ^{28.} nem Christi complendam. Nam dixit, Se-debitis judicantes : unde videtur judicium confessioni superaddere. Idcirco est quartus modus judicandi, qui convenit viris

A perfectis in quantum in eis continentur decreta divinæ justitiæ, ex quibus homines judicabuntur : ut si liber in quo lex descripta est, judicare dicatur. Unde in Apocalypsi dicitur : Judicium sedit et libri aperti sunt. Sicque Richardus de S. Victore istam judgmentem exponit, dicendo : Qui divinæ contemplationi adsistunt, et in libro sapientiæ quotidie legunt, velut in cordium voluminibus scribunt quidquid jam perspicua veritatis intelligentia comprehendunt; et rursus : Quid sunt judicantium corda divinitus in omnem veritatem edocta, nisi quedam canonum decreta ? Sed quoniam judicare importat actionem in alium transeuntem, proprie judicare dicitur qui sententiam in alterum profert loquendo. Quod duplíciter fit. Uno modo propria auctoritate : quod solius est Dei. Secundo, sententiam alterius auctoritate prolatam, in aliorum notitiam ducendo, quod est sententiam latam pronuntiare : sicque judicabunt viri perfecti, quoniam alios ducent in cognitionem divinæ justitiæ, ut sciant quid ipsis juste pro ipsorum meritis debeatur : ut ipsa revelatio justitiæ judicium appetatur. Unde Richardus : Judices coram judicandis decretorum suorum libros aperire, est ad cordium suorum inspectionem, inferiorum quorumlibet visum admittere, sensumque suum in his quæ ad judicium pertinent, revelare.

Quæritur quoque, an judiciaria potestas correspondeat voluntariæ paupertati. Dicendum quod imo ; et hoc triplici ratione. Primo, ratione congruitatis, quoniam voluntaria paupertas est eorum qui omnibus quæ sunt mundi contemptis, soli Christo inhærent : ideo non est quidquam in eis quod eorum judicium a justitia deflectat ; per quod ad judicandum redduntur idonei, tanquam justitiæ veritatem præ omnibus diligentes. Secundo, per modum meriti, quoniam humiliationi exaltatio correspondet pro merito : paupertas autem præcipue facit hominem in hoc mundo despiciendum. Tertio, quia paupertas primo

*Matth. xix.
28.* incipit hominem ad præfatam illuminatio- nem sapientiamque disponere, per quam cum Christo judicare Sancti dicuntur, sic ut jam patuit. Itaque per duodecim sedes super quas Sancti sedebunt ad judicandum, universitas soliorum eorum qui taliter judicabunt, exprimitur.

At vero si queratur, an etiam sancti angeli judicabunt cum Christo; dicendum, quod assessores judicis debent judici esse proportionales seu in natura conformes. Christus autem in judicio omnibus apparet in natura humana, in qua sibi conveniet judicari per sententiæ prolationem. Hinc angelis, qui per humanitatem Christo conformes non sunt, non competit judicare cum ipso tanquam assessoribus ejus.

Amplius queritur, an post diem judicii dæmones exsequuntur sententiam Judicis in damnatis. Dicendum, quod circa hoc tangitur in littera a Magistro duplex opinio; et utraque justitiae Dei videtur competere. Ex hoc enim quod homo peccat, dæmoniis juste subjicitur, sed dæmon ei præest injuste. Opinio ergo quæ ponit dæmones non præesse hominibus in tormentis post diem judicii, respicit ordinem divinæ justitiae ex parte dæmonum punientium; contraria vero opinio respicit ordinem divinæ justitiae ex parte hominum punitorum. Quæ autem harum opinionum sit verior, certum nobis esse non potest nisi ex revelatione. Verius tamen *Cf. l. XXI.
512 C.* puto, quod sicut servatur ordo in salvatis, quo quidam Beati a quibusdam illuminabuntur et perficiantur, eo quod cœlestis hierarchie ordines erunt perpetui; ita servabitur ordo in pœnis, ita quod homines per dæmones punientur, ne ordo divinus quo Deus constituit angelos inter naturam divinam atque humanam, totaliter annuletur. Ideo sicut hominibus per angelos bonos illuminationes divinæ defruntur, ita et dæmones sunt divinæ justitiae executores in malos. Nec in hoc aliquid minuetur de dæmonum pœna, quia in hoc quod alios torquent, etiam ipsi torquebuntur. Ibi enim miserorum societas miseriam

A non minuet, sed augebit. — Verumtamen his objici potest, quia secundum Apostolum, in futuro evanescit omnis prælatio: Christus (inquit) evanescit omnem principatum et potestatem et dominationem. *Cor. xv.
24.* Quocirca loquitur Glossa: Nunc angelii præsunt angelis, dæmones dæmonibus, homines hominibus, sed in futuro cessabit omnis prælatio ista. Et respondendum, quod totum hoc intelligendum est de cessatione prælationis secundum modum quo est nunc. Prælatio enim qua nunc angelii præsunt angelis atque hominibus, homines quoque hominibus, ordinatur ad perditionem hominum in ultimum finem; prælatio vero dæmonum, quantum ad suum usum vel potius abusum, ad abductionem hominum ab ultimo fine.

Quæritur item, an universi homines in judicio comparebunt, etiam parvuli in solo originali defuneti. Dicendum, quod potestas judicaria Christo homini est collata in præmium obedientiæ et humiliationis quas in sua exhibuit passione, in qua sanguinem suum fudit, quantum ad sufficienciam, pro universis et singulis, quamvis in omnibus non sit sortita effectum, ex defectu eorum. Hinc congruum est ut universi in judicio comparcent ad videndum ejus exaltationem in natura humana, in qua tanta pro ipsis fecit ac pertulit, et in qua constitutus est judex vivorum ac mortuorum. Hinc pueri ante usum rationis decedentes, in judicio comparebunt, non ut judicentur, sed ut videant Judicis gloriam. — Haec Thomas.

D Qui etiam sciscitur, an aliqui boni in judicio judicabuntur; item, an aliqui mali judicabuntur ibidem; itemque, an angeli. Ad quæ tria persicilis existit responsio.

Nempe ad primum respondet: Judicium duo importat, quæ sunt, discussio meritorum, et retributio præmiorum. Quantum ad secundum, omnes judicabuntur. Omnibus enim electis illis dicetur: Venite, benedicti Patris mei, etc. Et sic ex judicio *Matth. xxv.
31.* Christi, dignam pro meritis remuneracionem suscipient. Discussio autem merito-

rum non fit nisi ubi est aliqua meritorum A mones procuratis : quæ retributio in futuro fiet judicio, quia et boni angeli gaudium majus habebunt de salvatione eorum quos ad salutaria induxerunt ; mali quoque amplius torquebuntur multiplicata eorum rui-
1 Cor. iii, 12. na qui per eos ad mala sunt incitati. Hinc directe loquendo, judicium nec ex parte judicantium, nec ex parte judicandorum, erit angelorum, sed hominum. Idecireo quod ad Corinthios scribit Apostolus, Ne-
1 Cor. vi, 3. scitis quoniam angelos judicabimus ? intelligendum est de judicio comparationis, B quoniam quidam homines quibusdam angelis superiores ac meliores invenientur. — Hæc omnia Thomas in Scripto.

Ad secundum respondet: Judicium quod est demeritorum pœnalis retributio, omnibus malis fiet et convenit ; judicium autem quod est discussio meritorum, solis fiet fidelibus, quia in infidelibus non est fidei fundamentum, sine quo nihil est meritorium : unde non fit de eis discussio. Sed in pravis fidelibus, in quibus est fidei fundamentum, est ad minus aliquis fidei actus laudabilis, quamvis forsan non meritorius : nam quantum de se est, ordinatur ad meritum. Hinc credentes, qui saltem fide et numero sunt cives civitatis Dei, judicabuntur discussionis judicio, quia in cives sine discussione meritorum non fertur sententia mortis ; infideles autem damnabuntur ut hostes, qui consueverunt apud homines absque meritorum audititia extirpari.

Insuper respondens ad tertium : Judicium (ait) discussionis neque in bonis angelis neque in malis habet locum, quum nec in angelis bonis sit demeritum, neque in pravis meritum. Sed loquendo de judicio retributionis est distinguendum. Nam una est retributio correspondens propriis meritis ; et hæc a principio fuit facta utrisque, dum quidam effecti sunt beati, alii condemnati. Alia est retributio correspondens bonis aut malis per angelos aut dæ-

Præterea Petrus ad istud, an disceptatio illa erit vocalis, parum aliter respondens : Una (inquit) opinio est, quod totum illud judicium erit mentale, quia si singuli vocaliter judicarentur, valde diu duraret. Alii dicunt, quod erit et mentale interius, et etiam vocale exterius, quoniam Christus judicabit non tantum ut Deus, sed etiam ut homo : ideo ejus judicium fiet non solum modo divino, sed etiam humano. Atque ex hoc majus gaudium erit bonorum, et major dolor sensibilis reproborum : ideo sicut corporalis apparitio Christi non erit frustra, ita nec sensibilis illa prolatio.

Si demum queratur, an disceptatio illa erit solum de operibus misericordiæ, dicendum : Duplici causa reprobi damna- buntur. Primo, quoniam peccaverunt transgrediendo præcepta justitiae ; secundo, quia peccata sua non redemerunt per opera misericordiæ. Sancti autem in primo cum illis convenient, quoniam omnes vel fere omnes peccaverunt ; in secundo differunt, quia per opera misericordiæ sua peccata redemerunt. Hinc in judicio duplex fiet discussio meritorum. Prima mentalis, et hæc omnibus erit communis bonis et malis, de justitiæ actibus, ut pateat eos peccasse. Secunda erit vocalis, de operibus misericordiæ, ut pateat non omnes misericordia dignos esse. — Denique Christus in quantum Deus, judicabit jurisdictione ordinaria, sicut et Pater ac Spiritus San-

ctus; sed ut homo, judicabit jurisdictione delegata. — Probabilis quoque videtur, quod post diem judicij cessabit tam officium angelorum sanctorum in procuranda gloria salvandorum, quam dæmonum in procurandis suppliciis damnatorum. — Ille Petrus.

Quibus in omnibus Richardus concordat. Et addit, quod in judicio disceptatio mentalis erit de omnibus operibus, non solum in speciali, imo etiam in singulari: quia (secundum Augustinum vicesimo de Cœnitate Dei) virtute divina fiet ut unicuique opera sua tam bona quam mala in memoriam revocentur, ac mentis intuitu mira celeritate cernantur, ut accuset aut excusat scientia conscientiam, atque ita simul omnes et singuli judicentur. — Utrum autem de aliis quam de misericordiæ operibus aliqua disceptatio vocalis sit ibi futura, certum nobis non est. Certum tamen est, quod disceptatio illa fiet aut de solis misericordiæ operibus, aut præcipue de illis, ut omnibus appareat manifeste, quod qui peccata sua per misericordiæ opera non redemerunt, misericordia sunt indigni, juxta illud in Psalmo: Dispereat de terra memoria ejus, pro eo quod non est recordatus facere misericordiam. — Citatio quoque ad judicium, erit mentalis et vocalis, quia mentaliter ad judicium vocabuntur, et per ministerium angelorum vocaliter, juxta illud Matthæi: Mittet angelos suos cum tuba, etc. Similiter mentalis atque vocalis erit reproborum accusatio. Accusabunt enim eos conscientiæ suæ (ut dicitur ad Romanos) et eorum iniquitas, quæ erit omnibus manifesta. In libro quoque Sapientiæ: Traducet illos ex adverso iniquitas ipsorum. Christus quoque eos vocaliter accusabit, prout apud Matthæum testatur: Esurivi, et non dedistis mihi manducare. Nec hoc erit contra formam recti judicij, quod idem erit accusator et testis: quia ipse procedet ex officio suo. Insuper testificatio erit mentalis et vocalis, quoniam quilibet videbit conscientiam alterius, ita quod propria conscientia testabitur cuili-

A bet, verum esse illud de quo eonscientia cuiuslibet reprobi accusabit eum. Sed et angeli qui fuerunt ipsorum eustodes, specialiter testificabuntur contra eos, quod et philosophi quidam senserunt, ut patet in libro Apuleii de Deo Socratis. Homines item electi contra eos vocaliter testabuntur. Sententia etiam definitiva Judicis non solum mentaliter sed et vocaliter profertur, ut sonare videtur scriptura apud Matthæum. Et ista positio magis concordare videtur cum textu Scripturæ. Quod autem scriptum est in libro Sapientiæ, Disrumpet illos inflatos sine voce, exponitur de voce excusationis: quia inexcusabiles erunt, nec sc̄ poterunt excusare; et sic Glossa exponit.

Sap. iv, 19.

Iterum queritur, utrum judicium illud diu durabit. Dicendum, quod ut vicesimo de Cœnitate Dei loquitur Augustinus, per quot dies extendatur judicium, est incertum. Unde quum divini judicij diem ultimum pronuntiamus, more sacræ Scripturæ, quæ diem pro tempore ponit, novissimum tempus significamus. Probabile vero est, quod non extendetur per moram multum prolixam. Quod vicesimo de Cœnitate Dei videtur Augustinus sentire, dicendo: Judex convincet conscientias reproborum sine ulla sermonis prolixitate. Hinc vocalis disceptatio illa non erit cum quolibet in singulari nominatim, nee de quolibet opere singulari, sed ut prædicit Salvator in Evangelio, ita erit, quod scilicet loquetur in generali tam exsistentibus ad dexteram, quam eis qui stabunt ad laevam. — Porro angeli boni pro ministerio quod nobis nunc exhibent, quoddam gaudium accidentale recipient; dæmones quoque pro malis quæ nobis procurant, recipient grave supplicium. — Haec Richardus.

Amplius Bonaventura: Ad hoc (inquit) quod judicium firmum sit, duo concurrunt, puta auctoritas et potestas: auctoritas in sententiando, et potestas in retribuendo seu exsequendo. Si alterum horum desit, non est firmum judicium. Quæ duo fontaliter ac principaliter sunt in Deo. Quæ duo

Ps. cxviii, 15.

Matth. xxiv, 31.

Rom. ii, 15.

Sap. iv, 20.

Matth. xxv, 12.

Matth.
xxviii, 18.
Act. x, 42.

Deus Trinitas communicavit homini Chri-
sto; propter quod apud Matthæum ait :
Data est mihi omnis potestas in cœlo et in
terra. De quo et in Actibus dicitur : Ipse
est qui constitutus est a Deo judex vivo-
rum et mortuorum. Itaque duo hæc con-
veniunt Christo secundum deitatis natu-
ram, principaliter; et secundum assumptam
naturam, per commissionem.— Apparebit
demum Christus in forma humana; nec
eius deitatem cognoscent reprobi nisi per
evidentia signa manifestissimosque effe-
ctus tunc ad oculum apparentes. Appare-
bit etiam in humanitate glorificata tam
bonis quam reprobis; nec erit differentia
ex parte apparentis, sed ex parte recipien-
tium. Etenim boni respicient eam cum
gaudio et gloria, mali cum confusione et
pœna, nec vultum ejus poterunt sustine-
re præ remorsu conscientiae et formidolo-
sa exspectatione ferendæ sententiæ contra
eos. — Denique horam universalis judicii
quidam dicunt cognitam esse angelis et
animabus bonis; alii dicunt quod non. Sed
certe quid sit inde tenendum, magis doce-
bit tempore opportuno experientia quam
modo scientia. Utrumque namque possi-
ble est. Nam quum soli Christo homini
data sit omniscientia, non video cur angeli
ignorare non possint. Rursus, quum Deo
sint valde familiares et nihil in hujus rei
scientia perdere valeant, non est facile de-
finire quare non congruit eis hoc revelari.
Quumque aliquæ auctoritates Sanctorum
videantur sonare quod angeli nesciant ho-
ram judicii, aliæ autem quod sciant; po-
test sine præjudicio probabiliter dici, quod D
aliquibus angelis sanctis et animabus beatis
datum sit hoc, aliquibus non, sicut de
præcognitione mysterii Incarnationis ali-
qui dicunt. Hæc Bonaventura.

Insuper scripta Alberti in præhabitibus
continentur pro maxima parte. Et addit :
Triplex est judicium, scilicet, uniforme,
multiforme et omniforme. Judicium uni-
forme est modo Ecclesiæ militantis co-
gitantis de futuro judicio, cui non inno-
tescit de ipso judicio nisi qualitas causæ

A ac retributionis in genere, utpote, quod bo-
na bonis et mala malis reddentur. Multi-
forme est particulare judicium, in obitu
singulorum, quod est secundum qualita-
tem et quantitatem, quoniam tantum reci-
piet quisque quantum meruit, et talia qua-
lia meruit ante. Omniforme judicium erit
in fine mundi, quia tunc correspondent
talia talibus, et tanta tantis, et hoc omni-
bus in corpore et in anima. Hæc Albertus.

Qui etiam videtur sentire, quod parvuli
in solo originali defuncti, in judicio non
B comparebunt, dicendo : Quatuor ordines
hominum in judicio apparebunt, nec quin-
tum ordinem facere queunt in solo origi-
nali decedentes, quoniam nulla propria
merita habent propter quæ veniant ad tri-
bunal; nec venient ad tribunal nisi ha-
bentes propria, vel gaudentes beneficio
Judicis de salute, ut pueri post Baptismum
defuncti. Hæc idem.

Præterea etiam Scotus hic scribit : Judi-
cium sumitur generaliter pro quacumque
certa notitia; sive sensus dicitur de suo
C judicare objecto. Secundo, judicium appelle-
latur quæcumque certa apprehensio intel-
lectualis; et sic cognitio definitiva de ali-
quo potest dici judicium. Tertio et magis
proprie, dicitur de vero aliquo complexo,
quia secundum Augustinum tertio de Li-
bero arbitrio, nullus judicat de regulis
æternis, sed secundum eas de aliis : ergo
judicium est apprehensio certa de aliquo
per aliud; omne autem verum comple-
xum, apprehenditur esse verum per aliud.
Quarto, adhuc magis proprie dicitur de ve-
ro complexo quod est conclusio, quia de
conclusione judicatur non solum per ter-
minos, sed etiam per principia. Et adhuc
magis proprie dicitur de conclusione practi-
ca quam speculativa : quia judicium est
dictamen intellectus practici consonum
justitiae; justitia autem non respicit spe-
culativa, sed operabilia. Adhuc magis pro-
prie nuncupatur judicium certa determi-
natio de præmis aut tormentis reddendis
pro meritis, quia lex non solum determinat
agenda et fugienda, verum etiam præ-

mia impendenda pro actibus virtuosis, atque supplicia pro peccatis. Et sic adhuc magis proprie*judicium sumitur*, prout est actus habentis auctoritatem proferendi *judiciale sententiam*: et ita nunc sumitur, et in *judicium particulare ac generale dividitur*.

*Judicium quoque generale demonstrari non potest, quum sit minus notum quam est resurrectio, ad quam (sicut præhabitu*tum est*) demonstratio nequit adduci. Sed ad istud *judicium comprobandum congruentiae adducuntur*. Prima est, quoniam *congruum est separari finaliter omnes bonos ab omnibus malis*. Mali namque non communicant eum bonis, nisi vel ad hoc ut malus corrigatur, vel ut bonus per eum*

*exerceatur, secundum Augustinum super Psalmum. Secunda congruentia est, quoniam in secretis particularibusque *judiciis quæ fiunt circa particulares personas, quamvis sit justitia, non tamen est omnibus manifesta*. Rationabile ergo est ut Deus exerceat unum generale *judicium*, in quo manifestetur sententia ac *justitia* quam exercuit in particularibus suis *judiciis*. Tertia congruentia est, quia sicut res fluunt a primo efficiente, ita reducuntur in ipsum sicut in finem; sed præter speciales exitus rerum a Deo per operationem*

(de qua ait Salvator, Pater meus usque modo operatur, et ego operor), sicut unus exitus universalis a Deo in prima rerum creatione: ergo a simili præter particulares reductiones, convenit esse unam finalem ac generalem reductionem omnium electorum in ultimum finem, et per consequens ad hoc unam finalem sententiam discretivam, quoniam mali non reducuntur. Quarta et major congruentia est. Nam præter hoc quod unusquisque adscribatur regno aut carceri, tota multitudo prævisa ad regnum debet aliquando determinari ad possidendum illud, totaque reliqua multitudine relinquenda est carceri, ut sic fiat finalis duarum familiarum sequestratio iusta et plena.

De isto finali *judicio dubium primum*

A est, an fieri in tempore aut in instanti; et si in tempore, an in brevi vel non brevi. Primo itaque erit innotescencia meritorum et demeritorum. Est quidem possibile quod merita singulorum singulis innotescant, et hoc per miraculum ex parte ostensionis; tamen si unusquisque intellectus intelligeret ea suo modo intelligendi naturali, ad hoc peragendum requireretur tempus per maximum, ad intelligendum videlicet illa omnia successive. Secundo possibile est quod unicuique propria merita seu demerita in speciali, merita vero et demerita aliorum in generali monstrarentur: et hoc dupliciter. Primo, quod singulas personas consideret, tamen hanc ut justam, illam ut injustam; secundo, non singulas personas considerando in speciali, et merita eorum in generali, sed tam personas quam merita in generali, videlicet, omnes in terra relictos considerando reprobos esse ac condemnatos, omnes autem raptos obviam Christo in aera, esse electos atque salvandos. Et primum horum requireret magnam successionem. Tertio modo possibile esset per Dei potentiam non tantum manifestantem, sed creantem actus cognoscendi et intellectiones distinctas omnium meritorum omnium personarum simul in quocumque intellectu: quia quecumque non repugnant formaliter, et possunt successive recipi in aliquo, absoluta potentia divina possunt simul recipi in eodem. Et si ultimum hoc ponatur, tunc illud præambulum non oportet esse nisi in instanti. Sequens vero sententia si proferatur vocaliter, erit in tempore; si tantum mentaliter, poterit esse in instanti, non soluin quantum ad Christum proferentem, sed etiam quoad illos pro quibus proferetur, et contra quos proferetur: quia Deus posset facere quod in instanti talem aut talem sententiam conciperent. — De loco autem judicii dicunt aliqui, quod erit in valle Josaphat. Verum Apostolus plane dicit, quod boni rapientur obviam Christo in ^{1 Thess. iv.} aera. Mali ergo relinquuntur in terra, et erunt in valle illa et in circuitu ejus, in

tanto loco quantus poterit capere eos. Hæc A doque honorifice sepelitur, interdum inhumatum relinquitur. Quinto, quantum ad ea quæ homo dilexit, videlicet temporalia bona. Omnia autem hæc subduntur providentiæ atque judicio Dei. Unde de omnibus hominibus, quantum ad omnia ista, non potest perfectum ac manifestum exerceri ac haberi judicium quamdiu durat status sæculi hujus. Hinc oportet in fine sæculi esse unum finale ac generale judicium, in quo omnia quæ qualitercumque ad hominem pertinent, plenissime judicentur. Non tamen judicat Dominus bis in Nahum 1,9.

dist. xliv.
q. 2.

Denique de his scribit Parisiensis libro de Universo. Et de parvulis in originali defunctis testatur, quod nunquam habebunt sensibilem poenam, sicut nec actualiter peccaverunt, et quod vere resurgent cum aliis, non in illa corporis infirmitate, teneritudine, parvitatem, nec in illa animæ imperfectione in qua obierunt, sed sicut

Cf. p. 360 B. loco demum judicii scribit sicut jam dictum est, et quod disceptatio atque sententiæ prolatio erunt vocales, et quod resuscitati maximum terræ spatiū occupabunt. Nihilo minus per omnipotentiam Dei, Judex ab omnibus quantumcumque distantibus conspicietur ac audietur. — Hæc Guillelmus, qui non scribit de hoc, an parvuli illi in judicio comparebunt.

Postremo in tertia parte, quæstione quinquegesima nona, scribit Thomas, cur post particulare judicium restat judicium generale: Perfectum (inquiens) judicium ferrari non potest de aliquo ante ejus summationem, quando amplius non est timendum de periculis quæ ante finem vitæ possunt accidere; idecirco statim post mortem fit uniuscujusque particulare judicium. Sed sciendum, quod homo manet post mortem secundum aliquid, pluribus modis. Primo, prout permanet in memoriis hominum, in quibus contra veritatem interdum est bonæ aut pravæ reputationis ac famæ. Secundo, in filiis, qui sunt quasi aliquid parentum, et tamen multorum bonorum parentum sunt filii vitiosi, et econtrario. Tertio, quantum ad operum suorum effectum: quemadmodum enim ex deceptione hæresiarcharum pullulat error usque ad finem mundi, ita usque tunc proficit fides et crescit Ecclesia ex prædicatione, doctrina et exemplaritate Catholicorum. Quarto, quantum ad corpus, quod quan-

B tum ad ea quæ homo dilexit, videlicet temporalia bona. Omnia autem hæc subduntur providentiæ atque judicio Dei. Unde de omnibus hominibus, quantum ad omnia ista, non potest perfectum ac manifestum exerceri ac haberi judicium quamdiu durat status sæculi hujus. Hinc oportet in fine sæculi esse unum finale ac generale judicium, in quo omnia quæ qualitercumque ad hominem pertinent, plenissime judicentur. Non tamen judicat Dominus bis in Nahum 1,9.

juxta LXX.

Præterea judicaria Christi potestas etiam ad angelos bonos ac malos se extendit,

etiam ex parte naturæ assumptæ, propter unionem ejus cum Verbo, propter quam, in quantum homo, summos angelorum illuminat, ut divinus Dionysius docet. Et item, propter meritum humiliationis passionisque suæ: propter quod meruit ut in nomine ejus omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium et infernorum. Et rursus, quoniam ipse est caput hominum, ad quorum ministeria mittuntur angeli sancti: propter quod de ministerio angelorum habet decernere, et de accidentalí præmio quod inde consequuntur, atque de accidentalí poena quam dæmones nos vexando ac tentando merentur. — Hæc in Summa.

art. 6.

De Cœlest. hier. c. vii.

Philipp. II, 10.

QUÆSTIO II

Modo quærendum, An regio elementaris purgabitur igne conflagrationis, et quousque ille ignis pertinet.

Videtur quod non præcedet adventum Christi ad judicandum purgatio aliqua. Deus enim essentialiter sanctus, nullam immunditiam detestatur nisi peccati, quæ immunditia esse non valet nisi in rationali et intellectuali creatura: elementa ergo non sunt igne purganda. — Denique aer

et aqua non sunt potius inquinata quam ignis : ergo non magis indigent purgatione quam ipse ignis.

De effectu quoque ignis illius querendum est, an consumet omnia mixta, et bruta ac homines quos invenerit vivos ; et cuius speciei exsistat.

Circa haec scribit Bonaventura, primo respondendo ad istud, utrum virtus illius ignis sit naturalis : Quidam dixerunt, quod conflagratio ignis fiet naturali virtute, et quod tali virtute etiam fuit diluvium. Potuerunt enim (ut dicunt) cœlestia corpora habentia influentiam et effectum super humidum, sic in unum concurrere signum, ut tanta vaporum elevatio fieret, multiplicatioque humorum, quod causaret diluvium. Sic dicunt, quod sidera habentia inflammanti virtutem, et corpora recipientia inflammationem, naturaliter ita concurrere poterunt, quod tantus aggregabitur ac generabitur ignis, qui totum inferius consumet, purgabit, subtiliabit, atque in meliorem dispositionem restituat. Verum positio ista est temeraria, scilicet, id quod sola Dei voluntate determinatum est, et a divina potestate causandum, et quod numerum respicit electorum ac merita personarum, ponere in cursibus siderum, atque adscribere influentiis eorumdem. — Hinc secunda est opinio, quod virtus illius ignis sit omnino supernaturalis, et quod in eo non sit quærenda ratio naturalis, quemadmodum nec in aliis Dei miraculis. Sed ista opinio stolida comprobatur. Cur enim per ignem magis fiet illa purgatio quam per aliud corpus, si in igne non sit virtus quæ operationi congruat illi ?

Hinc media via est eligenda, dicendo quod de ignium conflagratione possumus loqui quantum ad ejus inchoationem, progressum et consummationem. Et quantum ad suam inchoationem, est a virtute supernaturali. Quod enim ex omnibus ignibus conflagretur sic unus ignis, et quod ibi sic agat novo et insolito modo, et se taliter multiplicando, non esset, nisi su-

A pernaturalis ei adsisteret virtus; et quæ sit illa, Dominus novit. Quantum vero ad progressum, qui est purgare, nrere, subtiliare, est a naturali virtute. Sed quantum ad consummationem, ut scilicet purgata sint incorruptibilia, et qualitates eorum mutatae, est supra naturam. Quocirea sciendum, quod subtiliatio fit duplice. Primo, per dilatationem et rarefactionem ; et corpus ita subtiliatum occupat locum maiorem. Secundo, per depurationem et separationem puri ab impuro; et hanc subtiliationem facit ignis, quando res purganda includitur in vase forti : quemadmodum agunt artifices alchimiae, qui dicunt, quod totum corpus potest ibi depurari ac subtiliari, ut veniat ad naturam corporis quinti; tuneque fæx tendit ad fundum, et supernatam subtile. Et sic in proposito erit, quoniam cœlum erit vas contentivum elementorum : ideo depurabuntur, et fæx clementorum transiet in infernum.

Secundo hic quæritur, an ignis ille sit elementum. Respondet : Quidam dixerunt, quod ignis ille erit elementum ignis. Nec mirum, quoniam modicus ignis appositus combustibili, augetur in infinitum se multiplicando : sive faceret ignis ille, nisi impediretur ; et si vigoretur vis ejus, prout in judicio erit, totum poterit consumere et purgare, nec oportet novum ignem causari. Sed quia Sancti videntur dicere, quod ignis ille adveniet sicut Dominus pluit super Sodomam, imo magis descendet quam ascendet ; ideo alii dicunt, quod erit alias ignis non creatus, sed virtute cœlestium corporum in inferioribus generatus : sicut ex confractione et multiplicatione radiorum quæ fit ex repercussione ad speculum concavum, giguitur ignis propter subtiliationem aeris circumstantis ; similiter ad urinale aqua plenum. Et quamvis ad hoc quod ignis taliter generetur, oportet congregationem fieri radiorum, non tamen oportebit mundum repleti concavis speculis ; sed alio modo ad concavas nubes, prout divina providentia disponere novit, poterit ignis in omnibus

Gen.xix,24.

istis inferioribus generari. Nec dico hoc A si objiciatur quod Beda et etiam Glossa non esse possibile. Stultum vero est hic aliquid fingere, imo Sanctorum auctoritatibus oportet inniti : qui quamvis non aper-te determinent quis sit ille ignis, attamen Augustinus doctor excellens ait, quod factum est mundanorum ignium conflagratione, sicut factum est mundanarum aquarum inundatione diluvium. Huic ergo auctoritatibus innitendo, dico, quod sicut in diluvio non sunt novæ aquæ creatæ, sed eadem multiplicatæ operante influxu cœlestium corporum, per quæ elevatio facta est humorum ; ita credendum est, quod non solum ignis qui est in sphæra sua, ibi sit accessurus, sed et omnes ignes qui sunt in terra, et qui supra terram, et qui sub terra, concurrent ad illam conflagrationem, ut Augustinus velle videtur. Et concedo, quod virtus cœlestium corporum ad illius ignis conflagrationem, multiplicationem et actionem concurret.

Præterea si quæratur, cur purgatio illa fiet per ignem ; dicendum, quod ratio est ex parte purgationis hominum a peccato, C et ex parte purgationis mundi. Ex parte purgationis hominum, quoniam sicut in principio mundi concupiscentia ardor regnavit, ita in senectute ejus regnabit avaritiae frigus : refrigerescet namque caritas multorum. Quumque purgatio per contrarium fieri debeat, hinc sicut purgatio ardoris concupiscentiæ facta est per aquam, sic purgatio frigoris malitiæ et avaritiæ fiet per ignem. Alia ratio est ex parte mundi purgandi, et ejus ad quod est purgatio. Nam prima illa purgatio fuit ad D delendum hominem vetustum, et novos homines procreandos; hæc autem erit ad totum universum meliorandum. Quumque ignis urat atque subtiliet, aqua non ; ideo in igne erit ultima ista purgatio.

Quæritur quoque, quousque extendet se. Dicendum, quod ignis ille tantum ascendet quantum corpora consumptibilia et passibilia durant, videlicet quantum durat spatium continens elementa : sicque plus ascendet quam ascendit aqua diluvii. Et

super secundam ad Thessalonicenses epistolam affirmant, quod tantum ascendet quantum aqua diluvii ; respondendum, quod duplex est purgatio : una, a foeditate peccati; alia, a vetustate corruptionis. De prima intelliguntur illæ et similes auctoritates, quia tam alte ascendit fumus sacrificiorum idolorum, et foeditas quædam ex peccatis hominum ac dæmonum reicta in aere caliginoso. De secunda intelliguntur jam dicta. Unde sic erit in omnibus ele- B mentis, quæ ex tunc incorruptibilia erunt, sicque ascendet usque ad ultimum sphærae ignis. Duplex quoque est innovatio : una, per abjectionem vetustatis; alia, per additionem novitatis et meliorationis. Prima erit in corporibus elementaribus, a quibus au- ferentur corruptibiles qualitates; secunda, in corporibus cœlestibus, in quibus au- gebitur claritas. Prima innovatio est per ignem, non secunda. Porro quod princeps ait Apostolorum, Cœli ardentes solventur, II Petr. m de cœlis aero et igneo exponitur, a quibus et stellæ casuræ dicuntur, id est azub si- miles stellis.

Amplius si quæratur, an ignis ille præcedet judicium ; respondendum, quod quidam dixerunt, esse judicium definitionis, et illud præcedere ignem, ita quod ante dabatur sententia contra iniquos, quam veniet ignis ; aliud dixerunt esse judicium exsecutionis, quod (ut dicunt) sequetur ignem, quia in illo igne reprobi involventur et in infernum projicientur. Verum ista responsio stare non valet, quia secundum Augustinum, impiis judicatis et in ignem æternum projectis, figura hujus mundi mundanorum ignium conflagratione pe-ribit. — Alii dicunt, quod duplex erit ignis istius effectus, puta, purgare et innovare : quantum ad primum effectum, præcedet ; quantum ad secundum, sequetur. Quod etiam non videtur posse salvari, quoniam ignis ille purgando innovabit, ita quod isti effectus erunt conjuncti et indivisi. — Ideo dici potest, sicut dicit Glossa super il- lud Malachiae, Purgabit filios Levi : Duos 3. Malach. iii.

Ps. xcvi, 3. legimus ignes futuros : unum, qui purga-
bit electos et praeedet iudicium; alterum, qui reprobos cruciabit. Et ideo secundum
hanc Glossam, sive dicantur duo ignes se-
cundum substantiam, sive duo ratione du-
orum effectuum, futurus est ignis ad ele-
ctorum purgationem, juxta illud : Iagnis ante ipsum praecedet, qui purgando ami-
cos, inflammabit in circuitu inimicos. Est
etiam ignis futurus ad mundi purgatio-
nem ac innovationem, qui (secundum Au-
gustinum) sequetur iudicium et faciem
mundi exuret, purgabit, ac deinde repro-
bos cruciabit. — Probabilior item est op-
nio, quod post iudicium dæmones non
erunt hominum tortores in poena, imo et
ipsi erunt totaliter absorpti a poenis. Quum-
que objicitur, quod erunt tortores; dicen-
dum, quod verum est quoad statum ante
iudicium. — Haec Bonaventura.

Concordat idem in Breviloquio, et ad-
dit : Quum nihil intensius, velocius, hor-
ribilis in agendo commovat alia elemen-
ta, quam ignis hinc inde ex omni parte
concurrentes; idecirco Judicis faciem ignis
præcedet, non tantum ex una sed ex om-
ni parte mundi, ut sit ibi concursus iguis
elementaris et terrestris, ignis purgatorii
et infernalis : ut per infernalem reprobi
adurantur, per purgatorium justi purgen-
tur, per terrestrem terræ nascentia ac
irrationalia consumantur, atque per cle-
mentarem elementa subtilientur et ad in-
novationem disponantur. Haec ibi.

Præterea de his scribens Thomas : Mun-
dus, inquit, aliquo modo propter hominem
factus est; oportet ergo quod quando ho-
mo glorificabitur, etiam alia principalia
mundi corpora ad meliorem statum mu-
tentur, ut sit et convenientior locus, de-
letabiliorque adspectus. Ad hoc autem
quod homo gloriam corporis consequatur,
oportet prius removeri ea quæ gloriæ op-
ponuntur : quæ sunt duo, videlicet, corru-
ptio naturæ et infectio culpæ. Sic et elemen-
ta a contrariis dispositionibus oportet
purgari, antequam in novitatem gloriæ ad-
ducantur. Quamvis autem res corporalis

A non intellectualis, subjectum culpæ pro-
prie esse non possit, tamen ex culpa in-
congruitas quedam in corporalibus rebus
relinquitur ad hoc quod spiritualibus de-
dicentur. Unde videmus quod loca in qui-
bus criminis sunt commissa, non reputan-
tur idonea ut in ea aliqua spiritualia
exerceantur, nisi purgatione quadam præ-
missa. Juxta haec, ex peccatis hominum
quamdam iniuriam ad gloriæ immis-
sionem recipit pars mundi inferior quæ
redit in hominum usum : ideo eget purga-
tione. Consimiliter, circa medium locum
propter elementorum contactum multæ
sunt corruptiones et generationes et alte-
rationes elementorum, quæ corum deroga-
tant puritatē. Idecirco ab his oportet elemen-
ta purgari, ad hoc quod decenter recipient
eiusdem gloriæ novitatem.

Amplius, purgatio illa convenientissime
fiet per ignem, quia ad hoc fiet purgatio
illa, ut a mundo removeat infectionem ex
culpa relicta, atque commixtionis impur-
itatem, et erit dispositio ad gloriæ per-
fectionem : ideo quantum ad haec tria,
convenientissime fiet per ignem. Primo,
quoniam ignis quum sit nobilissimum
elementorum, habet proprietates proprie-
tatibus gloriæ similiores, ut maxime patet
de luce. Secundo, quoniam nou sic recipit
admixtionem extranei, propter activitatem
suae virtutis, ut alia elementa. Tertio, quo-
niam sphæra ignis est a nostra habitatione
remota, nec ita communis est nobis usus
ignis elementaris sicut terræ et aquæ ac
aeris : idecirco nec ita inficitur. Hinc ma-
ximam efficaciam habet ad purgandum et
dividendum subtiliendo. Denique ignis in
usum nostrum non venit prout est in ma-
teria propria, imo sic est remotus a nobis,
sed solum ut est in materia aliena : et quo-
ad hoc, poterit purgatio fieri per ignem
in sua puritate existentem. Hoc etiam ad-
vertendum, quod prima illa generalis purga-
tio per diluvium facta, non fuit nisi ad
infectionem culpæ tollendam ; futura vero
purgatio erit ultra hoc ad auferendum
commixtionis impuritatem : ideo aptius fit

per ignem, qui magis est penetrativus aëre quibus insunt ex aliquo stabiliter inhærente, sicut in corporibus inferioribus, quæ per mutuam mixtionem a propria decidunt puritate. In corporibus vero superioribus, puta cœlestibus, tale nil est nisi motus localis, qui non mutat intrinseca.

Cf. p. 369 A. Quæritur quoque, an ignis ille ejusdem sit speciei cum igne elementari. Dicendum, quod de hoc tres existunt opiniones, etc., sicut supra in Bonaventura. Fiet ergo conflagratione ignium mundanorum, ut vicesimo de Civitate Dei asserit Augustinus. Quæ conflagratio non aliud est quam congregatio omnium superiorum et inferiorum causarum quæ ex sua natura habent vim igniendi, ex quarum concurrsum generabitur ignis qui faciem mundi exurit. Quod si istæ opiniones considerentur, inveniuntur diversificari quantum ad causam generationis ignis illius, non quantum ad speciem ejus. Nam ignis generatus a sole, vel a ealefaciente inferiori, est ejusdem speciei cum igne qui est in propria sua natura, nisi in quantum admisceatur ei de aliena materia: quod tunc oportebit, quoniam ignis non potest aliquid purgare nisi secundum hanc, quod aliquid efficitur ejus materia aliquo modo. Ideo simpliciter concedendum, quod ignis ille erit ejusdem speciei cum isto. — Sed objici potest, quia (secundum Glossam) ignis ille absument ignem apud nos existentem: ergo differt ab eo specie. Et respondendum, quod ignis ille differt numero ab igne isto; ideo sicut videmus quod duorum ignium major consumit minorem, consumendo ac destruendo materiam ejus, sic ignis ille istum consumere poterit. Rursus ignis ille virtute divina vim purgandi habebit; et feretur deorsum, non ex sua natura, sed ut divinae potestatis instrumentum, ac sequendo combustibilem materiam quam incendet: quemadmodum videmus hoc modo ignem moveri deorsum atque in gyro.

Insuper quæritur, an ignis ille superiores cœlos purgabit, et utrum consumet alia elementa. Dicendum ad primum, quod purgatio illa fiet per ignem ad removendum a corporibus dispositiones contrarias perfectioni gloriae: quæ dispositiones ali-

A quibus insunt ex aliquo stabiliter inhærente, sicut in corporibus inferioribus, quæ per mutuam mixtionem a propria decidunt puritate. In corporibus vero superioribus, puta cœlestibus, tale nil est nisi motus localis, qui non mutat intrinseca. Idecirco ab illis non oportet removeri nisi motum hujusmodi; quod fieri potest per hoc solum quod motores cœlestium corporum desistent a motionibus eorumdem: ideo non purgabuntur per ignem.

Ad secundum, quod de hoc sunt diversæ opiniones. Una, quod omnia elementa manebunt quantum ad materiam, et omnia mutabuntur quantum ad imperfectionis sue remotionem, atque quod duo eorum retinebunt proprias formas substantiales, terra seilicet et aer; ignis vero et aqua mutabuntur ad formam cœli. Sicque tria elementa, aqua, aer et ignis, cœlum dicentur, quamvis aer suam retineat formam substantialem: nam et modo dicitur cœlum. Unde in Apocalypsi non fit mentio nisi de cœlo et terra. Vidi (inquit) *Apoc. xxi, 1.*

C cœlum novum et terram novam. Verum ista opinio repugnat philosophiæ ac theologiæ. Sie enim periret perfectio universi, non remanentibus principalibus partibus ejus in sua integritate. Nec materia elementorum est in potentia ad substantiales formas cœlorum. Idecirco in verbis illis per cœlum intelliguntur omnia cœlestia corpora, et per terram omnia corpora inferiora, videlicet quatuor elementa. — Hinc alii dieunt, quod omnia elementa manebunt quantum ad substantiam, qualitates

D vero activæ ac passivæ removebuntur ab eis: quemadmodum etiam dicunt, quod in *Cf. t. XXII, p. 117 B.* corpore mixto manent elementa quantum ad formas substantiales, sine hoc quod proprias habeant qualitates, quum ad medium sint reductæ. Et consouare videtur quod vicesimo de Civitate Dei loquitur Augustinus: Illa conflagratione mundana elementorum corruptibilium qualitates quæ nostris congruebant corporibus, ardendo penitus interibunt, et substantia eas qualitates habebit quæ immortalibus cor-

poribus mirabili mutatione convenient. A Verum nec istud videtur probabile, quoniam qualitates hujusmodi sint naturales effectus ac sequentiae substantialium formarum elementorum : ideo sunt de secundaria perfectione elementorum tanquam propriæ passiones seu proprietates eorum. Nec appareret probabile, quod in illa finali consummatione aliquid naturalis perfectonis ab elementis tollatur.

Hinc dicendum, quod quatuor elementa manebunt secundum substantialia formas *cfr. p. 371 D.* et naturales suas qualitates, et modo praetacto purgabuntur ab infectione et impuritate quam ex mutua actione et passione contraxerunt : quia cessante motu mobilis primi, mutua actio et passio in elementis esse non potest. Et hoc Augustinus appellat qualitates corruptibilium elementorum, id est innaturales dispositiones per quas corruptioni propinquant. Itaque, ignis conflagrationis duo elementa absumet (ut aint), non corrumpendo eorum substantiam, sed dispositionem mutando atque purgando ; et alia duo omnino consumet, non destruendo eorum naturam et speciem, sed in quantum magis removentur a pristina dispositione, alteratione et proprietate quam habent nunc : quæ duo elementa sunt ignis et aqua, secundum quosdam, quorum unum magis excedit in caliditate, aliud in frigiditate, quæ sunt maxime corruptionis principia in corporibus aliis. Alii dicunt, quod erunt aer et aqua, in quibus nunc magis abundant variæ motiones, impressiones, fluxus, refluxus, quæ omnia tunc cessabunt. Et juxta hunc modum ex-

Beda, in II Petr. iii, 10.

Apoc. xxii, 1.

ponitur illud Apocalypsis, Mare jam non est. Quumque ignis conflagrationis aeternus non sit nisi ut instrumentum divinæ prævidentiae ac virtutis, non aget in alia elementa ad eorum consumptionem, sed purgationem. Nec oportet, id quod sit materia ignis omnino corrumpi ac recedere a propria forma, ut patet in ferro ignito, quod a loco ignitionis amotum, reddit virtute propriæ speciei ad pristinum statum : sicutque erit de elementis purgatis.

Quæritur quoque, utrum per ignem illum omnia elementa purgabuntur, ita quod pertinet usque ad sphæram continentem quatuor elementa. Ad quod aliqui dicunt quod imo. Sed hoc repugnat auctoritati Scripturæ, quoniam in Canonica sua Petrus testetur, quod illi cœli repositi sunt igni, *n. Petr. iii,* qui fuerunt per aquam purgati. Et Augustinus vicesimo de Civitate Dei : Ille (ait) mundus qui diluvio periit, igni reservatur. Aqua autem diluvii non nisi *Gen. viii, 20.* decim cubitis altior fuit montibus terræ.

B Nec vapores nec fumi pertransire possunt sphæram ignis usque ad summitem ipsius. Sed ignis ille pertinet usque ad medium interstitium aeris, quia tam alte (*ut creditur*) aqua ascendit diluvii, ut ex altitudine montium quos operuit, probabiliter aestimatur. Et siue aquæ diluvii non pervenerunt usque ad paradisum terrestrem, secundum Bedam, ita nec ignis conflagrationis paradisum purgabit. — Et si objiciatur, quod primi parentes peccaverunt in eo ; dicendum, quod etiam in cœlo empyreо dæmones plurimi peccaverunt, sed nec paradiſus nec cœlum illud sunt locus peccantium : quia qui peccaverunt ibidem, mox inde expulsi sunt ; idcirco purgatione non indigent.

Ad quæstionem demum qua queritur, an ignis ille præcedet judicium, dicendum quod conflagratio illa quantum ad sui initium, præcessura est judicium ipsum, quoniam secundum Apostolum, etiam illi qui dormierunt, rapientur in nubibus obviam Christi *Thess. iv,* in aera ad judicium venienti. Simul

D autem erit resurrectio communis et corporum Sanctorum glorificatio. Sancti namque resurgentes, corpora gloria resument, quoniam dicat Apostolus : Seminatur in ignobilite, surget in gloria. Similiter quoque corpora Sanctorum glorificabuntur, et tota creatura suo modo renovabitur, juxta illud ad Romanos : Ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis *Rom. viii,* in libertatem gloriae filiorum Dei. Quumque conflagratio illa sit dispositio ad renovationem præfatam, ut patuit, constat *cfr. p. 371 D.*

quod ipsa præcedet judicium quantum ad actum purgandi, non tamen quantum ad actum involvendi reprobos. — Si autem objiciatur, quod Christus ad judicium veniens, quosdam inveniet vivos, dicente

^{1 Thess. iv, 17.} Apostolo, Deinde nos qui vivimus, etc. : dicendum, quod omnes morientur ac re-

^{Cf. p. 251 C.} surgent; attamen illi dicuntur vivi reperiendi, qui usque ad tempus conflagrationis corpore vivent.

Præterea si quæratur, an ignis conflagrationis habebit eosdem effectus in omnibus hominibus : respondendum, quod ignis ille quantum ad hoc quod præcedet judicium, aget ut instrumentum divinæ justitiæ; et etiam propria ac naturali aget virtute, in quantum ignis. Et quantum ad hoc secundum, aget similiter in bonos et malos qui vivi invenientur, utrumque corpora in cinerem redigendo. In quantum vero instrumentum divinæ justitiæ, aget diversimode in diversos, quantum ad sensum pœnæ : quoniam mali igne illo cruciabuntur; boni vero in quibus nihil purgandum invenietur, nullum dolorem ex igne sentient, quemadmodum nec tres

^{Dan. iii, 50.} pueri in camino (quamvis eorum corpora non serventur integra, sicut corpora illorum puerorum fuerunt servata), sieque divina virtute sine cruciatu sensibili suorum resolutionem corporum patientur; boni vero in quibus aliquid reperietur purgandum, sentient ignis cruciatum magis et minus secundum suorum exigentiam peccatorum. Quantum autem ad actum involvendi, facto judicio, non aget nisi in reprobos. Porro qui vivi reperientur, subito poterunt illo igne purgari. Primo, quoniam pauca in se purganda habebunt, quia persecutionibus atque terroribus præcedentibus erunt purgati. Secundo, quoniam pœnam illam voluntarie sustinebunt : pœna autem in hac vita sponte suscepta ac tolerata, multo plus purgat quam pœna post mortem inficta. Quod si quid purgandum in eis invenitur, falee tollitur passionis, ut asserit Augustinus. Tertio, quoniam calor ille recuperabit in inten-

A sione, quantum amittet in temporis brevitate.

Postremo quæritur, an ignis conflagrationis involvet damnatos, descendendo cum ipsis in tartarum. Dicendum, quod tota purgatio et innovatio mundi ad purgationem innovationemque hominis ordinabitur : hinc oportet ut mundi purgatio ac innovatio correspondeat purgationi et innovationi generis humani. Cujus una purgatio erit, quod impii segregabuntur a iustis, juxta illud Lucæ : Cujus ventilabrum ^{Luc. iii, 17.} B in manu ejus, et purgabit aream suam, et congregabit triticum, id est electos, in horreum suum; paleas autem comburet igne inexstinguibili. Conformiter erit de purgatione mundi, quoniam quidquid fuerit turpe ac foedum, retrudetur cum reprobis in infernum; quidquid vero fuerit pulchrum ac nobile, in superioribus reservabitur ad gloriam electorum. Sic etiam erit de igne conflagrationis, ut ait Basilius super illud, Vox Domini intercedentis flam- ^{Ps. xxviii, 7.} mam ignis. Nam quantum ad calidum us- tivum, et quantum ad id quod in igne grossum invenietur, descendet ad inferos ad supplicium damnatorum; quod autem in eo fuerit subtile ac lucidum, manebit superius ad gloriam electorum. — Denique ignis qui purgabit electos ante judicium, erit idem numero cum igne conflagrationis, quamvis quidam aliter dicant : convenit namque ut quum homo sit pars mundi, eodem igne purgetur quo mundus. Dicuntur tamen duo ignes, quantum ad officium, et aliquo modo quantum ad substantiam, quia non tota substantia ignis purgantis in infernum trudetur. Sieque intelligendum est quod super illud Malachiæ, Purgabit filios Levi, asserit Glos- ^{Malach. iii, 3.} sa : Duos legimus ignes futuros : unum, quo Deus purgabit electos, et præcedet judicium; alterum, qui reprobos cruciabit. Ex prædictis etiam patet, quod ignis inferni ab initio præparatus, in fine mundi augebitur, addito sibi igne conflagrationis. — Hæc Thomas in Scripto.

Concordat Petrus in omnibus, et addit :

Primus adventus Antichristi erit in benignitate et miraculorum operatione, et tunc a Judaeis suscipietur. Ad quorum conversionem veniet Elias, tuncque Antichristus in persecutionem apertam vertetur, et in ipsos fideles deserviet. Et secundum regulam Tichonii, a quibusdam Antichristus suscipietur, alii per Eliam convertentur.

Hæc Petrus.

Cousonat his Richardus, paucis exceptis. Siquidem ait : Dicunt aliqui, quod ignis conflagrationis occidet electos tunc nondum defunctos, sine ullo eorum dolore, quoniam ager in eos ut instrumentum divinæ justitiae, non secundum propriam potestatem. Mihi autem videtur, quod ignis

Cf. p. 252 A. ille eos non occidet, sed morientur propter cessationem motus cœli. Nempe ut asserit Rabbi Moyses, sicut si eor ad momentum a motu suo quiesceret, homo quasi in ictu oculi moreretur, et destruerentur motus ejus atque virtutes; ita si motus cœli per punctum horæ periret, mundus in inferioribus istis deficeret. Aliqui etiam dicunt, quod modico tempore ante ignem conflagrationis omnes morientur. Item quod aliqui dicunt, quod illud subtile, purum et splendidum quod remanebit de igne, manebit superius, non intelligo : quia sic alia tria elementa remanerent minorata, quia de parte materiae cuiuslibet illorum ignis ille supernaturaliter prodneetur. Ideo probabilius mihi videtur, quod ignis

A ille completo purgationis officio, in præjacente materiam resolvetur, et transmutabitur pars in puram terram, pars in puram aquam, pars in aerem purum; sicutque supernaturali virtute resolutio ista. — Hæc Richardus, qui etiam dicit, quod in conflagratione, ignis infernalis non exhibet infernum, et quod in loco iudicij impii punientur igne conflagrationis, et forsitan non igne tartareo. — Scripta demum Alberti de his, continentur in dictis ex Thoma, et concordant omnino.

At vero Scotus : Multis (inquit) modis poterit ignis conflagrationis produci, sed convenientius videtur dicendum, quod sicut ignis potest extra suam sphærā esse in aliena materia, ut in corpore ignito, sic vapores existentes in aere, per juxtapositionem possunt igniri, et ita ignitio successiva nunc istorum, tunc illorum vaporum, saltem in toto superposito regioni habitabili hominum, potest dici conflagratio illa ; et per hoc densatur aer, quoniam corpora illa ignita mox convertentur in illum verum purumque aerem in sua regione. — Hæc Scotus. Verum modus iste ceteris modis prædictis videtur ineptior. Nec enim ex inflammatione vaporum illorum posset tantæ magnitudinis tamque intensissimæ activitatis ignis produci, qui omnia (sunt præhabitum est) per gyrum undique adimpleret, incenderet et purgaret celerrime et quasi repente.

DISTINCTIO XLVIII

A. De forma Judicis.

SOLET etiam quæri, in qua forma Christus judicabit. In forma utique servi judicabit, quæ omnibus in judicio apparebit, ut videant mali in quem pupugerunt. Divinitatem vero ejus mali non videbunt. Unde Isaias : Tollatur impius, ne videat gloriam Dei. Humanitatem videbunt, ut timeant; divinitatem vero non, ne gaudeant. Divinitas enim sine gaudio videri non potest.

*Apoc. i. 7.
Is. xxvi. 10,
juxta LXX.
Isid. Sent.
lib. i, c. 27,
n. 8.*

B. *Quod apparebit tunc in forma servi.*

Hugo, de Sacram.lib. illa gloriosa appareat sicut vere est, an in forma qualis in passione exstitit. Quidam
7. putant a malis talem videri qualem crucifixerunt, id est infirmam : quia dicit Scrip-
Apoc. 1, 7. ptura, Ut videant in quem pupugerunt. Sed aperte Augustinus dicit, formam servi
Aug. in ps. glorificatam a bonis et a malis tunc videri, sic : Quum in forma servi glorificata
100, n. 21. * qua judicantem viderint boni et mali, tolletur impius, ut non videat claritatem Dei, quæ *
Matth. v. Deus est, quam soli mundo corde videbunt : quod erit eis vita æterna. Forma ergo
8. Aug. deTri. humana in Christo glorificata videbitur a cunctis : unde et Christus dicitur judica-
nitate, lib. turus, quia Filius hominis est. Ita enim legitur in evangelio Joannis : Potestatem
1, n. 28, 30. Joann. v. dedit ei judicium facere, quia Filius hominis est. Non quod ipse ex virtute hominis
27. sit judicaturus, vel quod ipse solus sine Patre et Spiritu Sancto judicium sit facturus ;
sed quia ipse solus in forma servi judicans, a bonis et a malis videbitur. Quum ergo
Ibid. 22. dicitur, Pater non judicat quemquam, sed omne judicium dedit Filio ; non ita est
intelligendum, quasi Filius solus judicet et non Pater, sed quia forma Filii humana
cunctis in judicio apparebit, non infirma, sed gloriosa. Judicabit autem ex virtute
divinitatis, non sine Patre et Spiritu Sancto, et apparebit terribilis impiis, et mitis
justis. Erit enim terror malis, et lumen justis.

C. *Quare secundum formam servi dicitur Christus suscitatus corpora.*

Et sicut dicitur Christus secundum formam servi judicaturus, propter causam
præmissam, ita etiam dicitur suscitatus corpora mortuorum secundum humani-
tatem, quum tamen virtute divinitatis sit suscitatus, non humanitatis. Sed hac
ratione illud dicitur, quia in humanitate suscepit illud quod est causa nostræ resur-
rectionis, id est passionem et resurrectionem. Ideo ei adscribitur secundum hominem
Aug. in Jo- suscitatio mortuorum. Unde Augustinus : Per Verbum, Filium Dei, fit animarum
ann. tract. resurrectio ; per Verbum factum in carne Filium hominis, fit corporum resurrectio.
19, n. 15.

Ap. Lyran. Item, Judicat et suscitat corpora, non Pater, sed Filius secundum dispensationem
in Joann. v, humanitatis, in qua minor Patre est Christus. In eo quod est Filius Dei, est vita quæ
21. vivificat animas ; in eo quod est Filius hominis, judex. — Ecce secundum formam
humanitatis dicitur suscitatus corpora et judicaturus. Judicaturus autem, quia illa
forma cunctis in judicio apparebit ; et suscitatus, quia in eadem forma meritum
et causam resurrectionis nostræ suscepit, et quia secundum eamdem formam vocem
dabit qua mortui de monumentis resurgent et procedent. Secundum quod Deus est,
vivificat animas, non Pater tantum : quia non tantum Pater vita est, sed et Filius
cum eo et Spiritus Sanctus eadem vita est, quæ pertinet ad animam, non ad corpus.
Corpus enim non sentit vitam sapientiae, sed anima quæ illuminatur a lumine æter-
no. Licet ergo Christus potentia divinitatis vivificet animas, et suscitet corpora et

judicet; non otiose tamen et præter rationem ei secundum formam Dei tribuitur vivificatio animarum, et secundum formam servi judicium et resuscitatio corporum.

D. *De loco judicii.*

Putant quidam Dominum descensurum in vallem Josaphat in judicio, eo quod ipse per Joelem prophetam sic loquitur : Congregabo omnes gentes, et deducam cas in vallem Josaphat, et disceptabo ibi cum eis. In cuius capituli expositione ita reperi : Hoc quidam pueriliter intelligunt, quod in valle Josaphat quæ est in latere montis Oliveti, descensurus sit Dominus ad judicium; quod frivolum est, quia non in terra, sed in spatio hujus aeris sedebit contra locum montis Oliveti ex quo ascendit. Et sicut Joannes Chrysostomus dicit, angeli deferent ante cum signum crucis. Unde in Evangelio Veritas dicit : Et tunc apparebit signum Filii hominis, etc. Josaphat autem interpretatur judicium Domini. In vallem ergo Josaphat, id est judicij Domini, congregabuntur omnes impii. Justi vero non descendedent in vallem judicij, id est damnationis, sed in nubibus elevabuntur obviam Christo.

E. *De qualitate luminarium et temporis post judicium.*

Veniente autem ad judicium Domino in fortitudine et potestate magna, sol et luna dicuntur obscurari, non sui luminis privatione, sed superveniente majoris luminis claritate. Virtutes quoque cœlorum, id est angeli, dicuntur moveri, non metu damnationis vel aliqua perturbatione pavoris, sed quadam admiratione eorum quæ viderint. Unde Job : Columnæ cœli pavent adventum ejus. Ante diem vero judicij sol et luna eclipsim patientur, sicut Joel testatur, dicens : Sol convertetur in tenebras, et luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magnus et horribilis. Magnus vero dicitur propter magna quæ ibi fient. Quum autem factum fuerit cœlum novum et terra nova, tunc erit lux lunæ sicut lux solis, testante Isaia ; et erit lux solis septempliciter, id est sicut lux septem dierum : quia quantum luxit sol in prima conditione septem dierum ante peccatum primi hominis, tantum lucebit post judicium. Minorata enim fuit lux solis et lunæ aliorumque siderum per peccata primi hominis; sed tunc recipiet sol mercedem sui laboris, quia septempliciter lucebit; et tunc non erit vicissitudo diei et noctis, sed tantum dies. Unde Zacharias : Et erit dies una, quæ nota est Domino, non dies neque nox, et in tempore vesperi erit lux. Quia tunc non erit varietas diei et noctis, quæ modo est, sed continua dies et lux. Isaias tamen videtur dicere, quod tunc non luceat sol vel luna, loquens congregationi Sanctorum : Non erit tibi (inquit) amplius sol ad lucendum per diem, nec splendor lunæ illuminabit te, sed erit tibi Dominus in lucem semper. Sed his verbis non negat solem et lunam tunc lucere, sed significat, his qui tunc erunt in æterna beatitudine, nullum lucis nsum praestare : quia ut ait Hieronymus super eundem locum, cœli terræque, solis atque lunæ nobis cessabit officium,

Glossa, in
Joel iii, 2.
Chrysost.
de Cruce et
latrone,
hom. t. n. 1.
Matth.
xxiv, 30.

Luc. xxi, 27.
Matth.
xxiv, 29.

Job xxvi,
11.
Joel ii, 31.

Apoc. xxi, 1.
Is. xxx, 26.

Zach. xiv,
7.

Is. ix, 19.

Hier. in Is.
ix, 19.

et erit ipse Dominus lumen suis in perpetuum. Potest etiam intelligi illud Isaiæ ea ratione dictum, quia sol et luna tunc non habebunt ortum et occasum, sicut nunc.

Isid. de Ord. creatur. c. v., n. 7, 6. Unde Isidorus illud Isaiæ quasi exponens, ait : Post judicium sol laboris sui mercedem suscipiet ; unde Propheta : Lucebit septempliciter. Et non veniet ad occasum

Habac. iii. 11. nec sol nec luna, sed in ordine in quo creati sunt, stabunt, ne impii in tormentis sub

terra positi, fruantur luce eorum ; unde Habacuc : Sol et luna steterunt in ordine suo. — Ecce aperte dicit solem et lunam tunc lucere, sed stabiliter permanere ; ubi etiam significat infernum esse sub terra. Si vero quæritur, quis sit usus lucis solis et lunæ tunc, fateor me ignorare, quia in Scripturis non memini me legisse.

SUMMA

DISTINCTIONIS QUADRAGESIMÆ OCTAVÆ

SUPRA tractavit Magister de modo ac ordine generalis judicij; hic testatur, quod Christus in assumpta humanitate glorificata in judicio apparebit et judicabit, et declarat quomodo Christus secundum formam assumptam suscitabit corpora mortuorum (quæ plane suscitatio, opus erit et effectus omnipotentiae Dei). Post hæc exponit qualiter vallis Josaphat dicatur et erit locus futuri judicij. Et subdit qualis erit dispositio luminarium cœli atque cœlestium corporum, judicio consummato. Postremo subjungit de diversitate ac differentia mansionum in cœlo empyreo ac inferno.

QUÆSTIO PRIMA

Hic quæritur, An Christus in judicio apparebit in forma glorioса.

Cf. p. 366 A. Et quia de isto jam habitum est, quod in forma humana gloria videbitur, quæ potest, an in eadem dispositione apparebit bonis ac malis, et an reprobi possent ejus deitatem clare conspicere sine amore et gaudio : de qua nihilo minus quæstione dictum est super primum.

Sed argui potest, quod in forma deitatis

A judicabit et apparebit. Judicare enim est superioris et auctoritatem habentis, omnia cognoscentis, adeoque potentis ut ejus potestati nemo queat resistere. Et certum est, quod omnia ista convenient Christo incomparabiliter eminentius secundum divinam naturam potius quam humanam. Ergo secundum divinam naturam judicabit et apparebit.

Circa hæc scribit Albertus : Duo circa judicem attenduntur, quæ sunt, virtus judicariæ potestatis, et forma exterior judicis in quantum est judex proprius hominum judicandorum. Primum competit Christo secundum deitatem, secundum habet ex humanitate. Decet namque judicem videri a judicandis : quum igitur Christus judicaturus sit homines resuscitatos, ipse in forma et natura humana visibili apparebit eisdem. — Atque ut Magister ait, deitas sine gaudio nequit videri, loquendo de visione per speciem gloriae, secundum quod est Beatorum objectum : hanc quippe

C speciem nulla creatura percipere potest, nisi quæ glorificatione perfecta est. Sed objici potest. Ponatur enim quod aliquis deitatem conspiciat ut justam et judicantem ac vindicaturam, constat quod contremisceat, præsertim si reprobus sit : quam deitatem ita intueri non implicat, sieque deitas videretur sine dilectione et gaudio, cum formidine et tremore. Dicendum, quod talis visio est in umbra, quia in ea intellectus non habet speciem glorificationis : propter quod etiam a B. Dionysio intellectus non. c. r. De Divin.

etus daemonum vocatur phantasia proterva. Attamen concedendum, quod tam boni quam mali videbunt formam gloriosam humanitatis Christi : nam et corpus gloriosum potestatem habet videri [a non glorioso]. — Haec Albertus, qui de his tribus distinctionibus ultimis pauca seribit.

Thomas vero super his plenius scribens : Ad judicandum, inquit, requiritur quoddam dominium. Christus autem est Dominus noster, non solum ratione naturae divinæ, qua creavit nos, sed etiam humanae, qua redemit nos; propter quod ad

tom. XIV, 9. Romanos dicitur : In hoc Christus mortuus est et resurrexit, ut et vivorum dominetur et mortuorum. Ad obtinendum enim vitam æternam nequaquam sufficiunt nobis bona creationis et dona naturæ, sed necessaria etiam sunt charismata gratiæ et beneficium redemptionis. Quumque judicium illud finale ordinetur ad hoc, quod electi et justi admittantur ad regnum felicitatis, et impii inde excludantur; conveniens est Christum exercere illud judicium secundum naturam humanam, in qua et per quam nos redemit, immo et omnia reparavit, secundum quod homine reparato tota creatura melioratur et aliquod complementum sortitur : secundum quod ad Coloss. 1, 0. lossenses habetur, Pacificans per sanguinem crucis ejus sive quæ in cœlis sive quæ in terris sunt. Hinc non solum super homines, sed et super universam creaturam Christus dominium per suam passionem promeruit. Et sicut ex deitate competit ei dominium primum ac principale, non participatum, ex jure creationis; sic ex natura assumpta competit ei dominium participatum, secundarium, jure redemptionis. — Nec his obstat, quod frequenter in Scripturis judicium istud adscribitur Patri æterno seu Deo, sicut et Daniel ait :

Dan. vii, 9. Adspiciebam donec throni positi sunt, et Antiquus dierum sedit. Antiquitas autem attribuitur Deo ratione æternitatis, et throni judiciarum potestatem designant, quia ut tactum est, judicare competit Christo diversimode secundum utramque naturam.

A Dicendum, quod in visione Danielis manifeste exprimitur totus ordo iudicariae potestatis : quæ sicut in prima origine est in Deo, specialiterque in Patre, qui est totius fons deitatis, ideo primo ibi præmittitur, quod Antiquus dierum sedit. Sed a Patre potestas illa in Filium est traducta, non solum aeternaliter secundum naturam divinam, sed et temporaliter secundum humanam. Hinc subditur ibi : In nubibus *Dan. viii, 13, 14.* cœli quasi Filius hominis veniebat, et usque ad Antiquum dierum pervenit, et de dit ei potestatem et honorem et regnum.

Insuper, ad id quod queritur, an Christus in iudicio apparebit in forma humana glorificata, dicendum quod Christus dicitur Dei et hominum mediator, in quantum pro hominibus satisfecit et interpellat Patrem pro eis, ac ea quæ Patris sunt communicat nobis, juxta illud Joannis : Claritatem quam dedisti mihi, dedi eis. Et secundum utrumque convenit ei quod cum utroque communicat extremonum. In quantum enim cum hominibus communicat, C viceps hominum gerit apud Patrem; in quantum vero cum Patre communicat, dona Patris transmittit ad homines. Quumque in primo adventu advenerit ad satisfaciendum Patri pro nobis, ideo apparuit tunc in forma nostræ infirmitatis, puta, passibilis et mortal; quia vero secundo venturus est ut exsequatur justitiam Patris in homines, ideo tunc in forma humanitatis glorificata apparebit, ut demonstret gloriam quam habet in communione cum Patre. Nihilo minus signum ejus in iudicio apparebit, juxta illud Matthei : *Matth. xxiv, 30.* Tunc apparebit signum Filii hominis. Et ut ait Chrysostomus, veniet in iudicio Christus, non solum vulnerum cicatrices sed etiam mortem exprobratissimam ostendens, impiis et ingratibus improporans eam. Itaque signum hoc tunc apparebit non ad indicium infirmitatis quæ tunc erit in Christo, sed quæ fuit in ipso, ut eorum damnatio appareat justa, qui tantam misericordiam neglexerunt. — Corpus demum gloriosum habet in potestate os- *cyp. 299D.*

tendere se oculis non gloriois. Eadem quoque dispositio et gloria faciei, quæ amico est delectabilis, hostibus est molesta. Sieque Christus in judicio in una et eadem vultus dispositione existens quantum ad se, diversis diversimode apparebit, videlicet, electis dulcis, amabilis, gratus; reprobis metuendus, severus, indignabundus: sicut et judex terrenus reo incurit horrorem, innocentii consolationem.

At vero ad id, an deitas sine gaudio queat videri, dicendum quod in quolibet appetibili et delectabili duo possunt considerari: ipsa scilicet res appetibilis et delectabilis, et ratio appetendi. Quemadmodum autem (secundum Boetium libro de Hebdomadibus) id quod est, potest habere aliquid præter id quod ipsum est; ipsum vero esse, nil aliud præter id quod ipsum est habet admixtum: ita id quod est appetibile vel delectabile, potest habere aliud quid admixtum ratione cuius non sit delectabile aut appetibile; id autem quod est ratio appetibilitatis et delectabilitatis, nil habet neque habere potest ad mixtum propter quod delectabile aut appetibile non sit. Hinc res quæ appetibiles delectabilesque consistunt per participationem bonitatis, quæ est ratio appetibilitatis et delectabilitatis, possunt apprehensæ non delectare nec appeti. Deus vero qui per essentiam suam est bonitas, atque totius bonitatis, appetibilitatis delectabilitatisque ratio, non potest non delectare et appeti, dum ejus essentia clare conspicitur sicuti est in se ipsa, pura, per speciem; apprehensus vero per suos effectus, atque per speculum in ænigmate, in quantum est justus et prohibens mala ac puniens, potest non delectare nec appeti. — Ita quum tristitia dicat passionem poenæ, quæ a causa contraria fortiori superveniente aufertur, tristitia damnatorum tolleretur, si per essentiam Deum videarent. Et si objiciatur, quod damnati et impii ob suam indispositionem non delectarentur in Deo, sicut et visui indispositi ac infirmi non est delectabile lumen vi-

A dere; dicendum, quod per indispositionem organi tollitur naturalis proportio organi ad objectum delectabile: ideo in eo non delectatur; indispositio autem damnatorum non tollit naturalem proportionem eorum ad increatum objectum, cujus imago in ipsis indelebiliter perseverat. — Hæc Thomas in Scripto, ex cuius scriptis aliis plura sunt introducta supra primum, ubi hæc dist. i, q. quæstio diffuse est pertractata.

Concordat Petrus in omnibus his, et addit: Deus est ultimus finis intellectus creati, ideo sine delectatione visionem sequente, clare per speciem nequit videri, præsertim quum sit non solum appetibile, sed et ratio appetendi: quemadmodum lux oculis opposita seu objecta, non videri non potest, quoniam est ratio videndi colores; color autem qui est tantum visible aliquid, potest non videri, ut patet in nocte. Rursus, quum Deus infinite excedat omne creatum, non est mens creata capax visionis ipsius sine gratia disponente, et sine lumine gloriæ naturam creatam super se elevante, quæ duo nullam culpam secum compatiuntur: ideo deitas a malis clare non valet videri. Hæc Petrus. — Idem Bonaventura et Richardus, qui tamen hanc quæstionem, an deitas sine gaudio possit videri, non hic, sed super primum tractant juxta sensum præhabitu. Et addit Bonaventura: Reprobi in judicio nec Patris nec Christi deitatem conspiciunt clare in se ipsa, sed solum per effectus quosdam et signa. Nam ut dicunt Augustinus atque Isidorus, si haberent oculum aptum ad deitatis intuitum, haberent maximam delectationem. Apparebitque Christus in forma humanitatis glorificata, bonis et impiis. Nec erit differentia ex parte apparentis, sed recipientium: mali namque non poterunt sustinere Judicis vultum, ex conscientiæ suæ remorsu et formidine sententiaæ contra eos ferendæ. Hæc Bonaventura.

Consonat præinductis Argentinensis, addens quod planum et certum sit, quod Christus in die judicii secundum utramque suam naturam clare videbitur a Bea-

tis : quod intelligendum est de Beatis qui ante sententiae prolationem beati fuerint per beatificam visionem.

Postremo Scotus his contradicet, positionem S. Thomæ cum suis declarationibus recitans. Verum ea quæ objicit ac asserit contra scripta sancti Doctoris, inaniam sint, nec apparentiam sortiuntur, si verba B. Thomæ diligenter pensentur, et pro parte non sunt contra mentem ipsius. Ea quoque quæ dicit de hoc, quod possit deitas clara per speciem conspicere sine amore ist. i. q. 6. et gadio, super primum satis sunt reprobata, sicut ibidem ostensum est, et partim paulo ante jam patuit ex his quæ Thomas de his scribit materiis.

QUÆSTIO II

A Mplius quæritur, Utrum secundum Christi adventum præcedent aliqua signa.

Et de hoc jam dictum est paulo ante. Et quoniam inter signa connumeratur obscuratio solis et lunæ, restat clucidandum qualiter obscurabuntur, et utrum virtutes cœlorum tunc movebuntur.

Itaque de primo horum Thomas testatur: Ad reverentiam ac dignitatem judicariæ pertinet potestatis, habere proportionata indicia quæ ad subjectionem ac venerationem judicis incitent alios; hinc hujusmodi signa præcedent adventum Christi ad judicandum. Quæ autem sint signa illa, non potest facile sciri, quia ut in epistola ad Hesychium loquitur Augustinus, ea quæ in Evangelio prædicentur, non pertinent solum ad secundum illum adventum, sed etiam ad tempus destructionis Jerusalem, et ad adventum quo Christus continue Eccl. 361 D^r. clesiam visitat, etc., ut supra dictum est. Porro signa quæ Hieronymus scribit, non asserit, sed in annalibus Judæorum ea se recitat invenisse, quæ et parum verisimilitudinis habent. Verum ut asserit Augu-

stus in libro ad Hesychium, circa finein mundi erit universalis persecutio bonorum ab impiis; ideo boni timebunt, et mali male securi erunt, juxta illud Apostoli : Quum dixerint, Pax et securitas, ^{1 Thess. v.} repentinus eis superveniet interitus. Ad ³ bonos vero pertinet illud Lucæ : Arescen- ^{Luc. xxi, 26.} tibus hominibus præ timore. Impii namque signa imminentis judicii parvi pendunt. Potest etiam dici, quod signa illa præcipua quæ circa judicium erunt, infra tempus judicii computantur.

B Porro signa quæ refert Hieronymus, sunt hæc : Primo die maria omnia exaltabuntur quindecim cubitis super montes. Secundo die omnia æquora prosternentur in profundum, ita ut vix possint videri. Tertio redigentur in pristinum statum antiquum. Quarto belluae omnes et animalia quæ moveruntur in aquis, congregabuntur, ac super pelagus levabuntur, more contentionis invicem mugientes. Quinto omnia volatilia cœli congregabuntur in campis, miserabiliter mutuo flentia et nihil gustantia. Sexto

ignea flumina surgent a solis occasu contra faciem firmamenti usque ad ortum corruentia. Septimo cuncta sidera errantia atque fixa spargent ex se igneas comas sicut cometæ. Octavo erit tam magnus terræ motus, quod omnia animalia prostercentur. Nono universi lapides magni et parvi dividuntur, singuli in quatuor partes, unaquaque aliam collidente. Decimo omnes plantæ sanguineum fluent rorem. Undecimo omnes montes et colles ac aedificia in pulverem redigentur. Duodecimo

omnia animalia venient ad campos ex desertis et montibus, nihil gustantia ac mugientia. Tertiodecimo omnia sepulera a solis ortu usque occasum, aperientur mortuis corporibus ad resurgeendum. Quartodecimo omnes homines de habitaculis suis recessent, non intelligentes neque loquentes, sed discurrentes. Quintodecimo omnes morientur, ac resurgent cum mortuis longe ante defunctis.

Præterea de obscuratione luminarium cœli sciendum, quod loquendo de sole et

luna quantum ad momentum adventus Christi, non est credibile quod obscurabuntur luminis sui privatione, quoniam totus mundus innovabitur Christo venientem. *Cf. p. 373 D.* te ac resurgentibus Sanctis, ut dictum est. Si autem loquamur de eis quantum ad tempus propinquum ante adventum, sic esse poterit ut sol et luna ac alia cœli luminaria privatione sui luminis obsecrantur, vel simul aut diversis temporibus, omnipotentia Dei id faciente ad hominum terrorem. Sieque intelligendum est quod Rabanus ait : Nil prohibet intelligere solem et lunam cum sideribus ceteris tunc lumine suo privari, quemadmodum factum constat de sole in dominica passione.

Insuper, secundum divinum Dionysium undecimo capitulo de Cœlesti hierarchia, per Virtutes uno modo intelligitur specialis chorus seu ordo, quem dicit medium esse in hierarchia secunda ; secundo accipitur pro universis angelicis spiritibus. Et utroque modo hic sumitur. In littera enim exponitur verbum illud, Virtutes cœlorum movebuntur, de omnibus angelis, qui tunc movebuntur motu admirationis propter novitatem horribilium. Si autem Virtutes cœlorum dicantur angeli ordinis specialis, sic illi præ ceteris movebuntur, quia secundum Gregorium, ad ipsos pertinet miracula facere, quæ tunc abundantius

Matth.
xxiv, 29.

Cf. t. XXI, fient ; vel ut super secundum expositum est, ad ordinis illius angelos spectat cœlestia corpora movere, a quo officio tunc non sine admirationis motione cessabunt. Verumtamen hoc invariabili stabilitati felicitatis eorum non derogabit, quoniam admiratio ista refertur ad effectus de quorum eventu et nova consideratione tunc pre solito mirabuntur, quia nec omnia illa tam distincte præcognoscere potuerunt per species concreatas. Nam quantum ad talia, est vicissitudo cogitationum in Beatis, ut infra dicetur ; et quantum ad hoc asserit Augustinus, quod spiritualem creaturam Deus movet per tempus. Nec ex hoc adscribitur eis ignorantia quan-

A tum ad ea quæ scire ad eorum pertinet statum, sed quod omnipotentiam Dei non comprehendunt plenarie : idecirco ex tam inconsuetis mirabilibus eam admirabuntur. — Hæc Thomas in Scripto.

Consonat Petrus, qui de loco judicii addit : Oppositorum motuum oppositi sunt termini. Motus autem ascensionis Christi de terra in cœlum, oppositus fuit motui descensionis de cœlo in terram ad judicandum : quia ascendit ut sit advocatus noster in curia cœli, et descendet ut sit

B judex : hinc ad locum unde ascendit, descendet ad judicandum. Idoneitas quippe loci ad judicandum, ex triplici parte accipitur, utpote, tam ex parte partium quam ex parte negotii, et ex parte judicantis personæ. Ex parte partium locus debet esse communis et publicus ; Jerosolyma vero et adjacens terra videtur esse quasi in medio terræ habitabilis, et locus communis ac famosissimus propter humanæ redemptionis mysteria ibi peracta, juxta illud Psalmi : Operatus est salutem in me-

Ps. lxxi.
12.

C dio terræ. Ex parte quoque negotii convenienter accipitur illa pars mundi, quia in aliis locis tractandæ sunt causæ criminales, in aliis spirituales. Causa vero illius judicii erit opus misericordiae atque justitiae, quoniam ad retribuendum pro meritis secundum misericordiam et justitiam veniet Judex ; mons autem Oliveti seu Olivarum, misericordiam designat ; Josaphat autem interpretatur judicium Domini. Et quoniam misericordia superexaltat iudicium, mons Oliveti supereminet valli illi. Ex parte quoque personæ Judicis, sedes eminentior et gloriosior debet esse, ut Judex undique conspici queat. Hinc Judex in aere residebit, et in loco gloriosiori quam unquam in terra habuit, puta in loco ascensionis, in illo confinio ubi oculi Apostolorum adhuc mortalium defecerunt in intuitu gloriae suæ, ut arbitror. Ergo circa vallem Josaphat ad iudicium veniet ; judicandi autem diffundentur undique circa locum illum. Hæc Petrus.

Eadem Richardus, qui addit præhabitit :

Jacob. n. 1

In ipso adventu Iudicis, sol, luna et sidera obseurabuntur, non lucis suæ privatione, sed majoris luminis superveniente claritate, videlicet Christi. Sol quoque et luna supernaturaliter patientur simul celi-psim: quoniam naturalis eclipsis solis causatur per interpositionem lunæ inter solem et nostrum adspectum; naturalis vero eclipsis lunæ, per interpositionem terræ diametaliter inter solem et lunam. Vera ergo et grandis eclipsis præeedet iudicium. Attamen aliter obseurabitur sol quam luna, quoniam luce remanente in sole (quaæ lux est naturalis qualitas solis), sol non irradiabit, et hoc divina virtute, quemadmodum in Ægypto, per retraectionem solarium radiorum. — Stellæ quoque tune easuræ dicuntur, tropico modo loquendo, secundum Augustinum, et quia sic apparet in nocte, hinc alii dicunt, quod ante ignem conflagrationis generabitur virtute cœlestium corporum vehemens caliditas siccitasque in aere: quaæ erunt congrua dispositio ad ignis illius productionem, ita quod desinent generari arcus in nubibus (qui generantur in nubis roratione), impressionesque aliæ, et generabuntur azub seu exhalationes siccæ ac calidae, descendentes in tanta multitudine, quod adspicientibus apparebit quod sint stellæ de cœlo cadentes. Hæc Riehardus.

QUÆSTIO III

Quæritur quoque, An in secundo Christi adventu innovabitur mundus, et an motus cœlestium corporum tunc cessabunt, ipsa quoque corpora superiora ac etiam elementa abundantiori venustate ac lumine ornabuntur, et an tunc penitus desinent esse bruta et plantæ ac cetera mixta.

In hac quæstione (ut palam est) multa tanguntur. Et arguitur, quia ut multipli-

A eiter probant philosophi, ordo rerum est optimum quid in eis: ergo sine fine manebit in ipsis. — Omnia quoque optime fecit Dens. Et ut asserit Plato in primo Timæi, incomparabiliter pulchritudine mundus subsistit. — Cœlestia etiam corpora alterabilia non sunt. — Quumque species animalium et plantarum ac mineralium sint de perfectione universi, videtur omnino imperitum asserere, quod ipsa penitus eorrumpentur.

B Circa hæc scribit Guillelmus libro de Universo: Consequenter prosequar tibi de reliqua parte universi, videlicet inferiori seu elementari, an et ipsa meliorationem et renovationem sit receptura. Scito igitur quia sermones Prophetarum Illebraorum hoc videntur innuere, prophetiae vero Christianorum hoc expresse testantur. Vi-
Apoc. xxii, 1.

di (ait unus ex eis) cœlum novum et terram novam: primum enim cœlum et prima terra abiit. Quod si quis dieat, quia cœlum et terra incorruptibilia sunt; respondendum est, quia nihil habent hæc omnia nisi quod aeeperunt ex solo beneficio Creatoris, nec stant nec permanent nisi eo conservante ac retinente, quemadmodum Plato testatur, dicens in persona Creatoris ad deos: Natura quidem dissolubiles estis, me autem sic volente, indissolubiles permanetis. Nulla ergo necessitate constricta nec prohibita est omnipotentis Creatoris voluntas a renovatione ac melioratione cœlestium corporum. Testati sunt quoque Prophetæ, quod

D terris atque lumenibus, vegetabilibus ac animalibus interdum melius fuit et deterrius, propter merita ac demerita hominum, sicut ad Eliæ instantiam non fuit Hil Reg. xvii, ros nec pluvia annis tribus et mensibus 1; Jacob. v, sex. Denique sicut dixit Psalmista, terram 17. fructiferam dedit Deus in salsuginem a malitia inhabitantium in ea. Audisti et famosissimam subversionem Pentapolis; notæ etiam tibi sunt plagæ antiquæ Ægypti. Si igitur propter paucos electos et dilectos suos ac brevem habitationem eorum super

terram, placuit pictati Creatoris sic meliorare ordinareque terram, et congrua sibi venustate vestire propter breve modicumque servitium; quanto magis propter incomparabiliter plures electos et dilectos suos, imo et incomparabiliter meliores quam sint viatores, placebit bonitati ipsius decorare cœlum et luminaria ejus, quæ ab initio mundi eis tam multipliciter servirunt? Et si tam multipliciter Deus ornavit elementa piscibus, et avibus, ac aliis variis ornamentis, propter temporalem et brevem habitationem electorum suorum in terra; quanto präclarus decorabitur cœlum propter perennem habitationem hominum electorum in illo? Insuper, quum juxta Prophetas atque Apostolos, cœtum electorum reputet Deus ut sponsam suam, et reges ac principes sæculi hujus exornent præ solito ac decorent domos et thalamos in quos introducturi sunt sponsas suas; quauto magis Creator altissimus sponsam suam ineffabiliter sibi magis dilectam introducturus in palatium illud cœlestis, supernum inæstimabilis beatitudinis thalamum, prädecorabit et pulchrificabit illud miro modo præ solito? Denique quis regum in coronatione unius filii non perornat palatium suum novo magnifico que ornat? Quanto magis Pater æternus in introductione innumerabilium filiorum adoptionis gratiæ suæ in supremum suum palatium, illud präclarissime decorabit, imo et alia corpora magna ei contigua, et in eo contenta, sicut et reges ornant atria ac alia tabernacula sua? — Hæc Guillelmus, qui istam disputationem pulchre ac prolixè prosequitur.

Atque subjungit: Post hæc prosequar de mundo sublunari, quem tunc habiturus sit statum. Et dico, quod ex tunc conflictus elementorum inter se desinet. Animalia quoque et vegetabilia ac metalla, quibus homines utuntur in hac vita, quum non sint necessaria nisi propter homines: ideo ipsis hominibus in perennes delicias translatis, cessabunt utilitates rerum illarum, nec ipsæ manebunt. Porro elementa

A quum sint magnæ partes mundi istius, qui domus est Dei, innovato decoratoque mundo, etiam ipsa innovabuntur et ornabuntur. Et de terra quidam ex sapientibus Christianorum dixerunt, quod graminibus semper virentibus, et immarcescibilibus floribus, atque perpetua vernantia et amœnitate instar paradisi terrestris sit decoranda. Nec dubium quin hoc Creatori exsistat possibile. De aliorum vero elementorum decore non est determinatum perspicue; imo quum terra deteriorata sit et maledicta propter primorum peccata parentum, constat terram ab hujusmodi maledictione liberandam, et in meliorem statum transferendam quam ab initio habuit, propter causam contrariam fortiorem. Si enim apud Creatoris justitiam peccatum illud hoc potuit, quanto magis gratia, virtutes, ac merita Sanctorum in fine poterunt hujusmodi innovationem ac meliorationem acquirere? Hæc Guillelmus.

Insuper de his, et primo de mundi innovatione, Thomas scribit: Omnia corporalia propter hominem facta creduntur, et ei esse subjecta dicuntur, et serviunt ei dupliceiter. Primo, ad corporalis vitæ sustentationem; secundo, ad scientiæ divinæ profectum, in quantum homo per ea quæ *Rom. 1, 20* facta sunt, invisibilia Dei cognoscit. Primo autem ministerio creaturarum homo glorificatus nullatenus indigebit; nec secundo, quantum ad intellectivam cognitionem, quoniam illa cognitione Sancti Deum videbunt immediate et clare per speciem. Ad quam visionem oculus carnis pertingere non valebit: idcirco ut et ipse congruum sibi solatium sortiatur, habebit clarificata objecta, in quibus Deitas tanquam in suis effectibus resplendebit, videlicet, Christi humanitatem, corpora Beatorum, corpora item cœlestia et elementa. Hinc et corpora ista cœlestia et elementaria majori tunc decore et claritate venustiori perfundentur, et hoc appellatur innovatio mundi: sive simul glorificabitur homo, et innovabitur mundus.

Ad quæstiouem quoque de cessatione

motuum cœlestium corporum respondet : A inducunt, et ad perfectionem pertinent universi. Nec motus est de perfectione cœlestium corporum, nisi in quantum per eum ad generationem et productionem mixtorum cooperantur.

De hac quæstione est triplex opinio. Una philosophorum, quod motus cœli nunquam cessabit. Sed hoc fidei obviat, asserenti quod certus ac præfinitus a Deo sit numerus electorum, quo completo, generatio hominum cessabit, et per consequens inferiorum quæ ad hominem ordinantur. — Alii dicunt, quod naturaliter motus cœli cessabit. Quod etiam falsum est, quoniam omne corpus quod naturaliter quiescit naturaliter movetur, habet locum in quo naturaliter quiescit, et ad quem naturaliter movetur, et a quo non recedit nisi per violentiam. Nullus autem locus potest cœlesti corpori assignari, quia non magis naturalis est accessus solis ad punctum orientis, quam recessus ab eo ; unde motus ejus aut non est naturalis totaliter, aut non terminatur naturaliter ad quietem. — Hinc dicendum, quod motus cœli cessabit non ex causa aliqua naturali, sed voluntate divina. Nam sicut jam patuit, corpora cœlestia ad duo deserviunt homini, videlicet, ad necessariam sustentationem, quod fit per motum suum localem, quo agunt ad hominum multiplicationem, et ad generationem corum quæ in hominis usum et sustentationem sunt ordinata, ut sunt plantæ, animalia et arbusta, etc. Hinc hominem glorificato, motus cessabunt cœlestes.

Verum his objici potest quod per Jer-

Jer. xxxiii,
25.

miam Dominus protestatur : Si legem coelum et terræ non posui, etc. In quibus verbis insinuari videtur, quod vicissitudo dierum ac noctium nunquam cessabit. In Genesi

22.

Gen. viii, quoque : Cunctis diebus frigus et aestus, nox et dies non requiescent. — Dicendum, quod haec et consimilia verba Scriptura loquuntur de duratione, vicissitudine, cursu, secundum statum vitae praesentis, in quo generatio habet cursum. Finis etiam principalis ac ultimus cœlestium corporum non est continuatio generationum, sed potius deservire hominibus secundum ministerium jam prætactum, quo suo aspectu repræsentant excellentiam Creatoris, et ad ejus laudem honorificentiamque

A inducunt, et ad perfectionem pertinent universi. Nec motus est de perfectione cœlestium corporum, nisi in quantum per eum ad generationem et productionem mixtorum cooperantur.

Porro dum queritur, an in corporibus cœlestibus claritas augebitur; dicendum, quod ad hoc ordinatur innovatio mundi, quatenus in ipso mundo innovato manifestis indiciis Deus quasi sensibiliter videatur, et homo in hoc delectetur. Creatura autem sua specie et decore ac claritate B ducit in Dei cognitionem, quia in his reluet sapientia et increata pulchritudo ac supereminentia Creatoris, juxta illud libri Sapientiae : A magnitudine speciei creatu- *Sap. xiii, 5.*

ræ poterit horum creator cognoscibiliter videri. Hinc cœlestia corpora in mundi innovatione, ampliori luce ac claritate decorabuntur. Unde super illud Isaiæ, Erit *Is. xxx, 26.* lux lunæ sicut lux solis, et lux solis septempliciter, ait Glossa : Omnia propter hominem facta, in ejus lapsu sunt pejorata; sol quoque et luna suo sunt lumine minorata. Quod quidam intelligunt de reali luminis minoratione, et hoc divina virtute. Alii probabilius hoc exponunt de minoratione luminis non in se, sed quantum ad hominum utilitatem : quoniam post peccatum non consequitur homo tantum profectum et fructum e lumine lumina- rium cœli, sicut consecutus fuisset si non peccasset. Et quamvis lux illa non sit essentialiter minorata, altamen realiter est augenda : ideo luna sua luce non causasset diem super terram, sicut nunc sol, et sic- C ut luna post diem judicii facere poterit. Hinc post diem judicii nullibi erit nox super terram, sed solum in centro terræ, ubi erit infernus. Sol autem tunc lucebit septuplum quam nunc. Corpora vero Beatorum septies erunt sole splendidiora, quamvis hoc non sit aliqua auctoritate aut ratione probatum.

Sed contra ista objicitur, quoniam sapiens artifex non facit maxima instru- menta propter modicum artificium con- stituendum; homo autem est quid minimæ

quantitatis, et tanquam punctum respectu ccelorum : ergo non sunt propter hominem facta, nec cum eo clarificanda. — Dicendum, quod ista fuit objectio Rabbi Moysis, qui nitebatur probare mundum sensibilem non esse propter hominem factum. Unde auctoritates veteris Testamenti, loquentes de mundi innovatione atque cœlestium corporum clarificatione majori, dixit metaphorice esse prolatas, ita ut luminaria cœli dicantur obtenebrari, dum homo in grandem cadit tristitiam, ut vix sciat quid beat agere ; et econtrario asserantur homini magis lucere, quando ex tristitia gravi ad magnam exultationem convertitur. Verum opinio et expositio ista ab auctoritatibus Scripturarum expositionibusque Sanctorum discordat. Hinc ad instantiam illam dicendum, quod quamvis homo secundum corpus suum sit quid minimum quoad corpora illa cœlestia, tamen quoad animam suam rationalem est major et dignior illis.

Insuper ad quæstionem de innovatione et clarificatione elementorum, est respondendum, quod sicut est ordo cœlestium spirituum ad terrenos spiritus seu humanos, ita est ordo cœlestium corporum ad terrena. Quumque corporalis creatura facta sit propter spiritualem, et regatur ab ea, oportet similiter disponi corporalia sicut spiritualia. Hinc sicut in ultima rerum dispositione ac conservatione, spiritus humani conformabuntur angelicis, quoniam erunt sicut angeli Dei; sic corpora elementaria cœlestibus assimilabuntur, quibus communicant in natura lucis atque perspicui, ut dicitur secundo de Anima. Ideo assimilatio illa potissime erit per hoc, quod elementa majori quam ante claritate luminis vestientur; non tamen tam copiose sicut cœlestia, sed juxta modum eis convenientem : quia (ut fertur) terra in superficie erit pervia sicut vitrum, aqua sicut crystallus, aer ut cœlum, ignis ut sidera ac luminaria cœli. Nempe (ut dicitur est) innovatio mundi ordinatur ad hoc, ut homo etiam sensu in corporalibus

A quodammodo per manifesta indicia seu evidentes effectus videat Deum. Quumque sensus visus sit inter ceteros spiritualior, ideo quantum ad qualitates visivas, quarum principium est lux, oportet corpora inferiora præcipue meliorari, ut solito pulchriora ac splendidiora consistant. Sed quoad qualitates elementares quæ spectant ad tactum, ut sunt calor et frigus, non attenditur melioratio ista. Verumtamen aer non erit clarus sicut radios fundens, sed sicut diaphanum illuminatum. Terra vero quamvis ex sua natura habeat opacitatem propter lucis defectum, attamen virtute divina vestietur, in superficie sua, gloria claritatis. In loco etiam inferni non erit terra glorificata per claritatem, sed loco gloriæ hujus continebit spiritus dæmonum et hominum, qui lieet ratione culpæ suæ sint infimi, tamen specifica eminent dignitate. Denique abundantia illa claritatis, in corporibus non causabit caliditatem, quia inalterabilia erunt. Et quoniam omnia corpora tunc remanentia proportionabiliter clarificabuntur, unumquodque videlicet secundum dignitatem et speciem ordinis sui, manebit convenientia et harmonia ordinis universi.

Ad quæstionem demum de remanentia mixtorum post diem judicii, est dicendum, quod quum innovatio mundi propter hominem fiat, oportet quod innovationi hominis conformetur. Homo autem de statu corruptionis ad incorruptionis perpetuæ transfertur quietem : hinc mundus sic innovabitur, quod omni corruptione ac transmutatione abjecta, in perpetua perseverabit quiete. Unde ad illam innovationem nihil ordinabile est nisi quod ordinem habet ad incorruptionem, ut sunt cœlestia corpora et elementa ac homines. Elementa enim quamvis secundum partes suas, non tamen secundum se tota sunt corruptibilia. Homines etiam quantum ad animas suas, immortales incorruptibilesque consistunt, quamvis corpus humanum ex natura sua sit corruptibile. Bruta vero et plantæ, mineralia et cetera mixta secun-

dum se tota, quoad materiam et formam corruptibilia esse noscuntur : ideo non manebunt. Nec spetant ad elementorum ornatum, nisi secundum statum, cursum et alterationem, generationem et mutuam actionem status praesentis. — Quinque objicitur, quod mundus in futuro non destituetur de his quae pertinent ad perfectionem et ordinem universi, sed perficietur ; dicendum, quod sicut perfectio hominis multipliciter assignatur, ita et perfectio universi. Est enim perfectio naturae conditae, et est perfectio naturae glorifica-
tæ. Ita perfectio universi est duplex : una secundum statum hujus mutabilitatis; alia secundum statum futuræ innovationis. Bruta ergo et cetera mixta pertinent ad perfectionem universi secundum primum modum. — Et si rursus dicatur, quod bruta et alia mixta servierunt homini sieut et elementa, ergo meruerunt eum homine glorificari sieut et illa ; dicendum, quod mereri non convenit irrationalibus propriæ; sed mereri vel quasi pro merito remunerari dicuntur, quoniam homo hoc meruit ut illa melius aliquid sortiantur aut innoventur, si tamen capacia sint, et ordinem habeant ad hujusmodi meliorationem. Habent autem præfata mixta naturalem appetitum semper manendi, saltem in simili secundum speciem, juxta primum modum ordinis universi, hoc est, quamdiu durat status sæculi hujus et motus cœli, qui est causa corum, ultra quam manere nec naturaliter cupiunt neque possunt. — Hæc Thomas in Scripto.

Concordat Petrus in omnibus, et Richardus. Qui Richardus hie specialia scisebantur, an scilicet realiter idem sint purgatio et innovatio mundi. Et videtur ei quod non, quia purgatio dicit impunitatis corruptionem seu ablationem; innovatio autem addit super hoc alicujus nobilitatis receptionem. Sed istud in usu terminorum videtur consistere. — Etiam querit, an cœlestia corpora cessabunt moveri, in illo situ in quo fuerunt creata. Respondebat : Unus situs non est magis conueniens

A cœlestibus corporibus quam aliis propter se, sed propter diversos producendos effectus. Et dum primo erata fuerunt cœlestia corpora, alii requirebant effectus producendi in inferioribus quam nunc, et alii nunc quam in fine. Itaque, sicut corpora illa erata fuerunt in optimo situ pro effectibus tunc congruentius producendis; sic modo in optimo situ sunt ad producendum effectus nunc fiendos ac congruentes, atque in fine erunt in convenientissimo situ congruenti statui in corruptibilitatis illius : quæ dispositio non fuisset ante conueniens. Idecirco noui eessabunt moveri in illo situ in quo producta fuerunt, et tamen cessabunt moveri in situ conuenientissimo mundo pro illo statu. — Aserit quoque, quod sole et luna quiescentibus tempore Josue x, 13. Josuc, omnes sphæræ cœlestes quiesce- C. f. t. XVI, p. 521 D'. bant; aliter ordo cœlestium fuisset confusus. — Quærerit et alia quædam ad quæ supra responsum est.

Verum contra hæc multa objici possunt. Primo, quod Isidorus ait, et habetur C. f. p. 378, in littera. in littera, quoniam judieio consummato, et motu cœli cessante, sol et luna stabunt in ordine suo quo creati sunt : ergo et orbes. Item, si stantibus sole et luna, quieverunt omnes orbes, ergo et solc sub Ezzechia per IV Reg. xx, deecim lineas redeunte, redierunt et om- C. f. t. XVI, p. 522 A'. nes sphæræ cœlorum. Talia multa possunt hic tangi.

At vero Bonaventura quærerit hic tria. Primum, an corpora cœlestia remunerabuntur. Secundum, an quietabuntur. Tertium, an innovabuntur. Ad primum re-

D spondet: Triplex est remunerabile. Primum est quod proprie potest mereri, videlicet anima rationalis seu liberum arbitrium ; secundum est id quod conjunctum est ei, utpote proprium corpus ; tertium est id quod ordinatur ad ipsum, id est ad ejus usum sive obsequium. Itaque, sicut homo punitur tripleiter seu in tribus, puta, in anima, in corpore, atque in rebus sibi utilibus ; ita et præmiatur in eisdem. Ideo corpora cœlestia præmiari, non est aliud quam hominem præmiari in illis :

totum etenim mundum amore ac meritis homiuum electorum Deus faciet pulchriorem.

Ad secundum respondet : In motu duplex finis consideratur, videlicet, finis intra, qui est terminus seu consummatio rei, et finis extra, qui est terminus intentionis : sicut in motu saxi deorsum, locus terræ est finis intra ; quies vero in loco, est finis seu terminus intentionis. Quidam autem motus naturaliter habent utrumque terminum, ut motus recti. Quidam habent alterum per naturam, scilicet finem intentionis ; alterum vero habent ratione principii moventis, ut motus circularis rotæ quæ movetur ad acuendum cultellum. Quod enim rota quiescat modo vel postea, non est ei determinatum, quia semper posset moveri, si esset qui vellet vel posset semper movere ; dum vero cultellus acutus effectus est, cessat moveri, quia jam finis motus habetur. Ita quum motus cœlestium corporum ordinetur ad complendum numerum electorum, ideo illo completo, necesse est motum illum cessare. Nam et generatio irrationalium ordinatur ad generationem hominum, et generatio hominum ad completionem civium supernorum. Denique quies est nobilior dispositio quam motus ; quin imo motus ordinatur ad quietem tanquam ad finem, quo adepto, congruit stare motum. — Ad tertium

p. 386 C. respondet sicut præhabitum est.

Insuper Scotus hic multa inducit, tangendo motiva Philosophi propter quæ dixit motum cœli esse æternum nec posse desistere, et qualiter finis intelligentiarum dicatur moveare cœlestia corpora, quum tamen finis earum (etiam secundum Philosophum et Avicennam) sit contemplatio primæ causæ, quæ est finis earum principalis intrinsecus. Inferiora vero per motus cœlestes producere, regere, moveare, conservare, est finis earum secundarius, et consequens primum finem : quia ex ingenti exuberantia et plenitudine bonitatis et perfectionis ipsarum est, quod naturale, inseparabile ac delectabile valde

A est eis bonitates suas aliis communicare, ut sint non solum perfectæ in se, sed et transfundendo eam in alios. — Verum de his tractatum est copiose super secundum, dist. 1, q. 1, qualiter dixerunt emanationem rerum a primo principio esse quodammodo naturalem emicationem ac necessariam diffusionem ; et nihilo minus esse intellectualem, sapientialem, et quodammodo similem emanationi artificialium ab artifice, non tamen proprie liberam. Et contra hoc prolixe arguit Guillelmus libro de Universo, ut patuit super secundum.

Praeterea Henricus Quodlibeto quarto interrogat, utrum post resurrectionem erunt aliqua individua composita in hoc mundo. Respondet : Ad hanc quæstionem ex cursu naturalium rerum nil certi possumus respondere. Quemadmodum enim res naturales ex se ipsis non habent esse suum et modum essendi, sed ex mera Dei voluntate ; ita defectum sui esse ac modi essendi non exspectant nisi secundum membrum dispositionem voluntatis divinæ. Idcirco philosophi ex his quæ videbant circa statum et dispositionem creaturarum, ratiocinantes super futuro consimilia fore, temerariam proferebant sententiam de permanentia rerum et duratione perpetua ante et post in statu quo nunc sunt, dicente Philosopho libro de Plantis : Mundus nec cessavit neque cessabit generare animalia et plantas, ac ceteras species suas ; et decimo Metaphysicæ : Et omnino sol semper agit, et stellæ et totum cœlum, et non est timendum quod quiescat in aliqua hora.

D — Hæc Henricus. Qui consequenter hanc quæstionem præclare prosequitur ; sed prolixitatem devitans, verba ejus transilio, quia jam talia præhabita sunt. Siquidem ait, hanc quæstionem ex naturali ratione non posse vere determinari, quia ex sola revelatione innotuit veritas ejus, videlicet quod in die judicii elementa purgabuntur et innovationem recipient, ita quod ignis conflagrationis terram exurens, universa mixta, animalia, plantas, mineralia consumet, destruet, et in materiam primam

tom. XX
p. 64 B'.

q. 12.

Cf. dis
xliii, q. 2

redacturus est ea. Cetera quæ hic scribitur A return a motu suo progressivo, quum et
Heunicus, inducta sunt.

Amplius, Quodlibet undecimo seiscitatur q. 15. Henricus, utrum cessatio motus cœli post judicium erit causa incorruptionis corporum damnatorum. Et quainvis de isto tractatum sit supra, hic tamen addendum est aliquid. Ad hoc ergo respondens : Aliqui (inquit) dicunt, quod omnis realis mutatione 306 Dets. ad motum cœlestem reducitur tanquam ad motum prium primi motoris, mediante quo virtutem motivam influit cuiilibet moventi posteriori, sine qua penitus non moveret, nec ageret actione naturali reali, sed bene actione seu immutatione intentionalii. Sed istud est falsum omnino. Quiescente enim cœlo, si grave esset sursum, nullo impediente motum ejus deorsum, impossibile esset illud ibi quiescere, quoniam esset quies violentia perpetua, nullo violentiam inferente. Similiter, cœlo stante, animal non impedi-

Averroes dicat quod isti motus essent in vacuo. Similiter, animalia quæ inveniuntur in hora status cœli, semper et in æternum naturaliter viverent, juxta opinionem hujusmodi. Cadavera quoque quæ tune invenirentur, nunquam possent dissolvi. Quainvis ergo motus qui requirunt principium extra, non essent nec fierent, stante motu cœli; motus tamen qui habent sufficiens principium intra, possent esse, præsertim quando motus cansatur non tam a virtute quam a defectu virtutis, cujusmodi est motus corruptionis, potissime quando corruptio est sine generatione. — Hæc Henricus. Qui istam responsionem diffuse prosequitur, quæ obviat dictis ex Thoma; et tamen ex ea adhuc sequi videtur, quod stuppa applicata ad ignem, stuppa non incenderetur ab igne, quod est contra articulum Parisiensem, ut patuit *c.f.p. 306 C. supra.*

DISTINCTIO XLIX

A. De differentia mansionum in cœlo et in inferno.

POST resurrectionem vero, facto universo impletoque judicio, suos fines habebunt civitates duæ : una Christi, altera diaboli; una bonorum, altera malorum; utraque tamen angelorum et hominum. Iстis voluntas, illis facultas non poterit esse peccandi vel ulla conditio moriendi; istis in æterna vita feliciter viventibus, illis infeliciter in æterna morte sine moriendi potestate durantibus, quoniam utrique sine fine. Sed in beatitudine isti, aliis alio præstabilius; in miseria vero illi, aliis alio tolerabilius permanebunt. — Ex his apparet, quod sicut boni differenter glorificabuntur, alii magis, alii minus; ita et mali differenter in inferno punientur. Sicut enim in domo Patris, id est in regno cœlorum, mansiones multæ sunt, id est præmiorum differentiæ; ita et in gehenna diversæ sunt mansiones, id est suppliciorum differentiæ. Omnes tamen æternam pœnam patientur, sicut omnes electi eumdem habebunt denarium, quem paterfamilias dedit omnibus qui operati sunt in vinea. Nomine denarii aliquid omnibus electis commune intelligitur, scilicet vita æterna, Deus ipse, quo omnes fruentur, sed impariter : nam sicut erit differens clarificatio corporum, ita differens gloria erit animarum. Stella enim a stella, id est ^{Aug. Enchirid. c. 111.} *Matth. xx,* ^{1, 2.} *1 Cor. xv,* ^{4.}

electus ab electo, differt in claritate mentis et corporis. Alii enim aliis vicinius clariusque Dei speciem contemplabuntur; et ipsa contemplandi differentia, diversitas mansionum vocatur. Domus ergo est una, id est, denarius est unus; sed diversitas est ibi mansionum, id est differentia claritatis: quia unum est et summum bonum, beatitudo et vita omnium, id est Deus ipse. Hoc bono omnes electi perfruentur, sed

^{1 Cor. xiii.} alii aliis plenius. Perfruentur autem videndo per speciem, non per speculum in
^{12.} ænigmate. Habere ergo vitam, est videre vitam, id est cognoscere Deum in specie.

^{Joann. xvii.} Unde Veritas ait in Evangelio: Hæc est vita æterna, ut cognoscant te verum Deum,
^{3.} et quem misisti Jesum Christum, esse unum et solum verum Deum; hoc est, habere vitam, id est cognoscere te, non est ipsa cognitio quæ tu es, sed per cognitionem habere bonum quod tu es, id est vita.

B. *Si omnes homines volunt esse beati.*

Solet etiam quæri de beatitudine, utrum eam omnes velint, et sciant quæ sit vera beatitudo. De hoc Augustinus in tertiodecimo libro de Trinitate disseruit:

^{Aug. de Tri-} Mirum est, quum capessendæ retinendæque beatitudinis voluntas una sit omnium,
^{nitate, lib.} unde tanta exsistat de ipsa beatitudine rursus diversitas voluntatum: non quod eam

^{xiii, n. 7.} aliquis nolit, sed quod non omnes eam norint. Si enim eam omnes noscerent, non ab aliis putaretur esse in virtute animi, ab aliis in voluptate corporis, ab aliis atque aliis alibi atque alibi. Quomodo ergo omnes amant quod non omnes sciunt? Quis potest amare quod nescit, sicut supra disputavi? Cur ergo beatitudo amatitur ab omnibus, nec tamen scitur ab omnibus? An forte sciunt omnes quæ ipsa sit, sed non omnes sciunt ubi sit, et inde contentio est? An forte falsum est quod pro vero posuimus, beate vivere omnes velle? Si enim beate vivere est, verbi gratia, secundum animi virtutem vivere; quomodo beate vivere vult qui hoc non vult? Nonne verius diceremus, Homo ille non vult beate vivere, quia non vult secundum virtutem vivere, quod solum est beate vivere? Non ergo omnes beate vivere volunt, imo pauci hoc volunt, si non est beate vivere nisi secundum virtutem animi vivere, quod multi nolunt. Itane falsum erit, unde nec ipse Cicero dubitavit? Ait enim:

^{Cic. in Hor-} Beati certe omnes esse volumus. Absit ut hoc falsum esse dicamus. Quid ergo?
^{tensio.}

An dicendum est, etiam si nihil aliud sit beate vivere quam secundum virtutem animi vivere; tamen et qui hoc non vult, beate vivere vult? Nimis quidem hoc videtur absurdum. Tale enim est, ac si dicamus: Qui non vult beate vivere, beate vult vivere. Istam repugnantiam quis audiat, quis ferat? Et tamen ad hanc contritum necessitas, si et omnes beate vivere velle verum est, et non omnes volunt sic

^{Aug. op. cit.} vivere quomodo solum vivitur beate. An illud ab his angustiis poterit nos eruere,
^{n. 8.} si dicamus nihil esse beate vivere, nisi vivere secundum delectationem suam; et ideo falsum non esse, quod omnes beate vivere velint, quia omnes ita volunt ut quemque delectat? Sed id quidem falsum est. Velle enim quod non deceat, est esse miserrimum; nec tam miserum est non adipisci quod velis, quam adipisci velle

quod non oporteat. Quis ita cæcus sit, ut dicat aliquem ideo beatum, quia vivit ut vult; quum profecto etsi miser esset, minus tamen esset, si nihil eorum quæ perperam voluissebat, habere potuissebat? Mala enim voluntate vel sola miser quisque efficitur; sed miserior, quum desiderium malæ voluntatis impletur. Quapropter, quoniam verum est quod omnes homines esse beati velint, idque ardentissimo amore appetant, et propter hoc cetera quæcumque appetant; nec quisquam potest amare quod omnino quid vel quale sit, nescit; nec potest nescire quid sit, quod se velle scit: sequitur ut omnes beatam vitam sciant. Omnes autem beati habent quod volunt, quamvis non omnes qui habent quod volunt, continuo sint beati. Continuo autem miseri sunt, qui vel non habent quod volunt, vel id habent quod non recte volunt. Beatus ergo non est nisi qui et habet omnia quæ vult, et nihil vult male. Ille quippe beate vivit, qui vivit ut vult, nec male aliquid vult. Quum ergo ex his duobus constet beata vita; licet in malis sit aliquis bonus, non tamen nisi finitis omnibus malis est beatus. Quum ergo ex hac vita qui in his miseriis fidelis et bonus est, venerit ad beatam vitam; tunc erit vere quod nunc nullo modo esse potest, ut sic homo vivat quomodo vult. Non enim ibi volet male vivere, aut volet aliquid quod deerit, aut deerit aliquid quod voluerit: quidquid amabitur, aderit; nec desiderabitur quod non aderit. Et omne quod ibi erit, bonum erit, et summus Deus summum bonum erit; et quod est omnino beatissimum, ita semper fore certum erit. Beatos autem esse se velle omnium hominum est; beatos se esse velle, omnes in corde suo vident, nec tamen omnium est fides qua ad beatitudinem pervenitur.

Aug. de Tri-nitate, lib. xiii, n. 9.

Ibid. n. 10.

Ibid. n. 25.

C. Si quid de Deo cognoscit aliquis quod ibi non intelligant omnes.

Solet etiam quæri, utrum aliquid de Deo cognoscat aliquis magis meritus, ut Petrus, quod non cognoscat aliquis minus meritus, ut Linus. Pluribus videtur, quod omnia de Deo ad beatitudinem spectantia, omnes communiter electi cognoscant, sed differenter. Nihil enim in Deo noscibile majus digniusque videtur, quam eum intelligere trinum et unum; hoc autem omnes tunc per speciem cognoscent. Unde sequitur, ut non sit aliquid beatitudini pertinens incognitum alicui Beatorum. Omnes ergo cuncta illa videbunt quorum cognitione servit beatitudini; sed in modo videndi different: alias enim alio magis, alias alio minus fulget.

D. De paritate gaudii.

Solet etiam quæri, an in gaudio dispare sint, sicut in claritate cognitionis diffrent. De hoc Augustinus ait: Multæ mansiones in una domo erunt, scilicet variae præmiorum dignitates; sed ubi Deus erit omnia in omnibus, erit etiam in dispare claritate par gaudium: ut quod habebunt singuli, commune sit omnibus, quia etiam gloria capitis, omnium erit per vinculum caritatis. — Ex his datur intelligi,

Prosper.
Sent. 362.
1 Cor. xv,
28.

quod par gaudium omnes habebunt, etsi disparem cognitionis claritatem : quia per caritatem, quæ in singulis erit perfecta, tantum quisque gaudebit de bono alterius, quantum gauderet si in se ipso haberet. Sed si par erit cunctorum gaudium, videtur quod par sit omnium beatitudo : quod constat omnino non esse. Ad quod dici potest, quod beatitudo par esset, si ita esset par gaudium ut etiam par esset cognitione; sed quia hoc non erit, non faciet paritas gaudii paritatem beatitudinis. Potest etiam sic accipi *par gaudium*, ut non referatur paritas ad intensionem affectionis gaudientium, sed ad universitatem rerum de quibus gaudebitur : quia de omni re unde gaudebit unus, gaudebunt omnes.

E. *Si major sit beatitudo Sanctorum post judicium.*

Post hoc quæri solet, si beatitudo Sanctorum major sit futura post judicium quam interim. Sine omni scrupulo credendum est, eos habituros majorem gloriam post judicium quam ante, quia et majus erit gaudium eorum, ut supra testatus est *Cf. dist. XLV*.
 A. *Ap. Lyran.* Augustinus, et amplior erit eorum cognitio. Unde Hieronymus : Peracto judicio, *in Osee vi. 1.* ampliorem gloriam suæ claritatis Deus demonstrabit electis. Si quem movet, quid *Aug. de Genesi ad litt.* opus sit spiritibus defunctorum corpora sua in resurrectione recipere, si eis potest *lib. XII, n. 68.* sine corporibus summa beatitudo præberi; difficilis quæstio est, nec potest a nobis perfecte definiri. Sed tamen dubium non est, et raptam a carnis sensibus hominis mentem, et post mortem, ipsa carne deposita, non sic videre posse incommutabilem substantiam, id est Deum, sicut sancti angeli vident : sive alia latentiori causa, sive ideo quia inest ei naturalis quidam appetitus corpus administrandi, quo retardatur quodammodo ne tota intentione perget in illud summum cœlum, donec ille appetitus conquiescat. Porro si tale sit corpus, cuius sit difficilis et gravis administratio, sicut hæc caro quæ corrumpitur; multo magis avertitur mens ab illa visione summi cœli. Proinde, quum hoc corpus jam non animale sed spirituale receperit, æquata angelis, habebit perfectum naturæ suæ modum, obediens et imperans, vivificata et vivificans, tam ineffabili facilitate ut sit ei gloriæ quod fuit sarcinæ.

SUMMA
DISTINCTIONIS QUADRAGESIMÆ NONÆ

SUPRA tractavit Magister de judicio generali, et aliqua tetigit de præmiis judicandorum; hic plenius loquitur de mercede et gloria electorum. Attamen in hujus distinctionis exordio, etiam paululum tangit de miseriis reproborum. Itaque primo ostendit, quod sicut in hac vita distabant

A conversatione ac meritis, sic in futuro distabunt retributione ac præmiis. Et circa hoc seiscitatur, an omnes homines beatitudinem naturaliter appetant; deinde circa beatitudinem electorum aliquas utiles inserit quæstiones. Prima est, an in beatifica visione sit gradus, ita quod unns cognoscit quod alter nescit. Secunda, an in ipso beatitudinem consequente sit diversitas magnitudinis spiritualis. Tertia, utrum felicitas Beatorum major erit post resurrectionem quam ante.

QUÆSTIO PRIMA

Hic quæritur primo, **Quid sit beatitudo, et in quo consistat, hoc est, de ejus objecto atque subjecto.** Et primo quæri potest, **An sit quid creatum aut increatum.**

Et videtur quod sit quid increatum, quoniam est ultimus finis et summum bonum intellectualium creaturarum, quorum solus Creator omnipotens et immensus est ultimus finis et summum bonum. — Item, quoniam plene quietat et contentat mentem creatam, quam contentare non valet bonum finitum, juxta illud Augustini : Neque enim sufficit nobis finis, nisi enjus nullus est finis.

In oppositum est, quod beatitudo est operatio quædam ac formalis perfectio mentis creatæ, imo et optima actio nobilissimæ potentia rationalis creaturæ.

Circa hæc multa conserbit Thomas hoc loco, sicut et alibi, quæ pro majori parte communia sunt atque facilia; propter quod ipsis non arbitror immorandum. Denique de ista materia dictum est copiose super quæst. 3. primum, prima distinctione. Siquidem ibi inducta de fruitione, hic possent resumi et applicari, quum ipsa fruitio frequenter vocetur beatitudo.

Itaque Thomas : Beatitudo, inquit, quum sit naturaliter ab omnibus hominibus desiderata, nominat ultimum finem vitae humanae. Finis autem cuiuslibet rei vel est propria operatio ejus, vel per operationem propriam pertingit ad finem. Quumque propria forma in omni re sit suæ proprieæ operationis principium; propria quoque hominis forma in quantum est homo, sit anima rationalis; oportet ut vel in actibus animæ rationalis beatitudo hominis consistat, vel in his ad quæ homo per actiones animæ rationalis ordinatur ac comparatur. Et hæc bona animæ nuncupantur: hinc necesse est, etiam secundum philosophos,

A in bonis animæ beatitudinem hominis collocare. Quod autem aliqui in bonis corporis felicitatem animæ constituerunt, ratio fuit quia se ipsos ignorabant, et intellectum a sensu non distinxerunt.

Præterea queritur, an beatitudo magis consistat in his quæ sunt voluntatis quam in his quæ sunt intellectus. Et appareat quod magis sita sit in actibus et gaudiis voluntatis. Felicitas namque est optima operatio optimæ virtutis ac supremæ potentia: optima autem virtus est caritas,

B quæ directe concernit ac perficit voluntatem. Voluntas quoque videtur nobilior ^{Cf. t. XIX,} intellectu, quum per imperium moveat ^{p. 115 Dets.} eum: imo actio intellectus sine affectiōnibus voluntatis informis est. Iterum, felicitas est perfectissima ac intima unio mentis creatæ cum Deo: sed per actus et affectus voluntatis et caritatis perfectissime conjungimur Deo. Rursus, bonum et finis coincidunt; beatitudo autem est ultimus finis et maximum hominis bonum: ergo respicit voluntatem. — In oppositum

C est quod Veritas apud Joannem testatur: Hæc (inquit) est vita æterna, ut cognoscant ^{Joann. xvii,} te solum verum Deum. Atque ut Augustinus asserit, visio est tota merces. Hinc super illud, Quum tradiderit regnum Deo et Patri, ait Glossa: Id est, quum perduxerit credentes ad contemplationem Dei Patris, ubi est omnium finis, ac requies sempiterna, ac gaudium. Sed et Philosophus decimo Ethicorum demonstrat, quod felicitas est optima speculatio summi et optimi speculabilis.

D Et respondendum, quod beatitudinem esse in voluntate, duplice potest intelligi. Primo objectaliter, ita quod sit voluntatis objectum: et ita in voluntate ponenda est, quum sit præcipuum bonum quod cupid voluntas, et ultimus finis in quem maxime fertur. Secundo formaliter, ita quod sit actio voluntatis: et ita in voluntate esse non valet. Beatitudo namque est ultimus hominis finis. Ultimus autem hominis finis accipi potest duplice: unus in ipso, et alijs extra ipsum. In

ipso, sicut operatio rei dicitur finis ejus, quum unumquodque sit propter suam operationem. Finis vero extra ipsum, est bonum ad quod res per suam operationem pertingit. Nec quælibet operatio potest dici finis, sed illa quæ fini exteriori primo conjugit; et hoc, quando res habet finem extra se: tunc enim oportet quod finis interior ad exteriorem ordinetur.

Impossible vero est, actum voluntatis esse finem ultimum alicujus: quia quum voluntatis objectum sit finis, hoc ipsum quod est velle, et quilibet alius voluntatis actus, non est aliud quam ordinare aliquid ad finem: ideo præsupponit alium finem. Hinc si ipsum velle dicatur esse volitum, oportet præsupponere ante hoc aliquid volitum esse. Non enim intelligi potest in aliqua potentia reflexio esse super proprium actum, nisi actu suo in quem fit reflexio, prius terminato per proprium objectum, quod sit aliud ab actu illius potentie: alias oporteret in infinitum procedere. Nempe si intellectus intelligat se intelligere, oportet quod intelligat se intelligere aliquid. Et si dicas, quod intelligit se intelligere hoc quod est se intelligere, adhuc oportebit aliud ponere, et sic in infinitum. Patet ergo quod ipsum intelligere, non potest esse primum intellectus objectum. Eadem ratione et ipsum velle, non potest primum voluntatis objectum consistere. Quum ergo primum voluntatis objectum sit ultimus finis, impossibile est quod aliquis actus voluntatis sit ipsius ultimus finis. Nec dici potest, quod assecutio finis exterioris sit immediate per actum voluntatis. Actus etenim voluntatis intelligitur esse ante assecutionem finis, ut motus quidam in finem; post assecutionem vero, ut quietatio. Nec potest esse, quod voluntas nunc quietetur in fine ad quem ante tendebat, nisi quia volens alio modo se habet ad finem nunc quam ante, vel econtrario. Illud ergo quod facit voluntatem se hoc modo habere ad finem, ut voluntas quietetur in fine, est ultimus finis interior, qui primo conjugit fini exteriori:

A ri: velut si aliquis exterior finis sit pecunia, finis interior erit possessio pecuniae, per quam homo se habet ad pecuniam, ut voluntas quietetur in ea. Quum ergo ultimus finis quasi exterior voluntatis humanæ sit Deus, non potest esse quod aliquis actus voluntatis sit interior finis: imo ille actus erit ultimus finis interior, quo primo hoc modo se habebit homo ad Deum, ut voluntas sua quietetur in ipso. Hoc autem est visio Dei secundum intellectum, quia per hanc fit quasi quidam contactus Dei ad intellectum, quum omne cognitum sit in cognoscente secundum quod cognoscitur: quemadmodum etiam corporalis tactus ad delectabile corporeum inducit quietationem affectus. Hinc ultimus finis hominis est in actu intellectus; et beatitudo, quæ est ultimus interior finis hominis, in intellectu consistit. Id tamen quod est ex parte voluntatis, videlicet quietatio ejus in fine, quod potest dici delectatio, est quasi formaliter comprehens beatitudinis rationem, tanquam superveniens visioni, in qua substantia felicitatis consistit: ut sic voluntati attribuatur et prima habitudo ad finem, secundum quod assecutionem finis appetit; et ultima, secundum quod in fine jam assecuto quietatur.

C Ad objecta ergo dicendum, quod caritas pro tanto vocatur altior virtus ceteris quæ sunt in via, quoniam ipsa est quæ ordinat alias omnes in Deum; et ipsa est cuius est ultima quietatio in Deo in patria. Hoc tamen ei non dat, quod actus ejus sit substantia beatitudinis, sed vel inclinatio quædam in ipsam in statu viæ, vel quietatio in ipsa in statu patriæ. — Insuper, per affectum perfectius conjugitur homo Deo quam per intellectum, in quantum conjunctio per affectum supervenit perfectæ conjunctioni per intellectum, eamdem perficiens et decorans; nihilo minus oportet quod prima conjunctio semper sit per intellectum. Dilectio vero prius inclinat ad conjunctionem perfectam appetendam, quam intellectus perfecte conjugat, quam-

vis non prius quam intelleetus quoquo modo eognoseat, quoniam appetitus nequit esse omnino ineogniti : propter quod asserit Hugo, Seientia foris manet, dilectio intrat.

Præterea si queratur, an beatitudo magis consistat in aetu intelleetus speculativi quam practie; dieendum quod imo, quia ut dictum est, beatitudo hominis in aetu ponitur intellectus, in quantum prima coniunctio hominis ad suum ultimum finem exteriorem est per aetum intelleetus. Cognitum autem per intelleatum praetium, non potest esse ultimus finis exterior, quia cognitio intellectus practie ordinatur seu comparatur ad cognitum sicut causa ad effectum. Porro effectus alicujus non potest esse ultimus ejus finis, quia perfectio causæ non dependet a suo effectu, sed e contrario. Hinc impossibile est beatitudinem esse in actu practie intelleetus, sed in aetu intellectus speculativi eam oportet consistere. Nam et intelleetus speculativus practico exsistit perfectior.

Amplius, si queratur, an beatitudo habetur in vita præsenti; dieendum, quod non nisi imperfete, quoniam sicut se habet motus ad terminum et quietem, et via ad patriam, mediumque ad finem, ita se habet beatitudo hujus viæ ad veram et plenam beatitudinem patriæ. Etenim voluntas, adepto eo quod cupid et querit, delectatur et quiescit in illo, et desiderium ejus quasi in amorem et delectationem econvertitur. Quum ergo beatitudo sit absolute ultimus finis et maximum bonum ad quod omnia desideria ac opera referuntur, oportet quod sit tale ac tantum bonum, quod ipso habito nil ultra restet optandum. Unusquisque autem naturaliter appetit esse ac permanere in bono quod habet : hinc beatitudo ab omnibus tale quid ponitur quod immobilitatem perpetuatatemque habeat. Sed de ipsa immobilitate ac perpetuitate felicitatis humanæ diversimode diversi senserunt, quibusdam dieentibus quod de ratione beatitudinis

A hominis non sit perpetuitas absoluta, sed perpetuitas respectu vitæ humanæ, et quod in hac perpetuitate non sit consideranda immobilitas privans potentiam ad mutationem, sed aetum. Et haec fuit Platonis opinio, ut primo Ethicorum habetur. Posuit namque illum hominem esse beatum, eius beatitudo continuatur usque ad mortem ; nee hominem posse beatum vocari nisi in morte, quoniam ante mortem possunt ei diversa beatitudini sue contraria evenire, nee de illorum eventu potest certam notitiam præhabere. Hanc opinionem etiam Philosophus reprobat, quia absurdum est quod homo dieatur beatus quando jam non est, et non quando est.

Ideiro Philosophus ponit aliam de felicitate sententiam, scilicet quod de ratione felicitatis perfectæ ac simpliciter dietæ sit perpetuitas, immobilitasque perfecta. Et haec non est homini possibilis nisi per quamdam participationem, dum homo in virtutum habitibus est firmatus, ita quod facile fleeti non possit ab aetu virtutis.

C Sed nec ista positio videtur sufficere. Beatitudo namque ab omnibus dicitur esse bonum, et finis, atque perfectio intellectualis seu rationalis naturæ. Hinc sicut homo est vere rationalis et intellectualis naturæ, sic capax est veræ et perfectæ felicitatis : alias naturalis appetitus rationalis naturæ esset inanis et frustra. Quumque in hæ vita haberi non valeat talis beatitudo, oportet fateri quod post hanc vitam possit obtineri ab homine. Et hoc conesserunt omnes philosophi qui sense-

D runt animam hominis vere esse intellectualis naturæ. Qui vero senserunt eam non esse intellectualē nisi per quamdam resurgentiam ab intelligentia separata, dixerunt eam esse mortalem, nec homines posse esse aut fieri beatos nisi per participationem prætaetam : eius stultæ ac impiae opinionis absurditas elare ac plene ostensa est super secundum, ubi vera intellectualitas ac immortalitas animæ evidenter est demonstrata. Aristoteles autem primo Ethicorum de prætaeta felicitate

præsentis vitæ determinat, aliam quæ post A vitam quoque sumendo pro vita secunda, hanc vitam est, non affirmans nec negans.

— Hæc Thomas in Scripto. Cujus huic ultimo dicto objici potest, quod Platonici cum principe suo Platone dixerunt animam humanaam vere esse rationalem, atque essentialiter intellectualem, nunquam tamen perpetuo immobiliterque beatam, imo jugiter post determinata temporum intervalla relabi ad corruptibile corpus, ut patet in Menone ac Phædone Platonis et tangitur in Timæo : idcirco verbum hoc Thomæ de Peripateticis veritatem sortitur.

Insuper, circa hæc adhuc alia multa interrogat Thomas, ad quæ breviter poterit responderi. Itaque primo quærerit, utrum beatitudo sit quid increatum ; secundo, an sit actus ; tertio, an sit idem quod vita æterna ; quarto, an sit idem quod pax ; quinto, an sit idem quod regnum cœlorum. Ad primum respondet, quod beatitudo quæ est finis noster exterior, in cuius assecutione nostra interior consistit felicitas, est summum et increatum bonum, quod est objectum et causa totius nostræ felicitatis principalis. Beatitudo vero interior, quæ est actio per quam illi objecto immediate, principaliter formaliterque conjungimur, est bonum creatum.

— Ex quibus patet ad secundum solutio, quia beatitudo ista formalis interior est actus, et sicut jam patuit, essentialiter est actio intellectivæ potentiae ac habitus intellectualis, videlicet sapientiae, quæ est primum atque dignissimum donum inter septem dona Spiritus Sancti. Perfectio enim et meritum magis consistit in actu

Cf. p. 394 B¹. quam habitu, ut patuit. Hinc quoque, secundum Philosophum decimo Ethicorum,

p. 352 D. felicitas est optima operatio optimæ potentiae ac perfectissimi habitus secundum statum perfectum. — Ad tertium respondendum, quod beatitudo est vita æterna, loquendo de vita glorie, non de vita naturæ, aut gratiæ prout gratia a gloria distinguitur, utpote prout gratia est formale et supernaturale principium promerendi ;

id est actione vitali.

Ad quartum dicendum, quod secundum Augustinum nonodecimo de Civitate Dei, pax omnium rerum est tranquillitas ordinis. Idcirco ex hoc ratio pacis accipitur, quod aliquid ab ordine recto non impeditur : tranquillitas enim perturbationem impedimenti excludit. Pax autem præcipue respicit ordinem quo voluntas in aliiquid ordinatur. Operationem vero in qua beatitudo consistit, oportet esse non impeditam : unde et delectatio operationem perfectam consequens, causatur ex operatione non impedita, ut dicitur septimo Ethicorum. Ideo ad beatitudinem requiritur pax, non quæ sit essentia beatitudinis, sed sicut eorum remotio quæ sunt beatitudinis impeditiva. Et quoniam ex hoc ipso quod aliquid desideratur, appetitus refugit ejus contrarium ; ideo sicut omnes beatitudinem naturaliter appetunt, etiam naturaliter refugiunt ejus impedimenta : et hoc est eos naturaliter pacem appetere. *C* Propter quod loquitur Augustinus : Dicere possumus, finem nostrorum bonorum esse pacem.

Ad quintum dicendum, quod nomen regni a regendo acceptum est. Regere autem est providentiæ actus : ideo secundum hoc aliquis dicitur regimen habere, quod alias sub sua providentia habet ; et secundum hoc homines in regno Dei esse dicuntur, quod ejus providentiæ perfecte subduntur. Providentiæ vero est ordinare in finem. Ordinantur quoque in finem tam ea quæ distant a fine, quam ea quæ assecuta sunt finem, secundum quod in fine conservantur. Quumque finis sit providentiæ regula, illa perfecte providentiæ subsunt quæ in ipso fine sunt collocata, in quibus nihil aversivum a recto ordine esse potest. Distantia vero a fine, secundum hoc magis aut minus providentiæ subsunt, secundum quod magis aut minus elongantur a fine. Via demum perveniendi ad beatificum finem, est fides per dilectionem *Galat. v. 6.* operans. Hinc regnum Dei quasi antono-

mastice, dupliciter dicitur : quandoque vi- A vitias, sive voluptatem, aut aliud aliiquid. delicet congregatio eorum qui ambulant per fidem, puta Ecclesia militans ; quandoque eorum collegium qui in fine sunt stabiliti, id est triumphans Ecclesia : et sic esse in regno Dei, idem est quod esse in beatitudine. Nec differt secundum hoc regnum Dei a beatitudine, nisi sicut bonum commune a bono singularis personæ.

Quæritur quoque, an homines universi beatitudinem naturaliter appetant, et utrum miseriam naturaliter fugiant. — Ad primum dicendum, quod in ordine mobilium et motorum, oportet secundos motores ordinari in fine primi motoris per dispositionem eis impressam a primo motore : ut dum anima movet manum, et manus baculum, et baculus aliquem laedit. Sed hoc distat in motibus naturalibus et violentis, quod in motibus violentis impressio relictæ a primo motore, in secundis motoribus est præter naturam eorum, propter quod operatio sequens est laboriosa; in motibus vero naturalibus impressio talis est naturalis in secundis motoribus, propter quod operatio sequens existit conveniens. Unde in libro Sapientiae habetur, *Sap. viii, 1.* quod Deus omnia disponit suaviter, quoniam unaquæque res ex natura sibi divinitus indita, tendit in id ad quod ex divina providentia ordinatur. Quinque cuncta procedant a Deo in quantum est bonus, ideo cuncta creata, secundum impressionem a Creatore receptam, inclinantur in bonum appetendum secundum modum suum, quatenus sic in rebus inveniatur circulatio quædam, dum egredientia a bono revertuntur ac tendunt in bonum. Hæc demum circulatio in quibusdam creaturis perficitur, in aliis remanet imperfecta. In intellectualibus enim perficitur, quæ cognoscendo ac diligendo convertuntur in Deum, in aliis non. Nec omnes noscunt et appetunt beatitudinem secundum distinctam et propriam rationem ipsius, sed secundum rationem communem, prout apprehendunt eam tanquam potissimum quoddam bonum, sive hœ putant esse di-

Ad aliam partem quæstionis, videlicet an quis miseriam possit appetere, respondendum quod operatio causæ secundæ semper fundatur super operationem causæ primæ, et præsupponit eam. Hinc oportet ut omnis operatio animæ procedat ex suppositione ejus quod inditum est animæ ex impressione princi agentis. Nam et intellectus ad nihil intelligendum potest procedere nisi ex cognitione principiorum naturaliter cognitorum. Quumque ex divina impressione naturaliter competit animæ appetere bonum et finem ultimum tanquam bonum perfectum, impossibile est ut in ejus appetitum cadat contrarium malum. Hinc nullus potest miseriam velle nec malum, nisi per accidens, utpote apprehendendo illud sub ratione alicujus boni.

Præterea quæri potest, an quis appetendo beatitudinem, mereatur ; et rursus, utrum omne quod quis vult, propter beatitudinem velit. — Et respondendum ad primum, quod bonum, quod objectum est voluntatis, est in rebus, juxta Philosophum sexto Metaphysicæ : idcirco oportet quod voluntatis motus terminetur in rem extra animam exsistentem. Et quamvis res, prout est in anima, possit considerari secundum rationem communem, attamen res extra animam esse non potest secundum rationem communem nisi cum additione propriæ rationis. Hinc oportet quod quandocumque voluntas fertur in aliquod bonum, feratur in aliquod bonum particolare determinatum. Similiter, quandocumque fertur in summum bonum, oportet quod feratur in summum bonum hujus aut illius rationis. Quamvis autem ex naturali inclinatione voluntas habeat ut in beatitudinem feratur secundum communem rationem; tamen quod feratur in beatitudinem talem vel talem, hoc non est ex sola inclinatione naturæ, sed per discretionem rationis, quæ adinvenit in hoc aut in illo constare summum hominis bonum. Ideo quandocumque aliquis beatifi-

tudinem actualiter appetit, concurrunt ibi A actu aliquo voluntatis, prout infra tangentur.
appetitus naturalis et appetitus rationalis : atque ex parte appetitus naturalis semper est ibi rectitudo ; sed ex parte appetitus rationalis quandoque est ibi rectitudo, quando videlicet appetitur beatitudo ubi vere est ; interdum perversitas, ut quando appetitur ubi vere non est. Sicque in appetitione beatitudinis potest quis promereri adjuncta caritate et gratia, vel demereri, secundum quod ipsa appetitio reta est aut perversa.

Ad secundum dicendum, quod secundum Philosophum septimo Ethicorum, in ordine appetibilium seu agibilium ita se habet finis sicut principium in intelligibilibus. Quumque in omni genere id quod est primum et maximum, causa sit posteriorum ; cognitione principii in speculabilibus est causa cognitionis omnium aliorum. Similiter appetitio finis est causa appetendi alia cuncta quæ sunt ad finem. Hinc quum beatitudo sit finis vitae humanae, quidquid voluntas appetit facere, ad beatitudinem ordinat : quod etiam experimentaliter patet. Quicumque enim appetit aliquid, appetit illud in quantum est bonum aestimatum. Per hoc vero quod aliquis habet aliquid quod aestimat bonum, reputat se beatitudini propinquorem : quia additio boni super bonum facit magis appropinquare bono perfecto, quod est beatitudo. Hinc quaelibet appetitio in beatitudinem ordinatur. Non tamen quaelibet recta est, quia ad hoc quod voluntas sit recta, duo exiguntur : unum, quod sit debitus finis ; aliud, ut id quod ad finem ordinatur, proportionatum sit fini. Quamvis autem omnia desideria ad beatitudinem referantur, tamen contingit utroque modo desiderium esse perversum : primo, si appetatur beatitudo non vera ; secundo, si queratur per media improportionata. — Hæc Thomas in Scripto. Qui de his copiose ac rationabiliter scripsit in Summa contra gentiles, libro tertio, ubi multipliciter probat, quod beatitudo non potest vere essentialiterque consistere in

B At vero Petrus : Duplex est, inquit, beatitudo. Una increata, quæ beatificat objective. Alia creata, quæ beatificat formaliter, et est operatio optima, etc. — Si autem ^{Cf.p.393A} investigetur, an sit actus intellectus vel potius voluntatis; dicendum, secundum Augustinum : Fruimur cognitis, in quibus voluntas propter se delectata quiescit. Quum ergo beatitudo sit in fruitione perfecta, erit in perfecta cognitione intellectus et in completa complacentia voluntatis. Cognitione vero et affectio seu complacentia habent ordinem naturalem (cognitione enim est affectionis origo, et affectio est cognitionis perfectio) : hinc beatitudo est in actu intellectus originaliter, et in actu voluntatis complettive. Unde quod ait Salvator, Hæc est vita æterna, ut cognoscant ^{Joann.xv} 3. intelligendum est de cognitione experimentali, quæ amorem complectitur, non de simplici notitia. Quod item loquitur Augustinus, Visio est tota merces ; intellegitur per causam, non per essentiam. — Hæc Petrus. Ex quibus videtur sensisse, quod beatitudo principaliter in actu voluntatis sit sita, ita quod fruitio sit essentia felicitatis, non visio.

Præterea, Richardus inter cetera sciscitatur, utrum beatitudo sit actus animæ tantum, vel totius hominis. Respondet, quod est actus animæ tantum. Nam et manet in anima separata, et inest potentiis inorganicis, quæ sunt intellectus atque voluntas ; et sic convenit toti homini ratione partis. Audire vero atque videre, et similes actus organicarum et materialium potentiarum, convenient immediate toti composito. Hæc Richardus.

Qui etiam querit, utrum beatitudo sit actus intellectus et voluntatis simul. Respondet quod ino, quia essentia beatitudinis vitae humanæ consistit in unione perfecta animæ rationalis cum Deo : quæ unio includit actum utriusque potentiae hujus. Nam sicut Deus sub ratione primi et summi veri objectum est intellectus,

ita sub ratione summae bonitatis objectum est voluntatis. Et quamvis anima rationalis Deo immediate non frueretur, nisi ipsum immediate videret; tamen immediatum objectum voluntatis ejus non est visio summi boni, sed ipsummet summum bonum.

Amplius querit, an beatitudo principalius consistat in actu intellectus. Respondebat quod non, sed in actu voluntatis. Per eamdem namque virtutem per quam res movetur ad terminum, quiescit in termino. Ergo sieut per voluntatem principalius movetur ad Deum, hoc est per caritatem, cuius subjectum est voluntas, ita per voluntatem et caritatem principalius quiescit in Deo. Quietatio autem in Deo est ipsa beatitudo. Rursus, quum caritas sit (absolute loquendo) nobilissimus habitus, actus ejus est nobilissimus actus. Nobilissimus autem actus est ipsa felicitas. — Hæc Richardus. Qui etiam scribit, quod beatitudo principalius consistit in actu intellectus practici quam speculativi, quoniam cognitio ad beatitudinem pertinebat, ordinatur ad dilectionem. De hoc tamen fatetur, quod intellectus proprius dicitur practicus, quoniam ordinatur ad opus seu operationem transeuntem in exteriorem materiam; et ita intellectus qui ordinatur ad dilectionem, non ad exteriorem operationem, non dicitur proprius practicus, sed potius affectivus.

Circa hæc querit Bonaventura, utrum omnes appetant beatitudinem veram. Respondet: Duo sunt quæ faciunt appetitum, videlicet, convenientia appetibilis, et indigentia appetentis. Quoniam ergo anima rationalis creata est ad imaginem et similitudinem Dei, capax est sufficientissimi boni; et per hoc est ibi convenientia magna. Ipsa quoque anima sibi in se et per se non sufficit, imo sic vana deficiensque consistit; et ita est ibi indigentia magna. Ideo dico, quod anima veram beatitudinem naturaliter appetit. — Et si objiciatur, quod nihil potest appeti nisi cognitum; multi autem beatitudinem ve-

A rain non noseunt: dicendum, quod sieut duplex est instinctus ad bonum, p̄nta, in generali et speciali; sic duplex est appetitus. Et dictamen boni in generali, venit ex cognitione naturali: et quantum ad hoc non est error. Dictamen vero in speciali illius aut istius, non est omnino ab habitu naturali, sed per subsumptionem * factam ^{assumptiōnem} a ratione deliberante: et in hoc potest error contingere. Similiter de appetitu intelligentium. Omnes ergo habent appetitum beatitudinis vera in generali, et habent cognitionem in generali, quoniam omnes tenent quod beatitudo sit bonum sufficiens; sed sufficientiam tales quidam sibi erronee constituunt in deliciis, quidam in divitiis, alii in honoribus. — Porro dum queritur, an beatitudo sit solum in anima; dicendum quod imo, loquendo de inexistentia per inherentiam, non autem loquendo de inexistentia per redundantiam, quia sic est in corpore. Hæc Bonaventura.

Aliqui vero dicunt, quod beatitudo præmii essentialis sit solum in anima; beatitudo vero præmii accidentalis et gaudium de bonis creatis, communicatur et corpori. Nec obstat quod contra hoc objiciunt, quia ut asserit Augustinus, beate vivere est bonis veris certisque gaudere; gaudium autem et dolor, secundum eumdem quartodecimo de Trinitate, sunt animæ. Hoc enim intelligi potest de dolore contritionis, qui est in superiori affectiva, et gaudio intellectuali, quod suo modo opponitur; non de dolore qui est sensitivi passio appetitus, qui etiam passio est animæ originaliter. — Denique supra jam dictum est, qualiter non solum interiores sed et exteriores sensus suas habebunt delectationes non mediocriter magnas. Sic et appetitus sensitivus concupiscibilis ac irascibilis, competentibus sibi voluptatibus replebuntur. — Insuper, super primum expositum est quare et quomodo, secundum Bonaventuram, voluntas sit nobilior intellectu, atque ob id in actu voluntatis beatitudo priucipaliter sit con-

tom. XXII, sistens; et de hoc etiam dictum est super A mentario Arabico ait, quod impotentia et paupertas et infortunia pronepotum contristant beatitudinem, sicque impediunt optimum actum beati. — Felicitas quoque contemplativa dupliciter dicitur, puta: secundum suum esse, et secundum suum maximum posse. Et secundum suum esse, consistit in perfectione actus intelligentiae speculativæ, cum delectatione contemplationis quæ non habet contrarium, ut patet decimo Ethicorum. Perfectio autem speculativæ scientiae consistit præcipue in simplicium substantiarum speculatione, præsertim primæ ac summæ substantiæ.

p. 274 B', secundum.
514 A' et s.

Albertus quoque hic scribit: Beatitudo multipliciter dicitur, non univoce neque æquivoco, sed secundum prius et posteriorius. Dicitur enim secundum statum perfectionis viæ, et secundum statum perfectio-
nis patriæ. Et secundum statum perfectio-
nis viæ, tripliciter, utpote: proprie, large
et per causam. — Proprie quoque dicitur
dupliciter, videlicet: secundum virtutem
moralem, et secundum virtutem intellec-
tualem. Ideo Aristoteles in Ethicis duos
fecit libros de felicitate: primum de fe-
licitate morali, secundum de felicitate in-
tellectuali. Felicitas autem moralis adhuc
dupliciter dicitur, utpote: secundum suum
esse, et secundum suum maximum posse.
Secundum suum esse, felicitas est actus
secundum perfectam animi moralem vir-
tutem. Cujus definitionis intellectus, se-
cundum Commentatorem, est iste: Animi
virtus non est nisi virtus perficiens ani-
mum in agendo. Quumque animus idem
sit quod mens, prout ibi accipitur, erit
animi virtus perfecta virtus mentis. Et
hæc est quæ ponit animum in supremo;
et hæc virtus est prudentia in sufficientia
tanta, ut et se et alios sufficiat regere.
Probat quoque Philosophus, quod pruden-
tia nequit perfecte haberi secundum ac-
tum perfectum, nisi omnes aliæ morales
habeantur virtutes, ut sexto legitur Ethicorum.
Supponit ergo perfecta prudentiaæ
præctica perfectionem omnium ceterarum
virtutum moralium. Si autem felicitas ista
sumatur secundum maximum suum pos-
se, tunc erit in maximo hominis bono
operatio prudentiæ non impedita: et hoc
bonum est bonum gentis, non unius ho-
minis tantum aut civitatis, et hoc, impe-
dimentis amotis, quæ sunt tria, videlicet,
impotentia, paupertas et infortunia peri-
culorum aut mortis, in se aut in amicis.
Et sic dicit Commentum quod translatum
est de Graeco, quod potestas atque divitiæ
et amicorum fortunæ, deserviunt ad felici-
tatem organice. Et Alphorabius in com-

B simplicium substantiarum speculatione,
præsertim primæ ac summæ substantiæ.
Atque secundum suum maximum posse,
habet hanc speculationem cum remotione
impedimentorum intus et extra: sicque
virtutes morales conferunt ad beatitudinem
contemplativam, et abundantia, id
est sufficientia exteriorum rerum, et lo-
cus solitarius, et libri ^{* alias liber}, et hujusmodi.
Propter quod dicit Averroes, quod hæc est
felicitas eremitarum.

C Large vero dicitur felicitas, secundum
quod constat ex appetilibus: quia nihil
potest mouere appetitum nisi secundum
quod habet speciem veram aut umbrati-
cam, id est apparentem, alicujus eorum
quæ beatificant vere. Sicque omnes appen-
tunt beatitudinem, quamvis non quærant
eam ubi vere consistit.

D Beatitudo demum per causam tripliciter
dicitur, utpote: communiter, proprie ac
propriissime. Communiter, sicut timor Dei
ac luctus. Proprie, sicut excellentiores ac-
tus virtutum, de quibus Dominus apud
Matthæum ait: Beati pauperes spiritu, etc. Matth.
Propriissime, perseverantia in merito bono
et excellenti secundum actum. Sicque sum-
mitur beatitudo a B. Basilio super prin-
cipium Psalterii, ubi ait: Beatus vir qui
non abiit; non, qui non vadit. Qui enim
adhuc in via hac degit, nunquam beatifi-
cari potest, propter dubios exitus vitæ. Qui
omnibus adimplitis quæ mandata sunt, fi-
nem pacifici cum justitiæ operibus adim-
plevit, hic jam sine discriminâ ullo beatifi-
cari potest et egredi.

Beatitudo autem secundum statum patriæ est in inhærendo Deo, et in habendo in ipso omnia quæ appetuntur; quam beatitudinem definit Boetius dicens : Beatitudo est status omnium bonorum aggregatio ne perfectus.

Denique beatitudo duplicitate potest considerari, videlicet, in sua essentia, et in ratione beatificativa eorum quæ sunt in ea. Primo modo est duplex, puta, creata et increata. Secundo modo quodlibet beatificativum habet imitationem aliquam beatitudinis increatae, secundum quod est exemplum beatitudinis primæ, ut dicit Anselmus in libro de Casu diaboli. Verum multi talia appretiantur tanquam vere beatificativa, et deviant. Unde super principium Psalterii fatur Basilius : Imperiti homines, dum beatam ignorant naturam nec diligunt eam, interdum beata esse existimant quæ nullius momenti sunt, puta, dignitas et honores atque delicias, per quæ plures corrumpuntur quam virtuosi efficiantur. — Hæc Albertus.

Præterea Argentinensis multa hic scribit de hoc, in cuius potentiae actu consistit felicitas ; et diversas super hoc narrat opiniones, tandem et eam quæ dieit, quod beatitudo essentialiter consistit in sola visione Deitatis per speciem, quæ visio est actio intellectus ; opinionem quoque dicentium, quod in sola actione voluntatis, puta in fruitione. Et addit : Nulla harum opinionum ab aliquo Catholico est modo tenenda, quoniam contra se evidenter habet Decretalem editam a domino Benediceto, in qua determinatur quæstio de visione animarum sanctorum, quam quæstionem diu ventilaverat antecessor Benedicti, Joannes XXII : in qua determinatione habetur, quod beatitudo consistit in visione et fruitione divinæ essentiæ; quorum primum est actus intellectus, secundum vero actus est voluntatis. — Hæc Argentinensis. Cujus dictum non videtur idoneum. Nam quamvis Decretalis affirmat quod beatitudo consistat in visione et fruitione, non tamen negat quin principaliter

A et essentialiter consistat in uno illorum.

Præterea, circa hæc Scotus multa conscribit; atque ad istud respondens, an beatitudo per se consistat in actu voluntatis aut intellectus: Omnes (inquit) tenentes beatitudinem consistere in operatione, id est actione immanente, tenent quod consistit in aliqua operatione partis intellectivæ, prout contra sensitivam distinguitur partem, quia sola immaterialis potentia potest per suam operationem attingere perfectum et summum bonum, in quo solo objective consistit beatitudo. Diversitas vero est, in cuius potentiae talis actu consistat. Nam una tenet opinio, quod principaliter et essentialiter in actu intellectus, in actu vero voluntatis tanquam in quadam perfectione extrinseca superveniente visioni. — Contra istud objicitur. Finis extra, est simpliciter optimum ac summe volendum : ergo inter ea quæ sunt ad ipsum, id quod est sibi immediatus, est magis volendum; hoc autem est velle. — Item, voluntas potest proprium actum velle, quemadmodum intellectus potest actum proprium intelligere : ergo vult suum velle propter intelligere, aut econtrario, aut neutrum propter alium (et loquor de velle ordinato). Non primum, quia secundum Anselmum libro secundo Cur Deus homo, primo capitulo, ordo perversus esset, velle amare ut intelligeret. Nec tertium, quia in rebus ordinatis ad finem eumdem, est aliquis ordo inter se tanquam ad finem sub fine. Ergo secundum, et hoc vult Anselmus. — Amplius, si beatitudo extra sit summe volenda : ergo illud maxime est beatitudo intra, quod inter intrinseca est summe volendum; et hoc est aliquod velle. Plus namque appetit voluntas perfectionem sui in ultimo fine, quam perfectionem intellectus. Hæc Scotus.

Qui simpliciter tenet, quod beatitudo tam viæ quam patriæ consistat in actu voluntatis, et sit ipsa fruitio, et quod voluntas sit suprema vis animæ. Specialiter quoque movet motiva S. Thomæ, et solvit ut potest. — Præterea fateor quæstionem hanc esse difficilem, et pro utraque parte

habere rationes apparentiæ magnæ. Atque A Tota, ait, beatitudo nostra est Deum videre, ut quod verum est fatear, hoc præscritum me movet, quod absolute loquendo, caritas videtur esse nobilissimus habitus, nobilissimos quoque actus habere in mentibus creatis, tam viatorum quam comprehensorum. Unde (ut etiam S. Thomas concedit) perfectio realiter consistit in actu caritatis, cui et præmium essentialie correspondet; et ille simpliciter melior est et Deo acceptior, qui est in caritate perfec-

Cf. t. XIX, ctior. Nihilo minus, sicut in aliis locis, ita p. 112 Dets.

B et hic teneo cum sancto Doctore, quod beatitudo consistit in actu intellectus formaliter et vere realiter. Ad quod alibi multæ auctoritates Scripturæ canonicae ac Sanctorum inductæ sunt, quæ hoc aper-

tissime protestantur, præsertim quod Ve-

Joann. xvii, ritas ipsa testatur, Hæc est vita æterna, ut 3. cognoscant te; et quod pro beatifico præ-

Ibid. xiv, mio omni electo promittit, Manifestabo ei 21. me ipsum; et rursus ad Patrem, Volo ut

Ibid. xvii, ubi sum ego, et illi sint mecum, ut videant 24. claritatem meam. Hoc est quod Apostolus

1 Cor. xiii, loquitur : Videmus nunc per speculum in C 12. enigmate, tunc autem facie ad faciem. Et

1 Petr. i, 8. Archiapistolus : In quem nunc non viden- 2. tes creditis, videntes autem exultabitis gaudio inenarrabili. Joannes item aposto-

1 Joann. iii, lus : Nunc (inquit) filii Dei sumus, et non 2. dum apparuit quid erimus; scimus quo-

niam quum apparuerit, similes ei erimus, quia videbimus eum sicuti est. Ecce in 2. evidenti ac faciali Deitatis intuitione con- stituit beatificam assimilationem nostram

Ibid. v, 20. cum Deo. Unde et denuo protestatur : Sci-

mus quoniam Filius Dei venit, et de- 20. dit nobis sensum ut cognoscamus verum Deum. In hac superbeatissimæ Deitatis clara inspectione omnes Sancti suam posuerunt salutem, ad illam summe et finaliter adspiraverunt, eam finaliter desiderave-

Ps. lxxxix, runt, sicut unus ex eis testatur : Ostende 20. faciem tuam, et salvi erimus. Et senior

Exod. xxxiii, 13. eo, loquens ad Dominum : Si (inquit) in- 13. veni gratiam coram te, ostende mihi fa-

ciam tuam. Unde et S. Hieronymus beatifi- ce coronatus, Augustino sancto apprens :

nec est unus nostrum beatior alio, nisi in quantum faciem Deitatis clarius videt. Hoc sancti viri, Augustinus, Bernardus, Hilarius ac alii plures, concorditer conscripserunt. — Denique intellectum esse voluntate præstantiorem, hoc solo ostenditur, quod ab intellectiva perfectione speciem homo sortitur; certumque est quod omnis natura in cœlo et in terra speciem sortiatur a sua perfectione intrinseca, essentiali, eminentiori.

Restat ergo solvere argumenta magis urgentia. Ad quæ dico, quod non in qualicunque Dei cognitione consistit felicitas, sed in ejus cognitione formata, sapientia, unitiva et affectiva. Quæ cognitio est elicitus actus doni sapientiæ salutaris, quæ nunquam est nec esse potest informis; imo ex se atque ex propria ratione ac specie et essentiali intrinseca proprietate est formata, unitiva et affectiva notitia, flammigera et suavis, afficiens, dulcificans et delectans vim intellectivam: ita quod ista non solum convenienter ei ex caritate adjuncta, quanquam ex caritate et actibus ejus, præsertim interioribus, magis ornetur et perficiatur, quemadmodum etiam caritas ex refulgentia sapientiæ super eam actuatur, ascendit, perficitur. Nempe sicut connexæ sunt potentiae istæ, ita et habitus actusque earum. Insuper dico, quod cognitio ista dilectionem virtualiter includit, et efficaciter suo modo exserit seu producit, et delectationem inducit. Quamvis ergo loquendo de sapientia ista, et de ejus actu, qui est cognitio Dei, secundum id quod essentialiter sunt, caritas et ejus affectio seu fruitio præemineant; nihilo minus loquendo de sapientia et cognitione hac secundum potestatem, efficaciam, effluentiam, ambitum et vigorem earum, præfulgent et eminent, includunt et continent caritatem ac dilectionem; et ipsa amorosa affectio ac beata fruitio concomitant et complective se habent ad eas. Et juxta hunc modum (nec aliter tam veraciter) verificantur quæ in Scripturis de

Prov. m. excellentia et praeeminentia ac beatifica-
tione sapientiae asseruntur, ut quum Salo-
mon ait : Omnia que desiderantur, hinc
non valent comparari. De qua re in libro
Sapientiae multa leguntur. In hujus sapien-
tiae contemplatione tam pura, tam clara,
tam immediata, tam affectiva, tam secun-
dissima, causalissima ac delectabilissima,
viri heroici, saneti, perfecti, sicut beatitu-
dinem statuerunt. Denique, sicut beatitudo
erecta ab inreata beatitudine distat et dif-
fert in entitate et dignitate, ita et in sim-
plieitate: quoniam increata beatitudo in se
vere ac pure est simplex, nee in ea distin-
guuntur realiter intuitio, dilectio, fruitio,
delectatio, nee unum perficitur alio; sed
in beatitudine creata sunt ista distineta,
atque ab invicem mutuo perficiuntur.

Verum quoniam Scotus hic specialiter
recitat et impugnat rationes saneti Doeto-
ris, primo tangam easdem. Itaque in Summa
contra gentiles, libro tertio : Impossi-
bile (ait) est felicitatem animæ eonsistere
non in cognoscendo sed in amando Deum,
aut in actu aliquo voluntatis. Quum enim
beatitudo sit proprium bonum intellectua-
lis naturæ, oportet ut secundum id intelle-
ctuali naturæ conveniat quod ei est proprium
ut est intellectualis naturæ. — Præterea
in omnibus potentiis que moventur a suis
objectis, objecta naturaliter sunt priora
actibus potentiarum illarum : quemadmodum
motor naturaliter prior est quam mo-
veri ipsius mobilis. Talis autem potentia
est voluntas : appetibile enim movet app-
petitum. Objectum ergo voluntatis natu-
raliter prius est quam actus ejus. Primum
ergo ejus objectum præeedit omnem ipsius
aetum. Ergo aetus voluntatis non potest
primum volitum esse; hoc autem, videlicet
primum volitum, est ultimus finis, qui est
beatitudo. — Insuper in omnibus potentiis
que possunt redire seu reflecti super pro-
prios aetus, prius oportet quod actus il-
lius potentiae feratur in aliquod objectum,
deinde in suum aetum. Si enim intellectus
intelligit se intelligere, oportet quod ante
hoc intelligat rem aliquam, et consequen-

A ter intelligat se intelligere. Primum igitur
intellectum, id est res que primo intelli-
gitur, non est ipsum intelligere, sed res
aliqua intelligibilis. Sic quoque oportet
quod primum volitum non sit ipsum vel-
le, sed aliud bonum. Primum autem voli-
tum intellectualis naturæ est beatitudo :
nam propter hanc volumus quidquid vol-
lumus. Impossibile ergo est, felicitatem
naturaliter in actu voluntatis consistere. —
Amplius, unumquodque secundum ea que
constitunt substantiam ejus, habet suæ
B naturæ virtutem et veritatem. Vera autem
heatitudo non differt a falsa secundum ae-
tum voluntatis: nam eodem modo se habet
voluntas in desiderando, vel amando aut
delectando, quidquid sit illud quod sibi
proponitur ut summum bonum, sive vere
sive false. Utrum autem sit vere summum
bonum quod ut tale proponitur, vel false,
hoc differt ex parte intellectus. Felicitas
ergo in intellectu essentialiter magis con-
sistit. — Adhuc, si aetus aliquis voluntatis
esset ipsa felicitas, hic actus esset deside-
C rare, aut amare, aut delectari. Et constat
quod non desiderare, quum desiderium sit
rei nondum habitæ; nec amare, quoniam
bonum amatur non solum quando habe-
tur, sed etiam quando non habetur : et
enim ex amore causatur quod non habi-
tum desiderio queritur; et si amor jam
habitum perfectior sit, hoc inde causatur
quod bonum amatum habetur. Aliud ergo
est habere bonum, quod est finis, quam
amare, quod ante habere est imperfectum,
post habere perfectum. Similiter nec de-
lecatio est finis. Nam habere bonum, est
causa delectationis, vel dum bonum nunc
habitum sentimus, vel dum prius habitum
memoramus, aut dum in futuro habendum
speramus : hinc delectatio non est ulti-
mus finis. Nullus ergo aetus voluntatis est
essentialiter beatitudo. Nec delectatio est
per se appetenda, sed in quantum bonam
et appetibilem operationem consequitur.
Delectatio quoque non videtur aliud esse
quam quietatio voluntatis in bono conve-
nienti, quemadmodum desiderium est in-

clinatio voluntatis in bonum aliquod consequendum. Et sicut homo per voluntatem inclinatur in finem et quietatur in illo, ita corpora naturalia habent inclinationes naturales in proprios fines, et quietantur fine adepto. Ridiculum vero est dicere, quod finis motus gravium non sit esse in loco proprio, sed quietatio inclinationis in illo, quum inclinatio ad locum data sit ut tendat in ipsum : sive quietatio illa non est finis, sed consequens finem. — Amplius, si alicujus rei res aliqua exterior sit finis, illa ejus operatio dicetur etiam ultimus finis, per quam primo rem illam consequitur : sicut possidere pecuniam, est finis his quibus pecunia finis est, non amare aut concupiscere pecuniam ipsam. Quumque finis ultimus substantiae intellectualis sit Deus, illa hominis actio est substantialiter ejus beatitudo, per quam primo attingit Deum : et hoc est intelligere. Nam velle non possumus quod non intelligimus. Hæc Thomas in Summa illa.

Per hæc patet ad objecta ex Scoto solutio. Nempe quum arguit, Finis extra, est simpliciter optimum et summe volendum : ergo inter ea quæ sunt ad ipsum, id quod est sibi immediatus, est magis volendum ; sed velle est sibi immediatus, quia immediate tendit in ipsum tanquam in suum objectum ; hæc ratio multipliciter deficit. Nam simili modo argui posset, quod in desiderio summi boni consistet beatitudo, quia et desiderium immediate tendit in bonum illud. Denique actus patriæ in quo beatitudo essentialiter sita est, non proprie tendit in summum bonum, sed potius quiescit in illo jam plene adepto ac secure aeternaliterque possesso. Deinde dico, quod velle non est immediatus summo bono quam clare per speciem intueri ac contemplari, quum visio ista sit immediata unio intellectus creati cum increata veritate, quæ realiter est bonitas summa. Rursus, intellectus ordine naturæ per prius conjungitur fini extra, quam voluntas, quum objectum voluntatis sit bonum intellectum, id est intellectualiter cognitum.

A Ad secundum dico, quod voluntas in hac vita vult suum meritorum velle, propter beatificam visionem obtinendam, tanquam ob finem ac præmium suum : ad quem finem omnes actiones et affectiones vitæ præsentis sunt finaliter ordinandæ, ut Sancti concorditer dicunt. Voluntas autem in patria vult suum velle non tanquam meritum, sed tanquam præmii beatifici complementum ; nec ordinat illud ad aliud bonum creatum ipso completius sive sublimius, sed per ipsum quiescit in fine ultimo extra, ac beatitudine objectali. Ipsa quoque beatifica visio includit hoc velle et ipsam fruitionem ut complementa : imo ista includunt se invicem, et ipsa beatifica visio est clara ac amorosa cognitio, sicut et ipsa fruitio seu beata volitio est contemplativa inhaesio ac sapientialis affectio. Porro Anselmus vult dicere, quod amare hujus vitæ non est finaliter ordinandum ad cognitionem informem, neque ad intellectionem in hac vita possibilem : imo sic cognitio ad dilectionem est referenda, quemadmodum apud Joannem ait Salvator ad Patrem : Notum feci eis nomen tuum, ^{Joann. xv. 26.} ut dilectio tua in eis sit.

C Ad tertium, dum assumit, Si beatitudo extra, est summe volenda : ergo illud est maxime beatitudo intra, seu formalis interior, utpote beatificus actus, quod inter intrinseca est summe volendum ; hoc autem est velle. Ad hoc dico, quod intrinsecum illud est beatifica visio sumpta secundum existentiam et efficaciam suam completam, quæ et ipsum velle atque fruitionem et delectationem comprehendit et includit et continet, sicut modo expositum est. Juxta hunc modum facile est solvere cetera quæ huic positioni de beatitudinis essentia et subjecto objiciuntur. Voluntas demum, quæ de se cæca est, et comparatur tyranno, ac fertur in præceps nisi eam illustret ac dirigat ratio, inferior censenda est intellectu seu ratione, quæ comparatur regi, et deprecatur ad optima.

D Præterea ad id, utrum beatitudo consistat in unica operatione, aut in pluri-

bus; respondet Scotus satis concorditer ad A creature debentur; sive de exhibitione predicta, recitando de hoc aliorum opinione. Tamen ut constat ex preinductis, tam illi qui dicunt beatitudinem essentia-liter consistere in actu intellectus, quam illi qui asserunt eam in actu voluntatis esse ponendam, concordant in hoc, quod essentialiter in unica operatione ponenda est, ad quam tamen plures concurrunt, requirunt ac pertinent. Et sic dixit Philosophus decimo Ethicorum, quod felicitas est optima operatio virtutis optimae in vita perfecta. Interdum vero beatitudo accipiatur prout complectitur ea quae ad beatitudinem exiguntur, et eam stabilunt, ornant, formant, circumstant, sicut exercitus regem. Et ita secundum Boetium describitur esse status omnium bonorum aggregatione perfectus: imo et ita potest vocari operatio undequaque (id est ex omni parte) perfecta, ita quod omni virtute omniumque virtutum perfectione vallata est, firma, fixa, immobilis.

Praeterea querit Scotus, utrum beatitudo consistat in actu qui est fruitio. Ad quod C juxta praetactam suam opinionem respondet quod imo, quia (ut patuit) felicitatem dicit essentialiter in actu consistere voluntatis; sive consequenter opinatur, quod in actu volendi, seu in ipso velle, quod est amor seu dilectio amicitiae, quo dilecto volumus bonum, propter ipsum sincere, non intuitu commodi proprii. Sive dili-gimus Deum et complacentiam habemus in ipso favorablemque affectum, volendo et favendo ei omnem quam habet perfectionem, penitus infinitam felicitatem et gloriam, cum omni complacientia mentis et congratulatione ingenti; atque ut scribit hic quidam, hoc modo non volumus Deo nisi bonum quod habet et est. Verumtamen ex sancto et sincero Dei amore procedit, ut non solum complacientialiter velimus Deo omnem perfectionem et gloriam quam intra se aeternaliter ac invariabiliter habet, sed etiam omniem venerationem, cultum, subjectionem, dilectionem, fidelitatem, reverentiam, quae ei a rationalibus

A creature debentur; sive de exhibitione et persolntione horum ei facta cordialiter gloriemur, atque de horum contrariis potissime contristemur. — De hac quæstione plenius infra dicetur.

B At vero ad hoc, utrum omnes homines de necessitate ac summe velint beatitudinem, et utrum propter beatitudinem appetatur quidquid appetitur, doctor iste contradicere videtur responsionibus præ-allegatorum solenniorum doctorum, dicentium quod voluntas necessario velit beatitudinem in universali, non in particulari. Mihi, inquit, videtur repugnautia, dicere quod in universali necesse sit beatitudinem velle, et non in particulari: imo necessario sequitur, quod si vult de necessitate beatitudinem in universali, velit illam in particulari, quia non potius est defectus boni in beatitudine considerata in particulari, quam in beatitudine considerata in universali. Item universale non includit aliquam bonitatem quae non includatur in particularibus: imo omne particolare addit perfectionem super universali. Si ergo beatitudo in universali est volita necessario, ergo et in particulari erit simpliciter necessario volita. Item necessitas ista appetendi, vel est in actu elicito, vel non. Si non, quum non sit nisi inclinatio naturæ, quae non est aliquod velle elicatum aut actuale, et inclinatio naturæ magis est circa beatitudinem in particulari quam in universali: ergo necessitas appetendi beatitudinem in particulari, erit major quam in universali. Si autem sit necessitas appetendi beatitudinem actu elicito, hoc erit secundum actum liberum: sive necessario talis necessitas erit in particulari. Hinc dieo, quod voluntas actu elicito, in particulari et in universali potest utrumque non velle, ita quod nihil vult de necessitate nec in universali neque in particulari: quia necessitas in causa superiori non potest esse a causa inferiori, nec causa inferior necessitat aliquem effectum causæ superioris. Si ergo voluntas necessario aliquid vult, hoc erit a cau-

sa superiori vel ex natura sui, et non a causa inferiori. Dico ergo, quod quicumque scit beatitudinem suam esse in Deo, illum appetit : quoniam nullus est ita miser, qui plus velit beatitudinem suam in Deo quam in aliquo quod sit ad Deum. Hæc Scotus.

Qui etiam ista et consimilia quædam scribit super primum et secundum, quo-

Cf. lib. I, dist. 1, q. 6; II, dist. V, q. 1.

rum error ibi monstratus est. Imo ad ho- tot solennes doctores dicunt et probant contrarium. Itaque quod ait, repugnantiam esse, dicere quod in universalis necesse sit beatitudinem velle, et non in particu- lari, dico quod istud repugnantiam nullam includit, si tamen verba sane intelligan- tur. Nonne secundum Philosophum, aliquid primo cognoscitur in universalis, deinde in particulari, tertio in singulari ? quemadmodum parvuli primo omnes feminas vo- cant matres ; et aliquam rem a longe ad- spicientes, primo cognoscimus quod sit corpus, deinde quod animal, deinde quod homo, et tandem quod Petrus. Sic et ali- quid primo appetimus in generali, deinde in particulari, tandem in singulari : ut si auro a longe viso, cupiamus illud sub ratione corporis pulchri, deinceps sub ratione boni aut pretiosi metalli, tertio sub ratione auri, quarto sub ratione auri pu- rissimi. Conformiter, beatitudinem appetere possumus primo in generali tanquam bonum sufficiens, vel tanquam quid optimum nobis, deinde in particulari : ut qui in terrenis divitiis eam constituunt, potis- sime appetunt opes ; qui in deliciis, vo- luptates. Et ita naturale ac necessarium est, beatitudinem in generali appetere, quia sub ratione boni præcipui : imo et qui vio- lentam sibi inferunt mortem, faciunt hoc ut miseriis quibus premuntur finem im- ponant. Ita juxta Damascenum, omnibus naturaliter inserta est cognitio exsistentiæ Dei, utique in communi, appetitio quoque boni, præsertim beatitudinis, saltem in generali, id est sub communi aliqua ratione : quod et Boetius et Augustinus apertissime protestantur.

A Deinde quod ait probando intentum, Non magis est defectus boni in beatitudine considerata in particulari, quam in beatitudine considerata in universalis ; est manifeste erroneum. Quum enim bonum et malum sint in rebus, sicut verum et falsum in intellectu, secundum Philosophum ; quanto res creatæ caducæ particu- larius considerantur, tanto earum defectus et mala distinctius ac evidentius depre- henduntur : quod et experimentaliter constat. Denique in beatitudine in generali B considerata, videlicet in quantum est bo- num felicitans, non occurrit alicujus ratio- mali, sicut in beatitudine considerata in particulari, qualis est beatitudo Epicureorum, consimiliumque errantium. In beatitudine autem quam ponit fides catholica, quamvis ex natura rei nihil adjunctum sit mali, attamen ipsa potest non appeti, et sub ratione non appetendi apprehendi : vel quia non creditur esse possibilis, vel quoniam ad obtainendum nimis ardua atque difficilis reputatur.

C Insuper quum assumit, Universale non includit aliquam bonitatem quæ non in- cludatur in particularibus, etc. ; dico, quod universale includit bonitatem et perfectio- nem particularium indeterminate seu in- contracte : idcirco accipi potest tam ab- stracte, ut in sua ratione non dicat expresse neque contineat evidenter defectum boni et inappetibile, ut esse et vivere. — Deinde dum arguit, Necessitas appetendi aut est in actu elicito, etc. ; dico, quod est in actu elicito, id est a voluntate producto respe- D ctu quorundam, videlicet respectu ultimi finis in generali, imo et respectu ultimi finis clare ostensi, seu beatifice visi, aut per speciem cogniti : quem finem sic ap- prehensum impossibile est non amari, sic- ut ostensem est et patebit, quamvis iste *c/f. p. 380* imaginetur contrarium. — Nec est univer- saliter verum quod dicit, inclinationem naturalem non esse aliquem actum. Nam et inclinatio parentis ad prolem, et prolis ad parentem, potest esse realis et actualis affectio atque tendentia unius ad alium,

nisi in terminis stetur : imo si inclinatio A naturæ non posset in actum procedere, actualisque fieri, esset inanis ac frustra. — Consequenter quod ait, quod necessitas in causa superiori non potest esse a causa inferiori, etc.; totum hoc debiliter dictum est, quum et in omni individuo speciei humanæ in vita præsenti, necessitas moriendi sit ex parte materiae privationi annexæ seu carnis. Nec verum est quod causa inferior non necessitat effectum causæ superioris, præsertim quum influentia et efficientia causæ superioris recipiatur in inferiori secundum naturam et modum inferioris, ut habetur in libro de Causis.

Deinde quod subdit, Nemo tam miser est quin sciat beatitudinem suam esse in Deo, et non potius velit eam quam beatitudinem suam in alio; dico, quod hujus contrarium patet ad oculum. Innumera-biles quippe sunt credentes, qui quamvis sciant veram et summam beatitudinem hominis in Deo et in ejus visione seu fruitione consistere, nihilo minus plus appetunt falsas et vanas beatitudines in terrenis divitiis, in temporali prosperitate, in deliciis carnis, quam veram felicitatem in Deo : imo illam non appetunt, nec consequi satagunt, sed pro falsis beatitudini-bus indefesse nituntur. Nonne aliqui tales voluptuosi aliquando insipientissime et tamen verissime dicunt, Ego non vellem quod essem in regno cœlorum? Recolo quod dum eram adolescens, magister scho-larium aliquando dixit, me audiente : Si Deus daret mihi jugiter vivere in hoc mundo, et permitteret me comedere po-ma et pira, ego dimitterem ei regnum suum cœleste.

QUÆSTIO II

Cura hæc ulterius queritur, Utrum beatitudo per prius ac princi-palius respiciat essentiam animæ rationalis quam potentiam ejus.

Videtur quod non, quia beatitudo est operatio, quæ est actus potentiae. Nec es-sentia agit nisi per potentiam.

In oppositum est, quod beatitudo est summa perfectio animæ : ergo directe et proxime concernit ac perficit id quod est summum in anima; et hoc est ejus essen-tia, non potentia.

Ad hæc respondet Henricus : Quemadmodum sexto Metaphysicæ loquitur Avi-

cenna, bonum quod est finis, non est respectu essentiae agentis, sed est agentis secundum quod est principium motus. Et secundum intentionem Avicennæ ac phi-losophorum, bonum quod est beatitudo ac finis hominis et angeli, nullo modo respi-cit eorum essentiam, sed solum potentiam mediante operatione. Et hoc ipsis dicere congruebat, quia non cognoverunt veram rationalis creature beatitudinem. Ideo hoc omissio, dico quod vera beatitudo angelica et humana consistit non solum in actu voluntatis et intellectus, in quibus non est nisi beatitudo creata ratione actuum ipsorum; imo principalius consistit in ob-jecto, quod est increata beatitudo, quæ est Deus in quantum est bonum voluntatis creatæ : in qua per actum beatitudinis vol-untatis create, ipsa anima mediante vol-untate transformatur, ut convertatur in illud quantum possibile est secundum na-turam : et hoc vi amoris, secundum quem elicitur, ut habitu voluntatis volitio ipsa sit beata. Amor namque, secundum divi-num Dionysium, est virtus transformativa

De Divin. nom. c. iv.

D et conversiva amantis in amatum. Unde super illud septimi capituli Hierarchiæ cœlestis, Calidum et acutum, asserit Hu-go : Significat Dionysius per hoc impetum quemdam amoris ferventis, ferentis se in amatum, atque intrantis ac penetrantis, ut ubi est id quod amatur, ibi cum ipso sit et in ipso, ut non solum sit ab ipso calidum. Calidum autem intelligo ex ejus spi-rituali contactu, per quem amplius inar-descit, ferventiorique actu volitionis se in aumatum mittit, et fit unum cum ama-

to, relinquens, exuens, despiciensque se ipsum, et transiens in dilectum. Quod fieri nequit nisi per circumcessionem, non animæ illabentis Deitati, sed potius econtrario Deitatis illabentis in animam, ut in ea nihil appareat nisi dispositiones divinae : quemadmodum ferrum igni immisum candescit, et quasi ignis efficitur, ardens et lucens, igne se profundante in ferrum, et interiora ejus penetrante, non econtrario.

Circumcessio autem scu illapsus talis fit potius in essentiam animæ, et per illam in potentias : sicut gratia et gloria, quæ est gratia consummata, principaliter est in essentia animæ, et redundant in ejus potentias sub ratione habitus ac virtutis. Per talem quippe circumcessionem Deitatis primo in substantiam animæ, anima illuminata luce increata, et inflammata caritatis ardore, transformatur, sicque quantum possibile est deiformem similitudinem habet, ut quasi non aliud esse videatur nisi quod Deus : sicut ferrum ignitum non aliud jam appetet quam ignis. Beatitudo igitur principalius perficit essentiam animæ quam potentias ejus, quia in illa principalius habetur Deus, qui est finis et beatitudo, quam in potentiis : quia essentiam animæ quodammodo perficit per suam essentiam ; potentias autem non nisi per illarum operationes terminatas ad divinam essentiam sub ratione veri et boni ; quamvis perceptio hujus perfectionis non conveniat animæ nisi per suas potentias, hoc est per intellectus notitiam et voluntatis degustationem. — Hæc Henricus.

At vero contra istam responsionem arguit Scotus multum prolixe : Deus, inquiens, non aliter habet se nunc quam prius, nec aliter illabitur angelo vel animæ nunc quam prius, considerando præcise essentiam hinc inde, quia secundum il lapsum divinæ essentiæ in essentiam creaturæ, semper est uniformitas manente esse creaturæ. Ergo si est aliqua novitas in anima beata, oportet quod hoc sit per ali-

A quem effectum creatum a Deo in illa : qui effectus dicitur beatitudo formaliter, nec potest primo inesse essentiæ, sed potentiae, quum beatitudo sit actus. Præterea, anima non mutatur de miseria in beatitudinem, nisi novum aliquod formaliter insit ei : et hoc non potest esse divina essentia, quum nullius sit forma inhærens. Iterum, illapsus Dei in essentiam animæ, prior natura est omni operatione : ergo est ante beatitudinem, et sine ea poterit esse.

B Verum ista et cetera scripta Scotti non videntur esse contra mentem Henrici : quoniam respondendo ad argumentum quo probatum est beatitudinem primo ac principaliter perficere essentiam animæ, dicit hoc argumentum procedere de beatitudine increata. Argumentum vero probans quod beatitudo prius perficiat potentiam, ait concludere de beatitudine creata : et ita fit æquivocatio in argumentis. Nec aliud obtinent Scotti objecta, nisi quod creata beatitudo, utpote actio illa, per prius respiciat perficiatque potentiam : quod Henricus non negat. Qui nihilo minus protestatur beatitudinem (haud dubium quin increatam) per prius ac principalius concernere ac complere essentiam intellectualis creaturæ, quia per prius supernaturaliter perficit eam, gratam, acceptam, conformem sibi, ac deiformem ipsam efficiens, atque in supernaturali quodam esse constituens per infusionem gratiæ gratum facientis seu luminis gloriæ : quæ gratia immediate perficit ac D concernit essentiam creaturæ rationalis, prout probabilior tenet positio, sicut patuit super secundum. Quæ gratia una cum supernaturibus habitibus doni sapientiæ ac caritatis infusæ, per varios actus et effectus eorum mirabiliter et præclare ornat, exaltat, deificat animam, tam quoad ejus essentiam, quam quoad vires ejus superiores, in quibus superbeatissimæ Trinitatis imago resplendet. Quod etiam fit per circumcessionem Deitatis penetrantis essentialiter hujusmodi creaturam, non

solum generali modo quo omni creatæ es- A
sentiae dicitur illabi; sed modo speciali
quo per supernaturales effectus prohibe-
tur esse et agere in creatura intellectu-
ali. Talis autem præsentia et efficientia
superdignissimi Creatoris in creaturis, Ari-
stotelem atque philosophos latuit; nec per-
cipitur ab eis quibus Deus sic adest et
beatitudinem tantam largitur, nisi per ope-
rations intellectus ac voluntatis.—Et per
hæc evidenter solvuntur omnia Scoti ob-
jecta. Constat namque ex his, qualiter Deus
omnipotens et æternus, in se et quantum
ad se prorsus invariabilis, uniformis, ali-
ter et aliter se habet ad creaturam quam
prædicto modo felicitat; et qualiter diversi-
mode operatur in ea, et prius natura in
ejus essentia quam in viribus seu poten-
tiis ejus.

Amplius, circa hæc Bonaventura fatetur: Quorumdam opinio est de gratia et de glo-
ria, quod sicut differunt gratia et virtus,
ita beatitudo et dos. Et sicut gratia con- C
cernit essentiam animæ, propter quod una
est, sicut essentia animæ; sic virtus re-
spicit potentiam ejus: unde et virtutes
sunt plures, sicut potentiae. Conformater
gloria, quia potentiam animæ respicit, una
est, quemadmodum illa; et dotes, quum
respiciant animæ vires, sunt plures, sicut
et vires. Naturale quoque exemplum est
in anima rationali corpus vivificante, quæ
in quantum vivificans, respicit complexio-
nem, quæ una est in corpore toto; et in
quantum motor, diversa respicit organa.
Verumtamen credo hoc magis esse per
appropriationem, quam per proprietatem
ac veritatem. Corpus namque ad vitam
nunquam dispositum est, qualecumque
habeat complexionem, nisi habeat organi-
zationem. Similiter credo in gratia et glo-
ria, quod anima capax non est gratiæ aut
gloriæ, nisi per mentem; unde existimo
tam gratiam quam gloriam per prius esse
in potentia. — Hæc Bonaventura: de cu-
m. XXII, jus positione diffusius est tractatum super
26 D'et s. secundum.

QUÆSTIO III

Modo quærendum, Utrum beatitu-
do et gloria electorum ma-
jor erit post diem judicii quam sit
nunc; et qualiter beatitudo a di-
versis diversimode participabitur,
ac diversitas mansionum sumatur
penes gradus caritatis diversos.

Videtur quod non crescit. Anima enim
beata a corpore separata, videtur confor-
mior Deo ac angelis, quia materia sunt
immunes: ergo et tunc liberior expediti-
tiorque consistit ad actus et affectus in-
tellectivæ portionis.

Circa hæc loquitur Thomas: Beatitudo Sanctorum post resurrectionem
extensive augeri, est manifestum; quia
beatitudo tunc erit non solum in anima,
sed item in corpore. Animæ quoque beatitu-
do extensive augebitur, in quantum anima
tunc gaudebit non solum de proprio
bono, sed etiam de bono corporis sui. Po-
test etiam dici, quod animæ beatitudo inten-
sive augebitur. Nam corpus hominis
dupliciter potest considerari: primo, secun-
dum quod est ab anima perfectibile;
secundo, prout in eo est aliquid repugnans
animæ in operibus ejus. Quantum ad pri-
mum, conjunctio corporis cum anima, ad-
dit animæ quamdam perfectionem, quo-
niam pars in suo toto completur, et in
se imperfecta consistit. Sed quoad secun-
dum, impedit animæ perfectionem, juxta
quod legitur: Corpus quod corruptitur, *Sap. ix, 15.*
aggravat animam. Quumque (juxta præha-
bita) in resurrectione futura, sint omnia
talia a corpore removenda, patet quod
anima in corpore glorificato, quod erit
perfecte subiectum atque obediens ani-
mæ, expeditior ac potentior erit ad actus
suos quam ante. Hinc naturaliter appetit
suo corpori reuniri: per quod ejus operatio
qua fertur in Deum, est nunc minus in-
tensa. Propter quod ait Hieronymus*, quod ^{Augusti-}
^{et s.}

ex appetitu corporis retardatur ne tota intentione in Deum feratur. Hinc etiam anima corpori gloriose conjuncta, similior Deo est quam separata, sicut et perfectius habet esse, quamvis separata habet aliquem modum essendi Deo et angelis similiorem.

Præterea dum quæritur, an beatitudo ab omnibus æqualiter participabitur, respondendum: Quum beatitudo in operatione consistat, gradus beatitudinis attendendus est secundum gradus perfectionis in agendo. Perfectio autem operationis in qua consistit felicitas, ex duobus pensatur, puta, ex parte operantis et ex parte objecti. Unde Philosophus decimo Ethicorum testatur: Perfectissima operatio est, quæ est altissimæ potentiae nobilissimo habitu perfectæ, et respectu nobilissimi objecti. Objectum vero operationis in qua consistit felicitas, unum est omnino ac idem, vide-licet divina essentia. Idcirco ex hac parte non erit beatitudinis gradus; sed ex parte operantium seu videntium divinam essentiam, quorum quo habitus fuerint perfectiores, utpote, lumen gloriæ, caritas, perfectiones et merita, eo ipsorum beatificæ visiones erunt eminentiores. Sicque apud Matth. xx, singuli operarii dicuntur singularios accepisse denarios, quia denarius, id est præmium essentialie, unum crit ex parte objecti. Et sicut ignis est subtilissimum corpus, loquendo in communi, nihilo minus unus ignis est subtilior alio; ita beatifica visio est summa et ultima merces, et tamen in speciali in uno est major, in alio minor.

Insuper isti beatitudinis gradus mansiones vocantur. Motus quippe localis prior est omnium motuum aliorum. Hinc nomen motus atque distantiae derivatur a motu locali ad ceteros motus, secundum Philosophum. Locus vero est finis motionis localis, ad quem quum mobile venerit, quietescit in illo et conservatur. Ideo in quolibet motu, quietationem in fine motus vocamus collocationem seu mansionem. Quumque nomen motus derivetur usque ad actum

A appetitus et voluntatis, ipsa assecutio finis appetitivi motus dicitur mansio, id est collocatio fixa in fine. Sicque diversæ consecutiones et possessiones ultimi finis appellantur diversæ mansiones, ut sic unitas domus coelestis correspondeat unitati beatitudinis ex parte objecti, atque pluritas mansionum distinctioni beatitudinis ex parte subjectorum: quemadmodum in rebus naturalibus cernimus, quod idem est locus sursum, ad quem omnia levia tendunt, sed unumquodque pertingit magis B aut minus propinquum, et ita sunt diversæ mansiones levium sursum.

Postremo dum quæritur, an mansiones istæ in patria distinguuntur penes gradus caritatis diversos; dicendum, quod principium distinctivum mansionum seu graduum beatitudinis, duplex est: unum propinquum, aliudque remotum. Propinquum est diversa dispositio in Beatis, ex qua contingit in eis diversitas perfectionis in actione beatitudinis; principium vero remotum, est meritum quo tales ac tantam C beatitudinem consequuntur. Primo modo distinguuntur mansiones secundum caritatem patriæ, quæ quanto in aliquo erit perfectior, tanto efficiet eum capaciorem divinæ claritatis; et secundum ejus augmentum augebitur perfectio divinæ visionis. Secundo autem modo distinguuntur secundum caritatem viæ. Actus enim noster non nisi ex caritate est meritorius, quoniam caritas ipsum finem habet pro objecto: unde nec opera meritoria sunt nisi ut caritate informantur. Hinc tota D versitas in merendo ad diversitatem reducitur caritatis. Sicque caritas viæ distingueat mansiones per modum meriti.—Hæc Thomas in Scripto. Concordat Petrus, cuius scripta continentur in istis.

Addit autem Richardus: Aliqui non improbabiliter dicunt, quod beatitudo electorum post judicium non erit major intensive, quia in corporum resumptione non augebitur lumen seu habitus gloriæ; nec per illam resumptionem habebit anima perfectius esse naturale, quoniam esse

creatū ultra essentiam non videtur im-
portare nisi solam relationem ad datorem
essendi. Anima autem per corporis resum-
ptionem non erit perfectioris essentiæ, sic-
ut per separationem a corpore nihil de
essentia fuit diminutum. Sed contra istud
videtur esse auctoritas Augustini, dicentis
duodecimo super Genesim, animam a cor-
pore separatam, non sic posse conspicere
incomparabilem veritatem ut sancti an-
geli vident, seu alia latentiori causa, seu
ideo quoniam inest ei quidam naturalis
appetitus administrandi corpus, quo ap-
petitu retardatur quodammodo ne tota in-
tentione feratur in summum bonum. Su-
per illud Apocalypsis quoque, Vidi subtus
altare animas intersectorum, asserit Glos-
sa : Ideo animæ Sanctorum dicuntur modo
subtus altare, quia nunc sunt in minori
dignitate quam erunt quando ultra stolam
nunc datam, stolam quoque corporis ob-
tinebunt. Quumque corpora ordinentur ad
resurrectionem propter animam intellecti-
vam, frustra fieret resurrectio corporum,
nisi animæ sanetæ per hoc fierent majoris C
virtutis ad intelligendum ac diligendum.
Hinc mihi videtur dicendum, quod beatitudo
animæ major tunc erit etiam intensive,
ita quod tunc clarius Deum videbit.
Unde et Magister affirms, quod majorem
gloriam suæ claritatis tunc Deus electis
monstrabit : non quod anima receptura sit
tunc majorem gloriæ habitum, sed quia
augebitur perfectio suæ naturalis virtutis.
Quanto autem perfectior est animæ virtus
naturalis, tanto cum æquali adjutorio su-
pernaturali Deum clarius videt. — Quod D
autem naturalis virtus et modus essendi
animæ erunt tunc perfectiores, probatur
ut supra ex Thoma.

Concordat Albertus, dicendo : Augmen-
tum gloriae potest intelligi extensive, ita
quod erit de pluribus, et ita augebitur ; et
intensive, nec ita augebitur, nisi pro quanto,
naturali desiderio quietato quo depen-
det ad corpus, anima fortiori intentione
convertetur ad Dei contemplationem.

Bonaventura quoque circa præhabita lo-

A quitur : Beatitudo est duplex. Una, satians objective et effective, videlicet Deus; et sic omnium una est beatitudo a merces. Alia, satians formaliter et inhaesive; sive omnium est una beatitudo, unitate conformitatis et unitate connexionis, attamen differens quantitate remunerationis et gaudi. Nam unus alio clarius videt, vellementius gaudet, ac strictius tenet. Hæc Bonaventura.

Denique Scotus ait : Ad hoc quod appetitus quietetur, non oportet quod habeat omnem perfectionem ejus est capax seu sibi possibile, imo sic sola anima Christi habet appetitum suum simpliciter quietatum; sed sufficit quod tantam habeat perfectionem, felicitatem et gloriam, quanta sibi convenit secundum divinam justitiam et secundum rectam rationem, ac voluntatem rationi ac sapientiae consonam, atque divinæ justitiae conformatam ac subditam. Hæc Scotus.

Præterea, super his scribit Guillelmus libro de Universo : Habet quæstionem, utrum felicitas illa mutationem recipiat saltem in majus ac melius, hoc est, an possit augeri. Videtur quippe non parum angenda. Primo, si glorificatis hominibus tantus futurus est amor divinæ justitiae et exterminationis omnis iniquitatis et injustitiae, omnisque miseria a sanctis et electis hominibus; quomodo possibile est eos ista videre fieri, nec novum gaudium eis inde accrescere ? Omne namque desideratum et amatum suo obtentu et adeptione, aut novum ingerit gaudium, vel auget præhabitum. Secundo, ex glorificatorum corporum receptione. Si etenim sanctis animabus tantus amor est corporum suorum in ista deformitate atque miseria positorum, quomodo non incomparabiliter major amor eis erit ad corpora sua, dum ea viderint glorificata ? Nam juxta magnitudinem amoris in amatum, est gaudii magnitudo in adeptione amati. Manifestum est ergo, ex receptione corporum glorificatorum eis accrescere inæstimabile gaudium, quum et in illa glorificatione per-

ficientur animæ ipsæ secundum vires suas exteriores, imo et interiores organicas. Tertio, quum et tantus amor sit angelis sanctis in animas sanctas, animabusque sanctis jam beatis in animas electas glorificandas; quomodo non ex consortio et adventu earum augebitur gaudium utrorumque, imo universorum et singulorum, juxta vehementiam dilectionis in invicem? Nam (ut alibi demonstravi) gaudium uniuscujusque angelorum sanctorum ac civium supernorum de gaudio uniuscujusque suorum concivium, tam angelorum quam animalium seu hominum beatorum, majus erit omnibus gaudiis quæ in hac vita sunt et in hoc mundo. Quoniam igitur non unum tantum, sed innumerabilia millia hujusmodi gaudiorum, unicuique tam beatorum angelorum quam animalium felicium accrescent ex his omnibus qui de judicio assumentur ad utrorumque consortium; quomodo non augebitur felicitas utrorumque prius glorificatorum, ex tot millibus gaudiorum tantorum? Et adhuc multo plus augebitur hujusmodi gaudium Beatorum, C ex inspectione forinsecus gloriae ac magnificentiae supergloriosissimi Creatoris in suis effectibus, et ex resplendentia sapientiae et omnipotentiæ, æquitatis atque clementiae ejus in suis operibus, quem præ omnibus incomparabiliter præamabunt.

Quod si quis instet et dicat, quod gaudia felicitatis illius sunt ex cognitione, quæ in Beatis tantæ est claritatis et perfectionis, ut futura tanquam præsentia videantur ibidem, ideoque ex glorificatione illa nil gaudii ipsis acrescit; dico ad hoc, quod istud D non est adhuc certe ac liquide demonstratum. Et quamvis sic esset, attamen multum distat inter apprehensionem qua apprehenditur res futura, et eam qua apprehenditur esse præsens; similiter inter cognitionem qua quis cognoscit se bonum aliquod habiturum, et eam qua cognoscit et sentit se jam illud habere. — Hæc Guillelmus. Qui et alio loco disseruit: Si quæras qualiter animæ sanctæ tot gaudiis poterunt simul gaudere, respondeo, quod instar

A angelorum spirituum omnia simul cognoscunt in Verbo æterno, et libertate ac expeditione nobis inexcogitabili sunt donatae.

Amplius, locum hic habet quod duodecimo Quodlibeto querit Henricus: utrum videlicet habens naturalia meliora, existens in caritate et gratia æquali cum caritate et gratia alterius habentis naturalia minus bona, clarius videbit atque intensius diligit Deum quam ille alter.

B Videtur quod imo, quoniam actus conformatur potentiae habituque agentis. — In oppositum est, quia si sic, tunc habens caritatem minorem, haberet gloriam tantam ut habens caritatem majorem.

Respondeo, quod in actu glorioso duo considerantur. Primum est ordo actus ad objectum in quo consistit felicitas. Secundum est ordo actus ad subjectum a quo actus elicitor. Ex ordinatione ad objectum, actus recipit formam et speciem; ex ordinatione ad subjectum, recipit intensiōnem et remissionem juxta dispositionem subjecti. Verumtamen ex parte subjecti, prout ad præsentem pertinet quæstionem, est distinguendum: quia dispositio subjecti penes quam actus recipit intensiōnem et remissionem, est duplex, utpote, naturalis potentia agentis, et habitus potentiam informantis. Et tam potentia quam habitus considerari possunt dupliciter, videlicet, quoad eorum substantiam, et quoad eorum fervorem ad actum eliciendum. Similiter, ex parte intensiōnis et remissionis oportet distinguere: quoniam illa aut consistit in substantia actus ut tendit in objectum, vel in modo expeditionis in eliciendo actum ex subjecto. Itaque considerando intensiōnem et remissionem primo modo, sic semper sequitur subjectum ex quo elicitor, secundum dispositionem utramque, principaliter tamen ratione fervoris, quoad actum merendi in vita præsenti: et quoad substantiam actus, ut tendit in objectum, et quoad expeditionem eliciendi ipsum ex subjecto. Nam secundum majo-

rem fervorem potentie et habitus earita-
tis, intensor actus incendi elicetur, et
expeditius : et hoc meritum ex nobis est
et ex Deo. Quoad aetum vero præmium
recipiendi in vita gloriosa : quoad inten-
sionem et remissionem ejus in sua sub-
stantia, ut tendit in obiectum solum, sequi-
tur secundum dispositionem habitus, quia
in ipso consistit meritum, cui redditur
præmium secundum intensionem actus ut
tendit in obiectum, et hoc a solius Dei
liberalitate; sed quoad intensionem modi
elieandi expedite aetum ex subjeeto, se-
quitur secundum dispositionem utramque.

Hinc dieo, quod habens naturalia me-
liora in caritate æquali, expeditius elicit
aetum intelligendi atque volendi, quam ha-
bens naturalia minus bona, aetibus intel-
ligendi et volendi exsistentibus æqualibus
in utrisque juxta æqualitatem habituum
gloriæ. Sieque eoneedendum, quod habens
æqualem gloriam in melioribus naturali-
bus, non videt nee diligit Deum intensius,
quamvis aetus illos quantum in se est, eli-
ciat expeditius, nulla tamen difficultate
eliendi existente in alio. Hinc quoque
ille meliora naturalia habens, non erit
beatior : beatitudo namque non est major
aut minor in patria ratione expeditionis,
sed solum ratione intensionis et remissio-
nis ipsius aetus in sua substantia, qua ten-
dit in obiectum, et agentem unit intensius
remissiusve obiecto. — Haec Henricus. Cu-
jus responsio satis est involuta. Nam et
præhabita verba Augustini, quod seilieet
anima separata retardatur ne tota inten-
tione nee tam plene feratur in Deum ; D

exponit solum quantum ad expeditionem
jam tactam, non quoad intensionem, ut
alii quidam, quum et naturalia cooperari
dieantur gratuitis.

Præinductis quoque consonat responsio
hujus doctoris quartodecimo Quodlibeto, ad
quæstionem qua quæritur, utrum intelle-
etus beatus possit proficere in cognitione
multitudinis rerum eognoseibilium, non
proficieendo in cognitione divinæ essen-
tiæ. Ad quod respondet quod imo, quo-

A niam per cognitionem talium in divina es-
sentia, non augetur essentialis beatitudo,
sed bene quoddam gaudium accidentale.
Divina quoque essentia, in qua universa
relucent, est superliberrimum speulum :
ideo repræsentare se potest ut vult, ita
quod vel plura vel pauoria eognoseuntur
in ea. Unde quinto Confessionum loquitur
Augustinus : Infelix homo qui seit omnia,
et te nescit; heatus vero qui te seit, quam-
vis ista ignoret; qui autem te et ista no-
vit, non propter ista beatior, sed propter
B te solum beatus. — Haec Henricus. Ex
quibus patet, qualiter Beatorum gaudium
accidentale potest augeri, non aucto præ-
mio essentiali.

QUÆSTIO IV

Restat nunc quærere, Utrum Sancti
in patria videant Deitatis es-
sentiam clare et intuitive per spe-
ciem, et an comprehendant eam-
dem, atque an omnia intueantur
ac noscant in ea.

Videtur quod nulla mens creata possit
divinam essentiam in se ipsa elare et im-
mediate conspicere, quia (ut ait Aposto-
lus) Deus lueem inhabitat inaccessibilem,
^{1 Tim. vi,} quem nullus homo vidit nee videre po-
test. — Seeundo, super illud Joannis, Deum ^{16.}
Joann. i, 18. nemo vidit unquam, scribit Chrysostomus:
Cœlestes essentiæ, Seraphim et Cherubim,
Deum ut est, nunquam potuerunt videre.
— Tertio, B. Dionysius hoc ipsum in mul-
tis locis sentire videtur. Nam in libro
Mysticæ theologiae declarat, quod perfe-
ctissima cognitio Dei est per omnium ab-
negationem ab ipso. In epistola quoque ad
Caium monachum : Divinæ (inquit) tene-
brae cooperiuntur omni cognitioni, et abs-
conduntur omni visioni ; et si aliquis vi-
dens Deum, intellexit quod vidit, non
ipsum Deum vidit, sed aliquid eorum quæ
sunt circa ipsum. Idem asserit Damasce-
nus libro primo, capitulo quarto. — Item,

secundum Philosophum, intellectus noster A quod intellectus creatus aliquo modo es-
ad manifestissima naturæ, id est ad co-
gnitionem substantiarum separatarum, se
habet sicut oculus noctuæ ad solis lumen.
Deus autem in infinitum eminet omni sub-
stantiæ separatae creatæ. Ergo nulla est
proprio, nulla dispositio, nulla capacitas
intellectus nostri ad claram et intuitivam
Dei cognitionem. — Rursus, omnis intel-
lectualis cognitio fit per aliquam intelligi-
bilem speciem intellectui incxsistentem,
et ipsum intelligibile repræsentantem. Om-
nis autem creata similitudo ac species a
clara et quidditativa repræsentatione divi-
næ essentiæ occumbit ac deficit penitus
infinite: ergo per nullam hujusmodi spe-
ciem potest videri. Nec divina essentia,
quæ est res summe in se subsistens, nulli
inhærens, potest sic intellectum informare
et actuare ad videndum Deum per spe-
ciem.

1 Cor. xiii, In oppositum est illud Apostoli : Vide-
mus nunc per speculum in ænigmate, tunc
autem facie ad faciem.

Ad hæc Thomas respondet : Sicut se-
cundum fidem ponimus ultimum finem
vitæ humanæ esse visionem Dei per spe-
ciem, ita philosophi posuerunt ultimam
hominis felicitatem esse intelligere sub-
stantias separatas. Ideo circa hanc quæsti-
onem eadem difficultas atque diversitas
invenitur apud philosophos et apud theo-
logos. Quidam namque philosophi posue-
runt, quod intellectus noster possibilis
nunquam potest ad hoc devenire, ut in-
telligat substantias separatas quantum ad
quid est, ut Alphorabius in fine Ethicæ
suæ ait, quamvis contrarium dixerit in
libro suo de Intellectu, ut refert Averroës
tertio de Anima. Similiter quidam theo-
logi posuerunt, quod intellectus noster
nunquam potest pervenire ad claram vi-
sionem divinæ essentiæ. Et utrosque movit
distantia inter nos ad divinam essentiam
seu substantias separatas. Quum enim in-
tellectus in actu, sit quodammodo unum
cum intelligibili in actu, videtur difficile

sentiam increatam intelligat. Unde Chrysostomus dicit : Quomodo creabile videt increabile? Major quoque difficultas in
hoc, est dicentibus intellectum possibilem
esse virtutem generabilem et corruptibilem
a corpore dependentem, non solum re-
spectu visionis divinæ essentiæ, sed etiam
cujuscumque substantiæ separatae. — Ve-
rum hæc opinio nullatenus potest stare,
quia repugnat auctoritati Scripturæ cano-
nicæ, ut asserit Augustinus in libro de
Videndo Deum. Secundo, quia quum in-
telligere sit maxime operatio propria ho-
minis, oportet ut secundum eam assigne-
tur ei sua beatitudo, quum hæc operatio
in ipso perfecta fuerit. Quumque perfectio
intelligentis in quantum hujusmodi, sit
intelligibile; si homo in perfectissima ope-
ratione intellectus non pertingit ad visio-
nem divinæ essentiæ, oportebit fateri quod
aliquid aliud quam Deus, sit beatificans
hominem. Et quum ultima cuiuslibet rei
perfectio sit in conjunctione sui ad suum

C principium, sequitur quod aliquid aliud
erit principium hominis effectivum quam
Deus : quod est absurdum, etiam apud
philosophos qui dicunt animas nostras a
separatis emanare substantiis, ut eas in
fine possimus intelligere. Hinc oportet po-
nere secundum nos, quod intellectus no-
ster quandoque perveniat ad visionem di-
vinæ essentiæ ; et secundum philosophos,
ad cognitionem essentiæ substantiarum
separatarum. Quomodo autem hoc possit
accidere, restat investigandum.

D Itaque quidam philosophi, ut Alphorabius et Avempote, dixerunt quod ex hoc
ipso quod intellectus noster pertingit ad
intelligendum quæcumque intelligibilia,
pertingit ad videndum essentiam substani-
tiæ separatae. Ad quod ostendendum, pro-
cesserunt duobus modis. Quorum primus
est, quod sicut natura speciei non diver-
sificatur in diversis individuis, nisi secundum
quod conjungitur principiis individuantibus ; ita forma hominis intellecta
non diversificatur apud me et te, nisi se-

enundum quod conjungitur diversis formis imaginabilibus : idecireo dnm intellectus separat formam intellectam a formis imaginationis, remanet quidditas intellecta, quae est una et eadem apud diversos intelligentes ; et talis est quidditas substantiae separatae. Hinc dum intellectus pervenit ad suinmam abstractionem quidditatis intelligibilis ejuscumque, intelligit per hoc quidditatem substantiae separatae, quae est similis ei. Secundus modus est, quoniam intellectus noster natus est abstrahere quidditatem ab omnibus intelligibilibus habentibus quidditatem. Si ergo quidditas quam abstrahit ab hoc singulari habente quidditatem, sit quidditas non habens quidditatem ; intelligendo eam, intelliget quidditatem substantiae separatae, quae est talis dispositionis, eo quod substantiae separatae sint quidditates per se subsistentes. Quidditas enim simplicis est ipsum simplex, ut perhibet Avicenna. Si autem quidditas abstracta ab hoc particulari sensibili, sit quidditas habens quidditatem, ergo illam quidditatem intellectus natns est abstrahere : et ita quum non sit ire in infinitum, erit devenire ad quidditatem non habentem quidditatem, per quam intelligitur quidditas separata. — Sed nee iste modus videtur sufficiens. Primo, quoniam quidditas substantiae materialis quam abstrahit intellectus, non est unius rationis cum quidditatibus substantiarum separatarum : ideo per hoc quod intellectus noster abstrahit quidditates materialium rerum, et eas cognoscit, non sequitur quod cognoseat quidditatem substantiae separatae, præsertim divinam essentiam. Secundo, quoniam dato quod esset rationis ejusdem, tamen cognita quidditate rei compositæ, non cognoscitur quidditas separatae substantiae nisi secundum genus remotissimum ; ideo est cognitio penitus imperfecta, quousque perveniatur ad propria rei.

Hinc alium modum intelligendi substanzias separatas tangit in sua Metaphysica Avicenna, dicendo quod intelliguntur a

A nobis per intentiones quidditatum suarum, que sunt quedam earum similitudines non abstractæ ab eis, quum ipsæmet sint immateriales, sed impressæ ab eis mentibus nostris. — Sed nee iste modus proposito nostro videtur sufficere. Quod enim in aliquo recipitur, recipitur in eo per modum recipientis. Ideo similitudo divinæ essentiæ intellectui nostro impressa, erit in eo per modum intellectus nostri : qui modus existit deficiens a perfecta receptione divinæ similitudinis. Defectus B autem perfectæ similitudinis potest tot modis contingere, quot modis dissimilitudo invenitur. Nam uno modo deficit similitudo, quando forma participatur secundum eamdem rationem speciei, sed non secundum modum perfectionis eundem : ut est similitudo ejus qui habet modicum de albedine, ad illum qui multum habet de illa. Secundo est magis deficiens, quando non pervenitur ad eamdem rationem speciei, sed generis tantum : ut est similitudo inter eum qui habet colorem citrinum, et eum qui habet albedinem. Tertio adhuc plus, quando non pervenitur ad eamdem generis rationem, sed tantum secundum analogicam, ut est similitudo inter substantiam et accidens, in quantum utrumque est cns : sieque deficit omnis similitudo recepta in creatura, respectu divinæ essentiæ. Porro ad hoc quod visus cognoseat albedinem, oportet quod in eo recipiatur similitudo albedinis secundum rationem suæ speciei, quamvis non secundum enmdem modum essendi : quoniam C forma in sensu habet esse alterius modi quam extra in re. Similiter ad hoc quod intellectus intelligat aliquam quidditatem, oportet quod fiat in eo similitudo ejusdem rationis secundum speciem, quamvis forte non sit idem modus essendi utrobique. Non enim forma exsistens in intellectu aut sensu, est principium cognitionis secundum modum essendi quem habet utrobique, sed secundum rationem in qua communicat cum re exteriori. Unde constat quod per nullam similitudinem rece-

ptam in intellectu creato, potest Deus im-
mediate videri clare in sua essentia. Hinc
quidam dicentes divinam essentiam solum
hoc modo videri, dixerunt quod ipsa es-
sentia non cernetur, sed quidam fulgor
tanquam radius ejus. Propterea nec hic
modus sufficit ad divinæ essentiæ visio-
nem, quam quærimus.

Accipiendus est ergo alius modus, quem
etiam quidam philosophi posuerunt, vide-
licet, Alexander et Averroes tertio de Ani-
ma. Quum enim in qualibet cognitione
necessaria sit aliqua forma, qua res cogno-
scatur aut videatur, forma ista qua intel-
lectus perficitur ad intelligendum substan-
tias separatas, non est quidditas quam
intellectus abstrahit a rebus compositis,
ut dixit prima opinio, neque impressio
aliqua relieta in intellectu, ut dixit secun-
da positio; sed est ipsa substantia sepa-
rata, quæ conjungitur intellectui nostro,
ut ipsa sit quod intelligitur, et qua intel-
ligitur. Et quidquid sit de aliis substan-
tiis separatis, tamen hunc modum oportet
nos accipere in visione Dei: quia qua-
cumque alia forma seu specie informetur
intellectus noster, non potest per eam ad
claram visionem divinæ essentiæ in se
ipsa immediate pertingere. Quod tamen
non est intelligendum quasi divina essen-
tia fiat vera forma intellectus nostri, aut
quod ex ea et intellectu nostro fiat unum
simpliciter; sed quod proportio divinæ es-
sentiae ad nostrum intellectum est sicut
proportio formæ ad materiam. Quando-
cumque enim aliqua duo quorum unum
est perfectius alio, in eodem recipiuntur,
proportio perfectioris ad minus perfectum
est sicut proportio formæ ad materiam:
sicut lux et color recipiuntur in diaphano,
quorum lux se habet ad colorem sicut for-
ma ad materiam. Sieque quum in anima
recipiatur divina inhabitans essentia, et
vis intellectiva, quamvis non per modum
eumdem, divina essentia se habebit ad no-
strum intellectum sicut forma ad mate-
riam. Idque sufficere ad visionem divinæ
essentiæ, sic probatur. Sicut enim ex for-

A ma naturali substantiali atque materia fit
unum simpliciter; ita ex forma qua intel-
lectus intelligit et intellectu fit unum in
intelligendo. Porro in naturalibus, res per
se subsistens non potest consistere forma
alicujus materiæ, si illa res habet mate-
riam partem sui: quia non potest esse ut
materia sit forma alicujus rei. Si autem
res illa per se subsistens, sit forma tan-
tum, nil prohibet eam fieri formam alicujus
materiæ ac fieri *quo est* ipsius compo-
siti, ut patet de anima. In intellectu autem
B oportet accipere intellectum in potentia
quasi materiam, et speciem intelligibilem
quasi formam; et intellectus actu intelli-
gens, erit quasi compositum ex utroque.
Hinc si sit aliqua res quæ non habeat ali-
quid in se præter id quod est intelligibile
in ipsa, poterit esse forma qua intellectus
intelligit. Qualibet vero res, intelligibili-
lis est secundum id quod habet de actu,
non secundum id quod habet de potentia.
Quumque Deus sit purus actus, divina es-
sentialia poterit esse forma qua intellectus
C intelligit: et haec erit visio beatificans.
Unde Magister dixit prima distinctione se-
cundi Sententiarum, quod unio animæ ad
corpus, est quoddam exemplum beatificæ
visionis qua Deo creatus spiritus unitur.

Ad primum ergo dicendum, quod Deus
inhabitat lucem inaccessibilem, id est in-
comprehensibilem, vel inaccessibilem na-
turali virtute: quem et nemo videre po-
test nec vidit corporali intuitu in Deitatis
natura. Nec quis in hac vita, vivens vita
naturali, sensitiva, humana, potest eum per
D speciem intueri: per quod patet solutio
ad secundum. — Ad tertium responden-
dum, quod B. Dionysius loquitur de visio-
ne Dei in via per formas creatas, et per
effectus, per quos non cognoscitur Deus
nisi a posteriori et imperfecte et quia est,
non quid est: sieque magis cognoscitur
quid non est, quam quid est; et intelligi-
tur non Deitas in se complete et quid sit,
sed prout in rebus relucet. Divinæ quoque
tenebræ appellantur supereminens et in-
comprehensibilis plenitudo, copia et cla-

ritas lucis aternæ supersplendidissimæ ae*n* immensæ. — Ex his patet aliorum solutio, quia (ut dictum est) cognitio illa beata, est prorsus supernaturalis et per speciem increatam, ita quod divina essentia unitur menti beatæ loco et vice intelligibilis formæ : sive divina essentia est quod et quo, id est, objectum et species. Quamvis etiam inter creaturam et Creatoren, seu inter finitum et infinitum, non sit proportio naturalis, perfecta, univoca, est tamen ibi proportio imitativa, incompleta, et analogiæ cuiusdam, quæ potius proportionalitas quam proportio nuncupatur.

Advertendum præterea, quod tam in visione corporali quam intellectuali triplex est medium cognoscendi. Primum, sub quo res videtur, quod perficit visum ad videndum in generali, non determinans visum ad aliquod speciale objectum : et ita se habet lumen corporale ad visum corporalem, et lumen intellectus agentis ad intellectum possibilem. Secundum est medium quo videtur : et hoc est forma visibilis qua determinatur visus uterque ad speciale objectum, sicut per formam lapidis ad lapidem coguoscendum. Tertium est medium in quo videtur : et hoc est id per cuius inspectionem ducitur visus in aliam rem : quemadmodum speculum intuendo, cernit ea quæ repræsentantur in illo : sive intellectus per cognitionem effectus ducitur in causam, et econtrario. In visione itaque patriæ non erit tertium medium, ut scilicet Deus per aliorum species cognoscatur ut nunc, propter quod dicimus videre per speculum ; nec erit ibi secundum medium, quia divina essentia erit quasi intelligibilis forma ; sed erit ibi tantum medium primum, quod elevabit intellectum nostrum ad hoc quod possit conjungi divinæ essentiæ, quod medium est lumen gloriæ. Verum ab hoc medio non dicitur visio mediata, quia non cadit inter cognoscentem et rem cognitam, sed est id quod dat cognoscenti vim seu efficaciam cognoscendi.

Denique ex his habetur responsio ad

A hanc quæstionem, utrum Sancti post resurrectionem videbunt Deum in deitatis natura oculis corporalibus glorificatis. Constat enim quod non tanquam visibile per se, quum sit penitus immaterialis, sed quasi per accidens, in quantum in gloriosis et præclarissimis ejus effectibus patet atque videbitur ejus maiestas. Quamvis enim intellectus noster tunc non conspiciet nec cognoscet enim ex creaturis, tamen videbit eum in creaturis. Et juxta hunc modum intendit B. Augustinus in B fine de Civitate Dei, quod Deus tunc corporalibus videbitur oculis.

Consequenter dum quæritur, an videntes Deum per speciem, comprehendant eum ; dicendum, quod comprehendere dicitur quasi simul prendere. Hinc proprie comprehenditur quod totum capitul simul cum omnibus quæ sunt ejus : sive omne comprehensum includitur in comprehendente, sicut contentum in continente. Et sicut corporaliter contineri dicitur quid in alio, quoniam clauditur intra terminos ejus, nec dimensiones ejus excedit, ut vicum in dolio ; sic res dicitur spiritualiter contineri ab alio, quod substans virtutis ejus, et ipsum in nullo excedit continens illud. Hinc res dicitur per cognitionem comprehendendi, dum res cognita stat sub actu virtutis cognoscitivæ, nec ipsam excedit. Omnis autem excessus est secundum aliquam quantitatatem. Et secundum hanc quantitatatem cognoscibile excedit vim cognitivam, secundum quam cognoscibile est ab ea. Sensibile vero cognoscibile est a sensu secundum quantitatem dimensivam, et etiam virtualem : unde nec totam terram potest simul videre, nec lumen solis in suo splendore. Intelligibile autem non cognoscitur ab intellectu sub ratione quantitatis dimensivæ, nisi per accidens, in quantum accipit a sensu, sive intelligit cum continuo et tempore : propter quod impeditur a comprehensione intelligibilis propter excessum quantitatis, ut a comprehensione lineæ infinitæ insuitique numeri. Sed per se loquendo, intelligibile comparatur ad in-

tellectum secundum rationem quantitatis A omnia in ipso videant et cognoscant : di-
virtualis, quoniam proprium objectum in-
tellectus est quod quid est : ideo in his
quæ sunt separata a sensu, non impeditur intellectus a comprehensione nisi per ex-
cessum quantitatis virtualis, quando vide-
licet intelligibile est majoris actualitatis
et intelligibilitatis, quam intellectus cape-
re seu cognoscere queat. Quumque divina
essentia sit infinitæ actualitatis, et lumen
intellectus creati finitum sit, etiam lumen
gloriæ; constat quod Sancti in patria a ve-
ra et plena comprehensione divinæ es-
sentiae deficiunt infinite. — Verumtamen
comprehensores vocantur, comprehensio-
nem sumendo pro clara rei cognitione in
sua essentia, vel pro ipsa perventione ad
Dei visionem, secundum quod comprehen-
sio dicitur spei succedere. Sicque ait

I Cor. ix, 24. Apostolus : Currite ut comprehendatis. Non tamen simpliciter comprehendunt eo modo quo loquitur Augustinus in libro de Videndo Deum : Comprehenditur quod ita videtur, ut nihil ejus lateat, seu cuius fines circumspici possunt. Et quamvis Beati totam Dei essentiam videant, non tamen totaliter, id est, non tam perfecte et plene sicut ipsa ex sua natura visibilis est.

Insuper videntium Deum unus alio clarius videt eum. Quum enim principium actionis sit forma qua agitur, oportet ex parte formæ accipi actionis mensuram. Potentia autem cognoscitiva subditur formæ qua cognoscit, secundum quod habet cognoscendi virtutem : sicut id quod facit visum potentem ad videndum, facit eum receptivum similitudinis visibilium rerum. Sicut autem intellectus possibilis per lu-
men intellectus agentis fit cognoscitus cognoscibilium naturalium, ita per lumen gloriæ superadditum fit visivus divinæ es-
sentiae. Ideo quo aliquis Beatorum in lu-
mine gloriæ plus abundat, eo Deum clarius
conspicit; et quanto quis in caritate et pu-
ritate perfectior fuerit, eo lumen gloriæ
copiosius sortietur, ac Dominum majesta-
tis gloriosius profundiusque cognoscet.

Cf. t. XV, p. 277 D. Porro dum queritur, an videntes Deum,

B dicitur cognoscere notitia simplicis intel-
ligentiae. Impossibile autem est, quod ali-
quis intellectus creatus videndo divinam
essentiam, cognoscat omnia quæ Deus fa-
cere potest : quoniam quanto aliquod prin-
cipium perfectius cognoscitur, tanto plura
in ipso sciuntur; sicut in eodem demon-
strationis principio, qui perspicacioris in-
genii est, plures conclusiones cognoscit.
Quumque quantitas seu magnitudo divinæ
potentiae attendatur secundum ea in quæ
potest; si aliquis intellectus creatus vide-
ret in Dei essentia omnia quæ potest effi-
cere, esset eadem quantitas perfectionis
in intelligendo, quæ est quantitas divinæ
potentiae in producendo, et sic comprehen-
deret eam, et æquaretur eidem.

Verum omnia quæ scit Deus scientia
visionis, cognoscit aliquis intellectus crea-
tus in Verbo, videlicet anima Christi, ut
dictum est tertio libro. De aliis autem dist. xiv.
videntibus divinam essentiam, est duplex
opinio. Una, quod omnes videntes divinam
essentiam, vident in ea omnia quæ Deus
scit scientia visionis. Sed hoc repugnat
dictis Sanctorum, dicentium angelos ali-
qua ignorare, et inferiores a superioribus
edoceri. Hinc alii dicunt, quod alii a Chri-
sto, quamvis videant Dei essentiam, non
tamen in ea omnia vident quæ Deus videt
in ea scientia visionis, quoniam eam non
comprehendunt; nec oportet quod sciens
causam, sciat universos ejus effectus, nisi
causam plenarie comprehendat. Hinc unus-
quisque videntium Deum, tanto plura in
ipso cognoscit, quanto eum perfectius ac

Dionys.
de Cœles
hier. c. m.

clarius intuetur; et de his quæ præ aliis A — Ad tertium, quod speculum illud increatum, est sapientiale, iustum ac liberum: ideo libere se ostendit Beatis secundum uninsejusque dispositionem et dignitatem ac meritum. — Ad quartum, quod desiderium electorum quo omnia scire desiderant, ex hoc solo implebitur, quod summam veritatem clare conspiciunt: quemadmodum desiderium eorum quo omne bonum habere peroptant, implebitur in hoc, quod Deum beatifice possidebunt. Omnia quoque quæ scire optaverint, scient. B

Cf. t. xv, Vernuntamen his multa objici possunt.

p. 78 D. Primo, quod quarto Dialogorum ait Gregorius: Quid est quod ibi nesciant, ubi Deum scientem omnia omnes sciunt? — Secundo, qui potest quod majus est, potest quod minus est; sed multo majus est Deum per essentiam cernere quam alia omnia in ipso videre: ergo quum omnes Beati videant C Dei essentiam, multo plus vident omnia creatæ quam intellectus agens, et sit ei unita quasi intelligibilis forma; sequitur quod Beati universa et singula conspiciant in eadem. Rursus, apparet quod saltem post diem judicii omnes Beati cuncta et singula scient. — Dicendum, quod intellectus agens est forma proportionata intellectui possibili, sicut potentia materiæ est proportionata potentia naturalis agentis; ita quod omne quod est in passiva potentia materiæ vel intellectus possibilis, est in activa potentia agentis naturalis vel intellectus agentis: ideo si intellectus agens fiat forma intellectus possibilis, oportet quod intellectus possibilis intelligat omnia ad quæ se extendit naturalis virtus intellectus agentis. Sed divina essentia non est taliter alicui intellectui creato proportionata: ideo non est

D simile. Verumtamen nil prohibet dicere, quod post diem judicii, dum gloria angelorum et hominum electorum fuerit penitus consummata, omnes Beati scient omnia quæ scit Deus scientia visionis: ita tamen, quod non omnes omnia videant in divina essentia; sed in ea anima Christi omnia plene videbit, sicut nunc videt, alii autem videbunt ibi plura aut pauciora secundum gradum quo Deum cognoscent. Sieque anima Christi de his quæ præ aliis videt, omnes alios illuminabit, juxta illud

Apoc. xxi, Apocalypsis : Claritas Dei illuminabit il-
lam, utpote civitatem Beatorum, et lucerna
eius est Agnus. Conformiter, alii Beati su-
periores illuminabunt inferiores, non nova
illuminatione, ita ut inferiorum scientia
per hoc augeatur, sed quadam continua-
tione illuminationis, velut si sol quiescens
illuminet aerem. Unde in Daniele legitur :

Dan. xii., 3. Qui ad justitiam erudiunt multos, fulge-
bunt quasi stellæ in perpetuas aeternitates.

Præterea quæritur, an aliquis intellectus
creatus, ex puris naturalibus possit pertin-
gere ad claram et immediatam visionem B
divinæ essentiæ. Videtur quod sic, quo-
niā multa de Deo cognoscimus quæ non
conveniunt nisi ei soli seu divinæ essen-
tiæ, ut quod Deus est purus actus, veritas
prima, bonitas summa : et sic intuitive
intelligimus eum, ita quod intellectus no-
ster immediate fertur in eum. — Et re-

Cf. p. 416 B. spondendum, quod sicut nunc patuit, intel-
lectus noster Deum per essentiam nequit
videre, nisi divina essentia uniatur ei qua-
si intelligibilis forma. Forma vero non
conjugitur perfectibili nisi dum perfe-
ctibile habet dispositiones ad hoc : quem-
admodum anima non conjugitur corpori
nisi convenienter dispositio. Ad hoc ergo
quod intellectus uniatur divinæ essentiæ
modo jam tacto, oportet intellectum con-
gruenter disponi ad hoc : quod fit per
lumen gloriæ, quod nulli intellectui crea-
to potest esse naturale. Ultima enim dis-
positio ad formam, secundum eamdem ra-
tionem recipitur in perfectibili et ipsa
forma, ita quod si unum est naturale, et
aliud : quoniā perfectibile per ultimam
dispositionem, ad formam attingit ipsam.
Porro forma quæ est divina essentia, om-
nem facultatem et capacitatem natura-
lem excedit. Potentia namque et proprius
ejus actus semper in eodem genere acci-
piuntur : propter quod actus et potentia
dividunt omne genus entis. Hinc creature
potentia non se extendit nisi ad sui gene-
ris formam. Hinc tam divina essentia seu
ejus visio clara per speciem, quam ultima
dispositio ad eamdem, excedit omnem na-

A turalem mentis creatæ virtutem. Quæ dis-
positio est gloriæ lumen, de quo fertur in
Psalmo : In lumine tuo videbimus lumen. *Ps. xxxv.*
Hinc intellectus creatus ex naturalibus suis ^{10.}
non potest cognoscere Deum, nisi per for-
mas speciesque creatas, inditas vel acqui-
sitas.

Quæritur quoque, an Deus in hac vita
per essentiam possit videri. Et quod imo,
videtur ex Scripturis probari, quum Isaias
testetur, Vidi Dominum sedentem super *Is. vi. t.*
solium excelsum ; et sanctus Job fatea-
tur : Auditu auris audivi te, nunc autem *Job xlvi. 5.*
oculus meus videt te. Jacob item in Gene-
si : Vidi Dominum facie ad faciem. Atque *Gen. xxxii.*
de Moyse in Numeris legitur : Palam et ^{30.}
non per ænigmata, videt Deum. De quo
denuo scriptum est : Loquebatur Dominus *Exod.*
cum Moyse facie ad faciem, sicut loqui *xxxiii. 11.*
solet homo cum amico suo. — In opposi-
tum est illud Apostoli : Nunc cognoscimus *1 Cor. xii.*
ex parte ; et rursus, Per fidem ambula- ^{12.}
mus, non per speciem. Et in Exodo Domini-
nus ait : Non videbit me homo et vivet. *Exod.*
xxxiii. 20.

Dicendum, quod beatitudo est ultimus
finis creature rationalis, a quo distat quam-
diu in via est, in qua tendit ad illum. Hæc
autem beatitudo et finis est visio Dei per
speciem, quæ est delectabilissima operatio
rationalis creature. Nec potest operatio talis
esse nisi in potentia omnino disposita
et perfecta ad summum objectum ; quæ
dispositio (sicut jam claruit) habetur per
lumen gloriæ, non transitorie sed permane-
nter inhærens menti creatæ : quod nulli
puræ creature potest competere in hac vi-
ta. Nihilo minus, sicut multa alia miracu-
lose contingunt sine naturali dispositione ;
sic supernaturaliter omnipotenti Dei vir-
tute fieri potest, ut intellectus viatoris sine
præfata supernaturali dispositione, ad di-
vinæ visionem essentiæ elevetur : ex qua-
tamen visione non est beatus simpliciter,
sed secundum quid, in quantum ad horam
communicat in actu beati. Sieque Paulus
in raptu ad tertium cœlum, et Moyses in
hac vita Deum vidiisse creduntur, secun-
dum Augustinum in libro de Videndo

Exod. Deum. Nempe quod Moysi in libro Exodi A visione vixerint vita humana, sed fuerint legitur denegatum, Deo dicente ad ipsum, Faciem meam videre non poteris : non enim videbit me homo et vivet; postmodum in libro Numerorum legitur ei contum. Domino protestante de ipso : Palam et non per ænigma videt Denm.

xxxviii. 20. *Num. xii. 8.* Ad objecta ergo dicendum, quod secundum divinum Dionysium quarto capitulo Cœlestis hierarchiæ, omnes hujusmodi auctoritates Scripturæ sunt intelligendæ non de apparitione Dei in propria persona, aut clara per speciem visione, sed per creaturam subjectam : quatenus ostensæ sunt sanctis viris aliquæ formæ corporales aut imaginariæ, et hoc ministerio angelorum, quorum illuminatione, allocutione ac visione manuducti sunt et confortati ad percipiendum et cognoscendum supernatura-
lia et divina. Hinc angelus ita apparens, interdum vocatus est Dominus, quoniam loquebatur in Dei persona et ad ejus cognitionem ac cultum principaliter inten-debat perducere ; fuit quoque missus et directus a Deo, et efficaciam sortitus ab eo. Interdum autem angelus appellatur, quia minister fuit. Propter quod dixit Gregorius : Angelus qui Moysi loquebatur, interdum Dominus, interdum angelus no-minatur. Angelus, quia exterius loquendo servivit; Dominus, quia interius præsidens loquenti efficaciam tribuit. — Denique per hoc quod de Jacob legitur, Vidi Dominum facie ad faciem, notatur quædam præemi-nentia visionis illius : quia ut Rabbi Moy-ses gradus prophetiæ distinguens testatur, eminentior est prophetia quæ fit in vigilia, quam quæ in somno; et hoc ceteris paribus. Eminentior quoque est, quando ille qui loquitur seu ostendit visionem, appareat ad oculum, quam quando solum auditur. Rursus eminentior est, quando apparelt in figura angeli, quam in figura hominis tantum. — Visio demum Moysi et Paulo in hac vita concessa, fuit valde pri-vilegiata; decuitque idem privilegium com-municari Doctori gentium, quod conces-sum fuit legislatori Judæorum. Nec in illa

tunc in abstractione et alienatione a corporalibus sensibus maxima. Attamen quidam dixerint, quod in visione illa non viderunt Deum per speciem, sed per con-templationem eminentissimam viæ, me-diam inter contemplationem Beatorum et viatorum communiter. Sed hoc non vi-detur consonare dicto Sanctorum. Verum quantum ad hoc fuit media, quod non fuit mansiva, nec perfecte beata, ut di-cutum est.

B Præterea, quamvis in vita hac per crea-turas Creatorem intelligamus, attamen in ipsum immediate converti valemus. Et enim etiam dum aliquid per similitudi-nem alterius rei videtur, potest videns immediate cogitare de re visa, sine hoc quod cogitatio ejus convertatur ad aliud : quia medium illud respicit non ut rem quædam, sed solum ut similitudinem rei quam videt per eam. Idem quippe est mo-tus ipsius intellectus in imaginem et in imaginatum : quamvis alias motus sit ipsi-

C us intellectus in imaginem ut est res quæ-dam, atque in id cuius est imago. Idecirco dum intellectus per similitudinem crea-turæ convertitur in Creatorem, non prout crea-tura illa est res quædam, sed ut est similitudo aliqua Dei, tunc cogitat imme-diate de Deo, quamvis non immediate vi-deat Deum. — At vero, ut super illud Psalmi, Diminutæ sunt veritates, loquitur *Ps. xi. 2.*

Glossa, ab una veritate increata derivantur ac resultant multæ veritates in rebus crea-tis, animabusque nostris, sicut ab una fa-cie derivantur multæ similitudines in plu-ribus speculis. Et rursus, sicut multarum similitudines facierum in eodem specu-lo repræsentantur ac luecent, sic omnium creaturarum veritates in divina essentia idealiter fulgent et conspiciuntur. — Haec Thomas in Scripto.

D Insuper in Summa contra gentiles, li-bro tertio, multa seribit de his. Nam et ibi explanans qualiter Deus a Beatis per essentiam possit videri : Quoniam, in-quic, verum est perfectio intellectus, illud

intelligibile est ut forma tantum in genere intelligibilium, quod est veritas ipsa : quod convenit soli Deo. Quum enim verum sequatur ad esse, illud tantum est sua veritas quod est suum esse : quod est proprium Deo. Hinc alia intelligibilia substantia non sunt in genere intelligibilium ut pura forma, sed ut formam habentia in subjecto. Est namque unumquodque eorum verum, non veritas, sicut est ens, non ipsum esse. Hinc divina essentia comparari potest ad intellectum creatum ut species intelligibilis qua intelligit : quod non convenit alicui substantiae separatae.

cap. 52, 53. — Deinde ostendit ibidem, qualiter ad obtinendum hujusmodi divinae essentiae visionem, necessaria sit influentia seu infusio et inexistentia luminis gloriae in intellectu creato, tam angelico quam humano : quoniam ad tam supernaturalem, deificam ac beatificam visionem mens creata elevari ac perduci non valet, nisi Deo supernaturaliter conformetur, et suæ deitatis quodammodo particeps fiat et consors per tanti luminis susceptionem. Nam sicut ad promerendum indiget lunine gratiae seu gratia gratum faciente, ita ad exerceendum beatitudinis actus, qui sunt præmia meritorum, eget lumine gloriae. Rursus, quo actiones illæ felicitatis, sunt eminentiores ac magis divinæ, eo mens creata, ad earum participationem et executionem indiget supernaturaliori præparatione, vehementiori confortatione, atque præclariori deificatione : quod totum fit per luminis gloriae infusionem, per quod essentia intellectualis creata sortitur esse et vivere gloriae. — Hæc Thomas ibidem, quantum ad sensum.

Addit his Petrus : Aliter lux, aliter color videtur ab oculo. Color enim videtur per sui similitudinem, lux per suam præsentiam. Sic aliqui dicunt Deum in futuro videri ab intellectu creato, ita quod sicut modo videtur ab anima per similitudinem imaginis in anima concretam, sic tunc per similitudinem expressiorem impressam, et nihilo minus facie ad faciem :

A sicut homo videt hominem facie ad faciem, et tamen per similitudinem suam in oculo videntis receptam. Et isti dicunt, quod intellectus beatus tali Dei similitudine informatus, dirigit adspectum in in-creatulum objectum, et videt illud per es-sentiam ex parte visibilis, attamen per effectum ex parte medii disponentis. Alii dicunt hoc non fieri, etc., sicut in Thoma. cf. p. 416 B.

Quum vero inquiritur, utrum Deus a Sanctis comprehendatur ; dicendum, quod intellectus in actu fit per conjunctionem potentiae intellectivæ cum objecto intel-ligibili. Quæ conjunctio dupliciter potest intelligi, puta : per simplicem applica-tionem, et per adæquationem. Quod intelligi-tur primo modo, videtur, non comprehen-ditur; quod autem secundo modo, videtur et comprehenditur. Et primo modo vide-tur Deus a Sanctis, non modo secundo : quia possibile est infinitam virtutem vir-tuti finitæ applicari, non adæquari. Intelli-gibile autem divinum, quamvis sit simplex per essentiam, ideoque totum intelligatur a Sanctis secundum rem; tamen secundum rationem intelligibilitatis, per com-parationem ad intellectum creatum, est multi-plex. Unde intelligi potest ut sapien-tia, non tamen ut bonitas. Sic quoque intelligi potest sapientia ejus, non tamen tota sapientia, id est non totaliter et per-fecte seu comprehensive.

Amplius, dum quæritur, an Beati omnia videant in Deo ; dicendum, quod Deus est omnium causa, in qua cuncta relucen-tia effectus in causa. Contingit autem causam cognoscere dupliciter : primo, quan-tum ad id quod est in se; secundo, in quantum est causa, seu in ordine ad effec-tum. Qui scit causam primo modo, non propter hoc scit id cuius est causa; qui vero scit causam secundo modo, necessa-rio scit id cuius est causa. Sic et Deum contingit videre dupliciter. Primo, quan-tum ad suam essentiam : sive videtur ab universis Beatis, et ita est objectum beatitudinis. Secundo, in quantum est cau-sa : et sic aliquo modo videtur, et aliquo

modo non : quia ut est causa potens non operans, a nullo intellectu creato totaliter potest videri, quoniam potest infinita; in quantum vero est causa potens et operaⁿs, videtur quantum vult, quum sit voluntaria causa. — Hæc Petrus.

Circa præhabita querit Scotus, utrum natura humana sit beatitudinis capax. Respondet quod imo. Sed dubium est an hoc possit naturali ratione ostendi, quia Philosophus primo Ethicorum describit beatitudinem in communi, sed in speciali dubitasse videtur. Ponere namque videatur, quod homo non valeat cognitionem habere de Deo nisi ex sensibilibus : ergo oportet quod ex conceptu qui ex sensibilibus fieri potest, Deum noscamus. Hoc autem non est Deum cognoscere nisi in generali, obscure et abstractive; et talem possumus habere cognitionem, etiam de eo quod non est. Sieque secundum Philosophum, non possumus Deum cognoscere nisi obscure et in generali. — Forsan objectetur, quia naturale desiderium non est frustra; sed naturale desiderium cognoscendi Deum in se et clare inest hominibus : ergo, etc. Verum istud non sequitur, quia non sufficit ostendere hoc possibile esse quomodocumque, sed quod possumus naturaliter apprehendere ipsum secundum rectam rationem, et naturaliter hoc ipsum appetere. Unde ad illius felicitatis notitiam non potuit Philosophus pervenire per rationem naturalem. Praeterea aliquis dicere posset, quia sic homo appetit Deum videre sicut sibi reputat esse possibile; sed non credit ex naturalibus quod aliter possit Deum videre quam per creaturas, quia non est aliter expertus aliquis lumine naturali.

Mihi vero apparet, quod lumine naturali possit probari, quod homo sit beatitudinis veræ capax, videlicet quod possit Deum immediate videre. Nam omnis potentia habens objectum primum et adæquatum, potest in quodlibet contentum sub illo primo objecto ; primum vero adæquatum objectum intellectus humani est ens : er-

A go potest in quodlibet contentum sub ente. Sed Dens per se continetur sub ente, quum sit primum et perfectissimum ens : ergo intellectus potest apprehendere ipsum. Perfectibile autem non quietatur nisi in optimo ente ad quod est in potentia; conceptus autem Dei universalis et confusus, non est optimus : ergo in tali non potest quietari. Si ergo quietatur, oportet quod hoc sit in summo ente secundum se viso. Forsan dices, quod Deus non continetur sub ente quod est nostri intellectus objectum, quum ejus objectum sit quidditas rei materialis, potissime in hac vita. Sed hoc nihil est, quia impossibile est aliquam potentiam cognoscere aliquid sub ratione universaliori quam sit ratio sui objecti. Intellectus autem, etiam viatoris, cognoscit ens sub ratione universaliori quam sit quidditas rei materialis. Rursus, quod est perfectionis simpliciter in inferioribus, non debet superioribus degeneri; sed in visu corporali, perfectionis est intueri objectum suum sibi præsens : ergo intellectui possibile est intuitive videre suum objectum : ergo et summum ac maximum suum objectum : ergo habere potest de Deo claram et intuitivam notitiam. — Hæc Scotus. Qui in his videtur suæ, ut fertur, subtilitatis omnino oblitus, quum ista sint puerilia nimis et grossa.

Itaque quod primo ait, quod Aristoteles videtur posuisse quod homo non potest cognitionem habere de Deo nisi ex sensibilibus, verum est quantum ad inchoationem naturalis cognitionis nostræ de Deo : quia ut primo Posteriorum testatur, omnis nostra cognitio intellectiva oriatur ex prævia sensitiva. Nihilo minus proficiendo, paulatim ex sensibilium cognitione devenimus ad considerationem ordinis universi, et ex cognitione motuum ad cognitionem moventium, ex cognitione quoque effectuum ad contemplationem causarum; ex speculatione compositorum et generabilium ac corruptibilium, ad agnitionem simplicium, immaterialium, perpetuorum; atque ex talium consideratione ad con-

templationem unius altissimi entis, primi A ipsem Scotus alibi dicat, quod intellectus noster in hac vita non intelligat nisi phantasmata speculando, imo quod nullius substantiae etiam materialis quidditatem hic queat cognoscere : alias naturali ratione possemus inter hostiam consecratam et non consecratam discernere, prout constat ex scriptis super primum et secundum, et ex allegatis ibidem ex ipso. Præterea, jam ex dictis S. Thomæ ac aliorum evidenter ostensum est, Deum non posse naturaliter ab aliquo intellectu creato immediate et in se aut secundum se, id est, sicuti est, videri. Deus quoque superessentialis et prorsus incomprehensibilis, potius est super omne ens et super omnem ordinem rerum, quam sit sub ente contentus, sicut in libro de Causis probatur, ubi et dicitur, quod causa prima est superior omni narratione, et non narratur nisi per causas secundas.

tom. XIX,
P. 217 D',
262C; XXI,
P. 259 B.

In probatione vero Scotti multa continentur obscura. Primum est, quod ens est primum et adæquatum objectum intellectus humani. Verum est tamen quod asserit Avicenna, quod ens sit primum quod cadit in intellectu : et sic aliquo modo ponitur primum intellectus objectum, sed non objectum intellectus humani adæquatum nec proprium ; imo sic potius quidditas rei materialis ponitur ejus objectum, ut etiam tertio de Anima docet Philosophus. Nec intellectus humanus potest in omnia contenta sub ente, ita ut valeat ea in se clare et immediate videre, quum et

B C D — Contra rationes specialiter Thomæ et Henrici, qui tamen in ista materia rationabili et optime scribunt; nec aliquid idoneum contra eos adducit. Itaque inter cetera scribit : Tales multiplicant verba et propositiones non necessarias, nec vadunt ad articulum, sicut Aristoteles aliquando facit : quoniam ubi non est necesse, multiplicat verba et propositiones; ubi autem necesse est, tacet. Ideo ad propositum dico, quod omne creatum est finitum, quantumcumque sit proximum Deo, et Deus est infinitus, et tamen habet proportionem immediatam ad finem cum omnibus mediis. — Ad hoc dico, quod doctores præfati non negant omne creatum aliquo modo assimilari suo creatori, cuius et radius perhibetur; nec negant rationalem creaturam ad summæ et superbeatissimæ Trinitatis imaginem et similitudinem esse productam, etiam in puris naturalibus suis consideratam. Nihilo minus quum veraciter dictum sit, finiti et infiniti nullam esse proportionem, dicunt duplicem esse pro-

p.117A. portionem, ut patuit sæpo; nec intellectum A ereatum ex naturalibus suis posse pertin- gere ad claram et immediatam divinæ es- sentiæ visionem, ex imbecillitate virtutis intellectivæ respectu objecti excellentiæ tam immensæ, atque ob incomparabilem excessum intelligibilitatis, actualitatis, formalitatis et perfectionis superessentialis illius objecti, sic quod inter objectum illud superdignissimum et mentem creatam nulla exsistat proportio proprie dicta, naturalis, univoca, simpliciter dicta, sed proportionalitas quædam et aliqua habitudo et assimilatio imitativa. Et sic debilis illa objectio in æquivocis est laborans.

Deinde adjungit : Ad rationem alterius doctoris, dicentis quod objectum non po- test cognosci a cognoscente, quod non est in eo secundum modum cognoscendi qui convenit intellectui creato : quod argumen- tum destruit semetipsum, etc. — Ad hoc dico, quod argumentum istud est va- lidum, si integre recitetur, et præcedentia ac consequentia attendantur. Nempe hoc doctor ille intendit, quod objectum natu- raliter nequit cognosci, nisi insit potentia cognoscentis per modum illi naturaliter convenientem.

Postmodum addit : Deus potest causare in intellectu nostro speciem tantæ virtutis, ut valeat divinam repræsentare essentiam. — Ad hoc dico cum sancto Doctore, quod omnis forma speciesque creata, ne- cessario est perfectionis finitæ in esse et agere : idecirco a clara repræsentatione divinæ essentiæ, qua in se ipsa immediate quantum ad quid est agnoscatur, prorsus occumbit ac deficit. Unde et Proclus Pla- tonicus in Elementatione sua theologica contestatur, quod universa catena deorum incomparabilis est summo Deo, nec ipsum capere queunt, nec imaginari, nec intel- ligere sicut in se est, quum ipse sit virtus virtutum, infinite superpositus universis, nec aliquod entium, imo super omnia en- tia, super omnia intelligibilia et intelligen- tia incomparabiliter superexaltatus. Quod et in libro de Causis ostenditur.

Consequenter assumit : Intellectus crea- tus maxime ordinatur ad visionem Dei. — Ad hoc dico, quod naturaliter ordinatur ad visionem suæ naturæ possibili et convenientem; supernaturaliter vero, ex inæstimabili caritate, pietate et munificen- tia Creatoris, ad cognitionem Dei supernatu- ralem, quæ est per speciem increatam et facie ad faciem.

Addit quoque, lumen gloriæ non esse ponendum, et caritatem sufficere. — Ad quod nullam rationem condignam proponit. Et dico, quod non solum lumen gloriæ requiritur in patria, sicut lumen gratiæ in via, sed etiam donum sapientiæ consum- matae in intellectu; quamvis non negetur quin omnipotens Deus, de absoluta sua potentia, sine lumine gloriæ possit men- tem beatificare.

Amplius sciscitatur, an homo in vita hac beatitudinem consequi possit. — Ad quod responsio sua non videtur a communi et solida authenticorum virorum do-ctrina dissonare, saltem tamen multum ut C in præactis. Clarum est autem, quod beati- tudo proprie dicta et secundum perfe- ctam suam rationem accepta, omnem ex- cludit miseriam pœnæ et culpæ, omnem mortalitatem proprie dictam ac pœnam. Unde et Christus, quamvis secundum men- tem perfectissimus comprehensor fuerit in hac vita, tamen secundum vires inferiores et corpus fuit viator.

At vero septimo Quodlibeto movet Hen- ricus tres quæstiones ad istam materiam pertinentes. Prima est, utrum divina es- sentia queat cognosci ab intellectu creato beato, absque hoc quod res creatæ cognoscantur in ea. Secunda est, utrum purus homo in hac vita sensibus utens, possit esse perfecte beatus, ac Deum perfecte videre. Tertia, utrum videns divinam es- sentiam, videat cuncta creata in ea.

Ad primam respondet : Quamvis quibus- dam appareat probabiliter posse dici, quod videns divinam essentiam, videt in ea omnes rerum essentias, quarum ipsa est na- turalis similitudo perfecta, et exemplar

q. 46.

per quod aliud non solum videtur, sed etiam in quo aliud videtur, quemadmodum viso speculo, necessario videntur quæ repræsentantur in eo (præsertim si una ac eadem speculi forma repræsentativa sit sui ipsius et omnium facierum : quamvis enim esset voluntarie repræsentans, potens se manifestare et non manifestare, tamen quum sic voluntarie se manifestaret, non posset alia non manifestare, quum per eamdem formam manifestarentur; verum tamen sicut esset gradus in videntibus essentiam quantum ad magis et minus clare videre, sic esset et gradus in visione rerum in ea); probabilius tamen videtur descendum, quod divina essentia est et objectum quoddam cognoscibile, et ratio cognoscendi se et alia. Sed aliter et aliter : quia ut quoddam absolutum et secundum se consideratum, est ratio cognoscendi se ipsum ; est autem ratio cognoscendi alia, in quantum exemplar et idea per quamdam relationem ad illa. Verum ut septimo de Trinitate asserit Augustinus, omnis res quæ relative dicitur, est aliquid præter relationem. In talibus vero quamvis essentia rei esse non possit sine quoddam respectu, intellectus tamen creatus quantum est ex parte cognoscibilis, potest concipere absolutum absque consideratione et relatione ad alterum ; potissime quando nulla necessitate cognitum cognoscitur, sed solum prout vult se manifestare. Nam et scientia, quamvis secundum sc respectum ac dependentiam habeat ad scibile, attamen potest apprehendi ut qualitas absoluta. Conformiter, divina essentia videri potest ab intellectu creato absque repræsentatione et cognitione creaturæ cujuscumque in ea aut per eam : visione (inquam) distincta, quia ad minus necesse est videndo divinam essentiam, videre indistincte creaturas in illa ; quemadmodum visa imagine Herculis, videtur in ea Hercules indistincte saltem, videlicet non distinguendo Herculem a sua imagine, nec contra. Attamen secundum elevationem aliquam superiorem, secundum quod com-

A muniter videtur divina essentia a Beatis, nequit ipsa videri nisi creaturas conspiciendo in ea.

Ad secundam respondet : Omnis Deum videns, videndo ipsum beatus est, sed in vidente requiritur aliquid ut absolute possit videre, et aliquid ut perfecte possit videre. Quorum primum potest esse sine secundo, non econtra. Potest enim quis Deum videre per essentiam aliqualiter, ac per hoc aliqualiter esse beatus, quum tamen perfecte eum non videat, nec perfecte beatus sit. Nam et ex parte videntis requiritur aliquid ut videat Deum, quo non existente, impossibile est ut per essentiam videat ipsum : ut scilicet vis visiva intellectiva non sit distracta nec impedita. Nisi enim omnino et perfecte in se collecta exstiterit, essentiam illam videre non poterit, dicente Gregorio, vice-simo tertio Moralium libro : Sancti omnes, quamdiu in hac vita sunt, divinæ naturæ secreta nondum sicut sunt contemplantur : quia nimur tunc secreta Divinitatis cognoscimus, quum ab hujus mundi tumultuosa concupiscentia in mentis nostræ cubicula segregamur. Aliud quoque requiritur ut perfecte videat, quod nisi adfuerit, non videbit perfecte, videlicet, ut vis visiva sit in esse suæ naturæ perfecta. Ad quod duo requiruntur : ex parte animæ unum, quod scilicet suo corpori sit unita ; secundum, quod corpus sit ita dispositum, quod non aggravet nec retrahat animam. Et propter hoc secundum, anima quantumcumque sit a sensibus abstracta, in corpore tamen corruptibili manens, perfecte esse beata non valet. Hinc nemo corporeis sensibus utens, Deum potest per essentiam intueri. Unde in libro de Vidente Deum loquitur Augustinus : Necesse est ab hac vita abstrahi mentem, quando in illius visionis ineffabilitatem assumitur et arcanum. Gregorius quoque : Quisquis sapientiam quæ Deus est videt, huic vitæ funditus moritur, ne ejus amore jam te-neatur.

B C D E Ad tertiam dicit : Nulla creatura in es-

sentia divina videtur nisi enjus ipsa es-
sentia est ratio idealis. Ipsa autem est
aliquorum idea per se ac proprie, quo-
rumdam vero nequaquam, nisi per hoc
quod illa quorum ipsa proprie est idea,
aliquo modo se habent ad ea, quæ habi-
tudo est accidentalis : queinadmodum na-
tura specifica habet se accidentaliter ad
secundas intentiones, et ad individua ac
numeros, quorum divina essentia non est
per se propria idea. Quæ quum se non
habeat ad ideam essentiæ seu speciei, ni-
si in quantum ipsa natura specifica quo-
dammodo habet se ad illâ, ideo omnia illa
accidentaliter habent se ad ideam. Quum-
que cognito aliquo, non necessario cognos-
cantur ab intellectu creato omnia quæ
se accidentaliter habent ad illud, præcipue
quum illa sint infinita : ideo visa divina
essentia, non necessario videntur in ea
cetera universa quæ in illa proprie non
habent ideam ; sed per modum alium
revelantur, prout disposuerit Deus. Imo
etiam, sicut jam patuit, ea quæ proprie
habent ideam in divina essentia, non ne-
cessario conspiciuntur in ipsa, sed tan-
tum et taliter, quantum et qualiter pla-
cuerit Deo. — Hæc Henricus, cuius hæc
ultima responsio procedit secundum opini-
onem ipsius de divinæ mentis ideis, de
qua opinione quid videatur censendum,
exprsum est in Scripto primi.

tom. XX,
407 Dots.

QUÆSTIO V

PRæterea quæritur, **An de ratione
beatitudinis patriæ sit infasti-
dibilitas, impeccabilitas et semi-
terna securitas confirmatioque in
bono.**

Videtur quod non, quia de ratione li-
beri arbitrii est non necessitari ad unum,
sed in utrumque oppositorum posse di-
vertere. — In oppositum est Augusti-
nus in libro de Civitate Dei in pluribus
locis.

A Circa hæc seribit Guillelmus : Infasti-
dibilitas est de perfectionibus divinæ na-
turæ, et invariabilis bonitatis et gloriæ
atqne dulcedinis ejus : alioqui nec prima
esset, nec pura, neque perfecta. Non enim
mediocris perfectio in bonitatibus et suau-
titatibus est infastidibilitas ipsa : imo si
beatitudo, dulcedo et gloria, fastidibilis es-
set, fieret et molesta, ac possessorem su-
um contristans. Denique appropinquatio
ad Creatorem, elongatio est ab omni defec-
tione divinæ perfectioni contraria. Quæ-
cumque enim in ultimitate propinquitatis
ad ipsum sunt, etiam sunt in ultimitate
elongationis totius recessus et aversionis
ab ipso, præsertim quum non sit appro-
pinquatio ad Creatorem loco, sed assimila-
tione sanctitatis et bonitatis, ac participa-
tione perfectionis ipsius. Intellectuales
ergo substantiæ quæ sunt in ultimitate (id
est finali et extrema plenitudine) appro-
pinquationis ad ipsum, sunt in summa
participatione perfectionis divinae in omni
incorruptione, inavertibilitate ac inde-
viabilitate ab ipso : ideo sunt confirmatæ
in ipso, et felici impotentia non se possunt
ab ipso avertere. Insuper, si virtutes et
scientiæ exercitationesque sanctæ defendunt
animas in statu miseriæ ab inquinamen-
tis atque contagiosis vitorum seductio-
nibusque errorum, ubi tot et tam fortes
insultus sunt et quasi continui; et tam
longe repellunt ea ab ipsis : quanto magis
virtutes gloriæ et perfectiones felicitatis
supernæ, quæ incomparabiliter majores
et fortiores sunt virtutibus hujus vitæ,
D prohibebunt vitia et errores a beatis illis
conceivibus? Adhuc autem, amor æternorum
ac cœlestium gaudiorum animas hu-
manas facit fastidire corporales delicias,
et resistere eis, imo et dissolutionem a
corpore affectare : quanto magis inexcogiti-
bilis illa felicitas suavitatis divinæ, et
inundantissimus fons, atque exuberantis-
simus torrens divinarum ac spiritualium
mundissimarum deliciarum extinguet et
auferet in æternum ab ipsis Beatis om-
nem inclinationem et amorem ad ea quæ

hujus miseriæ sunt ac præsentis exsilio ? A tate ; aut quoniam aliud sua dulcedine ac virtute fortius attrahit ipsum sibi : quod esse non potest, quum Deus æternus omni creato et cunctis simul creatis incomparabiliter præstantior, amabilior dulciorque consistat. Et hujus oppositum sentire aut dicere, est hominis prorsus ignari, qui divinæ bonitatis proprietates et animarum naturam nescit, nec ad modicum novit. Adeo quippe rapit et tenet in se pulchritudo, bonitas et dulcedo Dei, animas ac spiritus quibus se intuendum fruendum

B que exhibit, ut aliud cogitare non libeat, aut forsitan non possint ; et quidquid aliud viderint, amaverint, egerint, in ipso et propter ipsum hoc faciunt. Quapropter non tanquam separatum et seorsum, adspectu declinato ab inexcitabili pulchritudine Creatoris, id intuentur ; sed ipso intuitu pulchritudinis increatae, tanto clarius ac certius unumquodque aliorum cognoscunt ac vident, quanto ipsorum intuitus magis defixus est in ipsum totius pulchritudinis fontale principium. Propterea dico, quod quidquid cognoscunt, magis cognoscunt illud in Creatore, hoc est intuendo Creatorem, quam aciem intellectus dirigendo in illud. — Haec Guillelmus libro de Universo, in locis diversis. Cujus hoc ultimum verbum de cognitione Beatorum in Deo, certitudinaliter verum est de notitia pertinentium ad felicitatem eorum.

Hebr. xii, 29. Iterum, Deus ignis vocatur, cuius calor est amor; et ipse Omnipotens est quasi fornax immensi fervoris. Ideo mentem sibi consummate conjunctam frigere non patitur; imo sua amabilitate immensa, sua incomparabili gratiositate atque dulcedine mentem in ipso ferventem totaliter trahit in se, et inavertibiliter eam D tenet sibi conjunctam, quum et amor ipsius sit fortissimum vinculum, et tanto indissolubilius quanto intensius.

At vero mentes illæ beatæ, propria voluntate a Deo averti non queunt, quoniam omne quod ab alio voluntate propria separatur, non separatur ab illo nisi altero duorum modorum, seu alterutra duarum causarum, videlicet : quia aut aliquid sibi molestum sentit in ipso, quod impossibile est esse in prima ac superpurissima boni-

Insuper Scotus hic sciscitur, utrum ad essentiam beatitudinis spectet securitas. Ad quod respondendo inter alia dicit : Concedo, quod nihil aliud a Deo, habet esse formaliter necessarium, sed simpliciter contingens; tamen aliquod creatum dicitur habere incorruptibile esse, pro quanto non habet contrarium, vel a nullo creato destrui potest, sed tantummodo potest annihilari a Deo non conservante; sicque concedi potest beatitudinem incorruptibilem esse. Verum sic incorruptibile non est ex se perpetuum, nisi possibiliter : quoniam sicut esse suum habet contingenter a Deo conservante, sic et perpetuitatem. Ideo natura creata intellectualis eadem

manens, semper est capax beatitudinis atque miseriae. Et quamvis beata sit, non tamen necessario fruitur summum bono. Ideo dico, quod causa perpetuitatis beatitudinis electorum non est forma beatitudinis, quasi per ipsam beatitudo sit formaliter necessaria; nec natura potentiarum istarum, videlicet intellectus ac voluntatis, quasi circa objectum beatificum necessario perpetue operentur; nec habitus in potentiis, quasi necessario determinant potentias ad operandum perpetue; sed ex sola voluntate divina, quæ sicut perficit eam in tali perfectione perpetue. Hinc beatus est impeccabilis in sensu composito, non in sensu diviso. Hæc Scotus.

In ejus dictis multa continentur communia doctrinæ doctorum contraria, et quæ supra primum ac secundum evidenter sunt improbata, ubi ostensum est, quod summo bono clare viso ac beatifice presentato ac fruitive posse, impossibile est mentem creatam ad illud non affici. Nec potest se inde avertire, sed necessario et inavertibiliter intenta est illi, sicut frequenter declaratum atque ostensum est hoc; et ita senserunt viri vere heroici et perfecti, mysticam theologiam eminenter experti, Augustinus, Bernardus, Thomas, Hugo, Alexander, Bonaventura, et similes eis. Et sicut ex Guillelmo Parisiensi, viro profundi sensus ac fervido, modo indu-

A mal rationale mortale; ita de formalis et intrinseca ratione veræ beatitudinis est, quod sit status omnium bonorum aggregatione perfectus: ergo et securitatem perpetuam comprehendit, et infelix posse peccandi prorsus excludit, inavertibilem confirmationem in bono complectitur. Hinc beatissimi nostri doctores, Hieronymus, Augustinus, ac similes eis, hoc in erroribus Origenis præcipue detestantur, quod dixit Beatos posse peccare et cadere, ut potest non confirmatos in bono; et tales beatitudinem vocant sæpiissime falsam felicitatem.

Istud etiam tenet et declarat Henricus duodecimo Quodlibeto, quærit, utrum Deus facere possit quod intellectus clare videat ipsum, ita quod voluntas non diligit ipsum; et plenius alibi. —

q. 5.

Eodem Quodlibeto interrogat, utrum Deus possit a creatura diligere absque hoc quod aliud secum diligatur ab ea. Ad quod respondet: Deus potest presentari intellectui creato tam viatori quam beato, ita quod simul cum ipso non presentetur aliud aliquid, sicut jam ante probatum est. Cf. p. 425 D^o et s.

q. 4.

p. 428 A^o. Et cum est, aliter sentire est hominis prorsus ignari, qui divinæ naturæ proprietates et animarum naturam, nec ad modicum novit. — Denique quod Scotus ait, Beatos impeccabiles esse in sensu composito, non diviso; non aliud est, quam quod formaliter peccare non queunt, videlicet ut beatiti. Attamen materialiter possent peccare, et ita non essent absolute confirmati in bono, nec aliter viderentur impeccabiles, quam sicut predestinati non possunt damnari: quia in sensu composito predestinatus non potest damnari, sed in sensu diviso. — Præterea, sicut de formalis atque intrinseca ratione hominis est, esse ani-

QUÆSTIO VI

ETiam jam querendum, An gaudium sit de essentia beatitudinis.

Et videtur quod gaudium sit ipsa felicitas. Ait namque Salvator apud Joaunem: Petite, ut gaudium vestrum plenum sit; et rursus, Hæc (inquit) locutus sum vobis, ut gaudium vestrum impleatur. In quibus verbis insinuari videtur, quod gaudium sit bonum finale, ad quod cetera omnia sunt refereuda. Imo nec visio, neque fruitio

^{24.}
Ibid. xv, 11.

multum appeteretur, nisi gaudium esset eis Atus, appareatque ei quod prima probabilior annexum. Ergo gaudium videtur esse quid optimum. — Amplius, gaudium est quietatio ultima in bono : quod beatitudini potissimum convenit. Et si beatitudo est status omnium bonorum aggregatione perfectus, ergo potissime delectationem gaudiumve includit. Hinc et decimo Confessionum disseruit Augustinus : Ipsa est vita beata, gaudere de te, ad te, et propter te.

Ad hoc respondet Richardus : Quamvis aliqui dicant, quod gaudium sit quoddam accidentale beatitudinis complementum ab ipsa inseparabile per quamcumque potentiam creatam ; non tamen concedunt, quod sit de essentia beatitudinis. Essentia namque beatitudinis consistit in conjunctione perfecta rationalis creaturæ cum Deo : de cuius conjunctionis essentia non est gaudium, quum non sit visio neque fruitio, nec summa securitas, sed aliquid causatum ex eis. — Aliis videtur, quod gaudium sit de essentia beatitudinis, quum sit de ratione perfectæ unionis voluntatis cum summo bono. Voluntas namque unitur summo bono, non solum se movendo immediate ad ipsum propter ipsum^{*} : qui motus dicitur amor fruens ; sed etiam immediate patiendo ab ipso : quæ passio gaudium appellatur. Insuper, amor non potest prius ordine naturæ quietare voluntatem, quam voluntas gaudeat de re amata ; beatitudo autem comprehendit in sua essentia quidquid est de ratione perfectæ quietis voluntatis in summo bono. Amplius, si gaudium esset accidens beatitudinis, posset Deus de potentia absoluta hominem facere beatum, non gaudentem de Deo, aut saltem beatitudo hominis intelligi posset simplici apprehensione sine gaudio ; sed Deus nullo modo posset aliquem facere beatum, de ipso non gaudentem, nec beatitudo sine gaudio potest intelligi. Et ista secunda positio videtur mihi probabilis magisque consona Augustino ac beatitudinis perfectioni. Haec Richardus.

Has quoque duas opiniones recitat Sco-

But de essentia beatitudinis. Verumtamen propter objecta sciendum, quod voluntas potest considerari duplum : primo, in quantum est elicita actus seu operativa ; secundo, in quantum est receptiva spiritualium passionum quæ esse possunt in voluntate. Voluntas ergo primo modo considerata, perficitur operatione, quæ essentialiter est ipsa beatitudo ; sed secundo modo, perficitur delectatione. Hæc Scotus.

Verum horum veritas clarius potest intelligi ex verbis sancti Doctoris, in hac distinctione quærentis, utrum aliqua delectatio sit quid optimum. Ad quod respondet : Triple fuit de delectatione opinio. Una Epicureorum, dicentium omnem delectationem esse bonam, et quamdam delectationem esse quid optimum. Alia Stoicorum et Platonicorum, ponentium omnem delectationem esse malam. Tertia Peripateticorum, qui dicebant quasdam delectationes esse bonas et alias malas : imo quum aliqua operatio sit quid optimum in genere humanorum bonorum, quod est felicitas ; ideo delectatio consequens eam, quid optimum erit. Nec ista duo sunt consideranda quasi duo bona, sed sicut unum bonum completum. Nam sicut ex perfectibili et sua perfectione constituit res una perfecta, ita ex delectatione et operatione consistit operatio una perfecta, quæ est felicitas, quum delectatio sit operationis perfectio. Verum quid horum sit propter aliud eligendum, an scilicet operatio propter delectationem, an econtra, Philosophus decimo Ethicorum, insolutum relinquunt. Videtur tamen

quod delectatio ordinetur ad operationem sent ad finem : sicut et omnes perfectio- nes secundæ non propter aliud sunt, nisi propter perfectibilia sua perficienda. Unde propriissime loquendo, delectatio non est optimum, sed aliquid optimi, puta felicitatis. Felicitas namque, secundum Philosophum decimo Ethicorum, delectationem includit. Hæc Thomas.

Cujus responsio consonat præinductis, in quibus asseritur quod beatitudo potest considerari duplicitate. Primo, quantum ad suam essentiam : et ita est operatio sim- plex et optima. Secundo, quoad suam ex- sistentiam, hoc est, quoad id quod est es- sentialiter, et etiam quoad ea quæ ad suum esse concurrunt ac requiruntur, et com- prehenduntur in ea : sieque describitur esse status omnium bonorum aggregatione perfectus. — Praeterea, quod Thomas refert dixisse Platonicos, omnem delectationem esse malam, non est ita simpliciter acci- piendum ut sonat ; nec Stoiei tam simpli- citer hoc dixerunt. Imo Plato attribuit gau- dium Deo, secundum quod Augustinus C libro de Civitate Dei refert Platonem di- xisse, quod summus opifex Deus mundo peracto gavisus est. Et in primo Timaei atque Phædone testatur, intellectuale spi- ritualeque gaudium esse laudabile ac sin- cerum. Et tale gaudium Tullius, Seneca, Macrobius, dixerunt abundare in viris he- roicis. Delectationem ergo quam dixerunt universaliter esse malam, intellexerunt es- se passionem appetitus inferioris : eo modo quo et omnes passiones dixerunt esse malas, intelligendo per passiones irrefre- natos animi motus, aut sensitivi appetitus irrationalis motiones : juxta quem modum etiam quidam catholici Patres lo- quuntur.

QUÆSTIO VII

REstat inquirere, An gratia et glo- ria idem sint.

Ad quod nono Quodlibeto respondet

A Henricus : Quamvis gloria multipliciter capiatur, videlicet, pro objecto gloriæ, pro actu gloriandi, pro clara cum laude notitia ; hic tamen aceipitur pro habitu, potissimum intellectus, de quo dubitatio major est quam de habitu ex parte voluntatis. Caritas namque est habitus quo Deum in præsenti et in futuro diligimus ; non sic autem ex parte intellectus est aliquis ha- bitus quo in via ac patria Deum cognoscimus. Ideo quæritur, utrum in futuro sit aliquod lumen gloriæ Beatis infusum, B realiter ab essentia gratiæ differens : quæ immediae in essentia animæ existens, ipsam in supernaturali esse perficit, et Deo reddit acceptam, et ab essentia ani- mæ redundant in ejus potentias, ut secundum hoc gratia et virtus gratificans, realiter idem sint. Et est donum caritatis, voluntatem perficiens ad actum voluntarii supernaturalis amoris, intellectum quoque ad actum supernaturalis cognitionis : quod ideo dicimus, quia ad id quod fieri potest per pauciora, non sunt plura requirenda. Hoc itaque inquirendum, an gratia perficiens totam animam modo prædicto, suf- ficiat perficere eam in patria : quia si sic, idem sunt ; si autem, sunt diversa.

Dicuntque aliqui, quod cognitio Dei in via et in patria sit omnino alterius ratio- nis : idecirco diversæ dispositiones seu ha- bitus requiruntur ad eas. Quumque dispo- sitio ad eam in via sit gratia, et dispositio ejus in patria sit gloria, non erunt idem in re. Alii dicunt, quod dilectio Dei in via et in patria non differunt, nisi sicut per- fectum et imperfectum in eodem genere diligendi. Triplex vero est modus cognoscendi. Unus est credendo. Secundus, in- telligendo per sapientiæ donum, vel per sapientiam, includendo in ea omnes ha- bitus cognoscitivos. Tertius, videndo per Deitatis claram præsentiam. Et quia actui fidei, quæ non manet in patria, succedit visio, ad quam eliciendam non ordinatur sapientia, quoniam est ad secundum mo- dum cognoscendi ; hinc habitus disponens ad actum videndi, erit lumen gloriæ : quod

non est in essentia animæ, sed in intellectu; nec derivatur a gratia, sed immediate a Deo infunditur, ut dicit ista opinio: siveque realiter differt a gratia. Sed in ista opinione non video necessitatem. Actus namque videndi Deum, non elicetur in intellectu ex aliquo habitu, quoniam habitu utimur dum volumus, et sic absque præsentia divinæ essentiae se manifestantis, posset actus videndi ex illo habitu elici: quod est falsum; imo sola præsentia luminis increati elicit actum illum in intellectu videntis. Ideo si oporteret ponere habitum illum qui est lumen gloriæ, hoc non videatur nisi ad disponendum, aptandum et elevandum ipsam potentiam intellectivam ad hoc quod præsentia Deitatis eliciat in ea actum illum videndi: ad quod habitus sapientiae videtur sufficere, sicut ex parte voluntatis sufficit habitus caritatis: siveque habitus sapientiae, in quantum ita elevat et disponit ad beatificam visionem, potest lumen gloriæ appellari, et est idem quod gratia, quia ex habitu gratiæ redundat in intellectum. — Hæc Henricus.

Cf. p. 417B. Verum in his positio S. Thomæ de lumine gloriæ, verior esse videtur. Nec aliquo modo verum censetur, quod habitus sapientiae et gratia gratificans sint idem in re, quum gratia etiam secundum istum doctorem, sit subjective in essentia animæ, et sapientia in intellectu. Nec verum est, quod gratia sit effective causa sapientiae hujus: imo sapientia ista est immediate a Deo infusa, sicut et cetera dona Spiritus Sancti, ut patuit super secundum. Denique si sapientia ista esset effectus gratiæ, potius sequeretur quod realiter distinguenterunt ab invicem, quum nihil sit causa sui ipsius. Nec valet objectio illa inducta, quoniam nullus in hac vita tam prompte ac libere utitur aliquo habitu, quam prompte, liberrime, jucundissime, indesinenterunt sine ulla unquam interruptione Beati utuntur lumine gloriæ, secundum quod illud ad beatificam visionem requiritur. Postremo, si sola præsentia luminis increati, id est ipsummet lumen

A increatum, elicit actum videndi, hoc est actualem visionem beatificam, in intellectu beato; sic intellectus ad illum actum non haberet se (ut appareat) nisi passive et receptive, et esset (ut sequi videtur) intellectiva illa potentia præclarissimis habitibus decorata, expers propriæ operationis. Hinc verius aestimatur, quod divina essentia intellectibus Beatorum loco intel- *Cf. p. 416A et s.* ligibilis speciei seu formæ unita, tam supernaturaliter et eminenter actuat, elevat, roborat atque illuminat eos, quod ipsi per B habitum sapientiae consummatæ, coope- rante superaltissima Deitate, eliciunt et producent in se et ex se actum illum videndi: quemadmodum et voluntas beata ex habitu suæ perfectissimæ caritatis elicit et producit in se, cooperante omnipotente, superdulcissimo, increato amore, ac- tum illum amandi finaliter fruitive.

QUÆSTIO VIII

C

Quærendum nunc est de dotibus animæ, quia de dotibus corporum glorificatorum tractatum est supra. Itaque quæritur, **Utrum assignandæ sint dotes animabus beatis;** et quæ et quot sint, atque in quibus, hoc est, an etiam in angelis et in Christo con- sistant.

Videtur quod non sint hujusmodi dotes ponendæ. Non enim est ponenda pluralitas sine necessitate; sed beatitudo sufficiens est ad dotandum, contentandum quietandumque animam, quum beatitudo sit status omnium bonorum aggregatione perfectus.

Circa hæc seribit Thomas, primo respondendo ad hoc, an dotes sint assignandæ Beatis: Dum Beati in gloriam transfruntur, aliqua eis dona ad eorum ornatum spectantia divinitus dantur; qui ornatus a magistris dotes vocati sunt. Hinc dos, prout nunc sumitur, taliter definitur: Dos

dist. XLIV q. 3 et s.

est ornatus perpetuus animæ et corporis, A quod sponsus dat sponsæ, vocatur donatio propter nuptias. Sieque sumitur dos tertio libro Regum, quo legitur quod Pharaon aetIII Reg. ix.
cepit Gazer, et dedit eam in dotem filiae ^{16.} uxori Salomonis. Nec contra hoc faciunt auctoritates induetae. Quamvis enim dotes a parente pueræ consueverunt assignari, interdum tamen contingit quod sponsus aut pater sponsi assignat dotes vice patris pueræ. Quod contingit duplèiter : vel ex nimio affectu ad sponsam, sicut fuit in Siehem ; vel in poenam sponsi, ut pueræ a se corruptæ dotem de suo assignet.

Ovidius :

Et quacumque potes dote placere, place.

Sed istud non videtur omnino conveniens : quia dum nomen quodecumque impositum est ad aliquid significandum, non consuevit transferri ad alia nisi secundum aliquam similitudinem. Quumque secundum primam institutionem nomen dotis ad matrimonium carnale pertineat, oportet ut in qualibet alia acceptione attendatur aliqua similitudo ad primum significatum.

Hinc secundum alios, in hoc similitudo attenditur, quod dos proprie dicitur dominum quod in carnali matrimonio datur sponsæ ex parte sponsi, quando traducitur in domum sponsi, ad ornatum pertinens sponsæ. Quod patet ex hoc quod Siehem dicit ad Jacob a filios ejus : Augete dotem, munera postulate. In Exodo quoque ^{Gen. xxxiv, 12.} habetur : Si seduxerit quis virginem dormieritque eum ea, dotabit eam et accipiet eam in uxorem. Unde et ornatus qui a Christo exhibetur Sanctis quando introducuntur in domum gloriae, dos vocationis. — Sed hoc est manifeste contra id quod aiunt iuristæ, ad quos pertinet de his tractare, dicentes, quod dos proprie est quædam datione ex parte mulieris facta iis qui sunt ex parte viri, pro onere matrimonii quod sustinet vir, sustentando. Id vero

Ideo secundum alios dieendum, quod dos in matrimonio corporali proprie appellatur quod datur ab his qui ex parte sunt mulieris, eis qui ex parte sunt viri, ad sustinendum matrimonii onera. Verum sic remanet difficultas, quomodo significatio hæc aptetur huic proposito, quum ornatus qui sunt in beatitudine, dentur sponsæ a patre sponsi. — Ad quod diendum, quod pater sponsi, utpote Christi, est sola persona Patris ; pater vero sponsæ, est Trinitas tota. Hinc hujusmodi dotes in spirituali matrimonio, proprie loquendo, magis dantur a patre sponsæ quam a patre sponsi : effectus namque in creaturis ad totam pertinent Trinitatem. Attamen ista collatio, quamvis a tribus fiat personis, nihil minus singulis personis secundum aliquem modum appropriatur : personæ quidem Patris ut danti, quia in ipso est auctoritas ; ei quoque paternitas respectu creaturarum appropriatur, ut sic idem sit pater sponsi et pater sponsæ ; Filio autem, in quantum propter ipsum et per ipsum datur ; Spiritui Sancto, in quantum in ipso et secundum ipsum datur. Amor enim, omnis donationis est ratio. — Denique in spirituali matrimonio interior deo requiritur, juxta illud Psalmi, Omnis ^{Ps. xlii, 14.} gloria ejus filiae regis ab intus ; in matrimonio autem corporali, deo exterior. — Dotes etiam non consueverunt dari in dispensatione, sed dum sponsa in domum introduceatur sponsi, ut praesentialiter ha-

II Cor. v, 6. beat eum ; et quia in hac vita peregrina-
mur a Domino, ideo dona gratiæ in hac
vita desuper data, non dicuntur dotes.

Quæritur quoque, an dos sit idem quod beatitudo. Videtur quod sic, quoniam beatitudo, secundum quosdam, est essentialiter visio; secundum alios, fruitio: et horum utrumque dos nominatur. In oppositum est, quod beatitudo est una, dotes sunt tres. — Dicendum, quod de hoc est duplex opinio. Una, quod sint idem in re, et sola different ratione: quoniam dos respicit spirituale matrimonium quod est inter Christum et animam. Sed contra hoc est, quod beatitudo consistit in operatione, dos autem non est operatio, sed qualitas aut dispositio quædam. Hinc, secundum alios, respondendum, quod realiter differunt : ut beatitudo dicatur operatio perfecta qua anima beata Deo conjungitur; dotes vero sunt habitus aut dispositiones, vel quæcumque aliæ qualitates quæ ordinantur ad hujusmodi operationem perfectam. Visio autem dupliciter sumitur. Primo actualiter, pro actu videndi : et ita est beatitudo, non dos. Secundo habitualiter, pro habitu a quo operatio illa elicetur, hoc est pro ipsa gloriæ claritate qua anima illustratur ad Deum videndum : et ita est dos atque principium beatitudinis. Conformiter dicendum de fruitione.

Præterea quæritur, an Christo competit dotes habere. Et respondendum, quod de hoc quoque est duplex opinio. Una dicentium, quod in Christo est unio triplex : una, quæ consentanea nuncupatur, qua Deo conjungitur per connexionem amoris; secunda dignativa, qua natura humana unitur divinæ; tertia, qua Christus unitur Ecclesiæ. Dicuntque, quod secundum duas primas uniones convenit Christo habere dotes sub ratione dotis; et quantum ad tertiam, convenit ei excellentissime id quod est dos, quamvis non sub ratione dotis : quia in tali conjunctione Christus est ut sponsus, et Ecclesia tanquam sponsa. Dos autem datur sponsæ quantum ad proprietatem atque dominium, quamvis

A detur sponso ad usum. Sed hoc non videatur esse conveniens, quia in unione qua Christus unitur Patri per consensum amoris et in quantum est Deus, non dicitur esse matrimonium aliquod, quum non sit ibi subjectio aliqua, quam oportet esse sponsæ ad sponsum. Similiter, nec in conjunctione humanæ naturæ ad divinam, quæ est in unitate personæ, vel etiam per voluntatis conformitatem, potest esse propria ratio dotis. Primo, quia exigitur conformitas naturæ inter sponsum et sponsam B in matrimonio illo in quo dotes præstantur : quæ conformitas deest in conjunctione humanæ naturæ cum divina. Secundo, quia exigitur ibi distinctio personarum ; natura autem humana assumpta, non est personaliter a Verbo distincta. Tertio, quia dos datur dum sponsa de novo introducitur in domum sponsi : sieque pertinere videtur ad sponsam, quæ de non conjuncta fit conjuneta. Natura vero humana in Christo fuit unita Verbo a suæ creationis exordio.

Hinc cum aliis est dicendum, quod aut omnino non convenit Christo ratio dotis, aut non tam proprie ut aliis. Nihilo minus ea quæ dotes dicuntur, excellentissime competit Christo. — Porro humana natura in Christo non dicitur esse proprie sponsa ratione conjunctionis cum Verbo, quum non sit ibi personarum distinctio; tamen interdum dicitur despontata, quoniam habet aliquem actum sponsæ, quia inseparabiliter Verbo conjungitur, et est eo inferior, regiturque per Verbum sicut sponsa D per sponsum. — Item nomen Ecclesiæ dupliciter sumitur. Primo, pro corpore mystico, quod Christo tanquam capiti conjungitur : sieque Ecclesia rationem sponsæ sortitur ; nec Christus hoc modo est membrum Ecclesiæ, sed caput ipsius, influens omnibus membris ejus. Secundo, Ecclesia sumitur prout nominat simul corpus et caput : sieque Christus vocatur membrum Ecclesiæ, in quantum habet distinctum officium ab omnibus aliis, puta influere ceteris vitam, juxta illud Apostoli

I Cor. xii, ad Corinthios, Vos estis corpus Christi, et A titudinem esse operationem perfectam. Vi-
 27. *membra de membro ; Glossa, de Christo. Quamvis non multum proprio dicatur membrum, quin membrum importet partialitatem, et bonum spirituale in Christo non sicut particulatum, sed integrum : propter quod ipse est totum bonum Ecclesiæ; nec ipse cum aliis est aliquid majus quam ipse solus. Sic ergo loquendo, Ecclesia non solum nominat sponsam, sed sponsam et sponsam, prout per spirituale conjunctionem ex eis est quid unum effectum. Hinc quamvis aliquo modo dicatur membrum Ecclesiæ, tamen nullatenus potest dici membrum sponsæ : et sic ei non convenit ratio dotes.*

Quæritur item, an angelis competit ratio dotes. Ad quod dicendum, quod ea quæ ad dotes animæ pertinent, certum est angelis convenire sicut hominibus ; sed non ita secundum rationem dotes, quoniam angelis non tam proprie convenit ratio sponsæ sicut hominibus : angeli namque non sunt ejusdem naturæ cum Christo. Verum tamen, quum in his quæ metaphorice dicuntur, non requiratur similitudo in omnibus ; non potest ex una dissimilitudine concludi, quod unum de alio metaphorice non dicatur. Idecirco concedi potest, quod et angelis aliquo modo competit dotes habere, non tamen ita proprie sicut hominibus.

Insuper quæritur, an tantum sint tres animæ dotes. Et respondendum, quod ab omnibus communiter ponuntur tres animæ dotes, sed a diversis diversimode nominantur. Nam a quibusdam dicuntur visio, dilectio, fruitio ; ab aliis visio, fruitio, comprehensio ; a nonnullis visio, comprehensio, dilectio. Omnes tamen assignationes reducuntur in idem, et eodem modo earum sufficientia sumitur. Dictum est enim, quod dos est aliquid animæ inhærens, per quod ordinatur ad operationem in qua beatitudo consistit : in qua operatione duo requiruntur, utpote, substantia operationis, quæ est visio ; et perfectio ejus, quæ est delectatio. Oportet enim bea-

trum autem delectabilis exsistit dupliceiter. Primo ex parte objecti, in quantum id quod videtur, est delectabile. Secundo ex parte visionis, in quantum ipsam videre est delectabile : sicut delectamur in cognitione malorum, non quod ipsa mala nos delectent, sed corum cognitio, quæ utilis est. Quumque operatio in qua beatitudo consistit, debeat perfectissima esse, oportet quod visio illa sit utroque modo delectabilis. Ad hoc quoque quod visio sit delectabilis ex parte videntis vel visionis, requiritur quod facta sit delectabilis seu connaturalis ipsi videnti per habitum aliquem : et sic est una dos, quæ dicitur ab omnibus visio. Ad hoc etiam quod sit delectabilis ex parte visibilis, duo requiruntur. Unum est convenientia quæ est per affectum. Et quantum ad hoc, ponitur a quibusdam dos dilectio, et a quibusdam fruitio, secundum quod fruitio pertinet ad affectum : illud enim quod summe diligimus, convenientissimum aestimamus. Requiritur quoque ex parte visibilis conjunctio : et sic ponitur a quibusdam comprehensionis, quæ nil aliud est quam in praesentia Deum habere, et in se ipso tenere ; secundum alios vero fruitio, prout fruitio est non spei sicut in via, sed reiscent in patria. Sieque tres dotes tribus virtutibus theologicis correspondent, vide licet, visio fidei, comprehensionis seu fruitio secundum unam acceptiōē spei, dilectio seu fruitio secundum acceptiōē aliam caritati. Fruitio quippe perfecta, ut est in patria, includit in se dilectionem et comprehensionem : ideo a quibusdam accipitur pro uno, a quibusdam pro alio. Porro nonnulli attribuunt has tres dotes tribus viribus animæ, visionem scilicet rationali, dilectionem concupiscibili, fruitiōem irascibili, in quantum talis fruitio per victoriam est adepta. Sed hoc non est proprie dictum, quia concupiscibilis et irascibilis non sunt in parte intellectiva, sed sensitiva.

Verum his objici potest, quia secundum

Anselmum, ad beatitudinem animæ pertinent ista, sapientia, amicitia, concordia, potestas, honor, securitas, gaudium : ergo ratio dotis eis convenire videtur, sive essent plures ac aliae dotes quam tres istae. Boetius quoque ponit quinque ad felicitatem spectantia, quæ sunt : sufficientia, quam promittunt divitiae; jucunditas, quam promittit voluptas; celebritas, quam promittit fama; securitas, quam promittit potestas; reverentia, quam promittit dignitas. — Et dicendum, quod quinque ista a Boetio enumerata, sunt quædam beatitudinis conditiones, non dispositiones ad beatitudinis actum : eo quod beatitudo ratione suæ perfectionis, sola et singulariter habet per se ipsam quidquid ab hominibus in diversis queritur rebus, ut etiam primo et decimo Ethicorum ait Philosophus. Hinc Boetius ostendit illa quinque in vera beatitudine esse, quoniam hæc sunt quæ ab hominibus in temporali felicitate queruntur. Quæ vel pertinent ad immunitatem a malo, sicut securitas; vel ad consecutionem boni ac convenientis, sicut jucunditas, et perfecti, sicut sufficientia; vel ad manifestationem boni, sicut celebritas, in quantum bonum unius in notitia est multorum; et reverentia, in quantum notitiae illius boni signum aliquod exhibetur : reverentia namque consistit in exhibitione honoris, qui testimonium est virtutis. Sieque patet quod ista non sunt dotes, sed quædam beatitudinis conditiones. Similiter nec illa quæ Anselmus enumerat. Dotes namque sunt immediata principia operationis in qua beatitudo consistit. Quæ vero Anselmus enumerat, sunt beatitudinem qualitercumque concomitantia vel consequentia, non solum in comparatione ad sponsum, ad quem sapientia inter illa pertinet, sed etiam in comparatione ad alios : vel pares, ad quos pertinet amicitia quantum ad unionem affectuum, et concordia quantum ad consensum in agendis; vel inferiores, ad quos pertinet potestas secundum quod a superioribus inferiora disponuntur, et honor

A secundum quod ab inferioribus superioribus exhibetur; et etiam per comparationem ad se ipsum, ad quod spectat securitas quantum ad mali remotionem, et gaudium quantum ad boni adeptionem. — Hæc Thomas in Scripto. In quibus scripta Petri continentur et omnino concordant.

Richardus demum circa hæc scribit : Dotes insunt omnibus Beatis quantum ad id quod sunt, hoc est materialiter; quia in omnibus illis est clara visio, perfecta fruitio, atque perfectio securitatis perpetuitatis utriusque. Loquendo autem de dotibus formaliter, non insunt omnibus, nisi ut dictum est. — Et si objiciatur, quod ^{Cf. p. 434 C.} dos datur sponsῳ a patre sponsae; sed omnia dona beatitudinis dantur Beatis a patre sponsi, qui sponsus est Christus : ergo in nullo beato est aliqua dos. Dicendum, quod quamvis dos assignetur sponsῳ a patre sponsae, tamen proprietas manet sponsae, licet usus debeatur sponsῳ. Sic et dotes Beatorum sunt ad gloriam sponsi, et ad perfectionem propriam Beatorum. Potest etiam dici, quod dictum illud intelligitur de dote quæ datur ex parte sponsi, ut dictum est. Hæc Richardus.

Qui insuper sciscitur, utrum tentio sit dos specialis. Respondet : Tentio non est proprie dos distincta ab aliis. Tenere enim, secundum Papiam, est habere vel possidere. Intellectus autem videndo Deum, sub ratione summi veri habet eum; voluntas quoque fruendo eo, habet ipsum sub ratione summi boni. Hinc tentio summi veri, idem est quod clara visio ejus; et tentio summi boni, est idem quod perfecta ejus fruitio. Nec hoc dicens, volo dicere quod visio et fruitio, proprie loquendo, sunt dotes, sed dotum actus : dotes namque suut qualitates. Unde dos visionis seu visio ut est dos, est quidam habitus lumenosus in intellectu, quo ipse intellectus elevatur ad clare videndum Deum; sed et dos fruitionis est perfectus caritatis habitus quo anima fruitur Deo. Porro dos tertia ab aliis distincta, est habitus perfectus quo voluntas est perfecte secura de perpe-

tuatione tentionis præfatae. Nam sine ista A earum complementum, quia tunc plurimum perficiuntur.
 assecuratione non potest intelligi mens esse Deo perfecte conjuncta. Unde non est dicendum, illam assecurationem non esse nisi timoris exclusionem : imo est quidam actus in voluntate respectu Dei, sub ratione qua est ens summe arduum, quo excluditur omnis hujusmodi timor. Itaque secundum rationem intelligendi, primo est dos visionis ; secundo, dos fruptionis ; tertio, dos perfectæ securitatis. — At vero memoriae et intelligentiae seu intellectui non correspondet nisi habitus unus, seu una dos habitualis : quia in vita beata, memoria non respicit Deum nisi mediante intelligentia ; quoniam actus memoriae ibi est claram visionem tenere, sicutque objectum ejus immediatum, est visio clara. Dos quoque respondens spei, non est tentio, ut tactum est, sed securitas perpetuationis visionis et fruptionis. Hæc idem.

Quocirca sciendum, quod verba Richardi in aliquibus videntur discordare ab aliis. Nam multi fatentur quod tentio sit dos ; et sicut jam patuit, secundum quosdam, fruitio est dos, similiter visio. Verum haec concordantur, distinguendo de diversa acceptione nominum horum, ut tactum est.

— Videtur quoque Richardus sentire in his, quod fruitio ut est dos, sit realiter caritas ipsa habitualis perfecta. Conformiter, juxta hoc dici posset, quod habitus lumenosus in intellectu ad clare videndum Deum (eius habitus actus est visio beata inde immediate elicita) sit realiter habitus sapientiae, id est sapientia habitualis, præsertim quæ donum est, et hoc secundum gradum suum supremum. Verum tunc oriatur quæstio, quomodo dotes dicuntur dari in introductione animarum sanctorum in patriam Beatorum, ad presentiam Dei, quoniam caritas viæ non excidit, secundum Apostolum, sed manet in patria ; similiter sapientiae donum, imo et alia dona, ut pa-

C sensitiva, non absolute concludit : quia ut dictum est super tertium, concupisibilis ^{tom. XXIII,}
^{p. 419 A, D', etc.} et irascibilis a valde magnis doctoribus ponuntur etiam in parte intellectiva, quamvis non sint ibi proprie et distincte sicut in parte sensitiva. Imo ut in libro de Civitate Dei Augustinus refert et approbat, etiam Plato posuit vim concupisibilem et irascibilem in parte intellectiva : quem modum loquendi sequitur Ambrosius in Proœmio super Lucam.

Præterea Bonaventura scribit hic : Actus gloriæ non sunt tantum in Deum ut in objectum, sed etiam in bona creata per comparationem ad Deum : gaudebit enim homo beatus de proximo et diligit eum. Sed quia substantiale præmium in Deo consistit, ideo principales actus gloriæ sunt per quos anima in Deum convertitur. Atque secundum hos actus dotes assignantur : quia secundum hos actus anima Deo immediate unitur, sicut sposo sponsa ; et in his ditatur, repletur, nec solum vigoratur. Ideo dicuntur dotes quasi divi-

tiæ animæ despontatae. Hos vero actus aliqui dicunt esse tres, quoniam tria requiruntur ad hoc quod anima gaudeat perfecte de Deo, puta : perfecta visio, perfecta dilectio, et perfecta fruitio. Fruitionem quoque dicunt non esse secundum potentiam aliam quam secundum rationalem et concupisibilem. Nam irascibilis non habet ibi actum in Deum ; habet tamen ibi aliquem actum, videlicet gloriari per virtutes quæ manent in patria, quoniam dominum timoris et fortitudo manent ibidem. Verum ista positio duplice videtur incompetens. Primo, quia sic tertia dos non differt a prima et secunda nisi secundum rationem : quod ineptum est dicere. Secundo, quia absurdum est quod irascibilis non habeat in gloria actum tendentem in Deum. — Hinc dicendum, quod omnes vires quæ per gratiam habent actum tendentem in Deum, habebunt etiam per gloriam actus perfectos in eum. Unde rationalis, cuius est credere per fidem, tunc videbit aperte ; concupisibilis, cuius est amare per caritatem imperfectam in via, diliget tunc perfecte ; irascibilis, cuius est inniti seu conari per spem, tunc tenebit continue et secure. Et secundum istos tres actus distinguuntur tres dotes, quæ sunt, visio, dilectio, comprehensio seu tentio, seu fruitio per appropriationem : nam fruitio proprie sumpta, hæc tria complectitur. — Hæc Bonaventura, qui in his sentire videtur quod dotes sint actus.

Præterea Antisiodorensis in Summa sua, libro quarto : Dos, inquit, est donum quod sponsus dat sponsæ, ut inde vivat. Quoniam ergo ex tribus, puta, cognitione, dilectione, fruitione, vivit anima immediate, quia per ea movetur immediate in Deum ; ideo tria hæc tantum sunt animæ dotes. In irascibili autem (ut videtur) non erit dos, quia non erit aliqua virtus per quam immediate moveatur in Deum. Tres ergo sunt dotes : duas secundum naturam*, videlicet, visio et dilectio ; et tertia, quæ erit earum perfectio, puta fruitio seu dilectio, quæ proprie erit in visione, quæ

A tota est merces, secundum Augustinum. Quod verum non esset, nisi fruitio esset in visione : imo fruitio, proprie loquendo, non est nisi in visione. Si enim proprie esset fruitio in dilectione, æque esset in dilectione merces : et sic Christus æque potuisset dixisse, Hæc est vita æterna, ut diligent te Deum ; sicut dixit, Hæc est vita *Ioann. xvii.*^{3.} æterna, ut cognoscant te verum Deum. Verumtamen tam visionis quam dilectionis est delectatio illa, sed diversimode : quia est visionis, ut in qua est ; et dilectionis, ut a qua est, et a qua tenetur et augmentatur. Ad hoc namque tendit dilectio, ut per visionem delectetur in amato, juxta illud : Ubi amor, ibi oculus. Comprehensio quoque realiter idem est quod fruitio : idcirco comprehensio improprie dicitur succedere spei. Caritas autem conjungit nos Deo ; sed non est ipsa conjunctio, quoniam conjunctio convenientis cum conveniente, in cognitione consistit. Solus etenim intellectus imago est Dei. Unde, proprie loquendo, in sola conjunctione imaginis ad id cuius est imago consistit. Attamen verum est, quod caritas movet ad illam, et facit ac tenet eam in esse : propter quod totum attribuitur ei, videlicet, frui et delectari. — Hæc Antisiodorensis. In cuius dictis multa continentur quæ secundum ejus opiniones procedunt, in quibus frequenter est singularis ; tamen in hoc quod beatitudinem asserit in actu consistere intellectus, consonat approbat. Sed non oportet ideo opinari, quod unio et fruitio magis spectent ad intellectum quam ad voluntatem. Verum de his *Cf. p. 402 B et s.* *cf. l. xix,* *p. 113 C.* ejus opinionibus dictum est super secundum et tertium. Jam quoque ostensum est, *tom. XXI,* *p. 549 D;* *XXIII,* *p. 502 A.*

Amplius de beatitudine electorum adhuc multa restant dicenda, sed coger ordinem dicendorum paulisper mutare, et me de aliquibus questionibus expedire : quo facto, intendo supplere quæ de beatitudine Sanctorum hoc loco transilio.

* alias materia

QUÆSTIO IX

REstat ergo nunc de aureolis prosequi, *Quid sint, quibus meritis debeatum; de numero quoque ac ordine earumdem.*

Videtur quod aureole non sint ponendæ, quoniam non est pluralitas sive necessitate seu utilitate ponenda; beatitudo autem principalis seu præmium essentiale, est bonum perfectum plene contentativum et quietativum desiderii mentis creatæ: ergo nihil addendum est ei. — Rursus, quod modicum est, pro nihilo reputandum est, secundum Philosophum. Sed aureola ad accidentale pertinet præmium, quod comparatur ad præmium essentialie (quod est beatifica visio Dei) sicut stillicidium unum ad totum Oceanum, et ita modicissimum est, ac modicissime reputandum, nec ponendum in numerum.

In oppositum est quod super illud *Exod. xxv.*, *di.* Facies alteram coronam aureolam, assurit *Glossa*: Ad coronam pertinet canticum novum, quod solæ virgines concinunt coram Agno. Ergo aureola est quædam corona, non omnibus, sed aliquibus specialiter repromissa.

Circa hæc diffusius ceteris scribit Thomas: Præmium (inquiens) essentialie Beatorum metaphorice aurea nuncupatur, tum ex parte meriti, quod cum quadam pugna *Job vii, 1.* peragitur, juxta illud *Job*, Militia est vita hominis super terram; tum ex parte præmii, per quod Beati fiunt deitatis suo modo participes ac regiæ dignitatis, atque heredes regni cœlestis, juxta illud *Apoc. v, 10.* *I*lyspsis, Fecisti nos Deo nostro regnum et sacerdotes. Corona autem regiæ dignitatis est signum. Eademque ratione præmium accidentale quod essentiali adjungitur, coronæ rationem habet. Corona rursus ratione figuræ sua circularis, perfectionem designat. Sed quia quod superadditur, minus est eo cui additur, recte hoc præmium ad-

A ditum, aureola nominatur. Denique, essentiali præmio aliquid duplieiter additur. Primo, ex conditione ejus qui præmiatur; quemadmodum beatitudini animæ superadditur gloria corporis: unde et ipsa corporis gloria interdum vocatur aureola. Propter quod super illud verbum *Exodi xxv.*, ^{25.} jam præactum loquitur quædam glossa: Aureola superponitur, quum in Scripturis assurit quod sublimior gloria in receptione corporum Sanctis addetur. Sic autem de aureola modo non agitur. Secundo, *B*ratione meritorii operis, quod rationem meriti habet ex duobus ex quibus etiam rationem accipit bonitatis, videlicet: ex radice caritatis, qua refertur in ultimum finem, sieque debetur ei præmium essentialie; secundo, ex genere actus, quod laudabilitatem quædam sortitur ex circumstantiis debitibus, et habitu elicente, ac proximo fine: et ita debetur ei quoddam præmium accidentale, quod vocatur aureola. Sieque de aureola modo sit sermo, et est quoddam gaudium aureæ additum, *C* de operibus propriis habentibus rationem victoriæ excellentis; nec consistit immediate in coniunctione et fruitione increati objecti. — Ad objecta ergo dicendum, quod beatitudo includit omnia bona necessaria ad perfectam hominis vitam, quæ consistit in perfectissima hominis actione; aliqua tamen adduntur non quasi necessaria ad operationem illam perfectam, ita ut illa sine illis esse non valeat, sed quia his additis beatitudo est clarior, ita quod pertinent ad bene esse et condecentiam ejus: quemadmodum felicitas politica ornatur nobilitate et pulchritudine corporis, sine quibus tamen esse potest, ut primo dicitur Ethicorum. Quamvis etiam aureola accidentaleque præmium sit modicum respectu præmii essentialis, nihilo minus in se consideratum et per se acceptum, est grande bonum, omnibus hujus saeculi bonis ineffabiliter majus.

Quæritur quoque, an virginitati debeatur aureola. Videtur quod non, quia si sic, hoc esset propter difficultatem continendi.

Sed hoc non, quoniam viduis laboriosius est penitus continere quam virginibus, quem dicat Hieronymus : Quanto major est difficultas expertis illecebras carnis, ab ipsis illecebris abstinere, tanto majus est præmium. Et loquitur in commendationem viduarum. Philosophus quoque in libro de Animalibus : Juvenes (inquit) corruptæ plus appetunt coitum, propter memorationem delectationis. Ergo aureola viduis potius deberetur. — Insuper quædam personæ ex naturali dispositione aut gratiae præcipuæ ope faciliter continent, et beatissima Virgo sine omni difficultate continuuit ; ergo eis non deberetur aureola.

Dicendum, quod ubi est specialis excellens Victoria, debetur specialis corona. Quumque per virginitatem homo specialem acquirat victoriam contra propriam carnem et assiduam ejus impugnationem, a cunctis conceditur, quod aureola virginitati debetur ; sed cui virginitati, non similiter omnes dicunt. Nam quidam affirmant actui deberi aureolam, sic quod persona virginitatem actu conservans, aureolam habebit, si sit de numero salvandorum. Sed hoc non videtur : sic enim virgines multæ nubere proponentes, et ante executionem propositi morientes, haberent aureolam. Hinc alii dixerunt, quod aureola ista debeatur non actui, sed statui, utpote promittentibus virginitatem servare perpetuo. Quod etiam non appareat, quoniam aliquis ex pari aut certe majori devotione potest virginitatem servare sine voto, sicut aliis ex voto. — Ideo aliter dici potest, quod meritum omne debetur actui virtutis a caritate imperato. Virginitas vero ad virtutis pertinet genus, secundum quod perpetua incorruptio mentis et corporis cadit sub electione. Hinc illis tantum virginibus debetur aureola quæ proposuerunt virginitatem servare perpetuo, sive propositum hoc voto firmaverint aut juramento, sive non (quod dico, proprie sumendo aureolam ut præmium quoddam merito redditum) ; quamvis hoc propositum aliquando fuerit interruptum, integritate tamen carnis ma-

A nente, dummodo in fine vitæ inveniatur. Integritas enim mentis potest recuperari, non integritas corporis. Si autem aureola large sumatur pro quocumque gaudio patriæ ultra præmium essentialie; sic et incorruptis carne correspondet aureola, quamvis non habuerint propositum servandi virginitatem perpetuo. Constat enim quod de carnis incorruptione gaudebunt, sicut et Innocentes de hoc quod immunes a peccato fuerunt, quamvis nondum potuerunt peccare, ut patet de pueris baptizatis. B Sed ista aureolæ acceptio impropria est et valde communis.

Ad objecta ergo dicendum, quod quantum ad aliquid virgines graviorem sustinent pugnam in continendo ; et quantum ad aliquid viduae, ceteris paribus. Virginibus namque concupiscentiam auget desiderium experiendi, quasi ex quadam curiositate procedens, qua fit ut homo libenter videat quæ nunquam vidit ; aestimatio quoque majoris delectationis quam sit in veritate, atque inconsideratio incommode C rum ac onerum talem delectationem sequentium. Et quantum ad hæc, viduae minorem sustinent pugnam ; majorem vero, ex memoria delectationis præhabitæ. Et in diversis unum diversimode præjudicat alteri secundum diversas hominum dispositiones, quoniam quidam magis moventur isto, aliqui illo. Quidquid vero sit de quantitate pugnæ, certum est quod major sit victoria virginum quam viduarum : perfectissimum quippe victoriae genus est atque pulcherrimum, hosti nunquam cessisse. Corona autem non debetur pugnæ, sed victoriae de pugna. — Porro de sacratissima Virgine est duplex opinio. Una, quod pro virginitatis præmio non habet auricolam proprie sumptam, sed aliquid majus aureola, propter perfectissimum servandæ virginitatis propositum. Alia, quod etiam aureolam proprie sumptam habet excellentissimam. Quamvis enim pugnam non sensit, ex nimia excellentia suæ perfectio- nis et subjectionis carnis sub spiritu, ha- buit tamen pugnam aliquam carnis. Sed

istud non videtur, quum ineocomparabilis Virgo credatur fuisse a somnis inclinatione omnino immunis propter ejus sanctificationem eximiam; nec tentatio quae est a carne, esse valeat sine peccato, ut ait Glossa super illud Apostoli: Datus est mihi stimulus carnis meae, etc. Hinc dicendum, quod aureolam habet virginitatis, ut in hoc membris Ecclesiae aliisque conformatur in quibus virginitas reperitur. Et quamvis non habuit pugnam a carne, habuit tamen ab hoste, qui ipsum Christum presumpsit tentare. — Porro in statu innocentiae, virginitas nouissima virtus, neque aureolam meruisset, quemadmodum nec in veteri Testamento, dum cultus Dei carnali propagatione diffundebatur, nisi ex speciali Dei venisset instinctu, ut de Ieremia creditur et Elia, quorum non leguntur conjugia. — Si autem virgo violenter oppressa virginitatem amittat, non perdit aureolam, dummodo servet propositum continentiae virginalis perpetuae, nec actui illi consentiat, et hoc sive pro fide sive pro alia quacumque causa sustineat: imo C si pro fide, erit meritorium ei, et ad genus pertinebit martyrii. Unde beata dixit Lucia: Si me invitam feceris violari, castitas mihi duplicabitur ad coronam: non quod habeat duas virginitatis aureolas, sed quod duplex præmium reportabit, unum pro virginitate totis viribus custodita, aliud pro injuria irrogata. Dato demum quod talis violenter oppressa concipiat, nec ex hoc virginitatis meritum perdit. — At vero si frigidi et eunuchi propositum habent servandi virginitatem perpetuo, etiam si facultatem haberent coeundi, virgines sunt dieendi aureolamque merentur, quia de necessitate faciunt sibi virtutem.

Insuper queritur, an martyribus debetur aureola. Videtur quod non, quoniam omne meritum consistit in operatione, martyrium vero in pati. Item, compassionis affectus et dolor interior frequenter exceedunt exteriorem dolorem, non tamen debetur eis aureola: ergo nec exteriori dolori martyrii. — Respondendum, quod

A sieut inest quedam pugna spiritui contra interiores concupiscentias, sic etiam inest homini pugna contra passiones foris illatas. Hinc sieut perfectissimæ victoriae qua de carnis concupiscentiis triumphatur, puta virginitati, debetur specialis aureola; ita et perfectissimæ victoriae quae habetur de impugnatione exteriori, aureola datur. Perfectissima autem aureola de exterioribus passionibus, consideratur ex duobus. Primo, ex magnitudine passionis. Inter omnes vero passiones extra illatas, maxima est mors: quemadmodum in passionibus interioribus, concupiscentiae venerorum existunt præcipue. Ideo dum quis obtinet victoriam de morte et ordinatis ad mortem, ea inordinate non metuendo, ac æquanimiter tolerando, perfectissime vincit. Secundo, ex causa pugnæ, quando videlicet pro honestissima causa pugnatur, ut pro Christo, pro fide, pro justitia, etc. Et haec duo in martyrio attenduntur, scilicet mors suscepta pro Christo, quoniam martyrem non facit sola poena, sed poena simul et causa.

Debetur quoque martyrio præmium, non secundum quod ab exteriori infligitur, sed secundum quod voluntarie sustinetur, quia non promeremur nisi per ea quae in nobis sunt. Nec soli voluntati patiendi debetur præmium tantum, sed voluntati et passioni. Sunt etenim aliqui actus qui dum aetualiter exercentur, majorem habent delegationem aut difficultatem: et in talibus superaddit ad rationem meriti sive demeriti exterior actus. Unde et ceteris paribus,

D gravius peccat actu luxurians, quam in actu conscientiens: quia in actu voluntas augetur. Sic et voluntas martyrii non pertingit ad meritum quod debetur martyrio ratione difficultatis, quamvis possit pervenire ad altius præminim, considerata radice merendi: quoniam unus potest velle pati martyrium ex caritate majori quam alter hoc sustineat, et ita plus aut tantum meretur de præmio essentiali ut alter. Denique, sieut delectationes tactus sunt maximæ, ita et dolores secundum tactum, ut

*Cf. t. XXII,
p. 536 in fine.*

in vulneribus et mortis inflictione : ideo A quia aureola ex hoc quod diminutio
vocatur, importat aliquid quod participatio
ne quadam, non plenitudine possidetur.
Hinc illis competit in quibus est participa
tio perfectionis victoriae secundum imita
tionem ejus in quo consistit plena ratio
perfectæ victoriae. Quumque in Christo
fuerit hujusmodi victoriae plena principia
lisque ratio, per cuius victoriam et imitationem
alii efficiuntur victores, non con
venit ei aureola, sed aliquid unde omnes
aureolæ originantur. Unde in Apocalysi
B protestatur : Qui vicerit, faciam eum sede
re mecum in throno meo, sicut et ego vi
ci, et sedeo cum Patre meo in throno ejus.
Quamvis ergo fuit verissime virgo, martyr
et doctor, attamen præmium accidentale
his correspondens non habuit in ipso
quantitatatem notabilem in comparatione ad
magnitudinem præmii essentialis : idcirco
non habet in ipso rationem aureolæ sub
ratione aureolæ. — At vero angelis non
debetur aureola, quia aureola proprie
correspondet cuidam perfectioni excellenti in
merito. Ea autem quæ in hominibus ad
excellentiam meriti pertinent, sunt angelis
connaturalia, aut etiam spectant ad sta
tum eorum communem, vel ad præmium
ipsum esse : hinc ratione qua homini
bus debetur aureola, angeli non habent
aureolas.

Præterea queritur, an doctoribus et præ
dicatoribus verbi Dei debeatur aureola. Et C
respondendum, quod sicut per martyrium
et virginitatem, perfectissimam victoriam
obtinet homo de mundo et carne; ita per
fectissima victoria obtinetur contra diabolum,
dum quis illum rejicit resistendo, et
expellit prævalendo, non solum ex se, sed
item a proximis : quod per prædicationem
agitur et doctrinam. Ideo prædicationi et
doctrinæ ex caritate exhibitæ, debetur au
reola sicut virginitati atque martyrio. Nec
solum, ut aliqui dicunt, prælatis quibus
ex officio prædicare competit et docere,
sed quibuscumque licite exercentibus ac
tum hunc. Nec convenit prælatis nisi hunc
actum exerceant ut oportet : non enim co
ronatur nisi qui legitime certat.

^{II Tim. ii. 5.} Quæritur item, an Christo et angelis au
reola debeatur. Dicendum, quod de Christo
est duplex opinio. Una, quod imo, quia
pugnavit et prævaluit mundo atque dia
bolo. Sed diligenter pensando, dicendum
quod quamvis Christo competit proprie
aurea seu corona, non tamen aureola :

D redundat decor in corpore, qui est gloria
corporis : ita ex gudio aureolæ quidam in
corpore resultat decor ; sicque aureola es
sentialiter est in mente, per redundantiam
vero in carne. Verumtamen decor cicatri
cum qui erit in corporibus martyrum, non
potest aureola appellari : quoniam multi
martyres habebunt aureolam, in quibus
hujusmodi cicatrices non erunt, ut qui
submersione, fame, incarceratione sunt in
terempti.

Nunc queritur, an sint tres tantum au

reolæ, et quæ carum sit potior. Ad quorum primum dicendum, quod aureola est quoddam præmium privilegiatum, privilegiatæ correspondens victoriæ : ideo secundum privilegiatas victories in tribus pugnis, tres sumuntur aureolæ; et hoc patet ex introductis. Quidam vero distinguunt eas secundum tres animæ vires, ut dicantur tres aureolæ tribus præcipuis actibus trium virium animæ correspondere. Potissimum quippe actus potentiae rationalis est, veritatem fidei ac salutis aliis communicare : cui actui confertur doctorum aureola. Potissimus autem actus irascibilis est, mortem pro Deo tolerare ac vincere : cui debetur aureola martyrum. Potissimus demum concupisibilis potentiae actus est, a delectationibus maximis totaliter abstine-re : cui actui debetur aureola virginum. — Alii distinguunt aureolas secundum ea quibus Christo potissime conformatur. Ipse enim mediator fuit inter Patrem et mundum. Fuit igitur doctor, secundum quod veritatem quam a Patre accepit, hominibus prædicavit. Fuit et martyr, persecutions et mortem a mundo propter justitiam sustinendo. Fuit et virgo excellentissime. Sieque in his sibi præcipue conformantur virgines, martyres et doctores.

Ad secundum quæsitum dicendum, quod præminentia auricularum ad invicem, duplíciter sumitur. Primo ex parte pugnæ, ut aureola illa sit dignior, quæ graviori pugnæ debetur : ut est imprimis aureola martyrum, quia ipsorum pugna est fortior secundum se ipsam, et vehementius affligens; deinde aureola virginum, quoniam pugna carnis est periculosior, in quantum est diuturnior, et ab hoste magis doméstico ac vicino. Secundo, ex parte eorum de quibus est pugna : sieque aureola doctorum est potior, quia hujusmodi pugna versatur circa intelligibilia bona, alia autem pugnæ circa sensibiles passiones. Verum eminentia ex parte pugnæ essentialior existit aureolæ, quia aureola ex propria ratione^b respicit pugnam atque victoriam.

A Difficultas etiam pugnæ quæ attenditur ex parte ipsius pugnæ, est potior quam illa quæ ex parte nostri attenditur in quantum est nobis vicinior. Itaque simpliciter loquendo, aureola martyrum major est, et in commemoratione Sanctorum, martyres doctoribus atque virginibus præordinantur. Attamen quantum ad aliquid, nil prohibet alias aureolas esse eminentiores. Hoc quoque est evidens, quod unus Sanctorum excellentius alio habet aureolas istas, aut minus, secundum quod magis aut minus meruit eas. Meritum autem aureolæ potest intendi duplíciter : primo, ex parte radicis; secundo, ex parte operis. Et intensio quæ est ex parte radicis, videlicet caritatis, correspondet intensio seu augmentum aureæ; intensio autem quæ est ex parte operis, intensio correspondet aureolæ. — Hæc Thomas in Scripto.

Concordat Richardus, et addit : In Beatis est præmium essentiale, habens pro objec-to bonum increatum; et præmium accidentale, habens pro objec-to bonum creatum. Et vocatur accidentale : non quia accidens, quia sic etiam præmium essentiale diceretur accidentale; sed quia non pertinet ad essentiam beatitudinis animæ, immo sine illo anima esset beata beatifica fruitio. Itaque beatitudo corporis pertinet ad accidentale præmium animæ, sed est essentiale præmium corporis, quod si-ne illo non posset esse beatum. — Porro non omne præmium accidentale est aureola, sed illud dumtaxat quod habetur de opere privilegiato ac arduo, sicut exposi-

Cf. p. 439 B'.

tum est. Sunt autem et alia multa accidentalia præmia de operibus virtutum non privilegiatis. — In Christo autem sunt aureolæ quantum ad id quod sunt, non sub ratione aureolæ, utpote prout aureola est quædam remuneratio militi data a principe, quum ipsem Christus sit militum Dei princeps. — Nec in angelis aureola habet locum, quum sine difficultate et labore exsequantur cuncta quæ eis in-cumbunt.

Sed quæri potest, utrum Beati habebunt

aliquid præmium accidentale pro operibus bonis quæ fecerunt in peccato mortali. Et respondendum, quod sicut poena est duplex, puta, quædam inficta a judice; et alia acta ab ipso peccante, qui peccando sibimet nocet et se ipsum deordinat: sic duplex est gaudium accidentale in Beatis, unum a Deo receptum, misericorditer præmiante opera facta ex caritate; aliud actum a Beato, qui recognitando quæ gessit, complacentiam habet etiam quod talia bona peregit. Primumque gaudium magis habet rationem præmii quam istud secundum, et primum illud multo præclarius est et magis intensum.

Quæritur rursus, an quilibet Beatus tantum gaudeat de bono proximi sui quantum de suo. Dicendum, quod in patria ordo permanet caritatis. Quumque clarum sit quod Beati plus gaudent de bono illius quem amplius diligunt, plus gaudent de bono proprio quam de bono alterius, quoniam unusquisque eorum post Deum maxime diligit semetipsum quantum ad actus intensionem, prout caritatis exigit ordo. Hinc Linus plus gaudet de sua felicitate et gloria, quam de felicitate et gloria Petri, quamvis forsitan Petrus propter maiorem gaudendi virtutem, magis gaudeat de bono Lini quam ipsem Linus de proprio bono. — Hæc Richardus.

De præfatis demum aureolis scribit Bonaventura in Breviloquio, capitulo ultimo: Quoniam præmiatio illa finalis, fieri debet secundum quod exigit retributio justa, productio virtuosa, gubernatio ordinata, et etiam reparatio gloriosa; et in diversis Christi membris diversa sunt charismata gratiarum, non solum quantum ad dona interiora, sed etiam quantum ad exercitia exteriora; nec solum quantum ad habitus, verum etiam quoad status; et non solum quantum ad perfectionem caritatis in mente, verum etiam quoad perfectionis decorum et pulchritudinem in opere corporali: hinc aliquibus Christi membris non solum debetur stola animæ cum tribus dotibus ejus, et stola corporis cum qua-

A tuor dotibus suis, verum etiam excellentia quædam gaudii ac decoris propter excellentiam perfectionis ac pulchritudinis habitæ in opere virtuoso. Quumque triplex sit opus præcellenter perfectum ac pulchrum, spirituali formositate venustum secundum triplicem vim animæ, puta: rationalem, ad quam pertinet prædicatio veritatis, perducens alios ad salutem; et concupiscentiale, ad quam pertinet declinatio concupiscentiarum per integritatem perpetuam continentiae virginalis; ac irascibilem, ad quam spectat perpassio mortis ad Dei honorem: hinc tribus justorum generibus, scilicet, prædicatoribus, martyribus, virginibus, debetur excellentia præmii accidentalis, quæ aureola nominatur. Quod facit non solum ad decorem animæ, verum etiam corporis: quia non redditur tantummodo voluntati, sed et extrinseco operi, substernens sibi meritum ac præmium caritatis, quod in septiformi dote consistit, videlicet, triplici animæ atque quadruplici corporis, in quibus clauditur consummatio, integritas, plenitudo universorum bonorum ad gloriæ complementum spectantium. Hæc Bonaventura.

Præterea ad hæc pertinet quæstio quam secundo Quodlibeto movet Henricus, vide licet: utrum digni licentiari in theologia qui non licentiantur, aureolam adipiscantur. Respondet: Ad promerendum aureolam plus respicitur actus quo homo meretur, quam status. Nempe cujuscumque conditionis aut status sit homo, si pro fide atque justitia mortem sustineat, meretur aureolam martyrum. Similiter cujuscumque status vel conditionis sit virgo, si pudicitiam virginalem propter Deum custodit ex proposito jugiter sic manendi, meretur aureolam virginum. Similiter ergo docens alios verbo prædicationis aut lectionis, quatenus per viam veritatis eos ad vitam perducat æternam, cujuscumque sit status, sive magister, sive non, meretur doctorum aureolam. In talibus enim consideratur actus magis quam status. Itaque si quis dignus sit ad magisterium promo-

veri, quamvis non promoveatur, tamen si A ma approximatione sibi conjunctas, ut non solum sint deificatae, sed etiam dii ac dea? lmo si viri sancti in ista peregrinatione ex permodica approximatione ad Deum huic vitæ possibili dii vocati sunt, juxta illud, Ego dixi, dii estis; quanto plus ex illa ^{Ps. LXXXI, 6.}

beatifica approximatione ineffabiliter pleniori deificantur? Nemo enim intelligens, duhitat gloriam incomparabiliter eminentiorem gratia esse: quod manifestum est inde, quod nec stillam gloriae sustinere potest vitæ hujus infirmitas. Amplius, si

B pulchritudines, bonitas et suavitates sensibilium rerum ita in se rapiunt animas hominum, ut præ amore insanire quodammodo videantur; quid factura est pulchritudo Creatoris et bonitas ac dulcedo ipsius, quas nec attingit admiratio, nec ulla aestimatio comprehendit? Differt autem, quoniam amor hujusmodi ad creata, et unio animarum nostrarum ad sensibilia, ebrietas est, imo insanias, captivitas et excæcatio earumdem; illa vero illuminatio est earum.

C Denique, sicut immensitas munificentiae Dei altissimi redundantissime se effundit in animas gloriosas; sic et animæ beatæ in corpora sua divitias claritatis ac gloriae effluent, atque internæ jucunditatis immensitas in corpora glorificata copiosissime redundabit. Et quanto corpora ipsa in hæ vita animabus laboriosius ac fidelius, promptius ac perfectius sunt cooperata, imo etiam et compassa; eo gloria animarum felicius atque splendidius relucebit et exuberabit in ipsis corporibus.

D Quod facile est pensare ex hoc, quod etiam in hæ vita dispositio bona in mente tam cito ac evidenter refulget in facie, et interna serenitas, devotionis dulcedo, conscientiæ puræ serenitas, consolatio et grata-^{Prov. xvii,}
^{Eccl. viii,}
^{Eccl. xix,}
^{22.}
osa praesentia Spiritus Sancti tam celeriter ac delectabiliter resplendent in vultu, et in totum corpus redundant. Hinc enim spiritus tristis exsiccat ossa, et animus gaudens ætatem floridam facit. Et sapientia hominis luceat in facie ejus, atque ab occurso faciei cognoscitur vere sensatus.

Ex præhabitibus inferunt quidam, quod in Beatis ita se habet aureola, velut si regio diademi superponatur sertum de floribus speciosis.

Postremo his consonant, et ad clariorem horum intelligentiam valent ea quæ scribit Guillelmus libro de Universo, generalius tamen loquens quam dicta de aureolis exigunt: Certum est, inquiens, quod quanto sanctiores sunt mentes creatæ, tanto intensius cupiunt lumen primæ incretaeque veritatis, suavitatem quoque et degustationem summæ et incomparabilis bonitatis. Idecirco in vita præsenti affliguntur fame et siti illius, sicut dixit Propheta: Sitivit anima mea ad Deum fontem vivum; et denuo, Anima mea sieut terra sine aqua tibi. In ipso igitur Creatore finis et quies est ultimata, qui hanc virtutem ac largitatem contulit multis substantiis naturalibus, ut sua applicatione et contatu assimilent sibi receptiva virium seu virtutum suarum et actionum, ut patet in igne ferrum sibi assimilante; et omnis species speculum sibi objectum, si mundum ac tersum fuerit, expressissime sibi assimilat, similitudinem suam imprimens illi. Sic in odoribus et saporibus aliisque innumerabilibus rebus se habet. Quanto plus virtus et largitas Creatoris perfecta et penitus infinita, assimilabit sibi animas beatas immediate ultimata ac proxi-

Ps. xxvii, 7. Hinc dixit Propheta : In ipso speravit cor meum, et adjutus sum, et refloruit caro mea. Quum itaque amor et bonitas, pulchritudo, amoena et dulcedo Creatoris, tam validissime et incomparabiliter attrahat sibi et quasi absorbeat in se mentes civium supernorum, et incomparabiliter dulcior jucundiusque eas afficiat quam quæcumque objecta sæculi hujus; constat quod cuncta ista carnalia vehementissime vilipendant ac respuant. Hinc constat quod paradisum carnalium deliciarum penitus detestentur; nec possibile est hujusmodi paradisum Sanctis dari pro præmio, quum et in vita præsenti ex aliquantula degustatione dulcedinis Dei, carnalia habeantur fastidio. Unde innoscet carnalitas, stultitia, excæcatio Sarracenorum carnalem expectantium paradisum, infinitaque vilitas, turpitudo, damnatio impiissimi Mahometi. — Hæc Guillelmus in libro præfato, et partim in libro de Fide et legibus, ubi de his plenius pertractatur.

QUÆSTIO X

JAm quæritur, Quid sit fructus, et quomodo ab aureola differat; atque de triplici parte seu specie ejus.

Videtur quod fructus et aureola idem sint. Nam fructus centesimus correspondet virginitati; similiter aureola una. — Item fructus videtur idem quod delectatio. Aureola autem gaudium mentis est. Delectatio vero et gaudium idem sunt. — Item,

^{41.}

I Cor. xv, 41. super illud Apostoli, Alia claritas solis, alia lunæ, habetur in Glossa : Claritati solis illorum dignitas comparatur, qui centesimum fructum habent; claritati vero lunari, qui sexagesimum; claritati autem stellarum, qui tricesimum.

Circa hæc asserit Thomas, primo respondens ad hoc, utrum aureola differt a fructu : Ea quæ metaphorice dicuntur,

A varie accipi possunt secundum varias adaptations ad rerum proprietates a quibus transumptio sumitur. Quumque in corporalibus fructus dicatur de terræ nascentibus, hinc secundum diversas conditiones quæ in corporalibus fructibus inveniuntur, fructus spiritualiter diversimode capitur. Fructus namque corporalis dulcedinem habet, qua reficit, secundum quod in usum hominum venit; estque ultimum ad quod naturæ operatio se extendit; est etiam id quod exspectatur ex agricultura.

B Quandoque itaque fructus spiritualiter sumitur pro eo quod reficit tanquam ultimus finis: et sic Sancti dicuntur Deo frui perfecte in patria, imperfecte in via; et ex hac significatione accipitur fruitio quæ est dos. Et ita de fructibus modo non loquimur. Interdum fructus spiritualiter sumitur pro eo quod reficit tantum, quamvis non sit ultimus finis: sive virtutes vocantur fructus, in quantum mentem sincera delectatione reficiunt, ut ait Ambrosius. Et sic fructus accipitur ad Galatas :

C Fructus autem spiritus, caritas, gaudium, *pax, etc.* Nec sic de fructibus modo est ^{22.}

mentio. Potest etiam accipi fructus spiritualis ad corporalis similitudinem fructus, in quantum corporalis fructus est commodum quoddam quod ex labore agriculturæ exspectatur, ut sic fructus dicatur præmium illud quod homo consequitur in hac vita ex labore quo laborat sub sole: sive omne præmium quod in futuro habebitur ex laboribus nostris virtuosis, fructus vocatur. Et ita accipitur ad Romanos,

D *Rom. vi, 22.* quo habetur : Habetis fructum vestrum in

sanctificationem; finem vero, vitam æternam. Nec sic de fructu nunc agimus, sed prout consurgit ex semine. Sic enim Dominus de semine loquitur apud Matthæum, ubi dividit fructum in centesimum, *Matth. xiii, 8.* sexagesimum, tricesimum. Fructus autem secundum hoc potest prodire ex semine, secundum quod vis sementiva est efficax ad convertendum humorem terræ in suam naturam; et quanto hæc vis est efficacior, et terra ad hoc paratior, tanto sequitur

fructus uberior. Porro spirituale semen A imo. Quod seminatur in nobis, est verbum Dei. Ille quanto plus quis in spiritualitate convertitur, recedens a carne, tanto major fructus verbi Dei in ipso est. Secundum hoc ergo fructus differt ab aurea atque aureola, quoniam aurea consistit in gaudio concepto de Deo; aureola in habitu gaudio ex operum perfectione; fructus vero in gaudio quod habetur de dispositione operantis, secundum gradum spiritualitatis in quem proficit ex semine verbi Dei.

Quidam autem distinguunt inter fructum et aureolam, dicentes quod aureola

^{1 Tim. iii, 5.} debetur pugnanti, juxta illud Apostoli, Non coronabitur nisi qui legitime certaverit; ^{Sap. viii, 15.} fructus laboranti, juxta illud, Bonorum laborum glorus est fructus. Alii dicunt, quod aurea respicit conversionem ad Deum, fructus et aureola ea quae sunt ad finem: ita quod fructus principalius respicit voluntatem, aureola corpus. Sed quum in eodem sit labor et pugna, et secundum idem, et præmium corporis ex præmio dependeat animæ; non esset differentia inter auream et aureolam ac fructum nisi secundum rationem: quod esse non valet, quum quibusdam assignetur fructus quibus non assignatur aureola.

Itaque ad objecta dicendum, non esse inconveniens, eidem merito secundum diversa quae in ipso sunt, præmia correspondere diversa. Unde virginitati datur aurea, prout ex caritate servatur; aureola, prout est opus perfectionis, habens victoriam excellentem; fructus quoque, secundum quod homo per virginitatem transit in quamdam spiritualitatem. — Glossa autem præallegata, aliter sumit fructum quam sumitur hic, utpote large, secundum quod quelibet remuneratio fructus vocatur. Quamvis etiam fructus et aureola convenienter genere, quia utrumque est gaudium quoddam secundum modum prætactum; non tamen simpliciter idem sunt, sicut nec homo et leo.

Quæritur item, an fructus debeatur virtuti continentiae tantum. Dicendum quod

Dictum est enim, quod fructus est quoddam præmium homini debitum ex hoc, quod a vita carnali transit in spiritualem: quod per continentiam specialiter agitur, quia per eam concupiscentiis dominamur, et a voluptate retrahimur, per quam homo in tantum subjicitur carni, quod in actu carnali spiritus prophetæ nunquam tetigerit mentes prophetarum, secundum Hieronymum; nec durante illa delectatione possibile est intelligere aliquid, ut ait Philosophus septimo Ethicorum. Hinc potissimum adseritur fructus virtuti continentiae.

Ad id vero quod quæritur de partibus seu speciebus fructus, respondendum, quod secundum diversum modum et gradum spiritualitatis quem continentia parit in nobis, diversi fructus distinguuntur. Est enim spiritualitas quedam necessaria, quedam superabundans. Necessaria est, ut rectitudo rationis ex delectatione carnis non pervertatur: quod fit, dum homo secundum rectum ordinem rationis utitur delectationibus carnis; et hæc est spiritualitas conjugatorum. Spiritualitas superabundans est, per quam a concupiscentiis et delectationibus illis omnino se abstrahit. Et hoc dupliciter contingit: vel secundum omne tempus, et hæc est spiritualitas virginum; vel secundum aliquod tempus, et hæc est spiritualitas viduarum. Servantibus ergo continentiam conjugalem, datur tricesimus; vidualem, sexagesimus; virginalem, centesimus, ratione quam Beda assignat, quamvis possit et alia assignari ex ipsa ratione numerorum. Tricesimus enim numerus ex ductu ternarii in denarium surgit. Ternarius vero est numerus omnis rei, ut dicitur primo Cœli, et habet in se perfectionem omni rei communem, videlicet, principium, medium et finem: hinc convenienter conjugatis deputatur, in quibus ultra communem observationem Decalogi, qui per denarium designatur, non additur aliqua perfectio uisi communis, videlicet infima ista spiritualitas continentiae conjugalis, sine qua eis esse nou-

valet salus. Porro senarius, ex cuius ducatu in denarium surgit sexagenarius, habet perfectionem ex partibus, quum constet ex omnibus partibus suis aggregatis: ideo correspondet viduitati, in qua est perfecta abstractio a delectationibus carnis, quantum ad omnes circumstantias, quæ sunt quasi partes actus virtuosi. Cum nulla enim persona et nullo tempore viduitas utitur delectabilibus carnis, et ita de circumstantiis ceteris. Centenarius autem correspondet virginitati, quia denarius, ex cuius ductu centenarius surgit, limes est numerorum, sicut virginitas limes est spiritualitatis. Habet namque centenarius, in quantum quadratus est numerus, perfectionem ex figura, quia figura quadrata ex hoc perfecta est, quod ex omni parte habet æqualitatem, utpote habens æqualia omnia latera sua: propter quod competit virginitati, in qua quantum ad omne tempus incorruptio æqualiter invenitur.

Verumtamen non oportet quod in omni salvando sit aliquis fructus, ut patet de incontinentibus in fine pœnitentibus. — At vero distinctio fructuum accipitur potius secundum numerorum species aut figuram, quam secundum eorum quantitates. Tamen etiam quantum ad quantitatis excessum potest aliqua ratio assignari. Conjugatus namque abstinet tantum a non sua; vidua vero a suo et non suo: sicque invenitur ibi quædam ratio dupli, quemadmodum sexagenarius est duplex ad tricenarium. Centenarius autem ultra sexagenarium addit et quadragenarium, qui consurgit ex ductu quaternarii in denarium. Quaternarius quoque est primus numerus solidus et cubicus. Sicque convenit talis conditio virginitati, quæ supra perfectionem viduitatis, incorruptionem addit perpetuam. — Quemadmodum autem Beda testatur, fructus tricesimus debetur conjugatis: quia in repræsentatione quæ fit in abaco, triginta significatur per contactum pollicis et indicis secundum eorum summitatem, et sic ibi quodammodo se osculantur; unde tricenarius numerus os-

A cula conjugatorum designat. Sexagenarius vero numerus significatur per contactum indicis super medium articulum pollicis: sicque per hoc quod index super pollicem ponitur opprimens eum, significat oppressionem quam viduæ patiuntur in mundo. Quumque ad centenarium numerando pervenimus, transimus a læva in dextram: unde per centenarium virginitas designatur, quæ habet portionem angelicæ dignitatis, quæ est in dextera, hoc est in gloria; nos vero in sinistra propter imperfectionem vitæ præsentis. Et quamvis repræsentatio hæc numerorum sit ex institutione humana, fundatur tamen aliquo modo super rerum naturam, in quantum secundum ordinem digitorum et articulorum atque contactuum, numeri gradatim designantur. — Hæc Thomas in Scripto.

Præterea Henricus septimo Quodlibeto concordat his, respondendo ad istud, utrum numerus tricesimus approprietur conjugatis, sexagesimus viduis, centesimus virginibus: Hi (dicens) numeri non appropriantur statibus illis ex natura aliqua rei, sed ex similitudine et proportione quadam in illorum numerorum compositione ac modo vivendi in statibus illis. Duplex quippe est modus vivendi, secundum quod duplex est vita, puta, activa et contemplativa: quarum prima pertinet ad vitam præsentis miseriae; secunda, ad vitam beatam in gloria. Fuitque inchoata in statu innocencie, sed intermissa, homine propter peccatum de paradiſo expulso. Vita autem activa est imperfecta in genere suo, et D habet duplum statum, videlicet: infimum, qui est conjugatorum; et superiore, continentium, qui in dupli statu sunt, utpote, viduali et virginali. Quumque vita conjugalium in observantia consistat Decalogi ex fide Trinitatis, ut opera procedant ex fide et fides vivificetur per opera, ternarius fidei quasi multiplicatur per denarium mandatorum; et multiplicatio denarii per ternarium, et econtrario, consurgit in tricesimum numerum. Et quoniam infimus gradus vitæ activæ consistit

in Decalogi observatione ex fide Trinitatis, in Decalogi observatione ex fide Trinitatis, A numero centesimo, quod incipit a dextera, et tendit ad laevam, et rursus redit ad dexteram. Ad quod respondet : In tractatu Computus, distinguitur numerus triplex, videlicet, numerus articulus, numerus digitus, et numerus ex utroque compositus. Numerus articulus, sicut iste, unus, duo, tres, etc., usque decem, qui est primus numerus digitus, a quo incipit primus numerus compositus ex articulo et digito, undecim, duodecim, etc., usque viginti, qui est secundus numerus digitus, a quo cum B articulis erunt secundi numeri compositi usque triginta, qui est tertius numerus digitus, sicut deinceps usque ad centum, qui est decimus digitus. Et appellatur numerus articulus, et numerus digitus, transumptive a digito atque articulo manus, in quibus antiquitus consuevit computatio fieri. Denarius namque numerus dicitur digitus, quia in quolibet digito manus (qui sunt quinque, pollex, index, medius, medius, et auricularis), a trunco brachii usque ad digitum extremitatem sunt quatuor C articuli : unus transiens per palmam manus, in qua digitus non separantur, et alii tres usque ad digitum extremitatem, secundum quos digitus sunt ab invicem separati. Hi quoque quatuor articuli sunt intervalla inter quinque divisiones. Semper enim in uno divisiones excedunt intervalla, ut ait Philosophus in libro Priorum. Denique istarum quinque divisionum due sunt in extremitatibus digitorum : una in extremitate, in trunco brachii ; altera in extremitate opposita, in fine digitii. Tres autem D aliæ divisiones sunt infra digitum iuncturis articulorum. Unde antiqui facientes computos suos in digitis mauis, uumeros articulos appellabant illos qui signabantur super digiti et articulorum divisiones, et faciebant computum in manu super divisiones prædictas, et intra manum et extra, bis tangendo in numerando quamlibet divisionem. Quumque in quolibet digito sint quinque divisiones, tangendo in uumerando quamlibet divisionem bis, semel intra manum, et semel extra, numerabant in

q. 12.

Primo quoque Quodlibeto interrogat, q. 36. quomodo intelligatur illud Hieronymi de

quolibet digito bis quinque, et appella- A auricularii manus sinistræ interius, bis si-
bant totum illum numerum digitum, quo- gnando numerum super quamlibet jun-
niam super omnes divisiones digitii intus cturem cuiuslibet digitii : in hoc antiqui
et extra acceptus fuit. Quumque in dua- assignabant perfectionem numeri cente-
bus manibus decem sint digitii, numera- narii. Quod si ulterius oportet procedere
bantur in duabus manibus centum : et sic numerando, oportet incipere a primo articulo et ab unitate, quoniam ultra centum computando non procedit compositio numerorum, sive oportebit ulteriore computum reverti ad dexteram, et iterato incipere ubi et prius, et ordine eodem pro-
cedere. Et hoc est, ut puto, quod Hierony- B mus et Beda intelligunt circa perfectionem numeri centenarii, quod incipit a dextra et terminatur in laevam, et hinc revertitur rursus in dexteram, si debeat ulterior computatio fieri numerorum. Hæc ille.

DISTINCTIO L

A. *Si mali in inferno peccabunt.*

Cf. dist. XLIX A.

HIC oritur quaestio, ex præmissis ducens originem. Supra enim Augustinus loquens de malis in inferno damnatis, et de bonis in cœlo glorificatis, dixit, quod nec bonis voluntas nec malis facultas esse peccandi poterit. Et de bonis quidem constat; sed de malis, a quibus voluntatem malam non removet, quæritur, quomodo sit verum eos non posse peccare, imo quomodo verum sit eos non peccare, quum malam habeant voluntatem. Quidam autem, illam voluntatem non esse peccatum, sed supplicium tantum. Alii vero peccatum esse fatentur, sed per illud eos non mereri aliquam poenam, quia non est ibi locus merendi. Illud ergo peccatum dicunt non esse meritum supplicii, sed supplicium mali meriti quod Fulgent. de Fide ad Pe- trum, n. 38. in hac vita præcessit. De hoc autem Augustinus ita dicit: Tempus acquirendi vitam æternam in hac tantum vita Deus hominibus dedit, ubi voluit etiam poenitentiam esse fructuosam. Ideo hic poenitentia fructuosa est, quia potest hic homo, deposita nequitia, bene vivere, et mutata voluntate, merita simulque opera mutare, et ea gerere quæ Deo placeant. Quod qui in hac vita non fecerit, habebit quidem poenitentiam in futuro sæculo de malis suis, sed indulgentiam in conspectu Domini non inveniet: quia etsi erit stimulus poenitidinis, tamen nulla erit ibi correctio voluntatis. A talibus enim ita culpabitur iniquitas sua, ut nullatenus ab eis possit vel diligi vel desiderari justitia. Voluntas enim eorum talis erit, ut habeat semper in se malignitatis suæ supplicium, nunquam tamen recipere possit bonitatis affe-

ctum : quia sicut illi qui cum Christo regnabunt, nullas in se malæ voluntatis reliquias habebunt, ita illi qui erunt in supplicio æterni ignis cum diabolo et angelis ejus deputati, sicut nullam habebunt ulterius requiem, sic bonam nullatenus poterunt habere voluntatem ; et sicut coheredibus Christi dabitur perfectio gratiæ ad æternam gloriam, ita consortibus diaboli cumulabit ipsa malignitas pœnam, quando exterioribus deputati tenebris, nullo illustrabuntur interiori lumine veritatis. — Ex his appareat, reprobos in inferno pœnitentiam sic gesturos, ut per eam pravam voluntatem non deserant ; et illa maligna voluntas erit eis ad cumulum pœnae, per quam tamen non merebuntur, quia nullus meretur nisi in hac vita.

B. *Quare dicuntur tenebræ exteriores.*

Hic quæri potest, quare illæ tenebræ quibus involventur mali in gehenna, dicuntur tenebræ exteriores. Quia tunc mali penitus extra lucem corporalem et spiritualem, scilicet Deum, erunt. Nunc enim etsi patientur tenebras in cæcitate mentis, non tamen penitus extra lucem Dei sunt, nec corporali luce privantur. De hoc Augustinus sic ait : Ira Dei, in judicio erit, et hic est in cæcitate mentis, quum dantur mali in reprobum sensum. Ibi exteriores tenebræ erunt, quia tunc peccatores penitus erunt extra Deum. Quid est enim penitus esse extra Deum, nisi esse in summa cæcitate ? Siquidem habitat Deus lucem inaccessiblem. Haec autem tenebræ ^{Aug. in ps. 6, n. 8.} _{Tim. vi, 16.} hic jam incipiunt in peccante, quum ab interiori Dei luce secluditur; sed non penitus dum in hac vita est. — Ecce quare ibi peccator dicitur pati exteriores tenebras, et non hic : quia ibi secludetur penitus a luce Dei, quod non hic. — Sed quomodo intelligenda est illa seclusio ? An quia non videbunt Deum per speciem ? Sed nec aliquis videt hic Deum per speciem. An per dissimilitudinem quam facit peccatum inter Deum et hominem ? Sed et hic multi per gravia peccata elongantur a Deo. An quia Deum odiunt, ita ut velint eum non esse ? Sed et hic multi Deum oderunt, de quibus scriptum est : Superbia eorum qui te oderunt, ascendit semper. Quæ est ergo illa elongatio ? Sane exteriores tenebræ intelligi possunt quædam malignitas odii et voluntatis, quæ tunc excrescat in mentibus reproborum, et quædam oblivio Dei, quia tormentorum interiorum et exteriorum doloribus adeo affidentur et turbabuntur, ut ab illis ad cogitandum aliquid de Deo vix vel raro vel nunquam mentem revocent : ut qui nimio premuntur pondere, adeo stupescunt et turbantur, ut interim in aliam cogitationem non se extendant; sed illuc tendit impetus cogitationis ubi sentitur vis doloris. Sed in hac vita nullus adeo malus est, ut penitus secludatur a cogitatione Dei : quia nec perdit appetitum beatitudinis et quemdam boni amorem, quem naturaliter habet rationalis creatura. Illas autem exteriores et profundissimas tenebras reprobos perpessuros post judicium, dicit Augustinus, opponens de illo ^{Ps. lxxiii, 23.} Aug. op. cit. n. 6. _{Lue. xvi,} ^{n. 6.} _{23, 24, 28.} divite qui in inferno positus, elevans oculos, vident Abraham et in sinu ejus Lazarum : cuius comparatione coactus est confiteri mala sua usque adeo, ut et fratres

roget ab his præmoneri : quod ante judicium factum legitur. Sed post judicium in profundioribus tenebris erunt impii, ubi nullam Dei lucem videbunt cui confeantur.

C. *De animabus damnatorum, si quam habent notitiam eorum quæ hic sunt.*

Præterea quæri solet, si reproborum animæ quæ nunc in inferno cruciantur, notitiam habeant eorum quæ circa suos in hac vita geruntur, et si aliquo modo doleant super infortuniis suorum carorum. Hanc quæstionem Augustinus commemorat, ex parte eam explicans, ex parte vero insolutam relinquens. Ait enim : Quærit aliquis, an ullus dolor tangat mortuos de his quæ in suis post mortem contingunt, vel quomodo ea quæ circa nos aguntur noverint spiritus defunctorum. Cui respondeo magnam esse quæstionem, nec in præsenti disserendum. Verumtamen breviter dici potest, quod est cura mortuis de suis caris : ut de divite legitur, qui dum tormenta apud inferos pateretur, levavit oculos ad Abraham, et inter alia dixit : Habeo enim quinque fratres; mitte aliquem ex mortuis ut testetur illis, ne et ipsi veniant in hunc locum tormentorum. Habent enim mortui curam de vivis quos sciunt vivere : quia nec in locis pœnarum vident eos, ubi dives sine fratribus erat; nec in requie Beatorum, ubi Lazarum et Abraham, quamvis a longe, agnoscet. Non tamen ideo consequens est eos scire quæ circa caros suos aguntur hic, vel læta vel tristia.

D. *Quomodo accipienda sunt quæ de Lazaro et divite leguntur.*

Si quis autem quærerat, quomodo intelligatur quod de Lazaro et divite legitur, audiat Augustini responsum dicentis : Si quis putat animas corpore exutas, locis corporalibus contineri, quum sint sine corpore, non deerunt qui faveant, et divitem sientem in loco corporali fuisse contendant, ipsamque animam corpoream præparasse linguam, et stillam de Lazari digito cupuisse. Sed melius est dubitare de occultis quam litigare de incertis. Divitem in supplicio, pauperem in refrigerio esse non dubito. Sed quomodo intelligatur divitis lingua, digitus Lazari, flamma inferni, sinus Abrahæ, et hujusmodi, vix a mansuetis, et a contentiosis nunquam invenitur.

E. *Si se vident boni et mali.*

Solet etiam quæri, utrum vicissim se videant illi qui sunt in inferno, et illi qui sunt in gloria. Sicut Sancti tradunt, et boni malos et mali bonos vident usque ad judicium; post judicium vero boni videbunt malos, sed non mali bonos. Unde Gregorius : Infideles in imo positi, ante diem judicii fideles super se in requie attendunt, quorum gaudia post contemplari non possunt.

Aug. in ps.
108, n. 17.

Luc. xvi, 28.

Aug. de Ge-
nesi ad litt.
lib. viii, n. 9.

Gregor. in
Evang. hom.
40, n. 2.

F. *De chao inter bonos et malos.*

Sed quum Sancti malos in tormentis videant, nonne aliqua compassione erga eos moventur? Nonne eos de tormentis liberari cupiunt? Recole illud evangelicum quod Abraham diviti respondit: Inter nos et vos chaos magnum firmatum est, ut hi qui ^{Luc. xvi.}
^{26.} volunt hinc transire ad vos, non possint, neque inde huc transmeare. Quid est illud chaos inter bonos et malos, nisi hinc justitia, inde iniquitas, quæ nullatenus sociari valent? Adco enim Sancti Dei justitiae addicti sunt, ut nulla compassione ad reprobos transire valeant, nulla pro eis inter Sanctos fiat intercessio. Quomodo ergo inde volunt aliqui transire ad illos, sed non possunt? Quia si Dei justitia admitteret, non fieret eis molesta liberatio eorum. Vel ita dicuntur velle et non posse, non quia velint et non possint, sed quia etsi vellent, non possent eos juvare. De hoc ita Gregorius ait: Sicut reprobi a poenis ad gloriam Sanctorum transire volunt et non possunt; ita et justi per misericordiam mente ire volunt ad positos in tormentis ut eos liberent, sed non possunt: quia justorum animæ etsi in naturæ suæ bonitate misericordiam habent, jam tunc auctoris sui justitiae conjunctæ, tanta rectitudine constringuntur, ut nulla ad reprobos compassione moveantur.

Gregor. in
Evang. hom.
40, n. 7.

G. *Quod visa impiorum poena non minuit Beatorum gloriam.*

Postremo quæritur, an poena reproborum visa, decoloret gloriam Beatorum, an eorum beatitudini proficiat. De hoc ita Gregorius ait: Apud animum justorum non offuscatur beatitudinem adspecta poena reproborum: quia ubi jam compassio misericordie non erit, minuere Beatorum lætitiam non valebit. Et licet justis sua gaudia sufficiant, ad majorem tamen gloriam vident poenas malorum, quas per gratiam evaserunt: quia qui Dei claritatem vident, nil in creatura agitur quod videre non possint. Non est autem mirandum, si Sancti jam immortales, reprobos videant mentis intelligentia, quum Prophetæ mortales adhuc, videre hæc omnia meruerunt. Egregientur ergo electi non loco, sed intelligentia vel visione manifesta, ad videndum impiorum cruciatus: quos videntes non dolore afficientur, sed lætitia satiabuntur, agentes gratias de sua liberatione, visa impiorum ineffabili calanitate. Unde Isaias impiorum tormenta describens, et ex eorum visione lætitiam bonorum exprimens, ait: Egregientur, electi scilicet, et videbunt cadavera virorum qui prævaricati sunt in me. ^{Ibid. n. 8.} <sup>Glossa in
Is. LXVI, 24.</sup> Vermis eorum non morietur, et ignis non extinguetur, et erunt usque ad satietatem visionis omni carni, id est electis, Lætabitur enim justus, quum viderit vindictam. ^{Is. LXVI, 24.} ^{Ps. LVIII, 11.}

H. *Epitome finem operi imponens.*

Hæc de pedibus sedentis super solium excelsum, quos Seraphim duabus alis ^{Is. vi, 1, 2.} velabant, scriptori, etsi non auditori, commemorasse sufficiat, qui a facie exorsus sedentis, per media ad pedes usque, via duce, pervenit.

SUMMA
DISTINCTIONIS QUINQUAGESIMÆ

PRÆCEDENTE distinctione tractatum est de gloria Beatorum; hic agit Magister de calamitatibus atque suppliciis reproborum. Et primo inducit quæstionem, quo intellectu asseruntur non peccare, et solvit. Secundo interrogat, qualiter dicantur esse in tenebris, imo et in tenebris exterioribus. Tertio scrutatur, qualem notitiam habeant de rebus et gestis viventium in hoc mundo, et an doleant de adversitatibus propinquorum et olim carorum suorum. Quarto inquirit, utrum damnati in inferno positi, videant Beatos in gloria, et econtra. Quinto, utrum Beati compatiantur damnatis. Ultimo sciscitur, an tantarum miseriarum inspectio aliquo modo minuat aut offuscat gloriam electorum; an etiam de pœnis et infelicitatibus impiorum Beati aliquo modo lætentur.

QUÆSTIO PRIMA

Circa hæc quæritur primo, **Utrum** damnati ex deliberatione ve-
lint se non esse, et omnino malint non esse quam tot pœnis affligi.

Videtur quod non, quoniam omne ens, potissime rationem habens, naturaliter appetit esse, et refutat ac abhorret non esse; quod autem inest a natura, inseparabiliter adest, nec ad oppositum quis assuescit. — Iterum, Augustinus libro de Libero arbitrio loquitur: Considera quantum bonum est esse, quod et beati ac miseri volunt. Melius enim est esse et miserum esse, quam omnino non esse. Ratio quoque Augustini ibidem est: Præelectio supponit electionem; sed non esse non est eligibile, quum nihil sit et naturaliter horreatur.

Apoc. ix, 6. In oppositum est illud in Apocalypsi: In diebus illis desiderabunt homines mori, et

A fugiet mors ab eis. — Aliqui etiam in hoc mundo cupiunt, imo et inferunt sibi mortem, ut hujus vitæ evadant miserias et tormenta; quæ tamen multo minora sunt pœnis calamitatibusque inferni. — Rursus, in Ecclesiastico habetur: O mors, quam *Ecclesiastico*, *lxii, 3.* bonum est judicium tuum homini indigenti et qui minoratur viribus!

Ad hoc Thomas respondet: Non esse potest duplicitate considerari. Uno modo, per se: et sic nullo modo potest appetibile esse, quum nullam boni habeat rationem, imo sit pura et mera boni privatio. Secundo, in quantum est ablativum pœnæ ac terminativum miseræ vitæ: et ita, non esse rationem quamdam boni sortitur, quoniam malo carere est aliquod bonum, ut quinto Ethicorum fatetur Philosophus. Unde de proditore dixit Salvator: Bonum ei esset, si natus non fuisset homo ille. Et super illud Jeremiæ, Maledicta dies in qua natus sum, dicit glossa Hieronymi: Melius est non esse quam male esse. Sicque damnati possunt eligere et præeligere non esse, etiam deliberativa ratione, quam in tot ac tantis miseriis esse. Hinc auctoritas Augustini intelligenda est, quod nec miseri possunt velle non esse per se, prout non esse est pura essendi privatio; sed per accidens appeti potest, ut est miseriæ finis atque corruptio. Unde et nono Ethicorum testatur Philosophus, quod quamvis esse ac vivere sint omnibus per se appetibilia, in quantum hujusmodi; attamen esse et vivere in miseriis, et impic vivere, non est appetibile. Potissime autem esse et vivere in tot et tantis miseriis sine fine et sine spe evadendi, est in infinitum fugibile ac horrendum. Hæc Thomas in Scripto.

Concordat Petrus, nec addit nisi quod damnati voluntate absoluta non cupiunt non esse, sed voluntate conditionata. Et per hoc B. Augustini solvuntur auctoritates.

Porro Richardus: Damnatos, inquit, velle non esse, duplicitate intelligi potest, sci-

Mauth.
xxxvi, 24.
Jer. xx, 14.

licet, aut voluntate naturali, aut delibera-
tiva. Primo modo non volunt nec velle
possunt non esse : quoniam esse in poena,
melius est quam nihil esse, quum in nihili-
tate nulla penitus sit bonitas. Et ut dicit
Philosophus secundo de Generatione, in
omnibus melius est desiderare naturam,
loquendo de melioritate naturali. Loquen-
do autem de voluntate deliberativa, contin-
git aliquid velle tripliciter, utpote : per se
et primo, item per se et non primo, atque
per accidens. Primo modo, quidquid volun-
tas vult, vult sub ratione boni positive. Se-
condo modo vult carentiam mali, etiam si
in illa non apprehendatur aliqua positiva
ratio boni : carentia enim mali est appeti-
bilis per se, non tamen primo, quia non
appetitur nisi quoniam ordine naturae pri-
us appetitur bonum. Tertio modo voluntas
deliberativa appetere potest non esse, in
quantum ad non esse sequitur carentia
mali ; sed primo et secundo modis damnati
non volunt non esse, ut patet de se.
Hæc Richardus.

Qui etiam querit, utrum damnati de-
beant velle non esse. Ad quod respondet :
In damnatis perpenditur malum culpæ in
quo sunt obstinati, et malum poenæ cui
sunt perpetuo deputati. Et per respectum
ad malum culpæ, potius deberent secundum
rectam rationem velle non esse quam
sic esse, quia magis tenentur Deum quam
se ipsos diligere. Per respectum vero ad
malum poenæ, quæ justa est et a Deo inflig-
ita, non deberent velle non esse ad hoc
ut poenam evaderent. Nobilior enim par-
ticipatio Dei est esse quam gaudium : imo
secundum Dionysium quinto capitulo de
Divinis nominibus, inter omnes participa-
tiones divinas esse est nobilior, sumendo
alias cum præcisione quantum ad illud
quod dicunt ultra esse. Rursus, in non es-
se nullum est bonum, in poena autem est
aliquid bonum. — Hæc Richardus. Contra
quæ objici posset, quod naturale est vo-
luntati creatæ appetere gaudium, velle be-
atitudinem, refugere poenam, atque optare
bene esse : quibus omnibus contrariatur

A esse in tam inæstimabili calamitate sine
fine et spe evasionis. Verum de his dictum *Cf. t. XXI.*
est plenius super secundum, tractatu de ^{p. 390 A.}
dæmonibus.

Præterea Bonaventura : Aliqui (inquit)
respondent, quod damnati mallent non es-
se quam sic esse ; sed appetitus eorum est
indiscretus, et inordinatus, atque phanta-
sticus, quoniam appetit quod sibi nocivum est,
instar febricitantis qui appetit corruptiva,
qui appetitus non venit ex natura, sed ex phantastica imaginatione, quia
existimat sibi prodesse quod nocet. Ita
damnati, quia imaginatur se habitueros
quietem, si omnino non essent, appetunt
potius non esse quam esse in poenis. Et hoc
videtur dicere Augustinus libro de Libero
arbitrio. Sed et Salomon : Feliciorum (*in Eccl. iv. 3.*
quit) utroque judicavi eum qui nondum
natus est. Et increata Sapientia protesta-
tur : Melius erat ei, si natus non esset. — *Matth.*
Ideo aliter est dicendum, quod non esse ^{xxvi, 24.}
nullo modo est appetendum appetitiū re-
cto, similiter nec esse damnatum, aut esse
infelicem. Et si horum aliquid appeta-
tur, phantasia est, non ordinatio naturæ :
imo unumquodque eorum est fugiendum.
Quumque se habeant sicut excedentia et
excessa, utrumque altero magis est fugi-
endum diversis respectibus. Nempe quum
non esse adimit totum bonum, poena par-
tem, magis fugiendum est quam poena.
Poena autem quum sit diuturnior, puta
æterna, conversio autem in non esse sit
momentanea ; ideo quoad hoc, magis ap-
petendum est non esse quam esse in poe-
nis, sicut reus potius vult decollari quam
secari et uri. Simpliciter tamen loquendo,
quia corruptio in non esse in infinitum
excedit intensive, in infinitum (inquam)
secundum proportionem, poena vero in in-
finitum excedit extensive secundum veri-
tatem ; ideo credo quod si poneretur in
optione damnati seu non damnati, magis
appetendum esset prorsus non esse quam
in aeternum torqueri, loquendo de appe-
titu refugiente incommodum. Nam hoc
judicat mens tolerabilius esse. Verumta-

men secundum rationem boni honesti, quoniam cruciatus spiritus iniqui est ad gloriam Dei, malle debent subjacere suppliciis ad continuam Dei laudem, quam per omninodam corruptionem illa effugere. Ipsi tamen simpliciter mallent non esse. Hæc Bonaventura.

q. 20. Insuper Henricus primo Quodlibeto : Ut omnes (inquit) hujus quæstionis sinus excutiamus, sciendum quod duplex est miseria : una pœnæ, alia culpæ. Et de utraque quæstio habet difficultatem. Et quoad miseriam pœnæ, tractat eam Augustinus libro de Libero arbitrio ; quantum ad miseriæ culpæ, Philosophus quarto et nono Ethicorum. Itaque (ut recitat Augustinus) quidam dixerunt, quod non esse magis esset eligendum, quantum est ex parte eligibilis, quam esse pœnale ; et etiam ex parte eligentis, ita quod homo magis debet eligere non esse quam esse pœnale. Sed quod modo contrarium accedit, contingit ex dupli causa. Prima est, quod homo magis vult miser esse quam non esse, ne post non esse exsistat miserior : sive minorem miseriam præfert majori. Alia est, quoniam homo dicere potest : Malo miser esse, quia jam sum, et ideo non possum aliter mihi consulere ; si autem priusquam essem, potuisse mihi aliter consulere, eligere deberem potius non esse quam miser esse. Contra istos ostendit Augustinus, quod non esse, quantum est in se, nullo modo potest esse magis eligibile quam miserum esse, sed econtra : quia non esse privat omnem rationem boni, non autem miserum esse. Secundo ostendit, quod similiter ex parte eligentis homo non debet magis eligere non esse quam miserum esse : quoniam non esse non est melius quam miserum esse ; et iterum, quoniam homo non est melior quam pertingit ad non esse, quam dum pertingit ad miserum esse. Simpliciter ergo dicendum et absolute, quod magis eligendum est esse in pœnis, et melius tam ex parte eligibilis quam ex parte eligentis, quam non esse.

Verumtamen, ne credatur quod omnino non esse, nullo modo possit magis eligi quam in pœnis esse, consequenter ostendit quomodo hoc sit possibile, et quomodo non, distinguendo quod voluntas eligere potest ut est natura, et ut est deliberativa. Et dicit, quod primo modo nequaquam potest appetere non esse, sed solum esse, qualcumque sit illud. Si vero eligat voluntas in quantum deliberativa, subdistinguit. Aut enim est deliberata recta ratione, aut falso errore decepta. Et primo modo distingui potest de non esse : quia aut est non simpliciter esse, et sic adhuc non potest plus eligere non esse quam esse pœnale, quia non esse hujusmodi, nihil habet eligibile in se, et recta ratio nihil eligit nisi eligibile secundum se ; aut est non esse in uno statu propter melius esse in alio statu, secundum quod Apostolus dixit, *Cupio dis-*
Philipp. 1.
solfi et esse cum Christo : et ita potest
appeti non esse hic, ut alibi melius sit. Si autem sit falsa ratione decepta, et hoc circa non esse tanquam eligibile conceptum, hoc contingit dupliciter. Aut enim ista deceptio contingit circa non esse in uno statu, propter melius esse circa ipsum in alio statu, ut putant, sicut qui se occidunt ut veniant ubi melius se habere credunt. Aut contingit circa ipsum non esse simpliciter, putando ipsum non esse, esse magis eligibile quam esse pœnale, et hoc propter rationis obnubilationem ex perturbatione pœnæ. Nempe ut asserit Augustinus, qui urgente pœnali miseria sese intermit, etiamsi nullum se futurum crediderit, falsa est electio eligentis. Nam si eligit non esse, convincitur se fateri se nihil eligere : quemadmodum Cato nolens subjici Cæsari, se peremit. Unde Augustinus super hoc suam intentionem concludens, adjecit : Ut de tota hac re dicam quid sentio, nemo quum se necat, aut quovis modo mori desiderat, intendit ibi naturalem sensum et appetitum. Quum ergo quis credens se post mortem amplius non victurum, tamen molestiis victus occidit se, tanquam melius sit omnino non esse quam pœnali-

ter esse, in sensu tamen habet desiderium naturale quietis : et quod quietum est, non potest penitus nihil esse. Omnis itaque ille appetitus est in voluntate mortis, non ut qui moritur non sit, sed ut requiescat. — Hæc Henricus.

Qui consequenter videtur mentem Augustini expondere, si tamen eam rite exponit : quia ut Bonaventura insinuat, intentio Augustini esse videtur, quod nemo quantumlibet miser et angustiatus possit velle non esse simpliciter ; aut si hoc vult, hoc est ex deceptione, quia in veritate, miserum et pœnale esse eligibilis est, quam omnino non esse. Sed quid super hoc sentiendum sit, jam ex Thoma et Richardo p. 454 A¹, D¹. compendiose expressum est. — Consequenter Henricus prosequitur, an propter miseriā culpæ vitandam magis debeat homo eligere non esse quam esse : Super hoc, inquiens, est expressa sententia Philosophi quod sic, imo quod homo virtuosus magis debet eligere mori quam in virtute vivere, et mori in majori actu virtutis quam vivere in minori. Et circa hæc scribit hic doctor diffuse, multa hinc inde inserendo, in quibus sunt quædam incerta.

Præterea Scotus hic recitat opiniones aliorum prætactas cum earum rationibus, quas impugnat, et suam responsonem subjugens, affirmat : Nullus potest secundum rectam rationem appetere non esse. Non enim est appetendum propter miseriā pœnæ, nec propter miseriā culpæ. Primum probo. Nullus secundum rectam rationem potest appetere non esse, nisi propter fugam alterius quod simpliciter est magis vitandum quam non esse. Sed malum pœnæ non est hujusmodi malum respectu non esse, quia nullus secundum rectam rationem appetit plus non justum quam justum. Pœna autem est aliquid justum, non esse vero nihil habet de ratione justitiae. Item nullus recta ratione potest eligere contra naturalem inclinationem consonam voluntati divinæ, seu quando voluntati divinæ conformis est ; sed ad esse est appetitus naturalis, quia melius est

A esse quam non esse, atque ad esse omnia agunt ; estque divinæ consonum voluntati, quia sicut vult rem esse, ita conservat eam in esse, et dat esse : ergo nullus potest recte eligere non esse, ad vitandum aliquid quod sit consonum voluntati divinæ ; sed pœna et esse in miseria est secundum voluntatem divinam. Hæc Scotus.

Circa quæ dico, quod non esse est potius appetendum ipsi damnato, quam in tantis esse suppliciis. Nec obstat quod supplicia iusta sunt, id est juste inficta : quia But talia non appetuntur non esse et non inferri, sed in quantum sunt afflictiva et nociva naturæ, appetitui quoque naturali contraria, rationem pro magna parte absorbentia, atque ingenitæ libertatis naturaliter desideratæ vehementer impeditiva. Denique, secundum Augustinum in Enchiridio, non tenemur voluntatem nostram conformare voluntati divinæ semper in volito, imo licite possum desiderare patrem meum ab infirmitate sibi juste inficta et ab instantे agone sanari, finali-

C terque salvari, quem Deus justo judicio non vult sanari, sed mori et condemnari.

— Ad aliud dico, quod quamvis naturalis appetitus sit ad esse, non tamen est ad esse miserum, afflictionibus plenum, æternæ calamitati subjectum : imo naturalis appetitus refugit et abhorret hujusmodi esse. Et quamvis melius sit esse in pœnis quam prorsus non esse, per comparationem ad ordinem universi, et in quantum in hoc reluet divina justitia, non tamen est melius ipsi misero condemnato, nec D Deus requirit ab ipso ut malit esse tam miser quam non esse. Imo ipsem Judex supremus asseruit : Melius illi esset natum non esse. Denique fortissimus Machabæus deprompsit : Melius est nobis mori in bello, quam videre mala gentis nostræ et sanctorum. Quanto magis melius esset non esse, quam in æternum damnari ?

Consequenter Scotus probat, quod non esse non est appetendum propter malum culpæ vitandum, quia sicut maximum peccatum est Deum odire, ita post hoc gra-

*Cf. l. XX,
p. 648, in
littera.*

*Matth.
xxvi, 21.*

*I Mach. iii,
59.*

vissimum est peccatum, velle se non esse. A nec consideratio mentis circa gloriam electorum.

In oppositum est, quod in Evangelio legitur dives in tormentis levasse oculos, et *Luc. xvi.*
vidisse Abraham a longe Lazarumque in ^{23.} sinu ipsius.

Circa hæc scribit Bonaventura : Consideratio seu cognitio glorie Beatorum est damnatis ac reprobis poena, consideratio quoque damnationis ac poenae impiorum gaudium est electis : quia damnati attendunt gloriam Beatorum tanquam amissam et eis juste ablatam, electi vero miseras reproborum, ut justam ultiōnem atque perpetuam calamitatem quam misericorditer evaserunt. Ideo scriptum est : *Læ-* *Ps. lviij, 11.* tabitur justus quum viderit vindictam. Quoniam ergo gloria electorum perpetuo manet, et post judicium copiosior erit ; ideo et nunc intuentur, et ex tunc sine fine conspicient supplicia reproborum. Unde vicesimo secundo de Civitate Dei disseveruit Augustinus : Qui tunc erunt in gaudio illo, quid foris agatur in tenebris, in suo lumine scient ; ideo dictum est, *Egredien-* *Is. lxvi, 24.* tur, quoniam eos non latebunt hi qui foris tunc erunt. Si enim hæc nondum peracta Prophetæ olim videre potuerunt, per hoc quod Deus per aliquantam prophetiæ lucem in eorum mentibus fulsit, quomodo immortales effecti et tunc glorificati praesentes incircumscripibili lumini Dei, et illud clare in se ipso conspicientes, jam facta non cernerent? Videbunt igitur tunc in Deo æternoque speculo, ut conferat ad eorum gloriam cumulandam. Post judicium quoque in tantum augebitur calamitas injustorum, ut eis considerare non liceat honorem gloriamque Sanctorum, neque ab eis auxilium petere, sicut dives ab Abraham postulavit : quoniam magnitudinem tormentorum suorum non poterunt sustinere, imo in tantum absorbebuntur suarum acerbitate poenarum, quod aliis intendere non valebunt. Verumtamen nec sic interim cernunt gloriam electorum, quod ipsam essentiam glorie intueantur,

Cf. p. 454 C.
457 B.

Sap. xiv, 9. in peccatis? Imo ut ait Scriptura, odio sunt Deo impius et impietas ejus. — Verum in hujus quæstionis solutione alia multa tangit Scotus, contra quæ multa obiecere non esset difficile : de quibus pertinseo.

QUÆSTIO II

QUæritur item hic, Utrum Beati et damnati invicem se cognoscant ac intueantur, ita quod damnati videant gloriam electorum, et electi miserias damnatorum.

Videtur quod non, quoniam reprobri et damnati æternæ oblivioni sunt traditi. — Rursus, damnati intus sunt excæcati, nec possent videre Beatos in gloria ante futurum judicium nisi interioribus oculis, qui in eis sunt obtenebrati. — Salomon quoque dixit : Quia nec sapientia, nec scientia, nec ratio erunt apud inferos. Ergo

Eccle. ix, 10.

aut spiritualia illa bona cœlestia distinete A sed infusam, Deo revelante. Nec est ineonveniens ut fiat eis infusio alienus scientiæ sine infusione gratiæ, quoniam primum illud confert ad eorum afflictionem, et istud secundum spectat ad recipientis utilitatem. Hæc Petrus.

Concordat Thomas : Damnati, inquiens, ante diem judicii videbunt Beatos in gloria; non quod cognoscent quæ et qualis sit illa, sed solummodo cognoscent eos esse in gloria quadam inæstimabili. Atque ex hoc ineffabiliter turbabuntur, tam ex invidia de felicitate justorum, juxta illud *Sap. v. 2. libri Sapientiæ*, Videntes turbabuntur timore horribili, quam ex mœrore quod tantam gloriam neglexerunt et amiserunt. Post diem vero judicii, omnino Beatorum visione ac lumine privabuntur. Nec tamen ex hoc eorum miseria minuetur, sed intendetur: quia memoriam habebunt gloriae Beatorum quam in judicio conspexerunt aut ante; et hoc erit eis supplicium. Ultterius etiam affligentur ex hoc, quod videbunt se reputari indignos videre utramque gloriam Beatorum. Hæc Thomas in Scripto.

Consonat Petrus : Gloriam (dicens) Beatorum videre, intelligi potest dupliciter. Primo in universalis, ita quod videant illos esse in gloria magna: et taliter vident damnati gloriam electorum. Secundo in particulari, ut scilicet noscant qualis sit gloria tanta: et ita non videbunt, præser-tim post diem judicii, quia tunc eorum cogitatio potissime deflectetur ad proprias poenas. Vident autem gloriam Beatorum non per speciem innatam aut aequisitam,

A sed infusam, Deo revelante. Nec est ineonveniens ut fiat eis infusio alienus scientiæ sine infusione gratiæ, quoniam primum illud confert ad eorum afflictionem, et istud secundum spectat ad recipientis utilitatem. Hæc Petrus.

Porro de his plenius scribens Richardus : Damnati, ait, proprie loquendo de visione, non vident gloriam electorum, quum visio proprie sit cognitio intuitiva et clara. Sic namque non posset videri gloria Beatorum, nisi viderentur et ipsi Beati, imo et Deus, quum corum gloria in perfecta conjunctione cum Deo consistat: non enim potest immediate et clare videri aliquorum conjunctio, quin videantur ipsa conjuncta. In generali tamen, et partim in speciali, cognoscunt gloriam Beatorum, quasi intra se arguendo, quoniam nullum justorum secum conspiciunt: unde cogitur eorum intellectus sentire veram esse Scripturam. Et quia felicitas promittitur justis in Scripturis non solum in generali, sed et aliqualiter in speciali ac particulari, quamvis non in ratione pure specialissima, quia sic lingua hominis non posset eam narrare: hinc damnati cognoscunt gloriam illam aliqualiter in particulari. Nec ad hoc requiritur speciei infusio, quoniam ex certissimis effectibus et propriis experimentis, atque ex memoria eorum quæ hic neverunt, id scient. Aliqui tamen dicunt, quod per speciem infusam, etc. Beati vero multo perfectius vident damnatorum supplicia, quia videbunt ea in Verbo, et etiam clare per species inditas, in D proprio genere speculando, eo quod visio illa sit aliqualiter ad augmentum accidentalis præmii electorum: quia videndo Dei justitiam in suis effectibus, gloriantur. Nec miseris compatuntur: quia divinæ voluntati et æquitati sunt plenarie ac immobiliter conformati, propter quod volunt quidquid vident Deum simpliciter velle. Hæc Richardus.

Insuper Scotus hic aliqua scribit, difficultando materiam, qualiter Beati vident supplicia damnatorum: an scilicet ratio

cognoscendi hujusmodi sit divina essentia A justum est in se; Beati vero acceptant il-
vel proprietas personalis, et utrum poena
habet ideam in Deo, et utrum Beati vident
poenas illas ut quid volitum. Verum ista
sunt huic loco prorsus impertinentia, et
magis expedire videtur, de his plane loqui
ad compungendum ac metuendum, quam
curiosæ subtilitati insistere ad disceptan-
dum et contendendum. Ad ea quoque quæ
tacta sunt, qualiter scilicet creata et nega-
tiva ac privativa cognoscuntur in Deo et a
Deo, et qualiter habeant in Deo ideam,

tom. XX, p. 393, etc. patet responsio ex dictis super primum, et alibi.

Addit etiam Scotus : An Beati videant visione sensibili poenas damnatorum, ita quod tanta distantia non impedit hujusmodi cognitionem, non me intromitto. Amplius, quomodo Deus aut voluntas Beatorum se habeat ad supplicia damnatorum, nescio ; nec video quomodo, quum nec Deus nec voluntas beata consoletur aut gaudeat de poenis illorum. Imo apud Isaiam

Is. 1, 24. Dominus protestatur : Heu, ego consolabor super hostibus meis. Qui quum dicat, Heu, loquitur quasi condolendo : quoniam pro-

Sap. 1, 13. prium ei est misereri et parcere, nec latet in perditione viventium. Unde non ordinat aliquos ad poenam, nisi quadam ratione necessitatis in natura, eo quod non potest aliter ordinare salvo jure, quo ordinari debet culpa sub poena. Non tamen poena illa est volita simpliciter nec a Deo neque a Beatis, sed solum secundum quid : gaudent enim in observatione justitiae. Verumtamen judex (eius est poenam infligere) aliter debet gaudere de poena juste inflicta, quam ali quorum non interest. Deus namque acceptat poenam damnatorum, quoniam justa est, et fit in vindictam suæ offendæ : ideo ejus interest majorem habere complacentiam in poenarum illarum inflictione, quam habent inde Beati. Imo minorem debent complacentiam in hoc habere, quia ad eos non pertinet vindicta : quoniam si Deo placeret, vellent liberationem damnatorum, vel saltem eis non displiceret. Unde Deus acceptat illud quod

lud pro tanto quia est ordinatum et inflatum a Deo, qui est primum objectum eorum volitum, in quo omnia vident et volunt : et quod vident Deum velle et acceptare, hoc volunt. Hæc Scotus.

In quibus videtur obscurum quod ait, Deum non ordinare aliquos, scilicet reprobos, ad poenam, nisi quadam ratione necessitatis in natura, eo quod non potest aliter ordinare : debet enim culpa esse sub poena. Omnipotens namque superliberrimus

B Deus nec electos prædestinavit, nec alias præscivit ac reprobavit necessitate naturæ ; et absolute loquendo, potuit aliter ordinare, et taliter potuit ac posset cum ipsis disponere, præsertim de absoluta potentia, qua et posset eos salvare, et ad tempus punire, et ab omni tormento eripere : quæ omnia patent ex dictis super primum de t. XX, p. 497 providentia, prædestinatione, præscientia et s. atque potentia Dei, quum et Apostolus protestetur, quod Deus omnia agit consilio et Ephes. 1, 11. secundum propositum voluntatis suæ, nec C aliquid agit ad extra ex necessitate naturæ.

Postremo, quod Scotus fatetur, se non scire neque videre quomodo Deus et Beati se habeant ad poenas damnatorum, non videtur tam speciale aut grandem difficultatem habere. Gaudet quippe in illorum punitione nequaquam ex crudelitate, quum sit bonitas pura, et naturaliter pius et clemens, ac essentialiter dulcis, rectus et gratiosus ; sed ex amore suæ infinitæ justitiae, in quantum illa poena est effectus

D suæ justitiae, moderatus moderamine infinitæ suæ sapientiae, et complacet sibi in justa ac debita refrenatione ac castigatione pravissimarum rebellium voluntatum, quemadmodum per Osee testatus est : Juxta desiderium meum corripiam eos. Item, Exosos habui eos propter malitiam adinvocationum ipsorum ; de domo mea ejiciam eos, non addam ut diligam eos. Et rursus per Ezechielem : Ecce complosi manus Ezech. xxii, 13, 20-22. meas super malitias eorum, et succendam eos in igne furoris mei, sicut conflatur

Ps. x. 8. argentum in medio fornacis, et requie-
scam. Etenim justus Dominus, et justitias
dilexit.

QUÆSTIO III

Amplius quæritur, An damnati valeant uti scientia atque notitia acquisita in vita præsenti.

Videtur quod non, quoniam Salomon *Eccle. ix.*, ait, Quodecumque potest manus tua, instanter operare : quia nec sapientia, nec scientia, nec opus, nec ratio erunt apud inferos. — Iterum, dictum est quod post diem judicii reprobi ita erunt pœnarum suarum acerbitate absorpti, quod de cetero considerare nequibunt gloriam Beatorum : ergo ex tunc ratione carebunt. — Insuper pœna inferni, imo et purgatorii, acutior intolerabiliorque consistit omni pœna vitæ præsentis, quanquam immanissima tormenta sancti martyres sint perpessi, ut in libro de Pœnitentia loquitur Augustinus. — Qui etiam nudo corpore in calidissimo jaceret fornace, scientia uti non posset.

In oppositum est, quod apud Lucam de damnato divite recitat Veritas, quemadmodum positus in inferno, deprecatus sit Abraham : Mitte Lazarum in domum patris mei, etc.

Ad hoc Thomas respondet : Sieut propter perfectam Sanctorum beatitudinem nil erit in eis quod non sit gaudii ac gaudendi materia, ita nil erit in damnatis quod non sit materia pœnæ et causa tristitiae; nec aliquid ad tristitiam pertinens deerit eis, ut sic sit eorum miseria consummata. Porro consideratio agnitorum, quantum ad aliquid inducit lætitiam : et hoc, vel ex parte objectorum, in quantum amantur, aut ex parte cognitionis, in quantum conveniens est et perfecta. Conformiter, cognitio potest esse tristitiae ratio, et ex parte cognitorum, in quantum suut

A contristativa ; et ex parte cognitionis, ut dum ejus imperfectio consideratur : ut quum quis perpendit se deficere in cognitione rei cuius perfectionem appeteret. Itaque in damnatis erit consideratio actualis eorum quæ ante seiverunt, ut materia et objectum tristitiae ac tormenti, non ut causa consolationis aut gaudii. Considerabunt etenim mala quæ gesserunt, bona quæ omiserunt, amata quæ perdiderunt, et omnem calamitatem, vilitatem ac desperationem quam incurrerunt, atque ex his omnibus affligeruntur. Considerabunt quoque imperfectam esse notitiam quam de rebus speculabilibus habent, seque amississe summam ejus perfectionem quam poterant adipisci, et inde cruciabuntur. — In præsenti demum, anima conjuncta corruptibili corpori, retrahitur et impeditur a considerando; in futuro autem, anima non ita trahetur a corpore, imo quantumcumque corpus affligatur, tamen anima semper considerabit lucidissime illa quæ possunt ei esse causa mœroris. Ab his vero quæ possent consolationem aut relevamen inducere impeditur, ne ea attendat : et sic verificatur quod Salomon loquitur. Sed nec diurnitas potest in eis oblivionem inducere.

Quaritur quoque, an damnati cogitent interdum de Deo. Videtur quod sic, quia assidue odiunt, maledicunt et blasphemant majestatem ipsius : quod fieri nequit sine prævia apprehensione et cogitatione illius. — Dicendum, quod Deus potest dupliciter considerari. Primo secundum se, et secundum id quod proprium est ei ex se, utpote ut bonitas summa et causa totius boni : sieque nullo modo cogitari potest sine delectatione, nec sic cogitabitur a damnatis. Secundo, prout est causa quorundam effectuum displicentium voluntati perversæ, hoc est, secundum id quod est ei quodammodo accidentale in suis operibus, ut punire, etc. : et ita a damnatis cogitatur. Quæ cogitatio inducit eis afflictionem. Nec odiunt Deum nisi ratione punitionis et prohibitionis eorum quæ appetunt. Hinc non

considerant Deum nisi ut punitorem et A nata ad illum ex sua natura, sed potest esse in alio.

In quibus videtur intricatum quod ait, Deum secundum se ut est rerum principium, non posse cogitari sine delectatione, quum et multi devoti fateantur se non delectari neque dulcedinem experiri orando, psallendo, meditando, etiam quando conantur ad hoc. Unde et sanctus pater Bernardus loquitur in sermone : Quid est quod Scriptura tam simpliciter exhortatur, Delectare in Domino, quasi ad manum sit nobis delectari in Domino? Alias etiam quæstiones movet hic sanctus Doctor, de cognitione animæ separatae a corpore : de quibus pertranseo, quoniam determinatae sunt super secundum.

*Cf. l. XXI, p.
411D'; 522C,
525C; XXII,
p. 169 D';
XXIII, p.
509 A'.*

Concordat Richardus, qui etiam quærerit, utrum damnati cognoscunt ea quæ fiunt circa nos. Respondet : Damnatos cognoscerre ea quæ fiunt circa nos, tripliciter potest intelligi. Primo, an ea cognoscant per scientiam; secundo, an per conjecturam; tertio, an per revelationem. Primo modo ea non noseunt, quia sic ea cognoscere nequeunt nisi accipiendo similitudines a rebus, ad quas accipiendas requiritur proportionata propinquitas intellectus ad rem ipsam. Et quamvis distantia non impedit cognitionem intellectus respectu rei cuius jam speciem habet, tamen improportionata distantia inter animas quæ sunt in inferno, et ea quæ fiunt in hoc mundo, impedit cognitionem intellectus respectu rei cuius non habet speciem, quoniam prohibet speciei acquisitionem. Secundo modo, videlicet per conjecturam, multa queunt D e cognoscere de his quæ circa vivos aguntur, rememorando præterita quæ hic videbunt. Tertio etiam modo quædam horum cognoscunt, sive per revelationem dæmonum sive animarum ad eas descendantium. Hæc Richardus.

Cf. l. XX, p. 469 C. Qui rursus sciscitur, an anima separata possit se mouere de loco ad locum naturali virtute. Ad quod respondet quod imo, nisi superiori virtute prohibeatur. Est enim in loco definitive, nec determi-

Quærerit quoque, an naturali virtute possit mouere aliquod corpus. Ad quod eodem modo respondet quod imo : Et credunt (inquit) aliqui, quod interdum sic movet. Refert namque Gregorius quarto Dialogorum, Germanum episcopum Capuanum invenisse Paschasium diaconum defunctum, stantem et obsequentem in balneis. Quumque anima illa non fuerit illius corporis forma, constat quod fuit motor ipsius secundum locum. Nec dicendum, ut aliqui dicunt, quod fuit angelus bonus aut malus in specie Paschasi : nam Paschasi faciebat illa pro penitentia sua. Nec fuit verum corpus Paschasi, quoniam anima separata divina prohibetur virtute mouere corpus quod antea informavit, imo et quodcumque corpus quod aliquando fuit informatum anima rationali aut etiam bestiali, ne hoc fiat hominibus occasio incidendi villem et horrendum errorem opinantium intellectum humanum transire de corpore uno ad aliud, ita quod successive sit proprius motor corporum diversorum, et quamlibet animam quodlibet posse ingredi corpus, ut Pythagorici fabulantur.

Denuo sciscitur, an anima separata posset naturali virtute fieri proprius alienus corporis motor. Respondet quod non. Nam spiritus dicitur proprius motor corporis, quoniam specialiter deputatus est ad movendum corpus illud aliquo speciali modo quo nullum aliud corpus mouet, et quo corpus illud ab alio nullo motoretur : sieque anima quamdiu manet in corpore, est proprius motor corporis sui, et separata non potest fieri alterius corporis forma, imo nec proprii, quousque illud divina virtute debite disponatur ad unionem cum anima. — Hæc Richardus.

Præterea ad quæsumus hoc, utrum anima separata cognoscat quæ circa nos fiunt, respondent Bonaventura et Petrus : Duplicit cognoscitur aliquid, utpote, propria consideratione et alterius instructione. Cognitio ex propria consideratione est du-

plex : una est certitudinalis ac rei præsentis, alia conjecturalis ac rei absentis. Cognitio quoque per instructionem est duplex : una per alterius relationem, alia per Dei revelationem. Quum ergo sit quadruplex modus cognoscendi, primo modo non cognoscunt actus nostros quamdiu sunt in locis sibi deputatis, quoniam nimis distant a nobis, nisi divina permissione veniant ad nos ; sed secundo modo, videlicet conjecturaliter, possunt eos cognoscere, loquendo de animabus malis. Tertio quoque modo, videlicet relatione, tam bona quam malæ animæ possunt actus nostros cognoscere. Sed quarto modo, puta per revelationem, bona animæ præsertim eos cognoscere queunt. Hæc illi.

Quocirca allegat Albertus illud Job de mortuo vitioso : Sive nobiles sive ignobiles fuerint filii ejus, non intelliget. Ubi ait Gregorius : Sicut viventes ignorant quo loco habeantur animæ mortuorum, sic mortui nesciunt qualiter disponatur vita eorum quos post se reliquerunt in corpore.

QUÆSTIO IV

Restat jam sciscitandum, **An omnis voluntas damnatorum sit prava, ita ut nunquam pœnitentiantur, nec valeant pœnitere; et an vellet omnes secum esse damnatos; et utrum demereantur ac odiant Deum.**

Tamen ad ista satis patet responsio ex dictis super secundum, de easu, damnatione obstinationeque dæmonum : ideo sufficit nunc breviter illa tangere.

Itaque Thomas ad ista respondens : In damnatis, inquit, est duplex voluntas, videlicet, naturalis et deliberativa. Naturalem habent immediate a Deo, qui naturæ intellectuali ac rationali impressit hujuscemodi inclinationem quæ appellatur na-

turalis voluntas. Numquid remaneat in damnatis natura in se bona, nec naturalis bonitas possit corrupti totaliter per peccata, potest etiam esse in eis aliqua bonitas voluntatis naturalis, quum dictum sit, *Cf. p. 397 C. 455 A' et s.*

B interdum velint aliquod bonum, non tamen hoc volunt bene nec recta intentione.

Porro dum quæritur, an pœnitentiantur, dicendum, quod pœnitere de peccato continet dupliciter: primo modo per se, secundo per accidens. Per se de peccato pœnitere, est peccatum abominari et de eo dolere, in quantum peccatum est, et contra Dei præceptum, ejusque offensivum : et ita damnati non pœnitent, imo voluntas malitiæ peccati jugiter manet in eis. Pœnitere vero de peccato per accidens, est dolere C de eo propter adjuncta, id est ratione pœnæ pro ipso inflictæ : et taliter pœnitent juxta illud Sapientiæ, Dicentes intra se, *Sap. v. 3.*

pœnitentiam agentes. In hoc etiam mundo quantumcumque obstinati, per accidens pœnitent de suis excessibus, si pro eis acriter puniantur, ut loquitur Augustinus libro LXXXIII Quæstionum: Videmus etiam ferociissimas bestias dolore pœnarum a maximis voluptatibus abstinere.

Denique ad hoc, an vellent omnes secum esse damnatos, dicendum, quod sicut D in Beatis est perfectissima caritas, ita in damnatis est maximum odium. Hinc sicut Beati de omnibus bonis gaudebunt, sic condemnati de omnibus bonis dolebunt. Sicque ex consideratione beatitudinis Sanctorum affligentur, juxta illud Isaiæ : Videant et confundantur zelantes populi. Unde omnes bonos vellent esse damnatos. Imo tanta erit eorum invidia, quod etiam propinquorum gloriæ invidebunt, quum ipsi sint in summa miseria. Attamen minus invident propinquis quam

aliis, et major esset eorum pœna, si omnes propinqui eorum damnarentur, quam si aliqui de suis propinquis salventur. Hinc dives petuit fratres suos a damnatione præservari : sciebat namque quod aliqui homines salvarentur. Maluisset tamen fratres suos cum ceteris omnibus condemnari. Hinc constat quod damnati non conservabunt amicitiam ad eos quos in vita hac dilexerunt. Dilectio quippe quæ non fundatur super bonum honestum, cito dissolvitur, præsertim in malis hominibus, ut nono dicitur Ethicorum. Verum in hoc voluntas eorum manebit perversa, quod causam vitiosæ dilectionis perpetuo retinebunt. Quamvis etiam eorum supplicium augeatur ex multitudine condemnatorum, tamen in tantum in eis excrescit invidia, quod malunt cum pluribus magis affligi, quam cum paucioribus minus.

Insuper ad hoc, an demereantur, dicendum, quod de damnatis ante judicium et post judicium est distinguendum. Omnes enim communiter confitentur, quod post diem judicii non erit aliquod meritum vel demeritum, quoniam meritum atque demeritum ordinantur ad aliquod bonum vel malum ulterius consequendum. Post diem autem judicii erit ultima consummatio bonorum et malorum, ita quod nihil erit addendum de bono aut malo : propter quod bona voluntas in Beatis non erit meritum, sed præmium ; et prava voluntas in damnatis non erit demeritum, sed tantum supplicium. Sed ante judicium aliqui dicunt Beatos mereri, et damnatos demereri. Quod tamen esse non potest respectu præmii D essentialis aut pœnæ principalis, quoniam quoad hoc utrique pervenerunt ad terminos suos ; sed respectu præmii alicujus accidentalis aut secundariæ pœnæ, quæ possunt augeri usque ad diem judicii, etc., dist. vii, q. i. prout totum istud plenius dictum est super secundum. Ubi etiam elucidatum est, tom. XXI, an damnati odio habeant Deum. Nempe p. 389 D'. Deum secundum se ipsum consideratum non odiunt, sed ratione suorum effectuum, in quantum videlicet tantam eis pœnam

A infligit ac perire permisit. — Hæc Thomas in Scripto. Quibus concordant Albertus, Bonaventura, Petrus, Richardus, aliquique communiter.

B Verumtamen Bonaventura in parte alter sentiens, respondendo ad istud, utrum damnati velint se peccasse : Mala (inquit) voluntas dupliciter dicitur, scilicet, actus et habitus. Dico ergo, quod timor servilis in viatoribus non aufert habitum malæ voluntatis, sed actum : iste enim non vult luxuriari, quia timet puniri ; de ipsa voluntate tamen habitum non aufert, quia si speraretur impunitas, vellet luxuriari. Sic intelligendum est in damnatis, quoniam dolor pœnæ aufert ab eorum voluntate actum volendi peccare : quia revera damnatus non optat luxuriari nec inebriari, propter pœnas quas sentit se ex actibus illis incurrisse. Itaque vult non peccasse : non quia peccatum displiceat sibi, sed pœna. Hæc Bonaventura.

C Quibus objici posset, quod eadem ratione timerent neque auderent blasphemare ac maledicere Deo. Denique, sicut jam tacutum est, de cetero non poterunt demeriri, sicut nec mereri, saltem post diem judicii. Verum de hoc Bonaventura in alia loquitur quæstione : Quamvis in damnatis aliquo modo remittantur affectiones libidinosæ quæ delectationem habent annexam, propter pœnarum acerbitatem ; aliæ tamen affectiones in quibus consistit pœnalitas, quæ scilicet in se ipsis pœnales sunt et amaræ, ut ira, invidia, odium, augmentur in ipsis : unde universos Beatos vellent esse damnatos.

Præterea Henricus Quodlibeto octavo respondens ad istud, utrum damnati possent reverti ad bonum : Quadruplex (ait) est bonum, puta, naturæ, moris, gratiæ, et gloriæ. De bono naturæ non potest quæstio ista intelligi, quia naturalia non sunt damnatis ablata. Si autem quæstio intelligatur de bono moris, advertendum quod hoc bonum consistit in actu deliberativo, in quo duo considerantur, videlicet : substantia actus, et forma quam imponit intentio

operantis. Et quantum ad substantiam ac-
tus, bene eonceditur quod damnati pos-
sunt redire ad bonum : nam possunt ali-
quem informare, et vera respondere, recta
consulere. — Quantum vero ad formam
actus intentionemque finis, dicunt aliqui
quod possunt exire in actum bonum ex
naturali pietate, sicut est dare eleemosy-
nam ad subveniendum naturae. Quod sen-
tire videtur Augustinus super illud in
Ps. vi. 6. Psalmo, In inferno autem quis confitebi-
tur tibi? dicens : Sic confessus est in in-
ferno dives ille, adeo quod moneri petiit
suos, ut se a suis cohiberent peccatis ;
quod non nisi ex deliberatione rogavit.
Sed contrarium sentire videtur Gregorius,
octavodecimo Moralium dicens : Omnis vo-
luntas damnati injusta est. Voluntas vero
non est justa neque injusta nisi ex fine.
Hinc medium viam tenendo, est distin-
guendum, quod aliquis potest velle bonum
ex deliberatione dupliciter. Primo per se,
propter ipsum bonum et ejus amorem, ac
odium mali. Secundo per accidens, pro-
pter fugam poenae, vel propriæ vel alienæ :
et sic possunt in actum bonum moris fle-
cti, ut velle nunquam peccasse, ne puni-
rentur. Quæ tamen voluntas in hoc non
est bona bonitate moris, quoniam actus
ille non displicet eis quoniam malus, sed
ratione poenæ pro eo ipsis inflectæ, quem-
admodum etiam vellent non esse, propter
acerbitatem poenarum quas sustinent. Pro-
pter fugam vero poenæ aliorum, posset
quis dicere, quod nequaquam per se vo-
lunt bonum : imo absolute universi dam-
nati homines ac dæmones vellent alios
omnes secum esse damnatos. Et ad nul-
lum, neque ad se invicem, nec ad Deum
possunt habere actum amoris deliberativi,
sed solum ad se ipsos, statuendo sibi fi-
nem perverse in se ipsis : imo ad omnes
et ad invicem odium habent summum.
Per accidens autem possunt aliis velle bo-
num, sicut dives in inferno, quoniam aesti-
mavit se posse corpori suo restituiri, et
sic mitti ad illos, ac poenas evadere. —
Hæc Henricus, quæ præscindo, quia su-

A per secundum me reeo lo ea scripsisse. *tom. XXI,*
p. 381 C'ets.
q. 5.

Insuper quinto interrogat Quodlibeto, an
Deus sit causa damnationis malorum. Ad
quod prolixè respondet, et responsio stat
in hoc, quod quum damnatio impiorum
ineludat culpam et poenam, Deus nequaquam
est causa damnationis illorum quantum
ad culpam : nec per se, quia non est
causa aversionis ab ultimo fine, qui est
ipsem; neque per accidens, sicut nauta
per suam absentiam est causa naufragii.
Deus autem nullum relinquit quantum in
se est, nec permittit quemquam perire,
nisi aliqua prævia culpa id promerente.
Malum vero poenæ est duplex, videlicet,
poena sensus et poena damni. Et poenæ
sensus Deus est causa, quum sit creator
ignis qui est instrumentum divinæ justi-
tiae ulciscentis. Est tamen et alia causa in-
terior hujusmodi mali poenalis. Principale
autem malum poenæ in damnatis, est amis-
sio seu parentia visionis divinæ : quia ad
ipsam obtinendam ordinati erant et con-
diti. Hujus autem mali causa non est Deus,
C quia quantum in se fuit, paratus fuit glo-
riam dare; sed ipsi ex culpa sua fuerunt
indispositi et indigni. Deus vero intendit
malum culpæ ordinare primo per malum
poenæ damni, deinde per malum poenæ
sensus : quod est triplex, videlicet, duplex
ab intra, tanquam necessario concomitans,
quorum unum est dolor incidens ex ap-
prehensione amissionis illius boni; aliud
autem est vermis conscientiæ, qui est dol-
or incidens ex remorsu conscientiæ pro
peccato, quod est causa amissionis gloriæ.
Tertium est malum poenæ sensus ab extra
contingens. — Hæc Henricus, qui scribit
de his per tot distinctiones, ut prolixum
sit recitare.

Quibus et multa objici possent, quum
in Scripturis Dominus sape testetur : Ego
indurabo cor Pharaouis. In Deuteronomio
quoque habetur : Noluit Sehon rex Hese-
bon filiis Israel dare transitum, quoniam
induravit Dominus Deus spiritum ejus, et
obfirmaverat cor illius, ut traderetur in
manus tuas. Sic et apud Isaiam inducitur :

Is. lxiii, 16. Tu, Domine pater noster, quare nos errare fecisti de viis tuis; indurasti corda nostra
17.

Ps. xlvi, 19. ne timeremus te? Atque in Psalmo: Declinasti semitas nostras a via tua. In quibus omnibus insinuatur Deus omnipotens aliquo modo causa horum effectuum. Quocirca, juxta expositionem Augustini et aliorum Sanctorum, Deus asseritur causa horum, non influendo malitiam, sed non infundendo gratiam. Quod quamvis juste acciderit propter impiorum demerita, nihil minus Deo talia adscribuntur, eo quod gratia haberi non valet nisi ab eo: quam licet omnibus quantum in ipso est largiri paratus sit, multi tamen ex sua perversitate, negligentia, aut alia causa et culpa non recipiunt; et hoc attribuitur Deo non ut causæ directæ, aut ut causæ efficienti et causæ per se, sed ut causæ permittenti et indirectæ sive per accidens.

QUÆSTIO V

Ulterius quæritur De pœnis damnatorum: an solo igne torqueantur, et utrum vermis quo affliguntur sit corporalis, an etiam fletus eorum sit talis, et in qualibus tenebris collocentur.

Videtur quod solo igne puniantur, juxta

Math. xxv, illud: Ite, maledicti, in ignem æternum.

41.

— Item, si frigore, hoc esset refrigerium eis: nam immoderate æstuantibus igne solatium est frigus accipere. — Insuper

Ecclesi. viii,

19.

Judith xvi,

21.

in Ecclesiastico legitur: Vindicta carnis impii, ignis et vermis. Et in Judith: Dabit

ignem et vermes in carnes eorum. Sed

ignis ille erit corporeus: ergo et ver-

Is. lxvi, 24.

mis. — Rursus in Isaia: Vermis eorum non morietur. Ergo vermis ille est vivens et immortalis. Quod etiam Haymo tenet ibidem.

In oppositum primi, est illud Psalmi:

Ps. x, 7.

Ignis, sulfur et spiritus procellarum, pars calicis eorum; et illud Job, Ad nimium calorem transeat ab aquis nivium.

Ad hæc Thomas respondet per ordinem: In ultima (dicens) mundi purgatione *Cf. p. 374 A^{et s.}* fiet, ut ait Basilius, separatio quædam in elementis, ita quod quidquid purum ac noble est, manebit superius ad gloriam Beatorum, quidquid faeculentum atque ignobile, in infernum projicitur ad supplicium reproborum: quatenus sicut omnis creatura Dei Beatis est materia gaudiorum, ita damnatis ex omnibus creaturis accrescat tormentum, juxta illud Sapientiae: Pugnabit pro illo orbis terrarum *Sap. v, 21.* contra insensatos. Hoc quoque convenit divinæ justitiae, ut sicut ab uno summo recedentes per culpam, in rebus materialibus (quæ multa sunt et diversa) finem sibi ultimum constituerunt; ita et multipliciter affligantur ex multis. Sed quoniam ignis ob suam activitatem est maxime afflictivus, per ignem quæcumque afflictio vehemens designatur. Denique damnati transibunt a vehementissimo calore ad intensissimum frigus sine reductione ad medium sive temperiem. Sed quoniam pœna purgatoria non est principaliter ad affligendum, sed purgandum; idcirco per ignem dumtaxat fiet, quoniam ignis vim habet maxime purgativam. Unde ad Corinthios ait Apostolus: Uniuscujusque opus quale sit, *1 Cor. iii, 13.* ignis probabit. Hæc demum responsio roboratur per hoc quod super illud Psalmi, Vox Domini intercedentis flamمام ignis, *Ps. xxviii, 7.* ait Basilius: Virtute Dei separabitur claritas ignis ab ejus virtute adustiva, et claritas cedet in gaudium electorum; usitatum vero in supplicium damnatorum. Quod qualiter intelligendum sit, supra ex- *Cf. p. 374 C.* positum est.

Ad secundum quæsitus, qualis sit vermis, dicendum quod in mundo innovato non manebit aliquod animal irrationalis, neque mixtum, ut dictum est quadragesima *Cf. p. 386 C.* octava distinctione. Hinc vermis ille non corporalis est, sed spiritualis, videlicet conscientiæ remorsus: qui dicitur vermis, quoniam ex turpitudine causatur peccati animamque afflit, quemadmodum corporalis vermis ex putredine ortus, af-

fligit corpus pungendo. — Ad objecta vero Ajeatum. — Haec Thomas in Scripto. In dieendum, quod animæ damnatorum vocantur earnes eorum, quia earnales fuerunt et carnalitati subjectæ.

Ad tertium, quod in fletu corporali sunt duo, quæ sunt : resolutio lacrimarum, et eommotio atque turbatio eapitis et oculorum. Quantum ad primum, non erit ibi fletus : quoniam motu primi mobilis quiescente, generatio, corruptio et alteratio in mundo cessabunt. Quantum vero ad sceundum, poterit esse fletus in illis. Nam corpora damnatorum non solum extrinsecus affligentur, sed etiam a causa interiori, secundum quod ad animæ passionem eorum immutatur, sive in bonum, sive in malum: et quantum ad hoc, fletus resurrectionem carnis attestatur, delectationique culpæ quæ fuit in corpore et anima correspondet.

Ad ultimum respondendum, quod dispositio inferni erit talis, ut maxime eompetat miseræ damnatorum : ideo taliter sunt ibi lux et tenebrae, prout spectant ad damnatorum miseriam maxime. Quamvis autem videre sit secundum se delectabile et optandum; tamen per aeedens est afflictivum, in quantum videmus aliqua nobis contraria et nociva. Ideo infernus quantum ad lueem et tenebras ita dispositus exsistit et erit, quod nil ibi perspicie conspicietur, sed sub quadam umbrositate, quoad illa quæ afflictionem, horrorem et abominationem possunt cordi ingerere. Unde, simplieiter loquendo, locus est tenebrosus; attamen ex divina dispositione est ibi aliquid luminis, quantum sufficit ad videndum illa quæ damnatos possunt torquere : ad quod eonfert naturalis situs loci, quoniam in medio terræ, ubi ponitur esse infernus, non potest esse ignis nisi fæculentus, turbidus, ac quasi fumosus. Quidam vero harum causam tenebrarum assignant ex eomassatione et compressione corporum damnatorum ad invicem, quæ multitudine sua ita replebunt infernum, quod nihil de aere ibi manebit, sieque nihil erit ibidem de natura diaphani quod possit esse lucis sub-

Die p. 306 A. — Haec Thomas in Scripto. In quibus videtur incertum quod ait, in purgatorio non esse nisi ignis tormentum, loquendo de pena sensus. Nempe si vera sunt quæ in Legenda sancti leguntur Patritii, aliisque diversis tractatibus de variis revelationibus et apparitionibus factis nonnullis, et in aurea Legenda Sanctorum, imo et in Dialogo S. Gregorii, oporteret fateri purgatorias penas non solum per ignem, sed et per umbras et glacie, per dæmonum ietus, ac aliis fieri modis.

B Insuper, circa haec querit Thomas, utrum Beati videbunt penas damnatorum, an compatientur damnatis, et utrum lætabuntur de ipsorum supplieis : ad quæ ex ^{quest. 2.} introductis patet solutio.

Consonat his Albertus, qui et dicit corpora damnatorum, ita ut taetum est, compunienda et quasi eomassanda. Quod si verum est, quomodo videbunt se invicem? Sed de hoc dictum est supra.

ibidem.

C Insuper Petrus dietis coneordat, et querit, utrum damnati peccent. Ad quod respondet, quod non proprie peccant, quia non demerentur, atque in termino sunt constituti, nec eis præfigitur lex vivendi in actione virtutum; attamen male agunt et Deum odiunt, blasphemant ac male dicunt : quod totum in eis potius est pena quam culpa, quia ut asserit Augustinus, Beatis voluntas, damnatis facultas non erit peccandi. Dæmones qui adhuc exercendi alias habent officium, adhuc peccant, quia nee plene in termino sunt. Hinc non omnis mala voluntas peccatum est, Dimo quædam est culpa tantum et non pena, videlicet primum peccatum; quædam est pena et culpa, ut peccata media; quædam pena tantum, ut illa quam concomitantur supplicium ultimum. — Porro de fletu damnatorum dicendum, quod duplex est fletus. Unus spiritualis, videlicet dolor interior, qui est et erit æternaliter in damnatis. Alter corporalis, videlicet dolor exterior: in quo duo considerantur, videlicet, lacrimarum effusio, et turbatio atque obnubilatio oculorum, etc., ut supra. — Nec p. 467 A.

erunt in inferno vermes corporei. Quod A damnatis, inquiens, est pœna damni et si objiciatur, quod in Isaiam Haymo protestatur, Ignis gehennalis nunquam extinguetur, in quo vermes immortales esse credendi sunt, qui carnes comedant impiorum; et addit, Sicut ergo ignis ille corporeus est, ita et vermes corporei sunt: dicendum, quod istud fuit opinio Haymonis, non veritas. Hæc Petrus. — Quocirca sciendum, quod ipsem Petrus in commentario suo super Isaiam, videtur in loco præallegato sequi in isto Haymonem, vel saltem non contradicit.

Cf. p. 467 B. Dicit quoque Isidorus: Habebunt impii lucem ad damnationem, ut videant unde doleant; sed non habebunt ad consolationem, ne videant unde gaudcant: sicut ignis non arsit ad trium puerorum supplicium, arsit vero ad dissolvenda ligamina vinculorum. Hæc Petrus.

Præterea quærit, quæ pœna sit major in inferno, pœna damni vel pœna sensus. Respondet: In pœna duo considerantur. Primum est divisio perfectionis a suo perfectibili; secundum est sensus divisionis. Sicque pœna una potest dici altera major, aut secundum damnum divisionis illius, et ita parentia visionis Dei major est omni pœna; aut secundum sensum divisionis, et sic non omnis parentia visionis illius est pœna major, sed quædam. Est enim quædam parentia cum sensu doloris de ipsa parentia, ut in adultis, et hæc est gravior pœna quam gehenna; quædam vero sine sensu doloris, ut in parvulis, et ista est minor. Et de prima illa parentia quæ est cum sensu doloris, intelliguntur verba Chrysostomi asserentis: Ponamus ante oculos quanti doloris sit excludi et projici a regno cœlorum, quia ut mihi videtur, gravior est ipsa gehenna. Multi horrunt gehennam, ego casum a gloria illa multo majorem pœnam aio esse. Quid intolerabilius est gehenna? Verum si mille gehennas quis ponat, nihil tale dicet quale est excidi a gloria ista, et odio haberet a Christo. Hæc Petrus.

Circa hæc plenius scribit Richardus: In

B damnatis, inquiens, est pœna damni et pœna sensus. Pœna damni est parentia visionis divinæ, ad quam rei erant apti, ex peccato causata. Pœna vero sensus est quælibet pœna causata ex apprehensione læsionis sensuali aut intellectuali. Pœna damni non est essentialiter dolor neque tristitia; sed ipsa pœna apprehensa ut ex commissione et omissione propriæ voluntatis causata, est tristitiae causa. Porro pœna sensus est essentialiter dolor seu tristitia. Dico ergo, quod inter pœnas damni, parentia visionis divinæ est maxima; tristitia quoque causata ex illa parentia apprehensa ut proveniens ex actuali malitia propriæ voluntatis, est maxima inter pœnas sensus. Nam quamvis damnati non appetant Deum videre ex amore suæ propriæ bonitatis, tamen vehementissime appetunt hoc ex desiderio propriæ delectationis: eo quod firmiter credere compelluntur, ex illa visione maximam delectationem in vidente causari. Parentia etiam visionis illius apprehensa ut ex actuali malitia propriæ voluntatis proveniens, major est pœna quam aliqua pœna sensus. Etenim pœna damni et pœna sensus convenient in eadem ratione pœnæ, analogice dictæ de illis. Communis namque ratio pœnæ est malum existens in creatura rationali propter peccatum. Illa ergo pœna est major, in qua plus est de ratione mali. Sed in præfata parentia plus est de ratione mali quam in aliqua pœna sensus. Quod dupliciter patet. Primo, quia maxima pœna sensus est causata ex prædicta parentia; plus autem de ratione mali invenitur in causa mali quam in effectu. Secundo, quia illa parentia, quum sit privatio, non dicit formaliter essentiam aliquam; pœna autem sensus non est privatio pura. Quumque bonum et ens convertantur, in præfata parentia major est bonitatis defectus quam in aliqua pœna sensus.

D Insuper quæritur, utrum in inferno major sit pœna vermis quam pœna ignis. Et respondendum, quod vermis dupliciter accipi potest, videlicet, proprie pro verme

corporali, et metaphorice pro verme spirituali, id est remorsu conscientiae : et utroque modo aliqui dicunt vermem inesse damnatis. Et quamvis Augustinus vi cesimo primo de Civitate Dei, relinquat sub dubio, an in inferno erunt vermes corporales, communiter tamen tenetur quod non : quia facto judicio, non manebunt bruta nec mixta inanimata. Itaque querere, an in inferno major erit poena vermis quam ignis, est querere, utrum remorsus conscientiae sit in eis major poena quam afflictio et ineendum ignis. — Ad quod simpliciter dicendum quod sic. Quemadmodum enim magnitudo delectationis causatur ex tribus, puta, ex magnitudine boni conjuneti, et ex bona dispositione potentiae ad suscipiendum passionem delectationis, atque ex perfectione conjunctionis; sic magnitudo doloris pensatur ex magnitudine mali conjuneti, et ex hoc quod potentia est multum disposita ad patiendum ab illo malo, ex forti quoque conjunctione mali afflignantis cum illa potentia. Malum quippe interius animam affligens damnatam, est perpetua suæ perfectionis carentia ad quam fuerat apta, in quantum illa apprehenditur tanquam certa et certitudinaliter sibi inesse pro pccato propriæ voluntatis. Hæc etiam carentia ut sic apprehensa, est maximum malum quod affligit datum : quod bonæ dispositioni animæ longe magis contrarium est quam actio seu afflictio ignis. Anima quoque magis disposita est ad patiendum a malo illo quam ab igne, quoniam ignis ille non est aptus natus affligere animam ex propria virtute immediate : non enim eam afflitit nisi ut instrumentum divinæ justitiae, et post judicium affliget animam in corpore; anima vero patitur a prædicto malo spirituali immediate et per se. Con junctio etiam fortior est, quoniam fortior est apprehensio per intellectum quam per sensum. Et quamvis post corporis resumptionem, malum quod voco vermem, et ipsum ignem anima apprehendet per intellectum, principalius tamen apprehendet

A ignem per sensum, et vermem per intellectum : quia vermis est quid magis intelligibile (utpote spirituale) quam ignis. Vermis item præsentior est animæ quam ignis, quoniam corporalia nequeunt esse intra animam sicut spiritualia. Idem probatur auctoritate Gregorii super illud Job, Devorabit eum ignis qui non succenditur : *Job xx, 26.*
 Clibanus, inquit, intrinsecus ardet; is autem qui ab igne devoratur, ab exteriori parte incipit concremari. Ut ergo saera Scriptura ardere interius atque exterius reprobos demonstraret, eos et ab igne devorari, et sicut elibani poni testatur, ut per ignem crucientur in corpore, et per dolorem ardeant in mente. Quum ergo calidior sit ignis elibani, quia inclusus est (eui comparat interiore dolorem, id est conscientiae remorsum), quanam ignis exterior non inclusus; expresse nobis insinuat majorem esse poenam vermis quam ignis. Nec obstat quod asserit Augustinus duodecimo de Civitate Dei : Nihil molestius igne urente. Hoc enim intelligitur de molestia illata per instrumentum corporeum. Quamvis etiam modo in hominibus plus vigeat apprehensio sensibilis quam intellectualis, attamen in damnatis magis vigebit intellectualis, in ostendendo unde doleant condemnati. Hæc Richardus.

QUÆSTIO VI

A Dhue querendum est hie, Qualiter ignis infernalis et frigus tartareum, ac cetera corporalia afflictiva in inferno existentia, agere queunt et agent in spirituales substantias, scilicet dæmones et animas vitiosas, usque ad corporum suscitationem et generale judicium, atque deinde in corpora resuscitata et animas.

De qua re, quamvis superius dicta sint dist. xx, q. 2; multa, hic tamen pro clariori intellectu, ^{xliiij, q. 8 et} 10. imo potius pro vehementiori compunctione

ne ac formidine excitandis, aliqua sunt A prehensio quam sequitur dolor, absque temperamenti læsione aut corruptione, fieret apprehensio integra; unde etiam sequeretur perfectissimus dolor. Dicuntque aliqui, quod possibile sit sic esse, et quod damnati taliter cruciabuntur in corpore, quia habebunt corpora incorruptibilia. Dicunt enim, quod ardentissimus sit ignis inferni, qui attingens carnes illorum, non eas comburet, imo nec immutabit reali et naturali immutatione per abjectionem contrarii; sed caro, ossa ac nervi manebunt

q. 8. Itaque Henricus Quodlibeto undecimo super his loquitur : Dolor, sicut et alia qualibet animi passio ad tertiam pertinens speciem qualitatis, ex duplice procedit radice, videlicet, prima et proxima. Radix prima passionum ad fugam pertinentium, ut sunt dolor, timor, tristitia, est immutatio corruptiva seu offensiva dispositionis convenientis naturæ : quemadmodum econtrario prima radix passionum pertinentium ad insecuritatem, ut sunt desiderium, concupiscentia, delectatio, spes, est immutatio inductiva et conservativa dispositionis convenientis. Radix vero proxima omnium hujusmodi passionum, est ipsius immutationis apprehensio : apprehendens namque immutationem convenientem, delectatur; et apprehendens inconvenientem, tristatur. Quumque apprehensio sit virtutis cognitivæ, quæ non percipit nisi quod fit in se ipsa aut in organo suo; ideo passio non est nisi ex immutatione in virtute cognitiva, aut organo ejus. Propter quod, ex immutatione quæ fit in ossibus et partibus seu materiis non sentientibus, nullus consequitur dolor in animali, quia nequaquam apprehenditur immutatio illa. Porro dispositio convenientis, aliter est in viribus sensitivis et intellectivis : quia in viribus sensitivis attenditur ex parte organi; non autem in viribus intellectivis, quoniam inorganicae sunt, nisi forte per accidens in nobis, in quibus intellectiva cognitio ex sensitiva procedit.

Cf. p. 310 A. Et quamvis doloris sunt duæ præfatæ radices, tamen secundum quosdam, apprehensio sola sufficeret, si esse posset sine prævia immutatione corruptiva talis qualis est cum illa : sic etiam quod multo major esset dolor ex sola apprehensione. Et verum est, quod pro quanto immutatio illa corrumpit organi proportionem, pro tanto dirimit sensitivam apprehensionem, et per consequens dolorem : ita quod si fieri posset immutatio illa ex qua fit ap-

A prehensio quam sequitur dolor, absque temperamenti læsione aut corruptione, fieret apprehensio integra; unde etiam sequeretur perfectissimus dolor. Dicuntque aliqui, quod possibile sit sic esse, et quod damnati taliter cruciabuntur in corpore, quia habebunt corpora incorruptibilia. Dicunt enim, quod ardentissimus sit ignis inferni, qui attingens carnes illorum, non eas comburet, imo nec immutabit reali et naturali immutatione per abjectionem contrarii; sed caro, ossa ac nervi manebunt B in sua naturali dispositione ac temperamento absque calefactione; immutabit autem ea per speciem intentionalem caloris, ac si summe calefierent ac arderent. Organum demum sic immutato per speciem caloris intentionalem, immutabitur excessive vis tactiva sensatione tactiva, ad quam summus dolor sequetur. Verum in nobis pro statu vitæ praesentis ita non est, quoniam ignis non potest naturaliter sensum sic excessive immutare, nisi calefaciat medium et organum realiter, et non solum C intentionaliter; et ita corrumpit proportionem, quo impeditur apprehensio tam excessiva : idecirco in nobis sequi non potest dolor tam excessivus.

Sed qualiter hoc naturaliter fieri queat, non video. Si namque in tali immutatione, nulla fit abjectio juxta modum immutacionis realis, nihil in tali immutatione percipitur naturaliter nisi sensibile sub ratione sensibilis, sub qua ratione perceptio non est nisi salubris convenienter naturæ : et ita ex ea sequeretur delictatio et non dolor, et ita ignis non nisi supernaturaliter et miraculose corpora damnatorum torquebit. Si ergo secundum fidem oporteat ponere, quod corpora damnatorum ab illo igne naturaliter affligerentur quantum est ex parte corporum, quoniam vere et naturaliter passibilia erunt (imo aliter frustra passibilia naturaliter essent, quia nunquam naturaliter paterentur, nec omnino patrentur calefactionem neque infrigidationem, sed supernaturaliter solum dolorem qui hujusmodi immutations naturaliter

concomitatur; et ita non propter intemperamentum sensuum neque ex actu sentiendi sequeretur ille dolor, sed a Deo immedie imprimiceretur; nec ad hoc necessarius esset ignis, nec immutatio intentionalis secundum rem, et apprehensione non decepta, quamvis apprehensione cum perceptione decepta, posset verus dolor causari ab igne, sicut in dormientibus somniantibus se comburi ab igne): dicendum est igitur, quod dolor nullatenus causari naturaliter potest, nisi due illae adsint radiecs, videlicet, immutatio et apprehensione. Inanimata namque immutantur immutatione corruptiva, nec dolent, quia non sentiunt. Animata vero sensitiva, si non sint immutata, quamvis sentiant objecta sensibilia, non dolent, quia non apprehendunt immutationem sensitivam laesivam. Est ergo sciendum, quod circa apprehensionem sensitivam duo considerantur, videlicet: actus apprehensionis, et perceptio ipsius actus. Ex actu apprehensionis secundum seorsum considerato, non quam sequitur dolor, sed delectatio potius; C ex actu vero perceptionis seorsum acceptae sequitur dolor, non tamen potest esse sine apprehensione. Sieque dolor sequitur apprehensionem ut causam sine qua non, perceptionem vero directe: et ita ad actum apprehensionis in quantum includit perceptionem, sequitur dolor, non ratione apprehensionis, sed perceptionis. Et quamquam secundum communem modum loquendi, sumamus apprehensionem prout perceptionem includit, differunt tamen (ut patet) ex differentia objectorum: quia objectum apprehensionis sensitivae est ipsum sensibile, ut color visionis, sonus auditiorum; proprium vero objectum perceptionis sunt intentiones circa sensibilia vel intelligibilia: quae intentiones sunt per se causae passionum doloris, delectationis et consimilium. Illae namque intentiones important rationem convenientis et disconvenientis, et habent in se vim rerum circa quas sunt, ad excitandum passiones. — Hæc Henricus.

Qui insuper seiscitatur, utrum formalis ratio doloris sit solum in cognitiva, vel potius in appetitiva. Respondet: Omnis passio animalis, dispositio est ad operationem seu motionem causandam, continuandam vel subtrahendam. Oportet ergo quod maxime sit in eo quod est causa motus vel operationis seu continuationis subtractionis ejus: et hoc est appetitus, non apprehensio, quia ad impetum appetitus movetur homo ad motum aut operationem, continuationem aut subtractionem, B vel aliquam operationem. Hinc dico, quod omnis passio in solo est appetitu: aliter enim appetitus in animali non est movens motum, nisi quia per apprehensionem movetur alteratione, quæ est passio, et tunc appetendo movet alia. — Hæc idem. De quibus alibi plenius dictum est. Ex quibus ostenditur, quod et supra probatum est, p. 317 B^r. corpora damnatorum ab igne infernali realiter immutari, affligi, calefieri, non consumi. Et simili modo affliguntur frigore illo tartareo ac aliis afflictivis.

C Insuper, ultra ea quæ de his ex Guillermo sunt allegata, aliqua addi possunt. Ait enim in libro de Universo: Quoniam quidam ex sapientibus Christianorum dixit, Cf. p. 310 B^r. quod ignis ille sola imaginatione sui sufficient torquere animas, bonum est scire quæ ratio illum induxit ad hoc vel inducere potuit. Non enim prætereunda aut negligenda sunt verba tanti sapientis. Dico ergo in primis, quod tormentum quod anima humana patitur ab igne per corpus suum, non est nisi vel in vi apprehensiva, D vel in vi motiva, aut in ambabus. Quocumque autem modo se habeat tormentum illud, in anima est, quum omnis passio necessario sit in paciente. Quumque anima sit spiritualis substantia, impossibile est in ea esse formam aliquam corporalem: idecirco necesse est tormentum illud in anima ante futurum generale iudicium esse formam spiritualem. Et in omnibus apprehensionibus corporalium et sensibilium rerum similiter se habere oportet, ut scilicet impressiones hujus-

modi spirituales sint : quare nec calor A Novi etiam hominem qui solo adspectu nec ardor est hujusmodi impressio, tamen medicinæ movebatur ad purgationem quo calere et ardere se perhibet anima quæcates opus fuit. Quid ergo movebat eum nisi sic patitur. Nec ignoras, animam humanam similitudo impressa? Quod et in apprehensione nec calidam nec frigidam esse, quia hujusmodi qualitates sunt corporales, et in solis habent corporibus esse. Ardet igitur facile est videlicet, imo et experiri. Hinc merito anima humana teste se ipsa, quum nihil calor in ipsa sit. Vides ergo quod forma similitudo impressa, quum nec ignis nec calor sit, eamdem tamen urit et ardere facit, ut ipsamet delectationes et tristitias, gaudia et confitetur. Quid igitur mirum si sola imaginatione ignis ardere sibi videatur, et ardere se judicet, quum ipsa imaginatio sit cruciatus in animabus, tanquam res ipsæ.

B Et harum passionum quantitates erunt juxta vicinior substantiæ anime quam sensus, et solum spirituale sit quod per impressionem sensualem ad ejus substantiam venit, et intrat eamdem?

Quod si dixeris, quia revera humana anima non uritur neque ardet, sed hoc ei videtur propter fortissimam conjunctionem et unionem cum corpore, propter quod judicat se pati quod patitur corpus : C quia non solum in corpore est, imo et ipsa continet corpus ; tunc redit quod dixi, quod scilicet anima non patitur hujusmodi passionibus tanquam propriis, sed magis condolet tanquam alienis. Auferes ergo veritatem et proprietatem doloris ab animabus humanis, quod fas non est. Et quoniam species, phantasma, seu similitudo, seu quocumque alio modo nomines, quum fuerit in apprehensiva, movet affectivam atque motivam, necesse est ut ipsa species in vi motiva seu affectiva imprimat hujusmodi passiones quæ dolores et gaudia appellantur. Et si species æque fortis esset in imaginativa, ut est in vi sensitiva dum sentitur sensibile, non minor esset impressio in imaginativa quam in sensitiva. Quod patet in hominibus intensæ imaginationis : quia non minus delectantur in imaginando quædam visu delectabilia, quam delectarentur videndo. Propter quod quidam mihi notus, videre hastiludia non curabat, dicens se longe amplius delectari in imaginando ea, quam delectaretur in videndo.

A Novi etiam hominem qui solo adspectu medicinæ movebatur ad purgationem quo similitudo impressa? Quod et in apprehensione et fortis imaginatione venereorum facile est videlicet, imo et experiri. Hinc merito videri potuit illi tanto viro (puta B. Gregorio) quod species fortis faciens apprehensionem tristabilis aut molestabilis, similiter et delectabilis, per se sufficiat facere delectationes et tristitias, gaudia et confitetur. Quid igitur mirum si sola imaginatione ignis et similitudo impressa peragitur. Quod si dixeris non esse possibile quod tam grande tormentum sit a sola ignis imaginatione quantum a vera ejus præsentia, jam tibi respondi : quia si vera præsentia ignis non addit imaginationi, non addet tormento, hoc est, si illam non auget, nec istud augebit. Denique ex his patet, quod non solum possibile ac facile sit omnipotentissimo Creatori cruciare animas quas voluerit hujusmodi ardoribus atque incendiis per solam imaginationem vel intellectum, sed etiam omni genere tormentorum, quoniam potest depingere atque describere in vi imaginativa et apprehensiva quascumque horrificas species omnium generum suppliciorum.

D Quod si quis inferat, Ergo supervacue creatus est ignis hujusmodi ; respondeo, quod multæ sunt utilitates ipsius, quarum una est, ut vere ac corporaliter torqueat corpora damnatorum, et etiam animas ipsas. Rursus, quum Deus sit auctor et dominus veritatis, non decet magnificientiam ejus uti mendaciis somniorum. It-

Cf. p. 316 B.

Cf. p. 317 A.

rum, modus somniandi tantum ardores non A voces repente ediderunt, quasi revera in satis deterret ac retraheret homines a mediis talibus actionibus aut passionibus peccatis, quia paucissimi capiunt hoc quanto versarentur. Cujus exemplum dat Augustinus de imaginante intensissime intus modo animæ valeant somniis et suppliciorum mulierem placentem, qui mulierem imaginatam putat quasi vere præsentem, et se quasi commisceri existimans, genitalibus fluit. Unde constat eamdem vim immutandi quam habet res ad extra, habere eam ut est taliter imaginata et apprehensa. — Hæc Henricus, qui ista ex dictis Aristotelis et Augustini diffuse prosequitur.

*Cf. p. 311 B,
313 C, 315 D;
317 A.*

quod videtur incautum, quod quidam præsumunt tam præcise determinare qualiter ignis infernalis agat in dæmones et animas, utpote per alligationem dumtaxat. Et totum fundamentum eorum videtur incertum, videlicet quod animæ et dæmones sint prorsus immateriales, et incorporales in sua natura consistant : quod quamvis probabiliter dictum sit, et dictis Aristotelis ac Peripateticorum plus consonet, non tamen demonstrativam certitudinem habet. Nec solum Plato atque Platonici, sed etiam Origenes, sanctique patres Augustinus, Bernardus ac alii plures, dixerunt contrarium, ut dictum est plenius super C

In lib. I, secundum et primum.

*dist. viii, q.
7; II, dist.
m. q. 1, vniq.
q. 1.
q. 8.*

Præterea præinductis consonant dicta Henrici, Quodlibeto undecimo protestantis: Objecta perceptionis sunt intentiones, id est rationes convenientiæ et disconvenientiæ sensibilium et intelligibilium rerum, dicente Philosopho, de Motibus animalium : Alterant phantasiae et sensus et meditationes. Phantasia autem et intelligentia habent rerum imaginatarum et intellectarum virtutem ; et quo fortius imprimuntur ipsæ species et intentiones, imaginationes D apprehensionesque rerum, eo intensius movent, agunt, terrent, lætificant, tanquam res ipsæ : ita ut imaginans sive intelligens vix queat discernere inter similitudinem et rem, et utrum præsens sit res taliter apprehensa ac imaginata, vel sola similitudo ipsius. Quantum enim operetur et variet in effectu imaginatio fortis, Augustinus declarat in ovibus Jacob, atque in multis qui nimia cogitatione rerum sensibilium illecti aut territi, etiam ejusmodi

A voices repente ediderunt, quasi revera in mediis talibus actionibus aut passionibus versarentur. Cujus exemplum dat Augustinus de imaginante intensissime intus mulierem placentem, qui mulierem imaginatam putat quasi vere præsentem, et se quasi commisceri existimans, genitalibus fluit. Unde constat eamdem vim immutandi quam habet res ad extra, habere eam ut est taliter imaginata et apprehensa. — Hæc Henricus, qui ista ex dictis Aristotelis et Augustini diffuse prosequitur.

B Amplius circa finem hujus ultimæ distinctionis addenda sunt aliqua de gloria Beatorum, ut vehementius inardescamus efficaciusque properemus ad illam.

De hac scribit Guillelmus libro de Universo : Habet (inquiens) quæstionem de choris seu choreis et gesticulationibus, an in statu gloriæ erunt. Quæstionem hanc reddunt difficiliorem sermones sapientium qui præcesserunt in gente Christianorum, qui hoc evidenter scripserunt. Natura quoque et naturalium experientia hæc attestari videntur. Nempe in hoc statu, modica gaudia homines ferræ nequeunt sine suorum corporum motu. Vides quomodo ex gaudio cordis os movetur ad risum, totaque facies indiciis hilaritatis perfunditur. Vides viros ac mulieres, adolescentes ac adolescentulas præ gaudiis dissilientes, strepentes, choreas ducentes, carmina decantantes, sonis quoque cantilenarum ac melodiis musicorum instrumentorum se ipsos concordare conantes effigiatione D variorum motuum corporis sui. Multos vidiisti, qui cantando aut cantus audiendo, ab hujusmodi effigiatione gesticulationis corpora sua nequeunt continere. Quumque gesticulationes istæ exuberantiæ quædam sint et redundantiae præsentium gaudiorum, quæ tam parva et quasi nulla sunt comparatione gaudiorum felicitatis æternæ ; ideo possibile est, incomparabiliter majores exuberantias, redundantias convenientium saltationum et exsultationum convenientissime correspondentium, ines-

se Beatis ex gaudiis illis. Quocirca respondendum mihi videtur, vera et spiritualissima gaudia illa non inundare in corpora glorificata per hujusmodi gesticulationes et effigiationes, quia (ut ait quidam ex sapientibus) verum gaudium res severa est, non frangens, non emolliens neque dissolvens gaudentem, quin potius confortans et erigens ipsum. Corporalia vero et non vera gaudia, merito tales exuberantias influunt in corpora ita gaudentium; et constat quod hujusmodi gesticulationes atque saltationes magis esse videantur exagitationes et quædam insaniæ, quam verorum exuberantiae gaudiorum. Hæc Guillelmus.

Cujus verba sane sunt accipienda, alias columniam paterentur, quum et secundo Regum libro devotissimus David rex ante arcam Dei, ex plenitudine spiritualis lætitiae quam ex contemplatione infinitæ excellentiæ Dei beneficiorumque ejus conce-

II Reg. vi., pit, totis viribus saltasse legatur. Denique quidam viri contemplativi valde interni, qui et hoc ipsum creduntur experti, testati sunt et reliquerunt in scriptis, quod nonnulli servidi ac devoti, præ admirabili abundantia jucunditatis internæ, præ ineffabili dulcedine amoris divini, præ consolationis exuberantia cœliformi, præ supernaturali repletione contemplationis, visitationis unctionisque Spiritus Sancti, se ipsos continere ac reprimere nequeunt a corporali discursu, manuumque applausu, a cantu et pedum motu ac consimilibus gestibus. Variis namque et ineffabilibus modis operatur Christus in suis electis, tam viatoribus quam comprehensoribus.

Ad quod etiam pertinet quod apud Malach.^{iv}, chiam Dominus repromittit: Egrediemini, et salietis quasi vituli de armento. Verum-

I Cor. ii. 9. tamen, quoniam scriptum est, Oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ præparavit Deus diligentibus se; super hominem est, in speciali ac universaliter determinare, quæ et quales erunt dispositiones, motiones, stationes, situationes atque interioris jucunditatis signa, exuberantiae et effectus in

A beatissimis illis. Præterea, quum in patria, Beatorum sit ineffabiliter speciosissima consonantia, correspondentia, proportio præmiorum ad merita, quemadmodum et in inferno, tormentorum ad demerita et peccata; probabile reor ac pie credendum, quod electi qui in hoc mundo amore Dei ac vitae beatæ se ipsos perpetuo recluserunt, aut incarcerationes et vincula sunt perpessi, specialiter exsultabunt in actibus et motibus dotis agilitatis, in liberrima ac celerrima perambulatione, vel potius pervolatione cœli empyrei aliorumve spatiorum.

Nec enim dos agilitatis expers erit proprii actus, quanquam de his Guillelmus paulo aliter videatur sensisse, scribens in libro de Universo: Revertar ad investigandum, an motus erit ibi in statu futuro. Et dicam, quia si motus erit ibi, ergo et tempus, de quo prædictum est, *Quoniam tempus ultra non erit: ergo nec motus, nec ulla mutatio, quæ non habet fieri nisi in tempore. Verumtamen motum ibi non prohibebit infirmitas aut debilitas corporis, lassitudo aut labor, sed potius dispositiō status illius, qui erit æternitati similis: quæ non permittit ibi esse prius aut posterius, nec continuitatē successivam ullo modo. Idem probatur ex perfectione status illius, quæ omnem indigentiam a Beatis excludet: motus autem in naturalibus ex indigentia oritur. Si vero objiciatur, quod quidam sunt motus ex delectatione, ut deambulationes jucundæ; dico, quod sermo iste, sermo est hominis inexcercitati in naturalibus rebus. Si enim deambulatio esset ibi, hoc non esset nisi propter obtainenda alia loca, aut propter videndos amicos, aut alia delectabilia. Et rursus, alia loca quæ quærerentur, aut essent æqualia in dignitate prioribus locis, aut non: si æqualia, ergo frustra quærerentur; si inæqualia, ergo in eorum acquisitione esset vel augmentum vel minoratio felicitatis prioris. Insuper felicitas illa est tota simul, et inammissibilis est in toto et in parte. Sermo autem deambulationis ju-*

cundæ, et visionis amicorum ac delectabilium, sermo est hominis modici intellectus, utpote appropinquans errori Sarracenorum ac Judæorum, paradisum carnalium deliciarum exspectantium. Haec idem.

^{295 Dets.} Verum jam supra clare ostensum est horum oppositum, et quod Beati resumptis corporibus motum localem habebunt in eis, nec verum esse quod omnis motus ex indigentia oriatur, sed aliquis ex plenitudine gaudii et ad communicandum aliis bona. Ex dictis quoque ipsius sequeretur, quod nec in inferno esset motus post diem judicii nec vicissitudo poena-

^{ob xxiv, 19.} rum, transcedendo a calore nimio ad nivium aquas. Et quod de loci arguit dignitate, nihil est : quia nec angeli sancti descendendo a dignissimis sedibus cœli empyrei ad loca ista opaca et infima, ullam incurvant felicitatis, perfectionis aut dignitatis minorationem. — Denique, secundum Augustinum aliosque doctores communiter, quamvis in mentibus Beatorum nulla erit successio aut variatio seu innovatio quantum ad actus in quibus præmium essentiale consistit ; tamen in cogitationibus et apprehensionibus circa creata erit in eis vicissitudo perpetua, præsertim secundum quod ea consipient in proprio genere, et per species inditas ac creatas. Superius ^{Cf. p. 298 C.} quoque ipse Guillelmus asseruit, quod corpora glorificata movebuntur in instanti : quod quamvis ita non sit, ex hoc tamen consequitur quod non erunt perpetuo immobiliterque in loco eodem. Item de ac-

^{Cf. p. 411 C.} cidentalí præmio fassus est, quod variationem et incrementum suscipiat.

Postremo, quod addit, sermonem istum motus seu deambulationis approximare errori Sarracenorum ac Judæorum, nil obtinet : quia eadem ratione dicere oportet, quod exteriores sensus non essent habituri suas delicias in suis objectis :

^{.281 B, 282} cuius oppositum clarissime est ostensum.

In hoc autem increduli illi delirant, quod post resurrectionem arbitrantur Beatos in venereis ac cibis potibusque gloriatiuros, et hoc in paradiſo terrestri. — Haec brevi-

A ter contra dicta illa tetigisse sufficiat. Nam et quod arguit de tempore, supra solutum ^{p. 380 Acts.}

est. Etenim sicut corpora resuscitata et glorificata non dependebunt a motu cœlesti in esse et duratione ac operatione ; sic nec quantum ad motionem et ambulationem, a tempore, quod est mensura motus cœlestium et inferiorum naturalium corporum : imo (ut ait Scriptura) tanquam scintillæ in arnidimoto discurrent ; et ubi voluerit spiritus, ibi et corpus protinus erit, ut Augustinus, Anselmus, ac

B alii Sancti fatentur.

Præterea, quia Guillelmus etiam videtur velle probare, quod in patria non erit lans vocalis, restat de hoc ipso inquirere, utrum in patria post diem judicii erit perpetuo lans vocalis. Videtur quod non, quia ad hoc requireretur aer et fractio ejus, ac motus localis ; et laudatio illa aut aliquando interrumperetur, aut non. Si sic, videatur cessatio sequi jucunditatis ex eo provenientis ; si non, videretur nunquam quiescere neque silentium, quæ tamen contemplationis secretum potissimum decent.

De hac re scribit hinc inde, libro de Universo, Parisiensis : Non parum admirationis quæstionisque habet, an vita gloriæ habeat harmonias delectabilesque concentus. Et quanquam Plato posuerit harmonias in cœlis mobilibus, in cœlo tamen immobili ponendæ non sunt, secundum ejus doctrinam : propter motum enim ipsorum ponit harmoniam in ipsis. Habet etiam quæstionem, si ibi sint harmoniae et hominum voces, an univocæ sint vocibus quas hic habemus. Certumque est quod animæ nostræ non stabunt neque finaliter inhærebunt harmoniis seu vocibus illis, aut delectationibus sensibilibus quibuscumque ; sed erunt eis viæ ad bonitatem, suavitatem et pulchritudinem Creatoris, universæ bonitates, pulchritudines ac dulcedines creature. Tunc enim juxta sermones sapientium ac Sanctorum, creature omnes glorificatis hominibus intueutibus eas, manifeste apparebunt vestigia, viæ, nu-

DE LAUDE
VOCALI BEA-
TORUM.

^{Cf. p. 282 C,}
^{et t. XXI, p.}
^{152 B.}

tus et signa Creatoris, ducentes ad ipsum, A eumque ostendentes. Et hic est error quo gens Sarracenorum involuta est miserabiliter et seducta, quoniam sic credunt se esse delectandos in rebus sensibilibus atque per sensum delectabilibus, sicut delectari se sentiunt in hoc mundo. Sed ita non erit, imo hoc quod maxime delectabit homines glorificatos in creaturis, erit ipse Creator, et forsitan ipsemet proprie et per se: quemadmodum in vestigiis et aliis signis dum sunt delectabilia solum propter ea quorum vestigia sunt et signa, illa proprie et per se delectant quorum signa et vestigia sunt.

De modulationibus autem et harmoniis quales ibi futuræ sint, manifestum est indubitanter quod spirituales erunt. De corporalibus vero melodiis determinandum est ex aliis. Nempe non leviter moveri quis potest, si quis dixerit, quod in patria tantæ felicitatis tacebuntur ore laudes Creatoris, quum decentissimum ac debitum modis omnibus videatur, corde et ore ibi laudari Altissimum ab eis in quos incogitabiliter profusa erit beneficentia munificentiae ejus. Virtus quoque gratitudinis hoc videtur exigere. Imo non parva nec contempnenda pars beatitudinis et gloriae videretur statui illi deesse, si delectatio harmoniarum suavitasque concentuum harmonici generis ibi defuerit. Sed jam ante te docui, hunc sermonem divertere in errorem ponentium paradisum sensibilem voluptatum. Jamque prohibitus tibi est error ille per me, et reprobatus destructibibus demonstrativis.

Non immerito autem scrutandum est, quid sit quod delectet animas nostras in vocibus musicatis et melodiis, et forsitan videbitur alicui non irrationabiliter, quod non voces ipsæ delectent, sed potius numeri proportionesque musicæ, quæ non audiuntur, sed intus percipiuntur ac cogitantur. Cujus non leve est signum, quod quosdam videmus dissone, imo absurdissime canentes, et injucunda percussione aures audientium offendentes, suis cantibus non mediocriter delectari. Intus igitur

A apud ipsum animas est quod eos delecat, quum tam insuaviter tamque moleste foris sonent cantus eorum. Quid ergo necessaria est Beatis melodia exterior, quibus interius sonat et constat omnis proportio? Non enim dubitandum est tibi, quin omnis pulchritudo, omnis apta conjunctio, omnis conveniens applicatio tunc futura, resonet spiritualiter illo in statu bonitatem, pulchritudinem, sapientiam Creatoris: imo totum universum universaliter, hoc est in omnibus partibus suis spiritualibus B et corporalibus, erit quædam omnipotens resonantia Conditoris, et velut carmen pulcherimum arte ac sapientia Creatoris, ineffabili artificio modulatum, glorificatis hominibus auditu jucundissimum, non forinsecò strepitu tumultuosum. Postremo, quid vocali expressione egebunt, ubi omnium corda eunctis patebunt? — Hæc Guillelmus.

Qui de his hinc inde prolixe inquirendo, argumentando, difficultates movendo, disseruit. Nam et de hoc plurimum perseratur, dato quod in patria laus erit vocalis, quomodo posset hoc esse, et quomodo erit: an scilicet ex unius ore universæ voces, et omnium vocum atque sonorum melodiæ et consonantiæ, simul et semel promentur, quum ibi non possit esse successio, neque tempus neque aliquid præterire, nec novum gaudium nasci. Et nihil videtur manere potentialitatis et imperfectionis ibidem; magnitudoque gaudiorum et claritas apprehensionum et cogitationum cogit omnia ibi delectantia simul

D sentiri. Vis ergo vocalis, ex qua procedunt modulationes, emittet simul omnes voces ac sonos quos naturaliter potest emittere. Erit ergo os uniuscujusque hominis glorificati sicut cithara suavissimarum innumerabiliumque chordarum, et sicut organum incomputabilium fistularum, et erit sonoritas ex ore uniuscujusque Beati sicut concentus innumerabilium sonorum ac vocum, mira et inexcogitabili suavitate sibi invicem consonantium, et auribus perfectionis illius simul audibilium.

Hæc ex isto doctore sufficiat tetigisse, A p. 411 C^r. 42 D^r. in quibus vult omnia gaudia, etiam accidentalia, in Beatis aeternaliter simul esse, et nihil ibi de novo sciri, nec aliquid deleteri. ^{le Colest. c. viii.} etationis acerescere : quod juxta præhabita, stare non valet, quum et juxta divini scripturas canonicas, angeli inferiores a superioribus multa addiscant ac didicerint de Christi mysteriis, de divinis effectibus, et de operum rationibus secratorum, atque in accidentalali præmio etiam angeli sancti usque ad diem crescant judicii. Verum in essentiali præmio et beatitudine principali, imo et in accidentalni præmio præcipuo, uniformiter stant fixi, hoc est, in cognitione, dilectione, delectatione, quas habent in Christi humanitate et gloriosissima Virgine; quanquam Sancti resumptis corporibus, glorificati plenarie in anima et corpore, magis quam ante speciali modo gaudebunt in corporali adspectu, auditu, fragrantia, assumptæ humanitatis et incomparabilis Virginis. Verumtamen omne gaudium illud accidentale in patria, comparatione gaudii ac gloriæ essentialis, erit sicut gutta ad universum Oceanum, et sicut punctus ad lincam : ideo ejus additione detractio nullius est momenti, nec ob hoc beatitudo illa interpolatur, aut interruptionem incurrit.

Insuper quod doctor iste jam dixit, quod creata et omnis eorum pulchritudo, suavitas, perfectio, erunt Beatis via ad Deum et elevatio quædam ad ipsum, de viatoriis bonis verius diceretur. Nam juxta indirecta, Beati Deum in se ipso clare ac immediate videndo, omnia vident in ipso : siveque ejus essentia ut ratio idealis, potius eis est ratio ac medium cognoscendi creatuæ quam econtrario. Nihilo minus, ex consequenti vident qualiter excellentia Creatoris in suis refulget effectibus, nec dubium quin omnia ad ipsum purissime referant : quod etiam boni fideles suo modo agunt in terra.

Nunc aliorum responsa doctorum super hac questione sunt inducenda.

Et ait Antisiodorensis in Summa, libro quarto, quod Beati glorificati in corpore, laudabunt in patria Deum vocaliter, ut nihil in ipsis vacet ab honorificentia Creatoris.

Insuper Thomas supra, distinctione quadragesima quarta, disseruit, quod in Beatis glorificatis, visus, auditus, tactus, odoratus, erunt in actu ; et secundum quosdam, etiam gustus aliquo modo, non cibum et potum sumendo, sed modo præacta distinctione inducto. Ubi et sanctus Doctor

B allegat quod Ecclesia cantat : Odoris suavissimi erunt corpora Sanctorum. Et adit : Laus etiam vocalis erit in patria. Unde Augustinus super illud in Psalmo, Exsultationes Dei in gutture eorum, affirmit : Corda et linguæ Sanctorum non cessabunt laudare Deum. Idem habetur in Glossa super illud Esdræ, In cantico et cymbalis. Et rursus asserit ibi B. Thomas : Erit in patria laus vocalis, quoniam quidam aliter dicant, quod sola immutazione spirituali organum auditus immutabitur in Beatis ; et erit ibi propter perfectionem sensus et delectationem. Quomodo autem vox ibi possit formari, dictum est libro secundo, distinctione secunda. — Consonat Petrus.

Richardus quoque superius, distinctione quadragesima nona : In patria, inquit, erit sonus, quoniam ibi erit laus vocalis, ut asserit Glossa super illud, Exsultationes Dei in gutture eorum. Et immutabit auditum, nou facta aliqua immutatione naturali et materiali in auditu, neque in medio ; generabitur quoque in medio absque materiali possibilitate, vel in aere reservato in loco formationis ipsius vocis. Vel dici potest, quod partes cœli empyrei dividii possunt ab invicem et reuiri, ut aer. Potest etiam moveri motu tremoris, et pati passione necessaria ad vocis formationem et ad inspirationem ac respirationem. Quum enim hic motus sit vitalis, dicunt aliqui, quod erit in Beatis. Unde ita se habebit cœlum empyreum ad corpora glorificata, quemadmodum aer ad corru-

p. 281 B.

ibid. A^r.ibid. D^r.

Ps. cxlix. 6.

II Esdr. xii.

27.

p. 281 D^r.

tom. XXI,

P. 152 B.

p. 282 C.

Ps. cxlix. 6.

ptibilia corpora. Cœlumque aqueum ita ali-
quo modo se habebit ad ea sicut terra ad
corpora nostra, quantum ad hoc quod Bea-
ti corpore glorificati, habebunt pedes suos
super convexitatem aquæ cœli seu cry-
stallini, quamvis quandocumque voluerint,
poterunt se inde levare sine difficultate.
Hæc Richardus.

Insuper his concordat Henricus in conclu-
sione, quamvis de modo formandi laudem
vocalem in cœlo empyreо aliter sentiat :

Quodl. vii,
q. 7. Major (inquiens) dubitatio est, quomodo
ibi erit laus vocalis, quam an erit; quia B
si esset manifestum quomodo posset ibi
formari, non dubitaretur, sed plane sup-
poneretur quod ibi esset, quia in vita
gloriosa nihil erit imperfectum. Quælibet
autem vis activa est imperfecta, se-
cundum quod in habitu seu in potentia
est respectu ejus quod est actus illius ha-
bitus seu potentiae. Hinc oportet quod in
vita gloriosa omnes vires, tam corporales
quam spirituales, sint perfectæ, existentes
in actibus suis secundis, potissime quando
actus secundi sunt perfectionis simplici-
ter : quod dico, propter potentias partis
vegetativæ, quæ non erunt in actu ibi-
dem. Quumque propria operatio oris et
linguæ ac dentium sit locutio et modula-
tio vocum, sicut operatio oculorum est
visio; ideo sicut ponimus quod visus erit
ibi in nobilissimo ac jucundissimo ac-
tu videndi, sic os, lingua, etc., erunt in
præclarissimo atque lètissimo actu lo-
quendi ac modulandi, quo Beati se invi-
cem alloquentur, et laudes concinent Crea-
toris.

Verum quomodo fiet hoc, quum ibi non
sit aer inspiratus et exspiratus? Et volunt
aliqui dicere, quod sicut intestina corpora
rum gloriosorum plena erunt aliquo hu-
more, sic guttur, arteria et os aere, quo
Beati poterunt voces formare. Si ergo po-
namus, cœlum empyreum in quo erunt,
esse ut cameram magnam concavitatem
habentem intra superficiem undique cir-
cumdantem corpora Beatorum, aere ple-
nam; cessaret hæc quæstio. Sed quoniam

A nullum corpus pure elementare ponitur *c/f.p.372*
ibi futurum, remanet difficultas quomodo
poterit ibi vox formari, et per quod me-
dium deferri, præsentim supponendo quod
cœlum empyreum sit solidum, non fluxi-
bile sicut aer : quia si fluidum esset, pos-
set dici quod fieret in eo sicut in aere.
Ponendo autem cœlum empyreum esse so-
lidum, non intercism ; continuum, non
cameratum : dicendum videtur, quod cor-
pora gloriosa et cœlum illud erunt pene-
trativa simul. Sicque corpore glorificatus,
in soliditate cœli illius sine divisione ipsius
existens, potest movere linguam, labia,
dentes, harmonicis motibus, ac si
moveret ea in aere, interceptis sine dis-
continuatione partibus cœli empyrei : sicut
hic, interceptis partibus aeris inter lin-
guam, dentes et labia, per ipsorum di-
visionem. Quare, sicut in partibus aeris
interceptis per divisionem, ex contactu har-
monicæ dictorum membrorum vox formatur
in aere; sic formabitur in partibus
cœli empyrei, ex contactu et transitu di-
ctorum membrorum per partes empyrei
in harmonicis motibus suis, usque ad par-
tes illas non interceptas, quasi usque ad
illas repercuteret aeris partes. Et cum
partes illæ sonitum vocis receperint, mul-
tiplicant eum per partes continuas circum-
quaque, toto empyreо corpore resonante
in summa ac suavissima melodia : quem-
admodum et quidam philosophi posuerunt,
corpora cœlestia ex mutuo in suis extre-
mitatibus contactu, dulcem efficere sonum.
Si autem modus iste non placet, est ad

D miraculum confugendum, dicendo quod
sicut corpora illa sunt miraculose glorifi-
cata, atque in cœlo empyreо miraculose
locata, et cœli penetrativa; sic miraculose
vox ab eis formatur, et formata diffunditur
ac defertur, ad aures perveniens singulo-
rum. Totus etenim ille status est super
naturam. Hæc Henricus.

Porro Bonaventura relinquit istud sub
dubio distinctione præhabita, quanquam
alibi magis declinet ad hoc quod erit ibi
laus ista.

*De felicitate et gloria electorum,
ex Guillelmo Parisiensi.*

Circa finem tractatus sui de Vitiis et virtutibus ait Guillelmus Parisiensis : Post haec loquemur de retributionibus Sanctorum. Retributio Sanctorum secundum suum principale, imo secundum suum totum, dicitur gloria animarum sanctorum, ut Augustinus sentire videtur. Gloriam vero corporis non partem beatitudinis, sed redundantiam ejus appellat, dicendo: Tanti fecit Deus animam rationalem, ut ex beatitudine ejus non beatitudo, quae fruentis et intelligentis est propria, sed sanitas incorruptionis in inferiorem naturam, id est in corpus sensitivamque partem, redendet. Tota ergo beatitudo quae Sanctis promittitur, animarum est, quae proprie frui ac intelligere queunt. Porro secunda stola, quae est gloria corporis, non beatitudo nec pars beatitudinis existit; est tamen pars remunerationis, id est totius boni quod in fine dabitur Sanctis. Nominatur autem gloria haec beatitudo, quoniam ipsa finis est, plenitudo et contentatio omnium desideriorum nostrorum, juxta definitionem beati qua dicitur : Beatus est, cui omnia optata succeedunt. Dicitur quoque vita aeterna ab ipsa Vita * in Evangelio : Hæc est vita aeterna, ut cognoscant te verum Deum, etc. Et nuncupatur vita aeterna, quoniam vita temporalis est multum contraria. Quemadmodum enim vita temporalis tota fluit et evanescit, nil stabile habens; ita illa in soliditate sua perpetuitatis stat fixa, non defluens. Et sicut vita ista temporalis totum commune habet cum morte, et vitam quasi in puncto solo contingit; ita illa tota seorsum est sejuncta et immunis a morte, et se totam vitam primam imprimens, in nullo morti approximat. Dicitur quoque pax, propter omnimodam elongationem et securitatem ab omni periculo, et spirituali corporalique bello; et requies, quum sit finis omnium laborum, commotionum et concussionum nostrarum. Vocatur item libertas, quum sit elongatio consummata ab

A omni oppressione, exactione et angustiatione, juxta illud Apostoli : Creatura liberabitur a servitute corruptionis in libertatem gloriae filiorum Dei. Nominatur item lux et claritas, quia ab ignorantibus, erroribus, opinionibus est penitus aliena. Sic et alia nomina multa his consimilia ei conveniunt : quoniam ipsa est torrens voluptatis divinae, gloria et exultatio ultima electorum, deliciosa refectione, magna et interminabilis cœna.

Rom. viii,
21.

Dicinus ergo in primis, quia perfectio B in unoquoque perfectibili non est nisi actus suæ potentiae potentialitatise ultimus ac supremus, qui in rationali creatura vocatur felicitas : quam nisi assequi posset, videretur Creator omnipotens magis deviasse quam sapienter egisse, hujuscemodi creaturam instituendo. Quumque vis intellectiva animæ humanæ potentialiter speculum sit omnium intelligibilium, ex necessitate sequitur, quod ejus perfectio ultima sit, hoc ipsum esse in effectu completo : ut scilicet sit speculum omnium intelligibilium ; speculum (inquam) evidentissimæ expressionis atque clarissimæ apparitionis, ita ut in ea reluceant expressissima resultatione intelligibilia universa. Erit ergo speculum universi, et exemplum ejus exemplar est tota series sæculorum (sive mundus efficietur intelligibilis), et imago perfecta speculi increati, quod est speculum universalis speculationis, ac verbum universalis dictionis, quo Deus Pater dixit et expressit se ipsum, et omnia in ipso ac per ipsum : quæ dictio fuit generatio verbi istius. Etenim nihil aliud est dictio ubicumque sit, nisi generatio verbi. Nam et visio non est nisi assimilatio videntis : ut visio albi est assimilatio albi et oculi per similitudinem albi receptam in oculo. Ergo et visio qua supergloriosissimum et circumscriptibilem Deum videbimus oculo intellectuali, erit assimilatio deiformis nostri intellectus ad ipsum. Unde dixit evangelista Joannes : Scimus quoniam quum ¹*Joann. iii,* apparuerit, similes ei erimus, quoniam ²videbimus eum sicuti est. Quumque ipse

in se et per se sit exemplar ejus cuius exemplarum, quamvis incomparabilis distantiae, est totum hoc universum; erit etiam intellectus noster tunc exemplar in quo relucet similitudo exemplaris illius altissimi, prout naturalis capacitas meritorumque dignitas intellectum nostrum adjuverint.

Amplius, non ignoras hanc speculorum esse naturam, dummodo aequalia sint, pura, tera, polita, ut invicem sibi opposita recipiant ab invicem formas reluentes in ipsis: quanto magis speculum mentis humanae depuratae ac sanctae, speculo Verbi aeterni immediate et convenientissime applicatum, recipiet ab eodem impressionem simillimam et assimilationem completam, ut et ipsa sit speculum in effectu? Hinc dixit Apostolus: Videbimus tunc facie ad

1 Cor. xiii,
12.

faciem. Facies quippe nostri intellectus ad faciem adorandam speculi aeternalis coaptata et applicata, faciem illam repraesentabit similitudine evidenti. Propter quod

Ibidem. dixit Apostolus: Tunc cognoscam sicut et cognitus sum. Quid est hoc, nisi quemadmodum Deus Verbum in se ipso tanquam in supersplendidissimo speculo intuetur haec omnia, ita et ego quantum ad vim intellectivam factus speculum perfectae assimilationis ad ipsum, cognoscam et in ipso, et etiam in me ipso, quaecumque in hujusmodi speculo per irradiationem primi speculi resultabunt? Tunc igitur vis nostra intellectiva aeterno ac cœlesti Sponso suo beatissimis amplexibus copulata, non tam concipiet quam pariet filium ac verbum ad imaginem et similitudinem pri-mogeniti Verbi ac Filii, ejus resultatio in intellectu nostro verum et speciale erit exemplar primi verbi, quo spirituali distinctione dicet omnia dicibilia sibi, dictione lucidissima ac perfecta.

Præterea si queratur, utrum omnia et singula quæ sunt vel esse possunt, tunc visuræ sunt animæ nostræ in gloria illa: respondemus, quod quidquid debeat aut delectabit eas videre, videbunt tunc; quod autem nec deceret nec delectaret eas videre, non videbunt.

A Si vero quis querat, utrum Deus videbitur a Beatis per presentiam suam et veritatem, quæ indubitanter presentissimam se exhibebit tunc Sanctis in patria; quæstio ista ad propositum pertinet, quia potissimum felicitatis et gloriae Beatorum erit visio intellectus. Propter quod libro de Doctrina christiana loquitur Augustinus: Promittitur nobis adspectus pulchritudinis summæ. Et alibi in sermone: Promittitur nobis visio Dei, veri Dei, summi Dei. Et rursus: Visio est tota merces quæ B Sanctis promittitur. Ubi autem presentissima est veritas Deitatis, non requiritur imago aut umbra, aut medium aliud, quam non sola essentialis presentia visionem illam efficiat, quum sic omnibus praesens sit.

Denique beatifica visio Dei, super omnem aestimationem et admirationem est menti creatæ delectabilis et jucunda. Quum enim conjunctio convenientis cum convenienti sit delectatio definitive, id est causa delectationis, ut dixerunt philosophi; C nec aliquid ita conveniens sit intellectui nostro ut lux illa purissima et immensa; conjunctio quoque mentis creatæ ad eam conveniens sit in ultimitate, id est in fine et summa excellentia, convenientiæ: constat visionem illam summe et incomparabiliter delectabilem esse. Idem patet per aliam delectationis definitionem, qua dicitur: Delectatio est perceptio potentiae apprehendentis rem sibi connaturaliter congruentem. Adeo autem conveniens est superaltissimus Deus menti creatæ, ut propter ipsum et ejus intuitivam fruitionem ipsa creata sit et reparata. Amplius, omnes delectationes aequales sunt apprehensionibus suis, id est cognitionibus ex quibus oriuntur, quemadmodum et virtutes suis effectibus: ideo sicut visio illa beata est summæ perspicuitatis et certitudinis; sic gaudium ex ea procedens, est ultimatæ, summæ et incomparabilis suavitatis. Insuper, quum totus status ille patriæ totus sit gloriosus, et gloria nihil habeat imperfectum aut diminutum, nihil perfectioni

incongruum ; manifestum est universas delectationes quae in regno sunt gloriae, excellentissimas et perfectissimas esse, unamquamque in genere suo.

Præterea de hoc quod Sancti testantur, fidei succeedere visionem : si fides stricte sumatur, videlicet ut est caput et fundamentum religionis, dicimus quod visio beata proprie est rerum fundamentalium, puta ad fundamentum religionis spectantium, et fidei illi succedet hæc visio. Porro haec sunt res quae primo prædicandæ sunt introducendis ad christianam religionem, videlicet : Deum esse, et ipsum esse remuneratorem sperantium in se, obedientium et servientium ei, atque hujusmodi aliqua, quae sunt rudimenta introducendorum ad fidem catholicam. Similiter, dono intellectus succedet visio clara eorum quae signis et prodigiis hic suut velata, mysteriorumque omnium. Dono vero consilii succedet clara visio utilitatum et aliorum bouorum quae per illud electa sunt, periculorum quoque et aliorum malorum quae per illud sunt declinata. Eodem modo douo scientiae succedet clara cognitio diversarum specierum et ramorum ipsarum. Prudentiae etiam succedet clara eorum cognitio circa quae ipsa versatur. Visio autem quae est tota merces, est potissime cognitio sapientialis, quae est nobilior atque intimior quam scientialis cognitio, propter quod in libro Ethicorum dixit Philosophus, quod virtus omni arte certior meliorque consistit. Cujus exemplum est iu omni gustabili. Vnum namque ex suo splendore et colore tanquam ex quibusdam radiis sue naturæ ac veritatis scientialiter noscitur; sapientialiter vero agnosceatur ex suo sapore et odore : quae cognitio tauto certior est,

A quanto odor et sapor intimiores sunt vino. Quumque Deus altissimus sit ipsa sua veritate luminosissimus, et sua etiam bonitate suavissimus, necesse est ut animæ glorificatae non tam scientialiter eam cognoseant ex irradiatione suæ luminosissimæ veritatis in eas, quam sapientialiter ex torrente voluptatis et inundatione bonitatis suæ in ipsas sciant atque degustent.

Denique de visione Dei erit triplex gaudium in Beatis. Primum de illustratione et perfectione virtutis nostræ intellectivæ. Secundum de pulchritudine Sponsi, in qua erit delectatio tanto major quam in adspectu ejuscumque alterius pulchritudinis, quanto ipsa Sponsi pulchritudo omnibus aliis pulchritudinibus incomparabiliter eminentia antecellit ; ipsaque rationalis vis beata, vehementiori amore, strictioribus quoque amplexibus eidem increatae, superessentiali et superinfinitissimæ pulchritudini adhærebit, imo et inhærebit, et inavertibili prorsus adspectu æternaliter, affectuosissime ac securissime infigetur. Tunc plane amovebit pallas et peplum desuper faciem suam, quatenus sponsis intuendam illam beatissima fruitione exhibeat. Tertium gaudium erit de visione gloriae ejus, quoniam ibi limpidissime apparebit ipsum esse regem ac dominum omium sæculorum. De hac gloria dixit Propheta : Satiabor quum apparuerit gloria tua. Hujus felicitatis refectione, est cœna magna quam Christus suis præparavit Ps. xvi, 15. Lue. xiv, 16.

D electis, ad quam nos diguetur perducere,

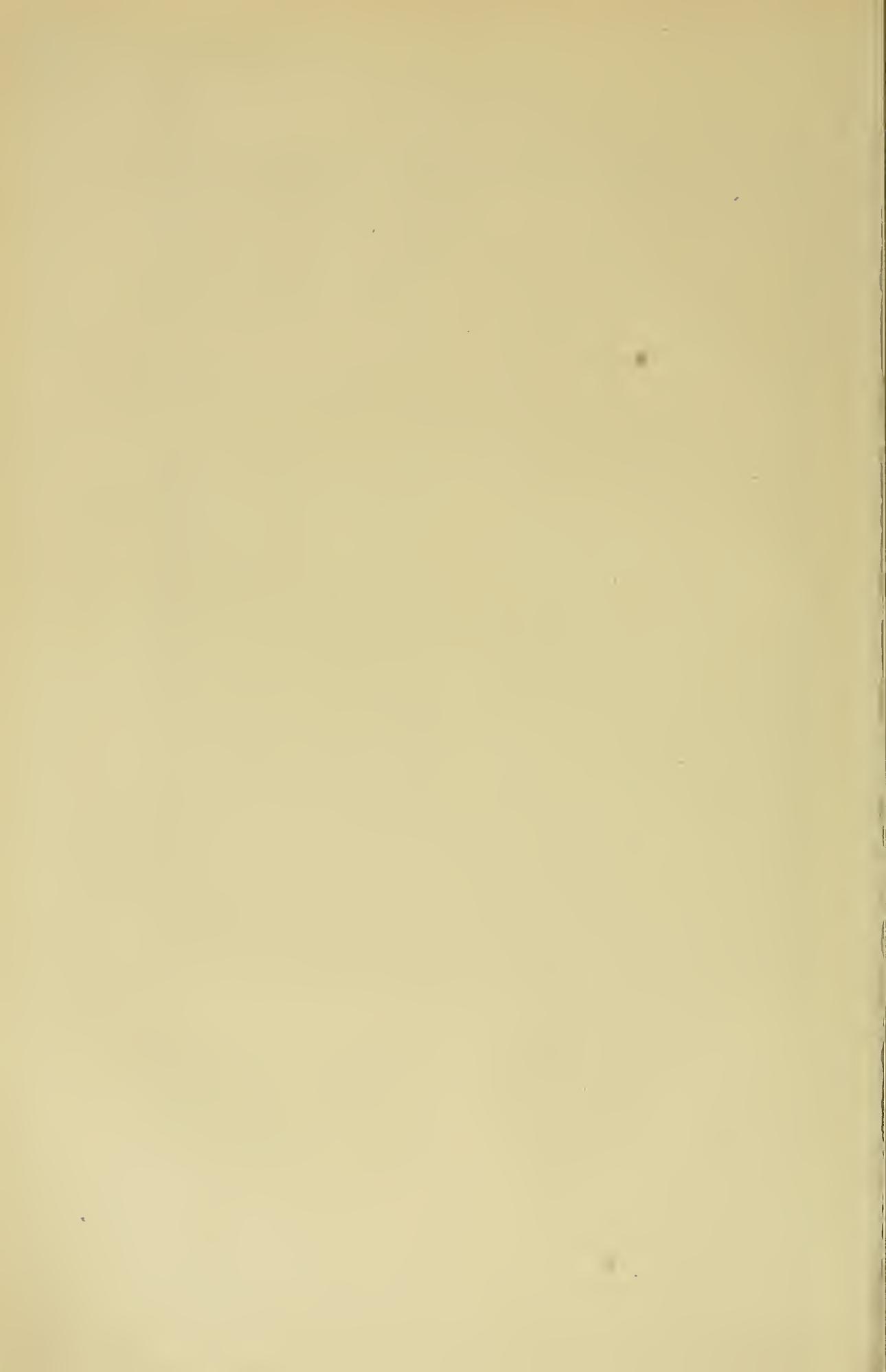
qui cum Patre aeterno et adorando para-

cleto superdulcissimo Spiritu Sancto vivit

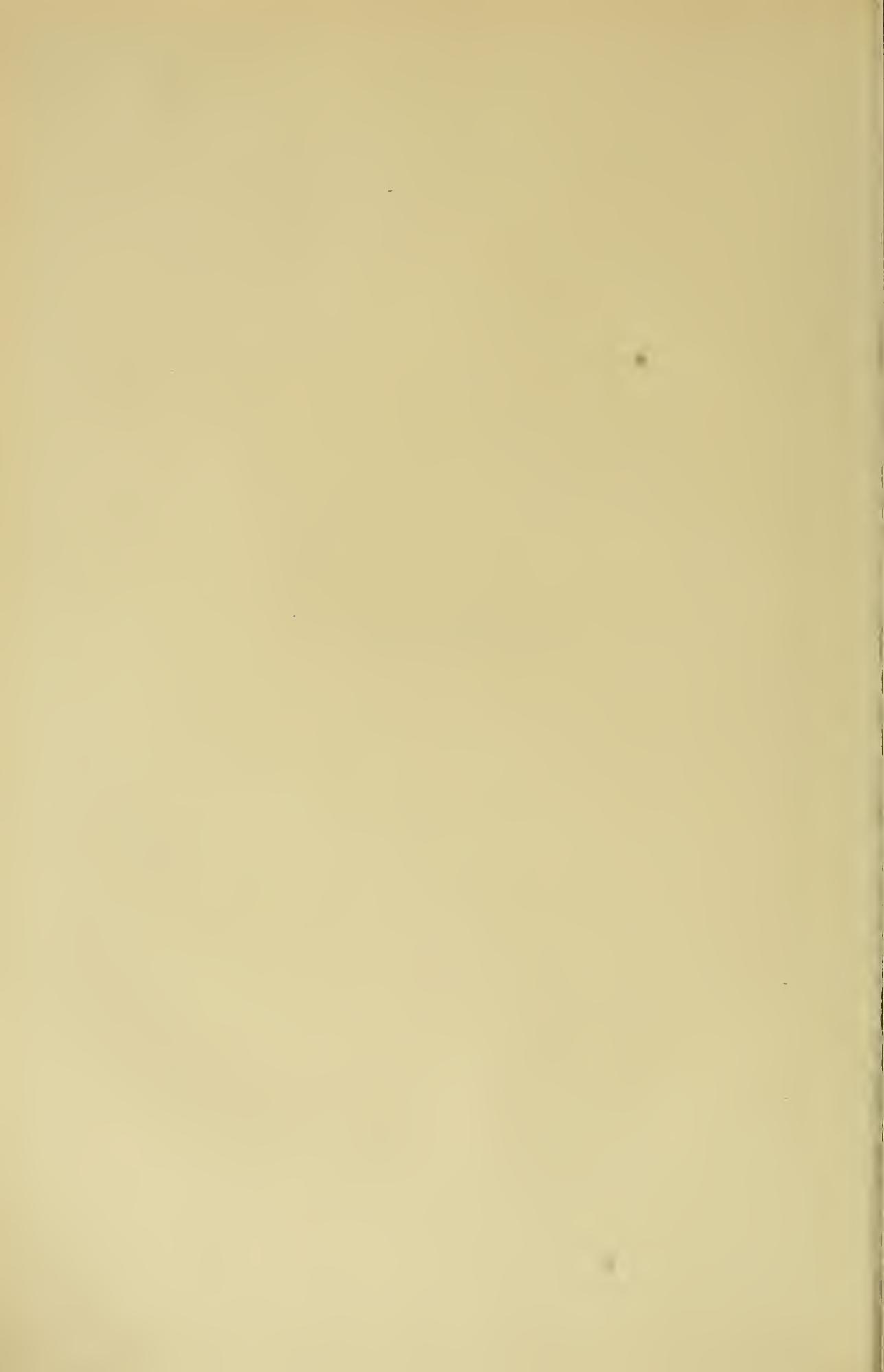
et regnat super omnia Deus sublimis et

benedictus. Amen.

FINIS COMMENTARIORUM IN SENTENTIAS.

INDICES

INDEX S. SCRIPTURÆ

GENESIS.

- I, 28. Crescite et multiplicamini, 67B, 275D'.
II, 23. Hoc nunc os ex ossibus meis, 65D, 75D.
— 24. Quamobrem relinquet homo patrem suum et matrem, et adhærebit uxori suæ; et erunt duo in carne una, 68B', 75D, 489A'.
III, 49. Pulvis es et in pulverem reverteris, 252D.
VIII, 22. Cunctis diebus... frigus et æstus,... nox et dies non requiescent, 385D.

EXODI.

- XIX, 6. Eritis mihi in regnum sacerdotale, 44D'.
XXV, 25. (Facies) alteram coronam aureolam, 439C, A'.
XXXIII, 49. Miserebor cui voluero, et clemens ero in quem mihi placuerit, 346A.
— 20. Non poteris videre faciem meam: non enim videbit me homo et vivet, 420B', 421A.

LEVITICI.

- XXI, 47. Homo... qui habuerit maculam, non offeret panes Deo suo, 56C.
XXVII, 28. Omne quod Domino consecratur,... non vendetur nec redimi poterit, 472B', 475A'.

NUMERORUM.

- XII, 8. Palam et non per ænigmata... Dominum videt, 420B', 421A.

DEUTERONOMII.

- XVI, 20. Juste quod justum est persequeris, 49C'.
XXV, 2. Pro mensura peccati erit et plagarum modus, 349D.

JOB.

- XIV, 42. Homo quum dormierit, non resurget; donec atteneratur cœlum, non evigilabit, 244A.
— 21. Sive nobiles fuerint filii ejus, sive ignobiles, non intelliget, 338C, 463B.
XVII, 16. In profundissimum infernum descendit omnia mea, 325A'.
XIX, 26. In carne mea videbo Deum meum, 271A', 288D.
XX, 41. Ossa ejus implebuntur vitiis adolescentiæ ejus, et cum eo in pulvere dormient, 253A.
— 26. Devorabit eum ignis qui non succenditur, 469A'.
XXIV, 49. Ad nimium calorem transeat ab aquis nivium, 312C, 313D', 466D, 475B.
XXVIII, 17. Non adæquabitur ei aurum vel vitrum, 299D.
— XXXVIII, 33. Numquid nosti ordinem cœli, et pones rationem ejus in terra? 33B'.
XLII, 5. Auditu auris audivi te, nunc autem oculus meus videt te, 420B'.
— 40. Addidit Dominus omnia quæcumque fuerant Job, duplicitia, 244D'.

PSALMORUM.

- I, 5. Ideo non resurgent impii in judicio, 248A.
VI, 6. In inferno autem quis confitebitur tibi? 465A.
X, 7. Ignis et sulfur et spiritus procellarum, pars calicis eorum, 313D, 466D.
XIII, 5. Illic trepidaverunt timore ubi non erat timor, 310B'.
XVI, 15. Satiabor quum apparuerit gloria tua, 481C'.
XXIV, 40. Universæ viæ Domini misericordia et veritas, 333A', 345B'.
XXVIII, 7. Vox Domini intercedentis flammarum ignis, 374B', 466C'.
XLIII, 49. Declinasti semitas nostras a via tua, 466A.

XLVIII, 43. Homo quum in honore esset, non intellexit, comparatus est jumentis insipientibus, 27 C.

L, 7. Ecce... in iniuitatibus conceptus sum, 60 A'.

LVII, 41. Lætabitur justus quum viderit vindictam, 458 B'.

LXXXIII, 42. Operatus est salutem in medio terræ, 382 B'.

LXXVI, 8. Numquid in æternum projicit Deus, aut non apponet ut complacitior sit adhuc? 332 C.

CXI, 4. Beatus vir qui timet Dominum, 273 C'.

CXLIX, 6. Exaltationes Dei in gutture eorum,

281 D, 477 B', C'.

PROVERBIORUM.

V, 48. Lætare cum muliere adolescentiæ tuæ, 109 C'.

XVII, 16. Quid prodest stulto habere divitias, quum sapientiam emere non possit? 50 B'.

XVIII, 22. Qui... tenet adulcram, stultus est et impius, 151 A'.

XXIII, 23. Noli vendere sapientiam et doctrinam et intelligentiam, 47 D'.

ECCLESIASTÆ.

IX, 10. Nec ratio, nec sapientia, nec scientia, erunt apud inferos, 458 D, 461 B.

SAPIENTIÆ.

I, 45. Justitia... perpetua est et immortalis, 276 A', 277 D'.

III, 7. Fulgebunt justi, et tanquam scintillæ in arundineto discurrent, 276 D, 475 A'.

IV, 49. Disrumpet illos inflatos sine voce, 365 B'.

V, 2. Videntes turbabuntur timore horribili, 459 C.

— 3. Dicentes intra se, pœnitentiam agentes, 463 C'.

— 48. Armabit creaturam ad ultionem inimicorum, 313 B'.

— 24, 23. Pugnabit cum illo orbis terrarum contra insensatos,... excandescet in illos aqua maris et flumina concurrent duriter, 313 D, 466 A'.

VIII, 4. Disponit omnia suaviter, 397 C.

IX, 43. Corpus... quod corrumpitur, aggravat animam, 311 B, 409 D'.

XI, 47. Per quæ peccat quis, per hæc et torquetur, 313 A'.

ECCLESIASTICI.

VII, 49. Vindicta carnis impii, ignis et vermis, 318 A, 466 D.

XXVI, 20. Omnis... ponderatio non est digna continentis animæ, 174 D', 172 B, 174 C', 175 C.

ISAIAE.

I, 24. Heu, consolabor super hostibus meis, 460 B.

V, 14. Dilatavit infernus animam suam... absque ullo termino, 345 A'.

VI, 4. Vidi Dominum sedcitem super solium excelsum, 420 A'.

XXII, 22-24. Dabo clavem domus David super humerum ejus;... et figam illum paxillum in loco fideli, et erit in solium gloriæ domui patris ejus, et suspendent super eum omnem gloriam domus patris ejus, 33 D'.

XXVI, 41. Videant et confundantur zelantes populi, 463 D'.

XXX, 26. Lux solis erit septempliciter, 276 A', 302 A, 385 B'.

LII, 41. Mundamini, qui fertis vasa Domini, 25 B', 231 A.

LXIII, 46. Tu... Pater noster, et Abraham ne scivit nos, et Israel ignoravit nos, 338 B'.

LXIV, 6. Quasi pannus menstruatæ universæ justitiae nostræ, 117 A'.

LXVI, 24. Egradientur... Vermis eorum non morietur et ignis eorum non extinguetur, 347 D, 458 C', 466 D.

JEREMIAE.

IX, 26. (Visitabo) super omnes qui attonsi sunt in comam, 42 D.

XII, 1. Justus quidem tu es, Dominc, si disputem tecum; verumtamen justa loquar ad te: Quare via impiorum prosperatur, bene est omnibus qui prævaricantur et inique agunt? 346 D.

XV, 4. Si steterit Moyses et Samuel coram me, non est anima mea ad populum istum, 339 C'.

XX, 44. Maledicta dies in qua natus sum, 454 B'.

XXXIII, 25. Si... leges cœlo et terræ non posui, 385 C.

EZECHIELIS.

- I, 46. Quasi sit rota in medio rotæ, 41A'.
 XVI, 55. Sodoma et filiæ ejus revertentur ad antiquitatem suam, 243D'.

DANIELIS.

- VII, 9. Adspiebam donee throni positi sunt, et Antiquus dierum sedit, 379D.
 XII, 2. Multi de his qui dormiunt in terræ pulvere, evigilabunt, 248B.

JONÆ.

- II, 4. Projecisti me in profundum in corde maris, 344C.

NAHUM.

- I, 9, juxta LXX. Non judicabit Dominus bis in id ipsum, 359B', 368B'.

HABACUC.

- I, 43. Mundi sunt oculi tui,... et respicere ad iniquitatem non poteris; quare respicias super iniqua agentes et taeces devorante impio justiorem se? 346D.

MALACHIAE.

- II, 7. Labia... sacerdotis custodient scientiam, et legem requirent ex ore ejus, 49A'.
 — 16. Quum odio habueris, dimitte, dicit Dominus Deus Israel; operiet autem iniquitas vestimentum ejus, dicit Dominus exercituum, 433B'.

III, 3. Purgabit filios Levi, 370D', 374D'.

- IV, 2. Egrediemini, et salietis sieut vituli de armento, 474D.

MATTHÆI.

- I, 20. Noli timere accipere Mariam conjugem tuam, 403C'.

XIII, 43. Justi fulgebunt sieut sol in regno Patris eorum, 276A', 304C, 302A.

XVI, 49. Tibi dabo claves regni cœlorum, 32D'.

XIX, 6. Quod... Deus coniunxit, homo non separat, 65B, 78B, 431B.

— 7, 8. Quid ergo Moyses mandavit dare libel-

lum repudii?... Ad duritiam cordis vestri, 430C, 450C.

XIX, 9. Quicumque dimiserit uxorem suam, nisi ob fornicationem,... mœchatur, 85B, 430B, 431C', 433A, 448C'.

— 28. In regeneratione, quum sederit Filius hominis... sedebitis et vos super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israel, 244B, 362D, 363A.

XX, 9. Aeceperunt singulos denarios, 410C.

XXIV, 29. Virtutes cœlorum commovebuntur, 382C.

— 30. Tunc parabit signum Filii hominis, 379D'.

XXV, 44. Discedite a me, maledicti, in ignem æternum qui paratus est diabolo et angelis ejus, 310D, 313B', 334B, 466C.

XXVI, 24. Bonum erat ei, si natus non fuisset homo ille, 454B', 455B', 457D'.

XXVII, 52. Multa corpora Sanctorum qui dormierant, surrexerunt, 250C.

LUCÆ.

I, 34. Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco? 103A', 404A'.

III, 17. Cujus ventilabrum in manu ejus, et purgabit aream suam, et congregabit triticum in horreum suum, paleas autem comburet igni inexstinguibili, 374A'.

XIV, 16. Homo quidam fecit cœnam magnam, 479A', 481C'.

XVI, 23. Elevans... oculos suos, quum esset in tormentis, vidit Abraham a longe et Lazarum in sinu ejus, 458A'.

— 27. Rogo... ut mittas eum in domum patris mei, 461C.

XXI, 26. Arecentibus hominibus præ timore, 381A'.

XXII, 49. Hoe facite in meam commemorationem, 11A.

— 32. Confirmata fratres tuos, 32C.

XXIV, 39. Palpate et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere, 287C', 288D.

JOANNIS.

I, 48. Deum nemo vidit unquam, 443C'.

V, 28. Venit hora in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei, 247A.

IX, 31. Peccatores Deus non audit, 328D'.

- XV, 41. Hæc locutus sum vobis, ut... gaudium vestrum impleatur, 429D'.
 — 46. Ego elegi vos... ut eatis et fructum afferratis, et fructus vester maneat, 234B'.
 XVI, 24. Petite,... ut gaudium vestrum sit plenum, 429D'.
 XVII, 3. Ilæc est... vita æterna, ut cognoscant te solum Deum verum, 393C', 398B', 402B, 438A', 479C.
 XX, 22. Accipite Spiritum Sanctum, 35A'.
 XXI, 17. Pasce oves meas, 32C, 34A'.

ACTUUM.

- I, 7. Non est vestrum nosse tempora vel momenta quæ Pater posuit in sua potestate, 250D', 360A, 361C'.
 VII, 16. Positi sunt in sepulcro quod emit Abraham... a filiis Hemor, 48A'.
 VIII, 14. Quum... audissent Apostoli qui erant Jerosolymis, quod receperisset Samaria verbum Dei, miserunt ad eos Petrum et Joannem, 35B.
 XX, 28. Attende vobis et universo gregi, in quo vos Spiritus Sanctus posuit episcopos, 34C', 35B'.

AD ROMANOS.

- II, 15. Testimonium reddente illis conscientia ipsorum, et inter se invicem cogitationibus accusantibus, aut etiam defendantibus, 260D', 363C.
 VI, 22. Habetis fructum vestrum in sanctificationem, finem vero vitam æternam, 446D'.
 VIII, 49. Exspectatio creaturæ revelationem filiorum Dei exspectat, 249B.

I AD CORINTHIOS.

- II, 9. Oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus iis qui diligunt illum, 474D.
 III, 12. Si quis... superædificat super fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna, fœnum, stipulam, 364A.
 VI, 3. Nescitis quoniam angelos judicabimus? 364A'.
 VII, 2. Propter fornicationem... unusquisque suam uxorem habeat, 412D'.
 — 6. Hoc autem dico secundum indulgentiam, non secundum imperium, 62D, 112B', 132A'.
 — 9. Melius est... nubere quam uri, 65C', 67B'.

- VII, 12-14. Ceteris ego dico, non Dominus, si quis frater uxorem habet infidelem, et hæc consentit habitare cum illo, non dimittat illam... Sanctificatus est enim vir infidelis per mulierem fidelem, etc., 480B', C', 482B', 483A.
 — 24, 24. Servus vocatus es?... Unusquisque in quo vocatus est,... in hoc permaneat, 54B.
 — 38. Qui matrimonio... virginem suam... non jungit, melius facit, 60D.
 — 39. Mulier... cui vult nubat, tantum in Domino, 78B', 441B'.

IX, 41. Si nos vobis spiritualia seminavimus, magnum est si nos carnalia vestra metamus? 44D'.

- 24. Sic currite ut comprehendatis, 448B.
 XI, 24. Accipite et manducate... Hoc facite in meam commemorationem, 27C'.
 — 27. Quicumque manducaverit panem hunc vel biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis et sanguinis Domini, 23C.

XII, 8-10. Alii... datur sermo sapientiæ, alii autem sermo scientiæ,... alteri fides,... alii gratia sanitatum,... alii operatio virtutum, alii prophetia, alii discretio spirituum, alii genera linguarum, alii interpretatio sermonum, 24B, 26A.

- 27. Vos... estis corpus Christi, et membra de membro, 433A.

XIII, 12. Videmus nunc per speculum in æmigmate, tunc autem facie ad faciem, 402C, 441B, 447D, 480B.

- XV, 24. Quum tradiderit regnum Deo et Patri, 393C'.
 — — Quum evacuaverit omnem principatum et potestatem et virtutem, 363A'.
 — 41. Alia claritas solis, alia... lunæ, 299D, 446D.
 — 42-44. Seminatur in corruptione, surget in incorruptione; seminatur in ignobilitate, surget in gloria; seminatur in infirmitate, surget in virtute; seminatur corpus animale, surget corpus spirituale, 278A, 284A, 296C', 373D'.
 — 52. Mortui resurgent incorrupti, 304B.

AD GALATAS.

- V, 22. Fructus autem spiritus est caritas, gaudium, pax, 446C'.

AD EPIIESIOS.

- IV, 13. Donec occurramus omnes... in virum

perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi, 267 A, 273 B'.

V, 23. Vir caput est mulieris, sicut Christus caput est Ecclesiæ, 82 D.

— 23. Viri, diligite uxores vestras, sicut et Christus dilexit Ecclesiam, 82 D.

— 32. Sacramentum hoc magnum est; ego autem dico in Christo et in Ecclesia, 68 D.

AD COLOSSENTES.

I, 20. Pacificans per sanguinem crucis ejus sive quæ in terris sive quæ in cœlis sunt, 379 C.

III, 20. Filii, obedite parentibus per omnia, 95 A.

I AD THESSALONICENSES.

IV, 16. Ipse Dominus in jussu et in voce Archangeli et in tuba Dei descendet de cœlo, 249 A', 254 B'.

— 17. Deinde nos qui vivimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis in nubibus obyiam Christo in aera, 243 C, 259 A', 295 A', 360 C', 367 D', 373 C', 374 A.

V, 3. Quum... dixerint, Pax et securitas, tunc repentinus eis superveniet interitus, 381 A'.

I AD TIMOTHEUM.

III, 2. Oportet... episcopum... esse unius uxoris virum, 83 A'.

IV, 44. Noli negligere gratiam quæ in te est, quæ data est tibi... eum impositione manuum presbyterii, 42 A.

V, 22. Manus cito nemini imposueris, 49 B'.

VI, 16. Qui... lucem inhabitat inaccessibilem, quem nullus hominum vidit sed nec videre potest, 413 C'.

AD HEBRÆOS.

V, 4. Omnis... pontifex ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur in iis quæ sunt ad Deum, 40 D'.

VI, 16. Omnis controversiæ... finis ad confirmationem est juramentum, 88 A'.

VII, 7. Sine ulla... contradictione, quod minus est, a meliore benedicitur, 32 C, 42 B.

XI, 40. Deo pro nobis melius aliquid providente, ut non sine nobis consummarentur, 295 A'.

JACOBI.

II, 43. Judicium... sine misericordia illi qui non fecit misericordiam, 332 C'.

I PETRI.

II, 9. Vos autem genus electum, regale sacerdotium, 12 A, 234 C'.

III, 15. Parati semper ad satisfactionem omniposcenti vos rationem de ea quæ in vobis est spe, 49 B.

II PETRI.

III, 7. Cœli autem qui nunc sunt... igni reservati, 373 A'.

— 42. Cœli ardentes solventur, 370 B'.

APOCALYPYSIS.

III, 18. Suadeo tibi emere a me aurum ignitum probatum, ut locuples fias, 43 C'.

— 21. Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo, sicut et ego vici, et sedi cum Patre meo in throno ejus, 442 B'.

V, 3. Nemo poterat, neque in cœlo, neque in terra, neque subtus terram, aperire librum, 308 B'.

— 10. Fecisti nos Deo nostro regnum et sacerdotes, 439 D.

VI, 9. Vidi subtus altare animas interfectorum, 411 B.

IX, 6. In diebus illis... homines... desiderabunt mori, et fugiet mors ab eis, 454 D.

XVIII, 7. Quantum glorificavit se et in deliciis fuit, tantum date illi tormentum et luctum, 349 A', 352 C'.

XX, 5, 6. Hæc est resurrectio prima,... et regnabunt eum illo mille annis, 250 D.

— 12. Libri aperti sunt, et alias liber apertus est, qui est vitæ; et judicati sunt mortui ex his quæ scripta erant in libris, 261 A, 361 A', 362 A'.

XXI, 1. Vidi cœlum novum et terram novam, 372 B', 383 B'.

INDEX AUCTORUM

ET ALIORUM QUI SPECIALI TITULO
MEMORANTUR

A

ABRAHAM (Rabbi), 256 D.

ALBERTUS (B.) Magnus, 44 A', 46 B', 20 D, etc.¹.

ALBUMASAR, 256 D.

ALCHERUS Cisterciensis, 310 A.

ALEXANDER Papa II, 487 B'.

— de Hales, 60 A', 429 C.

— Aphrodisiensis, 416 A.

ALGAZEL, 260 A, 343 B.

ALPHORABIUS, 400 D, 444 D, D'.

AMBROSIUS (S.), 22 B', 93 D, 402 C, 419 D, A',
435 B, 436 B', 208 D', 270 C', 354 A', 437 C',
446 B'.

ANSELMUS (S.), 219 C, 276 C, 278 A, 292 B',
355 A, 401 B, C', 404 B', 436 A, C, D, 475 A'.

ANTISIODORENSIS. *Vide* Guillelmus.

APULEIUS Platonieus, 158 A, 365 A'.

ARISTOTELES, 24 A, 31 C', 46 B', 49 A, B', 60 C',
61 A, B, D', 80 D, D', 93 C', 94 D, C', 110 B',
112 C, 125 B', C', 126 C', 127 A, 134 C, 155 C',
190 B, D, 194 A', 195 C', etc.

ARMENI, 457 A'.

ATHANASIUS (S.), 336 A'.

AUCTORITATE GENERALIUM CONCILIORUM
(Opuseulum de), Dionysii Cartusiani, 35 B'.

AUCTORITATE SUMMI PONTIFICIS (Opuseulum de), Dionysii Cartusiani, 35 B'.

AUGUSTINUS (S.), 42 B, 21 D, 40 B, 43 D, 48 A,
63 A, D, 83 B, C, 89 D', 100 A', C', 101 A, 102 A',
103 D', 113 A, 126 B, 128 C, 129 D, 133 A', 135 A',
151 A', 158 A, 160 B', 181 A, etc.

AVEMPOTE, 444 D'.

AVERRHOES, 126 D, 136 A', 258 B', 259 A', 283 C,
389 A', 400 B, B', 414 D, 416 A, 419 B'.

AVICENNA, 76 D, 248 D', 253 D', 254 C, A', 270 A',
307 D, B', C', 337 C', 388 D, 407 A', B', 415 B, D,
424 D.

B

BARTHOLOMÆI (S.) Legenda, 145 A, 332 A'.

BASILIIUS (S.), 374 B', 400 D', 404 B, 466 A', C'.

BEDA (S.) Ven., 103 B, 370 A', 373 B, B', 447 C',
448 D, 450 B'.

BENEDICTUS Papa XII, 401 C, .

BERNARDUS (S.), 53 C, 62 C', 173 C, D, 234 A',
D', 402 A', 429 C, 442 B, 462 A, 473 B.

— de Reyda, 51 C.

BOETIUS (B.), 289 A', 380 B, 401 A, 403 B, 406 D,
436 A, B.

BONAVENTURA (S.), 14 C, 15 A, 20 C, etc.

BONIFACIUS Papa VIII, 51 A', B', 52 A, A', D'.

BRIGITTA (S.), 332 C.

BRITO (Guillelmus), Ord. Min., 270 D'.

C

CARTHAGINENSE concilium, 151 A'.

CATO, 436 D'.

CAUSIS (Liber de), David Judæi, 290 A, 407 B,
424 B', 425 D.

CHRYSOSTOMUS (S. Joannes), 22 B', 32 C, 62 C,
432 D', 451 C, 379 D', 413 C', 414 A', 468 D.

CICERO. *Vide* Tullius.

CLEMENS (S.) Papa I, 49 B', 213 C'.

COMMENTATOR. *Vide* Averroes.

COMPUTUS (Traetatus), 449 A'.

CONSTANTINUS Magnus, 182 C'.

CONTRA PLURALITATEM BENEFICIORUM

¹ Vide infra Indicem generalem.

(Opusculum), Dionysii Cartusiani, 53 C'.
 CONTRA SIMONIAM (Opuscula), Dionysii Cartusiani, 54 D, D'.
 CYPRIANUS (S.), 47 B', 436 B'.
 CYRILLUS (S.), Alexandrinus episcopus, 33 A.

D

DAMASCENUS (S. Joanns), 251 D', 258 A', 278 A', 291 C', 307 C, 308 B, 312 D, 331 C', 334 B, 336 A', 341 A, 354 B, 406 D, 413 D'.
 DECRETALES, 44 A, D', 24 B, 50 A', 51 B', C', 52 A, A', D', 77 A', 78 C', 79 A', 81 B', D', 83 A', B', 94 D', 145 B', 149 D', 170 B', 172 A', 175 C, 189 D, 199 A, 401 C, D.
 DECRETUM Gratiani, 13 A, 45 D', 50 C', 54 A', 157 B, 188 B, 213 D'.
 DIONYSIUS (S.) Areopagita, 9 B, 18 C, A', 19 D, 20 A, 22 A', 23 A, D', 24 B', C', 25 A, 30 A, A', 33 C', 206 C, 330 C, 331 B', 339 A, D, 368 B', 378 C', 382 B, 407 C', D', 413 D', 416 D', 421 A, 455 D, 477 A.
 DURANDUS de S. Portiano, 42 B, 47 D, 34 D, 77 D', 145 A'.

E

EBIONITÆ, 102 B'.
 ECCLESIASTICA POTESTATE (Opusculum de), Dionysii Cartusiani, 35 B'.
 EMPEDOCLES, 250 B.
 EPICUREI, 406 B', 430 C'.

F

FATO ET PROVIDENTIA (Liber de), 346 A'.
 FELIX (S.), martyr, 324 D.

G

GALENUS, 306 D'.
 GAUFRIDUS de Trano, cardinalis, 174 A.
 GERMANUS (S.), Antisiodorensis episcopus, 257 A'.
 — Capuanus episcopus, 462 A'.
 GLOSSA, 133 D, 260 C, A', 281 D, 295 A', 302 A, 304 B, 311 C', 314 C, 338 B', 363 A', 365 B', 370 A', D', 371 A, 372 C, 374 D', 385 B', 393 C', 411 B, 421 C', 433 A, 439 C, 441 A, 446 D, 447 D, 477 B', C'.
 GRÆCI, 457 A', 458 B, C, D, D'.
 GREGORIUS (S.) Magnus, 80 C', D', 109 B, 149 A, 189 C, 190 A, 234 D', 244 B, C, D, C', 245 C, D,

249 A', 286 A, 287 D', 288 D, 294 C, D, 292 B', 299 D, B', 300 A', B', 303 B, D, 308 A, A', 340 A', B', D', 341 D, 344 A', 323 B', 324 A', 326 A', 329 A, 334 C', D', 333 A', 334 A, 335 A', 338 C', 382 C, 419 B, D, 424 C, 426 B', D', 462 A', 463 B, 465 B, 467 A', 469 A', 472 A'.

GUILLEMUS Antisiodorensis, 40 B, 51 A, 63 A, 91 D', 93 C, 400 A', etc.
 — Parisiensis episcopus, 26 D, 40 D, 42 C', etc.

H

HAYMO, 140 D, 466 D, 468 A.
 HELVIDIUS, haereticus, 102 C'.
 HENRICUS de Gandavo, 21 C, 53 B, 84 A', etc.
 HERMES Trismegistus, 144 D'.
 HIERONYMUS (S.), 13 A, 18 B', 34 C', D', 61 D', 83 B, 85 D, 88 B', 90 D, 101 C, 102 C', 112 B, A', 116 D', 147 A', 149 D, A', 151 C, D, 166 B, 184 D', 185 A', 250 C, D, 272 D', 282 D', 318 B, 338 D', 360 B', 381 D, B', 402 D, 424 B, 429 A', 440 A, 447 A', 449 D, 450 A', 454 B'.
 HILARIUS (S.), 402 A'.
 HUGO a S. Caro, cardinalis, 174 C.
 — de S. Victore, 30 B', 75 C, D, B', C', 76 B', 165 D, 187 B', 395 A, 407 D', 429 C.

I

ILERDENSE concilium, 419 B'.
 IMAGINUM (Liber), Thebit ben Curra, 145 B.
 INNOCENTIUS Papa III, 60 A', 81 D', 198 D.
 IPHIGENIA (S.), 175 A, A'.
 ISIDORUS (S.), Hispanensis episcopus, 43 B, 77 C', 79 C', 126 D, 169 D, 226 D', 308 D', 312 C, 380 C', 387 B', 449 A, 468 B.
 ITINERARIUM S. Brendani, 332 D.
 — S. Clementis, 12 D.

J

JOACHIM, abbas, 234 C.
 JOANNES Papa XXII, 404 D.
 — Teutonicus, 174 C, D, 175 C.
 JOANNIS (S.) Legenda, 318 B.
 JOSEPHUS, 133 A'.
 JUDÆI, 272 D', 276 A, 475 A, D.
 JULIANUS, Toletanus episcopus, 311 D.
 JUSTINIANUS imperator, 488 A.

L

LATERANENSE concilium, 489 D.

- LATINI, 458 C, D, B'.
 LAUDABILI VITA VIRGINUM (Tractatus de),
   Dionysii Cartusiani, 436 B'.
 LEGENDA aurca, 467 A'.
 LUCIA (S.), 435 D, 444 C.
 LUCIUS Papa, 83 A'.
- M
- MACARIUS (S.), 331 C', 332 B.
 MACEDONIUS, hæreticus, 45 D'.
 MACROBIUS, 431 C.
 MAHOMETUS, 276 A, 446 B.
 MALARBA, 256 D.
 MANICHÆI, 61 C'.
 MARTINUS (S.), 334 D'.
 MASCHIALLAH, 256 D.
 MILLENARII, 250 A', 272 D'.
 MOYSES (Rabbi), 427 C', 491 C, 375 B, 386 A,
   421 C.
- N
- NICOLAI (S.) Legenda, 344 C'.
 NICOLAUS Papa I, 451 A'.
- O
- ORIGENES, 259 C, 353 C', 354 A, 429 A', 473 B.
 OVIDIUS, 433 B.
- P
- PAPIAS, Iexicographus, 272 D', 436 C'.
 PARISIENSES MAGISTRI, 51 D, 52 B, C.
 PARISIENSIS ARTICULUS, 285 A', 306 C, 317 B',
   318 B'.
 PASCHASIUS, 462 A', B'.
 PATRITII (S.) Legenda, 467 A'.
 PAULINUS (S.), 55 C.
 PELAGIUS Papa I, 81 B'.
 PERIPATETICI, 396 B, 430 C', 473 B.
 PETRUS de Tarantasia (B. Innocentius V), 13 A',
   47 B, 20 C, 34 D', 41 C', etc.
   — de Alliaco, 35 A', 42 D.
   — de Palude, 42 D.
 PHILOSOPHUS. *Vide* Aristoteles.
 PLATO, 63 A, 458 A, 243 A', B', 248 D', 256 C',
   282 C', 286 C', 309 A', 383 A', C', 395 A', 396 A,
   431 B, C, 437 C', 473 B, 475 C'.
   Platonici, 310 C, 396 A, 430 C', 431 B, 473 B.
- PORPHYRIUS, 243 A'.
 PORRETANI, 331 B.
 PRÆPOSITIVUS, 300 A', 330 D', 334 A', 336 B',
   338 A.
 PROCLUS Platonicus, 425 D.
 PROFUNDITATE COELORUM (Liber de), 298 D.
 PTOLEMEUS, 246 A, 256 D, 282 C'.
 PYTHAGORAS, 250 B, 308 D'.
   Pythagorici, 462 C'.
- R
- RABANUS (Maurus), 382 B.
 RAIMUNDUS (S.) de Pennafort, 35 B, 51 A'.
 RICHARDUS de Mediavilla, 43 D', 47 C, 28 D',
   34 C, 42 B', etc.
   — de S. Victore, 260 C, 362 A', C'.
 RUYSBROECK, 303 D.
- S
- SARRACENI, 424 D', 430 C, B', 435 A, 272 D',
   446 B, 475 A, D, 476 A.
 SCOTUS (Joannes Duns), 50 C', 403 A', 237 A,
   D', 258 D, 259 C, A', etc.
 SENECA, 453 A', 431 C.
 SOCRATES, 243 B'.
 STEPHANUS, Parisiensis episcopus, 306 C, 326 B'.
 STOICI, 430 C, 431 B.
 SYLVESTER (S.) Papa I, 257 A'.
- T
- TARTARI, 272 D'.
 THEOPHRASTUS, 61 B'.
 THOMAS (S.) Aquinas, 9 A, 42 D, 45 D, etc.
   — de Argentina, 77 D', 285 D, 297 C, etc.
 TICHONIUS, 373 A.
 TRAJANUS imperator, 334 C', D', 332 A, 333 D, A'.
 TULLIUS (Cicero), 109 C', 426 A, C, 431 C.
- U
- UDALRICUS Argentoratensis, 51 A', 161 A.
 UGUTIO, Iexicographus, 439 C'.
 URBANUS Papa V, 51 A', B', D', 52 A, D'.
- V
- VIGILANTIUS, hæreticus, 338 D'.
 VITASPATRUM (Liber), 334 C'.

INDEX DIONYSIANUS

SIVE

ECLOGA LOCORUM NOTABILIORUM DIONYSII CARTUSIANI

DISTINCTIO VICESIMA QUARTA.

Quæstio I.	40D.
Quæstio II	43C.
Quæstio III	47C'.
Quæstio IV	22A'.
Quæstio VI	29D'.
Quæstio VIII.	35B.

DISTINCTIO VICESIMA QUINTA.

Quæstio I.	42D.
Quæstio II	51C et s.

DISTINCTIO VICESIMA SEXTA.

Quæstio II	68A'.

DISTINCTIO VICESIMA SEPTIMA.

Quæstio II	79B.

DISTINCTIO TRICESIMA.

Quæstio II	102C, 103D'.

DISTINCTIO TRICESIMA TERTIA.

Quæstio I.	429A'.
Quæstio II	433B'.
Quæstio III	436B'.

DISTINCTIO TRICESIMA SEPTIMA.

Quæstio II	461A.

DISTINCTIO TRICESIMA OCTAVA.

Quæstio I.	467C.
Quæstio II	470D'.
Quæstio III	475A'.
Epilogatio de Sacramentis.	209 et s.

DISTINCTIO QUADRAGESIMA TERTIA.

Quæstio I.	245B', 257C, 258A, 259A, A'.

DISTINCTIO QUADRAGESIMA QUARTA.

Quæstio II	272B'.
Quæstio IV	282C', 284A'.
Quæstio V	291B', 293A', 294C, 295A.
Quæstio VI	297B', 298C'.
Quæstio VII	300D', 302D'.
Quæstio VIII.	306C.
Quæstio X	315C', 347C, B'.

DISTINCTIO QUADRAGESIMA QUINTA.

Quæstio II	332C, 333C.
Quæstio III	336D'.

DISTINCTIO QUADRAGESIMA OCTAVA.

Quæstio III	387C', 388A'.

DISTINCTIO QUADRAGESIMA NONA.

- Quæstio I. 396 A, 399 C', 404 D' et s., 404 C et s.,
406 A et s.
Quæstio II . . . . . 408 B'.
Quæstio IV . . . . . 423 C' et s.
Quæstio V . . . . . 429 B.
Quæstio VI . . . . . 431 A.
Quæstio VII . . . . . 432 C.

Quæstio VIII . . . . . 437 B, B', 438 C'.

DISTINCTIO QUINQUAGESIMA.

- Quæstio I. . . . . 457 A'.
Quæstio II . . . . . 460 A, A'.
Quæstio III . . . . . 462 A.
Quæstio IV . . . . . 465 D'.
Quæstio V . . . . . 467 A'.
Quæstio VI . . . . . 473 A, 474 B, 475 A, 476 B'.

INDEX GENERALIS

DISTINCTIO VICESIMA QUARTA	1	unum summum pontificem cunctis fi- delibus præsidentem	30
Summa	8	Albertus, 33B; Bonaventura, 31A; Du- randus, 34D; Petrus, 34D'; Richardus, 34C; Thomas, 31D.	
Quæstio I. An Ordo sit sacramentum evangelicæ legis	8		
Bonaventura, 11C, D'; Durandus, 12B; Thomas, 9A, 10C'.			
Quæstio II. Utrum clericis et in sacris ordinibus constitutis competit coronam habere	12		
Albertus, 14A'; Bonaventura, 15A; Pe- trus, 13A'; Richardus, 13D'; Thomas, 12D.			
Quæstio III. Utrum in hoc sacramento imprimuntur gratia et character ; de connexionibus quoque et modis chara- cterum ordinum	15		
Albertus, 16B'; Durandus, 17D; Pe- trus, 17B; Richardus, 17C; Thomas, 15D.			
Quæstio IV. Utrum in suscipientibus ordi- nem requirantur virtuositas vitæ atque scientia totius sacræ Scripturæ	18		
Albertus, 20D; Bonaventura, 20C; Hen- ricus, 21C; Petrus, 20B; Thomas, 18C.			
Quæstio V. Utrum sint tantum ordines septem ; et qualiter ab invicem distin- guantur	23		
Bonaventura, 25B'; Guillelmus Parisi- ensis, 26D; Thomas, 23C'.			
Quæstio VI. Quando et in quo actu ordi- nes et eorum characteres imprimantur.	27		
Bonaventura, 28B; Richardus, 28D'; Thomas, 27D, 29B.			
Quæstio VII. Utrum episcopatus sit ordo.	30		
Albertus, 30B; Bonaventura 30A'; Tho- mas, 30D.			
Quæstio VIII. Utrum supra sacerdotalem potestatem oportuit ordinari potestates jurisdictionales eminentiores, præser- tim episcopalem ; et utrum super cete- ras universas necessarium fuit esse			
T. 25.			
DISTINCTIO VICESIMA QUINTA.	35		
Summa	39		
Quæstio I. An soli episcopi catholici con- ferre valeant ordines sacros, et non hæ- retici, præcisi, degradati.	40		
Antisiodorensis, 40B; Bonaventura, 43B; Guillelmus Parisiensis, 40D, 42C'; Petrus, 41D'; Richardus, 42B', 43A; Thomas, 40D'.			
Quæstio II. De simonia, quid sit, et qui- bus modis committitur, atque de pœnis hujus sceleratissimæ impietatis	43		
Antisiodorensis, 51A; Bonaventura, 43D'; Petrus, 50B; Richardus, 50D; Sco- tus, 50C'; Thomas, 45D.			
Quæstio III. Utrum sacerdos habens com- petens beneficium, possit licite alteri deservire	53		
Henricus, 53B.			
Quæstio IV. An ea quæ tanguntur in lit- tera, et quæ communiter assignantur, impediant hominem ab Ordinis suscep- tione : quorum primum est sexus fe- mineus, secundum minor ætas, ter- tium servitus, quartum homicidium, quintum illegitima nativitas, sextum defectus membrorum.	53		
Bonaventura, 56C'; Petrus, 56B; Ri- chardus, 56C; Thomas, 54D.			
DISTINCTIO VICESIMA SEXTA	57		
Summa	60		
Quæstio I. Utrum conjugium sit opus na-			
	32		

turale ac licitum, et etiam actus virtutis, ita ut exerceri possit sine peccato .	60	Antisiodorensis, 93C ; Thomas, 93C'.
Antisiodorensis, 63A ; Guillelmus Parisiensis, 63D ; Richardus, 62B' ; Thomas, 60B'.		DISTINCTIO TRICESIMA 95
Quæstio II. An matrimonium sit sacramentum novæ legis, et divinitus institutum ante peccatum, ac gratiæ collativum, et quid sit in re	63	Summa 98
Bonaventura, 64C ; Guillelmus Parisiensis, 68D' ; Petrus, 68A' ; Richardus, 68C' ; Thomas, 66B', 68B.		Quæstio I. Utrum [disparitas conditio- nis vel] error impediat matrimonium, et quis error, et qualiter. 98
DISTINCTIO VICESIMA SEPTIMA	69	Antisiodorensis, 100A' ; Bonaventura, 100D ; Guillelmus Parisiensis, 98A' ; Ri- chardus, 100B' ; Thomas, 99B.
Summa	74	Quæstio II. An inter incomparabilem su- permundissimam Virginem et S. Joseph fuerit verum et consummatum matri- monium 100
Quæstio I. Quid sit matrimonium, et utrum consensus per determinata verba expressus, sit causa ipsius	75	Bonaventura, 103C ; Scotus, 103A' ; Thomas, 100D', 102B'.
Albertus, 75B ; Bonaventura, 77A' ; Du- randus, 77D' ; Richardus, 77D ; Thomas, 76B ; Thomas de Argentina, 77D'.		DISTINCTIO TRICESIMA PRIMA 104
Quæstio II. An alter conjugum possit reli- gionem intrare altero non volente, ante carnalem copulam vel post eam	78	Summa 109
Richardus, 78D' ; Thomas, 78C.		Quæstio unica. Utrum hæc tria bona ha- beant actum matrimoniale honestare, et utrum ab omni peccato ipsum suffi- cienter excusat, ita quod sine ipsis non careat culpa 109
Quæstio III. Quid sint sponsalia, et quan- do contrahi possint, et qualiter dirimi. Thomas, 79C'.	79	Albertus, 109B', 112B' ; Richardus, 112B' ; Thomas, 110A'.
Quæstio IV. De bigamia inquiritur, an per eam fiat homo irregularis	81	DISTINCTIO TRICESIMA SECUNDA 113
Albertus, 83D' ; Bonaventura, 81A' ; Henricus, 84A' ; Richardus, 84B ; Tho- mas, 81D'.		Summa 115
DISTINCTIO VICESIMA OCTAVA	86	Quæstio unica. Utrum uterque conjugum tenetur ex præcepto alteri debitum reddere indifferenter quocumque tem- pore ; et si non, quibus temporibus ad hoc tenetur, et quibus non 116
Summa	88	Albertus, 120A ; Bonaventura, 119D' ; Petrus, 119C ; Thomas, 116D.
Quæstio unica. An ad matrimonium con- trahendum necessario exigatur expres- sio mutui consensus publica seu solen- nis, hoc est in facie seu conspectu Ecclesiæ, et consensus in copulam car- nalem seu societatem conjugalem, et quid sit illa societas	88	DISTINCTIO TRICESIMA TERTIA 120
Antisiodorensis, 91D' ; Bonaventura, 88C' ; Richardus, 91B ; Thomas, 90D.		Summa 123
DISTINCTIO VICESIMA NONA	92	Quæstio I. An habere plures uxores sit contra legem naturalem, et an licitum fuerit 123
Summa	93	Albertus, 129C' ; Bonaventura, 129B ; Guillelmus Parisiensis, 123B' ; Petrus, 128B' ; Richardus, 128D' ; Thomas, 125B.
Quæstio unica. Utrum coactio impediat matrimonii veritatem.	93	Quæstio II. De libello repudii, seu insepa- rabilitate matrimonii 130
Antisiodorensis, 131A ; Bonaventura,		

133 D' ; Guillelmus Parisiensis, 130 C ; Thomas, 131 D'.	
Quæstio III. An virginitas sit virtus, et virtus eximia	434
Guillelmus Parisiensis, 134 D ; Thomas, 135 B.	
DISTINCTIO TRICESIMA QUARTA	436
Summa	439
Quæstio I. De impedimentis matrimonii in generali	439
Antisiodorensis, 139 C ; Petrus, 140 D' ; Thomas, 139 B'.	
Quæstio II. De impedimentis matrimonii in speciali.	444
Albertus, 144 B' ; Durandus, 145 A' ; Petrus, 144 C ; Thomas, 141 D.	
DISTINCTIO TRICESIMA QUINTA	445
Summa	448
Quæstio unica. An propter fornicationem unius conjugum, alius possit illum abdicere; et utrum teneatur ad hoc, vel magis expedit quod reconcilientur.	448
Bonaventura, 148 B', 151 C ; Petrus, 151 C' ; Richardus, 151 C' ; Thomas, 149 A.	
DISTINCTIO TRICESIMA SEXTA.	452
Summa	453
Quæstio unica. An soli liberi possint contrahere.	453
Bonaventura, 155 C' ; Thomas, 153 B'.	
DISTINCTIO TRICESIMA SEPTIMA	456
Summa	457
Quæstio I. An soli ordines sacri matrimonialem contractum impediunt.	457
Albertus, 157 B' ; Richardus, 159 A ; Thomas, 158 C.	
Quæstio II. An liceat viro uxorem adulteram trucidare, præsertim dum eam in crimen actualiter invenit	459
Bonaventura, 159 D ; Henricus, 160 B' ; Thomas, 160 B.	
DISTINCTIO TRICESIMA OCTAVA	461
Summa	464
Quæstio I. Quid sit votum, qualiter dividatur, ac qualiter sit impedimentum conjugii; de obligatione quoque dispensationeque voti	464
Bonaventura, 166 D' ; Thomas, 164 A'.	
Quæstio II. De voti divisione et solennizatione	467
Thomas, 167 B'.	
Quæstio III. An in voto valeat dispensari	471
Albertus, 175 A ; Bonaventura, 174 D ; Henricus, 175 C, B' ; Petrus, 174 A ; Thomas, 171 B.	
DISTINCTIO TRICESIMA NONA	476
Summa	480
Quæstio unica. An dispar cultus impedit matrimonium ; et quando, et qualiter, et quomodo separatis ab invicem talibus, quorum unus est fidelis, aliis infidelis, habere se debeant circa coniugium contrahendum	480
Antisiodorensis, 180 C' ; Bonaventura, 184 D' ; Richardus, 184 B' ; Thomas, 181 A'.	
DISTINCTIO QUADRAGESIMA.	485
Summa	487
Quæstio unica. Quid sit consanguinitas, et cur impedit matrimonialem conjunctionem, et usque ad quotum gradum.	487
Bonaventura, 187 B ; Thomas, 190 B.	
DISTINCTIO QUADRAGESIMA PRIMA	491
Summa	494
Quæstio unica. Quid sit affinitas, unde causetur, cur et qualiter matrimonialem contractum impedit	494
Bonaventura, 199 C' ; Richardus, 199 D ; Thomas, 194 A'.	
DISTINCTIO QUADRAGESIMA SECUNDA	200
Summa	204
Quæstio I. Utrum spiritualis cognatio impedit matrimonium, et quid sit, et quæ sint causæ ipsius	204
Thomas, 204 B'.	
Quæstio II. Quid sit adoptio, et utrum vinculum seu cognitionem matrimonii	

impeditivam efficiat, et intra quas con-	
trahatur personas	207
Thomas, 207 C.	
Epilogatio de Sacramentis	209
Baptismus	209
Confirmatio	213
Eucharistia	215
Pœnitentia	215
Uncio Extrema	216
Ordo	222
Matrimonium	236
DISTINCTIO QUADRAGESIMA TERTIA	240
Summa	243
Quæstio I. Utrum in fine sæculi fiet omnium resurrectio mortuorum omni- potenti Dei virtute	243
Albertus, 255 C' ; Bonaventura, 255 C ; Guillelmus Parisiensis, 245 C' ; Henricus, 244 B ; Petrus, 253 B ; Richardus, 254 A ; Scotus, 257 A, D' , 258 D, 259 C, A' ; Tho- mas, 247 A'.	
Quæstio II. Utrum in hora judicii unus- quisque cognoscet distincte omnia sua peccata, et etiam aliorum universorum, tam electorum quam reproborum	259
Albertus, 260 C ; Bonaventura, 262 B ; Petrus, 262 A ; Thomas, 260 C'.	
DISTINCTIO QUADRAGESIMA QUARTA	262
Summa	266
Quæstio I. Utrum quidquid fuit in corpo- re, resurget in eo, et in membris eisdem	266
Albertus, 271 D' ; Antisiodorensis, 266 B' ; Bonaventura, 270 B' ; Petrus, 270 C ; Ri- chardus, 270 B' ; Thomas, 267 C'.	
Quæstio II. An omnes resurgent in æqua- li ætate, pari statura, eodemque sexu, et ad exercendum opera generativæ ac nutritivæ potentiae	272
Bonaventura, 273 D ; Guillelmus Par- siensis, 273 A ; Thomas, 274 A'.	
Quæstio III. An sunt quatuor tantum do- tes corporum electorum ; et specialiter, an impassibilitas sit dos corporis.	276
Antisiodorensis, 276 D ; Thomas, 277 D.	
Quæstio IV. Utrum impassibilitas sit dos corporis gloriosi, æqualiter conveniens	
omnibus corporibus gloriosis. Utrum impassibilitas illa excludat sensum in actu a Beatis, et an omnes sensus sint in actu in illis	278
Albertus, 282 D' ; Bonaventura, 283 A' ; 284 B' ; Guillelmus Parisiensis, 287 B ; Henricus, 286 C ; Richardus, 282 B ; Sco- tus, 285 A' ; Thomas, 278 A' ; Thomas de Argentina, 285 D.	
Quæstio V. An corpori gloriose ex sua subtilitate conveniat naturaliter, aut sal- tem supernaturaliter, esse simul in eodem loco cum alio corpore glorificato et non glorificato ; an etiam tale corpus commensuretur loco, sitque palpabile .	287
Bonaventura, 293 A ; Guillelmus Par- siensis, 294 B' ; Petrus, 291 C' ; Richar- dus, 292 D ; Scotus, 293 C, C' ; Thomas, 288 A.	
Quæstio VI. Utrum glorificati in corpore et anima, per agilitatem suam in in- stanti movebuntur et exsequuntur per corpus quod voluerit anima præceperit que voluntas, an potius sine fine quie- scent sicut cœlestia corpora.	295
Albertus, 296 D' ; Bonaventura, 297 A ; Guillelmus Parisiensis, 297 C' ; Petrus, 296 A' ; Richardus, 296 C' ; Scotus, 297 D ; Thomas, 295 D ; Thomas de Argentina, 297 C.	
Quæstio VII. Utrum corpora electorum erunt clara ac splendida claritate per- ceptibili oculis viatorum	299
Albertus, 301 C' ; Bonaventura, 302 B' ; Guillelmus Parisiensis, 303 A' ; Henricus, 303 C' ; Petrus, 300 A' ; Richardus, 300 C', 301 B ; Scotus, 303 D ; Thomas, 299 C ; Tho- mas de Argentina, 302 A.	
Quæstio VIII. Utrum corpora damnato- rum erunt deformata, et ab igne infer- nali sine corruptione et morte perpetue affligenda ; an etiam animæ ante corpo- rum resurrectionem possint ab igne et frigore cruciari	304
Guillelmus Parisiensis, 304 D ; Thomas, 305 D' , 306 D.	
Quæstio IX. An ignis inferni sit corporalis, et ejusdem speciei cum igne sæculi hujus, atque sub terra consistsens.	307
Thomas, 307 D.	
Quæstio X. An anima separata possit cor- porali igne puniri	309
Albertus, 315 C ; Bonaventura, 314 D ; Henricus, 316 B ; Petrus, 311 D' ; Richar-	

dus, 312 A, 313 D ; Scotus, 315 B ¹ , D ¹ ; Thomas, 309 B ; Thomas de Argentina, 317 D.	Quæstio I. An finale ac generale judicium in fine sæculi sit futurum, et an crit per notabilem moram durans, ac per vocalem disceptationem ac sententiae realcm prolationem 359
DISTINCTIO QUADRAGESIMA QUINTA 349	Albertus, 366 D ; Antisiodorensis, 360 A ; Bonaventura, 365 D ¹ ; Guillelmus Parisiensis, 368 A ; Petrus, 364 B ¹ ; Richardus, 365 A ; Scotus, 366 B ¹ ; Thomas, 360 D ¹ , 368 C.
Summa 323	Quæstio II. An regio elementaris purgabitur igne conflagrationis, et quoque ille ignis pertinet 368
Quæstio I. Quæ et quot sint receptacula animarum post hanc vitam, et de distinctione eorum 323	Bonaventura, 369 A ; Petrus, 374 D ¹ ; Richardus, 375 A ; Scotus, 375 B ¹ ; Thomas, 371 C.
Albertus, 327 B ¹ ; Bonaventura, 327 B ; Petrus, 326 B ; Richardus, 326 C ; Thomas, 323 B ¹ .	DISTINCTIO QUADRAGESIMA OCTAVA 375
Quæstio II. An suffragiis viventium valent adjuvari defuneti, et quæ et quot sint genera suffragiorum bujusmodi ; an etiam prosint omnibus mortuis, seu quibus, et quibus non ; atque a quibus ac qualibus exhiberi ac fieri possint et debeant 327	Summa 378
Albertus, 328 C ; Bonaventura, 333 A ¹ ; Thomas, 329 B, 332 A ¹ .	Quæstio I. An Christus in judicio apparet in forma gloria 378
Quæstio III. De numero suffragiorum Ecclesiæ, an solum sint tria in genere 334	Albertus, 378 A ¹ ; Bonaventura, 380 C ¹ ; Petrus, 380 B ¹ ; Thomas, 379 A.
Antisiodorensis, 338 B ; Bonaventura, 334 B ; Richardus, 337 B ¹ ; Thomas, 335 C.	Quæstio II. Utrum secundum Christi adventum præcedent aliqua signa 381
Quæstio IV. An Sancti orationes nostras cognoscant, et an semper exaudiantur pro nobis 338	Petrus, 382 A ¹ ; Richardus, 382 D ¹ ; Thomas, 381 C.
Bonaventura, 340 D ¹ ; Petrus, 340 C ; Richardus, 340 B ¹ ; Scotus, 341 B ¹ ; Thomas, 338 D ¹ .	Quæstio III. An in secundo Christi adventu innovabitur mundus, et an motus cœlestium corporum tunc cessabunt, ipsa quoque corpora superiora ac etiam clementia abundantiori venustate ac lumine ornabuntur, et an tunc penitus desinent esse bruta et plantæ ac cetera mixta 383
DISTINCTIO QUADRAGESIMA SEXTA 341	Bonaventura, 387 C ¹ ; Guillelmus Parisiensis, 383 B ¹ ; Henricus, 388 B ¹ ; Richardus, 387 D ; Scotus, 388 C ; Thomas, 384 C ¹ .
Summa 345	DISTINCTIO QUADRAGESIMA NONA 389
Quæstio I. An Deo conveniat justitia in se ipso et in operibus suis, et utrum in omnibus agat juste 345	Summa 392
Guillelmus Parisiensis, 346 C ; Thomas, 346 C ¹ .	Quæstio I. Quid sit beatitudo, et in quo consistat, hoc est, de ejus objecto atque subjecto. An sit quid creatum aut in creatum 393
Quæstio II. An pro temporali culpa infligat justitia Dei æterna supplicia 349	Albertus, 400 A ; Bonaventura, 399 C ; Petrus, 398 A ¹ ; Richardus, 398 C ¹ ; Scotus, 401 A ¹ , 405 B ¹ ; Thomas, 393 C, 396 B, 403 B ; Thomas de Argentina, 401 C.
Bonaventura, 350 D ; Petrus, 350 B ; Richardus, 350 C ; Thomas, 349 A ¹ .	Quæstio II. Utrum beatitudo per prius ac principalius respiciat essentiam animæ rationalis quam potentiam ejus 407
Quæstio III. An in Deo sit misericordia, et de ejus effectibus ; specialiter vero, an in omni opere Dei misericordia et veritas seu justitia Dei resplendeant 350	
Bonaventura, 355 C ; Henricus, 356 A ; Richardus, 354 B ¹ ; Thomas, 351 A.	
DISTINCTIO QUADRAGESIMA SEPTIMA 356	
Summa 359	

Bonaventura, 409 B ; Henricus, 407 A' ; Scotus, 408 D.	
Quæstio III. Utrum beatitudo et gloria electorum major erit post diem judicii quam sit nunc ; et qualiter beatitudo a diversis diversimode participabitur, ac diversitas mansionum sumatur penes gradus caritatis diversos	409
Albertus, 411 D ; Bonaventura, 411 D ; Guillelmus Parisiensis, 411 C' ; Henricus, 412 A', 413 D ; Richardus, 410 D' ; Scotus, 411 B' ; Thomas, 409 B'.	
Quæstio IV. Utrum Sancti in patria videant Deitatis essentiam clare et intuitive per speciem, et an comprehendant eamdem, atque an omnia intueantur ac noscant in ea	413
Henricus, 425 C' ; Petrus, 422 D ; Scotus, 423 A ; Thomas, 414 C.	
Quæstio V. An de ratione beatitudinis patriæ sit infastidibilitas, impeccabilitas et sempiterna securitas confirmatioque in bono	427
Guillelmus Parisiensis, 427 A' ; Henricus, 429 B' ; Scotus, 428 C'.	
Quæstio VI. An gaudium sit de essentia beatitudinis	429
Richardus, 430 B ; Scotus, 430 D ; Thomas, 430 C'.	
Quæstio VII. An gratia et gloria idem sint	431
Henricus, 431 A'.	
Quæstio VIII. Utrum assignandæ sint do tes animabus beatis ; et quæ et quot sint, atque in quibus, hoc est, an etiam in angelis et in Christo consistant . .	432
Antisiodorensis, 438 C ; Bonaventura, 437 D' ; Richardus, 436 A', 437 A' ; Thomas, 432 D'.	
Quæstio IX. Quid sint aureolæ, quibus meritis debeantur ; de numero quoque ac ordine earumdem	439
Bonaventura, 444 C ; Guillelmus Parisiensis, 445 B ; Henricus, 444 C' ; Richardus, 443 B' ; Thomas, 439 C.	
Quæstio X. Quid sit fructus, et quomodo ab aureola differat ; atque de triplici parte seu specie ejus	446
Henricus, 448 B' ; Thomas, 446 D.	
DISTINCTIO QUINQUAGESIMA	450
Summa	454
Quæstio I. Utrum damnati ex delibera tione velint se non esse, et omnino malint non esse quam tot pœnis affligi .	454
Bonaventura, 455 A' ; Henricus, 456 A ; Richardus, 454 D' ; Scotus, 457 C ; Thomas, 454 A'.	
Quæstio II. Utrum Beati et damnati invi cem se cognoscant ac intueantur, ita quod damnati videant gloriam electorum, et electi miserias damnatorum .	458
Bonaventura, 458 A' ; Petrus, 459 D ; Ri chardus, 459 A' ; Scotus, 459 D' ; Thomas, 459 B.	
Quæstio III. An damnati valeant uti scien tia atque notitia acquisita in vita præ senti	461
Bonaventura, 462 D' ; Petrus, 462 D' ; Richardus, 462 B ; Thomas, 461 C.	
Quæstio IV. An omnis voluntas damnato rum sit prava, ita ut nunquam pœnitent, nec valeant pœnitere ; et an vel ient omnes secum esse damnatos ; et utrum demereantur ac odiant Deum .	463
Bonaventura, 464 A' ; Henricus, 464 D' ; Thomas, 463 D.	
Quæstio V. De pœnis damnatorum : an solo igne torqueantur, et utrum vermis quo affliguntur sit corporalis, an etiam fletus eorum sit talis, et in qualibus te nebris collocentur	466
Petrus, 467 C' ; Richardus, 468 D ; Thomas, 466 A'.	
Quæstio VI. Qualiter ignis infernalis et frigus tartareum, ac cetera corporalia afflictiva in inferno existentia, agere queunt et agent in spirituales substancialias, scilicet dæmones et animas vitiosas, usque ad corporum suscitationem et generale judicium, atque deinde in cor pora resuscitata et animas	469
Guillelmus Parisiensis, 471 C', 473 B', 474 B', 475 C', 479 A ; Henricus, 470 A, 473 C, 478 A ; Richardus, 477 C' ; Thomas, 477 A'.	
Index S. Scripturæ	485
Index Auctorum	491
Index Dionysianus	495

INDICES

IN TOTUM SENTENTIARUM OPUS

I. INDEX IN TEXTUM MAGISTRI.

II. INDEX IN COMMENTARIA.

INDEX RERUM PRÆCIPUARUM

QUÆ IN TEXTU MAGISTRI CONTINENTUR

N. B. — Prima notula revocatur lector ad peculiarem Sententiarum librum, secunda ad libri distinctionem, tertia ad distinctionis articulum.

A

AARON. Ab eo et filiis ejus initium sumpsit ordo sacerdotalis, IV xxiv I. — Aaronici sacerdotes mundos vel immundos non faciebant homines, sed tantum declarabant, IV xviii F.

ABORTUS modo homicidium est, quum scilicet formatus est fetus, modo non, quum informe est puerperium, IV xxxi E. — Abortivi, dummodo vivere incep- rint, cum aliis resurgent, IV xliv H.

ABRAHAM plures uxores accipiendo non peccavit, quia libidine minime ductus est, IV xxxiiii A ; nec ipsi Joanni cælibi et virginī inferior censendus est, quia continentiam servavit habitu, IV xxxiii B.

ABSOLUTIO. Peccatores a peccato ac debito mortis æternæ absolvit Deus solus, eis infundendo contritionem, IV xviii D, E, absolvunt et sacerdotes, eos sive ab solutio declarando in facie Ecclesiæ, IV xviii F, sive sacramentorum communio restituendo, IV xviii G; nec semper a Deo absolvuntur quos contingit a sacerdotibus absolvi, nec econtra, IV xviii H.

ACCIDENS. In Deo nulla est accidentium diversitas, I viii D, G, nec de eo quidquam secundum accidens dicitur, quia nihil in eo mutabile est aut amissibile,

I xxvi C; ideo relationes in divinis non sunt accidens, *Ibid.* Quædam tamen de Deo prædicantur secundum accidens, relative ad creaturas, ut Creator, Dominus, refugium, etc., quæ non ab æterno, sed ex tempore de eo accidit prædicari, I xxx A, non quasi per ista ipsius substantiæ accidisse aliquid intelligatur, sed potius creaturæ illi ad quam dicuntur, et sic accidens est in creatura, non in Creatore, I xxx B. — Quædam sic accidunt homini ut mutant, non mutentur, quædam ut mutant et mutentur, quædam ut nec mutant nec mutentur, quædam ut mutentur, sed quoad figuram tantum, III vi G. — In Eucharistia manent accidentia ad mysterii ritum, ad gustus fideique suffragium, sed sine subjecto, IV xii A.

ACOLYTHI, quartum locum inter clericos tenentes, quasi ceroferarii dicuntur, IV xxiv F. Ipsorum est luminaria accendere et portare, urceolos cum vino et aqua parare : hinc in ordinatione traduntur eis candelabrum et urceolus, *Ibid.* Quandonam hoc officio functus sit Christus, *Ibid.* — In primitiva Ecclesia non fuerunt, IV xxiv I.

ACTUS. Agere dicuntur pariter Deus et

homo, sed aliter, quia Deus sine motu et mutatione, homo cum motu et mutatione, II i B ; agere dicitur Deus quum juxta ejus voluntatem aliquid contingit esse, *Ibid.* — Omnis actus essentia bonus est, II xxxv D, G, quum sit a Deo, II xxxv E ; sed alios accidit esse bonos non modo essentia sed genere, ut elemosyna, alios bonos essentia, genere et fine, II xxxvi K, alios bonos essentia, malos ex quodam defectu, II xxxv D, F. — Et quidem boni dicuntur qui bonam habent causam et intentionem, mali, qui malum habent finem, II xl A ; sed juxta quosdam per se nec boni nec mali sunt, et ex intentione quilibet fieri potest bonus vel malus, juxta alios, alii sunt ex se boni, qui nulla intentione fiunt mali, alii ex se mali, qui nulla causa desinunt esse mali, alii demum qui ex fine et causa boni vel mali fiunt, II xl B : circa quod cum Augustino dicendum videtur, quosdam sic esse ex se malos ut semper sint mali, ceteros autem ex fine et causa bonitatem vel malitiam recipere, ita tamen ut omnis qui malam habet causam malus sit, non vero omnis qui bonam habet causam sit bonus, II xl C ; et ideo omnes humani actus ex intentione et causa reputantur boni vel mali, exceptis his qui per se mali sunt et sine prævaricatione fieri nequeunt, *Ibid.*, quos proinde nulla bona justificare potest intentio, IV xl D. — Actus malus, in quantum malus, privatio est vel corruptio boni, II xxxv K ; sed non est peccatum seorsum a mala voluntate a qua procedit, quia in utroque una est, etsi gravior, inobedientia, II xlII A. — Cf. Operatio.

Actus conjugalis. *Vide* Coitus.

ADAM in ætate virili repente factus est, II xvii D, et extra paradisum, ut non natura sed gratia se ibi positum agnosceret, II xvii E ; cuius corpus de limo formatum est, anima de nihilo creata, II xvii A. — Aliquo modo immortalis fuit, quia potuit non mori, aliquo modo mor-

talis, quia mori potuit, II xix A. Corpus enim animale habuit, alimentis indigens, propter quod dicitur factus in animam viventem, *Ibid.*, et ex conditione corporis animalis mortalis erat, sed ex usu ligni vitæ immortalis fieri poterat, II xix B ; et sic, juxta quosdam, edendo de ligno vitæ poterat non mori, sicut non edendo poterat mori, II xix C ; vel sic immortalis erat ut non posset mori si non peccaret, moreretur autem si peccaret, et corpus ejus per alimoniam mortem effugere poterat, II xix D, usque ad tempus translationis in melius, quo sumpto ligno vitæ, fieret omnino immortale, II xix E ; vel denique, juxta alios, natura quamdam immortalitatem habuit, qua ex usu lignorum poterat non mori, quæ immortalitas usu ligni vitæ consummanda erat, II xix F. — In creatione scientiam acceperat conditioni competentem, II xxiii B, scilicet Creatoris, cuius præsentiam interiori adspiratione contemplabatur, II xxiii D, sui ipsius, seu propriæ conditionis, II xxiii E, et creaturarum, quæ ab ipso disponendæ et gubernandæ erant, II xxiii C ; item discretionem boni et mali, II xxiii B, saltem per prudentiam, quam post culpam habuit per experientiam, II xvii F, futurorum autem præscientiam non habuit, II xxiii F ; similiter virtutes accepit sive morales sive theologales, quas peccando amisit, II xxix B. — Sic tamen factus est ut posset peccare, quia etsi melior sit natura omnino impeccabilis, non mala est quæ potest non peccare, si velit, II xxiii A ; ideoque ipsi data est potentia qua casum vitare poterat, non autem salutem mereri, vivere bene, id est sine peccato, non autem spiritualiter et meritorie, II xxiv A, C, xxviii A, scilicet libertas arbitrii ab omni corruptela immunis, voluntatis rectitudo et potentiarum animæ sinceritas, II xxiv D, quibus auxiliis stare poterat, si vellet, II xxiv A, D, sed etiam cadere, II xxiv B, xxxix C ; at præter arbitrium gratia indiguit

non modo cooperante, sed præveniente, ut præpararetur voluntas ad volendum efficaciter bonum, II xxix A.

Tentationi subiectus est, etsi casurus prævideretur, quia gloriosius est tentationi resistere quam tentatione carere, II xxiii A. In eo videtur fuisse quædam elatio, II xxii A, non quidem ante tentationem, sed ante peccatum, II xxii B, quia licet serpentis verbis non credidit, lignum vetitum voluit experiri, II xxii D; et multipliciter peccavit, superbia, sacrilegio, homicidio, fornicatione, furto, avaritia, II xxxiii D; imo plus ceteris quodammodo peccavit, quia omni bono abundavit, IV xvi A, et tanta fuit ejus superbia, ut omnibus clauserit paradisum, III xviii E, et omnes diabolo subjecerit, III xx A. Verumtamen, quidquid dicant aliqui, II xxxiii F, non absolute plus omnibus peccavit, II xxxiii G, imo minus deliquit quam mulier, quia ex minori superbia, II xxii E: ut enim ei morem gereret, consensit, veniale putans commissum, *Ibid.*, vel si aequalitatem Dei ambierit, II xxii F, id tamen fieri posse minime credidit, II xxii G, quapropter dicitur non fuisse seductus, II xxii D; quod vero totam naturam corruperit, accidens est, II xxxiii G. — Recte post peccatum de paradiſo ejectus est, II xxix C, D, et quamvis poenituerit et veniam acceperit, nec paradiſum nec immortalitatem recuperare valuit, II xxxiii H. — Peccato Adæ omnes infecti sunt posteri, II xxx A, non peccato actuali inobedientiæ, II xxx B, nec sola prævaricationis similitudine, ut volunt Pelagiani, II xxx C, sed peccato originali, II xxx E, id est concupiscentia, II xxx G, quæ omnes ex Adam genitos vitiat et concupiscentes facit, II xxx II, et in qua omnes nascuntur, II xxx I, K, quia ex voluntate ejus seminata est, ut non modo in illo esset, sed in omnes transiret, II xxx L. An et quomodo secundum corpus omnes in illo fuisse dicantur, II xxx M, N. — Cf. Innocentia, Paradiſus.

ADOPTIO. Nullo modo adoptivus filius dicens est Christus, nec Patris, quia natura et proprietate filius ejus est, III x D, nec B. Virginis, quia natura simul et gratia, III x E; ceteri autem per adoptionem filii Dei dicuntur, *Ibid.* — Adoptivi filii ejusdem cum ejusdem naturalibus prolibus matrimonialiter conjungi nequeunt, IV xlvi D.

ADORATIO modo pro latria sumitur, et sic soli Deo convenit, modo pro dulia, et sic creaturis exhiberi potest, III ix A.

ADULTERIUM, seu alieni tori violatio, IV xlvi D, gravissimum est peccatum, minus tamen incestu et sodomia, IV xxxviii D.

— Conjux adulterans cum propinquis conjugis, jus amittit reddendi debitum, et mortuo consorte, ad alias nuptias transeundi, IV xxxiv E; similiter alienam adulterans uxorem, eam defuncto marito ducere nequit, IV xxxv F, saltem si eam desponsare promiserit, aut viri mortem machinatus sit, IV xxxv G. — Adulterum conjugem accusare et dimittere potest tam vir quam uxor, IV xxxv A, dummodo ejusdem sit expers facinoris, IV xxxv B, sed neuter novas potest inire nuptias, ideo vel continere vel compari reconciliari debet, IV xxxv C. — Uxorem adulteram vir occidere nequit, alioqui ei penitus denegatur ultra conjugium, IV xxxvii B; sed eam ab adulterio resipiscere nolentem dimittere debet, ne turpitudinis patronus videatur, IV xxxv D, E; poenitentem vero et revertentem recipere debet, sed non sæpe, IV xxxv E.

ÆDIFICATIO. Quid sit ædificare aurum, argentum et lapidem pretiosum, item lignum, scenum et stipulam, IV xxi C.

ÆQUALITAS in Trinitate ponitur potius ad removendum quam ad ponendum aliquid, I xxxi B; aequale enim relative dicitur, quia ad aliud, non ad se aliiquid aequatur, I xxxi A; ideoque qualibet persona aliis aequalis relative dicitur, sed secundum substantivam relationem, propter essentia unitatem, *Ibid.* Earum

ergo æqualitas non est notio aut relatio, sed naturæ identitas, in qua appellatio tantum relativa est, *Ibid.*, et in tribus consistit, quæ unum sunt in divina essentia, scilicet æternitate, magnitudine et potentia, I xix B, quia nulla alias præcedit æternitate, nec excedit magnitudine, nec superat potestate, I xix A. Non igitur majus aliquid sunt duæ aut tres quam una, I xix R, quia plus veritatis non babent duæ quam una, aut tres simul quam singula, I xix S, quum quælibet perfecta sit, I xix F, et infinita, I xix V. — Æqualem Filium generare debuit Pater, alioqui vel impotentiæ vel invidiæ esset arguendus, I xx E, F; Patri ergo æqualis est Filius, et econtra, sed a Patre habet ut sit ei æqualis, non econtra, I xxxi E. Ipsi appropriatur æqualitas, quia propter eum omnia in Trinitate æqualia sunt, I xxxi G, K.

ÆTAS determinata requiritur ad suscipiendos Ordines, IV xxv I, et ad contrabendum valide matrimonium, IV xxxvi D. Pueri ergo ante quatuordecim annos, puellæ ante duodecim conjungi nequeunt, et prius conjuncti separari possunt, *Ibid.*, si tamen pubertatem adepti, nolunt se relinquere, ex tunc efficiuntur conjuges, *Ibid.*

ÆTERNITAS. Non alio est Deus, alio æternus, nec aliud est Dei æternitas, aliud Deus, I xix B, sed æternitas ipsa est Dei essentia, *Ibid.* — Quamvis in Trinitate nulla persona alias præcedat æternitate, I xix A, Patri appropriatur æternitas, quia ipse parem non habet de quo sit, I xxxi C, seu ingenitus est, I xxxi E. — In æternitate nec præteritum est nec futurum, sed præsens continuum, I ix K. — Non omne quod æternum est, etiam innatum est, quia quod ab æterno nascitur, habet æternum esse quod natum est, I ix O.

AFFECTUS operi nomen imponit, nam ex affectu et fine constant actus boni vel mali, II xl A, B, et ex affectu pensantur, IV xvi A.

AFFINITAS. *Vide Cognatio.*

ALEXANDER Papa II simoniace ordinatos omnino deponendos decernit, IV xxv H.

AMENTIA matrimonio superveniens, illud non solvit, IV xxxiv D.

AMICITIA relatio est et relative dicitur etiam de Deo, sed in eo nullam mutationem notat, I xxx B.

AMOR cum mente et notitia vestigium est Trinitatis in anima, I iii S, et Spiritum Sanctum quodammodo repræsentat, I iii T; non minor est mente et notitia, et in eis includitur, I iii V, X.

ANGELI propter bonitatem Dei creati, II i E, ad serviendum ei, II i F, G, designantur per sapientiam, II ii B, cœlum, II ii B, G, et astra matutina, II ii F; angelus enim nomen est officii, non naturæ, II x C. Probabilius simul cum corporali natura facti sunt, II ii C, E, in initio temporis, II ii D, et in cœlo empyreo, quod est eorum mansio, II ii F. — Quatuor in creatione acceperunt, essentiam simplicem, distinctionem personalem, intellectualem naturam et liberum arbitrium, II iii A, et omnes in hoc æquales erant, quod spiritus erant, immortales et indissolubiles, II iii C, sed quoad essentiæ subtilitatem, intelligentiæ perspicacitatem et voluntatis libertatem facti sunt inæquales, II iii B, C, sicut et in donis gratiæ, II iii B. — Alios bonos esse creatos, alios malos, tenent aliqui, II iii E, et, ut videtur, non recte, quia nequit Deus auctor esse mali, II iii F; ideo omnes innocentes et justos factos esse censem alii, et per aliquam moram bonos fuisse, sed bonitate naturali, qua non peccare vel peccare poterant, non autem proficere ad vitam, quia gratia carebant, *Ibid.* Pariter nec beati nec miseri fuerunt a creatione, II iv A, F, nisi beatitudo vocetur status ille innocentia in quo facti sunt, II iv C, quia nullus eorum confirmationis aut damnationis suæ præscius fuit, II iv B. Nec igitur omnino perfecti nec penitus imperfecti erant, sed perfecti quoad

tempus, imperfecti quoad naturam, II iv E, F, et quodammodo informes, quia per amorem ad Deum nondum conversi crant, II ii G; habebant tamen naturalem cognitionem Creatoris et sui ipsorum, aliquam notitiam boni et mali, II iii I, et naturalem dilectionem ad Deum et ad invicem, II iii K. — Sed mox post creationem plerique ad Deum conversi sunt per caritatem, II v A, ad hoc concurrentibus libero arbitrio, quo sponte bonum elegerunt, II v B, et gratia cooperante, qua efficaciter conversi sunt, II v C, D, non quidem a malo ad bonum, sed a bono ad melius, II v D; ex quo gratia illuminati, II v A, confirmati sunt in bono et beatitudinem acceperunt, II v G, sive nova gratia, sive eadem qua conversi sunt, *Ibid.* Sic autem confirmati sunt ut amodo peccare nequeant, II vii A, non quod libero careant arbitrio, sed quia voluntate bono inflexibiliter adhaerent, adjuvante gratia, II vii B, qua naturaliter vertibiles et peccandi capaces, impeccabiles facti sunt, II vii C. — *Cf.* Dæmones.

Juxta Augustinum, angelis sunt corpora tenuia et invisibilia, ex puriore aeris parte compacta, quibus agere possunt, II viii A, eaque inspissando, hominibus apparere, II viii C; sed secundum alios, spirituales sunt, nec corpora habent sibi unita, II i D, viii A, corpora vero assumere possunt ad tempus, in quibus hominibus apparent et loquuntur, II viii A. Ut spiritus creati, locales sunt et moventur localiter, non tamen distantiam in loco faciunt, nec locum replet, I xxxvii I, M, N. — In Deo omnia intelligunt quæ vel ad eorum gaudium vel ad nostrum auxilium pertinent, et preces nostras Deo offerunt, non sic ut Deum doceant, sed potius ut ipsi de ejus erga nos voluntate doceantur, IV xlvi F; orationes ergo nostras norunt in Verbo, et quid de his implendum sit vel non, et quod sciunt Deum yelle, volunt et ipsi, IV xlvi G. An et quomodo incar-

nationis mysterium præsciverint, II xi E.

— Usque ad generale judicium eos in meritis proficere, et etiam in præmio, id est in cognitione et dilectione Dei, contendunt quidam, II xi D, E, negant vero alii, quia nec in intelligentia Trinitatis nec in caritate crescere valent, II xi G, H; in scientia tamen exteriorum proficere possunt, et in meritis, saltem quoad numerum, quia bona opera quotidie de novo faciunt, II xi G. — Plures sunt angeli boni quam dæmones, II xi B.

Etsi nunc superiores sint hominibus, ad obsequium eorum aliquo modo depitantur, II i H, unicuique enim homini datus est angelus bonus ad custodiā, et malus ad exercitium, II xi A. Eumdem autem angelum pluribus præesse necesse est, quum tot sint electi homines quot boni angeli, et insuper multo plures reprobi, II xi B, idem ergo angelus vel successive vel simul plures custodire potest homines, II xi C. — *Cf.* Apparitio, Chorus, Eva, Missa, Proximus.

ANGELI. Sic proprie dicuntur spiritus infimi chori, quia ex officio angeli sunt seu nuntii, ceteri autem non nisi ex occasione, II x C.

ANIMA rationalis non ex traduce venit, II xviii H, xxxi A, B, in corpore cum semine derivata, IV xxxi E, nec de substantia aliqua formatur, divina, II xvii B, spirituali vel corporali, II xvii A, nec simul cum aliis ab initio creata est, et in celo posita, II xviii H, unde, exigentibus culpis, in hoc corpus quasi in carcерem detruditur, I xii D, sed sigillatim unaquæque de nihilo educitur, II xvii A, non extra corpus, sed in corpore, II xvii C, et corpori jam formato infunditur a Deo, II xviii H, xxxi I, qui eam infundendo creat, et creando infundit, II xvii C. — Comparatione corporis simplex dicitur, quia impartibilis, sed in se multiplex est, quia mutabilis, et variis subjecta passionibus, I viii E; in toto corpore et in singulis partibus tota est, *Ibid.*, non major in majoribus, nec

in minoribus minor, quia ubique essentialiter, sed in aliis remissius, in aliis intensius operatur, I xxxvii B ; ceterum animæ inter se inæquales esse videntur naturalibus donis et essentia, sicut angeli, II xxxii I. — In anima apparet vestigium Trinitatis, I iii G, quia in ea trinitas est quædam, memoria, intelligentia et voluntas, *Ibid.*, quæ sibi invicem æquales sunt, et quarum singula ab aliis continetur, I iii H, et alias continet, I m I, et ad alias refertur, I m N, et cum aliis una est essentia, *Ibid.*; vel, alio modo, mens, notitia et amor, I m S, quæ sibi itidem æqualia sunt, I m V, et sibi invicem insunt, I m X, e quibus mens quasi Pater, notitia quasi Filius, amor velut Spiritus Sanctus accipitur, I m T. Pariter quamdam corporis et corporalium membrorum similitudinem in se gerit, qua in somnis videtur sibi ambulare vel sedere, IV xliv G. — Licet dignitate præstet corpori, ipsi varias ob causas unita est, ut nempe in hac coniunctione ostendatur exemplum beatæ illius unionis quæ inter Deum et creatum spiritum futura est, II i K, et ut corpori sociata majorem mereatur coronam, *Ibid.* Non tamen omnino talis est corpori conjuncta qualis a Deo creatur, quia quam cito est, peccatum habet, II xxxii H, ex contactu enim carnis in libidine conceptæ poluitur, II xxxi C, et concupiscentiæ subjacet, II xxxi D, F, nec immerito, quum Adæ peccatrix anima carnem fecerit corruptibilem, II xxxii E; justo igitur et occulto judicio innocens corpori jungitur ab eo maculanda et damnanda, II xxxii G. Insuper, unita corpori, non est persona, sed absoluta a corpore, persona est, sicut angelus, III v F, x B. — Animam rationalem nemo, præter Deum, substantialiter intrare potest, sed tantum ab extra movere, II viii E. — Post mortem corporis, animas diversa manent receptacula, alia ad gaudium, alia ad miseriam, IV xlvi A, pro rata

meritorum, quia ingenii acumen vel tarditas præmium in futuro vel poenam non determinat, II xxxii I; sed post resurrectionem augebitur tam earum gaudium quam miseria, IV xlvi A. — Animæ damnatorum in præsenti absque corporibus vere cruciantur igne infernali, non modo videndo, sed sentiendo, IV xlvi G, quia etiam unita corpori, anima est quæ sentit, mediante corpore, III xv A, et a corpore soluta, nec sensibus privatur nec affectibus, IV xlvi G.

Anima Christi, creaturarum dignissima, Spiritus Sancti dona sine mensura recepit, III xiv B, et omnia scivit quæ Deus scit, etsi non ita clare et perspicue, *Ibid.*, sed eamdem agendi potentiam non accepit, ne Deus putaretur, III xiv C, D. — Ab ipsa conceptione plena fuit gratiæ charismatibus, adeo ut deinceps melior fieri nequiviterit, III xviii B; nec in meritis profecit quantum ad virtutem meriti, sed tantum quoad numerum meritorum, *Ibid.*; ideo etsi per humilitatem et patientiam impassibilitatem meruerit, inde beatior simpliciter non fuit, *Ibid.*

ANIMALIA sensum et appetitum sensualitatis habent, non autem liberum arbitrium, II xxiv E. — Venenosa et noxia cum aliis sexta die facta sunt, sed non nisi post peccatum homini noxia esse cœperunt, II xv C; similiter et minuta quæ de putridis rebus oriri solent, tunc, saltem potentialiter, creata censemur, II xv D.

APPARITIO. Hominibus quandoque appariisse Deum vel aliquam divinam personam narrat Scriptura, II viii B, quod per angelos factum esse credendum est, quia divina essentia nec viatoribus visibilis nec in se mutabilis est, II viii D; an autem in proprio corpore inspissato vel in corpore assumpto sic apparuerint angeli, incertum est, II viii C.

AQUA. Sic vocatur materia confusa et permixta quæ primo creata est, II xii C. — Supra et infra firmamentum pariter

sunt aquæ, supra per modum glaeiei aut vaporum, infra per modum nubium, II xiv A, B : quæ ab invicem seeunda die separatae sunt, II xiv A ; et tertia die inspissatæ sunt inferiores et in unum locum collectæ, II xiv E. — Aqua varias ob causas materia est propria Baptismi, IV iii H, nec refert ad necessitatem sacramenti utrum sit benedicta an non, IV xxiii C. — In Missa viuo immiscenda est aqua, non ad necessitatem Sacramenti, quia si inadvertenter omittatur, valet consecratio, IV xi H, sed ad significandam plebem credentium, IV xi G.

ARBITRIUM liberum facultas est rationis et voluntatis, quæ inter bonum et malum eligere potest, et bonum, adsistente gratia, eligit, malum, eadem desistente, II xxiv E, et liberum dieitur quia libere moveri potest ad hoc vel ad illud, II xxv A. Ad præsentia non refertur, nec ad præterita, nec ad futura quæcumque, sed ad contingentia dumtaxat, II xxv B ; ideo vel Deo et Beatis non competit, II xxv C, vel saltem aliter competit quam creaturis aut viatoribus, quia in Dco sapientissima est et omnipotens voluntas, II xxv D, in Beatis libertas appetendi et eligendi absque coactione et necessitate id tantum quod recta ratio decernit, II xxv E. In Beatis tamen et dæmonibus manet, quo non obstante, nee Beati mali, nee dæmones boni fieri possunt, quia voluntate firma utriusque suo statui adhærent, II vii B, III xii D ; in dæmonibus corruptum est et depresso, II vii B, in Beatis multo liberius, II vii C, quia gratia perfectum, II vii D, et tanto liberius quanto longius a servitute peccati, II xxv E. — Multiplex enim ei competit libertas, alia a necessitate, quæ in omnibus, tam bonis quam malis, tam ad bonum quam ad malum, inest, quam sit de ratione arbitrii, II xxv I, alia a peccato, qua spoliatus est homo lapsus, *Ibid.*, sed quæ homini reparato aliqualiter restituta est, saltem ut non

regnet in eo peccatum, II xxv K, alia a miseria, II xxv I, quæ peccato extineta, viatoribus non redditur, II xxv O. — Peccato igitur corruptum est arbitrium, et ex parte perditum, quia libertatem amisit a peccato et miseria, II xxv H, et ex tunc impedimentum patitur ad bonum, et instigationem ad malum, II xxv P, in aliis magis, in aliis minus, *Ibid.* Unde triplex distinguitur arbitrii status : primus in quo quis peccare potuit et non peccare, secundus in quo peccare potest et nequit non peccare, tertius in quo poterit non peccare et non poterit peccare, II xxv F ; imo quadruplex, quia in homine innocentia auxilium habuit ad bonum et nullam infirmitatem ad malum, in homine lapsi infirmitatem habet ad malum, nullum auxilium ad bonum, in homine reparato infirmitatem ad malum et auxilium ad bonum, in homine confirmato auxilium ad bonum et nullam infirmitatem ad malum, II xxv G. An ejus libertas sit ad malum, II xxv L, vel ad bonum, II xxv M, vel ad utrumque, II xxv N. — Ad merendum vel demerendum requiritur, quia de his quæ declinare non potest nemo tenetur, II xxvii C, sed inter media bona habetur, sine quibus nemo reete vivere valet, sed quibus male quis uti potest, II xxvi L. Et quidem bonus ejus usus jam bonum est et virtus, *Ibid.*, seu potius actus virtutis, II xxvii H ; sed sine gratia bonum effacieat velle vel perficieare non valet, II xxv Q, xxvi A, nec sufficit ad justitiam et salutem, II xxviii A. Ex libero igitur arbitrio quilibet est motus animi, sed motus malus ex arbitrio dumtaxat, bonus ex arbitrio et gratia, II xxvii G, ex Dco et nobis, ex Dco autem aut gratia principaliter, II xxvii I. — In Christo fuit arbitrium, etsi peccare non potuerit, III xii D.

ARBOR scientiæ boni et mali sic dicta est, quia ex ejus tactu bonum obedientiæ et malum inobedientiæ discere poterant primi homines, II xvii F. — Arbor vitæ

hujus erat virtutis ut qui ex ejus fructu gustasset, perpetua sanitatem gauderet, II xvii F; ex eo tamen comedisse videtur Adam, II xxix F, nec immortalis evasit, forsitan quia rarius comedit, II xxix G. Num post lapsum eo utens, mortem effugisset, II xxix C, D.

ARISTOTELES circa mundi originem erravit, II i B.

ARIUS hæresiarcha, alius naturæ esse Patrem dicens, alius Filium, quia alter ingenitus, alter genitus, I xxviii D, xxxi I, Trinitatem labefecit, separando Filium a Patre, I xxiii I, et unitatem substantiæ in personis negando, I xxv M. — Dicens Christum esse meram creaturam, contra secundum Dei præceptum peccavit, III xxxvii B, et a Deo plagatus est, III xi B.

Ariani contra æternitatem Filii argu-

mentantes, I ix C, multiplicitate confunduntur, I ix D-G, P.

ATTRIBUTA. Etsi Patri tribuatur potentia, Filio sapientia, Spiritui Sancto bonitas, una est trium potentia, sapientia et bonitas, I xxxiv G, H, quia in Deo attributa sunt omnino idem, scilicet divina essentia, I viii F; modo tamen uni, modo alii tribuuntur quædam opera, IV xlvi D. Cf. Proprietas.

AUGUSTINUS (S.) aliter ac alii sentit de modo et ordine creationis, II xii B, xv E.

— Quæ ex eo Pelagianis favere videntur, ipse explicat, II xxviii C-H.

AVARITIA, seu habendi cupiditas, non pecuniæ est tantum, sed altitudinis et scientiæ, II xxii D, unde avaritia peccasse dicitur Adam, II xxxiiii D. — Spiritualis est fornicatio, ob quam uxorem licitum est dimittere, IV xxxix D.

B

BAPTISMUS Joannis in pœnitentiam erat, non in remissionem, corpora abluebat, non conscientias, IV ii D; ideo Joannis baptismus dicitur, quamvis fuerit a Deo, et sacramentum dici potest in quantum Baptismum Christi significabat, IV ii E. Qui ergo baptismo Joannis baptizati spem in eo ponebant et nesciebant Spiritum Sanctum, iterum ab Apostolis baptizati sunt, alii vero manuum impositione dumtaxat Christianis adjuncti sunt, III ii F.

Baptismus Christi prima dicitur tabula post naufragium, IV xiv A, et per mare Rubrum figuratus est, IV viii A. — Quadrangulum institutus sit, non constat, IV iii F, sed incepisse videtur quum a Joanne baptizatus est Christus, IV iii G, et ibi tradita esse putatur forma in nomine Trinitatis, qua usi sunt Apostoli, *Ibid.* — Duobus essentialiter constat, elemento et verbo, IV iii A, vel aliis

verbis, materia, id est aqua seu aquæ intinctione, IV iii H, sive trina fiat immersio in honorem Trinitatis et sepulturæ Christi, sive unica, in quo suæ quisque Ecclesiæ consuetudinem sequi debet, IV iii I, et forma, invocatione scilicet Trinitatis vel Christi, IV iii B, vel etiam, juxta Ambrosium, cuiuslibet personæ Trinitatis, dummodo in ea intelligantur aliæ, IV iii C, D, securus, si fiat ad exclusionem Trinitatis, IV iii E; quapropter securius est baptizare in nomine (non in nominibus) Patris et Filii ac Spiritus Sancti, *Ibid.* Res autem sacramenti est interior munditia, IV iii L, seu justificatio, IV iii M. — Minister Baptismi episcopus est aut presbyter, sed in necessitate diaconus, vel quilibet laicus, etiam mulier, IV vi A; et æque sanctum est sacramentum sive a bono sive a malo detur ministro, a fidelii, hæretico aut pagano, quia munus est non

hominis, sed Dei, IV v A, qui Baptismi ministerium tantum servis suis contulit, potestatem retinuit sibi, ne tot essent baptisi quot baptizantes, IV v B. — Olim non conferebatur nisi in sabbatis Paschæ et Pentecostes, sed in periculo aut necessitate omni tempore baptizare licet, IV vi F. — A baptizandis, sive pro ipsis a patrinis, exigitur professio fidei et sponsio bene vivendi, quæ eos ligant, IV vi G; ideo recte Baptismum præcedunt catechismus et exorcismus, sed non sunt de necessitate sacramenti, IV vi H, sicut nec aquæ benedictio, IV xxiii C.

Baptismus originale peccatum aufert in parvulis, originale et actualē in adultis, ut olim circumcisio, IV i G, et originale quidem duobus modis, minuendo concupiscentiam et reatum solvendo, II xxxii B; insuper tam parvulis quam adultis conferre videtur gratiam operantem et cooperantem, sive in usu, sive in munere, qua postea bonum velle et operari valeant, IV iv H; in his qui jam per contritionem mundati sunt, exteriorē satisfactionē relaxat et auget gratiam, IV iv F, unde aqua regenerationis recte dicitur, quia et aridos fecundat, et jam fructificant ampliori donat ubertate, IV i L. Pœnalitates peccati non tollit, ut homini remaneat occasio pugnandi, IV iv F, nec pariter concupiscentiam, sed eam mitigat, ne ultra dominetur in corpore et imputetur ad culpam, II xxxii A. An autem purget non modo animam, sed etiam carnem a foeditate, affirmant quidam, quia alias foedior semper esset caro prolis carne parentum, negant alii, quia non inconveniens est naturam semper se ipsa detriorē per generationes fieri, II xxxii C. — Alii sacramentum et rem sacramenti simul suscipiunt, ut parvuli, IV iv A, alii sacramentum et non rem, ut qui ficte, id est sine fide et contritione, accedunt, IV iv B, sed fictione remota per contritionem, rem, id est remissionem pecca-

torum, suscipiunt, IV iv B, alii rem et non sacramentum, ut qui sanguine suo baptizantur, vel per fidem et contritionem salvantur, ubi necessitas excludit sacramentum, IV iv D; uude triplex dicitur esse baptismus, in aqua, in sanguine, in pœnitentia, IV iv E, et in omnibus eadem est res sacramenti, quæ modo præcedit sacramentum, modo sequitur, modo etiam nunquam adest, IV iv G. Parvulis autem in utero nil prodest baptismus collatus matri, IV vi B. — Baptizati Christum induisse dicuntur, vel secundum sacramenti perceptionem, vel secundum vitæ sanctificationem, IV iv C, sed visibilis sanctificatio per sacramentum siue invisibili nou prodest, invisibilis autem sine visibili sacramento adesse et prodesse potest, IV iv E. — Baptismus iterari nequit, ne ipsi fiat injuria, IV vii B, xiv A, ideo rebaptizandi non sunt qui ab hereticis baptizati sunt, IV v A, dummodo servata sit forma a Christo tradita, IV vi A, nec etiam si accidentaliter corrupta sit forma, dum mens non fuerit heretica, IV vi C; sed rebaptizandi sunt qui per jocum sunt baptizati, ubi defuit intentio baptizandi, IV vi E, et illi de quibus ignoratur an sint baptizati, ne pereant, IV vi D. — Cf. Cognatio spiritualis.

BEATITUDO est secundum animi virtutem vivere, non secundum delectationem suam, IV xl ix B, beatus enim est qui habet omnia quæ vult, et nihil vult male, *Ibid.*; sed in hac vita, etsi omnes velint beatitudinem, non omnes eam ubi est querunt, nec fidem habent qua ad eam pervenitur, *Ibid.*; in cœlo econtra omnino beati erunt electi, quibus deerit voluntas operandi malum, IV xl ix A.

Beati in cœlo decimum chorū non constituunt, sed in novem angelorum ordinibus pro meritis collocantur, II ix G. — Omnibus est præmium commune, seu domus una, scilicet visio Dei, sed multæ mansiones, quia eo fruuntur

inæqualiter, alii perfectius, alii imperfectius, IV xl ix A, et sic inæquales sunt, non in objecto cognitionis, quia cuncti illa vident quorum cognitio deservit beatitudini, sed in modo cognoscendi, quia illa vident clarus vel obscurius, IV xl ix C; sed in omnibus par est gaudium, quia propter perfectam caritatem tantum gaudet quisque de bono alterius quantum de proprio, IV xl ix D. Nec tamen inde sequitur omnium parem esse beatitudinem, quia ex utroque constat, cognitione et gaudio, quorum alterum, scilicet cognitio, non est æquale in omnibus, *Ibid.* Peracto iudicio major erit eorum felicitas, quia augebuntur tam cognitio quam gaudium, IV xl ix E; anima enim soluta a corpore non potest divinam essentiam contemplari sicut angeli, quia desiderio corporis retardatur, quum autem restitutum ei fuerit corpus, non animale, sed spirituale, perfectum naturæ suæ modum habebit et æquabitur angelis, *Ibid.* — Fidei et spei virtutes non habent, etsi credant et sperent futuram corporum resurrectionem, quia eam in Verbo præclarissime inspiciunt, III xxvi C. — Præteriorum malorum et peccatorum memoriam habere creduntur, non ad gloriae derogationem, sed ad gratiarum actionem, IV xl iii D. — In Deo intelligunt quæ vel ad eorum gaudium vel ad nostrum auxilium pertinent, IV xl v F, preces ergo nostras discunt in Verbo, et quid de his complendum sit vel non, et quod neverunt Deum velle, volunt et ipsi, IV xl v G; et tum pro nobis intercedere dicuntur, quum suis meritis nobis suffragantur et bonum nostrum volunt, quibus volentibus, Deus quoque vult et dat nobis, *Ibid.* — Tam ante judicium quam postea damnatorum supplicia videbunt, IV l E, nec tamen eorum miserentur, quia ita sunt divinæ voluntati addicti, ut nihil contra ejus sententiam velint, III xxxi D, IV xl v G, l F, nec inde tristantur, sed potius læ-

tantur, gratias agentes se misericordia Dei talia effugisse, IV l G.

BENEDICTIO alia est quæ omnibus congruit, alia quæ ad sacerdotes tantum pertinet, et hanc vere, etsi non digne, conferunt mali sacerdotes, IV xix C, dummodo non sint hæretici aut excommunicati, IV xix D. — Quorundam benedictionibus maledicere dicitur Dominus, IV xiii A, quomodo, IV xix D, E.

BIGAMIA (simultanea) primitus vetita fuit, et Lamech, primus bigamus, reprobatur, qui ex voluptate id fecisse perhibetur, IV xxxiii A, ceteri vero tunc temporis bigami excusantur, *Ibid.* — Bigamia (successiva) nulla lege prohibetur, sed potius concessa videtur quam instituta, IV xl ii I, ideo bigami a sacerdotii honore excluduntur, non pro vitio bigamiae, sed pro sacramento unitate, *Ibid.* — Bigamus autem censetur qui viduam aut repudiatam aut corruptam ducit, IV xxxvii A.

BLASPHEMIA in Spiritum Sanctum cur irremissibilior dicatur quam blasphemia in Filium, II xl iii D.

BONITAS de Deo dicitur secundum substantiam et tribus personis communis est, I xxxiv F, quæ æque bonæ sunt, I xxxiv H; Spiritui tamen Sancto appropriatur, ne tanquam spiritus, inflatus vel durus putetur, *Ibid.* — Divina bonitas causa est omnium creaturarum visibilium et invisibilium, II i C, quæ ideo sunt quia bonus Deus, et ideo bonæ quia sunt, II i E; tanta est enim Dei bonitas ut omnes suæ beatitudinis velit esse participes, II i C. — An omne quod est, in quantum est, bonum sit, II xxxv E, xxxvii B.

BONUM multipliciter sumitur, pro utili, licito, etc., II xl i C, et quadruplex est, aliud quod in se et cui fit bonum est, aliud quod in se et facienti, aliud quod in se, et facienti, et ei cui fit, aliud quod nec in se, nec facienti, sed tantum accidentaliter, I xl vi H. Similiter triplicis gradus sunt bona, alia magna,

ut virtutes, quibus recte vivit homo et nunquam male utitur, alia media, ut potentia, sine quibus recte vivere nequit, sed quibus abuti potest, alia minima, ut species corporis, sine quibus recte vivere et quibus abuti quisque valet, II xxvi K, et omnia ex Deo sunt, II xxvi L, omniumque bonus usus opus est virtutis, *Ibid.* — Summum bonum Deus est, cuius participatione alia esse dicuntur, II i C, xxxvii A, et bona sunt, singula et omnia, II xv G; et bona cognoscit non modo per præscientiam, sed per approbationem, I xxxvi B. Ideo di-

cuntur in ipso esse, quia per ipsum et ex ipso sunt, I xxxvi B, D, G, et ea scit et approbat, I xxxvi C, et a divina præscientia causari, non quia præscita sunt, sed quia Deo beneplacita, et quia præscit ea tanquam a se facienda, I xxxviii D. — Quomodo ad bonum naturaliter tendere perhibetur homo, quum tam libenter serviat peccato, et non ea quæ vult, faciat, II xxxix C; bonum enim non facit, qui invitus facit, II xl B, III xxxiv E. — Bonum causa est et subjectum mali, III xxxiv B. — Cf. Actus, Malum, Matrimonium.

C

CALIXTUS Papa II omnes in sacris ordinibus constitutos ad continentiam adstringi decernit, IV xxxvii A.

CANTOR. Quid sit cantor, præcentor, succentor, concensor, IV xxiv M.

CARITAS motus est animi, I xvii Q, affectio mentis ad fruendum Deo et se ac proximo, I xvii R, virtus quæ conjungit nos Deo, *Ibid.*, qua diligitur Deus propter se, et proximus propter Deum, III xxvii B. — Omnium virtutum est regina, quia omnia munera excellit, III xxiii I, mater, quia omnes informat, III xxiii C, motrix, quia earum actus mediantibus istis operatur, proprios autem nullo mediante, I xvii S, causa, quæ si desit, aliæ frustra habentur, III xxiii I, si adsit, omnes adsuunt et nihil deest, III xxxvi A, quam qui magis habet, magis est virtute prædictus, qui minus, etiam minus censemur virtuosus, *Ibid.* — Omnium bonorum dicitur radix, III xxxi B, fous proprius et singularis, III xxxi A, sine qua nec prosunt ulla dona, I xvii F, nec ulla animæ qualitas dicitur virtus et animam sanare potest, II xxvii F; omnis præcepti et omnis consummationis finis, id est omnis bonæ voluntatis et actioiuis, II xxxviii

A, III xxv E, quia bona sunt quæ ad Dei et proximi dilectionem referuntur, II xxxviii B, mala quæ non referuntur, II xxxviii A, xli A, ideo ad eam ordinantur omnia præcepta, II xxxviii A, tam cærimonialia quam moralia, III xxxvi C, et qui ea caret, nec præcepta implere nec bonum opus facere potest, II xli A, qui eam tenet, omnia mandata complet et consilia, III xxxvi C, et ipsum habet Spiritum Sanctum, I xvii F. Caritas ergo est quæ discernit inter filios regni et filios perditionis, *Ibid.* — Sine fide et spe esse nequit, et eas sequi dicitur, quia actum earum præsupponit ejus actus, III xxiii I, et nemini sine istis provenit, III xxv E; et quidem in hac vita æquales sibi sunt fides, spes et caritas, sed major dicitur caritas, quia in patria, evacuatis fide et spe, perseverat, *Ibid.* — In Deo caritas non accipit magis et minus quoad essentiam, III xxxii C, quum sit ipsem Deus, III xxxii A, et sic omnes æqualiter diligit, III xxxii C; quoad efficientiam autem, id est quoad munera, magis vel minus diligere dicitur cui plus aut minus tribuit, III xxxii A, vel quando plus minus-

ve tribuit, III xxxii D. In viatoribus, in alio major est, in alio minor, III xxxvi B, imo et in eodem augeri vel minui potest, III xxix H, et juxta triplicem gradum vocatur incipiens, proficiens et perfecta, *Ibid.*, in nullo tamen tanta est ut augeri amplius non valeat, III xxxvi B. — Item caritas semel habita amitti potest, nec ficta fuisse credenda est quia postea excidit, III xxxi A, B, ideo non modo a prædestinatiis, sed a reprobis ad tempus haberi potest, *Ibid.* Dicitur autem non evacuari, quia et hic et in patria est, III xxxi B, C, sed hic imperfecta, illic perfecta, remanebit igitur quoad actum et modum, sed imperfectionis modus evacuabitur, III xxxi C, quia Beati adeo divinae justitiae addicti sunt, ut eos tantum diligent quos Deus vult salvari, III xxxi D.

Caritatis duplex est mandatum, alterum respectu Dei, alterum relate ad proximum, in quibus pendet tota lex, III xxvi B, sed una eademque caritate utrumque diligimus, III xxvii C. Una est ergo caritas et duo præcepta, *Ibid.*, quæ sibi ita connexa sunt, ut pro utroque sæpe unum ponatur, et alterum sine altero impleri nequeat, III xxvii H. — Ea dumtaxat diligenda sunt quæ vel nobiscum ad Deum, vel ad nos referuntur, III xxvii I, quæ sunt quatuor, Deus, nos ipsi, proximus et corpus proprium, III xxviii A, Deus propter se, III xxvii D, ex toto corde, anima et mente, III xxvii E, quod in præsentि vita ex toto impleri nequit, III xxvii F, G, proximus, id est omnis homo, propter Deum et sicut nos, III xxvii D, demum nos ipsi in Deo et propter Deum, *Ibid.* — In qua dilectione hic ordo ponendus est, ut primo diligamus quod supra nos est, deinde quod nos sumus, quod juxta nos, denique quod infra nos, III xxix A, Deum super omnia, animam proximi supra corpus nostrum, *Ibid.*, proximum quantum nos, III xxix D, sive omnes æqualiter, III xxix B, sive quodam ordine,

parentes, filios, fratres, domesticos et inimicos, III xxix C, E-G, xxx. Naturaliter quidem se diligit homo, nec ad hoc indiget præcepto, sed sæpe male se diligit, et ad se recte diligendum adstringitur lege caritatis, III xxvii D, xxviii A.

Caritas, etsi toti Trinitati communis sit, I x B, Spiritus Sancti personæ appropriatur, I x C, in quo et per quem divinæ personæ diligunt se et nos, III xxii A. — Et quia caritas qua Deum diligimus et proximum, fatente Augustino, Deus est, I xvii C, recte idem Spiritus Sanctus dicitur dilectio qua Deum et homines diligimus, I xvii D, II xxvii F, sic ut eadem caritate Deum diligamus qua ipse diligit nos, I xvii L-O. Nec sequitur, quia caritas in homine augetur vel minuitur, Spiritum Sanctum augeri vel minui, I xvii G, sed tantum ab homine magis vel minus haberi, I xvii H, K. Pariter non obstat quod dicitur, caritatem in cordibus nostris diffusam esse a Spiritu Sancto, I xvii P, vel esse motum animi, I xvii Q-S. — Cf. *Dilectio*.

GARO per coitum generata, ex libidine coeuntium quamdam contrahit foeditatem et corruptionem, II xxxi F, quæ fomes dicitur, concupiscentia aut lex membrorum, II xxx G, ex qua in anima fit originale peccatum, II xxxi B, D, quia ex contactu pollutæ carnis polluitur et anima, II xxxi B-F; et inficitur caro quum concipitur, anima dum carni conjungitur, II xxxi I; sed in anima culpa est, in carne pœna, II xxxi E. An in Baptismo purgetur caro ab illa foeditate, non constat, II xxxii C. — Quomodo contra spiritum dicatur concupiscere, III xvii B.

CASUS. Nihil casu fit in mundo, sed omnia divinæ providentiae subduntur, II xxxv E. **CATECHISMUS** recte ante Baptismum fit, sed non est de necessitate sacramenti, IV vi H. — Catechizata filia fit spiritualis catechizantis, nec cum eo coniugium inire potest, IV xlvi B.

CAUSA omnium rerum voluntas est Dei, cuius alia causa nulla quærenda est, II xlvi D. — In Deo ab æterno sunt omnium rerum causæ primordiales, ex quibus procedunt quæ fiunt in tempore, et hæ immutabiles sunt, II xviii F; in creaturis vero quarumdam tantum rerum sunt causæ seu rationes scemales, quæ etiam primordiales dicuntur, etsi improprie, et mutari possunt, *Ibid.* Omnium ergo rerum causæ in Deo sunt, quarumdam in Deo dumtaxat, aliarum in Deo simul et creaturis, II xviii G; et illa naturaliter fieri dicuntur quæ ex causis in creatura præexistentibus oriuntur, illa autem præter naturam, quorum in Deo solo sunt causæ, ut ea quæ per gratiam fiunt, *Ibid.*

CHAOS. Sic vocatur materia confusa in principio creata, II ii G, et oppositio justitiæ et injustitiæ quæ non sinit electos et damnatos sociari, IV l F.

CHERUBIM a scientia nominantur, et in scientia ceteris ordinibus præminent, exceptis tamen Seraphim, II ix D; et ideo specialiter eis commissa est custodienda janua paradisi terrestris, II xxix E.

CHORUS. Novem sunt angelorum chori, in tres hierarchias distributi, II ix A, quorum quilibet ex spiritibus constat inter se aliquo munere naturæ vel gratiæ convenientibus, II ix B, et ab illo munere, in hoc ordine præexcellenti, nomen accipit, II ix C, D. Excellentia ergo chororum secundum excellentiam donorum assignatur, II ix C, et forsitan aliud alium in quibusdam superat et vicissim superatur, II ix D; omnes autem ejusdem chori angeli non sunt æquales, sed alii aliis majores vel minores, II ix F. — An omnes ad exercenda officia mittantur, affirmant quidam, II x B, inferiores ex officio, ceteros ex occasione, II x C, E, negant alii, II x A, quia tres inferiores dumtaxat mitti dicuntur, tres supremos adsistere, tres medios ab adsistentibus ad ministrantes jussa deferre, II x F. —

Ab initio non fuerunt chori, quia nondum collata erant munera quibus distinguuntur, II ix E, ideo non ex ordinibus illis occiderunt dæmones, sed ordinum nominibus designantur ad quos pertinuerint, si stetissent, *Ibid.* Post judicium inter eos distribuentur electi homines, nec decimum chorum constituent, II ix G.

CHRISMA, quo pontificum et regum unguntur capita, ex oleo et balsamo conficitur, IV xxiii A. Nec illud conficere valent simplices sacerdotes, IV xx F, nec illo baptizatos signare in fronte, IV vii A. Cf. Confirmatio.

CHRISTUS perfectus Deus est et homo perfectus, utraque constans natura, divina et humana, III ii A, inexplicabili modo unitis, III ii B; ex quibus, nec divina simplex esse destitit, nec humana in divinam conversa est, III vii F, N, nec ex utraque facta alia tertia composita, sed ambæ unitæ sunt ad invicem et inconversæ permanent, III vii F. Christus ergo nomen est non unius compositæ naturæ, sed unius personæ in duabus naturis, *Ibid.*, quia in una persona duas habet perfectas naturas, divinitatem et humanitatem, III ii A, vi E, seu tres substantias, divinitatem, animam rationalem et carnem, III vi B, C, in quibus existit secundum adhærentiam, III vii M, et quarum nulla pars hujus personæ dici potest, III vii I. — Utrique naturæ aliqua sunt propria quæ de altera prædicari nequeunt, III xxii D, aliud ergo dicitur Deus, aliud homo, aliud Filius Dei, aliud filius hominis, sed non aliud, III vii E-G, similiter aliud suscipiens, aliud susceptum, III vii H, sed propter unitatem personæ, quæ Dei sunt homini tribuuntur, et econverso, III xxii D, et sic utrumque dicitur Deus, utrumque homo, III vii H. Recte igitur nuncupatur homo Deus, sed improprius dominicus, III vii M, aut hic homo, vel quidam homo, quia in eo ante unionem cum Verbo, non fuit persona hu-

mana, III v F, non enim sic erat homo ut ex anima et carne simul junctis subsisteret, ut alii homines, II xxii A, et in quantum homo aliquid erat, non persona, III x A-C; nec proinde post unionem fuerunt duæ personæ, III vii F, sed una dumtaxat, scilicet persona Verbi, quæ simplex ante incarnationem, in incarnatione facta est composita, III vi D, et in gemina subsistit substantia, divina, qua æqualis est Patri, humana, qua minor est Patre, III vi B, vii L. — Secundum quod Deus, semper fuit, secundum quod homo, esse cœpit, III vi C, xi A; ut Deus ubique est, et ubique Deus, ut homo vero non ubique, quia non ubique est homini unitus, III xxii B; ubicumque autem secundum hominem est, ibi homo est, *Ibid.*; per id ergo quod Deus est, ubique est, per id quod homo, in cœlo, IV x A; quoad corpus visibiliter est in cœlo, invisibiliter in altari, ubicumque celebratur, IV x B. — Quomodo dicatur prædestinatus, III vii A, C, L, x C, F, habitu inventus ut homo, III vi G, factus in similitudinem carnis peccati, III iii D.

In Christo sicut sunt duæ filiationes, ita et duæ nativitates, altera divina ex Patre ab æterno, altera ex Matre in tempore, III viii B, nec alter est Filius Dei, alter filius Virginis, tametsi aliter sit Filius Dei, aliter filius Virginis, III xi B, quia natura et proprietate Filius Dei, natura et gratia filius Virginis, III x E. De Spiritu Sancto natus dicitur, non quasi ejus filius sit, III iv B, aut de substantia ejus genitus, III iv C, sed quia eo operante, in visceribus B. Mariæ formatus est homo, *Ibid.*, et Verbo Dei personaliter unitus, III iv B. — Simpli-
citer dici nequit factus, nec creatus, nec creatura, III xi A, sed secundum humanitatem dicitur factus ex muliere, vel etiam creatura, III xi B; quia enim de B. Virgine sine semine natus est, potius dicitur factus quam natus, III iv D. — Primitias nostræ massæ assumpsisse

dicitur, quia secundum statum primum ante peccatum, naturam nostram sibi univit, III iii D, sed de quolibet statu aliquid habuit, innocentiam, pœnam, gratiæ plenitudinem, impeccabilitatem et perfectam Dei contemplationem, III xvi B. — Sine peccato conceptus, sine peccato natus est, III iii A; nec igitur in lumbis Adæ contraxit peccatum, quia ab eo non descendit secundum legem communem, nec in lumbis Abrahæ decimatus est, quia ibi non fuit commun modo, III iii C. Secundum personam impeccabilis fuit, et secundum naturam humanam Verbo unitam, III xii C, quamvis arbitrio non caruerit, III xii D, non autem secundum humanam naturam in se sumptam, *Ibid.* Item ab ipsa conceptione gratia repletus est super omnes Santos, et perfectus vir exstitit, III xiii A, ita ut secundum hominem in sapientia et gratia crescere nequiverit, III xiii B, etsi profecisse dicatur sapientia et gratia, eas scilicet decursu temporis amplius manifestando, III xiii B, E. Imo, quum sine mensura scientiam et sapientiam acceperit, I xvii K, omnia cognovit quæ scit Deus, III xiv B, aut Verbum, quocum una est persona, III vi B, quidquid dicant quidam, III xiv A, non tamen ita clare et perspicue, III xiv B; nec quidquam ignorasse dicitur, III xiii C, nisi quia per modum ignorantis se gessit, III xiii C, E. Potentiam tamen faciendi omnia quæ facit Deus, non accepit, forte quia hujus capax non est creatura, III xiv C; in quantum vero Deus, omnipotens fuit, III xiv D. — Virtutes theologicas fidei et spei non habuit, quamvis futuram resurrectionem crediderit et speraverit, quia eam per speciem videbat, III xxvi C, sed caritatem ut homo habuit, et tantam qua major esse non valet, III xxvii A, secundum tamen modum patriæ, quia per conformitatem divinæ justitiae, electos tantum sicut se dilexit eorumque salutem optavit, III xxxi D. Pariter virtutes cardinales ple-

nissime habuit, partim secundum usum viæ, partim secundum usum patriæ, III xxxiii, septem dona Spiritus Sancti, III xxxiv B, etiam timoris, secundum usum patriæ, III xxxiv K, et quemdam timorem naturalem, quo horruit pœnam et mortem, III xxxiv L. — Duplex enim in eo fuit voluntas, divina et humana, item et humana duplex, altera rationis, quæ divinæ conformis semper fuit, altera sensualitatis, divinæ quandoque contraria, III xvii B, et voluntate rationis pati et mori voluit, voluntate sensualitatis refugit, III xvii C, voluntate sensualitatis quædam petuit quæ non impetravit, quia non petebat ut impetraret, sed ut docearet, *Ibid.*; in eo tamen non fuit voluntatum lucta, quia caro adversus spiritum non coneupivit, III xvii B. — Quo sensu feratur dubitasse, III xvii D, aut queratur se a Patre derelictum, III xxi A, aut voluisse frustra filios Jerusalem congregare, I xlvi A, B.

Humanæ naturæ defectus suscepit, non quoslibet, sed qui tantum pœnæ sunt, III xv A, et quos eum non dedeeuit assumere, III xv B, C, ut, ex parte animæ, timorem, tristitiam, dolorem, etc., ex parte corporis, famem, sitim, etc., III xv A, C, non autem ignorantiam nec pronitatem ad malum, III xv B. Veros ergo defectus habuit, sicut et nos, sed non ex eadem causa, quia nos ex peccato, ex misericordia ille, III xv C; vere passus est et dolorem sustinuit, timorem, tedium, III xv D, E, G, non humanæ conditionis necessitate, sed miserationis voluntate, III xv F, non ut passiones, sed ut propassiones, absque ulla animi perturbatione, *Ibid.* — Patiendi et moriendi possibilitatem suscepit, non vero necessitatem, quæ ex peccato venit, III xvi A, et sic mortem sustinuit ut vitam amitteret, sed participatione humani affectus, III xxi C, et mortuus est non discedente vita, sicut passus est non pereunte potentia, *Ibid.* Reedente anima, mortua est caro, et mortua ear-

ne, mortuus est Christus, III xxi D; et siue mortuus dieitur homo, mortua carne, sic mortuus dieitur Deus, quia mortuus est homo, *Ibid.* Deus vero nec passus nec mortuus diei potest quoad divinitatem, sed tantum secundum humanitatem sibi unitam, *Ibid.*, vel in quantum, propter unitatem personæ, quæ hominis sunt Deo tribuuntur, III xxii D; quapropter et passus et non passus, et mortuus et non mortuus pro varia intelligentia asseritur, III xxi D. — In morte caro Christi vere ab anima separata est, et etiam a divinitate, juxta quosdam, quia mediante dumtaxat anima, a Verbo assumpta est, III xxi A; minime vero, juxta alios, quia nunquam divinitas ab anima separata fuit, III xxi B, nee ab humanitate, etsi ad horam ei subtraxerit protectionem, ut mori posset, III xxi A; et sic potentia divinitatis divisa est anima a carne, sed neutra a Verbo Dei, III xxi B, C. Mortuus est ergo Christus ut homo, sed non destitit Deus esse homo, nec homo Deus, quia Deus homo erat assumptione earnis et animæ, quibuscum uniri nunquam desit, III xxii A, sed in vita eum carne et anima simul unitis, post mortem cum iisdem a se sejunctis, *Ibid.* Et per illud quod homo erat, mortuus est Deus, per illud quod Deus erat, resurrexit homo, III xxi D. — In triduo mortis ubique erat secundum divinitatem, in sepulcro ut homo quoad carnem, in inferno secundum hominem quoad animam, III xxii B, et tam in sepulcro quam in inferno erat homo, quia una eademque unione unitum erat Verbum carni in sepulcro et animæ in inferno, *Ibid.*, neutrum enim eorum quæ assumpserat ut fieret homo, unquam depositus, sed cum utroque unionem tenuit, et in utroque humanatum mansit, *Ibid.* Eodem ergo tempore totus erat Christus in cœlo, totus in inferno, totus in sepulcro, totus ubique, quia ubique eadem persona, nec major nee

minor, III xxii C, sed non ubique totum, quia non ubique secundum utramque naturam, sicut et modo totus ubique est, sed non totum, totus Deus et totus homo, sed non totum, *Ibid.*

Mediator dicitur non secundum divinitatem, qua æqualis est Patri, et unus cum Patre, sed secundum humanitatem, qua medius est inter Deum et homines, III xix G, quos ad invicem reconciliavit, III xix F. — Redemptor vero est secundum divinitatem et humanitatem, sed potius secundum humanitatem, quia per usum humilitatis redemit nos, III xix E; solus enim tantæ fuit humilitatis ut hominem liberare et paradisum aperire posset, III xviii E, qui peccata nostra in corpore suo portans, III xix D, pati et mori voluit, non pro se, sed pro hominibus, ut passio ejus et mors forma essent humilitatis et causa gloriae, III xviii E, et ipse sacerdos et hostia, pretium nostræ redemptionis Deo Trinitati in ara crucis obtulit, III xx C. Qua passione aliis redemptionem a peccato et poena, ac reserationem paradisi, sibi corporis glorificationem et animæ impossibilitatem meruit, III xviii A, et nomen quod est super omne nomen, scilicet Fili Ædi, quod ut Deus ab æterno habuit, sed ut homo per obedientiam meruit, III xviii C, et post resurrectionem accepisse dicitur, quia tunc manifestatum est, *Ibid.* — Quomodo in se habuerit et exercerit septem ordines clericorum, ostiarii, IV xxiv C, lectoris, IV xxiv D, exorcistæ, IV xxiv E, acolythi, IV xxiv F, subdiaconi, IV xxiv G, diaconi, IV xxiv H, et presbyteri, IV xxiv I.

Christum in quantum hominem diligere præcipimur sicut nos, quia proximus, imo magis quam nos, secundum divinitatem super omnia, quia Deus, III xxvii B. — Humanitati ejus, quia nullis meritis meruit a Verbo assumi, et ideo non natura, sed gratia est Deus, III vi C, vii A, impendendus est cultus

præcipius, supra duliam, sed infra latriam, juxta quosdam, ne idolatriæ detur ansa, III ix A, cultus latriæ, juxta alios, non quidem in se et propter se nudam, sed propter illum et cum illo cui est unita, III ix B. — Cf. Filius, Incarnatio, Judicium, Meritum, Passio, Redemptio.

CIBUS in carnem et sanguinem transit, sed non in veritatem humanæ naturæ, II xxx O.

CIRCUMCISIO Abrahæ et semini ejus data est in signum quo a gentibus discerne-rentur, in carne præputii in remedium inobedientie Adæ, IV i I, octavo die, in significationem resurrectionis Christi, IV i K. — In parvulis et adultis origi-nale et actuale peccatum delebat, ut nunc Baptismus, IV i G, sed gratiam non conferebat, IV i L. — Parvuli ante diem octavum defuncti peribant, ut modo parvuli ante Baptismum, sed forsitanicipari poterat circumcisio, IV i M. — Non nisi post mortem Christi virtu-tem suam amisit, IV iii K.

CLAVIS. Ecclesiæ commissæ claves sunt discernendi scientia, et judicandi potes-tas seu jus ligandi et solvendi, IV xviii B, et triplicem usum habent, ligandos et solvendos discernere, solvere vel ligare, IV xviii C. — Vi clavium sacerdotes non suscitant aut illuminant animam pecca-toris, sed debitum æternæ poenæ solvere possunt, juxta quosdam, IV xviii D, nec animam mundant, nec debitum æternæ poenæ solvunt, juxta alios, et melius, *Ibid.* Eis tamen vere concessa est potestas ligandi et solvendi, sed aliter li-gat et solvit Deus, aliter Ecclesia, IV xviii E; Deus enim per se animam mundat et debitum æternæ mortis solvit, *Ibid.*, tenebras et maculas tollendo, IV xviii I, sacerdotes autem vel pecca-tores mundatos et solutos declarant dumtaxat, ut legales sacerdotes olim erga leprosos, IV xviii F, vel ligant satis-factionem poenitentibus injungendo, sol-vunt eos ad sacramentorum communio-

nem admittendo, IV xviii G, vel ligant, incorrigibiles per sententiam excommunicationis ab Ecclesia rescando, solvunt Ecclesiæ reconciliando, *Ibid.* Et quicumque his modis recte a sacerdotibus ligantur vel solvuntur, coram Deo ligantur et solvuntur, alias non, IV xviii H. — Claves omnibus sacerdotibus conferuntur in ordinatione per ministerium episcopi, IV xix A, sed altera; scilicet scientia discernendi, quibusdam inest etiam ante ordinationem, et in quibusdam deest etiam ordinatis, et primi quidem eam habent, sed non ut clavem, secundi nullo modo habent, *Ibid.*, altera autem, id est potentia ligandi, his tantum committitur, juxta nonnullos, qui Apostolorum doctrinam simul et vitam servant, IV xix B, omnibus indiscriminatim, secundum alios, sic ut vere, etsi indigne, a malis sacerdotibus usurpetur, IV xix C. Ut ergo sibi commissis recte utatur clavibus, oportet ut sit sacerdos a peccato quod damnat immunis, IV xix D, doctus, discretus et justus, alioqui oves indiscrete pascit, et ipse in maledictionis judicium incidit, IV xix E.

CLEMENS (S.) Papa I, de gravitate adulterii, IV xxxviii D.

CLERICI vocantur quotquot ad altaris ministerium assumuntur, IV xxiv B. — Omnes in modum coronæ raduntur, tanquam reges et consocii secretorum Dei, *Ibid.* — Ad munus istud hi dumtaxat eligendi sunt, qui septiformi gratia Dei sunt decori, IV xxiv A.

COACTIO consensum impediens, matrimonium irritat, quod spontaneos requirit, non renitentes et invitatos, IV xxix A; ideo tam in sponsalibus quam in nuptiis filiam oportet consentire, et tunc consentire reputatur quum patri desponsanti non contradicit, IV xxix B; verumtamen invite conjuncti, si pacifice cohabitent, nec data opportunitate reclament, postea consensisse censemur, et validum fit conjugium, IV xxix A. —

Libertas a coactione de ratione est arbitrii, II xxv I, quod propriæ est potestas appetendi et eligendi absque coactione et necessitate quod ex ratione quisque decrevit, II xxv E; ideo voluntas cogi non potest, II xxv I.

COELUM in principio creationis factum prohibetur, II ii B, D, sed simul cum aliis creaturis, II ii C, et tempore, II ii D, sive per illud intelligatur angelica substantia, II ii C, G, xii A, C, sive cœlum empyrum, quod est angelorum mansio, II ii F.

COGNATIO alia est carnalis, alia spiritualis, quæ ambæ impedit matrimonium, IV xl A. Rursus cognatio carnalis alia consanguinitatis est, alia affinitatis, IV xl A, xlii A; cognatio spiritualis, alia sacramentalis, IV xlii B, alia legalis, IV xlii D.

Consanguinitas conjugium impedit quousque cognosci potest parentela, id est usque ad septimum gradum, IV xl A, vel sextum, juxta alios, quia varie a variis assignantur gradus, nempe ad trinepotis nepotem aut neptem, IV xl B, sive quia sex diebus consummata est creatio, sive quia post septem hujus mundi ætates Ecclesia Christo copulabitur, IV xl C; sed generalis hujus ratio est quia experimento constat ex talibus conjugiis sobolem non posse succrescere, *Ibid.* Cum Anglis tamen dispensatum est ut in quarta generatione contracta matrimonia non solverentur, *Ibid.*

Affinitas ex copula conjugali oritur, qua viro et uxori una carne factis, propinqui viri fiunt propinqui uxoris, et econverso, IV xli A, et usque ad septimum gradum, haud secus ac consanguinitas, conjugium impedit, *Ibid.*, vel juxta aliorum consuetudinem, usque ad quintum, vel quartum, qui et, cum dispensatione Ecclesiæ, tertium, IV xli B. — Porro, uno defuncto, in superstite affinitas non deletur nec alia conjugali copula solvit, ideoque inter soboles

secundi tori et propinquos primi viri permanet, quia mediante matre ad familiam prioris viri pertinent, IV xli B. — Affines ignoranter conjuneti verum matrimonium ineunt, secundum nonnullos, irritum, juxta alios, sed quia bona fide et per manum Ecclesiæ conveniunt, eorum conjunctio conjugium reputatur, et filii legitimi, IV xli C. Facta autem affinitatis probatione per duorum vel trium propinquorum aut antiquorum testimonia, sine mora separandi sunt et quibusvis nubere possunt, *Ibid.* — Quæ sint præcipuorum affinium nomina, IV xli D.

Cognatio spiritualis inter compatrem et commatrem impedit conjugium, inter patrinum et filiolam, IV xlvi B, inter ejusdem hominis filios spirituales et carnales, IV xlvi B, C, inter filios compatrios et commatris, saltem qui post compaternitatem nati sunt, IV xlvi E, F. Filii autem spirituales alieujus dicuntur qui ejus ope in Baptismo, catechizatione, Confirmatione et Pœnitentia regenerantur, IV xlvi B. — Vir filium in mortis periculo baptizans, non est inquietandus, quia inculpabile est quod necessitas intulit, IV xlvi B, non obstantibus quibusdam decretis, quæ ad terrorem dicta videntur, IV xlvi C; si vero, ut a conjugi separateur, ex industria filium suum in Baptismo vel Confirmatione tenuerit, ab ea quidem separari non debet, sed pœnitentiæ gravi subjici, et post consortis mortem spe conjugii carere, IV xlvi B. — Quum inter compatrem et commatrem spiritualis intercedat cognatio, vir et uxor simul puerum tenere non debent, IV xlvi A, pariter nequit vir commatrem uxor, seu duas commatres successive ducere, saltem si cum prima post commaternitatem coierit, IV xlvi G, et si duxerit, magnæ subjiciendus est pœnitentiæ, IV xlvi H.

Cognatio legalis inter ejusdem filios adoptivos et naturales impedit matrimonium, IV xlvi D.

COGNITIO ad felicitatem Beatorum pertinet, quia quo clarius Deum vident, eo plenius illo fruuntur, II i D, IV xlvi C-E. — Bona et mala pariter cognoscit Deus per scientiam, I xxxvi B, sed bona cognoscit insuper per approbationem, mala vero non, et ideo ignorare dicitur quæ non approbat, et mala cognoscere a longe, *Ibid.*; et quamvis in cognitione Dei sint omnia, bona et mala, non tamen in eo dicuntur esse nisi bona, quia bona dumtaxat ex ipso et per ipsum sunt, I xxxvi B, D, G. — Cf. Adam, Beati, Deus.

COITUS seu copula carnalis in statu innocentiae absque omni concupiscentia et macula fuisset, II xx A, et ideo bonus et remunerabilis, IV xxvi B, sed post peccatum fieri nequit absque libidinosa concupiscentia, quæ vitium est et culpa, nisi excusat per bona conjugii, II xxxi C, IV xxvi B, xxxi F; et ex illa coeuntium libidine, carni genitæ infunditur fœditas et corruptio, II xxxi F, H, quæ fomes dicitur, II xxx G, et peccatum originale, II xxxi B, D, et qua anima ipsa ex contactu carnis inficitur, II xxxi B, in omnibus qui per coitum nati sunt ex Adam, II xxxi H. — Apud infideles copula conjugalis non excusat a culpa, aut saltem non computatur ad meritum, quia imperfectum est eorum matrimonium, IV xxxix H; apud fideles, semper quidem mala est, quia fœda ejus delectatio, sed non semper peccatum, IV xxxi H, nisi convenienter præter intentionem procreandæ prolis, IV xxxi I, et tunc est de minoribus malis, id est de venialibus, IV xxvi D. Ideo vel caret culpa, si prolis causa convenerint, vel veniale non excedit, si propter libidinem, IV xxxi F, et sic a B. Paulo indulgeri dicitur, vel per concessionem, si culpa vacet, vel per permissionem, si venialis sit culpa, IV xxxi G. — Cur in paradyso non convenerint primi parentes, II xx B.

COMMUNIO. Ter saltem in anno fideles

communicare præceptum est, IV xii I, et singulis dominicis expediret, IV xii II; imo quotidie communicare potest qui absqne peccandi est affectu, *Ibid.* — Communicantem oportet esse sine peccato mortali, IV xii F, et jejunum, IV viii C. — Non melior est communio a bono sacerdote accepta quam a malo, IV xiii A.

CONCUPISCENTIA pro vitio generali sumitur, quod etiam fomes aut lex membrorum dicitur, II xxx G, et omnes concupiscentialiter natos ex Adam vitiat et concupiscentes facit, II xxx II. Causaliter est in carne, II xxxi D, ex coeuntinm libidinoso fervore, II xxxi F, II, in anima autem ex contactu carnis infectæ, II xxxi D, F, nec immerito, quum peccatrix Adæ anima prius carnem fecerit corruptibilem, II xxxii E; in carne poena est dumtaxat, in anima poena et culpa, II xxxi E; in quantum poena Deum habet auctorem, in quantum culpa hominem vel diabolum, II xxxii D. — In Baptismo non tollitur, sed minuitur, ita ut amplius non dominetur in homine, nec imputetur ad peccatum, II xxxii A, et quæ ante Baptismum poena erat et culpa, postea poena sit tantum, *Ibid.*, excrcitii causa et meriti, II xxxii B.

CONDITIO, Matrimonii impedimentum, IV xxxiv A. *Vide* Servitus.

CONFESSIO. Sola contritione ante confessionem et satisfactionem remitti peccata certum est, IV xvii A, B, sed quia præceptum est ore confiteri et opere satisfacere, si adsit facultas, non vere pœnitit qui votum confessionis non habet, IV xvii B, quum ex superbia peccata clare velit, IV xvii F. Nec, quidquid dicere videantur quidam, sufficit ea Deo confiteri, IV xvii C, F, sed oportet ea subjicere clavibus Ecclesiæ, tum ut condigna injungatur pœnitentia, IV xvii D, tum quia confessio jam punitio est peccati, IV xvii F, et per confessionem veniale fit quod criminale erat in operatione, IV xvii D: erubescientia enim con-

sessionis partem habet remissionis, et quo pluribus fit confessio, eo facilius iinpetratur remissio, IV xvii D. Sufficit autem ut secretorum peccatorum confessio secreto fiat sacerdoti, IV xvii F. — Et quidem sacerdoti sapienti et discreto, quantum possibile est, facienda est confessio, sed si desit, fieri debet laico, IV xvii E, fit enim dignus venia sacerdotis desiderio, qui crimen confitetur socio, *Ibid.* Imo, præsente sacerdote, venialia laico confiteri licet, sed melius est omnia pandere quibus data est potestas ligandi et solvendi, *Ibid.*, id est proprio parocho, nisi ipse indoctus sit, vel cum ejus licentia, alii idoneo sacerdoti, IV xxii G. — Confitenda sunt distincte singula mortalia quæ menti occurront, et generatim quæ memoria exciderunt, IV xxii E, venialia autem generaliter sufficit confiteri, nisi aliqua sint frequenter iterata, sed præstat ea sigillatim exprimere, *Ibid.* — Confessionis sinceritati officit qui ceclat quæ fecit, aut accusat quæ non fecit, IV xxii F, aut qui eidem non totam facit confessionem, IV xvi A. — Qui ad confitendum properans morte prævenitur, absolutus censetur, IV xx G. — Confessarius peccata confitentium prodens, deponendus est, IV xxii G. — *Cf.* Clavis, Pœnitentia.

CONFIRMATIO baptizatos roborat ad prædicandum aliis quod ipsi in Baptismo consecuti sunt, IV vii A, et sacramentum dicitur majus Baptismo, non quoad virtutem, sed quoad solennitatem, IV vii B. — Ut olim ad Apostolos, sic nunc ad episcopos pertinet, nec valide a simpli ci sacerdote conferri potest, IV vii A. — Non nisi jejunis ministrandum est, et iterari nequit, IV vii B.

CONJUGES proprie dicuntur, juxta quosdam, non quos conjunxit pactio conjugalis, sed copula carnalis, IV xxvii F, illa enim femina ad conjugium non pertinet cum qua non est commixtio sexuum, IV xxvi G; secundum vero melio-

rem sententiam, conjuges vere sunt qui consensum de præsenti sibi mutuo dererunt, IV xxvii K, et in conjugalem societatem consenserunt, IV xxvii C, xxx C. — Conjuges sibi debitum mutuo reddere tenentur, non modo ad procreationem filiorum, sed ad remedium concupiscentiæ, IV xxxii A, nec nisi de consensu alterius potest alter continere, IV xxxii B, aut continentiam profiteri, nec altero vivente, alii copulari, sed alter alteri exhibere debet quod quisque sibi, IV xxvii B, H. Non nisi ergo de communione consensu monasterium ingredi et religiosum habitum sumere possunt, et si alteruter id fecerit, revocari debet, etiam si sit tonsuratus, IV xxvii H; imo nec mutuo consensu religiosam vitam amplecti valent nisi annuente episcopo, *Ibid.*, et nisi altero religionem ingrediente, alter in sæculo continentiam voveat, *Ibid.* — Item, ob periculum cognationis spiritualis, vir et uxor puerum simul in Baptismo tenere non possunt, IV xlii H, nec proprios filios baptizare aut e fonte levare, IV xlii C, nisi urgente necessitate, in mortis articulo, quia inculpabile est quod necessitas intulit, IV xlii B; sed qui ex industria, ut a conjuge separantur, filium proprium in Baptismo vel Confirmatione tenent, poenitentiae gravi subjici debent, et post consortis mortem spe nuptiarum carere, *Ibid.* — Conjuges dupliciter separari contingit, sacramentaliter per divertitum, quod legitime conjunctis nunquam conceditur, IV xxxi B, corporaliter causa fornicationis, aut etiam religionis, mutuo consensu, *Ibid.* In matrimonio infidelium, conjux ad veram fidem conversus alterum infidelem dimittere potest, sed non tenetur, nisi adsit seductionis periculum, IV xxxix B, et illo dimisso, alii fidei nubere valet, IV xxxix F, G; apud fideles, adulterum consortem accusare et dimittere potest tam vir quam uxor, IV xxxv A, dummodo ipse ejusdem facinoris sit

expers, IV xxxv B, sed neutrum alii copulari fas est, IV xxxix E, G, et ideo vel continere vel compari reconciliari debet, IV xxxv C. — Uxor quæ virum absentem putans mortuum, alii nubit, non peccat, sed invalide nubit, et reverso marito, ad illum redire debet, IV xxxviii E; vir autem qui, relicta uxore, aliam dicit procul, adulterium facit, non matrimonium, sed si secundam mulierem dimittere volens, ab Ecclesia cogatur eam retinere, aliquo modo excusat, *Ibid.* — Cf. Adulterium, Coitus, Debitum, Divortium, Matrimonium.

CONSANGUINITAS. *Vide* Cognatio.

CONSENSUS. *Vide* Matrimonium.

CONTRARIA duo in eodem simul esse nequeunt, exceptis tamen malo et bono, quia malum sine bono et nisi in bono esse non potest, II xxxiv F.

CONTRITIO extra confessionem peccatum remittit, IV xvii A, si adsit voluntas confitendi, IV xvii B. — Plus valet apud Deum ex vi doloris quam tractu temporis, IV xx C, et tanta esse potest ut sit sufficiens peccati ultio, sin vero, externa expiatio addenda erit, sive in praesenti sive in futuro, IV xx B, C; et quia ejus quantitas a confessariis perpendi nequit, omnibus poenitentibus injungenda est quædam satisfactio pro rata delictorum, IV xx C.

CONVERSIO angelorum ad Deum fuit eorum adhæsio ad eum per caritatem, sicut aversio fuit separatio per odium, II v A, et his facta est inter angelos et dæmones separatio, *Ibid.*

CORNELIUS centurio fidem habuit in Deum, et etiam in mediatorem, etsi ne sciret Filium Dei jam esse incarnatum, III xxv D.

CORPUS Adæ metaphorice a Deo formatum dicitur, II xvii A, et sic plasmatum est ut animæ congrueret, II xvi E. — Corpus Christi primo conceptionis momento distinctum fuit et formatum, sed quadraginta sex diebus ad perfectionem deductum, III iii E. Mortale et passibile da-

tum est in Cœna discipulis, immortale, sed non majoris virtutis, in Sacramento sumitur, IV xi H. In Sacramento vere continentur, sed invisibiliter, IV x B, et sub aliena specie, IV xi E; in propria ergo forma aliquo est in loco, sacramentaliter in multis locis, *Ibid.* Cf. Eucharistia.

CREATIO. Creare proprie est de nihilo aliquid facere, et soli Deo competit, II i A, IV v C, ipse enim creator est et factor, alii factores tantum, II i A; nihil ergo creant dæmones quum magica arte aliquid producunt, II vii H, nec parentes gignendo filios, nec agricolæ educendo fruges ex præexistentibus seminibus, II vii I, et in productione rerum unicus est creator, Deus, qui interius operatur, ceteri non nisi cooperatores sunt, II vii K. — Creator de Deo dicitur ex tempore et secundum accidens, relative ad creaturas, I xxx A, et ita relative ut essentiam non significet, I xxxv C. Ob propriam bonitatem et creaturæ utilitatem omnia creavit, II i E-G; in qua creatione quatuor modis operatus est, II xii H, et uno modo operari non desinit, II xii G, xv F. — In prima creatione omnia facta esse cum propria materia et forma, tenet Augustinus, II xv E, sed communiter docent alii factam esse materiam confusam et informem, II xii B, quæ terra, abyssus vel aqua nuncupatur, II xii C, et informis ideo dicitur, non quasi omni forma orbata, sed quia in forma confusionis facta, dispositio- nis formam nouum acceperat, II xii E; quæ materia primo permixtum usque ad firmamentum extensa, II xii F, per sex dies distiucta est, II xii G. — Cf. Dies.

CREATURA ideo facta est ut bonitatis di- vinæ fieret particeps, II i C, præcipue creature rationalis, quæ summum bo- num intelligere, diligere et possidere valet, II i D; et duplex est, alia incor- porea, sursum in cœlo collocata, id est angelus, alia corporea, deorsum in terra degens, id est homo, II i K, et creature irrationalis, ad usum hominis facta,

II i H. Utra autem prima facta sit, non constat, II ii B, E, sed ambæ simul factæ videntur, II ii C, E, in initio temporis vel cum tempore, II ii C, D, et ambæ informes secundum aliquid, et formatæ secundum aliquid, II ii G; et singulæ bonæ factæ sunt, et omnes simul bonæ, II xv G. — Omnes in scientia Dei sunt antequam sint in natura, et in eo vita sunt, I xxxv E; et per eas cognosci valet Creator, I iii A, et hoc multipliciter, I iii B-E, quia in eis relucet vestigium Trinitatis, I iii F. — Nulla creatura sim- plex est, nec corporalis, quæ partibus constat, I viii D, nec spiritualis, quæ mutationi obnoxia est, I viii E. — Crea- tura dicitur quidquid a Deo factum est, III xi A; ideo simpliciter creatura dici nequit Christus, *Ibid.*, etsi secundum humanitatem sit creatura, III xi B.

CULTUS duplex est, alter latriæ, qui soli Creatori competit, alter duliae, qui crea- turæ exhibetur, III ix A. — Cultus dispa- ritas impedit matrimonium, quia Christianis non licet cum Judæis aut paganis contrahere, IV xxxix A, et fideles cum Judæo aut Judea consuescentes ab Ec- clesia protinus segregandi sunt, *Ibid.* Eorum qui in infidelitate juncti sunt si alteruter ad fidem convertatur, con- sortem infidelem dimittere potest, quia infidelitas spiritualis est fornicatio, IV xxxix B, C, sed non tenetur, nisi sit fornicationis periculum, IV xxxix B, di- missoque infideli consorte, alteri fideli nubere valet, IV xxxix F, G; qui vero catholice nupserunt, alterutro propter apostasiam dimisso, novas nuptias con- trahere nequeunt, IV xxxix E, G.

CUPIDITAS aliquo sensu dicitur radix om- nium malorum, II xlvi F, I, K, III xxxi B. — Quandoque ex superbia venit, et vi- cissim, II xlvi K.

CYPRIANUS (S.) erravit asserendo nullum esse Baptismum ab hæreticis collatum, sed errorem luit martyrio, IV vi A. — Semel tantum mergens baptizandos, in sensu suo abundabat, IV iii I.

D

DÆMONES malos creatos fuisse et sine mora corruisse dicunt aliqui, II III E, et ut videtur, non recte, quia nequit Deus auctor esse mali, II III F; ideo boni et justi facti sunt, et non nisi post aliquam moram corruerunt, *Ibid.*, qua durante boni erant bonitate naturali, et peccare vel stare poterant, *Ibid.*, alioqui cecidisse non dicerentur, II III H. Imo tunc habuerunt cognitionem naturalem sui Auctoris et sui ipsorum, aliquam notitiam boni et mali, II III I, et naturalem dilectionem ad Deum et ad invicem, II III K. Nec pariter miseri creati sunt, quia casus sui præscii non fuerunt, II IV A. — Mox autem a Deo aversi sunt per invidiam, et facti sunt injusti et excæcati, II V A, quia spontanea voluntate malum elegerunt, II V B. Etsi enim non fuerit eis concessa gratia cooperans qua ad Deum efficaciter converti possent, II V D, culpa sua ceciderunt, quia ex his quæ in creatione acceperant, stare poterant, et noluerunt, II V F. — Ex omni ordine cecidisse dicuntur, II VI A, non quasi ad hos ordines reapse pertinuerint, quum nondum essent ordines, II IX E, sed quia ad hos pertinuissent si stetissent, *Ibid.*; et cum duce suo Lucifero in aerem caliginosum detrusi sunt, II VI B, non in cœlum, quo indigni erant, nec in terram, ne hominibus infesti essent, II VI C, et post judicium in infernum projicientur, *Ibid.* Quidam tamen in inferno vel continuo vel alternatis vicibus commorari creduntur, II VI E. — In malo adeo sunt obstinati ut bonam voluntatem habere nequeant, II VII A, non defectu liberi arbitrii, sed quia voluntate malo firmiter adhærent, II VII B. Nec eos redimi congruebat ut hominem, quia nullam cadendi occasionem habuerunt, II XXI F, et in eis ange-

lica natura tota non perierat, II XXI G. — Vivacem autem sensum non amiserunt, et multa vel subtilitate naturæ, vel experientia temporum, vel angelorum revelatione scire possunt, II VII E. Ipsius data est potestas magicas exercendi operationes, ad fallendum malos et exercendum bonos, II VII F, sed non ad nutum utuntur materia, II VII G, nec quidquam creare valent, II VII H, imo nec possunt ad libitum naturali uti potentia, sed quantum Deus permittit, II VII L. Animam humanam substantia-liter intrare nequeunt, sed in hanc illabi dicuntur quum eam ab extra tentant, et ab ea expelli, quum ei nocere non sinnuntur, II VIII E. — Alii aliis prælati sunt, et quidam uni vitio aut provinciæ præsidere feruntur, II VI D; peracto autem judicio, cessabit inter eos prælatio, sed ut videtur, damnatos torquere non desistent, IV XLVI E. — Eos igne infernali cruciari certum est, sive spirituali modo, IV XLIV F, sive per corpora aeria quæ, juxta quosdam, secum ferunt, II VIII A. — Unicuique nostrum deputatus est diabolus tentator, ad exercitium, II XI A; an autem dæmones semel victi potestate ulterius tentandi priventur, II VI H. — Cf. Angeli, Lucifer.

DAMASCENUS (S. Joannes), « inter Doctores Græcorum maximus », I XIX N, essentiam in Trinitate universale vocat, hypostases particulare, *Ibid.*, an bene, I XIX O, P.

DAMNATIO. Omnia damnatorum una est domus, scilicet infernus, sed multæ mansiones, quia alii aliis gravius torquentur, IV XLIX A; mitissimam enim pœnam sustinent parvuli pro solo originali damnati, II XXXIII E, ceteri autem tanto graviorem quanto plura originali addiderunt actualia, *Ibid.* — Nunc patiuntur

quoad animam, quæ igne tenetur et affligitur per similitudinem corporis quam secum gerit, IV xliv G, postea cruciabuntur quoad corpora, IV xliv F, quæ resurgent incorrupta, id est integra, IV xlvi G, et incorruptibilia, quia igne non consumentur, IV xliv E. In tenebris exterioribus esse dicuntur, quia non modo interiori luce per reprobum sensum penitus privantur, sed et corporali, quæ nunquam eos recreat, IV l B, et tantis tormentorum interiorum et exteriorum doloribus affliguntur, ut vix aut nunquam ad cogitandum aliquid de Deo mentem applicare valeant, *Ibid.* — Eorum supplicium nunquam finem accipiet, quidquid putaverint aliqui, IV xlvi G, sed citra condignum erit, IV xlvi B, et forsitan mitigationem accipiet, ut vel in eis sit misericordia Dei cum veritate conjuncta, IV xlvi A, B. — In eis mala est voluntas vel ut supplicium, vel ut peccatum, quia etsi malitiæ pœnanteant, justitiam diligere nequeunt, IV l A; nec tamen ea voluntate peccant, quia nullus nisi in hac vita meretur, *Ibid.* — Eis est cura de caris suis, et aliqua forsitan cognoscere possunt de his quæ circa eos aguntur, IV l C. — An Beatos supra se videant, IV l D, et cum eis loqui possint, IV l D, F.

DAVID rex incautum juramentum implere noluit, majori pietate, III xxxix H, sed perjurus fuit, III xxxix I. — Multas uxores habendo, non peccasse videtur, IV xxxiii D.

DEBITUM. In petitione et redditione debiti uterque conjux æqualis est, quia utriusque par fit corporis traditio; ideo sibi mutuo debitum reddere tenentur, non modo ad procreationem filiorum, sed ad remedium concupiscentiæ, IV xxxii A, nec alter continere valet nisi de alterius consensu, IV xxxii B; si vero aliquis corum alterum a suo jure absolverit, illum ad primam servitutem revocare nequit, *Ibid.* — Convenientes generandi gratia, non peccant, IV xxxi F, libidinis

causa, per fidem matrimonii excusantur, dummodo proli generationem aliquo modo non vitent, IV xxxi C, F, qui vero sterilitatem aut abortum procurant, non conjuges sed fornicarii sunt, IV xxxi D, et foedum est in matrimonio meretricias quæcunque voluptates, IV xxxi F. Mos autem ab antiquo fuit ut post copulam lavarentur et ab ecclesiæ ingressu paululum temperarent, IV xxxi H, quia vix aliqui sunt qui non interdum ex voluptate conveniant, IV xxxi I; quia ergo mero proli desiderio uxorem cognovit, ecclesiam intrare et dominicum mysterium sumere potest, qui ex voluptate, prius lavet corpus, et tunc communionem poterit recipere, *Ibid.* Diebus vero jejunii aut festi aut processionis, debitum petere nequeunt, quia in his etiam a licitis abstinentiam est, IV xxxii C, nec diebus communionis etiam reddere, juxta Hieronymum, IV xxxii D. — Cf. Conjuges.

DECALOGUS. Decem sunt Decalogi præcepta, quorum tria ad dilectionem Dei pertinentia, in prima tabula continentur, septem de dilectione proximi, in secunda, III xxxvii A; et ad hæc referuntur cetera tam cærimonialia quam moralia, III xxxvi C. — Sigillatim expoununtur, III xxxvii B, C, xl A. — Littera occidens quandoque dicitur, quia peccatum prohibens, gratiam non contulit illud vitandi, III xl B.

DECIMÆ. In lumbis Abrahæ decimatus est Levi, non autem Christus, etsi uterque ibi fuerit secundum materialem rationem, quia non eodem modo, III iii C.

DEFECTUS alii sunt pœna tantum, alii culpa, III xv A, B; quosnam assumpserit Christus, III xv A-C.

DEFUNCTI. Animabus defunctorum prouident viventium suffragia, sacrificia et eleemosynæ, prout quisque in vita meruit, IV xlvi B, mediocriter malis ad pœnae mitigationem, mediocriter bonis ad plenam absolutionem, valde bonis ad gratiarum actionem, valde malis ad

qualemcumque consolationem, IV XLV B.
Pompæ autem funeris et exsequiarum magis prosunt viventibus ad solatium, quam defunctis, nec tamen omittendæ sunt, quia in Scripturis inter bona opera computantur, IV XLV C. — Diviti non plus conferunt multa suffragia quam pauperi pauciora, si uterque æque sit bonus, nisi forte celeriorem absolutiōnem, IV XLV D. — Qui mediocriter boni statim ante resurrectionem morientur, forsitan cœlestis Ecclesiæ suffragiis expiabuntur, IV XLV E. — Defunctis cura est de caris suis, IV L C.

DELECTATIO finis est voluntatis bonæ vel malæ, II XXXVIII A. — Delectatio carnalis, v. g. in cibo aut venereis, non est semper peccatum, nisi sit immoderata, IV XXXI H.

DELICTUM, prout opponitur peccato, dessertio est boni, seu quod ignoranter committitur, II XLII G.

DESPERATIO recte dicitur peccatum in Spiritum Sanctum, quia Dei bonitatem negat, II XLIII A, non quælibet, sed quam comitatur impoenitentia, II XLIII B. — De quantocumque peccatore non est desperandum in hac vita, II XLIII C.

DEUS. Esse Deum ex creaturis cognosci potest, I III A, quia supra creaturam oportet esse Creatorem, I III B, supra mutabilia immutabilia, I III C, supra corporalia et spiritualia utrorumque conditorem, I III D, supra sensibilem speciem, speciem incommutabilem, I III E. — De eo multa intelliguntur quæ exprimi nequeunt, multa dicuntur quæ intelligi non possunt, I XXXVII F. — Natura, non voluntate Deus est, I VI A, B, id est natura quædam incommutabilis, I VIII A, C, cui non competit proprie nisi esse, non fuisse nec futurum esse, I VIII B, et simplicissima, quia in eo nec partium est nec accidentium diversitas, I VIII D, nec ulli prædicamentorum subjicitur, I VIII G, nec in illo quidquam est quod non sit Deus, I VIII I. Non alio Deus est, alio magnus, potens et æter-

nus, sed unum et idem sunt essentia ejus, magnitudo, potentia et æternitas, I XIX B, XXII F. Non nisi improprie dicitur substantia, I VIII H. — Duos Deos esse, impossibile est, I III Y, sed nomine « Deus » intelligitur Trinitas, I XXVII I, quia in uno Deo tres personæ sunt una essentia, et econverso, I IV C, non quod ex tribus quasi ex partibus constet Divinitas, sed quia singulæ verus et plenus Deus sunt, I XIX G; unaquæque Deus est, et tres simul unus Deus sunt, *Ibid.*, quoniam tanta est divinæ essentiæ unitas ut æqualitatem admittat, excludat pluralitatem, I XXXIV D. Non ergo dici potest Deus trium personarum, ne quid subjectum in Trinitate suspicetur, I XXXIV E, nec triplex, alioqui minor esset quælibet persona tribus simul sumptis, I XIX T, nec multiplex, quia in omnibus una est essentia, I XXIII K, sed trinus, I XIX T. — In Deo quædam sunt quæ sua sunt ita ut insint, ut personæ, quædam quæ sua sunt et non insunt, ut creaturæ, I XXXIV D; et ea quæ sua sunt ita ut insint, ipse est, et per ea in his est quæ sua sunt et non insunt, *Ibid.*

Omnia in eo sunt per scientiam antequam sint in natura, et in eo vita sunt, I XXXV E, omnia ergo in Deo sunt, non utique per essentiam aut in ejus essentia, sed in præscientia, I XXXVI A, et non modo in ipso, sed ex ipso et per ipsum, I XXXVI D, sive ex Patre, per Filium, in Spiritu Sancto, I II H, sive in et ex qualibet persona, per quamlibet personam, I XXXVI E, et idem est esse in ipso, ex ipso et per ipsum, I XXXVI D; ideo in eo non dicuntur esse mala, etsi ea cognoscat, quia nec ex ipso sunt, nec per ipsum, I XXXVI B-D, G. Ex ipso esse dicuntur omnia quæ fecit, de ipso autem non sunt nisi quæ de ejus sunt substantia, I XXXVI F. — Variis modis alicubi dicitur esse, essentialiter, præsentialiter, potentialiter, I XXXVII A, G, et est in omni natura sine definitione, in omni loco sine circumscriptione, in omni

tempore sine mutatione, in spiritibus per gratiam adoptionis, in Christo per unionem, I xxxvii A, G, quod quomodo fiat, difficile est explicare, I xxxvii F. Quum sit incorporea natura, totus adest rebus omnibus, et singulis totus, sed eum res habent pro capacitatem, aliæ amplius, aliæ minus, I xxxvii B, D. Sic alicubi est ut nusquam desit, I xxxvii A, alias localis esset, I xxxvii H, imo alicubi non est proprie, quia nullo continetur loco, sed potius ipse omnia continet, I xxxvii O. Est ergo in omni loco et in omni tempore, sed nec localis est, quia dimensionem non habet et loco non definitur, I xxxvii I, N, nec temporalis, quia tempore non mutatur nec regitur, I xxxvii I, K. In omnibus est et super omnia, ante omnia et post omnia, omnibus rebus exterior et interior, antiquior et recentior, I xxxvii I, omnia replet, attingens a fine usque ad finem non spatiosa magnitudine nec locali motu, sed immensitate et immobilitate suæ essentiæ, I xxxvii O. Etsi vere in omnibus locis et creaturis essentialiter insit, nullis sordibus contaminatur aut contingit, I xxxvii H. — Licet ubique sit, non ubique habitare dicitur, sed in cœlo, I xxxvii B, et in templo suo, I xxxvii C, id est in justis, in quibus plenius est, I xxxvii D, etiam in parvulis baptizatis, quamvis eum non cognoscant, non autem in malis Christianis, quanquam eum neverunt, I xxxvii E. Ante creationem in se habitabat, sicut et nunc apud se manet, I xxxvii C. — Agere et facere dicitur ut creatura, sed aliter ac creatura, quia sine motu et mutatione, II 1 B; aliquid ergo facere dicitur, quum juxta ejus voluntatem aliquid noviter contingit esse, *Ibid.* Quo sensu in Scripturis dicatur loqui vel dicere, II xiii G, requiescere, II xv F.

Omnis creaturas diligit, etiam reprobos, quia in unoquoque amat quod fecit, sicut odit quod fecimus, III xxxii A, et sic omnia ab æterno diligit, III xxxii B,

et æqualiter, quia iminutabilis est, III xxxii B, alios autem magis, alios minus diligere prohibetur quoad dilectionis efficientiam, non essentiam, in quantum scilicet aliis majora, aliis minora munera confert aut præparat, III xxxii B, C; item aliquem tunc iincipere dicitur diligere, quum æternæ dilectionis effectum illi confert, gratiam aut gloriam, III xxxii C; quo etiam modo aliquem nunc magis nunc minus diligere fertur, III xxxii D. Reprobos etiam ab æterno dilexit in quatum opus ejus sunt, sed in quantum ad vitam non sunt præparati, eos odisse dicitur, III xxxii E; quomodo dæmonibus illudere asseratur, II iii G. — Omnes viæ Dei dicuntur misericordia et veritas, IV xlvi A, quia, juxta nonnullos, contra alios, in omni opere Dei vere inveniuntur et concurrunt misericordia et justitia, IV xlvi E; sed potissime ad præsentem vitam et ad electos pertinet misericordia, ad futuram et ad reprobos veritas, IV xlvi A, B, sic tamen ut nec erga electos desit veritas, nec erga reprobos misericordia, IV xlvi A. Et quidem justitia et misericordia in Deo unum sunt et idem, id est divina essentia, sed in communi eloquio distinguuntur, ad significandum diversitatem non in operante, sed in operibus, quibus ostenditur modo æquus distributor, modo pius miserator, IV xlvi C.

De Deo quædam dicuntur relate ad personas, quædam respectu ad essentiam, I xxii A, quædam translative et per similitudinem, I xxii A, xxxiv K, alia ex tempore et relate ad creaturas, I xxii B, alia ex tempore, sed sine relatione, I xxii D. — Quæ ad singulas personas pertinent relative dicuntur, I xxii E, F, et seorsim de singulis, I xxvii G; quæ unitatem essentiæ designant, substantialiter, I xxii E, de omnibus personis communiter et de singulis divisim, I xxii E, xxvii G, nec pluriflicantur in summa, quia etsi Deus sit

Pater, Deus Filius, Deus Spiritus Sanctus, non dicuntur tres dii, sed unus Deus, I xxii E, F, id vetante Scriptura, I xxiii F. — Sunt etiam quædam nomina substantiam exprimentia, ut Deus, lumen, etc., quæ pro relativis, id est pro personis, accipiuntur, ut Deus de Deo, lumen de lumine, quæ de Filio dumtaxat dicuntur, sed non relative, I xxvii H, quia secundum substantiam tantum dicuntur, non secundum eadem nomina personarum, non enim dicitur Verbum de Verbo, ac Filius de Filio, I xxvii I. — Nihil de Deo prædicatur proprie per accidens, I xxvi C; quædam tamen temporaliter dicuntur, secundum accidens, relative ad creaturas, ut Creator, Dominus, I xxx A, amicus, refugium, et hujusmodi, I xxx B; quæ omnia non ab æterno, sed ex tempore dici cœperunt quo fuerunt creaturæ, *Ibid.*; sed in his nulla intelligitur facta mutatio in Deitate, sed tantum in creatura, et ideo relations notant in creatura, non in Creatore, *Ibid.* — In Deo verba unitatem significantia, ut unus, unitas, ad exclusionem multitudinis aut compositionis ponuntur, I xxiv B, nec dicunt in Deo numeralem quantitatem, I xxiv C; quæ pluralitatem designant, ad singularitatis et solitudinis negationem dicuntur, I xxiv D, non ad diversitatem aut multitudinem asserendam, *Ibid.* — Cf. *Essentia, Persona, Trinitas.*

DEUSDEDIT (S.) Papa separandos declarat conjuges qui filios proprios in Baptismo tenuerunt, IV xlii C.

DIACONI in sexto gradu inter clericos positi, a Levitis præfigurabantur, IV xxiv H; diaconi dicuntur vel ministri, quia ministri sunt sacerdotum, ipsorum enim est sacerdotibus adsistere in administratione sacramentorum, in Baptismo, chrismate, celebratione Missæ, oblationes disponere, Evangelium prædicare populo, *Ibid.*; ideo in ordinatione imponuntur eis stola et liber Evangelii, *Ibid.* Ut olim Levitæ, ante viginti quin-

que annorum ætatem ordinari nequeunt, IV xxv I; sed ad continentiam tenentur, IV xxxvii A. — Septem primi diaconi ab Apostolis ordinati sunt, unde in omni matrice Ecclesia inolevit mos ut septem diaconi circa altare adsistant, IV xxiv H. — Hoc officium exercuit Christus, sacramentum post Cœnam discipulis ministrando, IV xxiv H.

DICTIO. Aliquid dicere dicitur Deus, non sono vocis, temporaliter et mutabiliter, sed Verbum suum gignendo, II xiii G. — Dictorum intelligentia ex causis dicens desumenda est, I v H, xxv E.

DIES varie accipitur in Scripturis, II xiii D, et varie computatur, II xiii E. — De opere primæ diei, II xiii A; cur mane non habuerit, II xiii D. — De opere secundæ diei, II xiv A; cur de eo non dicatur quod esset bonum, II xiv D. — De opere tertiae diei, seu de separatione aquarum, II xiv E. — De opere quartæ diei, seu de creatione siderum, II xiv F, G. — De opere quintæ diei, seu de creatione avium et piscium, II xv A. — De opere sextæ diei, id est de productione animalium terrestrium, II xv B; an tunc facta fuerint animalia nociva, II xv C, aut bestiolæ ex rebus corruptis oriri solitæ, II xv D; quo sensu in hac completum fuisse dicatur opus creationis, II xv G. — De requie septimæ diei, II xv F; quomodo benedicta et sanctificata dicatur, II xv H. — Post judicium erit una dies continua, absque successione lucis et tenebrarum, IV xlvi E.

DILECTIO. In Trinitate dilectio est quæ est Pater, Filius et Spiritus Sanctus, et dilectio quæ est Spiritus dumtaxat, I xxxii G; nec tamen ibi sunt duæ dilectiones, quia dilectio quæ Spiritus est, eadem est ac dilectio quæ Trinitas est, licet non sit Trinitas, *Ibid.* Utra autem diligent se Pater et Filius, an ea quæ Spiritus est, an propria, I xxxii A, B, H, difficillima et insolubilis videtur quæstio, I xxxii I. — Dilectio morti comparatur, quia mentem quam semel cepe-

rit, a dilectione mundi funditus occidit, III xxxi A. — *Cf.* Amor, Caritas.

DISCRETIO inter Trinitatis personas ponitur, non ad diversitatem aut alienationem asserendam, sed ad excludendum confusionem et permixtionem, I xxiv H. **DISPOSITIO** est scientia Dei de faciendis, I xxxv A; ad aliquid dici videtur, et relative de Deo prædicatur, ita tamen ut essentiam designet, I xxxv C. — An si non essent futura, esset nihilo minus dispositio, I xxxv B, C.

DIVORTIUM. Apud Judæos viro uxorem dimittere aliquam ducere licebat, sed hoc ad duritiam cordis, non ut concederetur dissidium, sed ut tolleretur homicidium, IV xxxiii C. — Apud Christianos, nulla quacumque macula vel deformitate fieri potest divortium, IV xxxiv F, xxxv G, præter fornicationem tam corporalem quam spiritualem, id est infidelitatem, idolatriam, IV xxxix B, C, avaritiam et quamecumque illicitam concupiscentiam, IV xxxix D. — Mulieri et viro par est jus ad divortium, IV xxxv A, dummodo qui petit ejusdem expers sit fornicationis, IV xxxv B; sed peracta separatione, neuter, altero vivente, ad alias uuptias transire potest, ideo continere tenetur vel dimisso reconciliari, IV xxxv C.

DOLOR. Dolere nequit corpus sine anima, sed dolere potest anima sine corpore, III xv D. — Vere dolorem expertus est Christus, III xv D, G, quia passibilem habuit animam et passibile corpus, III xv A. — An et quomodo igne corporali doleant in inferno dæmones, IV xliv F, et animæ damnatorum, IV xliv G.

DOMINUS nomeu est potestatis, Deus nomen naturæ, I ii D; de Deo dicitur ex tempore et secundum accidens, relative ad creaturas, I xxx A, non enim dominus est qui non habet servum, nec sempiterna est creatura cuius Deus est dominus, *Ibid.* — An ex tempore Deus sit dominus temporis, I xxx B. — Homo dominicus non recte dicitur Christus, III vii M.

DONUM. Spiritus Sanctus donum dicitur et donatum, I xviii A, B, non tamen cadem ratione, I xviii C, quia donum dicitur ab æterno, in quantum a Patre et Filio procedit, donatum vero in tempore, in quantum donatur, I xviii D, xxx A, sicut Pater et Filius dicuntur donator ex tempore, I xxix D, et ideo donum est antequam donatum, quia sempiterne donum, temporaliter donatum, I xviii D, I. — Licet multa sint Dei dona, Spiritus Sanctus proprie dicitur donum, I xxvi F, et maximum Dei donum, I xvii F, quia proprietate est donum, sicut nativitate Filius est Filius, I xxvi F; ipse enim caritas est, et non dicitur donum nisi propter dilectionem, I xvii F. Donum ergo est Patris et Filii, et eo dicitur Spiritus quo donum, et eo donum quo procedens, I xviii D, xxvi F, et eadem relatione dicitur donum qua Spiritus, *Ibid.* — Et quidem uterque, Filius et Spiritus, ut donabilis processit, et uterque temporaliter donatus est, et tamen uterque non dicitur donum, quia Filius a Patre processit ut genitus et donabilis, Spiritus ut donum tantum, I xviii E, et si donabilis est ut Filius, tamen aliter quam Filius, quia et aliter processit et aliter datus est quam Filius, *Ibid.*; et ex duobus dicitur donum, quia ab utroque procedens, et quia donabilis, *Ibid.* — Relative ergo dicitur donum, I xxvi F, et secundum quod donum, refertur ad Patrem et Filium, I xviii K, etsi non sibi invicem respondeant vocabula, nec dicantur Pater et Filius doni, sicut dicitur donum Patris et Filii, I xxvi H; secundum quod datum, referuntur nou quidem ad se, licet se ipsum det, I xviii M, xxx C, sed ad Patrem et Filium, a quibus datur, et ad nos, quibus datur, quapropter dicitur Spiritus noster, sicut dicitur Spiritus Patris et Filii, I xviii K, non autem Spiritus Sanctus noster, etsi datus sit nobis, quia ut donum relative tantum dicitur ad Patrem et Filium, I xviii L; similiter Filius, quam-

vis datus sit nobis, non est Filius noster, quia Filius est tantum ad Patrem, I xviii L.

Donum Spiritus Sancti nihil aliud est quam Spiritus Sanctus, in tantum enim est donum in quantum datur, I xv A, et per ipsum donum donantur dona, aliis alia, pro suo libitu, I xvii T, quia et dat se in quantum Deus, et datur in quantum donum, I xv A; ideo Patre et Filio minor non censendus est eo quod ab ipsis detur, quia sic datur sicut donum, ut se ipsum det sicut Deus, *Ibid.* — Septem sunt dona Spiritus Sancti, III xxxiv A, seu septem virtutes, quæ

velut flumina irrigant Ecclesiam et abluunt animas, III xxxiv A, et in patria perseverant, III xxxiv A, C, saltem secundum usum, non hujus vitæ, sed patriæ, III xxxiv C, sicut et in angelis sunt, III xxxiv A, et in Christo fuerunt, III xxxiv B. — Sine caritate nihil prosunt quæcumque dona Spiritus Sancti, I xvii F. — Cf. *Intellectus, Sapientia, Scientia, Timor.*

DUALITAS. Duos esse Deos impossibile est, I iii Y; quum ergo duo dicuntur esse Pater et Filius, non amborum dualitas, sed exsistentia exprimitur, I xxiv F.

E

ELATIO quædam tam in Adam quam in Eva fuisse videtur, II xxii A, non quidem ante tentationem, sed ante peccatum, II xxii B, sed aliter in Eva, quia credens verbis serpentis, Deo æqualis aliquo modo esse voluit, II xxii C, aliter in Adam, qui serpenti fidem non præbens, vetitum lignum experiri tantum voluit, II xxii D; quamobrem gravius censetur peccasse Eva, quæ plus elatione abundavit, II xxii E. — In utriusque tamen confessione par invenitur superbia, II xxii F. — Cf. *Superbia.*

ELECTIO gratis datur, nec ullum supponit meritum, I xli A; ideo non propter prævisa merita vel fidem electus est Jacob aut alii, quos ideo elegit Deus, non quia futuri erant fideles, sed ut fideles essent, I xli B. — Electi ante mundi constitutionem dicuntur fuisse electi, quia in præscientia Dei erant, I xxxvi A; an eorum numerus adeo certus sit ut nec augeri nec minui valeat, I xl B. — Cf. *Beatitudo.*

ELEEMOSYNA. Qui vult ordinate eleemosynam dare, a se primum debet incipere, et misereri animæ suæ, IV xv C;

volens ergo peccata sua eleemosynis redimere, prius Deo offerat mentem, IV xvi A, parum enim prodest externa largitio his qui a peccando desistere nolunt, IV xiv B, nec satisfacit pro peccato, IV xv C. — Multa sunt eleemosynarum genera, sed ea major est qua ex corde dimittimus his qui in nos peccaverunt, IV xv C. — In eleemosyna non quantum datur, sed qua mente pensandum est, IV xvi A.

ELEMENTA quatuor in sua forma et materia distincta facta esse docet Augustinus, II xv E; sed alii communiter tenent ea in quadam confusione et commixtione creata, II xii B, quæ dicitur terra, abyssus vel aqua, ob confusionem, II xii C, terreo elemento ubi nunc est subsistente, et tribus aliis permixtim in modum nebulæ circa illud oppansis usque ad locum firmamenti et ultra, II xii F. — Secunda et tertia die ab invicem distincta sunt, tribus sequentibus ornatæ, II xiv F.

ELONGATIO. A Deo elongari dicitur peccator, non distantia loci, sed dissimilitudinis, II xxxv N.

EPISCOPATUS nomen est dignitatis et officii, IV xxiv L. — Episcopus in Ecclesia vicem gerit Aaron et Apostolorum, IV xxiv I. Olim dicebatur presbyter aut antistes, *Ibid.*, nunc dicitur episcopus, id est superintendens seu speculator, pontifex, summus sacerdos, quia omnes ecclesiasticos ordines disponit, IV xxiv L. — Ad ipsum pertinet chrisma confidere, IV xx F, Confirmationem dare, IV vii A, et Paracletum, IV xxiv I, levitas et sacerdotes ordinare, IV xxiv L. Ante tricesimum annum eligi nequit, IV xxv I. — Inter episcopos quadruplex est gradus : episcopi, metropolitani, archiepiscopi seu primates, et patriarchæ, IV xxiv M. — An ordines valide conferat episcopus hæreticus, IV xxv A-C, degradatus, excommunicatus, IV xxv C, vel simoniacus, IV xxv E, H.

ERROR in hoc consistit quod falsum pro vero approbatur, III xxxviii D; non ergo errare dicitur qui aliquid nescit, sed qui existimat se scire quod nescit, *Ibid.* — In his quæ non spectant ad salutem errare non est peccatum, in his quæ fidei sunt et morum peccatum est, sed non semper grave, III xxxviii D, ut si angelus malus pro bono haberetur, IV xxx A. — Error, in quantum excludit consensum, impedit matrimonium, IV xxx A, sed quadruplex est, fortunæ et qualitatis, qui conjugium non vitiat, conditionis et personæ, qui consensum et matrimonium irritat, *Ibid.* — Vir mulierem cognoscens quam ex errore putat suam, non peccat, IV xxx A.

ESSE Deo soli competit, qui solus immutabilis est, I viii A, quod enim mutatur, non servat verum esse, I viii C; et in Deo est non accidens, sed subsistens veritas, et naturalis generis proprietas, I viii B. — Esse in Deo idem est ac sapere, I v F, scire, velle, I vi B, esse justum, fortem, sapientem, etc., I viii F; in creaturis autem non ita, quia deficiunt a simplicitate Dei, *Ibid.*, ideo earum esse, respectu Dei, vere est non

esse, I viii A. — Ens omne aut ingenitum est, aut genitum, aut factum, I xiii II, sed alia sunt quæ nec nata nec facta, alia quæ nata et non facta, alia quæ facta et non nata, alia quæ facta et nata, *Ibid.*

ESSENTIA ab esse dicitur, sicut sapientia a sapere, scientia a scire, I viii A, et substantia a subsistere, I viii H; ideo essentia proprie dicitur Deus, cui proprie competit esse, I viii A. — Essentia divina sola incommutabilis est, quæ sola, inter omnes essentias, nec mutatur nec mutari potest, nec accidentia recipit, I viii C, nec verbis diversorum temporum proprie subjicitur, I viii B; sola simplex, in qua nec partium nec quarumlibet formarum occurrit diversitas aut variatio, I viii D, nulla compositio, nihil omnino quod non ipsa sit, I viii I, et quæ in nullo prædicamento includitur, I viii G. — Cujus tamen simplicitati non officit personarum trinitas, I viii I; in ea enim simplici essentia tres esse personas docet fides christiana, I iii L, ix A, quæ ejusdem dicuntur essentiæ, eadem essentia, sed non ex eadem essentia, ne intelligatur aliud esse essentiam, aliud personam, I v L, xxv F, xxxiv D. Quia nempe in simplicissimo Deo unaquæque persona hoc est quod habet, sequitur personas esse ipsam Dei essentiam, I xxxiii B; essentia igitur et hypostasis idem re sunt, sed ratione differunt, quia essentia quod commune est tribus significat, persona quod cuique proprium, I xxxiv D, et ideo, etsi quælibet persona essentia sit, non dicuntur tres essentiæ, sed una, ne existimetur inter eas aliqua diversitas, I xxiii G. — De tribus ergo personis prædicatur essentia, non sicut genus de speciebus, aliqui tres dicerentur essentiæ, I xix H, nec sicut species de individuis, I xix I, alias non dicerentur tres personæ una essentia, I xix K, nec sicut totum de partibus, quia quælibet tota et plena essentia est, I xix G, nec sicut materia de qua factæ

sunt, alias plus haberent substantiæ duæ quam una, I xix L, nec secundum complexonis similitudinem, ut natura dicitur de tribus similibus, alias plus pariter essent duæ quam singula, I xix M, sed quasi de tribus rebus in ea existentibus, I xxiii C, xxv G, H, quarum unaquæque proprium existentiæ modum habet, etsi unitæ sint substantia, I xxvii D, et quas, deficientibus vocabulis, personas vocamus, I xxv G, quia tribus id commune est quod persona est, I xxiii E. Universale tamen a quibusdam dicitur essentia, respectu personarum, quia de omnibus simul et singulis separatim prædicatur, I xix N, sed improprie, I xix O.

Quamvis essentia divina sit ipse Deus, non dicitur essentia Abrabam aut Jacob, ut dicitur Deus Jacob aut Abraham, ne Creatoris et creaturæ natura confundi videatur, I xxxiv E. Similiter nec generare nec genita esse perhibetur, alias relative diceretur, quod essentiæ repugnat, I v A; ideo nec Pater genuit divinam essentiam, I v A-D, nec essentia genuit Filium, nec essentia essentiam, I v E, F. — Cf. Deus, Persona.

EUCHARISTIA, maximum novæ legis sacramentum, IV viii C, sic dicitur, quia non modo gratiam confert, sed ipsum gratiæ auctorem, IV viii A, xiii A. Vocatur etiam mysterium, sacramentum, IV xiii A, oblatio, sacrificium, IV xii G, et viaticum, IV viii A; et varie antiquitus figurata est, per manna, IV viii A, xi F, oblationem Melchisedeb, IV viii A, arcam, IV viii D, et per sanguinem qui de latere Christi in cruce manavit, IV viii A. — In ultima cœna instituta est, IV viii B, tanquam memoriale, ut altius discipulorum memoriæ infigeretur, IV viii C, sub forma aliena, variis de causis, IV xi E, et sub duplice specie, IV xi F, nempe panis et vini, IV viii D; in qua sacramentum est visibilis species panis et vini, sacramentum et res, invisibilis caro et sanguis Christi, res, my-

stica ejus caro seu unitas Ecclesiæ in prædestinatis, IV viii D, x B. Quæ sit ejus forma, IV viii C. — In ea vere est corpus et sanguis Christi, non in signo, ut volunt quidam hæretici, sed in veritate, IV x A, corpus non passibile et mortale, quale prima vice traditum est discipulis, sed impassibile et immortale, IV xi H, non per partes disceptum, sed integrum, non visibiliter in forma humana, sed invisibiliter sub forma panis, ut sanguis sub forma vini, IV x B, quæ vere sunt sacramentum corporis Domini in cruce positi, et sanguinis in passione effusi, IV x C, quia quod ante consecrationem fuit panis et vinum, vi consecrationis fit corpus et sanguis Christi, imo Christus integer sub utraque specie, IV x D, substantia panis in corpus conversa, et vini in sanguinem, *Ibid.*, conversione non formalí, sed substanciali, IV xi A, quin tamen aliquid addatur corpori vel sanguini, aut inde augeatur corpus vel sanguis quæ traxit de B. Virgine, IV xi B. — Hujus autem conversionis modus explicari nequit, et varie a variis intelligitur, IV xi C; in quibus hæc ut certa tenenda sunt, nempe substantiam panis non esse materiam ex qua fit corpus Christi, *Ibid.*, nec tamen eam remanere cum corpore Christi sub speciebus post consecrationem, IV xi D. — Accidentia igitur ibi sine subjecto remanere necesse est, quum non sit ibi nisi corpus impassibile et immortale, quod eis affici nequit, IV xii A; ideo vel nulla ibi fit fractio quum franguntur, IV xii B, vel mirabiliter fit fractio ubi nihil frangitur, IV xii C, vel realiter fit fractio absque corporis divisione, IV xii D, vel potius realis fit fractio, non in ipso corpore Christi, quod integrum in qualibet parte manet, sed in sacramento seu specie panis, IV xii E. Sensualiter ergo, non modo in sacramento, sed in veritate tractatur corpus Christi manibus sacerdotum, sed in sacramento tantum frangitur et dentibus fidelium atte-

ritur, IV xii E. Frangitur autem in memoriā passionis Domini, et in tres partes, ob triplicem statum corporis ejus, IV xii F. — Eucharistia recte sacrificium vocatur, quia repræsentatio est oblationis Christi, qui semel tantum immolatus in cruce, quotidie multoties immolatur in sacramento, IV xii G; nec tamen plura sunt sacrificia, quia ubique idem est, in cruce et in quolibet altari, *Ibid.* Etsi ergo in multis locis consecratur, non sunt multa corpora Domini, sed unum corpus, IV xi D, nec multi Christi aut multæ hostiæ, sed unus Christus et una hostia, IV xii G. Item, licet sub duplii consistat specie, unum est dumtaxat sacramentum, IV xi F, quia sub utraque sumitur totus Christus, nec plus accipitur sub duabus quam sub una, *Ibid.*

Ad conficiendam Eucharistiam assumi nequit nisi panis de frumento, IV xi H, et vinum aqua mixtum, quia sic confecit Christus, *Ibid.*; et a quolibet sacerdote valide conficitur, etiam pravo, quia non in merito consecrantis, sed in verbo efficitur Creatoris, IV xiii A; nec quidquam a bono majus aut a malo minus perficitur, *Ibid.* Non tamen ab excommunicatis, hæreticis et simoniacis conficitur, quia ex persona Ecclesiæ agere nequeunt, nec rectam intentionem habere, *Ibid.* — Ad duo instituta est, in augmentum caritatis et in medicinam quotidianæ infirmitatis seu peccatorum venialium, IV xii H; sed sicut duæ sunt res hujus sacramenti, altera contenta et significata, scilicet caro Christi, altera significata et non contenta, id est unitas Ecclesiæ, IV viii D, ita duo sunt modi manducandi, alter sacramentalis, bonis et malis communis, alter spiritualis, qui est bonorum dumtaxat, IV ix A, spiritualiter enim manducat qui in Ecclesiæ unitate manens, in Christo manet et ipsum habet in se manentem, *Ibid.* A bonis ergo sacramentaliter et spiritualiter sumitur,

a malis sacramentaliter tantum, IV ix B, a bonis in salutem, a malis in damnationem, *Ibid.*, a bonis quoad sacramentum et rem, a malis quoad sacramentum tantum, IV ix C. — Ob reverentiam non nisi a bonis sumi debet, IV xii F, et a jejunis, IV viii C. An a brutis comedatur corpus Christi, IV xiii A. — Eucharistia iterari non debet, quia benedictio super eamdem speciem non repetitur, IV xi F. — Cf. Communio, Missa.

EUNOMIUS hæreticus Verbum non naturæ vel substantiæ Filium dicebat, sed voluntatis Dei, I vi A.

EUSEBIUS (S.) Papa sponsis monasterium ingredi licere declarat, IV xxvii G.

EUTYCHIANI hæretici unam in Christo voluntatem dumtaxat admittebant, III xvii C.

EVA ex viro, non cum viro facta est, ut unum esset humani generis principium, II xviii B, non ex capite viri ut domina, non ex pedibus ut ancilla, sed ex latere ut socia, II xviii C, IV xxviii C; ex viro dormiente, ad significandum Christi et Ecclesiæ sacramentum, II xviii D. — Corpus ejus ex parva costa divinitus multiplicata formatum est, II xviii E, non ex virtute seminalium rationum in ea costa exsistentium, sed speciali actione Dei, II xviii G, cooperantibus angelis, sed ut ministris dumtaxat, II xviii F; anima vero non ex anima Adæ educta est, sed a Deo creata, II xviii H. — Etsi præceptum non acceperit abstinendi a ligno scientiæ, in præcepto tamen Adæ dato includebatur, II xxi H. — Prima, ut debilior, a serpente tentata est, II xxii A, xxii A, nec mirata est eum loquentem, quia sic factum eum creditit, II xxii B; et de verbo Dei dubitasse videtur, II xxii C. — Non ex prævio naturæ vitio peccavit, sed ex libero arbitrio, II xxii L, nec ex prævia mala voluntate, sed ex suasione diaboli, II xxii M; in ea tamen fuisse videtur quædam elatio, II xxii A, non quidem ante

tentationem, sed ante peccatum, II xxii B, quia credidit et voluit Dei æqualitatem usurpare, II xxii C, ideo proprie seducta dicitur, II xxii D. Plus ergo peccavit quam vir, quia ex majori superbia, II xxii E, non enim modo similis esse Deo voluit, II xxii F, sed id fieri posse credidit, II xxii G. Nec eam excusat ignorantia, II xxii H, quia mandatum sufficienter novit, II xxii K.

EVARISTUS (S.) Papa veri conjugii conditiones determinat, IV xxviii B.

EXCOMMUNICATIO ab excommunicato protectionem et gratiam Dei subtrahit, ita ut diabolo detur potestas sæviendi in eum, nec ei suffragentur orationes Ecclesiæ, IV xviii G. Quos secundum merita percellit, lædit, qui autem non meruit, ea non læditur, nisi contemnat, IV xviii H; et ideo interdum qui foras mittitur, intus est, et qui foras est, intus videtur retineri, *Ibid.* — Excommunicationi subjiciendus est qui tertio vocatus ad emendationem manifesti delicti, satisfacere vilipendit, IV xviii G; ad sacerdotes autem pertinet eum ligare

vel solvere, IV xviii G. — Minister excommunicatus, valide confert Baptismum, IV xxv B, C, sed an valide conferat ordines, incertum est, IV xxv A-C, et sacramentum Eucharistiæ confidere non censetur, quia ex persona Ecclesiæ agere nequit, IV xiii A.

EXEMPLAR proprie id est ex quo aliquid sumitur, exemplum, quod sumitur ex aliquo, sed sæpe abusive alterutrum pro altero ponitur, II xvi B.

EXORCISMUS seu adjuratio post catechismum recte fit super baptizandos, ad expellendum dæmonem, IV vi H, sed non est de necessitate Baptismi, et potius est sacramentale quam sacramentum, *Ibid.* — Exorcistæ, tertii in serie clericorum, quasi increpantes dicuntur, et a Salomone descendere videntur, IV xxiv E. Eorum est exorcismos memoriter tenere, et manus super energumenos et catechumenos imponere, quapropter spiritum mundum habere debent, qui malignis spiritibus imperant, *Ibid.* Hoc officio usus est Christus dæmoniacos sanando, *Ibid.*

F

FABIANUS (S.) Papa. Decreta de matrimonio furiosorum, IV xxxiv D, et de gradibus affinitatis, IV xli B.

FACTIO a creatione differt, et communis est Creatori et creaturis, II i A; facere ergo aliquid pariter dicuntur Deus et creatura, sed aliter, quia Deus sine motu et mutatione, creatura cum motu et mutatione, II i B, et facere aliquid dicitur Deus, quum illud noviter contingit esse, *Ibid.* — Facere Deus non potest nisi quod bonum et justum est, I xlvi A, C, sed plura facere potest quam facit, I xlvi A-D, et meliora, I xlvi A, B, et etiam meliori modo, saltem quantum ad qualitatem operis, I xlvi C, non ergo

omnia facit quæ potest, sed facit omnia quæ vult, I xlvi E. — Omne ens est aut ingenitum, aut genitum, aut factum, I xiii H; sed alia sunt quæ nec nata nec facta sunt, alia quæ nata et non facta, alia quæ facta et non nata, alia quæ facta et nata, *Ibid.* — Simpliciter factus dici nequit Christus, quia non est creatura, III xi A, sed secundum humanitatem dicitur factus ex muliere, factus sub lege, III xi B, et ex muliere factus potius dicitur quam natus, quia absque semine formatus, III iv D. — Non peccat qui alii facit quod sibi non vult fieri, nisi quum injuste facit, III xxxvii C. — Cf. Omnipotentia.

FEMINA non cum viro sed ex viro facta est, ut unum esset humani generis principium, II xviii B; non ex capite facta est, ne domina putaretur, non ex pedibus ut serva, sed ex latere ut socia, II xviii C. — Feminæ ante Baptismi institutionem per fidem parentum salvabantur parvulæ, per propriam fidem et actionem adultæ, IV i H. — Femineum sexum induere potuisse Christus, III xii E, sed quia per mulierem cœpit ruina humani generis, II xxii A, xxii A, et per virum consummata est, II xxx A, aptius et de muliere nasci et virum assumere voluit, ut hominis liberatio in utroque sexu appareret, III xii E.

FICTIO. Ad Baptismum fiete accedere dicitur qui sine fide vel pœnitentia accedit, aut qui odium in corde tenet, IV iv B. Sacramentum suscipit, non rem sacramenti, id est ablutionem peccatorum, *Ibid.* Recedente tamen fictione per confessionem, incipit valere Baptismus ad salutem, *Ibid.*

FIDES virtus est qua creduntur quæ non videntur, pertinentia ad salutem, III xxii B, et proprie de non apparentibus tantum est, quæ enim videntur, non creduntur sed sciuntur, III xxii G, I, xxiv A; ideo definitur substantia rerum sperandarum, argumentum vel convictione non apparentium, III xxii H. Quia tamen duplex est visio, exterior et interior, de cognitis visione interiori fides haberi potest, id est de his quæ intelliguntur naturali ratione, III xxiv C; quædam ergo fide creduntur quæ naturali ratione intelligi possunt, et non creduntur nisi intelligantur, quædam quæ intelligi nequeunt, et non intelliguntur nisi credantur, *Ibid.*; unde colligitur non posse sciri et intelligi credenda quædam nisi prius credantur, etsi non penitus ignorentur, et quædam non credi nisi prius intelligentur, et ista per fidem amplius intelligentur, *Ibid.* Fides autem ipsa in corde creditis ab eo videtur, non corporaliter, nec imaginarie,

sed intellectualiter, III xxiiii G; non enim ad sensum pertinet, etsi ex auditu dicatur, quia res est non corporis, sed cordis, III xxiv C. — Dupliciter sumitur, tam pro eo quod creditur quam pro eo quo creditur, III xxiiii C. Fides quæ creditur una est numero, quia una eademque ab omnibus fidelibus tenetur, fides qua creditur pariter una est, non numero, sed genere, quia in omnibus similis, III xxiiii F. Fides qua creditur sine caritate inanis est, III xxiiii C, mera qualitas mentis, ad malos Christianos et dæmones pertinens, etsi donum Dei, III xxiiii D, sed accidente caritate perficitur et fit virtus, III xxiiii E; cum caritate virtus est, bonis Christianis propria, III xxiiii C, et justificans impium, III xxiiii D. — Sine spe et caritate esse nequit, licet contingat aliquid credi quod non speratur, III xxiiii I; hoc cum spe commune habet quod ambæ sunt de invisibilibus, sed ab ea differt quod rerum est tam malarum quam bonarum, tam præteritarum quam præsentium ac futurarum, tam propriarum credenti quam alienarum, III xxvi B, et quod sola fundamentum dicitur omnium virtutum, dempta caritate, III xxiiii I; spem et caritatem præcedere dicitur, saltem ut virtus informis, quia fidei actus actum spei et caritatis naturaliter præcedit, *Ibid.* Ceterum in præsenti fidei, spei et caritatis actus æquales sunt, et ipsæ quoque secundum aliquid, III xxv E.

Fides non ex homine est, nec ex libertate arbitrii, II xxvii B, quia credere non est in potestate hominis, II xxviii G, II, sed est a Spiritu Sancto, non tamen Spiritus Sanctus, I xvii P; et gratuito conceditur, quia nullum eam præcedit humanum meritum, II xxvi C. Quamvis enim a voluntate quodammodo pendeat, quia non credit nisi qui vult, bonam voluntatem prævenit, non tempore, sed causa et natura, II xxvi F; et si eam aliquando præcedit voluntas bona, non ea est qua recte vivitur, II xxvi G, aut

quæ sufficit ad salutem, sed quæ ducit ad veram voluntatem, II xxvi H, quia intellectus boni præcedit concupiscentiam ejus, et ipsa concupiscentia deletionem, quæ fit per fidem et caritatem, qua habita vere bona est voluntas qua recte vivitur, *Ibid.* — Fides tamen sui augmentum vel perfectionem mereri potest, II xxvi C; major autem vel minor dicitur sive cognitione et articulorum quantitate, sive constantia et devotione, III xxv A; aliud est enim credere Deum, seu Deum esse, aliud credere Deo, id est vera esse quæ loquitur, aliud credere in Deum, scilicet Deum credendo amare, III xxiii D. — Nullo modo prædestinationem mereri potest, I xl B, sed justificationem et vitam æternam recte mereri dicitur, non in quantum est virtus præveniens aut donum, sed per actus proprios, II xxvii F, quia ex fidei virtute ab arbitrio generatur in anima actus bonus, qui est credere, II xxvn E, ex quo bona hominis merita incipiunt, II xxvi F; ideo impetrare dicitur quod lex imperat, II xxvi D, hoc tamen gratuito, quia ipsa mera gratia est et auxilium quo efficaciter movet voluntas ad volendum bonum, *Ibid.*

Quum fides intentionem dirigat, ubi non est fides, nec intentio bona videtur esse posse, nec bonum opus, II xl A, xl A; et ideo qui fide et caritate carent, nec implere præcepta, nec ullum bonum opus facere valent, et omnis eorum vita peccatum est, juxta quosdam, II xl A, contra alios, quia multa naturaliter bona et bono fine facere possunt, licet viæ æternæ non meritoria, II xl C. — Ad salutem igitur semper necessaria fuit aliqua fides, nempe Deum esse, omniumque esse remuneratorem, ut ait Apostolus, et insuper venturum mediatorem ad reparandam generis humani ruinam, III xxv A, pari enim fide salvabantur qui ante incarnationem vixerunt et qui postea, scilicet fide in Redemptorem, *Ibid.*, sive explicita, ut in majoribus, sive im-

plicita, ut in simplicioribus, III xxv B; quid autem de hoc mediatore tunc oportuerit credere, non constat, III xxv C. — Olim fide parentum justificabantur parvuli, IV i H, nunc autem eis non sufficit ad salutem fides parentum aut Ecclesiæ absque sacramento, IV iv E; in adultis tamen non valentibus Baptismum recipere idem operatur quod aqua, *Ibid.*, et rem sacramenti confert, id est remissionem peccatorum, IV iv D. Quid de professione fidei facta pro parvulis a patrinis, IV vi G. — Quoniam non nisi ex parte est fides, in Christo non fuit, licet aliqua crediderit, quæ enim credebat per speciem videbat, III xxvi C; nec in patria manet, *Ibid.*, etsi credant Beati futuram resurrectionem, *Ibid.*, sed in patribus in limbis usque ad Christi adventum degentibus nil vetat fuisse fidem virtutem, quia credebant se Deum visuros, quem per speciem non cognoscebant, *Ibid.*

Fides, ut bonum matrimonii, excludit infidelitatem seu adulterium, IV xxxi A; sed ad perfectionem conjugii pertinet, non ad substantiam, nam fide fracta per adulterium, manet tamen matrimonium, IV xxxi C. — Copulam excusat etiam in his qui libidinis causa convenient, dummodo prolis generationem aliquo dolo non vitent, IV xxxi C.

FILIUS Dei aperte in Veteri Testamento designatur, I n F. — Non a divina essentia ut patre genitus dici potest, alias se ipsam genuisset essentia, I v E, F, nec ipse ut essentia a Patre genitus est, I v A, B, alias dignimenti genitum causa esset essendi, I v C; quandoque tamen de substantia Patris natus dicitur, I v I, vel filius natura aut naturæ, quia cum genitore ejusdem est naturæ, I v M, aut substantiæ, I v K. Non enim est de nihilo, nec de aliqua materia, sed de aliquo, id est de Patre, et hoc est omnino quod Pater, dempto quod non est Pater, I v L. Dicitur ergo essentia de essentia, substantia de substantia, sapientia de sa-

pientia, etc., sicut dicitur lumen de lumine, quia a Patre essentia et substantia, ipse essentia et substantia est, et cum eo una essentia et substantia, I v F. — Non necessitate nec voluntate Patris filius est, I vi A, sed natura, I vi B, aut si voluntate, saltem non præcedente et efficiente, I vi C. Ceterum generatio ejus nec intelligibilis est, I ix H, nec explicabilis, I ix I. — Quia a Patre processit nascendo, dicitur natus, genitus aut procedens, I xiii B; sed ejus proprietas est quod natus est, seu nativitas, unde dicitur proprie Filius, I xxvi B, et proprie Filius est qui nec aliquando fuit non Filius, nec aliquid antequam Filius, nec quidquam nisi Filius, I xxvi D. Alter ergo a Patre processit quam Spiritus Sanctus, I xvii D, quia non ut donum, sed ut genitus et donabilis, non Patri, sed nobis, I xviii E. Eadem est ejus proprietas esse Filium, ut ait Hilarius, ac esse a Patre genitum, ut dicit Augustinus, I xxvii A, quia Filius esse nequit nisi in quantum genitus est, I xxii B; non omnino tamen idem est esse Filium et habere Patrem, alioqui nomen Filii non designaret hypostasim, sed proprietatem dumtaxat, I xxvii C; ideo nomine Filii designatur non tantum relatio, sed etiam hypostasis, nomine autem filiationis, signatur relatio, non hypostasis, *Ibid.* — Etsi in generatione Filii non sit præteritum nec futurum, quia æterna est, rectius dicitur semper natus quam semper nascens aut semper nasciturus, ne putetur imperfectus, quia quod nascitur nondum natum est, I ix K-O; item minus convenienter ante sæcula natus dicitur, ne videatur ejus nativitas finem habere, I ix M. Et quidem ante sæcula natus dicitur, sed non ante natus est quam fuit, nec ante fuit quam natus, I ix P, vel ab initio, sed ipse ab ininitiabili est, non ab initio, I xxix C, vel a principio, sed ipse non habet principium, *Ibid.* Licet ergo natus, coæternus est Patri,

I ix B-E, quia, quum proprietates in divinis non sint accidentia, ab æterno et necessario est Filius, I xxvi C; ab æterno igitur Patre Filius natus est æternus, I ix O, et uterque coæternus, sed Pater tanquam innascibilis, Filius tanquam natus, *Ibid.*

Filius hypostasis simplex est, omnia habens quæ habet Pater, Patri consubstantialis, nec a paterna hypostasi differens nisi nativitatis modo et habitudine, I xxvii D; totus in Patre est, et Pater in eo totus, quia omnia accepit a Patre, et cum eo unum est, etsi non unus, I xix E. A Patre enim accepit non modo ut sit Filius, sed ut sit simpliciter, et sit substantia, I xviii F, a nativitate quidem ut sit Filius, sed nascendo ut sit substantia, I xviii G; ideoque non est Filius eo quo Deus, *Ibid.*, sed essentia Deus est, proprietate personali Filius, I xviii H, III x D. — Item nascendo recepit omnia quæ Patris erant, I xx B, scilicet omnipotentiam, I xx D, et omnimodam æqualitatem, I xx E, nec minus potens quam Pater censendus est, licet accepta tantum gaudeat potentia, I xx C, quoniam generatio inæqualitatem substantiae minime dicit, sed ordinem naturæ, I xx G. — Ipsi in Trinitate tribuitur nascibilitas, I xxxi H, æqualitas, *Ibid.*, species, I xxxi C, seu pulchritudo, tanquam perfectissimæ imagini Patris, I iii F, sapientia, I x B, E, xxxiv F, ne velut posterior, minus sapiens reputetur, I xxxiv G. Ut imago Patris, ei perfecte similis et æqualis, I xxxi E, prima est et summa vita, primus et summus intellectus, ars Dei plena omnium rationum, in qua novit Deus omnia quæ per ipsum facit, I xxxi C, forma omnium quæ ab initio facta sunt, I iii F, similitudo per quam ad Patrem reducimur, *Ibid.* Patris dicitur sapientia, potentia, virtus, non quasi in Trinitate solus sit sapiens aut potens, aut per eum sapiens et potens sit Pater, I xxxii D, sed quia ipse sapientia et virtus a Patre sapientia et virtute est,

I xxxii C, et ideo nec ex se nec de se sapiens est, sed per se tamen, I xxxii E, sicut non a se agit, etsi per se agat, nec a se aut de se Deus est, etsi per se Deus sit, *Ibid.* — Et sapientia quidem secundum substantiam dicitur, qua idem est ac Pater, I xxvii E, sed secundum relationem dicitur Filius, genitus, Verbum, imago, relate scilicet ad Patrem, cuius est Verbum et imago, *Ibid.*; eo enim vocatur Verbum et imago, quo Filius, I xxvii F; quapropter, etsi nobis donetur, nunquam dicitur Filius noster, ut Spiritus dicitur noster, quia Filius non dicitur nisi relative ad eum qui genuit, I xviii L. Quomodo vero, substantialiter an relative, dicitur Deus de Deo, lumen de lumine, I xxvii H, I.

In Trinitate non genuit Filius, non ex potentia, sed ex inconvenientia, juxta Augustinum, I vii B, D, quia proprietate nativitatis est Filius, sicut proprietate generationis Pater est Pater, I vii E, nec poterat pater esse Patris ingeniti, aut sui ipsius, aut Spiritus innascibilis, I vii C. Inde tamen non sequitur in Patre esse potentiam qua caret Filius, id est potentiam generativam, I vii A, quia in introque eadem est potentia qua generat Pater, et generatur Filius, I vii F, sicut eadem est potentia qua Pater potest esse Pater, et Filius esse Filius, I vii G. — Missus asseritur æternaliter et temporaliter, æternaliter in æterna generatione, et sic melius dicitur natus quam missus, I xv K, temporaliter duobus modis, visibiliter scilicet, per incarnationem, ex invisibili visibilis apparento, I xv F, III i A, invisibiliter, quum in animas pie se transfert, I xv K, et primo modo semel missus est ut fieret homo, secundo modo sæpe, ut fiat in homine, I xv L; et sic a Patre legitur missus, I xv C, et a Spiritu Sancto, I xv D, et a se ipso, I xv B, E, F, quin propter hoc minor censendus sit Patre, quoniam non propter imparitatem conditionis, sed ob commendationem principii non mit-

titur Pater, I xv O. — Recte dicitur factus homo, quia humanam naturam assumpsit in unitate personæ, III v D, non autem humanam suscepit personam, quia in Christo non fuit persona ante unionem cum Verbo, III v E. Qui ergo natura et proprietate Filius Dei est, III x D, natura et gratia factus est filius Virginis, III x E, in quantum Filius Dei, æqualis Patri, in quantum filius hominis, minor non tantum Patre, I xvi C, sed Spiritu Sancto et se ipso, imo et angelis, I xvi D, E; propter quod in Scriptura modo æqualis Patri, modo minor Patre vocatur, *Ibid.* — Non solus suscitabit mortuos ante generale judicium, nec solus judicabit, sed ideo eos suscitatur et judicatur asseritur, quia in forma humana, qua cunctis resurrectionem meruit, cunctis judex apparebit, IV xlviii B, C. — Utrum Patrem diligat per Spiritum Sanctum, I xxxii A, an etiam per se ipsum, I xxxii B, H, difficillima et insolubilis videtur quæstio, I xxxii I. — Cf. Christus, Generatio, Incarnatio, Missio, Nativitas, Verbum.

Non omne quod ex aliquo nascitur, filius ejus est, III iv B. — Homines filii Dei vocantur, non modo Patris, sed totius Trinitatis, I xxvi E, at factura, non nativitate, adoptione, non natura, ut Filius, I xxvi D. — Filii aut filiæ spirituales reputantur Christiani eorum a quibus suscepti sunt in Baptismo, Confirmatione, Pœnitentia et catechizatione, et ideo cum bis conjugium inire nequeunt, IV xlvi B. — Filii adoptivi nec cum adoptante, nec cum filiis ejus naturalibus matrimonialiter conjungi valent, IV xlvi D. Cf. Adoptio.

FINIS voluntatis duplex est, scilicet illud quod volumus, et illud propter quod volumus, II xxxviii F, quorum primus cum voluntate coincidit, alter cum intentione, *Ibid.* — Finis omnis voluntatis est delectatio bona vel mala, ad quam quisque pervenire nititur, I xxxviii F, et hoc discernitur voluntas,

quæ bona est quum ad bonam delectationem tendit, et econtrario, II xxxviii A, G. — Finis omnium præceptorum et bonarum actionum caritas est, II xxxviii A, seu Deus, II xxxviii B, finis legis et fidelium, Christus, finis supremus, S. Trinitas, *Ibid.* Unus est ergo omnium bonarum voluntatum finis, scilicet caritas, II xxxviii A, seu Deus, II xxxviii B, seu vita æterna, II xxxviii C; sed plures possunt esse fines particulares, qui, si ad ultimum finem referantur, boni sunt, sin autem, mali, *Ibid.* : nil enim repugnat plures ejusdem esse fines, II xxxviii D, dummodo alter alteri non contradicat, sed ad alterum referatur, II xxxviii E. — An ex fine actus omnes humani censendi sint boni vel mali, II xl A, B, aut ex fine bono malum facere liceat, II xl C, D.

FIRMAMENTUM. Sic vocatur vel aer, II xiv B, vel potius cœlum sidereum, in quo fixæ sunt stellæ, quod aqueæ naturæ est, juxta quosdam, II xiv A, igneæ, juxta alios, II xiv B; et firmamentum dicitur, non propter stabilitatem, sed propter firmitatem, II xiv C. — Quid de aquis quæ super illud sunt, II xiv A, B.

FLAMINES, seu gentilium sacerdotes, sic vocabantur a filo quo caput cingebant, quum pileum deponebant, IV xxiv M. — Horum triplex erat gradus, flamines, archiflamines et protoflamines, *Ibid.*

FOMES vitium est generale, II xxx G, quod omnes concupiscentialiter natos ex Adam inficit, II xxx H. — Iu B. Virgine vel penitus evacuatus est, vel saltem sic debilitatus ut nullam ei peccandi occasionem præbuerit, III iii A. — In Baptismo minuitur, IV iv F. — Cf. *Conecupiscentia*.

FORMA quandoque pro natura sumitur, ut quum dicitur, forma Dei aut forma servi, III v A, B. — Impossibile est aliquid corporeum absque omni forma consistere, II xii E, ideo informis dicitur materia primo facta, II xii C, non quasi forma omnino destituta, sed quia in forma confusionis creata, II xii E.

FORNICATIO, tertio secundæ tabulæ præcepto vetita, large quemcumque illicitum designat concubitus, III xxxvii C, sed propriæ est copula cum viduis, meretricibus vel concubinis, IV xli D. — Non est impedimentum matrimonii, quia nihil prohibet fornicatores nubere, IV xxxv G; sed causa est initum conjugium rescindendi, IV xxxv A, in certis casibus, IV xxxv B, D, E, nec modo corporalis, sed et spiritualis, ut infidelitas, seu idolatria, IV xxxix B, C, aut avaritia, aut quælibet illicita concupiscentia, IV xxxix D.

FORTITUDO virtus est cardinalis, quæ in patria permanet, III xxxiii; sed in præsenti ipsius est sufferre molestias, in patria Deo firmissime adhærere, *Ibid.*

FRACTIO. Quum in Sacramento frangitur hostia, vel nulla fit fractio, sed tantum fractionis apparentia, IV xii B, vel fit fractio, sed miraculosa, quia in nulla re, et qua nihil frangitur, IV xii C, vel realiter frangitur corpus Christi, sed absque sui divisione, IV xii D, vel potius realis fit fractio, non in corpore Christi, quod integrum in qualibet parte manet, sed in sacramento seu specie pauis, IV xii E. — Mystice quid figuret, IV xii F.

FRIGIDITAS. Frigidi qui debitum solvere nequeunt, cum uxore manere possunt, non uxorio sed sororio modo, IV xxxiv B; si vero petierit mulier, septem propinquorum testimonio innixa, separantur, et viro innupto remanente, cui vult ipsa nubat, *Ibid.*

FRUCTUS dignos pœnitentiæ facit, qui pro quantitate et qualitate culpæ satisfactiōnem peragit, IV xvi A.

FRUITIO. Frui aliquo modo dicitur uti eum gaudio in re, non in spe, et sic omnis qui fruitur utitur, non econverso, I i C, nec plene fruitur in præsenti, sed tantum per speculum, I i D, in quantum delectatur in eo quod diligit, I i E; alio modo dicitur alicui rei adhærere propter se ipsam, et sic his tantum fruendum est quæ beatos nos faciunt, id est San-

cta Trinitate, I i B, E. — Quum hæc quibus fruimur propter se amanda sint et quærenda, de hominibus frui non licet, nec de se ipso, I i F, nec de virtutibus, saltem proprio, I i H, I, sed de Deo dumtaxat, I i E. — An nobis fruatur Deus, I i G.

FURIA et amentia contrahendum impediunt matrimonium, sed contractum non dirimunt, IV xxxiv D.

FURTUM, quarto secundæ tabulæ præcepto vetitum, quamcumque injustam rei alienæ acceptiōem designat, ut rapinam, sacrilegium, usuram, III xxxvii C. — Furtum non fecerunt Israelitæ Ægyptios spoliando, quia jubente Domino id egerunt, III xxxvii C.

FUTURA antequam sint, sunt et non sunt, sunt in scientia Dei, non sunt in propria natura, I xxxv E, et sic in Deo ab æterno esse et vita esse dicuntur, non in ejus essentia, quasi sint natura Dei, sed in ejus scientia, quæ vita est, I xxxv E, xxxvi A; et ei semper præsentia sunt, quia ei semper cognita, apud quem nihil præteritum est, nihil futurum, I ix K, xxxv F. — Futurorum cognitio ad præscientiam pertinet, ad dispositionem et

prædestinationem, I xxxv A, sed diversimode, quia ad præscientiam mala et bona, ad prædestinationem bona dumtaxat, et ad dispositionem gubernanda, I vi B, xxxv A; et si non essent futura, nihilo minus essent præscientia et prædestination, saltem quoad habitum, I xxxv B, C. — Futura causam esse præscientiæ Dei, ita ut præscita sint quia futura, putaverunt aliqui, sed male, I xxxviii C; causata esse a præscientia Dei, ita ut futura sint quia præscita, senserunt alii, sed iterum male, I xxxviii B. Aliter ergo Deus præscit bona, aliter mala, quia bona, scientia simul et beneplacito, mala, scientia tantum, I xxxviii D, bona, tanquam facturus, et ideo eorum auctor est, mala, tanquam fienda, et horum non est auctor, *Ibid.* — Hoc necessario futurum est quod Deus vult et præscit, I xxxviii A, E, II xvii D, sed multa secundum inferiores causas futura sunt, quæ in præscientia divina futura non sunt, II xvii D. — Quos malos futuros præsciebat Deus, nihilo minus creavit, quia et bonum scivit quod ex eorum culpis esset facturus, II xxiii A. — Cf. Prædestination, Præscientia.

G

GABRIEL nomen est non unius Ordinis, sed unius angeli, et forsitan officii, II x D.

GAUDIUM cum cognitione felicitatem constituit Beatorum, IV xl ix D, et in omnibus in dispari claritate par est, quia propter perfectam caritatem tantum de bono alterius gaudent quantum de proprio, *Ibid.* — Post judicium ex societate corporum glorificatorum augebitur, IV xl V A, xl ix E.

GENERATIO. In Trinitate natura non genuit naturam, I v E, nec natura personam, I v E, F, nec persona naturam,

I v A-C, sed persona personam, III v B. — Pater Filium generando genuit quidem Deum, sed non se ipsum, I iv A, nec alium Deum, I iv D, Deum tamen qui non est Pater, I iv B. Nec volens nec nolens genuit Filium, sicut non volens nec nolens Deus est, I vi A, sed natura, I vi B, aut si voluntate, non voluntate præcedenti et efficienti, I vi C; generatio enim Filii aliquid eorum est quæ divinæ potentiae et voluntati non sunt subjecta, I vii A. — Filii generatio multis Scripturæ testimoniis asseritur, I ii F, sed intelligi nequit, I ix H, nec explicari,

I ix 1; a processione Spiritus Sancti differt, I xviii D, sed quid in eis intersit, plane nos latet, I xiii D. Quomodo, secundum relationem an secundum substantiam, dicatur Sapientia genita, I xxviii F. — Pater, ut ingenitus, non est antiquior Filio genito, I ix B, E, quia, quum proprietates in divinis non sint accidentia, ab æterno et necessario sunt Pater et Filius, I xxvi C; ab æterno igitur Pater natus est æternus Filius, I ix O, et uterque coæternus, sed Pater ut ingenitus, Filius ut genitus, *Ibid.* : generatio enim Patris et nativitas Filii simul sinc intervallo et medio sunt, *Ibid.* Similiter Pater ingenitus genito Filio potentior minime censendus est, I xx C, quia generatio non inæqualitatem substantiæ, sed ordinem naturæ dicit, I xx G: ingenitus enim et genitus relative de personis dicuntur, I xxviii A, et esse Patrem aut Filium, non est aliquid, sed ad aliquid, I vii A. Filium autem per omnia æqualem sibi generare debuit Pater, I xx E, et genuit, I xx D, alioqui impotentia arguendus esset aut invidiæ, I xx E; imo æqualem tantum genuit, quia meliorem non potuit, I xx F. — In divinis non generat Filius, non ex potentia, juxta Augustinum, sed ex inconvenientia, I vii B, quia proprietate nativitatis est Filius, sicut proprietate generationis Pater est Pater, I vii E, nec ei competit patrem esse Patris ingeniti, aut sui ipsius, aut Spiritus innascibilis, I vii C. Nec sequitur in Patre esse potentiam qua caret Filius, id est potentiam generandi, I vii F, aut in Filio esse potestatem qua caret Pater, scilicet potestatem nascendi, I vii G, quia in utroque eadem est potentia qua generat Pater, generatur Filius, I vii F, sicut eadem est potentia et voluntas qua Pater potest esse Pater, et Filius Filius, I vii G. — Cf. Nativitas.

In statu innocentia genuissent homines per carnalem copulam, sed sine concupiscentia et macula, II xx A. —

Genitores filios non creant, sed generant tantum, III iv D. — Quoquomodo generentur homines, si parentum vitia non sectentur, salvi crunt, bonum est enim semen hominis, etsi co male utatur, IV xxxiii E. — Usque in quartam generationem visitari dicuntur peccata hominum, II xxxiii I, sive ad litteram, II xxxiii L, sive metaphorice, II xxxiii M. — Cf. Innocentia.

GLADIUS flammeus ad custodiendam paradisi januam positus, pœnas hujus vitæ significat, II xxix E; gladius anceps in manu Beatorum, potestatem qua judicabunt in extremo judicio, IV xlvi B.

GLORIA vana quid sit, II xxi D. Cf. Superbia.

GRÆCI Spiritum Sanctum a Patre et Filio procedere non concedentes, I xi B, quoad sensum tamen cum Latinis conveniunt, I xi D, E. — In Trinitate unam prædicant essentiam et tres substantias seu hypostases, I xxiii D, xxv E, juxta consuetudinem linguae suæ, I xxiii H.

GRATIA virtus dicitur, II xxvi K, vel quia motus est animi, juxta aliquos, vel potius quia qualitas est voluntatem hominis infirmam sanans et adjuvans, II xxvii C, et rectius dicitur virtus quam actus virtutis, II xxvii H. — Gratus datur, alias non diceretur gratia, II xxvi D, H; ideo nec ex arbitrio voluntatis est, II xxvii C, contra Manichæorum sententiam, II xxviii B, nec ullum præsupponit meritum, II xxvi C, xxvii G; voluntatem non comitatur nec sequitur, sed prævenit, II xxvi C, gratiam tamen justificantem præcedere possunt quædam bona ex Dei gratia et libero arbitrio, quædam etiam ex solo arbitrio, sed quibus vitam non meretur voluntas, II xxvi H; at si nullum eam præcedit meritum, ipsa meretur augeri et perfici, II xxvi C. — Ad omne opus bonum requiruntur gratia et voluntas, quia sine altera neutra sufficit ad salutem, II xxvi B, sed gratia totaliter tribuuntur merita, *Ibid.*, vel saltem principaliter, quia principa-

lis est eorum causa, arbitrium excitando et adjuvando, II xxvii D. Ex gratia enim et libero arbitrio procreatur in anima bonus motus aut affectus, qui est primum hominis meritum, II xxvi E, et ita, ex ea, quæ non est meritum sed facit meritum, et libero arbitrio, procedit omne meritum, II xxvii G; et vita æterna, quæ pro meritis retribuitur, recte gratia dicitur, quia gratis datur, non sic ut absque meritis detur, sed quia merita pro quibus rependitur, dona et ipsa sunt, *Ibid.* : imo ipsa naturalia gratia dici possunt, prout ad generalem Dei gratiam pertinent, II xxv H. — Cuilibet ergo homini necessaria est, non modo ut facilius operetur bonum, sed ut simpliciter operetur, II xxviii A, nam sine gratia nec præcepta implere valet, II xxviii B, nec mortalia peccata vitare, II xxviii C, nec mutare voluntatem, II xxviii E, nec fidem habere, II xxviii G, aut caritatem, II xxviii H, nec bonum velle et perficere, II xxiv E, xxv Q, xxvi A.

Sed duplex est gratia, altera operans, qua justificatur impius, II v D, altera cooperans, qua juvatur pius ad bene volendum, *Ibid.*, et sine qua proficere nequit ad meritum vitæ, II v G. — Ope-

rans voluntatem præparat, ut velit bonum, cooperans adjuvat, ne frustra velit, II xxvi A; voluntatem prævenit operans, eam liberando a peccato, sequitur cooperans, eam adjuvando, II xxvi A, E; utraque tamen una et eadem videtur esse gratia, quæ ob varios effectus varie designatur, II xxvi I, et nihil est nisi fides cum dilectione, II xxvi D. — Non modo cooperante, sed et operante indiguit homo ante peccatum, saltem ut præpararetur ad volendum efficaciter bonum, II xxix A; angelus operante non indiguit ut justus esset, sed cooperante, ut Deum perfecte diligeret, II v D, et juxta quosdam, beatitudinem mereretur, II v G.

GREGORIUS (S.) Papa nonnulla decreta vel responsa edidit de modo conferendi Baptismum, per unam vel trinam immersionem, IV iii I, de vera satisfactio-
ne, IV xvi B, de poena confessarii pec-
cata audita revelantis, IV xxi G, de Ma-
trimonio, IV xxvii H, K, xxxi H, I, xxxiv
B, E, xxxv E, xl A, C, xli A, B. Semel
ordinatos reordinari non posse declarat,
IV xxv B.

GULA est immoderata cibi aviditas; de
hac tentatus est Adam, II xi D.

H

HABITUS a verbo habere trahitur, et ea designat quæ alicui accidentunt vel accedunt, ita ut ea possit non habere, III vi G. Alii sunt habitus animi, alii corporis, alii membrorum, *Ibid.* Alii sic acci-
dunt ut mutant subjectum, non muten-
tur, alii ut mutant et mutentur, alii ut mu-
tentur, nec mutantur, alii ut mu-
tentur, sed secundum figuram tantum,
Ibid. — Quo sensu dicatur Christus ha-
bitu inventus ut homo, III vi F, G,
vii K.

HÆRESIS prima fuit discipulorum qui Eu-

charistiam non credentes, a Domino re-
cesserunt, IV x A. — Hæreticus est qui Scripturam interpretatur aliter quam requirat virtus verborum, IV xiii B, vel qui verba inordinate profert, *Ibid.*, vel qui alicujus temporalis commodi gratia, falsas et novas opiniones gignit aut se-
quitur, *Ibid.* — Hæretico asserenti se esse orthodoxum fidem præbens catho-
licus, non ideo fit hæreticus, IV xxx A.
— Baptismum valide conferunt hæretici,
IV v A, xxv B, C, dummodo formam a
Christo traditam servent, IV vi A; sed

Eucharistiam conficere non videntur, quia nec celebrare valent nomine Ecclesiæ, nec rectam intentionem habere, IV xiii A. Item claves Ecclesiæ non habent, IV xviii B. An autem ordines valide conferant, negant quidam, quia dare nequeunt quod amiserunt, et apud eos non sunt nisi altaria falsa, illicita sacerdotia, sacrificia sacrilega, IV xxv A, quapropter Arianos clericos ad Ecclesiam revertentes sacerdotii vel ministerii dignitate destitui et ad laicam communio- nem recipi olim statutum est, *Ibid.*; affirmant alii, quia potestatem vere retin- ent, licet ea male utantur, et ita, sicut Baptismum valide conferunt, sic et ordines, etsi illicite, IV xxv B; quod alii distinguentes, intelligendum putant de hæreticis ab Ecclesia non præcisis vel in Ecclesia ordinatis, vel etiam de aliis, dummodo formam debitam servent, IV xxv C.

HILARIUS (S.), Pictaviensis episcopus. Ex- plicantur difficiles ejus loci de gene- ratione divina, I v G, H, xxxi C, D, de passibilitate Christi, III xv G, de ejus repugnantia ad patiendum, III xvii E.

HIRCUS in festo Expiationis immolatus humanitatem significabat Christi, bircus in desertum emissus, divinitatem, III xxii A.

HOMICIDIUM quoad actum secundo se- cundæ tabulæ præcepto prohibetur, quo- ad voluntatem, in Evangelio, III xxxvii C. — Homicida non est minister judicis damnatum occidendo, sed homicida est qui sponte occidit quem scit a judge damnandum, III xxxvii C. — Quomodo dicatur diabolus homicida ab initio, II iii E, H.

HOMO rationalis est creatura, sed corporea, II i D, propter bonitatem Dei facta, II i E, ad serviendum ei et fruendum eo, II i F, G. Ad reparandum ruinam angelorum creatus dicitur, sed non unice, nam, stante angelo, factus nihilo minus fuisset, II i I, et salvaretur, II ix G. — Ex duobus constat, anima et corpore,

ut in eo ostendatur exemplum beatæ illius unionis quæ erit inter Deum et spiritum, II i K, et quidem ex corpore et omnibus quæ cum brutis habet com- munia, constituitur homo exterior, ex anima homo interior, II xxiv F; et ne consortio materie videretur contemptibilis, statuit Deus ut cum corpore glori- ficate in fine temporis angelicis choris insereretur, II i K. — Post ceteras crea- turas factus est, tanquam omnium do- minus et possessor, II xv E, et quasi in medio positus est, inter Deum, cui ser- vice debet, et mundum, qui ei servit, II i H; quodammodo ejus omnia sunt, superiora (Trinitas) ad fruendum, aqua- lia (angeli) ad convivendum, inferiora (mundus) ad utendum, *Ibid.*, et non incongrue creatura mundi nuncupatur, vel propter excellentiam, vel propter convenientiam quam babet cum omni creatura, I iii A. — Ad imaginem et similitudinem Dei dicitur creatus, quoad mentem, qua irrationalibus antecellit, II xvii D, et remote quoad corpus, quod in cœlum erectæ est staturæ, II xvii E. Et revera in anima ejus imago est Trini- tatis, memoria, intelligentia et voluntas, I iii G, II xvii D, vel mens, notitia et amor, I iii S; sed in duabus ab exem- plare deficit, quia tria illa in anima sunt, non ipsa anima, I iii Q, et in ho- mine sunt una persona, non tres perso- nae, I iii R; et ideo ad imaginem dicitur factus, potius quam imago, II xvii E. Ad imaginem autem dicitur factus, propter Filium, ad similitudinem, propter Spi- ritum, II xvii D, vel ad imaginem per memoriā, intelligentiam et dilectionem, ad similitudinem secundum innocentiam et justitiam, *Ibid.*, vel ad similitudinem quoad essentiam, quia immortalis et in- divisibilis est anima, ad imaginem quo- ad alia, *Ibid.* — Filius Dei est, non generatione, sed factura et adoptione, I xxvi D, nec modo filius Patris, sed totius Trinitatis, I xxvi E. — Cf. Imago.

De creatione hominis, II xvii A-E. —

In creatione accepit homo rectitudinem, bonam voluntatem, II xxiv B, xxxix C, libertatem arbitrii ab omni corruptela immunem, II xxiv D, boni et mali discretionem, scientiam competentem, II xxiii B-D, immortalitatem, II xix A ; ex naturalibus casum vitare poterat, II xxiv A, xxviii A, et vivere bene, id est sine peccato, II xxiv C, insuper ei datus est angelus bonus ad custodiam et malus ad exercitium, II xi A, sed gratia operante et cooperante indigebat ut bonum efficaciter operaretur, II xxix A, et meritorie, II xxiv C. Edens de ligno vitæ, in paradiſo terrestri permansisset, donec tempore statuto sine morte intermedia, animali corpore in aliam qualitatem transmutato, II xx C, ad cœlestem transirèt, æterno bono sibi parato fruaturus, II xx K. — Eum autem sic fecit Deus ut posset peccare, quia etsi melior sit natura penitus impeccabilis, non mala est quæ potest non peccare, si vult, II xxiii A ; et eum tentari permisit, quem casurum sciebat, quia gloriosius est tentationi resistere quam tentatione carere, *Ibid.* Homo vero lapsus gratuitis bonis spoliatus est, et in naturalibus vulneratus, id est ingenio, memoria et intelligentia, II xxv H, concupiscentiæ subjectus, II xxix C, E, peccato, II xxv I, miseriæ, II xxv H, et morti, III xvi A, paradiſo terrestri pulsus, II xxix C, E, et cœlesti, IV 1 M, et traditus diabolo, III xx A. — Eum tamen redimi congruebat, potius quam angelum, quia aliquam cadendi occasionem habuit, II xxi F, et in eo tota humana natura perierat, II xxi G. Sed ad hoc non sufficiebat homo purus, sicut enim in Adam tanta fuerat superbia quæ omnibus nocuerit, sic in redemptore tantam esse oportebat humilitatem quæ omnibus proficere valeret, III xviii E, quod non nisi per hominem Deum fieri potuit, III xix B. Et ab eo liberatus est a servitute peccati et dia-boli, II xxv K, III xix B, et a poena, III xix C, et potestate cœlestem para-

disum intrandi denuo dotatus, IV iii M ; sed miseriæ adstrictus remanet, II xxv O, et morti, et a paradiſo terrestri exclusus, II xxxiii H. — Post judicium vero assumentur homines justi inter choros angelorum, II ix G, angelis facti æquales, IV xl ix E, et plene beati quoad animam, IV xl ix A, et corpus, IV xl ix E. — Quadruplex ergo est hominis status, ante peccatum, post peccatum, sub gratia, in gloria, III xvi B. In primo adjutorium habuit ad bonum, nullam infirmitatem ad malum, in secundo infirmitatem ad malum, nullum auxilium ad bonum, in tertio infirmitatem habet ad malum, sed auxilium ad bonum, in quarto nullam habebit infirmitatem ad malum, et invincibile auxilium ad bonum, II xxv G. In primo potuit mori et non mori, in secundo et tertio potest mori et non potest non mori, in quarto poterit non mori nec poterit mori, II xix A. In primo corpus habuit mortale et animale, in secundo et tertio corpus habet mortuum, in quarto corpus habebit spirituale et immortale, *Ibid.*

Omnes homines bonos facere poterat Deus, sed sic eos fecit ut boni essent qui vellent, nec infructuose justi essent, nec impune mali, II xxiii A ; mali ergo a se habent voluntatem malam, a Deo naturam bonam et justam pœnam, *Ibid.*, et quamvis multo plures sint salvandis, II xi B, ideo facti sunt quia præscivit Deus quid boni de malis eorum esset facturus, II xxiii A. — Cf. Adam, Innocentia.

Humanitatis seu humanæ naturæ nomine intelligitur vel simplex proprietas a qua homo nominatur, vel substantia corpus et animam rationalem complectens, III ii A ; nec eadem ratione nominatur in Christo et in ceteris, quia in his communis est species, in Christo substantia, *Ibid.* — Humanitas Christi quomodo a Verbo assumpta sit, III ii A-C ; an in triduo mortis separata sit a divinitate, III xxi A-C, xxii A. Secundum

humanitatem Christus suscitabit mortuos, IV xlviii C, et judicabit, IV xlviii A, B. — *Cf.* Christus, Incarnatio.

HOSTIA quum frangitur, quid frangatur, IV xii B-E. Pars oblata in calice significat corpus Christi quod jam surrexit, pars comesta corpus ambulans adhuc super terram, pars in altari usque in finem Missæ reservata, corpus jacens in sepulcro, IV xii F. — In Sacramento una est hostia, Christus semel oblatus in cruce, non multæ hostiæ, IV xii G, quia unum corpus, non multa corpora, IV xi D. — *Cf.* Eucharistia, Fractio.

HUMILITAS. Humilitate et obedientia in sua conceptione meruit sibi Christus corporis glorificationem et animæ impassibilitatem, III xviii B, humilitate et obedientia in sua passione meruit sibi potentiam mortuos suscitandi, IV xlviii C, et judicandi, IV xlviii B, nobis liberationem a peccato et pœna ac resera-

tionem paradisi, III xviii A-E, quia sicut per tantæ peccatum superbiæ quæ omnibus noceret, clausum est, ita per tantæ meritum humilitatis quæ pro omnibus satisfacere posset, reserandum erat, III xviii E.

HYPOSTASIS. Tres in Trinitate esse hypostases seu substantias asserunt Græci, hypostasim aliter sumentes quam Latini, I xxiii D, xxv E, forte juxta proprietatem linguæ suæ, I xxiii H; sed quum, judice Hieronymo, vox illa nonnihil ambiguitatis habeat, et modo pro subsistenti persona, modo pro natura usurpetur, non nisi cum determinatione adhibenda est, I xxvi A. — Non differunt ab invicem divinæ hypostases secundum substantiam, sed secundum determinativas proprietates, I xxvii D, quia unaquæque proprietatem seu exsistentię proprium modum habet, sed omnes unitæ sunt substantia, *Ibid.* — *Cf.* Persona.

I

IDOLUM nihil esse dicitur, vel quia imago est rei non existentis, juxta Origenem, et sic a similitudine differt, III xxxvii B, vel quia ejus forma a Verbo non est, juxta Augustinum, quod iterum varie accipitur, *Ibid.* — Idolorum cultus primo Decalogi præcepto vetatur, *Ibid.*

IGNIS in Scripturis concupiscentiam, superbiam vel iram quandoque designat, II xxxvi A. — Igne ante finale judicium consumetur mundus, purgabuntur justi, comburentur mali, IV xlvi D. — Igne corporeo incorporeos spiritus et animas separatas torqueri certum est, sive in purgatorio, IV xxi A, B, sive in inferno, IV xliv F, nec modo videndo, sed et sentiendo, IV xliv G.

IGNORANTIA proprie est nescientia eorum quæ quis scire tenet; ideo non omnis nescientia est iguanantia, II xx I. — Alia

est ignorantia quæ ne defectus quidem est, eorum scilicet quorum cognitio non interest ad salutem, alia quæ defectus est, non peccatum, nempe invincibilis, alia quæ defectus et peccatum, id est vincibilis, III xv B; ignorantia autem qua quis invite mala pro bonis approbat, ad miseriam lapsæ naturæ pertinet, *Ibid.* — Non quælibet ignorantia excusat a peccato, II xxii I; alia est enim ignorantia eorum qui scire possunt nec volunt, quæ et ipsa peccatum est, et non excusat, II xxii K, alia eorum qui scire volunt nec possunt, quæ pœna est peccati et excusat, *Ibid.*, alia eorum qui simpliciter nesciunt, quæ peccatum non excusat ex toto, sed forte ex tanto, *Ibid.* — In homine innocentie potuisse esse ignorantia ut defectus, in homine lapsu est ut pœna, in Christo non fuit ullo

modo, III xv C, et si quid ignorasse diciatur, III xiii C, hoc est quia per modum ignorantis se habuit, III xiiii C, E.

ILLAPSUS. Animæ illabi solus ille potest qui eam creavit, et eam replet secundum substantiam, II viii E; creaturæ autem, ut dæmones, eam intrare nequeunt, nec eam occupare nisi secundum operationem, *Ibid.*

IMAGO proprie dicitur id quod ad alias similitudinem fit, improprie id ad cuius similitudinem fit aliud, II xvi B, et est rei ad rem coæquandam imaginata et indiscreta similitudo, I xxxi C, quæ, si perfecta sit, ei coæquatur cuius est imago, non econtra, I xxxi E. — In divinis imago non de Patre et Filio dicitur, sed de Filio dumtaxat, I xxvii E, quia Filii imago non est Pater, sed Patris Filius, I xxvii E, II xvi E, et de Filio dicitur relative ad Patrem, quia nemo est sui ipsius imago, I xxvii E; sed quoad creata, quum dicitur homo factus ad imaginem Dei, de tota Trinitate intelligitur, et tunc secundum substantiam, non relationem, prædicatur, I xxviii G. — Item alia est imago increata, id est Trinitas, ad quam factus est homo, alia creata, in qua factus est homo, et quæ ipsi concreata est, II xvi B. — In qualibet creatura appareat imago Trinitatis, quia in ea reperitur unitas, species et ordo, I iii F, maxime in anima rationali, sive gratiæ sit particeps sive non, quia ibi est quædam trinitas, memoria, intelligentia et amor, I iii G, seu aliter, mens, notitia et amor, I iii S, quæ sibi invicem æqualia sunt, I iii H, V, et insunt, I iii I, K, L, X, et unum sunt, I iii M, O; quapropter ad imaginem et similitudinem Dei factus specialiter prohibetur homo, II xvi A, quod varie a variis explicatur, II xvi B-D. — Uterque ergo imago Dei, Filius et homo, II xvi C, sed Filius perfecta imago, I xxxi C, per omnia Patri similis et æqualis, I xxxi E, et ideo imago, non ad imaginem, II xvi E, homo imperfecta et

in multis deficiens, I iii P-R, et ideo imago, et ad imaginem, II xvi E. — *Cf. Similitudo.*

IMMERSIO. In tria immersione baptizandorum significatur Trinitatis mysterium, seu triduana sepultura Christi, in una, Divinitatis singularitas, IV iii I, sive ergo semel, sive ter immergatur, valide baptizatur neophytus, *Ibid.* Ter tamen immergendus est, nisi consuetudo obstet propriae Ecclesiæ, *Ibid.*

IMMORTALITAS vera incommutabilitatem includit, et ideo soli Deo competit, qui solus mutari nequit, I viii C; creaturæ autem, etiam quæ vivere nunquam desinunt, improprie dicuntur immortales, quia quædam mortem per mutationem subire possunt, *Ibid.* — Quodam modo immortalis fuit primus homo, quodam modo mortalis, II xix A, mortalis quidem natura, ex conditione corporis, immortalis per gratiam, juxta quosdam, II xix B, vel juxta alios, immortalis etiam per naturam, II xix C, E, F, sed immortalitate imperfecta, qua poterat mori et non mori, II xix A, et quæ per usum ligni vitæ perfici egebat, II xix E; et ideo multum interest inter immortalitatem Adæ et immortalitatem Beatorum, II xix A, D. — Cur baptizatis non restituatur primæva immortalitas, IV iv F. — *Cf. Mors.*

IMPEDIMENTA Matrimonii. Alia Matrimonium quandoque irritant, ut coactio, IV xxix A, B, error, IV xxx A, frigiditas, IV xxxiv B, maleficium, IV xxxiv C, amentia, IV xxxiv D, adulterium, IV xxxiv F, incestus, IV xxxiv E, conditio seu servitus, IV xxxvi A, B, ætas, IV xxxvi D; alia semper, ut ordo sacer, IV xxxvii A, uxoricidium, IV xxxvii B, votum, IV xxxviii B, C, cultus disparitas, IV xxxix A, consanguinitas, IV xl A et seq., affinitas, IV xli A et seq., cognatio spiritualis, IV xlii A et seq., et adoptio, IV xlii D.

IMPOENITENTIA peccatum dicitur in Spiritum Sanctum, non quælibet, sed quæ

non vult resipiscere et durat usque ad mortem, II xliii C; in qua impœnitentia moriens omnino moritur et æternaliter cruciatur, si enim semper vivaret, semper peccaret, IV xx B. Non tamen omnis qui non pœnitet dicendus est impœnitens, quia impœnitentia proprie obstinati est, vel desperati, II xliii C.

IMPOTENTIA, ut impedimentum conjugii.

Vide Frigiditas, Maleficium.

INCARNATIO. Incarnari voluit Deus ut iuste vinceretur diabolus, et a servitute ejus liberaretur homo, III xix B, noluit autem ante legem naturalem aut scriptam, ut convinceretur homo quod neutra juvare posset, IV ii B. Quando angelis innotuerit incarnationis mysterium, II xi E, F. — Incarnari poterant et possunt tam Pater quam Filius et Spiritus Sanctus, III i C, sed Filium dumtaxat decuit, ut eadem persona Filius esset in divinis et in humanis, nec ad aliam transiret nomen filii, III i B. Licet ergo incarnatio opus sit commune tribus Personis, I xv F, G, Filius tantum incarnatus est, III i D; et ope Spiritus Sancti specialiter facta dicitur, quia ipse caritas est et donum Patris et Filii, III iv A, et ipso operante, homo in visceribus B. Virginis formatus est, III iv C, et Verbo Dei personaliter unitus, III iv B. — In incarnatione non natura personam, nec persona personam, sed persona naturam assumpsit, III v A, aut etiam, juxta nonnullos, uatura naturam, III v B, C, unde natura divina recte incarnata dicitur, III v C, non autem caro facta, propter verbi insolentiam, nec facta homo, quia etsi hominem assumpserit, non tamen in unitatem personæ, III v D. Filius autem recte dicitur factus homo, quia humanam naturam suscepit in unitatem personæ, *Ibid.*; non autem personam assumpsit hominis, quia anima et corpus ab eo assumpta unita non sunt ante conjunctionem cum Verbo, III v E, nec unquam personam humanam a divina sejunctam con-

stituerunt, III v F. — An in incarnatione Deus factus sit aliquid, scilicet homo, et homo factus sit Deus, III vi A, affirmant aliqui, non quidem demigratione naturæ in naturam, sed unione utriusque, III vi B, quia in Christo tria sunt, anima rationalis, caro et divinitas, III vi C, sive una persona ex duabus naturis constans, quæ simplex ante incarnationem, postea constitut in duabus naturis, III vi D, quæ persona facta est non simpliciter persona, sed persona hominis, et simplex est in quantum Verbum, composita in quantum subsistens, III vi D, E, vii D, utraque natura inconfusa manente, quia et substantialiter unitæ sunt et substantialiter differentes, III vi E. Negant vero alii, nec in Christo personam ex naturis compositam esse concedentes, nec aliquam substantialiam ex anima et corpore compositam, sed carne et anima ut vestimento dumtaxat Christum operiri, III vi F, ita ut non ex divina et humana naturis facta sit una persona Christi, sed tantum persona Verbi, quæ prius nuda, indumentum assumpsit, immutata permanens, *Ibid.* Ideo, juxta varias sententias Deus factus homo dicitur, vel quia cœpit esse quædam substantialia rationalis, quæ ante non erat, III vii A, vel quia cœpit esse subsistens seu persona ex duabus naturis vel tribus substantiis, III vii B, vel quia hominem accepit et cœpit esse Verbum humanatum, III vii K; et econverso homo factus Deus dicitur, vel quia substantialia rationalis cœpit esse Deus, III vii A, vel quia subsistens in duabus naturis cœpit esse Deus, id est natura Dei, III vii B, vel quia homo assumptus est a Deo et ipsi conjunctus, III vii K. — Non tamen dicitur hominem deificatum esse, sicut dicitur Deum humanatum, III vii L; ideo de Christo non indiscriminatim dici potest. Homo ille cœpit esse aut semper fuit, III xii A, non potuit peccare aut non esse Deus, III xii C, descendit de cœlo aut est in cœlo, III xxii D.

Alium hominem, scilicet aliam animam et carnem, et aliunde quam de genere Adæ potuisset Verbum assumere, III xii B, vel humanitatem gloriosam, III xviii D, vel muliebrem sexum, III xii E, sed consultius et virum assumere et ex muliere nasci voluit, ut redemptioni adesset sexus uterque, III xii B, E. — Totam autem naturam suscepit humanam, ut totam curaret, animam scilicet et corpus et amborum proprietates seu accidentia, III ii A, non falsum aut phantasticum corpus, sed veram carnem, III ii B, III A, nec carnem sine anima, nec animam sine corpore, III ii A, nec animam prius quam carnem, aut econverso, quia caro non prius concepta fuit in utero Virginis quam assumpta, III ii C, et licet corpus Christi quadraginta sex diebus ad perfectionem deductum sit, sicut cetera, in ipso conceptionis momento distinctum et animatum esse creditur, III iii E. — Carnem tamen suscepit mediante anima, quia divinitatem carni immediate uniri non congruebat, III ii B, et carnem ab omni peccati labore mundatam, III iii A, nostræ similem per passibilitatem et mortalitatem, dissimilem autem per omninodam puritatem, quapropter assumpsisse dicitur similitudinem tantum carnis peccati, III iii D. — Cf. Christus, Filius, Maria.

INCESTUS, id est cum consanguineis vel affinibus concubitus, IV xl. D, peccatum gravius est fornicatione et adulterio, IV xxxviii D. — Conjugx incestuosus jus amittit debitum consorti reddendi, et post mortem ejus, nuptiis carere debet, IV xxx A, xxxiv E.

INCOMMUTABILITAS soli Deo competit, qui nec mutatur, nec mutari potest, I viii C. Cf. Mutatio.

INDULGENTIA pro concessione, remissione et permissione sumitur, IV xxvi D; ut concessio, de minoribus bonis est, ut permissio, de minoribus malis, IV xxvi D, xxxi G, et ideo remedium habet, non

præmium, IV xxvi C. Hoc duplice modo indulgetur actus conjugalis, per concessionem, quum intuitu prolis exercetur, per permissionem, quum ex libidine, IV xxxi G. — Quod indulgetur necessarium non est, nec peccat qui illud transgreditur, ideo non peccat qui non nubit, IV xxvi C.

INDUMENTUM. Christum induere dicuntur omnes baptizati, sed hoc duobus modis, per sacramenti receptionem, quod bonis et malis commune est, et per vitæ sanctificationem, quod bonis proprium, IV iv C.

INFERNUS, locus damnatorum, sub terra positus videtur, ubi nec sol nec luna post judicium lucebunt, IV xlvi E. — In inferno una est damnatorum domus communis, scilicet privatio visionis Dei, sed multæ mansiones, quia alii aliis gravius igne cruciantur, IV xlvi A. — Carens visionis Dei tanta est pœna ut nihil in tormentis quæ novimus ei comparari valeat, IV xlvi A; ignis autem dæmones cruciat per corpora eorum aeria, IV xlvi F, et animas damnatorum per corporalem similitudinem quam secum gerunt, IV xlvi G, postea torquebit eorum corpora, quin ea consumat, IV xlvi E; qualis autem et ubi sit, incertum est, IV xlvi F. — Cf. Damnatio.

INFIDELITAS. An omnia infidelium opera sint peccata, affirmant quidam, quia ubi deest fides, deest et bona intentio, ac proinde bona operatio, II xli A, et ideo omnis infidelium vita peccatum est, omnis virtus falsa, nec ullum mandatum implere, ullum bonum opus facere valent, *Ibid.*, negant alii, quia multa ex genere bona facere possunt, et bona intentione, quæ idcirco mala non sunt, sed naturaliter bona, etsi non remunerabilia ad vitam, II xli C. — Inter infideles verum est conjugium, IV xxxix B, et legitimum, sed non ratum, IV xxxix I, quia triplici caret bono quod excusat copulam, IV xxxix H. — Infidelitas, quum sit fornicatio spiritualis, con-

trahendum impedit matrimonium, IV xxxix A, et dirimit contractum, IV xxxix B, C, F, G. — *Cf.* Cultus.

INGENITUS dupliciter sumitur, vel pro eo quod ab alio non est, I xiii G, seu pro innascibili, I xxviii C, et sic de Patre solummodo prædicari potest, I xiii E, vel pro eo quod non est genitum, I xiii E, G, aut factum, I xiii H, et sic de Spiritu Sancto quandoque dicitur, I xiii F, H, quum a nullo sit genitus, I xxviii B; communiter tamen nec ingenitus dicitur, ne putetur duos esse Patres in Trinitate, nec genitus, ne duos credere Filios culpemur, I xiii E. — Ingenitus ergo proprietas est Patris, I xxviii A, et de eo relative dicitur, sed alia ratione quam Pater, aliud enim est non generari, aliud generare, *Ibid.* — Ex oppositione verborum genitus et ingenitus contendebant Ariani Patrem et Filium non unius esse naturæ, I xxviii D. Et revera, quia diverse sonat genitum esse et ingenitum, pariter diversum est esse Patrem et esse Filium, quia non eadem ratione Pater est Pater, qua Filius est Filius, I xxviii E, sed idem est Patrem esse et Filium esse, quia eodem, scilicet essentia, Pater est quo Filius est, *Ibid.* Pater ergo est Deus ingenitus, Filius Deus genitus, nec Deus genitus est Deus ingenitus, nec tamen aliis Deus Pater, aliis Deus Filius, sed unus Deus uterque, I xxxii D. — *Cf.* Innascibilitas.

INIMICI inter proximos recensentur et diligendi sunt, etsi infra alios, III xxix C, E, in quantum homines, et ut salvi fiant, III xxix G. Sed hoc paucorum est et perfectorum, et quibusdam sufficiens videtur ut eisdem, absque dilectione, remittatur offensa, aliis magis placet ut vere diligentur, III xxx. — Utrum perfectius sit amicum diligere an inimicum, III xxx.

INNASCIBILITAS in Trinitate Patri dum taxat competit, ideo qui Filium innascibilem dicunt, Dei unitatem destruunt,

I xxxi H; innascibilis ergo Pater, Filius ex innascibili, *Ibid.*, ingenitus Pater et innascibilis, Filius nascibilis et natus, Spiritus Sanctus nec nascibilis nec natus, I vii C. *Cf.* Ingenitus, Nativitas.

INNOCENTIA. In statu innocentiae homines famem non patiebantur, sed tantum naturalem appetitum, II xx G, et quia naturaliter cibo indigebant, nec sine alimento vivere poterant, peccassent a concessis cibis abstinentendo, *Ibid.* — Per copulam carnalem genuissent, sed sine concupiscentia et macula, II xx A, filios vel sibi successuros vel secum mansuros usque ad diem translationis in cœlum, II xx C; completo enim electorum numero, de paradiso terrestri ad cœlestem, sine morte intermedia, sed per quamdam mutationem translatum fuissest genus humanum, II xx K, vel omnes simul vel sigillatim singuli, II xx C. — Pueros in statu innocentiae parvulos nasci oportebat, an autem mox nati perfectionem statuaræ et usum membrorum habuissent, II xx D, E, vel succedente tempore, sicut nunc profecissent in usu membrorum, II xx F, et in ratione ac scientia, non constat, II xx H, I. — *Cf.* Adam.

INNOCENTIUS Papa I. Decreta de clericis ab hæreticis ordinatis, IV xxv A, et de affinitatis impedimento, IV xl I B.

INNOCENTIUS Papa II. Decreta de vera pœnitentia, IV xv F, de simoniace ordinatis, IV xxv H, de divortio, IV xxxv A, et virginum velatarum conjugio, IV xxxviii C.

INTELLECTUS cuin memoria et voluntate vestigium est Trinitatis in anima, I iii G, quia ad eas refertur, I iii N, et ab eis continetur, I iii H, et eas continet, I iii K, et cum eis unum est, I iii M, O. — In aliis acutior est, in aliis tardior, sed hujus tarditas vel acumen non computatur ad præmium vel pœnam, II xxxii I.

Donum intellectus ab intellectu naturali differt, quia virtus est infusa ad bene vivendum, intellectum naturalem

reformans ac perficiens, III xxxv C. — Item a dono sapientiae discrepat, quia non modo de æternis est et Creatore, sed de temporalibus et creaturis invisibilis, angelis et animabus, III xxxv B, et quia intelligibilia speculans, non in eis delectatur, *Ibid.*

INTENTIO a voluntate differt realiter et a fine, II xxxviii F, sed interdum pro voluntate sumitur, interdum pro fine, II xxxviii F, G. — Operationis meritum ex intentione procedit, quoniam diversum opus facit diversa intentio, III xx C; bona enim bonum actum facit, et mala malum, sive universaliter, ut volunt aliqui, II xl A, B, sive saltem quoad actus indifferentes, qui ex genere nec boni nec mali sunt, II xl B; sunt autem quidam adeo boni ut mala intentione depravari nequeant, *Ibid.*, et econverso quidam adeo mali ut nullo bono fine justificari possint, II xl C, D. Intentio igitur bonum opus facit, sed ipsa a fide dirigitur, ubi ergo deest fides, non videtur bona posse esse intentio, II xl I A, aut si

bona, saltem non remunerabilis ad vitam, II xli C. — Ad validitatem sacramentorum requiritur intentio ea conferrendi, IV vi E, quapropter cassus censetur Baptismus per jocum collatus, *Ibid.*, et vacua consecratio ab hæretico facta, quum debita careat intentione, IV xiii A.

INVIDIA peccatum est et poena, II xxxvi G. — Invidia fraternæ gloriæ peccatum dicitur in Spiritum Sanctum, II xlvi C. — Invidia ceciderunt dæmones, qui voluerunt se parificare Deo, II v A. — Invidiæ argui posset Deus, si Filium sibi æqualem non genuisset, I xx E, non arguendus est, quod mundum meliorem non fecit, I xliv A.

IRA peccatum est et poena, II xxxvi G. — Ira in Deo nulla est, sed iratus fertur quum puniendo irato similem se gerit, I xlvi H. Ne in damnatos quidem sic iratus est, ut contineat misericordias suas, IV xlvi A.

ISIDORUS (S.). Quidam ejus locus de Trinitate explicatur, I xxiv K.

J

JACOB patriarcha non propter prævisa merita nec propter fidem futuram electus est, reprobato Esau, I xl I A, B. — Dicendo se esse Esau a mendacio excusat, propter obedientiam, III xxxviii D. — Cum Rachel vere contraxit, etsi eam ex amore desponsaverit, IV xxx D; cum Lia autem nullo modo contraxit concubendo, sed tantum postea consentiendo, IV xxx A. — Non peccavit plures uxores accipiendo, quoniam eas habuit in opere generandi, non in morbo desiderii, IV xxxiii A.

JEJUNIUM. Ad sacramenta jejuni accedere debent fideles, III xxxix M, Baptismum scilicet, Confirmationem, IV vii B, et Eucharistiam, etsi eam Christus nec je-

junus instituerit nec jejunis tradiderit, IV viii C. — Jejunium homini non proficit nisi mens ab iniustitate revocetur, IV xiv B.

JEREMIAS quomodo dicatur sanctificatus fuisse in utero, IV vi B.

JOANNES (S.) Baptista in utero sanctificatus esse creditur, IV vi B. — An de Christo dubitaverit, III xxv C.

JOANNES Papa VIII. Responsum de cognatione spirituali inter conjuges, IV xlvi B.

JOB. Quidam ejus textus de initiali dæmonum malitia, II iii E, explicatur, II iii G.

JOSEPH (S.), B. Virginis sponsus, virginitatem apud se vovisse creditur, quod

votum postea cum sponsa verbis expressit, et in virginitate permansit, IV xxx B.
Cf. Maria.

JUDÆI. Ipsi vetitum erat alienigenas seu gentiles uxores ducere, ne ad idolatriam traherentur, IV xxxix A, B; sed ad duritiam cordis concessum est plures habere uxores, IV xxxiii D, et repudii libellum dare, IV xxxiii C. — Christum crucifigendo, Dei voluntatem fecerunt, et tamen peccaverunt, quia mala voluntate egerunt, III xx C.

JUDAS, tradendo Christum ex avaritia, III xx C, et procurando passionem, bonum operatus est, sed non bene, III xx D. — Frustra eum pœnituit, quia crimen non correxit, IV xv G.

JUDEX ecclesiasticus debet a peccato quod damnat immunis esse, doctus, discretus, justus, IV xix E, nam judicans alium in quo ipse judicandus est, se ipsum condemnat, *Ibid.* — Quo sensu dicatur Christus judex vivorum et mortuorum, IV xlvi F.

JUDICIUM Dei varie sumitur, pro dispositione ejus de omnibus, vel pro sententia qua separabit bonos a malis, vel pro pœna qua judicat, purgando, convertendo vel excæcando, quæ occultum Dei judicium nuncupatur, IV xlvi B. — Quo sensu dicatur Pater omne judicium dedisse Filio, IV xlvi B, aut absque misericordia eos judicare qui fuerunt sine misericordia, IV xlvi A, B.

Judicium generale media nocte fore dicitur, quia inopinatae adveniet et abscondita cordium illuminabit, IV xlvi C. — Eo instanti, ignis comburet cœlum et terram, malos occidens et mundum purgans, et ascendet quantum olim aqua diluvii, IV xlvi D; justis autem non nocebit, nisi quantum requiretur ad expiandas corum leves maculas, *Ibid.*; omnes tamen morientur, IV xlvi E. — Tunc resonante tuba Archangeli, IV xlvi B, congregabuntur de quatuor mundi partibus judicandi, IV xlvi D; obscurabuntur luminaria cœli præ splen-

dore Judicis, IV xlvi E, crucem Domini afferent angeli, IV xlvi D, et apparebit Judex in forma humana, ne in divinitate videatur a reprobis, IV xlvi A, non tamen infirma, ut in passione, sed glorificata, impiis quidem terribilis, sed justis mitis, IV xlvi B, C, judicabit autem ex virtute divinitatis, nec sine Patre et Spiritu Sancto, IV xlvi B. — Locus judicii vallis Josaphat creditur, contra montem Oliveti, impiis in terra constitutis, justis in nubibus levatis, IV xlvi D, sed de forma et sententia nihil constat, IV xlvi A. — Judicaturi sunt non modo duodecim Apostoli, sed omnes perfecti, qui pro Christo omnia reliquerunt, IV xlvi B, et judicabunt, non simplici cooperatione, sed auctoritate et potestate, *Ibid.* — Judicandi autem ad quatuor ordines pertinent: alii enim judicabunt et peribunt, hi scilicet qui professionem fidei sine operibus haberunt, IV xlvi C, alii non judicabunt et peribunt, qui fidei sacramenta non tenuerunt, *Ibid.*, alii judicabunt et regnabunt, qui vitæ maculas lacrimis et eleemosynis abluerunt, *Ibid.*, alii non judicabunt et regnabunt, perfecti nempe, qui, spretis omnibus, Christum secuti sunt, *Ibid.* Angeli vero non ministrabunt, nisi judicandos congregando, et malos a bonis separando, IV xlvi D. — An ibi manifestanda sint peccata electorum, IV xlvi D. — Prolata sententia a Judice, et vocaliter, ut videtur, IV xlvi A, constituentur duæ civitates, Dei in cœlo, diaboli in inferno, IV xlvi A, et mundus renovabitur, IV xlvi D.

JULIUS Papa I. Decreta de pœnitentia morientibus non deneganda, IV xx E, de impedimentis publicæ honestatis, IV xxvii K, et affinitatis, IV xlvi A.

JURAMENTUM. Jurare est jus Deo reddere, jus scilicet veritatis, III xxxix F. — Juramentum ex se non est bonum, sed quum fit ex necessitate non est malum, nec præcepto Decalogi vetitum,

III xxxix C ; quum autem sponte ex cupiditate vel delectatione profertur, malum est, et si veritati non nitatur, grave malum, *Ibid.* Est autem genus juramenti gravissimum quod fit per execrationem, quo nempe quis se vel sua obligat Deo, III xxxix F. — Tres comites habere debet, veritatem, judicium et justitiam, quæ si defuerint, non juramentum est, sed perjurium, III xxxix A ; et ideo illud prohibuit Christus et a malo esse dixit, ne assiduitate jurandi labantur homines in perjurium, III xxxix C, et ex decreto Ecclesiæ non nisi pro pace facienda licitum est, III xxxix M. — Judæis indultum est jurare per Creatorem, sed tam in V. T. quam in N. T. prohibetur, saltem infirmis, jurare per creaturas, ne aliquid divini eis tribui videatur, aut ne minus firmum putetur juramentum, III xxxix D, quoad obligationem enim nil refert utrum quis juret per Deum an per creaturas, III xxxix E, quia jurare per creaturas est earum creatorem testem adhibere, aut eas Deo oppignerare, III xxxix F ; qui ergo per lapidem jurat falsa, perjurus est, III xxxix G ; verumtamen quo magis sanctum est per quod juratur, tanto magis pœnale est perjurium, *Ibid.* — Pariter nihil refert utrum quis juret dicendo, Per Deum, an, Testis est mihi Deus, quia utrobique Deus testis affirmationis invocatur, III xxxix F. Qui per falsos deos jurat, peccat, sed juramento tenetur, et pejerans bis peccat, III xxxix G, minus tamen malum est per idola jurare veraciter quam per verum Deum mendaciter, *Ibid.* Item qui per verba callida jurat, coram Deo juramento tenetur, sicut ille cui juratur, intelligit, III xxxix K. — Juramentum incaute prolatum contra fidem aut caritatem, vel in malum vergens exitum, potius est immutandum quam implendum, quia impia est promissio quæ scelere completur, III xxxix H. Qui ergo sic juravit, graviter quidem peccavit jurando, sed

bene facit non observando, imo dupliciter peccaret adimplendo, III xxxix H. perjurus nihil minus dicendus est, III xxxix I. — Qui alium, falsum juratum nesciens, jurare cogit, non peccat, sin aliter, homicida est, et plus quam homicida, III xxxix L. — Cf. Perjurium.

JUSTIFICATIO impii non ex voluntate fit, sed per gratiam, quæ liberat voluntatem, ut liberata voluntas impleat legem, II xxvii B ; ideo ex operibus legis nullus unquam justificatus est, etiamsi in fide et caritate ea fecerit, quia gratiam significabant, non conferebant, IV i C, nec valebant nisi ad emundationem carnis, *Ibid.* — Proprie ergo ad Deum pertinet, II vii K, et totius opus est Trinitatis, sed Spiritui Sancto specialiter tribuitur, in quantum Patris et Filii amor est, III xxxvii B, et per mortem Christi conferri dicitur, quia per fidem mortis hujus a peccatis mundamur, III xix A. — Eam mereri dicitur fides, aut alia virtus, ut caritas, justitia, etc., non in quantum virtus, sed per actus formatos, II xxvii F.

Justi cœlum dicuntur, I xxxvii B, et templum Dei, I xxxvii C, quia in his plenius est Deus et proprie habitat, I xxxvii B, non sic tamen ut, eis deficienibus, cadat Deus, I xxxvii C.

JUSTITIA virtus magna dicitur, quam non facit in homine nisi Deus, II xxvii A ; ad virtutes cardinales pertinet, et permanebit in patria talis ac tanta ut perfectior esse nequeat, III xxxiii, non tamen secundum eosdem usus, quia in præsenti subvenit misericordia, in futuro subdita erit Deo, *Ibid.* — Inimicus est justitiae qui timore pœnae non peccat, amicus vero qui ejus amore fugit peccatum, III xxxvi C.

In Deo justitia est divina essentia, et ideo una est, sed propter multos effectus, pluraliter dicitur justitiae, I xlvi G ; item idem est ac misericordia, sed ab invicem distinguuntur ad ostendendum diversitatem non in operante, sed in

effectibus circa creaturas, IV xlvi C; et sic quædam Dei opera specialiter justitiæ tribuuntur, ea scilicet quibus Deus ostenditur judex aut æquus retributor, IV xlvi C, D. — In omni tamen operc Dci cum misericordia invenitur, IV xlvi A, E, quia misericors et justus Dominus, et justitiam servat in misericordia et misericordiam in justitia, IV xvii D, misericorditer dimitit peccata pœnitenti,

sed juste nullum peccatum sinit impunitum, IV xx B, et sic nusquam decet justitia in præsenti, sed potius erit in futuro, IV xlvi A, B. — Potentia redimere hominem valueret Deus, sed maluit justitia, III xix B, juste enim homo subjectus erat diabolo, etsi injuste eum vicerit diabolus, III xx B, sed juste hominis dominium perdidit qui injuste Christum intereremt, III xx A.

L

LACRIMA. Ad veram pœnitentiam requiruntur lacrimæ mentis, et si pote est, corporis, IV xv F; culpabiliter enim durus est qui deflet damna temporis et dolorem peccati non ostendit in lacrimis, *Ibid.*

LAMECH primus bigamus reprobatur, quia hoc pro explectione libidinis fecit, IV xxxiii A.

LATRIA cultus est soli Deo debitus, in dilectione et sacrificii exhibitione ac reverentia consistens, III ix A. — An humanitati Christi debeatur, III ix A, B.

LATRO. In latrone cum Christo crucifixo fides et contritio Baptismi vicem supplerunt, IV iv D. — Sera ejus pœnitentia et salus non dat baptizatis auctoritatem perseverandi in peccatis, IV xx A.

LAZARUS. Quæ de Lazaro mendico et divite epulone leguntur, IV l B, non facile est explicare, IV l D.

LECTORES secundo loco inter clericos positi, a legendō dicuntur, quia ipsorum est ex officio prophetias et lectiones in Ecclesia recitare, IV xxiv D. Sat clara voce prædicti esse debent ut etiam longe positionum aures adimpleat, et ea litteratura qua sensum verborum intelligent et distincte legant, *Ibid.* — Hoc officio functus est Christus, legendō

librum Isaiæ in Synagoga, IV xxiv D. **LEO** (S.) Papa I. Decreta et responsa de efficacia pœnitentiæ et necessitate confessionis, IV xvii D, de moderatione in imponenda satisfactione, IV xx D, de pœnitentia moribundis non deneganda, IV xx E, de essentia conjugii, IV xxvi G, et de matrimonio adulterorum, IV xxxv F, et viduarum, IV xxxviii E.

LEO (S.) Papa IX, de conjugio clericorum inferiorum, IV xxxvii A.

LEVI in lumbis Abrahæ decimatus dicitur, quia ibi fuit secundum rationem semi-nalem, III iii C, et ut ostenderetur sacerdotium leviticum inferius sacerdotio Melchisedech, *Ibid.* — Levitæ, divino ministerio pro Israel mancipati, circa ea quæ cultus erant ut hodierni diaconi occupabantur, et in circuitu tabernaculi excubabant, IV xxiv H. A vicesimo quinto anno ministerium incipiebant, *Ibid.*

LEX. In præcepto naturalis legis, nemini faciendum esse quod nobis fieri nolumus, subintelligendum est, injuste, III xxxvii C. — Lex modo universaliter prototo V. T. sumitur, modo proprie pro lege Moysis, I x D. — Lex vetus cum nova in præceptis moralibus concordat, sed differt quoad promissa, sacramenta et cærimonias, III xl B; manum com-

primere asseritur, non animam, quia licet malam concupiscentiam in duobus damnet, non tamen generaliter, ut lex nova, III xl A; item littera occidens dicitur, quia prohibendo peccatum, gratiam non conferebat illud vitandi, III xl B, et sacramenta ejus non valebant nisi ad emundationem carnis, IV i C; nec proinde magis ad justificationem proderat quam lex naturæ, IV ii B.

Legitimum dicitur quod legali constitutione et patria consuetudine, non contra Domini iussionem, contrahitur aut agitur, IV xxxix I, ideo legitimum est matrimonium infidelium, quia inter legitimas personas, sed non ratum, quia sine fide, *Ibid.* — Legitimæ autem personæ ad contrahendum aliæ fuerunt ante legem, aliæ sub lege, aliæ sub gratia, aliæ in primitiva Ecclesia, aliæ modo, IV xxxiv A. Nunc vero plene legitimæ dicuntur, quibus nullum obstat impedimentum, plene illegitimæ, quæ per votum, ordinem, cognationem et disparem cultum impediuntur, partim legitimæ, partim illegitimæ, quibus obstat frigiditas aut conditio, quia pro varietate causarum conjungi vel separari possunt, *Ibid.* — *Cf.* Matrimonium.

LIA, filia Laban, subjiciendo se Jacob a peccato excusatur, sed verum conjugium non contraxit, nisi quum utriusque accessit consensus, IV xxx A. — Vere uxor fuit, non concubina, IV xxxiii B.

LIBER vitæ. In eo scribuntur quidam secundum præscientiam, quidam secundum præsentem justitiam, III xxxi A, qui ergo ex bonis mali fiunt et in malitia perseverant, ex eo in fine delentur, *Ibid.*

LIBERTAS triplex est, nempe a necessitate aut coactione, quæ omnibus inest, tam bonis quam malis, tam ad bonum quam ad malum, II xxv I, quia per naturam est, II xxv Q, liber enim proprie dicitur qui sine coactione et necessitate eligere valet quod ex ratione decrevit, II xxv D; libertas a peccato, quæ homini lapsò

abla, homini reparato aliqualiter restituta est, II xxv K; libertas a miseria, II xxv I, quæ per peccatum extincta, viatoribus non est redditæ, II xxv O, quia, sicut libertas a peccato, per naturam non erat, sed per gratiam, II xxv Q. — An libertas arbitrii sit libertas ad malum, II xxv L, vel ad bonum dumtaxat, II xxv M, ambigitur, sed utraque videtur una eademque esse libertas, quæ proprie est libertas arbitrii, II xxv N; bona autem est libertas qua homo liber a peccato servit justitiæ, mala qua liber a justitia servit peccato, II xxv K. — *Cf.* Arbitrium.

LIGAMEN. Quid potestas ligandi concessa Ecclesiæ, IV xviii B, C, et quomodo exerceatur a sacerdotibus, IV xviii F, G. Non omnes qui ligantur ab hominibus ligantur a Deo, IV xviii H. *Cf.* Clavis.

LIGNUM. *Vide* Arbor.

LOCUS. Duplici modo locale quid dicitur, vel quia dimensionem babet et distantiā in loco facit, ut corpus, vel quia loco definitur, ut spiritus creatus, I xxxvii I, M. — In omni loco asseritur esse Deus, I xxxvii G, imo ipse loca facit et conservat cum eis quæ in eis sunt, *Ibid.*, omnia replens a fine usque ad finem, non spatiose magnitudine, nec locali motu, sed immensitate ac immobilitate suæ essentiæ, I xxxvii O. Non tamen localis dici potest, quia nec dimensionem babet, nec loco circumscribitur, I xxxvii I, N; quin et alicubi proprie non est, quia non continetur loco, sed potius continet omnia, et ipse nec in loco est, nec locus est, nec motum localem babet, I xxxvii O, et quum incipit esse in novis creaturis, aut in illis in quibus erat desinit esse, minime mutatur, nec deserit locum, sed locus desinit esse, I xxxvii P, quapropter nec præsentia animæ impeditur Deus habitare in corpore, nec angustia loci, quin ibi sit tota Trinitas, I xxxvii D. — Quidquid dicant quidam, I xxxvii L, spiritus crea-

tus localis cst et loco determinatur, quum ita sit alicubi quod non alibi, I xxxvii M; sed quamvis de loco ad locum transeat, I xxxvii N, proprie non mutat locum, quia distantiam in loco non facit, I xxxvii M; nec coangustant locum multi spiritus, quo minus de corporibus contineat, *Ibid.*

LOCUTIO. Quod aliquando locutus esse legatur Deus, nec temporaliter nec materialiter debet intelligi, II xiii G. — Cum facultate loquendi et loquentem audiendi creatus est homo, II xxii H. — Per serpentem ad Eram locutus est diabolus, sicut per energumenos loquitur, linguam movendo ad exprimendos verborum sonos, II xxii B. — Cf. Dictio.

LOT. Filiæ ejus cum patre convenientes excusari videntur publici muneric gracia, IV xxxiii A.

LUCIFER, primus inter angelos primi ordinis, II ix E, F, et omnium spirituum altissimus, ob eminentiam donorum vocatus est Lucifer, II vi A; sed excellētia suæ naturæ adeo superbivit, ut Deo æquari voluerit æqualitate potentiarum, *Ibid.*, et ad cœlum ascendere, id est ad Dei celsitudinem, II ii H; propter quod in aerem caliginosum cum suis sequacibus detrusus est, II vi B, vel juxta alios, in infernum, ubi religatus est, sive ab initio sive a passione Christi, II vi F. Non tamen omnino a potestate et bonitate Dei alienus est, quia non nisi conservante Deo subsistit, III xx A. — Variis nominibus designatur, diabolus, Satan, Belial, Leviathan, II x D, et ex invidia factus est Satan, II xxii A. Quo sensu dicitur initium figmenti Dei, II iii E, G, vel factus ut illudatur, *Ibid.*, vel homicida ab initio, II iii E, H. — Primum hominem in paradiſo, et Christum in deserto tentasse creditur, II vi F. Et quidem in tentatione primi hominis dupliciter injustus fuit, in Deum, servum ejus fraudulenter abducendo, et in hominem, eum fallaci promissione decipiendo, III xx B; verumtamen quodam

jure possidebat hominum genus, quia peccantem Adam ipse auctor peccati non injuste invasit, III xx A, B. — Ideo ut non modo potentia, sed justitia vincretur, Dei Filius hominem passibilem sumpsit, in quo et mortem gustavit, III xix B, xx B, et quia Christum non sibi subditum occidere non veritus est diabolus, subditos homines juste amisit, III xix A, xx A, et ipse devictus et ligatus, potentia seducendi homines spoliatus est, III xix A, usque ad tempus Antichristi, quo a vinculis solitus, rursus potestatem accipiet tentandi, II vi G. — Cf. Dæmones.

LUMINARIA cœli ad ornatum firmamenti pertinent, II xiv F. — Luminaria in selectione evangelii accenduntur, non ad effugandas tenebras, sed in signum lætitiae, IV xxiv F. — Luminarium cura in Ecclesia ad acolythos pertinet, quapropter eis in ordinatione traditur candelabrum cum cereo, IV xxiv F.

LUNA instantे judicio obscurabitur, non amissione luminis, sed præ splendore Judicis, IV xlvi E; post judicium lucebit sicut sol, eadem scilicet luce quam ante peccatum hominis habuit, sed nec ortum nec occasum habebit, quia dies erit continuus, *Ibid.*

LUX. Congruë a luce incepit mundi ornatus, II xiii A, sive per lucem intelligatur angelicæ naturæ illuminatio per conversionem ad Deum, sive potius lux corporalis, seu lucida nubes e præjacente materia formata, quæ tunc lucendi virtutem accepit, II xiii B, in aquis primordialibus, in loco ubi nunc est sol, et motu suo diem a nocte discernebat, II xii G. — Quid de illa, sole creato, actum sit, II xiii F.

LUXURIA. In genere luxuriæ, grave peccatum est fornicatio, gravius adulterium, gravissimum incestus, omnium pessimum sodomia, IV xxxviii D. — Quid inter fornicationem, adulterium, stuprum, incestum et raptum intersit, IV xli D.

M

MACARIUS, Constantinopolitanus episcopus, negans in Christo duas esse voluntates, condemnatus est, III xvii C.

MACULA quædam in anima imprimitur per peccatum et manet post peccatum, scilicet elongatio a Deo et dissimilitudo, IV xviii I. Hanc tollit Deus in pœnitentibus, *Ibid.* Cf. Reatus.

MAGI ope dæmonum operantur mirabilia, hoc Deo concedente vel ad fallendos malos vel ad probandum justos, II vii F.

MAGNITUDO. Non alio magnus est Deus, alio Deus, quia non illi aliud est esse Deum, aliud esse magnum, I xix B, sed ea magnitudine magnus est quæ ipse est, et ipse est sua magnitudo, I xxii F. Ideo in Trinitate non sunt tres magnitudines nec tres magni, sed una magnitudo et unus magnus, *Ibid.*, nec ulla persona alias excedit magnitudine, I xix A, nec duæ majores sunt una aut tres duabus, I xix B, G, R, quia plus veritatis non habent duæ quam una aut tres simul quam singula, I xix S, atqui hoc est magnum esse quod verum esse, *Ibid.*

MALEFICUM. Qui maleficio impediti sunt reddere debitum, exorcizandi sunt, et si perseveret impotentia, separari possunt et ad alias transire nuptias, IV xxxiv C.

MALUM ex bono est nec nisi ex bono esse potest, II xxxiv B, hujus enim causa est voluntas, quæ ex se bona est, nec mala fit nisi in quantum ab incommutabili bono deficit, II xxxiv C, F. — Item malum in bono est, nec potest esse nisi in bono, quia est corruptio vel privatio boni, II xxxiv D. Bonum enim omnino malo carens, bonum integrum est, bonum cui inest malum, bonum vitiatum seu malum, sed ubi nullum bonum esset, nulla quoque natura, ideoque nullum malum, *Ibid.*, siveque summum malum nequit esse, II xxxv B; et quum

bonum sit natura, II xxxv G, nihil aliud est natura mala nisi bonum malum, bonum quia natura, malum quia vitiosa, II xxxiv E; et qui naturam dicit malam, opus Dei culpat, qui vero naturæ obliquitatem dicit bonam, vitium laudat, II xxxiv H. Etsi ergo sibi contraria sint bonum et malum, ita simul sunt ut malum sine bono et nisi in bono esse nequeat, II xxxiv F, et nisi esset bonum in quo sit et quod corrumpat, omnino non esset, II xxxiv F, G. — Mala novit Deus per scientiam, non autem per approbationem, I xxxvi B, xxxviii D, unde ea dicitur a longe scire aut ignorare, I xxxvi B; et quamvis ab eo præscita sint ab æterno, I xxxviii B, in eo, id est in ejus præscientia, non esse dicuntur, quia nec per ipsum nec ex ipso sunt, I xxxvi B-D, G, et a præscientia divina non causantur, nec præscit ea tanquam facturus, sed tanquam ab aliis fienda, I xxxviii D. — Deum non velle mala, concedunt omnes, I xlvi D, et ideo auctor mali dici nequit, II xxxvii E; an autem eo volente vel nolente fiant, duplex est sententia, I xlvi D, asserentibus aliis ea Deo volente esse vel fieri, quia si nollet, non fierent, et insuper bonum est esse mala vel fieri, I xlvi E, propter bonum quod ex eis potens est eruere Deus, et ideo melius judicavit de malis bona facere quam nulla mala esse in operibus suis, I xlvi G; aliis vero dicentibus, nec Deo volente, quia si vellet ea fieri, auctor esset malorum, nec eo nolente, quia si nollet non fierent, sed simpliciter sinente ea fieri, I xlvi F, quod verius est, I xlvi P. Mala enim fieri non est bonum, nisi in quantum causa sunt bonorum, I xlvi G, quoniam malum bene ordinatum et suo loco positum commendat bona, I xlvi H, et sic

confert ad pulchritudinem universi, II xv G, et prodesse potest sive facientibus sive patientibus, dummodo sint electi, I xlvi I; sed quum malum aegredo fiat homo deterior, I xlvi K, et ad non esse tendat, I xlvi M, nullo modo Dco auctor et volente fieri potest malum, I xlvi K, quia nullo modo bonum est hominem fieri deteriorem, I xlvi L, et ad non esse tendere, I xlvi M. — Quocirca distinguendum videtur: quum enim malum sit corruptio boni, vel corruptio sumitur active, et ita malum est peccatum, vel passive, et ita malum est poena, II xxxv K, O; aliud ergo est malum poenae, cuius auctor est Deus, II xxxvi F, xxxvii E, aliud malum culpae, cuius est etiam auctor, juxta aliquos, non prout est culpa, sed prout est actus, II xxxv D, E, H, contra alios, II xxxvii C, qui dicunt illud nullo modo a Deo esse, II xxxvii C, E. — Nec malum licet dicere bonum, II xxxiv H, nec illud facere quacumque bona intentione, II xl C, D, ne propter salutem proximi quidem, III xxxviii A. — Pronitas ad malum ad miseriam naturae lapsae pertinet, III xv B; in homine innocentie esse potuisse ut defectus, sed in homine lapso est ut poena, III xv C, ideo eam assumere Christum non decuit, III xv B.

Malos non facit Dominus, I xxxvi B, II iii F, sed quos malos futuros praescit, facit, ut ex eis proficiant boni, II iii G. MAMMON dæmon dicitur divitiarum, non quod penes eum sit eas dare vel auferre, sed quia his utitur ad decipiendum, II vi D.

MANDUCATIO. Duo sunt modi manducandi Christum, sacramentalis et spiritualis, IV ix A; spiritualiter manducat qui in Christi et Ecclesiæ unitate manet; qui discordat a Christo, nec carnem Christi manducat nec bibit sanguinem, etsi quotidie sacramentum accipiat, *Ibid.* Qui ergo manducat sacramentaliter, aliquando non manducat spiritualiter, et econverso, IV ix C; sacramentaliter enim

manducant boni et mali, spiritualiter boni tantum, IV ix B. Cf. Eucharistia. MANE finis est dici et initium sequentis, scilicet aurora, quæ nec plenam lucem nec tenebras habet, II xiii D.

MANNA figura fuit Eucharistiæ, sed imperfecta, IV viii A.

MANSIONES multæ in cœlo esse dicuntur, multæ in inferno, quia etsi unum sit præmium essentiale, multæ sunt gaudiorum vel suppliciorum differentiæ, IV xlxi A.

MARIA (S.) Virgo. Aptissime ex muliere nasci voluit Verbum, ut redemptioni cooperaretur sexus uterque, III xii E, et ex virgine, ad excludendum peccatum in quo ceteri concipiuntur, III xii B. — B. Mariæ caro peccato ex se obnoxia, ita operatione Spiritus Sancti mundata est, ut ab omni labe immunis uniretur Verbo, III iii A, et ipsa sic a peccato purgata, et a fomite liberata, ut ei nulla postmodum peccandi extiterit occasio, *Ibid.*, et tam singulari gratia repleta, ut sola inter omnes Sanctos nunquam peccaverit, et digna Dei mater effecta sit, III iii B. — Ob legitimas et speciales causas decuit eam esse maritatem, IV xxx E, et inter eam et Joseph verum fuit matrimonium, etsi inconsuetum manserit, IV xxvi G, xxx C, quia verus fuit consensus, IV xxvii E; ipsaque recte conjux Joseph dicitur, quia consensit de praesenti, IV xxvii K, xxx C, saltem in societatem conjugalem, IV xxviii C, an autem in copulam carnalem, negant quidam, quia virginitatis votum emiserat, *Ibid.*, nisi de ea Deus specialiter præciperet, IV xxx B, affirmat Augustinus, non quod eam appetierit, sed quia divinæ inspirationi in utroque obedire se paratam præstítit, *Ibid.* Postea quidem cum sponso labiis votum expressit et in virginitate permanuit uterque, *Ibid.*, sed cum eo contraxit conjugium perfectum quoad tria bona matrimonii, fidem, prolem et sacramentum, IV xxx C, perfectum item uon significatione, sed sanctitate, quia

tanto sanctius quanto a carnis officiis immunius, IV xxvi G, xxx C. — De Spíritu Sancto concepisse dicitur, non sic ut de ejus substantia fecunditatem acceperit, sed de operatione, III iv B, et præter naturam facta est mater, IV x D, quia ei concessa est potentia generandi absque viri semine, III iii A, et servata virginitate, III v A. Vere igitur Mater est Christi, quia ex ea natus est sicut filius, III iv B, natura simul et gratia, III x E. Non tamen nuncupatur Mater divinæ naturæ, quæ ex ipso Patre nata non dicitur, nec proinde ex Matre, III viii A, nec multo minus Mater Trinitatis, III v B. — Per mulierem circumdantem vi-
rum intelligitur, quia sapientissimum infantem in utero habuit, III xiii A.

MARTYRIUM pro confessione Christi susceptum, Baptismi vicem supplet, IV iv D; ideo martyri injuriam facit qui orat pro eo, IV xlvi B.

MATERIA prima omnium rerum visibilium simul cum tempore creata videtur, II ii E, sed permixta et confusa, qua propter dicitur informis, II ii G, xii B, non quasi omni forma caruerit, sed quia in forma confusionis facta est, non dispositionis, II xii E. Variis nominibus designatur, ut terræ ob spissitatem, abyssi propter confusionem, aquæ propter fecunditatem, II xii C, ut res ignota notis vocabulis insinuaretur imperitioribus, *Ibid.*; et ibidem facta fuisse videtur ubi nunc subsistit, terreo elemento infra posito, et tribus aliis in modum nebulæ expansis circa illud, quoisque nunc summitas corporeæ naturæ pertinet, II xii F, in inferiori parte spissior et grossior, in superiori rarior et levior, *Ibid.*; et ex ea per intervalla sex die-
rum facta sunt rerum corporalium ge-
nera secundum species proprias, II xii B.

MATRIMONIUM est viri mulierisque con-
junctio, individuam vitæ consuetudinem retinens, IV xxvii B, et in anima figuratur, ubi ratio superior viri vicem gerit, et ratio inferior mulieris, quæ

duæ sunt in mente una, II xxiv G. — A Deo ipso institutum est a principio, IV xxvi A, sed dupliciter, ad officium in paradiso, ut natura multiplicaretur, ad remedium extra paradisum, post peccatum, ut vitium cohiberetur, IV ii C, xxvi B; et quidem ut officium primis hominibus et statim post diluvium sub præcepto datum est, usque dum facta est multiplicatio hominum, IV xxvi C, sed ut remedium, facta multiplicazione, datum est secundum indulgentiam, *Ibid.* — Pro variis temporibus variæ fuerunt conjugii leges: primo quidem unius ad unam institutum est, IV xxxiii A, sed mundo ad idolatriam prolapso, ad multiplicandam gentem Dei, omnibus injunctum est, et uni viro indultum plures habere uxores, *Ibid.*, ideo non peccabant Patriarchæ plures uxores habendo, *Ibid.*, nec fidem tori violasse censemur, IV xxxiii C. In lege Moysi, apposita sunt nonnulla impedimenta cognationis, sed indultum est repudium ad duritiam cordis, *Ibid.*, et regibus concessum est plures habere uxores, IV xxxiii D; demum sub lege Christi, ad pristinam unitatem reducto conjugio, virginitas fecunditati præferatur, et sacerdotibus indicitur continetia, *Ibid.* Inter infideles verum est matrimonium, IV xxxix B, legitimum, sed non ratum, IV xxxix I, quia triplici caret bono quod excusat coitum, IV xxxix H.

Bonum est conjugium, non malum, alioqui non esset sacramentum, IV xxvi E, sed de minoribus bonis est, quia non meretur palmam, sed est in remedium, IV xxvi D. — Magnum tamen est sacramentum, et signum rei sacræ, id est conjunctionis Christi et Ecclesiæ, qui sibi invicem copulantur spiritualiter et corporaliter, caritate et conformitate naturæ, IV xxvi F. Ad expressam ergo et perfectam significationem unionis Christi et Ecclesiæ pertinet sexuum com-
mixtio, quæ idcirco dicitur perficere conjugium, IV xxvi G, xxx C, sed non

est de veritate sacramenti, IV xxvi G, nec minus est sanctum continentium matrimonium, ctsi minus expressivum, imo tanto sanctius et perfectius quanto magis a carnali opere immune, *Ibid.* — Tria ei annexa sunt bona, fides, contra adulterium, proles, ad excusandum coitum, sacramentum, quo excluditur repudium, IV xxxi A; sed ad sanctitatem sunt, non ad veritatem matrimonii, quædam enim sunt conjugia quibus de-est fides, propter conjuguin adulterium, vel proles, ob sterilitatem aut voluntatem, IV xxxi C; sacramentum vero ita conjugio hæret legitimarum personarum, ut nec propter adulterium nec propter sterilitatem abrumpi possit, *Ibid.* Hæc tria coitum excusant, vel ut culpa careat, vel ut saltem veniale non excedat, III xxxi F, hoc enim quod ad sacramentum pertinet, id est debitum concubitum, ab omni culpa excusant, hoc quod ad illud non pertinet, id est voluptuosam copulam, ignosci faciunt, IV xxxi G. — Non modo semel, sed iterum et multoties iterari potest, IV xlii I, sed semel tantum benedicitur, IV xxiii C; primæ enim tantum nuptiæ a Deo sunt institutæ et solenniter benedicuntur, secundæ sunt permissæ et, etiam in præsenti, carent gloria, IV xlui I. — Cf. Coitus, Debitum.

Ad matrimonium requiritur amborum consensus, non quilibet, sed per verba expressus et de præsenti, IV xxvii C, et valet si partes consenserint verbis, etsi dissentiant cordè, dummodo non sit coactio et dolus, *Ibid.* — Et quidem, juxta quosdam, conjugium facit consensus solus, absque conjugali copula, IV xxvii D, ita ut ex ipsa desponsatione, seu ex quo intercessit consensus voluntarius et maritalis, fiat verum matrimonium, et contrahentes recte dicantur conjuges, IV xxvii E; at contra, juxta alios, sicut copula sine consensu non facit matrimonium, sic nec consensus sine copula, IV xxvii H; ideo ante sexuum commix-

tionem non est conjugium, et contrahentes non nisi sponsi dici debent, IV xxvii F. Quocirca dicendum esse videtur, alium esse consensum de futuro quo efficiuntur sponsi, alium de præsenti, quo efficiuntur conjuges, IV xxvii I. Consensus de futuro, etiam juramento firmatus, non facit matrimonium, quia sic jurando de futuro, testantur se non contrahere de præsenti, IV xxviii A, et si alteruter, spreto juramento, alii nupserit, perjurus est, sed valet matrimonium, *Ibid.* Consensus de præsenti per verba expressus facit matrimonium, sed non sancit, si fiat in occulto, quia coram Ecclesia probari nequit, manifeste vero expressus, et facit et sancit, IV xxviii B, et qui post hujusmodi, alii se conjunxerit, etiam secuta copula, ad priorem revocandus est conjugem, IV xxvii O, xxviii A. Unum ergo est quod ad substantiam sacramenti pertinet, id est consensus de præsenti, cetera, ut parentum traditio, sacerdotum benedictio, etc., ad solennitatem spectant, IV xxviii B. — Quæcumque igitur consensum vident, vident et sacramentum, ut error, non quilibet, sed conditionis et personæ, IV xxx A, non autem fortunæ aut qualitatibus, *Ibid.*, et coactio, IV xxix A; ideo tam in sponsalibus quam in nuptiis filiam oportet consentire, et consentire censemur quum patri promittenti non contradicit, IV xxix B. — Consensus vero non de simplici cohabitatione est, alias frater sorori nubere posset, nec de carnali copula, alias B. Virgo cum S. Joseph non contraxisset, sed de societate conjugali, IV xxviii C. — Multi sunt fines matrimonii, alias principalis ad quem institutum est, scilicet procreatio prolis, alias secundarius, post peccatum, nempe remedium contra fornicationem, alii accidentales, honesti vel non, ut amor, pulchritudo, divitiae, etc., et ob quemlibet contractum valet conjugium, IV xxx D, quia mala vita vel perversa contrahentium intentio non contaminat

sacramentum, IV xxx E. — *Cf.* Coactio, Error, Sponsalia, Uxor, Vidua.

Matrimonium contrahere nequeunt nisi legitimæ personæ, IV xxxiv A. Aliæ autem fuerunt ante legem, aliæ sub lege, aliæ sub gratia, aliæ olim, aliæ modo, *Ibid.* Nunc vero plene legitimæ dicuntur, quibus non obstat aliquid impedimentum, plene illegitimæ, quibus obest votum, ordo, cognatio vel dispar cultus, partim legitimæ partim illegitimæ, quas præpediunt frigiditas vel servitus, quia pro variis circumstantiis conjungi vel separari possunt, *Ibid.* — Duo ergo sunt conjugii impedimentorum genera, alia quæ semper irritant, ut ordo sacer, IV xxxvii A, uxoricidium, IV xxxvii B, votum, IV xxxviii B, C, dispar cultus, IV xxxix A, consanguinitas, IV xl A et seq., affinitas, IV xli A et seq., cognatio spiritualis, IV xlII A et seq., et adoptio, IV xlII D; alia quæ interdum, ut coactio, IV xxix A, B, error, IV xxx A, frigiditas, IV xxxiv B, maleficium, IV xxxiv C, amentia, IV xxxiv D, adulterium, IV xxxv F, incestus, IV xxxiv E, conditio seu servitus, IV xxxvi A, B, et ætas, IV xxxvi D. — Item certis temporibus interdicta est matrimonii celebrazione, IV xxxii E. — *Cf.* Adoptio, Ætas, Amentia, Cognatio, Cultus, etc.

Matrimonium etiam inter legitimas personas rite initum, apud Judæos solvi poterat per libellum repudii, ita ut utriusque alii nubere licuerit, IV xxxiii C, sed hoc ad duritiam cordis, ut tolleretur uxoricidii causa, *Ibid.*; apud Christianos legitimum conjugium sacramentaliter solvi nequit, ob quascumque supervenientes infirmitates, IV xxxiv D, sic ut fas sit conjugibus novas ambire nuptias, IV xxxi B, sed corporaliter seu quoad conjugalem societatem, solvi potest, non qualibet de causa, II xxxiv F, sed ob fornicationem corporalem, IV xxxv A, B, seu spiritualem, IV xxxix C, D, vel ob devotionem, de communi consensu, IV xxvii H, utroque consorte in-

nupto remanente, IV xxxv C. — *Cf.* Adulterium, Conjuges, Divortium.

MEDIATIO. Filius dumtaxat mediator dicitur, non Pater nec Spiritus Sanctus, quia medius factus est inter Deum et hominem, quos ad invicem reconciliavit, III xix F, non ex parte Dei, ita ut inceperit diligere Pater quos non diligebat, sed ex parte hominis, peccatum auferendo quo inimicus Deo constituebatur, *Ibid.* — Ideo non secundum divinitatem, qua Patri æqualis est et unus cum eo, mediator est, nec inter Deum et Deum, quum non sit nisi unus Deus, III xix G, sed secundum humanitatem, et inter Deum et hominem, quasi medius inter extrema, Deo similis per divinitatem et justitiam, homini per humanitatem et infirmitatem, *Ibid.*

MEMORIA vestigium est Trinitatis in anima, cum voluntate et intelligentia, I iii G, quia ad eas refertur, I iii N, et ab eis continetur, I iii H, et eas continet, I iii I, et cum eis unum est, I iii M, O. — Non solum est absentium et præteritorum, sed etiam præsentium, alioqui non se caperet, I iii L. — Per peccatum corrupta dicitur, II xxv H.

MENDACIUM falsa est significatio vocis cum intentione fallendi, III xxxviii B; unde mentitur quisquis contra animum loquitur, sive verum sit quod dicit, si-
ve falsum, III xxxviii C, non autem mentitur omnis qui dicit falsum, non enim mentitur qui falsum dicit quod putat verum, sed mentitur qui verum dicit quod putat falsum, *Ibid.* — Tria sunt mendacii genera, jocosum scilicet, officiosum et perniciosum, III xxxviii A, imo octo, juxta Augustinum, *Ibid.* — Mendacium quodlibet peccatum est, quia contra legem naturæ est, quæ verba instituit ut homines suas cogitationes manifestent, III xxxviii C, ideo universali-
ter prohibetur quinto secundæ tabulæ præcepto, III xxxvii C; nec excusat-
propter utilitatem, quia nec propter bo-
num unquam facienda sunt mala, III

XXXVIII A, C. Verumtamen non omnem mendacium grave censetur, nec omne præcepto Decalogi prohibitum videtur, III xxxviii C; officiosum ergo et jocosum in se sunt levia, sed damnabilia in perfectis, quia his non convenit pro quacumque causa mentiri, III xxxviii A.
— *Cf.* Jacob, *Obstetrices, Rahab.*

MENS proprie id designat quod in anima excellentius est, sed saepe pro animo ipso sumitur, I iii L. — In primo sensu vestigium est Trinitatis in anima, cum notitia et amore, I iii S, et Patrem quoddam modo repræsentat, I iii T; in secundo, quamdam matrimonii imaginem præbet, quia in ea una duo sunt, ratio superior ut vir, ratio inferior ut uxor, II xxiv G.

MERITUM omne ex arbitrio est et gratia, sed gratiæ tribuitur, II xxvi B, et gratiæ gratis datae, quia principalis est ejus causa, arbitrium excitando et adjuvando, II xxvii D; ex gratia enim et arbitrio procreatur in anima bonus motus aut affectus, qui est primum hominis meritum, II xxvii E. Ex gratia igitur, sed non sine arbitrio, procedunt merita nostra, et quum illa coronat Deus, non coronat nisi munera sua, II xxvii G, et vita æterna, quæ meritis rependitur, recte gratia dicuntur, non quasi sine meritis detur, sed quia data sunt ipsa merita pro quibus retribuitur, *Ibid.* — Nullum meritum fidem præcedit, II xxvi C, quum ex fide incipiat omne opus bonum, II xxvi F; nec gratiam, II xxvi C, xxvii C, alias non diceretur gratia, II xxvi D, H, nec prædestinationem, sive pro electione sumatur, sive pro collatione gratiæ, I xli A, quæ non propter prævisa merita confertur, I xli B; sed fides, id est fidei actus caritate formatus, justificationem et vitam æternam mereri recte dicitur, II xxvii F. — In præsenti vita comparatur quidquid meriti haberi potest, mortuis ergo nulla merita nova conferunt oblationes aut suffragia vivorum, IV xl V B.

Nullo modo meruit humanitas Christi a Verbo assumi, III vi C; sed humilitate et obedientia sua in sua conceptione tantum meruit Christus quantum in sua passione, quia sic meruit, ut amplius mereri nequiret, III xviii B, et revera non profecit quantum ad virtutem meriti, sed tantum quoad numerum meritorum, et quamvis plura habuerit merita in passione, non majoris fuerunt virtutis in merendo, *Ibid.* — In conceptione autem meruit sibi corporis immortalitatem et animæ impassibilitatem, III xviii B, in passione meruit aliis redemtionem a diabolo, peccato et poena, et regni reserationem, III xviii A, sibi gloriam resurrectionis et corporis clarificationem, *Ibid.*, potestatem alios suscitandi, IV xlvi C, et judicandi, IV xlvi B, et nomen quod est super omne nomen, id est nomen Filii Dei, III xviii C, quæ omnia sine merito passionis habere potuisset, non tamen sine merito virtutum, III xviii D. — An in angelis meritum præcesserit præmium, II v G.

MICHAEL nomen est non unius ordinis, sed unius angeli, et forsitan officii, II x D.

MINISTERIUM. Ex angelis alii sunt ministrantes, alii adsistentes, II x A; ministrant autem ex officio tres inferiores ordines, II x F, ex occasione forsitan alii, II x B, C. — Ministros Ecclesiæ sic gratia Spiritus Sancti repleri oportet, ut doctrina et conversatione eam in plebem refundere valeant, IV xxiv B, et ut, sicut ordinis excellunt dignitate, sic vitæ præeminent sanctitate, IV xxiv M; melius est enim paucos et bonos habere ministros quam multos inutiles, IV xxiv B. — Quis sit minister Baptismi, IV vi A, Confirmationis, IV vii A, Eucharistiæ, IV xxiv I, Pœnitentiæ, IV xvii E, Extremæ Unctionis, IV xxiii B, Ordinis, IV xxiv L, et Matrimonii, IV xxviii B. — Æque bona sunt sacramenta sive a bono sive a malo ministro conferantur, IV v A, xiii A, xxv A-C, quia malitia sua

non privatur sacerdos potestate Ordinis, et pro dignitate officii gratiam, etiam malus, conferre valet, IV xix C, ideo sacra valide, etsi illicite, ministrat, IV xxv B.

MISERIA a peccato venit, II iv A, et sola mala voluntate miser quisque efficitur, miserior futurus, si eam opere compleverit, IV xl ix B; ideo minus miserum est non adipisci quod cupitur, quam adipisci quod non oportet, *Ibid.* — Libertatem a miseria habuit angelus, II iv A, et homo ante peccatum, et hanc plenissime habebunt Beati, II xxv O, sed ea carent viatores, *Ibid.*, quia non ex natura, sed ex gratia est, II xxv Q.

MISERICORDIA nonnunquam pro bonitate large accipitur, sed misericordiae est quod a peccato mundat et a miseria liberat, bonitatis quod ad facturam et ad gubernationem pertinet, IV xl vi D, misericordia est erga miseros, bonitas ad omnes, *Ibid.*; ubicumque ergo est miseria, illic et misericordia, non igitur in *cœlo*, sed in terra, *Ibid.* — Item differt misericordia a miseratione, quod altera naturam designat, altera operationem, IV xl vi C. — Misericordia Dei una est, quum sit ipsius essentia, sed propter multos effectus pluraliter dicitur misericordiæ, I xl G. In remissione peccatorum maxime apparet, in Baptismo scilicet et Pœnitentia, IV xvii D; sed hujus nullum inveniri potest meritum, quoniam gratis datur, I xli A, et quum misereri non vult Deus, dicitur reprobare, quum non miseretur, perhibetur obdurare, *Ibid.* — Omnes viæ Domini dicuntur misericordia et veritas, IV xl vi A, quia in omni opere Dei, juxta aliquos, vere concurrunt et inveniuntur, IV xl vi E; sed misericordia potius est de præsenti, IV xl vi A, quia multis modis miseretur nunc Deus, quibus non miserebitur postea, IV xl vi B, quapropter primus ejus adventus misericordiæ fuisse asseritur, secundus futurus justitiæ, IV xl vi E; item potius respicit electos, etsi repro-

bis non desit, nec modo nec postea, qui infra condignum punientur, IV xl vi A, B, quo sensu dicitur Deum non continere in ira sua misericordias suas, IV xl vi A. Et quidem misericordia et justitia (seu veritas) unum sunt et idem in Domino, id est divina essentia, sed communi eloquio distinguuntur, non ad significantium diversitatem in operante, sed in operibus, quibus ostenditur Deus modo æquus retributor, modo pius miserator, IV xl vi C, sicut Christus virtus nuncupatur, sapientia, fortitudo, veritas, etc., pro diversitate sensuum diversis insignitus vocabulis, *Ibid.* — Quo sensu asseratur judicium sine misericordia his fieri qui non fecerunt misericordiam, IV xl vi A.

MISSA sic dicitur vel quia missa est hostia, cuius commemoration fit in illo sacrificio, IV xxiv M, vel quia coelestis nuntius ad consecrandum vivificum corpus advenit, et ideo nisi angelus venerit, Missa jure vocari nequit, IV xiii A; sed ad Missam hæretici, excommunicati et simoniaci, nullo modo veniunt angeli, nec proinde Missa est, *Ibid.* — Quotidie celebratur, ad recordationem passionis Christi, IV xii G, non ob insufficientiam primi sacrificii in cruce, *Ibid.*, sed in remissionem quotidianorum peccatorum, IV xii H. — In Missa nihil a bono majus, nihil a malo minus perficitur sacerdote, quia non in merito consecrantis, sed in verbo perficitur Creatoris, IV xiii A. — Cf. Eucharistia, Hostia.

MISSIO. Pater a nullo unquam legitur missus, I xv C, quia a nullo alio est, I xv N, ne videretur a majore missus, III t B, nec tamen propter hoc major censendus est, I xv O; sed non incongrue missi sunt Filius et Spiritus Sanctus, III t B. — Filius et a Patre dicitur missus, I xv C, et a Spiritu Sancto, I xv D, et a se ipso, I xv B, E, et a tribus simul, I xv F, G. Item multiplicitate missus est, æternaliter et temporaliter, æternaliter in generatione æterna, et sic melius dicitur genitus, I xv K, temporaliter in

incarnatione, eo enim missus dicitur quod in forma hominis in mundo apparet, I xv C, III 1 A, et sic missus est, non mutando locum, quia in mundo erat, sed ex invisibili visibilis apparet, I xv B, F; item visibiliter et invisibiliter, visibiliter quum in carne apparet, invisibiliter quum in mentes fidelium illabitur, I xv K, III 1 A, et primo modo semel missus est, ut fieret homo, secundo modo quotidie mittitur, ut sit cum homine, I xv L, primo modo dicitur venisse in mundum, secundo non, I xv M. Nec tamen minor censendus est Patre a quo mittitur, I xv O. — Similiter Spiritus Sanctus et a se ipso mittitur, I xv A, et a Patre et Filio, I xiv B, et duobus modis mittitur, visibiliter, quum creaturæ demonstratio ne visibilis apparet, invisibiliter, mentibus fidelium illabendo, I xvi A; primo modo nec in propria substantia apparet, nec motu temporali venit ad homines, nec magis erat in creaturis sub quibus apparet quam in aliis, I xvi B, sed facta est quædam creaturæ species ex tempore, in qua visibiliter ostenderetur, et per cuius temporalem motum significaretur spiritualis et invisibilis ejus infusio, *Ibid.*; secundo modo missus dicitur, quum facit nos diligere Deum et proximum, per quod manemus in Deo et Deus in nobis, I xvii F, et sic non modo quoad dona, sed ipse incircumscripsus et infinitus Spiritus multis justorum cordibus simul infunditur, inaccessibilis quidem natura, sed receptibilis bonitate, I xiv C; nec ob hanc missionem censendus est minor Patre aut Filio, I xiv C, xv O. An a creaturis, v. g. episcopis vel sacerdotibus, mittatur, I xiv D-F. — Etsi pâri modo visibiliter missi sint Filius et Spiritus Sanctus, aliter tamen, quia Filius in unitatem personæ creaturam assumpsit in qua apparet, Spiritus vero non, I xvi C, et ideo ob hujusmodi missionem Spiritus non factus est minor Patre,

I xvi C, Filius autem minor factus est non modo Patre, sed Spiritu Sancto et sc ipso, I xvi D. — Omnes angelos mitti ad excedenda officia affirmant aliqui, II x B, inferiores quidem seu Angelos vel Archangulos ex officio, alios ex occasione, II x C, E; negant alii, II x A, quia tribus tantum infimis choris incumbit mitti, tribus supremis adsistere, tribus mediis ab adstantibus ad ministrantes jussa divina deferre, II x F. MOECHIA tertio secundæ tabulæ præcepto prohibetur, quo nomine omnis illicitus concubitus vel pudendorum usus intelligitur, III xxxvii C. Cf. Luxuria. MORS. Duplex est mors, altera qua anima a Deo separatur per peccatum, I viii C, altera qua corpus ab anima dividitur, III xxii A, et utraque homini a diabolo propinata est, *Ibid.* Moriendi enim possilitas ex natura venit, necessitas ex peccato, III xvi A, et ideo mors a Deo non esse dicitur, quia ab eo non est peccatum, pro quo infligitur, II xxxvii C. — In primo igitur statu potuit homo mori et non mori, in secundo potest mori et nequit non mori, in tertio poterit non mori et non poterit mori, II xix A; in primo mortale corpus habuit, in secundo mortuum habet, in tertio immortale habebit, *Ibid.* — Moribundis reconciliationem petentibus non est deneganda pœnitentia, IV xx E; eis tamen non est imponenda, sed indicanda tantum satisfactio, IV xx D. — In Christo nulla fuit moriendi necessitas, III xvi A; mori tamen voluit, ut justo prælio vinceretur diabolus, III xix A, xx A; et morte sua nos a peccato liberavit, III xix A, a diabolo, *Ibid.*, et a pœna, III xix C, Patrique nos reconciliavit, III xix F. MOTUS in Deum cadere nequit, I xlvi A; ideo hoc distat agens creatum ab increato, quod illud cum motu, hoc sine motu operatur, II 1 B. — Motus sensualis animæ, qui in corporis sensus intenditur, cum pecoribus nobis communis est, et ad exteriorem hominem pertinet, II xxiv F;

ab eo, quasi a muliere, incipit tentatio, sed quamdiu in eo manet, levissimum est peccatum, II xxiv H, ideo primus cogitationis motus non punitur æternaliter, II xxxiii N. — Omnis motus animi ex arbitrio est, sed bonus motus ex arbitrio et gratia, malus ex arbitrio dumtaxat, II xxvii C. An uno eodemque voluntatis motu velit homo bonum et malum, controvertitur, II xxxix C.

MULIER. *Vide* Eva, Femina.

MUNDUS primo in forma confusionis factus, tribus diebus distributionem accepit, tribus sequentibus, ornatum, II xiv F. De modo creationis ejus non conveniunt doctores, II xii B et seq., xv E. — Non adeo perfectus est ut nihil ei desit, alioqui Creatori æquaretur, I xliv

B, nec ut melior eo fieri non possit, I xliv B. — Propter hominem factus est, ut ei serviret, II i H, ad assecutionem beatitudinis, I i B; ideo eo utendum est, non fruendum, *Ibid.*

MUTATIO mors est quædam, quia quod mutatur non servat verum esse, et quod mutari potest, potest quod fuerat non esse, I viii C, illud ergo dumtaxat quod nec mutatur nec mutari potest, verissime dicitur esse, *Ibid.* — Duplex autem est mutatio, per loca, id est per motum, et per tempora, id est per affectiones, I viii C, xxxvii K, quæ ambæ in creaturam cadunt, sed non in Deum, I viii C, xxxvii I; hoc ergo distat agens increatum a creato, quod illud sine mutatione, hoc cum mutatione operatur, II i B.

N

NATIVITAS duplex est, alia in utero, alia ex utero, II xxxi I. — Nasci potest aliquid de alio multiplicitate, nec semper per generationem, ideo non omne quod ex aliquo natum est, ejus filius est, et econverso, III iv B. Quamvis igitur natus sit Christus a Patre, ut Deus, et a Spiritu Sancto, ut homo, filius dicitur Patris, non filius Spiritus, *Ibid.*; item etsi ut homo natus sit de Spiritu Sancto et B. Virgine, filius dicitur Virginis, non filius Spiritus Sancti, *Ibid.* — Aliud est quod nec natum nec factum est, scilicet Pater; aliud quod natum, sed non factum, id est Filius; aliud quod nec factum nec natum, id est Spiritus; aliud quod factum, sed non natum, id est insensibilia; aliud quod factum, et natum et renatum, id est homo; aliud quod factum et natum, sed non renatum, id est animalia, I xiii H.

In Trinitate innascibilitas proprietas est Patris, tanquam omnium principii, I xxxi H, nativitas proprietas Filii, I

xxvi B, quia processio ejus a Patre proprie nativitas dicitur, I xviii E, et hoc differt a processione Spiritus Sancti, I xiii D; Pater ergo ingenitus et innascibilis, Filius nascibilis et natus, Spiritus Sanctus nec nascibilis nec natus, I vii C. — Nascendo non modo accepit ut sit Filius, sed ut sit simpliciter, et sit essentia, I xviii F; et quidem nativitate Filius tantum est, sed nascendo essentia, I xviii G, quia nascendo eamdem quam habet Pater, accepit essentiam, I xviii H. Licet ergo natus sit, initium non habet, I ix B-G, et Patri coæternus est, I ix B-E, quia eterque æternus, Pater ut innascibilis, Filius ut natus, I ix O; non enim omne quod æternum est, innatum est, quia quod ab æterno nascitur, habet æternum esse quod natum est, *Ibid.*, nec ideo quia natus, aliquando fuit non natus, sed semper ei proprium fuit semper esse quod natus est, I ix P, nec unquam fuit antequam natus, nec ante natus quam

fuit, I ix P. — In Christo duæ sunt nati-vitæ, altera divina ex Patre, ab æter-no, altera humana ex Matre, in tempore, III viii B, quæ ultima et propter nos est, et secundum nos, et super nos, *Ibid.*, et a nostra differt, quia sine virili se-mine peracta est, III iv D. — Cf. Filius. NATURA omnis a Deo facta est, II xxxvii D, et ideo bona est, II xxxv G, xxxvii B, et quum sit mala, bonum dici potest malum, II xxxiv E, quantumeumque enim vitiata, bona esse non desinit, quia ne-quit vitium bonitatem naturalem penitus con-sumere, II xxxix A. — Aliud est natura, aliud res naturæ, I xxxiv A, sed in divinis non est inter eas distinguen-dum, I xxxiv B, C. — In divinis natura nec genuisse nec genita dicitur, I v G, K, nec proinde nuncupatur Verbum Filius natura, nisi quia ejusdem est naturæ cum Patre, I v M. Incarnata a quibus-dam, et non male, dicitur, III v C, non autem caro facta asseri potest, III v D, nec de Virgine nata, nisi late pro per-sona sumatur, III viii A, in quantum in Deo natura et persona idem sunt, I xxxiv A. — In homine quandoque sumi-tur pro communi specie, et sic om-nium hominum una est natura, scilicet humanitas, III ii A, quandoque pro sub-stantia, et sic in unoquoque duplex est natura, anima et corpus, *Ibid.* — Illa naturaliter fieri perhibentur, quæ ex causis in creatura præexistentibus ori-un-tur, illa præter naturam, quorum in Deo tantum sunt causæ, ut gratuita, II xviii G; sed multa præter leges natu-ræ fiunt quæ non sunt contra naturam, nisi quoad nos, quia naturæ legibus voluntas Dei non alligatur, II xvii D; et simili-ter naturalia quodam modo gra-tuita dici possunt, quia ad generalem Dei gratiam pertinent, II xxv H. — Cf. Incarnatio.

NECESSITAS. Libertas a necessitate de ra-tione est arbitrii, quia ubi necessitas, nec libertas est, nec voluntas, nec mer-itum, II xxv I, inculpabile enim est

quod necessitas intulit, IV xlII B; et ideo ibi tantum liberum dicitur esse ar-bitrium, ubi quis sine necessitate et coactione eligere vel appetere valet quod ex ratione decreverit, II xxv E.

NEGATIO propositioni addita, id tantum negat quod sine illa aiebatur, ideo quæ sine illa relative dicebantur, cum illa non substantialiter enuntiantur, I xxviii A. Ingenitus ergo seu non genitus rela-tive dicitur haud secus ac genitus, *Ibid.*

NICOLAUS Papa II. Decreta aut responsa de baptizatis a Judæis, IV iii B; de simo-niacis ordinationibus, IV xxv G, et ætate ordinandorum, IV xxv I; de Matrimonii essentia, IV xxvii D, indissolubilitate, IV xxvii H, et variis impedimentis, IV xxxii E, xxxiv D, xl A, xlII B, D, G; de uxoricidio, IV xxxvii B.

NIHIL. Sic dicuntur omnia quæ Deus non fecit, ut idolum, III xxxvii B, et pecca-tum, II xxxvii A; ideo nihil fieri dicun-tur homines quum peccant, quia a vero esse ad non esse declinant, I xlvi M, II xxxvii A.

NOMEN. Eadem nomina modo universaliter, modo proprie sumi contingit, I x D. — In divinis quædam dicuntur nomina relative ad personas, quædam respectu ad essentiam, quædam translative et per similitudinem, I xxii A; alia ex tempore, relative ad creaturas, I xxii B, alia ex tempore, sed sine relatione, I xxii D; unum est, nempe Trinitas, quod de nulla persona sigillatim, sed de tribus simul dicitur, et non secundum substantiam, I xxii C. — Quæ ad singulas personas per-tinent, relative ad se invicem dicun-tur, et non substantialiter, I xxii E, F, xxvii E, sed concreta, ut Pater, Filius, relationem et hypostases simul designant, abstracta, ut paternitas, filiatio, relationem dumtaxat, I xxvii C. — Quæ ad essentiam pertinent, ad se dicuntur et substantialiter, I xxii E, F, xxvii E, de omnibus simul personis et de singu-lis sigillatim, I xxii A, nec pluraliter dicuntur de tribus, I xxii E, F, si tamen

excipiatur nomen personæ, quæ substantialiter dicitur de qualibet, I xxiii B, et plurificatur in summa, quia dicuntur tres personæ, non una persona, I xxiii A. Sed nonnulla essentiam significantia interdum de personis intelliguntur, interdum de tota Trinitate, I xxvii I, xxxiv F, et quum ad personas referuntur, de tribus dici nequeunt, quum ad totam Trinitatem, de qualibet prædicari possunt, *Ibid.*, et quamvis substantialiter et nunquam relative dicantur, ponuntur tamen pro relativis, etsi non relative, ut Deus de Deo, lumen de lumine, I xxvii H, quod fieri nequit cum nominibus mere personalibus, non enim dicitur Filius de Filio, I xxvii I. — Quæ translative et per similitudinem prædicantur, ratione similitudinis considerata, intelligenda sunt, I xxxiv K; quæ ex tempore, relate ad creaturas, vel omnibus vel quibusdam tantum personis conveniunt, I xxii B. — Quæ unitatem significant, ut unus, unitas, ad exclusionem multitudinis et compositionis dicuntur, I xxiv B, nec in Deo ponunt numeralem quantitatem, I xxiv C; quæ pluralitatem designant, ad singularitatis et solitudinis negationem apponuntur, I xxiv D, non ad diversitatem

aut multitudinem asserendam, I xxiv D. — Nomen Dei in vanum assumere vetat secundum Decalogi præceptum, III xxxvii B. — Nomen quod est super omne nomen, id est nomen Filii Dei, humilitate et obedientia meruit Christus, sed ab æterno Verbum habuit, III xviii C. — Cf. Prædicatio.

NOTITIA vestigium est Trinitatis in anima, cum mente et amore, I iii S; Filium quodam modo repræsentat, I iii T, nec minor est mente, I iii V.

NOX. A nocte triduana incepit mundus, usque ad creationem stellarum, et a nocte incepit quisque dies, quia homo a tenebris ad lucem per Christum reducendus erat, II xiii E. — Ob infirmitatem hominis instituta est diei et noctis successio, II xiv G; sed post judicium, stantibus sole et luna, perpetuus dies erit in cœlo, perpetua nox in inferno, IV xlvi E. — Quo sensu dicatur Christum nocte venturum ad judicium, IV xlvi C.

NUMERUS. Variis modis res numero differre dicuntur, I xix Q; an et quomodo personæ in Trinitate numero differant, I xix N-Q.

NUPTIÆ. *Vide* Matrimonium.

O

OBDURATIO effectus est reprobationis, quoniam hi obdurantur quorum Deus non miseretur, I xl D; obdurat autem Deus non impertiendo malitiam, sed gratiam subtrahendo, non cogendo peccare, sed misericordiam non largiendo, *Ibid.* — Obduratio, etsi reprobationem consequatur ut effectus, demeritum præsupponit, I xli A.

OBEDIENTIA. Omni legitimæ potestati obediendum est, dummodo contra divinam legem nihil præcipiat, II xliv C. — Obedientia sua in conceptione meruit Chri-

stus corporis sui glorificationem et animæ impassibilitatem, III xviii B; obedientia in passione meruit nomen quod est super omne nomen, III xviii A, C.

OBSTETRICES Ægyptiæ leviter peccaverunt mentiendo, sed peccaverunt, III xxxviii A.

OBSTINATIO, id est induratæ mentis in malitia pertinacia, quandoque dicitur peccatum in Spiritum Sanctum, nec immerito, quia justitiam Dei contemnit, II xlvi A, non tamen quælibet, sed quam comitatur in fine impoenitentia, II xlvi

B, nam de quantocumque peccatore in hac vita non est desperandum, II xliii C.
ODIUM. Duo in homine odienda sunt, vi-
tium et peccatum, duo diligenda, natura
et virtus, III xxix G; propter prima jube-
mur odisse vel malos parentes, in quan-
tum malos, *Ibid.*, propter alia diligere
aut saltem non odisse vel inimicos, in
quantum homines, III xxix F, xxx.

OLEUM bonam conscientiam significat, et
in triplici unctione adhibetur, cum bal-
samo ad unctionem baptizandorum et
confirmandorum, IV xxiii A, solum ad un-
ctionem infirmorum, *Ibid.* Cf. Chrisma.

OMNIPOTENTIA. Omnipotens dicitur Deus
quia omnia potest, etsi non faciat nisi
ea quæ rationi congruant, I xlii A, F, G;
nec refert eum multa non posse, ut Io-
qui, ambulare, quia id in creaturis ope-
rari potest, quas loquentes vel ambu-
lantes facit, I xlii B, mentiri vel peccare,
quia hoc non est potentiae, sed infirmi-
tatis, I xlii C, mori vel falli, quia id de-
rogat omnipotentiae, I xlii D. In hoc au-
tem apparet ejus omnipotentia, quod
omnia quæ vult et quæ dignitatem ejus
non dedecent, facit, et quod a nullo quid-
quam pati potest, I xlii E, aut in volun-
tate impediri, I xlii F; nec tantum potest
quæcumque vult se posse, aut vult se
facere, quod etiam possunt Beati, sed
quidquid vult fieri, sive a se sive ab
aliis, quod nequeunt comprehensores,
I xlii G, H. Hanc potentiam habet tota
Trinitas, Pater a se et per se, Filius et
Spiritus Sanctus non a se, sed per se,
I xlii H. — Juxta nonnullos, nec potest
Deus aliud facere quam quæ facit, nec
melius facere id quod facit, nec aliquid
prætermittere de his quæ facit, I xliii A,
quoniam facere nequit nisi quod bonum
et justum est, aut quod exigit justitia,
I xliii A, B, aut quod debet, I xliii D,
aut quod optima causa cogit eum fa-
cere vel omittere, *Ibid.* Sed contra, in
Deum non cadit obligatio aut coactio,
I xliii C, D, nec voluntas ejus major est
ejus potentia, aut econtra, quum unum

et idem sint, quamvis plura sint sub-
jecta ejus potentiae quam voluntati,
I xliii E; ideo plura potest facere quæ
non vult, et dimittere ea quæ facit,
et facere quæ non facit, et velle quæ
non vult, ut patet intuentibus, quum
omnes salvos facere posset, quos tamen
omnes non salvat, *Ibid.* Similiter alia
et meliora quam fecit, facere posset,
I xliv A, non enim adeo perfectus est
mundus ut nihil ei desit, nec eo melior
fieri possit, I xliv B; item et meliori
modo, quantum ad rem factam, quam
aliter et melius facere posset, non au-
tem quantum ad se, quia non alia nec
majori sapientia, I xliv C. Quæ etiam
semel potuit, semper potest, etsi sint
quædam quæ olim fecit et nunc facere
nequit, ut incarnari vel resurgere, quia
eadem potentia qua olim ea fecit, potest
nunc ea fecisse, I xliv D.

ΟΜΟΟΥΣΙΟΣ seu consubstantialis, I xxxiv
H, vox a Niceno concilio contra Ari-
anos prolata, et a catholicis doctoribus
recepta, ad significandum unitatem sub-
stantiae in Patre et Filio, I xxxiv I.

OPERATIO (ad extra) in Trinitate tribus
personis communis est et indivisa, I
xv A, III 1 D, quia tres, sicut insepar-
abiles sunt, ita inseparabiliter agunt,
III 1 D; quum ergo uni specialiter tri-
buitur opus, ea nominata, tota Trinitas
operari intelligitur, III 4 A. — Pater
per Filium aut Spiritum Sanctum, vel
in Filio aut Spiritu Sancto operari dici-
tur, non quasi per instrumenta aut
cum instrumentis, II xiii H, sed quia ab
eo operandi potentiam acceperunt, II
xiii K; similiter Filius per Spiritum ope-
rari asseritur, qui ab ipso procedit,
Ibid.; sed nec Filius nec Spiritus San-
ctus in Patre aut per Patrem, ut in
Patre monstretur auctoritas, II xiii I. —
Quatuor modis operatur Deus in crea-
tione, II xii H, et uno modo operari non
desinit, II xii G, xv F. — Quædam Dei
opera justitiae communiter deputantur,

ea scilicet quibus præcipue æquus apparet retributor et judex, IV xlvi C, quædam misericordiæ, quibus pius ostenditur et miserator, *Ibid.*, ut quum a peccatis mundat vel a miseria liberat, IV xlvi D; et hoc, vel quia reapse alia a justitia, alia a misericordia procedunt, juxta quosdam, IV xlvi E, vel potius, juxta alios, ad ostendendum diversitatem non subjacentis rei, sed effectum circa creaturas, IV xlvi C; quum enim unum et idem sint in Deo justitia et misericordia, *Ibid.*, in omni opere ejus simul concurrunt, IV xlvi A, secundum effectum vel signum, aperte vel occulte, IV xlvi E.

Bona ex genere opera ex solo arbitrio facere potest homo, sed quibus vitam non meretur, II xxvi H; illa tantum vere bona sunt et remunerabilia ad vitam, quæ fiunt per dilectionem Dei, III xxiii D, seu ex caritate prodeunt, IV xiv B, et hæc ex libero arbitrio sunt et gratia, sed principaliter ex gratia, II xxvii D. — Quæ in caritate fiunt, viva dicuntur, quæ sine caritate, mortua, IV xiv B; et viva per peccatum sequens mortificantur, sed per subsequentem pœnitentiam reviviscere possunt, IV xiv B, xv D, mortua autem nunquam viva fieri valent, IV xiv B. Nec mortificata nec mortua remunerantur ad vitam, sed non inutilia sunt, quia tolerabilius faciunt extremi judicii supplicium, IV xv D, E, et peccatores ad recipiendum pœnitentiæ gratiam disponunt, IV xvi B. — An omnia infidelium opera sint peccata, II xli A-C. — Ex operibus legis etiam in caritate factis nullus unquam justificatus est, quia in servitutem imposita sunt, non in justificationem, IV i C. — *Cf.* Actus.

ORATIO. Christus orando non obtinuit quod secundum humanum affectum petiit, quia non sic petiit ut impetraret, III xvii C. — Deum oramus, non ut eum doceamus, qui omnia novit, sed quia necesse habet rationalis creature tem-

porales causas ad æternam veritatem referre, sive petendo sive consulendo, IV xlvi F. Similiter angelii et Beati orationes nostras cognoscunt in Verbo, easque Deo offerre dicuntur, non ut eas discat, sed ut discant ipsi quid de his implendum sit, IV xlvi F, G, et pro nobis orare dicuntur quum nobis meritis et bona voluntate suffragantur, IV xlvi G. — Pro quantocumque peccatore, quamdiu in vivis est, orare licet, II xlviii C. — Defunctis prosunt fidelium orationes, quantum in vita meruerunt, IV xlvi B. — Nihil prodest orare, nisi mens a peccato revocetur, IV xv C.

ORDO signaculum est quoddam quo traditur spiritualis potestas ordinato et officium, IV xxiv K, et sacramentum dicitur, quia in ordinum perceptione res sacra, id est gratia, confertur, *Ibid.* — Iterari nequit, ne sacramento fiat injuria, IV vii B, xxv B. — Septem sunt ordines seu gradus ministerii sacri, sicut sunt septem dona Spiritus Sancti, IV xxiv A, ad designandum quod hi tantum digni sunt ad ministerium assumi qui septiformi gratia pleni sunt, IV xxiv B, nempe ostiarii, IV xxiv C, lectores, IV xxiv D, exorcistæ, IV xxiv E, acolythi, IV xxiv F, subdiaconi, IV xxiv G, diaconi, IV xxiv H, presbyteri, IV xxiv I. Omnes clerici, id est sortiti vocantur, et tondentur, quia illorum est alios regere et nosse secreta Dei, IV xxiv B. — Etsi omnes ordines sint spirituales et sacri, duo tantum sacri dicuntur, diaconatus scilicet et presbyteratus, quia hos solos primitiva Ecclesia legitur habuisse, IV xxiv I; ideo clericis in his constitutis et subdiaconis omnino interdicitur matrimonium, sub pœna exclusionis ab officio, ceteris autem qui continentiam non voverunt, uxorem, saltem virginem, ducere indulgetur, IV xxxvii A. — An valide conferantur ordines ab episcopo hæretico, IV xxv A-C, degradato vel excommunicato, IV xxv C; quid de simoniace vel a simo-

niacis ordinatis, IV xxv E-H. — De aetate ordinandorum, IV xxv I. — Cf. Episcopus.

Ordines angelorum. Vide Chorus.

OSTIARII, inter clericos primi, præsunt ostiis templi, omnia intus et extra custo-

diunt, dignos suscipiunt et indignos respuunt, quapropter in ordinatione traditur illis clavis, IV xxiv C. Hoc officio funetus est Christus, ejiciendo vendentes de templo, *Ibid.*

P

PANIS de frumento materia est Eucharistiae, nec sufficit offerre grana frumenti, IV xi H. — Verbo consecrationis substantia panis sit corpus vel caro Christi, IV xi B, ita ut quod ante consecrationem panis erat, postea corpus sit, IV xi C, sive ejus substantia transeat in corpus Christi, *Ibid.*, sive in nihilum vel in præjacentem materiam redigatur, ut sub speciebus locum det corpori Christi, IV xi D. In quibus quædam certa videntur, nempe substantiam panis non remanere sub speciebus cum corpore, *Ibid.*, nec tamen esse materiam ex qua fit corpus, IV xi C, et ex ea nihil addi corpori Christi, IV xi B, C. — Panis sanguine intinctus fidelibus porrigi non debet, IV xi H. — Cf. Eucharistia, Hostia.

PAPA sic dicitur quasi pater patrum, IV xxiv I; successor est Petri apostoli et in V. L. per Aaron figurabatur, *Ibid.*

PARADISUS terrestris locus erat amoenissimus, orientem versus, a terris habitatis remotus, et usque ad lunarem circumflexum pertingens, II xvii E. — Illuc non factus, sed positus est homo, ut sciret se ibi esse non jure naturæ, sed gratia, *Ibid.*; et inde ejectus pro peccato, II xxix C, D, nunquam, quantumcumque paenituerit, illuc regredi valuit, II xxxiii H. — De lignis paradisi, II xvii F, et de gladio flammeo ante januam ejus posito, II xxix E. — Tempore diluvii illuc non ascenderunt aquæ, II xvii E. — Cf. Adam, Arbor.

Paradisus cœlestis, id est cœlum em-

pyreum, quod est angelorum mansio, II ii F, hominibus clausus per peccatum Adæ, IV i M, nec per circumcisio[n]em nec per Baptismum apertus est, sed per mortem Christi, IV iii M, seu per humilitatem et obedientiam ejus in passione, III xviii A. Non nisi enim a Christo aperiri poterat, III xviii E, quia sicut per tantæ peccatum superbiae quæ omnibus nocere potuit, clausus est, ita per tantæ meritum humilitatis quæ pro omnibus satisfacere posset, reserandus erat, *Ibid.*; alio tamen modo quam per mortem illum reserare poterat Christus, *Ibid.*

PARENTES sic sunt honorandi, ut eis debita reverentia exhibeat et necessaria ministrentur, III xxxvn C. — Parentes mali minus diligendi videntur quam extranei boni, III xxix F; imo in quantum mali, odiendi sunt, III xxix G.

PARTICULARE id dicitur quod de uno solo prædicatur, I xix O, ut individua in specie, I xix N. — Personam quamque in Trinitate particulare vocat Damascenus respectu essentiæ, quia nec de aliis communiter nec de aliqua aliarum singulariter prædicatur, I xix O; sed, ut videtur, valde improprie, I xix H, N, alias vel diei oportet tres esse essentias, I xix I, vel una essentia non diceretur esse tres personæ, I xix K.

PASCHALIS Papa II quosdam ob spiritualem cognitionem matrimonio copulari prohibet, IV xlII F, G.

PASSIO. Aliud est propassio, quæ animo non dominatur, aliud passio, quæ animum movet et turbat, III xv F, et quia

passio non cadit in Deum, I xlvi H, quasdam passiones, ut tristitiam et timorem, expertus est Christus, per modum non passionis, sed pro passionis, III xv F, qua propter modo timuisse, modo non timuisse dicitur, *Ibid.* — Omnis passio poena est, quia ab ea patimur, sed in quantum ea patimur, non est peccatum, II xxxvi G; sunt autem que simul sunt poenæ et peccata, ut invidia, ira, etc., *Ibid.*

Patiendi potentia homini ex natura competit, necessitas ex peccato, III xv A; vere ergo passus est Christus, III xv D, G, quia passibilis fuit in anima et corpore, III xv A, sed nulla fuit ei patiendi necessitas, III xv A. Pati tamen et mori voluit, non pro se, sed pro hominibus, ut passio ejus et mors forma essent humilitatis et causa gloriae, III xviii E. — Et quidem alio modo humana genus salvare poterat, *Ibid.*, scilicet per potentiam, III xx B; sed in conflitu cum diabolo ut noluit potentia, cuius amator est diabolus, III xx A, sed potius justitia, III xix B, cuius osor est Lucifer, III xx A, qui jure quodam sibi subditum hominem juste amisit, dum Christum non sibi subditum injuste occidit, III xix A, xx A. — Passio Christi commendat caritatem Dei in nos, et nostram in Deum provocat, III xix A, universa delevit peccata, *Ibid.*, diabolum ligavit ac potestate prævalendi privavit, hominem a potestate ejus liberavit, *Ibid.*, a poena æterna et temporali, III xix C, quæ in Baptismo penitus relaxatur, in Pœnitentia minoratur, III xix D, pretium humanæ redemptionis solvit, non diabolo, sed Deo, III xx C, pro omnibus quoad sufficientiam, pro electis quoad efficientiam, *Ibid.* — Hominibus meruit redemptionem a peccato et reservationem paradisi, Christo clarificationem corporis et animæ impassibilitatem, III xviii A, et nomen quod est super omne nomen, quod ut Deus ab æterno habuit, sed ut homo per obedientiam

obtinuit, III xviii C. — Passio Christi opus dici potest Patris, Filii et Judæorum, III xx D, quia traditus est a Patre, a se ipso et a Judæis, III xx C; hanc enim pariter voluerunt Judæi et Deus, sed Judæi mala voluntate, quia Christum volebant simpliciter occidere, I xlvi B, E, Deus bona voluntate, quia bonum erat sic Christum pati, I xlvi C; et similiter viri sancti eam, in quantum liberationem operata est, volunt et de ea gaudent, in quantum Christi afflictiva fuit, nolunt et de ea dolent, I xlvi D. Passiones autem Sanctorum, quia ad redemptionem humani generis non pertinent, possumus æqua voluntate velle et noile, velle in quantum sunt martyribus proficiæ, nolle in quantum passiones sunt, I xlvi E. — Quotidie renovatur, quia Christus semel in cruce peremptus, quotidie iterum immolatur in Sacramento ad nostram sanctificationem, sed aliter, IV xii G.

PATER non pars est Dei aut Trinitatis, I xix G, sed principium totius deitatis, I xxix A, non divinæ essentiæ, nec sui ipsius, quum non habeat de quo sit, sed Filii et Spiritus Sancti, I xxix B. — Ipsi specialiter tribuitur æternitas, quia a nullo alio est, I xxxi C, E, unitas, quia unum est cum personis a se procedentibus, I xxxi G, H, potentia, I xxxiv F, ne velut antiquior, aliis censeatur infirmior, I xxxiv G, innascibilitas, I xxxi H, quia solus proprie ingenitus, I xxviii A-C, solus sine auctore, et auctor Filii generatione, I ix O. Proprietas tamen ejus in divinis non est non natum esse, sed genuisse, seu generatio, unde dicitur Pater, I xxvi B, et quia proprietas non est accidens in divinis, ab æterno et necessario Pater est, I xxvi C. — Relative ergo dicitur Pater, quia non ad se, sed ad Filium, I xxxiii I; eadem quippe proprietas est qua Pater est, ut dicit Hilarius, et qua genuit, ut ait Augustinus, I xxvii A, quia Pater esse nequit nisi in quantum genuit, I xxvii B. Non

tamen omnino idem est esse Patrem et habere Filium, alioqui Pater non esset nomen personæ, sed proprietatis tantum, I xxvii C; ideo nomine Patris significatur non modo relatio, sed hypostasis, nomine vero paternitatis relatio dumtaxat, non persona, *Ibid.* — Etsi solus sit Pater, non dicendus est solus Deus, quia cum Filio et Spiritu Sancto unus est Deus, I xxi A; ideo quæ de solo Deo in Scripturis enuntiantur, non de eo solo intelligenda sunt, sed de tota Trinitate, I xxi B.

A Patre dicuntur esse tam Filius quam Spiritus Sanctus, I xviii D: non enim de nihilo facti sunt, nec de materia, sed de substantia ejus, I v I-L; sed aliter Filius, aliter Spiritus Sanctus, I xviii D, Filius enim ut genitus et donabilis, Spiritus ut procedens et donum, I xviii E. — Generando Filium, genuit Deum, non se ipsum, I iv A, nec divinam essentiam, I v A-D, nec aliud Deum, I iv D, Deum tamen qui non est Pater, I iv B. Non voluntate nec necessitate genuit eum, sed natura, sicut natura est Deus, non necessitate, nec voluntate, I vi A, saltem non voluntate præcedenti vel accedenti, I vi C. — Et quamvis a nullo sit genitus, aliis personis non est major, I xix R, aut potentior, I xx A, quia omnia sua dedit Filio, I xx B, D, et Filium sibi æqualem generare debuit, alioqui vel impotentiae vel invidiae es- set arguendus, I xx E. Similiter, etsi ab eo processerint aliæ personæ, non potentior est illis, quia esse Patrem non est aliquid, sed ad aliquid, I vii A; nec prior, I ix F, G, quia non fuit primo Deus, postea Pater, quasi cœperit esse Pater, I ix G, sed Pater est ab aeterno, I ix D, et tres personæ coæternæ sibi sunt, I ix B. Item nec Filio potentior est, etsi habeat potentiam generandi, qua caret Filius, I vii A, F, nec minor, etsi careat potestate nascendi, qua gaudet Filius, I vii E, quia eadem est potentia in Patre et Filio, qua Pater potest gignere, Filius gigni, I vii F, G, et Pater est

proprietate generationis, qua oportet cum non esse Filium, sicut Filius est proprietate nativitatis, qua oportet eum non esse Patrem, I vii E. Æque ergo magnæ sunt tres personæ, I xix A; a quibusdam tamen Pater dicitur major, ob auctoritatem generationis, dummodo aliæ personæ non censeantur minores, I xvi E; propter quod ipse nunquam legitur missus, quia a nullo est a quo mittatur, I xv N, et per Filium aut Spiritum Sanctum dicitur operari, non econverso, II xiii H, K. — Quia diversa sunt ingenitum esse et genitum, pariter diversum est esse Patrem et esse Filium aut Spiritum Sanctum, quia non ea notione Pater est Pater qua Filius est Filius, aut Spiritus est Spiritus Sanctus, I xxviii E, sed idem est Patrem esse et Filium esse, quia eodem, id est essentia, Pater est quo Filius est, *Ibid.*, eo enim Filius est Deus quo Pater est Deus, et ergo eo Filius est quo Pater est, *Ibid.* Quidquid ergo est Pater quod Deus est, hoc est Filius, hoc est Spiritus Sanctus, quia substantia est, I xxxiii I, et totus est in Filio, totus in Spiritu Sancto, et econverso, I xix E; quod autem Pater est, illud non est Filius nec Spiritus Sanctus, quia proprietas est, I xxxiii I, nec enim eo Pater est Pater quo Deus, nec Filius eo Filius quo Deus, nec Spiritus Sanctus eo donum quo Deus, I xviii G. Pater ergo non est sapiens sapientia aut potens potentia quam genuit, I xxxii C, alias ipse esset Filius, quem in eo idem sit esse quod sapere et posse, I v C, nec pariter eo dumtaxat diligit amore qui a se procedit, I xxxii A, B. — Pater est non modo Filii, sed hominum, verumtamen aliter et aliter, I xxvi D, E; et fit pater noster absque ulla in ejus substantia mutatione, I xxx B; etsi ubique sit, dicimus, Pater noster qui es in cœlis, id est in justis, quia in his est quoddam excellentiori modo, I xxxvii D. — Cf. Deus, Generatio, Ingenitus, Persona, Trinitas.

PATRIARCHÆ primum locum in hierarchia tenent, quorum omnium summus est Romanus, IV xxiv M.

PECCATUM. Solus Deus impeccabilis est, II vii B, ceteri autem natura peccare possunt, et non nisi gratia impeccabiles fiunt, II vii C; quapropter contra Manichæum asserentem hominem non posse non peccare, et Jovinianum dicentem eum non posse peccare, II xxxvi H, tenet Ecclesia eum posse quidem semper non peccare, sed tamen peccare, II xxviii I, nemo enim sine peccato est vel originali vel actuali, II xxx F, et quamvis nullus peccare cogatur, I xl D, II xli E, omnia venialia vitare nequit, II xxxvi I.

Peccatum multipliciter definitur, II xxxv A, et intelligitur, II xxxv B; prout distinguitur a delicto, est perpetratio mali scienter facta, II xlII G. — Ad illud tria concurrunt: sensualitas illecebram delectationis concipiens, ex quo fit levissimum peccatum, ratio inferior sensualitatis suggestione pulsata, qua consentiente, veniale vel mortale fit peccatum, demum ratio superior ab inferiori tentata, quæ si consenserit, consummatur peccatum et fit damnabile, II xxiv H, I. — In voluntate præcipue consistit, ex qua, velut ex arbore mala, procedunt opera mala, II xxxv C, non autem in sola voluntate, sed in omni actu malo, sive interiori sive exteriori, *Ibid.*, non in quantum actus est, quia sic bonus est, juxta quosdam, II xxxv D, quum sit a Deo, II xxxv E, sed in quantum malus, seu recedens ab ordine, quæ malitia est ab homine, II xxxv F; et hoc verum est de peccatis tam commissionis, II xxxv H, quam omissionis, II xxxv I: peccatum ergo duo dicit, voluntatem seu actum, et sic aliquid est, et bonum, et ex Deo auctore, II xxxv D, inordinationem seu vitium, et sic nihil est, *Ibid.*, nisi privatio seu corruptio boni, corruptio non passiva, alias poena esset, sed activa, II xxxv K. Contradicentibus aliis, quia nec mala vo-

luntas nec malus actus ulla ratione bona esse possunt, nec secundum aliquam rationem a Deo procedere, II xxxvii A, C, quum non sint substantia, II xxxvii D, sed mere nihil, II xxxv B, xxxvii A: nihil igitur est peccatum, et quum peccant homines, nihil fiunt, II xxxv B, D, III xxxvii B, et ad non esse tendunt, I xlvi M; bonum tamen corrumpit, sicut abstinentia a cibis corrumpit corpus, II xxxv L. — Peccandi quidem potestas ab homine non est, nec a diabolo, II xlIV A, sed a Deo, a quo omnis est potestas, II xlIV B; peccatum vero a Deo non est, quia naturam non servat, sed vitiat, I xxix B, nec fit Deo volente, sed prava voluntate agentis, I xlvi K, seu ex libero arbitrio, II xxii L, quia ex arbitrio procedit mala voluntas, quæ iniquitas est, II xxii M. Non nisi ergo in ente rationali potest esse peccatum, II xxxi E, quia aliquo modo voluntarium est, nec sine aliqua voluntate esse valet, II xl I D, ne ea quidem quæ a nescientibus vel coactis committuntur, quia est ibi saltem voluntas facti, si non peccati, II xl I E; et mortale in solo arbitrio est, veniale in sensualitate esse potest, II xxiv K. — Ex bono igitur est peccatum, quia prima ejus causa tam in homine quam in angelo est voluntas, quæ est bonum, II xxxiv B, nec ante primum peccatum erat malum unde oriri poterat, *Ibid.*, secunda autem causa, malum est, seu privatio boni, eadem scilicet voluntas ab immutabili bono deficiens, II xxxiv C; item in bono est, quia ut corruptio boni non potest esse nisi ubi est bonum corrumpendum, II xxxiv D. — Cf. Malum.

Peccatum in quantum corrumpit bonum, peccatum est, non poena, II xxxv O; sunt tamen quædam simul peccatum et poena peccati, alia peccatum et causa peccati, alia peccatum, causa et poena peccati, II xxxvi A, poena respectu præcedentis, causa respectu sequentis, II

xxxvi C, quia peccatum quod cito per pœnitentiam non dicitur, mox pondere suo in aliud trahit, II xxxvi A, C; et in quantum peccatum, nou sunt a Deo, in quantum pœna, a Deo sunt, II xxxvi B, E, nec injuste, II xxxvi F, II, I; quædam, ut invidia, ira, cupiditas, ex sua natura peccatum sunt et pœna, II xxxvi G; imo quodlibet mortale pœna dici potest, quia corruptum naturam, non tamen quodlibet pœna peccati, quia non omne causam habet præcedens peccatum, II xxxvi C. — Aequalia non sunt peccata, forte quia non æqualiter caritati adversantur, III xxxvi B; et eorum gravitas ex multis discernitur, loco, tempore, perseverantia, tentationis aceritate, peccantis conditione, in hoc enim quisque gravius peccat quo est Deo acceptior, IV xvi A; imo ejusdem peccati tres sunt gradus, in corde dum admittitur, in opere dum agitur, in consuetudine dum repetitur, II xvi A, xxxiii M. An autem in eodem et circa idem voluntas et actus duo sint peccata, negandum videtur, quia in utroque una est inobedientia, II xlii A, sed majus est peccatum quum voluntas opere expletur, *Ibid.*; nec obstat quod peccator apud Deum damnatur pro peccato voluntatis, et apud homines pro peccato operationis, II xlii B, aut quod duo præcepta quandoque transgreditur, quia amborum una est prohibitio, II xlii C. — Varie dividitur peccatum, in mortale et veniale, II xlii E, in peccata cupiditatis et timoris, vel cogitationis, oris et operis, vel in Deum, proximum et se ipsum, II xlii F, vel infirmitatis, ignorantiae et malitiæ, II xxii H, seu aliis verbis in Patrem, Filium et Spiritum Sanctum, II xlii D. Septem sunt aliis graviora, quæ capitalia dicuntur, quasi capita aliorum, II xlii H, et unum quod dicitur ad mortem, seu in Spiritum Sanctum, scilicet desperatio vel obstinatio, II xlii A, B, vel impugnatio veritatis agnitæ, vel invidia fraternæ gratiæ, II xlii C, D, vel et potius impœ-

nitentia finalis, II xlii C. — Quomodo omnium radix dicatur modo superbia, modo cupiditas, II xlii K.

Peccatum naturam corruipit, II xxxv L, quam spoliat gratuitis, II xxxv M, IV xviii I, et vulnerat in naturalibus, II xxxv M; corpori pariter nocet, quod passibile et mortale fecit, II xxxv N, et animæ, in qua relinquit tenebras, sugando lumen gloriæ, et maculam, id est dissimilitudinem, IV xviii I, qua elongatur a Deo, II xxxv N, IV xviii I; opera bona præcedentia mortifieat, IV xv D, et impedit futura, ita ut ad vitam non computentur, IV xiv B, xv D. — Duabus modis in aliquo esse dicitur, actu quamdiu voluntas vel actio mala durat, reatu quamdiu manet ejus macula in anima, II xlii D; at nullum, præter originale, actu manet quin et reatu, remanere vero possunt alia reatu, quum transierint actu, *Ibid.* — Nullum inultum relinquitur, sed omne puniri oportet sive a Deo, sive ab homine, IV xx B, aut pœnitentia in præsenti, aut poena in futuro, *Ibid.* — Potestas dimittendi peccata, quum sit ipsa divina essentia, creature committi nequit, nisi per modum ministerii, IV v C; ideo dimittit ea et a debito æternæ pœnæ solvit solus Deus, sive in Baptismo, *Ibid.*, sive in Pœnitentia, IV xviii D, sacerdotes autem tanquam ministri, sive ea dimissa declarando, IV xviii F, sive satisfactionem pro eis injungendo, IV xviii G; et hoc agunt in Spiritu Sancto, quia etsi ad totam Trinitatem pertineat remissio peccatorum, Spiritui Sancto specialiter tribuitur, III xxxvi B. Peccata videre seu advertere dicitur Deus, quum ea ad pœnam computat, tegere vel ab eis faciem avertere, quum ea non reservat ad ultionem, IV xviii D. — Mortalia peccata sola contritione deleri possunt, si adsit confitendi voluntas, IV xvii A, B; confitenda tamen sunt singula, non modo Deo, IV xvii C, sed sacerdoti, ut dignam imponat satisfactionem, IV xvii D, E, fit

enim in confessione veniale, quod in operatione erat criminale, IV xvii D; sufficit autem secreta secreto confiteri, IV xvii F; oblita cum aliis remittuntur, IV xxii E. Nullum absque aliis remitti potest, IV xv A, B, quia sine caritate non remittitur, nec caritatem habet qui aliquod malum diligit, IV xv F; imo qui in uno reus est, fit omnium reus, quia uno vitio omnis virtus patitur detrimentum, IV xvi A. Pariter non remittitur peccatum, nisi restituatur ablatum, IV xv G. — Venialia significantur per lignum, fœnum et stipulam, IV xxii B, C. Hominem vita æterna non privant, II xlvi E, et a communione non retrahunt, IV xii H; et facile remittuntur, Oratione dominica, jejunio, eleemosyna, IV xvi D. De his tamen expedit poenitere, alioqui mole sua obruant animam, IV xvi C; sed quodlibet sigillatim confiteri non tenemur, nisi frequentiora, IV xxii E. — An peccata semel dimissa in his qui relabuntur reviviscant, affirmant quidam, IV xxii A, quod absonum videtur, ideo negant alii, sed redire dicuntur, quia in pristina relabens, reus ita constituitur ac si deleta rediissent, IV xiv C, xxii B. — Peccata post hanc vitam remitti accidit, IV xxii A, sed levia tantum, quæ cum caritate et vera pœnitentia exsistere possunt, IV xxii C. An autem aliquod bis vindicari contingat, hic et in futuro, IV xv A, B. — Cf. Clavis, Confessio, Pœnitentia.

Peccatum originale ex Adam ad posterum derivatum est, II xxx A, E, non tanquam actuale Adæ peccatum, II xxx B, nec sola similitudine prævaricationis, ut volebant Pelagiani, sed traductione originis, II xxx C. — Quid sit autem proprie, obscurum est, dicentibus quibusdam, sed male, illud nec culpam nec pœnam esse, sed reatum pœnæ pro peccato primi hominis, II xxx E, alii vero, et bene, illud esse culpam quam omnes concupiscentialiter concepti trahunt, II xxx F, non quidem culpam actu-

alem, quum non sit actus vel motus, sed concupiscentiam, fomitem, languorem animæ, II xxx G, xxxi B, legem carnis, quæ omnes ex Adam natos concupiscentialiter vitiat, II xxx D, et concupiscentes facit, propter quod omnes in Adam peccasse dicuntur, II xxx H, quia ex inobedientia ejus prodit, II xxx I, K, et ex voluntate ejus seminata est, ut in illo esset et in omnes transiret, II xxx L. — Non secundum animam traducitur, quæ non est ex traduce, II xxxi A, sed secundum carnem, quæ a parentibus trahitur, II xxxi B, et ideo in carne esse dicitur, quia ex carne causam habet, II xxxi D, et non nisi carnis corruptione transit in animam, II xxxi B, quæ contactu carnis in libidine conceptæ polluitur, II xxxi D, nec immerito, II xxxii E. In conceptione carnis contrahi dicitur, quia inficitur caro quum concipitur, unde anima polluitur, quum corpori conjungitur, II xxxi D; in carne tamen non est culpa, sed pœna, II xxxi E, fœditas seu corruptio ex coeuntium libidine tracta, II xxxi F. Non enim per propagationem carnalem ab Adam contrahitur, alioqui Christus illud habuisse, sed per conceptionis legem, quæ post peccatum non fit sine libidine, II xxxi H. Nec est contradicatio a parentibus purgatis et sanctis generari pollutos, sicut e circumcisio patre incircumcisa nascitur proles, quia non secundum regenerationem, sed secundum naturam fit generationis, II xxxi G. — Et necessarium vocari potest, quia vitari nequit, et voluntarium, quia a voluntate Adæ processit, II xxxii F, xli D. — Variis modis olim remittebatur, per fidem parentum, IV i H, vel circumeisionem, IV i G; nunc in Baptismo dimittitur duabus modis, quia et concupiscentia minuitur, et reatus ipsius solvit, II xxxii B; unde contra alia peccata, quæ actu transeunt et manent reatu, originale dimittitur reatu, sed remanet actu, Ibid. — An in parvulos transeant non modo peccatum Adæ,

sed omnium antecessorum peccata, II xxxiii A, C, aut saltē a quarta generatione, II xxxiii B, D, ita ut tanto pejor quisque nascatur quanto posterius, ambigere videtur Augustinus, II xxxiii D, E. Nonnunquam tamen in filios redundant parentum peccata, II xxxiii I, quum scilicet corum in malis imitatores sunt, II xxxiii K, et hoc præcipue a quarta generatione, sive ad litteram, quia parentes contingit interdum tamdiu vivere, II xxxiii L, sive mystice, quia in peccato quatuor quodammodo sunt generatio-nes, II xxxiii M. — Cf. Adam, Concipi-sentia.

PELAGIANI hominem per se implere posse omnia mandata contendebant, nec gratiam ei dari nisi ut ea facilius impleret, II xxviii B, ideo ad salutem nihil aliud requiri nisi scientiam legis, ut quæ sunt facienda discamus, nec opus esse orare pro impetranda fide aut caritate aut gratia, quia hæc secundum meritam dantur, *Ibid.*; demum parvulos sine peccati originalis vinculo nasci, *Ibid.*, quia imitatione dumtaxat, non propagatione peccatum Adæ in progeniem transisse dicebant, II xxx C. — Quæ ex Augustino eis favere videntur, explicantur, II xxvii C-H.

PELAGIUS Papa, quandonam viduam du-cens fiat bigamus, determinat, IV xxvii O. **PERFECTIO.** Tripliciter contingit aliquid esse perfectum : secundum tempus, secundum naturam, et universaliter, II iv E, ex quibus primum est naturæ con-ditæ, secundum naturæ glorificatæ, ter-tium naturæ increatæ, *Ibid.*; sed quia perfectum vocari nequit quod non est factum, valde impropte Deus perfectus dicitur, I ix K. — Quælibet Trinitatis persona perfectus Deus est, I xix D, et ideo aliis æqualis, alias non esset per-fecta, I xix E.

PERJURIUM, quinto secundæ tabulæ præcepto prohibitum, III xxxvii C, menda-cium dicitur juramento firmatum, III xxxix A, ideo, juxta quosdam, non vide-

tur esse perjurium ubi non est mendaci-um, etsi falsum juretur, III xxxix A, sed verius dicunt alii triplex esse perjurium, quum quis scilicet falsum jurat quod scit falsum, vel falsum quod putat ve-rum, vel verum quod putat falsum, III xxxix B; non ergo omne perjurium mendacium est, quia non omnis peje-rans mentitur, sed omnis qui falsum jurat, sive mentiens sive non, perjurium facit, non tamen semper perjurii reus est, *Ibid.* — Similiter qui pactum jura-mento firmatum non tenet, perjurus est, non promittendo, sed promissionem non exsequendo, III xxxix B. — Quanto sanctius est per quod juratur, tanto gravius fit perjurium, III xxxix G. — Cf. Jura-mentum.

PERMISSIO signum est divinæ voluntatis, I xl V M, et voluntas Dei dicitur quan-tum ad mala, mala enim sinit fieri, sed non facit, nec male facit ea permittendo, I xl V L. Cf. Indulgentia.

PERSONA dicitur quasi per se sonans, et rem designat nulli alii conjunctam, III x B. Vulgo definitur, substantia rationa-lis individuæ naturæ, III x A, sed non omnis substantia rationalis persona est, III x B; persona enim est anima se-parata Christi, *Ibid.*, vel hominis, III v F, non autem anima corpori con-juncta, *Ibid.*, et Christus ut homo nun-quam fuit persona, III x A, C, quia in ipso anima et corpus invicem unita non erant ante assumptionem a Verbo, III v E, nec unquam personam huma-nam a divina sejunctam constituerunt, III v F.

Tres esse personas in una essentia divinitatis tenet fides catholica, I ii A, et docent Scripturæ, I ii D, F-H. — Per-sona de Deo secundum substantiam di-citur, quia idem est Deo esse personam quod esse, nec aliud est persona Patris quam ipse Pater, I xxii B, xxv B, ideo nomine personæ proprie intelligitur di-vina essentia, et dicere, Pater est per-sona, idem est ac dicere, Pater est Deus,

I xxv B. Sed quadam necessitate translatum est nomen illud, ut pluraliter diceretur, I xxv E, quia tres dicuntur personæ, non una persona, I xxiii A, ut servetur conceptus Trinitatis et utcumque exprimatur quod humano eloquio cuncti nequit, I xxiii C, D; quia enim in Trinitate tres sunt, I xxiii C, quos nec tres Patres, nec tres Filios, nec tres Spiritus Sanctos dicere fas est, I xxiii E, nec tres Deos, id vetante Scriptura, I xxiii F, nec tres essentias aut tria quædam, ne detur suspicio diversitatis, I xxiii G, ideo, deficiente eloquio, illos tres personas dicimus, quia tribus id commune est quod persona est, I xxiii E, nec contradicit Scriptura, I xxiii F. — An autem quum dicitur, Pater et Filius et Spiritus Sanctus tres sunt personæ, persona designet adhuc essentiam, affirmant aliqui, quia persona tribus quid commune est, I xxv B, et ad expri- mendam trium essentiam usurpata est, I xxv C, G, et dicere, Pater et Filius et Spiritus Sanctus sunt tres personæ, idem est ac, sunt tres quorum quisque est persona, seu essentia, I xxv D; quod non videtur, I xxv D, G. Ideo, juxta ve- riorem sententiam, persona singulariter, ut quum dicitur, Pater est persona, secundum substantiam sumitur, et designat essentiam, I xxv E, pluraliter vero, quum dicitur tres esse personas, sub- sistentiam designat vel hypostasim, *Ibid.*, id est tres entes, I xxv F, aut tres res in Trinitate subsistentes, I xxv H, quæ tres una sunt essentia, et unius essentiae, non autem ex una essentia, quasi aliud sit persona, aliud essentia, I xxv F, xxxiv D. Ideo, juxta Sanctorum docu- menta, non essentiam dumtaxat signifi- cat persona, I xxv M, sed modo essen- tiā, ut quum dicitur, Pater est perso- na, Filius est persona, Spiritus Sanctus est persona, I xxv B, modo hypostasim, ut quum dicitur, Tres sunt personæ, I xxv L, vel, Alia est persona Patris, alia Filii, I xxv I, modo proprietatem, ut

quum dicitur, Alius est Pater in perso- na, alias Filius, I xxv K. — Tres perso- næ non sunt in divina essentia, sicut tres species unius generis, I xix H, aut tria individua unius speciei, I xix I, aut tres partes unius totius, I xix G, aut tres subsistentiæ ex eadem materia factæ, I xix L, vel ejusdem similitudine complexionis unitæ, I xix M; nulla dici potest pars Trinitatis aut Dei, I xix G, sed unaquæque plenus est Deus, plena divina essentia, *Ibid.*, et tres propter indi- viduam deitatem unus Deus sunt, et propter uniuscujusque proprietatem tres personæ sunt, et propter singularum perfectionem partes unius Dei non sunt, *Ibid.*; et tres, quia unius sunt substanciæ, unum sunt et summe unum, sine ulla naturarum aut voluntatum diversitate, *Ibid.* — A quibusdam persona voca- tur particulare, respectu essentiæ, quia nulla de aliis prædicatur, I xix N, sed valde improprie, I xix O; item a non-nullis personæ numero differre dicun- tur, I xix N, P, quod aliquo modo susti- neri potest, sed melius dicuntur differre proprietatibus, I xix Q.

Persona in Trinitate principium est et terminus generationis divinæ, III v B. Sic tres sunt in divinitate ut unus Deus sint, a se ergo differunt, alias non esset Trinitas, sed in substantia unum sunt, alias non essent unus Deus, I iii Z. — Unicuique inest proprietas qua non est alia, id est generatio, nativitas et pro- cessio, ex quibus dicuntur Pater, Filius et Spiritus Sanctus, I xxvi B, proprietate enim generationis Pater est, sicut pro- prietate nativitatis Filius, I vii E; quæ proprietates non sunt accidentia, sed relationes ipsis personis ab æterno im- mutabiliter adhærentes, I xxvi C. Et his proprietatibus determinuantur et a se in- vicem differunt, sed a se non recedunt, I xxvii D, quia inseparabiliter junctæ sunt, nec ab invicem separari possunt, I xi A. — Distinctio ergo seu discretio in eis confusione et permixtionem ex-

cludit, diversitatem et alienationem non ponit, I xxiv G, II. Alius personaliter est Pater, alias Filius, alias Spiritus Sanctus, non tamen aliud essentialiter, I ix A ; Pater non est Filius aut Spiritus Sanctus, nec econverso, sed unusquisque Deus est, et simul omnes unus Deus, I xxxi G, unusquisque plena substantia, sicut omnes una substantia, *Ibid.*, ita ut, sicut tres personæ una sunt substantia, ita una substantia sit tres personæ, et sicut Trinitas est unus Deus, ita unus Deus Trinitas, I iv C. — Quæcumque persona in aliis tota est, quia in unaquaque perfecta est deitas, I xix E ; nulla alias aeternitate præcedit, nec excedit magnitudine, nec superat potestate, I xix A ; nihil majus habent duæ quam una, aut tres simul quam singula, I xix D, nec Deus quam unaquaque, quia qualibet perfecta est, I xix F, R, et infinita, I xix V ; nec pariter potentiores sunt duæ quam una, aut tres simul quam singulæ, I xx A, quia qualibet omnipotens, I xx B ; sed in singulis et in tribus eadem est veritas, I xix S, aeternitas, incommutabilitas, majestas et potestas, I xxxi G. — Quælibet hoc omnino est quod habet, et ideo ipsa est divina essentia, I xxxiii B, quidquid dixerint hæretici, I xxxiv A, B ; est igitur persona essentia, et econverso, I xxxiv D, sed ratione differunt, quia per essentiam significatur quod commune est tribus, per personam quod cuique proprium, *Ibid.* — Etsi Deus sit divina essentia, non dicuntur tres personæ unius Dei, ut dieuntur tres personæ unius substantiæ, quia sic non fert usus, I xxxiv E. — Cf. *Essentia, Filius, Pater, Spiritus, Trinitas.*

PETRUS apostolus fidem passionis habuit, nou videndo hominem pati, sed credendo Deum esse qui patiebatur, III xxiv B.

PHILOSOPHI antiqui Deum cognoverunt per creaturas, I iii A, sed quasi per umbram de longinquo, et defecerunt in

contitu Trinitatis, ut magi Pharaonis in tertio signo, I iii F.

PIUS (S.) Papa I. Decreta quædam de poenitentia, IV xiv B, et uxoricidio, IV xxxvii B.

PLATO tria rerum principia perperam posuit, Deum ut artificem, exemplar et materiam, ipsaque increata et sine principio, II i A.

PLUVIA gratiam aut visitationem Dei significat, IV xv C; quomodo dicatur Deus pluere super unam civitatem, non in aliam, IV xv B, C.

POENA. Christus poenam peccatorum nostrorum portando in cruce, poenam æternam eis debitam sustulit, III xix C, poenam vero temporalem omnino dimittit in Baptismo, minorat in Poenitentia, III xix B ; poenalitates autem hujus vitæ non abstulit, ut fidelibus sint occasio certandi et vincendi, IV iv F. — Temporalis poena levia peccata sufficienter expiat, sed pro gravibus ab æterna non liberat quos hic in melius non commutat, IV xv B. — Omuium damnatorum una est communis poena, et gravissima, id est carentia divinæ visionis, IV xlvi A, et variae poenæ particulares, quia alii aliis mitius vel acerbius torquentur, IV xlvi A. — Cf. *Pecatum, Satisfactio, Tribulatio.*

POENITENTIA secunda vocatur post naufragium tabula, IV xiv A, et longe positis a Deo necessaria est ut appropinquent, *Ibid.*; ideo a primordio generis humani in primis parentibus instituta est, IV xxii C, et potissimum a Præcursori et Salvatore commendata, IV xiv A. — A puniendo dicitur, quia illicita commissa punit, et a timore concipitur, IV xv A, et varie definitur, Quædam dolentis vindicta, semper puniens in se quod dolet commissum, IV xiv B, vel Virtus quæ præterita mala plangit et futura cavet, *Ibid.*, quia vere poenitere est animo dolere et odisse vitia, *Ibid.*, aut sic præterita delicta plangere ut plangenda iterum non committantur,

IV xiv A. Ideo non vere pœnitentia est qui de uno dolet peccato, alia diligendo, IV xv A, B, quia caritatem non habet qua veniam obtinere possit, IV xv F, nec qui, dum potest, restituere non vult quod abstulit, IV xv G, aut occasiones peccandi relinquere, IV xvi B, aut mutare vitam, IV xv F. Vera igitur pœnitentia ea est quæ peccatum abolet et malum corrigit, cum satisfaciendi desiderio, IV xv G. — Non tamen sequitur vere pœnitentem ultra non posse peccare damnabiliter, et si peccaverit, veram non habuisse pœnitentiam, IV xiv B; inanis tamen dicitur pœnitentia quæ per sequens peccatum mortificatur, quia fructu caret, *Ibid.*, sed ipsa per sequentem pœnitentiam iterum vivificari potest, *Ibid.* — Omnia mortalium pœnitentia requiritur, sive ante Baptismum commissorum, IV iv F, xvi C, sive post, IV xvi C, non enim sufficit a malis actibus recedere, nisi et de his quæ facta sunt satisfiat Deo per cordis dolorem, IV xvi D; item et venialium, ne mole sua animam obruant, IV xvi C, sed quoad venialia de quibusdam vere haberi potest sine aliis, IV xx I D. — Tempus pœnitentiae deputatum præsens est vita, ubi potest homo, deposita nequitia, bene vivere, IV L A, et usque ad extremum vitæ articulum durat, IV xx A; ideo moribundis eam petentibus non est deneganda, *Ibid.*, nec de sero pœnitentibus desperandum est, *Ibid.*; sed pœnitentiam usque ad mortem differentes vix aut raro ex caritate pœnitent, et saltem purgatorii pœnis se objiciunt, *Ibid.*, nisi enim tanta fuerit contritio ut ad expiandum peccatum sufficiat, per ignem purgatorii complebitur multo gravius quam in hac vita complenda fuisse, IV xx B; ideo dum subest sanitas et tempus, agenda est, IV xx A, et sic agenda ut post mortem aliam non oporteat tolerare, IV xx B, ubi pœnitentia infructuosa est, quia eam non sequitur correctio voluntatis, IV L A. Imo, quum

ubi finitur dolor, deficit pœnitentia, et ubi deficit pœnitentia, desperatur salus, IV xiv B, quotidie et indesinenter in hac vita dolendum est de peccato, *Ibid.*

Duplex est pœnitentia, altera interior, quæ est virtus, altera exterior, quæ est sacramentum, IV xiv A; sed juxta quosdam, interior et exterior unum sunt sacramentum, non duo, IV xxii C, in quo exterior est quasi sacramentum, et interior res sacramenti, vel aliter, exterior sacramentum, interior res et sacramentum, remissio peccatorum, res, *Ibid.* — Tres sunt ejus partes, contritio in corde, confessio in ore, satisfactio in opere, IV xvi A; et quamvis contritio ex se sola delere valeat peccata, IV xvii A, B, quia tamen præceptum est ore confiteri et opere satisfacere, non vere pœnitent qui votum confessionis non habet, IV xvii B, quoniam tam confessio quam satisfactio punitio est peccati, IV xvii D; imo, quum ad pœnitentiae efficaciam multum conferant suffragia Ecclesiæ, nemo digne pœnitere potest quem non sustinet unitas Ecclesiæ, IV xvii E. — An iterari possit pœnitentia, negaverunt quidam, IV xiv A-C, sed perperam, quia fatentibus Sanctis, possibile est nos multoties a peccato surgere et veram pœnitentiam agere, IV xv E, et vere pœnitentem nunquam despicit divina misericordia, *Ibid.* Alia tamen est pœnitentia solennis seu publica in cinere et cilicio, pro manifestis et horrendis peccatis, quæ semel dumtaxat conceditur, ne vilis fiat, IV xiv D. Taliter pœnitentem reconciliare nequit simplex sacerdos, nisi de mandato episcopi, vel eo absente, in extrema necessitate, IV xx F. — Cf. Confessio, Contritio, Satisfactio.

POLYGAMIA primis temporibus prohibita est, IV xxxiii A, et in lege nova vetatur, IV xxxiii D, sed mundo ad idolatriam prolapsu, ad multiplicandam plebem Dei, uni viro aliquando concessum est plures habere uxores, IV xxxiii A, quod etiam sub lege Moysis regibus

indultum est, IV xxxiii A. Excusantur ergo Patriarchæ, quia desiderio prolixi, non libidine duebantur, IV xxxiii A, C. Cf. Bigamia.

POTENTIA de Deo prædicatur secundum substantiam, et tribus personis communis est, I xxxiv F; verumtamen Patri appropriatur ne, ut antiquior, credatur infirmior, I xxxiv G. Eque vero potentes sunt tres personæ, I xix A, xxxiv H, nec potentiores sunt duæ quam una, aut tres simul quam singula, I xx A, quia quælibet omnipotens est, I xx B. Nec pariter potentior est Pater quia potentiam a nullo accepit, aut minus potens Filius quia potentiam a Patre recepit, I xx C, D, quoniam Filium sibi per omnia æqualem genuit Pater, I xx E, cui cuneta quæ habuit, concessit, I xx B. — A Deo omnis est potentia, tam bene agendi, II xliv A, quam male, II xliv B, et nocendi, voluntas autem cuique inest a se, II xxii B. — Tres sunt animæ potentiae, memoria, intellectus et voluntas, in quibus relucet imago Trinitatis, I iii G, quia sibi invicem æquales sunt, I iii H, et insunt, I iii I-L, et unum sunt, I iii M, O, quarum unaquæque peccato Adæ vulnerata est, II xxv H. — An et quomodo potestati resistere liceat, II xliv C. — Cf. Omnipotentia.

PRÆCEPTUM signum est voluntatis Dei, I xlvi H, et pro voluntate ipsa sumitur, I xlvi I; non tamen omnia vult Deus fieri quæ præcepit, I xlvi K, saltem ab omnibus, quia nonnulla sunt quæ idecirco præcepit ut justitiam manifestaret, I xlvi C. — Præcepta Decalogi psalterium sunt decachordum, sic distributa ut tria ad dilectionem Trinitatis, septem ad dilectionem proximi pertineant, III xxxvii A; ad ea referuntur omnia alia, et ipsa ad duo caritatis præcepta, III xxxvi C, in quibus pendet tota lex et Prophetæ, III xxxvii B. — Caeremonialia, quia in figuram futuri et in onus posita, clarescente veritate, cessaverunt velut umbra, III xxxvi C; sed secundum spiri-

tualem intellectum, ad caritatem referuntur, sicut moralia, III xxxvi C. — Cf. Decalogus, Lex.

PRÆDESTINATIO est scientia Dei de omnibus salvandis, et de his quæ ad eos pertinent, I xxxv A; ideo de bonis est tantum, I vi B, et de electis, I xl A. — Sine præscientia esse nequit, sed aliquid ei superaddit, I xl A, quia duo complectitur, electionem qua quosdam elegit Deus ad gloriam, et gratiae præparationem, seu præscientiam et beneficiorum præparationem, I xl D, et ejus effectus est gratiæ appositio, qua justificamur in præsenti et glorificamur in futuro, *Ibid.* — Ad aliquid dici videatur, et sie relative de Deo prædicatur, ita tamen ut essentiam designet, I xxxv C, quia ipsa est divina essentia, I vi B; idecirco si non essent futura, esset tamen prædestinatio quoad habitum, non quoad actum, I xxxv B, C. — Prædestinatio gratis datur, nec ullum præsupponit meritum, sive pro electione sumatur, sive pro gratiæ collatione, I xli A; nec igitur propter prævisa merita aut fidem quosdam elegit Dominus, nec quia futuri erant fideles, sed potius ut fideles fierent, I xli B, D, nec multo minus quia in anteacta vita recte egerunt, I xli D. Voluntas tamen Dei qua aliquos eligit, alios reprobavit, non est injusta, sed ex occultissimis causis venit nobis ignotis, I xli C. — Prædestinatum ut sie, in sensu coniuncto, impossibile est damnari, sed ut hominem, in sensu diviso, possibile est, I xl B, C; quorumdam enim nomina in libro vitæ scripta dicuntur secundum præscientiam, quorumdam secundum justitiam præsentem, quæ postea deleri possunt, III xxxi A. — Prædestinatus dicitur Christus, non ut Deus, sed ut homo, III vii C, x C, vel quia ex gratia, non natura, coepit esse Deus, III vii A, vel quia a Deo prædestinatus est ab æterno ut ipse homo esset Filius Dei, III vii L, et hoc vel secundum naturam

vel secundum personam, III x F. —
Cf. Electio, Præscientia.

PRÆDICATIO. In divinis quædam prædicantur secundum essentiam, I xxii A, quæ de omnibus simul personis prædicantur et de singulis sigillatim, *Ibid.*, nec pluraliter dicuntur de tribus, I xxii E, F. Quædam relative ad personas, I xxii D, et hæc non de omnibus, sed de singulis prædicantur, I xxiii E. Quædam translative et per similitudinem, I xxii A, quæ considerata similitudinis ratione intelligi oportet, I xxxiv K. — Quæ unitatem significant, ut unus, unitas, ad exclusiōnem multitudinis et compositionis prædicantur, I xxiv B, nec in Deo numeralem ponunt quantitatem, I xxiv C; quæ pluralitatem designant, ad singularitatis et solitudinis negationem apponuntur, I xxiv D, non ad diversitatem aut multitudinem asserendam, *Ibid.*; quæ exclusionem, ut solus, unus, etc., separationem non dicunt personarum ab invicem, sed solum notant divisionem personalium proprietatum, I xxi A. Quum ergo dicitur Pater solus sapiens, aut solus immortalis, non excluduntur alii, I xxi B, aut solus Filius nosse Patrem, non reprobatur Spiritus Sanctus, quia ubicumque nominatur unus, intelliguntur et alii, I xxi D. — *Cf.* Nomen.

Mala vita prædictoris populis non nocet, si bona faciunt quæ docet, IV xix C.

PRÆLATIO, quamdiu durat mundus, est inter angelos, homines et dæmones, sed post judicium evacuabitur, IV xlvi E. — Angeli mali alii aliis præsunt, secundum modum scientiæ majoris vel minoris, quidam etiam uni vitio vel provinciæ præesse dicuntur, II vi D.

PRÆMIUM in angelis an præcesserit meritum aut econtra, non constat, II v G. — Beatorum præmium est commune, quod denarii nomine designatur, et hoc est Deus ipse, quo omnes fruentur, IV xlvi A, et præmia accidentalia, ut ani-

mæ corporisque glorificatio, quæ in variis differunt, ut stella a stella, IV xlvi A. **PRÆSCIENTIA** est scientia Dei de futuris sive bonis sive malis, I xxxv A, et hoc differt a prædestinatione, quæ de bonis tantum est, I vi B, et sine prædestinatione esse potest, I xl A. — Ad aliquid dici videtur, et sic relative de Deo dicitur, sic tamen ut divinam essentiam designet, I xxxv C, quia ipsa est Dei essentia, I vi B; ideo si non essent futura, nihilo minus esset præscientia quoad potentiam, etsi non quoad actum, I xxxv B, C. Nec tamen inde sequitur ea quæ sunt in præscientia Dei eo ipso esse in divina essentia, vel in Deo per essentiam; alioqui ejusdem cum eo essent essentiæ, I xxxvi A. — Quum impossibile sit non evenire quæ a Deo præscita sunt, quibusdam videtur divina præscientia causa esse rerum, ita ut sint quia præscitæ, I xxxviii A, quod est inconveniens, sic enim Deus causa esset malorum, quæ utique præscit, I xxxviii B; aliis ergo videtur potius præscientia a rebus causari, ita ut ideo præscitæ sint quia futuræ, I xxxviii C, quod iterum inconveniens est, sic enim æternæ scientiæ causa esset temporalis, *Ibid.* Quapropter dicendum est quod præscientia, prout dicit simplicem notitiam, nec causa est futurorum, nec ab eis causatur, nisi ad modum causæ sine qua non, prout autem dicit etiam beneplacitum, causa est eorum quæ fiunt, I xxxviii D; et sic, quia simplici notitia Deus præscit mala, non est causa malorum, quia vero beneplacito et dispositione præscit bona, tanquam ea facturus, causa est bonorum, *Ibid.* — Præscire potest Deus aliquid quod nunquam præscivit, multa scilicet quæ facere potest, et quæ non præscivit quia nunquam fient, quum præscientia sit tantum de futuris, I xxxix B, sed incipere nequit ex tempore præscire aliquid quod non præsciverit ab æterno, *Ibid.* Item olim præscivit Deus quæ modo non præscit,

quia præterita sunt, sed scit simpliciter, nec ideo minus ea noscit quam ante cognoscebat, I xli F. — Falli nequit di-
vina præscientia, ideo impossibile est non fieri quæ præscita sunt, aut aliter fieri quam præscita sunt, saltem in sensu coniuncto, I xxxviii E, xl C, et necessario futurum est quod Deus vult et præscit, sed multa secundum inferiores causas futura sunt, quæ in Dei præ-
scientia futura non sunt, II xvii D. — Quos malos futuros præsciebat, Deus nihilo minus creavit, quia et bonum scivit quod ex eorum culpa esset facturus, II xxiii A. — Cf. Prædestinatio.

PRESBYTERI seu seniores, septimo loco inter clericos positi, sic dicti sunt non tam ab ætate quam a morum gravitate, IV xxiv I; dicuntur etiam sacerdotes, quasi sacra dantes, et sic olim tam episcopi quam sacerdotes designabantur, *Ibid.* — In Ecclesia vicem tenent filiorum Aaron et septuaginta duorum discipulorum a Christo electorum, IV xxiv I. — Ipsorum est altaris Sacramentum confidere, orationes dicere et dona Dei benedicere, ideo in ordinatione eis inunguntur manus et traditur calix cum patena, IV xxiv I; sed nec Chrisma nec Paracletum dare possunt, *Ibid.* — Ante tricesimum annum ordinari non debent, IV xxv I. — Hoc officio functus est Christus quem in Cœna panem et vinum consecravit, IV xxiv I. — Cf. Sacerdos.

PRINCIPIUM semper relative dicitur, quia ad aliquid, I xxix A. — De quacumque Trinitatis persona prædicatur, sed diversimode, I xxix A, B, Pater enim principium est totius dictatis, non sui ipsius aut essentiae divinæ, sed Filii et Spiritus Sancti, Filius principium Spiritus Sancti, Spiritus Sanctus nullius quidem personæ, sed creaturarum una cum Patre et Filio, I xxix A. Pater ergo principium est sine principio, Filius principium de principio, Spiritus Sanctus principium de utroque, *Ibid.*; Pater principium ad Filium quem genuit, et ea

notione qua genuit, I xxix C; Pater et Filius unum principium ad Spiritum Sanctum ab ipsis procedentem, *Ibid.*, et eadem uterque notione, quæ nec paternitas est nec filiatio, sed communis spiratio, I xxix D; tres personæ, et singula earum, principium ad crea-
turæ, I xxix B, et unum principium, quia eodem modo principium sunt, *Ibid.*; Pater principium ab æterno respectu Filii, Pater et Filius principium ab æterno respectu Spiritus Sancti, Pater et Filius et Spiritus Sanctus principium ex tempore respectu creaturarum, *Ibid.* — Omnia rerum quæ naturaliter fiunt unum est principium, non plura, ut falso putaverunt Plato et Aristoteles, II i A, B, et hoc est bonitas Dei ad extra se communicans, II i C, seu summa et indivisa Trinitas, I xxxix B.

PRIVATIO. Peccatum et poena pariter dicuntur privatio boni, II xxxv K, sed peccatum active, II xxxv M, N, poena passive, II xxxv O. — Nomina quæ memram privationem designant, ut tenebræ, silentium, etc., non aliquid, sed aliquis absentiam notant, II xii C.

PROCESSIO proprietas est Spiritus Sancti in divinis, I xxvi B. — Et quidem, quum Filius et Spiritus ambo sint ex substantia Patris, I xiii C, a Patre pariter procedere dicuntur, I xviii D, sed aliter, quia Filius de Patre solo, per modum nativitatis, I xiii B, Spiritus ex ambobus, nec per modum nativitatis, I xiii A, C, Filius ergo genitus et procedens, I xiii B, Spiritus non genitus, sed procedens, I xiii A, C, Filius genitus et donabilis, Spiritus procedens et donum, I xviii E; processio igitur Filii nativitas est, non autem processio Spiritus Sancti, *Ibid.*, et ideo ab invicem differunt, quia omne quod nascitur procedit, non econtra, sed inter hanc et illam distinguere non suffici-
mus, I xiii D, quia utraque ineffabilis, I xviii E. Et procedendo, tam Filius quam Spiritus accepérunt non tantum ut sint Filius et Spiritus, sed ut sint, et sint sub-

stantia, I xviii F, nam procedendo uterque essentiam accepit, eam scilicet quam habet Pater, I xviii H. — Duplex est Spiritus Sancti processio, altera æterna, altera temporalis ad creaturas, quæ missio dicitur, et in utraque a Patre simul et Filio procedit, I xiv A. — Cf. Spiritus Sanctus.

PROHIBITIO signum est voluntatis divinæ et pro ipsa sumitur, I xlvi H; non tamen vult Deus non fieri omnia quæ prohibet, I xlvi K, saltem ab omnibus, quia nonnulla prohibet ad manifestandum justitiam, I xlvi C. — Duplex est, alia rei malæ, quia nociva est, alia rei non malæ, ad probandum obedientiam, II xvii F. **PROLES** ut bonum matrimonii spes est aut desiderium prolis ad hoc ut religiose informetur, IV xxxi C; conjugio non est essentialis, nec semper adest, *Ibid.*

PROPRIETAS. Unicuique personæ in Trinitate inest proprietas qua ab aliis seceritur, I xix B, xxii A, xxxiii A, scilicet Patri, quod Filium genuit, Filio, quod de substantia Patris natus est, Spiritui Sancto, quod de Patre et Filio procedit, seu generatio, nativitas, processio, ex quibus relative dicuntur Pater, Filius et Spiritus Sanctus, I xxvi B. Tres sunt præcipuae, paternalis, filialis et processibilis, I xxvii D, quæ variis nominibus designantur, paternitatis, filiationis, spirationis, generationis, nativitatis, processionis, I xxvi B; sed præter has aliæ sunt quibus etiam determinantur personæ, ut ingenitus seu innascibilitas, qua Pater differt a Filio, I xxviii A, aliud est enim esse ingenitum, aliud genitum, *Ibid.* — Proprietates dicuntur etiam notiones vel relationes, I xxvi B, et sunt relationes ipsis personis ab æterno immutabiliter inhærentes, non autem accidentia, I xxvi C. Naturam non determinant, sed personas, quas ab invicem discernunt, I xxvii D; sed quum in personis sint ab æterno, sequitur eas et personas esse, I xxxiii A, et quia in simplicissimo Deo quælibet

persona hoc est quod in se habet, sequitur et personas, ac consequenter proprietates, esse ipsam Dei essentiam, I xxxiii B, I, K, quapropter dicitur proprium Patris esse quod semper Pater est, Filii quod semper Filius est, Spiritus quod semper Spiritus est, seu proprietatem Patris esse Patrem, Filii Filium, Spiritus Spiritum, I xxxiii C; nec propter hoc cessant determinare personas, I xxxiii D, quia aliter sunt in essentia, quam non determinant, aliter in hypostasis, quas determinant, I xxxiii F-H. — Quum proprietate generationis Pater sit Pater, Filius proprietate nativitatis Filius, I vii E, an eadem sit proprietas Patrem esse et Filium habere, genitum esse et Patrem habere, Spiritum Sanctum esse et procedere, I xxvii A-C. — Cf. Persona.

PROVIDENTIA est scientia Dei de gubernandis, sed quandoque pro præscientia sumitur, I xxxv A. — Universas creaturas curat, ut habeat unaquæque quod sibi debetur et convenit, sed quia speciale de rationalibus curam habet, irrationalibus non attendere quandoque dicitur, I xxxix D. — Cf. Prædestinatio, Præscientia.

PROXIMUS. Dilectio proximi ad secundum caritatis præceptum pertinet, III xxvii B, sed ita cum dilectione Dei connexa est, ut nec Deus sine proximo nec proximus sine Deo recte diligi possint, III xxvii H, et ambo eadem caritate diligentur, III xxvii C. — Proximus autem variis ex causis quis dici potest, ratione primæ nativitatis, spe conversionis, propinquitate cognationis, ratione beneficij exhibiti, III xxviii C; nomine ergo proximi diligendi veniunt omnes quibus vel a quibus præbendum est officium misericordiae, III xxviii B, scilicet omnes homines, justi, quia justi sunt, III xxvii D, peccatores, ut justi fiant, III xxix A, etiam inimici, III xxix G, angeli, III xxvii I, xxviii B, et Christus ut homo, III xxviii B. — Proximos in Deo vel pro-

pter Deum diligere debemus, sicut et quantum nos ipsos diligimus, III xxvii D, xxix D, quoad animam et corpus, III xxviii A, et quoad animam plus quam corpus nostrum, III xxix A, sive omnes æqualiter, III xxix B, sive certo ordine, prius parentes, deinde filios, fratres, domesticos, demum inimicos, III xxix C, E. An magis diligendi sint extranei boni quam parentes mali, III xxix F. — *Cf.* Caritas.

PRUDENTIA virtus est cardinalis, quæ in patria permanet, III xxxiii, cuius actus in præsenti est præcavere insidias, in futuro erit nullum bonum Deo aequare, *Ibid.*

PUERI quomodo in statu innocentiae nati fuissent, II xx D-F, H, I. — Peccatum originale a parentibus contrahunt, II xxx F, non autem propria parentum, licet contrarium aliqui dixerint, II xxxiii A-E. — In lege naturæ per fidem parentum a peccato originali mundabantur, IV 1 H, sub lege scripta, per circumcisio[n]em, IV 1 G, modo per Baptismum, IV iv A, et qui sine sacramento nunc moriuntur, æterno suppicio deputantur, IV iv E, sicut qui olim ante circumcisio[n]em obibant, IV 1 M, poenam inferni subituri, sed mitissimam, II xxxiii E. — In utero baptizari nequeunt, etsi bapti-

zetur mater, IV vi B, sed nonnulli in utero præter naturam sanctificati esse videntur, sive usum rationis habuerint sive non, *Ibid.* — In Baptismo sacramentum et rem sacramenti percipiunt, sive sint prædestinati sive non, IV iv A, et gratiam consequuntur qua in majori ætate bonum velle et operari possunt, IV iv II. — Quomodo pro illis credant et spondeant patrini, IV vi G, et an sponsionibus patrinorum postea teneantur, *Ibid.*

PUNITIO. Peccatum puniri necesse est, aut a Deo aut ab homine, IV xx B, aut poenitentia in præsenti, aut poena in futuro, *Ibid.* Quædam vero sic in præsenti puniuntur quod non in futuro, alia autem et in præsenti et in futuro, IV xv A, B.

PURGATORIUM. Ignis purgatorii, licet non æternus, miro modo gravis est, et omnem hujus mundi poenam superat, IV xx A, xxi A. Animas urit quæ cum peccatis venialibus ex hoc sæculo exierunt, IV xxi A, vel quæ in aliud sæculum conversionis fructum distulerunt, IV xx A, aut poenitentiam non expleverunt, IV xx B, aut quibus impar injuncta est poenitentia, IV xx C, et purgat alias citius, alias tardius, pro qualitate meritorum, IV xxi B.

R

RAHAB meretrix vere peccavit, etsi leviter, mentiendo ut liberaret exploratores, III xxxviii A.

RAPHAEL nomen est non unius ordinis, sed unius angeli, aut forsitan officii, II x D.

RAPTUS proprie est violenta puellæ eductio e domo patris ejus, IV xli D. — Sponsam alienam rapiens, poenitentia publicæ subjici debet, et spe conjugii ulterius carere, IV xxvii L.

RATIO vis est animæ superior qua homo a bestiis secernatur, et hic incipit ubi occurrit aliquid quod non est commune cum bestiis, II xxiv F. — Discernere habet inter bonum et malum, II xxiv E, et duplex est, altera superior, quæ supernis conspiciendis vel consulendis intendit, altera inferior, quæ ad temporaliū dispositionem prospicit, II xxiv F. ex quibus superior quasi vir præesse debet, et inferior velut mulier, subesse,

II xxiv G ; quapropter de superiori dicitur quod est imago et gloria Dei et non habet adjutorium simile sibi, de inferiori, quod est gloria viri et velamen habere debet, *Ibid.*, et duo sunt in anima una, *Ibid.*, quia non secundum naturam, sed secundum officia differunt, II xxiv F. Rationis superioris speculations ad sapientiam pertinent, inferioris ad scientiam, *Ibid.* — Ratio inferior a sensualitate tentatur, et ipsa superiore tentat, II xxiv G ; et consentire dicuntur inferior quum in sola delectationis cogitatione immoratur, quo casu venialiter vel mortaliter peccat, II xxiv H, I, consentit autem superior, quum adest plena voluntas opus perficiendi, quo casu consummatur et damnabile fit peccatum, *Ibid.* — Ratio inferior saepe nomine sensualitatis intelligitur, II xxiv L. REATUS multipliciter sumitur, pro culpa, pro poena, pro debito poenæ, II xlII E, quia mortale peccatum ad poenam obligat æternam, veniale ad temporalem, *Ibid.* — Reatu manere dicitur peccatum quamdiu perseverat in anima macula peccati, et sic contingit manere peccatum reatu postquam transiit actu, II xlII D, non potest autem remanere actu, nisi duret reatu, excepto tamen originali, II xxxii B, xlII D.

RECONCILIATIO hominis opus est totius Trinitatis, dum peccata relaxat, sed Filio tribuitur, qui eam complevit obedientia, III xix F, et homines cum Patre reconciliavit, non sic ut inciperet diligere Pater quos antea non diligebat, sed delendo peccata, quibus offendebatur Deus et homines inimici ejus constituebantur, *Ibid.* — Reconciliatio non est neganda eam potentibus tempore necessitatis, IV xx E ; sed in pœnitentia solenni constitutum reconciliare nequit simplex sacerdos nisi de præcepto episcopi vel in extrema necessitate, IV xx F.

REDEMPPIO. Hominem lapsum redimi congruebat, potius quam diabolum, quia

quamdam cadendi occasionem habuerat, II xi F, et in eo tota humana natura perierat, II xi G. Item congruebat eum a Deo incarnato et passibili redimi, ut justius vinceretur diabolus, III xix A ; etsi enim multis modis potuisset fieri redemptio, III xx B, nullo tamen convenientiori quam per mortem Christi, qua et mens nostra ad Deum erigitur, et diabolus juste spoliatus est dominio quod in hominem habuerat ab initio, III xix A, xx A. — Tam Pater quam Filius et Spiritus redemptores nuncupantur, sed Pater et Spiritus secundum usum potestatis, Filius secundum usum potestatis et obedientiae, III xix E ; proprie ergo redemptor dicitur Filius, secundum divinitatem per usum potestatis, secundum humanitatem per usum humilitatis, sed potius secundum humanitatem, *Ibid.* — A diaboli potestate et peccato per mortem Christi redempti sumus, III xix A, sed ex parte tantum, non ex toto, quia nec penitus a poena, nec omnino a culpa, sed tantum ne dominetur, III xix C.

RELATIO. De Deo quædam dicuntur relative ad personas, I xxii A, quædam relative ad creaturas, I xxii B, sed nulla per accidens, I xxvi C, quia relationes in divinis ab æterno personis immutabiliter inhærentes sunt, non autem accidentia, *Ibid.* Quædam, ut Creator, ita relative dicuntur ut essentiam non designent, I xxxv C ; alia, ut præscius, prædestinator, ita ut essentiam nihilo minus designent, *Ibid.* ; quædam, ut imago, ita ut modo secundum relationem, modo secundum substantiam sumantur, I xxviii G. — Quæ ad singulas personas pertinent, relative dicuntur, I xxii E, F ; sed quia relativa, quamvis ad se relative dicantur, non semper sibi invicem respondent vocabulis, non sequitur, Spiritus Sanctus est Spiritus Patris, ergo Pater est pater Spiritus Sancti, I xxvi H. — Quæ de Deo prædicantur ex tempore, relative ad creaturas,

ut Creator, Dominus, I xxx A, refingium, pater, et hujusmodi, quæ de Deo non ab æterno sed temporaliter enuntiari cœperunt, nullam mutationem in Deitate, sed tantum in creatura significant, et ideo relationem in ipsa creatura ponunt, nullatenus in Creatore, *Ibid.* — Cf. *Prædicatio*.

RELIGIO. Sponsis ante copulam carnalem licet, inconsulto compare, ad religionem transire, IV xxvii G, postea vero neuter monasterium ingredi valet, nisi altero consentiente, et etiam continentiam vovente, IV xxvii H, et qui contra fecerit, revocandus est, etiam si tonsuratus sit, *Ibid.* — Religiosorum connubia non modo illicita sed invalida sunt, IV xxxviii B.

REMISSIO peccatorum. *Vide Peccatum.*

REPROBATIO Dei est præscientia iniquitatis quorumdam, et præparatio damnationis eorumdem, I xl D, et duo complectitur, alterum præscitum, non præparatum, id est malitiæ reprobandorum, alterum præscitum et præparatum, scilicet æternam pœnam, *Ibid.* — Ex parte Dei, est nolle misereri, I xli A, et ejus effectus videtur esse obduratio, I xl D, seu non misereri, I xli A. — Reprobatio in quantum dicit non electionem, nullum præsupponit meritum, I xli A, sed ex occultissima venit causa, I xli C; prout dicit gratiæ subtractionem vel obdurationem, non est sine merito, I xl D, xli A; nullum tamen reprobat Deus ut fiat malus, quia reprobatio non est causa mali, ut prædestinatio boni, I xli E. — An possibile sit reprobum salvari, I xl B.

REPUDIUM, etsi malum, Judæis permisum est, sed ad duritiam cordis, IV xxxiii C. Cf. *Divortium*.

REQUIES. Ab opere suo requievisse dicitur Deus septimo die, quia nova creaturarum genera ultra non condidit, II xv F, sed operari non desinit creata sustinendo et gubernando, *Ibid.*

RES. Una est res summa, et omnium aliarum causa, id est summa Trinitas, et

tres res, Pater, Filius et Spiritus Sanctus, non distincte numero, sed unam summam rem constituentes, I xxv H. In divinis non distinguendum est inter naturam et rem naturæ, I xxxiv B. — Res, prout signo opponitur, illud est quod ad significandum aliquid non adhibetur, I i A. Aliæ sunt quibus fruendum est, id est sancta Trinitas, I i B, aliae quibus utendum, nempe visibiles creaturæ, *Ibid.*, et homines, I i F, aliæ quæ fruuntur et utuntur simul, ut nos ipsi, angeli et Sancti, I i B, aliae quibus utendum, sed per quas fruimur, ut virtutes et potentiae animæ, I i H, I, aliæ quibus homo fit malus, ut peccata, et haec a Deo non sunt, II xxxvii C. — Res in sacramento illud est quod significatur per sacramentum, in Baptismo interior munditia, IV iii L, iv G, in Confirmatione, donatio Spiritus Sancti ad robur, IV vii A, in Eucharistia, verum vel mysticum Christi corpus, IV viii D, x B, in Pœnitentia, contritio vel remissio peccatorum, IV xxii C, in Ordine, character seu potestas spiritualis, IV xxiv K, in Matrimonio, unio Christi et Ecclesiæ, IV xxvi F, in Extrema Unctione, unctione interior, IV xxiii B. Vel præcedere vel sequi potest sacramentum, IV iv G, xxii C; quandoque suscipitur sine sacramento, IV iv A, D, aliquando cum sacramento, IV iv A, non nunquam nullo modo, IV iv A, B. — Quid res et sacramentum in Eucharistia, IV viii D, x B, et Pœnitentia, IV xxii C.

RESTITUTIO ad pœnitentiam requiritur, quoadusque enim non restituitur res ablata, dum fieri potest, pœnitentia non agitur, sed fngitur, IV xv G, quum antem fieri nequit, sufficit pœnitentia peccati cum amore condignæ satisfactionis, *Ibid.*

RESURRECTIO. In fine sæculi fiet generalis resurrectio mortuorum qui unquam vixerunt in terra, IV xlvi A; fiet autem ad vocem tubæ, seu ad jussionem

Christi, IV xluii B, media nocte, id est inopinate, IV xluii C, et in ictu oculi, IV xluii E. — An ante resurrectionem omnes sint morituri et postea resurrecturi, IV xluii E. — Omnes in ea ætate resurgent qua resurrexit Christus, id est circa tricesimum annum, non autem in ea statura quam habuit Dominus, sed in ea quam habuit quisque vel habuisset in perfecta ætate, IV xliv A; una ergo omnium resurgentium erit ætas, sed diversa statura, IV xliv C. — Item resurgent non impassibles, sed incorrupti, id est integri, IV xluii G, quia nihil est de substantia quam olim animavit anima, quocumque dispersa sit, quod ad corpus non revertatur, IV xliv B, non sic ut quælibet particula ad pristinum locum redeat, alioqui fieret difforme

corpus, sed sic ut de toto quod carnis fuit, a Deo mira celeritate corpus reformatum, IV xliv B, C, et sine ullo vitio, deformitate, corruptione et onore, saltem quoad electos, IV xliv C, nam quoad reprobos, incertum est, IV xliv D. — Resurgent etiam abortivi, dummodo vivere inceperint, et monstra animata, sed ad humanæ naturæ figuram reformatum, IV xliv H. — Christo tribuitur suscitatio mortuorum, quia sua humanitate causa est meritoria nostræ resurrectionis, IV xlviii C, et sicut per divinitatem suscitor est animarum, ita per humanitatem, corporum, *Ibid.* — Post resurrectionem, ex conjunctione corporis augebitur tam felicitas Beatorum quam miseria damnatorum, IV xliv A. — *Cf.* Judicium.

S

SABBATUM. Sanctificatio sabbati a Deo ipso instituta est, quum septimæ diei benedixit, II xv H; et inde est quod numerando dies usque ad septimum procedimus, et dicimus septem esse dies, quorum repetitione omne tempus agitur, *Ibid.* — Mystice significat requiem a vitiis, et ad Spiritum refertur, a quo est remissio peccatorum et justificatio, III xxxvii B.

SABELLIUS Trinitatem destruit Patrem Filiumque confundendo, I xxiii I, et personarum distinctionem negando, I xxv M; sed a Christo confutatur dicente, Ego et Pater unus sumus, I xxxi I. — Sabelliani Patrīpassiani dicti sunt, quia Patrem dicentes esse ipsum qui Filius et Spiritus Sanctus, Patrem passum esse asserebant, I xxxi I.

SACERDOS quasi sacrum dans dicitur, seu sacer dux, et a sacrando vocatur, quia ipsius est consecrare et sanctificare, IV xxiv I; olim nuncupabatur presbyter, vel

antistes, quasi ante stans, quia primus est in omni ordine Ecclesiæ, IV xxiv I. — A filiis Aaron exordium sumpsit ordo sacerdotalis, sed Aaronici sacerdotes non mundabant quemquam, IV xviii F. — Sacerdotibus in ordinatione conferuntur claves Ecclesiæ, sed multi prima clave carent, scilicet scientia discernendi, IV xix A, multi secunda, seu potentia ligandi et solvendi male utuntur, IV xix C. Sacerdos tamen, vel malus, gratiam transfundit pro suæ dignitatis officio, *Ibid.*, quia non nomine proprio, sed Christi benedicit, et ipsi competit benedicere, *Ibid.*; nec obstat illud, Maledicam benedictionibus vestris, quia vel ad hæreticos et excommunicatos referuntur, IV xix D, vel ad ipsos sacerdotes malos, quibus sua benedictio cedit in maledictionem, IV xix E. — Sacerdotem, ut alios rite liget aut solvat, oportet esse justum, doctum et discretum, IV xix E, alias propria potestate se privat, aut sal-

tem privari se dignum facit, IV xviii C. — Minister est ordinarius Baptismi, IV vi A, Eucharistiae, IV xxiv I, Pœnitentiae, IV xvii E, et Extremæ Unctionis, IV xxiii B; sed inconsulto episcopo excommunicatos et publice pœnitentes reconciliare nequit, dempto casu necessitatis, nec virgines consecrare et sanctificare, IV xx F, chrisma autem nullo modo confidere valet, *Ibid.*, nec baptizatos confirmare, IV vii A. Quænam sit ejus potentia ad remissionem peccatorum, IV xviii D-H. — Sacerdotes ad continentiam tenentur, IV xxxvii A. — Mala sacerdotum vita gregi non nocet, si quæ docent bona sequitur, IV xix C. — Cf. Clavis, Confessio, Presbyteri.

SACRAMENTUM pro rei sacræ signo sumitur, et sic est sacrum signans, vel pro sacro secreto, et sic est sacrum signatum, IV i B; definiri potest, invisibilis gratiæ visibilis forma, IV i B, viii D, et ejus rei similitudinem gerit eujus signum est, IV i B, xiii A. Non igitur omne signum est sacramentum, *Ibid.*, alia enim significandi tantum causa instituta sunt, et mere sunt signa, ut sacrificia V. L., alia significandi simul et sanctificaudi, ut sacramenta N. L., quæ recte dicuntur sacramenta, IV i C. Hoc ergo differebant a nostris sacramenta legalia, quod salutem promittebant et signilicabant dumtaxat, non conferebant, IV i F, excepta circumcisione, IV i G; valebant igitur ad emundationem carnis, non animæ, quia in onus, non iu justificationem imposita erant, IV i C; ideo melius signa quam sacramenta dicuntur, *Ibid.* — Sacramenta omnia, præter Matrimonium, post peccatum et propter peccatum exordium sumpserunt, IV xxvi A, et in remedium contra originalis et actualis peccati vulnera data sunt, IV i A. Triplici de causa instituta sunt, ad humiliationem, ad eruditionem et exercitationem, IV i D. Duobus essentialiter constant, verbis et rebus, IV i E, seu verbo et elemento,

quæ ad substantiam pertinent sacramenti, cetera decoris sunt et honestatis, IV iii A. — Septem sunt sacramenta nova Legis, quorum alia, ut Baptismus, remedium præbent et gratiam, alia, ut Conjugium, remedium tantum, alia gratia et virtute nos fulciunt, ut Eucharistia et Ordo, IV ii A; nec decuit ea ante adventum Christi institui, ex cuius passione et morte suam sortita sunt virtutem, IV ii B. — Baptismus, Confirmatio et Eucharistia non minus a malo sacerdote celebrantur quam a bono, quia divina tantum est virtus quæ ibi operatur, IV xiii A; et generatim sacramenta omnia in forma Ecclesiæ administrata a ministro malo, hæretico, excommunicato, vera sunt, si servetur forma debita nec desit confereudi intentio, IV xxv B. — In sacramento duo sunt, sacramentum et res, IV iv A; porro aliqui simul recipiunt sacramentum et rem, hi scilicet qui digne ea recipiunt, *Ibid.*, aliqui sacramentum, non rem, ut hi qui indigne ad sacramenta accedunt, *Ibid.*, aliqui rem, non sacramentum, ut hi qui per fidem et contritionem gratiam assequuntur, ubi deest copia sacramenti, IV iv D; non enim sic alligavit Deus sacramentis potentiam suam, ut sine illis gratiam conferre nequeat, IV i E. — Baptismus, Confirmatio et Ordo nunquam iterari possunt, ne fiat injuria sacramento, IV vii B, cetera autem sæpius iterantur, saltem quoad susceptiōnem, non quoad sanctificationem, IV xxiii C, vel juxta quosdam, nullum iterari potest secundum totum quod pertinet ad sacramentum, sed alia possunt sæpius suscipi, alia non, et tam quæ sæpius quam quæ semel suscipiuntur, non proprie iterantur, quia nec eadem hostia in Eucharistia, nec idem oleum in Uunctione, nec idem conjux in Matrimonio pluries benedicitur, et ideo nulla fit iuuria sacramento, *Ibid.* — Cf. Baptismus, Confirmatio, etc.

In sacramentis illud proprie sacra-

meutum dicitur quod rem seu effectum sacramenti figurat, ut in Baptismo aquæ effusio, IV iii A, in Confirmatione, unctio chrismatis, IV vii A, in Eucharistia, forma panis et vini, IV viii D, in Pœnitentia, exterior pœnitentia, IV xxii C, in Extrema Unctione, unctio exterior, IV xxiii B, in Ordine, ritus collationis cujusque ordinis, IV xxiv C-I, in Matrimonio, consensus et copula conjugum, IV xxvi F. — Quid sit sacramentum et res in Eucharistia, IV x B, et Pœnitentia, IV xxii C. — *Cf.* Res.

Sacramentum, ut bonum Matrimonii, est contra repudium, IV xxxi A, et adeo est conjugio essentiale, ut nec propter adulterium evacuetur, IV xxxi C. *Cf.* Matrimonium.

SACRIFICIUM ad cultum pertinet latræ, qui soli Deo debetur, III ix A. — Sacrificia legalia non valebant nisi ad emundationem caruis, et non nisi improprie dicuntur sacramenta, in quantum scilicet signa erant rei sacræ, quam non conferebant, IV i C. — Sacrificium vocatur Eucharistia, quasi sacrum factum, quia pro nobis consecratur in memoriā dominicæ passionis, IV xiii A; ac duobus constat et conficitur, visibili elementorum specie et invisibili Christi carne et sanguine, id est sacramento et re sacramenti, III vi E.

SACRILEGIUM, quarto secundæ tabulæ præcepto vetitum, triplex est, III xxxvii C. — Sacrilegi dicuntur hæretici, et sacrilega quæcumque operantur, IV xxv A.

SALOMON modum quemdam invenit exorcizandi dæmones, IV xxiv E. — Multas uxores habendo peccasse ceusetur, IV xxxiii D.

SALUS. Quo sensu velit Deus omnes salvos fieri, I xlvi C. — Ante circumcisio nem salvabatur infautes per parentum fidem, parentes per virtutem sacrificiorum, IV i H; sub lege per circumcissionem salvabantur masculi, IV i G, feminæ per fidem et operationem bo-

nam, sive parentum, sive propriam, IV i H, sub lege evangelica salvautur omnes per Baptismum, IV i M, martyrium vel contritionem, ubi deest copia sacramenti, IV iv D. Nullus tamen unquam adultus sine fide explicita vel implicita mediatoris Christi salvari potuit aut potest, III xxv A, B, id est, juxta nonnullos, sine fide Trinitatis, Incarnationis et judicii futuri, III xxv C. — Homines salvandi decimum chorū non constituent, sed inter novem angelorum choros pro meritis distribuentur, II ix G, et tot salvabuntur quot oportet ad reparandam angelorum ruinam, *Ibid.*, id est tot quot remanserunt angeli, secundum quosdam, II ix H, vel tot quot ceciderunt, secundum alios, II ix I. Nihilo mihius salvaretur homo si angelus non corruisset, II ix G.

SANCTIFICATIO animæ, quam non conferabant sacrificia legalia, IV i C, res est sacramentorum novæ Legis, IV iii L, M. — Sanctificare dicuntur pariter Dominus et minister sacramenti, sed Dominus invisibili gratia, homo visibili sacramento, IV v C; et visibilis sanctificatio per sacramentum non prodest sine invisibili, invisibilis autem sine visibili quandoque sufficere potest, IV iv E. — Quid de sauctificatione quorundam in utero, IV vi B. — *Cf.* Justificatio.

Sancti templum Dei sunt modo secundum fidem, aliquando erunt secundum speciem, I xxxvii C; propter quod orando non dicimus, Pater noster qui es ubique, sed, Qui es in cœlis, id est in sanctis, in quibus est excellentiori modo, I xxxvii D. *Cf.* Beati, Justi.

SAPIENTIA de Deo prædicatur secundum substantiam, I xxxiv F, quia idem est Deo sapere ac esse, I xxxii C, D, et communis est tribus personis, quæ æque sapientes suut, I xxxiv F, H; Filio tamen appropriatur, I x B, ne velut posterior, minus sapiens putetur, I xxxiv G. — In Trinitate ergo est sapientia quæ est Pater, Filius et Spiritus Sanctus, et sapien-

tia quæ est Filius duntaxat, I xxxii G, nec tamen ibi sunt duas sapientias, quia sapientia quæ est Filius eadem est ac sapientia quæ est Trinitas, etsi non sit Trinitas, I xxxii G, III xiii D. — Item Patris et Filii et Spiritus Sancti una est sapientia, sicut una est essentia, quia sapientia essentia est, I xxxii D, et tamen Pater solus est sapientia ingenita, Filius solus sapientia genita, et sapientia genita est de sapientia ingenita, et sapiens est a sapientia ingenita, *Ibid.* Pater est sapientia et Filius sapientia, et uterque una sapientia, Pater est sapientia ingenita, Filius sapientia genita, et alia est sapientia ingenita, alia sapientia genita, nec tamen alia sapientia, sed una eademque sapientia, *Ibid.* In Patre ergo est sapientia qua ipse sapieus est, quæ est persona Patris, et sapientia quam genuit, quæ est persona Filii, sed utraque una et eadem est essentia quæ Patri Filioque communis est, I xxxii F; et ipse sapiens est non sapientia quam genuit, alias a sua sapientia esset, I xxxii C, sed a sapientia ingenita, quæ ipse est, I xxxii D. — Filius sapientia dicitur, sicut dicitur Verbum, sed non eadem ratione, quia Verbum vocatur relative, sapientia substantialiter, I xxvii E, et ideo quia Pater et Filius una sunt essentia, una etiam sunt sapientia, *Ibid.*; sed quum dicitur sapientia genita seu nata, relative dicitur, quia tunc sapientia nou pro essentia, sed pro hypostasi cum sua proprietate suppedit, I xxviii F. Sapientia autem Patris nuncupatur, nou quasi in Trinitate solus sit sapieus, aut Patrem sapientem faciat, I xxxii D, sed quia ipse sapientia est a Patre sapientia, I xxxii C; et ideo sapieus est a Patre, I xxxii D, non a se, uer de se, per se tamen, I xxxii E, sicut a se non agit uer de se, etsi per se agat, nec a se aut de se sit Deus, etsi per se sit Deus, *Ibid.*; et quia sapientia Dei ipsa est divina essentia, Patri coæqualis est, et in Patre omnia scit quæ ipse

Pater, I xxxix A. — In Christo duplex fuit sapientia, altera increata, quæ Verbum est, alia creata gratis data, III xiii D, et secundum neutram prosecut realiter, sed tantum quoad apparentiam, III xiii B, C, E.

Donum sapientiae a dono scientiae differt, quia proprie est cognitio rerum divinarum, non humanarum, III xxxv A; item a dono intellectus, quia de aeternis est duntaxat, seu de Deo, III xxxv B, nec divina intelligit tantum, sed in eis delectatur, *Ibid.*; demum a sapientia naturali, quoiam virtus est infusa ad bene vivendum, quæ sapientiam naturalem adjuvat et erigit ad divinorum contemplationem, III xxxv C. — Ex Deo est, quia a Deo datur, sed non est Deus, quia non eadem sapientia sapientes sunt Deus et homo, III xxxv D. — Ejus est Deum cognoscere, contemplari, III xxxv A, et colere, III xxxv D, quia ad contemplationem pertinet, III xxxv A, B. — Cf. Scientia.

SATISFACTIO. Pro humano genere satisfacere solus potuit Christus, III xviii E. — Satisfactio pars est poenitentiae, et a Joanne præcipitur dicente : Facite di gnos fructus poenitentiae, IV xvi A. Satisfacere autem est causas peccatorum ex cidere, IV xv C, G, et ideo nihil valet satisfactio quam quis agit pro uno peccato, dum perdurat in alio, IV xv C, quia nihil prodest jejunare et orare, si mens ab iuiquitate non recedit, IV xv C, D, nec dum quod abstulit non vult restituere, IV xv G, aut negotium vel officium deserere quod sine peccato exercere uequit, aut odium ex corde dimittere, IV xvi B. — Et quidem tanta potest esse contritio ut sit sufficiens peccati ultio, IV xx C, sed plerumque non sufficit, et requiritur alia satisfactio sive in præseuti sive in futuro, *Ibid.*; ideo quibuslibet poenitentibus injungenda est, pro rata delictorum, *Ibid.*, ne defectu debitæ satisfactionis poenam cogantur luere in purgatorio, *Ibid.*

Morientibus tamen non est imponenda, sed indicanda, IV xx D. — In arbitrio confessarii est imponenda satisfactio, cuius est eam discrete temperare pro circumstantiis pœnitentium, IV xx C, D, et qualitate culparum, IV xvi A, B, D, levem pro levibus, gravem pro mortaliibus, IV xvi D. — Eo ipso quo pœnitenti satisfactionem injungit, illum a peccatis solutum declarat, IV xviii G, et si id legitime fecerit, solitus est et apud Deum, IV xviii H. — *Cf.* Pœnitentia.

SCIENTIA Dei, etsi una et simplex, varia sortitur nomina, præscientiam, dispositionem, prædestinationem, providentiam, I xxxv A. — Scientia proprie sumpta de omnibus est, bonis et malis, præteritis et futuris, temporalibus et æternis, I xxxv A. Ea in se ipso novit Deus immobiliter et ab æterno omnia creata et creanda, utraque eodem modo, I xxxviii A, et eodem modo quo ea novit nunc, quia apud eum non est transmutatio, I xxxv E, eique præsentia sunt tam præterita quam futura, I xxxv F; omnia igitur semper videt et simul, I xxxix A, etiani minima, si non per singula momenta, saltem semel et simul, I xxxix D. — Quum sit ipsa divina essentia, scientia Dei nec augeri potest nec minui, sed immobilis est et invariabilis, I xxxix A; nec igitur minor fuisset, si nulla fuissent futura, I xxxv D, nec major fit ex eis quæ quotidie accidunt, I xxxviii A. Potest tamen scire Deus aliquid quod non scit, vel nescire quod scit, I xxxix A, vel plura scire quam scit, I xxxix C, quia multa scire posset quæ facere posset, et quæ nescit, quia nunquam fient, scientia enim non est nisi de his quæ fuerunt, sunt aut erunt, I xxxix B, C. Potest ergo aliquid scire quod nunquam scivit, sed incipere nequit ex tempore scire aliquid quod non sciverit ab æterno, I xxxix B; quæ autem unquam scivit, scit et sciet semper, I xli G, xliv D, nec refert eum multa scivisse futura, quæ nunc præterita sunt,

quia eadem scientia ea noscit facta qua noverat futura, etsi diversis verbis exprimatur, I xli G, xliv D. — Quibusdam videtur scientiam Dei causam esse rerum, ita ut non sint nisi quia scitæ, I xxxviii A, quod inconveniens est, alias Deus causa esset malorum, quæ optime novit, I xxxviii B, aliis ergo videtur eam a rebus causari, ita ut non scitæ sint nisi quia futuræ, quod iterum impossibile est, sic enim increatæ scientiæ creatum esset causa, I xxxviii C; ideo melius dicitur scientiam Dei, prout dicit puram notitiam, nec causam esse rerum, nec a rebus causari, nisi ad modum causæ sine qua non, et sic non est causa malorum, I xxxviii D, prout vero includit beneplacitum, causam esse rerum efficientem, et sic causa est bonorum, *Ibid.* — — Quamvis divina scientia et essentia unum sint, non omnia quæ sunt in divina scientia eo ipso sunt in divina essentia, alioqui ejusdem cum Deo essent essentiæ, I xxxvi A, nec dicitur Deus esse omnia quæ scit, I xl B, quia quum dicitur, Deus scit, essentia prædicatur, quum dicitur, Deus scit aliquid, jam non simpliciter enuntiatur essentia, sed cum relatione ad objecta, I xl C. Similiter, licet idem sint scientia et voluntas in Deo, de scientia non dicitur quidquid de voluntate, et econverso, nec omnia sua voluntate vult Deus quæ sua scientia scit, I vi B.

Donum scientiæ a sapientia differt, quia proprie est cognitio rerum humanarum quibus fides robatur ac defenditur, III xxxv A; item a scientia naturali, quia virtus est infusa animæ ad bene vivendum, III xxxv C. — Ipsius est abstinere a malis, et bene temporalibus uti, quia ad actionem pertinet, III xxxv A, B; et in patria permanebit secundum essentiam, non quoad modum et actum qui nunc est, III xxxi C. — *Cf.* Adam, Christus, Ignorantia, Scriptura.

SCRIPTURA sacra scientiam animæ tantum nos docet, quam peccando amisit

homo, II xxiii C, non autem scientiam rerum naturalium, quæ ad salutem non interest, II xiv C, et quam peccando non perdidit Adam, II xxiii C.

SECUNDUM multiplice habet acceptio-
nem, et varia significat, conditionem,
proprietatem, habitum, causam, III x A.

SEDES judicariam potestatem designat,
IV xlvi B, unde Christus glorificatus
in throno Patris sedere dicitur, IV xlvi
C, et cum eo sedebant judicaturi, qui
spretis omnibus, illum secuti fuerint,
IV xlvi B, C.

SEDUCTIO proprie sit quum verum credi-
tur quod falsum est, II xxii D; unde
seducta fuisse dicitur Eva, quæ serpenti
credidit, non autem Adam, qui non cre-
didit, *Ibid.* Aliquo modo tamen seductus
est, veniale putando quod erat mortale
peccatum, *Ibid.*

SENSUALITAS quædam vis est animæ in-
terior, ex qua est motus sensuum et
appetitus rerum ad corpus pertineantium,
II xxiv F; ad eam pertinet quidquid in
nobis communne est cum bestiis, *Ibid.*,
unde exclusa dicitur a ratione superiori,
sed vicina rationi inferiori, *Ibid.* Quan-
doque tamen pro ratione inferiori sumi-
tur, II xxiv L. — Ab ea incipere solet
tentatio, ut olim a serpente, quia dele-
ctionem sugerit rationi inferiori, II
xxiv G; sed si in ea sistat peccati ille-
cebra, non nisi levissimum fit peccatum,
II xxiv H, I, quia in ea nequit esse nisi
veniale, II xxiv K. — Cf. Peccatum,
Ratio.

SENSUS omnis animæ est, nam minime
sentit corpus, sed anima, quæ alia sen-
tit per se ipsam, alia per corpus, III
xv A. — Sensus in singulis membris
inest, sed non quautum in capite, in
capite enim sunt omnes, in membris
solus tactus, III xiii A.

SERGIUS (S.) Papa I, de significatione
trium hostiæ partium, IV xii F.

SERPENS. In forma serpentis mulierem
teutavit diabolus, quia aliam assunmere
ei non licuit, II xxi B. — Callidissimum

vocatur animalium, non natura, sed quia
instrumentum fuit diaboli, II xxi B; nec
quæ proferebat intelligebat, sed loque-
batur ut asina Balaam, *Ibid.* — In homi-
nem significatur per sensualitatem, II
xxiv G.

SERVITUS alia est bona, quæ homo servit
justitiæ, alia mala, quæ servit iniquitatî,
II xxv K. — Injuste quidem in servitu-
tem hominem redegerat diabolus, quia
eum et fraudulenter seduxit et violenter
tenuit, III xx B, non tamen injuste ab eo
tenebatur homo, qui se ipsi sponte de-
derat, III xx A, B; ideo ut per viam
justitiæ ab hac servitente, id est a pec-
cato, liberaretur homo, III xix A, B,
voluit Christus mori, III xix B, xx A, ut
diabolus, occidendo quod sunum non erat,
juste amitteret quod suum erat, III xix A,
xx A. — Cf. Libertas.

Servitus est impedimentum Matrimo-
nii. Ingenuus vel ingenua scienter con-
trahens cum ancilla vel servo, valide con-
trahit, nec consortem dimittere potest,
IV xxxvi A; secus si ex errore et nesciens
nupserit, *Ibid.* — Pariter inter servos et
aucillas diversorum dominorum valida
sunt conjugia, nec separari possunt, si-
ve ex voluntate sive præter voluntatem
dominorum contraxerint, IV xxxvi B.
— Si quis autem ingenuus, ut dividatur
ab uxore, se servum alius fecerit, nec
ille uxorem dimittere, nec illa in servitu-
tem cum marito redigi debet, IV
xxxvi C.

SIDERA ad solatium hominum per noctem
facta sunt, II xiv G; in signa esse di-
cuntur, quia serenitatem et tempestates
indicant, et iu tempora, quia per ea dis-
tinguuntur partes anni et horæ diei,
Ibid.

SIGNUM res est quæ præter id quod inge-
rit sensibus, aliud intenti suggerit, IV
i B; omne igitur signum res est, sed
non omnis res est signum, I i A. — Alia
sunt sigua naturalia, alia data, et in his
alia sacramenta, alia non, IV i B; om-
ne enim signum ad significandum usur-

patur, sed quædam significant tantum, ut sacramenta legalia, quædam significant et tribuunt quod designant, ut evangelica sacramenta, I i A, IV i C; omne ergo sacramentum signum est, sed non econverso, IV i B. — Quinque sunt divinæ voluntatis signa, I xlvi M, præceptum, consilium, prohibitio, permissione et operatio, I xlvi H-L, et quia signum temporale est, non ab æterno, non semper impletur, I xlvi M.

SIMILITUDO semper relative dicitur, quia ad aliud, non ad se aliiquid simile est, I xxxi A, ideoque in Trinitate quælibet persona relative dicitur similis aliis, sed similis est secundum substantiam, propter essentiæ unitatem, *Ibid.*; qua propter potius ad removendum quam ad ponendum aliiquid similitudo in divinis prædicari videtur, I xxxi B. — Ad similitudinem Dei factus perhibetur homo, sive ad similitudinem increatam, id est Spiritum Sanctum, qui est similitudo Patris et Filii, II xvii C, sive ad similitudinem creatam, quia similis est Deo secundum essentiam vel naturam, II xvii D. Sed quia quæ similia sunt participationem tantum, dissimilitudinem recipiunt, per peccatum fit Deo dissimilis et ab eo elongatur, tanto longius ab eo recedens quanto dissimilior, II xxxv N. Perverse similitudinem Dei cupit qui ei vult similis esse per se, ut Adam, II xxii F, vel æqualitate, non imitatione, ut Lucifer, II vi B. Quid inter similitudinem et imaginem intersit, II xvi C, D. — Similitudines non secus ac idola colere vetat prium Decalogi præceptum, id est rerum naturalium effigies, III xxxvii B. — *Cf.* Imago.

SIMONIA. Vocantur simoniaci tam qui gratiam pretio emere volunt ut Simon, quam qui pro ministerio sacro pecuniam recipiunt ut Giezi, IV xxv D, et omnes sunt hæretici, *Ibid.* — Ante sententiam degradationis valide ordinant et consecrant, IV xxv E, sed qui scienter ab eis ordinantur, invalide ordinantur,

IV xxv E, etsi non ordines, sed res quæ ex consecratione proveniunt, se emere contendant, IV xxv F; qui vero nescienter vel violenter, excusantur et valide ordinantur, IV xxv E, H. — Insuper simoniaci simoniace ordinatores vel ordinati, et simoniaci simoniace a non simoniaci ordinati, ab officio removendi sunt, IV xxv G, simoniaci vero non simoniace a simoniaci ordinati in suo officio permanere sinuntur, *Ibid.*

SIMPLICITAS. Nulla creatura simplex dici valet, nec corporalis, quæ constat ex partibus, I viii D, nec spiritualis, quæ mutabilis est, etsi respectu corporalis vocetur et sit simplex, I viii E. — Deus autem omnino simplex est, absque ulla partium aut accidentium diversitate, I viii D, aut compositione, I viii I, adeo simplex ut nulli prædicamentorum subjiciatur, I viii G, quia hoc est penitus quod in se habet, I xxxiii B, nec in eo aliud est habens, aliud quod habetur, sicut in ceteris rebus, sed nihil in eo est quod non sit ipse, I viii I. — Multiplex tamen quandoque dicitur, ob multitudinem nominum quæ de ipso prædicantur, I viii F, nec summa ejus simplicitas excludit personarum trinitatem, quia ad essentiam refertur, non ad relationes, I viii I.

SINGULARITAS in divinis admitti nequit, quia personarum pluralitatem excludit et adimit distinctionem Trinitatis, I xxii I; ideo nec Deus nec ulla persona singularis dici potest, *Ibid.*

SOL quarta die ad illuminandum partes mundi inferiores factus est, et de luce primordiali, quæ jam prius discernebat diem a nocte, II xiii F, xiv G. — In fine mundi eclipsim patietur, et instante judicio obscurabitur, non amissione luminis, sed præ splendore Judicis, IV xlvi E; post judicium vero pristinum splendorem, quem ante peccatum habuit, recuperabit, sed in loco suo ubi creatus est, stabit immobilis, quia tunc evacuat eum officium, *Ibid.*

SOLITUDO in divinis non admittitur, quia personarum pluralitatem excludit, I xxiii I, unus ergo Deus, sed non solitarius, *Ibid.* — Solus dicitur Pater, itemque Filius et Spiritus Sanctus, non quasi ab invicem unquam separari possunt, sed quia unicuique inest proprietas qua ab aliis secernitur, I xxi A; et ideo, quanvis dicatur, Solus Pater est Pater, non dici potest, Pater est solus Deus, nec, Solus Pater est Deus, sed tantummodo, Tota Trinitas est solus Deus, I xxi B. Quæ ergo in Scripturis de solo Deo prædicantur, de tota Trinitate intelligenda sunt, *Ibid.*, et ab his quæ de solo Patre aut solo Filio enuntiantur, non excluduntur aliae personæ, quia ab invicem inseparabiles sunt, I xxi D. — Pariter solus Deus dicitur Trinitas, non quasi a creaturis absit, sed quia ipsa dumtaxat Deus est, nec cum ea aliud quidquam, I xxi C.

SPES virtus est qua spiritualia et æterna bona cum fiducia exspectantur, III xxvi A; hoc cum fide habet commune quod de invisibilibus est, sed ab ea differt, quia non est nisi rerum bonarum, futurarum et ad sperantem pertineutum, III xxvi B; item a præsumptione distat, quia non modo gratiæ Dei, sed et præcedentibus meritis innititur, III xxvi A. — Sine fide et caritate esse nequit, et eas sequi dicitur, non tempore, sed natura, quia ejus actus actum earum præsupponit, III xxiii I, xxv E, xxvi A. — Quoniam ex parte tantum est, in patria evanescabitur, III xxxi C, ideo ut virtus nec in Beatis perseverat, nec in Christo fuit, licet aliqua speraverit et sperent, quia quæ sperant jam per speciem vident, III xxvi C; patribus vero in limbis usque ad adventum Christi fuit, ut virtus, spes videndi Deum, quem per speciem non videbant, *Ibid.*

SPIRITUS Sanctus non semel in V.T. commemoratur, I ii G, et quum, nominatis Patre et Filio, reticetur, cum ipsis subintelligendus est, I xxi D. — Tertia est

persona S. Trinitatis, I iii Z, x G, non Pater, quia ex Patre, non Filius, quia non genitus, I iii Z, xiii F, sed ex Patre et Filio, non ex Patre solo, nec ex Filio solo, sed ex ambobus, non filius ambo-rum, I xiii A, C, sed amborum dilectio, I x F, unitas, et caritas qua invicem se diligunt, I x G. — Non est creatura, quum ubique sit, I xxxvii A, nec ex nihilo, nec de materia, sed tamen de aliquo, id est de substantia Patris et Filii, I v K, L. — A Patre procedit ut Filius, et de substantia Patris est ut Filius, et tamen non est Filius, I xiii A, quia a Patre aliter procedit quam Filius, Filius enim ut natus, ipse ut datus seu donum, I xiii B, xviii D, E, nec factus est ut per adoptionem fieret filius, sicut nos, I xiii B; a Patre ergo Filius et Spiritus, sed Filius ut genitus, Spiritus ut procedens, I xiii C, et inter has processiones distinguere non valemus, I xiii D, quia utraque ineffabilis, I ix H, xiv A, xviii E. — Non a Patre solo procedit, sed a Patre et Filio, I xi A, xiii C, ipsis quoad sensum fatentibus Græcis, I xi D, E, etsi verbis disseuntant, I xi B; nec prius aut posterius a Patre quam Filius, quia neuter ex tempore processit, I xii A, B, E, nec plenius aut magis a Patre quam a Filio, a Patre tamen principali-ter et proprie, quia a Patre accepit et Filius ut ex ambobus procederet Spiritus, I xii C, D, quapropter nonnuquam dicitur a Patre per Filium esse aut mitti, I xii E, vel a Patre simpliciter procedere, *Ibid.* — Ingenitus a quibusdam dicitur, quasi non genitus, I xiii F, G, aut non filius, I xxviii B, sed nec ingeni-tus proprie dicendus est, ne putetur duos in Trinitate esse Patres, nec geni-tus, ne culpemur duos ponere Filios, I xiii E. Ejus autem proprietas in divinis est, non quod non natus est nec genuit, sed quod procedit, id est processio, seu spiratio, unde dicitur Spiritus, I xxvi B, et quia proprietates iu divinis non sunt accidentia, ab æterno et necessario est

Spiritus, I xxvi B. Relative ergo dicitur Spiritus Sanctus, I xxvi B, H, quia etsi non solus in Trinitate spiritus, nec solus sanctus, tamen solus Spiritus Sanctus, I x H, nomen in proprio conjuuctim habens quod divisim Patri et Filio convenit, quia uterque spiritus et uterque sanctus, sed secundum substantiam, non relative, I xxvi F; quapropter nomen Spiritus Sanctus de Patre et Filio et tota simul Trinitate dici posset secundum substantiam, sed non nisi de tertia persona dicitur relative, I xxvi G. — Et eadem est proprietas qua Spiritus est, ut dicit Hilarius, ac illa qua a Patre et Filio procedit, secundum Augustinum, I xxvii A, quia Spiritus esse nequit nisi in quantum spiratur, I xxvii B; non tamen omnino idem est Spiritum Sanctum esse et procedere, alioqui nomen Spiritus Sanctus non esset nomen personæ, sed proprietatis dumtaxat, I xxvii C, ideo nomen Spiritus Sanctus non modo relationem signat, sed hypostasim, uomen vero processio relationem tautum, non hypostasim, *Ibid.* — Spiritus ergo est Patris et Filii, non autem filius Patris aut Filii, nec pater Filii, I xxvi H, et cum Patre et Filio una est essentia, I n B, Patri et Filio omnino æqualis, I xix F, in Patre et Filio totus, sicut Pater et Filius in eo toti, I xix E, quapropter dicitur Patris et Filii natura et res naturæ, I xxxiv A-C. — Cf. Essentia, Persona, Trinitas.

In Trinitate nullius personæ est principium, I xxix A, sed cum Patre et Filio principium est respectu creaturarum, quia cum eis creator, et hoc ex tempore, I xxix B. — Insuper a Patre processit ut procedens et donum, non Patri et Filio, sed nobis donabilis, I xviii E, et per ipsum donum nobis dantur dona, I xvii T, qui dividens singulis, prout vult, ipse non dividitur, I xvii S. Et quidem procedendo accepit non modo ut sit Spiritus, seu donum, sed ut sit omui- no et sit essentia, I xviii F, unde, non

quia datur, sed quia procedit, habet ut sit donum et essentia, I xviii F; processione tamen donum est dumtaxat, etsi procedendo acceperit ut sit essentia, I xviii G; et ideo non eo dicitur donum quo Deus, *Ibid.*, quia essentia habet ut sit Deus, personali proprietate ut sit donum, I xviii H. Relative ergo tam donum quam Spiritus Sanctus dicitur, et eadem relatione, quia eo dicitur Spiritus quo donum, et eo donum quo procedens, I xviii D. — Item donum et datum dicitur, sed non eadem ratione, I xviii A, B, quia donum est ab æterno, ex proprietate, I xviii D, datum ex tempore, quia datus est, I xviii C, I, donum in quantum procedit a Patre et Filio, quia donum est Patris et Filii, I xviii D, E, datum, quia nobis datur, I xviii D, donum ergo antequam datum, I xviii E, donum relative ad Patrem et Filium, datum relative ad nos, ad Patrem, ad Filium, I xviii K, et ad se ipsum, I xviii M, xxx C. Et quia nobis datur, dicitur Spiritus noster, non quo sumus, sed quo sancti sumus, I xviii K, non tamen Spiritus Sanctus noster, quia Spiritus Sanctus dicitur ut donum, relative ad Patrem et Filium, Spiritus ut donatum, relative ad nos, I xviii L. — Cf. Donum.

Duplex est Spiritus Sancti processio, altera æterna, altera temporalis ad sanctificandas animas, I xiv A, et in utraque a Patre et Filio simul procedit, *Ibid.* — Temporalis proprie missio dicitur, I xiv B, qua non modo dona ejus, sed ipse Spiritus infunditur animis et sensibus illabitur, ut sacerdotalis sitis restringat ardorem, I xiv C, iuaccessibilis quidem natura, sed receptibilis propter bonitatem suam, *Ibid.* Et hæc missio iterum duplex est, visibilis et invisibilis, I xvi A, visibilis, quæ fit per ministerium creaturæ alicujus, ut ignis vel columbæ, cuius motu spiritualis ostenditur ejus adventus, qui propria natura invisibilis est, I xvi B, nec tunc temporali motu descendere credendus est,

quia ubique est, I xv B, nee magis in illis creaturis in quibus appareat quam in aliis, I xvi B; invisibilis, quum quotidie movendo corda nostra facit nos diligere Deum et proximum, I xvii B. — Et a Patre mittitur et a Filio, I xiv B, et a se ipso, quia ut donum, dat se ipsum, ut datum datur, I xv A, et ideo ut datum, et a se mittitur et a se proeedit, I xv A, xvn A; ab hominibus vero proprie dari aut mitti nequit, I xiv D, ne a Christo quidem, qui illum aeeepit ut homo, dedit ut Deus, I xiv E, sed per ministerium hominis datur a Deo, I xiv F. — Nec Patre et Filio minor censendus est quum ab eis mittitur, I xiv C, quia non propter imparilitatem naturæ mittitur, I xv O, nee se ipso inferior quum in creaturæ figura appetet, quia illam in unitate personæ non assumit, I xvi C.

— Cf. Missio.

Spiritu Saneto in divinis tribuitur bonitas, I iii F, xxxiv F, ne, ut spiritus, elatus aut durus putetur, I xxxiv H, caritas, seu dilectio, I x B, C, E, usus, I xxxi C, unitatis æqualitatisque coneordia, I xxxi G. — Et quidem non solus in Trinitate amor est, sed solus proprie caritas dieitur, I x B, D, quia ineffabilis est Patris et Filii complexus, deleetatio, felicitas, I xxxi D, coneordia et connexio, I xxxi L, amor quo se mutuo diligunt, I x F, xxxii A, B, et quo pacis servant unitatem, quum sit commune quid Patris et Filii, I x G. Nee tantum amor est Patris et Filii, quo se invicem amant et nos, sed et caritas qua diligimus Deum et proximum, I xvii B, contra aliquos, I xvii L, ut aperte innuit Augustinus, quum dieit fraternalm dilectionem ipsum Deum esse, I xvii C, non utique Patrem nee Filium, sed Spiritum Sanctum, qui facit nos in Deo manere et Deum in nobis, I xvii D, et hoc non per donum quoddam, sed per se ipsum, quia non causaliter tantum dieitur caritas nostra, sicut dieitur spes nostra, I xvii E, aut fides nostra, I xvii P. — In cordibus

ergo nostris diffundi asseritur quum facit nos diligere Deum, I xvii L-N, nobis datur vel mittitur quum facit nos diligere Deum et proximum, I xvii F; et propter hoc bis datus est discipulis, semel in terra propter dilectionem proximi, iterum e cœlo propter dilectionem Dei, I xiv B. Maximum quippe est donum Dei, I xvii D, F, sine quo nee Deum diligere nee ejus mandata servare valemus, I xvii K. — Nee obstat caritatem vocari motum vel affectum animi, quia Spiritus mobilis dieitur, et animam movet aut affieit, I xvii Q-S; nec pariter sequitur, quia caritas in homine augetur vel minuitur, Spiritum Sanctum in eo augeri vel minui, I xvii G, sed tantum magis vel minus haberet, I xvii H, aut ab his qui extra caritatem sunt, illum abesse, I xvii G, sed tantum non haberet, I xvii I. Quamvis enim in omnibus sit, non omnes eum habent, *Ibid.*, et non habenti datur, ut habeatur, jam habenti, ut amplius habeatur, I xvii K; Christo datus est sine mensura, ceteris ad mensuram, aliis magis, aliis minus, pro modo sue perfectionis, *Ibid.* In cordibus hominum modo adest, modo recedit, sed in cordibus sanctorum manet semper secundum quasdam virtutes, secundum quasdam identidem recedit, postea reversus, III xxxi A, nee propter præsentiam animæ impeditur in corpore nostro habitare, I xxxvii D. — Et quia caritas est, ad eum referuntur quae ad caritatem pertinent, ut incarnatio Verbi, III iv A, quoniam ipso operante in visceribus B. Mariæ formatus est Christus, III iv C, et Verbo Dei in unitate personæ copulatus, III iv B, remissio peccatorum, justificatio et requies, quoniam spiritus est adoptionis filiorum, III xxxvii B, gratia qua reconciliamur, pax qua unitati adhaeremus, I iii F, virtus exiens a Christo quæ sanabat omnes, I xiv B. — Et econverso ipsi contraria præcipue perhibentur quæ caritati adversantur, ut peccata ex malitia,

II XLIII D, præsertim obstinatio, des�ratio, II XLIII A, B, impugnatio agnitæ veritatis, invidia fraternæ gratiæ, II XLIII C, D, et impenitentia finalis, II XLIII C. — *Cf.* Caritas, Incarnatio, Pecatum.

Spiritus Dei modo Patrem significat, modo Filium, modo Spiritum Sanctum, I XXXIV B, nec oportet inter Spiritum Dei et Spiritum Christi distinguere, I XXXIV A, quia uterque Spiritus Sanctus est, I XXXIV B. — Spiritus creatus localis est et loco determinatur, I XXXVII M; sed quamvis de loco ad locum transeat, I XXXVII N, non mutat locum, quia distantiam in loco non facit, I XXXVII M; nec coangustant locum multi spiritus quo minus de corporibus contineat, *Ibid.* — *Cf.* Creatura, Locus.

SPONSALIA proprie dicuntur quedam solennia pacta nuptialia, IV XXVII L, de futuro, quia viro statim post ea non traditur sponsa, ne vilis habeatur, IV XXVII M. Haud secus ac nuptiæ consensu fiunt contrahentium, IV XXIX B, ideo jure irrita sunt sponsalia coacta, IV XXIX A, et ante septennium inita, quia ibi solet deficere consensus, IV XXXVI D. — Vulgo tamen duplex assignatur desponsatio, alia de futuro, quæ sponsos tantum facit, alia de præsenti, quæ conjuges facit, IV XXVI I; ideo quandoque sponsa vocatur quæ consensit de futuro, et hæc proprie sponsa est, IV XXVII L, quandoque quæ consensit de præsenti, et hæc vere conjux est, IV XXVII K, sed sponsa dicitur, nondum consummato matrimonio, IV XXVII F, postea dicenda uxor, IV XXVII H. Hoc autem inter sponsam et uxorem interest, quod sponsa inconsulto vel nolente sponso monasterium eligere valet, IV XXVII G, quod uxori non licet, IV XXVII H; item quod sponsa quæ de futuro tantum consensit, mortuo viro non fit vidua, et eam ducens non fit bigamus, IV XXVII N, uxor autem quæ de præsenti consensit, defuncto viro fit vidua, et eam ducens ad sacros

ordines postea ascendere nequit, IV XXVII O. — Alienam sponsam rapiens, publicæ pœnitentiæ subjacere debet, et sine spe conjugii remanere, IV XXVII L. — Sponsa a patre sponsi corrupta, nec ille nec illa ultra nubere possunt, sponsus autem aliam ducere valet, IV XXVII L. — Frater qui fratri sponsæ clanculo vitium intulit, eam ducere nequit, sed ambo, peracta pœnitentia, cum aliis contrahere possunt, IV XXVII L. — Videlicet alicujus sponsam, etsi ab eo incognitam, nulli de ejusdem cognatione accipere fas est ullo unquam tempore, IV XXVII K. — *Cf.* Conjuges, Matrimonium, Raptus. **STUPRUM**, ut species luxuriæ, est virginis illicita defloratio, IV XL I D.

SUBDIACONI quintum inter clericos locum tenent, oblationes in templo a fidelibus suscipiunt et Levitis deferunt, IV XXIV G. Ipsorum est calicem et patenam ad altare præsentare, presbyteris ad lavandas manus aquam præbere, diaconis ministrare et lintea sacra lavare, quapropter in ordinatione eis traditur calix vacuus cum patena et urceolo, *Ibid.* — Ante quartumdecimum annum ordinari non possunt, IV XX I, et ad continentiam tenentur, IV XXXVII A. — In primitiva Ecclesia non fuerunt, IV XXIV I; sed in V. L. a Nathinæis figurabantur, IV XXIV G. — Horum officio functus est Christus, quem pedes Apostolorum lavit, IV XXIV G.

SUBSTANTIA communiter intelligitur quidquid est, nam quod nulla est substantia nihil omnino est, II XXXVII D; substantia ergo est aliquid esse, et omnis substantia a Deo est, et bona est, et quæ a Deo non sunt, ut peccatum, non sunt substantia, *Ibid.* Strictius vero substantia a subsistere dicitur, et ea designat in quibus alia ut in subjecto subsistunt, et sic res est mutabilis et composita, I VIII H; ideo improprie vocatur Deus substantia, et rectius essentia, I VIII A, H. — Tres substantias in una essentia asserunt Graeci esse apud Trinitatem, tres personas in una substantia Latini, I XXIII D,

utriusque juxta proprietatem linguae suæ, I xxiiii II, quia aliter accipiunt substantię vocem, I xxiiii D, xxv E. — De Deo quaedam dicuntur respectu ad substantiam, I xxiiii A, et hæc de singulis et omnibus simul dicuntur personis, I xxvii G, nec tamen plurificantur in summa, quia ctsi, v. g. Deus sit Pater, Deus Filius, Deus Spiritus Sanctus, non dicuntur tres Dii, sed unus Deus, I xxiiii F. Sunt tamen nomina substantiam exprimentia, ut lumen, Deus, quæ pro relativis, id est pro personis, accipiuntur, sed non relative, I xxvii H, quia secundum nomina tantum substantiæ dicuntur, non secundum eadem nomina personarum, I xxvii I. — Cf. *Essentia, Nomen, Proprietas.*

SUFFRAGIA viventium animabus defunctorum prosunt qui in vita meruerunt eis adjuvari, IV xlvi B, sed diversimode, valde bonis ad gratiarum actionem, mediocriter bonis ad plenam absolutionem, mediocriter malis ad pœnæ mitigationem, valde malis nullo modo, *Ibid.*; nullum tamen novum eis conferunt me-

ritum, quia ibi non habet quisque nisi quæ in vita meruit, IV xlvi B. — An diviti plus prosint multa suffragia quam pauperi pauciora, IV xlvi D; et quibus suffragiis expiandi sint mediocriter boni qui in fine invenientur, IV xlvi E. — Cf. *Defuncti.*

SUPERBIA est propriæ amor excellentiæ, II xlvi I. — Mater est invidiæ, II v A, et cum cupiditate dicitur radix omnis peccati, II xlvi I, quia modo cupiditatem gignit, modo ab ea gignitur, II xlvi K; hypocrismus docet et taciturnitatem in confessione peccatorum, IV xvii F. — Hujus quatuor enumerantur species, I xlvi I.

SYLVESTER (S.) Papa I fornicationem damnat sacerdotis cum filia spirituali, IV xlvi B.

SYMBOLUM signum dicitur, quia fideles ab infidelibus discernit, et collatio, quia totius fidei fundamenta continet, IV vi H.

SYMMACHUS Papa cognitionem spiritualem esse decernit inter confessarium et pœnitentes, IV xlvi B.

T

TACITURNITAS in confessione filia est superbiæ, et sacramentum omnino viat, IV xvii F.

TATIANI heretici nuptias tanquam malas damnabant, IV xxvi E.

TEMPERANTIA cardinalis est virtus, in patria permanens, cuius actus in præsenti est pravas coercere delectationes, in futuro nullo defectu noxio delectari, III xxxiii.

TEMPLA quaudoque dicuntur locus Dei, sed abusive, II xxxv N. Templa Dei sunt animæ fideles, *Ibid.*

TEMPUS æternum esse nequit, I xxx B; ante creationem non erat, ideo nec in tempore nec ex tempore, sed cum tempore facta sunt omnia, et cum eis tem-

pus, II ii D, sed aliud est, juxta quosdam, tempus sœculare, quocum facta sunt mutabilia, aliud tempus æternum seu immutabile, in quo creati sunt angeli, II ii E. Prima creationis die ecepit, non quarta, II xiv G. Quid sit plenitudo temporis, III i A. Omnia tempora replet Deus, et per tempus movet creaturam tam spiritualem quam corporalem, I xxxvii I, sed temporalis dici nequit, quia tempore non mutatur nec regitur, I xxxvii K: essentiæ enim divinæ proprie competit esse, non fuisse aut futurum esse, I viii B, et verba temporis, etsi vere de Deo prædicentur, non temporales motus in eo distinguunt, sed immutabilem designant essentiam, *Ibid.* Aliqua

tamen ex tempore de Deo dicuntur ei-que conveniunt temporaliter, ut esse Creatorem, Dominum, I xxx A, principium, I xxix B, amicum, refugium, pa-trem nostrum, I xxx B, sed hæc relative dicuntur ad creaturas, nec in Deitate mutationem notant, sed in creatura tan-tum, *Ibid.*; non enim ex tempore cœpit esse Dominus, qui ipsius temporis do-minus erat quando cœpit esse tempus, I xxx B, II n D; nec unquam ex tempore accidit illi aliquid scire quod non ab æterno sciverit, I xxxix B. — Tempora lia non propter se, sed propter spiri-tualia petenda sunt, II xxxviii D, E. — *Cf. Æternitas.*

TENEBRÆ vel pro absentia lucis sumun-tur, et sic non sunt aliquid, vel pro aere ob-scurato, et ita sunt aliquid, II xii C, D. — Sic dici potest angelica natura adhuc informis et nondum ad Deum con-versa, II xii C. — Spiritualiter inte-riores tenebræ vocantur amissio gratiæ per peccatum, IV xviii I, exteriore, summa cæcitas qua aliquis extra Deum penitus ponitur, IV L B; in interioribus incipit esse peccator in hac vita, non in exterioribus, quia etsi luce spirituali privetur per peccatum, non tamen tota-liter, nec luce corporali, *Ibid.*, in in-forno vero in exteriore projicetur, quia et luce corporali carebit, et penitus ab interiori Dei luce secludetur, *Ibid.*; tantis enim doloribus afficietur ut ad cogitandum aliquid de Deo vix aut nun-quam mentem valeat applicare, *Ibid.* — *Cf. Lux.*

TENTATIO duplex est, altera exterior, quæ fit ab adversario, altera interior, quæ fit ab hoste vel a carne, II xxii E; tenta-tio ab hoste sine peccato est dum ei resistitur, tentatio a carne semper ali-qui d peccati habet, *Ibid.* — Tentari hominem voluit Deus, quia tentatio ma-teria est exercendæ virtutis, II xxii E, et gloriosius est temptationi resistere quam tentatione carere, II xxiiii A; tentat au-tem diabolus ex invidia, ut hominem

a cœlo avertat, II xxii A; sic tamen per mortem Christi moderata est ejus potes-tas, ut tentare valeat, non prævalere, III xix A. — De modo primæ tentationis, II xxii C, D, xxii A: mulierem primo ten-tavit diabolus, quasi debiliorem, II xxii A, vel quia virum aggredi prohibitus est, II xxii A, non in propria forma, ne aperte agnosceretur, sed in aliena, II xxii B, non in ea qua voluit, sed in ea quæ ei con-cessa est, *Ibid.*, et de tribus tentavit eam, gula, vana gloria et avaritia, II xxii D; consensit autem uterque, Adam et Eva, ex quadam elatione, II xxii C, D. — Primi hominis tentatio omnium forma est subsequentium, serpentis vicem ge-rente sensualitate, mulieris ratione infe-riori, viri ratione superiori, II xxiv G, I, quia primo peccati illecebram concipit sensualitas, in quo est peccatum levis-simum, deinde rationi inferiori sugge-rit, qua consentiente fit peccatum ve-niale aut etiam mortale, demum ratio inferior sugerit superiori, qua annuen-te consummatur et damnabilis fit trans-gressio, II xxiv G-I. — Tentationi resis-tendo homo innocens non meruisse, nec homo lapsus semper meretur, quia declinare a malo semper quidem vitat pœ-nam, sed non semper meretur palmam, II xxiv C.

TERRA in principio creata, II n B, simul cum cœlo, II n C, et tempore, II n D, pro confusa omnium elementorum ma-teria sumitur, II n C, G, xii A, B, quæ, quia incomposita, vocata est terra (terra enim ceteris elementis grossior est), II xii C, et ideo informis dicitur, non quasi omni forma carens, sed quia for-mam confusionis, non dispositionis ac-cepérat, II xii E. — Terreum elementum aliis primo circumdatum et contectum, II xii F, tertia die separatum est et ap-paruit, ac ligna herbasque protulit, II xiv E. — Terra quo sensu scabellum pedum Dei dicatur, I xxxvii B.

THEOLOGIA circa res et signa versatur, I i A.

THOMAS (S.) apostolus, quomodo credi-
disse dicatur videndo Christi vulnera,
III xxiii G, xxiv A.

TIMOR multiplex est : naturalis, qua natu-
raliter homines horrent mortem, ex pec-
cati merito, III xxxiv L, humanus, qui
malus est, servilis, bonus quidem et
utilis, sed insufficiens, initialis, qui ser-
vili succedit, filialis demum, qui ex amo-
re venit, III xxxiv D. — Timor humanus
radix est multorum peccatorum, II xlvi F.
— Servilis Deum timet ne damnet, III
xxxiv G, et ideo mala cavet et mentem
corrigit, et introducit caritatem, III
xxxiv F, sed non est in caritate, III
xxxiv E, nec justificat animam, quia si
bona facit, non bene facit, nec credit
in Deum, sed tantum Deo, *Ibid.*, ideo
accidente caritate expellitur, III xxxiv C,
G. An quæ ex eo fiunt, mala sint, II
xl B, xl B. — Initialis non ex toto ser-
vilis est, nec ex toto castus, sed aliquid
de utroque habet, cum caritate inchoata
manet, sed illa crescente decrescit, do-
nec perfecta dilectione expellatur, III
xxxiv H. Uterque, servilis et initialis,
initium dicuntur sapientiæ, servilis quia
præparat locum sapientiæ, initialis quia
est in inchoata sapientia, III xxxiv I. —
Filialis seu castus, qui perfectionem sa-
pientiæ comitatur, III xxxiv C, Deum
timet ne recedat, et bona desiderat, III
xxxiv G; hunc ergo non excludit, sed
auget caritas, III xxxiv C, quia in cari-
tate perfecta est, III xxxiv E, et manet
in sæculum sæculi, III xxxiv G. Quando-
que tamen in patria evacuandus dicitur,
III xxxiv C, quia alios usus habebit
quam nunc, III xxxiv K. — Timor modo
passio est, modo propassio, III xv F, et
ideo modo timuisse dicitur Christus,
III xv D, modo non timuisse, III xv E;
in eo autem nec humanus fuit timor,
nec servilis, nec initialis, sed naturalis,
qua naturaliter pati horruit, III xxxiv L.

TONSURA, seu capillorum resectio, apud
Nazaraeos incepisse videtur, IV xxiv B;
omnibus clericis imponitur, quia eorum

est alios regere et se ipsos, et præ cete-
ris intelligere secreta Dei, IV xxiv B.

TRIBULATIO. Quinque de causis contingit
aliquem tribulari, IV xv A. — His qui ea
moniti ad meliorem frugem redeunt,
tribulatio causa est veniæ, *Ibid.*, et igno-
ta expiat delicta, IV xv B, et de his
verum est quod dicitur, Non consurget
duplex tribulatio, IV xv A, in his autem
qui non resipiscunt, præsens tribulatio
cum æterna connectitur, IV xv B.

TRINITAS personarum in Deo testimoniis
multis comprobatur tam V. T., I ii D, F,
quam N. T., I ii H; imo, quum ejus
vestigium appareat in creaturis, ubi sunt
unitas, species et ordo, I iii F, et maxime
in anima, in qua videre est inemo-
riam, intellectum et voluntatem, I iii G,
ad ejus notitiam pervenerunt antiqui
philosophi, etsi obscure et imperfecte,
I iii F; cur potius trinitas vocetur quam
triplicitas, I xix T. — Hoc est my-
sterium Trinitatis, ut tres personæ in
unitate substantiæ credantur, quarum
quælibet non est alia, et quæ tres non
sunt nisi unus Deus, I ii A, B. In Tri-
nitate ergo non est nisi unum princi-
pium, sed tres velut potentia, mens,
sapientia et amor, I iii Y, summa pot-
entia, infinita sapientia, immensa boni-
tas, I xxxiv F, summa origo, perfectissima
pulchritudo, beatissima delectatio,
I iii F, unum diligens eum qui de illo
est, unum diligens illum de quo est, et
ipsa dilectio, I x G, seu, ut dicitur, tres
personæ et una essentia, I iii Z. Quia
enim humano eloquio explicari nequit
mysterium Trinitatis, varie a variis ex-
primuntur, dicentibus Græcis in ea unam
esse essentiam, tres substantias seu hy-
postases, Latinis vero unam substani-
am, tres personas, I xxiii D; quum enim
in ea sint tres res, quas necesse est
designari, I xxiii C, nec possint dici tres
Patres, nec tres Filii, nec tres Spiritus
Sancti, I xxiii E, nec pariter tres Dii, id
vetante Scriptura, I xxiii F, nec tria
quædam, ut Sabellii vitetur hæresis,

I xxiii G, nec tres essentiæ, ne detur ansa suspicandi in tribus aliquam diversitatem, *Ibid.*, ideo deficiente eloquio, dictæ sunt a Græcis tres substantiæ, a Latinis tres personæ, juxta proprietatem utriusque linguæ, I xxiii H, quia tribus id commune est quod persona est, I xxiii E, nec contradicit Scriptura, I xxiii F. — Tota Trinitas unus Deus est, et dicitur Deus solus, I xxii B, ideo quæ de solo Deo in Scripturis prædicantur, de tota Trinitate intelligenda sunt, *Ibid.*; dicitur autem Deus solus, non quasi cum angelis et Beatis non sit, sed quia ipsi dumtaxat competit deitas, nec ulli cuiquam cum eo, I xxii C. Ex tribus personis constat, sed non quasi ex partibus, I xix G, III vii I, quia tres personæ, utpote unius substantiæ, unus sunt et summe unus, sine ulla naturalium aut voluntatum diversitate, I xix G, unaquæque Deus est, sed tres simul unus Deus sunt, *Ibid.* — De divina natura et de tribus personis simul prædicatorum, ita ut sicut tres personæ sunt una divina natura, ita divina natura est tres personæ, I iv C; sed de nulla persona sigillatim dicitur, nec proprie essentiam Dei exprimit, sed pluralitatem personarum, I xxii C; sicut ergo non dicitur, Pater est tres personæ, sic dici nequit, Pater est Trinitas, I xxiv I. Similiter, etsi Deus sit divina natura, non dicitur Deus trium personarum aut tres personæ Dei, ne quid creatum aut subjectum in Trinitate suspicetur, I xxxiv E.

Trinitas in Deo ponitur, non ad introducendum numeralem quantitatem aut diversitatem, sed ad removendum quamcumque aliam personam, I xxiv E. Quæ ergo in ea signant unitatem, ut unus, unitas, ad exclusionem multitudinis dicuntur, I xxiv B, nec in Deo numeralem quantitatem ponunt, I xxiv C; quæ pluralitatem designant, ad singularitatis et solitudinis negationem adhibentur, non ad diversitatem aut multitudinem adstruendam, I xxiv D. Quum igitur duo

esse asseruntur Pater et Filius, non amborum diversitas, sed exsistentia affirmatur, I xxiv F; quum tres esse dicuntur Pater, Filius et Spiritus Sanctus, non numeralis quantitas exprimitur, sed removetur alia quæcumque persona, I xxiv E, I; quum distinctæ vel discretæ leguntur tres personæ, non diversitas aut alienatio exprimitur, sed excluditur confusio vel permixtio, I xxiv G, H. — In Trinitate enim nulla est diversitas vel multiplicitas, ob unitatem essentiæ, nulla singularitas vel solitudo, ob personarum pluralitatem, I ii E, xxiii I, sed similitudo, unitas et identitas essentiæ in distinctione personarum, *Ibid.* Alius est Pater, alius Filius, alius Spiritus Sanctus, sed non aliud, I ix A; quælibet persona Deus est, magna, omnipotens, essentia, sed non sunt tres Dii, magni, omnipotentes, nec tres essentiæ, I xxii E; Pater, Filius et Spiritus unum sunt, vel unus Deus, non autem unus, I xxxi I; singula persona est in omnibus et omnes in singula, et unum est in omnibus et unum sunt omnes, I xix V, quia tanta est divinæ essentiæ unitas, ut æqualitatem admittat, non pluralitatem, I xxxiv D. — Omnes personæ coæternæ sunt et coæquales, I xix A, quia nulla aliam præcedit æternitate, nec excedit magnitudine, nec superat potestate, *Ibid.*, quarum una eademque est essentia, magnitudo, virtus et æternitas, I xix B; nec duæ majores sunt una, nec tres duabus, I xix D, nec Deus aut Trinitas unaquæque, quia quælibet perfecta est, I xix F.

Trinitati non competit paternitas nisi respectu creaturarum, I xxv E, similiter et esse principium, et unum est creaturarum principium, I xxix A, B. — Sicut indivisa et inseparabilis est trium personarum substantia, ita et operatio, III i D, ubi ergo in operatione una persona nominatur, tota Trinitas operari intellegitur, III iv A; unicuique tamen personæ quædam specialiter assignantur, ut Filio incarnatio, Spiritui Sancto mis-

sio, III 1 D. Sic Patri tribuitur æternitas, Filio species, Spiritui usus, I xxxi C, D, Patri unitas, Filio æqualitas, Spiritui unitatis æqualitatisque concordia, I xxxi G, II, K, L. Pater est a quo sumus, Filius per quem sumus, Spiritus in quo sumus, I iii F, xxxvi E, Pater principium ad quod recurrimus, Filius forma quam sequimur, Spiritus gratia qua reconciliamur, I iii F, Pater unitas a qua sumus, Filius similitudo per quam ad unitatem reformamur, Spiritus pax qua unitati adhæremus, *Ibid.* — De Trinitate non nisi cum modestia et tremore tractandum est, quia nec aliquid laboriosius scrutatur, nec alicubi periculosius

erratur, I ii A ; periculosum ergo est de ea ultra cœleste præscriptum quidquam asserere, I xxxiii E, et anxie investigari, quia in multis sensum humanum superat, I xxxiii H. — Cf. Deus, Filius, Generatio, Missio, Pater, Persona, Spiritus Sanctus.

TRISTITIA modo pro passione sumitur, modo pro propassione, III xv F, et ideo modo tristatus esse dicitur Christus, III xv D, modo non, III xv E. — Non propter mortem, sed usque ad mortem tristatus legitur, quia non pro se, sed pro aliis, III xv G.

TUBA. Quid tuba Archangeli quæ mortuos ad judicium est evocatura, IV xlvi B.

U

UNCTIO apud Christianos triplex est, alia per manus episcopi in fronte confirmandorum et in capite regum aut pontificum, cum chrismate, alia per sacerdotem in pectore et inter scapulas baptizandorum, tertia in membris infirmorum, cum oleo benedicto, IV xxiii A. — Extrema Unctio sacramentum est ab Apostolis institutum, ad remissionem peccatorum in infirmis, et ad corporalis infirmitatis alleviationem, IV xxiii B, in quo sacramentum est unctio exterior, res unctio interior, *Ibid.*, materia oleum ab episcopo benedictum, IV xxiii A. — Ex contemptu aut negligentia illud omittere periculosum est, IV xxiii B. — An iterari possit, IV xxiii C. — Cf. Chrisma.

UNIO divinitatis et humanitatis in Christo inexplicabilis est, III ii B. Non est naturæ ad personam, nec personæ ad personam, sed personæ ad naturam, III v A, et juxta quosdam, etiam naturæ ad naturam, III v B, ita ut omni humanæ naturæ unita sit omnis divina natura, non pars parti, III v C. Cf. Christus, Incarnatio.

UNITAS. Deus essentialiter unus est, quia duos esse Deos impossibile est, I iii Y ; sed unitas in eo ponitur, non ad adstruendam singularitatem aut solitudinem, I xxiii I, sed ad exclusionem multitudinis aut compositionis, I xxiv B, nec ponit in eo quantitatem numeralem, I xxiv C : hoc enim vere unum est in quo nullus est numerus, nihil præter id quod ipsum est, I viii I. Unus ergo dicitur Deus, non ad exclusionem Filii aut Spiritus Sancti, I xxvi E, unitati enim essentiæ non officit trinitas personarum, I viii I, sed quia ipsi dumtaxat competit deitas, nec ulli cuiquam cum eo, I xxi C. — In unitate divinæ essentiæ tres esse personas tenet fides catholica, I ii A, D, F, H, iii Z, ix A, et multis comprobatur testimoniis tam V. T., I ii D, F, quam N. T., I ii H; sed tres personæ, etsi unaquæque sit Deus, non sunt nisi unus Deus, I xix G, xxii E, una essentia, I iv C, unum et summe unum, I xix G, quia tanta est divinæ essentiæ unitas, ut æqualitatem admittat, non pluralitatem, I xxxiv D. Unum ergo recte dicuntur

Pater, Filius et Spiritus, aut unus Deus, non autem unus, quia unum dici possunt diversa, dummodo ejusdem sint naturæ et ejusdem sententiae, I xxxi I; unus autem de diversis non dicitur nisi quid sit hic unus addatur, *Ibid.* — Patri in divinis appropriatur unitas, I xxxi G, quia ab alio non est, et ab eo procedentes unum sunt cum eo, I xxxi H. — *Cf.* Deus, Essentia, Trinitas.

Unitatis Ecclesiæ figura sunt Eucharistia et corpus Christi, quia sicut ex multis granis conficitur unus panis, et ex multis acinis unum vinum, et ex multis membris constat unum Christi corpus naturale, sic ex multis fidelibus conflatur unitas ecclesiastica, IV viii D; qui ergo hoc unitatis sacramentum accipit, non tenens vinculum pacis, non pro se, sed contra se illud accipit, *Ibid.* UNIVERSALE dicitur quod prædicatur de pluribus, I xix O, ut species de individuis, I xix N; quapropter universale vocant quidam essentiam divinam respectu personarum, *Ibid.*, quia de omnibus personis simul et de singulis separatim dicitur, I xix O; sed, ut videtur, valde improprie, I xix N, sic enim vel oportet tres dici essentias, I xix H, I, vel una essentia nequirit dici tres personæ, I xix K.

URBANUS (B.) Papa II sacerdotem ullum alieni parochiani confessionem, exceptis certis casibus, audire vetat, IV xxii G, et duos conjuges simul puerum e fonte levare, IV xlii H. — Alia decreta de matrimonio compatrium, IV xlii E, et consanguineorum, IV xli C, et de conjugiis vi initis, IV xxix A.

USURA species est rapinæ, quæ quarto secundæ tabulæ præcepto prohibetur, III xxxvii C. Usura dicitur quidquid ultra sortem exigitur, non modo in pecunia, sed in omni re, *Ibid.*

USUS. Uti est aliquid adhibere ad aliud obtinendum, I i B, vel aliquid in voluntatis facultatem assumere propter aliud asse- quendum, I i C, et his utimur quæ ad

beatitudinem nos ducunt, hoc est visibilius creaturis, I i B. Quum enim hæc quibus utimur, non propter se querantur et diligantur, ut licet hominibus, se ipso, I i F, virtutibus, I i H, I, non autem Deo, I i E. — Nobis utitur Deus, sed non sic ut nos aliis rebus, I i G. — Usus in Trinitate Spiritui Sancto appropria- tur, I xxxi C, quare, I xxxi D. — *Cf.* Fruitio.

UXOR proprie dicitur, non modo quæ matrimonium consummavit, IV xxvii H, sed quæ consensit de præsenti, IV xxvii K, etsi quandoque sponsa dicatur, IV xxvii F. Hoc autem inter uxorem et sponsam interest, quod uxor inconsulto vel nolente viro monasterium eligere non valet, IV xxvii H, quod sponsæ de futuro licet, IV xxvii G; item quod mortuo viro seu sposo de præsenti, vidua est, et eam dicens fit bigamus, nec ad sacros ordines ulterius ascendere potest, IV xxvii O, quod de sponsa de futuro non statuitur, IV xxvii N. — Plures uxores habere primitus vetitum est, IV xxxiii A, postea fere omnibus ad idolatriam lapsis, permissum est, IV xxxiii A, C, deinde in nova lege iterum vetitum, IV xxxiii D. — Uxor a viro di- mitti potest, et econverso, non qualibet de causa, IV xxxiv F, sed propter fornicationem, sive corporalem, IV xxxv A, B, sive spiritualem, IV xxxix C, D; imo quandoque debet, quum scilicet ab adulterio recedere non vult, IV xxxv D, E; sed altero dimisso, alter innuptus remanere debet, IV xxxv C. Similiter uxori infidelem dimittere potest vir fide- lis, et econverso, IV xxxix B, et aliam ducere, IV xxxix E-G. — Uxor filium proprium vel mariti in Baptismo vel Confirmatione tenens ex industria, ut a viro separetur, ab eo separari non debet, sed pœnitentiæ gravi subjici, et post consortis mortem, spe conjugii ca- rere, IV xlii B. — Uxor quæ maritum mortuum putans alii nubit, non peccat, etsi invalide nubat, sed reverso marito, ad

illum redire debet, alioqui ecclesiastica communione privanda est, IV xxxviii E.

— Cf. Conjuges, Debitum, Divortium, Matrimonium, Sponsalia, Vir.

V

VATES a vi mentis dicitur, et sic vocantur sacerdotes, Propbetae et poetæ, IV xxiv M. VERBUM in divinis non de Patre, sed de Filio dumtaxat dicitur, ut imago vel Filius, et relative ad Patrem, cuius Verbum est et Filius, I xxvi E. — Verbum, quia sapientia est Patris et verbum quo Pater se ipsum integre dicit, Patri coæquale est et cum Patre unum est, et in Patre et cum Patre omnia scit et videt simul, inamissibiliter et invariabiliter, I xxxix A; sed in quantum sapientia, substantialiter dicitur et idem est ac Pater, non enim eo sapientia est quo Verbum, I xxvi E, in quantum Verbum, relative dicitur et non est hoc quod Pater, quia eo Verbum est quo Filius et eo Filius quo Verbum, *Ibid.*; et quia relative accipitur Verbum, non de Patre et Filio simul prædicatur, I xxvi G, nec dicitur Filius Verbum de Verbo, sicut nec Filius de Filio, quia non ambo Verbum, I xxvi I. — Cf. Filius, Incarnatio, Nomen, Prædicatio.

VESTIGIUM Trinitatis in creaturis appareat, sed non sic ut inde sufficiens haberi possit hujus notitia, I iii F.

VIAE universæ Domini quibus ad nos descendit, dicuntur misericordia et veritas, quia in primo adventu apparuit misericordia, in secundo apparebit justitia, IV xlvi E; item universæ viæ quibus ad Deum ascendimus, justitia sunt qua a malo declinamus, et misericordia qua bonum operamur, *Ibid.* — Deum per essentiam seu in specie qua Deus est, videre nequit ullus viator, I viii D.

VIDUA. Dicens viduam bigamus reputatur nec ad sacros ordines assumi potest, IV xxvii N, quapropter minoribus cleri-

cis ducere viduas non licet, sed virgines dumtaxat, IV xxxvii A; vidua autem proprie dicitur, cuius obiit conjux post sponsalia de præsenti, IV xxvii O, non vero post sponsalia de futuro, IV xxvii N, — Viduae quæ castitatem voverunt, si iterum nubant, damnabiles sunt, et a communione fidelium separandæ, IV xxxviii B, sive velatæ sint sive non, IV xxxviii C, et ad pœnitentiam recipi nequeunt, nisi a viris quibus se junxerunt, separantur, *Ibid.*

VINUM ad figurandum sanguinem Christi in Eucharistia adhibetur, tum quia ad animæ refertur sustentationem sicut panis ad refectionem corporis, ex eo enim fit sanguis, in quo sedere dicitur anima, IV xi F, tum quia optime figurat unitatem Ecclesiæ, sicut enim ex multis acinis conficitur, sic ex multis fidelibus mysticum Christi corpus, IV vii D, tum demum ut tollatur infidelibus occasio blasphemandi, et fidelibus horror naturalis bibendi cruentem, IV xi E. — Quidquid dixerint quidam, IV x A, vinum in sanguinem Christi vere convertitur, IV x B-D, conversione non formalí sed substanciali, IV xi A, quia sub speciebus vini, substantia ipsius vini in præjacente materiam vel in nihilum redacta, fit substantia sanguinis Christi, IV xi D, quin tamen aliquid sanguini addatur quem traxit de Virgine, IV xi B, aut substantia vini sit materia sanguinis Domini, IV xi C. — Non vinum solum, sed vinum cum aqua in Sacramento offerrendum est, ex quibus vinum sanguinem Christi, aqua fidelium plebem designat, IV xi G; si quis tamen simpliciter vel ignoranter vinum merum offerat, valide

nihilo minus Sacramentum conficit, IV xi H. — *Cf.* Eucharistia.

VIR prius factus est, et ex eo mulier, ut unum esset totius humani generis principium, II xviii B. — Metaphorice vir designat rationem superiorem, quæ caput est mulieris, seu inferioris rationis, II xxiv G, et sicut in prima tentatione inchoatum est peccatum in muliere et consummatum in viro, sic et in quotidianis temptationibus inchoatur in ratione inferiori et perficitur in superiori, II xxiv H, I. Item significat perfectionem virium aut virtutum, quapropter B. Virgo virum circumdedisse legitur, III xii A, et in resurrectione electi in virum perfectum occursuri dicuntur, IV xliv A. — Vir uxorem dimittere nequit quacumque de causa, IV xxxiv F, sed tantum propter fornicationem, sive corporalem, IV xxxv A, B, sive spiritualem, IV xxxix C, D. Uxorem adulteram occidere nequit, IV xxxvii B, sed dimittere potest, IV xxxv A, dummodo ipse sit hujusmodi facinoris expers, IV xxxv B, imo quandoque debet, si illa a turpitudine resipisci nolit, IV xxxv D, E; sed ipse aliam ducere nequit, ideo vel innuptus manere vel conjugi reconciliari debet, IV xxxv C. Infidelem autem uxorem vir fidelis dimittere potest, IV xxxix D, et quandoque aliam ducere, IV xxxix F, quum scilicet prior virum sequi non vult, IV xxxix G. — Vir secundam uxorem ducens vivente priore, si secundam tenere cogitur, potest ei debitum reddere, et præcepto Ecclesiæ aliqualiter excusat, IV xxxviii E. — *Cf.* Conjuges, Debitum.

VIRGINITAS in lege Moysis maledicta erat, IV xxxiii A, sed in lege Christi secundatati præfertur, IV xxxiii D; minime tamen conjugali castitati Patriarcharum præferenda est virginitas cælibum, IV xxxiii B. — Duplex est, altera mentis, quæ potior est, alia corporis, IV xxxiii E, nec potest corporalis corrupti, nisi prius corrupta sit mentalis, nam prostitui

potest virgo, adulterari nequit, invita, IV xxxiii E. — Virgines benedicere et consecrare, non sacerdotis est, sed episcopi, IV xx F. — Virgines quæ fuerunt in proposito virginitatis, etsi non velatae, si nupserint, a cœtu fidelium usque ad satisfactionem excluduntur, IV xxxviii C, et quæ spiritualiter Christo nupserunt, si postea cum homine publice nupserint, ad pœnitentiam recipi nequeunt, nisi a viris quibus junctæ sunt, separantur, *Ibid.*

VIRTUS. Nulla persona in Trinitate alias superat virtute, I xix A; virtus enim est Pater, virtus Filius, virtus Spiritus Sanctus, et quidem virtus ingenita Pater, virtus de virtute genita Filius, virtus de virtute procedens Spiritus, I xix G, sed hi tres una virtus sunt simplex, unus Deus, *Ibid.* — Pater non est potens ea virtute quam genuit, sed propria, I xxxii C, Filiusque Dei virtus dicitur, non quasi Patrem potentem faciat, sed quia ipse virtus est de Patre virtute, *Ibid.*

Virtutes magna sunt bona quibus recte quisque vivit et nemo male utitur, II xxvi K. Juxta quosdam, non sunt nisi animi motus seu affectus, II xxvi C, L, aut bonus usus liberi arbitrii et naturalium potentiarum, II xxvii K; juxta alios, bona qualitas mentis, animam informans, II xxvii C, quam Deus operatur in homine, II xxvii A, L; et sic ex libero arbitrio non sunt, sed meræ gratiæ quæ arbitrium voluntatis sanant et præparant ut sit bona, II xxvii C, et per eas boni sumus et justificamur, non prout sunt virtutes, quia ut sic non habent meritum, sed ex actibus earum, II xxvii F, G, quia ex virtute et arbitrio fit in anima affectus vel motus bonus, qui est actus virtutis, II xxvi E. — Virtutes ita sibi invicem conjunctæ sunt, ut qui una caruerit, omnibus careat, qui unam habet, habeat omnes, III xxxvi A, B; nec modo connexæ sunt, sed etiam pares seu æquales in uno homine, ita ut nulla

ceteris præmineat, juxta veriorem sententiam, III xxxvi B; ideo, dum quis in aliqua præcellere dicitur, ut Job patientia vel Abraham fide, id secundum exteriorem usum, seu per comparationem ad alios recipiendum est, vel quantum ad actum, quum tamen omnes æqualiter habeat quoad habitum, *Ibid.*; omnes ad fidem referuntur tanquam ad fundamentum, III xxiii I, et ad caritatem velut ad matrem et causam, sine qua nulla clificaciter habetur, *Ibid.*, quacum universæ adsunt, III xxxvi A. — Et propter se amari possunt virtutes, quia in anima gaudium pariunt spirituale, et tamen propter solam beatitudinem amandæ sunt, quia ad summum bonum sunt referendæ, I i H; quapropter de his rebus sunt quibus utimur, et per quas fruimur, I i I. — Tres sunt virtutes theologicæ, ita sibi connexæ, ut nulla sine altera vel sit vel valeat esse, III xxiii I; an et quomodo fuerint in Christo, III xxvi C, xxxi D, et sint in patria, III xxxi C. — Item quatuor sunt virtutes cardinales, sic dictæ quia his in præsenti bene vivitur et ad beatitudinem pervenitur, III xxxiii; in patria permanent, sed non secundum eosdem usus, *Ibid.* — Cf. Caritas, Fides, Fortitudo, etc.

Virtutes cœlorum quid, et quomodo adventante judicio sint movendæ, IV xlviii E.

VISIO duplex est, altera interior, altera exterior, III xxiv C; et de his quæ videntur interiori haberi potest fides, *Ibid.*, de his autem quæ videntur exteriori habetur scientia, non fides, III xxiii G, xxiv A; idecirco, quia Christus per speciem olim vidit quæ credebat, et Beati nunc in Deo vident quæ credunt, nec in illo nec in istis proprie locus est fidei, III xxvi C. — Quidquid visibile est, mutabile est, et quia Deus mutari nequit, ideo et invisibilis est, II viii D; a viatoribus ergo videri non potest, nec unquam visus est, *Ibid.*; sed a visilibus

quæ fecit, invisibilia ejus aliquo modo conspicuntur, I iii A. — Visio Dei per speciem sine gaudio haberi nequit, IV xlvi A, et vita est æterna, IV xlvi A, parentia vero ejus tanta est pœna, ut nihil inter tormenta quæ novimus ipsi æquari valcat, IV xlvi A; Beatorum igitur essentialis est præmium, IV xlvi A, sicut parentia ejus est essentialis pœna damnatorum, IV xlvi A; in ea vident Beati quidquid ad eorum beatitudinem pertinet, sed alii clarissimi, alii obscurius, IV xlvi C, et post resurrectionem, resumpto corpore, multo perfectius ea gaudebunt, ut angeli, IV xlvi E. — Damnatorum pœnas vident et videbunt Beati, quin inde minuatur eorum felicitas, IV l G, et Beatorum gloriam pariter vident damuati, saltem usque ad diem judicij, sed ad suum mœrem, IV l E.

VITA. Vivere velle omnibus naturale est, male autem vivere, non naturæ, sed voluntatis est perversæ, II xvii C; beate ergo vivere omnes volunt, sed sic omnes vivere nolunt quomodo vivitur beata, id est secundum animi virtutem, IV xlvi B. — Vivere bene, hoc est sine peccato, ex meritis naturalibus poterat homo iuveniens, II xxiv A, D, sed meritorie vivere uequibat sine gratia, II xxiv A, C; homo vero lapsus sine gratia recte pieque vivere nou valet, II xxvi D. — Sicut vita corporis est anima, ita et vita animæ Deus, IV xvii A, a quo per peccatum elongata, spiritualiter moritur anima, etsi naturaliter vivere nou desinat, I viii C; vita ergo electorum Deus est, et beatam habere vitam nihil est nisi videre vitam, id est Deum cognoscere per speciem, IV xlvi A. — Vitæ emendatio ad salutem non sufficit sine præteriorum poenitentia peccatorum, IV xvi D, quia vitam novam inchoare nequit quem prioris non poenitet, *Ibid.* — Vivi qui adveniente Judice in terra invenientur, in momento morientur et resurgent, ut accipiant immortalitatem,

IV XLIII E, propter quod Christus vivorum et mortuorum judex dicitur, IV XLIII F.

VOLUNTAS est quidam animi motus ad aliquid repellendum vel adipiscendum, II xxvi B, XLI E, et duplex est, quia vel rationis motus est, vel sensualitatis, III XVII B. A fine et intentione differt, quia voluntas illud est quo volumus, finis illud quo volumus, intentio illud propter quod volumus, II XXXVIII F; verumtamen, juxta quosdam, voluntas et intentio una et eadem est voluntas, II XXXVIII G. — Cum intelligentia et memoria vestigium est Trinitatis in anima, I III G, quia ad eas refertur, I III N, et ab eis continetur, I III H, et eas continet, I III L, et cum eis unum est, I III M, O. — Voluntas semper libera est a necessitate, et nunquam cogi potest, quia ubi non libertas, ibi nec voluntas, II XX I; et in primo homine bona fuit et recta, II XXIV A, D, XXXIX C; sed peccato vulnerata est, II XXV H, et in homine lapso non semper bona est, ante gratiam enim non libera est nisi ad malum, per gratiam libera fit ad bonum, II XXV N, nec valet erigi ad bonum efficaciter volendum et implendum, nisi gratia liberetur et adjuvetur, II XXV Q. — Voluntas est id quo peccatur et recte vivitur, II XXVI D, XXVII C. Non enim sine aliqua voluntate fit peccatum, II XLI D, quia nullum est peccatum in opere quin prius fuerit in voluntate, II XLII B, ex qua tanquam ex arbore mala procedunt opera mala, II XXXV C, XL A, nec nisi in voluntate est peccatum, II XLI E, imo mala voluntas ipsa est peccatum, II XLI F; similiter ad merendum vel demerendum requiritur, quia de his quæ declinare non potest, nemo tenetur, II XXVII C. Sed nisi gratia liberetur, recte pieque vivere nequit, II XXVI D, XXVIII A, quia duplex est in ea motus, alter rationis, quo ex prima institutione naturaliter vult bonum, alter sensualitatis, quo ex corruptione naturæ liben-

ter servit peccato, II XXXIX C, et insufficienter sine gratia vult bonum, efficaciter autem per se potest velle malum, II XXIV E; quamvis igitur naturaliter velit bonum, ante gratiam bona proprie dici nequit, II XXXIX C. — Voluntas pro opere reputatur, IV XVII A, et quamvis ipsa et operatio duo sint, non unum, II XLII B, voluntas mala et opus ex ea procedens unum sunt peccatum, non duo, *Ibid.*; nec refert peccantem ex actu exteriori pro alio reum constitui quam ex interiori, *Ibid.*, aut duo ab eo violari præcepta, quia duorum una est tantum prævaricatio, II XLII C. — Cf. Arbitrium.

Voluntatis nomine quandoque vis animæ seu naturalis volendi potentia designatur, quandoque actus ejus, II XXXIX A, et in quantum potentia, corrumpi nequit et nunquam mala est, in quantum actus, inordinata esse potest et peccatum, II XXXIX B; vel, ut malunt alii, in quantum potentia, bona est, in quantum inordinata, mala, II XXXIX A, in quantum vult bonum, bona, in quantum in malo delectatur, mala, II XXXIX C. Cur autem tam ipsa quam actus ejus mala dicantur potius quam aliæ potentiae et actus earum, inde est quod motus est animi ad aliquid removendum vel adipiscendum, quod de malis malum est, II XXXIX A, B. — Ut autem dignoscatur bona voluntas, considerare oportet quid ei congruat velle et quo fine, I XLVIII A: quid ei congruat, quia in quibusdam aliud congruit velle Deo, aliud homini, *Ibid.*, et ideo bona voluntate potest velle homo quod non vult Deus et mala voluntate quod vult Deus, quum scilicet vult bonum quod non sibi congruit, aut bonum quod congruit non refert ad debitum finem, *Ibid.*; item quo fine, quia voluntas ex fine discernitur, II XXXVIII G, et bona est quæ ad Deum tendit, mala quæ ad malam delectationem, II XXXVIII A. Finis enim voluntatis est delectatio bona vel mala, ad quam nititur perve-

nire, II xxxviii F, quia varii variarum voluntatum fines ad unum tendunt, quod est beate vivere, II xxxviii C; omnium ergo bonarum voluntatum ultimus finis est Deus, II xxxviii A, seu caritas, II xxxviii B, seu quod dicit ad vitam beatam, II xxxviii C, omnium malarum, hoc quod dicit ad tenebras exteriōres, *Ibid.* Unaquæque autem proprium habere potest finem particularem, qui si bonum est illud ad quod refertur, bonus est, si malum, malus, *Ibid.*; nec repugnat plures ejusdem esse fines, II xxxviii D, dummodo alter alteri non contradicat, sed ad illum referatur, II xxxviii E, si tamen una dicenda sit voluntas cui duplex est intentio, II xxxviii G. In plerisque ergo ex fine discernitur bona vel mala voluntas, non autem in his quæ per se mala sunt, II xl C, et ideo omnis bona voluntas ex fine bona est, non vero omnis mala, ex fine mala, *Ibid.*, omnis quæ malam habet causam, mala est, sed non omnis quæ bonam, bona, *Ibid.* — *Cf.* Actus, Finis.

Bona voluntas non nisi a Deo est, II xliv A, et ex gratia, imo gratia est, sicut omne bonum meritum, II xxvi E; nec gratiæ prævia est, sed pedisæqua, II xxvi C, quia gratia præveniente præparatur ad volendum bonum, gratia cooperante ad volitum bonum perficiendum, II xxvi A. Non omnia tamen gratiæ dona subsequitur, quia gratiam saltem cooperantem comitatur, II xxvi C, et in donis est quæ non præcedit, ut ea adjuvet, II xxvi E, F; imo fidem aliquando præcedit voluntas quædam bona, non qua recte vivitur, II xxvi G, aut quæ sufficiat ad salutem, sed quæ ad vere bonam voluntatem dicit, II xxvi H, quia bonorum cogitatio præcedit eorumdem concupiscentiam, et concupiscentia delectationem quæ fit per fidem et caritatem, qua habita vere bona fit voluntas qua recte vivitur, *Ibid.* — Voluntas mala ab homine est, II xxiii A, xliv A, et dia-bolo, II xliv A, nec ullum malum eam

præcedit, quia natura bona est, et ex bono originem habet, II xxxiv B, sed ipsa causa est prima peccandi, II xli F, et fons omnium malorum subsequentium, tam in angelo quam in homine, II xxxiv C. In quantum est voluntas, natura est et bona, in quantum vero mala, nec natura est nec bona, sed nihil, II xxxv D, E; ex vito enim mala est, quod vitium nec a Deo est nec aliquid, II xxxv F. Eam in melius commutare potest homo, nihil enim tam in nostra potestate est quam nostra voluntas, II xxviii E, sed ad nihil valet ea potestas, nisi voluntas ipsa præparetur a Deo, II xxviii F, G; Deus autem eam in bonam mutare potest, quem sit omnipotens, sed non semper vult, ob notas sibi causas, II xxiii A. — *Cf.* Gratia.

In Deo voluntas non est affectus vel motus, sed divina essentia, nam idem est ei esse et velle, I xlvi A, nec ei accedit moveri, sicut nostræ, ita ut velit quæ non volebat, I vi A, xlvi A. Non tamen inde sequitur Deum esse omnia quæ vult, I xlvi B, quum enim dicitur, Deus vult, divina essentia prædicatur, quum autem dicitur, Deus vult aliquid, jam non simpliciter essentia enuntiatur, sed cum quadam relatione ad objecta, I xlvi C. Similiter, etsi in Deo voluntas et scientia unum sint, non de voluntate dicitur quidquid de scientia prædicatur, et econverso, I vi B, nam scientia novit bona et mala, voluntate non vult nisi bona, *Ibid.* — Voluntas Dei nec major nec minor est ejus potentia, quum unum et idem sint, I xlvi E, et ideo quæcumque vult Deus, potest, non modo quæ vult facere, I xlvi E, xlvi E, sed etiam quæ vult se posse, aut vult fieri sive perse sive per alios, I xlvi G, H. Et potest aliud velle quam vult, et velle quod nunquam voluit, quod scilicet ab æterno potuit voluisse, non autem nova voluntate ex tempore velle quod nunquam voluisset, I xxxix B, xlvi E, quia nunquam mutat voluntatem, I xlvi D; nec

refert eum aliquando voluisse quæ modo non vult, ut incarnari, resurgere, quia eadem voluntate qua olim voluit resurgere, vult modo resurrexisse, I XLIV D, et ita, etsi nolit esse vel fieri omne quod aliquando voluit esse vel fieri, vult illud fuisse vel factum esse, *Ibid.* — Omnia quæ facta sunt, fiunt aut fient, causa est, nec ipsa causam habet, quia nihil ea majus est, I XLV D; prima igitur et summa causa est omnium specierum et motionum, I XLV E, et creaturis necessitatem imponit, quia illud necessario futurum est quod vult, II XVII D. — Una est, simplex et immutabilis, I XLV F, sed propter varios effectus, quandoque pluraliter dicitur voluntates, et varia sortitur nomina, I XLV G, præceptum, consilium, prohibitionem, I XLV H, I, permissionem et operationem, I XLV L, quæ omnia proprie sunt signa ejus, I XLV M; et aliud est beneplacitum, quod æternum est et cassari nequit, aliud signum, quod temporale est nec semper impletur, *Ibid.* Qua voluntate voluerit congregare filios Jerusalem, I XLVI A, B, aut velit omnes salvos fieri, I XLVI A, C. — Divina voluntas nullius arbitrio superari valet, et ideo semper fit de nobis vel a nobis, I XLVII A, et voluntate humana ad quod vult utitur, sive quum justos ad gloriam parat, sive quum pœnitentibus parcit, sive quum obstinatos damnat, *Ibid.* Quamvis ergo contra eam agere videantur peccatores, ei resistendo, ipsi obsequuntur, I XLVII B, quia præter eam non fit quod contra eam videtur, I XLVII A, nec sine ejus permissione fiunt mala, quæ quidem contra voluntatem signi sunt, non autem contra voluntatem beneplaciti, quæ Deus est, I XLVII B; et ideo semper invicta est, I XLVII C, et impletur, etiam mala hominis voluntate, sicut per malevolos Judæos impleta est bona Dei voluntas ut Christus patetur, I XLVIII B, C. — An voluntate Pater genuerit Filium, I vi A-C, vii A. — Cf. Deus.

In Christo duplex fuit voluntas, altera divina, altera humana, imo et duplex humana, altera rationis, quæ semper divinæ conformis fuit, altera sensuallitatis, quæ interdum ei contraria fuit, III xvii B, C, et ex voluntate sensuallitatis quædam petiit quæ non impetravit, quia non petebat ut impetraret, *Ibid.*, sed inter has nulla fuit lucta, quia rationali sensualis non reluctabatur, III xvii B. — Beatorum voluntas libertate non caret, II xxv E, sed divinæ adeo conformis est, ut nihil præter eam unquam cupere valeant, IV XLV G, L F. — In dæmonibus et damnatis mala est voluntas, vel ut supplicium vel ut peccatum, quin tamen ea peccent, IV L A, et bonam habere nequeunt, etsi bonum sit quod volunt, II vii A, non defectu arbitrii, sed quia voluntate malo firmiter adhærent, II vii B, et gratia carent, qua creatur bona voluntas, II XLIV A.

VOTUM testificatio est quædam spontaneæ promissionis Deo factæ, IV XXXVIII A; aliud est commune, aliud singulare, aliud privatum, aliud solenne, sed quocumque violare peccatum est, IV XXXVIII B; vota tamen stultorum infringenda sunt, IV XXXVIII A. — Privato voto illicitum sed validum fit conjugium, solenni illicitum et invalidum, IV XXXVIII B, utroque damnabilis fit etiam voluntas nubendi, *Ibid.* Virgines ergo et viduae continentiae voto adstrictæ, sive velatæ sint sive non, nullatenus matrimonium inire possunt, II XXXVIII C, et si nupserint, ad pœnitentiam recipi nequeunt, nisi a viris separantur, *Ibid.* — Continentiam vovere nequeunt conjuges, tam vir quam uxor, nisi consentiente altero, IV XXXII B; si autem vir uxori continendi licentiam dederit, hanc revocare non posse videtur, *Ibid.* — Votum seu voluntas pro opere reputatur, ideo Pœnitentiæ votum sacramentum quandoque supplere potest, IV XVII A.

Z

ZACHARIAS (S.) Papa. Referuntur quædam ejus decreta de forma Baptismi, IV in B, vi C, de pœna ineestuosorum, IV

xxxiv E, de matrimonio servorum, IV
xxxvi A, de gradibus consanguinitatis,
IV xl B.

INDEX

ARTICULORUM MAGISTRI QUI JAM VULGO NON RECIPIUNTUR AB OMNIBUS¹.

IN PRIMO LIBRO.

Primo, quod caritas qua diligimus Deum et proximum, est Spiritus Sanctus ; vel quod caritas quæ est amor Dei et proximi, non est aliquid creatum (dist. xvii B).

Secundo, quod nomina numeralia dicta de Deo, dicuntur solum privative ; vel hæc nomina numeralia trinus et trinitas, non dicunt positionem, sed privationem tantum (dist. xxiv B).

Tertio, quod simile et æquale similiter dicuntur de Deo privative (dist. xxxi B).

Quarto, quod Deus semper potest quidquid aliquando potuit, et vult quidquid voluit, et scit quidquid scivit (dist. xliv D).

IN SECUNDO LIBRO.

Primo, quod angeli non meruerunt beatitudinem per gratiam sibi datam, sed quod præmium præcessit meritum, et postea meruerunt per obsequia fidelibus exhibita ; vel quod in angelis præmium præcessit, et meritum respectu præmii substantialis habet subsequi (dist. v G).

Secundo, quod angeli in merito respectu essentialis præmii, et in ipso præmio, proficiunt usque ad judicium (dist. xi D).

Tertio, quod caritas est Spiritus Sanctus, scilicet illa quæ animæ qualitates informat atque sanctificat (dist. xxvii F).

Quarto, quod in veritatem humanæ naturæ nihil transit extrinsecum, sed solum

quod ab Adam descendit per propagationem auctum et multiplicatum, resurget in judicio ; vel quod nihil de cibis transit in veritatem humanæ naturæ, nec per generationem, nec per nutritionem (dist. xxx O).

IN TERTIO LIBRO.

Primo, quod anima a corpore exuta, sit persona (dist. v F).

Secundo, quod Christus convenienter mortuus et non mortuus dicitur, passus et non passus (dist. xi D).

Tertio, quod Christus in triduo mortis fuit homo (dist. xxii A).

IN QUARTO LIBRO.

Primo, quod sacramenta legalia non justificabant, etiam si cum fide et devotione fierent (dist. i C).

Secundo, quod homo sine medio videbat Deum ante peccatum (dist. i D).

Tertio, quod circumcisio non conferebat gratiam ad bene operandum, nec virtutes ad augmentum, sed solum ad peccata dimittenda valebat (dist. i L).

Quarto, quod parvuli ante octavum diem morientes incircumcisi, peribant, et quod causa necessitatis poterant ante circumcidiri (dist. i M).

Quinto, quod quædam sacramenta novæ legis instituta sunt in remedium tantum, ut matrimonium (dist. ii A).

¹ Index iste reperitur in editione Coloniensi post epistolam dedicatoriam libri quarti.

Sexto, quod baptizati baptismo Joannis, non ponentes spem in illo, non erant baptizandi Baptismo Christi. Vel aliter : baptismus Joannis cum impositione manuum æquipollebat Baptismo Christi, ita quod baptizatus baptismo Joannis, non erat baptizandus (dist. II F).

Septimo, quod Deus potuit dare potentiam creatureæ creandi, et interius abluendi, id est peccata dimittendi. Vel sic : quod Deus poterat dare potestatem aliis baptizandi interius, et quod creatura potuerit suscipere et similiter quod Deus potest potestatem creandi creatureæ com-

municare, et creare per creaturam tanquam per ministrum (dist. v C).

Octavo, quod schismatici degradati, præcisi ab Ecclesia, hæretici, excommunicati, non habent potestatem consecrandi corpus Christi (dist. XIII A).

Nono, quod brutum non sumit verum corpus Christi, etsi videatur sumere (dist. XIII A).

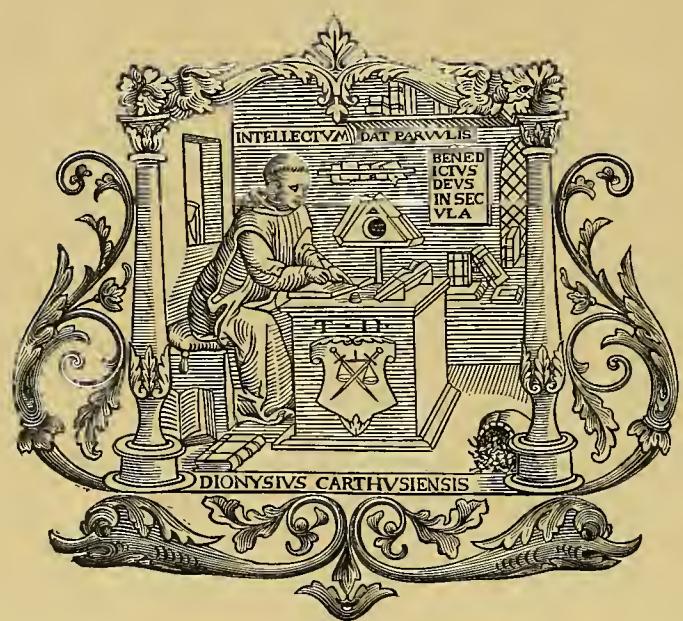
Decimo, quod scientia discernendi ut notat habitum scientiæ, sit clavis (dist. XIX A).

Undecimo, quod episcopi simoniaci degradati non possunt conferre Ordines (dist. XXV D).

Præ nimia rerum copia in aliud tomum (XXV bis) rejici oportuit Indicem in Commentaria Dionysiana.

Typis Cartusiæ Sanctæ Mariæ de Pratis. Tornaci.
A. BAUDECHON typographus.

674
1-64

Date Due

BOSTON COLLEGE

3 9031 01314904 2

301770

DENIS LE CHARTREUX

Boston College Library

Chestnut Hill 67, Mass.

Books may be kept for two weeks unless a shorter period is specified.

If you cannot find what you want, inquire at the circulation desk for assistance.

